

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sevgi SARIKAYA

PERS İDARİ SİSTEMİ PERSPEKTİFİNDE BİR SATRAPLIK MERKEZİ
DASKYLEION

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sevgi SARIKAYA

PERS İDARİ SİSTEMİ PERSPEKTİFİNDE BİR SATRAPLIK MERKEZİ
DASKYLEION

Danışman

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Sevgi SARIKAYA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri
Ana Bilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ahmet VEDAT ÇELGİN (İmza)

Üye (Danışman): Prof. Dr. Murat ARSLAN (İmza)

Üye: Prof. Dr. Mustafa ADAK (İmza)

Üye: Prof. Dr. Kaan İREN (İmza)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Gökhan TİRYAKİ (İmza)

Tez Konusu: Pers İdari Sistemi Perspektifinde Bir Satraplık Merkezi Daskyleion

Onay: Yukarıdaki imzaların, adigeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 07 /09 / 2015

Mezuniyet Tarihi : 17 /09 / 2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

RESİMLER LİSTESİ.....	iii
TERİMLERE İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	iv
HELLENCE HARFLERE İLİŞKİN TRANSKRİPSİYON LİSTESİ.....	iv
STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TEKNİK NOKTALAR.....	xii
ÖZET	xiii
SUMMARY.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DASKYLEİON'UN SATRAPLIK MERKEZİ SEÇİLMESİNDE COĞRAFİK VE TOPOGRAFİK ÖNEMİ

1.1. Daskyleion ve Daskylitis Gölü'nün Etimolojisi: Daskyleion Adıyla Bilinen Diğer Kentler	44
1.2. Satraplık Merkezi Daskyleion'un Topografyası.....	47
1.3. Hellespontos Phrygia Satraplık Bölgesi'nin Fiziki Çeşitliliği ve Hidrografik Ağı.....	53
1.4. Hellespontos Phrygia'sı ile Komşu Bölgelerin Tarım ve Maden Zenginlikleri	58
1.5. Kyzikos'un Daskyleion için Önemi	71
1.6. Başlıca Kırsal Yerleşimler	75
1.7. Daskyleion Satraplık Merkezinin Demografik Yapısı	78
1.8. Daskyleion Satraplık Sınırları.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

DASKYLEİON SATRAPLIK BÖLGESİNİN İDARİ YAPISI

2.1. Daskyleion'a Satrap Atama Kriterleri.....	99
2.2. Satrapların Altındaki Memur Kadrosu.....	112
2.3. Daskyleion Satraplık Merkezinin Alt Satraplık Bölgeleri ve İdaresi.....	118
2.4. Daskyleion Satraplık Bölgesindeki Garnizon Üsleri	123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKHAİMENİD İMPARATORLUĞUNUN SİYASİ-İDARİ YAPISINA GENEL BAKIŞ

3.1. Satraplık ve Vergi/Haraç Bölgeleri (M.Ö. yak. 539-518/517).....	133
3.2. <i>daθa/τέλη</i> 'Vergi'	146
3.3. Armağan Getirmek/Vermek	150
3.4. <i>Phoros/Tributum</i> 'Haraç'	157
3.5. Kral İlaşesi	163
3.6. Ordu İçtiması/Toplanması	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DASKYLEİON'UN SİYASAL TARİHİ

4.1. Daskylos ve Mermnades Hanedanlığı	169
4.2. Daskylos'tan Daskyleion'a	173
4.3. Daskyleion Satraplık Merkezinin Kuruluşu: Büyük Kyros (M.Ö. yak. 559-530)	189
4.4. Daskyleion Satrabı Mitrobates'in Öldürülmesi: Daskyleion'un Sardeis Eyaletinin İdaresine Girişi (M.Ö. yak. 530-522)	197
4.5. Dareios'un Daskyleion'u İlhak Eden Sardeis Satrabı Oroites'i Öldürmesi (M.Ö. 522-518)202	

4.6. Dareios'un İskit Seferi: Daskyleion Satrabı Megabazos'un Seferleriyle Trakya'nın Daskyleion Eyaletinin İdarisine Girişi	209
4.7. Daskyleion Satrabı Oibares'in Ionia Ayaklanması'nın Bastırılmasında Rölü: Hellespontos Bölgesi'nin İsyana Yaklaşımı (M.Ö. 499-494)	222
4.8. Daskyleion Satrabı Megabates'in? İdaresindeki Hellespontos Bölgesi'nin Hellas Seferi'nde Rölü (M.Ö. 480-477).....	232
4.9. Sparta Kralı Pausanias'ın Daskyleion Satrabı Artabazos'la Gizli İttifakı (M.Ö. 478-477)	243
4.10. Daskyleion Eyaletinden Atikka-Delos Birliğine Üye Kentler: Daskyleion Satrabı I. Artabazos'un Artakserkses ve Atinalı Themistokles Arasında Müttefiklik Sağlaması (M.Ö. 477-439)	253
4.11. Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un Yardım Çağrısı Üzerine Peloponnesos Savaşı'nın Seyri Hellespontos'a Kayıyor (M.Ö. 412-404)	267
4.12. Spartalı Derkylidas'ın Alt Satraplık Bölgesi Aiolis'i Ele Geçirmesi ve Küçük Asya Seferleri	284
4.13. Daskyleion Muharebesi (M.Ö. 396).....	291
4.14. Agesilaos'un Daskyleion'a Asker Çıkartması (M.Ö. yak. 395).....	297
4.15. Daskyleion Satrabı Pharnabazos ile Atinalı Konon önderliğinde Knidos Deniz Savaşı ve Sonrası	307
4.16. Satrap İsyanı: Daskyleion Satrapları Ariobarzanes ile II. Artabazos'un Ayaklanmadaki Rollerini (M.Ö. 366-359/358).....	315
4.17. Daskyleion'da Pers Satraplığın Sonu (M.Ö. 352-334).....	327

BEŞİNCİ BÖLÜM TEMATİK İNCELEME

5.1. Pers Kralı Kyros'un Tahta Geçışı ve Astyages'in Devrilmesi (M.Ö. yak. 559-yak. 550) ..	345
5.2. Lydia Krallığının Sonu.....	351
5.3. Dareios'un Başa Geçışı.....	359

S O N U Ç	367
EK 1- Testimonia	376
EK 2- Klasik Dönem Kral Listeleri	437
EK 3- Daskyleion Satraplarının Soyağacı	438
EK 4- Küçük Asya Pers Satraplar Listesi	439
METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ ..	440
BİBLİYOGRAFYA	458
Ö Z G E Ç M İ Ş	484

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1 Daskyleion'un Topografyasının Havadan Görünümü	48
Resim 1.2 MTA: Türkiye Jeoloji Haritası.....	54
Resim 1.3 Pharnabazos'un Gümüş Kyzikos <i>Tetradrahme</i> 'si.....	74
Resim 1.4 Barrington Atlas: Hellespontos Phrygia'sı	80
Resim 2.1 Pharnakes Hanedanlığı Satraplar Dizelgesi.....	101
Resim 2.2 Daskyleion'a Bağlı Garnizon Üsleri	129
Resim 4.1 Ionia Ayaklanması.....	228
Resim 4.2 Sparta Kralı Pausanias	245
Resim 4.3 Sardeis Satrabı Tissaphernes.....	269
Resim 4.4 Alkibiades	271
Resim 4.5 Daskyleion Satrabı Pharnabazos	274
Resim 4.6 Makedonya Kralı II. Philippos.....	329
Resim 4.7 Dareios III Kodommanos	333

TERİMLERE İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	adı geçen eser	n°	numara
aşğ.	aşağıda	NN	<i>nomen nescio</i>
bk.	bakınız	<i>op. cit.</i>	<i>opera citatum</i>
böl.	bölüm	<i>pars</i>	kısım, parça
Ç.	Çap	p.	<i>pagina</i> = page, sayfa
çev.	çeviren	res.	resim
cm	santimetre	Sa.	satır aralığı
dn.	dipnot	str.	satır
D.	derinlik	s.v.	<i>sub voce</i>
Ed.	editör, edisyon	suppl.	supplement
Env. n°	envanter numarası	<i>vac.</i>	<i>vacat</i>
fig.	figür	vb.	ve benzeri
fot.	fotograf	v.d.	ve diğerleri
<i>fr.</i>	fragman	vd.	ve devamı
G.	genişlik	vdd.	ve devamının devamı
Hy.	harf yüksekliği	vs.	ve sayre
M.Ö.	Milattan önce	vol.	<i>volumen</i>
M.S.	Milattan sonra	Y.	yükseklik
krş.	karşılaştırınız	yak.	yaklaşık
km	kilometre		
lev.	levha		
m	metre		

HELLENCE HARFLERE İLİŞKİN TRANSKRİPSİYON LİSTESİ

A, α = a	E, ε = e	M, μ = m	Σ, σ, ς = s
αι = ai	ει = ei	N, ν = n	T, τ = t
αυ = au	ευ = eu	Ξ, ξ = ks	Υ, υ = y
B, β = b	Z, ζ = z	O, ο = o	Φ, φ = ph
Γ, γ = g	H, η = e	οι = oi	X, χ = kh
γγ = ng	Θ, θ = th	ου = u	Ψ, ψ = ps
γκ = nk	I, ι = i	Π, π = p	Ω, ω = o
γχ = nkh	K, κ = k	P, ρ, ϱ = rh	' = h
Δ, δ = d	Λ, λ = l		

STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i> . Berlin.
A&A	<i>Antike und Abendland</i> . Hamburg.
AAraş	<i>Anadolu Araştırmaları</i> . Ankara.
AArch	<i>Acta Archaeologica</i> . København.
ABSA	<i>The Annual of the British School at Athens</i> . London.
AClass	<i>Acta Classica</i> . Verhandeling van die Klassieke Vereniging van Suid-Afrika = Proceedings of the Classical Association of South Africa. Pretoria [Cape Town].
ActaSum	<i>Acta Sumerologica</i> . Hiroshima.
AE	<i>L'année épigraphique</i> . Paris.
AHB	<i>The Ancient History Bulletin</i> . Calgary.
AH	<i>Achaemenid History</i> . Leiden 1983-.
Akron	<i>Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkez Dizisi</i> . İstanbul.
AI	<i>Acta Iranica (encyclopédie permanente des études iraniennes)</i> . Tehran-Liège-Leiden.
AION	<i>Annali dell'Institutio Italiano di Numismatica</i> . Roma 1954-.
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i> . New York.
AJAH	<i>American Journal of Ancient History</i> . Cambridge, Massachusetts.
AJBA	<i>Australian Journal Of Biblical Archaeology</i> . Sydney: The Society.
AJPh	<i>American Journal of Philology</i> . Baltimore.
AJSLL	<i>The American Journal of Semitic Languages and Literatures</i> . Chicago.
AM	<i>Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung</i> . Berlin.
AMI	<i>Archäologische Mitteilungen aus Iran</i> . Berlin.
AMS	<i>Asia Minor Studien</i> . Münster.
Anadolu/Anatolia	<i>Anadolu/Anatolia</i> . Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölüm Dergisi. Ankara.
AncSoc	<i>Ancient Society</i> . Leuven.
AncW	<i>The Ancient World</i> . Chicago.
AntCl	<i>L'antiquité classique</i> . Paris.
ArOr	<i>Archiv orientální. Quarterly Journal of African and Asian Studies</i> . Praha 1929.
Ark.San.	<i>Arkeoloji ve Sanat</i> . İstanbul.

- AS *Anatolian Studies*. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
- ATL B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery and M. F. MacGregor, *The Athenian Tribute Lists*. vol. I: Cambridge, Mass. 1939; vol. II: Princeton 1949; vol. III: Princeton 1950; vol. IV: Princeton 1953.
- AST *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1983- , T.C. Kültür Bakanlığı.
- Athenaeum* *Athenaeum*. Studi periodici di letteratura e storia dell'antichità. Università Pavia.
- BAI *Bulletin of the Asia Institute*.
- BASOR *Bulletin of the American Schools of Oriental Research in Jerusalem and Baghdad*. Cambridge, Mass.
- BBR *Bulletin for Biblical Research*.
- BCH *Bulletin de Correspondance Hellénique*. Paris, Athènes.
- BE *Bulletin épigraphique de la Revue des Études Grecques*.
- Beiträge* A. Wilhelm, *Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde*. Vienna 1909.
- Belleten* *Belleten*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- BMC Ionia* *A Catalogue of the Greek Coins of Ionia*. By B. V. Head. London 1981².
- BMC Cilicia* *Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia*. G. F. Hill. London 1900.
- CAH *The Cambridge Ancient History*. Ed. J. B. Bury, S. A. Cook. I-XII. Cambridge, London 1923-1996.
- Cedrus* *Cedrus*. Akdeniz Uygarlıkları Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mediterranean Civilisations Studies. Antalya.
- CHI *The Cambridge History of Iran*, II. The Median and Achaemenian Periods. Ed. I. Gershevitch. Cambridge.
- CHJ *The Cambridge History of Judaism*.
- Chiron* *Chiron*. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphie des Deutschen Archäologischen Instituts. München, Beck.
- CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Berlin 1825-1877. Ed. A. Boeckh, J. Franz, E. Curtius and E. Kirchhoff.
- CIJ J.-B. Frey, *Corpus Inscriptionum Iudaicarum*, I-II. Rome-Paris 1936–1952.
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum*. I-XVI. Ed. Th. Mommsen, *et. al.* Leipzig, Berlin 1893-.
- ClassAnt* *Classical Antiquity*. Berkeley, Calif.
- CJ *The Classical Journal*. Athens, Ga., Univ. of Georgia.
- ClassW* *The Classical World*. Bethlehem, Pennsylvania.

- CPh* *Classical Philology*. Chicago.
- CQ* *The Classical Quarterly*. Oxford.
- CR* *The Classical Review*. Oxford.
- CRAI* *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres*. Paris 1857-.
- CSCA* *California Studies in Classical Antiquity*. California Press 1968.
- EA* *Epigraphica Anatolica*. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens. Bonn.
- EOS* *Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum*. Berlin.
- FD III* *Fouilles de Delphes. Tome III Épigraphie*. Ed. G. Colin, E. Bourguet, D. Daux and A. Salaç. Paris 1909–1985.
- FHG* *Fragmenta Historicorum Graecorum*. C. Müller. Paris: Didot, 1841-1870.
- FGrHist* *Die Fragmente der griechischen Historiker*. F. Jacoby. 1-XV. Berlin-Leiden 1923–1958.
- FiE* *Forschungen in Ephesos*. Vienna 1906-.
- G&R* *Greece & Rome*. Oxford.
- GGA* *Göttingische Gelehrte Anzeigen*. Göttingen.
- GGR* Nilsson, M. P., 1974. *Geschichte der griechischen Religion*, Handbuch der Altertumswissenschaft 5, 2 (Munich).
- GIBM* C. Newton, E. L. Hicks, G. Hirschfeld ve F. M. Marshall, *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum*, 4 vols, Oxford, 1874-1916.
- GJ* *The Geographical Journal*. 1893
- Gnomon* *Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft*. München.
- GRBS* *Greek, Roman and Byzantine Studies*. Durham.
- Habis* *Habis. Journal devoted to ancient History, classical archaeology, and classical philology, published by the University of Seville*. Seville.
- Hermes* *Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie*. Wiesbaden.
- Hesperia* *Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens*.
- Historia* *Zeitschrift für alte Geschichte; Revue d' Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antiyak*. Stuttgart.
- Histos* *Histos: The on-line journal of ancient historiography*. Florida und Newcastle University 1997.
- HSCP* *Harvard Studies in Classical Philology*. Department of the Classics, Harvard University.
- I.Didyma* A. Rehm, *Didyma, zweiter Teil: Die Inschriften*, Ed. R. Harder. Berlin 1958.
- I.Ephesos* *Die Inschriften von Ephesos*. 8 band ve supplement'li 9. bd, Bonn 1979–1984 (IK 11,1–17,4): band Ia, nr. 1–47, ed. H. Wankel, R. Markelbach (1979); bd

- II, nr. 101–599, ed. Ch. Börker – R. Merkelbach (1980); bd. III, nr. 600–1000, eds. H. Engelmann – D. Knibbe – R. Merkelbach (1980); bd. IV, nr. 1001–1445, eds. H. Engelmann – D. Knibbe – R. Merkelbach (1980); bd. V, nr. 1446–2000, eds. Ch. Börker – R. Merkelbach (1980); bd. VI, nr. 2001–2958, eds. R. Merkelbach – J. Nollé (1980); bd. VII,1, nr. 3001–3500 ve bd. VII 2, nr. 3501–5115, eds. R. Meriç – R. Merkelbach – J. Nollé – S. Şahin (1981), bd. (VII,1) R. Merkelbach – J. Nollé ile birlikte, *Addenda et corrigenda zu den Inschriften von Ephesos I-VII,1 (IK 11,1–17,1)* (1981); bd. VIII,1–2, *Indices*, eds. H. Engelmann – J. Nollé (1984).
- I.Erythrai* *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai*. Ed. H. Engelmann and R. Markelbach. Bonn 1972-1973 (IK 1-2).
- I.Kyzikos* *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung*. Ed. E. Schwertheim. Teil. I-II. Bonn 1980-1983 (IK 18; 26).
- I.Labraunda* J. Crampa, *Labraunda. Swedish Excavations and Researches III. 1. The Greek Inscriptions, Part I: 1–12 (Period of Olympichus)* (Lund 1969); III. 2. *The Greek Inscriptions, Part II: 13–133* (Stockholm 1972).
- I.Magnesia* *Die Inschriften von Magnesia am Meander*. Ed. O. Kern. Berlin 1900.
- I.Miletos* *Das Delphinion in Milet*. Ed. A. Rehm. Berlin. vol. 1.3 1914.
- I.Mylasa* *Die Inschriften von Mylasa*. W. Blümel. 2 vols. Bonn 1987–1988 (IK 34-35).
- I.Pergamon* *Die Inschriften von Pergamon*. Ed. M. Fränkel. vols 2 (Berlin 1890-1895). (IK 8, 1–2).
- I.Priene* *Inschriften von Priene*. Ed. F. H. von Gaertringen. Berlin 1906.
- I.Tralleis* *Die Inschriften von Tralleis*. Ed. F. B. Poljakov. Bonn 1989. (IK 36, 1)
- IG* *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV.* Berlin 1873-1939.
- IGLS* *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*. Paris 1929- .
- IGR* *Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes*. Ed. R. Cagnat-J. Toutain. I-IV. Paris 1906-1928.
- IK* *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*. Bonn 1972-.
- IS* *Istanbuler Mitteilungen: Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung İstanbul*.
- JA* *Journal Asiatique*. Paris.
- JAOS* *Journal of the American Oriental Society*. Baltimore, Md.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. London.
- JNES* *Journal of Near Eastern Studies*. Chicago.
- JOAI* *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*.
- JRS* *Journal of Roman Studies*. London.

- JRAS* *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.* Leiden-Boston, Brill.
- JS* *Journal des Savants.* Paris.
- JSJ* *Journal for the Study of Judaism.*
- JSOT* *Journal for the Study of the Old Testament.*
- JSS* *Journal of Semitic Studies.*
- Kl. Schr. I-II* A. Wilhelm, *Kleine Schriften: I, Akademieschriften zur griechischen Inscriftenkunde* 1-3. Leipzig 1974. II, *Abhandlungen und Beiträge* 1-2. Leipzig 1984.
- Klio* *Klio. Beiträge zur alten Geschichte.* Berlin.
- KP* *Der Kleine Pauly.* Stuttgart. München.
- KST* *Kazı Sonuçları Toplantısı.* Ankara.
- Laodicée du Lycos* L. Robert, *Laodicée du Lycos. Le Nymphée, Campagnes 1961–1963*, par J. des Gagniers, P. Devambeze, L. Kahil, R. Ginouvès, avec des études de L. Robert, X. de Planhol (Paris 1969).
- LBW* Ph. Le Bas, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure; Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure.* vols III, parts 5-7. Ed. Ph. Le Bas and W.-H. Waddington. Paris 1870 (repr. Hildesheim 1972).
- LSAM* F. Sokolowski, *Lois sacrées de l'Asie Mineure.* Paris 1955.
- LSCG* F. Sokolowski, *Lois sacrées des cités grecques.* Paris 1969.
- LSCG Suppl.* F. Sokolowski, *Lois sacrées des cités grecques. Supplément.* Paris 1962.
- MAMA* *Monumenta Asiae Minoris Antiqua.* Ed. W. M. Calder *et al.*, I-IX London 1929-1988.
- MDAI* *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts.* Athen.
- MEP* *Minima epigraphica et papyrologica.* Italian.
- MJH* *Mediterranean Journal of Humanities/Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi.* Antalya.
- OAth* *Opuscula Atheniensiæ:* annual of the Swedisch Institute at Athens 18.
- OGIS* *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae.* Ed. W. Dittenberger. I-II. Leipzig 1903-1905.
- Olba* *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları.* Mersin.
- OMS* L. Robert, *Opera Minora Selecte. Epigraphie et antiquités grecques*, 7 vols. Amsterdam 1969-1990.
- Pallas* *Pallas. Revue d'études antiques.* Toulouse.
- Phaselis* *Phaselis: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi / Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies.* Antalya.

<i>Philologus</i>	<i>Philologus. Zeitschrift für das Klassische Altertum.</i> Wiesbaden.
<i>Phoenix</i>	<i>The Phoenix: The Journal of the Classical Association of Canada.</i> Toronto.
<i>QUCC</i>	<i>Quaderni Urbinati di Cultura Classica.</i> Pisa - Roma.
<i>RA</i>	<i>Revue Archéologique.</i> Paris.
<i>RE</i>	<i>Paulys Real-Encyclopadie der classichen Altertumswissenschaft.</i> Stuttgart (München).
<i>REA</i>	<i>Revue des Études Anciennes.</i> Bordeaux.
<i>REG</i>	<i>Revue des Études Grecques.</i> Paris.
<i>REL</i>	<i>Revue des Études Latines.</i> Paris.
<i>RhM</i>	<i>Rheinisches Museum für Philologie.</i> Frankfurt am. Main.
<i>RHR</i>	<i>Revue de l' Histoire des Religions.</i> Paris.
<i>RFIC</i>	<i>Rivista di Filologia e di Istruzione Classica.</i> Torino.
<i>RPhil</i>	<i>Revue de philologie, de littérature et d'Histoire Anciennes.</i> Paris, Klincksieck.
<i>RSN</i>	<i>Revue suisse de numismatique.</i> Genève.
<i>SEG</i>	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> (1-25 Leiden 1923; 26-7 Alphen 1979-80; 28 vd. Amsterdam 1982–).
<i>SGDI II</i>	<i>Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften, II, Epirus, Akarnanien, Aetolien, . . .</i> , by J. Baunack (Delphi) and <i>et al.</i> Ed. Hermann Collitz. Göttingen 1885–1899.
<i>SGDI</i>	<i>Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften.</i> Ed. H. Collitz - F. Bechtel. Göttingen 1884–1915.
<i>SFS</i>	<i>Science Fiction Studies.</i> DePauw University.
<i>SNG</i>	<i>Sylloge Nummorum Graecorum.</i> London.
<i>SNR</i>	<i>Schweizerische Numismatische Rundschau.</i> Bern 1982.
<i>Staatsv. III</i>	<i>Die Staatsverträge des Altertums.</i> Ed. H. Bengtson; vol. III. Ed. H. H. Schmitt, <i>Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 338 bis 200 v Chr.</i> Munich 1969.
<i>Syll³</i>	W. Dittenberger, <i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> , İlk edisyon: Leipzig 1883 (<i>Syll¹</i>); 2. ed. 3 cilt 1898-1901 (<i>Syll²</i>); 3. ed. F. Hiller von Gaertringen ve diğerleri vasıtasıyla, 4 cilt 1915-24 (<i>Syll³</i>).
<i>TAD</i>	<i>Türk Arkeoloji Dergisi.</i> Ankara.
<i>TAM</i>	<i>Tituli Asiae Minoris.</i> Vienna 1901-.
<i>TAPhA</i>	<i>Transactions and Proceedings of the American Philological Association.</i> Atlanta, Georgia.
<i>Tyche</i>	<i>Tyche: Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik.</i> Wien.
<i>ZPE</i>	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.</i> Bonn 1967-.
<i>DB</i>	<i>Dareios Behistan-Bisutun yazıtı</i>

<i>DNa</i>	<i>Dareios Naqš-i Rustam</i>
<i>DPe</i>	<i>Dareios Persopolis</i>
<i>DSe</i>	<i>Dareios Susa</i>
<i>XPf</i>	<i>Kserkses Persopolis F</i>

TEKNİK NOKTALAR

Metinde kullanılan standart, süreli yayınlar ve terimlere ilişkin kısaltmalar ile Hellence'lerin transkripsiyon listeleri çalışmanın başında; metinde kullanılan antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve bibliyografya ise, çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda, *L'année philologique (Revue des publications épigraphiques relatives a l'antiquité romaine*. Paris)'in LXIV. cildinin (1996) 17.-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak burada bulunmayan bazı periyodikler için başka kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında, Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutularak, *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike* (Hrsfg. Von H. Cancik – H. Schneider. Stuttgart: Weimar: Metzler 1996) adlı eserin I. cildinin XII-XLVII sayfalarındaki ilgili kısaltmalar esas alınmış ve eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler ayrıca gösterilmiştir.

* Metinde kullanılan Assur, Aramca, Babil ve Eski Persçe kuneiform tabletlerinin çevirisinden yararlanan temel eserler şunlardır: D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia* II. Chicago 1927. S. Smith, *Babylonian Historical Texts*. London 1924. S. Langdon, *Die neubabylonischen Königsinschriften*. Leipzig 1912. R. G. Kent, *Old Persian*. New Haven 1953. R. T. Hallock, *Persepolis Fortification Tablets*. Chicago 1969.

Daskyleion *bull*a/mühürleri üzerindeki yazıtların çeviri ve yorumlanmasında W. Röellig, "Aramaic Inscription, vol. I". *AH* 12 (2002), 198-210. R. Schmitt, "Cuneiform Inscription, vol. I". *AH* 12 (2002), 194-197.

Bibliyografya kısmında ise, metinde geçen tüm monografya ve makaleler yazar soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) v.d. şeklinde ifade edilmiştir.

ÖZET

Persler Klasik Dönem’de antikçağın en önemli uygarlıklarından birini teşkil ettiler ve dönemin o zamana kadar gördüğü en büyük imparatorluğunu kurdular. Pers Krallığı’nın *ktistes*’i Kyros’tan itibaren halefleri Kambyses, ardından Dareios, Kserkses, Artakserkses’in uyguladıkları yayılımcı politika ve yürürlüğe soktukları mali reformlar neticesinde krallığın emperyal gücünün katlanarak artmasını sağladılar. Akdeniz havzasından Merkezi Asya’yı da içine alarak Kuzey Hindistan’a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaklaşık 220 yıl boyunca hüküm sürdüler. Hindistan’dan Trakya’ya sayısız etnik grubu hakimiyetleri altına aldılar. Böylelikle Klasik Dönem’de Akhaimenid Krallığı’nı bir dünya imparatorluğu haline getirdiler. Persler imparatorluğun kuruluş ve gelişme aşamalarındaki son derece yetkin askeri güçleri sayesinde ele geçirdikleri yerlerde uyguladıkları yönetim organizasyonlarındaki başarılarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Birçok farklı bölgeyi imparatorluğun çatısı altında birleştiren en önemli idari yapı, ele geçirdikleri bölgelerin askeri, idari ve stratejik açıdan en uygun merkezlerine yerleşerek kurdukları satraplık/eyalet sistemidir. Öyle ki, imparatorluk yıkılmasına rağmen satraplık yönetimi yüzyıllar sonra bile ayakta kalan sağlam yeni bir kurum olmayı sürdürmüştür. Pers krallığında kurulan ilk satraplık bölgeleri arasında Anadolu’da Daskyleion ve Sardeis yer almaktadır. Bu bağlamda Daskyleion, M.Ö. yak. 539 yılından M.Ö. 334 yılına kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde imparatorluğa hizmet veren en köklü eyalet merkezlerinden biridir.

Bu tezde Daskyleion satraplık bölgesinin Klasik Dönem Anadolu’sunun şekillenmesinde Pers imparatorluğu için oynadığı tarihi rolü ve önemi; ayrıca idari ve siyasi yapısı; satraplık sınırları; eyaletteki kentlerin idari merkezle kurdukları siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri; Daskyleion’un diğer eyalet bölgelerindeki farklılık ve benzerlik arz eden noktaları ortaya konulmaktadır. Bu yapılırken konuya ilişkin antik kaynaklar, epigrafik belgeler ile arkeolojik kalıntılar ele alınmış; son zamanlarda ele geçen yeni veriler, modern literatür eşliğinde tekrar dikkatle incelenerek çok yönlü bir sentezle analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pers/Akhaimenid İmparatorluğu; Daskyleion; Sardeis; satraplık/eyalet; *phoros*; Artabazos; Pharnabazos; Arsites.

SUMMARY
DASCYLIUM, A SATRAPIAL CENTER IN THE PERSPECTIVE OF THE PERSIAN
ADMINISTRATIVE SYSTEM

The Persians, during the Classical Period, established one of the most prominent civilizations of antiquity and formed the biggest ever empire of the period. From the reign of Cyrus, the *ktistes* of the Persian Kingdom onward to the rules of his successors Cambyses, Darius, Xerxes and Artaxerxes, their expansionist policies and financial reforms immensely increased the imperial power of the kingdom. The Persians ruled over a wide geography stretching from the Mediterranean Region, including Central Asia, towards North India for nearly 220 years. The innumerable ethnic groups from India to Thrace came under their rule. Thus, in the Classical Period, they transformed the Achaemenid Kingdom into a world empire. What is particularly striking about the Persians is the success of their administrative organizations in the areas they occupied thanks to their military might during the foundation and development stages of the empire. The most significant administrative structure which brought many different regions under the imperial roof is the satrapial/provincial system the Persians constructed by settling in the militarily, administratively and strategically most convenient centers of the regions they had invaded. The satrapial administration was so successfully rooted that even centuries after the fall of the empire it remained strong. Dascylium and Sardis of Anatolia are among the first satrapies regions established in the Persian kingdom. In this sense, Dascylium is one of the most essential provincial centers, serving the empire almost incessantly from *ca.*539 B.C. until 334 B.C.

This paper focuses on the historical role and the importance of the satrapial region of Dascylium for the Persian empire in the shaping of the Classical Period Anatolia; its administrative and political structures; the satrapial borders; the political, economic and cultural relations formed by the cities of the province with the administrative center and Dascylium's differences from and similarities to the other provincial regions. During this research, the related ancient sources, epigraphical documents and archaeological remains are studied; the recently discovered evidence is, in the light of the modern literature, carefully re-examined and analysed through a multi dimensional synthesis.

Keywords: Persian/Achaemenid Kingdom; Dascylium; Sardis; satrapy; *phoros*; Artabazus; Pharnabazus; Arsites.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Akhaimenid imparatorluğunun Küçük Asya'da kurduğu en önemli satraplık merkezlerinden biri Daskyleion'un Klasik Dönem siyasi tarihini ve idari yapısını kaleme almaktır. Daskyleion satraplığının siyasi-idari tarihi üzerine yapılan sistemli bir araştırma yoktur. Bu çalışma söz konusu bu eksikliği giderme amacını gütmektedir. Bunu yaparken Daskyleion'un Hellespontos Phrygia'sına eyalet merkezi seçilmesinin nedenleri ve askeri stratejik açıdan önemini ortaya koyma gayesiyle bölgenin tarihsel coğrafyası, ekonomisi ve yerel dokusu irdelenmektedir. Daskyleion'un idari-siyasi yapısını anlamak amacıyla eyalet sınırları; alt satraplık birimleri ve bunların yönetimi; satrap atama kriterleri ile Daskyleion satraplarının diğer satraplardan ayıran yetki sahaları ve nedenleri üzerinde durulup analiz etmek hedeflenmektedir. Aynı şekilde Pers-Hellen savaşları ve diplomasisinde Daskyleion'un Akhaimenid imparatorluğu için yeri ve önemi; Daskyleion satraplarının bu tarihsel süreçte etkileri ve Küçük Asya'daki diğer satraplarla ilişkileri üzerinde durulup birbirleriyle bağlantıları tetkik etmek istenilmektedir.

Bu çalışmada, epigrafik belgeler; antik kaynaklar; arkeolojik veriler ve nümismatik çalışmalar gibi farklı disiplinler öncelikli bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Klasik Döneme ait epigrafik belgelerin azlığından çalışmanın özünü Hellen yazarların kaleme aldığı antik literatür oluşturmaktadır. Antik kaynaklar bazı konularda eksik ve güvensizdirler. Kıyaslamalı analiz yaklaşımıyla diğer satraplık bölgeleri ile Persepolis'te ele geçen epigrafik belgelere ve modern çalışmalara başvurulmuş; ancak yetersiz kanıtlara dayanan tahminlerden ve bilinen sonuçlardan genellikle kaçınılmıştır. Daskyleion satraplığı Küçük Asya, Hellas ve Merkez Asya'da vuku bulan tarihsel olaylardan bağımsız incelenemeyeceğinden bütünsellik ilkesi gözetilen bir yöntemlilikle konular irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma esas itibarıyla Daskyleion'un Satraplık Merkezi Seçilmesinde Coğrafik ve Topografik Önemi; Daskyleion Satraplık Bölgesi'nin İdari Yapısı; Akhaimenid İmparatorluğunun Siyasi-İdari Yapısına Genel Bakış; Daskyleion'un Siyasal Tarihi ile olayların daha iyi anlaşılması ve ileride bu konular üzerine araştırma yapacaklar için genel bir alt yapı oluşturma gayesiyle Tematik İnceleme başlığı olmak üzere beş ana bölümden medyana gelmektedir. Ayrıca konuya genel bir bakış edinmek amacıyla çalışma Ek'lerle desteklenmiştir. Buna ilaveten bu kısımda "Giriş" Daskyleion'la ilgili antik literatür ve araştırma tarihçesiyle birlikte modern kaynakların genel bir değerlendirilmesi sunulmuştur.

"Daskyleion'un Satraplık Merkezi Seçilmesinde Coğrafik ve Topografik Önemi" adlı birinci bölümde, ilk kurulan satraplıkların başında Hellespontos Phrygia'sı ve idari merkezi

Daskyleion'un tercih edilmesindeki asıl etmenlerden coğrafik, askeri stratejik ve ekonomik önemi gözler önüne serilmek istenmektedir. İlgili bölüm Daskyleion'un ve Daskylitis Gölü'nün etimolojik analizinin akabinde Daskyleion'un topografyasıyla başlamıştır. Ardından Hellespontos Phrygia Bölgesi'nin orografyası ve hidrografik ağı incelenmiştir. Hellespontos Phrygia Bölgesi'nin yanı sıra satraplığının idari sistemine bağlı Aiolis; Troas ve Bithynia'nın tarım, deniz ürünleri, taş ocakları ve maden kaynakları bakımından zenginlikleri ortaya konulup Akhaimenid imparatorluğunun iktisadi-idaresinde önemi ve katkılarına değinilmiştir.

Daskyleion'un eyalet başkenti seçilmesinde Kyzikos'un ayrı bir yeri vardır. Bu bağlamda Kyzikos'un bölgeye katkıları incelenmiş; ayrıca bölgenin deniz ve karayolu güzergahlarına da yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, bölgenin demografik yapısı; kentsel ve kırsal yerleşimin Daskyleion'un eyalet merkezi seçilmesinde diğer etmenlerden bir olduğu anlaşılmış; bunlar ayrıca irdelenmiştir. Bununla birlikte bu bölümde Daskyleion eyalet merkezinin satraplık sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilişkin doğrudan bilgi veren herhangi antik kaynak ve epigrafik belgenin bulunmaması, eyalet hudutlarını kesin hatlarla çizilmesini imkansız kılarken ana hatlarıyla genel sınırlarını belirlemek mümkündür.

“Daskyleion'un İdari Yapısı” adlı ikinci bölümde, Akhaimenid imparatorluğunun yönetim sisteminde Daskyleion'un eyalet teşkilatının analizi yapılmaktadır. İmparatorluğun satrap atama kriterleri baz alınarak Daskyleion'a tayin edilen eyalet valilerinin diğer satraplardan farklılık arz eden ya da benzer noktaları tespit edilebilmiştir. Satraplık bölgeleri geniş bir coğrafik alana yayılmasından ötürü alt bölgelere ayrılarak yönetilmiştir. Ancak hizmetli kadrosu her satraplığa indirgenecek tek tip değildir; bölgesel ve kültürel farklılıklar sergilemektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak Daskyleion'a ilişkin antik kaynak ve epigrafik belgelerin yetersizliğinden diğer eyaletlerle kıyaslamalı analizi yapılarak satrapların altındaki memur kadrosu; alt satraplık bölgeleri ve yönetimi belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra satraplık savunmasında en üst askeri tedbirlerden birini teşkil eden garnizonlar tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde Daskyleion satraplığı ve idari düzeninin anlaşılması bakımından Akhaimenid imparatorluğun siyasi-idari yapısının temelini meydana getiren vergi; haraç (= *phoros/tributum*); armağan getirmek/vermek; kral iâşesi ve ordu içtimasına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümü siyasi tarih anlatısına ayrılmıştır. Daskyleion'un Siyasal Tarihi'yle başlayan bu süreç kendi içerisinde Klasik Dönem Daskyleion Tarihi'ni konu edinmektedir. Daskyleion, Hellespontos Phrygia; Troas, Aiolis; Bosporos; Hellespontos ve Trakya gibi geniş coğrafik bir alanın idari merkeziydi. Kralın birer temsilcisi misyonunu taşıyan satrap yönettiği bölgenin en yüksek askeri, idari-mali amiri ve Küçük Asya'da güçlü merkez otoriteydi. Dolayısıyla kontrolü altındaki kentlerin siyasi-idari yapısını etkilediği gibi,

Klasik Dönem'e damgasını vuran İskit, Hellas Seferi ve Peloponnesos Savaşları'nda direk rol oynamaktaydı ve sonuçlarının idaresindeki bölgelere yansımalarından aynı şekilde etkilenmekteydi. Bu bölüm Daskyleion'un Pers egemenliğine ilhak edilmeden önceki tarihiyle başlamıştır. Ardından çalışmanın ana konusuna yoğunlaşarak satraplığın kuruluşundan M.Ö. 334 yılında İskender'in egemenliğine geçişine kadarki Daskyleion'la ilişkili tüm tarihsel veriler ve Daskyleion satraplarının icraatları kronolojik kontekst içinde ele alınmıştır.

Genel değerlendirmelerin yapıldığı beşinci bölümde, antik literatürün ve epigrafik belgelerin testimoniası derlenmiştir. Daskyleion'a ilişkin bütün antik kaynaklar çevirileriyle birlikte sunulurken, Daskyleion satraplarına bu kısımda yer verilmemiştir. Epigrafik belgelerde ise, zaman bakımından sadece Klasik Döneme ait yazıtlar dahil edilmiştir. Bunlar Daskyleion ve civarında ele geçen iki Phrygçe ile üç Aramca; beş tanesi ise, Persepolis'te bulunan Dareios ve Kserkses'e ait kral yazıtlarından meydana gelmektedir. Bununla birlikte Daskyleion arşivinden *bulla*'lar üzerine kazılmış on altı yazıt ele geçmiştir. Kral *bulla*'ları; Aryamanā ve Zatā-vahya Mührü Eski Persçe; Kserkses'in bir *bulla*'sı Eski Persçe ve Babilce olmak üzere çift dilidir. Geriye kalanlar ise Aramca'dır. Klasik Dönem'de taş üzerine kazılmış Hellenic epigrafik belge yoktur. Hellenic yazıtlar kazı çalışmaları sırasında bulunan seramikler üzerinde sıklıkla belgelenmektedir; ancak bunlar henüz yayınlanmamıştır. Daskyleion ve Manyas Gölü'nün çevresindeki yerleşimlerde bulunan Hellenic belgeler Hellenistik-Roma Dönemi'ne aittir ve neredeyse bütünü mezar yazıtıdır. Bunların büyük bölümü *I.Kyzikos* I-II'de; C. Tanrıver (1991a, 191-195; 1991b, 79-82; 1995, 105-109) Mysia yazıtlarını yayımlarken Daskyleion ve civar yerleşimlerde ele geçen yeni yazıtlara yer vermiştir. Ergili civarında ve Kızıksa köyünde bulunan henüz daha yayınlanmamış Roma Dönemi'ne ait üç adak yazıtına da çalışmada yer verilmemiştir. Zira bu yazıtlar zamandilimi bakımından çalışmanın dönemiyle örtüşmemekte ve içerikleri teze yeterli katkıda bulunmamaktadır.

Thematik İncelemeler'de, imparatorluğun kuruluş aşamasında fethiler ve siyasi olayların verildiği tarihsel ayrıntılar tematik çalışmaların ışığında yeniden değerlendirildiğinde ortaya bütün bir resmin çıkması amaçlanmıştır. İlgili bölüm, Pers Kralı Kyros'un Tahta Geçışı ve Astyages'in Devrilmesi; Lydia Krallığı'nın Sonu; Dareios'un Başa Geçışı olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir. Ek 1: Klasik Dönem'de Asya'da hüküm sürmüş krallar listesi; Ek 2: Daskyleion satraplarının soy ağacı verilmiştir. Ek 3: Küçük Asya'daki satraplık bölgeleri ve satraplarının kronolojik bir dizelgesi sunulmuştur.

Daskyleion'a İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu

Daskyleion'a ilişkin antik literatür analizinde kentin tarihsel birikiminin kavranmasına dair birincil kaynakların yoksunluğu dikkat çeker. Bu eksiklik dönemin merkezi otoritesine bağlı krallıklarla ilintili eserler veren tarihçilerin anlatılarında Daskyleion'a üstünkörü değinilmesi şeklinde yansır. M.Ö. yak. 1221? yılından M.Ö. 546 yılına kadar geçen tarihsel süreç içerisinde Herakles hanedanlığı ile Mermnades sülalesi arasındaki ilişkiler ve çekişmelere değinen mitografların anlatılarında Lydia krallığının koloni kentlerinden Daskyleion'a dair kısa girdilere yer verilir. Bu veriler Lydia hanedanları arasındaki iç çekişmeler esnasında Lydia krallığında önemli görevler üstlenmiş soylu Daskylos ve ailesinin sığınak yeri olmasıyla ilintili anekdotlar çerçevesinde şekillenir. M.Ö. yak. 546 yılından M.Ö. 334 yılına kadar Akhaimenid idari sistemi içinde yer alan Daskyleion, Hellespontos Bölgesi'ne eyalet başkentliği yapmıştır. Satraplık merkezi olması Klasik Dönem'de önemli bir statüye ulaşmasında temel etmendir. Dolayısıyla antik yazarlar Daskyleion'u imparatorluğun Küçük Asya'daki bir parçası şeklinde algılamalarının doğal sonucu olarak yalnızca Perslerle ilişkin anlatılarda Daskyleion'a değinirler. Bu nedenle Daskyleion tarihi üzerine yapılan literatür çalışmaları kaçınılmaz olarak antik yazarların Pers anlatılarına ve Perslere bakış açılarının genel analizini yapmaya sevk etmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Merkez Asya'da başlatılan arkeolojik kazılar ile bu esnada ele geçen kuneiform tabletleri ve deşifreyonları gerçekleşmeden önce Akhaimenid imparatorluğuna ilişkin bilgiler Klasik Dönem antik yazarların bakış açıları ve aktarımlarıyla sınırlıydı¹. Eski Persçe beraberinde Elamca, Babilce dillerinin çözülüp okunması tümüyle yeni bilim disiplinlerinin oluşumuna, Klasik Hellen yazarlarından hareketle imgelene eski Doğu'ya ilişkin bakış açısının değişmesine vesile oldu. Bunun yanı sıra ondokuzuncu yüzyılın ortalarından bu yana arkeolojik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılmış malzemeler eski Doğu kültürlerinin kendine has ve özgül gelenek bağintılarını açıkça yansıtmasına yol açtı. Merkez Asya'da Babil'den sonra türeyen dillerin keşfedilmesi sayesinde o zamana değin dar Hellen ve Latin mirasıyla sınırlı kalan bilgiler baş döndürücü zirvelere ulaştı. Lakin krallıkla ilintili bu dokümantasyonlar ve antik kaynaklar kendi içlerinde tasnifi zorluklar sergilemektedirler. Bunun nedeni verilerin azlığı değil, kendi içindeki tutarsızlıkları; ayrıca lingustik ve biçimsel farklılıklardır². Pers imparatorluğunda birçok dil konuşulmakta ve konuşulan ile dikte edileni kaydetmek amacıyla çok çeşitli yazı sistemleri –Eski Persçe, Elamca, Babilce, Mısırca v.d.– kullanılmaktaydı. Yazılı belgeler imparatorluğun her bölgesinde aynı sıklık ve oranda ele geçmemektedir. Merkez Asya kaynak dokümantasyonu kendi bölgeleriyle sınırlı ve Küçük

¹ Kuhrt 2007d II, 354.

² Kuhrt 2007d II, 354.

Asya'ya ilişkin yok denecek kadar az veri sunmaktadır. Krallık merkezindeki kimi bölgelerde konuşulan sözün yazılı söz karşısında belirli bir şekilde başat kaldığı gözlenmektedir. Bu nedenledir ki, Küçük Asya'ya, Büyük Kyros ve I. Dareios'a ilişkin en ayrıntılı, canlı betimleme ve anlatımı yine Hellen antik yazarların aktarımlarından bilinmektedir³. Lakin sınırlı bakış açıları nedeniyle bu kaynaklar çok az kılavuzluk ederler. Genelde Ege ve Küçük Asya'nın batısında Hellen-Pers ilişkileri baskındır. Metinlerin yazarları Perslerin zihniyet ve eylemlerini anlamak için ender olarak ve ancak öylesine bir çaba göstermişlerdir. Nitekim Daskyleion üzerine bir araştırma, Hellen antik yazarların önyargılarıyla çizilmiş bir zeminde çalışmak ve o gücün adımlarını izleyerek Pers deneyimine uzanmak demektir.

M.Ö. yak. 546 yılından itibaren Pers imparatorluğunun genişleyen egemenlik sahasıyla koşut ilerlemeleri Klasik Dönem kent devletlerinin dikkatini Akhaimenid'ler üzerine çektiği görülür. Bu gelişme imgesel ve gerçek coğrafya eriminin küçülmesine; Küçük Asya ve Hellenlerin idari yetkesi altındaki Perslerle yakın ilişkiler içerisine girmeye zorunlu kıldı. Persleri tanıma ve egemenlik yetkelerinin sınırlarını bilme gerekliliği, Küçük Asya ve Hellen historiograflarını Perslerin siyasi-politik, sosyal-ekonomik, kültürel ve dinsel yapılarını incelemeye, irdelemeye sevk etmiş olsa gerektir. Farklı bir etnik yapı, dil, gelenek ve kültürün boyunduruğu karşısında asimilasyon korkusu kentleri kendi kimliklerini hatırlatmaya yöneltmiş olması doğaldır. Dolayısıyla yazın tasavvuru bir araştırma söyleminden ideolojik ve öznel fikirlerin dillendirildiği bir kuruma dönüşmekle başkalaşma/ayrıştırma zihniyetine hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Bunun en somut göstergesi yazarların tarihyazımlarının dokusunda Persler yerine ona tekabül eden "barbar" terimini tercih etmeleridir⁴. Zira Perslerden 'barbar' diye söz etmek salt dili, coğrafyası, idari rejimi ve gelenek-görenekleriyle farklılık sergilediklerini nitelemek değildi. Çoğu zaman/zaman içinde alt soydan bir halkı imleyen küçültücü ifade şeklinde de kullanılmaya başlandı. Hellen ve Küçük Asya yazarlarının eserlerinin genelinde etnikmerkezci bir yaklaşımla Persler ideolojik eğilimlerin egemen olduğu birtakım ayrılmış ve onlarla özdeşleşmemiş usullerle araştırılır, tasavvur edilir ve öğretilirdi. Öyle ki, Akhaimenid imparatorluğunun devasa ordu ve varsılığıyla Küçük Asya ile Hellas kentlerine saldırdığı tedirginliğin yersizliği, Pers savaşlarını sürdürmek adına düşünülen kanının aksine aslında krallığın yetkisi, idarisi ve ordusunun zayıflığını gözler

³ Wiesehöfer 2003, 25 vd.

⁴ Hellenlerin Homeros'tan itibaren kendilerinden olmayanları ve Hellence konuşmayanları belirtmek amacıyla kullandıkları barbar (= *barbaroi* [βάρβαροι]) kavramı önceleri Hellenlerin kendilerini diğer uluslardan ayrı bir kimlik ve lisana sahip olduklarını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. M.Ö. V. yüzyılın ortalarından itibaren farklı milletleri de kapsamasına rağmen, bu kavram giderek Perslerle özdeşleştirilip sınırlandırmaya başlanmıştır. Ancak süreç içerisinde Hellenler stereotip beklentilerine göre barbar kelimesini kullanıp içselleştirerek olumsuzlaştırılan bir vaziyetliş haline dönüştürmüşlerdir. Öyle ki, Makedonyalıları örneğinde olduğu üzere zamanla birbirlerini küçümsemek ve aşağısamak adına bu terimi kullanmışlardır (Dem. *Phil.* (3) IX. 31).

önüne serimlemeye; ayrıca Platon, Isokrates gibi bazı antik yazarların bireysel ideolojik savlarını desteklemeye hizmet sisteminin izleri görülür⁵.

M.Ö. V.-IV. yüzyılda *Pers Tarihi* (= *Persika* [Περσικὰ]) adıyla yayınlanan kitap sayısında büyük bir ivme yaşanmıştır. Pers Tarihi'ne ilişkin Klasik Dönem'den M.Ö. II. yüzyıla kadar bilinen on altıya yakın eser kaleme alınmıştır. Ne var ki, bu yapıtların ortak akıbeti fragmanlar halinde ve antik yazarların atıflarıyla günümüze kadar ulaşmasıdır. Miletos'lu Dionysios, Lesbos'lu Hellanikos, Lampsakos'lu Kharon, Knidos'lu Ktesias, Kolophon'lu Dinon ve Kyme'li Herakleides'in *Persika* eserlerinin içeriği hakkında genel bilgi edinmek mümkünken; ne var ki, on bir kitaptan bir-iki satırı geçmeyecek kadar küçük parçalar ya da *Persika* adından başka geriye bir şey kalmamıştır. Kitaplarının neredeyse bütünü yitik olan historiograflar: M.Ö. yak. 300 yılında yaşamış Kolophon'lu Hermesianaks⁶; muhtemelen M.Ö. V./IV. yüzyılda yaşamış Barsuma⁷; M.Ö. III. yüzyıl yazarlarından Diogenes⁸; Diokles⁹; Sinop'lu Baton¹⁰; M.Ö. yak. II. yüzyıl historiograflarından Pieria'lı Kriton¹¹; Samos'lu Agatharkhides¹²; Miletos'lu Aristeides¹³; Korinthos'lu Khrysermos¹⁴; Ktesiphon¹⁵; Nisibis'li Pharnukhos¹⁶ dur¹⁷.

Persika eserleri Persler ile Hellenler arasında Küçük Asya'da vuku bulan olaylarda yoğunlaştığından bu yapıtların bütününde en azından Daskyleion eyalet valileriyle bağlantılı olarak kente yer verilmesi ihtimali oldukça yüksektir. Ne var ki, içerikleri hakkında yeterince yorum yapmak mümkün değildir. Bu bağlamda tarihi olayların sağlıklı değerlendirilmesi açısından büyük kayıp olan fragmanlar yazarların objektifleri, güvenilirlikleri, stil-kritikleri, kurguları, kullandıkları kaynakları, dil ve üsluplarının kıyaslamalı analizini zorlaştırmaktadır. Halikarnassos'lu Dionysios'un erken tarihyazıcıları (*arkhaioi syngrapheis* [ἀρχαῖοι συγγραφεῖς]) üzerine yaptığı stil-kritik analizleri bu konuda dolaylı da olsa, aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Halikarnassos'lu Dionysios'a (*Thuk.* 5= *FGrHist* III B 323a T 1-8

⁵ Plat. *Leg.* III. 695b-e; *Alk.* I. 121d-122b; Isok. *Paneg.* 138-149. Daha detaylı bilgi için bk. Sarıkaya 2012, 230; 238 vdd.

⁶ *FGrHist* III C 1 691 T 1-2 F 1-2; ayrıca bk. Lightfoot 2009, 148-188

⁷ *FGrHist* III C 1 695 T 1.

⁸ *FGrHist* III C 1 692 F 1.

⁹ *FGrHist* III C 1 693 F 1-2.

¹⁰ *FGrHist* III A 268 T 1; Strab. XII. 3. 11 c. 546; Schwartz 1970, col. 143-144.

¹¹ *FGrHist* III A 277 T 1= Suda κ s.v. 373 <Κρίτων= Kriton>.

¹² *FGrHist* III A 284 F 1= Plut. *Parall. Min.* 2 a.

¹³ *FGrHist* III A 286 F 20= Plut. *Parall. Min.* 4 a.

¹⁴ *FGrHist* III A 287 F 4= Plut. *Parall. Min.* 10 a.

¹⁵ *FGrHist* III A 294 F 2= Plut. *De fluv.* XXIII. 1.

¹⁶ *FGrHist* III C 1 694 T 1.

¹⁷ Diogenes Laertios'un (V. 94 'Herakleides') anlatısından İskenderiyeli Herakleides bir diğer adıyla Lemnos, Perslerin özellikleri üzerine bir eser kaleme almıştır. Aynı şekilde yazarın (VI. 16 'Antisthenes')'deki pasajından edinilen bilgiler doğrultusunda Atinalı Antisthenes'in eserinin dördüncü cildinde *Kyros*; beşinci cildinde ise, *Kyros* ya da *Krallık Üzerine* yazıları vardır.

‘*Hellanikos*’) göre, Herodotos haricinde Samos’lu Eugeon; Prokonnesos’lu Deioskhos; Paros’lu Eudemos; Phygela’lı Demokles; Miletos’lu Hekataios; Argos’lu Akusilaos; Lampsakos’lu Kharon; Kalkhedon’lu Melesagoras gibi Thukydides’in öncelleri benzer konular seçer ve aynı anlatım becerileri sergilerlerdi. Peloponnesos Savaşı’ndan kısa süre önce dünyaya gelip Thukydides’in zamanına kadar yaşayanlar arasında ise, Lesbos’lu Hellanikos; Sigeion’lu (Kum Kale) Damastes; Khios’lu Ksenomedes; Lydia’lı Ksanthos ve daha birçokları vardı. Dionysios’un (*Thuk.* 5= *FGrHist* III B 323a T 1-8 ‘*Hellanikos*’) anlatısına istinaden bu historiograflardan Eudemos, Damastes gibi bazıları Hellen (= *Hellenika* [Ἑλληνικά]); Kharon, Hellanikos gibi bazıları da farklı halklar yani barbar tarihi (= *barbarika* [βαρβαρικά]) üzerinde yoğunlaşır, onları birbirleriyle bağıntılayıp sentezlemezlerdi. Aksine her bir ulus ve kenti ayrı bir çerçevede ele alıp değerlendirirlerdi. Tek ve aynı nesne karşısında her bir halk ve kentlerin yerli ahalisinin muhafaza ettikleri, ortak kanının kayda geçirildiği, kamu (= *bebelos* [βέβηλος]) ve tapınak arşivlerindeki (= *en hierois graphai* [ἐν ἱεροῖς γραφαί]) belgeleri kullanırlardı. Yazara göre, dokümanları herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapmadan olduğu gibi aktarırlardı. Bu söylene yüklü bazı tiyatral değişkenler günümüz insanına saçma gelecek nitelikteydiler¹⁸. Erken dönem tarih yazıcıların hepsinin üzerinde uğraş verdikleri neredeyse birbirinin aynısı olan üslupları; berrak, yalın, sade, veciz, konuya uygun düşen ve usta bir yeteneğin kapsamlı anlatım özelliklerinden hiçbirini sergilemezlerdi¹⁹.

Klasik Dönem historiograflardan Pers tarihine ilişkin ilk çalışmayı M.Ö. yak. 460-430 yıllarında yaşamış Miletos’lu Dionysios’un Ion lehçesinde kaleme aldığı *Pers Tarihi* (= *Persika* [Περσικά]) adlı yapıtı oluşturmaktadır²⁰. *Persika* eserinin ana taslağı –olasılıkla Büyük Kyros’la başlamakta– II. Kambyses’in hükümdarlığının sonundan I. Dareios’un krallığının sonuna kadarki süreci kapsamaktadır. Eseri tarihsel olaylar silsilesi içerisinde değerlendirildiğinde en azından Daskyleion ve Sardeis satrabı arasındaki münakaşayla ilişkin; ayrıca Dareios’un *nomos* ya da *phoros* düzenlemesiyle ilintili olarak Daskyleion’a değinmesi beklenebilir. Miletos’lu Dionysios’un aynı zamanda “*Dareios’tan Sonraki Olaylar*” (= *ta meta Dareion* [τὰ μετὰ Δαρεῖον]) adlı beş kitaplık bir metin kaleme aldığı bilinmektedir²¹. Bu çalışma Kserkses’in hükümdarlığında yoğunlaşmış ve dönem itibarıyla M.Ö. 480-479

¹⁸ Ayrıca bk. Strab. VII. 3. 6 c. 299.

¹⁹ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Toye 1995, 279-302; Fowler 1996, 62-87.

²⁰ *FGrHist* III C 1 687 T 1-2; F 1-4. Yazarın ayrıca *İkamet Edilen Dünya’nın Tasviri* (Περὶ ἡγεμονικῆς οἰκουμένης); üç kitaplık *Troia Savaşı*; *Mythika*; yedi kitaplık *Kyklon Historikon* çalışmaları da bilinmektedir (*FGrHist* III C 1 687 T 1= Suda δ s.v. 1180 <Διονύσιος= Dionysios>).

²¹ *FGrHist* III C 1 687 F 1-4= Schol. Dion. Thrak. III. 183; Schol. Hdt. III. 61; Schol. Hom. II. II. 159.

yılında vuku bulan Hellen-Pers savaşlarını kapsamaktadır²². Yazarın eseri kaleme almasındaki amaç muhtemelen Lampsakos'lu Kharon gibi Hellenlerin Kserkses'in ordusuna karşı kazandıkları zaferin anısını yaşatmak olsa gerektir.

Persika adlı bir diğer çalışmayı ise, Miletos'lu Dionysios'la aynı kuşaktan olan Lesbos'lu Hellanikos'un (M.Ö. yak. 480-407/406) yapıtı oluşturmaktadır²³. Historiografin çok yönlü bir tarihyazımı benimsediği görülmekte ve çeşitli konuları kapsayan birçok esere imza attığı anlaşılmaktadır. Kendi bilimsel ve ahlaki teoremlerini yansıttığı *Phoronis*, *Deukalionia*, *Atlantis*, *Asopis* ve *Troika* olmak üzere beş mitolojik kitabı bulunur²⁴. Yazarın adından sıklıkla söz ettiren başlıca yapıtları etnografik eserleridir. Çalışması esasen Hellen konuşan halklar (*Aeolika*; *Lesbiaka*; *Argolika*; *Peri Arkadias*; *Boeotika*; *Thessalika*²⁵) üzerine yoğunlaşsa da antikçağda Hellen asıllı olmayanları belirtmek amacıyla barbar şeklinde nitelendirdikleri, aralarında Lydia ve Perslerinde bulunduğu (*Aigyptiaka*; *Kypriaka*; *Lydiaka*²⁶; *Persika*; *Scythika*²⁷) çeşitli halkları da kapsamaktadır. Bu etnografik çalışmaların geneli insan karakterlerinin analizini, gelenek-görenekleri, tarihsel olayları, eserlerinde standart bir form olan mitolojik şecereleri çerçevesinde betimlemektedir. *Persika* adlı yapıtımdan yalnızca on bir fragman günümüze ulaşmıştır²⁸. Bu parçacıkların içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Hellen yazarları arasında Assur ve Babil dönemlerinden başlayıp Medlerden Perslere kadar uzanan geniş kapsamlı tarihyazımına öncülük etmiş gözükmektedir²⁹. *Persika* kitabında Akhaimenid Krallığı'nın tarihi olaylarına (*FGrHist* I A 4 F 179): Kambyses'in öldürülmesine (*FGrHist* I A 4 F 177), bu olaylarla bağlantılı olarak muhtemelen Daskyleion ve Sardeis satrapları arasındaki ihtilafa; Dareios'un hükümdarlığına (*FGrHist* I A 4 F 182-183), dolayısıyla *nomos* ve *phoros* bölgelerine; ayrıca *Scythika* eserinden de çıkarsanabildiği kadarıyla Dareios'un İskit Seferi'ine ve Megabazos'un HellsPontos ile Trakya'daki askeri çıkarmasına da değinmiş olsa gerektir. *Persika* eserinde Kserkses'in Hellas seferine de yer vermiştir; seferle ilişkin anlatısında Daskyleion ve idari bölgesindeki HellsPontos'a değindiği savlanabilir. Bunun yanı sıra Perslerin gelenek-göreneklerine de yer vermiştir³⁰. Ancak bazı Perslerin ölümlerini yaktığı gibi Akhaimenid adetlerine ilişkin anlatısında Knidos'lu Ktesias'ın okuyucusuna yalan

²² Drews 1973, 36; Lenfant 2007, 201; Llewellyn-Robson 2010, 48.

²³ *FGrHist* I A 4 F 59-63; III C 1 687a T 1-3; F 1-4.

²⁴ *FGrHist* I A 4 F 1-5; 6-18; 19-21; 22; 23-31.

²⁵ *FGrHist* I A 4 F 32; 33-35; 36; 37; 50-51; 52.

²⁶ Hellanikos'un *Lydiake* ve *Persika* eserlerinden Daskyleion'a ilişkin önemli bilgiler aktardığı rahatlıkla çıkarsanabilir. *Lydiake* yapıtımdan en azından Herakles ve Mermnades hanedanlıkları anlatısında Gyges'in babası Daskyleos değinmesi beklenebilir.

²⁷ *FGrHist* I A 4 F 53; 57; 58; 59-63; 64-65.

²⁸ *FGrHist* III C 1 687a T 1-11= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀρταία= *Artaia*; Χαλδαῖοι= *Khaldaioi*; Schol. Aristoph. Av. str. 1021.

²⁹ *FGrHist* I A 4 F 177; III C 1 687a F 2.

³⁰ *FGrHist* I A 4 F 184; ayrıca bk. Llewellyn-Robson 2010, 49 dn. 128.

bilgiler sunduğuna dair eleştirilerine maruz kalmıştır³¹.

Perslere yoğun ilgi duyan bir diğer tarih yazıcısı ise, M.Ö. V. yüzyılda yaşamış Lampsakos'lu Kharon'dur³². Ne yazık ki, iki kitaplık olduğu ileri sürülen *Persika* adlı çalışmasından günümüze alıntılar dışında hiçbir fragman ulaşmamıştır³³. Kalan parçalardan *Persika* kitabının örüntüleri (incelemenin odaklandığı alan) genel olarak çıkarılabilmektedir. Kharon (*FGrHist* III A 262 F 14; III C 1 687b F 1= *Tert. An.* 46)'de Med kralı Astyages'in rüyasında kızı Mandane'nin Kyros'a hamile kaldığına ilişkin değinisinden anlaşıldığı üzere Herodotos gibi eserini Büyük Kyros'un doğumu ve tahta geçişiyle başlatır. Onun Med ve Lydia krallıklarını devirip hakimiyetine alışıyla devam eder³⁴. Olasılıkla çalışma Kambyses'ten Dareios'a kadar cereyan eden olayları da kapsar. Ionia Ayaklanması ile Sardeis kuşatması³⁵; ayrıca Gobryas oğlu Mardonios komutasındaki Pers donanmasının Athos Dağı dolaylarında alabora olmasıyla³⁶ ilintili fragmanlardan eserin esasen I. Dareios ve Kserkses'in Küçük Asya'daki icraatlarında yoğunlaştığı anlaşılır. Herodotos'un Kharon'un *Persika* eserinden alıntılanması ihtimalinden³⁷ hareketle yazarın yapıtında Herodotos'la benzer şekilde Daskyleion'a dair gönderilerde de bulunmuş olma olasılığı yüksektir. Ayrıca sürgündeki Themistokles'in Kserkses'in ölümünün ardından oğlu Artakserkses'e sığındığı ibarelerinden I. Artakserkses'in hükümdarlığına da yer verdiği sonucuna varılır³⁸. Ancak detaylara ne kadar girdiğini, çalışmasını hangi zaman aralığıyla sınırladığını belirlemek şu an itibariyle mümkün değildir.

Daskyleion ve döneme ilişkin güvenilir, başka yerden edinilmesi mümkün olmayan eşsiz bilgiler vermesi; ardılı yazarları etkilemesi ve esin vermesi bakımından önem arz eden "Tarihin Babası" Herodotos (M.Ö. yak. 484-yak. 425) *Tarihler* (= *Historiai* [Ἱστορίαι]) eserinde büyük Pers Savaşı'larını anlatmakla Hellenlerin şan ve zafer; Thukydides ise, Peloponnesos Savaş anlatısı ve incelemesiyle Hellenlerin yıkım dönemlerinin tarihçileri olmuşlardır. Pers ve Peloponnesos savaşları yakın bir tarihte cereyan etmişti. Halikarnassos'lu eserinin kurgusunu esas itibariyle Pers Savaşları üzerine odaklamıştır. Etnografik ve coğrafik unsurların yanı sıra kültür tarih bakımından özgül bir incelemedir. Hellenlerin ve Perslerin

³¹ *FGrHist* III C 1 688 F 16 (62)= *Bib.* 72. 43b3-44a19 'Ktesias'.

³² *FGrHist* III A 262 F 3; III C 1 687b T 1; F 1-6.

³³ Lampsakos'lu Kharon bu yapıt haricinde *Aithiopika*; dört kitaplık *Hellenika*; iki kitaplık *peri Lampsakou*; *Lybika*; *Lakedaimonia prytanis ve arkhon'ları*; *Khronika*; *Horoï Lampsakenon*; iki kitaplık *Ktiseis*; Minos yasalarını anlatan üç kitaplık *Kretika* ile Herakles Sütunları civarına yapılan seferleri konu edindiği *Periplous* adlı eserleri de kaleme aldığı bilinmektedir (*FGrHist* III C 1 687b T 1= Suda χ s.v. 136 <Χάρων= Kharon>). Kharon için ayrıca bk. Sinan 2007, 113-130.

³⁴ *FGrHist* III A 262 F 9; III C 1 687b F 4= *Plut. mor.* XI. 859 ab: *De Herod.* 20: 'Paktyas isyanı ardından Khios'a sığınması'.

³⁵ *FGrHist* III A 262 F 10; III C 1 687b F 5= *Plut. mor.* XI. 861 a-d: *De Herod.* 24.

³⁶ *FGrHist* III A 262 F 3 a-b; III C 1 687b F 1= *Ath. Deip.* IX. 394 e; *Ael. Var.* I. 15.

³⁷ Marincola 1997, 225 vd.; Scott 2005, 12 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 18 vd.; Llewellyn-Robson 2010, 49.

³⁸ *FGrHist* III A 262 F 11; III C 1 687b F 6= *Plut. Them.* XXVII. 1.

yanı sıra Lydia'luların, Medlerin, Mısırların, Arapların, Hintlerin, İskit ve Trakya v.d. halkların örf-adetleri, sosyo-politik yapısı, devlet rejimleri gibi çeşitli konularla metnini zenginleştirmesini bilmiştir. Topladığı yığınla coğrafik ve etnografik bilgiyi daha farklı bir odak noktasına sahip olan Pers savaşları anlatısıyla birleştirmiştir³⁹. Perslerin hayranlık olunası adetlerinden, demokrasilerde kitlelerin oynaklığından, Hellen kent devletlerindeki patırtılı ihtilaflara karşılık Pers imparatorluğundaki dingin birlik ve beraberlikten özlemle bahsetmiştir. Persler konusunda sergilediği bu yaklaşım dikkate değer bir kozmopolitanlığa işaret eder. Hellen-Pers savaşlarının kökeni, nedenlerinin analizini yaparken kısmen yansız bir tutum sergileyip, M.Ö. 499 yılındaki Sardeis kuşatması gibi ilk kıvılcımı körükleyenlerin Hellenler olduğuna vurgu yapar (V. 99-103). M.S. I-II. yüzyıl arasında yaşamış dönemin entelektüellerinden Plutarkhos gibi bazı antik yazarlar, Herodotos'un bu bağlamda kısmende olsa olumlu çizdiği Pers portresine şiddetle karşı çıkmışlardır. Plutarkhos *Ethika* eserinin *Herodotos'un Kötülüğü Üzerine* (Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοῦθείας= *De Herodoti malignitate*) adlı çalışmasında Herodotos'u kasten güvenilmez yabancı hikayeleri kabul ettirerek okuyucuyu aldatmakla tenkit eder. Yalancılıkla ve barbar severlikle (= *philobarbaros* [φιλοβάρβαρος]) hitam eder. Böylece Hellenlerin ve kent devletlerinin saygınlığına gölge düşürdüğünü belirtir⁴⁰. Eski tarih yazımını (ιστορία) kusursuz bir şekilde geliştiren Halikarnassos'lu anlatısını Hellenlerin Persleri ağır mağlubiyete uğrattığı M.Ö. 490-479 yılları arasındaki Salamis, Plataia, Mykale savaşlarıyla sona erdirir. Amacı Perslere karşı kıta Hellenlerin kazandıkları zaferleri yüceltmektir. Perslerin istilacı güçlerine karşı Hellenlerin zaferlerini alkışlamak, özgür ve özgür olmayan devletler arasındaki farklılıklar ile aşırı gururun sonuçları hakkında uygun çıkarımlar yapmaktır. Hellenlerin başarılarını, Perslerin aksine basit yaşamları, işbirliği içinde yaptıkları siyasi düzlemler ve özgürlüğe olan inançlarıyla açıklar. Böylece geniş kültürel tarihi, Hellen kent devletlerinin özellikle Atina'nın kurtuluşuyla sona erer⁴¹. Akhaimenid imparatorluğun Küçük Asya'da Sardeis'ten sonra ikinci idari merkezi ve eyalet bölgesiyle Pers-Hellen savaşları çerçevesinde kritik öneme sahip Daskyleion'a da eserinde sıkça değinmektedir. *Persika* yapıtlarının çoğunun yitik olması nedeniyle M.Ö. 559 yılından M.Ö. 479 yılına kadarki tarihsel süreçte Daskyleion'a ilişkin bilgi aktaran temel tek kaynaktır. Dolayısıyla başka yerden edinilmesi mümkün olmayan değerli verilere ulaşılmaktadır. Herodotos, Daskylos'u Lydia kralı Gyges'in babası şeklinde zikreder (I. 8). Daskyleion ve Sardeis eyalet merkezlerinin Büyük Kyros'un kurduğuna; ilk satraplığa Mitrobates ve Oroites'in atandığına (III. 120); iki satrap arasında vuku bulan mücadeleye;

³⁹ Breisach 2009, 39.

⁴⁰ Plut. *mor.* XI. 874 b-c: *De Herod.* 20.

⁴¹ Kuhrt 2007a II, 354; Breisach 2009, 30.

Daskyleion satrabı Mitrobates'in öldürülmesine (III. 126-127); Dareios'un düzenleyip yürürlüğe koyduğu *nomos* ya da *phoros* dizelgesinde yeri ve ödediği miktara (III. 90); Daskyleion satrabı Megabazos'un Trakya ve Hellespontos seferlerine (IV. 143-144; V. 1-2; 10;12; 14-17; 23-24; 26; 98); Megabazos'un ardından Daskyleion eyalet valiliğine oğlu Oibares'in geçtiğine (VI. 33) değin satraplığın yönetim organizasyonuna ve siyasi tarihine göndermeler yapar.

Herodotos da seleflerinin metodoloji sistemini yani yazarların adlarına ve eserlerine atıfta bulunmama geleneğini sürdürmüştür. Dolayısıyla Herodotos'un tarihyazımında yararlandığı ve esin aldığı yazarları gerçek anlamda belirlemek meşakkatli bir iştir. Eserinde Homeros'tan aralarında Aiskhylos ve Atinalı Phrynikhos gibi tragedya yazarların da olduğu yaklaşık on beş ozandan bahseder. Bazen tarihsel kaynak olarak onları kullanır. Nesir yazarlarından Miletos'lu Hekataios'u okuduğu ve yararlandığı nerdeyse kesindir (II. 143-144; V. 36; 124-126). Olasılıkla Miletos'lu Dionysios'un *Persika*; Karyanda'lı Skylaks'ın *Indika*; Lydia'lı Ksanthos'un *Lydiaka*; Lesbos'lu Hellanikos'un *Persika* ve diğer eserleri; Lampsakos'lu Kharon'un çeşitli kitaplarından faydalanmış olması ihtimal dahilindedir⁴².

Herodotos eserinin kaynağı esas itibariyle birincil elden bilgiler (ὄψις) ve sözel testimonya (ἀκοή) olmak üzere iki ana temadan beslenmektedir. Birincil bilgileri gözleriyle doğruluğunu sağlayan seyahatleri ve savaşa katılanların tanıklığı ve deneyimleriydi. Yazar Mısır; Fenike; Babil; Pontos kıyıları Byzantion'dan Olbia; Trakya kıyıları; komşu adaları ziyaret etmiştir. Ionia; Karia; Lydia; Lykia ve Ege Adaları'nı (Samos, Lesbos); Hellas'ta Delphoi, Sparta ve Boiotia anakarasını da iyi bilmekteydi⁴³. Kitabında kendisine hiç yer vermeyen Herodotos seyahatlerini doğrudan ve açıkça belirtir: Nil boyunca Elephantine'ye kadarki yerlere "gittim ve gördüm" (αὐτόπτης ἐλθών) (II. 29); bunları Memphis'te öğrendim; aynı zamanda Thebai ve Heliopolis'i de ziyaret ettim (II. 3); Thebai'de rahipler beni büyük bir holün içine aldılar (II. 143); şahsen Moiris Gölü'deki labirentin yüksek odalarını gördük (II. 148); Pelusium ve Papremis savaşında ölenlerin kemiklerini gördüm (III. 12); Arabia'da Buto'nun karşısında bir saraya gittim (II. 75); Tyre'ye yelken açtım (II. 44); Babil tapınağında Kserkses'in getirttiği heykeli görmedim (I. 183); Thasos'a gittim (II. 44); Thasos'ta madenleri gördüm (VI. 47); Eksampaios'ta bir krater gördüm (IV. 81); Thebe'de Kadmos harflerini gördüm (V. 59).

Herodotos tarihyazımını doğu dokümantasyonlarıyla örüntülemeye çalışsa da, dilbilim engeline takılmış olmalıdır. Olasılıkla çift dili yazıtlar, birinin tercümanı ve rehberliğiyle

⁴² Marincola 1997, 225 vd.; Scott 2005, 12 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 18 vd.; Llewellyn-Robson 2010, 49.

⁴³ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 6; ayrıca bk. Scott 2005, 6-8; Momigliano 2011, 48.

M.Ö. 448-446 yılları arasında Mısır, Fenike ve Mezopotamya'ya; M.Ö. 445/444 yılında Atin'a ve sonrada Thurii'ye gittiği varsayılmaktadır (Asher-Lloyd-Corcella 2007, 5).

aşılmaya çalışılmıştır. Kambyses'in kardeşini öldürmesi, akabinde yaşanan Mag isyanı ve kralın ölümü (III. 64-66; *DB col. I. 11*: Kent 1953, 116-120 col. I. 11. 1. 35-43); Dareios'un tahta geçiş anlatısı (III. 68-70; *DB col. I. 13*: Kent 1953, 120 col. I. 13. 1. 48-61) ve Smerdis'e karşı birleşen yedi suikastçının adları (III. 70; *DB col. IV. 68*: Kent 1953, 120 col. IV. 68. 4. 80-86) Behistan-Bisutun yazıtıyla kısmen büyük bir uyumluluk sergilemektedir. Tahminen yazar bu kaya yazıtını yerinde görmüş ve tercüman çevirirken kendisi de kaydetmiştir ya da metinlerin içeriğini iyi bilen bir öncellinin anlatılarından esinlenerek kaleme almıştır. Herodotos (III. 89-90)'de Dareios'un başa geçtikten sonra anılmaya değer yaptığı icraatlar arasında boyunduruk altındaki bölgeleri yirmi eyalete (*nomos*) böldüğünü; her bölgeye has ödeyebilecekleri haraç (*phoros*) miktarı belirlediğini aktarır. Daskyleion satraplık merkezini üçüncü *nomos* bölgesinde verir. Üçüncü *nomos* bölgesinde birlikte zikredilen Hellespontos; Phrygia; Bithynia; Paphlagonia; Mariandynoi ve Kappadokia toplam 300 gümüş *talanta*'la *phoros* öderler (III. 90).

Pers imparatorluğundaki asker kıtası; Kral Yolu arasındaki mesafe ve istasyonlar doğu kitabelerinden alıntılanmış olmalıdır. İddia edilenin aksine muhtemelen bu dizelgeleri oluştururken ne Homeros'un (*Il. II. 490-875*) gemi ve komutanlar kataloğunu ne de Aiskhylos'un (*Pers. 10-60*)'deki skeçindeki Pers generaller listesini model almış olmalıdır⁴⁴. Pers kuneiform tabletleri Herodotos'un Pers onomastik bilgisinin güvenilir olabileceği izlenimini sunmaktadır. Elbette tarihyazıcısı orijinal metinlere, Elamca, Akkadça, Aramca ile imparatorlukta sirkülasyonu olan resmi dokümantasyonların diğer tercümanlarına başvurmamıştır⁴⁵. Olasılıkla çift dil bilen bir kılavuza adları dikte ettirmiş ve listelemiş olmalıdır⁴⁶. Herodotos doğu yazıtlarının yanı sıra kendisinin görüp nüshasını aldığı Hellenice epigrafik yazıtlara da eserinde bolca yer vermiştir⁴⁷.

Herodotos'un historiografyası aslen sözel tradisyona dayanmaktadır⁴⁸. Eserinde şark kökenli ünlü saray anekdotlarına: Kyros'un doğuşu ve yetişmesine ilişkin doğu söylencelerine (I. 95; 108-130); Kambyses'in hükümdarlığının son yıllarında cereyan eden olaylara (III. 1-67), Daskyleion satrabı Mitrobates ile Sardeis satrabı Oroites'in aralarının bozulmasına (III. 120), yedi Pers suikastçıya (III. 68-79), Dareios'un tahta geçişi (III. 80-87), Sardeis satrabının Daskyleion satrabı ve oğlunu öldürmesine (III. 126); Zopyros'un maceralarına (III. 153-157), Kserkses ve Masistes'in eşine ait hikayelere bolca yer vermiştir (IX. 107-108; 110-113). Sayı-

⁴⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Armayor 1978, 7 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 480 vdd.

⁴⁵ Pers kralı buyrultularını imparatorlukta bölgelere her ulusun kendi alfabesi ve diliyle yazıldığı mektuplar vasıtasıyla iletirdi (Ester 1: 22).

⁴⁶ Momigliano 2011, 48 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 18.

⁴⁷ Hdt. IV. 87; 88; VI. 14; 117; VII. 228. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Scott 2005, 15; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 18.

⁴⁸ Konuya ilişkin ayrıca bk. Evans 2014, 89-146.

sız Pers hikayeleri III. kitabında (61-88), bilhassa Kambyes üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kambyes portresini çizerken düşmanca bir tutum sergiler. Erkek kardeşiyle evlendiği kız kardeşini öldürecek kadar kibirli (*hybris*) ve ağır bir paranoyaya kapılmış gaddar bir zorba şeklinde tasvir eder. Kutsal Apis'i öldüren, Mısır'ın toplumsal-dinsel yaşamına zerre kadar saygı ve hürmet beslemeyen dinsiz birisidir. Ancak Vatikan'da yer alan önceleri Mısır hükümdarının –Amasis (M.Ö. 570-M.Ö. 526); III. Psammetikhos (M.Ö. 526-M.Ö. 525)– ardından Pers kralının hizmetinde bulunan yüksek rütbeli memur Udjahorresne(t)'in otobiyografi niteliğindeki heykel kaidesine kazılan hiyeroglif yazıtta, Kambyes anlatılanların aksine dindar; tanrısal vecibelerini bilen; egemenliğini olumlu ölçülerde kabulünü sağlayan; devraldığı Mısır kral misyonunun gerekliliklerini yerine getiren kral betimlenmesiyle sunulur.

e) *Yukarı ve Aşağı Mısır kralı haşmetli efendi Kambyes'ten Neith Tapınağı'na yerleşen bütün yabancılar yüzünden, Neith Tapınağı'nın eskiden olmuş olduğu gibi, tüm görkemine kavuşması için onların oradan sürülmeleri gerektiğini rica ettim. O vakit bizzat kendileri (bütün eşyaları) bu tapınağın duvarının dışına çıkardılar. Haşmetli efendi Neith Tapınağı'nın arındırılmasını, bütün insanların [. . .] ve tapınağın saat başı rahiplerinin restore etmelerini/yerlerine dönmelerini emretti. Haşmetli efendi eskiden olduğu gibi sunuları tanırının anası ulu Neith'e ve Sais'teki yüce tanrılara verilmesini buyurdu. Haşmetli efendi, eskiden olduğu gibi, tanrıçanın bütün festivalinin ve ziyafetinin düzenlenmesini emretti. Haşmetli efendinin Sais'in önemini fark etmesini sağladığım için efendi bunu yaptı. Sais, orada her zaman tahtları üzerinde kalan bütün tanrıların kentiydi. . . .*⁴⁹

Mısır'da ele geçen iki hiyeroglif mezar yazıtı da Kambyes'in Mısır Krallığı'nın kutsal buyrukları doğrultusunda hareket ettiğine işaret eder. Herodotos'un (III. 27-29)'de kutsal Apis öküzünü katlettiği ve rahibin ondan gizli gömdüğü anlatısının aksine, Kambyes M.Ö. 524 yılında ölen Apis'i gösterişli bir törenle ve görkemli sunularla gömer⁵⁰. I. Dareios'un hükümdarlığının dördüncü yılında (M.Ö. 518) kalma diğer Apis mezar yazıtında ise, Kambyes'in atadığı yeni öküzün ölümü kayda geçirilir⁵¹. Bunun yanı sıra Herodotos, Kserkses portresini sunarken Hellespontos'u üç yüz sopa çekip cezalandırması (VII. 35); Pythios'un oğlunun yazgısı (VII. 38-39); Leonidas'ın cesedine saygısızlığı (VII. 238); Delphoi Apollon Tapınağı'nın yağmalanması (VIII. 35-38) gibi bazen kralı uzlaşmaz, dizginlenemeyen ve sınır tanımayan despot davranışlar sergilediğinin altını çizer. Gerçi Kserkses'in tapınak tahrip ettiği genellikle Daiva Yazıtı şeklinde bilinen *Kserkses Persepolis (KPh)* yazıtıyla da kanıtlanmaktadır: *“Bu ülkeler/halklar arasında evvelce sahte tanrılara (daivā) tapınılan (bir yer) vardı. Sonradan Ahura Mazda'nın inayetiyle, iblislerin tapınağını yerle bir ettim ve şunu buyurdum: İblislere tapınılmasın. Önceden putlara tapınılan yerde,*

⁴⁹ Posener 1936, 1-26; Kuhrt 2007a II, 375 vdd.; 2007b, 117-122.

⁵⁰ Kuhrt 2007b, I 122 vd. n° 12.

⁵¹ Kuhrt 2007b, I 124 n° 13.

orada, ben, Ahura Mazda'ya doğru zamanda ve doğru bir şekilde tapıyorum"⁵². Gene de onu her şeyden tek sorumlu, kibir içinde sınır tanımayan biri olarak nitelemez. Kserkses olayların akışını tek başına belirlemez: Hellas'a sefer açmaya zorlayan fitneci sürgünler; hilekar falcılar; seferden vaz geçmişken uğursuz sonuçlar getiren tanrısal esinlerin; krallığının sınırlarını genişletmesi gerektiği vazife anlayışı; Ionia İsyanı'nı destekleyen Atinalılardan oç alma arzusunun tesiri altındadır (VII. 7-19). Herodotos'un Kserkses'i tarihsel olarak güvenilir karakter incelemesinden çok, önceden belirlenmiş yazgıyla insani biçimlendirme olanakları arasındaki bağıntıya ilişkin olarak tarihçi görüşlerini içermektedir⁵³.

Persika adlı eserler üzerine yapılan çalışmalardan en iyisi şeklinde nitelendirebileceğimiz, sonraki yazarlara öncülük eden ve esin veren, Pers sarayında uzun bir müddet Artakserkses II Mnemon'a (M.Ö. yak. 404-398/397) ve ailesine hekimlik yapan Knidos'lu Ktesias'ın (M.Ö. yak. 441-393/392) *Persika* yapıtıdır⁵⁴. Ktesias'ın bu çalışması dışında *Indika*, *Asya'daki Phoros/Haraç'lar Üzerine*, *Periodos/Periploi/Perigesis* adlı üç kitabı daha bilinmektedir⁵⁵. *Persika* eseri Diodoros; Şamlı Nikolaos; Plutarkhos ve Photios'un genişçe yer verdikleri özetler ve alıntılar sayesinde günümüze ulaşmıştır. Knidos'lu Ktesias'ın *Persika* eseri yirmi üç kitaptan oluşmaktadır. İlk dört cildinde Assur ve Babil⁵⁶, dört-altıncı kitabında ise Med (*FGrHist* III C 1 688 F 5-8) tarihi konu edindiği varsayılmaktadır⁵⁷. Yedi-on birinci kitaplar Büyük Kyros'un hükümdarlığını; Kyros'un tahta geçişi ve Med krallığını devrilmesini ele almaktadır⁵⁸. On iki-on üçüncü kitaplar M.Ö. 530-465 yıllarında vuku bulan olayları: II. Kambyses'in tahta geçişi; Mısır seferi; kardeşini öldürtmesi; Mag Ayaklanması ve Kambyses'in ölmesi; Magların krallığı; Dareios ve yedilerin Magları tahtan indirmeleri; Dareios'un başa geçişi; İskit Seferi; Datis'in Hellas seferi; Kserkses'in hükümdarlığı; Babil isyanı; Hellen-Pers savaşları çerçevesinde Thermopylai ve Plataia savaşları; Mardonios'un Delphoi'ü yağmalaması; Atina'nın zapt edilmesi ve Salamis savaşı; Kserkses'in Persis'e geri dönüşü; Kserkses'in bir komploya kurban gitmesini ihtiva etmektedir⁵⁹. On altı-on yedinci kitapların incelemenin odaklandığı alan I. Artakserkses'in (M.Ö. 465-424) hükümdarlığı esnasında

⁵² *KPh*: Kent 1953, 150-152 col. 4b 35-46; Wiesehöfer, 2003, 81 vd.; ayrıca bk. Kuhrt 2014, 163-169.

⁵³ Wiesehöfer 2003, 82; Breisach 2009, 32 vd.

⁵⁴ *FGrHist* III C 1 688 F 5 (5-6)= Diod. II. 32. 4-6; *FGrHist* III C 1 687 T 2= Strab. XIV. 2. 15 c. 656; *FGrHist* III C 1 688 T 8= Plut. *Artaks.* I. 2; Phot. *Bib.* 72. 35a-36b; *FGrHist* III C 1 687 T 1= Suda κ s.v. 2521 <Κτησίας= *Ktesias*>.

⁵⁵ *FGrHist* III C 1 688 F 46-52 '*Indika*'; F 53-54 '*Asya'daki Phoros/Haraç'lar Üzerine*'; F 55-58 '*Periodos/Periploi/Perigesis*'. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Stronk 2010, 12-15.

⁵⁶ *FGrHist* III C 1 688 F 1, 1-28; ayrıca bk. Euseb. *Chron.* 28. 28-29; Diod. II. 1. 4-28; II A 90 F 3-4 '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Virt.* I. 329. 16; *de Insid.* p. 4. 23.

⁵⁷ Ayrıca bk. Diod. II. 32. 4-34. 6; II A 90 F 4-5 '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Virt.* 330. 5; 335. 20. Detaylı bilgi için bk. Llewellyn-Robson 2010, 113-148.

⁵⁸ *FGrHist* III C 1 688 F 8d; 9= II A 90 F 66 '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 23. 23; Phot. *Bib.* 72. 36a9-37b25.

⁵⁹ *FGrHist* III C 1 688 F 13 (9-33)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5.

cereyan eden olaylardır: Karşı komplo sonucunda I. Artakserkses'in tahta geçişi; akabinde yaşanan Baktria, Inaros ve Mısır isyanı; Suriye'de Megabazos ayaklanması; kralın aslan avı ve Megabazos'un sürgünü; Kos'lu Apollonides ve Amytis'in ölümü; Zopyros'un Atina'ya sığınması; Amestris ve Artakserkses'in ölümü⁶⁰. On sekizinci kitap II. Kserkses (M.Ö. 424); Sekyndianos (M.Ö. 424) ve Dareios II Okhos (M.Ö. 424-404) döneminde I. Artakserkses'ten II. Dareios'a kadarki süreçte yaşanan kraliyet ailesi ve veliht krizini kapsamaktadır: Artakserkses'in bir komploya kurban gitmesi; Sekyndianos'un kısa süreli saltanatı, II. Dareios'un tahta geçişi; Aristes ve Artyphios, Pissuthenes'in ayaklanması; hadım Artokserkses'in krala suikastı; Teritukhmes'in ayaklanması⁶¹. On dokuz-yirminci kitaplar II. Artakserkses'in hükümdarlığı; Genç Kyros'un abisine karşı yürüttüğü savaş ve hazırlıkları; Kunaksa Savaşı ve Kyros'un ölümünü içermektedir⁶². Yirmi bir-yirmi üçüncü kitaplar M.Ö. 404-359/358 yılında II. Artakserkses'in hükümdarlığı sırasında cereyan eden olaylarla devam eder: Tissaphernes'in Hellen komutanlarını hileyle ele geçirmesi; Klearkhos ve diğer komutanların öldürülmesi; Klearkhos'un mezarı; kraliçe Stateira'nın zehirlenmesi; Salamis'li Euagoras ve Artakserkses arasında müzakere; Konon ile Artakserkses'in görüşmesi; Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Atinalı amiral Konon'un Küçük Asya'da yürüttükleri seferlere⁶³ değinir. Uzaklıklar ve krallar listesiyle de son bulur⁶⁴. Günümüze kalan metinlerden Pharnabazos haricinde Daskyleion ve diğer satraplara ilişkin verilerin bulunmaması Ktesias'ın yapıtında kente değinmediği sonucuna varılmaz; bilakis dönemi detaylarıyla inceleyip kritiğini yaptığı eserinde olayların tarihsel seyri içinde Daskyleion satraplık merkezine de detaylı bir şekilde değinmiş olsa gerektir.

Pers Tarihi üzerine yapılan çalışmalar arasında Knidos'lu Ktesias'ın eseri önemli bir yere sahiptir. Ktesias'ın *Persika*'sı diğer tarihyazıcılarına nazaran daha az Hellen merkezli bir yaklaşımı, önyargılardan arınmış, yansız ve güvenilir bir çalışma izlenimini vermektedir. On yedi yıla aşkın kaldığı Artakserkses II Mnemon'un sarayında Persleri yakından tanıma; aynı zamanda olasılıkla Eski Persçe ve resmi bürokrasi yazışmalarında kullanılan Aramca dillerini öğrenme fırsatı bulmuştur⁶⁵. Dolayısıyla Ktesias'ın eseri diğer kaynaklardan edinemeyeceğimiz eşsiz bilgilerle doludur. Olasılıkla kaleme aldığı eserinin II. Dareios (M.Ö. 424-404) ile II. Artakserkses'in hükümdarlığı sırasında yaşanan olaylara canlı tanıklık etmesi ve devrinin akışına yön veren bazı tarihi olgularda aktif şekilde yer alması anlatısını tarihsel gerçekler

⁶⁰ *FGrHist* III C 1 688 F 14 (34-46)= Phot. *Bib.* 72. 40a5-41b37.

⁶¹ *FGrHist* III C 1 688 F 15 (47-56)= Phot. *Bib.* 72. 41b38-43b2.

⁶² *FGrHist* III C 1 688 F 16-26 (57-67)= Phot. *Bib.* 72. 43b3-44a19; ayrıca bk. Plut. *Artaks.* II. 3-III. 6; VIII. 2; IX. 1-4; XI. 1-6; XII. 1-4; XIII. 1-4.

⁶³ *FGrHist* III C 1 688 F 30= *Bib.* 72. 44a20-42; F 32= Plut. *Artaks.* XXI. 1-4.

⁶⁴ *FGrHist* III C 1 688 F 27-33 (68-76)= Phot. *Bib.* 72. 44a20-45a1-4); ayrıca bk. Plut. *Artaks.* VI. 9; XVIII. 1-5; XIX. 1-6; XXI. 1-4.

⁶⁵ *FGrHist* III C 1 688 F 23 (5-6) '*Ktesias*'= Plut. *Artaks.* XIII. 4-7; ayrıca bk. Llewellyn-Robson 2010, 56.

çevresinde örüntülediğine/kurguladığına işaret etmektedir⁶⁶. Ktesias kitabının ilgili kısımlarında Perslerin önde gelenlerin anlatımları, söylenceleri ve arşivleriyle Hellen yazarlarının kaleme aldıklarının kıyaslamalı analizini yapmıştır. Diodoros'a (*FGrHist* III C 1 688 F 5 (5-6)= II. 32. 4-6) göre, Knidos'lu Ktesias *Persika*'sında Perslerin eski zamanlardan itibaren edimlerinin kayıtlarının tutulduğu kral belgelerinden (= *basilikai anagraphai/basilikai diphtherai* [βασιλικαὶ ἀναγραφαί/βασιλικαὶ διφθέρα]) yararlanır. Her bir krala ilişkin dikkatli bir araştırma yapar. Bunları Hellenlerin yayınladığı tarih kitaplarıyla kıyaslar. Photios (*FGrHist* III C 1 688 T 8= *Bib.* 72. 35a-36b '*Ktesias*')'de Ktesias'ın kitabında değindiği olayların birçoğuna tanıklık ettiğini; mümkün olmadığı zaman bizzat Perslerin bilgilerine başvurduğunu iddia eder⁶⁷. Eserinde Herodotos'un anlatısının çürütecek tam aksine olgulara değinerek Halikarnassos'luyu sık sık yalancılıkla suçlar ve masal/hikaye yazarı (= *logopoiios* [λογοποιός]) olmakla itham eder⁶⁸. Herodotos'un anlatısından birçoğuna karşı çıkar: Herodotos'un (I. 108-130) Kyros'un çocukluğu, Astyages'le akrabalık bağı ve Med krallığını ele geçirişine ilişkin anekdotlarının doğruluğunu kabullenmez ve bu olayları değişik versiyonla kaleme alır⁶⁹; Herodotos'un Babil'in ele geçirilişinde baş aktör olan Zopyros hakkında "katır doğmadıkça Babil alınmaz" kehaneti çerçevesinde örüntülediği anlatısını Ktesias, Kserkses'in kızı Amytis'le evlenen Megabyzos'a atfeder⁷⁰. Pers geleneklerinde birinin adeleri çiğneyip ölüyü yakmasının mümkün olmadığını belirtir. Bu bağlamda Hellenikos ve Herodotos'u (III. 16: olasılıkla 'Kambyses'in Amasis'in naaşını yaktırması' anekdotu) tekzipli itham eder⁷¹. Aynı zamanda bazı konularda Gryllos'un oğlu Ksenophon'la da fikir uyuşmazlığına düşer⁷². Plutarkhos (*Artaks.* XIII. 4)'de Ktesias'ın Klearkhos ve Lakedaimon'lularla ilişkin değinisinde yansız bir tutum sergileyemediğini, Lakedaimon'lulardan her zaman güzel ve övgü dolu sözlerle bahsettiğini belirtir. Biyografi yazarının (*Artaks.* I. 2; V. 6) Ktesias'ı sürekli tenkit ettiği diğer bir nokta ise, eserinde abartılı söylencelere gereğinden fazla yer vermesidir. Ktesias'ı değerlendirirken bugün yitik olan özgün çalışmalarından çok ondan alıntı yapan antik yazarların yaklaşımlarını yansıttığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Kolophon'lu Dinon (*FGrHist* III C 1 690 T 2= *Plin. nat.* X. 136) İskender tarihçisi Kleitarkhos'un⁷³ babasıdır⁷⁴. M.Ö. 330 yılında Semiramis'in hükümdarlığından III. Arta-

⁶⁶ *FGrHist* III C 1 688 F 30, 72-75 '*Ktesias*'= *Plut. Artaks.* XVIII. 1-4; XXI. 2-4; *Phot. Bib.* 72. 44b20-42 '*Ktesias*'; ayrıca bk. Llewellyn-Robson 2010, 13 vd.

⁶⁷ Ayrıca bk. *Plut. Artaks.* VI. 6.

⁶⁸ *Diod.* II. 15. 2.

⁶⁹ *FGrHist* III C 1 688 T 8= *Bib.* 72. 35b35-36b6 '*Ktesias*'.

⁷⁰ *FGrHist* III C 1 688 F 13 (26)= *Bib.* 72. 37a26-40a5 '*Ktesias*'.

⁷¹ *FGrHist* III C 1 688 F 16 (62)= *Bib.* 72. 43b3-44a19 '*Ktesias*'.

⁷² *FGrHist* III C 1 688 T 8= *Bib.* 72. 35b35-36b6 '*Ktesias*'.

⁷³ İlk İskender tarih yazıcıları arasında en etkilisi muhtemelen İskenderiyeli Kleitarkhos'tur. Yapıtı (*FGrHist* II B 137 F 1-37) on iki ciltten uzun ve tüm İskender dönemini ihtiva eden çok kapsamlı bir çalışmaydı. Olasılıkla M.Ö. 310 yılından önce kaleme alınmıştı. Eseri günümüze antik yazarların atıfları sayesinde ulaşabilmiştir.

kserkses'in M.Ö. 343/342 Mısır'ı yeniden fethedene kadarki süreci kapsayan Pers ve Assur tarihi yazmıştır⁷⁵. *Persika* kitabından günümüze otuz fragman korunagelmıştır⁷⁶. Historiograf önemli ölçüde Ktesias'ın eserinde yararlanmış; ancak körü körüne alıntılanmamıştır⁷⁷. Plutarkhos *Artakserkses* biyografisinde Ktesias'la birlikte Dinon'u konkordato yapar (I. 2; VI. 6; IX. 4; XIII. 3; XIX. 2-4). Tarihyazımlarının güvenilirliği bakımından önceliği Knidos'lu Ktesias'a verir (I. 2; V. 6). Dinon uzun süre Küçük Asya'da ikamet etmiştir. Bu esnada edindiği iyi bir mevki sayesinde Pers imparatorluğun yapısı hakkında araştırma yapacak ölçüde deneyime sahip olduğu düşünülmektedir. Kitabında tahminen Sardeis satrabı Tiribazos'un hane halkından birinin aracılığıyla Pers sarayındaki birinci elden kaynakları edinip yararlandığı savlanmaktadır⁷⁸. Dinon'un *Persika*'sı Ktesias'ın eserinin gölgesinde kalmış ve onun kadar geniş okuyucu kitlesine ulaşmamıştır. Ktesias stilinde küçük tarih yazıcılığı gerekçeyle yergili iğneli sözlere maruz kalmasına rağmen, sonraki jenerasyon antik yazarların nezdinde taktir toplamış ve başarılı bulunmuş gibi gözükmektedir (*FGrHist* III C 1 690 F 18). Dinon'un yapıtı tarihi kaynaklar külliyatı şeklinde değerlendirilmiştir⁷⁹. Fragmanların büyük çoğunluğu M.S. II. yüzyılda yaşamış Athenaios'un *Sophistlerin Ziyafeti* (= *Deipnosophistes* [Δειπνοσοφιστής]) adlı kitabında derlenmektedir. Savaşlar ve halefler üzerinde yoğunlaşan konvansiyonel/geleneksel Pers tarihyazımından ziyade saray toplum yapısı ve elit sınıfı incelediği; aynı zamanda Pers teolojisine de ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Dinon'un ele aldığı konulardan ve Sardeis'te kalmasından yola çıkarak eserinde Daskyleion ve Sardeis satraplıklarının kıyaslamalı analizine değindiği beklenilebilir.

Kyme'li Herakleides'e ilişkin yok denecek kadar az bilgi vardır. Aynı sınırlı veriler yazarın beş kitaplık *Persika* eseri içinde söz konusudur⁸⁰. Günümüze yedi fragman korunagelmıştır (*FGrHist* III C 1 689 F 1-7). Bunlardan dördü Athenaios'un doğrudan yaptığı alıntılar sayesinde ulaşmıştır. Kyme'li Herakleides'in Assur ya da Med tarihine ilgi duyduğuna dair herhangi bir veri yoktur. Olasılıkla eserini yalnızca Pers tarihi üzerine örüntülemiştir. Kalan

---

Kleitarkhos seferlere katılmamış olsa bile, görgü tanıklarına ulaşabiliyordu. Buna karşın alıntıların nerdeyse hepsi küçük ayrıntılar ya da sansasyonel abartılar etrafından toplandığından eserlerinde gerçeği çarpıtmak ve gereğinden fazla abartıya yer vermekle tenkit edilmiştir. Gerçekdışı, fantastik üsluptan dolayı avam yazarlardan biri kabul edilir. Ancak Kleitarkhos kendi zamanına ve özellikle Roma Dönemi'nde geniş okur kitlesine ulaşmıştır. Curtius Rufus ve Diodoros gibi tarih yazıcıları eserinden esinlenmiş ve temel kaynak olarak kullanmışlardır (Bosworth 2005, 364 vd.).

⁷⁴ Tarihyazıcısı Dinon şekilde adlandırıldığı gibi bazen Deion ya da Dion olarak da hitap edilir (Ath. *Deip.* II. 67b; Suda (δ s.v. 1239 <Δίων= Dion>).

⁷⁵ *FGrHist* III C 1 690 F 7-8; 21.

Dinon'un *Persika* eserini M.Ö. 330 yılında kaleme alındığı tarihlenmesi için bk. Stevenson 1997, 10; Binder 2008, 60 dn. 268; Llewellyn-Robson 2010, 53.

⁷⁶ *FGrHist* III C 1 690 T 1-5 F 1-30. Bir diğer fragman için ayrıca bk. *Oxyrh. Pap.* 1802+4812, fr. 3. ii; ayrıca bk. Schironi 2009, 90 vd.

⁷⁷ Lenfant 2004, 275 dn. 632; Llewellyn-Robson 2010, 53.

⁷⁸ *FGrHist* III C 1 690 F 18 'Dion'; ayrıca bk. Stevenson 1987, 29; 1997, 13.

⁷⁹ Drews 1973, 117; Llewellyn-Robson 2010, 54.

⁸⁰ *FGrHist* III C 1 689 T 1= Diog. Laert. V. 93.

fragmanlardan ikisi saraydaki bazı melodramatik olaylar –Temistokles’in Kserkses’le buluşması ve II. Artakserkses’in öz kızıyla yaptığı zina evliliği v.d.– konu edinmiştir⁸¹. Athenaios’un alıntılıdığı uzun pasajda Herakleides’in eserinin temel örügüsünü saray yaşamının detayları; kraliyet şölenleri; harem; muhafızlar ve saray güvenliği üzerine kurduğu anlaşılmaktadır⁸². Dinon tarih anlatısında II. Artakserkses’in saray propagandasını anımsattığı ve Tiribazos’un ev halkıyla yakın ilişkisini yansıttığı izlenimini sunarken Herakleides saray etiğinin detaylarında derinleşmiştir. Her iki tarihyazıcısı Ktesias’ın eserini temel ve birinci kaynak olarak kullanmışlardır⁸³.

Döneme damgasını vuran Hellen-Pers savaşlarının yankılarını tarih yazın türünün yanı sıra tragedya gibi edebi literatürde izlerini ve yansımalarını görmek mümkündür. Marathon ve muhtemelen Salamis Savaşı’nda Perslerle çarpışmış olan Aiskhylos, *Persai* eserini Salamis deniz savaşı mağlubiyetinin Pers sarayında nasıl tesir ve etki bıraktığı üzerine kurgulamıştır⁸⁴. Bu bağlamda *Persai* yapıtı bir Hellenlin Asya’lı penceresinden olaylara bakıp aktarma denemesidir. Avrupa denizaşırı, düşman Asya’yı yenik düşürmesiyle tanımlanır. Asya’ya atfedilen boşluk, kayıp, yıkım duygusudur. Batıya her meydan okuyuşunda hep aynı hezimete maruz kalacağı izlenimi verilmeye çalışılmaktadır. Bunun aksine bazen Zeus’un Pers kralı Kserkses’i kandırarak Hellas’ı istila etmeye ikna etmesi gibi, tanıların insanları suç işlemeleri konusunda ayartmalarına da değinmektedir. Aiskhylos bu çalışmada Perslerin bağlaşıkları ile komutanların listelerini; Daskyleion’un idari yetkesindeki Hellespontos Bölgesi’nden sefere katılan kentleri vermesi (10-60; 310-325); ayrıca Pers hezimetinin Küçük Asya kentlerini haraç ve boyunduruktan kurtardığı değinileri dikkate değerdir (584-590)⁸⁵. Diğer bir çalışma ise, Aristophanes’in *Aves* (Kuşlar); *Akharnes* adlı yapıtlarıdır. Lirik şair Miletos’lu Timotheos’un (M.Ö. 450-350), konu örgüsünü Salamis Savaşı’na odakladığı ve Aşağı Mısır’da Abusir’de bir mezarda bulunmuş olan *Persai* adlı eseri de anılmaya değer çalışmalardan biridir⁸⁶.

M.Ö. V. yüzyılda yaşamış Lydia’lı Ksanthos’un *Lydiake* (*Lydia Tarihi*) adlı çalışması yerel bir tarih yazıcılığı denemesidir. Eseri günümüze kadar ulaşmayan yazarın geriye kalan fragmanlarından (*FGrHist* III C 2 765 T Ia F 1-31) çalışmasına Lydia Herakles hanedanlığını ve kente adını veren kurucusunu (= *ktistes* [κτιστής]) konu edinerek başladığı düşünülmekte-

⁸¹ *FGrHist* III C 1 689 F 5-7 ‘Herakleides’; ayrıca bk. Ath. *Deip.* II. 48c-49a; Plut. *Them.* XXVII. 1; *Artaks.* XXIII. 6.

⁸² *FGrHist* III C 1 689 F 1-4 ‘Herakleides’= Ath. *Deip.* XII. 8. 514 b-c; IV. 26. 145a-146a; XII. 13. 517 b-c.

⁸³ Llewellyn-Robson 2010, 55.

⁸⁴ Aiskhylos’un Persler eseri için ayrıca bk. Pelling 2001, 1-19.

⁸⁵ Suda’nın (χ s.v. 318 <Χιωνίδης= *Khionides*>) aktarımından eski komedy yazarlarından Khionides’in M.Ö. 487/486 yılında kaleme aldığı oyununda Perslere ya da Assurlulara yer verdiği bilinmektedir.

⁸⁶ Suda τ s.v. 620 <Τιμόθεος= *Timotheos*>; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μίλητος= *Miletos*; *Marm. Par.* 76; Satyros, *vit. Eur.* 1176. 39 xxii; Plut. *mor.* X. 795: *An Seni.* 23; XIV. 1132; 1135; 1138; 1141; 1142: *De musica* 4; 12; 21; 30; 31; Paus. III. 12. 20; Poll. IV. 66.

dir (Dion. Hal. *ant.* I. 28). Herakles ve Mermnades hanedanlıkları arasındaki çekişmelerin nedenleri ve sonuçları üzerinde durularak Kroisos'un tahta geçişinden düşüşüne kadarki olaylar kaleme alınmıştır. Eser içerik bakımından değerlendirildiğinde zamanın tarih anlayışına uygun olarak söylene ile gerçekleri iç içe vermiştir. Bunun yanı sıra insani olaylara, deprem, kuraklık gibi tarih düşülebilen ve unutulmaz doğa olaylarıyla ilişkilendirmeye çalışması dikkate değer bir girişimdir⁸⁷. Ksanthos'un eserine antik yazarların alıntılanmaları ve özet aktarımlarıyla⁸⁸ ulaşılabildiği için yazarın tarih anlayışı, dili, üslubu, güvenilirliği ve kullandığı kaynaklar hakkında herhangi bir yorumda bulunmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Ancak antik yazarlarca sıklıkla başvurulması yazarın güvenilirliğini yansıtmaktadır. Yerel historiografin *Lydiake* adlı yapıtı Lydia ile Daskyleion arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermesi bakımından başlıca tek eser olması nedeniyle önem arz etmektedir. Ksanthos yapıtıyla kendisinden sonraki yazarlara Lydia tarihi hususunda temel kaynak olmuştur.

Herakleia Pontike'li yerel historiograflardan M.Ö. V. yüzyılda yaşamış Herodoros⁸⁹ (*FGrHist* I A 31 Komm. 502) ve M.Ö. 315-310 yılları arasında doğan Nymphis⁹⁰ (*FGrHist* III B 432 F 14), eserlerinde Herakles, Pelops'un oğulları ve Argonaut'lar üzerine anlatılarında Mysia kralı Daskylos ve oğlu Lykos'la ilişkilerine de yer vermişlerdir (*FGrHist* I A 31 F 49). Daskylos adının yaygın kullanımı açısından her iki yazarın çalışması önem arz etmektedir. F. Jacoby'nin (*FGrHist* I A 31 Komm. 502)'de vurguladığı üzere, eserlerinde Herodoros mitolojiyi kendi bilimsel ve ahlaki teoremlerini destekleyen bir araç olarak kullanıp Herakles ve Argonaut gemicilerinin Phrygia, Bithynia ve Pahphlagonia'da başlarından geçen olayları nakletmiştir⁹¹. Her iki yazar Herakles'in yardımıyla Daskylos'un bu bölgelerdeki halkları – Phrygia'lılar, Mariandynia'lılar ve Bebrykia'lıları– savaşla dize getirdiği anekdotlara yer verirler. Tarih yazıcılarının anlatılarına benzer hikayeye Apollodoros *Bibliothēke* (II. V. 9);

⁸⁷ Breisach 2009, 27.

⁸⁸ Schol. Eur. *Androm.* 10; Strab. I. 3. 4 c. 49; XII. 8. 3 c. 572; 8. 19 c. 579/580; XIII. 4. 9 c. 628; XIV. 5. 29 c. 680; Dion. Hal. *Thuk.* 5; *ant.* I. 28; Athen. VIII. 37 c. 346; X. 8 c. 415; XII. 11 c. 515; Diog. Laert. I. 2; VII. 101; Hes. *lex.* β 929 <βουλεψίη= *Boulepsie*>; Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. 722; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Λυδία= *Lydia*; Λυκοσθένη= *Lykosthene*; Ἐλγος= *Elgos*; Λόκοζος= *Lokozos*; Μελάμπεια= *Melampeia*; Suda ξ s.v. 9 <Ξάνθος= *Ksanthos*>.

⁸⁹ Herodoros yapıtlarının büyük çoğunluğunu M.Ö. 400 yılında yazmıştır. *Argonautai*; *Pelopeia*; ünlü iki kahin *Orpheos* ve *Mousaios*'un tarihi (*Orpheos kai Mousaiou historia*); hiç tartışmasız en önemli yapıtı ise, inanılmaz efsanelerle örüntülendirdiği on yedi kitaplık *Herakles*'tir (*FGrHist* I A 31 F 5-10; 11; 12; 13-36).

⁹⁰ Nymphis bildiğimiz kadarıyla iki tarih eseri kaleme almıştır (*FGrHist* III B 432 T 1-4 '*Nymphis*'). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* III B 432 Komm. 258). Bunlardan birincisi: *Büyük İskender*, *Diadokhoi* ve *Epigonos*'ların tarihini anlatan kapsamlı bir çalışmadır. Yirmi dört kitaptan oluşan bu eserin hemen hemen tamamı kaybolmuştur (Suda v. 598 s.v. <Νύμφις= *Nymphis*>). Bununla birlikte, *Nymphis*'in diğer eseri olan Herakleia Pontike üzerine kaleme aldığı on üç kitaptan oluşan incelemesi, kısa süre içinde kent tarihini anlatan standart bir eser kabul edilmiştir. Suda'ya (v. 598 s.v. <Νύμφις= *Nymphis*>) göre Herakleia Pontike Tarihi, İskender'in halefleri ve onların selefleri zamanından başlayıp Herakleia'da seksen dört yıl süren tiranlık rejiminin sonuna (M.Ö. 280) ve M.Ö. 247/246 yılında Mısır Kralı Ptolemaios III Euergetes'in M.Ö. 246 yılında tahta çıkışına kadarki olayları konu alır (*FGrHist* III B 432 T 1 '*Nymphis*'). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Heinemann 2010, 201-207; Arslan 2015, 148 vd.

⁹¹ Ayrıca bk. Dowden 1992, 32.

M.Ö. III yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ve M.Ö. 270 yılı civarında İskenderiye Kütüphanesi'nin maşalesini devralmış olan Rhodos'lu Apollonios, epik *Argonautica* (II. str. 776-791; 800-803) adlı eserinde ve *Scholia in Apollonii Rhodii Argonautica* (II. 724; 752; 786-787a) elyazmadaki eleştirel notlarında⁹² yer verirler.

Peloponnesos Savaş anlatısı ve incelemesiyle Hellenlerin çöküş döneminin tarihçisi şeklinde zikredilen Thukydides, çalışmasının ilgi odağını yalnızca içinde yaşadığı zaman diliminde cereyan eden tarihi olguları üzerine yoğunlaştırmıştır. Eseri M.Ö. 431 yılından M.Ö. yak. 411 yılına kadarki Atina ve Sparta arasındaki savaşları; Hellen kentlerinin bu çekişmedeki rol ve müdahillerini konu edinmektedir⁹³. Büyük deniz imparatorluğuna dönüşen Atina ile ezeli rakipleri Spartalıların emperyalist emel/edimlerinin Küçük Asya'ya sıçraması; Pers krallarının ve Küçük Asya –bilhassa Sardeis ile Daskyleion– satraplarının, durumun seyrini lehlerine çevirmek amacıyla Atina ve Spartalılar karşısında zaman ve koşullara göre değişip şekilenen politikalarını gerçekleriyle yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. M.Ö. yak. 477 yılında Megabates'in yerine atanan Daskyleion satrabı Pharnakes oğlu Artabazos'un Pers kralı Kserkses ile Pausanias arasında yürütülen gizli antlaşmada elçilik vazifesi görmesi (I. 128; 129); M.Ö. 430 yılında Lakedaimon'lular ve Atinalıların Pers kralıyla görüşmelerine vesile olması için Daskyleion satrabı Pharnabazos oğlu Pharnakes'le irtibata geçmeleri (II. 67); Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Hellespontos'ta Atina hegemonyasını sonlandırmak maksadıyla Lakedaimon'lulardan donanma istemesi (VIII. 6; 80; 99); Abydos, Lampsakos ve Kyzikos'un Pharnabazos'a isyanı (VIII. 62); Pharnabazos'un Sardeis satrabı Tissaphernes'le kıyasıya rekabeti gibi değerli pek çok veri aktarmaktadır.

Thukydides savaşın ardındaki güçleri, kararları, sıkıntıları, stratejileri, siyaset ve tutkuları tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermeye hizmet etmiştir (Thuk. I. 1)⁹⁴. Ancak yapının temel motifini sadece Hellen *polis*'inin çok daha dar dünyası ve içinde yaşadığı dönem üzerinde dokumuştur. Dolayısıyla tarih anlatısı halkın sadece bir kesiminin ilgi alanına giren, seçkin denilebilecek bir niteliğe bürünmüştü. Çalışma alanını kendi dönemi ve yöreleri açısından sınırlayan Thukydides olayların seyrine yön veren etmenleri belirlerken olguları

⁹² İskenderiye Müzesi'nde antik yazarlar önemli buldukları tarih yapıtların nüshasını çıkarmakta ya da yazıya geçirerek arşivlemekteydiler. Bu süreç esnasında eleştirel metin düzeltmelerine gidiliyordu. Sonradan yapılan ilaveleri, yanlışları bulup düzelterek ya da çıkararak imla işaretleriyle vurgular koyup metni daha anlaşılır hale getirmeyi amaçlıyorlardı. Bu doğrultuda isim ve kelime sözlükleri hazırlıyorlardı.

⁹³ Thukydides çalışmasını M.Ö. 404 yılında Atina'nın ele geçirilip çöküşüne kadarki süreci incelemeyi planlamış; ancak VIII. Kitabı M.Ö. 411 yılındaki Kynossema'da Atina zaferinden sonra yarıda kalmıştır. Ksenophon *Hellenika* eseriyle Thukydides'in tarihinin bitirdiği zaman diliminden başlatıp M.Ö. 362 yılında vuku bulan Mantinea Savaşı'yla sonlandırır.

⁹⁴ Thukydides (I. 1)'de "Atinalı Thukydides Peloponnesos'lularla Atinalıların savaşının çeşitli olaylarını anlattı: savaşın başlangıcından itibaren işe koyuldu. Zira bu harbin öncekilerden daha önemli ve anılmaya değer olacağını öngörüyordu. Tahmini iki halkın güçlerinin doruğuna varmış olmaları olgusuna dayanıyordu. Ayrıca Hellen dünyasının geri kalan kısmının ya hemen taraflardan birinin safında yer aldığı ya da almayı tasarladığını görmekteydi. Bu durum Hellen halkını, barbarların bir kısmını ve neredeyse bütün halkları etkileyen büyük bir sarsıntı oldu" v.d. Ayrıca bk. Breisach 2009, 31.

enine boyuna incelemeye ve anlatmaya özen göstermiştir⁹⁵. Tarih yazıcısı olayları kendi gördüklerine, titiz bir eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra görgü tanıklarının ifadelerine başvurmayı tercih etmiştir. Erken dönem Hellen tarihiyle ilgili tüm anlatıları yetersiz kanıtla dayandıkları gerekçesiyle şiddetle tenkit etmiştir. Yazarın düşüncesine göre ne şairlerin süslü ve abartılı ifadelerine ne de tarihçilerin gerçeği dile getirmekten ziyade kulağa okşamak amacıyla yazdıkları öykülere fazla itibar etmelidir (I. 21). Thukydides'in, M.Ö. 404 yılına kadarki süreci de kapsamasını tasarladığı, tarih anlatısını: M.Ö. 362 yılına kadar Ksenophon; M.Ö. 394 yılına kadar Kratippos; M.Ö. 394 veya M.Ö. 387 yılına kadar, on iki kitaplık *Hellenika* ve Ksenophon'un eserini takip eden elli sekiz kitaplık *Philippika*'la (*Philippos Tarihi*) Khios'lu Theopompos *Eski Yunan Tarihi* (= *Hellenika/Hellenike* [Ἑλληνικά/Ἑλληνικὴ ἱστορία]) adlı yapıtlarıyla sürdürmüşlerdir.

Gryllos'un oğlu Ksenophon, Thukydides'in aksine toplumsal ve siyasal kurumların kaderini tayin eden etmenleri ne araştırır ne de anlatır. Olayların nedenlerine değil; nasıl cereyan ettiği andaki etkisine önem verir. Dolayısıyla erken dönem biyografi yazarlarından biri kabul edilir⁹⁶. İlk eseri ve tarihyazımında belli bir toplumsal amaç gütmeyen *Anabasis*'i diğer Hellen tarihlerinden çok uzaklaşarak devletlerin ve bireylerin değil; basit paralı asker grubunun ve önderlerinin akıbeti, Sardeis'ten başlayıp Güney Mezopotamya'daki Kunaksa'dan Anadolu'nun içlerinden Karadeniz kıyılarına kadar uzanan serüvenleri ihtiva eder. Gryllos'un oğlu, Genç II. Kyros tarafından abisi Artakserkses II Mnemon'un hükümdarlığını devirmek amacıyla tutulmuştu. M.Ö. 401 Kunaksa'da Kyros'un yenilgisinin akabinde onbinlerin başında Pers hakimiyeti altındaki topraklarından çıkmak için bilmedikleri bölgeler, kavimler, iklimler, çöller, vahşi hayvanlar ve Pers satrabı Tissaphernes'e karşı verilen mücadeleyi anlatır. Eser taktik ve stratejide uzman bir askerın hatıratı/günlüğü niteliğindedir. Pers-Hellenlerden ziyade Anadolu'nun otokton halkları, örf-adetleri, coğrafik ve etnografik yapısı hakkında başka yerden edinemeyeceğimiz eşsiz bilgiler sunmaktadır. Eserinin son kısmında (*anab.* VII. 8. 25-26) askeri yürüyüşleri esnasında katettikleri ülkelerin idari ya da askeri yöneticilerini (= *arkhontes* [ἄρχοντες]) kayda geçirmesi, Küçük Asya'da satraplık bölgelerin belirlenmesinde kısmende olsa önemli bir veri teşkil etmektedir. Büyük olasılıkla *Anabasis*'ten esinlendiği ilhamla her iki Kyros'un da büyük hayranlık duyan Ksenophon *Kyros'un eğitimi* (= *Kyrou Paideias* [Κύρου παιδείας]) adlı yapıtında ahlak dersi veren üslubu,

⁹⁵ Breisach 2009, 36 vd.

⁹⁶ Ksenophon (*Hell.* II. 3)'de tarih yazarlığının ne olduğunu Thukydides'ten öğrenmekle birlikte, Ksenophon gerçek ilgilerinin dürtüsünden kendini alıkoyamamaktadır. Onun için önemli olan belge, tarihsel yargı değil; kişilerdir, davranışları, yetenekleri, yaradılışlarıdır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Breisach 2009, 45.

romanı çağrıştıran tarzı ve ortaya koyduğu hedefi⁹⁷ tarihsel gerçekleri daha büyük amaca hizmet etmek üzere kullandığı anlamına gelir. Kaleme alınan en etkili askeri edebi eserlerden biridir ve muhtemelen tarihteki herhangi bir kitaptan çok daha uzun süre baskısı yapılmıştır. Bu eser Büyük Kyros'un ahlaki ve siyasi olgunluğa eriş öyküsü üzerinde durur. Kyros'u tarihsel gerçeklere hizmet etmek yerine, ideal bir devlet adamında olması gereken özellikleri kendi vasfında toplayan örnek bir kral ya da imparatorun ideal bir timsali haline getirir⁹⁸. Anlaşıldığı kadarıyla etkin devlet yönetimini övüp hükümdarların ders alması amacını güdmüştür. Büyük Kyros Akhaimenid idari sistemde satraplık düzenlemesinin öncüsüdür. Kyros'un satraplık bölgesi dizelgesinde Daskyleion eyaletine Hellespontos Bölgesi'yle birlikte Aiolis de dahildir; ilk satrabı ise, Pharnukos'tur (*Kyr.* VIII. 6. 7-8). Ksenophon'un bilhassa Küçük Asya satraplık listesi en azından Büyük Kyros dönemi için diğer verilerle desteklenebilecek nitelikte değildir. Yazar, asker ve Pers yaşam tarzının tanığı olarak deneyimlerini çalışmalarında işlediğine kuşku yoktur. Özü kesinlikle gerçeklere dayalı olsa da anlatıkları aslında kurgusaldır. J. Wiesehöfer'e (2003, 84) göre, Perslere ilişkin bilgiler bulmak mümkünken; ancak *Kyrou Paideias*'ını tarihyazımı gibi tarihsel olgular olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmasa gerekir⁹⁹.

Ksenophon'un en önemli eserlerinden bir diğeri de hiç şüphesiz *Hellenika* yapıtıdır. I.-II. kitaplarında, tozlu raflar arasında yitmekten kurtarıp okuyucu kitlesiyle buluşturduğu Thukydides'in Peloponnesos eserinin anlatım ve üslubunun izlerini görmek mümkündür¹⁰⁰. Herodotos (I. 1) ile Thukydides (I. 1) gibi, kişiliğini ifşa etmeyen anlatım şeklini yeğler. Kendini Syrakusai'lı Themistogenes şeklinde tanıtır. Anekdotalarını onun ağzından anlatır. Ayrıca Thukydides gibi olayları yıllara bölüp kronolojik bir çizelgeye özenle uyar. Zamanla tecrübelerle edindiği deneyimler sayesinde kendi üslubunu bulur. Tarihi olguları günlük akışları (*diakronik*) içinde döneminin yaklaşımlarıyla sunar. Artık kronolojik dizinden vazgeçip birer vakayinameden ziyade tematik tarihyazımına yönelir. Yapıtını kendi ve sayısız birçok dostlarının anılarına, tanıklıklarına, deneyimlerine başvurarak oluşturur. *Hellenika* eseri Hellen kent devletlerinin –Atina, Sparta ve Thebai– birbirine düşüren amansız ve

⁹⁷ Pers imparatorluğunun kurucusu Kyros'un ideal hükümdar vasıflarına sahip bir hükümdar olduğunu kanıtlama; ancak ardılı haleflerin bıraktığı mirasa sonradan zarar verdiklerini tanıtmaya ideolojisidir.

⁹⁸ Ksenophon eserinin giriş ve sonuç kısmında yer verdiği Kyros'a ilişkin anlatısında çalışmayı kaleme almasındaki nedeni ve amacını açıkça dile getirir: “*Kyros hayranlık uyandıran bütün vasıfları bünyesinde muhafaza ettiğinden doğumunu, ölümünü, doğal becerilerini; böylesine mükemmel şekilde insanlara hükmetmesi, yönetim şekli ve eğitimi hayatını incelemeye sevk etti* (I. 1. 6)”.

“*Kyros'un krallığının en güzel ve en büyük imparatorluk olduğunun yegane tanığı yine kendisidir. Sınırı doğuda Kızıldeniz, kuzeyde Karadeniz, batıda Kıbrıs ve Mısır, güneyde Etiyopya'ydı. Bu geniş bölge, uyruklarına saygı gösteren ve onlara çocukları gibi bakan, bunun karşılığında mahiyeti tarafından bir baba gibi sayılan Kyros'un tek iradesine göre eğitildi. Gözlerini yumar yumaz her şey kötüye gitmeye başladı. Oğulları birbirine düştü, bütün kentler ve halklar imparatorluktan birer birer ayrıldılar* (VIII. 8. 1-2)”.

⁹⁹ Ayrıca bk. A. Kuhrt 2007d II, 354; Ball 2015, 52.

¹⁰⁰ Diogenes Laertios (II. 14)'de Thukydides'in yayınlanmamış kitaplarını yazarın adıyla bastırmıştır.

dinmek bilmeyen mücadelelerini; bu çarpışma nedeniyle Perslerle olan yakınlaşmaları ya da savaşları; bilhassa Sardeis satrabı Tissaphernes'in ve Daskyleion satrabı Pharnabazos'un imparatorluğun ve kendi eyalet bölgelerinin çıkarları doğrultusunda izledikleri değişken stratejik siyasetlerinin canlı bir tasviri bakımından eşsizdir. M.Ö. 411-362 yılları arasında savaşın seyrinin Batı Anadolu'da yoğunlaştığı –Pharnabazos'un Peloponnesos'lularla birlikte Atinalılarla Kyzikos'ta savaşları (*Hell.* I. 1. 6-14; 19; 24); Abydos'ta Alkibiades'e yenilmesi (I. 2. 16); Atinalı *strategos* ve Alkibiades'le yaptığı antlaşma (I. 3. 8-14); Sardeis satrabı Tissaphernes'le yaşadığı anlaşmazlık (III. 1. 9); Agesilaos'un Phrygia çıkartması ve Pharnabazos'a saldırmaması (III. 4. 12-15; 26-29); Daskyleion Muharebesi (IV. 1. 1-2; 15-28); Pharnabazos ile Konon'un Ege Denizi'ndeki askeri hareketi (IV. 8. 1-2; 8-10)– gibi birçok önemli olayları aktaran temel kaynaktır.

Ksenophon'un dönemin seherine önemli bir akış veren Agesilaos üzerine derlediği çalışması da konu bağlamında temel kaynaklardan biri kabul edilebilir. Ne var ki, bu yapıtı Sparta kralı Agesilaos adına yazılan bir methiyeden öteye gitmemektedir. Biyografiyi tarih türünden saptırarak, yönünü yaşama dair felsefi tefekküre çevirir. Hizmetinde çalıştığı Agesilaos'a bu methiyesinde hayatına dair cereyan eden çeşitli olgulara değinirken tarihsel kontektleri ve unsurları içinde barındırsa da, esasen Agesilaos'un erdemleri üzerine odaklanmıştır¹⁰¹. Dolayısıyla hem *Hellenika* hem de *Agesilaos* yapıtlarında Sparta kralının Lydia ve Hellespontos Phrygia'sı üzerine açtığı seferlere ilişkin daha detaylı ve değerli bilgiler vermesi beklenirken, *Hellenika Oxyrhynkhia* papirüsü daha kapsamlı ve sağlıklı veriler sunmaktadır¹⁰².

Platon *Nomoi/Yasalar* adlı eserinin (*Leg.* III. 695b-e) üçüncü kitabının son ve kapsamlı diyalogunda mevcut devlet biçimlerinin tarihsel gelişiminin kritik analizini yaparken ideal bir yönetim biçimi perspektifinde Pers imparatorluğunu da ele alır. Platon için Pers krallığı Sparta ve Girit gibi kendi varlığının temel döngüsü anlayış, özgürlük ve yurttaşların birlik-beraberliği arasında dengeli bir bağ için çabalayan bir devlet biçimi değildir. Hükümdar erkini aşırı derecede yücelten bir devlet rejimiyle cisimleştirmektedir. Böylelikle Büyük Kyros ve Dareios gibi anlayışlı bir hükümdar tarafından yürütülen bir monarşi ardılları tarafından ezici bir despotluğa ve yinelenen bir diziye dönüşür¹⁰³. Bu kötüye gidiş ve

¹⁰¹ Ayrıca bk. Breisach 2009, 46.

¹⁰² M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış adı bilinmeyen bir tarihçidir. Papirüs üzerine yazılmış tarih kitabının bir bölümü Mısır'ın Oxyrhynkhos köyünde bulunduğundan modern yazarlarca bu papirüs yazarını nitelemek amacıyla Oxyrhynkhos'lu tarihçi denmektedir.

¹⁰³ Yasalara göre tek ve çoğunluğun yönetimine göre monarşik, aristokratik ve demokratik rejim biçimlerinin sözü konusu olduğunu belirten Platon bunların bozulmasıyla tiranlık, oligraşi ve halk yığının yasadan bağımsız olarak yönettiği yönetim şekilleri ortaya çıktığını öne sürer. Böylece bu değişik rejim biçimleri arasında kademeli olarak iyi ve kötü yönetimler içinde en iyisi monarşi, en kötüsü demokrasi; yasadan bağımsız yönetimler içinde ise, en iyisi demokrasi, en kötüsü tiranlıktır (Plat. *Polit.* 291d-292a; 302b-303b).

dejenerasyonun nedenini Pers geleneklerinin aksine artık kralların eğitimlerini hanedan kadınları ve harem ağalarının üstlenmesiyle onları yumuşatan, disiplinsiz ve dizginsiz insanlar haline getirmelerine bağlar¹⁰⁴. Platon'un Pers despotluğuna ilişkin anlatısı M.Ö. IV. yüzyılın tarihsel Pers gerçekliğinin betimlenmesi şeklinde algılanmamalıdır. *Nomoi*'da öncelik ideal bir yönetim biçimine ulaşmaktır. Yurttaşların ahlak-erdemli yaşantı tarzını ön plana çıkardığı, devletin iyi yönetilmesi için gerekli kuramlar silsilesidir. Platon'a göre bunun gerçekleşmesi için temel faktör köklü reformdan oluşan bir eğitimin gerekliliğidir. Dolayısıyla taht varislerinin yanlış eğitiminde Pers idari düzeninin çöküşünün ana nedenini görmesi şaşırtıcı değildir¹⁰⁵. Filozof *Nomoi/Yasalar* adlı bu yapıtında acımasızca kritiğini yaptıdığı Pers eğitimini *Alkibiades* adlı eserinde örnek alınacak kadar övmektedir. Zira yazarın diyalogunda amacı ünlü bir politikacı, hatip, kumandan olarak Alkibades'in rakipleri ve düşmanlarıyla – Spartalılar ile Persler– kıyaslanınca dönemin siyasetine damga vuracak kadar yeterli donanıma sahip olmadığını gösterip eksikliğini gidermek hedeflenmektedir¹⁰⁶. Platon'un (*Alk. I. 121d-122b*) anlatısına istinaden, kral çocuklarına sıradan bir dadı değil Pers saray hadımları bakardı. Hadımların vazifeleri onları henüz çocukken eğitip ellerinden geldiklerince terbiye etmektir. Böylesi bir görev onlara büyük onur kazandırdı. Taht varisleri yedi yaşına geldiklerinde ata biner, binicilik öğretmenlerinden ders alır, avlanmaya başlardı. On dört yaşına geldiklerinde ise, tanınan ve yaşlı Persler arasından seçilen dört öğretmenin yanına gönderilirlerdi. Yazara (*Alk. I. 121d-122b*) göre, bunlardan biri en bilge, diğeri en doğru, en ölçülü ve en cesur karaktere sahipti. Bilge olanları Horomagos'un oğlu Zoroastros'un Mag bilimini, yani tanrılara tapmayı ve krallığın gerektiği vasıfların bilgi ve becerisini kazandı-

¹⁰⁴ Platon (*Leg. III. 695b*)'de Büyük Kyros oğulları için sürü sürü hayvan, insan ve daha pek çok şey ele geçiriyordu. Ama bunları teslim edeceği çocuklarına Pers eğitiminin verilmemesini bilmiyordu. Persler sert toprağın çocukları ve çobanı oldukları için eğitimleri katıydı. Açlıkta yaşayabilen uykusuzluğa dayanabilen, gerektiğinde savaşılabilen güçlü çobanlar yetiştiriliyordu. Kadınların ve hadımların şu sözünü ettiğimiz bolluktan bozulmuş Med eğitimleriyle yetiştirildiklerini fark etmedi. Böylece çocuklar erdemsiz ve yetersiz bir eğitimin ardından babaları ölünce Kambyses kardeşinin kendisiyle eşit olmasına dayanamayarak onu öldürttü. Sonra da içki ve taşkınlıktan sapıtarak krallığını Medlere, kendisinin budalalığını küçümseyen, hadımlara kaptırdı. Platon (*Leg. III. 695d-e*)'de Dareios'tan sonra yine saray eğitimiyle el üstünde yetiştirilen Kserkses kral oldu. Çok haklı olarak "Dareios", diyebiliriz, "Kyros'un hatasından ders almamışsın, Kserkses'i, Kyros'un Kambyses'i yetiştirdiği gibi aynı gelenek içinde yetiştirdin". Yazara göre, Kserkses de aynı eğitimin ürünü olduğu için Kambyses'in başına gelenlerle yakın şeyler yaşadı. O günden sonrada Perslerde hemen hemen hiçbir kral adını taşımaktan öte "Büyük" olamadı. Perslerin bozulmasına ilişkin benzer anlatım için bk. Ksen. *Kyr. VIII. 8. 5-27*; ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 126 vdd.

Herodotos (IX. 122) da Perslerin sert toprağın çocukları ve çobanı oldukları için eğitimlerinin katılığına değinmektedir. Perslerin disiplinli ve başarılı olmalarının nedenini bir nebze buna bağlamaktadır. Perslerin önde gelenlerinden bir grubun Büyük Kyros'tan kısır ve taşlık yurtlarını bırakıp boyundurukları altına aldıkları daha verimli ve bereketli topraklara taşınmayı talep ederler. Bunun karşılığında Kyros onlara "sert olmayan toprak enerjiden yoksun insanlar doğurur, bir topraktan hem iyi ürün hem de değerli savaşı yetiştirmez" yanıtını vererek ovalara ekin ekip kölelik biçimense, kısır bir toprak üzerinde imparatorluk sahibi olmayı yeğlediğini belirtir.

¹⁰⁵ Wiesehöfer 2003, 132.

¹⁰⁶ Platon esasen M.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısında Atina'da tespit ettiği politik krizin nasıl aşılabileceği üzerinde durmuştur. İktisadi alanda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak birey ile devlet arasındaki adaletle dayalı ideal ilişki bozulmuştur. Bunun ancak iktidara erdemli vatandaşların geçmesiyle bu krizin aşılabileceği savı üzerinde durmaktadır.

rırdı. Doğru olan çocuğa yaşamı boyunca yalan söylememesini öğretirdi. Ölçülü olan özgür ve gerçek bir kral olmasını, isteklerinin kölesi olamamasını ve zevklerin esareti altında kalmayı öğretirdi. En cesaretlisi korkunun bir esaret, kölelik olduğunu gösterirdi.

Antik kaynaklar arasında Pers tarihi üzerine çok sayıda çalışma olmasına rağmen, idari düzeni hakkında kaleme alınan neredeyse yok denecek kadar az eser söz konusudur. Daskyleion eyalet sisteminin işleyişine açıklık getirmesi beklenen bu sayılı metinler fragmanlar halinde ya da antik yazarların satır arasında değinimleriyle günümüze ulaşmıştır. Bu konu üzerine şimdilik Larissa'lı Polykleitos'un (*FGrHist* II B 128 F 3a) kitabından küçük bir fragmanı ve Knidos'lu Ktesias'ın *Asya'daki Phoros/Haraç'lar Üzerine* (= *peri ton kata ten Asian phoron* [περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν φόρων]) eserinin sadece adı bilinmektedir¹⁰⁷. Bununla birlikte Aristoteles ve Ksenophon'un *Oikonomika* adlı kitapları konuya ilişkin temel bilgiler içermektedir.

Isokrates (M.Ö. 436-338), bir zamanlar Perslerle yapılan savaşın Hellen siyasi yaşamında bir birlik ve süreklilik duygusu yarattığını idrak etmişti. Dolayısıyla *Panegyrikos* adlı eserinde, yeniden milli birlik tutkusunu körüklemek adına Perslerle girişilecek savaşı yararlı görüyordu. Büyük Krala karşı Panhellenizm birleşmesi adına yaptığı söylevlerinde saray duvarlarının altında Perslerin yumuşaması ve kölece zihniyetiyle gerekçelendirdiği askeri zayıflığa dikkat çekmekteydi¹⁰⁸. Parçalanmış Hellen dünyasını bir araya getirmenin tek yolunun, bir liderin önderliğinde Persis'e karşı ulusal bir savaş başlatmak olduğunu iddia etmekteydi. Philippos'un elde ettiği parlak başarı ve Khaironeia'da kazandığı zaferden ötürü bu görevi hakıyla yerine getirecek kişi olabileceğini düşünmekteydi.

Kyme'li Ephoros'un (M.Ö. 405-330) otuz kitaplık *Historia/Historiai* (Tarih/Tarihler) adlı eserinden günümüze bölük pörçük gelen kısımlarından Herodotos geleneğinde geniş kapsamlı bir tarih yazdığı anlaşılmaktadır¹⁰⁹. Çalışmasının konu örgüsünü Heraklidai'nı (Herakles oğullarının) Dönüş'leriyle başlatıp II. Philippos'un Perinthos kuşatmasıyla, yani M.Ö. 1069 yılından M.Ö. 341/340 yılına kadarki olaylar diziniyle sona erdirmiştir¹¹⁰. Hellenler haricinde geçmişlerini önemli ve saygıdeğer bulduğu barbarlardan VIII.-IX. kitaplarda Lydia ve Persleri de konu ettiğini gösterir (*FGrHist* II A 70 F 58-62 'Ephoros'). Bu bağlamda Polybios (V. 33. 2), Ephoros'u Hellen tarihini dar bir alanın dışına yönlendirdiği için

¹⁰⁷ *FGrHist* III C 1 688 F 53-54= Ath. *Deip.* II. 74 c. 67a; X. 59 c. 442b.

¹⁰⁸ *Paneg.* IV. 138-149. Isokrates'in Hellen propagandasına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hamilton 1980, 83-109.

¹⁰⁹ *FGrHist* II A 70 T 1; 8-10 'Ephoros'. Ephoros'a ilişkin ayrıca bk. Schwartz 1907, col. 1-16; Marincola 2007, 172-174.

Bazı antik yazarlar Ephoros'un *Tarihler* adlı eserinin otuzuncu kitabının oğlu Demophilos'un kaleminden çıktığını iddia ederler (*FGrHist* II A 70 T 1; T 9a-b; F 96 'Ephoros'= Diod. XVI. 14. 3; Ath. *Deip.* VI. 22 [232d]).

¹¹⁰ *FGrHist* II A 70 T 8; 10 'Ephoros'= Diod. IV. 1. 3; XVI. 76. 5. Ancak Suda (ε 3930 s.v. <Ἐφίπποσ>= *Ephippos*)= *FGrHist* II A 70 T 1), Ephoros'un eserini Troia Savaşı'yla başlattığını aktarmaktadır.

övmüştür. Gene de yazarın asıl ilgi alanı hep bir bütün olarak ele aldığı Hellen dünyasıydı. Dolayısıyla her ne kadar siyasi boyut taşımaya da yarı-Panhellenistik bir Hellen tarihi yazmanın ötesine gidememiştir¹¹¹.

Evlilik vasıtasıyla Aristoteles'in akrabası/yeğeni Kallisthenes (M.Ö. yak. 360-327), ünlü filozofla Pythia Oyunları'nı kazananların listesiyle; Kutsal Savaşla ilgili hazırladığı monografiyle ve Atarneus'lu Hermeias için bir kaside yazarak tarih alanında üne ulaştı. İskender'in hükümranlılığı öncesi kaleme aldığı Kral Barışı'ndan M.Ö. 356 yılında Delphoi'un Phokaia tarafından işgaline kadar geçen otuz yıllık süreyi kapsayan on ciltlik *Hellenika* da ilgi uyandırmıştı. Bu bakımdan M.Ö. 334 yılında İskender'in resmi tarihçisi olarak kendisiyle Anadolu'ya geçti. M.Ö. 327 yılında ölene kadar tanık olduğu önemli olayları kayda geçirdi. İskender'in İşleri/Edimleri (Αλεξάνδρου Πράξεις) adlı eseri Gaugamela'ya kadar olan olayları kapsamaktadır ve muhtemelen Dareios III Kodomannos'un M.Ö. 330 yılındaki ölümüne kadar uzanıyordu. Dolayısıyla bu yapıtında M.Ö. 334 yılında Daskyleion satrabı Arsites ile birçok Pers generallinin mağlup edildiği Granikos Savaşı'nı; akabinde Kalas'ın Daskyleion satrabı atamasını da ele almış olmalıdır. Günümüze fragmanlar halinde kalan yapıtı İskender'in hükümdarlığının ilk yarısı için yetkin bir kaynak olup kendinden sonraki anlatıların çoğunu etkilemesiyle önem arz etmektedir. İskender'e methiyeler dizen eser özelliğini taşımasına rağmen, büyük oranda doğru, tutarlı ve birincil kaynaktan bilgiler içermektedir¹¹².

M.Ö. IV.-III. yüzyıl Babil kroniklerinden ve Büyük İskender'in çağdaşlarından rahip Berossos (*FGrHist* III C 1 680 F 1-14) üç ciltlik *Babil Tarihi* (*Babyloniaka* [Βαβυλωνιακά]) adlı eserinde konu bağlamında doğrudan olmasa da dolaylı bilgiler sunmaktadır. Berossos bu eseri muhtemelen Hellenlerin Babil hakkındaki yanlış kanılarını gidermek amacıyla kaleme almıştır. Kitabı Antiokhos I Soter'e (M.Ö. yak. 281-262/261) ithaf etmiştir (*FGrHist* III C 1 680 T 2). Berossos Babil tarih anlatısında Perslerin edimlerinin ayrıntılarında boğulup konu dışına sapmaz. Sadece Babil'le direk ilişkili olaylara ana hatlarıyla değinir: Büyük Kyros'un Babil seferi (*FGrHist* III C 1 680 F 9); Artakserkses II Mnemon Babil'e getirip tanıştırdığı Anahita kültü gibi (*FGrHist* III C 1 680 F 11). Babil'in Akhaimenid hakimiyetine girişinin doğal bir sonucu olarak Pers imparatorları ve yönetici sınıfı da eserin örgüsünü ve temelini şekillendirir. Tarihsel kontekst içinde değerli bilgiler aktarır.

M.Ö. yak. 90-yak. 20 yıllarında yaşamış Diodoros'un kırk kitaplık *Kitaplık/Dünya Tarihi* (= *Bibliothēke* [Βιβλιοθήκη]) adlı eserinden yalnızca on beşi (1-5; 11-20), altıncı-onuncu serilerindekilerinin de fragmanları günümüze baki kalmıştır. Eserlerinin kurgusunu

¹¹¹ Breisach 2009, 42; 61.

¹¹² Bosworth 2005, 362 vd.

mitolojik kaynaklardan başlatıp M.Ö. 60 yılına kadarki önemli olaylara yer vermiştir. Ziyadesiyle anavatanı Sicilya ve Hellas üzerinde derinleşse de ilgisinin Roma tarihine odaklanmasıyla I. Kartaca Savaşları'na kadarki hadiseleri de konu edinmiştir. İlk altı kitabı Troia Savaşı'na kadarki uygarlık tarihiyle birlikte etnografya ve coğrafyayı içermektedir. Altıncı kitabının 1.-3. kısımları Doğu; 4.-6. kısımları ise Batı tarihi üzerine konsantre edilmiştir¹¹³. Historiografin on birinci kitabı M.Ö. 480-451; on ikinci kitabı M.Ö. 450-415; on üçüncü kitabı M.Ö. 415-405; on dördüncü kitabı (1.-34. bölümleri) M.Ö. 404-401 yılları arasında cereyan eden Pers-Hellen savaşlarını ve Atina'nın çöküşüne kadarki dönemi ihtiva etmektedir. Diodoros'un kronolojik bir dizinde izlediği tarihsel olgular arasında Daskyleion perspektifinde öne çıkan, diğer antik yazarlarda olduğu gibi, nerdeyse sadece satraplarıdır. Kserkses'in Pausanias'la temasını yürütmekle yükümlü (XI. 44. 1-4); Kimon'un Kıbrıs Seferi sırasında Kıbrıs'taki orduların başkomutanı ve Kallias Barışı'nda önemli isimlerden biri Daskyleion satrabı Artabazos'a (XII. 3. 1-6); Dareios II Okhos'un buyruğunda Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Peloponnesos Savaşı'nda Spartalıları desteklemesine (XIII. 36. 5); Abydos (XIII. 45. 1-6) ve Kyzikos yenilgisine (XIII. 49-51); Miletos demokrat sürgünlerinin Pharnabazos'a sığınmalarına (XIII. 104. 5-6); Pharnabazos'un Alkibiades'i öldürtmesine (XIV. 2. 1-4) v.d. detaylıca yer vermektedir. Diodoros eserinde üç dizinli kronolojik bir sistem –Atina *eponymos* (yıla adını veren memur) *arkhon* listesi; dört yılda bir düzenlenen Olympiat Oyunları ve Roma'daki *consul* listelerini– izlemiştir¹¹⁴. Kitabını Herodotos; Thukydides; Ksenophon; Knidos'lu Ktesias'ın *Persika*, özellikle Assur ve Med tarihi kısımlarından; Ephoros; Theopompos; Büyük İskender'in tarihçisi Kleitarkhos; Kolophon'lu Dinon'un *Persika*; Timaios; Kardialı Hieronymos; Polybios gibi birçok yazarın çalışmalarını kendi yapıtına derleyip harmanlıyarak uyarlamıştır¹¹⁵.

Ksanthos *Lydiake* eseriyle kendinden sonraki pek çok tarihçiyi etkilemiştir. Bu historiografların başını M.Ö. I.-M.S. I. yüzyılları arasında yaşamış Şamlı Nikolaos oluşturmaktadır¹¹⁶. Kleopatra'nın hizmetinde çalışmıştır. Asıl hamisi I. Herodes'in yanında kalıp Roma'yla müzakerelerinde elçilik göreviyle ona hizmetlerini sunmuş ve sonra Roma'ya yerleşmiştir. Şamlı Nikolaos 144 kitaplık evrensel bir tarih yazımına imzasını atmıştır. Muazzam evrensel tarih derlemesi olan yapıtının içeriği, günümüze kalan kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla öyküler; ahlak dersleri; rüya tabirleri; savaş tasvirleri ve dramatik olgulardan oluşmakta olup zaman zaman Zerdüşt'ün öğretilerine de yer vermektedir. Sonunda Roma'nın yükseliş öyküsüne yoğunlaşmaktadır. Eseri Hellen tarihsel derleme türünün bir

¹¹³ Llewellyn-Robson 2010, 38.

¹¹⁴ Green 2010, 4.

¹¹⁵ Green 2010, 6; Llewellyn-Robson 2010, 38.

¹¹⁶ Suda v s.v. 393 <Νικόλαος= Nikolaos>; α s.v. 2705 <Αντίπατρος= Antipatros>.

örneğiydi. Geçirimli bir tema etrafında toplanmayan birçok konuya yer verilmiştir¹¹⁷. Şamlı Nikolaos olasılıkla Ksanthos'un *Lydiake* eserinden alıntılacağı çalışmasını oluştururken orijinal metindeki kurgu, kelimeler, üsluptan etkilenmiş ve eserine yansıtılmış olmalıdır. Bu bağlamda Lydia'lı Ksanthos'un yapıtının büyük bir kısmın günümüze ulaşmasını Şamlı Nikolaos'a borçluyuzdur. Ne yazık ki, Şamlı *Nikolaos*'un eseri de Ksanthos'unkiyle ortak akıbeti paylaşmıştır. Lydia'lı Ksanthos'un kitabıyla kıyaslanınca çalışmasının büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak yazarın eserine ilişkin fragmanlar direk kendi transkripsiyon değil; çeşitli antik yazarların aktarımlarından edinilmektedir. Yani özetin synopsisleridir. Daskyleion'un Lydia krallığıyla ilişkisini göstermesi bakımından ender bilgiler sunmaktadır. Eserinin neredeyse tamamı İmparator Constantinus VII Porphyrogenitus'un (M.S. 906-959) *Excerpta de Virtutibus et Vitiis* ile *Excerpta de Insiidiis* adlı iki eserinde toplanmıştır¹¹⁸.

Antikçağın en önemli coğrafyacılarından Amasya'lı Strabon'un (M.Ö. 64-M.S. 20) *Coğrafya* kitabı, Hellenistik Dönem'in sonunda bilinen dünyanın kapsamlı tasvir haritasını gözler önüne sermektedir. Yazarın XII.-XIV. ciltleri Küçük Asya; XV.-XVII. kitapları Merkez Asya'yı ihtiva etmektedir. Coğrafyacı gezdiği bölgelerin topoğrafyası ve tarihi coğrafyası dışında kentlerin kendi zamanındaki ve eski durumları hakkında değerli bilgiler aktarmaktadır. Daskylitis Gölü ve Daskyleion kentinin lokalizasyonu; bölgenin demografik yapısına ilişkin temel başvuru kaynağı oluşturmaktadır. Strabon'un XII. kitabı Daskyleion kentinin Roma Dönemi'ndeki akıbeti hakkında bilgi edinebildiğimiz şimdilik tek kaynak olma niteliğini taşımaktadır. M.Ö. 73/72 yılından Mithradates VI Eupator'un Kyzikos kuşatması esnasında kentin direnişi (XII. 8. 11 c. 576) ve Roma'ya sadakatinin birer nişanesi olarak Daskylitis Gölü'nün bir kısmı Kyzkos'a geriye kalanı ise, Byzantion'lulara verilir (XII. 8. 11. 30-51 c. 576). Daskyleion Kyzikos teritoryumuna ilave edilmesiyle artık önemini tamamen yitirir.

Ksenophon'un başlattığı Hellen biyografi geleneğinin M.Ö. I. yüzyılda Latin temsilciliğini sürdüren Cornelius Nepos'un çalışmaları konu ve dönem bağlamında tamamlayıcı eserlerdir. Nepos'un yalın üslubu ve bireysel yaşamlar yoluyla geçmişi anlatması çağdaşları ve sonraki kuşaklar nezdinde onu popüler kılar. Yazar eserlerini kaleme alırken tarih yazma kaygısıyla konu edindikleri kişilerin bütün edimlerini anlatmaktan özellikle kaçındığını dile getirir (*praefatio* 384). Corn. Nepos'un *Miltiades*; *Themistokles*; *Aristides*; *Pausanias*; *Kimon*; *Lysandros*; *Alkibiades*; *Thrasybulos*; *Konon*; *Dion*; *Datames*; *Epaminondas*; *Agesilaos* yapıt-

¹¹⁷ Breisach 2009, 88.

¹¹⁸ *FGrHist* II A 90 F 1-71; 125-139.

ları diğer antik kaynaklardan edinilen bilgileri pekiştirip bazen de Daskyleion ve satraplarına ilişkin aydınlatıcı farklı veriler ve bilgiler sunmaktadır.

Halikarnassos'lu Dionysios'un (M.Ö. yak. 60-M.Ö. 7), Roma ve Hellenler arasındaki kültürel boşluğu kapatmak; özellikle de Hellenleri Roma üzerine eğilmek ve ders almak amacıyla kaleme aldığı yirmi ciltlik *Roma'nın Antikçağı (De Antiquitates Romanae)* adlı yapıtı konu bağlamında önemli bilgiler aktarmaktadır. Dionysios Hellenlerle Romalıların ortak bir soydan geldiğine inanmıştır. Bu nedenle eserine Roma'nın kurucularının Hellenler olduğu Aineias anlatısıyla başlamıştır. Dionysios'a göre, Aineias İtalya'ya gitmeden önce Daskylitis civarında yaşayan Phrygia'luların talebi üzerine krallık etmesi için oğlu Askanios'u gönderir. Kısa süre sonra esaretten kaçan Hektor'un oğlu Skamandrios Askanios'un yanına gelir. Birlikte Troia'ya gidip yeni kentler kurarlar. Askanios bu kentlerden birine kısa süreliğine yönettiği Daskylitis sakinlerine izafeten Daskyleion adını veririr. Bu efsanevi söylence Dionysios haricinde *Scholia in Euripidem, Andromacha (FGrHist III C 2 F 21)*'de bilinmektedir.

Galyalı Pompeius Trogus (M.Ö. 30-M.S. 14), *Philippos Tarihi (Historiae Philippicae)* adlı kitabından Makedonya imparatorluğu üzerine odaklanan bir tarih yazmıştır. Assur, Med, Pers, Makedonya ve Roma tarihini ihtiva eden oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Yapıtları günümüze M.S. III. yüzyılda Trogus'un eserinden özet –*epitome*– yapan Iustinus sayesinde ulaşmıştır. Tarih çalışmasında 1.-13. kitaplar doğrudan Daskyleion'la ilişkili olmasa da Klasik Dönem Pers-Hellen savaşlarını ve Küçük Asya'nın bu süreçteki durumunu gözler önüne sermesi bakımından değer teşkil etmektedir. 1.-3. ciltlerindeki Perslerle ilintili kısımlar daha ziyade Herodotos'un anlatısından alıntılanmıştır. Bunun yanı sıra farklı ve ilginç bilgiler de edinmek mümkündür.

Plutarkhos'un (M.S. yak. 46-120) okuyucusuna ahlak ve erdem konusunda yol göstermek amacıyla kaleme aldığı *Ethika* adlı popüler felsefe eseri ile Romalılar ve Hellenlerin önemli kişiliklerini kıyasladığı yirmi üç çift ve karşılatırılması olmayan dört biyografiden oluşan *Paralel/Koşut Yaşamlar* yapıtı zamandizini bakımından çeşitli dönemleri kapsamaktadır. Her iki eserde Klasik Dönem'de Daskyleion ve satraplarına ilişkin aydınlatıcı bilgiler aktarmaktadır. Tezde ilgili kısımlar teker teker değerlendirilip işlenen konuyla ilintili belli başlı biyografilerinden *Aristeides; Themistokles; Perikles; Alkibiades; Agesilaos; Kimon; Lysandros; Artakserkses; Demosthenes; Aleksandros; Lucullus* adlı eserleri ön plana çıkmaktadır. *Paralel Yaşamlar* arasında *Artakserkses* çalışması Hellen ve Roma stereotiplerin dışında bir Pers kralına yer vermesi bakımından tek bir örnektir. Diğer eserlerindeki gibi –*Artakserkses* yapıtında bilhassa daha yoğun sezilir– tarihi olgulardan ziyade etik üzerine yoğunlaştığından dönemin siyasi tarihine dair yeterli veriye ulaşmak pek de mümkün değildir.

Bu sınırlı bilgiler arasında Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Atinalı amiral Konon komutasında gerçekleşen Knidos Savaşı'yla ilgili değinisi de bulunmaktadır (XII. 1-4). Ancak Plutarkhos esrinde ahlaki çöküntü olarak Pers geleneklerinde derinleşmiştir. Kraliyet adetlerinde baba ve kızın evliliğinden doğan ensest ilişkileri tenkit etmiştir (XXIII. 3). Plutarkhos "Kral Barışı" hakkında bilgi verirken vatanperver tutum sergilemekten kendini alamaz. Bu paktı Hellenlere ihanet ve onları aşağılayan bir antlaşma şeklinde değerlendirir (XI. 5). Plutarkhos *Ethika* yapıtlarının geneline küçük bilgiler serpiştirirken bunlar arasında özellikle *Herodotos'un Kötülüğü Üzerine (De Herodoti malignitate)* adlı çalışmasında Herodotos'un tarih anlatısını tenkit etmesi ve gerekçeleriyle açıklaması döneme çeşitli perspektifte bakılması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Augustus Dönemi yazarlarından Livius'un (M.Ö. 59-M.S. 17), *Şehrin Kuruluşundan İtibaren (Ab Urbe Condita)* adlı eserinin özet kısımları her ne kadar M.Ö. I. yüzyılın ilk yarısındaki olayları ana hatlarıyla yansıtırsa da Klasik Dönem dair verilere ulaşmak mümkündür. Livius tradisyonunu takip eden Velleius Paternulus (Augustus-Tiberius zamanı); Valerius Maximus (M.S. I. yüzyıl); Florus (M.S. I.-II. yüzyıl) ve Orosius (M.S. IV.-V. yüzyıl) gibi antik tarihçilerin eserlerinde Pers-Hellenler ve aralarındaki mücadelelerin serpiştirildiği küçük bilgi kıvrımları ana hatlarının ortaya çıkarılmasında ve söz konusu dönemin Anadolu tarihi açısından daha iyi bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Buna Frontinus (M.S. I yüzyıl) ve Polyainos'un (M.S. II. yüzyıl) kaleme aldıkları antikçağın *Savaş Stratejileri*'ni (*Strategemata*) ihtiva eden kitapları da eklenince konuyla bağıntılı tarihsel olguların iyi bir çözümlenmesiyle birlikte daha iyi anlaşılmakta ve önemli bilgilere ulaşılabilir.

Plutarkhos'tan sonra gelen Flavius Arrianus (M.S. II. yüzyıl) *İskender'in Anabasis'i/Pers Seferi* adlı yapıtında Ksenophon'un izinden gitmeyi tercih etmiştir. Arrianus tarih anlatısını oluştururken çok sayıda antik kaynaktan faydalanmıştır. İskender hakkında kaleme alınan en güvenilir çalışmalar olduğuna inandığı kralın çağdaşları ve bizzat onunla birlikte seferlere katılan yazarların eserlerinin edisyonlarını kritik edebilmiştir. Bunlar arasında özellikle Lagus'un oğlu Ptolemaios ve Aristobulos'un oğlu Aristobulos'un eserlerini temel kaynak olarak almıştır (I. 1). Genel olarak tarihinde çözümlenmeye değil; akıcı bir üslupla hikaye etmeyi ve İskender'in askeri başarıları, edimleri üzerinde yoğunlaşmayı hedeflemiştir (VII. 4-5). Eseri, M.Ö. 334 yılında Küçük Asya'ya geçen İskender'in Granikos Savaşı'nda aralarında Daskyleion satrabı Arsites'in de bulunduğu birçok Pers generallini mağlup etmesi; akabinde Daskyleion satrabı olarak Kalas'ı ataması (I. 17. 1-4) gibi konuya ilişkin değerli bilgiler sunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Ammianus Marcellinus, Şamlı Nikolaos'un kitabından alıntılanan ve bu sayede eserini bilinir kılan Constantinus VII Porphyrogenitos kendi çağının tarihlerini anlatırken önceki

dönemlere ilişkin çok yönlü bilgiler sunmuşlardır. İzleyen süreçte Mela, Miletos’lu Hesykhios, Zosimos, Nikephoros Gregoras, Zonaras gibi yazarlar da konuya bir tarihçi gözüyle bakan değerli veriler aktarmış ve biyografik eserler kaleme almışlardır. Bunlar arasında Mela’nın Hellespontos Bölgesi’nin coğrafyasıyla ilintili verdiği bilgiler; Zonaras ise, muhtemelen Ksenophon’un *Kyros’un eğitimi* adlı eserinden aktardığı Büyük Kyros’un Küçük Asya satraplık bölgeleri düzenlemesinde Daskyleion değişimi önemlidir. Diğer yandan Eusebios, Philostorgios, Sokrates, Sozomenos’un çalışmalarında söylenceler ile tarihsel olayların birbirine bağlandığı kalıplaşmış yazın geleneği çerçevesinde konuya ilişkin çok çeşitli bilgiler bulunur. Bu dönem içerisinde, başını Eusebios’un çektiği, Hieronymus, Malalas, Chronicon Paschale, Pseudo-Symeon; Porphyrios, Constantinus Manasses, Georgius Monachus gibi yazarlar tarihsel olayları, genellikle ahlaki ve dini yorumlar içeren bu yönüyle farklı eğilimleri yansıtan kronikon’lar (vakayiname’ler) nakletmişlerdir. Leksikongraflardan Byzantion’lu Stephanos, Miletos’lu Hesykhios ve Suda’ya da değinmek gerekir. Zira onların Pers-Hellen ve Küçük Asya hakkında konunun özünü sundukları bilgiler, öncüllerinin analitik ya da gelenekçi bakış açılarıyla biçimlendirdikleri kroniklerden bağımsızlaşarak sözlük maddelerinden oluşmuş ansiklopedik kayıtlara dönüşmüştür. Özellikle Byzantion’lu Stephanos *Ethnika* yapıtında Daskyleion adıyla bilinen beş kent ve lokalizasyonları hakkında değerli bilgiler aktarmaktadır. Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus’un *De Prosodia Catholica* (III. 1. 69; 91; 279; 295; 362) ve Περί ὀρθογραφίας (III. 2. 460; 553) adlı eserlerinden de benzer anlatılara ulaşılabilmektedir.

Kuneiform tabletler keşfedilmeden önce Pers imparatorluğuna dair antik verilerin yanı sıra Eski Ahit (*Avesta*) en zengin bilgi hazinelerinden birini teşkil etmekteydi. Bilhassa *Ezra* ve *Nehemya*, *Ester* ve *Daniel* kitapları önemli bir rol oynar. Eski Ahit bize Pers krallarının birbirine aykırı iki portresini kalıt bırakmıştır. *Ezra* ve *Nehemya* metinlerinde tarihsel sorunları ağır basa da, uyandırılan izlenim olumludur. Zira Pers kralları İkinci Tapınak devrini başlatmış ve Babil’den sürülen Yahudilerin ülkelerine dönmesi emri verilmiştir. Ancak Hellenistik Dönem’de (M.Ö. II. yüzyıl) yazıldığı nerdeyse kesin olan *Ester* kitabında sunulan Pers saray hayatının tasviri ve imajı Hellen antik yazarların yaklaşımlarıyla benzeştir. Kutsal Kitap’ın asıl önemi Pers egemenliğinin Filistin, Babil ve Mısır’daki Yahudi cemaatlerin tarihini, teolojisini, dinsel-kültürel kuramları üzerindeki etki ya da etkileşimini imgelemesidir. Bunun yanı sıra Eski Ahit’te Akhaimenid imparatorluğunun idari ve iktisadi düzenine dair geniş veriler de yer almaktadır. Konu bağlamında eyalet sisteminin resmi işleyişine ilişkin zihinlerde var olan eksik bilgileri bir nebze de olsa açıklık getirmektedir.

Modern disiplinlerarası çalışmalara gelince, Pers satraplık merkezi Daskyleion’un lokalizasyonuna ilişkin araştırmalar Hellespontos Phrygia’sı civarında Pers stilindeki stel ve

kabartma buluntularının ele geçmesinin ardından başlanmıştır. İlk olarak R. Kiepert Daskyleion'un (1905, *Zur Lage der bithynischen Stadt Daskylion und des Daskylitis-Sees*. Klio 5, 241-243) Bihynia'da Ryndakos Irmağı'nın (Nilüfer çay) Marmara Denizi'ne döküldüğü yerde bulunan kıyı Daskyleion (Eşkel/Esence) olabileceği savını ortaya sürer. F. W. Hasluck (1906, *Poemanenum*. JHS 26, 23-31) ise, Bandırma'nın otuz km güneyinde Manyas Gölü civarı ya da Bursa yakınlarında olması gerektiği tezini savunur. J. A. R. Munro (1912, *Dascylium*. JHS 32, 57-67) kıyı Daskyleion'un Attika-Delos Deniz Birliği Tributum Listeleri'nde yer almasından ötürü buranın satraplık merkezi olamayacağını iddia eder. Antik kaynaklar ile Çavuşköy; Yeniköy ve Ergili yerleşimlerinde ele geçen kabartmalardan yola çıkarak Manyas'ı Daskylitis Gölü ile özdeşleştirir. Kentin ise, Manyas Gölü'nün doğu veya güney-doğu kıyılarında aranması gerektiğini belirtir. T. Macridi (1913, *Reliefs Gréco-Perses de la Région de Dascylion*. BCH 37, 340-358) de Munro'nun önerisini kabul etmiştir; ancak Munro gibi Daskyleion'un Ergili yanındaki Hisartepe olabileceğini fark edememişlerdir. K. Bittel (1953, *Zur Lage von Daskyleion*. AA, 1-16) Munro'nun bu savını dikkate alarak her iki yerde çeşitli incelemelerde bulunur. Hisartepe'de yoğunlaştırdığı araştırmalar sonucunda elde ettiği arkeolojik verilerle buranın satraplık merkezi olduğunu kanıtlayarak konuya ilişkin tartışmalara son noktayı koyar¹¹⁹.

Daskyleion'un yerinin saptanmasının hemen ardından E. Akurgal 1953 yılında höyükte sondaj çalışması yapar. Elde ettiği arkeolojik veriler ışığında 1954 yılında kazı çalışmalarına başlar. Kazılar esnasında yaklaşık 500 civarında *bulla*'nın ele geçmesi ve bunların bazılarında Pers kralı Kserkses ve Artakserkses'in adının yer alması da bu höyüğün satraplık merkezi olduğunu artık kesinliğe kavuşturmuştur. *Bulla*'ların ortaya çıktığı alanda M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen Ion düzeninde çeşitli mimari parçalar ele geçirilir. Ayrıca Hellenistik Döneme ait bir sur duvar açığa çıkarılır. Burada yoğunlaşan kazılarda bulunulan *skyphos*'ların (içki kabı) Alyattes (Sardeis/Bintepeler) tümülüsündekilerle birebir benzerlik göstermesinden ötürü E. Akurgal Daskyleion'un Lydia'lılar tarafından kurulduğu tezini savunmuştur (Akurgal 1957b, 662; 1967, 33). 1955 yılında devam eden çalışmalar sonucunda ilk olarak Pharnabazos'un sarayının temeli, ardından tapınak olduğunu farz ettiği; ancak sunak bulamadığı için *megaron* planlı büyük ev olarak yorumladığı ve M.Ö. II. yüzyıla tarihlenen yapı temelleri bulunmuştur. Temellerin doğu kısmında yoğunlaşan kazı çalışmaları esnasında mimari bloklarla inşa edilen bir teras duvarı açığa çıkarılmıştır. E. Akurgal 1954 yılında başladığı Daskyleion kazılarına 1960 yılında kent tarihine dair önemli bulgulara ulaşıncaya son vermiştir (1956a, *Les Fouilles de Daskyleion. Kyzikos ve Ergili Araştırmaları*. Anatolia 1; 1956b, *Ergili-Daskyleion Kazısı*. Belleten 78; 1956c, *Recherches faites à Cyzique*

¹¹⁹ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Akurgal 1956, 47-49.

et à Ergili. *Anatolia* 1; 1957, *Ergili Kazısı. Belleten* 84; 1958, *Ergili Kazısı ve Kyzikos Çalışmaları. Belleten* 88; 1959, *Ergili Kazısı. Belleten* 92; 1960, *Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları. Belleten* 96; 1961, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander. Berlin* 1961; 1967, *Ergili Kazıları. TTK. 1969, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey).*

1987 yılına kadar arkeolojik kazıların durdurulduğu bu höyükte, 1988 yılında T. Bakır önderliğinde Daskyleion kazılarına tekrar başlanmıştır. Kazılar esnasında Hellenistik Döneme tarihlenen yapılara ait duvar temelleri ve doğu batı doğrultulu iki sokağa ait bölümler ortaya çıkarılmıştır. Kybele'ye ait olduğu iddia edilen kutsal *temenos* alanı; Phryg sur duvarı ve Pers döneminde inşa edilmiş teras duvarı açığa çıkarılmıştır. Daskyleion'un yaklaşık üç km doğusunda, Manyas Gölü'nü gören bir noktada inşa edilen Kösemtuğ tümülüsü açılmıştır. Tümülüs bir taraftan Hellenistik Dönem mimari özelliklerini yansıtırken, diğer taraftan mezar odası girişinin ikinci kez kullanıldığı gösteren Phryg dilinde yazılı mermer bloğu arkeolojiye kazandırılmıştır (Bakır 1990, *Daskyleion 1989 Kazıları. Uluslararası Kazı, Arastırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri XII* 33; 1991, *Daskyleion. Höyük I*, 75-84; Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, *Daskyleion 1997, KST* 20, 577-582; Bakır, Tanrıver - Gürtekin-Demir 2002, "Daskyleion 2001 Kazıları", *KST* 24/1; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, *Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları". KST* 25/1; Bakır-Bulut-Hekimoğlu-İren-Yaldır-Özdemir 2009, *Daskyleion 2007 Yılı Kazıları. KST* 30/2). T. Bakır tarafından bu kazılar yirmi yıl boyunca aralıksız devam etmiştir. İzleyen bu arkeolojik çalışmalar esnasında Daskyleion'a ilişkin edindiği bulguları şu eserler altında toplamıştır (1993, *Daskyleion'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Tahribatı. Ankara Üniversitesi DTCF Fakülte Dergisi* 369, 291-295; 1995, *Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion*; 1997, *Phryger in Daskyleion. Frigi e Frigio*, 229-238; 2001, *Die Satrapie in Daskyleion. Şurada: Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*, 169-180; Bakır 2003a, *Cennetin Düşüşü, National Geography*; 2003b, *Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı. Anatolia* 25, 1-26; 2004, *Daskyleion'da Phrygler. Şurada: Anadolu'da Doğdu- 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag. Ed. T. Korkut et al. İstanbul (2004)*, 55-67; 2007, *Auswertung der Keramik für eine Relative Chronologie im perserzeitlichen Daskyleion". Şurada: The Achaemenid Impact on Local populations and cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C. Ed. İ. Delemen et al. Turkish Institute of Archaeology: 167-176; 2011, *Daskyleion: Balıkesir'in eski çağlardaki valilik merkezi. Balıkesir Valiliği*; Bakır 2012, *Dascylum. Şurada: Ekrem Akurgal 100 yaşında. Anadolu/Anatolia ek dizi III. 1/Anı-Armağan Dizini. Ed. O. Bingöl. 1-30). T. Bakır 2008 yılında emekliğe ayrılmasının ardından, kazı başkanlığını devralan K. İren tarafından**

Daskyleion kazıları devam etmektedir. K. İren başkanlığında yürütülen arkeolojik çalışmalarla Daskyleion'un topografik ve idari yapısının eksik parçalarına yeni bilgi aktarımı süregelmektedir (İren 2010, *A New Discovery in Dascylium: the Persian Destruction Layer*. Şurada: P. Matthiae *et al.* [Der.], Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East. 5 May-10 May 2009, Sapienza, Università die Roma. 249-264; İren-Doğan 2012, *Daskyleion 2010 yılı Kazı Çalışmaları*. KST 33/1; İren 2012a, *Dascyleum. The Multicultural Society of a Persian Satrapy Capital* ". Current World of Archaeology 54 (2012), 49-51; İren 2012b, *The Koru Tumulus*". Current World of Archaeology 54 (2012), 52; İren 2012c, *Bir Satrabın Gölgesinde: Daskyleion*. Aktüel Arkeoloji 25, 68-75; İren 2013, *Daskyleion*. Şurada: *The Encyclopedia of Ancient History*. First Edition; Oxford: Wiley-Blackwell, 1930-1931. Ed. R. S. Bagnall *et al.*; İren-Yıldızhan 2014, *Daskyleion 2012 Yılı Kazı Çalışmaları*. KST 35/2).

T. Bakır öncülüğünde Daskyleion'a ilişkin yürütülen ve yayınlanmamış yüksek lisansla doktora tezler şunlardır: S. Ateşlier (1999, *Daskyleion Buluntuları Işığında Batı Anadolu'da Akhaemenid Dönemi Mimarisi*); C. Atila (2003, *Daskyleion'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Amphoralar*); H. Bulut (1998, *Daskyleion Korinth Seramikleri*; 2007, *Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem*); G. Coşkun (1999, *Daskyleion Siyah Firnisli Attika Seramikleri*; 2005, *Daskyleion'da Orta Akhaemenid Dönem*); F. Çevirici (1998, *Kültler Açısından Daskyleion Terrakotaları*); R. G. G. Demir (1992, *Daskyleion'dan Ele Geçen Orientalizan Dönem Seramikleri*); G. Polat (1991, *Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri*; 1998, *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri*); Y. Polat (2002, *Daskyleion'da M. Ö. 8-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik*); H. Yıldızhan (1999, *Daskyleion'da Bulunan Graffitolu ve Dipintolu Seramiklerin Değerlendirilmesi*; 2007, *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion*). Bu tezler arkeolojik çalışmalar sürecinde elde edilen malzemenin tanıtılması bakımından önem arz ederken, var olan bulguların üzerine yeni bir şeyler eklemektense her biri kendi konusunu kapsayan birbirinden bağımsız çalışmalar zincirini oluşturmaktadırlar.

Daskyleion'da ele geçen epigrafik belgeler yok denecek kadar azdır. Bu dokümantasyonlar genelde Phrygce, Aramca ve Hellenice yazıtlardan ibarettir. Phrygce ve Aramca yazıtlar Klasik Dönem'e aittir; taş üzerine kazılmış Hellenice yazıtlar ise, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait büyük bölümü mezar yazıtlarından ibarettir. Tezin konusu ve dönemi itibarıyla bu yazıtlar çalışmanın testimonia kısmında ele alınıp incelenmiştir. Ele geçen yazıtlar üzerine yapılan çalışmalar şunlardır: T. Bakır (1990/1991, *A Phrygian Inscription Found at Daskyleion*). T. Bakır - R. Gusmani (1991, *Eine neue phrygische Inschrift aus Daskyleion*). R. Gusmani-G. Polat (1999, *Manes in Daskyleion; Ein neues phrygisches Graffito aus*

Dakyleion). Jr. F. M. Cross (1966, *An Aramaic Inscription from Daskyleion*). C. Brixhe (1996, *Les Documents Phrygiens de Daskyleion et Leur éventuelle Signification Historique*). R. S. Hanson (1968, *Aramaic Funerary and Boundary Inscriptions from Asia Minor*). A. Lemaire (2001, *Les Inscriptions Arameennes de Daskyleion*).

Daskyleion, Anadolu'da *bullae*/mühür buluntularına rastlanılan az sayıdaki merkezden biridir. Daskyleion mühür baskıları bölgenin günlük sosyal yaşamı, teolojisi, ornitolojisi gibi diğer kaynaklardan edinilmesi pek de mümkün olmayan çeşitli bilgiler, özellikle üzerlerine işlenen kuş tasvirleri ve av sahneleri *paradeisos*'a dair somut yeni verileri aktarmaktadır. Konu bağlamında önem arz eden Daskyleion mühürleri üzerine yapılan temel çalışmalar: K. Balkan (1959, *Inscribed Bullae from Daskyleion-Ergili*). F. Gschnitzer (1988, *Zur Stellung des persischen Stammlandes im Achaimenidenreich*). D. Kaptan (1990, *A Group of Seal Impressions on the Bullae from Ergili/Daskyleion*; 2001, "On the Satrapal Center in northwestern Asia Minor: Some Evidence from the Seal Impressions of Ergili/Daskyleion"; 2002, *The Daskyleion Bullae: Seal Images From The Western Achaemenid Empire*).

Bununla birlikte, Hellespontos ve Daskyleion'a ait bölgesel-yerel sanat konusunda ayrıntılı bilgiler edinilmesinde: E. Akurgal (1966 *Griechisch-Persische Reliefs aus Daskyleion*. *IrAnt* 6, 147-156; 1974, *Zur Datierung der Grabstelen aus Daskyleion*, *Mélanges A. M. Mansel* 2, 967-970). M. Nollé (1992, *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion (Die Daskyleionstele): Studien zur graeco-persischen Kunst (Antike in der Moderne)*). T. Bakır - R. Gusmani (1993, *Graffiti aus Daskyleion*"; 1994, "Anadolu Pers Sanatı ve Daskyleion Satraplığı"). G. Gültekin (1996, "Wild Goat Style Pottery From Daskyleion"). R. Gusmani-Y. Polat (1999, "Ein neues phrygisches Graffito aus Daskyleion"). D. Kaptan (2010, *From Xenophon to Kritoboulos: Notes on Daskyleion and the Satrapal Court*). R. G. Gürtekin-Demir (2002, "Lydian Painted Pottery at Daskyleion").

Hellespontos Bölgesi'nin topografyası ve kültürel tarihsel birikimini etrafıca ele alan nerdeyse yok denecek kadar az çalışmaya söz konusudur. Bunlar kısaca şöyledir: S. Şahin (1986, "Phrygia Epiktetos"). F. Maffre (2002, *La Phrygie Hellespontique: Étude Historique I-IV*. Université Bordeaux III-Michel de Montaigne. Yayınlanmamış Doktora Tezi; 2003, "IG" *I³ 281, le district de l'Hellespont et les cités de Chersonèse de Thrace*). M. Mellink (2006⁶, "Anatolia"). W. M. Ramsay (1897, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*). N. Sekunda (1985, "Achaemenid Colonization in Lydia"; 1988, "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia"; 1991, "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia").

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde keşfedilen kuneiform tabletlerin çevirileri sayesinde Doğu düşlenebilecek zengin bilgi hazinesi oluvermişti. İmparatorluk merkezinde kral ve uyrukları Hint-Avrupa dil ailesinden Eski Persçe (Eski Farsça)

konuşmaktaydı. Daha ziyade krallığın güneybatı kısmını temsil etmekteydi. Perslere özgü yazım sistemi Eski Persçe kralların ana diline dayandığı; ancak arkaik biçemlerin, diyalekte yabancı sözcüklerin ve diğer özelliklerin kullanılmasıyla yapay dil karakterinin adeta bir temsiliydi¹²⁰. İmparatorluğun sayısız merkezi ve yerel idari birimlerindeki resmi yazışma dili ise, öncülü medeniyetlerde olduğu gibi, Aramca idi. Ancak Aramca, Elamca, Babilce, Mısır hiyeroglif, Küçük Asya’da Hellençe, Likçe gibi yine idari amaçlarla kullanılan diller karşısında bir gerileme sergilemiştir. Kral yazıtları Eski Persçe, Elamca, Babilce olmak üzere genelde üç dilde kaleme alınır. Aynı zamanda iki veya tek dilde yazıldığı olurdu. Kral yazıtları çoğunlukla Persis’ten (Persepolis, Nakş-i Rüstem, Pasargadai); Elam’dan (Susa) ve Media’dan (Behistan-Bisutun, Ekbatana) gelmektedir. İmparatorluğun çekirdek bölgelerinin dışında; ayrıca Dareios’un Süveyş Kanalı’ndan üç yazıtı; Mısır ve diğer bölgelerden eşyalar üzerindeki yazıtlar: bugünkü Romanya’da bulunmuş bir yapı yazıtının kil levha parçaları; Kserkses’in Van Gölü’ndeki bir kaya yazıtı; Babil’den yazıt parçaları bilinmektedir. Bu yazımsal zenginlik I. Dareios ile I. Kserkses’in egemenliğinde yoğunlaşmakta; I. Artakserkses’in (M.Ö. 465- 425/424) hükümdarlığından itibaren azalmakta ve nerdeyse yalnızca tek dilde kaleme alınmaktadır¹²¹. Kral yazıtlarının (*DB col. 6-7; DPe 2; DNa 3; DSe 3; XPh*) boyunduruk altındaki halklar ya da ülkeler dizelgesiyle ilgili kolonunda Eski Persçe adı *tyaiy drayahyā* olan Daskyleion’un belgelenmesi bu dokümantasyonların konuyla ilintili önemini gözler önüne sermektedir. H. C. Tolman’ın (1908a, *The Behistan Inscription of King Darius*; 1908b, *Ancient Persian Lexicon*); R. G. Kent’in (1953, *Old Persian*) ve E. E. Herzfeld’in (1932, *A new inscription of Xerxes from Persepolis*) çalışmaları kral yazıtlarıyla ilişkin temel kaynaklardır.

Bunun yanı sıra buldukları yerlere göre, Hazine Levhaları (*Persepolis Treasury Tablets*) ve Toprak Tabya Levhaları’na (*Persepolis Fortification Tablets*) kazılan Elamca yazıtlar sarayın muhasebe ve idari sistemini aydınlatan önemli metinlerdir. Aralarında kadın, erkek, çocuklarında bulunduğu işçilere; kült görevlilerine; üst düzeydeki Perslere yönelik ücret ve her türlü gıda ihtiyacının temin edilen izinleri içerir. Akkadça Uruk ve Sippar tapınakları ile Egibi ve Muraşu ailelerinin ticaret evlerine dair arşiv notlarının özel bir öneme sahip ekonomik belgeler öne çıkmaktadır. Bu kuneiform tabletlerden Daskyleion satraplık

¹²⁰ Wiesehöfer 2003, 26 vd.; Kuhrt 2007d II, 356 vd.

Eski Persçe, daha o zaman iki bin yıldan eski Mezopotamya çivi yazısının devamı değil; tersine Aramca ünsüz harflerin etkisi altında, hece ve ünsüz yazısının birleşimiyle türetilen yazımsal bir türdü. Otuz altı fonetik, sekiz sözcük (ideogram) işareti, sayı işaretleri ve iki sözcük ayırmaçısı belirli yazım kurallarına rağmen, metin bağntısı içinde, yalnızca etimolojik, dil tarihsel ya da filolojik olarak açıklığa kavuşturulabilecek çeşitli okuma olanaklarına izin vermektedir. İlk dönem yeniçağ gezginleri tarafından yeniden keşfedilen eski Persçe, Akhaimenid kral yazıtlarının üç türünün her birindeki eş içerikli metin bağntısı sayesinde bilim tarihi açısından muazzam bir öneme sahiptir (Wiesehöfer 2003, 28 vd.).

¹²¹ Wiesehöfer 2003, 27.

idari sistemine dair birincil elden bilgiler edinilemese de, kıyaslama ve geneleme metoduyla Daskyleion'un sosyo-ekonomik yapısına ilişkin önemli analizlere ulaşılabilir. Bu bakımdan konuyla ilgili B. Porten'in (1996, *The Elephantine Papyri in English. Three Millennia of Cross-cultural Continuity and Change. Documenta et monumenta orientis antiqui*; Vol. 22); G. Posener'in (1936, *La Première Domination Perse en Égypte: recueil d'inscriptions hiéroglyphiques*); R. T. Hallock'un (1969, *Persepolis Fortification Tablets*) kitaplarından yararlanılmıştır.

Antik kaynaklarda olduğu gibi, modern literatürde de Daskyleion'un tarihsel gelişimine ilişkin doğrudan bir çalışma söz konusu değildir. Hellespontos Bölgesi'nin eyalet merkezi Daskyleion'un Akhaimenid imparatorluğunun idari sistemi içerisinde yer alması nedeniyle Klasik Dönem Pers, Küçük Asya ve Hellas tarihi çalışan araştırmacıların konu bağlamında Daskyleion'a kısmen değinen en temel eserleri şunlardır: J. Cook (1983, *The Persian Empire*). A. R. Burn (1962, *Persia and the Greeks the Defence of the West, c. 546-478 B.C.*). J. M. Balcer (1984, *Sparda by the Bitter Sea: Imperial interaction in Western Anatolia*; 1995, *The Persian Conquest of the Greeks 545-450 B.C.*). J. Wiesehöfer (2003, *Antik Pers Tarihi*). M. A. Dandamayev (1989, *A Political History of the Achaemenid Empire*). P. Briant (1996, *Histoire de l'Empire perse*: Çeviri: 2002, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*). M. Brosius (2000, *The Persian empire from Cyrus II to Artaxerxes I*). A. Kuhrt (2007b, *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period. II*; 2007d, *The Ancient Near East c. 3000-330 BC*, vol. I-II. London 1995. Çeviri 2007, *Eski Çağ'da Yakındoğu MÖ. 3000-330*. Çev. D. Şendil). M. Arslan (2010, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*).

Daskyleion ve hakimiyet eriminde edinilen verilerin yetersizliği Daskyleion'un satraplık bölgesinin idari sistem yapısının nasıl bir düzenle işlendiğini anlamamızı güçlendirmektedir. Konun serimlenip tamgörünüm kılabilmek adına Pers imparatorluğun idari, iktisadi düzenini araştırmanın tümevarım bir yöntem bilimselikle Daskyleion özeline indirgenmesini zorunlu kılmaktadır. Akhaimenid satraplık sistemi ilişkin M. Weiskopf (1982, *Achaemenid Systems of Governing in Anatolia*; T. Petit (1990, *Satrapes et satrapies dans l'empire achéménide de Cyrus le Grand à Xerxés Ier* (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, faskül 254); H. Klinkott (2000, *Die Satrapienregister der Alexander-und Diadochenzeit. Historia: Einzelschriften 145*; 2005; *Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*) dört temel eser söz konusudur. Bu çalışmalar konu bağlamında Daskyleion'a genel bir perspektifte yer vermektedirler. Makaleler ise, önem derecesine göre şu şekilde sıralanabilir: R. Schmitt (1972, "Die achaimenidische Satrapie Tayaiy Drayahya"). J. M. Osborne (1975, "The Satrapy of

Mysia”). M. Weiskopf (1989, *The So-Called “Great Satraps’ Revolt,” 366-360 B.C.*). J. M. Balcer (1993, *The Ancient Persian satrapies and satraps in Western Anatolia. AMI 26*, 81-90). P. Briant (1982b, *Rois, Tributs et Paysans. Etudes sur les formations tributaires au Moyen-Orient ancien*”). C. Tuplin (1987, *The Administration of the Achaemenid Empire*”; 2006, *Review of Klinkott, Hilmar, Der Satrap: Ein achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume. H-Soz-u-Kult, H-Net Reviews. URL: <http://www.Hnet.org/reviews/showrev.php?id=20581>*). F. Lehman-Haupt (1964, “*Satrap*”). O. Murray (1966, “*O 'Archaïos Dasmos*”). G. G. Cameron (1973, “*The Persian Satrapies and related matters*”). H. T. Wallinga (1989, “*Persian Tribute and Delian Tribute*”). H. Klinkott (2007, “*Steuern, Zölle und Tribute im Achaimenidenreich*”).

Dönem ve konuyla bağlantılı temel süreli yayınlar: *The Cambridge Ancient History*'nin özellikle III. ve IV. ciltleri; *The Cambridge History of Iran*'nın II. cildi; *Achaemenid History* 1.-15. sayıları (1983-2010); *Encyclopaedia Iranica*, Londra/Costa Mesa 1986 vd.; *Acta Iranica (encyclopédie permanente des études iraniennes)*'de yayımlan makaleler Akhaimenid imparatorluğuna “yeni bir bakış”ın sonuçlarını özel bir tarzda ortaya koymaktadırlar. Bunun yanında R. N. Frye (1984, *The History of Ancient Iran*) adlı eseri anılabilir. Filolojik ve linguistik süreli yayım için *The Journal of Semitic Studies* yararlı çalışmalar arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DASKYLEION'UN SATRAPLIK MERKEZİ SEÇİLMESİNDE COĞRAFİK VE TOPOGRAFİK ÖNEMİ

Büyük Kyros M.Ö. yak. 559 yılında devraldığı küçük *Anşa* hanedanlığını 200 yıl boyunca Küçük Asya ve Merkez Asya'nın büyük kısmına hükmeden bir imparatorluk haline getirdi. Vasal krallığın başına geçtiğinde askeri, siyasi ve savunma sistemine öncelik verip, zamanın en güçlü krallarını birbiri ardına boyun eğdirdi. M.Ö. 550/549 yılında Med krallığını devirip hakimiyetine ilhak etti. M.Ö. 547/546 yılında Lykia ve Kilikia hariç Batı Anadolu'yu ve ticaret ağını denetiminde tutan Lydia kralı Kroisos'u Pteria'daki ilk savaşta ağır bir yenilgiye uğrattı; ardından Sardeis *akropolis*'ini zapt edip Lydia krallığını egemenliğine dahil etti. Sardeis'in düşüşüne müteakiben, M.Ö. yak. 546 yılında, Harpagos önderliğinde Miletos ile Kyklades adalarının büyük kısmı haricinde Ionia, Karia, Hellespontos ve Büyük Phrygia, Lykia'yı da Pers yönetiminin bir parçası haline getirdi. Antik kaynakların aktarımı uyarınca, Büyük Kyros Babil'i de krallığına dahil etmesinin akabinde, M.Ö. 539 yılından sonra, imparatorluk genelinde satrap atamalarını gerçekleştirdi¹²². Küçük Asya'da Hellespontos Phrygia ve Lydia satraplıklarını kurdu. Satraplık merkezi olarak Daskyleion'u ve Sardeis'i belirledi (Hdt. 120-127). Eyalet başkenti Daskyleion ve Sardeis antik kaynaklarda 'kent' (= *polis* [πόλις]) şeklinde anılmaz¹²³. Ele geçen epigrafik belgelerde de Daskyleion bağımsız/özerk bir kent statüsünde '*danışma ve halk meclisi*' (= *boule kai demos* [βουλή καὶ δῆμος]) ibaresine yer verildiği herhangi bir dekret ya da onur kararı kayda geçmemiştir. Zira Sardeis Lydia krallığına başkentlik yaparken; Daskyleion da bir kale görevini icra etmiş gözükmektedir. Pers hakimiyetine girmesiyle de eyalet başkenti yani satraplık merkezi görevini üstlenmiştir. Antik literatürde *Daskyleion nomos*'u/τοῦ ἐν Δασκυλειῶ νομοῦ (Hdt. III. 120); *Daskylitis satraplığı*/τῆν τε Δασκυλίτιν σατραπείαν (Thuk. I. 129); *Phrygia nomos*'u/νομὸν τὸν τε Φρύγιον (Hdt. III. 127); bunun yanı sıra genellikle satrapların *epitheton*'la *Daskyeion hyparkhos*'u/τὸν ἐκ Δασκυλείου ὑπαρχον (Hdt. III. 126; VI. 33) şeklinde zikredilir. Satraplar, Ἀρσίτου σατράπου τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας/Hellespontos üzerindeki *Phrygia satrabı Arsites'in* (Paus. I. 29. 10); Ἀρσίτου τοῦ

¹²² Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 F 9 (8)= Phot. *Bib.* 72. 37a) ise, Kyros ölmeden kısa bir süre önce, M.Ö. yak. 529 yılında, satraplık atamalarını gerçekleştirdiğini aktarır.

¹²³ Sardeis için bk. Hansen-Nielsen 2004, 47.

Φρυγίας σατραπίου/*Phrygia satrabi Arsites* ibaresi gibi¹²⁴, idaresiyle sorumlu olduğu satraplık bölgesiyle birlikte anılmaktadır. Antik kaynaklarda Daskyleion satraplığından bahsedilirken sıklıkla Hellespontos Phrygia ya da Phrygia’la anılır: *deniz kenarındaki Phrygia/τῆς Φρυγίας τῆς παραθαλαττιδίου*¹²⁵; *Hellespontos üzerindeki Phrygia’sına ve Aiolis’e/εἰς Φρυγίαν δὲ τὴν παρ’ Ἑλλησποντον καὶ Αἰολίδα*¹²⁶; *beni Phrygia’ya götürdüler: çünkü Artabazos Phrygia’daydı/ἐμέ τε ἦγον εἰς Φρύγας· ἦν γὰρ Ἀρτάβαζος ἐν Φρυγίᾳ* (Them. *Epist.* 20.131-138 ‘Polygnotos’); *Pharnabazos’un Phrygia’sına/ἐπὶ τὴν Φαρναβάζου Φρυγίαν*; ayrıca *Hellespontos üzerindeki Phrygia/τῆς ἐφ’ Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας*¹²⁷ gibi, çeşitli şekillerde ifade edilir. Antik kaynaklarda Daskyleion’un Hellespontos Phrygiası’yla anılması eyalet eriminin salt bu bölgeyle sınırlandırıldığı anlamına gelmez. Eski Persçe’de antik literatürdeki çeşitli ve karmaşık kullanımının aksine daha sade ve eyalet bölgesinin tümünü kapsayan birer ibare söz konusudur. Persopolis tabletlerinde (*Yaunā*) *tyaiy drayahyā* “deniz kıyısındakiler (Ionia’lılar) ya da kıyı kentler”¹²⁸ (*drayah-* “deniz”, nominativ casusu *tyā* “o”; masculinum nominativ ve akusativ plurali ise *tyaiy* “onlar”) kullanılmaktadır¹²⁹. Persepolis kral yazıtlarında, Ionia (*Yaunā*); Sardeis (*Sparda*); Armenia (*Armina*); Kappadokia (*Katpatuka*) adları direk geçerken *tyaiy drayahyā* teriminin tercih edilmesi, Pers zihninde Daskyleion eyalet başkentinden ziyade satraplık bölgesinin tamamının algılanmasından kaynaklanmış olsa gerektir. Olasılıkla *tyaiy drayahyā* ile Marmara Denizi’nin hem Asya hem de kıyı kesiminin bütünü kastedilmiş olmalıdır. Bununla birlikte Hellence *tyaiy drayahyā*’ya τὰ πρὸς θάλασση ἔθνη= ἡ Δασκυλίτις σατραπεία tekabül etmektedir¹³⁰.

Hellespontos Phrygia’sı kuzeyde Propontis (Marmara Denizi); kuzeydoğuda Mysia; doğuda Bthynia ve Phrygia Epiktetos’u; güneyde Mysia; batıda Troas; güneybatıda Aiolis ile sınırlanmaktaydı. Daskyleion’un Hellespontos Phrygia satraplığına başkent seçilmesinde coğrafik ve askeri-stratejik konumunun elverişliliği esas etmendir. Satraplık merkezleri imparatorluğun gücünün-kudretinin birer temsiliydi ve eyalet bölgesinde toplanılan *phoros*’ların

¹²⁴ *FGrHist* II B 133 F 27-28 ‘*Nearkhos*’= Strab. XVI. 3. 5 c. 766.

¹²⁵ Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. 1-3= *FGrHist* II A F XVII (3); ayrıca bk. Hdt. III. 135; VII. 109; Thuk. VI. 62. 3; Dio Cass. LIV. 9.

¹²⁶ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16 ‘Daskyleion satraplığından bahseder’; Ayrıca Daskyleion’dan bahsedilirken kullanılan τῆς Αἰολίδος καὶ Φρυγίας ibaresi için bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylon*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 23. Bunun yanı sıra ἀπὸ Φρυγίας τῆς πρὸς Ἑλλησπόντῳ için bk. Ksen. *Kyr.* II. 1. 5. 11.

¹²⁷ Ayrıca bk. ἐπὶ Φρυγίαν τὴν περὶ Ἑλλησποντον (Ksen. *Kyr.* VII. 4. 8). Hellespontos Phrygia coğrafik terimi için bk. Strab. XII. 3. 7 c. 543; 4. 1 c. 563; 4. 3 c. 564; 4. 10 c. 566; ayrıca ἀπὸ τῆς ἐμ Φρυγίᾳ τῆι ἐφ’ Ἑλλησπόντῳ kullanımı için bk. *OGIS* 274; *I.Pergamon* 22a.

¹²⁸ *DB col.* 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 1. 12-17); *DPe* 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); *DSe* 3 (Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30).

¹²⁹ Kent 1953, 68; 186; 192; Schmitt 1972, 522 dn. 4.

¹³⁰ Olmstead 1948, 44; Schmitt 1972, 522-527; Klinkott 2005, 80.

saklandığı hazine üstüydü. Dolayısıyla eyalet başkenti belirlenirken güvenlik en üst kriter alınarak, her türlü tehlikeye açık Marmara Deniz sahilindeki kentlerden ziyade iç kısımlarda Manyas Gölü'nün kıyısına tanzim edilen Daskyleion tercih edilmiştir. Akhaimenid imparatorluğunun uzun soluklu bir idari üstü olması umuduyla kurulan eyalet merkezleri ve kentler için deniz kıyısı bölgelerinin çok uygun olmadığı, askeri deneyimi ve stratejik dehasıyla Büyük Kyros çok iyi bilincindeydi. Zira Romulus da Roma'yı kurarken Tiber ağzında değil iç kesimi tercihindeki aynı ana nedenlerle Kyros da satraplık merkezi olarak Kyzikos değil Daskyleion seçmiştir. Deniz kıyısındaki kentlerin birçok tehlikeye açık olmakla birlikte onlara karşı kör de olacağını anlamış ve görmüştür. Anakara sadece beklendik değil; aynı zamanda ani düşman saldırılarını da birçok işaretle, adeta öncesindeki çatırdama ve bir gürültüyle haber verir. Düşman kara üzerinde hızlıca saldırıamaz, böylelikle bulunduğu konum, kim olduğu ve nereden geldiği bilinir (Cic. *Rep.* II. 5-6). Ancak deniz üzerinden gelen düşman gemisi insanlar onun geleceğinden kuşku duymaya başlamadan önce varabilir. Nitekim kıyıya yanaştığında kim olduğu, nereden geldiğini ya da ne istediğini belli etmez. Dost mu yoksa düşman mı olduğuna dair herhangi bir emare görülemez, ayırt edilemez (Cic. *Rep.* II. 6). Bu nedenlerin yanı sıra satraplığının kurulma aşamasında Pers krallığının ne donaması ne de deniz üstünlüğünü elinde tutan herhangi bir müttefiki söz konusuydu¹³¹. Dahası Byzantion, Kalkhedon gibi önemli pek çok kıyı kentler Pers hakimiyetine ilhak edilmemişti. Daskyleion Manyas Gölü'nün sağladığı doğal avantajlarla coğrafik yapısı savunmaya elverişli bir hisardı. Phrygia ve Lydia krallıkların hükümdarlığı sırasında Daskyleion surlarla tahkim edilmiş önemli bir kale görevini üstlenmişti¹³²; bu nedenle satraplık merkezi için gerekli mevcut mimari alt yapısını karşılamaktaydı. Ayrıca Akhaimenid imparatorluğunda Pers eğitiminin ve askeri talimatın vazgeçilmez birer parçası olan *pardeisos* için geniş verimli ovalarıyla; envanter türlü kuş ve balığın yetiştiği sularla çevrilmesi uygun bir mevkii sunmaktaydı. Bununla birlikte Akhaimenid imparatorluğun ekonomik idaresinin temelini meydana getiren tarım ve yeraltı rezervi bakımından zengin bölgelerin yol ağı merkezinde yer alması önemli etmendi. Dolayısıyla Hellespontos Phrygia'sı ile komşu bölgeleri Troas, Aiolis, Mysia ve Bithynia'nın madenleri ve keresteyi sağlayan dağları, zengin tahıl ve meyve veren verimli toprağıyla çok sulak ovaları, endüstri ve ticaret merkezlerine dönüşen kentleri, Hellespontos Phrygia eyaletini değerli kılan ve zenginliğine aynı oranda katkıda bulunan etkenler olmuşlardır. Nitekim M.Ö. 334 yılında Rhodos'lu Memnon İskender'le savaşa hemen girmektense, Makedonya ordusunun geçeceği yerlerdeki tüm tarlaları yakmayı önerdi. Antik yazarların belirttiği gibi bu

¹³¹ Pers imparatorluğunda deniz gücü, Kambyses'in Fenike bağlaşıklığıyla başlamış (Hdt. III. 19); Dareios tarafından oldukça gelişmiştir (Thuk. I. 16; ayrıca bk. Hornblower 2003², I 49 vd.; Scott, 2005, 46 dn. 162).

¹³² Phrygia suru için bk. Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, 577-579; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 312 vd.; Bakır 2003, 7; 2004, 58 vd. Lydia suru için bk. Bakır 2003, 8.

tedbir son derece etkili olabilirdi; ancak Daskyleion satrabı Arsites eyalet bölgesinin tarım ürünlerine verilecek her türlü zaiyat yerine derhal savaşmayı yeyledi¹³³. Daskyleion'un başkent seçilmesinde diğer unsurlardan biri de Manyas Gölü çevresinin güçlü kentlerden ziyade zengin köylerden meydana gelmesidir. Böylelikle bu küçük yerleşimlerin kritik durumlarda örgütlenip Perslere ayaklanma olasılıkları aza indirgenmekteydi. Ayrıca kıyıda ziyade iç kesimlerde yer alması ve demografik yapısının çoğunluğunu Phrygia, Lydia gibi otokton halkların meydana getirmesi Hellenizasyon hareketinin yayılmasını engellemiş; Pers hakimiyetinin burada derinlemesine nüfus etmesine vesile olmuştur. Bu suretle kıyıda uzaklaştıkça Hellespontos Phrygia'sındaki iç kentler ile yerleşimlerin Atina ve Lakedaimon'la duygusal ya da savaş anında ittifaksal ilişkiler doğmamıştır. Dolayısıyla karada sürekli bir göç sirkülasyonu yaşanmadığı için¹³⁴ buralarda ikamet eden yerli halkın iyi bilinen kültürüne, gelenek-göreneklerine kısacası hayat tarzlarına uygun belirlenen idare sistemin devamlılığı sağlanmaktaydı. Böylelikle iç dinamiklerde huzuru ve refahı garanti altına alınmak daha kolaylaşmaktaydı.

Hellespontos Phrygia satraplığının imparatorluğun dış politikasında askeri-stratejik bakımdan ayrı bir önemi vardı. Küçük Asya'yı Balkanlar üzerinden batıya bağlayan yol güzergahların merkezinde bulunmaktaydı. Avrupa'ya açılan iki önemli giriş kapısı, Çanakkale Boğazı'nda Abydos (Nara) ve Sestos ile İstanbul Boğazı'nda Kalkhedon (Kadıköy) ve Byzantion (İstanbul) idi. Pers krallarının yayılımcı politikaları uyarınca İskit, Trakya, Makedonya ve Hellas'ı ilhak ederek imparatorluğun sınırlarını, iktisadi-idaresini genişletmek ya da Avrupa'dan gelebilecek tehlikeleri sona erdirmek amacıyla batıya yaptıkları seferlerde ana geçiş noktaları buralardı. Dareios M.Ö. yak. 512 yılında İskit Seferi'nde Kalkhedon ve Byzantion üzerine¹³⁵; Kserkses M.Ö. 480 yılında düzenlediği Hellas Seferi'nde Abydos ve

¹³³ Diod. XVII. 18. 2; Arr. *anab.* I. 12. 9.

Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 5-7) anlatısına istinaden Büyük Kyros'un atadığı satraplara verdiği talimatların başında idaresini üstlendikleri bölgelerin teritoryumuna zarar verilmemesi gelmektedir: Kyros onlara kendilerine yapıldığı gibi, halka iyi davranmalarını; ayrıca süvari ve arabacılar yetiştirmelerini ve yönetimi altında toprağı olanların mallarına hiçbir şekilde zarar verilmemesini emretti. Bu kurallar halen daha Pers ülkesinde geçerliliklerini sürdürmektedir.

¹³⁴ Platon (*Leg.* IV. 704a-705b) ve Cicero'nun (*Rep.* II. 4. 7) vurguladığı üzere, deniz kıyısındaki kentlerde ahlaki bir çürüme ve bozulma olur. Zira yeni diller ve adetler birbirine karışır. Salt yabancı mallar değil; aynı zamanda adetler de taşınır, sonunda vatanın kurumlarından hiçbir şey eskisi gibi kalmaz. Öyle ki, bu kentlerde yaşayanlar bile kendi yerleşim yerlerine bağlı kalamaz, aksine her daim değişime hazır umut ve düşünceleriyle evlerinden uzağa taşınır.

¹³⁵ *DB col.* V. 74. 5. 20-30 (Kent 1953, 132-134 *col.* V. 74. 5. 20-30; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 537); *IG XIV* 1297 II. 8 str. 24-25= *FGrHist* II B 252 B 8 '*Chronikon Romanum*'; Hdt. IV. 83; *FGrHist* III C 688 F 13 (21) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5; Strab. VII. 3. 9 c. 303 dn. 1; Corn. Nep. *Milt.* I. 3; Plin. *nat.* IV. 12; IV. 24 [75]; Plut. *mor.* III. 172 e; *Regum.* 16; Arr. *anab.* V. 7. 1-2; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; Tzet. *Chil.* I. str. 826-829; 886-887; Schol. Lycophr. 1285 str. 6-7). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 55 dn. 175.

Sestos'a kurduğu¹³⁶ köprülerle geçmiştir. Dareios sefer dönüşünde Abydos ve Sestos'tan geri gelmiş; Kserkses de aynı rotayı izlemiştir. M.Ö. 479 yılında Plataia bozgunundan kurtulan Artabazos emrindeki büyük bir orduyla Byzantion ve Kalkhedon'dan Küçük Asya'nın içlerine varmıştır¹³⁷. M.Ö. 493/492 yılında Mardonios öncülüğünde Atina'ya gönderilen ordu da aynı şekilde bu yolları kullanmıştır (Hdt. VI. 43). Bu iki güzergah Avrupa için nasıl Pers saldırılarının uğrak merkeziyse; aynı şekilde Persler için de İskitler, Trakyalılar ve Hellenlerin akınlarına açık tehlikeli bir noktaydı. Dolayısıyla Daskyleion her türlü askeri harekate derhal müdahale edebilecek tampon bir üst olarak seçilmişti. M.Ö. 512 yılında Dareios başarısızlıkla sonuçlanan İskit Seferi'nden dönüşünde kendisini takip eden İskitlerin Trakyalıların bazı koluyla birleşip Küçük Asya'ya geçme tehlikesi karşısında Trakya ile Marmara'nın Trakya sahillerindeki ve Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasındaki kentleri hakimiyeti altına aldı¹³⁸. Trakya ile Propontis'in iki yakasındaki kentlerin idaresini Daskyleion satrabına verdi¹³⁹. Coğrafi konumundan ötürü olası bir saldırı karşısında gerekli müdahale ve ilk yardımı Daskyleion satrabı ivedili yapabılırdi. Nitekim kritik anlarda Trakya'ya askeri operasyon ya da takviye birliklerin Daskyleion eyalet merkezinden gönderildiği; hatta bazı seferleri direk Daskyleion satrabının yürüttüğü antik kaynaklardan bilinmektedir¹⁴⁰. İskender de Perslere açtığı savaşta Sestos ve Abydos üzerinden Küçük Asya'ya geçmiştir¹⁴¹. Bunun yanı sıra muhtemelen satraplığın kurulma aşamasında Daskyleion'un Sardeis'le kara bağlantısı temel ölçüt alınmış olmalıdır. Daskyleion, Kyzikos vasıtasıyla denize açılan karayolu güzergahı üzerinde konumlanmış bir yerleşim statüsüne erişmekteydi¹⁴². Bu şekilde kritik durumlarda Küçük Asya'nın en önemli satraplıklarından Lydia'ya gerekli askeri müdahalede bulunabilmekte ya da asker yardımı alabilmekteydi. Kyzikos'tan başlayan bu yol ilkin aşağı Makestos'un yatağını, ırmağın doğu Mysia dağlarını yardığı boğaza değin izlemiştir. Buradan güneybatıya dönerek yukarı Kaikos'un kuzeyindeki engebeli yüksek araziye geçmiş ve sonunda Bergama'nın yaklaşık 39

¹³⁶ Hdt. VII. 36; 54-57; *IG XIV 1297* II. 8 str. 26-27= *FGrHist* II B 252 B 8 'Chronikon Romanum'; Strab. XIII. 1. 22 c. 591; Plin. *nat.* IV. 24 [75]. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hammond - Roseman 1996, 91.

¹³⁷ Hdt. IX. 89; Polyain. *strat.* VII. 30. 3 "Artabazos".

¹³⁸ Hdt. IV. 144; V. 1-2; 27; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (21) 'Ktesias' = Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5; Strab. XIII. 1. 22 c. 591; Polyain. *strat.* VII. 11. 5 'Dareios'.

¹³⁹ Castritius 1972, 4 dn. 17; Klinkott 2005, 90 dn. 24; 477.

¹⁴⁰ M.Ö. 430 yılında Lakedaimon'lular ya da Atinalılar Pers kralıyla görüşmelerine önayak olması için Trakyalı Sitalkes'ten Daskyleion satrabı Pharnabazos oğlu Pharnakes'le buluşmalarında aracı olmasını talep etmişlerdir (Thuk. II. 67). M.Ö. 340 yılında II. Philipos'un maiyetindeki ordusuyla saldırılarına maruz kaldığı ve bir kısmının kontrolünü ele geçirdiği Marmara Denizi'nin kuzey kıyısı özellikle Perinthos'un müdafaasıyla Artakserkses III Okhos, Hellespontos Phrygia satrabı (σατράπης) Arsites'i sorumlu tutmuştur. Daskyleion satrabı, Atinalı Apollodoros'un kumandanlığında ücretli askerlerden oluşan bir orduyu gereğinden fazla maddi kaynak, yeterli miktarda erzak ile operasyon için gerekli her çeşit donanım ile donatarak göndermiştir (Diod. XVI. 75; Paus. I. 29. 10; konuya ilişkin ayrıca bk. Dem. *Epist. Phil.* XI. 5 [153]; Diod. XVI. 74. 2; Plut. *Phok.* XIV. 2; Iust. IX. 1. 1-2; *FGrHist* III B 328 F 54-55b (162) 'Philokhoros'; Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40).

¹⁴¹ Arr. *anab.* I. 11. 5; ayrıca bk. Bosworth 2005, 53.

¹⁴² Munro-Anthony 1897, 163.

km doğusunda geniş vadiye inmiştir. Yol bu ovadın güneye doğru devam ederek Kaikos ve alanını kolayca aşmış, böylece Sardeis ve Kral Yolu'na ulaşmıştır¹⁴³.

Kyzikos, Daskyleion'un Marmara Denizi'yle bağlantı noktasıydı. Ayrıca Karadeniz ticareti için büyük takas bürosu ve merkez bankasıydı¹⁴⁴. Böylelikle Daskyleion satrapları Marmara Denizi'ni ve işlek ticaret ağını kontrol edebilmekteydi. Marmara Denizi sahil boyunca uzanan limanları Karadeniz ile Ege Denizi arasındaki büyük ticaretin geçiş üstüydü. Karadeniz'den alım satımı yapılan başlıca emtialar gıda maddelerinden balık, buğday, bal; madenlerden demir, bakır, gümüş; keten, kenevir, deri gibi ham materyaller ile köle ticaretiydi¹⁴⁵. Hellas için Karadeniz'den özellikle ithal edilen buğday hayati önem arz etmekteydi. Daskyleion satrapları açısından İstanbul Boğazı'nda Byzantion ve Kalkhedon; Marmara Denizi kıyısında Kios, Kıyı Daskyleion, Kyzikos, Priapos, Parion; Çanakkale Boğazı'nda Abydos ile karşı kıyısında Sestos liman kentlerini denetiminde tutmaları sadece Küçük Asya'da Pers hakimiyetinin güvenliğini garanti altına almak anlamına gelmemekte; aynı zamanda deniz ticaret kontrolünü ve bunlardan edinilen gümrük vergilerle imparatorluk ekonomisine yadsınmaz katkı da sağlamaktaydı.

1.1. Daskyleion ve Daskylitis Gölü'nün Etimolojisi: Daskyleion Adıyla Bilinen Diğer Kentler

Antik yazarların akatarımı uyarınca Daskyleion adını, kıyısında kurulduğu Daskylitis Gölü'ne (Manyas Gölü) ya da kurucusu Daskylos'a izafetten almış olmalıdır. Δασκυλ-/Daskyl köküne -ειον/eion ya da -ιον/ion *diphthong*'un eklenmesiyle türetilmiştir. (Pseu.) Aelius Herodianus (Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 460) adlı eserinde Adramyteion, Krokyleion, Hypateion, Ephialteion, Kerykeion, Tantaleion, Daskyleion, Phorbanteion, Nakseion, Kyklopeion, Myrmekeion örneklerinde olduğu gibi, üç hecelilere -eion eklenmesiyle baskın bir formları elde edilir, -ei *diphthong*'u nedeniyle sondan üçüncü hecelerin (*proparoxytonon*) üzerine akut yazılır. (Pseu.) Aelius Herodianus'un (*pros. cath.* III. 1. 373. 24) anlatısından Daskyleion şeklinde yazıldığı gibi, Daskylion formuyla da kaleme alındığı bilinmektedir¹⁴⁶. Dolayısıyla Daskyleion, Daskylos'un adının aidiyet gösteren son hecesine -ιον ya da -ειον eklenerek türetilmiştir. Stephanos Byzantios'a (*Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*) göre, Kypros'tan Kyprites *ethnikon*'u elde edildiği gibi Daskylos'tan Daskylites türemiştir. Daskylitis ya da Daskylia adında bir göl vardır ve halkı Daskylios'tur. Eudaimon ve Arkadios, -ei *diphthongon*'dan dolayı -li hecesiyle yazarlar.

¹⁴³ Hasluck 1910, 124-144; Munro-Anthony 1897, 162-164 vdd.; Magie 1950, 41 dn. 20.

¹⁴⁴ Rostovtzeff 1941, 586.

¹⁴⁵ Strab. XII. 3. 19 c. 549; Rostovtzeff 1941, 586.

¹⁴⁶ Bu kullanım için ayrıca bk. Strab. XIII.1. 3 c. 582.

Her iki yazarın anlatısından anlaşıldığı üzere Daskyleion'un adı ya Daskylitis Gölü'nden ya da Hellespontos Bölgesi'nde oldukça yaygın bir kullanım olan Daskylos'tan türemiştir¹⁴⁷. Antik kaynaklarda benzer örneğe rastlanılmasından ötürü olasılıkla Pers hakimiyeti sırasında satraplık merkezi olarak hizmet gören Daskyleion, kurucusu Daskylos'a izafeten adını almış olmalıdır. Daskylos yaygın kullanılan isimlerden biridir; Daskylos adında beş kişi belgelenmektedir. Bunlardan ilki Mysia kralı Tantalos'un oğlu Daskylos'tur¹⁴⁸. Lykos Irmağının¹⁴⁹ kızı Anthemoesia'yla evliliğinden Lykos dünyaya gelir¹⁵⁰. Apollonios'un (*argon.* II. str. 776-791) anlatısına istinaden, Herakles'le birlikte Mysa kralı Daskylos Phrygia, Bithynia ve Pahphlagonia bölgelerini ele geçirir. Bir diğeri ise, Karia'lı Periaudos'un oğlu Daskylos'tur. Ephesos sınırları üzerinde, Karia'da kurulan Daskyleion kenti adını bu Daskylos'tan almıştır¹⁵¹. Euippos'un oğlu Daskylos ise, üçüncü kişiyi oluşturmaktadır¹⁵². Bir diğeri ise, Nakoleia'ya kentine adını veren Nakos'un babası Daskylos dur¹⁵³. Hellespontos Phrygia Bölgesi'nin satraplık merkezi görevini üstlenen Daskyleion adını olasılıkla kurucusu (= *ktistes* [κτίστης]) Mermnades sülalesinden Lydia kralı Gyges'in dedesi I. Daskylos'tan almıştır¹⁵⁴. Gyges, II. Daskylos'un oğlu; I. Daskylos'un torunudur. I. Daskylos'un Phrygia'lı olasılıkla Daskyleion'lu bir kadınla evliliğinden II. Daskylos dünyaya gelmiştir¹⁵⁵. I. Daskylos Lydia kralı Ardys'ün oğlu Adyattes'in düzenlediği süikast sonucunda öldürülünce, o sırada hamile eşi kendi ülkesine kaçmıştır. Bu nedenle II. Daskylos Hellespontos Phrygia'sında, büyük bir olasılıkla Daskyleion'da¹⁵⁶ doğmuştur. II. Daskylos, Lydia kralının kendisine komplo düzen-

¹⁴⁷ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 2.

¹⁴⁸ Apollod. *bibl.* II. V. 9; Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 776-791; str. 800-803.

¹⁴⁹ Lykos (Çürük Su) Büyük Phrygia'dan Tripolis/Tripolites'e (Neapolis/Apollonia ve Antoninopolis olarak da zikredilen günümüz Yenicekent'le özdeşleştirilmektedir) beş km uzaklıktaki Maiandros'a akan bir ırmaktır. Maiandros'tan çokta uzakta olmayan Kadmos Dağı'nın doğusunda kaynağı çıkar ve Kolosai'nin (Kolosse/Khonai/Kona olarak da bilinen günümüz Honaz kentine tekabül etmektedir) batı istikametine doğru akar. Ancak bu kentin yakınlarda yeraltından aktığı için nehrin kolları görülmez. Biraz mesafeden sonra tekrar ortaya çıkar, diğer ırmaklarla birleşip Maiandros'a dökülür (Strab. XII. 8. 16 c. 578; Hdt. VII. 30; Plin. *nat.* V. 29; Ptol. V. 2. 8).

¹⁵⁰ Scholia in Apoll. Rhod. *Argon.* II. 724; 752.

¹⁵¹ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 1. 69; 362. 23; Paus. IV. 35. 11; Ath. Deip. II. 43f-b= Theophr. *fr.* 159. 1. 56-73.

¹⁵² OGIS 264; *I.Pergamon* n° 613.

¹⁵³ Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Νακόλεια= *Nakoleia*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 23; Περί ὀρθογραφίας III. 2. 553.

¹⁵⁴ *FGrHist* II A 90 F 45 (1); 44 (11); 46 (1); 63 (1-3) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; 10. 32; 13. 34; *de Virt.* I. p. 343. 21. Konuya ilişkin ayrıca bk. Ruge 1901, *col.* 2220; Mellink 2006^a, 644; Graham 1971, 41 dn. 60; Bakır 2003b, 6.

¹⁵⁵ *FGrHist* II A 90 F 44 (11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32.

¹⁵⁶ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 44 (11)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32)'de I. Daskylos öldürüldüğünde, II. Daskylos'a hamile olan eşinin vatanı Phrygia'ya kaçtığını anlatır. *FGrHist* II A 90 F 45 (1)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; *FGrHist* II A 90 F 46 (1)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 34'de ise, II. Daskylos'un Phrygia'da doğduğunu ve Pontos'a gidene kadar burada ikamet ettiğini belirtir. Fakat bu yerleşimin Hellespontos Phrygia'sındaki Daskyleion olduğunu dair herhangi bir yorumda bulunmaz. Ancak *FGrHist* II A 90 F 63 (1-3)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 343. 21 deki pasajında, Gyges'in damadı Meles'in soyundan gelen Miletos, Lydia kralı Sadyattes'le arası açılınca Daskyleion'a kaçtığını hikaye eder. Sadyattes'in onu buradan

lemesinden korktuğundan Phrygia'dan kaçıp Pontos'ta Sinope civarlarına gelir. Burada Kappadokia'lı bir kadınla yaptığı evlilik sonucunda Gyges doğar¹⁵⁷. Daskylos adı M.S. II.-III. yüzyılda α, ε'na dönüşerek Deskylos şeklinde kullanılmaya devam etmiştir¹⁵⁸.

Antik kaynaklarda Küçük Asya'da Daskyleion şeklinde zikredilen beş kent bilinmektedir. Bunlardan Hisartepe ve Eşkel/Esence olmak üzere iki yerleşimin lokalizasyonu tesbit edilmişken geriye kalan kentler saptanamamıştır. Bunlardan ilki Karia'da Ephesos sınırları içinde kurulmuştur. Adını ise, Periaudos'un oğlu Daskylos'tan almıştır. Bir diğeri Troia Savaşı'ndan sonra Skamandrios ve Askanios'un Troia'nın eski görkemine kavuşması amacıyla kurdukları kentlerden biridir. Olasılıkla Askanios kısa süreliğine Daskylitis Gölü etrafında ikamet eden Phrygia'lıları yönetmesinden ötürü Daskylitis Gölü'ne izafeten Daskyleion adını vermiştir¹⁵⁹. Bu kentler arasında en büyüğü Ionia'dadır. Bu nedenle Megas Daskyleion şeklinde zikredilmiştir. Dördüncüsü Bithynia'da Marmara Denizi'nin güney kıyısında ve Rhyndakos Irmağı'nın doğu kısmında yer alan günümüz Eşkel/Esence kentidir¹⁶⁰. Beşincisi Pers eyalet merkezi ἡ Δασκυλίτις σατραπεία ya da ὁ ἐν Δασκυλειαῶ νομός¹⁶¹ şeklinde zikredilen Aiolis ve Phrygia teritoryum sınırlarına dahil edilen Hisartepe'dir¹⁶².

Antik kaynaklardan Daskyleion, Rhyndakos Irmağı boyunca gemilerle geçilebilen Daskylitis ya da Daskylia kıyısında tanzim edilmiş ve oldukça müstahkem bir mevki/bölge (*khoria* *okhyron*) betimlemesiyle lokalize edilir¹⁶³. Daskylitis/Daskylia Gölü günümüz Manyas Gölü ile özdeşleştirilmektedir. Daskylitis'in eskiden –Troia Savaşlarından önce– Aphnitis şeklinde zikredildiği, civarında ikamet eden otokton halkının ise, göle izafeten

---

kovmasının ardından ise, Prokonnesos'a (Marmara Adası) sığındığını ifade eder. Bu bakımdan, söz konusu kentin Hellepontos Phrygia'sındaki Daskyleion olduğu varsayılabilir.

¹⁵⁷ II. Daskylos: *FGrHist* II A 90 F 44 (11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32; *FGrHist* II A 90 F 45 (1) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19.

Gyges: *FGrHist* II A 90 F 46 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19.

¹⁵⁸ Sardeis için bk. Gibson 1981, 215 vdd.; *SEG* XXXI 1020; 1041; 1046; Hermos (Gediz) Bölgesi'nde Saittai civarında ele geçen yazıtlar için bk. Malay-Gül 1981, 82; 90 n° 1, 22; *SEG* XVIII 915; XXXIII 1016; Uşak için bk. Varinlioğlu 1990, n° 34.

¹⁵⁹ Dion. Hal. *Ant. I.* XLVII. 5-6; Schol. Eur. *Androm.* 10. 1-19= *FGrHist* III C 2 F 21.

Antik yazarlar Daskyleion adıyla bilinen kentleri lokalizasyonlarıyla birlikte sıralarken Troia Bölgesi'ndeki Daskyleion'un Troia Savaşı'ndan sonra kurulduğunu aktarırlar (Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; *FGrHist* II A 90 F 26 'Nikolaos'= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀσκανία= *Askania*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III.1. 295-296; 362. 23). Yazarların bu aktarımı Halikarnassos'lu Dionysios (*Ant. I.* XLVII. 5-6) ile Schol. Eur. *Androm.* 10. 1-19'de anlatılanlarla birlikte değerlendirildiğinde Skamandrios ve Askanios'un Troia Savaşı'ndan sonra Troia'da Daskyleion kentini kurdukları anlaşılacaktır.

¹⁶⁰ Strab. XIII. 1. 3 c. 582; Plin. *nat.* V. 40 [143]; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 2; Ptol. *Geo* V. 1. 1-5; Const. Porph. *de Them.* 17. 27-38; *FGrHist* II A 70 F 45 'Ephoros'= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βρύλλιον= *Bryllion*; Epiphanius *Scr. Eccl.* 175-183; Hierokl. *Synekdemos* 690. 3a; *ATL* 1: 258/259. Konuya ilişkin ayrıca bk. Munro 1912, 57-67; Corsten 1988, 51-77.

¹⁶¹ Thuk. I 129. 1; Hdt. III. 120; Dion. Hal. I. 47. 5.

¹⁶² Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 23.

¹⁶³ Hell. *Oxy. fr. Lond.* D. 22. 1-3; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* I. 555; Strab. XIII. 1. 9 c. 587; XII. 8.10 c. 575; Plut. *Luc.* IX. 5-6.

Aphne'ler¹⁶⁴ dendiği bilinmektedir¹⁶⁵. Stephanos Byzantios (*Ethnika* s.v. Ἀφνειον= *Aphneion*) göre, Kyzikos yakınlarında önceleri Artynia şeklinde zikredilen Aphnitis Gölü vardı. Artynia Gölü'nün *ethnikon*'u ise, Aphnite dir¹⁶⁶. Stephanos Byzantios Aphnitis'in diğer adını Artynia şeklinde vermekle açıkça yanılıya düşmüştür¹⁶⁷. Manyas Gölü'nün yaklaşık 40 km kadar ötesinde Apolloniatis Gölü'yle (Uluabat Gölü) karıştırmıştır. Artynia'nın Plinius'un (*nat.* 40. 32) “*Rhyndakos Irmağı Artynia Gölü'nden çıkar, Miletopolis (Melde) yakınından Makestos'u da alır*” anlatısından Apolloniatis Gölü'nün diğer adı olduğu anlaşılmaktadır¹⁶⁸. Zira Manyas Gölü'nden boşalım sağlayan tek ırmak Kara Dere'dir; Rhyndakos Irmağı'nın çıkış yaptığı ve Miletopolis'in yakınında bulunduğu göl Apolloniatis yani Uluabat Gölü'dür. Günümüz Manyas adı ise, Yörük Türkmen Kaviminin İlyas Pınarından doğduğu için “Mâ-i İlyas”dan bozma, “Manyas Gölü” demelerinden gelmektedir¹⁶⁹.

1.2. Satraplık Merkezi Daskyleion'un Topografyası

Daskyleion bugünkü Bandırma'nın 30 km güneyinde Kuş Gölü şeklinde de zikredilen Manyas Gölü'nün güneydoğu kıyısından 400 m uzaklıkta, Ergili köyünün iki km batısında bulunan neojen kireçtaşları üzerine kurulu Hisartepe üzerinde yer almaktadır. Akhaimenid idari merkezi tahkimli dağ eteği ya da *akropolis*'ten ziyade göl kıyısının tercih edilmesinde Manyas Gölü'nün sağladığı doğal avantajlar; coğrafik konumun savunmaya elverişliliği; çok işlek ve önemli, kuzey-güney yol üzerinde yer alması esas alınmış olmalıdır¹⁷⁰. Manyas Gölü, Marmara Denizi'nin güney kıyısından Bandırma'ya yaklaşık 15 km uzaklıkta olup 40° 11'K ve 27° 58'D koordinatları arasında yer almaktadır. Gölün yüzölçümü 150-160 km² ortalama

¹⁶⁴ Homeros, Aphne'leri Aisepos civarında oturan Troia'lular olarak tasvir eder: “*Zeleia'da oturanlar gelir, İda'nın ta dibinde, Aisepos'un kara sularını içen zengin Aphne'ler, Troia'lular. Başlarında Lykaon'un ünlü oğlu Pandaros var, Apollon kendisi vermiştir Pandaros'a yayını*” (Hom. *Il.* II. 824-827). Strabon (XIII. 1. 9 c. 587)'de Aphnitis Gölü'nden ötürü bu halka Aphne'lere dendiğini ve Daskylitis Gölü'nün de bu adla anıldığını belirtir. Eustathius da Homeros ve Strabon'un anlatımlarına istinaden bu durumu tartışmış ve açıklık getirmeye çalışmış olsa gerektir.

¹⁶⁵ Eust. *Comm. ad Hom. Il.* I. 555. 17-28; Strab. XIII. 1. 9 c. 587; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀφνειον= *Aphneion*.

¹⁶⁶ Stephanos Byzantios (*Ethnika* s.v. Ἀφνειον= *Aphneion*)'de Aphneion, Phrygia'da Kyzikos ya da Miletopolis yakınlarında bir kenttir. Adını ya Aphneios ya da Nymphe Aphnais'tan almıştır. Aynı ismi taşıyan Lydia'da bir kent daha bilinmektedir.

¹⁶⁷ Munro 1912, 59.

¹⁶⁸ Apolloniatis Gölü için bk. Strab. XII. 8. 10 c. 575; 11 c. 576.

¹⁶⁹ Evliya Çelebi, *Sey.* 5/183.

Bununla birlikte Manyas adının tanrı Manes'e izafetten türediği iddia edilmektedir. Man köküne Luwi diliyle ardıl dillerde -lık (burada -lık yapı, -tapınağı) manasına gelen uwa takısının eklenmesiyle meydana gelen Manuwa(s) adından kaynaklandığı; sondaki -s takısının isme *genetivus* hale verdiği ve “Manes'in Tapınağı'nın (kenti)” anlamını katığı düşünülmektedir (Umar 1993², 545 vd.).

¹⁷⁰ Akurgal 1956, 49.

Resim 1.1 Daskyleion

derinliği ise, 3. 40 metredir. Drenaj alanı Rhyndakos (Kocaçay/Manyas) Irmağı ile birlikte 3022 km² dir. 162 m uzunluğundaki Kocaçay Irmağı Manyas Gölü'nü besleyen en önemli kaynağıdır¹⁷¹. Gölden boşalım sağlayan nokta ise Kara Dere'dir. Miletos'lu Hekataios'un (*FGrHist I A 1 F 217 'Hekataios'*)¹⁷² Ordysse Irmağı şeklinde zikrettiği; Ksenophon'un (*Hell. IV. I. 15*) balığı bol dere şeklinde betimlediği Kara Dere (Tarsios/Enbeilos) Hisartepe'nin batı ve güney sınırını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Manyas Gölü ile batı ve güney kısmını çevreleyen Kara Dere sayesinde Daskyleion satraplık merkezi küçük bir yarımada üzerindedir ve çevresi sonradan taşkın düzlüğü tortulları ile örtülmüştür¹⁷³. Tepenin alanı kentsel bir yerleşim için fazla küçüktür; ancak satrabın oturma yeri olarak tahkim edilmiş bir saray için oldukça uygundur. Ksenophon (*Hell. IV. I. 15*) Daskyleion satrabının sarayının bulunduğunu; yerli ahalinin Daskyleion'da değil çevresindeki köylerde ikamet ettiğini belirtir. Tepe çevresinden 25 m daha yüksektir. Tepenin ovası 400 m uzun ve güneyi hariç sarp bir eğimle

¹⁷¹ Kazancı-Leroyc-Ileri-Emred-Kibare-Öncel 2004, 283 vdd.

¹⁷² Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 22 c. 551; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* B 857; Demetrius Scepsius, *Gramm. fr.* 45.14.

¹⁷³ Ergun-Kazancı-Boyras-Koç 2012, 550.

aşağıya inmektedir¹⁷⁴. Höyükte yaklaşık olarak 25.000 m² lik bir yerleşim alanı bulunmaktadır. Tepenin en dik bölümü kuzey, batı ve doğu yamaçlardadır. Güneydoğu ve güney bölüm ise yumuşak bir eğime sahiptir¹⁷⁵. Höyüğün dik bölümleri doğal koruma setine sahip olmasıyla savunmaya elverişliken güney ve doğu yamaçlarda sur yapısına ihtiyaç duyulmuştur. Höyüğün bu kısmı Phrygia Dönemi'nden Bizans Dönemi'ne kadar sur duvarlarıyla sürekli tahkim edilmiştir. Daskyleion'da Phrygia; Lydia; Akhaimenid ve Bizans Dönemi'ne ait dört ayrı sur sitemi tespit edilmiştir.

Daskyleion'da en erken sur yapısı Hisartepe'nin güney eteklerinin devamında yer alan alüvyon dolgu tarlalara doğru uzanan Phrygia ya da Aiolia surudur. Bu surun 110 metresi kazılmıştır; 5 m genişlikte, 2. 5 m yükseklikte. İç ve dış duvarları arasında dolgu bulunan 5x10 metre boyutlarında bir kulesi açığa çıkartılmıştır. Sur duvarlarının taş örgü sistemi M.Ö. 3 binden günümüze kadar kullanılan bir tekniktir. Urla Liman Tepe suru ve Troia VI suruyla benzerlik gösterse de, Ergili Köyü'ndeki günümüz ev duvarlarının aynı teknikte yapıldığı dikkat çekmektedir¹⁷⁶. Lydia surunun yalnızca en alt taş blokları korunagelmıştır. Büyük, düzensiz, andezit bloklardan meydana gelen en alt temel taşlarının bir bölümünün üzerine Hellenistik Dönem'de devşirme malzeme ile bir teras duvarı yapıldığı görülmektedir. Bu duvar 2. 5 m yükseklikte ve 10 m uzunlukta ortaya çıkarıldığı halde, tahribat nedeniyle şimdi yıkık durumdadır¹⁷⁷. Üçüncü sur ise, höyüğün doğu yamacından güney-kuzey doğrultulu uzanan Akhaimenid teras surudur. Daskyleion'a girişin kolay olduğu güney doğu yamaçta, görkemli görünüşüyle Pers geleneği tarzında üzerindeki terasta yer alan saray yapılarını koruma amacıyla yapılmıştır¹⁷⁸. Bugüne kadar 120 m uzunluğunda bir alanı arkeolojik kazılarla açığa çıkartılmıştır. Temel taşlarının ana kayaya açılan yataklara oturtulduğu, taşlar ile ana kaya yatağı arasındaki boşluğun kireçtaşı, andezit, konglomera ve kumtaşı kullanılarak inşa edilmiştir¹⁷⁹. Duvar dolgusu M.Ö. VI. yüzyılın ortalarına tarihli Lydia yapılarının üzerini örtmüştür¹⁸⁰. Güney ile kuzey kısım arasında duvar örgü tekniği ve taş işçiliği açısından farklılıklar arz etmektedir. Güney bölümünde çeşitli taşların kullanıldığı ve bunların kabaca şekillendirildiği (kareye yakın), çok ince bir işçiliğe sahip olmadığı gözlenmektedir. Kuzey kısımda ise, temel taşları haricinde dört taş sırasından oluşmaktadır ve isodomik teknikte örülmüştür¹⁸¹. Teras sur duvarı, örgü tekniği açısından Sardeis'teki bazı savunma duvarlarının

¹⁷⁴ Bittel 1953, 12; Bakır 1995, 270; Müller 1997, 811-815.

¹⁷⁵ Bittel 1953, 1-16; Bakır 1995, 270; Bulut 2007, 5 vd.

¹⁷⁶ Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, 577-579; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 312 vd.; ayrıca bk. Bakır 2003, 7; 2004, 58 vd.

¹⁷⁷ Bakır 2003, 7.

¹⁷⁸ Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 311; ayrıca bk. Bakır 2003, 8.

¹⁷⁹ Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 311; ayrıca bk. Bakır 2003, 8; Coşkun 2005, 368.

¹⁸⁰ Coşkun 2005, 370.

¹⁸¹ Bakır-Tanrıver-Gürtekin Demir 2002, 493; Coşkun 2005, 369.

işçiliğine benzetilmektedir¹⁸². Duvarın korunan en üst seviyesi güneyde 24. 17 m kuzeyde ise 27. 28 m dir. Bu sur duvarı Daskyleion satrapları tarafından yenileme ve eklemelerle kullanımı devam edilmiştir¹⁸³. Tepenin yüzey kullanım alanını genişletmek amacıyla höyüğün sur duvarının arkası ana kaya parçacıkları içeren dolgu toprakla doldurularak bir teraslama yapılmıştır. Bu nedenle “Teras-Sur Duvarı” şeklinde de zikredilmektedir¹⁸⁴. Hisartep’e’nin güney ve doğu yamaçlarında ele geçen diğer bir sur Bizans kalesidir. Bizans Dönemi’nde inşa edilen bu sur höyüğün doğu kenarında yüzeyde izlenebilmektedir. Bizans surunun bir kulesi ile bu kulenin yanında duran giriş kapısı korunmuştur¹⁸⁵. 2010-2012 kazıları esnasında kuzey kuleyle bağlantısı ve surun kuzey duvarının izlediği hat tespit edilmiş; güney kulenin güney kısmında sürdürülen çalışmalar esnasında sur duvarının batı bölümündeki kuleyle 90 derecelik bir açıyla birleştiği güneybatı köşesi iyi derecede korunmuş haldeyken sur duvar taşlarının aksında kaymalar gözlenmiştir. Sur duvarının doğusunda yapılan kazılarda bu kısmın tamamen tahrip olduğu ve 31. 45 m seviyeden itibaren Bizans Dönemi seramiklerinin kesildiği anlaşılmıştır¹⁸⁶.

Surlarla tahkim edilen Hisartep’e’nin güney bölümünde ortaya çıkartılan¹⁸⁷ Hellenistik Dönem’e tarihlenen teras duvarda devşirme olarak kullanılmış çok sayıda Prokonnesos mermeri ve andezit blokların Akhaimenid Dönemi’nde yapılan bir saray kompleksine ait olabileceği savlanmaktadır¹⁸⁸. Bu devşirme malzemeler kesme bloklardan; iki farklı yükseklikteki bağlayıcı bloklardan; üst kenarları boyunca inci dizisi taşıyan iki *fascia*’lı ve *fascia*’sız olmak üzere iki türden meydana gelen archidrav bloğundan; dış kesimi bloklarıyla iki farklı ölçüdeki Ion nizamında *kyma*’lardan; Akhaimenid özellikleri sergileyen bir pencere *lentos*’undan oluşmaktadır¹⁸⁹. Bu mermer malzemenin saray yapısının bir tür andron niteliğindeki kabul salonu olduğu; Daskyleion satrabı Artabazos tarafından yapıldığı iddia edilmektedir¹⁹⁰. Hisartep’e’nin kuzeyinde Kybele Tapınağı’yla ilişkilendirilen *temenos* duvarları ele geçmiştir. Planı tam anlaşılmamışsa da, ortaya çıkartılan kısmın uzunluğu takriben 15. 00 m dir; duvarın 300 m² geniş bir alanı çevrelediği anlaşılmaktadır¹⁹¹. *Temenos* duvarının çevrelediği alanda,

¹⁸² Sardes örneğinde de kireçtaşı bloklarıyla kerpiç bloklar arasında irili ufaklı taş düzenlemesi bulunmaktadır. Bu taşların arasında Daskyleion’daki gibi, birbirine paralel uzanan boşluklar yer almaktadır. Bunlar ahşap hatılların yatakları şeklinde değerlendirilmektedir. Diğer bir benzerlik ise, arkadaki dolgunun taşınması amacına yönelik taş sıralarının biraz geriye kaydırılarak örülmüş olmasıdır (Coşkun 2005, 371; Yıldızhan 2007, 99).

¹⁸³ Ateşlier 2001, 147-161.

¹⁸⁴ Bakır 2001, 169 vd. fig. 2; Bakır-Tanrıver-Gürtekin Demir 2002, 492 vd. res. 4; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 311 vd.; Bakır 2003, 7 vd. res. 3; Coşkun 2005, 368-375; Yıldızhan 2007, 95-102; Bakır-Bulut-Hekimoğlu-İren-Yaldır-Özdemir 2009, 19-23; İren-Doğan 2012, 521-523.

¹⁸⁵ Bakır 2003, 8; 2012, 6; İren-Doğan 2012, 523 vd.; ayrıca bk. Doğer 2007, 265-273.

¹⁸⁶ İren-Yıldızhan 2014, 213-214.

¹⁸⁷ Akurgal 1961, 168 fig. 115.

¹⁸⁸ Ateşlier 2001, 147-168; Bakır 2003, 8 vd.; Coşkun 2005, 340 vd.

¹⁸⁹ Ateşlier 2001, 148-154; ayrıca bk. Bakır 2001, 171; 2003, 8 vd.

¹⁹⁰ Ateşliler 1999, 117-122; 2001, 156 vd.; Bakır 2003, 8 vd.; 2012, 4 vd.

¹⁹¹ Bakır 1995, 272-276; 2001, 171; 2003, 7.

üst üste ortaya çıkartılan çok sayıdaki taban, döşeme ve yürüme düzleminin sıklıkla yenilendiğini göstermektedir. Bu alandaki kazı çalışmaları esnasında M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarına tarihli bir Kybele Tapınağı'nın temellerinin yanı sıra, üstü plak taşlarla kapalı bir kült kanalı (*taurobolium*?); M.Ö. VII. yüzyıla tarihli taştan yapılmış küçük boyutlu bir Kybele Tapınak modeli; üzeri Phrygçe yazılı, bezemeli ve grafittole seramikler¹⁹²; *bethros* ve kült eşyaları ele geçmiştir¹⁹³. Kült Yolu açmasında taş döşeli bir yol, bir avlu ve bunun etrafında iki binanın duvarları gün ışığına çıkartılmıştır. Bu yapıların aynı zamanda kullanıldığı düşünülmekte; bu mimari yapılar saray kompleksinin birer parçası şeklinde değerlendirilmektedir. Daskyleion satrabının sarayı bir tür *andron* niteliğindeki kabul salonu, dinsel tesis, arşiv ve hazine binalarıyla bunlar arasında yer alan taş döşeli avlular ve yürüme yollarından meydana gelen büyük bir kompleks olduğu önerilmektedir¹⁹⁴. *Bulla*'ların ele geçtiği arşiv binası E. Akurgal'ın *megaron* planlı yapı¹⁹⁵; T. Bakır ve ekibinin İncili Duvar şeklinde zikrettikleri Hellenistik teras duvarının iç kısmında yer almaktadır¹⁹⁶. Höyüğün güneyinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda üç mekanlı bir yapı evresinin tamamı gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu yapının iki aşamalı olduğu, M.Ö. IV. yüzyılda ise üzerine farklı bir aks ile oturan yeni bir yapının inşa edildiği tespit edilmiştir¹⁹⁷. *Akropolis*'te şu ana kadar ortaya çıkartılan mimari buluntuların Kybele tapınağı, kült yolu, arşiv binası ve saray kompleksi gibi dini ve idari binalardan meydana gelmesinden ötürü üç mekanlı yapının fonksiyonunun bu iki kombinasyondan birine hizmet amaçlı inşa edildiği düşünülmektedir¹⁹⁸. *Akropolis*'in doğu eteğinde yer alan fiyordun oluşturduğu teras düzleminde gerçekleştirilen çalışmalarda 3. 90 x 2. 20 cm ölçülerinde işlik olduğu farzedilen bir mekan ve yan kısımlarında yürüme zemini amacıyla yapılan döşemeler açığa çıkarılmıştır. Bu işliğin güney kısmında ikinci bir giriş ya da mekanın önünde sundurma görevinde kullanılan bir taş sırasıyla karşılaşılmıştır. Bu taş sırasının önünde 30 cm derinliğinde 96 x 60 cm çapında doğu-batı doğrultusunda bir havuz meydana çıkartılmıştır. Aynı mekanda M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen havuzun su ihtiyacını karşılayan drenajlı bir künik sistemi tespit edilmiştir. Bu künik sisteminin satraplık merkezinin ana su hatlarından birine ya da *nymphaion*'a giden bir boru hattına ait olabileceği düşünülmektedir¹⁹⁹.

Manyas Gölü'nün güney ve doğu kıyılarında uzanan tümülüsler Daskyleion teritoryumunda yer almakta; bu idari merkezin *nekropolis*'ini oluşturmaktadır. Bu tümülüslerin bölge-

¹⁹² Bakır-Gusmani 1993, 135-144.

¹⁹³ Bakır 1995, 272 vd.; 2003, 7; 2004, 57-60; Coşkun 2005, 376; Erdoğan 2007, 184; Yıldızhan 2007, 149.

¹⁹⁴ Coşkun 2005, 361.

¹⁹⁵ Akurgal 1956b, 335; 1957, 662; 1958, 632 vd.; 1959, 692.

¹⁹⁶ Coşkun 2005, 382.

¹⁹⁷ Detaylı bilgi için bk. İren-Yıldızhan 2014, 211-213.

¹⁹⁸ İren-Yıldızhan 2014, 213.

¹⁹⁹ İren-Yıldızhan 2014, 214 vd.

de ikamet eden Phrygia'luların, Lydia'luların, Pers ve Makedonyalıların elit kesmine ait olduğu düşünülmektedir. Tümülüslerin mezar odasına girişlerin Kocaresul haricinde nerdeyse bütünü Manyas Gölü'nü ve Daskyleion'u gören bir noktada inşa edilmiştir²⁰⁰. Bugüne kadar takriben Kösemtüğü; Koru; Yeniköy Bayırı I; Tepecik; Bağlar ve Kocaresul olmak üzere altıya yakın tümülüs tespit edilmiştir. Daskyleion'un yaklaşık 3 km doğusunda Kösemtüğü²⁰¹; Daskyleion'un ve Manyas Gölü'nün yaklaşık 2 km kadar güneyindeki Eşen Köyü Koru Tümülüsü²⁰² yer almaktadır. Bir diğer ise, Aksakal-Manyas karayolunun güneyindeki düzlükte bulunan Yeniköy Bayırı I²⁰³ ile Daskyleion'un on bir km doğusunda yer alan Kocaresul²⁰⁴ tümülüsleridir.

Daskyleion teritoryum sınırları tam bilinmemektedir. Aksakal'ın yaklaşık sekiz km uzağındaki Sultaniye Köyü'nde ele geçen mezar stelinin asıl buluntu yeri Helvatepe²⁰⁵ Daskyleion topografik haritası için şimdilik önemli bir veri sunmakta; Daskyleion'un doğu sınırına ait bilgi eksikliklerini bir nebze gidermektedir. Günümüze kadar edinilen arkeolojik bulgular²⁰⁶ doğrultusunda Kara Dağ'ın güney yamacına konuşlanan Yenice Köyü'nün Daskyleion'un en kuzey sınırını meydana getirdiği düşünülmektedir. Kara Dağ'dan Manyas Gölü'nü kapatan tepe silsilesinin yamacı sınır kabul edilmektedir²⁰⁷. Sultaniye Köyü, Yenice ve Aksakal arasındaki yolun üçte bir kısmında yer almaktadır. Aksakal'ın kuzey doğusunda Tepecik Çiftliği vardır. Günümüzde yoğun tarım yapıldığından burası düz bir alandır. Burada Roma Dönemi'ne tarihlenen mezar yazıtları ele geçmiştir. İkinci bir tepe ise, Kara Dere kıyısındaki Tophisar Köyü'dür. Burada Kara Dere üzerine kurulmuş Bizans ya da Selçuklu köprüsü kalıntılarına rastlanmıştır²⁰⁸. Bu köyde büyük olasılıkla Roma Dönemi'ne ait bir mezar steli ele geçmiştir²⁰⁹. Ancak şimdilik Daskyleion satraplık bölgesine dair her hangi bir emare yoktur. Sultaniye mezar stelinin buluntu yeri (Helvatepe) ve Manyas Gölü'nü doğu yönünde kuşatan tepe silsilesi Daskyleion'a ait arazinin sınırını oluşturmuş olabilir. Buna göre sınır bugünkü Yenice Köyü, Tophisar, Tepecik Çiftliği, Sultaniye Köyü, Aksakal çizgisini izlemiş olsa gerektir²¹⁰. Ksenophon'un (*Hell.* IV. 1. 15-16) anlatısında Daskyleion civarındaki bu köyler zengin

²⁰⁰ Nollé 1992, 5; İren-Yıldızhan 2014, 215.

²⁰¹ Bakır - Gusmani 1991, 157 vd.

²⁰² İren-Doğan 2011, 524-527; İren 2012b, 52.

²⁰³ Bakır - Tanrıver - Gürtekin Demir 2002, 493 vd.; Bakır 2003, 13; Yıldızhan 2007, 190-192.

²⁰⁴ İren-Yıldızhan 2014, 215-216.

²⁰⁵ Yazıt için bk. Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 1-23; Nollé 1992, 19-22; Polat 1998, 9-15; Lemaire 2001, 29-32.

²⁰⁶ J. A. R. Munro'nun (1912, 66 fig. 2) Yenice köyü'nde fotoğrafını çektiği ve Pharnabazos Dönemi'ne tarihlenebileceğini ifade ettiği kabartmanın yeri şimdi bilinmemektedir. Rölyef üzerindeki doğuya özgü başlıkları içinde sağa doğru dörtlüye giden üç atlı figürün betimlemesinde güçlü Pers etkilerinin izlerinin görüldüğü aktarılmaktadır. Ayrıca bk. Nollé 1992, 37 Taf. 15a-b.

²⁰⁷ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 21.

²⁰⁸ Hasluck 1904, 26.

²⁰⁹ Hasluck 1904, 26 n° 19.

²¹⁰ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 19-22.

yerleşimler arasında yer almış olmalıdırlar. Kara Dere bu köylerden akmaktaydı; bir yandan Daskyleion teritoryumun sınırını oluştururken; diğer yandan civar köyler için balıkçılık ve sulama sayesinde tarımda önemli bir rol oynuyordu. Agesilaos bu tepe silsilesinde ve ırmağın önündeki ovalarda kamp kurmuştur²¹¹.

1.3. Hellespontos Phrygia Satraplık Bölgesi'nin Fiziki Çeşitliliği ve Hidrografik Ağı

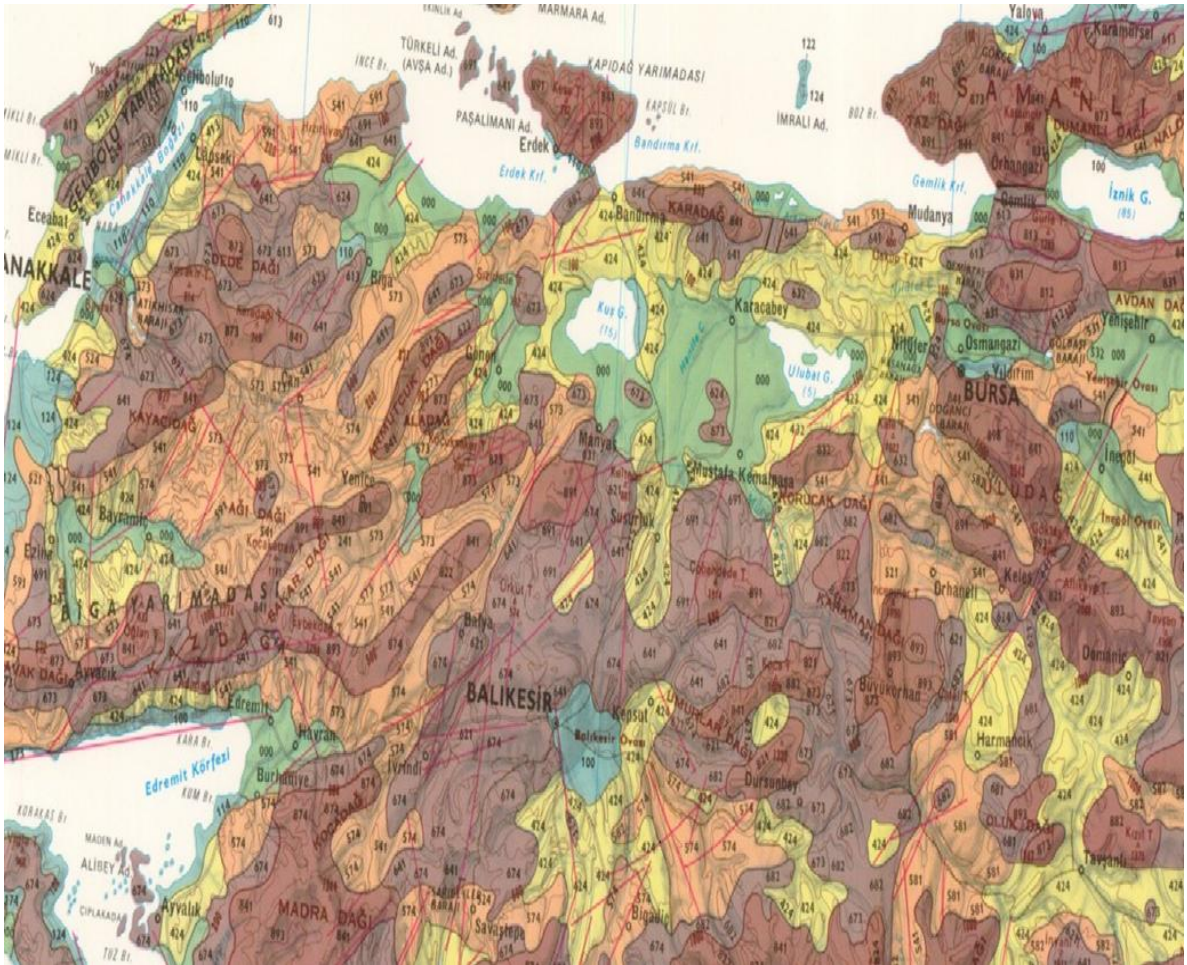
Ovalar ve alçak platolar güneye doğru hafif yükselti yaparak Bandırma-Balıkesir eksenini simetrik bir şekilde bölüştürmüştür. Genel coğrafi kapsam içinde ovalar az bir yer tutar: Balıkesir; Manyas; Gönen ve Edremit ovasından meydana gelmektedir. Bu ovaların tümü tektonik olaylar sonucu ortaya çıkmış çöküntü alanlarının sonradan alüvyonlarla dolmasıyla oluşmuş düzlüklerdir. Manyas Gölü'nün batı-doğu limitleri uyumlu bir şekilde Gönen ve Mustafakemalpaşa bölgesine yerleşmiştir. Kavisler ve düzlüklerin incelenmesi bu alanın az vadili olduğunu göstermek için yeterlidir. Zira haritalar yükseklikleri 100 ile 300 metre arasında olan orta yükseltilere işaret etmektedir. 110 km² olan Manyas Ovası bir taraftan Manyas Gölü'nün güney kısmında, diğer yanda Kara Dere vadisinde bir şerit halinde uzanmaktadır. Denizden yüksekliği 130 m Balıkesir Ovası akarsular tarafından birçok vadilerle oyulmuş, batıda Edremit Körfezi ile kuzeyde Susurluk Çayı vadisi arasındaki alanda fazla yüksek olmayan araziler mevcuttur. Kıyı ova batıya doğru Priapos (Karabiga) bölgesi istikametine devam eder. Ters istikamete olduğu halde, Apolloniatis/Artynia'ya (Ulubat Gölü) kadar yayılmakta; hatta Bursa limanına kadar uzanmaktadır. Ancak küçük vadilerin varlığından dolayı yükselerek bunu yapmaktadır. Panormos (Bandırma)²¹² ve Myrleia (Mudanya) arasında kıyı ova basit ifadeyle azalmaktadır. Zira Kara Dağ dar bir kıyı şeridi boyunca batı-doğu istikametine uzanmaktadır²¹³. Doğuya doğru güney masiflerden daha az yüksek; ancak daha dik eğimlere sahip Katırlı Dağı (600 m civarında) vardır. Kıyı düzenli olmakla beraber gemiler için hiçbir küçük liman temin etmemektedir. Arktonnesos (Kapıdağ Yarımadası) tarafından korunan Bandırma bu bölgenin tek doğal limanıdır. Zaten burası art bölgedeki ekinler tarafından sağlanan bir tahıl terminaline sahiptir.

Pontus zincirine ait dağlar sistemi toplamı güçlü bir ifade ile batı-doğu istikametine sahiptir. Yükseltiler büyük ölçüde güney-batı ve güney-doğuya daldıkça yükselmektedir. Kuzeybatı yarımadasında, Troas'ın büyük kısmını işgal eden dağlar topluluğu belirlemektedir; Hellespontos Phrygia'sına doğru ilerlemektedirler. Güney-batı/kuzey-doğu yönlü bir vadi

²¹¹ *Hell.* IV. 1. 16; ayrıca bk. Altheim-Stiel – Metzler – Schwertheim 1983, 22.

²¹² Steph. Byz. *Ethnika* s.v. <Πάνορμος= Panormos>; Schol. Apoll. Rhod. I. 954.

²¹³ Konuya ilişkin bk. Maffre 2002, 4.

Resim 1.2 MTA: Türkiye Jeoloji Haritası

Maiandros (Menderes) Irmağı ve Çan Çayı'nı takip ederek Troas'ın batı bölgesi kıyı ovaları ve Priapos (Karabiga) ile Bandırma ovaları arasında bağ kurmaktadır. Kaz Dağı'nın tepesi 1700 metrenin üstüne çıkmakta²¹⁴, geçitlerin büyük bölümü 1200 metrenin üstündedir. Aise-pos Irmağı'nın (Gönen Çayı) biriktiği yerde yükseklik yaklaşık 700-800 metreye varmaktadır. Daha kuzeyde Çanakkale ve Çan arasındaki Dede Dağ, Kocakır Tepe veya Gemlik-Bandırma arasında bulunan Kara Dağ gibi tepeler daha az yüksek olmakla beraber 700-800 metreyi aşmaktadır. Bandırma'nın güneyinde durum biraz farklıdır. Bandırma ve Erdek körfezlerinin güneyine doğru Edincik Dağı uzanmaktadır. Kıyından 40 kilometreye yakın mesafede Anadolu'nun yüksek platolarının başladığı net olarak görülmektedir. Batıda yükseltiler 897 m Susurluk'a doğru Kel/Sularya Dağ'da doğuda Uludağ'da (Olympos Dağı) 2543 m arasında değişmektedir²¹⁵. Çatal/Kepez Dağı Manyas havzasının güneyinde Susurluk-Balat vadileri arasında iki zirveli bir masiftir.

Hidrografik ağ halkların, kentlerin ve bölgelerin sınırlandırılmasına olanak vermektedir. Hellespontos Phrygia Bölgesi'nde batıdan doğuya birçok ırmak Artake (Erdek) Körfezi'-

²¹⁴ IGN haritasında 1774; Türkiye haritasında 1710.

²¹⁵ Konuya ilişkin bk. Maffre 2002, 4; ayrıca bk. Stotz 1939, 83.

ne; Bandırma Körfezi'ne ya da doğudaki Propontis'e (Marmara Denizi) dökülmektedir. Merkezi platodan ileriye doğru uzanan dağ kitleleri kuzeybatıya ya da kuzeye doğru akan sularını Propontis'e boşaltan ırmaklarla kesilmiştir²¹⁶. Priapos (Karabiga) antik kentinin yakınlarında birleşen Granikos (Kocabaş Çayı) başka iki tane ırmakla tamamlanırlar²¹⁷. Bu sular kaynaklarını Lampsakos'un (Lampsaki) güneydoğusunda yaklaşık 32 kilometre mesafedeki Kara Dağ masiflerinden almaktalar. Rhesos'un (Koca Çayı) sol kıyısında Dede Dağ, Kocakır Tepe ve Kara Dağ suları birikmektedir. Sağ yakasında ise Karesos? (Kocabaş Çay) kıvrılmaktadır²¹⁸. Daha doğuda Aisepos (Gönen Çayı), Ida Dağ'ın (Kaz Dağı) yamaçlarından kaynağını almakta ve birçok sayıdaki dereyi karşılamaktadır²¹⁹. Manyas Gölü'ne akan Rhyndakos Irmağı ile gölden çıkan Kara Dere bölge coğrafyasının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Daskyleion satraplık merkezinin batı ve güney sınırını teşkil eden Kara Dere, Manyas Gölü su seviyesinin yükselmesini engellemiş, geniş taşkın alanları yaratarak arazinin bugünkü ova görünümünün oluşmasına yardım etmiştir²²⁰. Strabon'un (XIII. 1. 10 c. 587) tasvir ettiği Homeros (II. II. 828; 1220) Zeleia'nın (Sarıköy) yakınında Heptaporos Irmağı'nda olduğu gibi, aynı yol tarafından yirmi defa kesilen Tarsios Irmağı Kara Dere ile özdeşleştirilmektedir. Ancak bu tespit şüphelidir²²¹. Kara Dere'nin ağzına yakın sol kıyısında ποταμῶ Ἐνβείλω "Enbeilos Irmağı'na" bir adak ele geçmiştir²²². F. W. Hasluck (1905, 60 vd.) bu yazıttan ötürü Kara Dere'nin asıl adının Enbeilos olduğunu iddia etmektedir²²³. Kara Dere, Ergili Köyü yakınından çıkar ve Karacabey Ovası'nın batı ve kuzey sınırlarını izleyerek kuzeyde Karacabey boğazında Kocaçay Irmağı'yla birleşir. Miletos'lu Hekataios'un (FGrHist I A 1 F 217 'Hekataios') anlatısına istinaden Ordysse Irmağı Alazia kenti yakınında bulunur; batıda Daskylitis Gölü'nden çıkarak Mygdonia Ovası'ndan geçer ve Rhyndakos'a dökülür. Hekatai-

²¹⁶ Magie 1950, 34.

²¹⁷ Strabon (XIII. 1. 11 c. 587) Adresteia Ovası'ndan geçen Granikos Irmağı'nın Aisepos'la Priapos kentleri arasından aktığını belirtir.

²¹⁸ Homeros (II. XII. 20) Rhesos, Heptaporos, Karesos ve Rhodios diye adlandırılan ırmaklardan Karesos'a izafeten ismini aldığı söylenilir. Irmakla aynı adı taşıyan kent yıkılmıştır. Demetrios ise, Roeites Irmağı'nın Granikos'a dökülen Rhesos'la ilgisinin olmadığını aktarır (ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 44 c. 603). Ayrıca Homeros (II. XII. 19)'da Rhesos ve Heptaporos'un Ida Dağı'ndan denize aktığını belirtir (ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 6 c. 584). Strabon'a (XIII. 1. 44 c. 603) göre, Karesos Irmağı Palaiskepsis'le Akhaion arasında yer alan ve Tenedos'lulara ait Malos'tan akıp Aisepos'a (Gönen Çayı) dökülür. Rhodios, Güzel Çam'dan altmış *stadion* uzaklıkta olan Kleandria ve Gordos'tan geçer ve Ainios'a (Aisepos?) boşalır. Karesos Irmağı için ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 45 c. 603.

²¹⁹ Hom. II. II. 824 'Aisepos'un karanlık sularından içen Troia'lular'; Strab. XII. 4. 6 c. 565. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Maffre 2002, 4 vdd.

²²⁰ Ergun-Kazancı-Boyras-Koç 2012, 550.

²²¹ Leaf 1923, 67 vd.; Ruge 1932, col. 2413; Hasluck 1910, 41-43; Magie 1950, 34 dn. 2.

²²² F. W. Hasluck (1905, 60 vd. n° 22): Ποταμῶ Ἐνβείλω | Ἐρέννιος Κρίστος | εὐχην.

²²³ Enbeilos Irmağı'na adanmış benzer bir yazıt Bandırma'da ele geçmiştir (CIG 3700). S. Mitchell (1978, 125) Bandırma'da ele geçen bu yazıt istinaden Enbeilos'un Kyzikos territoryumun güneyinde küçük bir ırmağın/derenin adı olduğunu savlamaktadır.

Enbeilos Irmağı'na izafeten türediği farz edilen Embilos ve Embila şahıs ismi Kyzikos'ta ele geçen mezar yazıtlarından bilinmektedir (I.Kyzikos n° 164; 182). Bu adın yalnızca Mysia Bölgesi'nde sık kullanıldığı farz edilmektedir (Robert 1963, 342).

os kendi zamanında Alazia'nın terk edildiğini; Alazon'ların içinde Ordysse Irmağı'nın aktığı birçok köyün iskan edildiğinin ve bu köylerde bilhassa Kyzikene sınırında Apollon'a özel bir onur verildiğini aktarır²²⁴. Ordysse Irmağı genellikle günümüz Nilüfer Çayı'la ilişkilendirilmekte ve haritalarda bu şekilde lokalize edilmektedir²²⁵. Nilüfer Çayı Rhyndakos Irmağı'na karışmakta; ancak Daskylitis Gölü'yle herhangi bir bağıntısı yoktur. Daskylitis Gölü'nden (Manyas Gölü) çıkan tek ırmağın Kara Dere olduğu bilinmektedir. Hekataios'un anlatısından Ordyses'in Nilüfer Çayı'ndan ziyade Kara Dere'yle özdeşleştirilmesi; Kara Dere'nin direkt Rhyndakos'a akmayıp önce Makestos'a ardından 3 km daha doğuda Rhyndakos Irmağı'na dökülmesi yorumuna varılabilir²²⁶. Ksenophon (*Hell.* IV. I. 15)'de Agesilaos'un Daskyleion seferi anlatısında, kendi döneminde Kara Dere'nin nasıl adlandırıldığına değinmeden Daskyleion'nun yanında akan her çeşit balığın bulunduğu bir derenin yer aldığını aktarır. Bu ırmaklar dışında Manyas Gölü'ne kuzeyden dökülen Dutlu Dere ve Sığırcı Deresi ile güneyden akan Mürüvvetler Deresi diğer önemli akarsu kaynaklarıdır.

Strabon (XII. 8. 10 c. 575) Daskylitis Gölü'nün üst tarafında, iç kısımlara doğru, biri büyük Apolloniatis diğeri Miletoupolis olmak üzere iki gölün varlığından bahseder. Manyas Gölü'ne yaklaşık 40 km kadar uzaklıkta Apolloniatis bir diğeri adıyla Artynia Gölü (Uluabat Gölü), Kirmasti/Mustafakemalpaşa Çayı ve meşhur Rhyndakos tarafından beslenir²²⁷. Coğrafyacının bu aktarımından anlaşıldığı kadarıyla Daskylitis ve Apolloniatis haricinde üçüncü bir göl mevcuttur. Evliya Çelebi'nin (*Sey.* 5/178) aktarımına göre, Gürkan Yörükân ile Türkmen kavminin İlibat diye zikrettikleri Uluabat Gölü, Ruhban Dağı (Uludağ/Keşiş Dağı²²⁸) eteğinde Delice Köyü'nde kaynayıp Kirmasti Gölü'nden beri akarak İlibat Kalesi altında uzunluğu 7 fersahtır (21 mil ya da 38. 8 km)²²⁹. G. Perrot ve ekibi (Perrot-Guillaume-Delbet 1872, 93) Apolloniatis ve Miletoupolis'e seyahatleri esnasında edindikleri gözlenimlerini şu şekilde aktarırlar: Makestos'un içinden aktığı ve iki gölü ayıran tüm alan alçak bir çayırdır ve yılın büyük bölümünde su altında kalır. Yolu kaybettiğimizden Mualıç'e 14 Mayıs'ta sularının devamlı göbeğimize kadar yüksek olduğu bataklıkım arasından atlarımızı iterek varabildik. İki gölün alanı belirgin bir rölyef olmaksızın sadece bu ova tarafından sınırlandırılmış olmalıdır

²²⁴ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 22 c. 551; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* B 857; Demetrius Scepsius, *Gramm. fr.* 45.14.

²²⁵ H. Kiepert (1905, 241-242) Daskylitis'i bu nehrin üzerinde lokalize etmeye çalışırken Hekatos'un metnin el yazmasındaki batı ve doğu terimlerinin pozisyonlarının kopya ediliş sırasında hatalı yerleştirildiğini farz ederek değiştirmiştir. Bu sebeple Daskylitis'i terk edip Rhyndakos'a doğu-batı yönünde akan nehir Nilüfer Çayı'dır. Ayrıca bk. Bruce 1967, 145 vd.

²²⁶ Munro 1912, 59 dn. 10; Maffre 2002, 18 vdd.

²²⁷ Strab. XII. 8. 10 c. 575; 11 c. 576; Plin. *nat.* V. 40.

²²⁸ Kâtib Çelebi, *Cihānümā* 660.

²²⁹ Evliya Çelebi (*Sey.* 5/178) bu İlibat Irmağı sabahdan öğlen vaktine kadar geriye dönüp akar. Sabah tekrar yukarı doğru akar. Sanki Basra Kalesi önünde Şattularab gibi med cezimidir. Öyle ki, sabrı sebatı olmayanlar ve sürekli fikir değiştirenler için 'İlibat Gölü gibi gah aşağı gah yukarısın' diye bir deyim meydana gelmiştir. Bir acayip ve garip akar tatlı nehirdir. Ancak İlibat Gölü derler; ama doğrusu Kirmasti Suyu dur. Mihaliç (Karacabey) kenti boğazında da Kirmasti Nehri derler.

ve zaman içinde değişiklik göstermiştir. Birkaç yüzyıl önce batı yönündeki Miletoupolis Gölü'nün kıyısındaki Miletupolis kentinin duvarlarını ıslatması gayet mümkündür. Manyas Gölü'nü besleyen; Uluabat Gölü'nden akan Rhyndakos Irmağı'nın eski adının Lykos olduğu bilinmektedir (Plin. *nat.* V. 40). Rhyndakos Irmağı batıdan Uluabat Gölü'ne dökülür; ardından gölden tekrar çıkarak Marmara Denizi'ne boşalır. Strabon'un (XII. 8. 11 c. 576) aktardığına göre, Rhyndakos kaynağını Azanitis'ten (Çavdarhisar?) alır; Dolionis, Mygdonis ile Apolloniatis ve Miletupolis göllerine kadar uzanan yerlerden akar. Mysia Abrettene'de diğer ırmaklarla birlikte Makestos'la birleşir, Bysbikos/Besbikos Adası'nın (İmrallı Adası)²³⁰ karşısındaki Propontis'e dökülür²³¹. Zosimos (I. 35. 1-2) Valerianus Dönemi'nde, M.S. 268 yılında Asya'yı istila eden yağmacı Barbar kabilelerini Rhyndakos Irmağı'nın durdurduğunu aktarır. Gothlar ırmağı yağmurlarla suları yükselmesinde ötürü aşamamışlardır. Irmağın taşmasıyla ordunun bir kısmı yok olurken geriye kalanlar çekilmişlerdir²³². Manyas ve Uluabat Gölü arasında Makestos (Susurluk/Simav Çayı) akmaktadır. Simav Gölü'nden doğarak denize yakın Rhyndakos'la birleşene değin önce batıya doğru ve daha sonra kuzeye akar²³³. Bu ırmak Rhyndakos'la sahilden yaklaşık 20 kilometre mesafede karşılaşırlar²³⁴. Üçüncü bir dere modern yazarlarca Ordyses'le eşlenmlendirilen ve belki de Plinius'un (*nat.* 40. 32) bahsettiği Horisius Irmağı olan Nilüfer Çayı Rhyndakos'tan akar. Akıntısı doğu-batı yönünde sahil dağları ve Apolloniatis Gölü arasında olup Olympos Dağı'nın yamaçlarından kaynaklarını alır.

Hellenika Oxyrhynkhia yazarına (*fr. Lond.* XXII (XVII). 1-3= *FGrHist* II A F XVII (1-4) göre, Sparta kralı Agesilaos Mysia'daki Kios'tan itibaren Hellespontos Phrygia'sını geçip Miletouteikhos'a saldırıp ele geçiremedi. Suyunun alçalmasından sonra Ryndakos Irmağı boyunca ilerleyip kıyısında Daskyleion satraplık merkezinin yer aldığı Daskylitis Gölü'ne geldi. Ksenophon (*Hell.* IV. I. 15) Agesilaos'un Daskyleion'nun yanında akan her çeşit balığın bulunduğu bir derenin –Kara Dere– yanında ordugahını kurduğunu aktarır. *Hellenika Oxyrhynkhia* (*fr. Lond.* XXII (XVII). 1-3= *FGrHist* II A F XVII (1-4) aktarımı

²³⁰ Βύσβικος (IG I³ 278 VI. 34); Βέσβικος (Ps. Skylaks, *periplus* 94; *FGrHist* III B 472 F 2 'Agathokles'; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βέσβικος= *Besbikos*). Kentin etnikhonu Βυσβικενός için bk. IG I³ 278 II. 13. Ada için ayrıca bk. Strab. XII. 8. 11 c. 575; Plin. *nat.* V. 44 [151]; Hansen-Nielsen 2004, 978.

²³¹ Rhyndakos kaynağını bugünü Çavdarhisar diye adlandırılan Azanitis'ten alır. Deniz seviyesinden yaklaşık 1085 m yüksekliğindeki Dindymene Dağ silsilesinden, kalker bir dağdan çıkarak güneyden-kuzeye doğru Azanitis Ovası'nı dolaşır. 20 km bir mesafeden sonra Çavdar Ovası'yla Tavşanlı Ovası'nı birbirinden ayıran Sofon Köyü'nde birazcık yüksek bir boğaz yapar. Tavşanlı Köyü Olympos'un güneydoğu burunlarından biri olan Dumancı Dağı'nın güney sırtına dayanmış kalabalık küçük bir şehirdir. Irmak bu ovayı geçtikten sonra Olympos'u dolaşmak için batı-kuzeybatı yönünü alarak Kırmastı civarlarında ovayı bulur. Güneybatıya doğru Uluabat Gölü'ne dökülür (Texier 2002, 243).

²³² Konuya ilişkin ayrıca bk. Texier 2002, 243; Maffre 2002, 5 dn. 21.

²³³ Magie 1950, 34 dn. 2.

²³⁴ Strab. XII. 8. 11 c. 576; Plin. *nat.* V. 40. Schol. Apollonios Rhodios (*argon.* I. 1165; ayrıca bk. Polyb. V. 77. 7) Makestos'u Rhyndakos Irmağı ile özdeşleştirmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hasluck 1910, 44; Maffre 2002, 5 vd.

uyarınca Agesilaos, *nauarkhos* Kheirikrates'le Pankalos'u denize açılıp gemi ele geçirmele-
rini emretti. Pankalos Hellespontos'tan beş tane *triereis*'i zapt edip bütün *triereis*'leri
Daskylitis Gölü'ne soktu. Plutarkhos (*Luc. IX. 5-6*) M.Ö. yak. 73 yılında Mithradates VI
Eupator'un Kyzikos kuşatması esnasında Lucullus'un da Daskylitis Gölü'nden geçen çok
sayıda büyük gemiler arasından en büyüğünü ele geçirdiğini belirtir. Lucullus acil yardıma
ihtiyaç duyan Kyzikos'a geçmek için bu geminin dört tekerlekli bir yük arabası ile denize
kadar taşınmasını emretti ve içine sığabildiği kadar çok asker bindirdi. Aynı türden bir
transferi Agesilaos da gerçekleştirmiş olabilir. Gerçi her şey belki de geminin tonajına ve
gölün o zamanki su seviyesine bağlıydı. Bununla birlikte gezgin J. B. Lechevalier (1800,
29)'de 1786 yılında İskele Kasabası'na yaklaşık 4 km Rhyndakos'a gemiyle geçmiştir. Daha
sonra yaya olarak Apolloniatis Gölü'ne (Uluabat) kadar yolculuğunu sürdürmüş ve Prusa'a
(Bursa) varmıştır. C. Texier 1833 ya da 1843 yılında yaptığı seyahatinde kendisine iştirak
eden ekibiyle İskele Köyü'ne varmış ırmağın 6 km kadar içlerine ilerlemiştir. Rhyndakos
Irmağı boyunca bir filikayla Uluabat Gölü'ne gitmek amacıyla yola koyulmuştur. İlk farkı-
na varmadan Susurluk'a gelip Mihaliç'te (Karacabey) kalmış; ardından Uluabat Gölü'ne gelip
demir atmıştır²³⁵. J. A. R. Munro'nun (1912, 59) tahminine göre, Kara Dere Agesilaos'un
triereis'leri transfer edebilecek kadar denizciliğe elverişliydi²³⁶. Zira XX. yüzyılın başında
bile nehir ve göl buna müsaitti. Bununla birlikte balıkçılar kendilerini denizden ayıran toprak
şeridini sandalları yük arabalarına yükleyerek geçmeyi tercih etmektedirler²³⁷. L. Robert
(1974a, 293; 1978a, 443) Makestos'un Rhyndakos ile Propontis'le kavuştuğu yerde ırmağın
denizciliğe müsait olduğunu doğruluyor²³⁸. Zaten M.S. 62 yılına ait Ephesos gümrük yasa-
sında deniz yoluyla mal çıkarılıp veya sokulurken mültezime beyan edilecek gümrük istasyonları
arasında Rhyndakos Irmağı ağzındaki Apollonia'nın adının da geçmesinden, Rhyndakos
Irmağı'ndan Propontis boyunca gemi seferlerinin yapıldığı bilinmektedir²³⁹.

1.4. Hellespontos Phrygia'sı ile Komşu Bölgelerin Tarım ve Maden Zenginlikleri

Hellespontos Phrygia satraplık bölgesinin seçilmesinde bölgenin ve eyalet sınırları
içerisinde yer alan Aiolis, Troas, Mysia ve Bithynia'nın tarım ve yeraltı rezervi bakımından
zenginliği önemli bir etmen olsa gerektir. Akhaimenid imparatorluğunun ekonomik idaresinin

²³⁵ Texier 2002, 241 vd.

²³⁶ Ayrıca bk. Munro-Anthony 1897, 154; 157 vd.

²³⁷ C. Texier (2002, 242) 1833 ya da 1843 yılındaki Uluabat'a yaptığı yolculuğu esnasında Manyas Gölü
yakınındaki Kazak Köyü'nde ikamet eden Rusların balıkçılıkla geçindiklerini; uzun kayıklarını dört tekerlekler
üzerine koyarak av mevsimine göre sahanın gölleri ve su yataklarında avlandıklarını aktarır.

²³⁸ Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 6 vd.

²³⁹ *Eğer bir kimse deniz yoluyla herhangi bir şey ithal ya da ihraç ediyorsa, bunu aşağıda belirtilen limanlardaki
gümrükcülere bildirmelidirler: Pontos kıyısındaki Hieron, Kalkhedon, Daskyleion, Ryndakos Irmağı'nın
ağzındaki Apollonia, Kyzikos, Priapos, Parios, Lampsakos v.d.* (Engelmann-Knibbe 1986, 9; SEG XLIII 752;
XLIV 928 str. 22-26; Takmer 2003, 142 vd.).

temelini satraplık bölgelerinden toplanan Eski Persçe *bāji*²⁴⁰; Hellenice *phoros* Latince *tributum* şeklinde nitelendirilen haraç oluşturmaktaydı. Antik kaynaklarda sıklıkla belirtildiği gibi, *phoros* sorumluluğu salt satrabın görev alanına aittir²⁴¹. Eski Persçe’de *daθa*²⁴², Hellenice’de *τέλη* şeklinde zikredilen vergi ile *phoros*’ların büyük kısmı eyalet bölgelerindeki tarım ürünleri; hayvancılık; altın, gümüş, bakır gibi madden kaynakları ve arazilere özgü mahsullerden meydana gelmekteydi. (Ps.) Aristoteles’in (*Oec.* II. 1345b-1346a) anlatısına istinaden, satraplık vergileri ή πρόσδοος “giriş ücreti, gelir/kazanç” altı kategoride sınıflandır²⁴³: İlk ve en önemlisi “onda bir vergisi” (ή δεκάτη) ya da bütün tarım ürünlerinden tahsil edilen “mahsul/ürün vergisi” (τό ἐκφόριον) olarak onda birlik kısımdır. İkinci kısmı altın, gümüş, bakır gibi madden kaynakları ve arazilerin özel ürünleri meydana getirir. Bütün yabancı mallardan/eşyalardan oluşan liman pazarı gümrük vergisi (ή ἀπὸ τῶν ἐμπορίων [πρόσοδος]), esasen bu kral vergisine (ταγή) aittir, üçüncü sırayı oluşturur v.d. Bu nedenle satraplar arazilerinin tarım ve madden ürünlerini işletmek, gerekli su ihtiyacının karşılamak, hasat edilinceye kadar her türlü düşman akınlardan korumakla mesuldü. Gerçekten Akhaimenid dünyasında bahçe ve tarım kültürünün önemli bir yeri vardı. I. Dareios Pers kralının avda ve savaşta askeri nitelikleriyle kendini kanıtlaması gerekliliği dile getirir²⁴⁴. Böylelikle mükemmel bir savaşçı olarak istilacıları püskürtebilir ve Pers topraklarını koruyabilirdi²⁴⁵. Tanırının yardım ve inayetini dileyebilir, iyi bir çiftçi ve bahçıvan olarak ülkesinin refahına bizzat katkıda bulunabilirdi. Dareios ülkesi adına en büyük temelisini şu şekilde dile getirir: “*Ahura Mazda, bu ülkeyi düşman ordularından (hainā), kötü ürün ile açlıktan (dušiyāra) ve yalandan (drauga) korusun*”²⁴⁶. Ksenophon’un (*Oecon.* IV. 12) belirttiği gibi, Büyük Kral askeri işler kadar tarıma da büyük özen gösterirdi. Toprağı işletmeye çalışmak en ömenli görevleri arasındaydı²⁴⁷. Strabon (XV. 3. 18 c. 742) bir Pers

²⁴⁰ Eski Persçe’de *bāji*- “paylaşmak, bölüşmek, bir şeyin kısmı, hisse, payı” anlamındaki *baga* kavramından türemiş olsa gerekir (Sancisi-Weerdenburg 1989, 137 vd.; Herrenschmidt 1989, 107 vd.; 115).

²⁴¹ Hdt. III. 89; Thuk. VIII. 5; Ps.-Aristot. *Oecon.* II. 1. 4; 2. 14; Ksen. *Oecon.* IV. 8-11; *Kyr.* VIII. 6. 3; Plut. *mor.* III. 172 f. *Regum* 2; Polyain. *strat.* VII. 11. 3 ‘*Dareios*’; Strab. XI. 14. 8 c. 530; ayrıca bk. Klinkott 2005, 204.

²⁴² Hinz-Koch 1987, 294; ayrıca bk. Klinkott 2007, 264.

²⁴³ İlk iki kategori için bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 23.

²⁴⁴ *DNb* (Kent 1953, 138-140 8h. 40-45).

²⁴⁵ Wiesehöfer 2003, 60 vd.

²⁴⁶ *DPd* 19 vd. (Kent 1953, 135 vd. 3. 12-24).

²⁴⁷ Cicero’nun (*de Sen.* 59-60) Ksenophon’dan (*Oecon.* IV. 18-25) yaptığı alıntıya istinaden Genç Kyros, M.Ö. 407 yılında bağdaşıklardan armağanlarla Sardeis’e gelen Spartalı Lysandros’a bir dost gibi ve incelikle davranmıştır. Bu arada çitle çevrilmiş, ağaçları özenerek dikilmiş *paradeisos*’u ona göstermiş. Lysandros ağaçların boyuna, beşer ağaçlık tarlaların düzgün sıralarına, sürülmüş ve temiz toprağa, çiçeklerden çıkan kokuların hoşluğuna hayran kalmış. Lysandros toprağı bu denili muntazam işlenişinde emeği geçen kişinin sadece çalışkanlığına değil; aynı zamanda becerisine de şaşırdığını belirtmiş. Bunun üzerine Genç Kyros bütün bunları ölçüp biçmekle, ağaçların ekilip sıralamakla, toprağın bölünmesiyle bizzat kendisinin ilgilendiğini dile getirmiştir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Pomeroy 1994, 251.

şarkısında yaklaşık 360 defa hurma ağacının sözünün geçtiğini kaleme alır. Tarımsal becerinin en az savaş ve avcılık araç-gereçlerinin imalatı kadar Pers eğitiminde önemli bir rol oynadığını belirtir²⁴⁸. Tarımsal üretim yerel yöntemlerle devam ederdi. Üretim kaynakları üzerinde imparatorluğun sıkı denetimi söz konusuydu. I. Dareios'un Lydia satrabı? Gadatas'a yazdığı çift dili mektuptan bilindiği kadarıyla tarım ürünlerinde çeşitliği artırmak amacıyla satrap Euphrates'in ötesindeki meyve fidelerini Batı Anadolu'ya getirip dikmekteydi²⁴⁹.

Hellespontos Phrygia'sının tarım zenginlikleri antikçağ yazarları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Apollonios Rhodios (*argon.* I. 937) "ekin zengini Phrygia" şeklinde tasvir etmiştir. Ksenophon'un (*Hell.* IV. 1. 15-16) anlatısında, M.Ö. 395/394 yılında Agesilaos'un Daskyleion seferinden bahsederken Sparta kralı Pharnabazos'un sarayının bulunduğu Daskyleion'a ilerledi. Burası iyi ikmal edilmiş erzaktan yana zengin, büyük ve birçok köy vardı; çevrili parklarda ve açık kırlarda vahşi hayvanlar yaşıyordu. Orada her türden balıkla dolu bir de ırmak akıyordu. Avlanmasını bilenler için çokta kanatlı hayvanlar vardı. Ordunun iaşesini hem buradan hem de yaptığı akınlarla çevreden sağladı. Ksenophon (*Hell.* IV. 1. 33) Pharnabazos ile Agesilaos arasında geçen konuşmada Daskyleion satrabı güzel konutlar, her türlü ağaç ve av dolu *paradeisos*'lara gelince yakılıp yıkıldığına tanıklık etmekteyim der. Plutarkhos (*Ages.* XI. 1) da Daskyleion seferinden bahsederken Agesilaos, Pharnabazos'a bağlı ülkeye ordusunu yerleştirdi. Orada sadece her şeyden bol bol bulmakla kalmadı; bunun yanında çok fazla para da topladı. Evliya Çelebi (*Sey.* 5/183) Manyas Sahrası şeklinde nitelendirdiği Manyas'ı benzersiz bir ova şeklinde tasvir eder. Manyas Gölü'nün çepeçevresi (---) fersah yerdir; ancak çok derin değildir. İlyas Pınarı'ndan doğar, suyu âb-ı hayata benzer. Evliya Çelebi'nin (*Sey.* 5/183) anlatısına göre, Manyas Gölü'nde bir çeşit pamuk kökü gibi bir kav bitter. Su içinden koparıp çakmak taşı üzerine koyup çakmak demiriyle vursan ıslak olmasına rağmen, ateş çıkıp tütün yakılır ve her şeyde kullanılır. Ama bu kavı kurutup bu işlem yapılırsa, ateş tutmaz. Manyas Gölü'nün kenarlarında uzun boylu sazlar yetişir. Bu gölün çevresinde reaya ve berâyâ bu sazları mevsiminde koparıp terbiye ettikten sonra türlü türlü nakışlı hasırdan seccadeler, oturaklar ve döşemeler dokurlar. Manyas Gölü yakınında Bolca ağaç adında bin haneli köyde haftada bir büyük Pazar kurulur²⁵⁰. Tire, Manisa, Balıkesir, Karesi, Kıymastı kentlerinden kırk elli bin kişi alış-veriş yaparlar. Kıymetli metalar orada bolca bulunur.

²⁴⁸ Tuplin 1987a, 143.

²⁴⁹ *I. Magnesia* n° 115a= *SEG XXVI* 1291 str. 1-22: *Kralların Kralı, Hystaspes oğlu Dareios, hizmetkârı (doulos) Gadatas'a şöyle der: Talimatlarımın tamamını yerine getirmediğini haber aldım. Euphrates ötesindeki meyve ağaçlarını Aşağı Asya bölgesine taşıyıp ekerek benim toprağımı işliyorsun, senin bu kararını övüyorum ve bu nedenle senin için kralın evinde büyük iyilikler yapılmaya devam edecek. Ancak tanrularla ilgili talimatlarımı gözardı ettiğin için, eğer değiştirmezsen, sana adalet tanımaz kızgınlığımı kanıtlarım.*

²⁵⁰ Evliya Çelebi (*Sey.* 5/178) İlibat ile Mihaliç arasında kırlarda Manyas Köyü'nde Bolca ağaç adlı mahalede iki adet kubbeli ılıca vardır. Suları ılık olup gayet yararlıdırlar.

Daskyleion ve civar yerlerde ele geçen mezar yazıtlarında gündelik tarım hayatına ilişkin bilgiler kabartmalara işlenmiştir; asma ağacı budayan bir adam²⁵¹; çift süren bir insan figürü²⁵² betimlenmiştir. Manyas Gölü'nün batısında Kavak'daki tapınakta ele geçen köylülerin koruyucusu; hem hayvanlar hem insanlar için kendisine yakarılan Theos Olbios'a adak yazıtları buraların tarım bölgesi olduğunu belgelenmektedir²⁵³. Daskyleion kazıları esnasında çıkarılan karbonize ahşap buluntularının anotomik teşhisinde *fagaceae* familyasından *quercus* (meşe) ve *fagus* (kayın) cinsleriyle *ulmaceae* familyasından *ulmus* (karaağaç) türüne rastlanmıştır²⁵⁴. Ancak bölgede ormanlık alanlardan bahsetmek pek mümkün değildir. L. Robert (1936, 60) Kyzikos'un güneyinde Manyas Gölü etrafında gezdikçe Mysia Ovası'nın engin ve zengin ağaçlardan yoksun olduğunu belirtir. Amerikalı coğrafyacı C. L. Stotz (1939, 90-100) Bursa bölgesi hakkındaki düşüncelerini Bursa bölgesi yüzyıllar boyunca yeterli tarımsal ürünlere sahiptir şeklinde aktarır. Bu yorum daha batıda bulunan bölgeyi de içerebilir²⁵⁵.

Propontis'in güney kıyı ovası tahıl ve her çeşit meyve; özellikle üzüm ve zeytin bakımından oldukça verimlidir. Ticaret merkezi Kyzikos olan büyük ova son derece bereketli olup burada her türlü tahıl ve meyve; özellikle üzüm ve zeytin üretilmiştir²⁵⁶. İris parfümü (*irinum*) ve mercanköşk esansı yerli halkı için gurur kaynağıdır²⁵⁷. Olasılıkla bu esansın elde edildiği süsen bitkisi (= ἰρις/*iris*) bu ovada yetişmekteydi²⁵⁸. Hipponaks (*fr.* 104. 21) fragman halinde içeriği pek anlaşılmayan anlatısında Kroisos'un Daskyleion'da ulaşabildiği yüksek kalitede *bakkaris*'ten²⁵⁹ bahsetmektedir. Schol. Apollonios Rhodios (*argon.* 82) Phrygia'yı buğdayla kırları kaplı, verimli besleyici buğdayın yetiştiği bir yer olarak över. Daha batıda, olasılıkla

²⁵¹ Tanrıver 1995, 105 n° 2. Daskyleion'da üzümün yetiştiği Ergili civarında ele geçen ve M.S. III. yüzyıla tarihlenen Dionysos Derneği başkanı Olympas'a itafen ele alınan bir mezar yazıtıyla belgelenmektedir (Tanrıver 1991, 80 vd. n° 3).

²⁵² Robert 1937, 205 vd. dn. 4.

²⁵³ Robert 1936, 58 vdd.; 1937, 190 n° 8; Rostovtzeff 1941, 589 dn. 348; Magie 1950, 44 dn. 33.

²⁵⁴ Yaman-Akyol-Atay 2014, 174-176.

²⁵⁵ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Maffre 2002, 12 vd.

²⁵⁶ Strab. XII. 8. 11 c. 575;

²⁵⁷ Plinius'un (*nat.* XIII. 2 [14-16]) anlatısına istinaden, tek bir öz sudan edinilen ünlü parfümler vardır: İlk sırada tarçın yaprağı (*malobathrum*); İlyria *iris*'i ve Kyzikos mercanköşkü (*amaracus*) yer almaktadır. Bazı parfümler ise, diğer malzemelerle bu bitkilerin karışımından üretilir.

²⁵⁸ Plinius'a (*nat.* XIII. 2-5) göre, parfüm adını üretildiği kenten, yapıldığı esanstan, ağaç/bitkiden ya da özel koşullar altında üretilenlerden alabilmekteydi. Bütün parfümlerin genel özelliği ününü zamanla yitirebildikleridir. Eskilerde Delos adasında yapılan parfüm oldukça ünlüydü; onu Mısır'ın Mendes kenti takip etmekteydi. Sadece birkaç esansın/kokunun harmanlanması ya da kombinasyonu değil; aynı zamanda bazı meyve sularının yoğunluğu ya da çeşitli yöntemlerle bozulmasıyla elde edilirdi. Korinthos'un iris parfümü (*irinum*) uzun süre oldukça popülerdi; ancak Kyzikos parfümü piyasaya sürülünce önemini yitirdi. Benzer şekilde Phaselis'te gül yağından yapılmaktaydı. Phaselis'in ününü ise, daha sonra Neapolis (Naples), Capua ve Praeneste'de (Palestrina) üretilen parfümler aldı. Athenaios (*Deip.* XV. 688 e) parfüm üzerine bir kitabı bulunan Herophilos'un Apollonios'tan yaptığı alıntıda, iris parfümünün en iyisi Elis ve Kyzikos'ta üretilmektedir. Gül den yapılan parfüm Phaselis'te fevkaladedir; Naples ve Capua'da da en iyileri yapılıdır. Safrandan üretilen parfüm Kilikia'da Soli'de ve Rhodos'ta kusursuzdur. Pausanias (IV. 35. 8) Mothone'deki Artemis Tapınağı ile orada bulunan sudan bahsederken suyun Kyzikos'un iris yağı gibi görüldüğünü aktarır. Konuya ilişkin ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 33; Maffre 2002, 13.

²⁵⁹ Parfüm ya da kozmetik ürününe verilen bir addır.

yukarı Granikos'un havzası Karesene adlı tepelik bölge birçok köyle dolduğu ve çok iyi sürülüp ekilmiş bir yerleşim şeklinde tasvir edilir²⁶⁰. Assos buğdayı Persis'e bile ihraç edilmiştir²⁶¹. Üzüm Hellepontos'un doğu ucuna yakın Priapos, Parion (Kemer) ve Lampsakos'un ardındaki tepelerde²⁶²; İda Dağı'nın batı yamaçlarında bol şekilde yetiştirilmiştir²⁶³.

Troas'ta olduğu gibi Hellepontos Phrygia'sının kıyıları da Akdeniz ortamının üstünlüğü ile karakterize edilebilir. Art bölgelerde bir serinleme hissedilmektedir. Bu durum buralarda karma ve geniş yapraklı ormanın yetişmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla asma ve zeytinlerin hemen kıyı bölgelerini işgal etmesi şaşırtıcı değildir²⁶⁴. L. Robert'in (1936, 60) belirttiği gibi kıyıda uzaklaştıkça Mysia Ovası'nda bu ürünler izini kaybettirmekte, gözünüze hiçbir ağaç takılmadan kırlar yayılmaktadır. Buralar çiftçilerin ülkesidir. C. L. Stotz'un (1939, 81-100) Bursa ve civar yerlere ilişkin çalışması XX. yüzyılda toprağın işgal ettiği yeri daha iyi anlamak açısından yardımcı olmaktadır²⁶⁵. Kuzeyden güneye ve Kyzikos'tan uzaklaşarak tahıl bölgeleri Aisepos (Gönen Çayı) ile Rhyndakos (Kocaçay) arasında yoğunlaşmaktadır. Kyzikos yarımadasının dağlık bölgesi hariç Manyas Gölü'ne 15 km mesafede Kel Dağ'ın cepheleri, Makestos (Simav/Susurluk Çayı) ve Atranos Çayı'nın (Balıkesir bölgesi) ovalarının kuzeyinde ormanlar hakimdir. Kyzikos'un alanının üzerinde Bebiskos Adası'ndaki (İmralı Adası) Artake Dağı sık ormanlarla kaplıdır. Daha batıda Parion'da Kemer çam ormanları bilinmektedir (Strab. XII. 8. 11 c. 576; XIII. 1. 15 c. 589). Theophrastos (*hist. plant.* IV. 5. 4) Propontis kıyısında mersin ve defne ağaçlarının dağların her tarafını sardığını dile getirir. V. Cuinet (1894, 257) Türkiye'nin kuzeyini anlatırken ormanlar hakkında şöyle yazmıştır: Genel olarak meşe, kayın ağacı, gürgen ağacı, çam ve köknardan meydana gelir. Sayıları çok olup bazılarının içinden geçilemez ve her durumda düzenli olarak işletilmesi imkansızdır. Zira kullanışlı bir yol mevcut değildir. Böyle bir durum Balıkesir, Bigacık, Edremit (Adramyttion), Zeleia (Sarıköy) civarındaki Gönen (Aisepos), Bandırma, Sanderçi ve Erdek dağlarında mevcuttur. Daha geç zamanda başpapa D. Sestini (1789, 14; 30) bu dağların meşe ile kaplı olduğunun altını çizmiştir. Şirin bir kır, asmalar alçak ve iyi işlenmiştir, zeytinler ve dut ağacı tar-

²⁶⁰ Strabon (XIII. 1. 45 c. 603) Karesos'u Aisepos'un (Gönen Çayı) bir kolu şeklinde betimlemiştir. Ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 34

²⁶¹ Strab. XV. 3. 22 c. 735; Vergil. Georg. I. 103; Ovid. *Ars Am* I. 57; Macr. *Sat.* V. 20. 9; ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 34-37.

²⁶² Strab. XIII. 1. 12 c. 588. Lampsakos, Pers kralı Artakserkses tarafından Themistokles'e şarap sağlaması için verilmiştir (Them. *Epist.* 20. 190-204 'Polygnotos'; Thuk. I. 138; Corn. Nep. *Them.* II. 2-3; Diod. XI. 57. 7; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Λάμψακος = *Lampsakos*; Strab. XIII. 1. 12 c. 587; Plut. *Them.* XXIX. 7; *FGrHist* II A 104 F 10 (5) 'Aristodemus'). Themistokles (*Epist.* 20. 190-204 'Polygnotos')'de kralın kendisine kıyafet ve para yerine, kraliyet mülklerinden Magnesia, Lampsakos ve Myous gibi kentler ve araziler bahsettiğini belirtir. Myous ve Magnesia'dan edinilen gelirlerden yararlanırken Lampsakos'u özgür bırakıp ağır *phoros* yüklerini hafiflettiğini aktarır.

²⁶³ Theophr. *hist. plant.* III. 17. 5-6; Plin. *nat.* XV. 68; Ath. *Deip.* III. 77 a-b.

²⁶⁴ Maffre 2002, 13.

²⁶⁵ Robert 1974b, 61-69.

ları, hala üzerlerinde kar görebileceğimiz komşu dağlardan akan nehirler, gezintiyi hoş hale getiriyor²⁶⁶.

Kıyı uzadıkça, Bandırma ve Rhyndakos Irmağı ağzı arasında, Kara Dağ çevresinde makiler büyümektedir. Kurşunlu, Bandırma veya Kyzikos yarımadasının kıyıları üzerinde zeytinler boldur. Başpapaz D. Sestini (1789, 34-37) XVIII. yüzyılın sonundaki seyahatinde Kyzikos kırlarının özenle ve kare şeklinde işlendiğini, kenarlarının dut ağaçları (*skyaminos/sykomoron* [συκάμινος/συκόμορον])²⁶⁷ veya başka meyve ağaçlarla çevrelendiğini anlamamızı sağlıyor. Ayrıca Kyzikos'ta birçok zeytinlik var ve bunlar düzenli bir şekilde köylerin etrafına yerleştirilmiştir. Başpapaz aktarımına şöyle devam etmektedir: Kyzikos meyve çeşitleri açısından zengindir; armut, elma, şeftali, kayısı, erik, incir, muşmula, ceviz ve kızılıçık. Aynı şekilde sebze de bolca yetiştirilmektedir. Burada çok büyük ve lezzetli kavun görülebilir. Av için de olağan üstü zengindir. Koruluklar ve kırlar alageyik ve domuz ile doludur; kurtlar da çok sayıdadır.

Kyzikos yarımadasının biraz ötesinde ve Hellespontos/Dardanelles'e kadar zeytinlikler kaybolmakta. Zira kuzey ve kuzey-doğu rüzgarları bölgeye engelsiz girmektedir²⁶⁸. V. Cuinet (1894, 255), Karassi (Balıkesir) ve Bursa sancaklarındaki ziyaretlerine takriben şunları aktarmaktadır: Manyas Gölü'nün doğusundan Mukhaliç'in ötesine kadar yayılan ovanın haricinde Apolloniatis Gölü'nün batısında ve Edremit'in bazı bölgeleri hala bataklık olan çevresi dışında, Karassi sancağının diğer bütün bölgelerini çok temiz olarak nitelendirebiliriz. Manyas Ovası'na gelince karlar eridiği zaman her yıl suların bastığı bu yerde ve Edremit çevresinde ilkbahar ve yaz boyu sürekli ateşli sıtma vardır. Bölge yaz boyunca bir tahıl zemindir ve çiftçilerin engin ülkesidir.

Rhyndakos'un doğusunda tarım çeşitliliği daha fazladır. Kuzeyden güneye seyahat eden biri öncelikle zeytinliklerle karşılaşır; ardından otlaklar sürüleri ağırlar ve akabinde Nilüfer Çayı bölgesinde ince ekin şeridi gelir. Mustafakemalpaşa, Kyzikos ve Bandırma kazaları buğday ürün bölgesidir²⁶⁹; sayısız bağ ve bahçe; özellikle üzüm ve kavun meşhurdur (Evliya Çelebi, *Sey.* 5/180). Manyas Gölü ve Uluabat Gölü arasında yoğun hububat üretilmektedir. Mısır neredeyse her yerde yetişmektedir; özellikle Simav Çayı ve Kara Dere vadilerinde²⁷⁰. Bursa civarında dut ağacı bahçeleri vardır. Ancak Olympos ormanları ve Mysia masifleri he-

²⁶⁶ Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 14

²⁶⁷ Athenaios (*Deip.* II. 51b) dutun çeşitli şekillerde zikredildiğinden bahsederken Phrygia'da dut ağacının çok yetiştiğine değinir. Aiskhylos'un Hektor için yazdığı '*onun kalbi duttan çok daha yumuşaktı*' sözünü alıntı yapar. Dut için ayrıca bk. Theophr. *hist. plant.* IV. 2. 1; V. 3. 4; I. 6. 1; Diod. I. 34; Strab. XVII. 2. 4 c. 823.

²⁶⁸ Robert 1974b, 295-296 dn. 21; Maffre 2002, 15.

²⁶⁹ Evliya Çelebi (*Sey.* 5/182) Aydıncık/Belkıs'ta yetişen buğday çok kalitelidir. Her yıl İstanbul'a kırk-elli bin seklem yani çuval beyaz, has ve ince un gelir.

²⁷⁰ Stotz 1939, 91-92.

men öne çıkar²⁷¹. Mysia'nın esas zenginliği özellikle Pergamon krallarının faydalandığı ve refahlarının temelini oluşturan koruluklardır. Makestos ve Rhyndakos arasındaki sık ormanları imparator Hadrianus Balıkesir'in doğusunda Umurla Dağı yamaçlarında Zeus Kynegesisos'a vakfetmiştir²⁷². Bithynia sınırında Olympos (Uludağ) Dağı'nın ormanları vardır; bunlar güneye doğru uzanarak Mysia'nın civar kesimini kaplamışlardır. Antikçağda, modern zamanlarda bile, girilemez şekilde tanımlanmışlardır²⁷³. Olympos Dağı gürgen ve meşeyle kaplıdır; ağaçların gövdesi alışılmışın dışında kalınlığa sahiptir. Kestane ağaçları bol miktarda olmakla beraber az gübrüzlüdür²⁷⁴. Olympos Dağı dolaylarında çok sayıda gürgen olmasından ötürü bu bölge ayrıca Mysia şeklinde de zikredilmiştir²⁷⁵. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren eşkıya çetelelerine doğal sığınak işlevini görmüştür (Strab. XII. 8. 8 c. 574). Pergamon kralları için bile bu ormanlık masifler erişilemez niteliktedir²⁷⁶.

Kıyı kentlerin gelişimini açıklarken deniz ve deniz ürünlerinin zenginliklerinden bahsetmek kaçınılmaz. Kyzikos Propontis'in (Marmara Denizi) en önemli limanıdır. Doğal olarak Akdeniz'den Karadeniz'e seyreden tüm deniz trafiğini çekmekte; her iki denizin sularını birleştirmekteydi. Kyzikos sikkeleri üzerine sıklıkla orkinos/tonbalığı ikonografileri darp edilmiştir²⁷⁷. Kentin önemli gelir kaynağını balıkçılık oluşturmaktaydı. Barbarin, grampel gibi balık çeşitliliği bakımından da zengindir. Kayalıklarda Yunanlıların lentsleri için mükemmel besin olan ıstiridye (*ostrea edulis*)²⁷⁸, midye (*mytilus edulis*) ve deniz kereviti de bol bol mevcuttur²⁷⁹. Hellespontos ve Propontis bölgeleri Homeros (II. IX. 360) zamanından itibaren balıkçılıkla nitelendirilir. En ünlü balık avı noktaları Bosporos ile Propontis sahillerinde bulunur²⁸⁰. Balık zenginliklerinin başını yengeç, denizkestanesi ve Panarion'un uskumrusu, ünlü

²⁷¹ Maffre 2002, 15.

²⁷² Robert 1978, 437-442. Theophrastos (*hist. plant.* V. 2. 1) Rhyndakos Vadisi'nden gelen ağaçlar marangozluk işleri için kullanılmıştır. Kalite bakımından Makedonya ve Pontos ağacından sonra üçüncü sıradadır.

²⁷³ Strab. XII. 8. 3 c. 572; 8 c. 574; Theophr. *hist. plant.* III. 2. 5. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 43 dn. 23.

²⁷⁴ C. Texier (2002, 234) Olympos Dağı'nda kestane ve gürgen ormanlarından bahseder. Ardından gezgin ve botanikçi Teournefort'tan yaptığı alıntıya isinaden, Olympos Dağı'nda eski ve çok sayıda meşe, çam, yabani kekik ile enli yapraklı diğer bir *cyste* türleri görülür. Akçaağaç, yabani mürver, kızılıcak ağacı, yüksük otu, çoban püskülü ve böğürtlen genellikle bulunur. Gürgen, kavak ve fındık ağaçları da az değildir.

²⁷⁵ Strabon (XII. 8. 3 c. 572)'de Lydia'lı Ksanthos'un aktarımından yola çıkarak Mysia adının Lydia'lılarda gürgen ağacı anlamına geldiğini belirtir. Zira Hellence *oksya* denen gürgen ağacına Lydia'lılar *mysos* demektedirler. Dinsel bir kehanet uyarınca Lydia halkının onda biri Olympos'a yollandı. Bunların torunlarına *oksya* ağacından dolayı Mysia'lı denmiştir. Dillerinde bunu kanıtlayan deliller vardır. Mysia'lıların dilleri bir bakıma Lydia ve Phrygia dillerinin bir karışımıdır. Zira Mysia'lılar Olympos Dağı civarında bir süre ikamet ettikten sonra Trakya'dan gelen Phrygia'lılar, Troia ve civarını ele geçirince bunlar da Lydia'ya komuşu Kaikos kaynağının üst kısımlarına yerleşmişlerdir.

²⁷⁶ Magie 1950, 43. Mysia'nın bitki örtüsünü; domuz ve ayı gibi vahşi hayvan ortamının daha iyi kavramak için bk. L. Robert'in (1978, 447; 449) yayımladığı Mysia orman haritalarına.

²⁷⁷ Lanteri 2000, 82.

²⁷⁸ Plinius'un (XXXII. 21. [62]) Mucianus'tan yaptığı alıntıya göre, Kyzikos ıstiridyesi, Lucrinus Gölü'ndekinden (Avernus) çok daha büyüktür; Britanya kıyısındakilerden çok daha taze; Medulae'kinden çok daha tatlı; Ephesos'takinden çok daha lezzetli; Lucus'takinden çok daha dolgun; Koryphas'takinden daha az yapışkandır.

²⁷⁹ Sestini 1789, 34-37.

²⁸⁰ *FGrHist* III A 262 F 17 'Kharon' = Polyain. *strat.* VI. 24 'Lampsakenoi'.

Abydos ve Kyzikos'un istiridyesi (*ostreia edulis*) ile orkinos'u (*Orcynus Thynnus/Thynnus vulgaris*)²⁸¹; yuvarlak balıkları; dülgerbalığı (*χαλκεύς/Zeus faber*)²⁸² çekmektedir²⁸³. Aynı şekilde Manyas Gölü balık çeşitliliği ve ticareti açısından oldukça verimlidir. Evliya Çelebi (*Sey.* 5/183)'de gölün içinde yetişen yedi tür balıktan bahseder. Eserinde alabalık; turnabalığı (*esox lucius*); yılanbalığı (*anguilla anguilla/anguilla vulgaris*) adları günümüze ulaşırken, geriye kalan dört tür korunagelmemiştir. Devlete Mîrî mal/vergi ödeyen avcılarını vardır. Herkes zevk ve ticaret için balık avlayamaz. Bunun yanı sıra Manyas Gölü'nde sazan (*cyprinus carpio*); yayın (*silurus glanis*); kızıl göz (*rutilus rutilus*); kızılkanat (*scardinius erythrophthalmus*); taranca/aptalca (*blicca bjoerkna*); filisa (*caspialosa maeotica*); incibalığı (*alburus lucidus*); karabalık (*Vimba vimba*); tatlısu kefalı (*squalis cephalus*) yetişmekteydi²⁸⁴. Evliya Çelebi'ye (*Sey.* 5/183) göre, kışın Manyas Gölü kaz, ördek, angıt, kuğu, karabatak, bozbakal, sürhâb, yeşilbaş, martı, saka kuşu ve başka yüzlerce çeşit kuşlarla dolar. Her gece kuğu, kaz ve angıt sesinden, kanat şakırtısından Manyas Ovası titrer. Bu kuşların avcıları da vergi ödemek zorundaydılar. Rhyndakos kıyısındaki Apollonia kenti de Apolloniatis (Uluabat) Gölü ve ırmakları sayesinde buralarda karlı balık ticareti yapılabilecek ürünler yetişmekteydi. Uluabat Gölü'nde kış günlerinde kaz, ördek, karabatak, martı ve sürhab kuşlar yüzer. Burada turna, sazan gibi bazı nefis balıklar avlanır²⁸⁵. Avcılar mîrî mal/vergi öderler (Evliya Çelebi, *Sey.* 5/178). Uluabat Gölü'nde ayrıca sazan; mersin; kaya balığı; incibalığı; deniz iğnesi (*syngnathus acus*); cüce ringası (*clupeonella muhlii*) bolca bulunmaktaydı²⁸⁶.

²⁸¹ Ath. *Deip.* III. 92d 'Abydos istiridyesi; Parion yengeçi; Mytilene deniztarığı': 116c 'Byzantion orkinos'un anavatanıdır; Parion orkinos'un görevli hemşiresidir'; 119 b-c; Plin. *nat.* IX. 52: 18 [47-48] 'orkinos'; Aristot. *HA* VI. 17. 571a; VIII. 13. 598b27; ayrıca bk. J.-L. Robert 1950, 80-94; Maffre 2002, 16.

Plinius'a (*nat.* IX. 20 [50-53]) göre, ilkbaharda orkinos/ton balıkları kalabalık gruplar halinde Akdeniz'den gelip Marmara Denizi'ne veya Karadeniz'e giderler. Avrupa ile Asya'yı ayıran ve Marmara ile Karadeniz'i birleştiren Trakya Bosporos'un (İstanbul Boğazı) Asya kıyılarında Kalkhedon yakınlarında göz kamaştırıcı beyazlıkta oldukça yüksek bir kaya vardır. Bu kayanın parlaklığı orkinos sürülerini sersemletir ve korkuyla karşı kıyıya Byzantion Burnu'na doğru yönelirler. Bu balıkların yollarından panik halinde ani sapmaları bu burun yakınlarında avlanmalarını çok kolaylaştırır. Karşı kıyıda çok az avlanırken burada bolca yakalanırlar. Orkinos'un bu boluğundan ötürü bu burna *Aurei Cornus* (Altın Boynuz) derler. Öyle ki, şanslı bir balıkçı bir seferde zengin olabilirdi (Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-10). Nitekim orkinos'lar her yıl 1 Nisan'dan itibaren Karadeniz'e doğru çıkmaya başlar. Bu gidiş eylülün başına kadar devam eder. Daha sonra diğer balıkların peşine takılarak geri dönerler. Bir kısmı Akdeniz'e geçer, diğerleri başka göçmen balıklarla Marmara'da kalırlar (Deveciyan 2011⁴, 47). İzmit Körfezi'nde, Marmara'da ve Çanakkale Boğazı dolaylarında Yazılı Orkinos denen bir cins tonbalığına rastlanır. Boyu fazla büyük olmamakla birlikte sarımtırak ve solgun renkteki eti daha yüksek nitelikte ve daha lezizdir. Ancak avlanması zordur. Zira bu cins tonbalığı dalyanlara girmez ve kıyılara pek yaklaşmaz (Deveciyan 2011⁴, 47).

²⁸² Dülgerbalığının vücudu çok yassı olup oval şeklindedir. Vücuduna göre başı çok büyüktür; balık baştan aşağı dikenli pullarla kaplıdır. Türkçe'de dülgerbalığı denmesinin nedeni iskeletini meydana getiren kılçıklar arasında testereye benzeyen bir kemik bulunması; bu kılçık gibi, diğer bir kılçığının fiçici keserini, burgu ve çekiç gibi çeşitli dülger aletlerini anımsatmasıdır (Deveciyan 2011⁴, 47).

²⁸³ *Zeus faber* için bk. Ovid. *Hal.* 110; Plin. *nat.* IX. 68; Ath. *Deip.* VII. 328d.

²⁸⁴ Kosswig 1953, 3-19.

²⁸⁵ C. Texier (2002, 242) Manyas Gölü yakınındaki Kazak Köyü'nde ikamet eden Rusların Rhyndakos Irmağı ve Uluabat Gölü civarından çok sayıda Mersin balığı avladıklarını; havyar üretmek için sadece yumurtalarını aldıklarını etini attıklarını aktarır.

²⁸⁶ Kosswig 1953, 18-19.

Hellespontos Phrygia'sı ile satraplığa dahil komşu bölgeler Troas, Aiolis, Mysia ve Bithynia üretim çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Bölgeler arasındaki çeşitlilik rekabeti; aynı zamanda karşılıklı alış-verişi iyileştirmeye yarıyordu. Kereste malzemesini Troas bölgesi karşılamaktaydı. Kuzeyde Marmara Denizi'nden Hellespontos'a girişe yakın Pitya tepelik arazisi adını çam ağacından almıştır (Strab. XIII. 1. 15 c. 589). Bununla birlikte asıl kereste kaynağı köknar, meşe ve çam ormanlarından dolayı Ida (Kaz) Dağı idi²⁸⁷. Kilikia bölgesinin ormanlarından daha az geniş olmakla birlikte bu ormanlar gemi yapımı için bol malzeme sunmuştur²⁸⁸. Ida Dağı'ndan Antandros'taki Aspaneos'a satılmak üzere indirilmiştir (Strab. XIII. 1. 51 c. 607). Antandros zengin kırları ile ünlüdür. Gemi inşaatında kullanılan ahşap ve zift ürünleri kenti Peloponnesos savaşları boyunca önemli bir yere dönüştürmüştür. M.Ö. 424 yılında kaçak Lesbos'lular tarafından gemi yapmak üzere Ida Dağı'ndan taşınmıştır²⁸⁹. Daskyleion satrapı Pharnabazos M.Ö. 411/410 yılında Antandros'ta donanma inşa ettirmiştir²⁹⁰. Bu ormanlardan çıkan reçine Asya'nın en iyisi sayılmıştır²⁹¹. Bunun yanı sıra bölge oldukça kaliteli dışbudak türü üretmiştir; kabuğu sıyrıldığında bir sedir ağacı (Plin. nat. XVI. 18 [62]) ya da tıpta kullanılan yağından ötürü değerli *terebinthum* (sakız ağacı) diye satılmıştır²⁹². Olympos Dağı da gemi yapımında kullanılan kereste kaynağı bakımından zengindir. Strabon (XII. 8. 3 c. 572; 8 c. 574) dağın kereste zenginliğini doğrulamaktadır; ayrıca Dio Khrysostomos (*Orat.* 40. 30) Prusa'nın (Bursa) kereste malzemesinin boluğuna değinmektedir²⁹³. Hellespontos'un doğu ucuna yakın Priapos, Parion (Kemer) ve Lampsakos'un (Lapseki) ardındaki tepelerde²⁹⁴; Ida Dağı'nın batı yamaçlarında incir (*syke*), üzüm ve zeytin bol şekilde yetiştirilmiştir²⁹⁵. Assos buğdayı Persis'e bile ihraç edilmiştir²⁹⁶. Troas'nın güneyi,

²⁸⁷ Hom. *Il.* XXIII. 110-120; Theophr. *hist. plant.* III. 8. 2; 9. 1; Plin. *nat.* XVI. 19 [48]; XIV. 128; Verg. *Georg.* III. 450; IV. 41. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Frank 1938, 617; Magie 1950, 43; Lenger 2007, 2 vd; Körpe-Yavuz 2007, 19-21.

²⁸⁸ Theophrastos'un (*hist. Plant.* IV. 5. 5) aktarımı uyarınca, Küçük Asya'da dört ormanlık bölge vardır. Bunlardan Ida Dağı; Rhyndakos Irmağı; Sinope; Amisos ve Kilikia kaliteli gemi kerestesi sağlamaktadır.

²⁸⁹ Thukydides (IV. 52)'de Atinalılara karşı ayaklanan Lesbos'lular o sıralar Atina'nın egemenliğindeki Atandros'u ele geçirerek Atina ekonomisini sekteye uğratmayı planlamaktaydılar. Zira Ida Dağı ormanlarının çok yakınlığı ve diğer erzak bolluğundan ötürü çok sayıda gemi yapacaklardı. Bu kenti üst edinip karadaki diğer Aiolia kentlerini ele geçirilmesi kolaylaşacaktı.

²⁹⁰ Ksen. *Hell.* I. 1. 25.

Aineias Troia'dan kaçtıktan sonra Antandros'ta bir donanma inşa etmiştir (Verg. *Aen.* III. 5-6). Burada yetişen ceviz ağacı (*iuglans*) için bk. Plin. *nat.* XVI. 81 [223].

²⁹¹ Plin. *nat.* XIV. 25 [128]; Verg. *Georg.* III. 450; IV. 41; Theophr. *hist. plant.* IX. 2. 5-6.

²⁹² Theophr. *hist. plant.* IX. 2. 5-6; Plin. *nat.* XIII. 12 [54]; XXIV. 34-35.

²⁹³ Olympos Dağı'ndan keresteler büyük olasılıkla Ryndakos Irmağı'ndan Kyzikos'a nakledilmekteydi. Konuya ilişkin bk. Meiggs 1982, 357.

²⁹⁴ Strab. XIII. 1. 12 c. 588; Ksen. *Hell.* II. 1. 20. Lampsakos Artakserkses tarafından Themistokles'e şarap sağlaması için verilmiştir (Them. *Epist.* 20. 190-204 '*Polygnotos*'; Thuk. I. 138; Corn. Nep. *Them.* II. 2-3; Diod. XI. 57. 7; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. *Λάμψακος*= *Lampsakos*; Strab. XIII. I. 12 c. 587; Plut. *Them.* XXIX. 7; *FGrHist* II A 104 F 10 (5) '*Aristodemos*').

²⁹⁵ Theophr. *hist. plant.* III. 17. 4-6; Plin. *nat.* XV. 19 [68]; Ath. *Deip.* III. 77 a-b.

²⁹⁶ Strab. XV. 3. 22 c. 735; Vergil. *Georg.* I. 103; Ovid. *Ars Am* I. 57; Macr. *Sat.* V. 20. 9; ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 34-37.

dağların, denizin ve Mysia'nın bir bölümü arasına sıkışmış Aolia kıyısı oldukça verimliydi (Hdt. I. 149). Burada tahıl ve meyve üretiliyordu. Kebren (Çaldağ) etrafındaki ova tarım için mükemmeldir; otlaklar koyunlar için kusursuzdur. Troas'ın güneyinde dağlar ve denizler arasında dar bir şerit olan Aiolis sahili ve komşu Mysia kesimi de tahıl ve meyve açısından verimli zengin bölgelerdir²⁹⁷. Bilhassa Iliada'da adı sıklıkla geçen Euenos'un (Havran Çayı) içinden aktığı alüvyonlu Thebe Ovası ile Ege'den çok içlere uzanan geniş Kaikos (Bakırçay) Vadisi en bereketli yerlerdi²⁹⁸. Strabon zamanında eski görkemini yitiren Thebe Ovasının topraklarının bereketliliği devam etmiştir. Kraliçe Stratonike'nin teşvik etmesiyle geliştirildiği söylenen bir parfümün elde edildiği bir tür üzüm yetiştirilmiştir. Mysia'nın tarım bakımından en zengin arazisi Kaikos Vadisi Pergamon krallarının ana tahıl deposuydu²⁹⁹. Troia ve Phrygia sınırında Zeleia'nın platoları ve ovaları çok iyi işlenmiş olarak tarif edilmektedir (Strab. XIII. 1. 45 c. 603).

Akhaimenid İmparatorluğuna bağlı halklardan *phoros* yerine toplanılan tarım ürünlerinin belirli bir bölümü kraliyet kasasına gönderilmek üzere yerel yöneticiler veya en son aşamada satraplar tarafından kısmen paraya ya da değerli madenlere dönüştürülmekteydi³⁰⁰. Herodotos'un (III. 96) *nomos* listesinin esas ilkesinde görünen; haraçların bir kısmının değerli metallere dönüştürülüp *phoros* olarak krala gönderilmesidir. Kral bu *tributum*'u kraliyet merkezindeki hazine dairesinde sanat eseri ya da eritilip toprak kapların içinde depolattırmaktaydı³⁰¹. Doğal ürünlerin geriye kalan büyük bir kısmı satraplık içinde ordu iaşesi ve

²⁹⁷ Hdt. I. 149; Verg. *Georg.* I. 102; Galen, de Vict. Atten. 40. Kanai Burnu'nda yetişen incirler için bk. Ath. *Deip.* III. 75-76; Adramyttion'dan güneye doğru uzanan ve Elaiiai civarındaki kıyı kemsin zeytin ağaçları bakımından zenginliği için bk. Theophr. *hist. plant.* V. 9. 6; Plin. *nat.* XIII. 2. Konuya ilişkin olarak bk. Magie 1950, 44 dn. 38.

²⁹⁸ Hom. *Il.* I. 366; II. 691; VI. 397; XXII. 479; Strab. XIII. 1. 61 c. 612.

²⁹⁹ Strab. XIII. 4. 2 c. 624; ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 40.

³⁰⁰ Ksen. *Oecon.* IV. 11; *Anab.* III. 4. 31: Hububat, Şarap ve at yerine keçi/teke; *anab.* IV. 5. 25; Arr. *anab.* I. 26. 3: kral için *dasmos* olarak eklemek; Hdt. III. 90: Kilikia atı; III. 91. 2: Mısırdan balık ve hububat; Strab. XI. 13. 8 c. 525: Kappadokia'lılar yıllık gümüş vergisi, 2.500 at, 2.000 katır ve 50.000 koyun; Strab. XI. 14. 8 c. 530: Armenia 20.000 tay; Strab. XV. 3. 21 c. 735: gümüş; Strab. XV. 2. 14 c. 726: Karmania bereketli bir ülkedir; ayrıca gümüş ve bakır bakımından oldukça zengindir; Neh. 13. 10 vd.; Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 46. Strabon'un (XV. 3. 21 c. 735)'de aktardığı bu tuhaf referans belki bu farklılıkla; kıyı halkların gümüşten *tributum*'u kendi ülkelerindeki hammaddelerden üretebildikleriyle açıklanabilir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Petit 1990, 161 dn. 233; Klinkott 2007, 272 dn. 40.

³⁰¹ Herodotos'un (III. 96) anlatısına istinaden, Büyük Kral hazineye ödenen paraları, madenleri eritiyor ve toprak kaplara doldurtuyordu. Kaplar dolunca bu kapları kırdırıyor, para gerektiği zaman ihtiyacı kadar sikke darp ediliyordu. Diod. II. 40. 5: Bütün haraçların dörtte biri India'dan krallık hazinesine gitmekteydi. İskender bu hazineleri görmüştür; Susa: Diod. XVII 66; Arr. *anab.* III 16, 7; Curt. III. 2. 11; Plut. *Alex.* 36; Strab. XV. 3. 9 c. 731; Persepolis: Diod. XVII. 70; Curt. V. 6. 3; Plut. *Alex.* 37; Strab. XV. 3. 9 c. 731; Pasargadai: Curt. V. 6. 3; Strab. XV. 3. 11; Ekbatana: Strab. XV. 3. 9 c. 731. Diodoros (XVII. 74. 4) ve Arrianus'a (*anab.* III. 19. 5) göre İskender, III. Dareios kaçtığında Ekbatana'da yaklaşık 80.000 *talanta* ele geçirmiştir. Strabon (XV. 3. 9 c. 731) aktarımına istinaden, İskender'in kendisiyle getirdiği bütün hazineye, III. Dareios'un servetinden 80.000 eklenmesiyle 180.000 *talanta*'ya (yani 4680 ton gümüş ya da 468 ton altın) ulaşmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tuplin 1987a, 138 dn. 112.

İmparatorluğa tabi halkların yıllık haraç göndermeleri için ise bk. Hdt. III. 89. 2; Polyain. III. 11. 5; Strab. XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Petit 1990, 160 vd.; Wiesehöfer 1989, 186. *Tributum*'un depolanması ve eritilip toprak kaplarında muhafaza edilmesine ilişkin bk. Hdt. III 96; kıymetli nesnelere için ise Strab. XV. 3. 21 c. 735.

hizmetlilerin maaşı için yeniden kullanılırdı³⁰². Muhtemelen doğal ürünlerin aksine, madenlerden edinilen gelirlerin büyük kısmı kralın payı şeklinde satraplık hazinesinde saklanmakta, vakti geldiğinde kraliyet hazinesine gönderilmekteydi. Doğal ürünler değerli metallere dönüştürüldüğünden zahmetli ve külfetli bir işken, madenler bu işlemde geçmediğinden daha zahmetsiz ve karlı olmalıdır.

Hellespontos Prygia satraplık bölgesi tarım çeşitliliği ve verimliliğiyle kıyaslandığında yer altı rezervi özel bir zenginliğe sahip olmayıp daha ziyade madenler Troia-Phrygia sınırında ve Troia'da yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte Kyzikos'a doğru toprak çimentolaşma özelliğine sahiptir. Başpapaz D. Sestini (1789, 25; 32) Artake (Erdek) çevresini anlatırken granit, beyaz mermer ve şistin bu dağları meydana getiren öğeler olduğundan; dikine yükselip eşek sırtında çıkılabildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Kyzikos'in mermerinin ince ve çok sert olması mermerinin fazla talep edilmesine yol açmıştır. İki çeşidi vardır: Birinin damarları mavi ve dikeydir; diğeri ise yataydır³⁰³. Prokonnesos Adası'ndaki (Marmara Adası) mermer bilhassa Kyzikos'luların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla işlenmesinin yanı sıra yüksek mablağda ihraç edilmekteydi³⁰⁴. Daskyleion satrap sarayında³⁰⁵, Aksakal'da ele geçen El-nâf/Arnapes mezar stelinde³⁰⁶, Kocaresul Tümülüsü'nün mezar odasındaki mimari yapıda³⁰⁷; Halikarnassos'ta Mausolos'un sarayında³⁰⁸; Herakleia Pontike'de Herakles Tapınağı'nın inşasında³⁰⁹ ve Smyrna'da bir lahitte kullanılmıştır³¹⁰. Bunun yanı sıra Bizans Dönemi'nde İstanbul'da kamu ve özel binaların inşasında da tercih edilmiştir³¹¹.

Troia civarında birçok madeni deposu bulunmuştur. Lampsakos (Lapseki) yakınında ve Hellespontos'ta Abydos'un güneydoğusundaki dağlarda bulunan altın, Troia kralı Priamos'un zenginlik kaynağıydı³¹². Ksenophon'un (*Hell.* IV. 8. 35-39) aktardığı Iphikrates'nin Anaksibios'a karşı Antandros dönüşünde düzenlediği pususu, Kremaste Ovası'nda vukuu bulmuştur. Kremaste Abydos'luların altın madenlerinin bulunduğu yerdir. Kremas-

³⁰² Wiesehöfer 1989, 186; Klinkott 2007, 274.

³⁰³ Kyzikos mermeri için bk. Plin. *nat.* V. 44 [151]; XXXV. 47. Konuya ilişkin ayrıca bk. Hasluck 1910, 30 vd.; Maffre 2002, 8.

³⁰⁴ Strab. XIII. 1. 16 c. 589; Plin. *nat.* V. 44 [151]. *CIG* 3268; 3282; 3386= *IGR* IV 1464; 1465. Konuya ilişkin olarak bk. Frank 1938, 624; Magie 1950, 44 dn. 32.

³⁰⁵ Konuya ilişkin bk. Ateşlier 2001, 147-168; Bakır 2003, 8 vd.; Coşkun 2005, 340 vd.

³⁰⁶ Nollé 1992, 11-16 taf. 1-2; Polat 1998, 29-35, lev. 2b.

³⁰⁷ İren-Yıldızhan 2014, 215.

³⁰⁸ *Vitr. de Arch.* II. 8. 10; ayrıca bk. Hasluck 1910, 30 vd.; Magie 1950, 44 dn. 32.

³⁰⁹ Memnon (XXV. 1)'de Mısır Kralı Ptolemaios son derece görkemli armağanlarla kentlerin *euergetes*'liğini yaptı. Herakleia'lılara beş yüz *artaba* buğday gönderdi ve onlar için kentin *akropolis*'inde Prokonnesos mermerinden bir Herakles Tapınağı inşa etti.

³¹⁰ *IGR* IV 1464.

³¹¹ Zos. II. 30. 4; Theoph. Cont. 141; 145-147; Evagr. *Hist. eccl.* III. 28; Cod. Theod. XI. 28. 9; ayrıca bk. Hasluck 1910, 31.

³¹² Lampsakos (Plin. *nat.* XXXVII. 74 [193]). Ksenophon (*Hell.* IV. 8. 37) Abydos yakınındaki altın ocağını Kremaste'ye; Strabon (XIII. 1. 23 c. 591; XIV. 5. 28 c. 680) Astyra'ya yerleştirmektedir. Ayrıca bk. Frank 1938, 620; Pernicka 2003, 149-151.

te'nin lokalizasyonu bilinmemekle birlikte, Astyra'la özdeşleştirilmektedir³¹³. Lampsakos'un altın madenlerinin işletilmeye başlatılışı M.Ö. IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir³¹⁴. Kyzikos'un batısında halkın M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren çalıştırdığı altın madenleri vardı. Bu da Kyzikos'luların önemli miktarda *elektrum* basmalarına olanak tanımıştır.

Anadolu'da gümüş depoları Batı Anadolu, Pontos, Tauros Dağları ve Doğu Anadolu olmak üzere dört başlıca gruba ayrılabilir. Batı Anadolu'da Çanakkale ve İzmir çevresi; Balya Maden'lerini içeren Tarsios vadisi; Sofular Armutçuk Dağı'nda ve Abydos'un güneyindeki Korudere'yi kapsamaktadır³¹⁵. Bu maden rezervlerinin bazıları antik dönemden itibaren kullanılmıştır. Kaz Dağı'nın (Ida Dağı) doğusundaki Mysia'nın kuzeybatı kesiminde gümüş ile kurşun, Aisepos'un (Gönen Çayı) kaynaklarına yakın ve adını gümüş madeninden alan Argynria'da (Karaaydın)³¹⁶, Altınoluk'da; özellikle Tarsios/Enbeilos diye adlandırılan Kara Dere'nin yukarı vadisinde Perikharakhis'de (Balya Maden) kurşunla birlikte, Lesbos Adası'ndan Argenos, Avcılar, Güre, Bergaz, Maden Adası, Madenbelenitepe ve Gümüşköy'de çıkarılmıştır³¹⁷. Balya Maden'de kullanılan linyit kömürü Kara Dere'nin bir kolu olan Orhanlar Çayı kenarındaki Mancılık'ta bulunmaktadır³¹⁸. Çiğri Dağı'nda Neandria'nın güneydoğusunda linyit yataklarının varlığına dikkat çekilir. Çiğri Dağı'nın 5 kilometre kuzeydoğusunda Üsküfçü'de gümüş; bakır; kurşun; demir ve şap madenlerinden söz edilmektedir³¹⁹. Daha güneyde gümüş damarları Antandros'un batısında Altınoluk'un yakınındaki Maden Dere'de bilinmektedir. Kuzeybatıda Korudere, Bergaz, Balya'da bildirilen gümüş maden yatakları için, bu yataklardaki yoğunluk Toros'taki kadar önemli değildir ve kullanımları ile ilgili önerilen bir tarih yoktur³²⁰.

Daha az değerli metallere sayılan çinkonun Troas'ta Ida Dağı'nın batısındaki Anderia'dan çıkartıldığı anlaşılmaktadır³²¹. Skamandros'un güneyinde ve Kebren'in doğusundaki dağlarda eski ocakların kalıntıları bulunmuş; ancak üretilen maden cinsi belirtilmemiş-

³¹³ Leaf 1923, 134 vd.; Cook 1973, 290; Maffre 2002, 10 dn. 41.

³¹⁴ Treister 1996, 186.

³¹⁵ Yener 1983, 8 fig. 4; Maffre 2002, 10.

³¹⁶ Strab. XIII. 1. 45 c. 603. Leaf (1923, 212 vd.) Argynria'yı günümüz Karaaydın ile özdeşleştirmektedir. Ayrıca bk. Magie 1950, 44 dn. 26-27.

³¹⁷ Pernicka 2003, 151-156.

Balya Maden'nin işletilmesi Osmanlı zamanında da devam etmiştir. 1651 yılında Balya kadısına yazılan mektuptan madenin Hazine-i Hassa adına çıkartıldığı ve Bali Bey adında bir kişinin mültezimlik yaptığı bilinmektedir. 1647 tarihli merkezden gönderilmiş bir fermanın Balya madeninden top gülleri imal edildiği ve bu dönemde yılda yaklaşık 1000 kantar gülleri üretildiği de öğrenilmektedir. Balya madenleri XVII. yüzyılın ikinci yarısında Bandırma İskelesi yoluyla İstanbul'a sevk edilmekteydi (Arslan 2010, 44).

³¹⁸ Philippson 1910, 39.

³¹⁹ Cook 1973, 264 dn. 5; 318.

³²⁰ Daha detaylı bilgi için bk. Cook 1973, 264 dn. 5; 318; Maffre 2002, 9.

³²¹ Strab. XIII. 1. 56 c. 610; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀνδριῶνα= *Andeira*; *FGrHist* II B 115 F 112 '*Theopompos*'; Magie 1950, 44 dn. 29.

tir³²². Tutya şeklindeki çinko Argyria ve Perikharaksis'teki eski ocaklarda da bulunmuştur³²³. Strabon'un (XIII. 1. 56 c. 610) anlatısına istinaden, bir maden cevheri –çinko sülfür– yakıldığı zaman demir olmuştur; sonra bu maden belli bir tür toprakla ısıtıldığında pirinç (*orichalcum*) yapmak için bakırla karıştırılan sahte gümüşe dönüşmüştür³²⁴. Hellespontos'a girişte Sigeion'da (Yenişehir) bir bakırcılar loncası vardır³²⁵. Maden hem Troas'ın orta kesiminden hem de Adramyttion'dan (Edremit) gelen kısa bir yolun yakınından Bergama'nın kuzeyindeki dağlardan çıkarılmıştır³²⁶. Troas'ta Doğancılar, Yuvalar, Kozcağız, Keleş, Tahtaköprü, İkiztepe, Dereköyü ve Serçeörenköyü'nde çıkartılmaktaydı³²⁷. Ayrıca Troas'ta Assos'tan (Behramkale) lahitler için kullanıldığından *sarkophagos* adı verilen bir tür taş getirilmiştir. Aynı şekilde Assos'ta Prokonnessos Adası'ndan (Marmara Adası) çıkartılardan daha kaliteli mermer elde edilmiştir³²⁸.

Pergama Dağları'nın batısında Abydos ve Lampsakos'ta Kyzikos'un güneydoğusunda bakır ocakları bulunmuştur³²⁹. Bakır, çinko ve kurşun karışımı maden yatakları Balya bölgesinde, Troas kıyısı boyunca, Lampsakos civarında ve Sigeion'un güneydoğusunda, Assos yönünde Gargara sahili boyunca ve Sakar ile Armutçuk Dağ masiflerinde ele geçmiştir. Skamandros'un üst vadisinde Menderes yakınında Bahçedere'deki kurşun ve Evciler'deki bakır madenlerinin varlığı kanıtlanmıştır. Gargara ve Assos sahili boyunca Küçük Kuyu yanında demir, Adatepe yanında Çamoba magnezit, aynı şekilde Antandros yakınındaki Altınoluk'ta bronz ve çinko damarları gibi önemli maden depoları bilinmektedir³³⁰.

Nitekim Hellespontos Phrygia'sı maden kaynakları açısından fakirdir; yani bölgesel ya da kısmi bir ekonomi için kayda değer damarlara sahip Troas'nın tersine burada kurşun, çinko, bakır, demir, gümüş, arsenik ve altın başlıca Troas'ta ve onun Hellespontos Phrygia'sı ile sınırında, özellikle Armutçuk Dağı sektöründeki varlıkları kanıtlanmıştır. İki bölgenin arasındaki dolaşım kolaylığı; Troia'nın maden zenginliklerinin Hellespontos Phrygia'sının yoğun ticari ilişkilerine katkıda bulunmuş olsa gerektir.

³²² Clarke 1888, 317 dn. 76.

³²³ Philipsson 1910, 36; 38.

³²⁴ Strabon'un anlattığı gibi, maden filizinin yakılmasının demir oksit yanında çinko oksit verdiği; çinko oksitin bir pota içerisinde birlikte ısıtıldığı belirli maddenin olasılıkla linyit kömürüdür. Sıvı hale getirilen maddenin çoğu havayla temas edince tekrar çinko oksit olsa da, işlem belirli bir miktar metalik çinko verecektir (Magie 1950, 44 dn. 29).

³²⁵ CIG 3639.

³²⁶ Magie 1950, 44 dn. 30. C. Texier (2002, 68) Assos'un civarında büyük yığınlar halinde demir curufların görüldüğünü aktarır. Bayram Köyü'nün yerli ahalisi burada hiçbir zaman demir madeni işletmediklerinden Lelegler tarafından başlanarak Hellenlerin işletmesiyle devam etmiş olmalıdır. Curuflar demir açısından çok zengindir ve yerde yığın halinde durmaktaydılar.

³²⁷ Pernicka 2003, 156-160.

³²⁸ *FGrHist* III A 273 F 96 'Aleksander Polyhistor'= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ασσός= Assos; Plin. *nat.* II. 99 [211]; XXXVI. 27-28 [131-132]. Daha fazla bilgi için bk. Magie 1950, 44 dn. 31; Texier 2002, 68.

³²⁹ Jesus 1978, 100.

³³⁰ Cook 1973, 264; Jesus 1978, 100; Maffre 2002, 9.

1.5. Kyzikos'un Daskyleion için Önemi

Daskyleion'un Hellespontos Phrygia bölgesine satraplık merkezi seçilmesinde en önemli etmenlerden biri Marmara Denizi'yle bağlantısını sağlayan Kyzikos'la yakınlığı olsa gerektir. Kyzikos (Aydıncık/Belkıs)³³¹ M.Ö. VII. yüzyılın birinci yarısında kurulmuş bir Miletos kolonisidir³³². Esasen bir adanın güney ucunda bulunmaktayken zamanla iki paralel bent ile kum birikintilerinden yapılmış bir kıstak vasıtasıyla anakaraya birleştirilerek Propontis'ten dar bir boğazla ayrılan bir yarımada dönüştürülmüştür³³³. Bu kıstağın doğu ve batısında yarımadadan ileri çıkan dalgakıranlarla korunmuş; iki yüzden fazla gemiyi alabilecek büyüklükte barınağı bulunan ve gerektiğinde kapatılabilen Panormos (Bandırma) ve Khytos adlarında³³⁴ bir diğeri de Artake'ye (Erdek) ya da adanın kuzey kıyısındaki Kerek'e lokalize edilen Bathys³³⁵ (Modern Yunanca'da *Vathy*) olmak üzere üç limanı vardı. Kentin bir kısmı düzlükte diğeri kısmı ise, Ayıların Dağı (= *Arktōn Oros* [Ἄρκτων ὄρος]) olarak adlandırılan bir dağla bu dağın arkasında Dindymos (Murat) denen başka bir dağın eteklerine kadar uzanıyordu³³⁶. Dindymos Dağ silsilesi kuzeydoğu rüzgarının sert esişini önlemekteydi. Ortada ise, kanallar vasıtasıyla limanlarla birleşmiş lagün (sığ göl) vardı³³⁷. Kentin kıstağa bakan güney kısmı dalgakıranlar üzerine inşa edilmiş olup limanları da içine alan dört taraftan itinayla inşa edilmiş yüksek surlarla ve yer yer Prokonnesos (Marmara Adası) mermerinden yapılmış görkemli kulelerle destekleniyordu³³⁸. Kyzikos, Prokonnesos mermeri; sikkeleri üzerine sıklıkla darp edilen orkinos balığı³³⁹ ve şarap ihracatıyla antikçağda Propontis'in gelişmiş ve en önemli kentlerinden biri haline gelmişti³⁴⁰. Bunun yanı sıra kent başlıca

³³¹ Evliya Çelebi'ye (*Sey.* 5/180) göre, eski adı Aydıncık olan daha sonra Hazret-i Süleyman'ın eşi Belkıs'a izafeten Belkıs şeklinde zikredilir.

³³² Strab. XIV. 1. 6 c. 635; Plin. *nat.* V. 40 [142]; Vell. II. 7. 7.

³³³ Skylaks (*periplus* 94); Mela (I. 98); Stephanos Byzantios (*Ethnika s.v.* Κύζικος= *Kyzikos*) Kyzikos'u bir yarım ada; Strabon (XII. 8. 11 c. 575); Plinius (*nat.* V. 40) ve Frontinus (*strat.* III. 16. 6) kıtaya bağlı bir ada şeklinde zikrederler. Kyzikos için ayrıca bk. Thuk. VIII. 107; Ksen. *Hell.* I. 1. 11-19; III. 4. 10; Diod. XIII. 40. 6; 49. 4-6; XVIII. 51; Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 4; XXII (XVII). 4; Plin. *nat.* XXXI. 16 [19]; XXXVI. 22 [98]; Plut. *Alk.* XXIV. 1-2; XXVIII. 2-6; *Luc.* IX. 1; 4; X. 1-4; Ages. XII. 1. 3; App. *Syr.* XII. 68; Arist. XVI. 237-239; XXVII. 349-350; Dio Cass. 57. 24; 70. 4; Suet. *Tib.* XXXVII. 3; Tac. *ann.* IV. 36; Amm. Marc. XXXVI. 8. 382.

³³⁴ Schol. Apoll. Rhod. *argon.* I. 954 'Πάνορμος λιμήν'; I. 987a= *FGrHist* III B 471 F 7 'Dei(l)okhos' 'Χυτὸς λιμήν'; ayrıca bk. Hasluck 1910, 3 vd.; Sève 1979, 351 dn. 128-130.

Strabon (XII. 8. 11 c. 575) Kyzikos'un Propontis'te bir ada olduğunu ve kıtaya iki köprüyle bağlandığını aktarır. Köprülerin yakınında da aynı ismi taşıyan ve kapatılabilen iki limanın; ayrıca 200'den fazla gemiyi alabilecek kapastede bir barınağın varlığından bahseder.

³³⁵ Robert 1955, 128-131; Sève 1979, 351 dn. 132; Hansen-Nielsen 2004, 985; Avram 2014, 234 dn. 27.

³³⁶ Strab. XII. 8. 11 c. 575; App. *Mithr.* 75; Zos. II. 31. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hasluck 1910, 1-39; Magie 1950, 81 dn.115-116; Müller 1997, 864-865.

³³⁷ Kyzikos limanları (λιμένες); denize bağlı sığ gölü (λίμνη) ve kanallar (ὄρχειτοι) için bk. IGR IV 146 (= Syll³ 799); 147.

³³⁸ Strab. XII. 8. 11 c. 575; Flor. *epit.* I. 40. 15.

³³⁹ Lanteri 2000, 82.

³⁴⁰ Gal. VI. 101; *Geopon.* X. 83.6; ayrıca bk. Frank 1938, 610; Dalby 2013, 178.

zenginliğini korunaklı limanları sayesinde Pontos deniz yolu üzerindeki iskele rolünden almaktaydı.

Propontis'in ticaret gemilerinin demir attıkları limanlar Hieron, Kalkhedon, Kıyı Daskyleion, Kyzikos, Priapos, Parion ve Lampsakos'tu³⁴¹. Kyzikos, Manyas Gölü kıyısında kurulan Daskyleion satraplık merkezinin denizle bağlantısını sağlayan en önemli kıyı kentiydi. Böylelikle Kyzikos'a yakın mesafesi sayesinde deniz kıyısının faydalarından yararlanıp denizden gelebilecek tehlikelerden kaçabilmişti. Bulunduğu konumu sayesinde Daskyleion bir yandan kent yaşamı ve kültürü için en gerekli ihtiyaçları Kyzikos vasıtasıyla deniz yoluyla ithal ederken diğer yandan karadan taşınabilen emtiaları da elde edebilmiştir. Zira Kyzikos doğal limanlarıyla Akdeniz'den Karadeniz'e seyreden tüm deniz trafiğini çekmekte; her iki denizin sularını birleştirmekteydi³⁴². Bu nedenle Kyzikos, Daskyleion satraplarının Marmara Denizi'ne kontrol noktasını teşkil etmekteydi. Ayrıca Daskyleion, Kyzikos sayesinde denize açılan karayolu güzergahı üzerinde konumlanmış bir yerleşim statüsüne erişmekteydi³⁴³. Bundan ötürü Cicero (*Mur.* 33) Kyzikos'u Asya'ya giriş kapısı şeklinde belirtmektedir. Roma Dönemi'nde Kyzikos'tan Kaikos Vadisi'ne uzanan iki yol ağı görülmektedir. Bunlardan en önemlisi Manyas Gölü'nün doğu kenarı boyunca uzanan bu yol gölün bir deresi olan Deblek Çayı'nın yakınında Severus ile sonraki imparator yazıtlarını taşıyan yol işaretlerinin bulunduğu bir köprüyle aşmıştır³⁴⁴. Güneydoğuya doğru devam ederek Makestos Irmağı'na varmış ve bu bölgede bir yerde Miletopolis'ten gelen bir yolla birleşmiştir. Bu yolun uzantısı belli birkaç konak yeri atlanarak *Tabula Peutingeriana*'da³⁴⁵: Apollonia (Rhyndakos ağzındaki) XX Milepoli XXXIII Hadrianuteba (Hadrianoutherai/Balıkesir) VIII Pergamo şeklinde verilmektedir. Makestos'un (Simav/Susurluk Çayı) sol kıyısından yukarıya uzanan yol modern Susurluk Kasabası'ndan geçmiştir. Bunun yakınında olasılıkla biraz daha güneydeki Roma köprüsünden bir yan yol güneye doğru Makestos'tan çok yukarda yer alan günümüz Bigadiç yoluyla Thyateira'ya (Akhisar) ulaşmıştır³⁴⁶. Bununla birlikte Kaikos Ovası'na uzanan yol güneybatıya dönerek Makestos'un bir kolunun sol kıyısından, yukarıdaki tepeler üzerinden ve

---

Kyzikos Roma Dönemi'nde de ticaret yeri unvanını sürdürmüştür. Tiberius Dönemi'ne ait Antonia Tryphaina adına bir kararname festival esnasında bir araya gelen yabancı ve Hellen-Romalıların meydana getirdiği gerçek bir ticaret tablosunu sunmaktadır (*SEG IV 707= IGR IV. 144*).

³⁴¹ Strab. XIII. 1. 12 c. 587-588 'Priapos'; 14 c. 588 'Parion'; 18 c. 589 'Lampsakos'.

M.S. 62 yılında Latince'den Hellence'ye çevrilen Ephesos gümrük yazıtın da (Engelmann-Knibbe 1986, 9; *SEG XLIII 752*; *XLIV 928 str. 22-26*; Takmer 2003, 142 vd.) gümrük istasyonları şu şekilde verilmektedir: *Eğer bir kimse deniz yoluyla herhangi bir şey ithal ya da ihraç ediyorsa, bunu aşağıda belirtilen limanlardaki gümrükçülere bildirmelidirler: Pontos kıyısındaki Hieron, Kalkhedon, Daskyleion, Ryndakos Irmağı'nın ağzındaki Apollonia, Kyzikos, Priapos, Parios, Lampsakos v.d.*

³⁴² Hasluck 1910, 171; Rostovtzeff 1941, 589 dn. 349.

³⁴³ Munro-Anthony 1897, 163.

³⁴⁴ *IGR IV 132*; *CIL III 13686*; ayrıca bk. Hasluck 1910, 131 vd.; Munro-Anthony 1897, 162 vdd.; Magie 1950, 41 dn. 20.

³⁴⁵ Miller 1916, 713.

³⁴⁶ Philippon 1910, 58; Magie 1950, 41 dn. 20.

Demirkapı Geçidi'nden sonradan içinde Hadrianoutherai kentinin kurulduğu Balıkesir Ovası'na uzanmıştır³⁴⁷. Batı Mysia içinden batıya doğru giden bir yol Perikharaksis'teki gümüş ocakları yoluyla Adramyttion'a (Edremit) ulaşmıştır. Kyzikos'tan Bergama'ya daha direkt; ancak daha çetin olan ikinci yol Manyas Gölü'nün batısından ve Bizans kalesi olan Poimananon (Eski Manyas) boyunca³⁴⁸ Kara Dere'nin genel uzantısını izleyerek Perikharaksis'e varmaktadır³⁴⁹. *Tabula Peutingeriana*'da XXV Pergamo XXXV Argesis XXX Phemenio . . . Cyzico şeklinde gösterilmiştir. Bu yol Perikharaksis'in güneyinde yol Domaniç'teki ve Kara Dere'nin kaynaklarında yer alan İvrinde Kasabası'ndaki Hellenistik tahkimatı geçerek Kınık Çayı'nın akıntısını Akmaz Dağı üzerinden giden Örkütler Geçidi'ne değin izlemiş, buradan Roma hamamı ve eski bir köprüyle yakınındaki kaplıcalar yoluyla Bergama'ya inmiştir³⁵⁰. *Tabula Peutingeriana*'da gösterilen bir başka yol Propontis sahiline paralel uzanmıştır. Kyzikos'u Doğu Bithynia'daki Kios ve batıda Lampsakos'la birleştirmiştir³⁵¹. Lampsakos'ta bu yol Abydos yoluyla Küçük Asya'nın batı sahili boyunca uzanan yolla birleşmiştir³⁵². Kyzikos'un Makestos Vadisi'nden yukarıya giden Propontis'ten Bergama'ya Hermos (Gediz) Havzası'ndaki kentlere ticaret taşıyan yolun başlangıcında yer alması; aynı zamanda Kyzikos'u Hellespontos Phrygia Bölgesi'nde yetişen ürünlerin ihracat merkezi ve bögenin ticaret üssü yapmaktaydı³⁵³. Dolayısıyla Kyzikos eyaletin gümrük istasyonuydu. Pers egemenliği sırasında Propontis kent limanları imparatorluğun gümrük kontrol noktalarını oluşturmaktaydı. Ephesos gümrük yazıtından da bilindiği üzere Roma Dönemi'nde her limanda bir gümrük kontrol noktası bulunma zorunluluğu vardı³⁵⁴. Aynı durum Klasik Dönem'de de geçerli olmalıdır. Gümrükler ve transit hizmetlerinden, liman ücretlerinden ve

³⁴⁷ Munro-Anthony 1897, 164 vd.; Hasluck 1910, 88 vd.; Magie 1950, 41 dn. 20.

³⁴⁸ Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika* s.v. Ποιμανηρόν= *Poimananon*), bu kenti Kyzikos teritoryumunda bir kale şeklinde sunmaktadır. Manyas Gölü'nün güneyinde yer alan Poimananon'un lokalizasyonu kesin değildir. Plinius (*nat.* V. 32) Poimananon'u Rhyndakos Irmağı üzerindeki Apollonia, Miletopolis, Polikhna, Pioniai kentleri gibi yasal işlerde Adramyttion'a başvurduğunu aktarır. M.Ö. 80/79 yılına tarihlenen yazıtta Poimananon'un bağımsız bir kent olduğu anlaşılmaktadır (*OGIS* 438; *IGR* IV 188). Kentin bağımsızlığına dair bir diğer veriyi oluşturan Poimananon sikkeleri için bk. *BMC Mysia* 175 n° 1-4; *SNG* von Aulock 7521-7523. Poimananon'da Asklepios ve Apollon tanrılarına tapınım için bk. *IGR* IV 159; Eski Manyas'ın 4 km güneydoğusunda Süve'de bulunan Apollon Krateanos için bk. *SEG* XV 772; Poseidon'a sunulan bir *altar* için bk. Hasluck 1906, 28; *SEG* XLII 1107. Konuya ilişkin daha fazla bilgi için bk. Munro-Anthony 1897, 165; Hasluck 1906, 24; Cohen 1995, 172 dn. 3.

³⁴⁹ Hasluck 1910, 138 vd.

³⁵⁰ Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 41 dn. 20.

³⁵¹ Hasluck 1910, 124 vd.; Magie 1950, 81 dn. 116.

³⁵² Bu yol olasılıkla M.S. III. yüzyılın sonlarına tarihlenen ve inşa bakımından Susurluk yakınındaki Makestos üzerindeki benzer köprülerle Uluabat yakınındaki Rhyndakos'u, Aisepos'u ve Biga yakınında Granikos'u aşmıştır (Hasluck 1910, 78; 125 vd.; 127 vd.; Magie 1950, 81 dn. 116). Makestos'un sol kıyısında Çamandra'da ele geçen Diokletianus ve sonraki imparator yazıtlarını içeren mil taşı için bk. *CIL* III 463-465; Kyzikos'un takriben 16 km güneydoğusunda Ömerköy'de bulunan mil taşı için bk. *CIL* III 14201¹-14201³. Kyzikos yakınında ele geçen Traianus'a ait mil taşı için bk. *IGR* IV 172; Aisepos ağzına yakın mil taşı için bk. *CIL* III 7178; 13687.

³⁵³ Rostovtzeff 1941, 589 dn 349.

³⁵⁴ Engelmann-Knibbe 1986, 1-206; *SEG* XLIII 752; XLIV 928 str. 32-36.

kente getirilen tarım ürünleriyle sadece pazarlardaki ticaret mallarından değil; aynı zamanda taşınmaz malların ve köllelerin satışından toplanılan *phoros*'lar önemli gelirlerdir. (Ps.) Aristoteles (*Oec.* II. 1345b-1346a) satraplık gelirlerini (ἡ πρόσοδος) aktarırken bütün yabancı mallardan meydana gelen liman pazarı gümrük vergisini (ἡ ἀπὸ τῶν ἐμπορίων πρόσοδος) de bu katogiride verir. Esasen gümrük vergisi Pers kral vergisine (ταγή) aittir. (Ps.) Aristoteles'in satraplık gelirleri arasında sunmasında mahsul ürünleri, maden gelirleri gibi toplanılan *phoros*'ların bir kısmı satraplık bölgesinde yeniden kullanılmak üzere satrap hazinesinde kalırken *phoros*'un bir parçasını oluşturan gümrük vergisinin direk kraliyet kasasına gönderilmesi olsa gerektir. Akhaimenid idari sisteminde her satraplık bölgesinin krala vermesi gereken *phoros* miktarı tesbit edilmişti. Satraplar her yıl belirlenen günde bu harçları göndermek ya da bu amaçla görevlendirilen memura teslim etmekle yükümlüydü. Satraplar yıllık vergi ödemesini geçiktirdikleri takdirde faiziyle vermek zorundaydı³⁵⁵. Bu bağlamda Kyzikos'tan sağlanan gümrük vergileri Daskyleion satrapları için ayrı bir önem arz

Resim 1.3 Pahrnabazos'un Gümüş Kyzikos Tetradrakhme'si

etmiş olmalıdır. M.Ö. yak. VI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bastırılan Kyzikos *elektron stater*'leri uluslararası ekonomik piyasada kabul görmüştür. Kyzikos *elektron stater*'lerin diğer paralarla değişimi kenti bankacılık merkezi haline getirmiştir³⁵⁶.

M.Ö. V. yüzyılda Atina Kyzikos'la Attika-Delos Deniz Birliği'nde kullanılmak üzere altın *stater*'ler basılmasıyla ilgili bir antlaşma yapmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda Olbia'da en iyi bilinen yabancı sikke olarak Kyzikos altın *stater*'le kendi sikkeleri arasında kesin bir oran belirlemek suretiyle yerel sikkeleri sabitleştirmek amacıyla bir girişimde bulunulmuştur³⁵⁷. Kyzikos'un Güney Rusya ve Trakya ile ticareti sikkelerin bu ülkelerde geniş bir kullanım bulunmasıyla doğrulanmaktadır³⁵⁸. Kyzikos sikkeleri Karadeniz'de pekçok kent için uluslararası para olarak önemli bir rol oynamaktaydı³⁵⁹. Bu bağlamda Pers hakimiyeti esnasında Kyzikos, Daskyleion satraplık merkezinin darphanesi fonksiyonunu da üstlenmiş olabilir. Daskyleion satrapları

³⁵⁵ Peloponnesos savaşları esnasında Lydia eyalet valisi Tissaphernes Attika-Delos Deniz Birliği'yle güçlenen Atinalıların engellemeleri yüzünden satraplık bölgesindeki bazı kentlerden *phoros* toplayamadı. Artakserkses'in oğlu II. Dareios'a gönderemediği haraçlar yüzünden borçlandı. Kral Tissaphernes'e ödeyemediği ve son zamanlardaki *phoros*'ları göndermesini buyurdu (Thuk. VIII. 5).

³⁵⁶ *BMC Mysia* XV; Fritze 1912, 1 vd.; Regling 1924, 224 vd.; Frolova-Smekalova- Djukov 2007, 5.

³⁵⁷ *Syll*³ 218.

³⁵⁸ Hasluck 1910, 171; Rostovtzeff 1941, 117; 587.

³⁵⁹ Bogaert 1963, 85 vd.; Gardner 154; Frolova-Smekalova-Djukov 2007, 5.

Kyzikos sikkelerinin imalatında her hangi bir değişikliğe gitmemiştir. Bunda Kyzikos *elektron stater*'lerin uluslararası para piyasasında sabit bir değer kazanması etken olmuş olabilir. Daskyleion satrabı gümrük vergisinin yanı sıra, para değişiminde de belirli bir miktar vergi ya da *phoros* almış olmalıdır. Bunun yanı sıra Daskyleion satrabı Pharnabazos'un M.Ö. 411/410 yılında kendi adına Kyzikos sikkesi darp ettiği bilinmektedir³⁶⁰. Paralı askerlerin ücretleri Kyzikos sikkesiyle ödenebilmekteydi.

1.6. Başlıca Kırsal Yerleşimler

Antik kaynaklar ve epigrafik belgeler Hellespontos Phrygia'sı özellikle Kyzikos teritoryumu; Manyas Gölü ve Uluabat Gölü arasındaki kentten ziyade kırsal yerleşimin mevcudiyetini göstermektedir. En azından sadece toprak dağılımı her şeyden önce köysel olduğuna yönlendirmektedir. Bu köyler kent ve tapınak merkezlerinin etrafında ya da iç kesimlerindeki ova ve ırmak havzalarında yer alırlardı. Muhtemelen sayıları ise, yörenin bereketli topraklara sahip olması nedeniyle oldukça fazlaydı. Antik kaynaklar ve epigrafik belgelerde *kome* (κώμη), *katoikia* (κατοικία), *chorion* (χωρίον) gibi çeşitli terimlerle³⁶¹ ifade edilen köylerin, bir takım kentlerin teritoryumuna ait olduklarını söylemek mümkündür. Zira kentlerin genelde bir bölümü yerli kökenden gelme ve ikinci statüye sahip halktan meydana gelen köylü toplulukları barındıran kırsal alanları mevcuttur. Bununla birlikte bazı otonom köyler, satrap gibi tekbir yöneticiye, kraliyet arazilerine ya da özel bir şahsın mülkiyetine bağlı olabilirdi. Troas Bölgesi'nin aksine Hellespontos Phrygia'sında kentler azınlıktadır. Genellikle bunlar kıyı boyunca uzanmakta; iç kesimlerde ise, Manyas ve Uluabat Gölü kıyısında yer almaktaydı. Kırsal yerleşimin yoğunluğu antik yazarların ilgisini bu bölgeye pek çekmemiştir. Gerçekte bir yandan kentleşmemiş; diğer yandan yerli popülasyonu genel olarak bir araya getirmiştir. Hellenizasyon hareketinin bölgenin iç kesimlerine derinlemesine nüfuz etmediği ölçüde geleneksel birliktelik yapısı geçerliğini sürdürmüştür³⁶². Kıyı kesimde yer almalarından ötürü iç kısımlara nazaran Hellenizasyon etkisi buralarda daha yoğun hissedilmektedir. Bu durumu Attika-Delos Deniz Birliği *tributum* listeleri de onamaktadır. Bu dizelgeler M.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren deniz kıyısı kentlerinin Aisepos (Gönen Çayı) ile Kios (Gemlik) arasında dağıldığını göstermekte. Miletoteikhos ve Zeleia gibi iç kentlere gelince onlar bu dizelgelerde çok nadir fark edilir³⁶³. Zira bu kentler kıta içlerindedir ve Atinalılar kıyının ötesindeki toprakları kontrol etme gibi bir güce sahip değillerdir. İç kesimlerde güçlü bir Akhaimenid kontrolü vardı ve Daskyleion

³⁶⁰ Maffre 2004, 1-29.

³⁶¹ Robert 1937, 193; Debord 1977, 44 vd.; 1977, 43-69; Sartre 1995, 99; Maffre 2002, 20 dn. 90.

³⁶² Debord 1977, 67; Maffre 2002, 23.

³⁶³ Attika-Delos Deniz Birliği listelerinde Artaioteikhitai M.Ö. 428/427 yılında; Miletoteikhos M.Ö. yak. 410 ve Zeleia (Sarıköy) M.Ö. 441/440; 425/424 yıllarında belgelenmektedir.

sıkı bir askeri organizasyonla korunuyordu. Rhyndakos kıyısındaki Apollonia ve Miletopolis her ne kadar iç kısımlarda bulunsalar da ırmak sayesinde kıyıya ulaşmalarına imkân sağlamış ve kıyı kentleri olarak görünmüşlerdir³⁶⁴. Buna karşın söz konusu dizelgelde bu kentlerin adının zikredilmemesi Perslerin iç kısımlardaki güçlü varlığıyla açıklanır.

Propontis kıyı şeridi boyunca uzanan πόλις'ler (kent) Kios, Byrilleion/Myrleia/Apamea (Mudanya); Tereia (παρὰ Βρούλλιον: *IG I³ 71. III.111-112*); Daskyleion (Eskel Limanı); lokalizasyonu belirsiz Plakia (Kurşunlu?); Skylake; Artake (Erdek); Kyzikos (Balkız); Granikos Irmağı'nın ağzının yakınında Harpagion; Priapos (Karabiga); Parion (Kemer); Paisos (Fanous?); Lampsakos (Lapseki); Lampsakos civarında bulunan yeri belirsiz Kolonai ve Priapos yakınındaki Metropolis'tir. İç kesimlerde Rhyndakos Irmağı üzerinde Appollonia (Gölyazı); Artaiouteikhos; Miletopolis (Melde); Miletouteikhos; Manyas Gölü'nün güneyinde Poimanenon (Eski Manyas); Granikos Irmağı üzerinde yer alan Didymateikhos'tur³⁶⁵.

Antik kaynaklar ile Klasik-Hellenistik Dönem epigrafik belgeler satraplık bölgesi Hellespontos Phrygia'sının her şeyden önce tahıl ovalarının genişliğinden; kent sayısının azlığından dolayı kırsal bir alanın egemen olduğu fikrini doğrulamaktadır. Günümüz Manyas Gölü ve civar yerleşimlere tamgörünümlü bakıldığında önemli kentlerden ziyade kasaba ve köylerden meydana gelmektedir. Klasik ve Hellenistik Dönem'de de aynı durumun geçerliliği anlaşılmaktadır. Miletos'lu Hekataios (*FGrHist I A 1 F 217*) Mygdonia Ovası ile Daskylitis Gölü'nden Mygdonia Ovası boyunca akıp Rhyndakos'a dökülen Odryses Irmağı'nı anlatırken Alazia adlı bir kentin varlığından bahseder³⁶⁶. Burası bir zamanlar Alazones tarafından işgal edilmiştir; ancak artık boş bir kentti. Halkı ırmak boyunca kurulan köylere yerleşmek üzere burayı terk etmişti. Coğrafyacı kıyı Phrygia'nın M.Ö. VI. yüzyıldaki görünümünü çok iyi tarif etmektedir. Bu durum muhtemelen Hellenistik Dönem'de de geçerliliğini sürdürmüştür³⁶⁷. Ksenophon (*Hell. IV. 1. 15-16*; ayrıca bk. 33) Sparta kralı Agesilaos'un Daskyleion seferini anlatırken Manyas Gölü ovasının verimliliği; Daskyleion civarındaki zengin, büyük ve birçok köy (*komai peri auta pollai kai megalai* [κῶμαι περὶ αὐτὰ πολλαὶ καὶ μεγάλαι]) yerleşimleri üzerinde durmaktadır. Aktardığı birkaç veriyle bunu teyit etmektedir. Agesilaos'un ve Spithradates'in birliklerinin yiyecek içecek temin ettikleri yer burasıdır. Daskyleion satrabı Pharnabazos ise, yaklaşık yüz altmış *stadion* daha ötede Kaue adlı büyük bir köyde (= *en Kaue kome megale* [ἐν Καυῆ κώμη μεγάλη]) ordugah kurmuştur (*Hell. IV.*

³⁶⁴ M.S. 62 yılına tarihlenen Ephesos gümrük yazıtın da kıyı kent statüsünü görmüştür (Engelmann-Knibbe 1986, 9; SEG XLIII 752; XLIV 928 str. 22-26). Elbette bu durum Klasik Dönem için de geçerli olsa gerektir.

³⁶⁵ Hansen-Nielsen 2004, 975-999.

³⁶⁶ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 22 c. 551; Eust. *Comm. ad Hom. Il. B 857*; Demetrius Scephsius, *Gramm. fr.* 45.14.

³⁶⁷ Maffre 2002, 20.

1. 20). Kaue'de ikamet edenlerin yerli halkı olup olmadığı bilinmiyor; ancak bu oldukça muhtemeldir.

Kyzikos teritoryumunda çok sayıda *komai* tespit edilmiştir. Bunlar arasında Trakya kolonizasyonunun bölgede açık bir göstergesi olan Trakya köylülerinin (= *Thrakiokometai* [Θρακιοκωμηται]) yıllık ürünlerde zaiyatsız geçişi, verimliliği, sağlıkları, esenlikleri üzerine Zeus Khalazios'a adadıkları stelde bahsi edilen Trakya köyüdür (= *Thrakia kome* [Θρακία κώμη])³⁶⁸. Plutarkhos'un (*Luc. IX. 2*) Mithradates'in Kyzikos kuşatması sırasında Pontos kralı Adrasteia Dağı eteklerinde ordugahı kurarken, Lucullus'un bölgedeki bütün yolları denetiminde tutmak amacıyla kamp kurduğu aynı Trakya köyü (= *Thrakia kome* [Θρακία κώμη]) olmalıdır³⁶⁹. M.Ö. 254/253 yılında II. Antiokos'un mektublarında Laodike'ye satılan Zeleia ve Kyzikos sınırı arasındaki Pannos köyü (= *Pannou kome* [Πάννου κώμη]) ile bu vasıta ile bilinen Pythos *kome*'nin (= *Pythos kome* [Πύθου κώμη]) varlığı öğrenilmektedir³⁷⁰. Kyzikos teritoryumunda Uluabat Gölü'nün doğusunda Karacabey'de ele geçen ve M.Ö. I. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Gavilla ve Gytynoi köyleri (= *Gavilla kai Gytynoi katoikoi* [Γαβίλλα καὶ οἱ Γυτυνῶν κάτοικοι]) ifadesi geçmektedir³⁷¹. Strabon (XIII. 1. 11 c. 587) Aisepos Irmağı'nın (Gönen Çayı) ağzında Memnon'un köyünden (*Memnonos kome* [Μέμνονος κώμη]) bahseder³⁷². M.S. 166 yılında Kyzikos'a seyahatinde P. Aelius Aristides (V. 14) Kyzikos'tan 40 stadion uzaklıkta sıcak kaynakların yakınındaki pek önemli olmayan, Manyas Gölü'den takriben 11 km uzaklıkta yer alan günümüz Ilıca köyü ile özdeşleştirilen, bir köyden geçmiştir. Gecenin bastırmasıyla Kyzikos'tan 120 *stadion* (takriben 23 km) uzaklıkta bulunan Manyas Gölü üzerindeki bir köyde durmaya karar vermiştir³⁷³. Başka bir küçük kasaba Attou Kome adını taşımaktadır. Bu da Kyzikos sahası üzerinde fakat daha geç

³⁶⁸ Hasluck 1904, 21 vd. n° 4; 1906, 29; *SEG XXXIV* 1245; J.- L. Robert 1950, 63 dn. 4; J.- L. Robert 1955, 38 dn. 1.

Homeros (*Il. II. 845; 683; III. 184*) Troia savaşları sırasında Hellespontos'un Trakyalılar ve Sangarios (Sakarya) boylarının Phrygia'lılar tarafından iskan edildiğini aktarır. Strabon (XIII. 1. 8 c. 586) Kyzikos ve civarında Phrygia'lıların; Abydos'ta ise, Trakyalıların oturduğunu belirtmektedir. Kentin kurucusu Kyzikos'un Trakya kralı Eusorsos'un soyundan geldiği söylencesi Propontis ve Hellespontos'ta Trakya yerleşimini göstermesi açısından önemlidir.

³⁶⁹ Konuya ilişkin bk. Plut. *Luc. IX. 2; XI. 1; Sall. Hist. III. 15-23; Liv. perioch. 94-95; App. Mithr. 72-77; Flor. epit. I. 40. 16; Frontin. strat. III. 13. 6; IV. 5. 21; Oros. hist. VI. 2. 14-15; 19-20*. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007, 322

³⁷⁰ Welles 1934, 89-104 n° 18 str. 8-11; Magie 1950, 143 dn. 69: ἀπὸ [μ]ὲν ἡλίου ἀνατολῶν ἀπὸ τῆς Ζελεΐτιδος χώρας τῆς μὲν [π]ρὸς τὴν Κυζικηνὴν ὁδὸς βασιλικὴ ἢ ἀρχαία ἢ ἄγουσα ἐπ[ι] Πάννου κώμης ἐπάνω τῆς κώμης καὶ τῆς Βάρεως, ἢ συ[ν] | [δ]ειχθεῖσα ὑπὸ τε Μενεκράτου Βακχίου Πυθοκωμίτου κτλ. *Doğudan, Kyzikos'a doğru olan Zeleia khora'sından köyün ve Baris'in yukarisından Pannou kome'ye giden antik kral yolu. (Bu) yol Pythokome'li Bakkhios oğlu Menekrates.....*

³⁷¹ *I.Kyzikos II*, n° 13; ayrıca bk. Magie 1950, 64 dn. 41; 143 dn. 69; Maffre 2002, 21 dn. 97.

³⁷² F. W. Hasluck (1910, 108 vd.) bu kenti Zeleia ve çay ağzının arasına yerleştirmektedir. Ayrıca bk. Leaf 1923, 69.

³⁷³ Ayrıca bk. Hasluck 1910, 141 vd.; Robert 1937, 208 vd.

tarihlidir³⁷⁴. Zeleia yakınında Skyena köyü (οἱ κωμηῆται οἱ Συκηνῶν) Asklepiodotos'un oğlu Apollonides'i çelek takmak suretiyle onurlandırmaktadır³⁷⁵.

Miletoupolis'in (Melde) *khora*'sında güneydoğuda Rhyndakos'un bir akıntısı üzerinde Alpağut isimli köyde Orneenoi ve Dandaenoi (Ὀρνεηνῶν κάτοικοι καὶ Δανδαηνῶν κάτοικοι) olmak üzere iki adet *katoikiai* tespit edilmiştir³⁷⁶. Bükköy'de M.Ö. II.-I. yüzyıla tarihlenen yazıtta Orneenoi ile (οἱ κατοικοῦντες ἐν Ὀρνεεῖ) tekrar karşılaşılmaktadır³⁷⁷. Hellenistik Dönem'e ait Mustafakemalpaşa'da bulunan epigrafik belgede Doidalses isimli atlet adı zikredilmeyen bir köy halkı tarafından onurlandırılmaktadır³⁷⁸. Daha doğuda Rhyndakos üzerindeki Apollonia'nın teritoryumunda Daphnou *katoikia* halkı Hellenistik Dönem'de iki kişiyi onurlandırmaktadır³⁷⁹. Mysia *katoikia*'sının söz konusu olması muhtemeldir. Ancak Dolionis adı Kyzikos dolaylarındaki, Aisepos Irmağı'ndan Rhyndakos Irmağı'na ve Daskylitis Gölü'ne kadarki halk ve Myrleia'ya³⁸⁰ kadar uzanan Mygdonia'lılar için uygun görülmektedir³⁸¹. Apolloniatis Gölü de bu alanda entegre olmuştur. Bu gölün doğusunda Ὀροὶ Μάνδρων καὶ Γαννατήνου/*Mandron ve Gannatenos'un sınırları* ibaresinin yazıldığı bir sınır taşı ele geçmiştir³⁸².

1.7. Daskyleion Satraplık Merkezinin Demografik Yapısı

Amasya'lı Strabon (XII. 4. 6 c. 565; ayrıca bk. XII. 8. 7 c. 573) Mysia/Hellespontos Phrygia'si şeklinde zikrettiği bu bölgeye Troia'nın alınmasından sonra Phrygia'lıların ve Mysia'lıların eş zamanda; daha sonra Lydia'lılar, Aiolis'liler ve Ionia'lılar; ardından Persler ve Makedonyalıların son olarak Romalıların hüküm sürdüğünü aktarmaktadır. Antik kaynaklar, arkeolojik veriler ve onomastik incelemelerden edinilen bulgular, Strabon'un bu tarihsel gözleminin kanıtı niteliğindedir. Eyalet merkezi Daskyleion ve teritoryumunun yerleşim arkeolojisi bilinen en erken dönemlerden itibaren başlı başına bir iskan alanıdır. Bir diğer deyişle gelip geçenlerin yanında, bu tarihsel derinliğin kültürel, toplumsal-iktisadi birikimlerini kimliklerinde taşıyan Mysia/Phrygia, Lydia, Hellen, Pers ve Sami kökenli halkların

³⁷⁴ Maffre 2002, 21.

³⁷⁵ IGL 1534; *I.Kyzikos I*, n° 47; R.-J. Robert 1976, 231 dn. 321; Maffre 2002, 21.

³⁷⁶ *I.Kyzikos* n° 20; Debord 1977, 46.

³⁷⁷ *I.Kyzikos* n° 22.

³⁷⁸ *I.Kyzikos* n° 23; Hasluck 1910, 268 n° 25.

Doidalses Trakya-Bithynia kökenli bir adıdır. Strabon'un (XII. 4. 2 c. 563) Doidalsos; Memnon'un (XX. 1-2) Dydsalsos şeklinde zikrettiği bu kişi Astakos kentinin kurucusudur. Nikomedia'da ele geçen bir yazıtta, Strabon'un belirttiği gibi, Doidalsos formunda bilinmektedir (*TAM IV* 181).

³⁷⁹ Tanriver-Kütük 1993, 100-101; Schuler 1998, 298 n° 13.

³⁸⁰ Mela I. 99; Strab. XII. 4. 3-9 c. 564-566; Plin. *nat.* V. 40 [143]. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μύρλεια= *Myrleia*.

³⁸¹ Strab. XII. 8. 10 c. 575; 11 c. 576. Kyzikos'un önceden Dolionis şeklinde adlandırılması için bk. Schol. Apoll. Rhod. *argon.* I. 961/3= *FGrHist III B* 471 '*Dei(l)okhos*'. Plinius (*nat.* V. 40) Miletos'un bir kolonisi olan Kyzikos'un önceden Arktonnesos, Dolionis ve Dindymis şeklinde zikredildiğini aktarır.

³⁸² Munro-Anthony 1897, 154.

oluşturduğu kozmopolit bir yapıya sahiptir. Phrygia’lıların M.Ö. VIII.-VII. yüzyıllardan beri bu bölgede ikamet ettikleri zaman içinde bölgeyi onomastik olarak temsil etmelerinden anlaşılıyor. M.Ö. VII. yüzyıldan sonra –Kimmer saldırıları sonucunda Phrygia krallığının yıkılmasıyla³⁸³– Phrygia popülasyon yerini yavaş yavaş Lydia halklarına bırakmaya ya da onlarla paylaşmaya başladığı görülür³⁸⁴. M.Ö. 546 yılında Lydia’lıların egemen otoritesinin sonlandırılıp Daskyleion’un Akhaimenid imparatorluğunun mutlak hakimiyetinin idari merkezi haline dönüştürülmesiyle Persler ve beraberinde gelen Sami kökenli halklar da bölgeye intikal ederek farklı kesimlerin bir araya gelip uyum içinde yaşadığı bir mekana bürünmüştür. Perslerin bölgede hakim olmaya çalıştıkları halklar üzerinde devamlı kontrolü ve bir iktidar sağlama işlevi, sistemli yayılışıyla bölgedeki demografik temsili etkilediği ve gerçekten biçimlendirdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Persler diğer imparatorluklarla kıyaslanınca egemenlikleri altındaki halkları hafif denilebilecek dokunuşlarla yönetmişlerdir. Persler fethettikleri ülkelerde sergiledikleri dinsel hoşgörü, tanıdıkları toplumsal ve iktisadi özerklik politikası ve yönetenler ile yönetilenler arasında daha değerli, daha güçlü bir bağ bulma girişimleri sayesinde bölgede ikamet edenleri, egemen bir kültürün halkları ve dilleri haline getirmemişlerdir. Bilakis kültürel, dinsel ve siyasi azınlıklara karşı dikkatli ve uzak görüşlü başarılı bir politika sürdürmüşlerdir.

Phrygia’lılardan önce Hellespontos Phrygia’sında muhtemelen Mysia’lılar etkin bir nüfuza sahiptiler. Antik kaynaklar Phrygia’lıların ve Mysia’lıların kuzey-batı Anadolu’daki varlıklarını ortaya koymakta; bu halkların eşzamanda yaşadıkları konusunda beyanda bulunmaktadır³⁸⁵. Homeros Troia Savaşı’ndan önce Phrygia’lıların Anadolu’da iskan ettiklerini belirtmekte³⁸⁶; ancak Lydia’lı Ksanthos Troia Savaşı’ndan sonra geldiklerini dille getirmektedir³⁸⁷. Muhtemelen Phrygia göçleri tek bir dalga halinde değil; intervaller şeklinde gerçekleşmiştir. Bu göçler zamanla Abydos, Lampsakos ve Ida Dağı gibi batıya kıyı içlerine doğru yönelmiş olsa gerektir³⁸⁸. M.Ö. VII. yüzyılla birlikte Arkaik Dönem’in başında Mysia’lılar

³⁸³ Strab. I. 3. 21 c. 61. Söylenceye göre, Midas’ın boğa kanı içerek kendini öldürmesi hususunda ayrıca bk. Plut. *Flam.* XX. 5; Plut. *mor.* II. 168; *de Super.* 8; Apollon. *Lex. Hom.* 156. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sayce 1931, 136; Roller 1983, 301; Prag 1989, 159.

³⁸⁴ Skylaks’ın (*periplus* 94) anlatısından M.Ö. V. yüzyılda Phrygia’lıların bölgede hala baskın bir etnik olduklarını sergiliyor.

³⁸⁵ Hom. *Il.* II. 858-864; X. 425-430; XIII. 792; Strab. XII. 4. 4-5 c. 564-565; 4. 8 c. 566; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Φρυγία= *Phrygia*.

Herodotos (VII. 74) Mysia’lıları Lydia kolonileri şeklinde vermektedir; Olympos Dağı’na komşu olduklarından ötürü onlara Olympos’lular da denildiğini aktarmaktadır.

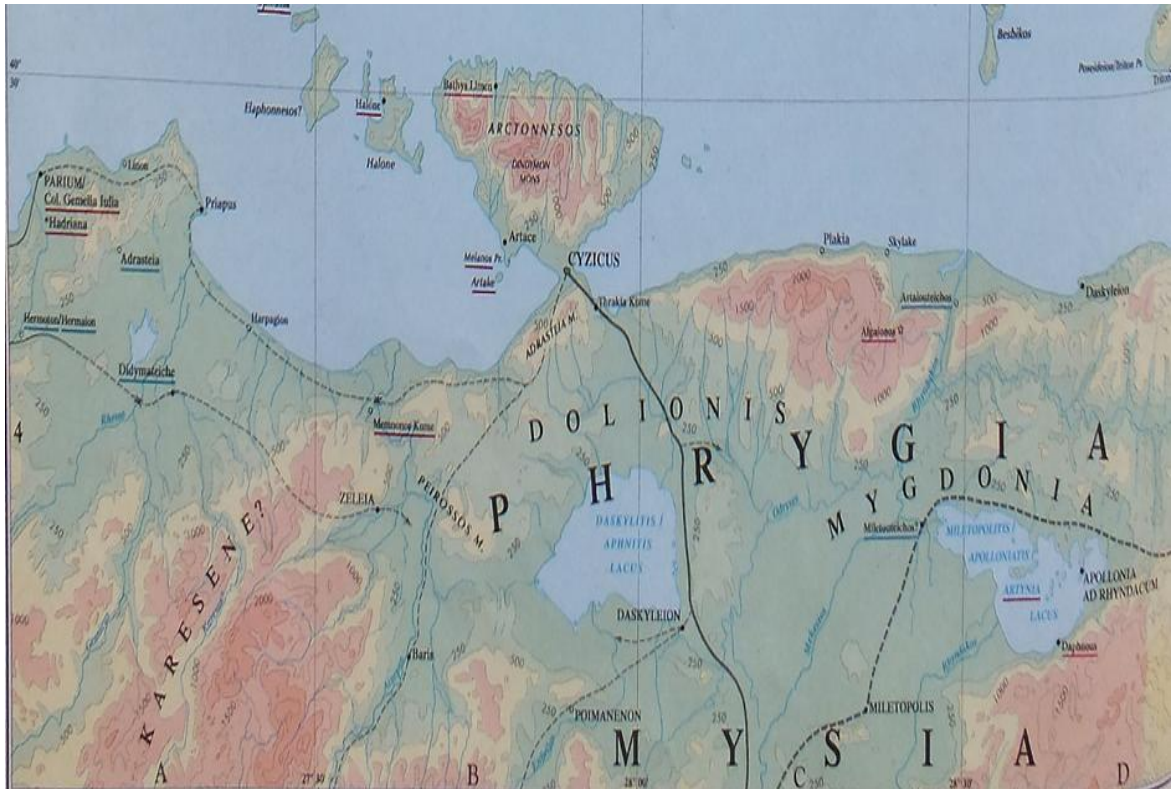
³⁸⁶ Hom. *Il.* II. 862; III. 180-189; 401; XVIII. 290-292; XXIV. 544-546; ayrıca bk. *FGrHist* I A 18 F 1 ‘*Enchiridion*’; Dion. Hal. *ant.* I. XLVII. 5-6.

³⁸⁷ *FGrHist* III 765 C 2 F 14 ‘*Ksanthos*’; *FGrHist* II B 244 F 170 ‘*Apollodoros*’; konuya ilişkin bk. Strab. XIV. 5. 29 c. 681; ayrıca bk. XIV. 4. 4-5 c. 564-565.

³⁸⁸ Ida için bk. Strab. X. 3. 22 c.

kalabalık bir nüfusa sahip olduklarından, güney Propontis'e ve doğu Aisepos'a adlarını verirler.

Resim 1.4 Barrington Atlas: Hellespontos Phrygia'sı

Bu durum en azından Homeros için geçerlidir. Ancak bilinmeyen bir zamandiliminde güneye iç taraflara doğru kayalar ve yerlerini Phrygia'lılara bırakırlar (Skylaks *periplus* 94)³⁸⁹. Persler gelene kadar bölgede Phrygia'lılar etnik yapıya hakim görünürler. Dolionis/Dolionia'lılar ve Mygdonia'lılar Phrygia boylarının başlıca gruplarını oluşturup³⁹⁰ antik yazarların anlatıları

³⁸⁹ Herodotos (III. 90) *nomos* dizelgesinde Mysia'lıları Lydia Bölgesi'ni içerisinde vermekte; Phrygia'lıları ise Hellespontos Bölgesi'nde taktim etmektedir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 117.

³⁹⁰ Phrygia'lıların bir diğer boyu ise, muhtemelen Bebrykia'lılardır. Lampsakos'lu Kharon (*FGrHist* III A 262 F 7= Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 2a), Lampsakos yöresinin daha önceden Bebrykia olarak adlandırıldığını ve bu halkın aralıksız süren savaşlar nedeniyle tümüyle yok olup gittiğini belirtir. Tzetzes (*Chil.* I. str. 840), bundan yola çıkarak tüm Hellespontos'u Bebrykes olarak adlandırmaya kalkmıştır (ayrıca krş. Plin. *nat.* V. 33). Coğrafyacı Dionysios (*perieg.* 805; ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 805-808) Bebrykia'lıları, Bithynia'lılardan ve Karadeniz'in ağzından sonra gelen bir yere yerleştirir. Strabon (VII. 3. 2 c. 295; ayrıca bk. XIII. 1. 8 c. 586) ise, Bebrykes'in soyundan olan Mygdones ve Bebrykes kavimlerinin Bithynia'lılardan önce Mysia'da oturduklarını belirtir. Bebrykes'in boğazlı Bithynia'lılar olarak adlandırıldığı, Bebrykes Kralı Amykos'un çiftliğine/sarayına bakarak anlaşılır (ayrıca bk. Schol. Apoll. Rhod. *argon.* 124 str. 10c; 2a). Sarayın ise, boğaz yakınında Asya kıyılarında yer aldığı ve burada Bebrykes Kralı Amykos'un sığır ağılları ve çiftliği olduğu Orpheus'un yorumcusu Rhodos'lu Apollonios'tan (*argon.* II. str. 136-144) bilinmektedir (Gyllius *Bosp.* II. 22). Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika* s.v. Βεβρύκων ἔθνη δύο= *Bebrykon ethne duo*) Bebrykes Küçük Asya'da Pontos ve Avrupa'daki İberya olmak üzere iki halk vardır. Asya'daki halkların farklı soydan geldikleri farz edilmektedir: Bebryks ya da Bebryke adından türemiş olmalıdır (ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 805). *Ethnikon*'u ise, Bebrykios ve Bebrykia'dır. Argonaut'ların Karadeniz yolculuğu esnasında Bebryks kralı Amykos'un Argo gemicilerini konuk ettiği sırada Zeus ile Leda'nın oğlu Polluks'la yaptığı yumruk dövüşünde yenilerek öldürülmesi için bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 1-98; ayrıca bk. Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 98-100a; Orphica *argon.* str. 664-665; Plin. *nat.* XVI. 89; Amm. Marc. XXII. 8. 14 dn. 1.

sayesinde tarihte yerlerini korurlar³⁹¹. Aisepos ile Kios arasındaki işgallerin kalıcılığı da antik yazarlar/mitografların haklarındaki ilgilemi açıklamaktadır. M.Ö. VI. yüzyılın sonunda ve Klasik Dönem boyunca Phrygia halklarının Kyzikos civarında, Zeleia’da, Daskyleion çevresi ve olasılıkla Balıkesir bölgesinde sürekli bir iskanları söz konusudur. Mitograflar, coğrafyacılar ve leksikograflar Kyzikos dolaylarından, Aisepos Irmağı’ndan Daskylitis Gölü kıyısına, Miletopolis yakınına, Rhyndakos Irmağı’na kadar uzanan alanları Dolionia’lılarla ilişkilendirmektedirler³⁹². Dolionia’lılardan sonra gelen ve Myrleia’ya (Mudanya)³⁹³ kadara uzanan Phrygia boylarının ikinci kolunu ise, Mygdonia’lılar teşkil etmektedir³⁹⁴. Özellikle Rhyndakos Irmağı civarında, Bithynia’da ve ötesinde sürekli bir yerleşimleri söz konusudur³⁹⁵. Homeros’un (*Il.* III. 180-189) anlatısına göre, kral Mygdon ve beraberindekiler Sangarios yöresinde ikamet etmekteydiler³⁹⁶; eserlerinin konu örgüsünü M.Ö. IX.-VII. yüzyılları arasındaki mitolojik olaylara ayıran Rhodos’lu Apollonios (*Argon.* II. str. 787-795) için Mygdonia’lılar sanki Sangarios (Sakarya Irmağı) ile Hypios arasına yerleşmişler ve Mariandynia’lılara boyun eğler. Miletos’lu Hekataios (*FGrHist* I A 1 F 217), Daskylitis Gölü’nden Mygdonia Ovası boyunca akıp Rhyndakos’a dökülen Odryses Irmağı anlatımından ovaya adını veren Mygdonia’lıların varlığını teyit eder³⁹⁷. Hellenistik Dönem’de bu halk her zaman Propontis kıyısında

³⁹¹ Antik yazarlar Mygdonia’lılar ile Dolionia’lıların aynı etnik gruba ait oldukları hususunda hem fikirde değillerdir. Strabon (XII. 4. 4. c. 564) Bithynia’lıların, Phrygia’lıların ve Mysia’lıların hatta Kyzikos dolayındaki Dolionia’lıların, Mygdonia’lıların ve Troia’lıların arasındaki sınırı belirtmenin güçlüğüne değinirken her kabilenin diğerinden ayrı olduğu gerçeğinin kabul gördüğünü aktarır. Strabon (VII. 3. 2 c. 295) Trakya kabilelerinden Mysia’lılar Lydia, Phrygia ve Troia civarlarında yaşamaktaydılar. Phrygia’lılar bizzat kendileri Mygdonia’lılar, Bebrykia’lılar, Medobithynia’lılar, Bithynia’lılar ve Thynia’lılar gibi Trakya kabilesindendirler. Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 117 dn. 395.

³⁹² Eustathius (*Comm. ad Hom. Il.* II. 768. 26-769. 9) ve Strabon’a (XII. 8. 10 c. 575) göre, Kyzikos civarındaki halk, Aisepos Irmağı’ndan Rhyndakos Irmağı’na ve Daskylitis Gölü’ne kadar Dolionia’lılar şeklinde zikredilirler. Strabon (XIV. 5. 29 c. 681) Apollodoros’tan (*FGrHist* II B 244 F 170 ‘*Apollodoros*’) yaptığı alıntıya istinaden Miletopolis’e giderken Kyzikos dolaylarındaki toprakların Dolion ve Mysia olarak adlandırıldığı söyler. Plinius (*nat.* V. 40) Miletos’un bir kolonisi olan Kyzikos’un önceden Arktonnesos, Dolionis ve Dindymis şeklinde zikredildiğini aktarır. Konuya ilişkin ayrıca bk. *FGrHist* I A 1 F 219 ‘*Hekataios*’= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δολίονες= *Doliones*; Κύζικος= *Kyzikos*; Σκρύμος= *Skrymos*; Apoll. Rhod. *Argon.* II. 765; Schol. Apoll. Rhod. *argon.* I. 961/3= *FGrHist* III B 471 ‘*Dei(1)okhos*’.

³⁹³ Mela I. 99; Strab. XII. 4. 3-9 c. 564-566; Plin. *nat.* V. 40 [143]. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μύρλεια= *Myrleia*.

³⁹⁴ Eust. *Comm. ad Hom. Il.* II. 768. 26-769. 9; Strab. XII. 8.10 c. 575; Herakles’in Phrygia ve Mygdonia’lılar üzerine açtığı sefer için bk. *FHG fr.* 15 ‘*Herodoros*’= *FGrHist* III B 432 F 14 ‘*Nymphis*’; Schol. Apoll. Rhod. *Argon.* II. 786-787a. Phrygia’lıların bir kolu olduklarını belirten Μυγδόνα Φρύγα τὸ γένος/*Phrygia soyundan Mygdon* için bk. Eust. *Comm. ad Od.* X. 852; benzer bir ibare için bk. Hes. *lex.* κ 3649 <Κόροιβος= *Koroibos*>.

³⁹⁵ Strab. XII. 8. 10 c. 575; Schol. Apoll. Rhod. *Argon.* II. 786; Amm. Marc. XII. 8. 14.

Byzantion’lu Dionysios’a (I. 1 fr. 2) göre, İstanbul Boğazı aynı zamanda Bithynia, Mygdonia ya da Bebrykia Boğazı olarak da adlandırılabilir. Zira boğazın her iki yakasında ikamet edenler Bithynia’lılar, Mygdonia’lılar ve Bebrykia’lılar şeklinde anılırlar (Amm. Marc. XXII. 8. 14; Gyllius *Bosp.* I. 1). Herakleia’lı Nymphis (*fr.* 3 M. III 13)= Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 786-787a [188]) Bithynia’lıların aynı zamanda Mygdones ve Bebrykes olarak adlandırıldığını söyler.

³⁹⁶ Konuya ilişkin ayrıca bk. Hom. *Il.* XVI. 715-720; Schol. Apoll. Rhod. *Argon.* III. 189.

³⁹⁷ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 22 c. 551; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* B 857; Demetrius Scepsius, *Gramm. fr.* 45.14.

bilhassa Rhyndakos ile Myrleia sahası arasındadır. Pergamon'un yargılama yetkisine (*Pergamena iurisdictio*) bağımlılardı³⁹⁸.

Antik kaynakların yanı sıra epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntular da Daskyleion teritoryumunda Phrygia'luların varlığını teyit eder. Perslerin Hellespontos Bölgesi'ndeki kayıtsız şartsız hakimiyetiyle Daskyleion ve teritoryumunda yaşayan Phrygia aristokrasisinin Perslerin bağlaştığı haline geldiği sonucuna ulaşılabilmir. Ergili'de ele geçen, M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısına tarihlen Manes steli bu duruma tanıklık eder³⁹⁹. Gerçi yazıtın içeriği hakkında net bir bilgi yoktur. İlk satır bir nebze anlaşılabilirken –..*Manes'in torunu, Iyung- un oğlu Manes?*– ikinci ve üçüncü satırlar karmaşık sentaks yapısı ve daha ziyade kelimelerin belirsiz semantiğinden ötürü anlaşılmamaktadır. Manes'in stelin dikicisi mi, yoksa kendisine ithaf edilen bir stel mi olduğu belirsizdir. Bunun yanı sıra Manes'in mezar yazıtı olma ihtimali de söz konusudur. Ancak adının çok sık geçmesi tipik mezar yazıtlarında karşılaşılan bir durum değildir. Bu bağlamda Manes'in yaptığı işleri (*res gestae*) aktarması daha olası gözükmektedir⁴⁰⁰. Phrygia'lularla birlikte Lydia'luların elit kesiminin Perslerin önemli hizmetlerinde çalıştıklarına dair antik kaynaklarda da çeşitli örnekleri mevcuttur. M.Ö. 478 yılında Pausanias önderliğinde Byzantion ve Sestos muhasarasında Pers kralı Kserkses'in akrabası garnizon komutanıyla (Corn. Nep. *Paus.* IV. 22) maiyetindeki çok sayıda Pers; hizmetlerinde çalışan Lydia ve Phrygia'lı tutsak edilir. Kısa süre sonra Phrygia ve Lydia'dan tutsakların akraba ve arkadaşları gelip yüksek miktarda fidye ödeyerek onları satın alır. Bu şekilde Kimon Atina donanmasının dört aylık ücretini ve yiyecek giderlerini temin eder; ayrıca kentin hazinesine azımsanmayacak oranda altın bırakır⁴⁰¹. Esirler için ödenen kurtulmalığın ederleri bu tutsakların Phrygia ve Lydia'luların varıl ailelerinin fertleri olduklarının kanıtıdır. Dolayısıyla Doğu Phrygia'luların tahkimli kentlerde yaşayan zengin bir tarım toplumu şeklindeki tasviri tanıtımı (Hom. *Il.* III. 180-189; X. 431), Klasik Dönem'de Propontis'in Phrygia grubuna siyasi fonksiyon olduğu kadar toplumsal kuruluşlar için de uygulanabilir. Bunların varlıkları salt tarım ve at yetiştiriciliğine bağlı olup (Ksen. *Kyr.* II. 1. 5) yer altı kaynaklarından faydalanmıyor olsa gerektirler⁴⁰².

M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen diğer bir Phrygçe yazıt ise, Kösemtuğ Tümülüs kazısında açığa çıkartılmıştır⁴⁰³. Dört satırın kazındığı mermer blok sonraki zamanlarda mermerden yapılmış mezar kapısında eşik taşı fonksiyonuyla ikinci kez kullanılmıştır. Frag-

³⁹⁸ Plin. *nat.* V. 126; ayrıca bk. Ruge 1933, col. 999-1000; Maffre 2002, 118.

³⁹⁹ Gusmani-Polat 1999, 137-161; ayrıca bk. Bakır 2004, 58.

⁴⁰⁰ Gusmani-Polat 1999, 154 vdd.

⁴⁰¹ Plut. *Kim.* IX. 2-4; ayrıca bk. Polyain. *strat.* I. 34. 2 '*Kimon*'; ayrıca bk. Sekunda 1988a, 176 vd.; Arslan 2010, 79 dn. 270.

⁴⁰² Maffre 2002, 120.

⁴⁰³ Bakır - Gusmani 1991, 157-164; ayrıca bk. Bakır 2004, 57.

man halindeki yazıtın içeriğine ilişkin kesin bir şeyler söylemek mümkün değildir. Bunun yanı sıra Hisartepe’de temelleri bulunan Kybele Tapınağı’na sunulan bir adak yazıtı olabileceği savlar arasındadır⁴⁰⁴. Bununla birlikte üzeri Phrygçe yazılı, bezemeli ve grafitto seramikler burada yaşayan halkın kullandığı veya kente uğramış bir Phrygia’lı tüccar, gezginin Kybele’ye adak amaçlı bıraktığı eserler olabilir⁴⁰⁵. Gri renkli bir kase üzerine Phrygçe ‘*Saragis/Saralis*’ ismi kazılmıştır⁴⁰⁶. Attika’dan ithal edilmiş içki kaselerinin kaideleri altında ya da dudak kenarlarında grafitto Phrygçe yazılara sıkça rastlanmaktadır. Bunlardan bir *kylix* ayağı altına yazılmış Phrygçe satrap ya da yönetici manasına gelen ve Hellence Οὐναξος; Οὐναξων ve Οὐναξιων⁴⁰⁷ adıyla özdeşleştirilen ‘*Vana[ks]*’ ibaresidir⁴⁰⁸. M.Ö. 350 yıllarına tarihlenen ve yine Attika üretimi bir *kantharos*’un dudak kenarında Phryg harfleri ile ‘*Karea[*’; gri monokrom tabağın gövde parçası üzerine *ilam[* sözcüğü; *amphora* omuz parçası üzerine yazılan ve dativ formundan ötür adak sunusu olduğu düşünülen *iteo* yazılmıştır⁴⁰⁹. Daskyleion’da Phrygia’lıların varlığını ve Phrygia kültürünün yöreye yayılışını gösteren diğer önemli arkeolojik kalıntılar ise, Hisartepe’de temelleri açığa çıkarılan Phrygia’lıların baş tanrıçası Kybele’ye ait olduğu düşünülen tapınak temelleri⁴¹⁰; M.Ö. VII. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Kybele Tapınak modeli, *bothros*, kült eşyaları; ayrıca Hisartepe’nin güney eteklerinin devamında yer alan alüvyon dolgu tarlalara doğru uzanan Phrygia surudur⁴¹¹.

Daskyleion’da Lydia’lıların mevcudiyeti, arkeolojik verilerin ve epigrafik belgelerin azlığına rağmen, tartışma götürmez bir gerçektir. Söylenceler de Daskyleion’da Lydia’lılardan evvel Phrygia popülasyonunun varlığını onaylamakta; Phrygia ve Lydia’lılarla bağlantılarını vurgulamaktadır. Rivayete göre Daskyleion adını, Mermnades sülalesine mensup Lydia kralı Gyges’in dedesi I. Daskylos’tan alır⁴¹² –Daskylos isminin aidiyet gösteren son hecesine -ειον ya da -ιον suffixleriyle Δασκύλειον, Δασκύλιον formları türetilmiştir. I. Daskylos’un Phrygia’lı bir kadınla evliliğinden II. Daskylos; II. Daskylos’un Kappadokia’lı bir kadınla

⁴⁰⁴ Bakır 2003, 13; 2004, 57.

⁴⁰⁵ Phrygçe yazıtlı grafitto seramikler için bk. Gusmani-Polat 1999, 59-64; Bakır-Gusmani 1993, 135-144; Bakır 2003, 13; Yıldızhan 2007, 344 vd.; 2007 kazısı esnasında iki adet seramik parçası üzerine yazılmış Phrygçe grafitto için bk. Bakır-Bulut-Hekimoğlu-İren-Yaldır-Özdemi 2009, 15.

⁴⁰⁶ Gusmani-Polat 1999, 64.

⁴⁰⁷ Zgusta 1964, § 1138.

⁴⁰⁸ Bakır-Gusmani 1993, 143 n° 2; Brixhe 1996, 138-139.

⁴⁰⁹ Bakır-Gusmani 1993, 143 n° 3; 144 n° 8; 5; Brixhe 1996, 140-145.

⁴¹⁰ Bakır 1995, 272-276; 2001, 171; 2003, 7; 2004, 59.

⁴¹¹ Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, 577-582; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 312 vd.; Bakır 2003, 7; 2004, 57-60.

⁴¹² *FGrHist* II A 90 F 45 (1); 44 (11); 46 (1); 63 (1-3) ‘*Nikolaos*’= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; 10. 32; 13. 34; *de Virt.* I. p. 343. 21. Konuya ilişkin ayrıca bk. Ruge 1901, *col.* 2220; Mellink 2006^a, 644; Graham 1971, 41 dn. 60; Bakır 2003b, 6.

izdivacından Lydia kralı Gyges dünyaya gelir⁴¹³. Antik kaynakların yanı sıra Epigrafik belgelerle de Daskylos adının α, ε 'na dönüşerek Deskylos şeklinde Lydia Bölgesi'nde M.Ö. II. yüzyıldan-M.S. III. yüzyıla kadar yaygın kullanımına devam etmesi Daskylos'un Lydia kökenli olduğunun birer kanıtı niteliğindedir⁴¹⁴. Bunun yanı sıra nadir sayıda seramikler üzerinde Lydçe belgelenmektedir⁴¹⁵. Daskyleion'dan gün ışığına çıkarılan arkeolojik verilere gelince Lydia *skyphos*'ları⁴¹⁶ ve en önemlisi Lydia suru⁴¹⁷ Daskyleion'da Lydia'luların varlığının somut verilerindedir.

Daskyleion ile teritoryumunda Arkaik ve Klasik Dönem boyunca Hellenlerin kolonyal kontrolden bahsetmek mümkün değildir. Phrygia'luların ardından Lydia'luların bölgedeki politik ve kültürel gücünün devamlılığından ötürü Aiolia ve Ionia kolonizasyonu Hellepontos ve Propontis kıyı kentleriyle sınırlanmıştır. Bu bağlamda sınırlı bir alanda sahil şeridinde konuşlanmış olarak ülkenin iç kısımlarında tehlikeye atılmamayı tercih etmiş olmalıdırlar. Kolonizasyonun başlangıcına ilişkin bu dağılım, Ksenophon'un (*Kyr.* VII. 4. 8-9) M.Ö. 546 yılından sonra Perslerin Hellepontos Phrygia'sını ele geçirmesine ilişkin anlatısıyla desteklenmektedir. Ksenophon bölgenin coğrafik fethini kısa bir şekilde tasvir ederek öncelikli olarak kıyı boyunca uzanan kentlerde –isimlerini söylemeden- meydana gelen ilk Hellen-Akhaimenid temasını anlatıp devamında Phrygia kralının ve komutanlarının tutumlarını incelemektedir. Deniz kıyısında yaşayan Hellenlerin fazla direnmeden Pers ordularına çeşitli hediyeler sunup Kyros'a haraç vermeyi; onunla birlikte sefere katılmayı ve asker göndermeyi kabul ederler. Phrygia kralı ise, Perslerle sonuna kadar savaşmayı kararlaştırır. Ancak adamlarının daha ilk çarpışmada kendisini yalnız bırakmaları nedeniyle Hystaspas'e teslim olmak zorunda kalır⁴¹⁸. Bununla birlikte Pers hakimiyetiyle de Daskyleion'da aktif bir kolonizasyon hareketine müsaade verilmemiştir. Klasik Dönem boyunca seramikler haricinde –bunların çoğu ithal seramiklerdir⁴¹⁹– Daskyleion teritoryumunda Hellen epigrafik belgelerle karşılaşılması buranın Pers ve yerli ahali tarafından iskan edildiğinin göstergesidir⁴²⁰. Bununla

⁴¹³ *FGrHist* II A 90 F 44 (11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32.

⁴¹⁴ Sardeis: SEG XLI 1025 (M.Ö. 129/127); XXXI 1043 (M.Ö. 9); Maionia: TAM V/1 526 (Deskylos oğlu Deskylis); Saittai (Sidas Kale yöresi): TAM V/1 141 (M.S. 69/70); 92 (M.S. 168/169); 81 (M.S. 173/174); SEG XXXI 1020 (M.S. 82/83); XXXIII 1016 (M.S. 103/104); 1041 (M.S. 249/250); XXXV 1237 (M.S. 268/269); Silandos: TAM V/1 65; Lydia/Phrygia 'Deskylos'un oğlu Deskylos' (M.S. 194/195).

⁴¹⁵ Bakır-Gusmani 1993, 141 n° 4; Yıldızhan 1999, 59 K 136.

⁴¹⁶ Akurgal 1957, 662. Daskyleion'da M.Ö. VII.-V. yüzyıllar arasında Lydia'dan ithal edilmiş boyalı Lidya seramikleri için bk. Gürtekin-Demir 2002, 111-143.

⁴¹⁷ Akurgal 1957, 662; Bakır 2003, 7.

⁴¹⁸ Ksen. *Kyr.* VII. 4. 10-11. Konuya ilişkin ayrıca bk. Ksenophon'dan birebir alıntı yapan Zon. *epit. hist.* I. 252-253; ayrıca bk. Maffre 2002, 123.

⁴¹⁹ Tuna-Nörling 1999, 1-93; 2001, 109-122; Görkay 1999, 1-100; Coşkun 2004, 89-134; 2006, 83-114; Koçak Yaldir 2009, 141-153; 2011, 85-100; ayrıca bk. Bakır 2007, 169 vd.; 2012, 9 vd.

⁴²⁰ C. Roebuck (1959, 112) ve J. Boardman (1995, 292-293) Daskyleion'un Lydia hizmetinde olan Hellen paralı askerlerin yerleşimi olduğunu ileri sürmüştür; A. J. Graham (1971, 42) için, burası Phrygia imparatorluğunun

birlikte Daskyleion *bullae*'ları içinden fragman halinde Hellence ΣΑΜ...ibaresinin kazıldığı bir örnek bilinmektedir. Samos mühürleri ile ilişkili veya sanatçı imzası olabileceği yönünde yorum söz konusudur⁴²¹. Daskyleion ve civar yerleşimlerde Hellence epigrafik belgelerin Hellenistik Dönem'den itibaren sıklıkla ele geçmesi Hellenleşme sürecinin bölgede Pers egemenliğinin sona erip Makedonya hegemonyasının etkisiyle başladığını serimlemektedir⁴²².

Strabon (XIII. 1. 3 c. 582) Aiolia kolonizasyonunun Kyzikene'den Kaikos (Bakırçay) Irmağı'na kadar bütün ülke boyunca yayıldığından bahseden bir rivayeti aktarır. Kaikos ve Hermos (Gediz) Irmağı arasındaki yerden çok daha uzağa ulaşır. Alıntılıdığı mitolojik söylenceler aslında Aiolia kolonizasyonunun Ionia'nınkinden dört kuşak önce olduğunu; ancak bazı olaylardan ötürü geciktiğini aktarır. Zira göç seferinin ilk lideri Orestes'tir. Arkadia'da hayatını yitirince yerine oğlu Penthilos geçer. Penthilos takriben Herakleides'lerin Peloponnesos'a dönüşüyle aynı zamanda Troia Savaşları'ndan sonra altmış yılda Trakya'ya ilerler. Ardından Penthilos'un oğlu Arkhelaos bu kolonizasyon hareketini Daskyleion yakınında şimdiki Kyzikos'a yöneltir. En genç oğlu Gras ise, Granikos (Kocabaş) Irmağı'na kadar ilerleyerek ve daha iyi teçhizatlanarak ordusunun büyük kısmını Lesbos'a geçirir ve burayı işgal eder. Strabon'un aktardığı bu söylencede Aiolia boyunun Daskyleion'a değil; Kyzikene'ye yani Kyzikos yöresini geldiği ve göçlerin sadece sahil kesimiyle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır⁴²³. Bu bağlamda Phrygia'nın kıyı şeridinde Ionia, bilhassa Miletos, kolonizasyonu hakimdir. Lydia krallığının Küçük Asya'da giderek artan önlenilmez gücü ve on bir yıl süreye aşkın devam eden Miletos kuşatması Miletos'lular ile diğer Ionia boylarını yeni topraklar, ticaret ve tarım alanları aramaya sevk etmiş olmalıdır. M.Ö. VII. yüzyılın birinci yarısında Lydia kralı Gyges'in onayıyla Miletos'lular, Abydos ile Kyzikos gibi önemli büyük koloniler kurarlar⁴²⁴. Bunun yanı sıra diğer küçük Miletos yerleşim merkezleri, genel olarak tarım ve balıkçılık prensiplerine dayalı Hellespontos'un Asya kıyısı üzerine ve Propontis'in iç kısımlarında kurulmuştur. Bunlar arasında Lampsakos yanındaki Kolonai⁴²⁵, Paisos (Bayram Çayı) ve Priapos (Karabiga), Kyzikos'tan pek uzak olmayan Artake (Er-

---

düşüşünden sonra kurulan bir Hellen yerleşimidir. Ancak Daskyleion'da sürdürülen kazı çalışmalarında burada Hellen varlığına dair ithal seramikler dışında doğru dürüst bir bulguyla karşılaşmamıştır (Maffre 2002, 114).

⁴²¹ Kaptan 2002 I, 173 vd.

⁴²² M.Ö. III./II. yüzyıl Daskyleion/Ergili: *I.Kyzikos* n° 182; M.Ö. II. yüzyıl Daskyleion/Ergili: *I.Kyzikos* n° 53; 173; 233; 241; 279; M.Ö. I. yüzyıl Daskyleion/Ergili: *I.Kyzikos* n° 42; 58; 78; 230; 363. Ayrıca bk. Tanriver 1991a, 193-195 n° 4-7.

⁴²³ Ayrıca bk. Graham 1971, Maffre 2002, 114; Umar 2006², 187.

Herodotos (IV. 14-15) Prokonnesos'lu Aristes anlatısında Kyzikos ve Prokonnesos'un Herodotos'un kendi zamanından yaklaşık 240 yıldan fazla bir sürede yani M.Ö. yak. 690 yılında Hellen kenti olduğu anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin ayrıca bk. Graham 1971, 39.

⁴²⁴ Strab. XIII. 1. 22 c. 591; *FGrHist* II A 72 F 26 'Anaksimenes' = Strab. XIV. 1. 6 c. 635; Plin. *nat.* V. 40 [142]; Vell. II. 7. 7.

⁴²⁵ *FGrHist* II A 72 F 25 'Anaksimenes' = Strab. XIII. 1. 19 c. 589.

dek)⁴²⁶ bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Miletos'lular Uluabat Gölü'nün iç kısımlarına Mile-touteikhos, Ryndakos kıyısındaki Appolonia'ya (Gölyazı)⁴²⁷ ve Miletoupolis'e (Melde)⁴²⁸ kadar nüfuz ederler. Göç sahalarını yeniden sahil şeridine Myrlai'ya (Mudanya)⁴²⁹ ve Kios'a (Gemlik)⁴³⁰ yöneltilir. Plakia ve Skylake, Hellenlerin eski bir kolu olan Pelages'lerin iskan alanıdır (Hdt. I. 57). Lampsakos ise Phokaia'luların kolonize merkezidir⁴³¹. Nitekim Hellen göçlerinin panoramiğine bakıldığında Daskyleion'da Aiolia ve Ionia kolonizasyon hareketinden bahsetmek pek olası değildir. Ancak bu çıkarım Klasik Dönem'de bölgede Hellenlerin hiç ikamet etmediği sonucuna götürmez; sadece yoğun bir Hellen popülasyonunun olmadığına indirger.

M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kıyı Phrygia, Akhaimenid imparatorluğunun batı bölgesi haline gelmektedir. Bu bağlamda oryantal kökenli popülasyonlar Küçük Asya'nın sonsuzluklarını aşip özellikle Hellespontos Phrygia Bölgesi'ne yerleşirler. Daskyleion asıl kozmopolit yapısını böylelikle Persler ve beraberinde gelen doğu kökenli halkları da barındırmasıyla kazanır. Daskyleion eyalet merkezinde Pers yerleşiminin somut ve tartışma götürmez kanıtı şüphesiz Daskyleion satraplarıdır. Satraplar eyalet başkentinde kendilerine tahsis edilen konaklarda aileleriyle birlikte oturmaktaydılar. Eyalet valileri ile aile bireyleri sırasıyla Mitrobates ve oğlu Kranaspes (Hdt. III. 120; 126); Megabazos⁴³² ve oğullarından halefi Oibares (Hdt. VI. 33)⁴³³; Megabates'tir⁴³⁴. M.Ö. yak. 478 yılından M.Ö. 354/353 yılına kadar I. Artabazos'tan I. Pharnabazos; II. Pharnakes; II. Pharnabazos; Ariobarzanes ve II. Artabazos'a kadar Daskyleion satraplığı, kökeni Elamca Parnaka⁴³⁵ olan ve Akhaimenides boyuna mensup Pharnakes hanedanlığının idaresine intikal etmiştir⁴³⁶. M.Ö. yak. 340? yılında

⁴²⁶ *FGrHist* II A 72 F 26 'Anaksimenes' = Strab. XIV. 1. 6 c. 635; ayrıca bk. XIII. 1. 12 c. 588; 19 c. 589; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀρτάκη = Artake; Ἄβυδοι = Abydoi; Schol. Apoll. Rhod. *argon*. I. 955.

⁴²⁷ Hellenistik Dönem'de Apollonia *demos*'unun Miletos için aldığı onur kararında Miletos'lularla kökü geçmişe dayanan akrabalık bağına değinilmektedir (Milet I 3, 155; ayrıca bk. Robert 1980, 89-98; Hansen-Nielsen 2004, 975).

⁴²⁸ Hansen-Nielsen 2004, 988.

⁴²⁹ Mela I. 99; Plin. *nat*. V.143; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μύρλαια = Myrleia.

⁴³⁰ Plin. *nat*. V. 144; M.Ö. 228 yılında Miletos ile Kios arasında yapılan *isopoliteia* için bk. *SEG* I 436; IV. 429; XXXVII 982; 985. Eusebos'un (*Chron*. 97b, Helm) anlatısına istinaden Kios M.Ö. 626/625 yılında kurulmuştur.

⁴³¹ *FGrHist* 262 F 7 a-b 'Kharon'; II A 70 F 46 'Ephoros'; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀβάρνοϛ = Abarnos.

⁴³² Hdt. IV. 143-144; V. 1-2; 14-15; Aristoph. *Av*. 484; Iust. VII. 3. 1-8.

⁴³³ Megabazos'un bir diğer oğlu ise Boubares'tir (Hdt. VII. 22). Boubares, Makedonya kralı Aleksandros'un kızıyla evlenmiştir (Hdt. V. 21; ayrıca bk. VIII. 136; Iust. VII. 3. 7-9). Pers kralı Dareios, Boubares ve Gygaie'dan doğan II. Amyntas'a ikamet etmesi için Phrygia'nın en büyük kenti Alabanda'yı vermiştir (Briant 2002, 145 vdd.; Balcer 1988, 4; 1995, 153).

⁴³⁴ Thuk. I. 129; Hdt. V. 32.

⁴³⁵ *PF* 654-678 (Hallock 1969, 205-211; 1031-1032: 1969, 298 vd.).

⁴³⁶ I. Artabazos: Thuk. I. 129; I. Pharnabazos: Thuk. II. 67. 1; II. Pharnakes: Thuk. II. 67. 2; V. 1; Pharnabazos II: Thuk. VIII. 6; Diod. XIII. 104. 6; Ariobarzanes: Ksen. *Hell*. I. 4. 7; V. 1. 28; Pomp. *Trog./Iust*. X; Artabazos II: Diod. XV. 91. 2-7; XVI. 22. 1-2; 34. 1; 52. 3; Dem. IV. 24; XXIII. 154-156. Ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50-64; Balcer 1995, 299 vd.; 1988, 18 vd.; Klinkott 2005, 48 dn. 4; Sarıkaya 2015a, 175-197.

ise Pharnakes sülalesine mensup olmayan Arsites atanmıştır⁴³⁷. II. Pharnabazos'un eşlerinden Parapita ile oğlu⁴³⁸ ve diğer oğulları Oksythres ile Dibiktos⁴³⁹; II. Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaïos/Magaïos ve amcası Sousamithras⁴⁴⁰; Ariobarzanes'in en büyük oğlu Mithradates⁴⁴¹; II. Artabazos'un Rhodos'lu Memnon ve Mentor'un kız kardeşiyle evliliğinden on bir erkek ve on tane kız evladı bilinmektedir⁴⁴². Bunlar arasında İskender'le evliliğinde Herakles adında bir çocuk dünyaya getiren kızı ve Memnon'un eski eşi Barsine; M.Ö. 324 yılında İskender'in Susa'da yaptığı düğünde Ptolemaïos'la evlendirdiği Artakama ve Kardialı Eumenes'e verdiği Artonis⁴⁴³ ile oğullarından Kophen, II. Arsames, II. Ariobarzanes, III. Pharnabazos'un adları bilinmektedir⁴⁴⁴. Bir diğer Daskyleion satrabı Arsites'in oğlu Mithropastes belgelenmektedir⁴⁴⁵. Pharnakes ailesinin bütün erkek fertleri eyaletteki politik, ekonomik ve siyasi meselelere birebir iştirak etmişlerdir.

İdari merkez olması nedeniyle Daskyleion çeşitli memur kadrosunu bünyesinde barındırmış olmalıdır. Akhaimenid imparatorluğunda genellikle resmi idari görevleri Perslerin hatırı sayılır aile üyeleri; boyunduruk halkların elit zümresi icra etmekteydi. Satrapların emrinde hizmet veren kişiler, antik kaynaklar ve epigrafik belgelerle kısmen bilinmektedir. Ancak bu durum Daskyleion teritoryumundan ziyade eyalet bölgesindeki bütün veriler derlendiğinde geçerlidir. Bununla birlikte Daskyleion'da ele geçen epigrafik belgelerde bu kişilerin görev alanları tam belirlenememektedir. Daskyleion teritoryumunda Sultaniye Köy'ünde ve Ergili'de bulunan iki mezar stelinde Ariyabāma⁴⁴⁶ ile Artama⁴⁴⁷ şeklinde iki Eski Persçe ad belgelenmiştir. Ariyabāma ile birlikte Addā isimi de zikredilmektedir⁴⁴⁸. Ariyabāma, Addā'yı övmekte ve bu mezarı onun üstün hizmetlerinden ötürü değer bilirliğini göstermek arzusuyla yaptığını dile getirmektedir. Ancak Ariyabāma ile Addā arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde

⁴³⁷ Diod. XVII. 19. 4; Arr. *anab.* I. 12. 8-10; 16. 3; Paus. I. 29. 10; *FGrHist* II B 133 F 27-28 'Nearkhos'= *FGrHist* III C 2 713 F 5 'Orthagoras'; Strab. XVI. 3. 5 c. 766.

⁴³⁸ Ksen. *Hell.* IV. 1. 39-40; Plut. *Ages.* XIII. 1-4.

⁴³⁹ Polyain. *strat.* VII. 33. 2 'Artabazos'.

⁴⁴⁰ Bagaïos için bk. Ksen. *Hell.* III. 4. 13. Corn. Nep. *Alk.* VII. 10. 3; Plutarkhos (*Alk.* XXXIX. 1; 3) Magaïos şeklinde zikreder. Sousamithras için bk. Corn. Nep. *Alk.* VII. 10. 3; Plut. *Alk.* XXXIX. 1.

⁴⁴¹ Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 4; Aristot. *Pol.* 5. 1312a; Corn. Nep. *Dat.* XIV. 10-11; Val. Max. 9. 11 ext. 2.

⁴⁴² Dem. XXIII. 154-157; Diod. XVI. 52. 4.

⁴⁴³ Arr. *anab.* VII. 4. 4-5; Phot. *Bib.* 91. Plutarkhos'a (*Eum.* I. 2) göre, Barsine'nin kız kardeşlerinden Apama'yı Ptolemaïos'a, Barsine olarak adlandırılan diğer kız kardeşini ise, Eumenes'e verdi.

⁴⁴⁴ Diod. XVI. 52. 3; Curt. V. 9. 1; VI. 5. 2; Plut. *Alex.* XXI. 4; Iust. XV. 2. 3. Kophen, II. Arsames ve II. Ariobarzanes için bk. Arr. *anab.* III. 23. 7. Artabazos'un oğlu ve Memnon'un yiğeni III. Pharnabazos için bk. Arr. *anab.* II. 1. 3-4; 2. 1-2.

⁴⁴⁵ Eski Persçe *Mithra* (Aramca: *mtr*) köküne 'yardım, iane' manasına gelen *upastā* kelimesini eklenmesiyle türetilmiştir. Aramca *mtrwpst* adıyla özdeşleştirilmektedir. Bu isim Hellençe'ye Μιθροπάστρης ya da Μιθροπάστρης şeklinde geçmiştir (Harrison 1982, 183). Daskyleion satrabı Arsites'in oğlu Mithropastes, III. Dareios tarafından cezalandırılarak Pers körfezine sürülmüştür. M.Ö. 325/324 yılında buraya gelen Giritli Nearkhos'la temasa geçip ülkesine geri dönmek için Makedonyalılarla ittifak kurmuştur (*FGrHist* II B 133 F 27-28 'Nearkhos'= *FGrHist* III C 2 713 F 5 'Orthagoras'; Strab. XVI. 3. 5 c. 766).

⁴⁴⁶ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 13; 31.

⁴⁴⁷ Altheim-Stiel - Cremer 1985, 10 vd.

⁴⁴⁸ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 1-23; Nollé 1992, 19-22.

anahtar kelime olan *'mrdwš* ya da *'mdrwš* tam okunmamakta ve manası bilinmemektedir⁴⁴⁹. Dolayısıyla bu iki şahıs arasında amir memur ilişkisi olabileceği gibi, akrabalık da söz konusu edilebilir. Bununla birlikte Ariyabāma, Daskyleion'daki Akhaimenid aristokratlarından biri ya da satrabın bizzat kendisi şeklinde değerlendirilmektedir⁴⁵⁰. Benzer bir örnek de Ergili'den ele geçmiştir. Pers Artama, olasılıkla Yahudi kökenli biri olan Pedāyāh için Aramca kazılmış bir mezar steli yaptırmıştır⁴⁵¹. Aynı şekilde Artama ile Pedāyāh arasında da amir memur bağlantısının olma ihtimali yüksektir. Antik kaynaklarda olasılıkla Daskyleion teritoryumunda ikamet eden II. Pharnabazos'a temsilcilik ya da elçilik göreviyle Mitrobates ve Arnapes adlı kişiler hizmet vermişlerdir (Ksen. *Hell.* I. 3. 12). Daskyleion teritoryumunda oturmaları muhtemel II. Pharnabazos'un emrine bağlı süvari birliğinin komutanı Pers Spithridates/Spithradates⁴⁵² ile askeri bir vazife üstlenen oğlu Megabates bilinmektedir⁴⁵³.

Daskyleion arşiv binasında ortaya çıkarılan *bulla*'lar onomastik açıdan zengindir. Bu *bulla*'lardan üçü Daskyleion eyaleti ile Akhaimenid sarayı arasındaki bürokratik yazışmaları içermektedir. Bunlardan ikisi Pers kralı Kserkses'e⁴⁵⁴; bir ise Artakserkses'e aittir⁴⁵⁵. Kserkses *bulla*'sından biri Eski Persçe ve Babilce olmak üzere çift dilde kazılmıştır⁴⁵⁶; diğer kral *bulla*'ları Eski Persçe'dir. Elbette kral *bulla*'ları Daskyleion demografisine ilişkin direk bir veri sunmasa da, eyalet merkezinin Perslerin yönetiminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra Daskyleion *bulla*'larında Eski Persçe ve Sami kökenli şahıs isimlerine sıkça rastlanmakta; ancak söz konusu bu kişilerin Daskyleion nüfusunu teşkil edip etmediği muğlaktır. Bu kişiler eyalet merkezinde çalışan memurları ya da tüccarları oluşturabileceği gibi, eyalet ve saray arasındaki resmi yazışmalardan ötürü bir kısmının Akhaimenid sarayında çalışan hizmetlilere ait olması da gayet mümkündür. Bunlar arasında Mahibouzana; Sogdia ya da Sagari; Aur/nyamana; Zatā-vahyah olmak üzere dört isim günümüze kadar korunagelirken altı tanesi fragman halindedir. Ancak konu edilen yazıt parçacıkları Aramca

⁴⁴⁹ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 12; Nollé 1992, 22.

⁴⁵⁰ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 19-21.

⁴⁵¹ Altheim-Stiel - Cremer 1985, 1-16; Lemaire 2001, 26-29.

⁴⁵² Antik kaynaklarda genelde Spithridates şeklinde zikredilirken (Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 3; V. 5; *Anab.* VI. 5. 7; Plut. *Ages.* XI. 2; *Lys.* XXIV. 1; Arr. *anab.* I. 12. 8); Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 15 (53)= Phot. *Bib.* 72. 42b37) ve *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. XXI (XVI). 4-5) yazarı tarafından Spithradates olarak verilmektedir. Bu ismin orijinali olasılıkla Spithradates'tir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 137 vd.; Sekunda 1988a, 178 vd.

⁴⁵³ Megabates için bk. Ksen. *Ages.* V. 4-5; *Hell.* IV. 1. 6; 28; *Hell. Oxy.* fr. Lond. XXI (XVI). 4; Plut. *Ages.* XI. 2; *mor.* III. 209 e; *Apophtheg. Lacon.* 1.5

Spithridates'in ailesiyle Daskyleion teritoryumunda ikamet etmiş olabileceği ihtimali, Daskyleion satrabı Pharnabazos'la arası bozulunca ailesi ve şahsi eşyalarını Kyzikos'a bırakmasından anlaşılmalıdır (*Hell. Oxy.* fr. Lond. XXI (XVI). 4-5).

⁴⁵⁴ Schmitt 2002 I, 194 SXg; 196 SXf; Kaptan 2002 II, 3 DS 2; 5 DS 3.

⁴⁵⁵ Schmitt 2002 I, 197 SA¹a; Kaptan 2002 II, 50 DS 4 (1-12).

⁴⁵⁶ Schmitt 2002 I, 194 SXg; Kaptan 2002 II, 3 DS 2.

olmasına rağmen, bunlardan salt dördü Eski Persçe'dir⁴⁵⁷. Bununla birlikte Mahibouzana Hellence Μαίβουξάνης'e tekabül etmekte ve Eski Persçe "Ay Tanrı'sına hizmet eden" manasına gelmektedir⁴⁵⁸. Sogdia ya da Sagari şeklinde iki okuma mevcuttur. *l-sgry* okuması Kappadokia'da Farasa'dan çift dili bir yazıt tarafından desteklenmektedir. Bu yazıtta Pers adı Hellence'de Σαγάριος'a karşılık gelmektedir. Aramca versiyonu *sgr* dır. Aynı zamanda bu isim Elephantine'deki bir papirüste *sgry*'yi karşılayabilir. Ne var ki, onların lingustik bağıntıları tartışmalıdır⁴⁵⁹. Şayet *l-sgdy* okunursa, bu İrancı **sugdya-*, "Sogdia"ya tekabül eder⁴⁶⁰. Bu şahıs adını Pers imparatorluğunun kuzeydoğu eyaletindeki Okhos Irmağı kıyısında bulunan, Herodotos'un (III. 93) on altıncı *nomos* dizelgesinde yer verdiği, halkına Σογδιανοί ya da Σόγδοι denilen Sogdiana yer isminden almış olmalıdır⁴⁶¹. Aur/nyamana farklı okuma şekilleri olmasına karşın, bu ad için Eski Persçe'de Arymanā oldukça uygun görülmektedir⁴⁶². Mührün üzerinde Pers kıyafetleri içinde betimlenen figür de bu yorumu destekler niteliktedir. Eski Persçe'de çok sık karşılaşılmaktadır. "Ariyan uslamlaması/muhakemesi" manasına gelir. Bu ad Hellence Ariamenes (Ἀριαμενης); Likçe *Ariyamana* ile özdeşleştirilir⁴⁶³. Zatā-vahyah ise Eski Persçe'de "en iyi soy/köken" anlamına gelmektedir⁴⁶⁴.

Eyalet bölgesi Perslerin yanında diğer doğu halklara da ev sahipliği yapmıştır. Bunların büyük bölümünü eyalet idaresinde çalışan hizmetli kadrosu; diğer kısmını da eyaletin zenginliğinin büyümesine kapılıp göç edenler oluşturmuş olsa gerektir. Eyalet bölgesinde her ne kadar üstlendikleri görev sahaları tespit edilemese de, satrabın emrinde çalışan doğu kökenli hizmetli kadrosu Daskyleion'da ele geçen üç mezar yazıtı ya da stelleriyle kısmen bilinebilmektedir. M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Aramca yazıtlı bir mezar steli Ashay oğlu El-nâf/Arnapes adında birine aittir⁴⁶⁵. Ashay ve El-nâf/Arnapes adlarının Sami kökenli olduğu düşünülmektedir. Yazıtta geçen Babil tanrılarında Bel ile Nabu da bu savı doğrular niteliktedir⁴⁶⁶. Aynı kişi Daskyleion hazine dairesinde bulunan bir mühürle de belgelenmektedir⁴⁶⁷.

⁴⁵⁷ DS 19 (Balkan 1959, 128 fig. 30 n° 31; Röllig 2002 I, 200 vd. n° 3); DS 23 (Röllig 2002 I, 201 n° 4); DS 65 (Röllig 2002 I, 203 vd. n° 7) pek çok harfin kuşkulu okunuşundan ötürü Sami kökenli bir ad olabileceği gibi *aθravā* 'ateş rahip' unvanlı resmi bir memurlukla da ilişkilendirilmesi söz konusu edilebilir; DS 108 (Röllig 2002 I, 207 vdd. n° 11).

⁴⁵⁸ Lemaire 2001, 33 n° 2; Röllig 2002 I, 198 vd. DS 16.

⁴⁵⁹ Daha detaylı bilgi için bk. Röllig 2002 II, 200 dn. 2 DS 18.

⁴⁶⁰ Mayrhofer 1973, 235 n° 8. 1574; Röllig 2002 II, 200.

⁴⁶¹ Rhyndakos Irmağı civarına lokalize edilen Artaiou Teikhos/Artaioteikhites (Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Ἀρταία= *Artaia*) Persler tarafından tahkimli bir yerleşim olarak kurulmuş olmalıdır (Hansen-Nielson 2004, 976; Maffre 2007, 236). Zira Artaios Persçe kökenli bir addir. Herodotos'un (VII. 61; ayrıca bk. 22; 66) aktarımına göre, Persler eskiden kendilerine Artaios derlerdi.

⁴⁶² Lemaire 2001, 33 n° 1; Röllig 2002 I, 206 n° 9 DS 100.

⁴⁶³ Konuya ilişkin bk. Schmitt 1982, 21 n° 11; Lemaire 2001, 33; Röllig 2002 I, 206.

⁴⁶⁴ Lemaire 2001 34 n° 4; Röllig 2002 I, 207 n° 10 DS 112.

⁴⁶⁵ Dupont-Sommer 1966a, 112-117; 1996b, 44-57; Cross 1966, 7-10.

⁴⁶⁶ Her iki ismin kökenine ilişkin yapılan tartışmalar için bk. Lemaire 2001, 24-26.

⁴⁶⁷ Mühür için bk. Balkan 1959, fig. 3 n° 29; Kaptan 2002 II, 100 vd. DS 76.

Mührün üzerine dörtnala giden süvari betimlemesiyle birlikte Aramca fragman halinde olasılıkla El-nâf/Arnapes'in adı kazanmıştır⁴⁶⁸. Ergili'de ele geçen bir diğer Aramca oyulmuş mezar stelini ise, Pers Artama'nın Pedâyâh adına yaptırdığı oluşturmaktadır. Pedâyâh'nın Aramca, Fenike, Yahudi veya Filistin adı olduğu düşünülmektedir⁴⁶⁹. Mezar sahibinin Yahudi dinine mensup elit tabakadan biri olabileceği savlanmaktadır⁴⁷⁰. Sultaniye Köyü'nde ele geçen üçüncü Aramca mezar yazıtını ise, Pers Ariyabâma üstün hizmetlerinden ötürü Addâ için yaptırmıştır⁴⁷¹. Hellence Ἀδδαί ya da Ἀδδαίος'a tekabül eden Addâ orijinal Semitik bir isimdir⁴⁷². Daskyleion *bullâ*'larında üç tanesi Semitik kökenli bireylere ait; ancak harfler silik ve fragman halinde günümüze gelmesinden ötürü hangi bölgeden olduklarını belirlemek mümkün değildir⁴⁷³. Bunlar arasından *Nabû-aḥa-uşur* şüpheli okunmasına karşın Babil menşeli olması yüksek bir ihtimaldir⁴⁷⁴.

Epigrafik belgeler ve literatür kaynakların yanı sıra arkeolojik kalıntılarla da Daskyleion ile teritoryumunda Perslerin varlığını ve Pers etkisinin izlerini kanıtlamak mümkündür. Bazı yazıtsız mezar stellerin ikonografilerinde betimlenen kişilerin Pers olduğu izlenimi sunmaktadır. Daskyleion ve Ergili'de ele geçen iki stel tasvirinde bir kapının önünde duran kemerli tuniği, pantolonunu saran uzun peleriniyle ve ellerinde tutukları *barsom*'dan (bir demet dal) anlaşıldığı kadarıyla bu kişiler Mag'dır. Steller üzerinde dini ve ayinsel bir betimleme söz konusudur. M.Ö. IV. yüzyılın başlarına tarihlenen kurban törenini konu alan birinci stel kabartmasında ağız ve burunu kapatan *tiara* ile *kandys*, *sarapis* ve *anaxsyrides* giyimli iki rahip ve önünde kurban edilmiş koç ve boğa başları görülür⁴⁷⁵. Rahiplik vazifesinde seflik haleflik durumu söz konusu edildiğinden burada tasviri edilen rahiplerin baba oğul oldukları düşünülmektedir⁴⁷⁶. Ergili stelinde ise, kapının önünde duran bir Mag kompozisyon edilmiştir. Sağ elinde *barsom* sol elinde ise, bir asa tutmaktadır⁴⁷⁷. Kıyafetinin rengi ve *barsom*'u tutuş şekliyle ötürü burada tasvir edilen kişinin rahipten ziyade bir Pers soylusu ya da komutanı olduğu ileri sürülmektedir⁴⁷⁸. Daskyleion arşivinde bulunan Aur/nyamana *bullâ*'sı üzerinde konu edilen stellerdeki rahiplerin kıyafetleriyle uyumluluk arz

⁴⁶⁸ Röllig 2002 I, 205 vd. n° 8.

⁴⁶⁹ Konya ilişkin bk. Lemaire 2001, 27 vd.; Maffre 2007, 234.

⁴⁷⁰ Altheim-Stiel – Cremer 1985, 1-16; Lemaire 2001, 26-29.

⁴⁷¹ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 1-23; Nollé 1992, 19-22.

⁴⁷² Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 12-13.

⁴⁷³ DS 24 (Röllig 2002 I, 201 vd. n° 5); DS 61 (Balkan 1959, fig. 3; Röllig 2002 I, 203 vd. n° 6); DS 135 (Röllig 2002 I, 208 vdd. n° 12).

⁴⁷⁴ Röllig 2002 I, 201 vd. n° 5 DS 24.

⁴⁷⁵ Stel şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (Env. n° 2361) yer almaktadır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Nollé 1992, 38 taf. 15c; Polat 1998, 64-68 lev. 7b; 2005, fig. 15; ayrıca bk. 2005b, 12 vdd.; Coşkun 2005, 311-317; Bakır 2012, 4.

⁴⁷⁶ Polat 1998, 286.

⁴⁷⁷ Stel şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (Env. n° 5391) yer almaktadır. Nollé 1992, 35-36, taf. 14a; Polat 1998, 61-64, lev. 7a; 2005, fig. 16.

⁴⁷⁸ Nollé 1992, 95 vd.; Polat 1998, 63; 2005b, 14 vd.; Coşkun 2005, 308 vd.

eden erkek figür, bir elinde *barsom* diğer elinde ise bir çubuk tutmaktadır⁴⁷⁹. Bunun yanı sıra M.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Ergili Köyü'nde ele geçen bir mezar stelinde *kandys*, *sarapis* ve *anaksyrides* kıyafetleriyle atın üzerinde Persli biri tasvir edilmiştir⁴⁸⁰. Diğer bir stel yüzeyine kazılan figürlerin büyük kısmı kırıktır; buna karşın Pers kıyafetleri içerisinde bir adam görülebilmektedir⁴⁸¹. M.Ö. yak. VI. yüzyıla tarihlenen Daskyleion'da bulunan ve şimdi Bandırma Müzesi'nde yer alan *anthemion*'lu mezar stelinde betimlenen Perslere özgü sinek kovucu ve *thymiaterion* taşıyan hizmetkarlardan ötürü Pers asıllı veya Pers yanlısı soylu-yönetici bir kadının yüceltiildiği iddia edilmektedir⁴⁸².

Daskyleion ve teritoryumunda ele geçen stel ve kabartmalar üzerinde sıklıkla tasvir edilen ölü ziyafeti; cenaze alayı ve av sahneleri Pers kültürünün önemli ikonografik özelliklerini teşkil etmektedir⁴⁸³. Pers adetlerinin temel öğretilerinden avcılık Anadolu-Pers mezar ikonografisinde sıklıkla betimlenmektedir. Av sahneleri mezar sahiplerinin savaşçı vasıflarını ve aristokrat bir zümreye aitliklerini yansıtmaktadır. Mezar stelleri ve kabartmaları haricinde Perslerin Daskyleion'da varlıklarının bir diğer arkeolojik kanıtı ise Akhaimenid surudur⁴⁸⁴.

1.8. Daskyleion Satraplık Sınırları

Hellespontos Phrygia Bölgesi'ne başkentlik yapan Daskyleion'un idari alanının coğrafik erimi ve tarihi sınırlarının belirlenmesi büyük problem teşkil etmektedir. Konuyla ilişkin doğrudan bilgi veren herhangi antik kaynak ve epigrafik belgenin bulunmaması, eyalet hudutlarını kesin hatlarla çizilmesini imkansız kılarken ana hatlarıyla genel sınırlarını belirlemek mümkündür. Antik kaynaklarda Daskyleion genellikle Hellespontos Phrygia'sı ya

⁴⁷⁹ Lemaire 2001, 33 n° 1; Röllig 2002 I, 206 n° 9; Kaptan 2002 II, 117 DS 100 1-2.

⁴⁸⁰ Nollé 1992,35-36, taf. 14b; Polat 1998, 53-56, lev. 6a; Coşkun 2005, 302-305 (İstanbul Müzesi Env. n° 2392).

⁴⁸¹ Bakır 2001, 175 fig. 8.

⁴⁸² Polat 2007, 215-224; ayrıca bk. Bakır 2001, 174 fig. 6.

⁴⁸³ Aksakal'da ele geçen, iki yaya ile birlikte bir süvari figürün işlendiği fragman halinde stel (Nollé 1992, 24 vd. taf. 7b 'İstanbul Müzesi Env. n° 5963'); M.Ö. 480-470 yılına tarihlenen, av ve ziyafet sahnesinin betimlendiği Dereköy'den *anthemion*'lu mezar steli (Nollé 1992, 22-23 taf. 7a 'Bursa Müzesi Env. n° ?'); M.Ö. V. yüzyılın sonlarına tarihlenen ve Köseresul civarında bulunan *anthemion*'lu mezar stelinde cenaze konvoyu, ziyafet, av, sağ tarafta katır ya da eşeğin üzerine oturmuş iki kadın; sol tarafta ise, yük taşıyan eşek figürü (Nollé 1992, 25-27 taf. 8; Polat 1998, lev. 8b; Coşkun 2005, 288-292 'İstanbul Müzesi Env. n° 5762'); M.Ö. V. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir seyis/uşak ile üç atlı kadının betimlendiği Hisartepe'den frizli blok (Nollé 1992, 32-34 taf. 12, 13 a-c; Polat 1998, 48-53 lev. 5 'İstanbul Müzesi Env. n° 2358'); Yeniceköy'de bulunan ve şimdi kayıp olan üç süvari ile iki ölen asker arasındaki savaş sahnesinden küçük bir kesinti (Nollé 1992, 37-38 taf. 15 a,b). M.Ö. 400 yılına tarihlenen Çavuşköy stelinde yaban domuz avı ve ziyafet sahnesi kompozisyon edilmiştir (Nollé 1992, 27-30 taf. 9; 10 'İstanbul Müzesi Env. n° 1502'). M.Ö. 380-370 yılına tarihlenen, domuz avı ve ziyafet sahnesinin betimlendiği Dereköy'den *anthemion*'lu mezar steli için bk. Nollé 1992, 22-23 taf. 7a (Bursa Müzesi Env. n° ?). M.Ö. yak. VI. yüzyıla tarihlenen Daskyleion'da bulunan ve şimdi Daskyleion Müzesi'nde yer alan *anthemion*'lu mezar steli için bk. Bakır 2001, 174 fig. 6; Polat 2007, 215-224.

⁴⁸⁴ Bakır 2001, 169 vd. fig. 2; Bakır-Tanrıver-Gürtekin Demir 2002, 492 vd. res. 4; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 311-312; Bakır 2003, 7 vd. res. 3; Coşkun 2005, 368-375; Yıldızhan 2007, 95-102; Bakır-Bulut-Hekimoğlu-İren-Yaldır-Özdemi 2009, 19-23.

da Phrygia şeklinde zikredilmektedir⁴⁸⁵; ancak bu eyalet eriminin salt bu bölgeyle sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Hellespontos Phrygia/Phrygia ibaresiyle Daskyleion eyalet başkenti anlatılmak ya da vurgulanmak istenmiş olsa gerektir. Antik kaynaklardaki bu muğlaklığın aksine Persopolis tabletlerinde *tyaiy drayahyā* (deniz kıyısındakiler [Ionia'lılar]/kıyı kentler) kavramıyla eyaletin bütününe kapsayan bir ibare kullanılmıştır⁴⁸⁶. *Tyaiy drayahyā* ile Marmara Denizi'nin hem Asya hem de kıyı kesimi kastedilmiş olmalıdır.

Daskyleion eyaletinin M.Ö. yak. 539 yılında⁴⁸⁷ kuruluşundan M.Ö. 479/478 yılına kadar imparatorluğun büyümesiyle eş güdümlü satraplık sınırları zaman içinde genişlerken; M.Ö. 479 yılında Plataia, Mykale savaşları; M.Ö. 477 yılında Attika-Delos Deniz Birliği'nin kurulması ve akabinde gelişen olaylar doğrultusunda giderek daralmaya başlamıştır. Büyük Kyros M.Ö. 546 yılında Lydia krallığını yıkıp Küçük Asya'yı hakimiyetine ilhak etmesinin akabinde Batı Anadolu'da Sardeis ve Daskyleion olmak üzere iki ana satraplık merkezini kurdu. Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'ın (*epit. hist.* I. 260) aktarımlarından Kyros'un Daskyleion eyalet bölgesi olarak Hellespontos Phrygia'sı ve Aiolis'i belirlediği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Stephanos Byzantios'un (*Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylon*) ve (Pseu.) Aelius Herodianus'un (*pros. cath.* III. 1. 362. 23) Daskyleion adıyla bilinen kent anlatılarında beşinci sırayı teşkil eden Hisartep'e'nin lokalizasyonunu Aiolis ve Phrygia'da vermeleri Daskyleion'un ilk yönetim alanının Hellespontos Phrygia'sı ile Aiolis'i kapsadığını doğrulamaktadır.

Kambyses (M.Ö. 530-522) yedi yıl beş aylık saltanatı esnasında Kyros'un kurduğu satraplık bölgelerinde herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. M.Ö. 525 yılında Mısır fethinin akabinde merkezi Memphis olan Mısır satraplığını kurmuş; Aryandes'i satrap (*hyparkhos*) tayin etmiştir (Hdt. IV. 166). Ancak M.Ö. 522 yılında Mag Ayaklanması'nı fırsat bilen Sardeis satrapı Oroites, satrap Mitrobates'i öldürmesiyle Daskyleion, I. Dareios'un hükümdarlığına kadar Sardeis eyaletine bağlanmıştır. Bazı modern yazarlar M.Ö. yak. 480 yılına kadar Daskyleion'un Sardeis'in idaresinde yönetilmeye devam ettiğini iddia etmektedir⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ Them. *Epist.* 20.131-138 '*Polygnotos*'; Hdt. III. 135; VII. 109; Thuk. VI. 62. 3; Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. 1-3= *FGrHist* II A F XVII (3); Ksen. *Kyr.* VII. 4. 8; VIII. 6. 7-8; II. 1. 5. 11; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylon*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III. 1. 362. 23; Dio Cass. LIV. 9.

⁴⁸⁶ Kent 1953, 68; 186; 192; Schmitt 1972, 522 dn. 4.

⁴⁸⁷ Küçük Asya M.Ö. 546 yılında Pers egemenliğine geçmekle birlikte, Daskyleion eyaletinin kuruluş tarihi olarak M.Ö. yak. 539 yılının tercih edilmesinde antik kaynakların aktarımı baz alınmıştır. Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'un (*epit. hist.* I. 260. 1-16) aktarımı uyarınca Büyük Kyros fethettiği bölgelerde idari yapılanma ve ilk satraplık atamalarını Babil'in fethiyle, M.Ö. yak. 539 yılında, kral unvanını aldıktan sonra; Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 F 9 (8)= Phot. *Bib.* 72. 37a) aktarımı uyarınca Kyros ölmeden kısa bir süre önce, M.Ö. yak. 529 yılında, gerçekleştirdi.

⁴⁸⁸ Balcer 1993a, 81; 1995, 299; Petit 1990, 182; 184 vd.

Bu hususta göz ardı edilen nokta ise, Herodotos'un Artaphrenes'ten sıklıkla bahsetmesine rağmen (Hdt. V. 25; 30-33; 35; 73; 96; 100; 123; VI. 1-4; 30; 42), eserinde bir defaya mahsusta olsa, anılan Megabazos'un oğlu Daskyleion *hyparkhos*'u Oibares'tir (Hdt. VI. 33). Bu veri en azından M.Ö. 493 yılında Daskyleion'un

Ancak bu iddiaların aksine Dareios tahta geçtikten sonra, M.Ö. yak. 521 yılında Sardeis satrabı Oroites'i öldürmüştü; Daskyleion'a bağımsız eyalet statüsünü geri vermiştir. Ancak Dareios'un Oroites'in ardından işgal ettiği Sardeis ve Daskyleion eyalet merkezlerine M.Ö. 521 yılından M.Ö. 512/511 yılına kadar tayin ettiği satrapların adları bilinmemektedir. Küçük Asya'da Pers yetkisinin kilit noktaları Sardeis ve Daskyleion'un uzun bir süre Akhaimenid idaresinden bağımsız kaldığını varsaymak mümkün değildir. M.Ö. yak. 521-511 yılları arasında Sardeis'te Gadatas'ın valilik yapmış olabileceği düşünülmektedir⁴⁸⁹. M.Ö. yak. 511 yılında ise, Sardeis satraplığının idaresinin Dareios'un kardeşi Artaphrenes'e (*Irdapirna*) devredildiği belgelenmektedir (Hdt. V. 25). Büyük olasılıkla M.Ö. yak. 512 yılında Daskyleion satraplığına Megabazos; M.Ö. 511 yılında ise, yerine oğlu Oibares getirilmiştir⁴⁹⁰.

Dareios Daskyleion'a bağımsız eyalet statüsünü tanımının yanı sıra, imparatorluk bağında yaptığı *nomos* ve *phoros* düzenlemeleri esnasında satraplık bölgesinin eyalet sınırlarını genişletmiştir. Herodotos'un (III. 90) anlatısına istinaden, Dareios'un satraplık dizelgesinde Daskyleion üçüncü νομόσ Φρύγιος bölgesini teşkil etmektedir. Bu eyalet Küçük Asya'nın kıyı kesmini Hellespontos ve Propontis'ten Phrygia, Asya Thrakya'sı/Bithynia⁴⁹¹, Paphlagonia, Karadeniz Mariandynia'lıları ve Halys Irmağı'nın (Kızılıрмаğın) civarındaki Suriyelileri ('Kappadokia' Hdt. I. 72; V. 49; VII. 72) kapsamaktadır. Bu satraplık bölgesi

---

Sardeis'ten bağımsız ayrı bir satrabın otoritesinde yönetildiğine kesinlik kazandırmaktadır. Daskyleion'da *dynastes*'lik sistemi göz önünde bulundurulduğunda Oibares'in satraplığı babası Megabazos'tan devralması oldukça mümkündür. Dareios İskit Seferi dönüşünde Trakya ve Hellespontos bölgesini imparatorluğa tabi kılma vazifesiyle Megabazos'u söz konusu bölgelerin *strategos*'u yetkisiyle donatır (Hdt. IV. 143-144; V. 1; 14). Perslerin elit sınıfından gelen, askeri, siyasi ve idari yetenekleriyle göz dolduran, Büyük Kral'ın baş adamlarından Megabazos'un seferleri ve icraatlarının Daskyleion satraplık merkezi Hellespontos ve Trakya bölgesini ihtiva etmesi asli görevinin bu eyaletin satrabı olduğunu destekleyen diğer bir etmendur. Zira valilerin eyalet bölgesinin güvenliğini sağlamak ve sınırlarını genişletmek amacıyla seferleri yürütmesi asli misyonları arasındaydı. Nitekim Dareios M.Ö. 29 Aralık 522 yılında Persis'te Kyros'un oğlu Bardiya (= Smerdis/Tanyoksarkes) olduğunu öne süren ve Dareios'un hükümranlığını tanımayan isyancıların elebaşı Vahyazdata'yı yakalamakla Arakhosia'ya satrabı (= *xšaçaṣpāvā*) Pers Vivana'yı emrine verdiği büyük bir orduyla görevlendirir (*DB col. III. 45*: Kent 1953, 125-127 col. III. 45. 3. 54-64). M.Ö. 28 Aralık 521 yılında Margiana'da (Güney Türkmenistan) Frada öncülüğünde körüklenen ayaklanmayı bastırmakla olasılıkla idaresiyle yükümlü eyalet sınırı içerisinde yer aldığından Baktria'ya satrabı Pers Dadarshi'yi komutasında bir orduyla vazifelendirir (*DB col. III. 38*: Kent 1953, 125-127 col. III. 38. 3. 10-19). Pers idari sisteminin zamanla şekillenip uygulamaların oturmasıyla paralel daha sonraki süreçlerde Sardeis ve Daskyleion satraplarına *strategos* (komutan) ve *hegemonia* (başkomutan) unvan ile yetkisinin verildiği antik kaynaklarla da desteklenmektedir (Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7; *Hell.* III. 2. 1; Diod. XIII. 40. 6; XIII. 37. 4; 63. 2; XIV. 26. 4). Bütün bu veriler doğrultusunda Megabazos'un Daskyleion satrabı olması; halefi olarak bu mevkii Oibares'in üstlenmesi aksi kanıtlanmadığı müddetçe şimdilik en olası ihtimal gözükmektedir.

⁴⁸⁹ *I.Magnesian*^o 115a; *Syll*³ 22; *SEG XXVI* 1291; Chaumont 1990, 589 vd.; Schmit 1996, 95-104; Klinkott 2005, 469.

⁴⁹⁰ Hdt. VI. 33.

⁴⁹¹ Herodotos (VII. 75)'de Kserkses'in Hellas Seferi esnasında katılan halk/ölkelerin oluşturduğu orduyu betimlerken Küçük Asya'daki Trakya'dan kastın Bithynia'lılar olduğunu net bir şekilde belirtir: Strymon kıyılarında oturduklarından evvelce Strymonia'lılar adıyla anılan bu halk, Asya'ya geçtikten sonra Bithynia'lılar şeklinde zikredilmişlerdir. Asya Thrakya'lıları için ayrıca bk. *FGrHist* I A 68 3 F 27 '*Pherekydes*'; Ksen. *Anab.* VI. 4. 1-2. Strabon'a (XII. 3 c. 542) göre, Trakya'da belirli insanlar Bithyn'ler şeklinde adlandırılırlardı ve Thyne'ler içinde de Apollonia ile Salmydessos yakınındaki kıyının Thynia denildiğini ileri sürerler (ayrıca bk. Hdt. I. 28; Memnon XVII). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483.

krala toplam 360 *talanta phoros* ödemekteydi⁴⁹². Herodotos'un aktarımı uyarınca Daskyleion satraplık merkezine bağlı halklar Hellespontos ve Propontis'in güney kıyılarında, Pontos'ta Bithynia ve Paphlagonia mintikasında, Euphrates ve Armenia'la sınır teşkil eden Phrygia ve Kappadokia hinterlandında ikamet edenler oluşturmaktaydı⁴⁹³. Herodotos'un bu anlatısı satraplığın genel sınırlarını belirlemesi açısından önem arz ederken bazı noktalarda hatalar söz konusudur. Herodotos'un *nomos*'tan ziyade *phoros*'u meydana getiren dizelgesinde Daskyleion eyaletine dahil ettiği Kappadokia aksine tek başına bağımsız bir satraplık bölgesi şeklinde kurulmuştur⁴⁹⁴. Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5) anlatısıyla Dareios'un İskit seferiyle görevlendirdiği Kappadokia satrabı (*satrapes*) Ariaramnes belgelenmektedir⁴⁹⁵. Aynı şekilde Herodotos'un (III. 90) ilk *nomos* listesinde zikrettiği Aiolia'luların yani Aiolis Bölgesi, kurulduğu andan itibaren Daskyleion eyaletinin idaresine bağlanmıştır⁴⁹⁶. Bununla birlikte Aiolis, eyaletin alt satraplık bölgelerinden birini meydana getirmektedir. Burası ilkin Kserkses'in hükümdarlığı esnasında Kyme *hyparkhos*'u görevini icra eden Pers Thamasios oğlu Sandokes'in idaresine verilmiştir (Hdt. VII. 194). Ardından bölgenin yönetimi Dardanos'lu Zenis'e; Zenis'in ölümünün ardından Daskyleion satrabı Pharnabazos'un onayıyla eşi Mania'ya devredilmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-14). Daskyleion satrapları nezdinde Aiolis'e hakimiyet Phrygia Bölgesi'ni düşman saldırısından koruyan tahkimli bir kaleye sahip olmak demektir. M.Ö. 400 yılında Sparta komutanı Derkyllidas önderliğinde yürütülen seferlerle bu bölge ele geçirilince Daskyleion satrabı Pharnabazos Aiolis'in Phrygia'yı tehdit eden bir kale haline getirildiğini düşünerek büyük endişe duymuştur⁴⁹⁷.

Aiolis'in yanı sıra Troas Bölgesi de Daskyleion eyaletinin idari sınırları içinde yer almaktadır. Ksenophon (*Anab.* V. 6. 24) Pharnabazos'un yönetimindeki yerleri şu şekilde zikre-

⁴⁹² J. M. Balcer (1993a, 80; ayrıca bk. 1988, 3; 18) Daskyleion'un M.Ö. 480 yılına kadar Sardeis satraplığının idaresi altında yönetildiğini iddia eder. Balcer'in bu savından Dareios'un M.Ö. 518/517 yılında düzenlediği satraplık düzenlemesi esnasında değil; Hellas seferlerine tekabül ettiği bir esnada Kserkses tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak eldeki bulgular Daskyleion'un da Sardeis'le eş zamanda ve köklü bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁹³ Satraplık merkezi Daskyleion olan bu eyaletin sınırları Kilikia dışında Armenia'ya kadar Küçük Asya'nın geriye kalan kısımlarını içermektedir. Diğer bir deyişle bu bölge olasılıkla M.Ö. 546 yılına kadar Lydia ve Med krallığı arasında politik bağlamda Halys Irmağı tarafından ayrılmıştı. Halys askeri ve idari bir sınır olarak aynı işlevini sürdürmüş olsa gerektir (Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483).

⁴⁹⁴ Konuya ilişkin ayrıca bk. Klinkott 2005, 462-466.

⁴⁹⁵ Strabon'a (XI. 13. 8 c. 525) göre, Kappadokia'lular Perslere yıllık gümüş vergisine ilaveten 150 at; 2.000 katır ve 50.000 koyun tediye ederlerdi.

⁴⁹⁶ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; *Anab.* V. 6. 24; *Hell.* III. 1. 10-27; Zonar. *epit. hist.* I. 260; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*; Ael. Her. et Pseu. *pros. cath.* III. 1. 362. 23.

⁴⁹⁷ Ksen. *Hell.* III. 2. 1: ὁ μέντοι Φαρνάβαζος νομίσας τὴν Αἰολίδα ἐπιτετειχίσθαι τῇ ἑαυτοῦ οἰκίῃσει Φρυγία, σπονδὰς εἴλετο.

Spartalı Anaksibios da M.Ö. 388 yılında Hellespontos'a gönderildiğinde Aiolis'i Daskyleion satraplığından kopararak Pharnabazos'un gücünü kırmayı planlamıştır –τῶν τ' Αἰολίδων πόλεων παρεσπᾶτό τινας τοῦ Φαρνάβαζου/Pharnabazos'tan bazı Aiolis kentlerini zorla ayırmaya çalıştı (Ksen. *Hell.* IV. 8. 33).

der: ἔμπειρος δέ εἰμι τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Τρωάδος καὶ τῆς Φαρναβάζου ἀρχῆς πάσης/*Aiolis, Phrygia, Troas ve Pharnabazos'un bütün bölgelerini iyi bilirim*. Bunun yanı sıra Ilion'da Athena Ilias Tapınağı'nda Pharnabazos'un halefi ve oğlu Daskyleion satrabı Ariobarzanes'in heykelinin dikildiği bilinmektedir⁴⁹⁸. M.Ö. yak. 511 yılında Otanes'in yürüttüğü seferle Troas'taki Antandros (Yarmata Tepesi) ve Lamponion (Kozlu Dağı/Asar Tepe) zapt edilmiş; Daskyleion satraplığının idaresine bırakılmış olmalıdır (Hdt. V. 27). Peloponnesos Savaşları sırasında Daskyleion eyaleti içerisinde yer alan Troas'ta Antandros ve Aiolis'te Adramyttion Daskyleion ve Lydia satrabı arasında bir sınır çatışmasına ve memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Sardeis satrabı Tissaphernes'in emrinde *hyparkhos* görevini icra eden Arsakes, Daskyleion satrabı Pharnakes'in M.Ö. 422 yılında Adramyttion'a yerleştirdiği Delos'luların ileri gelenlerinin dostluk ve ittifakını kazanarak kentten çıkartıp oklatarak öldürmüştür (Thuk. V. 1; VIII. 108). Pers Arsakes'in Daskyleion eyalet idaresindeki Antandros'tan ağır harçalar (*phoros*) toplaması ve şiddet içeren davranışlarından ötürü Antandros'lular *akropolis*'te mevzilenmiş Pers garnizonlarını kovmuşlardır (Thuk. VIII. 108). Bununla birlikte Daskyleion satrabı Pharnabazos burada tekrar hakimiyetini sağlamlaştırmıştır; M.Ö. yak. 410 yılında Kyzikos yenilgisinin akabinde Peloponnesos'luların donanma ihtiyacını gidermek amacıyla Antandros'ta gemi inşa ettirmiştir (Ksen. *Hell.* I. 1. 25). Troas Bölgesi'nde Hellespontos'a giriş ve Avrupa'ya geçiş kapısı olan Abydos'un önemli bir yeri vardır⁴⁹⁹. İskit Seferi'nden önce Pers kralına bağlı tiran Daphnis'in egemenliği altında yönetilen Abydos (Hdt. IV. 138), Dareios'un İskit Seferi dönüşünden sonra, M.Ö. 512/511 yılında, kentin krala sadakatsızlığından olsa gerek yakılıp-yıkılarak (Strab. XIII. 1. 22 c. 591) Daskyleion satrabının idaresine dahil edilmiş olmalıdır⁵⁰⁰. Bunun yanı sıra Troas Bölgesi'nin Daskyleion eyaletinin idaresinde bulunduğunu gösteren bir diğer bulgu ise, Kolonai'dir. Daskyleion satrabı I. Artabazos ile Sparta kral naibi Pausanias şüpheye mehil vermeden rahat iletişim kurmak ve planlarını hayata geçirmek için Kolonai'yı⁵⁰¹ uygun bir üst şekilde seçmişlerdir. Pausanias burada I. Artabazos'la gizli entrikalarını sürdürmeye devam

⁴⁹⁸ Diod. XVII. 17. 6; ayrıca bk. Briant 2002, 698; 817.

⁴⁹⁹ Kserkses'in M.Ö. 480 yılında Abydos ile Sestos üzerine kurduğu geçici köprü örneğindeki gibi (Hdt. VII. 36; 54-57; *IG XIV 1297 II. 8 str. 26-27= FGrHist II B 252 B 8 'Chronikon Romanum'*; Strab. XIII. 1. 22 c. 591; Plin. *nat.* IV. 24 [75]), Abydos ile Sestos Perslerin Avrupa'ya geçiş üssü şeklinde kullanılmıştır.

⁵⁰⁰ Abydos M.Ö. 454/453 yılından 418/417 yılına ait Attika-Delos Deniz Birliği listelerinde ikisi tamamlama olmak üzere on sekiz kez kaydedilmiştir (*IG I³ 259. II. 29; 287. II. 25*). Bazı zaman dört *talanta* (*IG I³ 271. II. 29*) bazen de altı *talanta* (*IG I³ 279. II. 17*) değerinde değişen *phoros* ödemiştir. Dolayısıyla bu zamandilimi arasında Abydos'un Pers hakimiyetinden çıktığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 411 yılında Delos Deniz Birliği'nden ayrılıp Daskyleion satrabı Pharnabazos ve Spartalıların saflarına geçmiştir (Thuk. VIII. 62). Abydos'ta Sparta *harmostes*'i bırakılmıştır (Ksen. *Hell.* III.1. 9; IV. 8. 3; 5; 32; IV. 8. 39; ayrıca bk. Hansen-Nielsen 2004, 1003).

⁵⁰¹ Lokalizasyonu tam bilinmemekle birlikte günümüz Larisa'nın güneyi ve Aleksandreia Troas'ın kuzeyine takriben aynı mesafede Beşiktepe adıyla bilinen kıyıda bir tepe üzerine konumlandırılmaktadır. Kolonai için bk. Strab. XIII. 1. 19 c. 589; XIII. 1. 47 c. 604; Arr. *anab.* I. 12. 6.

etmiştir⁵⁰². Ancak Troas Bölgesi'nde kıyı kentlerden bazılarının M.Ö. 477 yılında Attika-Delos Deniz Birliği'nin kurulması ve M.Ö. 449/448 yılında imzalanan Kallias Antlaşması ile Pers hakimiyetinden çıktığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Dardanos'lu Mania tarafından Larisa, Hamaksitos ve Kolonai zapt edilip ele geçirilmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 13). Mania Skepsis ve Gergis'i de kontrolü altında tutmakta; hazinesini Gergis'te muhafaza etmekteydi⁵⁰³.

Herodotos'un (III. 90) üçüncü *nomos* ya da *phoros* dizelgesine dahil ettiği Bithynia Bölgesi'nin Daskyleion satraplığın hakimiyetinde yer aldığı diğer antik verilerle desteklenmektedir. Ksenophon (*Anab.* VI. 4. 23-27; 5. 1-32) onbinlerin Hellas'a dönüşünde Bithynia Trakya'sına yaptıkları yağma akınları sırasında Daskyleion satrabı Pharnabazos emrindeki bir süvari birliğini Bithynia'ya yardım etmesi ve Hellen askerlerinin Phrygia'ya girmesini engellemek amacıyla göndermiştir. Ksenophon (*Anab.* VII. 24-25) aştıkları kralın ülkelerinin yöneticilerini (*arkhon*) sıralarken Bithynia'nın Pharnabazos'un idaresinde bulunduğunu belirtir. Bunun yanı sıra bölgenin Pharnabazos'a sıklıkla mukavemet gösterdiği; burada hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla birçok askeri hareketa bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁰⁴.

Herodotos (III. 90) *nomos* dizelgesinde her ne kadar Bosporos'a yer vermes de, M.Ö. yak. 510 yılında Otanos komutasında yürütülen seferle Bosporos'un kilit noktası olan Byzantion ve Kalkhedon zapt edilmiş⁵⁰⁵; bölgenin idaresi Daskyleion satraplığına bağlanmış olmalıdır. Daskyleion eyalet hudutu Hellespontos Bölgesi'nin bütününe kapsamaktadır. Nitekim Bosporos Attika-Delos Deniz Birliği listelerinde Hellespontos Bölgesi içersinde yer almaktadır⁵⁰⁶. M.Ö. 478 yılında Kleombrotos oğlu Pausanias'ın birleşmiş kuvvetlerle satraplığın garnizon üslerinden Byzantion zaptıyla Pers hakimiyeti uzun bir müddet sona ermiştir⁵⁰⁷. Peloponnesos Savaşları'nda Daskyleion satrabının Byzantion ve Kalkhedon'u

⁵⁰² Thuk. I. 131; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3.

Themistokles (*Epist.* 14) Pausanias'a gönderdiği mektubta Pers kralıyla yaptığı gizli anlaşmayla çevirdiği entirikanın başına nasıl sonuçlar açabileceğine dair verdiği çeşitli uyarılarda bu olaya şu şekilde değinir: *Saklandığın ve Pers kralıyla işbirliği yaptığın Kolonai ve Troya kıyıları buradaki edimlerini fark ettirmeyecek kadar Peloponnesos'tan uzak değil.*

⁵⁰³ Ksen. *Hell.* III. 1. 14; 26-28.

⁵⁰⁴ Ksenophon (*Hell.* III. 2. 2) M.Ö. 400 yılında Derkylidas'ın Bithynia Trakya'sında kışlalayıp yağma akınında bulunmasına rağmen, Pharnabazos'un buna müdahale etmediğini; bilakis Bithynia'luların birçok kez satrapla savaşmalarından ötürü buna göz yumduğunu belirtir.

⁵⁰⁵ Hdt. V. 26; ayrıca bk. Briant 2002, 144; Arslan 2010, 66 vd.; ayrıca bk. How-Welles 1912, II 10

Bu sırada, M.Ö. yak. 510 yılında, Byzantion'un başında tiran Ariston'un mu bulunduğu; yoksa bunun Perslere karşı bir ayaklanma hareketi mi olduğu belirsizdir. Zira Tuna üzerine köprü kurmak üzere M.Ö. 512 yılında Dareios'un İskit Seferi'ne katılan Byzantion tiranı Ariston'a dair herhangi bir veri yoktur (Arslan 2010, 66).

⁵⁰⁶ *IG I³* 269. II. 26.

⁵⁰⁷ Thuk. I. 94. 1-2; 128. 5; Diod. XI. 44. 3; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 2; Plut. *Kim.* VI. 1-3. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Loomis 1990, 488 vd.; Balcer 1995, 305 vd.; 309; Arslan 2009, 51-63; 2010, 80 vd.

M.Ö. 454/453 yılından M.Ö. 428/427 yılına kadar Delos Deniz Birliği'nin *phoros* listelerinde belgelenmektedir (*IG I³* 259 III. 7; *IG I³* 283 39). Bu yılları arasında birliğe on dört kez vergi ödemiştir (Hansen-Nielsen 2004, 916; Arslan 2010, 95 dn. 327). M.Ö. 441/440 yılları arasında Samos'lularla eş güdümlü Atina'ya isyan etmiş (Thuk. I. 115; *IG I²* 943); ancak M.Ö. 439 yılında yeniden Atina hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır (Thuk. I. 117; Arslan 2010, 100 vdd.). M.Ö. yak. 411 yılında Sicilya mağlubiyetini fırsat bilerek tekrar Atinalılara ayaklanmışlardır (Thuk. VIII. 80. 3; Diod. XIII. 34. 2).

yeniden Pers hakimiyetine katmak amacıyla bazen Atinalılara bazen de Lakedaimon'lulara karşı yürüttükleri savaşları ve askeri yardımları bu bölgenin idaresinin Daskyleion'a ait olduğunu kanıtlamaktadır⁵⁰⁸.

Süvarileriyle ünlü Paphlagonia Bölgesi vasa krallar tarafından yönetilse de⁵⁰⁹, bu beylikler Daskyleion satrabının sorumluluğundaydı⁵¹⁰. Herodotos'un (III. 90) üçüncü *nomos* listesinde verdiği Paphlagonia Bölgesi diğer verilerle de Daskyleion eyaletinin idari sahasında yönetildiğini desteklenmektedir. Zira Granikos Savaşı'nda Paphlagonia süvari birliği, Daskyleion satrabı Arsites'in komutası altında ön saflarda savaşmıştı (Diod. XVII. 19. 4). En önemlisi Pers imparatorluğuna son veren Büyük İskender istila ettiği bölgelerde Pers yönetim biçimini korumasından hareketle Paphlagonia'nın Hellespontos Phrygia'sına bağlı idare edildiği aşikardır. İskender gönülü olarak egemenliğine girdiklerini belirten Paphlagonia'lıları Hellespontos Phrygia'sına bağladı⁵¹¹. Anlaşıldığı kadarıyla Pers hakimiyetindeyken Paphlagonia'lılar, Zagros dağ silsilesinin göçebe kavimleri –Uksioi, Elymaioi, Susioi, Kossaioi– gibi *phoros*'tan muaf tutulmuşlardı; sadece asker ve armağan göndermekle yükümlüydüler. Bu nedenle İskender, Pers imparatorluğunda olduğu gibi onları vergiden muaf tuttu⁵¹².

Dareios M.Ö. 512 yılında İskit Seferi'nin akabinde Daskyleion satrabı Megabzos öncülüğünde yapılan seferlerle Daskyleion eyalet bölgesinin sınırlarını genişletmiştir. Dareios'un emriyle Megabazos'un imparatorluğa ilhak ettiği Hellespontos ve bölgeyle sınırdış yerlerde krallığa tabi olmayan kentler (Hdt. IV. 144; V. 1-2) ile Trakya (Hdt. V. 2) da büyük olasılıkla Daskyleion satraplığının yönetimine verilmiştir⁵¹³. Trakya'da asayiş ve intizam ortamında elde edilecek gelirlerin düzenli ödenmesini sağlamak amacıyla Strymon Vadisi'nin ağzındaki Eion'da; Hebros Irmağı'nın kıyısındaki Doriskos (Hdt. VII. 59) ile Trakya Khersonesos'taki Sestos'ta Pers garnizon üsleri kurulmuş ve komutanlar (*hyparkhos*) atanmıştır (Hdt. VII. 105; 108). Bu garnizonların maaş ve yaşleriyle; gerektiğinde asker

⁵⁰⁸ Daskyleion satrabı Artabazos, Kserkses ve Pausanias arasında iletişimi sağladığı gibi, Pausanias'ın planlarını gerçekleştirmek amacıyla işbirliği yapmaktaydı (Thuk. I. 129; Them. *Epist.* 16. 27-31 '*Alketas*'; *Epist.* 14 '*Pausanias*'; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 2; Plut. *Them.* XXIII. 1-3; *FGrHist* II A 70 F 189= Plut. *mor.* IX. 855 f; *De Herod.* 4). Daskyleion satrabı Pharnabazos, M.Ö. 410 yılında Atinalıların Kalkhedon ve Byzantion kuşatmasında Spartalılarla birlikte emrinde bir orduyla karşı direniş sergilemiştir (Ksen. *Hell.* I. 1. 26; Diod. XIII. 64. 3; daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 118-121; 2011, 12 vdd.). Alkibiades'in Kalkhedon ve Byzantion kuşatmasını kırmak için Spartalı komutan Hippokrates'e yardım etmiştir (Ksen. *Hell.* I. 3. 1-7; 14-21; Plut. *Alk.* XXX.1).

⁵⁰⁹ Paphlagonia kralı Otys/Gyes için bk. *Hell.* Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4); Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-14; Ksen. *Ages.* III. 4; Plut. *Ages.* XI. 1-3. Paphlagonia kralı Thuys için ise bk. Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 2-5; 3. 1-4; Ael. *Var.* I. 27; *FGrHist* II B 115 F 179 '*Theopompos*'= Ath. *Deip.* IV. 144f-145a.

⁵¹⁰ Harrison 1982, 184; Briant 2002, 698.

⁵¹¹ Arr. *anab.* II. 4. 1-2; Curt. III. 1. 22-24.

⁵¹² Curt. III. 1. 24; ayrıca bk. Briant 2002, 698; Bosworth 2005, 74 vd.

⁵¹³ Castritius 1972, 4 dn. 17; Klinkott 2005, 90 dn. 24; 477.

yardımı göndermek ya da almakla Daskyleion satrapları sorumlu tutulmuş olmalıdır⁵¹⁴. Ancak M.Ö. yak. 478 yılından itibaren Trakya'da giderek zayıflayan Pers hakimiyeti, Trakya'nın M.Ö. 343/342 yılında Makedonya kralı II. Philippos'un egemenliğine girmesiyle tamamiyle sona ermiştir⁵¹⁵.

Sonuç olarak Daskyleion eyalet sınırları Hellespontos Phrygia'sının yanı sıra, Aiolis, Troas, Bithynia, Bosporos; Paphlagonia ve Trakya bölgelerini kapsamaktadır.

---

⁵¹⁴ Konuya ilişkin ayrıca bk. Thuk. II. 67; Diod. XVI. 75; Paus. I. 29. 10; Dem. *Epist. Phil.* XI. 5 [153]; Diod. XVI. 74. 2; Plut. *Phok.* XIV. 2; Iust. IX. 1. 1-2; *FGrHist* III B 328 F 54-55b (162) '*Philokhoros*'; Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40).

⁵¹⁵ Diod. XVI. 71. 1-2; Arr. *anab.* II. 14. 2.

İKİNCİ BÖLÜM DASKYLEİON SATRAPLIK BÖLGESİNİN İDARİ YAPISI

2.1. Daskyleion'a Satrap Atama Kriterleri

Akhaimenid imparatorluğunda Roma'daki gibi, imparator ve *senatus* eyaletleri olmak üzere bir ayırım yapmak mümkün değildir. Zira Roma'da iki önemli yetki söz konusuyken, Pers krallığında tek otorite kraldı. Bu nedenle satrapları yalnızca kral atmakta, *senatus* veya ona eş değerde bir merciinin tayini söz konusu değildi. Bununla birlikte bazı satraplık bölgelerinde idari fonksiyon ön plandayken bazılarının da askeri yan daha ağır basabilmekteydi. Akhaimenid imparatorluğunda satrap atama kriteri düzeyinde *dynastes*; yedi Pers soyunun ve kral ailesinin üyelerinin görevlendirildiği üç tür satraplık bölgelerinden söz edilebilir⁵¹⁶.

***Dynastes*'lerin atandığı Satraplık Bölgeleri:** Hellespontos Phrygia satraplığı *dynastes* ve kral ailesine ait iki kategoriye girmektedir. M.Ö. yak. 478 yılından itibaren I. Artabazos'la birlikte 'Pharnakes hanedanlığına' intikal eden *dynastes*'lik yapısı satraplığın en belirgin özelliği haline gelmiştir. M.Ö. 539 yılından M.Ö. yak. 478 yılına kadar tek bir hanedan değil farklı *dynastes*'lerin satraplığa atandığı ve en fazla iki kuşağın bu görevi icra ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra *dynastes*'in dışında Perslerin önde gelenlerinden ya da kralın yakın akrabasından birinin bağımsız görevlendirildiği de bilinmektedir. Herodotos'un (III. 126-127) anlatısının yön verdiği veriler ışığında Daskyleion için bu *diadokhos* (haleflik) sistemi olasılıkla Büyük Kyros'tan itibaren başlatılmış olmalıdır. Satrap Mithrobates'in eşliğinde oğlu Kranaspes'in birlikte zikredilmesi; ayrıca yerine Kranaspes'in geçme ihtimalini bertaraf etmek amacıyla Sardeis satrapı Oroites'in M.Ö. yak. 522 yılında Daskyleion satrapıyla eş güdümlü oğlunu öldürmesinin altında yatan asıl neden bu olsa gerektir⁵¹⁷. Daskyleion eyalet yönetiminin babadan oğula intikal ettiğine yönlendiren diğer bulguyu ise, Herodotos'un (VI. 33) Οἰβάρεϊ τῷ Μεγαβάζου τῷ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ/*Daskyleion hyparkhos'u Megabazos'un oğlu Oibares* aktarımıyla Megabazos ve oğlu Oibares oluşturmaktadır. Dareios M.Ö. 522 yılında İskit Seferi dönüşünde Megabazos'u Daskyleion satraplığına atamış; M.Ö. 521 yılında Merkez Asya'da yürüteceği savaşlarda yardımına ihtiyaç duyduğundan yanına alarak yerine oğlu Oibares'i bırakmıştır. Mithrobates ve Megabazos'un Pers krallarıyla yakınlık derecesinin ne olduğu bilinmemektedir. Olasılıkla her

⁵¹⁶ Klinkott 2005, 47.

⁵¹⁷ Pers törelerinde ister boyunduruğu altındaki isterse yeni fethettiği krallık olsun, esir edilen kral ve veliahdına saygı gösterilirdi. İmparatorluğa ilhak edilen yeni krallığın başına eski kralın oğlu atanırdı. Bu durum sadece kral hanedanlıkları için değil; aynı zamanda Akhaimenidai kraliyet idaresinde çalışan memurlar için de geçerliydi (Hdt. III. 15). Konuyla ilintili sayısız paradigma vardır: Kambyses'in Mısır seferinin ardından bu bölgenin idaresini Psammenitos'a devretmiştir (Hdt. III. 15). Kambyses haksızlığın bedelini derisini yüzdürerek yargıçlık yaptığı kürsüye kaplattığı Sisamnes'in mevkiine oğlu Otanes'i atamıştır (Hdt. V. 25).

iki satrap Perslerin elit zümresindendi. Dolayısıyla Oibares'e kadar sürekli tekabül etmese de, *dynastes*'lik atamasının gerçekleştiği söz konusu edilebilir. Bununla birlikte Oibares'ten sonra kralla yakın akrabalık bağı olan –Kserkses'in amca çocukları–⁵¹⁸ Megabates ve I. Artabazos'un satraplığa getirilmesiyle Daskyleion bir bakıma kral ailesine mensup kişilerin atandığı satraplık bölgesi kategorisine de dahil edilebilir. M.Ö. 512 yılından M.Ö. 493/492 yılına kadar⁵¹⁹ satraplık görevini sürdüren Megabazos'un oğlu Oibares'in görev süresini ne zaman doldurduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla Naksos Seferi'ni yürüten, Kserkses'in kuzeni Megabates'in Daskyleion'a atandığı tarih belirsizdir. Bunun yanı sıra Pausanias ve bağlaşıklık Hellen donanması Byzantion'u işgal ettikleri sırada Daskyleion'un eyalet valiliğini Megabates'in yaptığı nerdeyse kesindir. Zira Herodotos (V. 32) Pausanias'ın Hellas'ın tiranı olma emellerine kapılıp kızıyla evlenmek için Megabates'le iletişime geçtiğini dille getirir. Söz konusu bu olay Byzantion'un ilhak edilmesinin hemen akabinde gelişmiş olmalıdır. Bunun yanı sıra Thukydides (I. 129), I. Artabazos'un Daskyleion'a satrap atanmasıyla Pausanias'a elçi gönderilmesinin eş zamanda gerçekleştiğini açıkça belirtmektedir. M.Ö. yak. 478 yılında Megabates'in görevden alınıp I. Artabazos'un Daskyleion'a vali atanmasıyla *dynastes*'lik sistemi kesin bir netlik kazanmaktadır. Pers kralları I. Artabazos'tan I. Pharnabazos; II. Pharnakes; II. Pharnabazos; Ariobarzanes ve II. Artabazos'a kadar Pharnakes hanedanlığını Daskyleion satraplığına atamışlardır⁵²⁰. Bu I. Artabazos'un bireysel başarısının Kserkses ve Artakserkses I Longimanos nazarında kabul edilmesinin ve onurlandırılmasının birer sonucudur. Zira bir hanedanlığın sürekli bir görevi icra etmesi salt kralın saygı göstermesi ve güveninin birer ibaresi değildir; aynı zamanda Büyük Kral nezdinde satrapın sonsuz sadakatinin kraliyet çıkarına göre başarılı idaresinin kanıtıdır⁵²¹. I. Artabazos antik kaynaklar-

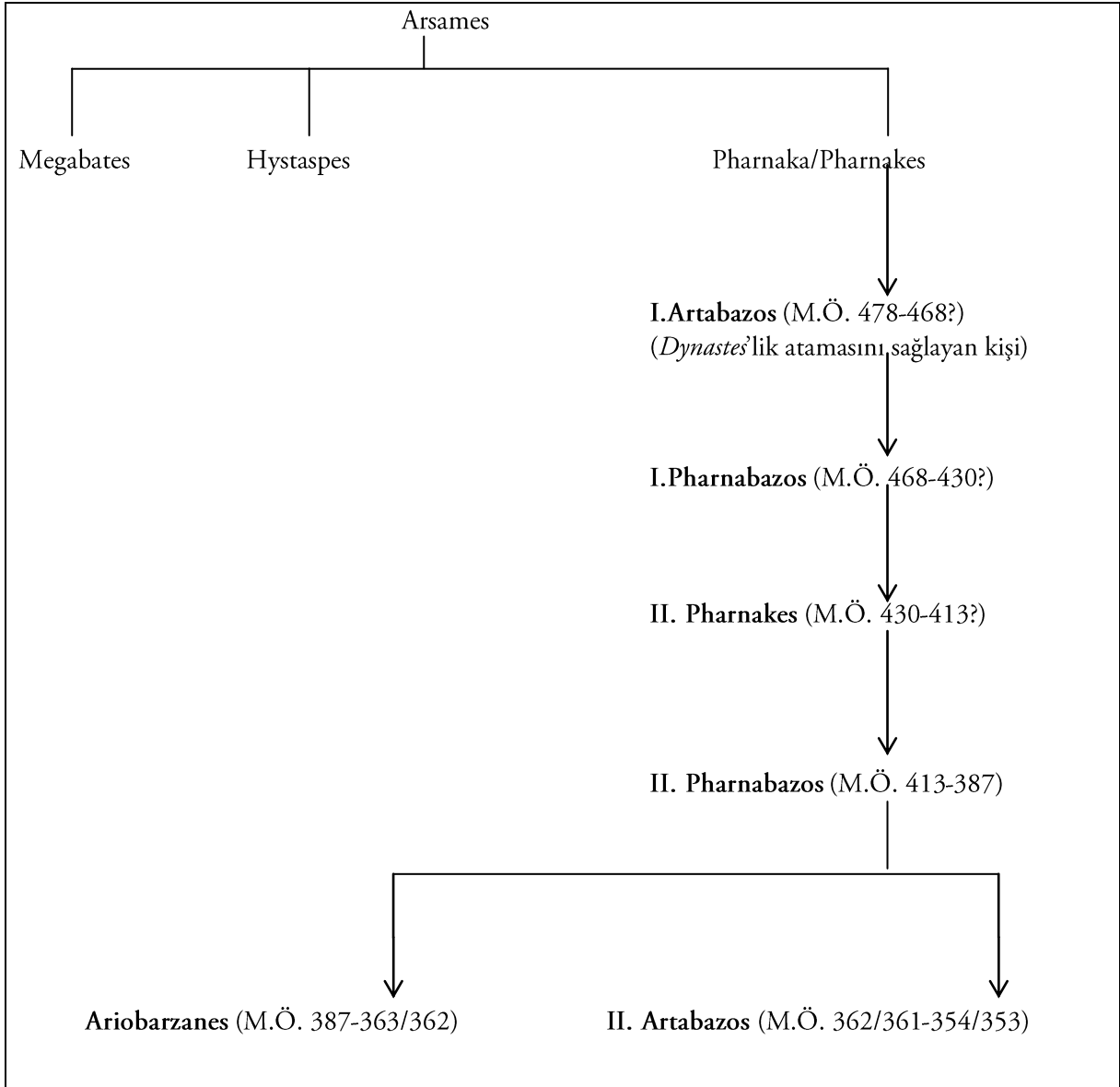
⁵¹⁸ Megabates, Dareios ve Sardeis satrapı Artaphrenes'in yiyenidir (Hdt. V. 32). Pharnakes, Dareios'un kardeşi; Kserkses'in ise amcasıdır. Dolayısıyla aynı şekilde I. Artabazos ile Kserkses amca çocuklarıdır. Pharnakes Persepolis tabletlerinde imparatorlukta en önemli hizmetlerin başında yer almaktadır. Tüm ekonomi ve idari sistemin yöneticisidir. Pharnakes'in ve yardımcısı Ziššawiš'in hizmetinde katipler; bir yazman; Persepolis ve her yerde çeşitli yardımcı personeller çalışmaktaydı. Pharnakes ve yardımcısı Ziššawiš'in asli görevleri atanılan yargıçları, defter tutucuları, denetçileri, kervan kılavuzları ve resmi elçilerin gezi refakatçıları, kral için bakım personeli v.d. gibi hizmetlilerin gerekli belgelerini hazırlamak; kraliyet kilerini örgütlemek; hükümdarın has ahırını düzenlemek; ek işçileri işe almak; vergi ile kira gelirlerini ödeme takibi ve denetimini yapmaktı (PF 654-678: Hallock 1969, 205-211; PF 1031-1032: 1969, 298 vd.; Wiesehöfer 2003, 111 vd.). Kuneiform metinlerinde adının sıklıkla belgelenmesinden ve mührünün kullanılmasından anlaşıldığı üzere imparatorluk içinde sık seyahat etmekteydi. Gerçi onun asıl yeri kralın yanık temsilcisi her ikisiyle ilişkiyi sürdürmekteydi.

⁵¹⁹ İonia Ayaklanması'nın son evresinde Oibares'in Kyzikos'larla yaptığı anlaşmadan ötürü M.Ö. 593/592 yılında Daskyleion satraplığını icra ettiği bilinmektedir (Hdt. VI. 33).

⁵²⁰ I. Artabazos: Thuk. I. 129; I. Pharnabazos: Thuk. II. 67. 1; II. Pharnakes: Thuk. II. 67. 2; V. 1; Pharnabazos II: Thuk. VIII. 6; Diod. XIII. 104. 6; Ariobarzanes: Ksen. *Hell.* I. 4. 7; V. 1. 28; Pomp. *Trog./Iust.* X; Artabazos II: Diod. XV. 91. 2-7; XVI. 22. 1-2; 34. 1; 52. 3; Dem. IV. 24; XXIII. 154-156. Ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50-64; Balcer 1995, 299 vd.; 1988, 18 vd.; Klinkott 2005, 48 dn. 4.

⁵²¹ Klinkott 2005, 47.

da Pers kralları Kserkses ve Artakserkes'in en güvenilir adamı karakteriyle ön plana çıkmaktadır⁵²². Atinalı Themistokles (*Epist.* 20. 192-194 'Polygnotos') bile Artakserkses'in güvenini

Resim 2.1 Pharnakes Hanedanlığı Satraplar Dizelgesi

I. Artabazos'tan daha fazla kazanmakla övünmektedir –καί μου ἤδη Ἀρτάβαζον ἦσσαν ἐνόμιζε. I. Artabazos'un Kserkses'in itimatını yaptığı şu icraatlar sayesinde edinmiş olsa gerektir: M.Ö. 480 yılında vuku bulan Salamis yenilgisinin akabinde Mardonios'un ordudan kendisine verdiği 60.000 kişilik birlikle Küçük Asya'ya geçen Kserkses'in Hellespontos'a kadar korumalığını sağlamıştır; kral Asya'ya geçince Hellas'a geri dönmüştür (Hdt. VIII. 126). Plataia mağlubiyeti esnasında I. Artabazos komutası altındaki yaklaşık 40.000 kişilik orduyu Phokis'ten Thessalia ve Makedonya üzerinden Trakya'ya oradan Hellespontos'tan Perslerin

⁵²² Thuk. I. 129; ayrıca bk. Them. *Epist.* 14 'Pausanias'; *Epist.* 20. 192-194 'Polygnotos'; Plut. *Them.* XXIII. 1-3; *FGrHist* II A 70 F 189= Plut. *mor.* IX. 855 f; *De Herod.* 4.

kontrolündeki Byzantion'a ve buradan Sardeis'e Kserkses'in yanına getirdi⁵²³. Bu şekilde Plataia savaşında çok sayıda Pers askerinin ölmesine mani oldu. M.Ö. yak. 478 yılında Salamis, Plataia savaşlarıyla Perslere ağır kayıplar yaştan dönemin önemli komutanlarından Sparta kralı Pausanias ile Kserkses arasında gizli bir ittifakın kurulmasını ve bunun sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayarak Pausanias'ı Perslerin safına çekebildi⁵²⁴. Salamis Savaşı'nda askeri strateji-öngörüsüyle Perslere ağır bir yenilgi tattıran Atinalıların önemli devlet adamı ve generali Themistokles'in Pers kralı Artakserkses'le temasa geçmesi ve müttefiklik kurulmasını sağladı. Themistokles (*Epist.* 20.131-138 '*Polygnotos*') mektubunda belirttiği üzere Küçük Asya'ya geçtiğinde kralın en güvenilir adamı Artabazos'un yanına Hellespontos Phrygia'sına olasılıkla Daskyleion'a geldi⁵²⁵. I. Artabazos buradan Themistokles'in yol erzakını; hizmetini ve güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli adamlar vererek Artakserkses'e gönderdi⁵²⁶. I. Artabazos'un önemli askeri ve diplomatik icraatlarından diğerleriyse, Kimon'un Trakya ve Hellespontos seferlerinde sergilediği karşı mücadele; Artakserkses'in emri doğrultusunda Mısır ayaklanmasının bastırılmasına katılması⁵²⁷; M.Ö. 449/448 yılında Kallias Barışı'nın koşularının yapılmasına elçilik etmesidir (Diod. XII. IV. 4-5). Nitekim Artabazos'un Daskyleion satraplığını ifa ederken askeri ve idari alanda sergilediği gözle görünür başarılarının karşılığında I. Artabazos ve ailesini onurlandırmak amacıyla Daskyleion satraplık mevkiini Pharnakes soyuna ihsan etmiş olmalıdır⁵²⁸. Bu haleflik görev mirası zaman içinde hanedanlığa değil eyalet bölgesine bağlanmıştır. Büyük Kralın imtiyaz tanıdığı dynastik satraplığın devamı Daskyleion valilerine ek yetkiler verilmesinde temel etmen olabilir⁵²⁹. Daskyleion eyalet bölgesi imparatorluğun en batısı sınır karakoludur; Avrupa ve Asya arasında geçiş noktasıdır. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında Pers krallarının Avrupa'ya düzenlediği İskit; Marthon; Hellas gibi önemli seferlerde geçiş köprüsü ya da Hellas'tan gelen saldırı akınlarının ana merkez üstü olması Daskyleion ve aynı şekilde Sardeis eyaletini diğer satraplıklardan ayıran noktalardan biri olmalıdır. Dolayısıyla ekstra yetkiler Daskyleion satraplarına hem *dynastes*'lik sistemi hem de coğrafik konumundan ötürü tanınmıştır. Bu yetkiler arasında *strategos*'luk gelmektedir. Dareios, Trakya ve Hellespontos bölgesini imparatorluğa tabi kılma vazifesiyle Megabazos'a

⁵²³ Hdt. IX. 66; 89; Diod. XI. 33. 1; Plut. *Arist.* XIX. 4; Polyain. *strat.* VII. 30. 3; 33. 3 "*Artabazos*".

⁵²⁴ Thuk. I. 129; 131; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 2; 3; ayrıca bk. Them. *Epist.* 14 '*Pausanias*'; 16. 27-31 '*Alketas*'; Plut. *Them.* XXIII. 1-3 *FGrHist* II A 70 F 189= Plut. *mor.* IX. 855 f; *De Herod.* 4.

⁵²⁵ Thukydides'in (I. 137) anlatısına istinaden, Themistokles Ephesos'a geldiğinde kıyıda bir Pers onu yukarı ülkeye götürdü. Burada tahta yeni çıkan Kserkses oğlu Artakserkses'e bir mektup yazdı. Ardından Susa'ya kralın yanına gitti.

⁵²⁶ I. Artabazos iki atı; aynı sayıda hizmetli; yolculuk detayları ve erzak ihtiyacıyla ilgilenmek üzere deveyle seyahat eden on üç kişiyi Themistokles'in hizmetine sundu (Them. *Epist.* 20. 138-143 '*Polygnotos*').

⁵²⁷ Diod. XI. 74. 5; 75. 1-2; Balcer 1995, 321.

⁵²⁸ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Sarıkaya 2015a, 175-192.

⁵²⁹ Klinkott 2005, 47.

söz konusu bölgelerin *strategos*'u görevini de devretmiştir (Hdt. IV. 143-144)⁵³⁰. Bunun yanı sıra Asya'daki bütün kıyı bölgelerinin idaresi/τῶν δ' ἐπιθαλασσίων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ ἄρχει πάντων (Hdt. V. 30 'Sarveis satrabı Artaphrenes') ya da deniz kıyısı bölgelerindeki insanların *strategos*'u/στρατηγόν τῶν παραθαλασσίων ἀνδρῶν (Hdt. V. 25-26 'Daskyleion satrabı Megabazos ve onun yerine bu göreve atanan Otanes'); στρατηγός ἦν τῶν κάτῳ (Thuk. VIII. 5 'Tissaphernes'); πρὸς Φαρνάβαζον τὸν Δαρείου στρατηγόν/*Dareios'un strategos'u Pharnabazos*; Φαρνάβαζος ὁ τῶν ἐπὶ θαλάττης τόπων ἔχων τὴν στρατηγίαν/*deniz kıyısındaki bölgelerin komutanlık yetkisine sahip Pharnabazos*⁵³¹ gibi geniş yetkiler verilmekteydi. Nitekim satraplar askeri ve idari olmak üzere iki ana vasıflarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bununla birlikte antik kaynaklarda Daskyleion ve Sarveis satraplarının idari misyonları geri planda kalırken askeri ve diplomatik kimlikleri özellikle vurgulanmaktadır.

M.Ö. yak. 478 yılında I. Artabazos'tan itibaren Daskyleion satrapları Hellenler ile Büyük Kral arasında müttefiklik ya da gizli anlaşma ve görüşme yapılmasına öncülük ettiklerine dair Sparta kralı Pausanias ve Atinalı Themistokles haricinde de bir dizi örnekler mevcuttur: Spartalılar Atina ile yürüttükleri savaşta para istemek ve ittifak kurmak amacıyla elçilerini Hellespontos'a Pharnabazos oğlu Pharnakes'e gönderirler; ancak Atinalılar Trakya'dayken elçileri yakalarlar (Thuk. II. 67). Bunun yanı sıra M.Ö. 422 yılında Atinalılar Delos'u arındırmak amacıyla kenti boşalttıklarında Delos'luların bir kısmı Daskyleion satrabı Pharnakes'in yanına sığındı. Pharnakes bunları Troas Bölgesi'ndeki Adramyttion'a yerleştirdi (Thuk. V. 1; VIII. 108). M.Ö. 408 yılında Kalkhedon kuşatmasının ardından Alkibiades'in Pharnabazos'la yaptığı antlaşma maddesi arasında Daskyleion satrabının Atina elçilerini kralın

⁵³⁰ οὗτος δὴ ὧν τότε ὁ Μεγάβαζος στρατηγός λειφθεὶς ἐν τῇ χώρῃ Ἑλλησποντίων τοὺς μὴ μῆδίζοντας κατεστρέφετο/*o vakit bu ülkede strategos olarak bırakılan Megabazos Hellespontos'lulardan Medlerin tarafını tutmayanları boyun eğdirdi* (Hdt. IV. 144). τῶν ὁ Μεγάβαζος ἦρχε, πρώτους μὲν Περινήθους Ἑλλησποντίων οὐ βουλομένους ὑπηκόους εἶναι Δαρείου κατεστρέψαντο/*Megabazos Dareios'a tabi olmayı istemeyen Hellespontos'lulardan önce Perinthos'lulari dize getirmekle edimlerine başladı* (Hdt. V. 1). Δαρείος γράφει γράμματα Μεγαβάζῳ, τὸν ἔλιπε ἐν τῇ Θρηκίῃ στρατηγόν/*Dareios mektubu Trakya'da bıraktığı strategos'u Megabazos'a yazdı* (Hdt. V. 14).

⁵³¹ Diod. XIII. 40. 6; 36. 5.

Αγρία bk. Κύρον δὲ μεταπέμπεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἧς αὐτὸν σατράπην ἐποίησε, καὶ στρατηγὸν δὲ αὐτὸν ἀπέδειξε πάντων ὅσοι ἐς Καστωλοῦ πεδίον ἀθροίζονται. *Kyros ise satraplık yaptığı eyaletten geri çağırılıyordu; aynı zamanda Kastolos ovasında toplanan bütün birliklerin strategos'una da onu atamıştı* (Ksen. Anab. I. 1. 2; 9. 7; Hell. I. 4. 3). Plutarkhos (Artaks. II. 3) Kyros'un Λυδίας σατράπης καὶ τῶν ἐπὶ θαλάσση στρατηγός/*Kyros Lydia satrabı ve deniz kıyısındaki eyaletlerin/ülkelerin strategos'u yetkisiyle donatıldığını aktarır. Sarveis satrabı Tissaphernes: ἅμα μὲν ὅτι στρατηγός τῶν πάντων ἀπεδέδεικτο Τισσαφέρνης/çünkü hem Tissaphernes bütün herkesin başkomutanı seçildiği için* (Ksen. Hell. III. 2. 13); ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τὴν ἡγεμονίαν ὧν Κύρος ἐπὶ θαλάττης ἦρχε σατραπειῶν/*Kral II. Artakserkses Tissaphernes'e Kyros'un deniz kıyısı boyunca satraplık yaparak idare ettiği yerlerin komutanlığını verdi* (Diod. XIV. 26. 4). Tiribazos: Βασιλέως ὄντα στρατηγόν (Ksen. Hell. IV. 8; ayrıca bk. Diod. XIV. 85. 4).

huzuruna çıkarması yer almaktaydı (Ksen. *Hell.* I. 3. 8-13; 4. 4-7). Alkibiades de Themistokles'in yaptığı gibi, Atina'dan sürgün edilip hayatı tehlikeye girince Büyük Krala sığınmaya karar verdi. Güvenlik içinde Artakserkses'le iletişime geçmesini en iyi şekilde Daskyleion satrabı Pharnabazos'un sağlayacağını düşünerek Phrygia'ya onun yanına gitti. Phrygia'da bir süre kalarak satrabın büyük saygısını gördü ve onurlandırıldı (Plut. *Alk.* XXXVII. 7-8).

Büyük Kral geleneksel belirlenmiş satrap varisinin görevini onaylamaktaydı. Bunun yanı sıra kral elbette satraplık haleflik atamasında değişiklik yapma yetkisine her zaman sahipti. Önemli hiyerarşi altındaki eyalet bölgelerinde *dynastes*'lik satrap ataması geçici süreliğine yapılmaktaydı. Kappadokia satrabı Datames, II. Artakserkses'in egemenliği sırasında babası Kamisares'in satraplık mevkiine getirildi⁵³². Satraplık Ayaklanması'ndan sonra bu görev Datames'ten alındı; Pers imparatorluğunda babası krala karşı büyük suç işlese de, yerine oğlu atama geleneğinin aksine, eyaletin *dynastes*'lik sistemi iptal edilmiştir⁵³³. Büyük Kral görevin babadan oğula geçmesine yani haleflik sistemine müsaade vermesiyle belirli satraplık bölgelerini onurlandırmaktaydı. Ancak sürekliliğini garanti etmemekteydi. Bu miras hakkını belirli bir zamandan sonra iptal edebilmekte; yerine istediği yeni satrabı atayabilmekteydi. Bu nedenle eyalet bölgesinin yönetimi bir hanedanlığa uzun süreliğine verilmesi kralın özel mükafatının ibaresidir. Daskyleion eyaletinin yanı sıra Karia için Hekatomnides; Kappadokia için ise, Anaphas ailesi bilinmektedir (Diod. XXXI. 19. 2). Karia'nın otokton hanedanlığının Pers görevini üstlenmesi; imparatorluk idari sistemine bağlı, ancak yerel yönetimle idare edilmesiyle Karia bütün diğer satraplık bölgelerinden büyük farklılık arz etmektedir⁵³⁴. Akhaimenid imparatorluğunda satraplık merkezi genellikle fethedilmiş krallıkların başkentleri olurdu. Mısır satraplık bölgesinin Memphis; Lydia'nın Sardeis; Media'nın ise, Ekbatana'dır. Daskyleion bu bağlamda Karia satraplığı gibi, farklılık arz etmektedir⁵³⁵.

Eyaletlerde büyüyen vali çocukları aldıkları askeri ve idari eğitimin yanı sıra ilgili bölgenin topografyasını, halkını, dilini, siyasi-politik yapısını, ekonomisini ve tarım özelliklerini yakinen tanımaktaydılar. Olasılıkla Pers kralları bu sebepten satrapların ardılı olarak çocuklarını atamaktaydılar. Satraplar imparatorluğa bağlılık ve sadakatlarını sürdürdükleri, sorumluluklarını layıkıyla yerine getirdikleri müddetçe bu mevki ömür boyu icra etmekteydiler.

Kral Ailesine Mensup Satraplık Bölgeleri: Kral ailesinden bireylerin satraplık görevine atanması *dynastes*'liğin bir türü gibidir; ancak biraz farklılıklar arz etmektedir. *Dynastes*'lik görev sırası kralın veliaht satraplık bölgelerinde de görülmektedir. Kral veliahtına

⁵³² Diod. XV. 91. 2; Corn. Nep. *Dat.* XIV. 1. 1.

⁵³³ Klinkott 2005, 47.

⁵³⁴ Konuya ilişkin ayrıca bk. Petit 1988, 307-322.

⁵³⁵ Kuhrt 2007 d II, 414.

geleneksel belirli ve sürekli bir eyalet bölgesi verilmemiştir. ‘Kralın uzak akrabaların atandığı’ ve ‘kraliyet tahtına çıkabilecek kadar yakın akrabaların’ tayin edildiği satraplık bölgeleri olmak üzere iki ana gruba ayrılır⁵³⁶. Büyük Kralın uzaktan akrabalarının tayin edildiği idari bölgelerin yedi Perslerin temel satraplık bölgeleriyle yakın bağlantısı vardır. Gaumata/Smerdis’i öldüren yediler, Perslerin en seçkin zümresini meydana getirdiklerinden kralın yakın çevresini teşkil etmekteydiler. Dolayısıyla onlar arasında evliliğe dayalı akrabalık ilişkisi yaygındı. Hydarnides ailesi bu duruma güzel bir emsaldir. Bu sebepten kral ailesinin uzak akrabasının üyelerini kısmen yedi Pers soyunun ana satraplık bölgelerinde bulunabilinir.

Armenia Bölgesi kralın uzak akrabasının atandığı eyaletlerin başını çekmektedir. Orontes rütbesi indirilmeden önce Doğu Armenia’da valilik yapmıştır ve II. Artakserkses’in kızı Rhodogune ile evlidir⁵³⁷. Batı Armenia’nın satrabı Tiribazos, II. Artakserkses’in diğer bir kızı Amistris’le evliydi⁵³⁸. Daha sonra III. Artakserkses oğlu Dareios III Kodommanos’a Armenia’nın idaresini devretmiştir⁵³⁹. Bu atama politikasıyla satraplık bölgesinin görev alanı özel bir değer kazanmıştır. Zira sadece yedi Pers soyundan kaynaklanan imtiyazlı temel satraplık bölgelerinden biri değil; aynı zamanda kralın en yakın akrabasına emanet edilmiştir. Dolayısıyla Armenia temel satraplık bölgesinin imtiyazı, kral ailesine dayanan *dynastes*’lik görev sırasıyla birleştirilmesi vasıtasıyla yükseltilmiştir. Benzer bir durum I. Artakserkses hükümdarlığı esnasında kardeşi Artarios’un atandığı Babil satrablığı için kısmen gözlemlenebilir. Bununla birlikte Artarios’un oğlu ve halefi Menostanes’in kralın ailesiyle yakın akrabalığı vardır⁵⁴⁰. Ancak bu geçici ve kısa bir süreliğine söz konusudur. Zira Babil yedi Pers ailesine mensup temel satraplık bölgesinden değildir; ayrıca satraplık vazifesini üstlenen makam sahiplerinin Pers krallarıyla sürekli akrabalık bağları da belgelenmemiştir⁵⁴¹.

Veliaht olabilen satraplık bölgelerine gelince, Büyük Kralın yakın akrabalarını atadığı satrap bölgeleri özel bir yer alır. Yakın akrabaları Büyük Kralın oğullarından meydana gelmekteydi. Ayrıca onların tahta çıkma hakları vardı. Haleflik sistemine göre atamalar gerçekleşmekteydi. Tahta çıkma ihtimalleri düşük olan ve genelde kralın en küçük oğullarına Baktria satrablığının yönetimi verilmekteydi⁵⁴². Kserkses tahta çıkınca esnasında I. Dareios’un selefi belirlediği Ariaramnes/Artobazanes Baktria satrabıydı⁵⁴³. Kserkses’e karşı düzenlenen bir isyan

⁵³⁶ Klinkott 2005, 53 vd.

⁵³⁷ Ksen. *Anab.* III. 4. 8-13; Plut. *Artaks.* XXVII. 4.

⁵³⁸ Ksen. *Anab.* IV. 4. 3; Plut. *Artaks.* XXVII. 4. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Klinkott 2005, 54.

⁵³⁹ Pomp. *Trog.= Iust.* X. 3. 4-5; Ksen. *Kyr.* VIII. 7. 11; ayrıca bk. Klinkott 2005, 54.

⁵⁴⁰ *FGrHist* III C 1 688 F 14 (41-42) ‘*Ktesias*’= Phot. *Bib.* 72. 40a5-41b37.

⁵⁴¹ Klinkott 2005, 54.

⁵⁴² Hdt. IX. 108; 113; Ksen. *Kyr.* VIII. 7. 11.

⁵⁴³ Plut. *mor.* III. 173 b-c: *Regum* 1; VI. 488 d-f: *fraterno* 18; ayrıca bk. Hdt. VII. 1-4.

Pers gelenekleri uyarınca çocuklardan en büyüğü kral naibi olurdu. I. Dareios tahta çıkmadan önce Gobryas’ın bir kızıyla evliydi ve ondan aralarında Artobazanes/Ariaramnes’in de yer aldığı üç çocuğu vardı (Hdt. VII. 2). Tahta çıktıktan sonra hükümdarlığını pekiştirmek amacıyla Büyük Kyros’un kızı Atossa’la evlendi. Atossa’dan II.

esnasında ölmüştür⁵⁴⁴. Muhtemelen Ariaramnes'in ardından Baktria satraplığı, I. Dareios'un oğlu II. Hystaspes'e; ardından Kserkses'in oğlu III. Hystaspes'e geçti⁵⁴⁵. Baktria satraplığı Akhaimenid imparatorluğu boyunca ayaklanmaların sıklıkla yaşandığı bölgelerden biridir. Bunun nedeni ikinci derecede tahta çıkma yetkisine sahip kral oğullarının buraya satrap atanması olsa gerektir. Zira yaşanan iç karışıklıklardan yararlanarak darbe yoluyla tahtı ele geçirme ihtimalleri vardı. Şu ana kadar belgelenen sekiz Baktria satrabının dördü kral oğulları arasındadır.

Lydia satraplık bölgesi de tahta çıkma yetkisine sahip kral oğullarının atandığı eyaletler arasında yer almaktadır. M.Ö. yak. 522 yılında Hystaspes'in oğlu I. Dareios Sardeis satraplığına kardeşi I. Artaphrenes'i getirmiştir (Hdt. V. 25; 30; 125). Ardından oğlu II. Artaphrenes'in bu vazifeyi üstlendiği düşünülmektedir. Daha sonra Sardeis eyalet valiliğine getirilen Pissuthenes Hystaspes'in oğlu şeklinde belgelenmiştir (Thuk. I. 115)⁵⁴⁶. Pissuthenes'in akabinde satrap atanan Tissaphernes Ksanthos yazıtı sayesinde Hydarnes ailesinden geldiği bilinmektedir⁵⁴⁷. Tissaphernes muhtemelen I. Artakserkses'in kızı Amestris ile evli olan Teritukhmes'in kardeşiydi⁵⁴⁸. Ancak Tissaphernes Büyük Kralın birincil derecede yakın akrabası değildi. Dolayısıyla kral olma gibi bir durumu yoktu. II. Dareios M.Ö. 407 yılında Genç Kyros'u olağan üstü yetkilerle donatıp Sardeis eyaletine satrap tayin etti. Tahtan feragat etmesinin bir nevi telafisi olarak Lydia'nın yanında Büyük Phrygia; Kappadokia bölgelerinin idaresini; ayrıca Kastolos Ovası'nda toplanan bütün birliklerin komutanlığını (*strategos*) Genç Kyros'a verdi⁵⁴⁹. Dolayısıyla Tissaphernes Sardeis satraplığını Kyros'a devretmek zorunda kaldı (Iust. V. 5. 1). Genç Kyros'un krallığın başına geçmek amacıyla II. Artakserkses'e karşı yürüttüğü M.Ö. 401 Kunaksa Savaşı'nda⁵⁵⁰ ölmesinin akabinde Artakserkses gösterdiği sadakatten ötürü Sardeis satraplığını Kyros'tan önceki eski idari konumuyla Tissaphernes'e geri verdi⁵⁵¹. Tissaphernes'ten sonra kraliyet akrabalık sırası bu satraplık bölgesinde süreklilik arz etmemiştir. Lydia'da

---

Kserkses dünyaya geldi. Dareios'un en büyük oğlu Artobazanes'in yasalar uyarınca imparator olması bekleniyordu. Ancak Kserkses'in Büyük Kyros'un torunu olması asıl önceliğin kendisine verilmesine neden oldu (Hdt. VII. 3).

⁵⁴⁴ Ariaramnes'in Herodotos'un (VII. 82; 121; IX. 107-108; 110-113) sıklıkla bahsettiği Dareios'un oğlu Maistes'le aynı kişi olabileceği iddia edilmektedir (Klinkott 2005, 55 dn. 41).

⁵⁴⁵ Herodotos'a (VII. 64) göre, Hystaspes Hellas seferinde Baktria'lılar ve Sakesleri komuta etmekteydi. III. Hystaspes için bk. Diod. XI. 69. 2.

⁵⁴⁶ Pissuthenes'in babası Hystaspes'in Dareios'un (XI. 69. 2) dille getirdiği Baktria satrabı III. Hystaspes olduğu varsayılmaktadır (Klinkott 2005, 56 dn. 46).

⁵⁴⁷ TAM 1. 14 col. 11-12; *FGrHist* III C 1 688 F 15 (55) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 41b38-43b2; Konuya ilişkin ayrıca bk. Dandamayev 1989, 260; Chaumont 1990, 593 dn. 93.

⁵⁴⁸ Klinkott 2005, 56 dn. 48. Teritukhmes için bk. *FGrHist* III C 1 688 F 15 (55-56) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 41b38-43b2.

⁵⁴⁹ Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7; Hell. I. 4. 3. Plutarkhos (*Artaks.* II. 3) Kyros'un Λυδίας σατραπίης καὶ τῶν ἐπὶ θαλάσσει σατραπήος/Kyros *Lydia satrabı ve deniz kıyısındaki eyaletlerin/ülkelerin strategos'u* yetkisiyle donatıldığını aktarır.

⁵⁵⁰ *FGrHist* IIIC 688 F 16 (64) 'Ktesias'; Ksen. *Anab.* I. 8. 1-9. 1; *Hell.* III. 1. 1-2; Plut. *Artaks.* IX. 4-XIII. 3; *Lys.* IX. 1.

⁵⁵¹ Ksen. *Hell.* III. 1. 3; Diod. XXVI. 4.

toplam on sekiz satrap bilinmekte; bunlar arasında yedisi kraliyet ailesinden –kral oğlu ya da torunu– gelmekteydi⁵⁵².

Süreklilik arz etmemesine rağmen, Mısır satraplık bölgesi de kral ailesine mensup kişiler tarafından yönetilmiştir⁵⁵³. Baktria, Lydia ve Mısır satraplıkları zenginlikleriyle imparatorluğun ekonomisi ve diplomasisinde kilit öneme sahipti. Lydia batının kapısı ve Ege'yle bağlantısının politik ve ticari garantisiydi. Bu nedenle satrapın görevleri, *Asya'daki bütün kıyı bölgelerinin idaresi*/τῶν δ' ἐπιθαλασσίων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ ἄρχει πάντων (Hdt. V. 30) ya da 'deniz kıyısındaki halkların başkomutanı' gibi tanınan özel ayrıcalıklarla genişletilmekteydi⁵⁵⁴. Baktria, Lydia ve Mısır satraplık bölgesi tahta hak sahip kraliyet üyelerinin başa geçmesiyle büyük bir prestij kazanmaktaydı. Bunun yanı sıra kral oğlunun bu görevi üstlenmesi sadece tahtan feragat ettiği manasına gelmez; aynı zamanda Büyük Kralın hükümdarlığının kabulü ve bağlılık-sadakatinin göstergesiydi. Zenginlikleriyle göz dolduran eyalet bölgelerine kral oğullarının atanmasıyla burada sürekli kontrol ve istikrarı sağlamak hedeflenmiş olmalıdır. Nitekim bu eyaletlerin idaresine getirilen satraplar krallıktan vazgeçtikleri; bu bölgelerin Akhaimenid imparatorluğu için askeri, iktisadi ve siyasi öneminden ötürü geniş imtiyazlarla donatılmış olsa gerektirler⁵⁵⁵.

Yedi Pers Soyunun Atandığı Temel Satraplık Bölgeleri: M.Ö. 522 yılında Dareios'un etrafında Otanes, Intaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines ve Hydarnes bir araya geldiler; düzenledikleri ortak suikast sonucunda Mag Gaumata/ Smerdis'i öldürdüler (Hdt. III. 70-79)⁵⁵⁶. Dareios'un altılarla konsültasyon ve ortak hareketi Gaumata/Smerdis'in başarıyla tahtan devrilmesine ve akabinde gerçekleşen bir dizi isyanın bastırılmasını sağlamıştı. Bu suikasta katılan yedilerden Dareios kral olurken; diğer altı kişinin aileleri özel ayrıcalıklar edinmiştir (Hdt. III. 83-84):

⁵⁵² Klinkott 2005, 56.

Diodoros'un (VII. 20. 2) Ionia satrapı Spithrobates şeklinde adlandırdığı Spithradates, III. Dareios'un yasal oğludur (Ksen. *Anab.* I. 16. 4). Bunun yanı sıra Corn. Nepos'un (*Kon.* IX. 2. 1) kralın damadı ve yakın akrabası Pharnabazos'un Lydia ve Ionia satrapı şeklinde aktarımı hatalıdır.

⁵⁵³ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Klinkott 2005, 57.

⁵⁵⁴ Sardeis satrapı Tissaphernes: ἄμα μὲν ὅτι στρατηγὸς τῶν πάντων ἀπεδέδεικτο Τισσαφέρου/çünkü hem Tissaphernes bütün herkesin başkomutanı seçildiği için (Ksen. *Hell.* III. 2. 13); ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τὴν ἡγεμονίαν ὧν Κύρος ἐπὶ θαλάττης ἤρχε σατραπειῶν/Kral II. Artakserkses Tissaphernes'e Kyros'un deniz kıyısı boyunca satraplık yaparak idare ettiği yerlerin komutanlığını verdi (Diod. XIV. 26. 4).

⁵⁵⁵ Konuya ilişkin ayrıca bk. Klinkott 2005, 58-60.

⁵⁵⁶ DB col IV. 68	Hdt. III. 70	Ktesias (<i>FGrHist</i> III C 1 688 F 13 (16))
Vāyaspāra'nın oğlu Vid ⁿ afarnā	Intaphernes	Ataphernes
θuxra'nın oğlu Utāna	Pharnaspes oğlu Otanes	Onaphas
Marduniya oğlu Gaubaruva	Gobryas	Barisses
Bagābigna oğlu Vidarna	Hydarnes	Idernes
Dātuwahya oğlu Bagabuxša	Megabyzos	Mardonius
Vahauka oğlu Ardumaniš	Aspathines	Norondabates

- *Otanes ve soyu imperium yetkisinden muaf tutulacak, yani tamamen özgür olacaklardı. Ayrıca her yıl onlara Persler nezdinde en değerli armağanlar bahşedilecekti*⁵⁵⁷;
- *Yediler, eşiyile yatak odasında olmadığı takdirde, istedikleri zaman ve haber vermeksizin kralın huzuruna çıkabileceklerdi;*
- *Pers kralı eşlerini yalnızca bu ailelerden seçecekti.*

Bu imtiyazlar arasına satraplık görevi de eklenmiş; ayrıca belirtilmiştir⁵⁵⁸. Dareios'un hükümdarlığının ilk evrelerinde suikast ortaklarının yardımına ihtiyaç duymuş; ancak zamanla Dareios'un krallık yetkisine erişmesiyle geriye kalan altılar Büyük Kral için tehlike arz etmeye başlamış olsa gerektir. Zira Magı deviren bu suikastçıların ve ailelerinin Pers kralı olmaya laik olduğu belirtilmektedir⁵⁵⁹. Bu nedenle Dareios hakimiyetini pekiştirip garanti altına aldıktan kısa bir süre sonra, suikast ortaklarının imtiyazlarını ve gücünü azaltıp çeşitli sınırlamalar getirmiş olmalıdır⁵⁶⁰. Dareios Pers aşiret aristokrasisiyle kıyaslandığında *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) dir. Bu nedenle krallığının başlangıcında yedi/altıların kendisiyle aynı yetki ve seviyede olmadıklarını; bilakis *bandakā*'sından ("maiyyetekiler"; "bağlılık kemerini [*banda*] taşıyanlar") ibaret olduklarını vurgulamaya çalışmış olmalıdır. Bununla birlikte satraplık gibi çeşitli mevkiler ve onurlar verilerek olasılıkla elit tabakayı kraliyet çıkarlarıyla uyumlu hale getirme politikası güdülmüştür. Yedi/altılar terimi soyluların krala bağlılığının ve sadakatının timsaliydi. Bu bağlamda yedilerin adları ve faaliyetleri yüceltilip aileleri Persler nezdinde saygı görmeye devam etmiş olmalıdır⁵⁶¹.

Yedilerin atandığı satraplık bölgelerinin başını Armenia ve Kappadokia çekmektedir. Diodoros'un (XXXI. 19. 1-40) anlatısına istinaden, Kappadokia kralları şecerelerinin Pers kralı Kyros'a kadar uzandığını ve Magı deviren yedi Persten birinin soyundan geldiklerini öne sürmekteydiler. Kyros'la akrabalık bağlarının kökenini Atossa'ya dayandırmaktaydılar. Atossa, Kyros'un babası Kambyzes'in meşru kız kardeşiydi. Kappadokia kralı Pharnakes ve ondan Gallos adında bir oğulları oldu; ondan Smerdis; ondan Artamnes; ondan ise, Anaphas

⁵⁵⁷ Otanes'e her yıl Med giysisi ve Persler nezdinde oldukça değerli sayılan armağanlar verilecekti (Hdt. III. 83; 84).

⁵⁵⁸ Klinkott 2005, 50.

⁵⁵⁹ *DB col IV. 68* (Kent 1953, 120 *col IV. 68. 4. 80-86*; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 536): "*Kral Dareios: Bizzat kendini Bardiya olarak adlandıran Mag Gaumata'yı öldürdüğüm zaman, o esna da orada bulunan adamlar bunlardı. O vakit bu adamlar benim taraftarlarım/yandaşlarım olarak işbirliği yaptılar*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. III. 84; Wiesehöfer 2003, 65 vdd.; Kuhrt 2007d II, 407 vdd.

⁵⁶⁰ Yediler arasında yetkin bir kişi, Dareios'un yandaş listesinde ilk sırada adının zikrettiği (*DB col IV. 68*) ve M.Ö. 521 Kasım ayındaki Babil isyanını bastıran (*DB col. III. 50*) Intaphernes'in sonu bu duruma güzel bir emsaldir. Herodotos'un (III. 118-119) anlatısına izafeten, Dareios yediler arasındaki antlaşma uyarınca, kral eşlerinden biriyle yatak odasında huzuruna çıkılmayacağı maddesini çiğnediği gerekçesiyle Intaphernes'i ve hanesindeki (*oikeioi*) bütün insanları –oğulları ve akrabalarını (*syngeneis*)– öldürttü. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dandamayev 1989, 104 vd.; Briant 2002, 131 vdd.; Wiesehöfer 2003, 66; Kuhrt 2007d II, 408 vd.

Krala sadakatsizlikle suçlanan Intaphernes'in suçu sadece kendisi için değil; aynı zamanda bütün aile üyeleri için de ölümcül sonuçlara neden olmuştur.

⁵⁶¹ Briant 2002, 129.

dünyaya geldi. Yedi Perslerden biri bu Anaphas (Otanés?) cesaret ve yiğitliğiyle göze çarpmaktaydı. Kyros ve Anaphas'a dayanan soyağaçları böyleydi. Anaphas'ın cesaretinden ötürü Perslere *phoros/tributum* ödemesi koşuluyla Kappadokia satraplığı bahşedildi⁵⁶². Diodoros'un zikrettiği Anaphes, Otanes'le özdeşleştirilmektedir⁵⁶³. Herodotos'un (III. 68) aktarımından da bilindiği üzere yediler arasından Kyros'la akrabalık bağına sahip tek kişi Otanes'ti⁵⁶⁴. Ancak Herodotos (III. 83-84; 141-147)'de Otanes'e çeşitli imtiyazlar tanındığını –kendisine ve soyuna özgürlük; her yıl Med kıyafeti ve Persler nezdinde oldukça değerli armağanlar (*dora*) verildiğini– ve askeri faaliyetlerini aktarırken, Kappadokia'ya satrap atandığına dair herhangi bir veriye değinmez⁵⁶⁵. Kappadokia krallarının Otanes hanesiyle özdeşleştirilmesinin nedeni Diodoros ve Polybios'un farklı versiyonlarla aktardıkları yerel söylencelerden kaynaklanmaktadır. Ne var ki, Herodotos, Diodoros (XXXI. 19. 1-40) ve Polybios'un (V. 43; *fr.* 166) aktarımları birbiriyle örtüşmemektedir. Bu nedenle Anaphas'ın Otanes olma ihtimali ve Dareios'un Kappadokia satraplığına atayıp atamadığı şimdilik belirsizliğini korumaktadır⁵⁶⁶.

⁵⁶² Diodoros (XXXI. 19. 1-40)'da Kappadokia kral hanedanlığının etimolojisini anlatmaya devam eder: Anaphas ölümünün ardından krallığı aynı adı taşıyan bir oğlu yönetti. Anaphas ölünce ardında Datames ve Arimniaos adında iki halef bıraktı. Tahta hem savaşta hem de kraliyet görevlerinde onur payesine laik görülen Datames geçti. Perslerin safında yer aldığı bir savaş esnasında, takdire şayan bir şekilde dövüldü ve hayatını yitirdi. Krallık oğlu Ariamnes'e geçti. Elli yıllık saltanatının ardından iki oğlu –Ariarathes ve Holophernes– haricinde anılmaya değecek bir şey bırakmadı. İktidara oğullarının en büyüğü I. Ariarathes geçti. Kralın kardeşine eşsiz bir sevgi beslediği ve ona oldukça önemli bir mevki yüklediği rivayet edilir. Mısır seferinde Perslerin müttefiki olarak kardeşini gönderir: Pers kralı Okhos savaşta sergilediği cesaretini onurlandırdı. Kendi ülkesinde öldü. Geride iki oğlu, Ariarathes ve Aryses, bıraktı. Krallığın yönetimini kardeşi devraldı. Zira kendi meşru çocukları değil, kardeşinin en büyük oğlu Ariarathes'i evlat edinmişti. Pers imparatorluğun tarih sahnesinden silinmesine tanıklık ettikten sonra öldü. Perdikkas, Eumenes'e atandığı Kappadokia satraplığını vermek amacıyla ordusuyla I. Ariarathes'e karşı ilerledi ve onu yendi (ayrıca bk. *FGrHist* II B 154 F 3 '*Hieronymos*'= *App. Mith.* 8'a-b; *Lucian. Macr.* 13; *Corn. Nep. Eum.* II. 2-3; *Diod.* XVIII. 16. 1-3; *Plut. Eum.* III. 2; 6; *FGrHist* II B 156 F 1 (11) '*Arrianus*'= *Phot. Bib.* 92. 69a.1; *Pomp. Trog. prolog.* XIII= *Iust.* XIII. 6. 1; *Oros.* V. 23. 17).

Bu versiyonun Diodoros'un kendi zamanına tanıklık ettiğini görmekteyiz. Tarihsel bireylerle –Kyros'un babası Kambyses'ten, *diadokhos*'lara (ve sonrasına), soyağacına suçlu satrap Datames de dâhil edilmiştir. Aile tradisyonunun tarihsel gerçeklik değerinin olup olmadığı muallaktır. Ailenin atası olarak Kyros zikredilmekte; Otanes (Anaphas) ise, bir Kappadokia kralından ve Kyros'un teyzesinden (Atossa açıkça ya da kasten Kyros'un kızı ve II. Kambyses'in kız kardeşiyle karıştırılmıştır) dünyaya gelmiştir. Yerel tradisyonlarda Kappadokia hanedanlığın tarihi bu metinlerden yararlanır. Polybios (V. 43; *fr.* 166)'deki Mithradates'e ilişkin anlatısından –Mithradates Magı öldüren yedi Perslerden birinin soyundan gelmesi ve atalarının Dareios'tan aldığı Euksenos (Misafir Seven) Deniz'i üzerindeki Pontos'un valiliğini kendisinin de sürdürmesiyle övgüsünden– konu dışından çıkararak Kappadokia'ya yer verir. Adı bilinmeyen bir Persin, (II.) Artakserkses'le bir av esnasında başardığı olağan üstü bir işi kaydeder. Aslan kraliyet binek hayvanına saldırır, şans eseri bu Pers *akinakes*'le onu öldürür ve kralı büyük bir tehlikeden kurtarır. Kral yüksek bir tepede durup görebildiği kadarki bütün teritoryumu ona hediye (*dora*) eder. Benzer öyküye Diodoros (XV. 2. 3)'de II. Artakserkses'in sarayındaki Tiribazos'un işleriyle ilgili kısımda yer verir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Briant 2002, 133 vdd.

⁵⁶³ How - Wells 1975⁸ I, 275; 279; Dandamayev 1989, 104.

⁵⁶⁴ Herodotos'un (III. 68) anlatısına istinaden Otanes, Pharnaspes'in oğluydu, Kyros'un kayın biraderi ve II. Kambyses'in dayısıdır. Zira Kyros'un eşi Kassandane kız kardeşiydi.

⁵⁶⁵ Herodotos (III. 141-147)'de Dareios'un hükümdarlığının başında Samos Seferi'ni yönetir.

⁵⁶⁶ Briant 2002, 132-134.

Strabon (XI. 14.15 c. 532) Armenia *dynastes*'liğinin yedilerden biri olan Hydarnes'in soyundan Orontes'e kadar uzandığını belirtir⁵⁶⁷. Armenia satrabı bu nedenle haraçtan muaf tutulmuştur. Buna rağmen Mithras festivali zamanında her yıl 20.000 tay Büyük Krala göndermekteydi⁵⁶⁸. Nitekim satraplık bölgesi bütün *phoros*'ları ödemekteyken Hydarnes ailesi sadece bundan muaf tutulmuş olmalıdır. Mag Gaumata/Smerdis suikastına iştirak eden Megabyzos satrap olarak belgelenmemiştir⁵⁶⁹. Bunun yanı sıra Dareios Babil'in alınmasında önemli rol oynayan Megabyzos'un oğlu Zopyros'u Babil satraplığına getirmiştir (Hdt. III. 160). Bu vazifeyi ömür boyu vermiş; elde edilen gelirler Zopyros'ta kalması ve *phoros* ödememesi karara bağlanmıştı (Hdt. III. 160). Belki Zopyros haraçtan muafiyet imtiyazını babasından kalıtsal olarak almıştır. Diodoros'un (XVI. 47. 2) aktarımından en geç III. Artakserkses'in hükümdarlığı esnasında Ionia ve Lydia satrabı Rhosakes'in Magı deviren yedi Persten birinin neslinden geldiği bilinmektedir. Yediler kral tarafından çeşitli imtiyazlara sahiptiler. Bu ayrıcalıklar göreve getirildikleri eyalet bölgelerine değil; yalnızca kendi şahıslarına ait olsa gerektir. Zira bir satrap olarak soyundan ötürü Büyük Krala birebir görüşmelerde bulunmak; haraçtan muafiyet gibi kalıtsal çeşitli imtiyazlara sahipti. Dolayısıyla bu eyaletler satraptan kaynaklanan ayrıcalıklı bir statü kazanmaktaydı⁵⁷⁰.

Yedilerden Megabyzos soyunun Babil'e; Otanes ailesinin Kappadokia'ya; Hydarnes'in ise, Armenia'ya atandığı bilinmektedir. Diodoros'un (XVI. 47. 2) Lydia ve Ionia satrabı Rhosakes'in yedi Pers soyundan geldiği anlatısı doğrultusunda Lydia satraplığına da böylesi bir atamanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Diğer Lydia valilerinin secerelerine bakıldığında

⁵⁶⁷ M.Ö. yak. 522 yılında yalancı krallar öncülüğünde Dareios'a karşı Media'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmiştir (*DB col. II. 24*; Kent 1953, 123 *col. 25. 2. 18-29*). M.Ö. 480 yılında ölümsüzlerin komutanlığını yapan Hydarnes (Hdt. VII. 83) ile Pers ordusunda bir diğer komutanlık görevini icra eden Sisamnes'in söz konusu Hydarnes'in oğlu olmaları mümkündür (Hdt. VII. 66). Hydarnes'in ailesiyle II. Dareios'un hükümdarlığı sırasında yeniden karşılaşılmaktadır. Dareios'un oğlu Artakserkses Hydarnes'in kızı Stateira'yla; Hydarnes'in oğlu Teritukhmes kralın kızı Amestris'le evlenmiştir (*FGrHist III C 1 688 F 15 (55) 'Ktesias'*= Phot. *Bib. 72. 41b38-43b2*). Strabon'a (XI. 14.15 c. 532) göre, Armenia hanedanlığı yedilerden Hydarnes ailesinden gelen Orontes'e kadar uzanmaktadır (Briant 2002, 136 vd.; 589-590).

⁵⁶⁸ Strab. XI. 14.15 c. 532; ayrıca bk. Ksen. *Anab. IV. 5. 34*.

⁵⁶⁹ I. Megabyzos komplocular arasından en iyi bilinenlerden biridir. Zira hem Herodotos hem de Ktesias onun aile tradisyonu hakkında bilgiler aktarmaktadırlar. Herodotos'un (III. 153-160; Iust. I. 10. 15-22) tarih anlatısına istinaden oğlu I. Zopyros kulakları ve burnunu kesip Dareios adına Babil'i zapt eder. Ktesias (*FGrHist III C 1 688 F 13 (25)*= Phot. *Bib. 72. 39a*; ayrıca bk. *FGrHist III C 1 690 F 1 'Dinon'*) ise, Herodotos'tan biraz farklı bir versiyon sunar. Babil zaferini kazananın oğlu II. Megabyzos olduğunu ve Kserkses'in kızı Amytis'le evlendiğini belirtir. II. Megabyzos ve Amytis'ten II. Zopyros, Artyphios adında iki erkek çocuk dünyaya gelir (*FGrHist III C 1 688 F 14 (40)*= Phot. *Bib. 72. 41a*). Knidos'lu Ktesias (*FGrHist III C 1 688 F 14 (34-44)*= Phot. *Bib. 72. 39b-41b*), Artakserkses'in hükümdarlığı sırasında Megabyzos'un mesleki kariyerinin analizini sunar; asil bir soydan gelmesi ve başarılı işlere imza atmasına rağmen, birkaç yıl kralın gözünden düşer. Bu icraatları arasında Mısır seferi önemli bir yer tutar (*FGrHist III C 1 688 F 14 (37-38)*= Phot. *Bib. 72. 41b*; Hdt. III. 160; Thuk. I. 109; Diod. XII. 3. 2-4). II. Zopyros babası öldükten sonra krala isyan edip Atina'ya gider ve Kaunos kuşatması esnasında hayatını yitirir (*FGrHist III C 1 688 F 14 (45)*= Phot. *Bib. 72. 41b*; ayrıca bk. Hdt. III. 160). Artyphios da II. Dareios'a karşı ayaklanır ve öldürülür (*FGrHist III C 1 688 F 15 (52)*= Phot. *Bib. 72. 42b*). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How - Wells 1975⁸ I, 302; Briant 2002, 136; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 526 vd.; Llewellyn-Robson 2010, 58.

⁵⁷⁰ Konuya ilişkin ayrıca bk. Klinkott 2005, 52 vd.

Rhosakes haricinde Tissaphernes de yedilerden Hydarnes ailesine mensuptur⁵⁷¹. Ancak Rhosakes'in hangi aileden geldiği bilinmemekte; belki de Tissaphernes gibi Hydarnes'in torunuydu.

Herodotos'un (III. 68-70; 77) sıklıkla *protoi* (önde gelenler/ilkler) şeklinde nitelediği yediler, Pers aristokrasisi arasında seçkinlik nişanesinin öncüsü; bununla birlikte Klasik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar süregelen bazı asilzade ailelerin soyunun öncülleriydiler. Aile menşeinin Perslere dayandırılması bir asalet belirtisiydi. Bu duruma Otanes (Hdt. III. 140); Gobryas (Hdt. IV. 132)⁵⁷² ve I. Megabyzos'un oğlu Zopyros (Hdt. III. 153) güzel bir referanstır. Mithradates VI Eupator (M.Ö. 120- 63) soy ağacını baba tarafından Pers imparatorluğunun kurucuları Kyros ve Dareios'a; anne tarafından ise, İskender ve Seleukos I Nikator'a dayandırırken⁵⁷³, Polybios (V. 43. 2), Diodoros (XIX. 40. 2) ve Florus'a (*epit.* I. 40. 1) göre ise, Pontos kral hanedanı Mag Gaumata/Smerdis'i öldüren yedi kişiden birinin soyundan geliyordu. Ayrıca kral, ataları gibi Persçe etimolojiden türeyen "Mithra verdi/Mithra'nın hediyesi" anlamındaki Mithradates adını taşımaktaydı⁵⁷⁴. Kommagene Kralı I. Antiokhos (M.Ö. 69-36) devasa anıt mezarında aynı şekilde soyunu Perslere (olasılıkla I. Dareios) ve Hellenlere (Makedonya/İskender) dayandığını dile getirmektedir⁵⁷⁵. Quintus Curtius (IV. 12. 8) Orsines'i genealojisi Kyros'a kadar uzanan Yedi Persten birinin soyu ve Pasargadai kabilesinin şefi şeklinde zikreder.

⁵⁷¹ TAM 1. 14; Dandamayev 1989, 260; Chaumont 1990, 593 dn. 93.

⁵⁷² Herodotos'un aktarımlarından da bilindiği üzere Gobryas suikastçılar arasında önemli bir karakterdir ve Dareios'un baş destekçilerinden biridir. M.Ö. 522 yılından önce iki aile arasında dostluk ve akrabalık ilişkilerinin varlığı bilinmektedir. Dareios'un ilk eşi Gobryas'ın kızıydı. Bu birliktelikten aralarında Artobarzanes'in de bulunduğu üç oğlu dünyaya gelmiştir (Hdt. VII. 2). Aynı şekilde Gobryas, Dareios'un bir kızıyla izdivaç yapmıştır. Bu evlilikten Mardonios ve Arabignes doğmuştur (Hdt. VII. 5; 97). Gobryas isyanlar esnasında da önemli bir rol oynar. M.Ö. 520 yılında Elam'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevlidir (*DB col.* V 71: Kent 1953, 132-134 *col.* V. 71. 5. 1-14). M.Ö. 513/512 yılındaki İskit seferinde kralın maiyetindekiler arasında yer alır. Dareios'un geri çekilme kararında önemli bir danışmandır (Hdt. IV. 132; 134). Bundan sonra antik kaynaklarda karşımıza çıkmayan Gobryas'la M.Ö. Şubat-Mart ayının 498 yılına tarihli Persepolis tabletlerinde rastlanmaktadır. Kraldan bir yetki taşır, Susa ve Persepolis arasındaki kral yolunu kullanır ve Susa yakınındaki iki istasyonda yolluk erzakı alır. Bu metinde Mardonios'un eşi kralın kızlarından biridir (*PFa* 5). Dareios, Naqş-i Rostam (*DNe* 1-2: Kent 1953, 140) yazıtında ayakta mızrak taşırken betimlenen Gobryas'ı bu üstün hizmetlerinden ötürü onurlandırır. Herodotos (VI. 43)'de Gobryas'ın ve Dareios'un kız kardeşinin oğlu Mardonios'un M.Ö. 493 yılında Küçük Asya'ya gelip komutanlığı aldığını ve Dareios'un kızlarından Artozostra'yla evlendiğini aktarır. Bu nedenle hem Kserkses'in kuzeni ve eniştesidir. Trakya seferinden sonra Mardonios kralın gözünden düşmüş gözükmemektedir. Zira M.Ö. 490 yılındaki hiçbir sefere katılmamıştır. Ancak daha sonra Kserkses'le yakınlığından yüksek bir mevki almıştır. Plataia savaşını kaybetmiştir (Hdt. IX. 47-85; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (12) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 39b). Bu olaydan sonra Mardonios'un ailesi hakkında pek bir şey bilinmemektedir (ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 112 vdd.; Briant 2002, 135 vd.).

⁵⁷³ App. *Mithr.* 112; Iust. XXXVIII. 7. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 115-117; Tac. *ann.* XII. 18. 2.

⁵⁷⁴ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 123 dn. 154; 550.

⁵⁷⁵ Şahin 1998, 31 str. 24; 34; *OGIS* 388-389; ayrıca bk. Facella 2009, 379-409.

2.2. Satrapların Altındaki Memur Kadrosu

Satrabın idaresinde özellikle mali bölümlerde esasen genel, birbirine uygun bir de özel, çoğul bölgesel yetki düzeyi fark edilmektedir. Her iki yönetsel alan satrabın temel görevleriydi. Antik kaynaklarda sıklıkla belirtildiği gibi *phoros* sorumluluğu salt satrabın görev alanına aittir⁵⁷⁶. Kraliyet garnizonları tarafından korunan surlarla çevirili genellikle konakların içerisinde yer alan hazine dairesinde satrap, kralın *phoros* payını muhafaza etmekteydi⁵⁷⁷. Satrap Büyük Kral'ın payını yılda bir kez gönderir ya da Babil hazinesindeki gibi üst düzeyde memurlar tarafından Susa ya da Persepolis'teki kraliyet hazinesine götürülmekteydi⁵⁷⁸. Eyalet valisinin yönetim sahasının genişliğinden ötürü, bölgesinde asayiş, güvenlik, vergi ve haraçların aksatılmaması adına satrabın emrinde başlarını *hyparkhos*'un çektiği geniş bir memur kadrosu hizmete hazırlardı. Satrap ve *hyparkhos*'un görevi genel idari sisteme aittir ve öncelik genellikle Perslere tanınmaktaydı. Ancak bölge bazında eski ve önceden var olan idari sistemlerin yönetim pozisyonları çoğunlukla otokton kişilere yani yerel beylikler/*dynastes*'lere ve vasal krallara verilmekteydi. Buna göre eyalet bünyesindeki soyluların yöneticinin mutlak otoritesine eklenmesi koşuluyla, satrabın idaresi ve yetkisiyle daha iyi yönetilir ve yönlendirilirdi. *Hyparkhos*'un bölgeler emrindeydi ve onun altında aynı mertebede özel bölgesel idareciler yer almaktaydı. Yerel bölgesel düzeyde ilgili makam sahibi buraları yönetirdi ve *hyparkhos* adına *phoros* toplardı⁵⁷⁹. Bu sorumlu kişiler yerel yönetimle kraliyet sistemi arasında bir bağlantı oluştururdu. Ps. Aristoteles'in (*Oecon.* II. 2. 13) anlatısına istinaden, Karia satrabı Mausolos'un *hyparkhos*'u Kondalos, belirlenen bir zamanda ülkenin en varlıklarından (τοὺς εὐπορωτάτους ἐν τῇ χώρᾳ) krala verilmesi gereken *phoros*'u topladı⁵⁸⁰. Εὐπορωτάτοι “zengin” şeklinde betimlenen bu kişiler seçkin bir zümreden gelmelerinden ötürü satrabın birebir muhatap olduklarıydı ve yerel yönetim pozisyonları onlara verilmekteydi⁵⁸¹. Zengin yerli tabaka yaşadıkları bölge ahalisiyle satrap arasında iletişimi sağlamaktaydı. Zira hem Pers hem de yerli idari sistemi içerisinde yer almaktaydılar.

⁵⁷⁶ Hdt. III. 89; Ps.-Aristot. *Oecon.* II. 1. 4; 2. 14; Ksen. *Oecon.* IV. 9-; Plut. *mor.* III. 172 f: *Regum* 2; Polyain. *strat.* VII. 11. 3 ‘*Dareios*’; Strab. XI. 14. 8 c. 530. Ayrıca bk. Klinkott 2005, 204.

⁵⁷⁷ Kaledeki hazine merkezi için bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 15. 28; Strab. XV. 3. 21 c. 735; Ezra: 6. 2; Akhaimenid krallığından önce: Hdt. I. 98 ‘Med krallığı’; Diod. II. 6. 2; 7. 1; ayrıca bk. Descat 1989, 82; Tuplin 1987b, 128-131.

⁵⁷⁸ PFT 1357 (Hallock 1969, 383); ayrıca bk. PFT 1342 (Hallock 1969, 379); Koch 1992, 66; Klinkott 2005, 204.

⁵⁷⁹ Klinkott 2005, 205.

⁵⁸⁰ Tuplin 1987a, 121; Klinkott 2005, 205.

⁵⁸¹ Burada toplumsal bir sınıf yani iyi aileden doğanlar, terminolojiye göre aristokratlar bir diğer deyişle Latince *optimates* (en iyiler) kastediliyor olsa gerektir.

Plutarkhos (*mor.* VI. 470 b: *tranquillitate* 10) benzer hiyerarşi düzeni şu şekilde dile getirmektedir. İnsanların çoğu kendilerinden daha bahtiyarlara özenirler: Tutsaklar serbest bırakılanlara; serbest bırakılanlar özgür doğumlulara; serbestler vatandaşlara; vatandaşlar zenginlere; zenginler satraplara; satraplar krallara; krallar tanrılara imrenirler.

Hyparkhos'ların sayısı birden fazla olmakla birlikte eyalet bölgesinin genişliğiyle doğru orantılı ihtiyaca göre değişiklik arz etmiş olsa gerektir⁵⁸². Daskyleion satraplığının emir komutasında kesin bilinen Aiolis *hyparkhos*'larıdır. İdari sahasına Troas'ın büyük kısmı da dahil edilen Aiolis alt satraplık bölgesi, ilkin Kserkses'in hükümdarlığı esnasında Kyme *hyparkhos*'u görevini icra eden Pers Thamasios oğlu Sandokes'in idaresine verilmiştir (Hdt. VII. 194). Ardından bölgenin yönetimi Dardanos'lu Zenis'e; Zenis'in ölümünün akabinde Daskyleion satrapı Pharnabazos'un onayıyla eşi Mania'ya devredilmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-14). Bölgeler bazında çeşitlilik gösteren idari sistemde her zaman en üst sorumlu vardır. Bu kişiler alt bölümlerden toplanan haraçları *hyparkhos*'a teslim etmekteydiler. Onlar da satrapa vermekteydiler⁵⁸³. Mısır'da ikamet eden bütün halk bölge yöneticisine (νομάρχος; Eski Persçe: *frataraka*) yıllık gelirini beyanda bulunmak zorundaydı (Hdt. II. 177)⁵⁸⁴. İdari alanda yedi alt bölgeye ayrılmıştı. Yıllık gelir beyannamesi bu yedi alt bölgedeki yöneticilere bildirilmekte, bunlarda en üst yöneticiye (νομάρχος) iletmekteydiler⁵⁸⁵. İonia ve Fenike bölgelerinde bağımsız vergi birimleri olarak yerel yöneticiler, tiran ya da Fenike'nin vasal kralı tarafından idare edilmekteydi⁵⁸⁶. Buna karşın Babil'de farklı bir yönetimle karşılaşmaktadır. Bir yandan Borsippa, Sippar, Nippur v.d. gibi kent bölgelerine ayrılmışken diğer taraftan çiftlik sahipleri arazi topraklarını yönetmişlerdir. Bu büyük toprak arazileri çeşitli *ḫatru*'lara bölünmüştür ve *ḫaknu* tarafından idare edilmiştir⁵⁸⁷.

Bu hiyerarşik sisteme göre toplanılan ve satrapa teslim edilen *phoros*'ların bir kısmı kraliyet merkezine gönderildiğinden, satrapın üstünde kralın vekili olarak bir müfettiş yıllık vergi miktarını kontrol etmekteydi⁵⁸⁸. Kralın müfettişleri beklenen ödeme geciktiği takdirde satrapa uyarıda bulunurdu⁵⁸⁹. Eyalet bölgelerinde toplanan yıllık vergilerin küçük bir kısmı kraliyet hazinesine gönderilirken büyük bölümü satraplıkta kalmaktaydı. Kralın payı olan

⁵⁸² Antik kaynaklar ve epigrafik belgelerin aktarımından Sardeis satrapının hizmetinde görev yapan *hyparkhos*'lara ilişkin daha fazla bilgi edinilmektedir. Bunlardan İonia *hyparkhos*'u Tamos (Thuk. VIII. 31; 87); Stages (Thuk. VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) ve Lydia *hyparkhos*'u Droaphernes? bilinmektedir (SEG XXIX 1205; XXXV 1253; XXXVI 1089; XLVI 1531); Lykia'da *hyparkhos*'tan ziyade *arkhontes* ibaresi kullanılmaktaydı (SEG XXVII 942).

⁵⁸³ PFT 2070 (Hallock 1969, 640 vd.); Klinkott 2005, 206 dn. 236.

⁵⁸⁴ Tuplin 1987a, 125 vdd.

⁵⁸⁵ Polyainos'un (*strat.* III. 11. 5 '*Khabrias*') anlatısına göre Khabrias, Mısır'ın kralı Thamos'u zengin toprak sahiplerinden *phoros* olarak altın ve gümüş toplaması için zorladı. Her alt yedi bölgenin yöneticisi kendi bölgesinin haracını çiftlik sahiplerinden aldı. Bu çiftlik sahipleri ise, kiracılardan bu ödemeleri sağladılar.

⁵⁸⁶ Klinkott 2005, 205.

⁵⁸⁷ Nehemya: 5. 6; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 122 vdd.

⁵⁸⁸ Bu memurlara "*kralın oğlu*" (= *basileos hyios* [βασιλέως υἱός]); "*kralın arkadaşı*" (= *basileos adelphos* [βασιλέως ἀδελφός]) ya da "*kralın gözü*" (= *basileos ophthalmos* [βασιλέως ὀφθαλμός]) denmekteydi (Hdt. I. 114; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 16; 2. 10; Aiskh. *Per.* 979; 100; 112; Aristoph. *Akh.* 91-95; 124; Ksen. *Oecon.* IV. 6; Aristot. *Pol.* 1287b 29-30; Hes. *lex.* β 281 <βασιλέως ὀφθαλμός= *Basileos ophthalmos*>; o 1960 <ὀφθαλμός βασιλέως= *ophthalmos Basileos*>; Plut. *Artaks.* XII. 1; Ael. *Var.* 1. 31; Poll. *onom.* II. 84; ayrıca bk. Olson 2002, 91-92; 124-126; Pomeroy 1994, 242 vd.).

⁵⁸⁹ Thuk. VIII. 5; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 16.

phoros ile eyalet bölgelerinde çalışan hizmetli kadrosuna verilen düzenli maaşlar satraplık merkezindeki müstahkem surlarla çevrili ve garnizon komutanları tarafından güvenliği sağlanan hazine dairelerinde muhafaza edilmekteydi. Bununla birlikte eyalet bölgesine konuşlanmış asker birliklerin maaşı, direk satrap tarafından eyalet kasasından karşılanır; kraliyet hazinesinden verilmezdi. Elamca *kap.nişkara*, Eski Persçe *ganzabara*⁵⁹⁰ kelimesinden Hellenca'ya geçen *gazophylaks*'larla (γαζοφύλαξ)⁵⁹¹ yani kraliyet *tamias* (hazinesi) ile sorumlu haznedarlar olsa gerektirler⁵⁹². Alt kademelerinde çeşitli maliye işçileri (*kapnuškip*) çalışmaktaydı⁵⁹³. Her eyalet merkezlerinde ve muhtemelen alt satraplık bölgelerinde *hyparkhos*'un ikamet ettiği konutların içinde bulunan devlet hazinelerinde hizmet vermekteydiler. *Hellenika Oxyrhynkhia* yazarının aktarımından Daskyleion'da satrap hazinesinin (*gazophylaks*) varlığı teyit edilmektedir⁵⁹⁴. Bununla birlikte Aiolis *hyparkhos*'u Dardanos'lu Mania'nın hazinesi Gergis'teki konutunda yer almaktaydı⁵⁹⁵. Mahsul ürünleri satraplık bölgesindeki garnizonlara ya da buraya gelen askerlere ve satrabın emrinde çalışan hizmetlilere maaş ya da iâşe olarak yeniden dağıtılmaktaydı⁵⁹⁶. Dolayısıyla bunlar kısmen ya da kısa süreliğine eyalet bölgesindeki Eski Persçe *hampara*, Elamca *ambaraš* şeklinde⁵⁹⁷ nitelendirilen ambarlarda depolanmaktaydılar. Doğal olarak bu depolama işlemiyle sorumlu çeşitli hizmetli kadrosu bulunmaktaydı. Bu yeniden paylaştırmadan ve en azından giderlerin onaylanmasından aynı şekilde satrabın bizzat kendisi sorumluydu. Satrabın denetiminde bu dağıtım işlemiyle depolamakla yükümlü aynı hizmetliler ya da farklı görevliler söz konusu olmalıdır. Persepolis tabletlerinde satrap mührü vasıtasıyla kuryenin erzak iâşesi için alacak belgelerinden ve mahsul ürünlerinden pasaportlar kabul etmiştir⁵⁹⁸. Elamca *ullira* (tedarik memurları), Eski Persçe *mullira* şeklinde adlandırılan memurlar vardı⁵⁹⁹. Bölgesel ya da yerel düzeyde hububat, şarap/bira, meyve, büyük ve küçükbaş hayvanların depolandığı ambarlarda çalışan yetki düzeylerine göre görevliler belirlenmiştir. Üst kademelerinde depo kahyaları veya ambar yöneticileri, hububat, sığır, şarap bekçisi vardır. Ustabaşılar altında gruplar halinde toparlan-

⁵⁹⁰ Hallock 1969, 708; Wiesehöfer 2003, 117.

⁵⁹¹ Strab. XII. 3. 28 c. 554; 5. 2 c. 567; XIII. 4. 1 c. 623; XIV. 5. 10 c. 672; XVI. 2. 40 c. 763; Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 1. 3; 11. 2; 13. 3; 14. 3; Plut. *Demetr.* XXV. 7. 6; 8. 4; ayrıca bk. Diod. IX. 2. 2; XVII. 74. 5. 2; Strab. XII. 3. 28 c. 555; 5. 2 c. 567; XIII. 4. 1 c. 623; Ath. *Deip.* VI. 78; Suda γ 8 s.v. <Γάζα= Gaza> ve <Γαζοφύλακιον= gazophylakion>; Hes. *lex.* γ 36 <γαζοφύλακιον= gazophylakion>. *Thesauraphylaks* (θησαυροφύλαξ) ibaresi için bk. Diod. XVIII. 58. 1; XIX. 18. 1.

⁵⁹² Briant 1982b, 20; 76; Wiesehöfer 2003, 117; Kuhrt 2007d II, 414.

⁵⁹³ PFT 864-866; 877-879; 1013-1015; 1120; 1158 (Hallock 1969, 29; 249-250; 253-254; 294; 326; 335).

⁵⁹⁴ Müstahkem bir mevki olan Daskyleion'da Pharnabazos'un kendisi için oldukça fazla altın ve gümüş para muhafaza ettiği belirtilir (Hell. *Oxy. fr. Lond.* XXII (XVII). 1-3= *FGrHist* II A F XVII (1-4). Sardeis için bk. Diod. XVII. 21. 7; Arr. *anab.* I. 17. 3; Mısır için bk. Hdt. II. 149; Susa için bk. Esther 3. 9; 4. 7. Konuya ilişkin ayrıca bk. Tuplin 1987a, 128 dn. 73.

⁵⁹⁵ Ksen. *Hell.* III. 1. 15; 26-28.

⁵⁹⁶ PFT 879-903 (Hallock 1969, 254-259).

⁵⁹⁷ Tuplin 1987a, 129.

⁵⁹⁸ PFT 880-895 (Hallock 1969, 254-258); ayrıca bk. Klinkott 2005, 207 dn. 239.

⁵⁹⁹ PFT 234-235; 1943-1948; 1962-1964 (Hallock 1969, 129-130; 526-546; 570-573).

miş ve muhtemelen büyük bölümünü yerel insan kaynaklarının oluşturduğu işçiler (*kurtas*), hiyerarşinin en alt kademesini teşkil etmekteydiler⁶⁰⁰.

Satrapların altında kral tarafından atanması olası kraliyet katipleri (= *grammatisths basileios* [γραμματιστής βασιλείος]) bulunmaktaydı⁶⁰¹. Muhtemelen tıpkı Persepolis'te olduğu gibi, satraplar ile *hyparkhos*'lar, katipler ve yardımcı personele sahip bir kalem odası tarafından destekleniyorlardı. Mısır satrabı Arsames'e ilişkin Aramca bir yazıtta geçen "eyalet yazmanları" ibaresi bu veriyi doğrulamaktadır⁶⁰². Ksenophon (*Anab.* I. 2. 20) onları yüksek derecede görevli olduklarını vurgulamak amacıyla 'kraliyet erguvanı giyenler' (*phoinikistes basileios* [φοινικιστής βασιλείος]) olarak hitap eder⁶⁰³. Bu yazmanların başlıca görevleri olasılıkla kral sarayından gelen mektupları okumak ve krallık merkezine gönderilecek olan evrak, belgeleri vs. kayda geçirmektir⁶⁰⁴. Satrapların krallıktan gelen tebligat, buyruktu/ferman, dikteleri ve merkezle yazışma dokümanları satraplıklardaki arşivlerde muhafaza edilirdi. Ayrıca satrapa yapılan başvurular bölgesel bürokrasinin kalbi olan satraplık merkezlerine gönderilir, kent arazisini ve gelirini etkileyen yerel kararları onaylayan satrabın verdiği hükümlerin bir nüshası ilerde gerekir de açılıp bakılmak istenirse diye arşiv depolarına kaldırılırdı⁶⁰⁵. Bunun yanı sıra satraplar ve *hyparkhos*'un vazifelendirdiği yargıçlar, defter tutucular, denetçiler, resmi elçilerin refakatçileri olmak üzere gezici kişilerin seyahatlerinde konaklayacakları yerler, kalacakları süre zarfı ve kendilerine tahsis edilen erzakların yazıldığı belgeleri de hazırlamaktaydılar. Persepolis levhalarından edinilen bulgular çerçevesinde bu iş gidişi şu şekilde işliyordu. Satrap esas gereksinim döneminden birkaç ay önce yine bir memur aracılığıyla kalem odasına ilgili hizmetli için ne kadar erzak istihkak edileceğini bildirip ambar yöneticisi, sığır, şarap bekçisi gibi ürünü temin edecek memura direktif vermesini emretmektedir. Bunun üzerine kalem odası biri arşivde kalan, diğeri de ilgili hizmetliye verilen aynı içerikte iki belge hazırlardı ve müteallik kişiye teslim edilirdi⁶⁰⁶. Nitekim hazine dairelerinde ve ambarlarda tedarik memurları ile katipler malzemelerin teminini ya da üretilen malların düzenli olarak teslimini sağlamaktaydılar. Bu hizmetlilerin yanında çok sayıda farklı görevliler de krallığın ve satrabın yetkisi altında çalışmaktaydı.

⁶⁰⁰ Wiesehöfer 2003, 116 vd.; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 115.

⁶⁰¹ Hdt. III. 128. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tuplin 1987a, 118-120.

⁶⁰² Porten 1996, 113 vd. B 10.

⁶⁰³ Hes. *lex.* φ 697 <φοινικιστής= *phoinikistes*>; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 511.

⁶⁰⁴ Hdt. III. 128; VII. 100; VIII. 90.

⁶⁰⁵ Briant 1986, 434; 437.

⁶⁰⁶ "Şarap bekçisi Şiyāna'ya bildir: böyle konuştu Parnaka/Pharnakos: Irdumasda/Artamazda'ya 1404 marriş (testi) şarap versin ...Persepolis'(teki) zanaatçıların istihkakı (için)...[Dareios'un] 21. yılının 8. ve 9. ayları, yani toplam 2 ay (için) erzakları (için şarabı) almasını sağla, Şamanda/Savanda (bu metni) yazdı, (emirle birlikte) mesajı Maraza/Varaza getirdi, emri Ribaya'dan aldı. 21 yılının 6. ayında bu mühürlü belge teslim edildi" (PFT 1801: Hallock 1969, 492; ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 116). Benzer örnekler için bk. PFT 1788-1798 (Hallock 1969, 486-490).

Kraliyet sarayında olduğu gibi eyalet merkezlerinde de Eski Persçe *paridaida*, Elamca *partetaš* ve Hellence *paradeisos* diye adlandırılan⁶⁰⁷ ve Pers krallarının Assur ve Elam öncellerinden bakarak yaptırdıkları bahçelerde çeşitli işçi kadrosu hizmet vermekteydi. Genellikle sebze, meyve plantasyonları ve av hayvanlarıyla donatılmıştı. Antik kaynakların aktarımından bilindiği üzere düzgün sıralar halinde dikilmiş her türlü ağaçlar; sürülmüş ve muntazam işlenmiş temiz arazi ile açık kırlarda vahşi av hayvanlarıyla dolu çiftlerle çevrili parklardı⁶⁰⁸. Küçük Asya'da Daskyleion⁶⁰⁹, Sardeis⁶¹⁰ ve Kelainai'da⁶¹¹ *paradeisos*'ların varlığı bilinmektedir. Daskyleion'daki *paradeisos*, günümüz 640 dekarlık doğal eko sistemiy-le envanter türlü kuş ve balığa ev sahipliği yapan Kuş Cenneti'yle özdeşleştirilmektedir⁶¹². Böylesi bahçe tesislerinin bakımıyla ilgili işgücünü ve yönetim düzeyini yerli halkın orta ve alt dereceli kişilerinin oluşturması muhtemeldir. *Paredeisos*'taki tarlalar ve ağaçlarla ilgilenen çiftçiler, bahçıvanlar; hayvan üreticileri ve yetiştiricileri; gerekli alet-hırdavatların imalatıyla görevli marangozlar gibi geniş bir hizmetli kadrosu söz konusu edilebilir. Bunun yanı sıra ilgili satrabın temel görevleri arasında eyalet bölgesindeki yerli halk tarafından arazilerin ekilmesini sağlamak da vardı (Ksen. *Oecon.* IV. 9-11). Dolayısıyla toprağın ürün veriminin artırılması için sulama sisteminin denetlenmesi ve yeni ürünlerin ekimi yöntemiyle hayvan ve bitki dokusunu korumak yükümlülükleri arasındaydı. Bu amaçla Persler, uzun ve doğal toprak eğiminden yararlanarak yer altı kanalları (Arapça: *kanats*) ile topraklarına yönelttikleri yer altı suyunun kullanılması aracılığıyla yapay sulama sistemi geliştirmişlerdi⁶¹³. Doğal olarak eyalet valisinin emri altında bu su kanallarının bakımı ve tamiriyle ilgilenen çeşitli sulama işçileri (*numakaš* ya da *numakašpe*)⁶¹⁴ ya da hizmetli kadrosu olsa gerekir⁶¹⁵.

Garnizon askerleri haricinde, olası düşman saldırısı, eyaletinin iç dinamiğini bozacak ayaklanmalar karşısında, valinin ve maiyetindekilerin güvenliğini sağlamak için satrabın emrinde sürekli bir ordu söz konusu olsa gerekir. Bu birlikler satraplık merkezlerine yakın ve eyalet bölgesinin kritik arz eden stratejik noktalarında konuşlanmış olmalıydılar. Eyalet

⁶⁰⁷ Hallock 1969, 15; Hinz 1975, 179; Dandamayev 1984, 113. Konuya ilişkin ayrıca bk. Kawami 1992, 81-100; Bremmer 1999, 1-20.

⁶⁰⁸ Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; 33; *Oecon.* IV. 18-25; *Kyr.* I. 3. 14; 4. 5; 4. 11; VIII. 1. 38; 6. 12; Diod. II. 10. 2-6; 13. 1-3; V. 19. 2; XIV. 80. 2; XVI. 41. 5; XVIII. 39. 2-3; XIX. 12. 2; 21. 3; *FGrHist* III C 2 F 33 'Megasthenes'= Strab. XV. 1. 58 c. 712; 3. 7 c. 730; XVI. 1. 11 c. 741; 2. 41 c. 763; Plut. *Artaks.* XXV. 1-2; *Alk.* XXIV. 7. 1; *Demetr.* 50. 8. 4; Arr. *anab.* IV. 6. 1; VI. 29. 4; VII. 25. 3-6; Theophr. *hist. plant.* IV. 4. 1; 5. 6; 8. 1; IX. 6. 1-4; Cic. *de Sen.* 59-60; Ioseph. *Ant. Jud.* I. 37; VII. 347; VIII. 186; IX. 225; X. 46; 226; XII. 233. Öyle ki, Büyük Kyros'un mozolesi *paradeisos*'un içinde yer almaktaydı (*FGrHist* II B 139 F 51 'Aristobulos'= Strab. XV. 3. 7. c. 730; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 1069).

⁶⁰⁹ Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; 33.

⁶¹⁰ Ksen. *Oecon.* IV. 18-25; Diod. XIV. 80. 2; Ath. *Deip.* XII. 11; 53; Plut. *Alk.* XXIV. 7. 1; Cic. *de Sen.* 59-60.

⁶¹¹ Ksen. *Anab.* I. 2. 7-9; ayrıca bk. Dandamayev 1984, 114.

⁶¹² Bakır 2003b, 10.

⁶¹³ Wiesehöfer 2003, 120; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 133.

⁶¹⁴ Hallock 1969, 53.

⁶¹⁵ PFT 1842-1844; 1946-1947 (Hallock 1969, 506-507; 533-546).

valileri ve bağlı memurlar kendilerine refakat eden Persler ile boyunduruk altındaki halklar, Hellenli ücretli askerlerden oluşan süvari (Eski Persçe: *asabāra*; Hellence: *hippeus* [ἵππεύς]); savaş arabacı (*armatelatai* [ἀρματηλάται]); okçu (Eski Persçe: *thanuvaniya*; Hellence: *toksotes* [τοξότης]); mancınık/sapancı (*sphendonetes* [σφενδονήτης]); kalkan taşıyıcılar (Eski Persçe: *rštika*; Hellence: *gerrophoroi* [γεροφόροι]) birliklerini düzenlemekte; ayrıca onlar için uygun konaklama ve talim bölgeleri belirlemekteydiler⁶¹⁶. İlgili satrap kendi idari sahasında yürütme organı olarak topladığı çeşitli asker kontenjanlarının komutanlığını büyük istilalarda ve seferlerde kendi üstlenirdi. Harpler direk kral önderliğinde gerçekleşecekse, eyalet valileri askerlerini kral ordusunun toplanacağı karargâh merkez üstüne götürür, kendi birliklerinin *strategos*'luğunu bir başka komutanın yetkisine devrederdi⁶¹⁷. Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrinde Spithridates/Spithradates, Rhatines/Rhathanes ve satrabın üvey kardeşi Bagaios süvari komutanı olarak hizmet vermişlerdir. M.Ö. 400 yılında Spithradates ve Rhatines, Daskyleion satrabının buyrultusu üzerine süvariden meydana gelen büyük bir orduyla Bithynia'lılara askeri destekte bulunmak ve onlarla birlikte onbinlerin Phrygia'ya girmesine engellemek amacıyla giriştikleri mücadeleden bilinmektedirler⁶¹⁸. M.Ö. 396 yılında Pharnabazos'la araları bozulunca Spithridates çocukları, serveti ve takriben 200 kadar süvarisiyle birlikte Sparta kralı Agesilaos'un safına geçerken⁶¹⁹; Rhatines ile Bagaios emrindeki süvari birliğiyle Daskyleion civarına gelen Agesilaos'un ordusunu geri püskürtürler⁶²⁰. M.Ö. 395 yılında Rhatines bu kez Gordion'un (Polatlı) yöneticisi/komutanı (*eparkhos*) sıfatıyla Sparta kralı Agesilaos'un altı günlük kuşatmasını başarıyla savunurken görülür⁶²¹. Genç Kyros'un olasılıkla sadece Sardeis satraplığında emrine verilen 600 kişilik bir süvari ordusu vardı (Ksen. *Anab.* I. 8. 5-6). Ionia *hyparkhos*'u görevini icra ederken Tissaphernes'in komutasında 500'e yakın süvari birliğinin olduğu bilinmektedir. Zira Tissaphernes, Genç Kyros'un Artakserkses'e savaş hazırlığında bulunduğunu bildirmek üzere söz konusu edilen ordu eşliğinde kralın yanına gitmiştir⁶²².

⁶¹⁶ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 10; *Oecon.* IV. 5-6.

Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 11)'de Kyros mümkün olduğu kadar büyük süvari ve arabacı birlikler yetiştirmeleri için satrapları teşvik eder: “*Bunu başaran valileri değerli bir bağlaştığım, benim ve Perslerin hükümdarlığının birer koruyucusu olarak onurlandıracağım*”. Ksenophon'un (*Oecon.* IV. 5-6) anlatısına izafeten kral, *dasmos* alınan halk/bölgelerin her bir valisine (*arkhon*) süvari, mancınık/sapancı, hafif piyade ve kalkan taşıyıcıların bakımını karşılamalarını emretti. Onlar boyunduruk altındakileri hükmedebilecek ve düşman saldırılarına karşı ülkeyi koruyabilecek kadar güçlü olmalıydılar.

⁶¹⁷ M.Ö. 480 yılında Kserkses Hellas Seferi'ne çıkarken Kappadokia'daki Kritalla'da Asya'daki bütün ordular bir araya geldi. Küçük-Merkez Asya'daki bütün satraplar en iyi donatılmış askeri kuvvetlerini kralın belirlediği komutanların yetkisine devrettiler (Hdt. VII. 26). Konuya ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 340 vd.; Klinkott 2007, 275.

⁶¹⁸ Ksen. *Anab.* VI. 4. 24-25; 5. 7-8.

⁶¹⁹ Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 2-3; Plut. *Lys.* XXIV. 1-2; *Ages.* VIII. 3.

⁶²⁰ Ksen. *Hell.* III. 4. 13-14; ayrıca bk. Ksen. *Ages.* I. 23-24; Sekunda 1988a, 183 vd.

⁶²¹ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 6= *FGrHist* II A 66 F XVI (6).

⁶²² Ksen. *Anab.* I. 2. 4; ayrıca bk. Sekunda 1988a, 183.

Satraplıklar ya da benzer mülki birimleri düzeyinde satrapa tabi diğer mevki sahipleri bilinmektedir. Bunların yanı sıra, Genç Kyros'un *philoï* (dostları), *homotrapezoi* (masa yoldaşları) ve *skeptoukhoi* (asa taşıyıcıları) gibi görevleri bakımından tam manasıyla belirlenemeyen ve nitelendirilemeyen unvanlara rastlanmaktadır⁶²³. Bununla birlikte satrapın direktifi doğrultusunda bazı görüşmeler ve anlaşmalarda temsilcilik ya da elçilik görevi üstlenen kişiler bilinmektedir. Alkibiades Khryso polis'te Daskyleion satrapı Pharnabazos'un temsilcileri Mitrobates ile Arnapes; Pharnabazos Khalkedon'da Alkibiades'in temsilcileri Euryptolemos ile Diotimos'un karşısında devletleri adına ant içip birbirlerine kişisel güvence vermişlerdir⁶²⁴. Her eyalet düzeyinde tıpkı Persepolis'teki gibi ziyaretçilere ya da elçilere eşlik eden ve onları koruyan gezi refakatçileri, kervan kılavuzları ve yardımcı personel de bulunmaktaydı⁶²⁵. Daskyleion satrapı I. Artabazos, Büyük Kral'la görüşmesini sağlamasını rica etmek amacıyla kendisine sığınan Themistokles'e iki at; aynı sayıda hizmetli; yolculuk detayları ve erzak ihtiyacıyla ilgilenmek üzere deveyle seyahat eden on üç kişinin kılavuzluğunda Susa'ya gitmesini sağlamıştır⁶²⁶.

2.3. Daskyleion Satraplık Merkezinin Alt Satraplık Bölgeleri ve İdaresi

Herodotos'un eserinde *hyparkos* terimi genellikle satrapı tasvir etse de⁶²⁷, bazı antik yazarların kullanımından satraplara bağlı alt bir memurluğu da ifade ettiği anlaşılmaktadır⁶²⁸. Nadir olsa da, ilgili makam sahibi belirli bir yörenin *hyparkhos*'u olarak tasvir edilmektedir. Bu da bir satraplık bölgesinin çeşitli alt bölümü/şubesinin mevcudiyetini ve *hyparkhos*'ların da ilgili satrap tarafından bu yerlerin idaresi için atanan vali yardımcılarının olduğu izlenimini doğurmaktadır. Eyalet valisinin yönetim sahasının genişliğinden ötürü, bölgesinde asayiş, güvenlik, vergi ve haraçların aksatılmaması adına tayin ettiği yerel beylikler/*dynastes*'ler bazen de satrap terimiyle ifade edilmekteydi (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-13). Bu bağlamda *satrapes*

⁶²³ *Philoï*: Ksen. *Anab.* I. 9. 31; *Oecon.* IV. 19. Diğer straplar: örneğin Corn. *Nep. Dat.* XIV. 9. 2; Polyain. *Strat.* VII. 23. 1 '*Mausolos*'. Kral: Hdt. VII. 39; Diod. XV. 10. 3; XVI. 50. 7; XVII. 35. 2-4; Plut. *Them.* XXIX. 1; 5; Plut. *mor.* III. 174 b: *Regum* 3). *Homotrapezoi*: Ksen. *Anab.* I. 8. 25; 9. 31. Diğer satraplar: Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 11. Kral: Hdt. III. 132; Ksen. *Kyr.* VIII. 1. 39; 6. 11; *FGrHist* III C 1 688 F 14 (43) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 41b; *FGrHist* III C 1 689 F 2 '*Kyme*'li *Herakleides*'= Ath. *Deip.* IV. 145a-146b). *Skeptoukhoi*: Ksen. *Anab.* I. 6. 11; 8. 28. Kral: Ksen. *Kyr.* VIII. I. 38; 3. 15. Kunaksa süvarisi: Ksen. *Anab.* I. 8. 6; 21. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 117 dn. 32; Wiesehöfer 2003, 102.

Ayrıca satrapa gezilerinde sürekli iştirak eden yemeğinin yapılması, çadırının ve yatağının hazırlanmasıyla yükümlü hizmetli (θεράπων) kadrosundan bahsedilmektedir. Daskyleion satrapı Pharnabazos için bk. Ksen. *Hell.* IV. 1. 30.

⁶²⁴ Ksen. *Hell.* I. 3. 11-12; Plut. *Alk.* XXXI. 2.

⁶²⁵ Wiesehöfer 2003, 122.

⁶²⁶ Them. *Epist.* 20. 138-143 '*Polygnotos*'.

⁶²⁷ Hdt. III. 70; 126; IV. 166; V. 25; 73; 123; VI. 1; 30; 33; 42; VII. 6; IX. 113.

⁶²⁸ Tamos (Thuk. VIII. 87); Arsakes (Thuk. VIII. 108); Stages (Thuk. VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) bu üç şahıs Sardeis satrapı Tissaphernes'in *hyparkhos*'larıdır. Genç Kyros'un *hyparkhos*'u Ariaïos (Ksen. *Anab.* I. 8. 5); Mausolos'un Kondalos (Ps.-Aristot. *Oecon.* II. 14a). Pharnabazos'un sırasıyla *hyparkhos* olarak atadıkları Aiolis'li Zenis ve Mania (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-14).

kavramı *hyparkhos*'la eş anlamda kullanılmış olsa gerekir⁶²⁹. *Hyparkhos*'un bölgeler emrindeydi ve onun altında aynı mertebede özel bölgesel idareciler yer almaktaydı. Yerel bölgesel düzeyde ilgili makam sahibi buraları yönetirdi ve satrap adına *phoros* toplardı⁶³⁰. Antik kaynak aktarımlarıyla Sardeis satrabının emrinde hizmet veren birden fazla *hyparkhos* belgelenmiştir. Ancak bu satrap yardımcılarının sorumlu oldukları bölgeler ya da kentler tam manasıyla bilinmemektedir. İonia *hyparkhos*'u Tamos (Thuk. VIII. 31; 87); Stages (Thuk. VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5); Sardeis satrabının hizmetinde Lydia *hyparkhos*'u Droaphernes? bilinmektedir⁶³¹. Satrap İsyanı'ndan sonra M.Ö. 359/358 yılında Lykia, Sardeis satraplığından alınıp Karia eyaletine dahil edilmiştir. M.Ö. 338/337 yılına tarihlenen Karia satrabı Piksodaros'un emrinde aynı zamanda görev yapan Lykia *arkhon*'ları Hieron ve Apollodotos bilinmektedir. Piksodaros tarafından Ksanthos'a bir denetçi *epimeletes* atanmıştır⁶³². Kappadokia'da Kataonia (*Aspis qui Cataoniam tenebet*: Corn. Nep. *Dat.* XIV. 4.1) eyalet merkezine bağlı altbölüm alanı olduğu anlaşılmaktadır⁶³³. Strabon (XII. 1. 2 c. 535) Kappadokia'nın on vilayete (στρατηγία) bölündüğünü Kataonia ile Melitene'nin on vilayetten biri olduğunu ve *strategos* tarafından yönetildiğini aktarır; ancak Klasik Dönem'de böyle bir sistemin geçerliliği muğlaktır.

Daskyleion satraplığının idari eriminin geniş coğrafik bir alana yayılması, birden fazla alt satraplıklara bölüştürülerek yönetilmesini gerekli kılmış olmalıdır. Ksenophon'un (*Hell.* III. 1.12) Mania'nın Pharnabazos'u konuk ederken 'bütün *hyparkhos*'lardan'/πολὺ πάντων τῶν ὑπάρχων çok daha iyi ağırladığı ibaresi, Aiolis'in yanı sıra diğer alt satraplıkların mevcudiyetini kanıtlar niteliktedir. Ancak hangi bölgelerin bu alt birimleri meydana getirdiğini belirlemek pek mümkün değildir. Antik kaynaklarda direk bir ibare geçmemesinden ötürü tamamen muğlak olmakla birlikte Bithynia ve Paphlagonia'yı da Daskyleion alt satraplık bölgeleri arasına dahil edebiliriz. Bithynia için *hyparkhos* görevini kimlerin üstlendiğini –yani yerel *dyanastes* mi yoksa bir Persin mi atandığını– söylemek mümkün

⁶²⁹ Daskyleion eyalet valisi Pharnabazos Aiolis bölgesinin yönetimini Dardanos'lu Zenis'e ve eşi Mania'ya (Ksen. *Hell.* III. 1. 10) devretmiştir. Sardeis satrabı Tissaphernes ise, Teos/Kolophon? kentlerinin idaresiyle Stages (Thuk. VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) ve Adramyttion/Antandros bölgesiyle de Arsakes'i (Thuk. VIII. 108) *hyparkhos* olarak görevlendirmiştir.

⁶³⁰ Klinkott 2005, 205.

⁶³¹ SEG XXIX 1205; XXXV 1253; XXXVI 1089; XLVI 1531.

M.Ö. 401 yılında Genç Kyros kardeşi Artakserkses'i tahtından devirip yerine geçmek amacıyla Sardeis'ten ilerlerken Lydia ve Phrygia'ya *epimeletes* olarak akrabalarından (*syngenes*) bazı Persleri; İonia, Aiolis ve komşu teritoryumlara en güvenilir arkadaşı Memphis'li Tamos'u atamıştır (Diod. XIV. 19. 6). Gerçi bunu alt satraplık bölgeleri çerçevesinde ele almak doğru değildir. Bölgenin güven ve asayişin devamlılığını sağlamak amacıyla geçici süreliğine alınan idari bir tedbir şeklinde değerlendirmek daha doğru olsa gerektir.

⁶³² SEG XXVII 942; Hornblower 1982, 47-49; Bosworth 2003, 282.

⁶³³ Tuplin 1987a, 121; Balcer 1993a, 86 vd.

değilse de, Paphlagonia'nın Otys/Gyes'i⁶³⁴ örneğinde olduğu gibi vasal kral tarafından idare edilmiştir.

Kserkses'in hükümdarlığı sırasında Aiolis'te Kyme *hyparkhos*'u görevini icra eden Pers Thamasios oğlu Sandokes bilinmektedir (Hdt. VII. 194). Sandokles, I. Dareios'un emrinde krallık yargıçlığı vazifesini üstlenmiştir –ἐόντα τῶν Βασιληίων δικαστέων (Hdt. VII. 194). Yürüttüğü davaların birinde rüşvet yiyerek görevini kötüye kullanmaktan Dareios çarmıha gerdirmiş; ancak kral hanedanlığına yaptığı hizmetleri kusurlarını örtecek kadar çok olduğundan cezadan berat ettirmiştir. Kserkses'in egemenliği esnasında muhtemelen Kyme *hyparkhos*'luğuna getirilmiş olmalıdır. Hellas Seferi'nde takriben on beş gemiden meydana gelen bir donanmaya amirallik yapmıştır. Artemision Burnu'nda düşman Hellen gemilerini müttefikleri zannedip yanlarına giderken düşman filosunun ortasına düşüp mürettebatıyla birlikte ele geçirilmiştir (Hdt. VII. 194). Aiolis'in yönetimi yerel beylerden Dardanos'lu Zenis'e verilmiştir. Zenis Aiolis Bölgesi'nde devraldığı kentleri Daskyleion satrabı adına Pers egemenliği altında tutmanın; huzur-güvenliğini sağlamanın yanı sıra *phoros*'ların düzenli şekilde toplayıp teslim etmekle mesuldü. Zenis'in yakalandığı hastalık neticesinde ölmesinin ardından bölgenin idaresi eşi Dardanos'lu Mania'ya devredilmiştir. Zira Mania kendisine eşlik eden büyük bir konvoyla birlikte satraba, odalıklarına ve sözü geçen yoldaşlarına sunmak üzere değerli armağanlarla Pharnabazos'a gitmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 10). Daskyleion satrabıyla yaptığı görüşmede (Ksen. *Hell.* III. 1.11): *Pharnabazos kocam sana her bakımdan sadıktı; phoros'ları senin övgünü ve iltifatlarını kazanacak şekilde öderdi. Ben de sana eşim kadar hizmetedebilirim; başka bir satrap (satrapes) atamana ne gerek var?* Mania bu göreve getirildikten sonra edimleriyle sözlerindeki samimiyetini gösterdi. *Phoros*'ları düzenli toplamakla birlikte sıklıkla Pharnabazos'un yanına gitmekte ve çeşitli armağanlar (*dora*) sunmaktaydı. Pharnabazos geldiğinde ise, iyi ve hoş gidecek şekilde konuk etmekteydi (Ksen. *Hell.* III. 1.12). Mania Aiolis Bölgesi'nin asayiş ve düzenini sağlamakla sorumlu olduğundan, emrinde çoğunu Hellenlerin oluşturduğu ücretli askerlerden meydana gelen büyük bir ordu kurdu. Askerlerin maaşını kendisi karşılamaktaydı (Ksen. *Hell.* III. 1.13). Mania olasılıkla ihtiyaç halinde hazırda bekleyen birliğin sürekliliğini sağlamak maksadıyla topladığı Hellen askerlerini Daskyleion satrabı Pharnabazos'un onayı ve katkılarıyla kontrolündeki kentlerin bazılarında kurduğu garnizon üslerine yerleştirmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 15; 16). Doğal olarak bu garnizon askerlerinin ücretini de Mania karşılamaktaydı. Bu orduyla devraldığı kentleri egemenliği altında tutmakla birlikte, Troas'ta tabi olmayan kıyı kentlerden Larisa'ya, Hamaksitos'a ve Kolonai'ya sefer düzenlemiştir. Mania bindiği arabasının üzerin-

⁶³⁴ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4); Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-14; Ages. III. 4; *FGrHist* II B 115 F 179 'Theopompos'= Ath. *Deip.* IV. 144f-145a; Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 2-5; 3. 1-4; Plut. *Ages.* XI. 1-3.

den surlara hücum eden askerlerini talimatlarıyla yönlendirip sözleriyle teşvik ederek bu kentleri sırasıyla zapt etmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1.13). Bu kentler Aiolis alt satraplık bölgesinin yönetimine bırakılmıştır. Mania'nın idaresi altında Troas'tan Skepsis ve Gergis de yer almaktaydı. Pharnabazos adına 8.000 kişilik bir ordunun bir yıllık ücretini karşılayabilecek meblağı Gergis'te bulunan hazinesinde muhafaza etmekteydi (Ksen. *Hell.* III. 1.15; 26-28)⁶³⁵. Troas Bölgesi'ne ait olan Skepsis ve Gergis'in yanı sıra Larisa, Hamaksitos, Kolonai, Kebren, Neandria, Ilion ve Kokylion'un Aiolis alt satraplık bölgesinin yönetimine dahil edildiği anlaşılmaktadır⁶³⁶. Dolayısıyla Aiolis alt satraplık idari alanın Troas Bölgesi'nin önemli kıyı kentlerini de ihtiva etmesiyle geniş coğrafik bir erimi kapsadığı anlaşılmaktadır.

Mania Pharnabazos'un yürüttüğü askeri operasyonlara, bunlar arasında bilhassa kralın ülkesine/τὴν βασιλέως χώρᾱν zarar veren Mysia'lılar ve Pisidia'lılara karşı düzenlediği savaşlara katılmıştır (Ksen. *Hell.* III. 1.13)⁶³⁷. Alt satrap yöneticilerinin (*hyparkhos*) satrap adına *phoros* toplaması; kontrolü altındaki bölgenin güvenini ve istikrarını; emrindeki orduların maaşlarını sağlaması; savaşa çağrıldığında komutasındaki askeri birliğiyle hazır bulunması gibi, idari yükümlülükleri bir nevi Büyük Kral ve satrap arasındaki alt-üst ilişkisinin küçük bir modeline benzemektedir. İlgili kaynaklar bu yörelerin iç yapısı hakkında spekülâtif de olsa çeşitli veriler sunmaktadır. Karia satrabının yetkisindeki Lykia için Hieron ve Apollodotos *arkhon*'lar hakkında bilgi sunan Ksanthos dekreti önemlidir (*SEG XXVII 942*). Aiolis paralı askerden ziyade özel bir ordudan meydana gelen Mania'nın (satrap/*hiparkhos*) garnizonunun kontrolündeydi. Daskyleion satrabı Pharnabazos'a vergi-haraç toplamakta ve askeri hizmetlerde bulunmaktaydı (Ksen. *Hell.* III. 1. 12-13). Aynı şekilde Sardeis satrabı Tissaphernes'e bağlı Ionia'ya *hiparkhos*'u Tamos –zira Tissaphernes Fenike donanmasının yanına giderken ordu bakımını sağlaması için yerine Tamos'u bırakmıştı (Thuk. VIII. 31; 87) – ile özel bir bölgeye hiçbir zaman atanmayan sadece merkez Ionia'daki aktiviteleriyle iki kez belgelenen

⁶³⁵ Mania damadı Meidias tarafından öldürüldükten sonra, burada sakladığı hazineyi Sparta komutanı Derkylidas ordunun maaşını karşılamak amacıyla almıştır. Gerekçe olarak Mania, Pharnabazos'un emrinde çalıştığından onun hazinesinin Pharnabazos'a ait olduğunu; dolayısıyla Mania'nın değil Pharnabazos'un servetine el koyduğunu belirtmiştir.

⁶³⁶ Ksen. *Anab.* V. 6. 23; ayrıca bk. *Hell.* III. 1. 16; Hansen-Nielsen 2004, 1000.

⁶³⁷ Ksenophon (*Anab.* III. 2. 23) Pers kralı tasvip etmemesine rağmen, Mysia'lıların imparatorluğa ait zengin ve büyük yerleri istila edip ikamet ettiklerini; Pisidia'lıların da aynısını yaptığını; Lykaonia'lıların ise, ovalara hakim müstahkem yerleri ellerinde tutup işlettiklerini gözleriyle tanıklık ettiğini belirtir. Orontas, Artakserkses'in buyrultusuyla Sardeis *akropolis*'ini zapt edip Genç Kyros'a savaş açmıştır. Daha sonra Mysia'lıların safına geçip Kyros'un yetkisi altındaki topraklara zarar vermiştir (Ksen. *Anab.* I. 6. 6-7). Genç Kyros Pisidia'lıların kendisine ait topraklarda kargaşalık çıkardıkları gerekçesiyle Boiotia'lı Proksenos'a çok sayıda asker toplayıp yanına gelmesini emreder (Ksen. *Anab.* I. 11). Genç Kyros abisi II. Artakserkses'i tahtından devirmek üzere topladığı orduyu kralın dikkatini çekmemek amacıyla topraklarına zarar veren Pisidia'lıları ülkelerinden sürmek kisvesi altında harekete geçirir (Ksen. *Anab.* II. 1; III. 1. 9; ayrıca bk. Diod. XIV. 19. 6). Kyros Mysia'lılar ve Pisidia'lılarla savaşmış (Ksen. *Anab.* I. 9. 14); ancak bu küçük çapta gerçekleşmiş olmalıdır. M.Ö. 401 yılından sonra da Mysia'lılar ve Pisidia'lılar Perslere sorun yaratmaya devam etmişlerdir. Bu nedenle Daskyleion satrabı Pausanias öncülüğünde bu bölgelere askeri çıkartma gerekli görülmüş olmalıdır.

Stages (Thuk. VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) de askeri yükümlülük ihtiyacından bu göreve getirilmiş olsa gerektirler. Kayalık bir mevki üzerine konuşlanan ve savunmaya uygun müstahkem bir kalesi bulunan Sogidiana satrabı/*hyparkhos*'u olasılıkla tabi kentlerden toplanan haraçları buradaki ambarlarda muhafaza etmekle mesuldü. Ayrıca tehlike zamanlarında Pers elit kesimin bu bölgeye sığınmasını ve güvenliğini sağlamaktaydı⁶³⁸. Sardeis satrabı Tissaphernes'in emri altındaki *hyparkhos* Pers Arsakes'in Daskyleion eyalet idaresindeki Antandros'tan ağır haraçlar (*phoros*) topladığı ve şiddet içeren davranışlarından ötürü Antandros halkının memnuniyetsizliğine yol açtığı bilinmektedir⁶³⁹. Mausolos'un *hyparkhos*'u olan Kondalos'un yıllık *phoros*'u tahsil ederken kendisine bir koyun, bir domuz ve bir de dana verilmekteydi. Verenin adını ve veriliş tarihini kaydettikten sonra, ona bunları evine götürerek kendisi geri dönene kadar beslemesini emretti. Aradan yeterli bir süre geçtiğine kanaat getirince, beslenmiş olan hayvanı hesaba kattığı yavrusuyla birlikte geri talep etmekteydi (Ps. Aristot. *Oecon.* II. 14a).

Aiolis satrabı/*hyparkhos*'u Mania, damadı Meidias'ın kıskançlık ve hasetti yüzünden kırkını geçmişken öldürülmüştür. Zira bir kadın hüküm sürerken onun gölgesinde kalmasını yakıştırmadıklarını söyleyen kişilerin kışkırtmalarına kapılan Meidias, Mania'nın bütün tiranların karakterinde görüldüğü üzere herkesten korkan paranoya bir ruh hali içinde kendisine güvenmesinden ve beslediği sevgiden yaralanarak gizlice yatak odasına girip onu boğmuştur. Aynı şekilde on yedi yaşındaki oğlunu da öldürmüştür (Ksen. *Hell.* III. 1. 14). Ancak Mania'nın yönetimi altındaki kentler ve kentlerde konuşlanmış garnizonlar, Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sadık kalarak Meidias'ın bu yaptığını tasvip etmedikleri gibi, onun iktidarını kabul etmemişlerdir (Ksen. *Hell.* III. 1. 15). Bunun üzerine Meidias doğdu kent olan Skepsis ve Gergis'ten ayrılmadı. Pharnabazos'a armağanlar göndererek Mania'ya yaptığı gibi, bölgeyi yönetmesine müsaade vermesini istedi. Ancak Pharnabazos armağanları geri yollamakla birlikte, "*oraya vardığımda armağanlarına ve sana ele koyacağım*" şeklinde bir cevap gönderdi; ayrıca çevresindekilere "*Mania'nın intikamını almasam, bu dünyada kalmayayım*" gibi sözler sarf etmekteydi (Ksen. *Hell.* III. 1. 15). Daskyleion satrabının bu tutumu ve kentlerin kendisini desteklememesinden ötürü başka çaresi kalmayan Meidias, M.Ö. 399 yılında bölgeye gelen Derkyllidas'la ittifak arayışı içerisine girdi (Ksen. *Hell.* III. 1. 15). Karşılıklı

⁶³⁸ Strab. XI. 11. 4 c. 518; Arr. *anab.* IV. 1. 5; 21. 1-2; 18. 4; Curt. VII. 11.11; VIII. 2. 19; Plut. *Alex.* LVIII; Polyain. *strat.* IV. 3. 29 '*Aleksandros*'. Ayrıca bk. Briant 1982b, 197 vd.; Tuplin 1987a, 121 dn. 52.

⁶³⁹ Pers Arsakes'in Daskyleion satrabı Pharnakes'in Troas Bölgesi'nde Adramyttion'a yerleştirdiği Delos'luların ileri gelenlerini –M.Ö. 422 yılında Atinalılar Delos'u arındırmak amacıyla kenti boşalttıklarında Delos'luların bir kısmı Daskyleion satrabı Pharnakes'in yanına sığınır. Pharnakes bunları Troas Bölgesi'ndeki Adramyttion'a yerleştirir (Thuk. V. 1; VIII. 108)– askere alıp dostluk ve ittifaklarını ileri sürerek kentten çıkartıp oklarla öldürtmesi buna benzer suikasta maruz kalmaktan korkan Antandros'luların isyan etmesine sebebiyet vermiştir (Thuk. VIII. 108). Antandros'lular Abydos'taki hoplitleri Ida Dağı'ndan (Kaz Dağı) geçirip gizlice kentlerine sokmuşlardır; *akropolis*'e yerleşmiş olan Pers garnizonlarını kovmuşlardır.

rehineler alıp vermekle yaptıkları görüşmeler esnasında Derkylidas büyük kurnazlıkla Meidias'a sadece doğduğu kent Skepsis'in yönetimini vererek Troas'taki diğer kentlere özgürlük ve özerkliğini sağladı. Gergis'i kontrolüne alarak Mania'nın bütün hazinelerine ordunun maaşını karşılamak amacıyla el koydu⁶⁴⁰.

2.4. Daskyleion Satraplık Bölgesindeki Garnizon Üsleri

Büyük Kyros yaşanabilecek kritik durumları göz önünde bulundurarak satrapların vazifelerini ince detaylarına kadar belirlemeye çalışmıştır. Başlangıçta satraplık merkezlerindeki askeri ve idari sistemin kısmi olarak birbirlerinden ayrıldığı gözükmektedir⁶⁴¹. Eyaletlerdeki garnizonlar tek tip değillerdi. Kent (= *polis* [πόλις]) ya da taşralardaki kale (= *akra* [ἄκροα]) veya *akropolis* [ἀκρόπολις] ve ülke (= *khora* [χώρα]) garnizonları olmak üzere ikiye ayrılırlardı⁶⁴². Kale komutanına (= *phourarkhos* [φρουράρχος]), muhafız alay komutanlarına (= *khiliarkhos* [χιλίαρχος]) denmekteydi. *Akra* garnizonlardaki *phourarkhos* ile her bir ülke boyunca yer alan (τῶν κατὰ τὴν χώραν φυλακῶν) *khiliarkhos* satraplara değil direk krala bağlıydılar. Satraplar gibi kral tarafından atanmaktaydılar⁶⁴³. Bu şekilde eyalet valilerinin idaresini üstlendikleri yerlerin zenginlikleri ve emri altındaki askerlerle sınırsız bir güce erişip imparatorluğa karşı ayaklanmalarının, eyaletleri iç karışıklığa ve kaosa sürüklemelerinin önüne geçilmek hedeflenmekteydi (Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 1-2). Bunun yanı sıra garnizon ve muhafız komutanları satrapların denetimi altındaydılar. Her eyalet valisi garnizon askerlerinin sayılarını ve sürekliliğini sağlamak zorundaydı. Bunların maaşlarını ve yaşelerini, ilgili satrap ya da vasal krallar eyaletteki yerel kaynaklardan topladığı vergi-haraçlardan karşılamaktaydılar⁶⁴⁴. Pers kralı yılda bir kez emrindeki, *akra* veya *akropolis*'tekiler dışında, bütün orduyu denetleyebilmek amacıyla belirlenen "asker içtima yerinde" (= *sylogos* [σύλλογος]) bir araya toplardı. Burada büyük bir tören alayıyla her bir komutan, birliğinin gücünü krala

⁶⁴⁰ Ksen. *Hell.* III. 1. 20-28.

⁶⁴¹ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 1. Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 3) ise, Kyros'un tayin ettiği satraplara yaptığı konuşmasında da bu durumu özellikle vurgulamaktadır: Dostlarım! Seferlerle ele geçirilen kentlerde garnizonlar (= *phouroi* [φρουροί]) ve garnizon komutanları bıraktım. Görevlileri bu yerleri iyi bir şekilde korumaları için uyarıştım. Emirlerime harfiyen itaat ettikleri için vazifelerinde kalmalarına hüküm kıldım. Ancak şimdi de halkı yönetmek için satraplar göndermeyi tasarlamaktayım.

⁶⁴² Antik Dönem'de *polis*, tapınaklar, tiyatro, *stadion*, *gymnasion* ve *agora* gibi idari binaların yer aldığı kent merkezi (*asty*) ile özel mülkiyetteki zeytinlikler, bağ, bahçe ve çiftliklerle, kamu mülkü olan su kaynağı, otlak, çayır ve ormanların yanı sıra, maden ocakları, tuzluca vb. gelir kaynaklarının bulunduğu kırsaldan (*khora*) oluşmaktaydı.

⁶⁴³ Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 9) anlatısına istinaden, *phourarkhos* ve *khiliarkhos*'lar krala bağlıydılar. İmparator tarafından atanmakta ve krallar listesine kaydedilmekteydiler. Konuya ilişkin bk. Ksen. *Oecon.* IV. 5-8; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 132; 1987b, 167 vd.

⁶⁴⁴ Hdt. III. 90-91; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 3; *Oecon.* IV. 5-6.

Herodotos (III. 90) Kilikia'dan toplanan *phoros*'un 140 *talanta*'sı burada konuşlanmış süvari garnizon birliğine verilmekteydi. Historiograf (III. 91) beşinci *nomos* bölgesi olan Mısır ve civarından *phoros* olarak alınan tahıldan 120.000 *medimnos* buğday Memphis'teki beyaz tabya garnizonunda bulunan Persler ve yardımcılara dağıtılıyordu. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 132; 138; Wiesehöfer 2003, 103.

sergilerdi. Büyük kral *phrouarkhos*'un; *khiliarkhos*'un ve satrapların emirlerindeki askerlere sağladıkları atlar ve silahlara bakıp en iyi donatılmış ordunun komutanını parayla ve çeşitli onurlarla ödüllendirirdi. Görevini kötüye kullanıp savsaklayan *phrouros*'ları ya da askerleri üzerinden büyük gelirler kazanan generalleri sert şekilde cezalandırır ve görevlerinden alırdı⁶⁴⁵.

Büyük Kralın boyunduruğu altındaki bütün ülkeleri şahsen teftiş etmesi mümkün değildi. Bu işle en güvendiği adamlarını görevlendirmekteydi. Bu memurlara “*kralın oğlu*” (= *basileos hyios* [βασιλέως υἱός]); “*kralın arkadaşı*” (= *basileos adelphos* [βασιλέως ἀδελφός]) ya da “*kralın gözü*” (= *basileos ophtalmos* [βασιλέως ὀφθαλμός])⁶⁴⁶ demek-teydi. Kralın gözü gibi ibarelerle adlandırılan bu memuriyet Mısır hiyeroglif yazıtlarında *gaušaka*, *didakka* terimiyle özdeşleştirilmektedir⁶⁴⁷. Büyük Kyros'un getirdiği düzenlemeyle atanan bu müfettişler bir ordu eşliğinde eyalet satraplarını her yılda bir teftiş ederlerdi⁶⁴⁸. Bütün imparatoru dolaşır, önceden bilgilendirmeksizin yöneticileri görmeye gider, işleri nasıl yürüttüklerini denetlerlerdi. Satrapların askeri yardıma ihtiyacı olduğunu tespit ederlerse, mahiyetinde gelen ordu hemen gerekli müdahaleyi yapardı. Söz konusu müfettişler gittikleri bölgelerin nüfusunu; tarım arazilerinin bölgede yetişen ürünlerle ve ağaçlarla ekilip işletilme-sini tetkik ederlerdi. Bu memurlar denetimlerini bilhassa vergi ve haraçlar üzerinde yoğun-laştırmaktaydılar. Vergi toplanmasında usulsüzlük ve haksızlık yapıp yapılmadığı; yönetimi altındaki halka haksızca ve despotça davranışlar sergileyip sergilemediği kontrol edilirdi. Bu doğrultuda krala bir rapor sunarlardı. Pers kralı görevini laikiyle yerine getirenleri yeni/ek arazilerle ve cömert hediyelerle ödüllendirirdi. Tam aksine kral, teritoryumun sert bir yö-ne-tim, kibir ve ilgisizlik yüzünden tarım alanlarının ekilmemiş ve nüfus yoğunluğunu düşük bulduğunda ilgili yöneticiyi görevinden alıp yerine başka birini atayarak cezalandır-maktaydı⁶⁴⁹. Böylelikle garnizonlar tarafından mahsullerin korunmasından daha çok yerli halk tarafından arazilerin ekilmesi sağlanmaktaydı. Bu görevlerin her biri için ayrı *arkhon*'lar (yöneticilere) atanmaktaydı. Bir sınıf, otokton halk ve işçilerden sorumluydular ve onlardan haraç (*phoros/dasmos*) toplarlardı; diğer kısım ise garnizonları ve silahlı birlikleri komuta ederlerdi. Eğer bir *phrouarkhos* (garnizon komutanı) ülkeyi yeterince koruyamasa, yerli

⁶⁴⁵ Ksen. *Oecon.* IV. 5-7.

⁶⁴⁶ Herodotos'a (I. 114) göre, Med kralı Astyages'in torunu olduğu anlaşılmeden, yani bir sığırtmacın oğlu olarak bilindiği sırada, çocuklar kendi aralarında oynarken Kyros'u kral seçmişlerdi. Kyros'ta çocukların bir kısmına saray yapma görevi vermiş, öbürlerini asker diye kendi yanına almış, birini de kral gözü olarak atamıştı. “*Kral göz veya kulağı*” için bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 16; 2. 10; Aiskh. *Per.* 979; 100; 112; Aristoph. *Akh.* 91-95; 124; Ksen. *Oecon.* IV. 6; Aristot. *Pol.* 1287b 29-30; Hes. *lex.* β 281 <βασιλέως ὀφθαλμός= *Basileos ophtalmos*>; o 1960 <ὀφθαλμός βασιλέως= *ophtalmos Basileos*>; Plut. *Artaks.* XII. 1; Ael. *Var.* 1. 31; Poll. *onom.* II. 84; ayrıca bk. Olson 2002, 91-92;124-126; Pomeroy 1994, 242 vd.

⁶⁴⁷ Tuplin 1987a, 120.

⁶⁴⁸ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 16; 2. 10.

⁶⁴⁹ Ksen. *Oecon.* IV. 8; *Kyr.* VIII. 6. 16.

halkla ve tarımı denetlemekle sorumlu ilgili memur (*arkhon*), *phrouarkhos*'u bölge sakinlerinin tarlalarında çalışamayacak kadar muhafaza edememekle suçlardı. Zira temel görevleri ülkenin korunması ve kriz dönemlerinde birliklerin hızla hazır tutulmasıydı⁶⁵⁰. Öte yandan garnizon komutanı çiftliklere huzur getirdiyse; bununla beraber yönetici (*arkhon*), bölgede seyrek nüfusa ve işsizliğe yol açıtıysa, bu defa da *phourarkhos*, yöneticiye ekimin yeterince yapılmadığı; garnizonların iaşelerinin karşılanamadığı ve *phoros*'ların toplanmadığı şeklinde sert ithamlarda bulunmaktaydı. Bir yere satrap atandığında, eyalet valisi bu iki meseleyle bilhassa ilgilenirdi⁶⁵¹.

Garnizonlar konumlandığı bölgenin güvenlik-asayişini sağlamak ve kriz dönemlerinde birliklerin hızla hazır tutulması amacıyla kale ya da kule çiftliği şeklinde kurulmuştur. Hellence'de garnizonlar sıklıkla *phourion* [φρουρίον] ve *khōrion* [χωρίον] ibareleriyle belgelenmektedir. *Khōrion* çeşitli anlamları içerisinde barındırdığından salt askeri bir kavramı nitelendirilmemektedir. Bununla birlikte *phourion* genel anlam itibarıyla tahkimli bir yapıdan yani bir garnizon yerinden bahsettiğinden sürekli bir orduyla ilişkilendirilir⁶⁵². Bunun yanı sıra Hellence'de πύργος kelimesine bazen bir kaleyi/hisarı ya da kaleye takviye edilen sur duvarını belirtmek amacıyla başvurulabilmekteydi⁶⁵³. Aynı şekilde βᾶρις bir kaleyi ve çiftçilerin tehlike zamanında sığınabilecekleri güçlü bir savunma sistemini belirtmektedir. Hellenistik Dönem'de III. Antikhos'un eski eşi Laodike'ye satılan *baris* kraliyet garnizonu tarafından tutulan tahkimli bir mevkiydi. Köylülerin gözetiminde ve savunmasında önemli bir rol oynamaktaydı⁶⁵⁴. Garnizonlar teritoryumdaki geçitleri, yolları ve geniş bir araziye rahatlıkla görebilecek doğal korunaklı kayalık tepelere konumlanmıştır. Bunun yanı sıra eyaletler ve kentler ile muhafaza edilen hazinelerin korunması için kalelerin/surların (*teikhos*) içinde ya da dışında garnizon üsleri yer almaktaydı⁶⁵⁵. Toplanılan haraç ve vergi türleri eyalet merkezinde satraplara tahsis edilmiş konutlar/devlet hazinelerinde (οἶκος) saklanmaktaydı (Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 4). Kraliyet garnizonları tarafından korunan surlarla çevirili genellikle konakların içerisinde yer alan hazine dairesinde satrap, kralın *phoros* payını muhafaza etmekteydi⁶⁵⁶. *Phoros*'ların büyük bir bölümünü doğal kaynaklar, tarım mahsulleri, hayvan ve hayvan

⁶⁵⁰ I.Alexandria Troas n° 4: M.Ö. II. yüzyıla ait Aleksandria Troas teritoryumundaki Khrysa kalesinin *phourarkhos*'u düşmanlar tarafından işgal edildiğinde büyük bir cesaret örneği gösterip kaleyi korumasından ve buradaki insanlara adilce davranmasından ötürü onurlandırılmaktadır.

⁶⁵¹ Ksen. *Oecon.* IV. 9-11.

⁶⁵² Pimouguet-Pedarros 2000, 113 vd.; Briant 1982b, 191; Maffre 2002, 691.

⁶⁵³ Pimouguet-Pedarros 2000, 116 vdd.

⁶⁵⁴ OGIS 225; Welles 1934, 89-100 n° 18; ayrıca bk. Pimouguet-Pedarros 2000, 118; Briant 1982b, 193 vd.

⁶⁵⁵ Sardeis satraplık merkezindeki garnizonun Sardeis *akropolis*'inde yer aldığı bilinmektedir (Arr. *anab.* I. 17. 2-7: ὁ φρουραρχος τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἐν Σάρδεσι).

⁶⁵⁶ Kaledeki hazine merkezi için bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 15. 28; Strab. XV. 3. 21 c. 735; Ezra. 6. 2; Akhaimenid krallığından önce: Hdt. I. 98 'Med krallığı'; Diod. II. 6. 2; 7. 1. Konuya ilişkin ayrıca bk. Descat 1989, 82; Tuplin 1987b, 128-131; Klinkott 2005, 204 dn. 229.

ürünleri oluşturduğundan satraplık bölgelerinin korunaklı mevkilerinde bulunan ambarlarda saklanmaktaydı. Bu bağlamda aynı hassasiyetle eyalet hazineleri ve malzemelerin toplanıp işleminden geçirildiği depoların da özenle gözetim altında tutulmaları gerekmekteydi⁶⁵⁷. Bu nedenle garnizon üsleri belirlenirken diğer unsurların yanı sıra bilhassa hazine ve ambarlara yakınlık da temel ölçüt alınmış olsa gerektir. Ayrıca askeri karakolun yer seçimlerinde deniz ticareti açısından önemli zengin liman kentleri; verimli tarım arazileri ve stratejik yolların kesiştiği noktalar; tapınak hazinelerinin korunması amacıyla önemli tapınaklara yakınlıkları ve Pers soylularının yoğunlukla ikamet ettiği yerler baz alınmış olmalıdır⁶⁵⁸. Genellikle bu askeri karakollar üç ya da daha çok katlıdır ve her kulenin büyük bir deposu vardır. Bu kalelerin sayısı birden fazla olmakla birlikte kent teritoryumunun genişliğine ve konumuna bağlı olarak değişmektedir⁶⁵⁹. *Phrouarkhos* ve *khiliarkhos* gibi önemli komuta yetkilerine, bazı istisnalar haricinde, genelde Perslerin elit kesimi getirilmekteydi⁶⁶⁰. Bunun yanı sıra garnizon askerlerinin büyük çoğunluğunu ya Hellen ücretli ya da yerli halktan toplanan askerler meydana getiriyordu. Bir garnizonda Persler, Hellenler ve otokton halktan oluşan karma bir yapıyı bulmak mümkündü. Böylelikle bu üç grubun aralarında bağlaşık kurabilme ihtimali aza indirildiğinden askeri karargahlarda olası bir ayaklanma riski engellenmiş oluyordu. Garnizonların genelde kralın buyrultusuyla ilgili satrap tarafından eyaletin savunmayı gerektiren yerlerinde kurulduğu izlenimini verse de, alt satraplık bölgelerinin yöneticilerinin yani *hyparkhos*'ların satraptan aldığı onay doğrultusunda ihtiyaç duyulan noktalara yerleştirildiği de anlaşılmaktadır. Bu durumun somut örneği Aiolis Bölgesi'nin *hyparkhos*'u Mania'dır. Mania, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un izniyle garnizonlar kurmuş; buralara maaşlarını kendisi karşılamak koşuluyla ücretli askerler yerleştirmiştir⁶⁶¹. Bununla birlikte *phrouarkhos* görevini muhtemelen Perslerden biri üstlenmekteydi⁶⁶².

Büyük Kyros'tan itibaren Küçük Asya'da stratejik mevkilere Pers garnizonları kurulmaya başlanmıştır⁶⁶³. Dareios İskit Seferi'nde; Kserkses ise Hellas Seferi esnasında

⁶⁵⁷ Kuhrt 2007d II, 414.

⁶⁵⁸ Konuya ilişkin Pers Asidates örneği için bk. Ksen. *Anab.* VII. 8.7-22.

⁶⁵⁹ *I.Priene* n° 37; 38; 162: Örneğin Hellenistik Dönem'e ait ele geçen yazıtlar ışığında Priene'de Teloneia ve Karios kaleleri bilinmektedir.

⁶⁶⁰ Sestos *hyparkhos*'u yani büyük ihtimal garnizon komutanı Artayktes (Hdt. IX. 116; ayrıca bk. VII. 33; 78); Doriskos'tan Maskames (Hdt. VII. 107) ve Eion'dan Boges (Hdt. VII. 107; 113).

⁶⁶¹ Ksen. *Hell.* III. 1. 15- 16; ayrıca bk. 13.

⁶⁶² Ksenophon'un (*Anab.* III. 1. 18) anlatısından, Kebren'deki garnizon komutanının bir Pers olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶³ Arr. *anab.* VIII. 6. 1-2.

Lydia: Sardeis (Hdt. I. 153; Ksen. *Anab.* I. 6. 6 'Orontes *akropolis*'i tutuyordu'; Arr. *anab.* I. 17. 3 '*phrouarkhos tes akropoleos/akropolis'teki garnizon komutanı*'); Blaunda (Diod. XIII. 104. 3).

İonia: Phokaia (Hdt. I. 165); Notion (Thuk. III. 34); Ephesos (Arr. *anab.* I. 17. 9); Isinda, Knidinion (Diod. XIV. 99); Miletos (Thuk. VIII. 84; 109; Arr. *anab.* I. 18. 3).

Karia ve Lykia: Iasos (Thuk. VIII. 29); Halikarnassos (Diod. XV. 90. 3; XVII. 23. 4; Arr. *anab.* I. 23. 3); Tralles (Arr. *anab.* I. 23. 6); Sasanda (Diod. XIV. 79); Alinda (Arr. *anab.* I. 23. 8); Knidos (Thuk. VIII. 109); Kaunos (Diod. XX. 27. 2); Hyparnai (Arr. *anab.* I. 24. 3); Ksanthos (*SEG* XXVII 942).

bilhassa Daskyleion eyaletine dahil Trakya ve Hellespontos'un kritik önem arz eden noktalarında garnizon sayılarını artırmışlardır⁶⁶⁴. Garnizon yerlerine ilişkin veriler bir araya derlendiğinde ve bunlar arasında *khōrion* kelimesinin gerçekte garnizon anlamında kullanıldığı farz edilirse, Daskyleion eyalet bölgesinin askeri organizasyonlarının genel şeması çizilebilmektedir. Eyalet hazinesinin saklandığı satraplık merkezi Daskyleion⁶⁶⁵; Artaiou Teikhos/Artaioteikhites; Miletouteikhos⁶⁶⁶ ve Pannou kome gibi civar yerleşimlerde sürekli bir garnizonun varlığı bilinmektedir⁶⁶⁷. Antik kaynaklarda Daskyleion'daki garnizondan bazen $\chi\omega\rho\acute{\iota}\omicron\nu\ \acute{\omicron}\chi\upsilon\omicron\acute{\omicron}\nu$ şeklinde bahsedilirken; bazen de garnizon yerinden ziyade garnizon askerlerinden ($\phi\rho\upsilon\upsilon\omicron\acute{\omicron}\iota$) söz edilerek satraplık merkezindeki askeri karargah belirtilmiştir⁶⁶⁸. Ergili civarlarında ele geçen ve *phrouarkhos*'luk görevini icra eden Hekataios oğlu Protagorides'in Apollon ve Asklepios'a adak yazıtından Daskyleion'daki garnizonun Hellenistik Dönem'de de işlevini devam ettirdiği anlaşılmaktadır⁶⁶⁹. Gerçi Daskyleion Pers imparatorluğunun yıkılmasıyla Klasik Dönem'deki önemini yitirmiş; Kyzikos'un kalkınıp gelişmesiyle görkemini bu kente devretmiştir. M.Ö. 73/72 yılında Pontos kralı Mithradates'e karşı sergiledikleri olağanüstü mücadeleden sonra Romalılar Kyzikos'luların bağlılıklarını vergiden muafiyet ile Daskylitis Gölü'nün bir bölümü ve Adrasteia Ovası, Troia Bölgesi'nde ise, Aisepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı kısımlarını ihsan ederek kenti onurlandırmışlardır⁶⁷⁰. Kyzikos teritoryumuna ilhak edilen Daskyleion'un topografik özeliğinden ötürü Kyzikos'a askeri bir üs olarak hizmet verdiği varsayılabılır⁶⁷¹. Bunun yanı sıra dönemi bilinmemekle birlikte Kyzikos'un kıyıdan takriben beş *stadia* uzaklığında olasılıkla Antigoneia şeklinde adlandırılan bir mevkiide bir *phrouarion* yani bir garnizonun mevcudiyeti

Pisidia: Syllion, Side (Arr. *anab.* I. 26. 5).

Kilikia ve Kıbrıs: Kilikia Kapıları (Arr. *anab.* I. 2. 21; II. 4. 3); Kyinda (Diod. XVIII. 58. 62; XIX. 56; XX. 108; Plut. *Eum.* XIII. 1; Strab. XIV. 5. 10 c. 672); Soloi (Arr. *anab.* II. 2. 5); Salamis (Diod. XII. 4. 1). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Tuplin 1987b, 167-241.

⁶⁶⁴ Hdt. VII. 106; ayrıca bk. 33; 78; Hellespontos Bölgesi'ndeki garnizonlar ifadesi için bk. Corn. Nep. *Paus.* IV. 2.

⁶⁶⁵ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3= *FGrHist* II A 66 F XVII (3); Arr. *anab.* I. 17. 2; ayrıca bk. Tuplin 1987b, 235.

⁶⁶⁶ Miletouteikhos lokalizasyonu tam olarak bilinmese de, Apolloniatis (Uluabat) Gölü'nün kuzeybatı kısmına lokalize edilmektedir. Bazı modern yazarlar Miletouteikhos'u Miletopolis kentiyle özdeşleştirmektedirler. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar her iki kentin birbirinden ayrı kentler olduğunu göstermektedir (Hansen-Nielsen 2005, 989 n° 751).

⁶⁶⁷ Miletouteikhos *khōrion* ibaresi için bk. Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3= *FGrHist* II A 66 F XVII (3) '*khōrion*'; Pannou kome'deki *khōrion* için bk. *OGIS* 225; Welles 1934, 89-100 n° 18 str. 5. Konuya ilişkin ayrıca bk. Tuplin 1987b, 181; 236.

⁶⁶⁸ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3= *FGrHist* II A 66 F XVII (3) '*khōrion okhyron*'; Arr. *anab.* I. 17. 2 '*phrouroi*'; ayrıca bk. Tuplin 1987b, 235.

⁶⁶⁹ R.-J. Robert 1976, 232-235; *SEG* XXVI 1336.

⁶⁷⁰ Strab. XII. 8. 11 c. 576; Arslan 2007a, 335.

⁶⁷¹ R.-J. Robert 1976, 234 vd.

de bilinmektedir⁶⁷². Ryndakos Irmağı civarına lokalize edilen Artaiou Teikhos/ Artaioteikhites'te⁶⁷³ Pers askeri karargahı olma ihtimali yüksektir. Gerçi antik kaynaklar ya da epigrafik belgelerde garnizon manasına gelebilecek herhangi bir kelime geçmese de, Hellenice sur, duvar anlamına gelen 'teikhos' ismi buranın müstahkem bir yerleşim olduğunu göstermektedir⁶⁷⁴. Artaios ise, Persçe kökenli bir addir⁶⁷⁵. Dolayısıyla Artaiou Teikhos Persler tarafından tahkimli bir yerleşim olarak kurulmuş olmalıdır⁶⁷⁶.

Phrygia'da bilhassa kral yolu güzergahında bulunan ve *Hellenica Oxyrhynchia* yazarının aktarımı uyarınca Daskyleion satrabı Pharnabazos'un idaresinde yer alan Leonton Kephalaı⁶⁷⁷; aynı şekilde M.Ö. 400 yılında onbinlerin Bithynia'ya geçmesini engellemek amacıyla Pharnabazos'un komutasına bir ordu verip gönderdiği Rhatines/Rhathanes'in bu kez M.Ö. 395 yılında bölgenin yöneticisi/komutanı (*eparkhos*) sıfatıyla Sparta kralı Agesilaos'un altı günlük kuşatmasını başarıyla geri püskürttüğü Gordion'da (Polatlı)⁶⁷⁸; ayrıca Kelainai'da (Dinar) garnizonların yerleştirildiği yazılı belgelerden bilinmektedir⁶⁷⁹. Bunun yanı sıra garnizonların büyük bölümü denizden gelebilecek her türlü saldırıya açık Daskyleion eyaletinin kıyı kesiminde mevzilendiği dikkat çekmekte; ayrıca M.Ö. 410 yılındaki Kyzikos yenilgisinde Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yaptığı gibi, olağanüstü durumlarda olasılıkla geçici nöbetçiler (*phylakes*) de atanarak askeri karargah üsleri takviye edilmekteydi⁶⁸⁰. Daskyleion alt satraplık bölgesinden Aiolis'e bağlı yönetilen Troas'ın bilinen önemli garnizon kentleri Çan ilçesi Altinkulaç Köyü; Larisa (Kösedere), Hamakhitos, Kolonai (Beyçayır'ın kuzeyinde), Ilion (Hisarlık), Kebren (Çaldağ); Neandria (Çığırı), Kokylion, Skepsis (Kurşunlu),

⁶⁷² Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀντιγόνηα= *Antigoneia*: ...φρούριον τῆς Κυζικηνῆς ἀπέχον τῆς προσεσπέρου θαλάσσης ὡς σταδίουσ v./Yaklaşık beş stadia, deniz boyunca uzanan Kyzikos'un bir garnizonu vardır v.d.

⁶⁷³ Attika-Delos Deniz Birliği listesinde sıklıkla belgelenen Ἀρταίο τεῖχος ἐπὶ τοῖ Ἰϋνδᾶκι için bk. *IG I³* 71; 77; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀρταία= *Artaia*; Ἀρταιοτεῖχῆται *IG I³* 100; 283;

⁶⁷⁴ Gerçi Stephanos Byzantios (*Ethnika* s.v. Ἀρταία= *Artaia*) Artaiou Teikhos'u Rhyndakos Irmağı civarında *polikhnion* şeklinde zikretmektedir. *Polikhnion* 'küçük kent, kasaba' ya da 'hisar' manasına gelmektedir. Ancak Attika-Delos Deniz Birliği'ne M.Ö. 422/421 yılında 1.000 *drakhme* ödemesinden ötürü küçük bir kenti kast etmiş olmalıdır (Hansen-Nielson 2004, 976).

⁶⁷⁵ Herodotos'un (VII. 61; ayrıca bk. 22; 66) aktarımına göre, Persler eskiden kendilerine Artaios derlerdi.

⁶⁷⁶ Konuya ilişkin ayrıca bk. Hansen-Nielson 2004, 976; Maffre 2007, 236.

⁶⁷⁷ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 5= *FGrHist* II A 66 F XVI (5): λεηλατῶν τὴν τοῦ Φαρναβάζου χώραν ἀφικνεῖται πρὸς χωρίον, ὃ καλεῖται Λεόντων Κεφαλαί.

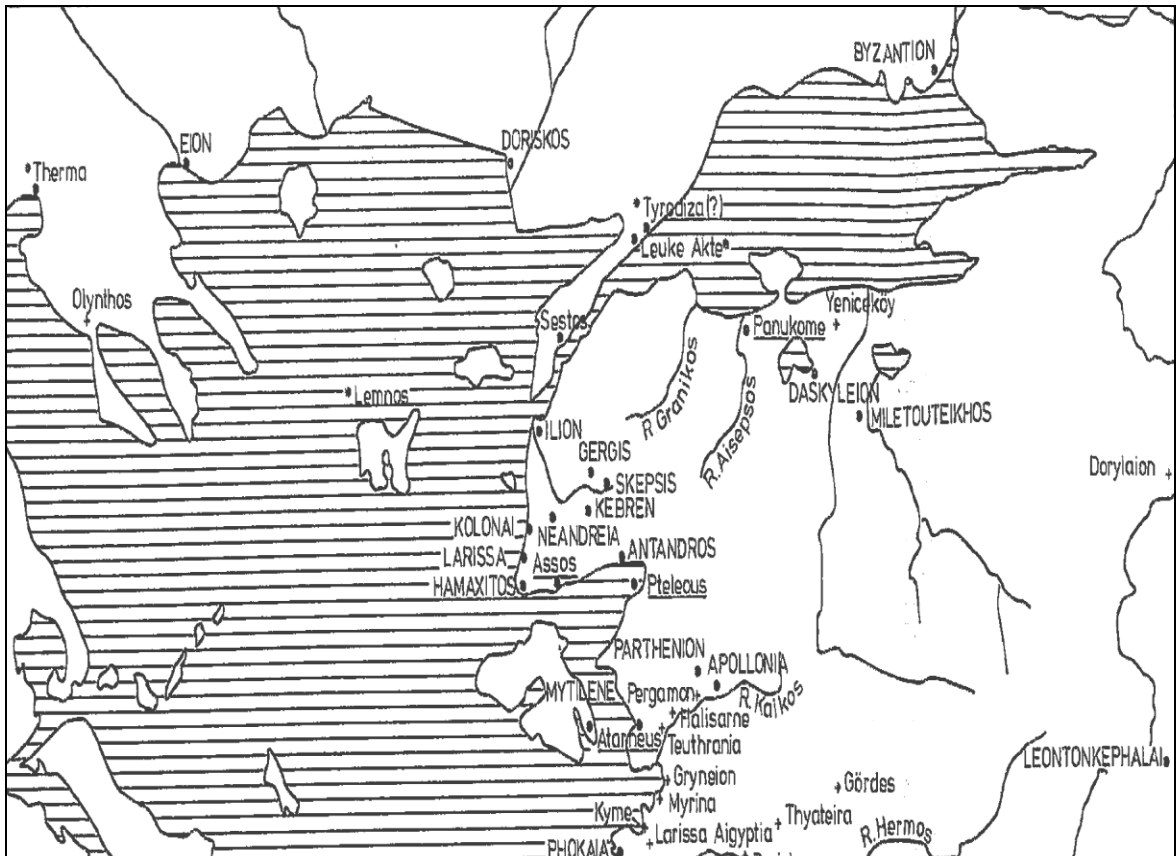
⁶⁷⁸ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 6= *FGrHist* II A 66 F XVI (6).

⁶⁷⁹ Arr. *anab.* I. 29. 1; Curt. III. 1. 11; Ksen. *Anab.* I. 2. 7 'erumma, akropoleis'.

⁶⁸⁰ Ksen. *Hell.* I. 1. 24: καὶ ὀπίσθας τοὺς ναύτας φύλακας κατέστησε τῆς ἑαυτοῦ παραθαλαττίας γῆς.

Antik kaynaklarda (Polyain. *strat.* IV. 3. 15 'Aleksandros'; Arr. *anab.* I. 17. 8) Rhodos'lu Memnon'un Troia'da tuttuğu yerlere ilişkin kullanılan 'τὴν χώραν τὴν Μέμνονος' ibaresindeki *khora*'nın bir garnizon üssü olabileceği düşünülmektedir (Tuplin 1987b, 176). Ancak Strabon'un (XIII. 1. 11 c. 587) Memnon'un sahip olduğu yerlerden bahsederken *khora* kelimesinin aksine açık ve tek bir anlama gelen 'ἡ Μέμνονος κώμη' *kome*'yi kullanmasından, diğer antik yazarların *khora*'dan kastının kasaba ya da arazi anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Memnon'a tahsis edilen bu yerlerde güvenliği sağlamak amaçlı tıpkı Mania'nın yaptığı gibi ücretlerini kendisi karşılamak suretiyle askeri karakollar kurması beklenilebilir.

Gergis (Karıncalı); Antandros (Altınoluk) ve Assos (Behramkale) dur⁶⁸¹. Granikos Irmağı'nın (Kocabaş Çayı) yaklaşık 3-4 km batısında doğal bir tepe üzerinde yer alan; ırmağı takip eden ve Troas'ın iç bölgesiyle batısı arasındaki yolu da kontrol eden Altinkulaç Köyü'nün bir Pers askeri üstü olarak hizmet verdiği savlanmaktadır. Altinkulaç Köyü'nün altında M.Ö. V. yüzyıla tarihlenen sur duvarının kent yerleşimi için küçük; ancak bir kale için büyük bir alanı çevirmesinden ötürü bir kale köy şeklinde nitelendirilmektedir.

Resim 2.2 Daskyleion Eyaletine Bağlı Garnizon Üsleri

Altinkulaç Köy sınırları içinde bulunan Çingene Tepe lahdinin ikonografisinden ötürü betimlenen kişinin ise, Pers garnizon komutanlarından birine ait olduğu düşünülmektedir⁶⁸². Troas Bölgesi'ndeki Pers garnizon yerlerinin büyük kısmı, M.Ö. 399 yılında Derkylidas komutasında 1.000 *hoplites*'ten meydana gelen Sparta ordusunun Daskyleion eyalet sınırları içerisinde yer alan Troas ve Aiolis'e düzenlediği seferlere ilişkin anlatıları sayesinde bilinmektedir. Bu sefer esnasında Larisa, Hamakhitos, Kolonai rızalarıyla; Neandria, Ilios ve Kokylion'daki Hellen garnizon askerleri, damadı Meidias tarafından Mania'nın öldürülmesinin ardından gözde konumlarını yitirmelerinden ötürü Spartalı Derkylidas'a kapılarını açarken (Ksen. *Hell.* III. 1. 16-17); Kebren'deki garnizon, Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sadakat-bağlılığını

⁶⁸¹ Ksen. *Hell.* III. 1. 15-28; ayrıca bk. (Ps.) Aristot. *Oecon.* 1351b19; Altinkulaç Köyü için bk. Körpe-Tombul-Sevinç 2001, 186.

⁶⁸² Körpe-Tombul-Sevinç 2001, 186.

sürdürmüş; Derkyllidas'a karşı büyük bir direniş sergilemişti (Ksen. *Hell.* III. 1. 17-19). Skepsis ve Gergis ise, olasılıkla Meidias'ın tarafını tutukları için Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Meidias'la birlikte kendilerini de cezalandırmasından korkmaktaydılar. Bu nedenle rızalarıyla ve biraz da Meidias'ın beceriksizliğinden ötürü kentler kapılarını Derkyllidas'a açtılar⁶⁸³. Yüksek surlarla korunan Gergis'te Aiolis *hyparkhos*'u Mania'nın hazinesi muhafaza edilmekteydi. Spartalılar bütün hazineye el koydular.

Antandros'taki askeri karargah *akropolis* üzerine konuşlandırılmıştır. M.Ö. yak. 422 yılında Sardeis satrabı Tissaphernes'in emrinde *hyparkos*'luk görevini icra eden Pers Arsa-kes'in Daskyleion eyalet idaresindeki Antandros'tan ağır haraçlar toplaması ve şiddet içeren davranışlarından ötürü Antandros'lular *akropolis*'te mevzilenmiş Pers garnizonlarını kovmuşlardır (Thuk. VIII. 108). Daskyleion satrabı Pharnabazos burada tekrar hakimiyetini sağlamlaştırmıştır; M.Ö. yak. 410 yılında Kyzikos yenilgisinin akabinde Antandros'taki garnizonu tahkim etmekle birlikte; garnizon askerlerinin sayısını artırmıştır⁶⁸⁴. Troas'ta bir diğer askeri karakol Assos'ta konuşlanmış olsa gerektir. Bunun yanı sıra Assos'taki bu karargahın mevcudiyeti kesin yazınsal veriyle desteklenmemektedir⁶⁸⁵. Theopompos'un (*FGrHist* II B 115 F 291) πύργος aktarımından böylesi bir sonuca varılmaktadır; ancak *pyrgos* kelimesi de birer tamamlamadan ibarettir. M.Ö. yak. 275 yılına tarihlenen I. Antiokhos'un Hellespontos satrabı Meleagros'a ait mektubunda geçen *khōrion* kelimesinden Petra'da da bir askeri karargahın varlığı bilinmektedir⁶⁸⁶. Ancak bu durumun Klasik Dönem'de geçerliliğini belirtmek için veriler yetersizdir.

Aiolis Bölgesi'nde stratejik öneminden ötürü çok sayıda garnizon merkezine ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Polyainos'un (*strat.* VI. 10 '*Aleksandros*') aktarımından anlaşıldığı üzere bu durum –φρούραρχος τῶν περὶ τὴν Αἰολίδα χωρίων/*Aiolis civarındaki garnizon/kalelerin phrouarkhos'u*– Hellenistik Dönem'de de devamlılığını korumuş gözükmektedir. Aiolis'te garnizonların Troas Bölgesi'ndeki gibi, kıyı şeridinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Daskyleion eyaletine bağlı askeri karargah kentleri Atarneus (Kale Tepe); Komana, Parthenion ve Apollonia (Ksen. *Anab.* VII. 8. 15) ile Pteleos Adası olsa gerektir. Atarneus'ta mevzilenmiş garnizon üssü antik kaynaklarda χωρίον ἰσχυρόν şeklinde zikredilmektedir⁶⁸⁷. Ancak Komana, Parthenion ve Apollonia'daki garnizonların mevcudiyeti *phourion*, *khōrion* veya bu manaya gelen direk bir Hellenice kelimenin kullanımından değil; konuya ilişkin anlatılardan dolaylı olarak çıkartılmaktadır. Ksenophon (*Anab.* VII. 8. 15) onbinlerin Aiolis'e

⁶⁸³ Ksen. *Hell.* III. 1. 19-28.

⁶⁸⁴ Ksen. *Hell.* I. 1. 25-26; Tuplin 1987b, 236; Hansen-Nielsen 2004, 1004.

⁶⁸⁵ Tuplin 1987b, 236.

⁶⁸⁶ Welles 1934, 63-69 n° 12.

⁶⁸⁷ Ksen. *Hell.* III. 2. 11 '*khōrion iskhuron*'; *FGrHist* II B 115 F 291 '*Theopompos*' (*khōrion*).

ulaştıklarında burada ikamet eden Pers Asidates'in çiftlik evine yaptıkları saldırı esnasında Komana'dan Suriyeli ağır piyadeler, kralın hizmetinde çalışan 800 kadar hafif piyade; ayrıca Parthenion, Apollonia ve civar yerleşimlerden süvari birliklerinin yardıma geldiğini belirtir. Bu Perslerin söz konusu kentlerde tarım arazilerinin, kule çiftliklerinin ve bölgede ikamet eden Pers ailelerinin güvenliğini sağlamak amaçlı konuşlanmış garnizon askerleri olduğu aşikardır⁶⁸⁸. Adramyttion'a komşu Pteleos Adası'ndaki askeri karakolun Daskyleion satraplığına bağlı olduğu Polyainos'un (*strat.* VII. 26 'Ariobarzanes') aktarımından bilinmektedir. M.Ö. 367/366 yılında Adramyttion'da kuşatma altına alınan Daskyleion satrabı Ariobarzanes muhasaradan kurtulabilmek için Lydia satrabı Autophradates'in dikkatini farklı yöne çekmesi gerekir. Bu nedenle Pteleos'taki garnizon komutanıyla temasa geçip Autophradates'e adayı ihanetle teslim etmeye hazır olduğunu haber salmasını emreder. Hileden habersiz Autophradates donanmanın büyük bir kısmını adaya gönderince Ariobarzanes fırsattan istifade ablukayı yarar.

Aiolis'in önemli kentlerinden biri olan Myrina'da, Kyme'de, Larissa'da ve bu kentlerden Smyrna ve Hermos Ovası'na doğru kıyı ve iç kesimdeki yol güzergahında arkeolojik veriler doğrultusunda çok sayıda Pers garnizonunun mevcudiyeti bilinmektedir⁶⁸⁹. Ancak olasılıkla bu kentler Ionia ve Lydia Bölgesi'ne yakınlıklarından ötürü Sardeis satraplığına bağlı olmalıydılar. Zira Attika-Delos Deniz Birliği listesinde söz konusu kentler Ionia Bölgesi'nde zikredilmektedir⁶⁹⁰. Tissaphernes'in Kunaksa Savaşı'ndan sonra satraplık bölgesine geri döndüğünde Genç Kyros'un tarafını tutan Ionia'lılara karşı ilk öç seferini Kyme'ye yapması da konu edilen kentin Lydia satraplığına bağlı yönetildiğini desteklemektedir⁶⁹¹. Bunun yanı sıra Spartalıların M.Ö. 400 yılında Sardeis satrabı Tissaphernes'le yürüteceği seferi için *harmostes* atadıkları Thibron emrinde büyük bir orduyla Küçük Asya'ya geldiğinde savaşı sadece Saredeis satrabının idaresi altındaki bölgelerle sınırlamıştır. Sefer düzenlediği kentlerden bir ise, Larisa'dır (Ksen. *Hell.* III. 1. 4-7).

Bosporos'ta (İstanbul Boğazı) yani Trakya Propontis'inde en önemli Pers garnizon merkezi M.Ö. 478 yılına kadar Byzantion'du⁶⁹². Ancak Pausanias'ın başkomutanlığında bileşik Hellenlerin Byzantion'u ele geçirmesiyle Pers garnizonu bertaraf edilip Hellenlerin askeri

⁶⁸⁸ Tuplin1987b, 213.

⁶⁸⁹ Doğer-Gezgin 1998, 24-16; Gezgin 2001, 183-184; Erkanal-İren 2004, 246.

⁶⁹⁰ Kyme: M.Ö. 452/421 yılından (*IG I³ 261. V. 2*) M.Ö. 421/420 yılına kadar (*IG I³ 285. V.10*) toplam on üç kez belgelenmiştir, bunlardan ikisi tamamlamadır. İlk yıllarda 12 *talanta* öderken; M.Ö. 448/447 yılında 9 *talanta*'ya inmiştir (*IG I³ 264. I. 13*). Myrina Delos Deniz Birliği listesinde Kyme yakınındaki Myrina şeklinde zikredilmektedir (*IG I³ 71. I. 180*; *IG I³ 266. I. 14*; *IG I³ 268. I. 23*). Larisa için bk. *IG I³ 71. I. 152*.

⁶⁹¹ Diodoros'a (XIV. 35. 7) göre, Kyme teritoryumunu yağmalayıp çok sayıda esir ele geçirdi. Kışın yaklaşması ve kentin zapt edilmesinin zor olmasından ötürü tutsakları yüklü miktarda kurtulmalıkla serbest bıraktı ve muhasarayı kaldırdı.

⁶⁹² Diod. XI. 44. 1 '*phrouroumene; phylakai*': ὅσαι βαρβαρικαῖς φυλακαῖς διέμενον ἔτι φρουρούμεναι. Konuya ilişkin ayrıca bk. Thuk. I. 94; 128; Tuplin 1987b, 235.

üstü haline gelmiştir (Diod. XI. 44. 1). Trakya'da bilinen en önemli garnizon karargahları ise Eion⁶⁹³; Hebros Irmağı'nın kıyısındaki Doriskos⁶⁹⁴; Leuke Akte (Hdt. VII. 25); Tyrodiza (Hdt. VII. 25) ve Sestos'tur⁶⁹⁵. Byzantion gibi bu yerlerde de Pers garnizonları kısa süreliğine konuşlanmıştır; M.Ö. 478 yılından itibaren Sparta ve Atinalılar gibi bağlaşıkların meydana getirdiği Hellen ordusu tarafından kovulmuşlardı. Bu garnizonların maaş ve iaşeleriyle; gerektiğinde asker yardımı göndermek ya da almakla Daskyleion satrapları sorumlu tutulmuş olmalıdır.

Nitekim Daskyleion eyaletindeki garnizon mevzilerinin verimli tarım arazileri ve avlakların yakınlarında; satraplık merkezinin kara ve denize bağlayan stratejik yolların kesiştiği noktalarda; Avrupa'ya geçiş yolu üzerinde bulunan Çanakkale Boğazı'nı kontrol altında tutan kıyı kentlerde ve deniz ticareti bakımından önemli liman kentlerde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

⁶⁹³ Hdt. VII. 107; Thuk. I. 98; Diod. XI. 60. 2; Plut. *Kim.* VII. 1; Paus. VIII. 8. 9; Polyain. *strat.* VII. 24 'Boges'.

⁶⁹⁴ Hdt. VII. 59; 105 (τείχος βασιλῆιον); Skylaks *periplus* 67 (τείχος); Aiskhin. III. 82 (τείχος); Dem. XVIII. 70; XIX.156 ve Harpok. *lex.* 75 (χωρίον τῆς Θράκης); ayrıca bk. Hansen-Nielsen 2004, 871.

⁶⁹⁵ Hdt. VII. 33; 78; IX. 115; Trakya'da lokalizasyonu bilinmeyen garnizonlar için ayrıca bk. Hdt. VII. 106; IV. 124. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Tuplin 1987b, 235.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKHAİMENİD İMPARATORLUĞUNUN SİYASİ-İDARİ YAPISINA GENEL BAKIŞ

3.1. Satraplık ve Vergi/Haraç Bölgeleri (M.Ö. yak. 539-518/517)

Akhaimenid Hellespontos'tan Kuzey Hindistan'a, Mısır'ı da içine alarak günümüzdeki Kazakistan'ın sınırlarına dayanan, Orta Asya'ya kadar uzanan en geniş imparatorluktu. Krallığın kozmopolittik yapısı; bölgesel çeşitlilik, boyunduruğu altındaki kent ve devletlerin kendi aralarındaki etnografik, kültürel ve coğrafik farklılıklarına rağmen, tek bir siyasal yapı içinde birleştirilebilmişti. Bununla birlikte muazzam bir organizasyon ve yönetim sistemine öncülük edilmişti. Perslerin idari sisteminin muntazam bir şekilde yürütüldüğü ve Parth zamanına kadar sadece ufak çapta değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun somut verisi Küçük-Merkez Asya'da Pers hakimiyeti boyunca mükellef tutulan vergilerden çıkan bir ayaklanma ya da kriz döneminin belgelenmemesidir. Pers krallığının territoryal yapısından kaynaklanan üç farklı idari sistemi vardı: a) Fethedilen ülkelerde kurulan düzenli idari satraplık merkezleri; b) Kralın özel mülkü ve kendine has bir yönetim şekli olan kraliyet mülkleri; c) Krallığın düzenli idari yapısına dahil olmayan; ancak bir parçası olan kendine özgü yarı özerk halklar⁶⁹⁶.

Satrap terimi Eski Persçe'de *xšaça-pāvan* dır. Bu kelime “*hükümdarlık, hakimiyet, krallık*” ile “*hükümdarlık ve krallık alanı*” anlamına gelen *xšaça-* ile “*koruma, himaye, muhafaza*” *pāvant* kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. *Pāvant, pā-* fiiline *-van-* son eki eklenerek elde edilirken, *xšaça-* Hellençe'de *κτά-ομαι* tekabül eden *xšay* “*yönetmek, hüküm sürmek, sahip olmak, ele geçirmek*” fiilinden türetilmiştir⁶⁹⁷. Ayrıca *xšayaθiya* “*kral*” ismi de bu fiilden gelmektedir⁶⁹⁸. *Xšaça-pāvan* “*krallığın koruyucusu*” ya da “*kralın himayecisi*” anlamındadır. Satrap kavramı için “*krallığın ya da krallık alanının koruyucusu*” manasındaki ilk anlam daha ziyade tercih edilmektedir⁶⁹⁹. Zira satrapın temel vazifesi kralını, maiyetinde bulunduğu efendisini gözetip kollamak olduğundan imparatorluğun muhafızlığını temsil etmekteydi. Bu terim Hellençe'de Persçe harflerin Hellençe harflere çevrilmesiyle elde edilen *σατραπεία*⁷⁰⁰ ve *σατραπης*'e tekabül etmektedir⁷⁰¹. Satrap kelimesinin Persçe'den alıntılındığının güzel bir argümandır; genellikle epigrafik belgelerde karşımıza çıkan ve

⁶⁹⁶ Wiesehöfer 2003, 102 vd.; Klinkott 2007, 263 vd.

⁶⁹⁷ Kent 1953, 181; Lehman-Haupt 1964, col. 82; Klinkott 2005, 28-29.

⁶⁹⁸ Kent 1953, 181; Klinkott 2005, 28.

⁶⁹⁹ Lehman-Haupt 1964, col. 82; Klinkott 2005, 28-29.

⁷⁰⁰ Hdt. I. 92; III. 89; Thuk. I. 129.

⁷⁰¹ Lehman-Haupt 1964, col. 82.

bölgesel lehçelerden kaynaklanan farklı formlar da söz konusudur: ἑξαστραπεύοντος⁷⁰²; ἑξαστραπῆς⁷⁰³; ἑξαιτραπῆς⁷⁰⁴; ἑξαιθραπεύοντος⁷⁰⁵; σαδράπαν⁷⁰⁶; σαδράπησιν⁷⁰⁷; ξατραπῆς⁷⁰⁸; ἑξατραπῆ; ζατραπῆς⁷⁰⁹.

Bu kavram ilk olarak I. Dareios'un *res gestae* niteliğindeki Behistan-Bisutun yazıtında iki kez belgelenmektedir. Büyük Kral tahta çıkışıyla birlikte imparatorluğun temel birliğini tehdit eden isyanları bastırmak amacıyla, M.Ö. 28 Aralık 521 yılında Baktria'ya satrabı Pers Dadarshi'yi Frada öncülüğünde ayaklanan Margiana bölgesine gönderir⁷¹⁰; M.Ö. 29 Aralık 522 yılında Persis'te "Kyros'un oğlu Bardiya (= Smerdis/Tanyoksarkes) olduğunu" öne süren isyancıların elebaşı Vahyazdata'yı yakalamakla Arakhosia'ya satrabı (= *xšaçaṣpāwā*) Pers Vivana'yı görevlendirir⁷¹¹. Behistan-Bisutun yazıtından, Herodotos'un (III. 70) aktardığı I. Dareios'un babası Hystaspes'in Pers satrabı iddiasının aksine, Parthia-Hyrkania'da yüksek askeri bir rütbeyi icra ettiği bilinmektedir⁷¹². Antik kaynaklarda bu terimle ilk olarak Herodotos'ta karşılaşılmaktadır (Hdt. I. 192; III. 89). Halikarnassos'lu σατραπεία kavramını eserinin sadece iki yerinde kullanmıştır: καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς χώρας ταύτης, τὴν οἱ Πέρσαι σατραπήην καλέουσι κτλ. "bu ülkenin yönetimi, Persler satraplık olarak adlandırırlar" (Hdt. I. 192); ποιήσας δὲ ταῦτα ἐν Περσησι ἀρχὰς κατεστήσατο εἴκοσι, τὰς αὐτοὶ καλέουσι σατραπείας κτλ. "Persis'te bunları yaptıktan sonra, kendilerinin satraplık olarak adlandırdıkları, yirmi eyalete böldü" (Hdt. III. 89). Zira Herodotos, Pers kökenli ve Pers harflerinin Hellençe'ye çevrilerek türetilen satraplık (= *satrapeia* [σατραπήη]) yerine, büyük olasılıkla ana dilinde bu kavramı karşılayan (= *arkhe* [ἀρχή] ve *nomos* [νόμος]); satrap (= *satrapes* [σατραπῆς]) için ise, (= *hyparkhos* [ὑπαρχος]⁷¹³ ya da *arkhon* [ἄρχων]) kelimelerini tercih etmiş olmalıdır⁷¹⁴.

⁷⁰² CIG 2919= LSAM 1955, n° 75; LBW III 1651; I.Tralleis n° 3; Rigsby 1996, 416-417: Βασιλεύοντος Ἀρταξέσσεω, ἑξαστραπεύοντος Ἰδριέως κτλ.

⁷⁰³ LBW III 1888=I.Mylasa n° 10.

⁷⁰⁴ I.Miletos n° 2, 9; Syll³ 134; I.Priene n° 458: ἑξαιτραπῆς τῆς Ἰωνίας κτλ.

⁷⁰⁵ I.Mylasa n° 1-5= CIG 2691c; LBW III 377-379; Syll² 95; Syll³ 167: Ἀρταξέρξευς βασιλεύοντος Μαυσώλλου ἑξαιθραπεύοντος κτλ.

⁷⁰⁶ Mysia: IG XII 2, 645; CIG II 2166; OGIS 4.

⁷⁰⁷ Kappodokia: SEG XIII 550; XIX 874; XX 108.

⁷⁰⁸ Arr. *hist. fr.* XXV. 235. 4-1; 235. 5. 2.

⁷⁰⁹ Hes. *lex.* ζ. 66. 1 <ζατραπῆς= *zatrapes*>.

⁷¹⁰ DB col. III. 38 (Kent 1953, 125-127 col. III. 38. 3. 10-19).

⁷¹¹ DB col. III. 45 (Kent 1953, 125-127 col. III. 45. 3. 54-64).

⁷¹² DB col. II. 35 (Kent 1953, 125-127 col. II. 35. 2. 92-98).

⁷¹³ Hdt. III. 70; 126; IV. 166; V. 25; 73; 123; VI. 1; 30; 33; 42; VII. 6; IX. 113; Arr. *anab.* I. 12. 8: Lydia ve Ionia *satrapes*'i Spithradates ile Hellespontos Phrygia *hyparkhos*'u Arsites.

⁷¹⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lehman-Haupt 1964, 86; How-Welles 1912, I 89; Weiskopf 1982, 7; Briant 2002, 63-64; Klinkott 2005, 87-89; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 209; 507.

Xšaçaṗāvan terimi M.Ö. 522 yılında Behistan-Bisutun yazıtında belgelense de, antik yazarlar –Herodotos, Ksenophon, Ktesias, Zonaras⁷¹⁵– ile Ezra'nın anlatımlarında Perslerde bu düzenlemeyi ilk olarak Büyük Kyros'un başlattığı bilinmekte ve genel kabul görmektedir⁷¹⁶. II. Kambyses kısa süren hükümdarlığı sırasında, babası Kyros'un tayin ettiği satraplar görevlerini icar etmekle beraber, yeni valiler atar⁷¹⁷. I. Dareios ise, imparatorluk sınırlarının büyümesi nedeniyle bu sistemi geniş çapta tekrar organize eder. Yeni satraplık bölgeleri oluşturur ve neredeyse son halini verir⁷¹⁸. M.Ö. 463/462 yılında I. Artakserkses⁷¹⁹ ile bilhassa M.Ö. 366-360 yılları arasındaki Satrap Ayaklanması'ndan sonra, II. Artakserkses Küçük Asya'daki satraplık bölgelerinde yeni düzenlemeler ve atamalar gerçekleştirmiştir. Ne var ki, satraplık bölgelerinin “egemenlik alanları” şu ana kadar ele geçen antik kaynaklar ve epigrafik dokümanlarda belgelenmemiştir. Bu nedenle tarihsel haritalar üzerinde satraplık sınırlarını çizmek oldukça zordur⁷²⁰.

Büyük Kyros zaferlerinin ardından hakimiyetine dahil ettiği yerlerde istikrar ve güvenliği sağlamak amacıyla garnizonlar kurdu. Babil'in fethiyle, M.Ö. yak. 539 yılında, kral unvanını aldıktan sonra buralarda idari yapılanma ve ilk satraplık atamalarını gerçekleştirdi⁷²¹. M.Ö. 535 yılında Gubaru'yu (Gobryas) “*Babil ve Euphrates'in ötesinin*” valisi (*pihatu*) olarak tayin etti (Ezra 6: 2)⁷²². Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 F 9 (8)= *Phot. Bib. 72. 37a*) tarih anlatısına göre ölmeden kısa bir süre önce, M.Ö. yak. 529 yılında, genç oğlu Bardiya'ya (= Smerdis/Tanyoksarkes) Baktria⁷²³, Khoramnioi, Parthioi ve Karmanioi'nin *despotes*'liğini verdi. O ise, ilk iş olarak bu bölgeleri vergiden muaf (= *ateleia* [ἀτέλεια]) tuttu. Eşi Med kralı Astyages'in kızı Amytis'in eski kocası Spitamas'tan olma üvey oğulları Spitakes'i Derbikes; Megabernes ise, Barkanioi satraplığına getirdi⁷²⁴. Küçük Asya'ya gelince Herodotos

---

Bunun yanı sıra antik kaynaklarda *satrapes* ifadesi için *hyparkhos*, *arkhon* ibarelerinin yanı sıra *praefectus*, *praetor* (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 5; Curt. IV. 6. 2; Plin. *nat.* VI. 30 [120]), *praesse* (Curt. III. 4. 3; Corn. Nep. *Kon.* IV. 5. 3) gibi çok çeşitli unvanlar ya da dolaylı tanımlar verilmektedir. Alt kademedeki görevliler ya da farklı misyonlar için de kullan bu kavramların anlam çeşitliliği bir kişinin satrap olarak saptanmasını zorlaştırmaktadır (Tuplin 1987a, 114 dn. 22; Wiesehöfer 2003, 101).

⁷¹⁵ Hdt. III. 120; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; *FGrHist* III C 1 F 9 (8) ‘*Ktesias*’=Phot. *Bib. 72. 37a*; *FGrHist* II A F 66 (10) ‘*Nikolaos*’=Const. *Proph. de Insid.* p. 23. 23; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16.

⁷¹⁶ Çivi tabletlerinde ^ü*pīḫātu/bēl pīḫāti* şeklinde ifade edilen bu idari sistemin öncüleri Assurlardır. Assurlularla girdikleri siyasi ve askeri faaliyetler sonucunda Medler, sonradan her iki imparatorluğun ardılı olan Persler bu düzenlemeyi yeniden organize edip imparatorluk yönetimine uyarlamalarıyla devamlılığını sağlamışlardır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Radner 2007, 213-230.

⁷¹⁷ Hdt. III. 120; IV. 166.

⁷¹⁸ *DB col.* I. 1-96; II. 1-98; III. 1-98; Hdt. III. 89-97; Polyain. *strat.* VII. 11 ‘*Dareios*’; Plut. *mor.* III. 172 *f. Regum 2.*

⁷¹⁹ Diod. XI. 71. 1-2; ayrıca bk. Balcer 1993a, 81.

⁷²⁰ Wiesehöfer 2003, 101.

⁷²¹ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16.

⁷²² Rainey 1969, 52; Briant 2002, 64; 74.

⁷²³ Persepolis tabletlerinde *Bakhtriš* şeklinde zikredilen Baktria bölgesi günümüzde takriben Afganistan'nın kuzeyi, Tacikistan ve Özbekistan'ın güney kısımlarına tekabül etmektedir.

⁷²⁴ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A F 66 (10)= Const. *Proph. de Insid.* p. 23. 23)'de Kyros'un Med kralı Astyages'in sakisiyken babası Atradata's'ı Pers satraplığına atanmasında önemli bir rol oynadığını aktarır.

(III. 120) Kyros'un, sınırları Lydia ve Ionia'yı kapsayan Sardeis (Sart) satraplık merkezine Pers Oroites'i (= *Sardion hyparkhos* [Σαρδίων ὑπαρχος]) görevlendirdiğini belirtir. Oroites'in Sardeis'in yanı sıra⁷²⁵ *Magnesia ad Maendrum*'da (Manisa) da ikamet etmesi (Hdt. III. 122; 125); ayrıca Ksenophon (VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'ın (*epit. hist.* I. 260) Kyros'un atamalarında, Lydia ile Ionia'yı aynı satraplıkta vermeleri bunu doğrular niteliktedir⁷²⁶. Küçük Asya'da Sardeis'in yanı sıra bir diğer önemli satraplık bölgesi ise, Daskyleion ya da Eski Persçe Hellespontos Bölgesi ve Küçük Phrygia'yı kapsayan *tyaiy drayahyā*'dır. Herodotos (III. 120) Lydia valisi Oroites'in Kyros'un atadığını belirtirken; Daskyleion valisi Mitrobates'in kimin tayin ettiğine değinmez. Bunun yanı sıra, Kyros ya da Kambyses tarafından görevlendirildiği kesindir. Genellikle Kambyses'in Mitrobates'i atadığı kabul edilirken⁷²⁷; ancak Herodotos (III. 120-127)'deki pasajlarında uzun uzadıya yer verdiği Oroites ile Mitrobates arasındaki rekabet anlatısına istinaden, iki satrap arasında köklü düşmanlık göz önünde bulundurulduğunda Oroites'le eş zamanda görevlendirilmesi daha olasıdır.

Ksenophon kralın biyografisi niteliğindeki "*Kyros'un Eğitimi*" (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) adlı eserinde Pers kralının yakın çevresindeki güvenilir ve deneyimli komutanlarından Arabia'ya Megabyzos'u; Kappadokia'ya Artabatas'ı; Büyük Phrygia'ya Artakamas'ı; Lydia ve Ionia'ya Khrysantas'ı; Karia'ya Adusios'u –Karia'lının talebi üzerine Adusios görevlendirilmişti–; Hellespontos üzerindeki Phrygia'ya ve Aiolis'e Pharnukhos'u satrap olarak gönderdiğini aktarır. Zonaras (*epit. hist.* I. 260) satrapların adlarını belirtmezken sadece bu bölgelerin Arabia; Kappadokia; Büyük Phrygia; (Lydia)⁷²⁸ ve Ionia; Karia; Hellespontos Phrygia'sı ve Aiolis olduğunu kaleme alır. Her iki historiograf da Kyros'un Karia ve Babil seferlerine gönüllü olarak katıldıklarından Kilikia, Kypros ve Paphlagonia'ya satrap atamayıp yerel *dynastes*'ler ve Kilikia'da *Syennesis*⁷²⁹ adıyla zikredilen yerel beyliklerin idaresinde yönetilmesine müsaade ettiği hususunda hem fikirdirler. Bu bölgeleri *dasmos* ödemekle ve savaş esnasında asker göndermekle mükellef tutar. Bunun yanı sıra, aynı şekilde Lykia da yerel *dynastes*'lerin egemenliği altında yönetilmeye devam etmiş olsa gerektir⁷³⁰.

Kambyses kısa süren hükümdarlığı esnasında M.Ö. 525 yılında Mısır fethinin ardından istikrar ve güvenliğini sağladıktan sonra, merkezi Memphis olan Mısır satraplığını kurdu. M.Ö. 522 yılında Mag ayaklanmasını bastırmak üzere krallık merkezine ilerlerken, Aryandes'i satrap (*hyparkhos*) atadı (Hdt. IV. 166). Dareios M.Ö. 519/518 yılında Mısır

⁷²⁵ Hdt. III. 126.

⁷²⁶ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Briant 2002, 64; Balcer 1993, 81-90; Dusinberre 2003, 35 vd.

⁷²⁷ Briant 2002, 64

⁷²⁸ Zonaras (*epit. hist.* I. 260)'deki pasajının ilgili kısmında Lykia adını zikreder. Ancak yazarın Lydia diyeceği yerde Lykia yazarak hata yaptığı açıktır.

⁷²⁹ Ayrıca bk. Hdt. I. 74; V. 118; VII. 98; Aiskh. *Pers.* str. 326; Ksen. *Anab.* 1. 2. 12; Diod. XIV. 20. 1-3.

⁷³⁰ Tuplin 1987a, 114 dn. 23; Briant 2002, 63 vd.; Wiesehöfer 2003, 101.

ayaklanmasının tekabülünde burayı tekrar Pers egemenliğine dahil ettikten sonra Aryandes'i öldürüp yerine sadakatına güvendiği Pharandates'i geçirdi⁷³¹.

I. Dareios tahta geçtikten sonra, M.Ö. yak. 520-518 yılları arasında, imparatorlukta yaşanan sosyo-ekonomik buhranın; neredeyse Pers krallığın sonunu hazırlayan merkez ve genelinde vuku bulan Mag ile yalancı krallar önderliğinde başlatılan ayaklanmaların izlerini silmek amacıyla gerekli yeni düzenlemeler yaptı. Reformlar idari, sosyo-ekonomi, siyasi, askeri gibi oldukça geniş alanları kapsamaktaydı. Bunlar arasından en göze çarpanlar krallık merkezini Pasargadai'dan Persopolis'e taşınması; Eski Persçe küneiform yazısını oluşturması⁷³²; ekonomik alanda ise, altın *dareikos* (δαρεικός) ve gümüş para birimi *siglos/siklos* (σίγλος/σίκλος) olan sikke darbi⁷³³; satraplıklar ve *phoros/tributum* düzenlemeleridir. Herodotos'un (III. 89) anlatısına istinaden, Dareios boyunduruk altındaki bölgeleri Perslerin "*satraplık*" (*satrapeia* [σατραπείας]) dedikleri yirmi eyalete (= *arkhai* [ἀρχαί]) ayırdı. Eyaletleri tesis ettikten sonra "*valileri*" (= *arkhon* [ἀρχων]) atadı. Her bir ulus/halk (*ethnos* [ἔθνος]) uyarınca ödenmesi gereken "*harac*"ı (= *phoros* [φόρος/*tributum*]) belirledi. Bu ayrımı yaparken kimi zaman komşu olanları birleştirdiği gibi, kimi zamanda sınır komşusunu atlayıp daha uzakta kalan bir ulusu şu ya da bu halka ekledi. Eyaletleri ve yıllık *phoros* gelirlerini şu kurala göre belirledi. Gümüşle tahsilat yapmak isteyenler Babil; altınla vermeyi talep edenler ise, Euboia *talanta*'sı ağırlığına göre ödemek zorundaydılar. Babil *talanta*'sı yetmiş sekiz Euboia *mna*'sı ederindeydi⁷³⁴. Kyros ve Kambyses'in hükümdarlığı sırasında *phoros*'a ilişkin belirli/kesin ödeme kuralları yoktu; tersine tahsilat/tediye "*armağan*"la (= *dora* [δῶρα]) yapılmaktaydı. İlk olarak I. Dareios bütün krallığı kapsayan düzenli ve kesin *phoros* ödeme tutarlarını belirledi⁷³⁵. Bu icraatları nedeniyle Persler Dareios'a *tüccar/seyyar satıcı* (= *kapelos* [κάπηλος]); Kambyses'e *despot* (= *despotes* [δεσπότης]); Kyros'a ise, *baba* (= *pater* [πατήρ]) derlerdi⁷³⁶. Platon ideal bir yönetim biçimine ulaşma amacıyla kaleme aldığı

⁷³¹ Hdt. IV. 166-167; 200; 203; Polyain. *strat.* VII. 11. 7 'Dareios'; ayrıca bk. Balcer 1995, 107; 118; Briant 2002, 64; 419; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 692 vdd.

⁷³² *DB col.* IV. 70 (Kent 1953, 132 *col.* IV. 70. 4. 88-92): "Ahura Mazda'nın inayetiyle bu yazı biçimini yaptım, Aryan'a ilaveten. Kil tablet ve parşömen üzerine kaydedildi.... yazıldı ve bana okundu. Ondan sonra bu yazıtı eyaletler arasındaki her yere gönderdim. İnsanlar (onu kullanmak için) uğraştılar".

⁷³³ Suda δ 72; 73 s.v. <Δαρεικούς= *Dareikous*>; Hdt. VII. 28; Plut. *Kim.* X. 8; Harpok. *lex.* 84; *IG I³* 383 str. 17-18; 43-44; 110-11; 379 str. 59; 458 str. 29; *siglos*: *IG II²* 1384; 1400; 1401; 1687; Ksen. *Anab.* I. 5. 6. Daha detaylı bilgi için bk. Carradice 1987, 73-93; Kroll 2010, 152-154.

⁷³⁴ Aelianus (*Var.* I. 22)'de bir Babil *talanta*'sı yetmiş iki Attika *mna*'sına ederindeyken Polluks'a (IX. 89) göre, yetmiş *mna*'ya tekabül etmekteydi.

⁷³⁵ Plat. *Leg.* 695c; *FGrHist* II B 128 F 3 'Polykleitos'= Strab. XV. 3. 21 c. 735; XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Plut. *mor.* III. 172 f; *Regum* 2; Polyain. *strat.* III. 11. 5; VII. 11. 3 'Dareios'. Ayrıca bk. Goodspeed 1899, 251-257; Tuplin 1987a, 140; Sancisi-Weerdenburg 1989, 129; Wiesehöfer 2003, 104; Klinkott 2007, 270.

⁷³⁶ Hdt. III. 89; Plat. *Leg.* III. 694a; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 1-2; Diod. IX. 24.

Dareios'un yönetim ve vergi reformlarına ilişkin Herodotos'un (III. 89) bu anlatımından uyrukların yeni haraç düzenini nedenli önemsediklerini ortaya koymaktadır. Kyros ve Kambyses döneminde krallık merkezine yapılan

“*Nomoi/Yasalar*” adlı eserinde Dareios başa geçtikten sonra, imparatorluğu yedi parçaya böldüğünü ve herkese eşit haklar sunan çeşitli yasalar yürürlüğe koyduğunu aktarır.

Bunlar arasında Kyros’un Perslere söz verdiği *dasmos* sistemini yasaya bağladı. Perslere dostluk ve birlik getirdi, para ve armağanlarla (*dora*) Pers halkını kendi yanına çekti. Bu nedenle ordu ona canla başla çabalayıp Kyros’a bıraktığından daha az olmayan topraklar kazandırdı (*Leg. III. 695d*). Plutakhos (*mor. III. 172 f: Regum 2*) ve Polyainos’un (*strat. VII. 11. 3 ‘Dareios’*) anlatılarından anlaşıldığı kadarıyla vergi ile *phoros* miktarını belirlemeden önce her bir eyalet ve bölgede ekonomik piyasa araştırması yapmıştır. Satrap ve önde gelenlere (*protoi*) elçiler gönderip onlar vasıtasıyla bölgelerin tek tek ödeyebileceği meblağı tespit etmiştir⁷³⁷.

Dareios’a ait Persepolis kral tabletlerinde imparatorluğa bağlı *dahyāva* “halklar” ya da “ülkeler”⁷³⁸ listesi ve rölyefleri verilmektedir. Bunlar tarihsel gerçekliği yansıtmakla birlikte Assur ve Babil örneklerine göre dinamik, merkezi sıralar halinde düzenlenmiştir. Dareios boyunduruğu altındaki halkları sıraladığı dizelgede onlardan şu şekilde bahseder (*DB col. I. 6-7*): “*Bana itaat eden ve vergi/haraç (bāji) getiren halklar/ülkeler*”⁷³⁹; (*DPe 2*) “*benden korkan ve bana vergi/haraç getiren*”⁷⁴⁰; (*DNa 3; DSe 3*) “*bana vergi/haraç getirenler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yapanlar*”⁷⁴¹. Bir düzen verilmeye çalışıldığı; Dareios’un liste ve

---

ödemeleri için belirli ve düzenli saptamaların söz konusu olmadığı bu anlamda kullanılan “armağanlar” (*dora*) kavramıyla da açıklık getirilmektedir. Zamanla *phoros* ödemek yerine regüler hale gelen *dora* vermekle yükümlü tutulan halklar ayrıcalıklı bir duruma gelmiştir (Wiesehöfer 2003, 104).

⁷³⁷ Polyainos’a (*strat. VII. 11. 3 ‘Dareios’*) göre, insanları vergiye bağlayan ilk kral Dareios’tur. Bu ekonomik düzenlemelerinden ötürü birçok kişinin nefretini kazanmıştır. Dareios bütün eyaletlerdeki satraplara vergi oranını yükseltmelerini buyurmuştur. Satraplar yüksek meblağda para toplamışlardır. Bunlar krallık merkezi Susa’ya gönderilmişlerdir. Dareios kendisi için onların yarısını alırken, geriye kalanını ise, insanlara geri vermiştir. Plutarkhos (*mor. III. 172 f: Regum 2*) Dareios boyunduruğu altındakilere ödemeleri gereken *phoros* miktarını tespit ettikten sonra, eyaletlerdeki baş adamlara/önde gelenlere (*protoi*) gönderdi. Onlara *phoros* miktarının ağır değil mi diye sordurdu. Uygundur yanıtını alınca, her birinin yarısını vermesini buyurdu.

⁷³⁸ *Dahyu-dahyāva* (nominativ tekil-plural) kavramının anlamı üzerine çok tartışılmıştır. Bazıları onu “ülke, eyalet, bölge”; bir kısmı ise, “ülkeler” ya da “halklar” veya “halklar, kavimler”, “nüfus, halk” şeklinde çevrilmesini uygun görmüşlerdir (Kent 1953, 190; Cameron 1973, 48 vd.; Wiesehöfer 2003, 99)

⁷³⁹ *DB col. I. 6-7* (Kent 1953, 116-120 *col. I. 6. 12-17*): *Pārsa* (Persis), *Ūvja* (Elam), *Bābiruš* (Babil), *Aθurā* (Assur), *Arabāya* (Arabistan), *Mudrāya* (Mısır), *tyaiy drayahyā* (deniz kıyısındaki/kıyı kentler), *Sparda* (Sardeis), *Yauna* (Ionia), *Māda* (Media), *Armina* (Armenia), *Katpatuka* (Kappadokia), *Parθava* (Parthia), *Zraka* (Drangiana), *Haraiva* (Aria), *Uvārazmīy* (Khorasmia), *Bāxtriš* (Baktria), *Suguda* (Sogdiana), *Gadāra* (Gandara), *Saka* (Skythia), *θataguš* (Sattagydia), *Harauvatiš* (Arakhosia) ve *Maka* (Maka): Bütün hepsi yirmi üç ülkedir.

⁷⁴⁰ *DPe 2* (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18): Pers halkıyla birlikte sahip olduğum halklar/ülkeler bunlardır: Elam, Media, Babil, Arabistan, Assur, Mısır, Armenia, Kappadokia, Sardeis, *Yaunā tyaiy uskahyā utā* (anakara/kıta Ionia’lılar), *tyaiy drayahyā* (deniz kıyısındakiler/kıyı kentler) ve *dahyāva tyā para draya* (deniz karşısındaki/aşırı halklar/ülkeler), Sagartia, Parthia, Drangiana, Aria, Baktria, Sogdia, Khorasmia, Sattagydia, Arakhosia, Hindistan, Gandara, İskitler, Maka.

M.Ö. 331/330 yılına kadar Persis’in satraplık merkezi olduğuna dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. İlk olarak Arrianus (*anab. III. 18. 2*) *diadokhos*’lar arasındaki satraplık bölüşürmeleri esnasında buranın adını zikreder (ayrıca bk. Tuplin 1987a, 115).

⁷⁴¹ *DNa 3; Dse 3. 14-27* (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30): Media, Elam, Parthia, Aria, Baktria, Sogdiana, Khorasmia, Drangiana, Arakhosia, Sattagydia, Gandara, Hindistan, *Sakā haumavargā* (Amyrgia “haoma içen” İskitleri), *Sakā tigraxaudā* (Sivri Kulaklı İskitler), Babil, Assur, Arabistan, Mısır, Armenia, Kappadokia, Sardeis, Ionia, *Sakā tyaiy paradraya* (deniz karşısındaki/Avrupa İskitler), *Skudra* (Trakya), *Yaunā takabarā* (‘Petasos?’ giyen Ionia’lılar ‘Makedonya?’), Libya, Ethiopia’lılar, Maka insanları ve Karia’lılar.

rölyeplerinin kendi aralarında şaşkırtıcı derecede farklılığı ve belgelerin birbirini tutmadığı saptanmaktadır. Örneğin *DB* kaya yazıtında halklar/ülkeler yirmi üç iken *DPe*'de yirmi beştir ve bu sayı yirmi dokuzun üzerine çıkmamaktadır. İonia ve İskitlerin çeşitli etnik grupları da hesaba katılırsa, otuz bir farklı halk kaydedilmektedir. Büyük olasılıkla Pers kaynaklarındaki kabartma resimleri veya oymalar resmi özellikli finansal ya da idari dokümanlardan ziyade krallığın yüceliğini gösteren propaganda amaçlı *dahyāva* dizinidir. Bu kral küneiform yazıtlarında uyrukların krallığa *bāji* “vergi/haraç” verme mükellefiyetleri açıkça belirtilmekle birlikte; ancak söz konusu idari birimlerin satraplıkların dizinleri olduğuna dair hiçbir veri sunmamaktadır. Hatta imparatorluğun tümünü kapsamamaktadır⁷⁴². Bu bağlamda muhtemelen Herodotos’un (III. 89-96) bir şekilde Persepolis tabletlerinden yararlanıp oluşturduğu⁷⁴³, sıklıkla birden fazla *ulus/halkı* (= *ethnos* [ἔθνος]) kapsayan yirmi çeşit haraç ödeyen *eyalet* (= *nomoi* [νομοί] ya da *arkhai* [ἄρχαί]) dizelgesi özellikle zorluk çıkarmaktadır. Tarih yazıcısının dizini Persepolis metinlerindeki halk ve sayılarıyla kısmen benzerlik sergilemesine rağmen, kelimesi kelimesine bir alıntı ya da çeviri değil; bilakis en başta İonia ile başlayan Hellen merkezli satraplık düzeni söz konusudur. Öte taraftan bu liste Persepolis yazıtlarıyla biraz benzerlik sergilemesine rağmen, bu tabletlerle bağdaştırılıp bağdaştırılmayacağı veya nasıl bir ilişki kurulacağı sorunlu ve tartışmalıdır. Halikarnassos’un *nomoi* listesi her ne kadar sayısal değerinde hem coğrafik hem de idari detaylarda problem olsa da, esas ilkesinde görünen; haraçların bir kısmının değerli metallere dönüştürülüp *phoros* olarak krala gönderilmesidir. Kral bu *tributum*’u kraliyet merkezindeki hazine dairesinde sanat eserine dönüştürmekte ya da eritip toprak kapların içinde depolattırmaktaydı⁷⁴⁴. Herodotos (III. 97) *nomos* listesinde aşağıdakiler *phoros* ödemekle yükümlü değillerdi; aksine gönüllü armağanlar (*dora*) getiriyorlardı: Beşinci *nomos* bölgesindeki (III. 91) Araplar, on yedinci eyaletteki (III. 94) Ethiopia’lılar ve Kolkhis’liler. Halikarnassos’unun dünya görüşüne göre, imparatorluk sınırındaki bu kavimler Büyük Kralın hükümrancılığını tanımasıyla eşzamanlı olarak açık şekilde *phoros* ayrıcalıklarına sahiptiler. Ethiopia’lılar (*Kuṣiyā*) ve Araplar (*Arabāya*) Persepolis kral yazıtlarında ülkeler

---

Dareios Susa e küneiform tableti (3. 14-28)’den Dareios Naqş-Rustam yazıtının (3. 15-28) İonia’ya kadar sıralanan ülkeler/halklar diziniyle hemen hemen aynıdır. Ancak İonia’dan sonra (3. 28-30)’da şu şekilde ufak değişiklikler arz etmektedir: *tyaiy drayahyā* (deniz kıyısındakiler/kıyı kentler) ve *tyaiy paradraya* (deniz karşısındakiler), *Skudra* (Trakya), Libya, Etiyopyalılar ve Karia’lılar.

⁷⁴² Cameron 1973, 47-56; Armayor 1978b, 1-7; Tuplin 1987a, 113; Balcer 1988, 1; 1993a, 89; Wiesehöfer 2003, 99 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 480 vd.

⁷⁴³ Herodotos’un verdiği bu listenin kaynağı ve güvenilirliği tartışma konusudur: Bazıları Dareios’un yetkisiyle bir memurun Aramca ya da Eski Persçe metinden derlendiği Hellence yazılmış bir kaynaktan yararlandığını; bir kısmı ise, iki dil bilen Pers biri aracılığıyla direk sözlü ya da yazılı kaynakları kullandığını iddia ederler. Diğer bir uç sava göre ise, Homeros’un (*Il. II. 490-875*) gemi ve komutanlar kataloğu ya da Aiskhylos’un (*Pers. 10-60; 310-325*)’deki skecindeki Pers generaller dizelgesini model aldığı aslı olmayan yeni bir liste oluşturur (Armayor 1978b, 7 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 480 vdd.).

⁷⁴⁴ Wiesehöfer 2003, 100; Armayor 1978b, 7; Tuplin 1987a, 113 vd.; Mellink 2006^b, 213; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 479 vdd.; Klinkott 2007, 273.

listesinde belgelenmektedirler⁷⁴⁵. Bu durum Dareios'un "*manā bājim abara*" (*bunlar bana haraç/vergi getiren halklar/ülkelerdir*) formülasyonunu kralın *bāji* getirmekten hem uyruk *phoros*'larının ödenmesi hem de kısmi özerk etnik gruplar tarafından armağanların (*dora*) teslim edilmesini anladığı biçiminde yorumlanabilir⁷⁴⁶.

Herodotos'un (III. 89-96) yirmi satraplık listesinde çok sayıda *ethnos* vardır, mali gruplar ya da *nomoi* territorial sürekliliğin katı kriterine göre düzenlememiştir. Toplamda yetmiş birliktir: elli yedi halk ve on üç territorial bölgeden oluşmaktadır⁷⁴⁷. İlk altı bölge Ionia'dan Kyrenaika'ya kadar batıdandır. Historiografin Hellen perspektifli iyi belirtilmiş coğrafik bir düzeni takip etmektedir. *Nomoi* dizelgesinin yanı sıra Herodotos'un (VII. 60-100) verdiği Kserkses'in boyunduruğundaki halklar ve ülkelerden oluşan asker listesi Akhaimenid imparatorluğunun idari coğrafyasının yeniden yapılandırılması için olmazsa olmazdır. Keza merkez ve doğu listelerin Küçük Asya'ya ilişkin kısımları karmaşıklığının yanı sıra oldukça zor anlaşılmaktadır. Herodotos'un *voμoί*'un yalnızca takriben yarısı ve Pers *dahyāva* listesinin nerdeyse üçü diğer kaynaklardan bildiğimiz tarihsel satraplıklarla uyuşmaktadır. Yirmi satraplık büyük bir ağ yönetimini teşkil etmektedir; olasılıkla onların birçoğu alt satraplıklara ya da ikinci/yardımcı valilere bölünmüştür. Diğerleri ise, vasal krallar, tiranlar ve şeyhliklerin yarı özerk yerel *dynastes*'lerini kapsıyor olsa gerektir. Dolayısıyla Dareios ve Kserkses dönemindeki Pers listeleriyle herhangi bir mukayese Herodotos'un güvenilirliği ya da tam tersi için kesin bir ölçüt olmayabilir⁷⁴⁸. En iyi kontrol Babil ve Mısır tabletleriyle M.Ö. V.-IV. yüzyıldaki Pers imparatorluk tarihine ilişkin Hellen kaynaklarıdır. Bunun yanı sıra satraplık merkezlerindeki Akhaimenid hakimiyetinin göstergeleri; yol ağları "Kral Yolu", kale/hisar, vali konutları, garnizonlar, depolar, asker kolonisi, feodal tarım altyapısı, ekim alanı/çiftlik, *paradeisos*, sosyo-ekonomik, etnik-dilsel yansımalarıyla birlikte kült kurumlarıdır. Bu bağlamda satraplık bölgeleri belirlenirken bunların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir⁷⁴⁹. Babil dokümanları, Persepolis tabletleri ve antik kaynaklar Herodotos'un listesiyle de iliştilen kısmi ve en azından şimdilik güvenilir bir satraplık dizelgesi verir.

Herodotos (III. 90-97) M.Ö. 520/519 yılında Dareios'un batıdan doğuyu kapsayan yeniden düzenlediği *phoros* listesine yer verir. Bu dizelge Akhaimenid imparatorluğundaki bütün *phoros*'un yanı sıra *nomoi* ve ek olarak *dora* (armağan) getiren ülkeleri içermektedir⁷⁵⁰.

⁷⁴⁵ Ethiopia: *Dse* 3. 14-27 (Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30); Arabistan: *DB* col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17); *DPe* 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); *DNa* 3; *Dse* 3. 14-27 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30).

⁷⁴⁶ Wiesehöfer 2003, 104 vd.

⁷⁴⁷ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 480. Appianos'a (*Syr.* 328) göre, I. Seleukos'un egemenliği sırasında yetmiş iki satraplık alanı vardır.

⁷⁴⁸ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 480 vd.; ayrıca bk. Balcer 1993a, 89.

⁷⁴⁹ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 481.

⁷⁵⁰ Klinkott 2005, 92.

Herodotos'un bu listesinin şekillenmesinde –bilhassa Küçük Asya *nomoi* dizelgesinde– *ethnos*'un yanında bölgelerin coğrafik özellikleri de önemli rol oynamıştır. Buna göre altı *nomoi* bölgesi Küçük Asya'dan dır. Herodotos (III. 127)'de Oroites'le ilişkin pasajında üç *nomoi* merkezinden tekrar bahseder: εἶχε δὲ νομὸν τὸν τε Φρύγιον καὶ Λύδιον καὶ Ἰωνικόν. Burada Sardeis *hyparkhos*'u Oroites Phrygia, Lydia ve Ionia bölgelerinin yöneticisi şeklinde gösterilmiştir⁷⁵¹. Tarih yazıcısına (III. 90) göre, ilk satraplık bölgesi νομὸς Ἰωνικός (*Yauna* ya da *Yaunā tyaiy uškahya* 'kıta/anakara Ionia'sı')⁷⁵²: Ionia, Asya Magnesia'sı, Aiolis, Karia, Lykia, Milyas ve Pamphylia'lılardı. *Phoros* bakımından bir arada sayılıyorlardı ve hazineye 400 *talanta* gümüş ödüyorlardı. İlk *nomos*'ta merkez halk (*ethnos*) Ionia'lılar dır. Magnesia ve Aiolia'lılar Ionia'lılarla akrabayken Karia, Lykia, Milyas ve Pamphylia'lılarla yakınlık ilişkisi bulunmayan uzak halklarla gruplandırılmıştır⁷⁵³. Ionia *nomos*'u batı Küçük Asya kıyı boyunca Adramytteion körfezinin güneyine uzanmakta ve Kilikia sınırına kadar Karia-Lykia-Pamphylia hinterlantını da kapsamaktadır. Bu dizelgede Asya Dorları eksiktir⁷⁵⁴. İkinci Λύδιος νομὸς: Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytennia 500 *talanta* veriyorlardı. Bu halklar yerli Lydia'lılardır, komşuları kuzeyde Mysia; güney doğuda Kybratis ve Pisi-dia'nın bir kısmıydı. Pers tabletlerinde *Sparda* olarak zikredilmektedir⁷⁵⁵. Kabalia'daki Kybira'ya kadar Mysia ve Lydia'nın iç bölgelerini de kapsamaktadır⁷⁵⁶. Üçüncü νομὸς Φρύγιος: Hellespontos'un güney kıyısındakiler, Phrygia, Asya Thrakya'sı⁷⁵⁷, Paphlagonia, Mariandynia'lılar ve Suriyeliler (= 'Kappadokia' Hdt. I. 72; V. 49; VII. 72) 360 *talanta phoros* öderlerdi⁷⁵⁸. Persepolis kral yazıtlarında, Ionia (*Yauna*); Sardeis (*Sparda*); Armenia (*Armina*); Kappadokia (*Katpatuka*) adları direk geçerken Daskyleion ismine rastlanmamaktadır. Ancak bu tabletlerde "deniz kıyısındakiler ya da kıyı kentler" anlamına gelen *tyaiy drayahyā*'ya (*drayah-* "deniz", nominativ casusu *tyā* "o"; masculum nominativ ve akusativ plurali ise *tyaiy* "onlar")⁷⁵⁹ tekabül ettiği düşünülmektedir: Yani *tyaiy drayahyā*= τὰ πρὸς

⁷⁵¹ Dolayısıyla *arkhe* ve *nomos* birbirleriyle bütünleştirilmiştir (Klinkott 2005, 91).

⁷⁵² *DB* col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17); *DPe* 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); *DNa* 3; *Dse* 3. 14-27 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30). Ayrıca bk. Kent 1953, 204; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 482.

⁷⁵³ Klinkott 2005, 92; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 482 vd.

⁷⁵⁴ Hdt. VII. 93; Mellink 2006^b, 213.

⁷⁵⁵ *DB* col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17); *DPe* 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); *DNa* 3; *Dse* 3. 14-27 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30).

⁷⁵⁶ Mellink 2006^b, 213; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483.

⁷⁵⁷ Hdt. VII. 75; *FGrHist* I A 68 3 F 27 'Pherekydes'; Ksen. *Anab.* VI. 4. 1-2. Strab. XII. 3 c. 542; ayrıca bk.

Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483.

⁷⁵⁸ J. M. Balcer (1993a, 80; ayrıca bk. 1988, 3; 18) Daskyleion'un M.Ö. 480 yılına kadar Sardeis satraplığının idaresi altında yönetildiğini iddia eder. Balcer'in bu savından Dareios'un M.Ö. 518/517 yılında düzenlediği satraplık düzenlemesi esnasında değil; Hellas seferlerine tekabül ettiği bir esnada Kserkses tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak eldeki bulgular Daskyleion'un da Sardeis'le eş zamanda ve köklü bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁵⁹ Kent 1953, 68; 186; 192; Schmitt 1972, 522 dn. 4.

θαλάσση ἔθνη= ἡ Δασκυλιτικὴ σατραπεία dır⁷⁶⁰. Satraplık merkezi Daskyleion olan bu eyaletin sınırları Kilikia dışında Armenia'ya kadar Küçük Asya'nın geriye kalan kısımlarını içermektedir. Diğer bir deyişle bu bölge olasılıkla M.Ö. 546 yılına kadar Lydia ve Med kralığı arasında politik bağlamda Halys Irmağı tarafından ayrılmıştı. Halys askeri ve idari bir sınır olarak aynı işlevini sürdürmüş olsa gerektir⁷⁶¹. Bu satraplık merkezine bağlı halklar Hellespontos ve Propontis'in güney kıyılarında, Pontos'ta Bithynia ve Paphlagonia mintıkasında, Euphrates ve Armenia'la sınır teşkil eden Phrygia ve Kappadokia hinterlandında ikamet edenler oluşturmaktaydı. M.Ö. VIII. yüzyılda Phrygia'lılar tarafından stratejik bir merkez olarak gelişmiştir. Phrygia ve Trakyalılar Demir Çağ'da; Pontos ve Kappadokia halkı ise, Bronz Çağ'da bu bölgeye yerleşmişlerdir⁷⁶². Bunun yanı sıra Pers tabletlerinde *Katpatuka*, Elamca *quatbaduga*, Akkadça *kaatpatukka* şeklinde zikredilen⁷⁶³ Kappadokia muhtemelen ayrı ve yarı özerk bir bölgeydi. Zira Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5) anlatısından Dareios'un İskit seferiyle görevlendirdiği Kappadokia satrabı (*satrapes*) Ariaramnes bilinmektedir⁷⁶⁴. Kappadokia başlangıçta tek bir satraplık halinde yönetilirken tarihi bilinmemekle birlikte daha sonra iki eyalet bölgesine bölünerek idare edilmiş olsa gerektir. Bu krallıklardan birine Asıl veya Tauros yakınındaki hatta Büyük Kappadokia denmekteydi. Diğeri ise, Kappadokia Pontike şeklinde zikredilmekteydi⁷⁶⁵. Anlaşıldığı kadarıyla Kappadokia M.Ö. 334 yılında İskender hakimiyetine ilhak edilemedi. Kuzeydeki Pontike bölgesi yerel kral Ariarathes'in yönetimi altında kalmayı sürdürmüş görünür ve oldukça güneyden geçen bir rota izleyen İskender'den etkilenmemişe benzer⁷⁶⁶. Büyük Kappadokia satraplığı ise, yöneticisi/satrabı (*hyparkhos* [ὑπάρχος]) Mithro-

⁷⁶⁰ Schmitt 1972, 522-527; Klinkott 2005, 80.

⁷⁶¹ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483.

⁷⁶² Mellink 2006^b, 213.

⁷⁶³ Kent 1953, 178.

⁷⁶⁴ Strabon'a (XI. 13. 8 c. 525) göre, Kappadokia'lılar Perslere yıllık gümüş vergisine ilaveten 150 at; 2.000 katır ve 50.000 koyun tediye ederlerdi.

⁷⁶⁵ Strab. XII. 1. 4 c. 534.

I. Dareios tarafından Kappadokia satraplığı kurulurken böylesi bir ayırım yapmamıştı. Kappadokia'nın iki satraplık bölgesi halinde yönetilmeye başlandığı tarih bilinmemektedir. H. Klinkott (2005, 462-466) II. Dareios'un (M.Ö. 424-405) hükümdarlığı sırasında Genç Kyros'u Lydia, Büyük Phrygia ve Kappadokia'ya satrabı atadığı sırada böyle bir dağılıma gitmiş olabileceğini; Genç Kyros'a Tauros yani Büyük Kappadokia'nın yönetiminin verilmiş olabileceğini iddia etmektedir. Bununla birlikte Kappadokia'da *dynastes*'lik satrap atama kriterinden ötürü bunun pek mümkün olamayacağını altını çizmektedir. Böyle bir dağılım söz konusuysa, Satrap İsyanı'ndan sonra (M.Ö. 359/358) Pers kralı Artakserkses III Okhos'un (M.Ö. 359-338) satraplık revizyonu sonucunda gerçekleşmesi daha mümkün gözükmektedir. Satrap İsyanı ve Artakserkses'in yaptığı düzenlemeler için bk. Olmstead 1948, 409-422; Cook 1983, 221-223; Weiskopf 1989, 9-91. Konuya ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 741-743.

⁷⁶⁶ Hieronymos (*FGrHist* II B 154 F 3 (1a)= App. *Mith.* 8) İskender'in Kappadokia'da hiçbir ulusa dokunmadığını, Pamphylia ve Kilikia kıyısı boyunca ilerlediğini aktarır. Diodoros'a (XVIII. 16. 1-3) göre, M.Ö. yak. 333 yılında Ariarathes Makedonyalılara itaat etmeyi reddetmişti. İskender bu durumu pek önemsememişti. Ayrıca Ariarathes, Pers kralı Dareios'la da büyük bir çatışma içindeydi. Bu anlaşmazlık uzun süre devam etmişti. Arrianus (*anab.* II. 4. 2) İskender'in Kappadokia'ya ilerlediğini; Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) bu

buzanes'in Granikos'ta (Kocabaş Çayı) ölmesi üzerine İskender'e teslim oldu (Arr. *anab.* I. 16. 3). İskender yönetimi derhal Sabiktas'a devretti⁷⁶⁷. Dareios III Kodomannos'la (M.Ö. 336-331) yapacağı savaşta askere ihtiyaç duyduğundan, bölgede herhangi yardımcı birlik bırakmadan Kilikia Kapıları'na ilerledi.

Dördüncü *nomos* bölgesi Assur tabletlerinde *Khliakku*; Aramca sikke ve papirüslerde *khlk*, *khylyk* şeklinde zikredilen Kilikia'dır⁷⁶⁸. Küçük Asya'ya giden imparatorluk yolunun kontrol noktası ve geleneksel deniz üssü olarak hizmet görmekteydi⁷⁶⁹. Yılda her bir güne bir tane denk gelen 360 beyaz at ve 500 gümüş *talanta* öderlerdi⁷⁷⁰. Bunlardan 140'ı Kilikia'daki atlı birlik garnizonuna ayrılmakta, geriye kalan 360 *talanta*'sı ise Dareios'a verilmekteydi (Hdt. III. 90). Dağlık (τράχηλα/*aspera*) ya da Ovalık (Πεδιάς/*campestris*) Kilikia bölgelerine tekabül etmektedir. Sınırları kuzeyde Halys Irmağı'nın ötesine (Hdt. I. 72); batıda Pamphylia'ya ve doğuda Euphrates'e kadar uzanmakta (Hdt. V. 52), Suriye ile sınırından ötürü Kommagene'yi de kapsıyor olsa gerektir. Ancak muhtemelen Kilikia Pers satrabı yerine yerel vasal krallar tarafından yönetilmiştir. Aiskhylos (*Pers.* 326-328) eserinde Kilikia'ların *aparkhos*'u *Syennesis*'ten bahseder. Herodotos (VII. 91; 98) Kserkses'in ordu listesinde sefere Kilikia'dan Synnesis önderliğinde 100 gemiyle katıldığını belirtir. Halikarnassos'un (III. 93) on üçüncü *nomos* dizelgesi Paktyikes, Armenia ve Pontos Eukseinos'a kadar uzanan yerlerdi ve 400 *talanta* öderlerdi. Pers tabletlerinde *Armina*; Babil küneiform yazıtlarında ise, *Úraaštu* (Urartu) şeklinde zikredilen Armenia bölgesidir. Herodotos bu adı Kilikia ve Matiene, Assur ve Kaukasos'la territorial sınır anlamında kullanmış olsa gerektir (Hdt. I. 194; V. 49; 52)⁷⁷¹. M.Ö. yak. 400 yılında Tigris'in doğusunu kapsayan Doğu Armenia ve Euphrates'e kadar uzanan Batı Armenia olmak üzere iki satraplığa bölünmüştür⁷⁷². Hellenistik Dönem'de Armenia, Antiokhos III Megas'ın eskiden generalleri olan Artaksias ve Zariadris tarafından krallık halinde yönetilmiştir (Strab. XI. 14. 5 c. 528). Roma Dönemi'nde tekrar Armania Maior ve Minor olmak üzere iki eyalete ayrılmıştır. Herodotos (I. 72; 180; V. 52) Armenia'yı, Euphrates, Tigris, Halys ve Gyndes ırmaklarının aktığı dağlık bir bölge olarak düşünmüş olmalıdır. Ayrıca Herodotos (VII. 73) bu bölgenin Phrygia kolonisi olduğunu belirtmektedir. Pontos Eukseinos'a kadar uzanan yerlerden kastı; olasılıkla Phasis'ten Trapezos'a, Pontos

---

tarafındaki bütün teritoryumu fethettiğini dille getirir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XVIII. 3. 1; Anson 1988, 473.

⁷⁶⁷ Arr. *anab.* II. 4. 2; Curt. III. 4. 1.

⁷⁶⁸ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 483 vd.

⁷⁶⁹ Klinkott 2005, 93.

⁷⁷⁰ Herodotos (VI. 95)'de Datis ve Artaphrenes M.Ö. 490 yılında Marthon seferine çıkmadan önce Kilikia'da Aleion ovasında kamp kurmuşlardır. Dareios'un Kilikia'luların yıllık haraç olarak verdikleri atların taşınması amacıyla buyruktusu üzerine krallığa tabi diğer ülkelerin haraç karşılığında (*dasmophoros*) hazırladıkları yük gemileri de gelmişti.

⁷⁷¹ Mellink 2006^b, 231-233; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 489.

⁷⁷² Ksen. *Anab.* III. 5. 17; IV. 3. 4-7.

kıyısı ve Kara Su arasındaki bölgelerdir⁷⁷³. Herodotos'un (III. 94) on dokuzuncu *nomos* listesini bazı Anadolu kavimleri oluşturmaktaydı ve 300 *talanta phoros* vermekteydiler. Moskhoi ve Tibaranoi/Tibarenoi ile Kolkhis'te ikamet eden Mares, Mossynoikoi, Makrones dır. Moskhoi, Thermodon (Sagmatas) ve Kolkhis'teki Phasis arasındaki Pontos kıyılarında iskan etmektedirler. Herodotos burada bazı antik listelerde değinilen (*FGrHist* I A 1 F 202-208 '*Hekateos*') Kalybes'ten bahsetmez. Hittitlerin *Tapala*, Assurların *Tabali* şeklinde zikrettikleri Tibaranoi/Tibarenoi, Kotyora (Ordu) sahil kesimindeki birkaç müstahkem mevkinin yanı sıra, kentin hemen üzerindeki Paryadres Dağları'nda yaşarlardı⁷⁷⁴. Mossynoikoi (kulelerde/ahşap evlerde ikamet edenler) kavimleri⁷⁷⁵, Kotyora ile Kerasos'un (Giresun) üstündeki Tripolis (Tirebolu) ve neredeyse Trapezusia teritoryumunun başladığı Philokaleia (Görel) kasabasının üzerindeki tepelere kadar uzanan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikamet ederlerdi⁷⁷⁶.

Herodotos'un (III. 90-97) bu dizelgesinden ödediği 500 *talanta phoros* miktarıyla Küçük Asya'daki en zengin *nomos* bölgesinin başını Lydia; 400 *talanta* ile de Ionia çekmektedir. Önemli stratejik konumuna; yetki alanının genişliğine, boğazlardaki ticari politikasına rağmen, Hellespontos bölgesinin 300 *talanta* gibi küçük bir meblağ vermesi gerçekten anlaşılmamaktadır. Oysa Herodotos'un dizelgesinde Hellespontos *nomos*'una ait gösterilen Kappadokia'nın yalnız başına oldukça yüksek haraç; bunun yanında gümüşten vergi ödediği bilinmektedir⁷⁷⁷. Bu durumun nedenini açıklamak gerçekten güçtür. Belki de Hellen zihninde Hellespontos'la mukayese edildiğinde Lydia'nın daha politik bir öneme sahip olduğu düşüncesinin izlerini yansıtmaktadır⁷⁷⁸. Kilikia ise vermekle mükellef olduğu 360 beyaz at ve 500 gümüş *talanta* 'la Lydia'dan daha fazla haraç ödemiştir. Herodotos'un bu listesi Akhaimenid vergi miktarının aslına uygun değilmiş izlenimi sunmaktadır⁷⁷⁹. Herodotos imparatorluğun bütün satraplık listesinden ziyade sadece krala tabi halkların ödediği *phoros*'a bilhassa değinmiştir. Zira asıl amacı I. Dareios'la birlikte imparatorluğun kazandığı erk-gücün

⁷⁷³ Asher-Lloyd-Corcella 2007, 489.

⁷⁷⁴ Ksen. *Anab.* V. 5. 3; Skylaks *periplus* 86; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 33 str. 1-4. Ayrıca bk. Müller 1997 II, 224; Arslan 2007a, 33; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 492.

⁷⁷⁵ Oturdukları kuleler/ahşap evlere (= *mossyn* [μόσσυν]) izafeten bu adı almışlardır. Aynı sebepten bu kavmin ikamet ettiği Paryadres'lerin doğuda Kolkhis'e doğru devamı sayılan Kaşkar dağlarına *Moskhika* (Μοσχικά) Dağları denilmiştir (Ksen. *Anab.* V. 4. 26; Strab. XII. 3. 18 c. 549; Apoll. Rhod. *argon.* II. 379-383; Ps.-Scymnus 900-910; ayrıca bk. Arslan 2007a, 32 vd. dn. 128).

⁷⁷⁶ Ksen. *Anab.* V. 4. 11-13; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 35 str. 1-7; ayrıca bk. Skylaks *periplus* 86.

⁷⁷⁷ Strabon'a (XI. 13. 8 c. 525) göre, Kappadokia'lılar Perslere yıllık gümüş vergisine ilaveten 150 at; 2.000 katır ve 50.000 koyun tediye ederlerdi.

⁷⁷⁸ Örneğin Kserkses Hellas Seferi esnasında gidiş-dönüşte Daskyleion yol rotası bakımından daha yakın olmasına rağmen, Sardeis'te kalmayı tercih etmiştir (Hdt. VII. 31-32; 37; 41-42; VIII. 106; Diod. XI. 3. 6; 36. 1-3; dönüş: Hdt. VIII. 115-118; IX. 3; 107-108; Diod. XI. 36. 3. 7). Daha detaylı bilgi için bk. Klinkott 2005, 93 dn. 38.

⁷⁷⁹ Klinkott 2005, 93.

Kserkses'le doruk noktasına ulaştığını; bu durumun Hellas için yarattığı tehlikenin büyüklüğünü vurgulamak olsa gerektir.

M.Ö. 480 yılında Kserkses Hellas Seferi'ne çıktığı esnada Trakya Doriskos'ta krala asker vermekle yükümlü halklardan meydana gelen ordusuna çeki düzen vermek, ordu sayımı yapmak ve kendi içinde tasnif etmek amacıyla geçit töreni düzenledi (Hdt. VII. 59). Herodotos (VII. 60-100) imparatorluk ordusunun askeri kontenjanını piyade (VII. 61-80); süvari (84-88) ve donanma (88-100) olmak üzere üç bölümde listelemektedir. Bu dizelge her bir halka göre (= κατά ἔθνεα) sıralanmıştır. İlk kısımda doğu (VII. 61-70); ikinci kısımda ise, batı haklarını (VII. 71-80) tasvir etmiştir. Bu dizelgenin Persler ve Medlerle başlaması Akhaimenid halklar/ülkeler listesini ya da rölyefler betimlemelerini anımsatır⁷⁸⁰. Ancak Herodotos'un dizelgesinde Akhaimenid modelini tahmin etmek veya iddia etmek için bu veri yeterli değildir.

Kserkses ordu listesinde doğu, güneybatı ve otuz temsilcisiyle Küçük Asya grubu dikkat çekmektedir. Benzer sınıflandırma yöntemi Herodotos'un (IV. 37-41) anlatısında da söz konusudur⁷⁸¹. Etnografik sırada Perslerle başlayan doğu grubunun ilk yarısı Libya'la bitter. İkinci kısmı ise, Paphlagonia'la devam eder. Listedeki bu coğrafik bozulma donanma dizelgesi dahil edilerek giderilebilir: **Myk'ler, Parikan'lar, Araplar, Ethioipia'lılar, Libya'lılar** (Hdt. VII. 71); *Fenike, Suriye, Mısır, Kıbrıs, Kilikia, Pamphylia, Lykia, Asya Doris'leri, Karia, Ionia, Adalar, Aiolis, Hellespontos* (Hdt. VII. 89-95 'donanma birliği'). Libya'dan sonra Fenike'yle başlar ve Paphlagonia ile komşu Hellespontos Phrygia'sıyla bitter⁷⁸². Herodotos'un Kserkses'in ordu betimlemesi *nomoi* listesine nazaran daha fazla etnografik bakış açısı içerir. Zira ordunun silah donanımında halkların dili ve akrabalık bağlarına daha detaylı değinmektedir⁷⁸³. Bu listedeki veriler vasıtasıyla *nomoi* dizelgesindeki bilgilerin belirlenmesinde önemli ölçüde katkıda bulunabilir. Kserkses ordu listesinden etnografik anlatılar çıkartıldığında geriye ordu kontenjanının kıyafeti, silahlanması ve çoğunlukla Pers komutanlarının betimi kalır. Herodotos'un çeşitli ordu için çizdiği portre Pers rölyefiyle kıyaslanınca çoğunlukla birbirleriyle örtüşür. Nitekim ordu dizelgesinde ortak şu verilere ulaşılır:

- İmparatorluğa bağlı her bir halk krallığa ordu vermekle mükellefti.
- Her taburun başında Pers komutanları yer almaktaydı.
- Ordu bölümlerini birbirleriyle akraba olan halklar tasnif edilip düzenlenmekteydi.
- Ordu piyade; süvari ve donanma olarak ayrılmıştır (ayrıca bk. Aiskh. *Pers.* str. 15-20).

⁷⁸⁰ Klinkott 2005, 96.

⁷⁸¹ Klinkott 2005, 97.

⁷⁸² Laird 1921, 309 vd.

⁷⁸³ Hdt. VII. 85; 70; 75; Kienast 1996, 299; 302; Klinkott 2005, 97.

Ne var ki, Herodotos bu grupta satraplık sistemiyle hiçbir noktayı bağlamıyor. Her iki dizelgede etnik mevcudiyetin dikkat çekici karşılığı; ayrıca *nomoi* listesindeki benzer düzenleme ilkesine rağmen, Akhaimenid eyalet idari düzenine dair herhangi bir bilgi sunmamaktadır⁷⁸⁴. Herodotos *nomoi* ve ordu listesinde adlar ve yerleşim alanları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Her iki dizelge benzer sayı ve grup sistemine kıyaslanmalıdır. Ortak yanları kırk beş halktan meydana gelmesidir. Listeler birinde var olup diğerinde gözükmeyen toplam on dokuz temsilcisiyle farklılık gösterir⁷⁸⁵. Her iki liste yan yana koyulduğunda aynı etnik düzenli gruplar dikkat çekmektedir. İlk ve büyük bölümünü 16 (19) Küçük Asya-Hellen halkları oluşturur⁷⁸⁶. Bu halkların hepsi art arda *nomoi* dizelgesinin başlangıcında sayılmıştır ve ilk dört *phoros* bölgelerine dağıtılmıştır. Kserkses listesinde onların bir kısmı ordu kadrosunda (Hdt. VII. 72-77); bir kısmı da donanma kadrosunda (Hdt. VII. 91-95) yer almaktadır.

3.2. *daθa/τέλη* ‘Vergi’

Toplumsal görevlerin finansallaşmasında kullanılan vergi ve gümrük Arkaik Dönem’den itibaren Hellen kentlerinde belgelenmektedir. Ancak haliyle salt bir yapı/homojen bakış açısı sunmamaktadır. Hellen vergi ve gümrük vergisi için tek bir terim *τέλη*; vergiden muafiyet için ise, *ἀτέλεια* kelimesi kullanılmaktadır. Bu özel ya da kentteki bütün vergilerden muafiyet anlamına gelmektedir⁷⁸⁷. Kentler yerel ekonomik alanı ve siyasi talepleri doğrultusunda toplumda hangi ödemelerin alınması gerektiğine karar verirdi. Klasik Dönem’den itibaren çok çeşitli ödeme türleri belgelenmektedir; buna karşın ithalat ve ihracat gümrük vergileri; *agora*/ pazar yeri satış vergisi; kıyı kentlerindeki liman ücretleri nerdeyse her yerde standarttır⁷⁸⁸. (Ps.) Aristoteles (*Oec.* II. 1345b) kraliyet (= *basilike* [βασιλική]), satraplık (= *satrapike* [σατραπική]), kent (= *politike* [πολιτική]) ve özel şahıs (= *idiotike* [ιδιωτική]) olmak üzere dört ekonomik türün mevcudiyetinden bahseder. Bunlardan en geniş ve yalını kraliyet; kapsamlı ve zoru satraplık; çok yönlüsü ve basiti kent; en küçüğü ve çok yönlüsü ise özel şahıs ekonomisi şeklinde tasnif eder. Yazara göre sınırsız yetki mercine sahip kral, sikke (= *nomisma* [νόμισμα]); kara ve denizden edinilen gümrük vergileri yani,

⁷⁸⁴ Klinkott 2005, 98.

⁷⁸⁵ Kserkses listesinde bulunan Hyrkania’lılar, Ethiopia’lılar, Ligyria’lılar, Kolkhis’ler, Asya Doris’leri, Adalılar *nomoi* dizelgesinde yer almamaktadır. Aynı şekilde *nomoi* listesinde adı geçen Lasonia, Hytennea, Sattagyd’ler, Aparyt’ler, Akbatana, Orthokorybant’lar, Pausikai’liler, Pantimathi’liler, Daritai’liler, Aigles, Thamanai’lılar ordu listesinde eksiklerdir. Ayrıca bk. Kienast 1996, 301 vd. dn. 62; Klinkott 2005, 98.

⁷⁸⁶ İonia, Aiolis, Karia, Lykia, Milyas, Pamphylia, Mysia, Lydia, Kabalia, Hellespontos, Phrygia, Asya Trakyalıları, Paphlagonia, Mariandynoi, Suriyeliler (Kappadokia) ve Kilikia’lılar. Magnesia’lılar, Lasonia ve Hytennea’lılar Kserkses listesinde yer almamaktadırlar.

⁷⁸⁷ Gauthier 1991, 55.

⁷⁸⁸ Schuler 2007, 376; Gauthier 1991, 65 vd.

ihracat/malın çıkışı (= *eksagogima/eksagoge* [ἐξαγωγίμα/ἐξαγωγή]), ithalat/malın girişi (= *eisagogima/ eisagoge* [εἰσαγωγίμα/εἰσαγωγή]) ve harcamalarla (= *anatomata* [ἀναλώματα]) ilişkin bu dört finansal konuda direk hüküm verirdi. Sikke darbında ne kadar ve ne zaman, yüksek mi düşük mü değerinde basılması gerektiğini; ihracat ve ithalat için, satraplardan alınan vergiden hangilerinin ve ne zaman karlı bir kullanım için kralın tasarrufunda bulunacağını; harcamalar için, hangilerinin ve ne zaman karşılanacağını; masraflar içinse, sikke mi yoksa bunun yerine mal mı verilmesi gerektiğine hüküm verirdi. Kralın bu kararlarını satraplar ya da vasal krallar yürürlüğe geçirip idare ederlerdi. Aynı şekilde kraliyet arazilerin işlenmesi, kiralanması, bölüştürülmesi, edinilen mahsul ya da kazancın dağıtılmasını⁷⁸⁹; bir halk ya da gruba tanınacak her türlü imtiyaz⁷⁹⁰; sefer, yolculuğu esnasında uyruklarından talep edilecek iâşe ve levazım ihtiyaçlarının miktarı ya da ödeme şekilleri; tapınaklar ve onların arazilerine⁷⁹¹ ilişkin her türlü yetki merci kralın kendisiydi. Akhaimenid imparatorluğu egemenliğindeki krallığın özel mülkiyetine dahil tabi yerler dışında kalan diğer yönetsel bölgeler her türlü vergi, *phoros* (haraç) ve krallık iâşesini ödemekle mükelleflerdi. Erken dönemlerde haraçlar, daha ziyade tarım ürünleri, sıklıkla satraplık merkezlerinde kalırdı ve yerel beyliklere ödenirdi. Sonra satraplar bu beyliklerden onları tahsil ederdi⁷⁹². (Ps.) Aristoteles'in (*Oec.* II. 1345b-1346a) anlatısına istinaden ikinci sırada yer alan satraplık vergileri ἡ πρόσοδος “giriş ücreti, gelir/ kazanç” altı kategoride sınıflandır⁷⁹³:

- İlk ve en önemlisi “onda bir vergisi” (ἡ δεκάτη) ya da bütün tarım ürünlerinden tahsil edilen “mahsul/ürün vergisi” (τό ἐκφόριον) olarak onda birlik kısımdır;
- Altın, gümüş, bakır v.d. gibi madden kaynakları ve arazilerin özel ürünleri;
- Bütün yabancı mallardan/eşyalardan oluşan liman pazarı gümrük vergisi (ἡ ἀπὸ τῶν ἐμπορίων [πρόσοδος]), esasen bu kral vergisine (ταγή) aittir;
- (Ps.) Aristoteles gümrük yani dış ticaret vergisini pazar vergisinden ayrı tutar. Pazar vergisi ἡ ἀπὸ τῶν κατὰ γῆν τε καὶ ἀγοραίων τελῶν γινομένη – *arazi ve satış*

⁷⁸⁹ Platon (*Alk.* I. 123b) Pers kralının yanına gidip gelen güvenilir birinin anlatısını aktardığı pasajında, büyüklüğü yaklaşık bir günlük yürüyüş mesafesindeki bereketli ve geniş bir ülkeyi kral eşine takdim etmiş. Buraya yerli ahali “kralın eşinin kemeri” adı verilmekteymiş. Bir başka kente de “kralın eşinin peçesi” şeklinde zikredilmekteymiş. Bunlardan daha verimli ve güzel bir ülkeden alınan vergilerle de kraliçenin süs eşyalarının ve kıyafetlerinin masrafları karşılanmaktaymış. Herodotos'un (II. 98) anlatısına istinaden Mısır'daki Anthylla kenti saltanat süren Pers kralının eşine ayakkabı üretmek üzere özel olarak tahsis edilmişti.

⁷⁹⁰ Kserkses'in kendisine gösterdiği yararlı ediminden ötürü Gongylos'u ve ailesine ihsan ettiği kentler (*Ksen. Hell.* III. 1. 6) ile Artakserkses'in sürgün edilen Atinalı Themistokles'e verdiği yerler (*Thuk.* I. 138; *Corn. Nep. Them.* II. 2-3; *Plut. Them.* XXIX. 7; *FGrHist* II A 104 F 10 (5) 'Aristodemos') çok sayıdaki örnekler arasında bu kategori için güzel emsal oluşturmaktadır.

⁷⁹¹ Gadatas örneği için bk. *I. Magnesia* n° 115a= *SEG* XXVI 1291.

⁷⁹² Briant 2002, 399 vd.; Klinkott 2005, 149-156; 2007, 263 vdd.

⁷⁹³ İlk iki kategori için bk. *Ksen. Kyr.* VIII. 6. 23.

üzerinden alınan vergilerden oluşur/ileri gelir şeklinde ifade eder. Bu vergi hem arazi/ülkenin bütün ürünlerini, tarım vergisini hem de markette satılan taşınabilir eşyaları kapsar;

- Sığır gelirleri (ή ἀπὸ τῶν βοοκημάτων), “öşür/onda bir” ya da “ilk ürün vergisi” (ἐπικαρπία) olarak adlandırılır;
- En önemsiz gelir ise, kelle (ἐπικεφάλιον) ve üretim/imalat (χειρωναξίον) vergisi oluşturmaktadır. Pers idari sistemde bu konuya ilişkin yeterince veri yoktur⁷⁹⁴.

(Ps.) Aristoteles (*Oec.* II. 1345b-1346a) bu vergi hiyerarşisini mesleki değerlere göre kademelendirmiş ve Hellen toplum yapısı anlayışını satraplık idari sistemine uygulamışa benzemektedir. Birinci sırada çiftçiler, öncelikle tarım, hayvan yetiştiricileri; ikinci grupta madenciler, zanaatçılar, değerli maden işçileri; üçüncü esnaflar; dördüncü küçük tacirler, arazi/emlak satıcıları ve icracılar; beşinci hayvan yetiştiricileri/besiciler: genellikle göçebeler; altıncı yevmiyeciler/ücretli işçiler; yedinci grup çırak ve gezici işçilerdir. Aristoteles’in dizelgesinde her ne kadar bazı Hellen vergi/haraç terimleri Persçe kavramlarıyla örtüşe de, Akhaimenid vergi/haraç uygulamasını ve sisteminin ince işleyişini pek yansıtmamaktadır⁷⁹⁵.

Bölgesel hiyerarşi de satrapın altında Eski Elamca *da-sa-zí-ya*; Eski Persçe’de *daθačiya* şeklinde adlandırılan “tahsildar/onda birlik vergi toplayıcısı” yer almaktadır⁷⁹⁶. Bu terimin doğal vergilerin genel “onda birlik vergisi” anlamına gelen *daθa*’dan türemiş olduğu düşünülmektedir. Bütün genel ürün vergileriyle birlikte gümüşten “onda birlik vergisindeki” bu bağlantı Eski Ahit belgeleri vasıtasıyla küçük bir sınıf anlaşılmaktadır. *Ezra*’nın çeşitli pasajlarında (4: 13; 20; 7: 24) satrap hazinesinin kontrolü altında bulunan Irmağın Ötesi’ndeki otokton halkı için *mindāh/middāh*; *b^elo* ve *h^alākh* olmak üzere geçerli üç çeşit vergi bilinmektedir. *Mindāh* Irmağın Ötesi’ndeki vergiler (*Ezra* 6: 8); kral vergisi (*Nehemiah* 5: 3) gibi genel vergiyi niteleyen bir kelimedir. Aynı şekilde Yeni Babil metinlerinde *ilku* ve Hellence ἐκφόριον kelimesine tekabül eden Eski Ahit’te *h^alākh* olarak adlandırılan arazi vergi formu da vardır⁷⁹⁷. Mısır satrapı Arsames’in fragman halinde mektubu mal-mülkle ödenen bir

⁷⁹⁴ Aiolis’teki Aigia’da ele geçen ve Hellenistik Dönem’e tarihlenen bir kraliyet metni de (Ps.) Aristoteles’in (*Oec.* II. 1345b-1346a) vergi hiyerarşisine benzer bir sıralama verir (Malay 1983, 349-353):

...Hediye olarak onda birlik verginin ve tarım ağaçlarının mahsullerinin sekizde birliğinin, koyun ve keçinin beşte birlik kısmının ödenmesine. O aynı şekilde kuzu ve oğlak alacak. Soyundan vergi muaf tutulacak. Arı kovanlarının sekiz de birini alacak. Avcılığa gelince her bir yaban domuzu ve geyikten bir but alacak. Onlar temin edecekler .... [askeri icraatlar için] kamu hizmetleri olarak ...

...işçilere kraliyet kasasından zaruri ihtiyaçlar verecekler. Mahrum edilmiş oldukları evleri, asma bahçeleri ve arazilerine gelince onların bütün mal-mülklerini geri verdi. Eğer herhangi biri bunları (koşulları) azaltırsa karşı gelirse, Apollon, Zeus, Artemis ve Athena onu ve soyunu yok etsin.

⁷⁹⁵ Klinkott 2007, 266.

⁷⁹⁶ Hinz-Koch 1987, 294; ayrıca bk. Klinkott 2005, 158 vd.; 2007, 264.

⁷⁹⁷ Murray 1966, 151; Tuplin 1987a, 146; 153 vdd.; ayrıca bk. Klinkott 2005, 158 vd.

vergi türünü göstermektedir⁷⁹⁸. Esas itibariyle *h^alākh* terimi bütün arazilerin temel yükleridir; aynı zamanda genel vergi ödemeleri için eşanlamlı bir sözcük olsa gerektir. Diğer taraftan Persepolis tabletlerinde Eski Persçe gayrimenkul vergisi için bir tamamlama olan *urstabāji* terimine tekabül ettiği varsayılmaktadır⁷⁹⁹. Aynı zamanda “öşür/onda birlik vergiler” sınıfına giren Elamca *ri-ut/ri-ud/ri-te* “şarap ve sebze/meyve suyu” adında ayrı bir ürün vergisinin varlığı da bilinmektedir⁸⁰⁰. Ancak bu iki kelimedenden kendine has bir vergi türü mü yoksa haraç/vergi sınıflandırması içinde yer alan özel idari bir sözcük mü olduğu anlaşılmamaktadır⁸⁰¹. Aynı şekilde Elamca tabletlerde dış ticaret vergisi için paralel bir terim yoktur. Gerçi bunun nedeni çivi tabletlerinde sadece krallık merkezindeki ülkelerin idaresinin tutanağa geçirilmesi ve krallık sınırındaki uzak pazar ticaretinin kayıt edilmemesiyle açıklanmaktadır. Elamca *ha-pír-ši-maš*; Eski Persçe *āprsva*= meyve/mahsul faizi ve Hellence *ἐπικαρπία* kelimesine tekabül eden Elamca temel anlamı “ilk mahsul/ürün” gibi görünmektedir⁸⁰². Fakat (Ps.) Aristoteles (*Oec.* II. 1346a) bunu sığır vergisi için de eş anlamda kullanmaktadır. Belki de mahsul/ürün, pazar ve sığır vergileri devlet hazinesi ve idaresinin benzerliklerinden dolayı Persepolis listelerinde bir tek kavram altında birleştirilmiş olmalıdır⁸⁰³.

Şüphesiz krallığın bütün ürünlerinin onda bir vergisi, genel vergilerin temel yapısını oluşturmaktaydı. Ödeme biçimleri hakkında az bilgimiz olmasına rağmen, vergi verme şekilleri farklılık arz etmektedir; örneğin doğal maddeler, ürünler, para ya da değerli madenlerle yapılmaktaydı⁸⁰⁴. Yıllık tutar hesaplanmakta ve bunlar kayıt tutanaklarına geçirilmekteydi. Toplanan mallar satrapların depolarında muhafaza edilmekte⁸⁰⁵ ve satraplık içindekilere maaş ödemesi olarak yeniden dağıtılmaktaydı⁸⁰⁶. Haracın “vergi” olarak adlandırılmasını nedeni düzenli, aynı miktarda olması, krallığa bağlı ulusların temel külfetinin bütün herkes için geçerli olması ve kullanılması için yeniden dağıtılmasıydı.

⁷⁹⁸ Driver 1954, 26; mektup VIII, str. 6; Tuplin 1987a, 146; Murray 1966, 151 dn. 44; Klinkott 2007, 264.

⁷⁹⁹ Elamca *ru-iš-da-ba-zí-iš-be* kelimesine tekabül etmektedir (Koch 1982, 122; 1992, 65).

⁸⁰⁰ Koch 1990, 62; Klinkott 2007, 265 dn. 5.

⁸⁰¹ Aynı şekilde Elamca: *bati-ba-zí-iš* (Eski Persçe: *bātibāji*; Ath. *Deip.* XI. 503f: ποτίβαζις), özellikle şarap vergisi τὰ γῆνῃ ait olduğundan, *bāji*- kelimesi krallık vergisine dahil gibi görünmektedir.

⁸⁰² Koch 1982, 122 vd.; Klinkott 2005, 159; 2007, 266.

⁸⁰³ Klinkott 2007, 265.

⁸⁰⁴ Porten - Yardeni 1993, 282-295; Briant 2002, 406 vdd.; Klinkott 2007, 266 dn. 10.

⁸⁰⁵ Elamca ambarcı ya da depocu *kán-ti-ra* şeklinde adlandırılır.

Nehemiah 2; 8. Ksenophon eserinin ilgili kısımlarında (*anab.* III. 4. 18; 5. 1; V. 4. 28 ‘Θησαυρός’) dillendirdiği kırsal yerleşimlerde yer alan depo ve mağazaların mevcudiyeti bilinmektedir.

⁸⁰⁶ *Nehemiah* 5: 15-18; Klinkott 2007, 266.

3.3. Armağan Getirmek/Vermek

Armağan (= *dora* [δῶρα]) getirmek eski bir doğu geleneğidir ve Pers *phoros*'unun öncüsü şeklinde adlandırılır⁸⁰⁷. Büyük Kyros ve Kambyzes zamanında gönüllü verilen armağanların Akhaimenid imparatorluğunun mali sistemini oluşturduğu anlaşılmaktadır⁸⁰⁸. Armağanlar genellikle hayırsever bir yönetimi tasvir ederken; *phoros* daha ziyade imparator maliyesinin ekonomik idaresini ve bağımlı halkların üretim fazlasının sistemli ödemesini temsil etmektedir⁸⁰⁹. Kral egemenliğindeki halklardan belirli bir tarihte olmasa da, düzenli şekilde kendisine hediyeler takdim etmelerini beklerdi. Bunlar yalnızca krala sunulan tek taraflı birer prosedür değil; bilakis karşılığında kralın da tebaasına verdiği neredeyse düzenli değiş tokuştu⁸¹⁰. Persepolis rölyeflerinde kralın armağan alması ve dağıtması Akhaimenid imparatorluğunun nişanı olmaktadır. Hakimiyet altındaki her bir halk kendi tipik ürünlerini ya da değerli mallarını getirip krala sunmaktaydılar. Hediyeler ister gönüllü isterse kralın buyrultusu doğrultusunda kabul edilmiş olsun hükümdar ile uyrukları arasındaki bağılılığı simgelemektedir⁸¹¹. İmparatorluk halkların temsilcileri tarafından eller üzerinde taşınan muazzam bir tahta (Eski Persçe: *gāthu*; Hellenice: *diphros* [δίφρος]) oturan kral Persepolis rölyefinin diğer bir göze çarpan konusudur ve hediye getiricileri gibi imparatorluğun bütününde kralın otoritesini temsil eder⁸¹². Armağanlar krala çeşitli vesilelerle takdim edilir ya da kraldan alınırdı: Herodotos'un (IX. 110) anlatısına istinaden imparator doğum günlerine izafeten yıllık düzenlenen festivallerde *tukta* (= τέλειον)⁸¹³; veya özel durumların ardından

⁸⁰⁷ Diodoros'a (I. 55. 19) göre, Mısır kralı I. Sesostris kendisine tabi bütün uluslara armağan getirmelerini buyurur. Ksenophon'dan (*Kyr.* V. 4. 39) Medlerin de kralları Kyakseres'e hediyeler sunulduğu bilinmektedir. Perslere ilişkin olarak bk. Hdt. III. 89; *FGrHist* II B 128 F 3 '*Polykleitos*'; Polyain. VII. 11. 3. Assurlar için bk. *FGrHist* III C 1 688 F 1b (8)= Diod. II. 1. 7; 6. 9; 25. 2-3; 28. 1; II A 90 F 4 (1; 4) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Virt.* 330. 5; ayrıca bk. Sancisi-Weerdenburg 1989, 130; Tuplin 1987a, 140; Petit 1990, 162; Klinkott 2005, 172 vd.; 2007, 267.

⁸⁰⁸ Herodotos'un (III. 89) anlatısına istinaden, Kyros ve Kambyzes'in hükümdarlığı sırasında *phoros*'a ilişkin belirli/kesin ödeme kuralları yoktu; krala "*armağan*"lar (= *dora* [δῶρα]) sunulurdu. İlk olarak I. Dareios bütün krallığı kapsayan düzenli ve kesin *phoros* ödeme tutarlarını belirledi. Konuya ilişkin ayrıca bk. Plat. *Leg.* 695c; *FGrHist* II B 128 F 3 '*Polykleitos*'= Strab. XV. 3. 21 c. 735; XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Plut. *mor.* III. 172 f. *Regum* 2; Polyain. III. 11. 5; VII. 11. 3. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 140; Sancisi-Weerdenburg 1989, 129; Wiesehöfer 2003, 104; Klinkott 2007, 270.

⁸⁰⁹ Sancisi-Weerdenburg 1989, 129.

⁸¹⁰ Sancisi-Weerdenburg 1989, 131 vdd.; Wiesehöfer 2001, 607.

⁸¹¹ Wiesehöfer 2003, 48 vd.

⁸¹² Dareios'un *Naqş-i Rostam* mezar yazıtından da anlaşıldığı üzere taht taşıyıcılar rölyefi gözlemci üzerinde farklı izlenim uyandırmak istemektedir (Wiesehöfer 2003, 49). *DNa* 30-47 (Kent 1953, 137 vd. col. 4. 30-47): "*Ve şimdi düşünüyorsan; Dareios'un sahip olduğu ülkelerin sayısı ne kadar çok, o zaman gāthu taşıyanların resmine bak, orada anlayacaksın ondan sonra bileceksin ki, Pers adamın mızrağı tümüyle uzaklara kadar ilerlemiş, Pers adam Pers ülkesinden uzakta düşmanı püskürtmüştü.*"

⁸¹³ Herodotos'a (IX. 110) göre, bu şölen yılda bir kez hükümdarın doğum gününü kutlamak üzere yapılırdı. Persler buna *tukta* derlerdi, Hellenice "mükemmel/müthiş" anlamına tekabül etmekteydi. Sadece bugün kral başına kokular sürünür ve kral Perslere armağanlar bahşederdi. Herodotos (I. 133; ayrıca bk. Ath. *Deip.* IV. 146 b-c) Pers geleneklerine yer verdiği anlatısında, Perslerin doğum günü kutlamalarını yılın bütün günlerinden daha önemli bulduklarına değinir. O gün diğer günlerden daha fazla yiyecek çıkarılırdı: Zenginler bütün bir öküz, at, deve ya da eşiği fırında pişirip sunarlar; fakirler ise, küçükbaş hayvanlarla yetinirlerdi. Platon'un (*Alk.* 121c)

tüm illerde bayram olduğunu bildirir ve krala yaraşır cömertlikte büyük armağanlar dağıtırdı (Esther 2: 18). Tahta çıkış⁸¹⁴ ve veliaht atamaları gibi özel seremonilerde vermekte veya kendisine takdim edilmekteydi⁸¹⁵. Yazarın anlatısına istinaden, Pers kralı erkek evlatlarından birini veliaht atadıktan sonra tahtın varisi Büyük Kraldan bir armağan talep etmekteydi. Gerçekleştirilebilecek bir istekse derhal yerine getirilmekteydi.

Büyük Kralın gezintileri sırasında hakimiyetindeki bütün halklar armağan getirme yükümlülüğünü icra etmek zorundaydılar. Pers krallarının gezileri ordu seferleriyle sınırlı değildi; belirli zamanlarda imparatorluk içinde dolaşma adeti de yaygındı. Aelianus'un (*Var. I. 31*) tarih derlemesinden bilindiği kadarıyla Büyük Kralın Persepolis seyahatleri esnasında bütün maiyetindekiler gönüllü olarak servetlerine uygun armağanlar sunarlardı. Persler genelde tarımla uğraştıkları ve toprağı kendi elleriyle işledikleri için lüks, pahalı hediyeler değil; tersine bir sığır, koyun, tahıl ya da şarap takdim etmekteydiler. Yoksul biri süt, incir, peynir ve mevsimin sunduğu turfanda meyveler vermekteydi. Plutarkhos (*Artaks. V. 1*) ve Aelianus (*Var. I. 33*) eserlerinde II. Artakserkses'in Pers ülkesini gezdiği esnada yer verdikleri Omisos ile Sinaites'in hikayeleriyle armağanların Pers geleneğindeki önemini ve fonksiyonunu gözler önüne sermektedirler. Omisos arazisinde yetiştirdiği kocaman bir narı krala armağan olarak ikram eder. Narın büyüklüğü karşısında şaşkına dönen Artakserkses krallık armağanları gönderir ve "*Mithra adına! Bu adam, görevlendirilince kenti küçükken çabucak büyük bir halle getirebilir*" sözlerine yer verir⁸¹⁶. Yol boyunca diğerleri çeşitli hediyelerini sunarken Sinaites adında bir işçi o vakit verecek hiçbir şey bulamaz. Yasadan duyduğu korku ve krala saygısından ötürü endişelenip paniğe kapılır. Diğer Perslerin gerisinde kalmaktan ve imparatora bir hediye getirmediğinden saygınlığını yitirmekten korkar. Bütün hızıyla yakındaki Kyros Irmağı'na koşup avcunun içine suyu alarak⁸¹⁷ "*Kral*

---

anlatısına göre, Pers krallarının ilk erkek çocukları dünyaya geldiğinde Pers ülkesinin genelinde büyük kutlamalar yapılırdı. Aynı gün tüm Asya'da kurbanlar kesilir ve çeşitli eğlenceler düzenlenirdi.

Pers adetlerini sürdürmeye kendini vakfetmiş Kommagene kralı I. Antiokhos'un (M.Ö. 69-M.Ö. 36) Nemrut Dağı'ndaki anıt mezar yazıtında doğum gününün yanı sıra kralların taç giyme gününün de Pers töreleri arasında aynı öneme sahip olduğu dile getirmektedir. Kendisinin de yaptığı üzere her yılda bir bu seremonilerin zaman cetveline tekabül eden ay ve günlerde kurbanlar kesilir, şölenler düzenlenirdi. Antiokhos paradigmasında olduğu üzere ayınlar eş zamanda imparatorluğun bütün bölgelerinde düzenlenen şenlikler katılım sağlamak amacıyla her bir kent ve köye yakın kült yerlerinde kutlanıyor olsa gerektir (Şahin 1998, 33 str. 67).

Kommagene kralı Perslerin bu günleri önemli addetmelerinin nedenini: Tanrıların inayetiyle doğum ve taç giymenin gerçekleştiğini, dolayısıyla krallığın kutsallığını ve selametini esenlemek için bu zamandizininde zuhur ettiklerine inandıklarını belirtir (Şahin 1998, 33 str. 67).

⁸¹⁴ *FGrHist III C 1 688 F 15 (49) 'Ktesias'*= Phot. *Bib. 72. 41b38-43b2*.

⁸¹⁵ Plut. *Artaks. XXVI. 3*. Konuya ilişkin ayrıca bk. Sancisi-Weerdenburg 1989, 132-135; Klinkott 2007, 267; Binder 2008, 139.

⁸¹⁶ Ksenophon (*Anab. I. 9. 22-27*)'de Pers kralları arasında Genç Kyros kadar armağan aldığında karşılığını cömertçe verenin olmadığını aktarır.

⁸¹⁷ Plutarkhos'un (*Alex. XXXVI. 4*) Dinon'dan yaptığı alıntıda, Pers kralların Nil ile Tuna ırmaklarından su getirdiklerini; bu suların kraliyet hazinelerinde imparatorluğun sınırsız erimini ve hakimiyet yetkilerinin bütün dünyayı kapladığının somut timsali olarak muhafaza edildiğini aktarır. Artakserkses'in Sinaites'in armağan

Artakserkses, hükmün sonsuza dek sürsün! Seni şimdi elimden geldiğince onurlandırıyorum; olanaklarım el verdiği ölçüde benden armağan almadan gitmemelisin. Kyros'un suyuyla sana olan saygımı kanıtıyorum. Kampına vardığında evimin en nadide ve değerli şeyleriyle seni yücelteceğim. Armağan sunan ötekilerden kesinlikle geri kalmayacağım" sözleriyle taktim eder. Bu davranışı karşısında çok memnun kalan Artakserkses ona Pers urbası (= *stole* [στολή]), altın bir kadeh ve 1.000 *dareikos*'u gönderir⁸¹⁸. Herodotos (VII. 27) Kelainai'da ikamet eden Lydia'lı Atys oğlu Pythios'un İskit Seferi sırasında Büyük Kral Dareios'a altın çınar ve altın asma dalı hediye ettiğini aktarmaktadır.

Mezopotamya ve Persis'in iklimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda Pers kralının mevsimlik başkentlerde ikamet etmesi vesilesiyle de bu tür seyahatler gerçekleşmekteydi⁸¹⁹. İmparatorluk merkezindeki geziler kralın politik bir amacını belirginleştirmektedir: Kral çeşitli yerlerde imparatorluk işlerinin yanı sıra bölgenin mevcut özgül sorunlarıyla uğraşmakta ve uyruklarla ya da onların temsilcileriyle ilişki kurmaktaydı. Hangi toplumsal ve siyasi mevkide bulunursa bulunsunlar boyunduruk altındakilere kralın başat ve kendilerinin bağımlı konumunu; onların sadakat ve maddi destek yükümlülüğünü; mevkilerin, görevlerin ve maddi refahlarının hükümdarın lütfuna ve otoritesine bağlı olduğunu anımsatmaktaydı⁸²⁰. Kralın geziyle ziyaretlerinin doğurduğu kendiliğindenlik, doğaçlamayla yapıldığı izlenimini uyandırsa da, seyahatler önceden belirlenip ilgili yerlere haberler salınmış ve karşılımlar eski geleneklere göre düzenlenmiş olsa gerektir⁸²¹. Gerçi bunların bazıları kendiliğinden gerçekleşmiş ve gönüllü verilmiş olabilir.

Kral maiyetinden armağanlar aldığı gibi onlara karşılığında çeşitli hediyeler ya da imtiyazlar sunmaktaydı. Uyrukların armağan getirmesi ve kralın hediye dağıtması *magister-minister*/yöneten-yönetilen arasındaki ilişkinin simgesel ifadeleriydi⁸²². Verme ve karşılığını alma ilkesine göre halklar krallığa ait çeşitli imtiyazlar elde ederdi. Uluslar etnik, kültürel, siyasi karakteristikleriyle büyük kralın emri, himayesi ve yasası altındaydılar. İmparator iç ve dış muhatarada onların güvenliğini garanti ediyordu⁸²³. Kralın uyruklarına yaptığı iyilikler

---

olarak sunduğu Kyros Irmağı'nın suyunu memnuniyetle kabul etmesinde bu geleneğin önemli etkisi olsa gerektir.

⁸¹⁸ Plut. *Artaks.* V. 1; Ael. *Var.* I. 32. Krala takdim edilen bu tür hediyeler imparatorluk merkezindeki depo/ambarlarda muhafaza edilirdi.

⁸¹⁹ Pers kralları kışın yedi ayını iklimi sıcak olan Babil; ilkbaharın üç ayını Susa'da; yazın iki ayını Ekbatana'da geçirirlerdi (Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 22; *anab.* III. 5. 15; Strab. XI. 13. 5 c. 524; XVI. 1. 16 c. 744; Plut. *mor.* I. 78 d: *Quis Suos* 6; Ael. *An.* III. 13; *Daniel* 8: 2; *Esther* 1: 2; ayrıca bk. Dandamayev 1989, 96 dn. 2; Balcer 1995, 134; Wiesehöfer 2003, 68).

⁸²⁰ Wiesehöfer 2003, 73.

Dareios, Polykrates'in kardeşi Syloson'un henüz kral değilken kendisine hediye ettiği mantonun karşılığında, Pers kralına yararı dokunduğuna pişman olmasını söyleyerek, Samos'un iktidarını Maiandrios oğlu Maiandrios'tan düzenlediği askeri bir seferle alıp Syloson'a devretmiştir (Hdt. III. 139-140; ayrıca bk. Strab. XIV. 1. 17 c. 639).

⁸²¹ Wiesehöfer 2003, 68.

⁸²² Wiesehöfer 2003, 69.

⁸²³ Klinkott 2007, 267.

bağışladığı armağanlarla dile getirilirdi. Tüm imtiyazlar sadece kral tarafından lütfedilirdi. Bunlardan bazıları savaşta yararlılık gösteren kişilere sergiledikleri cesaretlerin birer ödül nişanesi olarak verilirdi⁸²⁴. Herodotos'un (VIII. 90) da belirttiği üzere, Kserkses savaşı seyretmek için Salamis boğazındaki tepelere çıktığında amacı yalnızca gösterinin tadını çıkarmak değildi; aynı zamanda vereceği şeref payeleri için askerlerinin performansını denetlemektir: “Salamis’in karşısına düşen Aigaleos tepesinin eteklerinde duran Kserkses, savaş süresince kendi adamları arasında yararlılık gösterenleri sorup öğreniyordu; katipler komutanların adlarını, babasının adını ve hangi kente olduğunu kaydediyordu”⁸²⁵.

Savaşta cesaretlerini kanıtlayanlar değerli armağanların yanında fethettiği ülkenin idaresini üstlenmek gibi Pers krallarından önemli imtiyazlar alırlardı. I. Dareios sayesinde ele geçirdiği Babil’in yönetimini ömür boyu Zopyros’a verdi. Her yıl kendisine Persler nezdinde değerli sayılan armağanlar gönderdi. Vergi muhafiyetinin yanında Babil’den kazanılan bütün gelirler ona tahsis edilirdi (Hdt. III. 160; Diod. II. 28. 4). Bunun yanı sıra görevini layıkıyla yerine getirenler de kraldan gereken onurları alırlardı. I. Dareios M.Ö. yak. 512 yılında Doriskos’a *hyparkhos* olarak atadığı Maskames’in görevlendirdiği diğer garnizon komutanlarından işindeki başarısı ve sağlam karakterinden ötürü her yıl çeşitli armağanlar göndermiştir. Kserkses ise M.Ö. 480 yılında Trakya ve Hellespontos’ta yeni garnizon komutanları atarken, Maskames’i görevinde bırakmıştır. Artakserkses ise, Hellas Seferi’nden sonra Hellenler Trakya ve Hellespontos’taki bütün garnizonları kovarken, yalnızca Maskames yiğitlikle Doriskos’u savunduğundan buranın yönetimini Maskames’in çocuklarına devretmiştir (Hdt. VII. 106). Genç Kyros Pisidia ve Mysia’lıların üzerine açtığı seferde gözünü kırpmadan tehlikelere atılanlara türlü armağanlar ve fethettiği yerlerin idaresini verdi (Ksen. *Anab.* I. 9. 14-22). Kral askeri operasyonlar öncesinde hakimiyet altındakilerden tam teçhizatlı donanma ve ordu birlikleri hazırlayanları da en değerli hediyelere laik görürdü (Hdt. VII. 8)⁸²⁶. Kraliyet ailesinin

⁸²⁴ Hdt. III. 90; Ksen. *Anab.* I. 9. 14-22; Plut. *Artaks.* XIV. 1; 3-4. Knidos’lu Ktesias’a (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (26)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5) göre Kserkses, Babil’in tekrar ele geçirilmesinde üstün çabaları olan Megabyzos’u çeşitli armağanlar sunarak cesaretini ödüllendirdi. Bu kraliyet hediyeleri arasında özellikle dikkat çeken Persler nezdinde oldukça saygı uyandıran altı *talanta* ağırlığında altın bir değirmen taşıydı.

⁸²⁵ Plutarkos’un (*Them.* XIII. 1= *FGrHist* III B 325 F 24 ‘Phanodemos’) Phanodemos’tan yaptığı alıntıya göre, Kserkses’in Salamis Savaşı’nı seyrettiği yer Herakles Tapınağı’nın üstündeki bir çıkıntıydı. Orada yalnızca dar bir kanal adayı Attika’dan ayırmaktaydı. Akestodoros’un (*FHG* II 464) yazdıklarına bakılırsa Kserkses Megara’nın sınıır toprağında Boynuzlar (Κεράτων) denilen tepelerin üzerindeydi. Buraya buyruğu üzerine bir taht (= *diphros* [δῖφρος]) gönderilmişti. Krala çarpışmada cereyan eden bütün olayları kaydetmek üzere birçok yazman (*grammateus*) eşlik etmekteydi. Salamis Savaşı’ndan sonra kralın tahtı düşman eline geçmiştir. Hellenler bu tahtı Athena Parthenon’a adanmışlardır. Antik yazarların aktarımı uyarınca tahtın ayakları gümüştenidir. Bu nedenle gümüş ayaklı taht şeklinde ifade edilir (Harpok. *lex.* 56 <ἀργυρόπους δῖφρος= *argyropous*; Suda α 3797 s.v. <ἀργυρόπεζα= *argyropeza*)

⁸²⁶ Kserkses Hellas Seferi esnasında, bütün orduların toplanma üstü olarak belirlenen Kappadokia’daki Kritalla’da eyalet merkezlerine bağlı bölgelerden en iyi donatılmış askeri birliği oluşturan satrapları çeşitli armağanlarla onurlandırmıştır (Hdt. VII. 26).

kızlarından birini gelin vermek nadir ayrıcalıklardan biriydi⁸²⁷. Bu imtiyaz daha ziyade savaşta olağanüstü cesaret ve yararlık sergileyen komutan veya satrap gibi önemli mevkileri işgal eden Perslere bahşedilmekteydi⁸²⁸. Kralın dağıttığı armağanlar arasında yüksek mevkie atama yapmak; arazisi olan bir çiftlik ya da gelirini bağışlamak; en yaygını da onurlandırılan kişinin her gün üstünde sergilediği eşya veya giyecek vermektir. Bunlar arasında altın kolye, bilezik, Pers urbası, *akinakes* “kısa kılıç/hançer”, altın tas (bazen üzerine kralın adı da kazınmış oldurdu) vardı⁸²⁹. Bu hediyeler Persis’te çok değerliydi ve kral müsaade vermedikçe bunları hiç kimse takamazdı⁸³⁰. Bunun yanı sıra Pers kralları kentleriyle ilgili hususta huzuruna çıkan elçilere de ülkelerine hizmetlerinden ötürü benzer hediyeler sunmaktaydılar⁸³¹. Pers kralı diplomatik ilişki içerisinde (sözde dostluk ve konukluk bağında) bulunmak istemiyle bağımsız krallara sunmak üzere elçilerle birlikte erguvan renkli kıyafetler, altın gerdanlık, bilezik, mermer bir şişe içinde koku ve bir küp dolusu hurma şarabı gibi çeşitli hediyeler gönderdiği de bilinmektedir (Hdt. III. 20-21)⁸³².

Kraliyet armağanları imparatorluğun genel politikası göz önünde bulundurulduğunda verme töreninin halka açık yapıldığını tahmin edebiliriz. Ne var ki, buna ilişkin bulgular çok azdır. Kralın armağanları tebaasındakilere dağıtması kimden alındığının kanıtıydı. Halk önünde kabul edilmeleri, alan kişinin krala bağlılığının kanıtına ve toplumsal kademenin üst basamaklarına tırmanmaya hizmet etmekteydi. Ayrıca kralın adının ve epithetinin yazıldığı vazolar gibi hediyeler maddi ve manevi değerler içermekteydi. Finansal, ahlaki bir teminatın yanı sıra diplomaside kralla siyasi ilişkileri ifade etmekteydi. Böylece hem saygı kabul edilmiş hem de ödül ve mükafat verilmiş oluyordu⁸³³. Böylelikle kralın siyasal sistemdeki üstünlüğünü pekiştirmeye ve buna laik görülen kişilerin onu verene karşı yükümlülüğünü

⁸²⁷ *FGrHist* III C 1 689 F 7 b ‘*Herakleides*’= Plut. *Artaks.* XVII. 7.

⁸²⁸ Diodoros’un (XIV. 26. 4) anlatısına istinaden II. Artakserkses Kunaksa Savaşı ve akabinde gösterdiği üstün hizmeti ve cesaretinin onur nişanesi olarak Tissaphernes’i paha biçilmez hediyelerin yanı sıra kendi kızıyla evlendirdi.

⁸²⁹ Hdt. III. 20-21; 84; VII. 8; Ksen. *Anab.* I. 2. 27; 8. 29; Plut. *Artaks.* XV. 1-2; Ael. *Var.* I. 32-33; XIV. 39; ayrıca bk. *Esther*: 6. 8; ayrıca bk. Sancisi-Weerdenburg 1989, 135 vdd.; Kuhrt 2007d II, 415.

Ksenophon (*Anab.* I. 2. 25)’de abisi Artakserkses üzerine yürüyen Genç Kyros’un Kilikia Syennesis ile gerçekleştirdiği müzakerenin ardından kraliyet onur payesi sayılan armağanlar: Altın gemli bir at; altın bir kolye, bilezikler; altın kabzalı bir pala ve Pers giysisi verdiğini aktarır.

⁸³⁰ Ksen. *Kyr.* VIII. 2. 7-8. Plutarkhos (*Artaks.* V. 2)’de Artakserkses yırtılan paltosunu halkın içinde giymesini yasakladığı Teribazos’a verir. Ancak saf ve iyi niyetli Teribazos bu emri dikkate almadı. Hemen bu paltoyu giyip altın bir kolye ve kraliyet kadın takılarını da takınca, bütün herkes çok kızdı. Zira Pers geleneklerince bu yasaktı. Ancak kral çok güldü ve “*sana kadın gibi altın takı takmana ve deli gibi kaftan/cüppe giymene izin veriyorum*” dedi.

⁸³¹ Ael. *Var.* I. 22 ‘bir Babil *talanta*’sı; Pers urbası; *akinakes*; bilezik; kolye’.

Aelianus’un (*Var.* XII. 62) anlatısına istinaden, Pers gelenekleri uyarınca herhangi biri krala gizli ve zor meselelere ilişkin tavsiye verecekse, altın bir tuğlanın üzerinde durmaktaydı. Şayet düşünceleri uygun bulunursa, tavsiyesi ve müsaade için ödül olarak bu tuğlayı alırdı. Ancak kral fikirlerini beğenmez itiraz ederse de cezaya maruz kalmazdı.

⁸³² Herodotos (III. 20-21)’de Kambyzes, Ethiopia üzerine sefer düzenlemeden önce krallığın gücünü tetkik etmeleri amacıyla elçiler ve krala taktim edilmek üzere armağanlar gönderir. Kralın huzuruna çıkan Pers elçileri bu hediyeleri sunarak Kambyzes’in kendisiyle “dost ve konuk” olma isteğini dile getirirler.

⁸³³ Kuhrt 2007d II, 412; Klinkott 2007, 269.

devamlı kılmaya yarardı⁸³⁴. Krala sunulan bu hediyeleri armağan alıcılar (= *doron apodekteres* [δῶρων τε ἀποδεκτῆρες]) tarafından olasılıkla kayıtlara geçirilip tasnif edildikten sonra tahsis edilen ambarlara gönderilirdi (Aristot. *Mu.* 398a.11-30)⁸³⁵.

Kralın askeri sefer yürüyüşleri sırasında katettiği güzergahlardaki yerler, uğradığı kentler imparatorluğun yüceliği, krala bağlılık ve sadakatin somut simgesi olarak bu tür hediyeler vermekteydiler. Ayrıca bağımlı ülkelerin kentleri ve büyük yerleşim yerleri onu ve maiyetini ağırlamakla yükümlüydüler (Hdt. VII. 118-119). *Phoros*'ların bir tür tamamlanması şeklinde görülebilecek bu konukluk masrafları kimi zaman kentlerin mali kaynaklarını önemli ölçüde zorlayabilmekteydi. İmparator kabul ettiği malları etrafındaki seçkin yoldaşları ve askerlerine dağıtıyordu⁸³⁶. Toplumsal ve politik ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla kral ile uyrukları arasındaki dağılımcı değiş-tokuş sistemi içinde işlevini yerine getirmekteydi. Pers imparatorluğuna bağımlı halklar kraliyet armağanlarını sadece krala değil; aynı şekilde krallığın temsilcileri satraplara da takdim etmekteydiler⁸³⁷.

Herodotos (III. 97) *nomos* dizelgesinde eyalet bölgesi içinde yer almasına rağmen, *phoros* ödemekten muaf tutulan aksine gönüllü armağanlar (*dora*) getiren kavimlerden bahseder. Beşinci *nomos* bölgesindeki (III. 91) Araplar, on yedinci eyaletteki (III. 94) Ethiopia'lılar; Kolkhis'liler ve Kaukasos dağlarına kadar uzanan komşuları. Ethiopia'lılar her iki yılda bir iki *khoiniks*⁸³⁸ som altın, 200 abanoz kütük, beş Ethiopia'lı çocuk ve fildişi armağan etmekteydiler. Kolkhis'liler ve komşuları her dört yılda bir 100 oğlan ve kız hediye göndermekteydiler. Kambyses'in Mısır seferi (M.Ö. 530-M.Ö. 522) esnasında yapılan müttefiklik antlaşmasıyla Araplar Perslerin güvenle çölü aşmalarına yardım etmekte ve Arabistan'ın güney ucuyla Gazze gibi Perslerin denetimindeki Filistin limanları arasında karlı kervan ticareti düzenlemekteydiler (Hdt. III. 7-9). Bunun karşılığında *phoros* ödemez; yerine düzenli olarak her yıl krala 1.000 *talanta* ağırlığında tütsü armağan ederlerdi (Hdt. III. 97). Bu idari düzenlemeler olasılıkla bölgelere göre şekillenen siyasi ve iktisadi gereklilik doğrultusundaki yapılanmalardı. Kralın öncelikli ilkesi iç güvenliği temin etmektir. İmparatorluğun iç huzuru

⁸³⁴ Öte yandan isyan, itaatsizlik ve fırsatçılık bireyin kralın gözünden düşmesine yol açardı. Buysa suç işleyen kimsenin herkesin önünde saray takılarının çıkarılmasıyla beli edilirdi, cezası ağır olsa korkunç işkencelere maruz kalıp öldürülürdü.

⁸³⁵ Briant 2002, 396.

⁸³⁶ Böylece Kyme'li Herakleides (*FGrHist* III C 1 F 2= Ath. *Deip.* IV. 145 d-f; ayrıca bk. 144f; 145a-d) çok konuşulan kral ziyafetini duyan birisine giderler çok yüksek geliyor. Ancak yakından bakıldığında her şeyin ekonomik; hatta tutumlu bir şekilde düzenlendiği görülür. Bu en yüksek mevkiideki diğer Persler içinde geçerlidir. Kral için günde 1.000 hayvan kesilmektedir. Atlar, develer, sığırlar, eşekler, ceylanlar ve çeşitli küçük hayvanlar. Çok kuş tüketilmektedir, Arap deve kuşları –bunlar büyük kuşlardır–, kazlar ve horozlar. Herkes yemekten arta kalanı beraberinde alabilir. Bu etin ve diğer besin madenlerinin büyük kısmı kralın beslediği muhafızlar ve hafif silahlılar için saraya götürülmektedir. Ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 70 vd.

⁸³⁷ Ksen. *Hell.* III. 1. 13; IV. 8. 2.

Plutarkhos (*Alk.* XVII. 6-7) Alkibiades, Abydos utkusunun ardından Sardeis satrabına sunulmak üzere yanına konuksever ve dostluk armağanları olarak Tissaphernes'in huzuruna çıktı.

⁸³⁸ *Khoiniks*: 52. 80 litre ağırlığında olan *medimnos* gibi bir tahıl ölçüsüdür ve takriben bir litreden biraz fazladır.

ve barışını sağlamak adına yerel özellikler dikkate alınmıştır. Bu amaçla bizzat kralın kendisi hediyeler vermek zorunda kalmıştır⁸³⁹. Dağlık kavimlere bölgedeki kral yollarının güvenliğini temin etmek amacıyla yıllık armağan olarak para gönderirdi⁸⁴⁰. Örneğin dev Zagros dağ silsilesinin göçebe kavimleri –Uksioi, Elymaioi, Susioi, Kossaii– hiçbir zaman Pers eyaletlerinden birine dönüştürülüp merkezi devlete dahil edilememişlerdir⁸⁴¹. Bazen de Mysia hinterlandındaki –Larisa, Hamaksitos, Kolonai–⁸⁴²; Pisidia/Lykaonia⁸⁴³ gibi bazı halklar uzunca bir süre imparatorluk yönetiminin bir parçası haline getirilme gerekliliği duyulmamıştır. Zagros gibi dağlık bölgelerin üretim kapasitesi kısıtlıydı. Üstelik dağlık arazide askeri seferlere çıkmak güçtü. Ayrıca yerli nüfusu tam anlamıyla tanımak olanaksızdı. Halk geçit vermeyen doruklara ve mağaralara sığınır, oralarda saklanırdı. Bu nedenle Persler dağınık yaşayan dağlılarla geçici anlaşmalar yoluyla başa çıkarlardı. Pers kralları yerel liderlere düzenli olarak armağanlar verirdi. Bu yolla kendine bağlayarak gerekli gördüğünde onların insan kaynaklarından yararlanırdı. Kabileler de dağ yollarının güven içinde geçilmesi için krallara yardım ederlerdi⁸⁴⁴. Bu karşılıklı iyi niyet antlaşması yakınlardaki yerleşik topluluklara yönelik saldırıların azalması demekti⁸⁴⁵. Bir diğer önemli sınır topluluğu da aşağı Amu Derya dolaylarında yaşayan İskitlerdi. Geleneksel yaşam biçimleri göçebelikti. Seçkin atlı savaşçılar toplumsal konumlarını akınlarda elde ettikleri zengin ganimetler sayesinde sürdürürlerdi. Pers krallığının İskitlerle ilişkilerini nasıl bir tutumla idare ettikleri belirsizdir. İskitlerin Pers ordusunda yaygın olarak yer aldıklarından yola çıkılarak Perslerin karşılıklı çıkar ilişkisi kurmayı başardıkları düşünülebilir⁸⁴⁶.

I. Dareios'tan beri *phoros/tributum* ve vergi sistemindeki değişikliğe rağmen, bu armağan türü süreklilik göstermiştir. Krallık hediyeleri halkların sadakatinin birer göstergesi; aynı zamanda üstün bir hükümdarın imtiyazının birer tasviridir. Armağanlar bir yandan normal ödemelerin yanında kralla saygı gösterilmesidir; diğer yandan ise, geleneksel idari yapının içinde olmayan halklar tarafından vergi ya da *phoros* gibi ödeme şekilleri sayılmaktaydı. Daha sonraki ifadelerde bilhassa yarı özerk göçebeler ve dağlık haklar gibi kendi esas fonksiyonları olan hediyeleri *phoros* oranının düzensiz fakat beklenen formu olarak

⁸³⁹ Herodotos (III. 90)'da üçüncü *nomos* dizelgesinde yer alan Paphlagonia *phoros* vermekle mükellefken; ancak olasılıkla Paphlagonia'nın dağlık kabileleri Pers egemenliği altındayken haraç/vergiden muaflardı (Arr. *anab.* II. 4. 1-2; Curt. III. 1. 22-24; ayrıca bk. Bosworth 2005, 74 vd.).

⁸⁴⁰ Diod. XVII 67, 3-5; Strab. XI. 13. 6. c. 524; Arr. *anab.* III. 17. 1-6; Curt. V. 3. 1-6.

⁸⁴¹ Ayrıca bk. Briant 1982a, 57-112; Tuplin 1987a, 115; Bosworth 2005, 114 vd.; Kuhrt 2007d, 413.

⁸⁴² Ksen. *Hell.* III. 1. 13; *Anab.* III. 2. 23; *Mem.* III. 5. 26.

⁸⁴³ Pisidia/Lykaonia'lılar Herodotos'un (III. 90) *nomos* listesinde yer almaktadırlar. Ayrıca bk. Diod. XI. 6; Ksen. *Hell.* III. 1. 13; *Anab.* I. 2. 19; III. 2. 23; *Mem.* III. 5. 26; Corn. *Nep. Dat.* XIV. 4. 6. 1; Polyain. *strat.* VII. 27. 1 'Autophradates'; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 114 dn. 26.

⁸⁴⁴ Strabon'a (XI. 13. 6. c. 524) göre, kral Kossaii dağlık kavime hem *phoros* öderdi hem de Ekbatana'da yazı geçirdikten sonra Babil'e giderken hediye dağıtırdı.

⁸⁴⁵ Briant 1982a, 81-94; Kuhrt 2007d II, 412 vdd.; Klinkott 2007, 268.

⁸⁴⁶ Rolle 1989, 95-98; Kuhrt 2007d, 413.

korunmuştur⁸⁴⁷. Özetle armağanlar; düzenli *phoros*'ların ve vergilerin öncüsü, özel durumlarda *phoros*'un yanında ödeme aracı, şahsi ilişkilerde değer ve sadakatin simgesi olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu üç tür büyük kralın egemenliğinin kabulünde “hakimiyet altındakiler armağanlar getirirler” genel şekliyle birleşirler⁸⁴⁸.

3.4. *Phoros/Tributum* ‘Haraç’

“Kendi hakimiyetinin anısına izafeten Susa’da her Pers kralı bir kale, konut, hazine dairesi ve toplanılan *phoros*'lar için bir depo inşa ederdi. Deniz kıyısındakilerden (= *paralios* [παράλιος]) gümüş, iç kısımlardan her bir eyaletin (= *khora* [χώρα]) boya, ilaç, saç, yün (ya da bu türden herhangi bir şey) ve sığır gibi ürünleri alınırdı. Uzun kol –çok yakışıklı biriydi, dizlerine kadar erişen kolları aşırı derecede uzundu– Dareios tarafından *phoros*'ların düzenlenmesi yapıldı (= *diataksanta tous phorous* [διατάξαντα τοὺς φόρους]). Altın ve gümüşün büyük bir kısmı işlenirdi ve çok fazla sikke darp edilmezdi. Depolarda toplanıp armağanların (*dora*) daha iyi uyarlanabilineceğine inanıyorlardı. Gereksinimleri karşılamaya kâfi gelecek kadar sikke darp ederlerdi; fakat diğer taraftan masrafların gerekliliyle orantılı olarak basılırdı”⁸⁴⁹.

Antik kaynaklarda boyunduruk altındaki halkların haracı, Latince *tributum*'u Hellence eski bir terim olan “*dasmos*” (δασμός) şeklinde ifade edilmekteydi⁸⁵⁰. Klasik Dönem yazarların bu terimi Perslere ödenen haracı nitelemek amacıyla özellikle kullandıkları varsayılmaktadır⁸⁵¹. Buna karşılık başlangıçta *phoros* (φόρος), olasılıkla Akhaimenid

⁸⁴⁷ Hdt. III. 97; III 13; 89; IV. 126; Diod. X 15; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 115; 142; Klinkott 2007, 268.

⁸⁴⁸ Klinkott 2007, 268.

⁸⁴⁹ *FGrHist* II B 128 F 3a ‘*Polykleitos*’= Strab. XV. 3. 21 c. 735.

Antik yazarlar arasında Pers tarihi üzerine çok sayıda çalışma olmasına rağmen, idari sistemi hakkında kaleme alınan neredeyse yok denecek kadar az eser söz konusudur. Sayılı bu kaynaklar da maalesef günümüze kadar ya fragman halinde ya da antik yazarların satır aralarında değinmeleriyle günümüze kadar gelmiştir. Bu konu üzerine şimdilik Larissa’lı Polykleitos’un (*FGrHist* II B 128 F 3a) yukarıda yer verilen fragmanı ve Knidos’lu Ktesias’ın “*Asya’daki Phoros/Haraç’lar Üzerine*” (= *peri ton kata ten Asian phoron* [περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν φόρων]) eseri bilinmektedir (*FGrHist* III C 1 688 F 53-54= Ath. *Deip.* II. 67 a; X. 442 b).

⁸⁵⁰ Aiskh. *Pers.* 584-587; Hes. *theog.* 425; 678; Ksen. *Anab.* I. 1. 8; V. 5. 10; *Oecon.* 4. 14; *Kyr.* IV. 6. 9; II. 4. 14; Isok. *Hel.* X. 27; Soph. *Oed. Tyr.* str. 36; *Oed. Col.* str. 635; Eur. *Androm.* 132; Diod. IV. 10. 2-5; XV. 79. 5; Plut. *Thes.* 15-23; Suda δ 80 s.v. <Δασμολογία= *Dasmologia*>: φορολογία. καὶ <Δασμολόγοι,> φορολόγοι. “*dasmos* tahsilatı: *phoros* tahsilatı. Aynı zamanda *dasmos* toplayıcıları; *phoros* toplayıcıları [anlamındadır]”. Suda δ 82 s.v. <Δασμός= *Dasmos*>: μερισμός, φόρου ἀπαρχή. Bölüm/hisse/pay, *phoros*'un ilk mahsulü. Suda’nın (*loc. cit.*) anlatısına izafeten, Ksenophon krala *dasmos* olarak beslenen on yedi tane erkek tay bulduklarını; ayrıca yine Atinalıların Minos’un seferinden korktuklarından Girit’e *dasmos* göndermeye karar verdiklerini kaleme alır (Konuya ilişkin olarak esasen bk. Plat. *Min.* 321a; *Leg.* 706a; Isok. *Hel.* X. 27; Plut. *Thes.* 15-23). Suda δ 81 s.v. <Δασμολογῶ= *Dasmologo*> αἰτιατικῆ. συνάγω. Πλάτων μὲν ἀτελεῖς φόρων τοὺς παρ’ αὐτὸν φοιτῶντας ἐποίει· σὺ δὲ δασμολογεῖς, καὶ παρ’ ἑκόντων καὶ ἀκόντων λαμβάνεις. *Dasmos* tahsil ediyorum. Akkusativle biriktiriyorum/topluyorum. Platon kendisiyle çalışmaya gelenleri *phoros*'tan muaf tuttu, fakat sen gönüllü ya da gönülsüz verenlerden *dasmos* al. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SEG* XXII 508; *IG* II² 2291a; ayrıca bk. Whitehead 1998, 173-188; Murray 1966, 142-156.

⁸⁵¹ Wallinga 1989, 173-181; Murray 1966, 142-15; Whitehead 1998, 173-188; Klinkott 2007, 270.

imparatorluğunun idari sisteminden model alınıp organize edilen Attika-Delos Deniz Birliği'ne gönüllü ödenen aidat/bağış/ödenti anlamına geldiği; Pers imparatorluğuna verilen *dasmos*'tan ayırt edilmesi amacıyla bu terimin tercih edildiği düşünülmektedir⁸⁵². Bu federal birliğin Delos'tan çıkıp Atina'nın egemenliğine girmesiyle terminolojide bir değişiklik olduğu gözlenmektedir. Artık *phoros* gönüllü verilen değil; dikteyle anılan bir haraca dönüştürülmüştür. Dolayısıyla onların karakterlerindeki federal aidat/ödenti fethedilen halkların vermek zorunda kaldığı haraca tekabül eder. Öyle ki, sonunda yeni bir kavram olan *phoros*, daha ziyade Perslere ödenen *tributum*'u belirtmek amacıyla kullanılan ve eski bir terim olan *dasmos*'un yerini alır⁸⁵³. Perslere tahsis edilen *tributum* için terminolojide *dasmos* kavramına ilk yer veren Aiskhylos'tur (*Pers.* str. 584-587). Buna karşın Herodotos eserinin genelinde Perslere ödenen haraç için *phoros* terimini tercih etmiştir. Yapıtında bu kavrama otuz iki kez yer verirken bunlardan yirmi beşi Perslerle ilişkindir⁸⁵⁴. Bunun yanı sıra eserinin sadece Perslerle ilgili kısmında altı yerinde haraç olarak *dasmophoros* (δασμοφόρος) terimini tercih etmiştir⁸⁵⁵. Bilhassa I. Dareios'un *nomos* dizelgesinden her bir kentin imparatorluğa ödediği vergi için *dasmos* /*dasmophoros* yerine *phoros* terimini yeğlemesi yukarıdaki savı çürütmesi bakımından önemlidir. Platon (*Leg.* 695c)'de Büyük Kyros'un Perslere söz verdiği *dasmos*'u Dareios'un düzenleyip yasal yürürlüğe koyduğundan bahseder. Isokrates (*Paneg.* IV. 123) Spartalıların Kral Barışı'ndan sonra Ionia'luların onlardan Pers haracı toplandığını (δασμολογεῖσθαι) belirtir. Ksenophon ise Perslere tahsil edilen *phoros*'tan ziyade *dasmos* terimini tercih etmiştir⁸⁵⁶.

Persepolis kral tabletlerinde *phoros/tributum*'a *bāji* terimi tekabül etmektedir. Eski Persçe'de *bāji*- “paylaşmak, bölüşmek, bir şeyin kısmı, hisse, payı” anlamındaki *baga* kavramından türemiş olsa gerektir⁸⁵⁷. Genel, krallığa ait anam derecesinde *bāji* boyunduruk altındaki halklar üzerinde bir fatihin bir bakıma da kabulün arzı olarak talep ettiği kralın bir payıdır. Diğer yandansa hakimiyeti altındakilerin adaletini ve düzenini garanti etmesinin karşılığı şeklinde kralın hakkının bir payıdır⁸⁵⁸. Herodotos (III. 97) “yük/borç/haraç

⁸⁵² Schuler 2007, 376-384; ayrıca bk. Kallet-Marx 1993, 47-49.

⁸⁵³ Wallinga 1989, 173-181; Whitehead 1998, 173-188; Klinkott 2007, 270.

⁸⁵⁴ Hdt. I. 192; III. 13; 67; 89-97; 117; IV. 165; V. 49; VI. 42; 59. Diğerleri ise I. 6; 27 ‘Küçük Asya kentlerinin Kroisos’a ödemeleri’; 106 ‘iki kez: Asya’nın İskitlere’; 171 ‘Karia’lılar haraç ödemezler’; II. 182 ‘Kypros’un Mısır’a’; IV. 35 ‘metophorik bir kullanımdır: çabuk doğurmak için Eileithyia’ya (Doğum Tanrıçası) verilir’. Ayrıca bk. Whitehead 1998, 180 dn. 32.

⁸⁵⁵ Hdt. III. 97 ‘Persis haraç ödememekteydi’; V. 506 ‘Histiaios, Dareios’a Sardinia’yı haraca bağlayacağına söz verir’; VI. 48 ‘kıyı boyunca haraç gönderen kentler’; VI. 95 ‘haraca bağlı yerlerin yaptırıp gönderdikleri gemiler’; VII. 51 ‘Büyük Kyros, Atina hariç bütün Ionia’yı Perslere haraç vermeye zorladı’; VII. 108 ‘Thessalia’ya kadarki bütün Hellenler haraca bağlanmıştı’.

⁸⁵⁶ Ksen. *Hell.* III. 4. 25; *Anab.* I. 1. 8; IV. 5. 24; 34; *Oecon.* IV. 9; 11; *Kyr.* II. 4. 12; 14; 22; 31; III. 1. 1; 10; 34; IV. 5. 40; 6. 9; VII. 4. 2; 9; 79; VIII. 6. 3; 4; 8; 16; ayrıca bk. Murray 1966, 154; Whitehead 1998, 175 dn. 11.

⁸⁵⁷ Sancisi-Weerdenburg 1989, 137 vd.; Herrenschildt 1989, 107 vd.; 115.

⁸⁵⁸ Klinkott 2007, 272.

ödemek/getirmek” (φόρον φορεῖν) ile “hediye sunmak/taşımak” (δῶρα ἀγίνεῖν) arasında dilsel farklılık gözetmiştir. Büyük olasılıkla historiograf özel haraçlarını adlandırılmasında *phoros* (getiren) temel sözcüğüyle birlikte semantik bir dilin devamlılığını izlemiş olmalıdır. Çünkü bu temel kelime eski doğu terimi olarak bulunmaktadır. Eski Ahit metninde “getirmek, götürmek, taşımak” anlamına gelen, *yabal* kökünden türeyen *b^elō* kavramı bilinmektedir. Bu kelime Akkadça’da hem dil hem de içerik olarak Hellence *phoros* terimine tekabül eden *biltu* ile özdeşleştirilmektedir⁸⁵⁹.

Phoros/tributum Akhaimenid imparatorluk idari sisteminin temel taşlarından biridir. Haraç vermek de armağan getirmek gibi eski bir doğu geleneğidir. Herodotos’un (III. 89) tarih anlatısına izafeten, Büyük Kyros ve ardılı II. Kambyses’in hükümdarlığı esnasında boyunduruk altındaki halkların *phoros*’a ilişkin belirli/kesin ödeme kuralları yoktu; aksine armağanlar sunarlardı/ἐπι γὰρ Κύρου ἄρχοντος καὶ αὐτίς Καμβύσειω ἦν κατεστηκὸς οὐδὲν φόρου πέρι, ἀλλὰ δῶρα ἀγίνεον. Ksenophon’un (Kyr. VIII. 6. 3) aktarımından Büyük Kyros satrapların temel vazifelerinden birini *dasmos* toplamak şeklinde belirlemiştir. Arrianus (Ind. I. 3) Hintlilerin önce Assurlara, sonra Medlere ardından Perslere boyun eğdiklerini ve Kambyses’in oğlu Kyros’un belirlediği haraçları ödediklerini (*phorous apepheron* [φόρους ἀπέφερον]) aktarır. Arrianus’un bu pasajı güvenilir bir delil olarak kabul edilmeyebilir. Zira Hindista’nın o sıralar imparatorluğa dahil olup olmadığı muğlaktır. En azından Dareios Behistan-Bisutun yazıtında halklar/ülkeler listesi arasında Hindista’nın adına rastlanmamaktadır⁸⁶⁰. Herodotos (III. 13; ayrıca bk. Diod. X. 15) Kambyses’in M.Ö. 525 yılında Mısır galibiyetinin akabinde Libya, Kyrene ve Barka’lıların kendi arzularıyla Pers hakimiyetini tanıdıklarını; armağanlar gönderip (*dora epempon* [δῶρα ἔπεμπον]) haraç verdiklerini (*phoron etaksanto* [φόρον ἐτάξαντο]) ifade eder. Dareios’un organizasyonunda Mısır *nomos* dizelgesinde yer alan Libya, Kyrene ve Barka’lıların *phoros* yükümlüklerinin devam ettiği görülmektedir (Hdt. III. 91). Herodotos (III. 67; IV. 165) tarih anlatısında, Kambyses’e karşı ayaklanan Gaumata/Smerdis uyruklar arasında destek kazanmak amacıyla üç yıl süreyle kimseden *phoros* alınmayacağını ve askere çağrılmayacağını yasal beyanda bulundu. Akhaimenid idari sisteminde bütün krallığı kapsayan düzenli ve kesin *phoros* ödeme tutarlarını belirleyen ve yürürlüğe koyan ilk kral I. Dareios’tur⁸⁶¹. Herodotos’un (III. 89-96) *nomos* ile Dareios’a ait Persepolis kral yazıtlarında imparatorluğa bağlı *dahyāva* listeleri bu durumu kanıtlamaktadır: *Ahura Mazda’nın inayetiyle Persis dışında ele geçirdiğim halklar/ülkeler*

⁸⁵⁹ Schaper 1995, 535 vd.; Altheim - Stiehl 1963, 149; Klinkott 2005, 163 dn. 63; 2007, 271.

⁸⁶⁰ DB col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 140).

⁸⁶¹ Hdt. III. 89; Plat. Leg. 695c; FGrHist II B 128 F 3 ‘Polykleitos’= Strab. XV. 3. 21 c. 735; XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Plut. mor. III. 172 f; Regum 2; Polyain. III. 11. 5; VII. 11. 3. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 140; Wiesehöfer 2003, 104; Klinkott 2007, 270.

*bunlardır; onlara hükmettim; onlar bana vergi/haraç (bājim) getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar; benim yasalarıma –onlar sımsıkı bağlandılar*⁸⁶².

Kral haraç ödeyen bütün halkların resmen imparatorluğa ait hem de kralın yasa ve emri altında olduklarını açıkça dile getirmektedir. Dolayısıyla ödemenin kesilmesi veya karşı çıkılması isyanın göstergesiydi. Esas itibarıyla bütün krallık bölgesi *tributum* ödemekle mükellefti. Herodotos'a (III. 97) göre, yalnızca Persis bundan muaftı. Gerçi Persepolis tabletlerinde hediyelerin yanında haraçların çokluğu belgelenmektedir⁸⁶³. J. Wiesehöfer bu görünen tezatlığa tam bir açıklama getirmektedir: *Phoros* (önceden *dasmos* gibi) boyunduruk altındaki halkların *imperium*/egemen yetkiye ödemek zorunda olduğu bir *tributum*'dur. Merkez ülke olarak Persis bu yükümlülükten hariç tutulmuştur. Lakin *phoros* şeklinde adlandırılmayan başka haraçlar ödemek zorundaydı⁸⁶⁴. Bu imtiyaz etnik bir kimliğe değil; sadece ülkeye tanınmıştı. Bu nedenle Persis'te yaşamayan Persler *phoros* vermekle mükelleflerdi⁸⁶⁵.

Merkez ülkenin bu özel statüsü başlangıçtan itibaren geçerli değilmiş gibi gözükmektedir. Bilakis I. Dareios tarafından Mag Gaumata'nın devrilmesinin hemen tekabülünde tanzim edilmiş olmalıdır. Persis'teki Behistun kayalığına oyulan I. Dareios yazıtında hükmettiği ülkeler listesinin verildiği kısımda bu durum daha da belirginleşir: Persis büyük krala *tributum* veren ülkelerin en başındadır⁸⁶⁶. Bir sonraki Dareios Persepolis yazıtından (DPe 8 vd.) itibaren Persis direk ve görünüşe göre Büyük Kral ile eşdeğerde adlandırılır. Bu sebepten dolayı Persis daha sonraki *phoros* listelerinde yer almamaktadır, liste çoğunlukla Elam, Med ve Babil'le başlamaktadır⁸⁶⁷.

Genel ve krallığa ait anam derecesinde *bāji* boyunduruk altındaki halklar üzerinde bir fatih bir bakıma da kabulün arzı olarak talep ettiği kralın bir payıdır. Diğer yandansa, krallığında hak ve düzeni garanti etmesinin karşılığı olarak kralın hakkıdır. Aslında *phoros* vergi ya da armağanlar gibi, aynı parçanın bir bütünüdür. Bu yüzden J. Wiesehöfer *phoros* ve *dora*'da nesnel değil; kavramsal ayrım gözetir⁸⁶⁸. En alt idari düzeyde *phoros* doğal ya da özel ürünler şeklinde verilmekteydi. Bu ürünler yerel yöneticiler veya en son aşamada

⁸⁶² DB col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17); DPe 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); DNa 3; Dse 3. 14-27 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30).

⁸⁶³ Koch 1992, 64 vd.; Herrenschildt 1989, 107-120; Klinkott 2007, 270 dn. 31.

⁸⁶⁴ Wiesehöfer 1989, 183 vd.; 187 vd.

⁸⁶⁵ Bu durum Smerdis'i öldürenlere tanınan özel ayrıcalıktan dolayı bir şekilde çıkarılmaktadır: I. Dareios kendisine yardım eden Otanes, Anaphas ve Zopyros'u *phoros*'tan muaf tutarak özel bir muamelede bulunmuştur (Hdt. III. 83; Diod. XXXI. 19. 2; ayrıca bk. Gschnitzer 1988, 111-113; Wiesehöfer 1978, 168-174; Klinkott 2007, 271 dn. 34).

⁸⁶⁶ DB col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-18).

⁸⁶⁷ Büyük Kralın krallığı ve Persis arasındaki fark anavatan olmasıyla ifade edilir. Hdt. III. 83; 160; Diod. XXXI. 19. 2. Persis'in *phoros* muafiyeti yoğunlukla I. Dareios'un yedi Perslere tanıdığı *phoros* ödememe imtiyazıyla birlikte karar verilmiş olmalıdır.

⁸⁶⁸ Wiesehöfer 2003, 103-105.

satraplar tarafından kısmen paraya ya da değerli madenlere dönüştürülmekteydi⁸⁶⁹. Doğal ürünlerin büyük bir kısmı satraplık içinde ordu iaşesi için yeniden kullanılırdı⁸⁷⁰. Ancak paraya çevirme ya da dönüştürülmenin nasıl yapıldığı tam manasıyla anlaşılmamaktadır. Şurası kesindir ki, değerli madenlerde *tributum* ödeyen kentler ve Muraşu ailesi gibi büyük bankalar bunda önemli rol oynamaktaydılar⁸⁷¹. Toplanan haraç ve vergi türleri eyalet merkezinde olmadıkları sırada hanelerinde saklamak amacıyla satraplık merkezinde valilere tahsis edilmiş konutlar/devlet hazineleri (οἰκοί) ve araziler yer almaktaydı (Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 4). Kraliyet garnizonları tarafından korunan surlarla çevirili genellikle konakların içerisinde yer alan hazine dairesinde satrap yalnızca kralın *phoros* payını muhafaza etmekteydi⁸⁷². *Phoros*'ların büyük bir kısmını doğal kaynaklar, tarım, hayvan ve hayvan ürünleri oluşturduğundan eyalet bölgelerinin korunaklı mevkilerinde ambarlar bulunmaktaydı. Malzemelerin toplanıp işlemde geçirildiği depolar satrap ve adamları tarafından özenle gözetim altında tutulurdu⁸⁷³. Satrap toplanan *phoros*'lardan satrap ile mahiyetindeki görevlilerin ücretleri ve masrafları aldıktan sonra, belirlenmiş olan Büyük Kral'ın payını yılda bir kez gönderir⁸⁷⁴ ya da Babil hazinesindeki gibi üst düzeyde memurlar tarafından Susa ya da Persepolis'teki kraliyet hazinesine götürülmekteydi⁸⁷⁵. Herodotos'un (III. 96) *nomos* listesinin, her ne kadar sayısal değerinde hem coğrafik hem de idari detaylarda problem olsa da, esas ilkesinde görünen; haraçların bir kısmının değerli metallere dönüştürülüp *phoros* olarak krala yollanmasıdır. Persepolis metinlerinden de hazine, gümüş ya da haracın Susa'ya, Persepolis'e ya da

⁸⁶⁹ Ksen. *Oecon.* IV. 11; *Anab.* III. 4. 31: Hububat, Şarap ve at yerine keçi/teke; *anab.* IV. 5. 25; Arr. *anab.* I. 26. 3: kral için *damos* olarak eklemek; Hdt. III. 90: Kilikia atı; III. 91. 2: Mısırdan balık ve hububat; Strab. XI. 13. 8 c. 525: Kappadokia'lılar yıllık gümüş vergisi, 2.500 at, 2.000 katır ve 50.000 koyun; Strab. XI. 14. 8 c. 530: Armenia 20.000 tay; Strab. XV. 3. 21 c. 735: gümüş; Strab. XV. 2. 14 c. 726: Karmania bereketli bir ülkedir; ayrıca gümüş ve bakır bakımından oldukça zengindir; Neh. 13. 10 vd.; Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 46. Strabon'un (XV. 3. 21 c. 735)'de aktardığı bu tuhaf referans belki bu farklılıkla; kıyı halkların gümüşten *tributum*'u kendi ülkelerindeki hammaddelerden üretebildikleriyle açıklanabilir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Petit 1990, 161 dn. 233; Klinkott 2007, 272 dn. 40.

⁸⁷⁰ (Ps.-) Aristoteles (*Oecon.* II. 2. 38) Antimenes satraplara ülkenin yasası uyarınca krallık yolları yakınındaki dükkanları restore etmelerini buyurdu. Her ne zaman bir ordu ya da kral eşlik etmeksizin bir alay taburu bu ülke içinden geçince, bir memurunu dükkandaki malları onlara satmalarını sağlamak üzere gönderirdi. Aristoteles'in bu anlatısı finansal tebdil/değişikliğinin olasılığını belgelemektedir: Krallık ordusunun ilerleyişinde iaşesi kral yolu üzerindeki ambarlardan karşılanırdı. Herodotos (I. 192) Büyük Kral topladığı vergiden başka, kendi yiyeceğini ve ordusunun erzakını sağlamak için buyruğu altındaki ülkenin bütünü bölgelere ayırdı.

⁸⁷¹ Wiesehöfer 1989, 186; ayrıca bk. Wallinga 1984, 411; Klinkott 2005, 165 dn. 68; 2007, 272 dn. 42.

⁸⁷² Kaledeki hazine merkezi için bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 15. 28; Strab. XV. 3. 21 c. 735; Ezra: 6. 2; Akhaimenid krallığından önce: Hdt. I. 98 'Med krallığı'; Diod. II. 6. 2; 7. 1; ayrıca bk. Descat 1989, 82; Tuplin 1987b, 128-131.

⁸⁷³ Kuhrt 2007d II, 414.

⁸⁷⁴ Kyros: Ksen. *Anab.* I. 1. 8; Maousolus: (Ps.-) Aristot. *Oecon.* II. 13a; Idrieus: Isok. Phil. V. 104; ayrıca bk. Tuplin 1987a, 138 dn. 110.

Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 6) Kyros'un satraplara yaptığı konuşmasındaki alıntısında; valileri seçerken bize ülkelerin değerli ürünlerini yollayacak insanlar da bulmak gerekir. Böylelikle yerimizden ayrılmadan eyaletlerin en güzel ürünlerine sahip olabiliriz. Zira bu bizim hakkımızdır.

⁸⁷⁵ PFT 1357 (Hallock 1969, 383); ayrıca bk. PFT 1342 (Hallock 1969, 379); Koch 1992, 66; Klinkott 2005, 204.

Susa'dan Matezziş'e nakledildiği bilinmektedir⁸⁷⁶. Kral bu *tributum*'u kraliyet merkezindeki hazine dairesinde sanat eserine dönüştürmekte ya da eritilip toprak kapların içinde depolat-tırmaktaydı⁸⁷⁷.

Phoros ekstra bir vergi ve kral iaşesinin ödendiği kendine özgü bir haraç türünden ziyade haraç toplanmasındaki uygulama bir emare izlenimini sunmaktadır. (Ps.) Aristoteles (*Oecon.* II. 14a) Karia satrabı/*dynastes*'i Mausolos'un *hyparkhos*'u Kondalos, belirli bir günde Karia'daki *bütün* haraç ve hediyeleri toplamaktaydı. Kondalos ödenmesi gereken vergi, haraç ve armağanların hepsinin de içinde bulunduğu toplam meblağı almış gibi gözükmektedir⁸⁷⁸. Farklı vergi türlerin kendi içinde sınıflandırılması ilk olarak epigrafik belgelerde ortaya çıktığından, olasılıkla her türlü ödeme için ayrı kasalar olmak zorunda değildi⁸⁷⁹. Benzer şekilde bu durum Mısır satrabı Arsames'in her bir bölge/eyalet yöneticisine gönderdiği; aylık bütün haraçları kendisine yollamak zorunda oldukları talimatından da öğrenilmektedir⁸⁸⁰. Bilhassa farklı vergi türlerinin birlikte verilip kaydedildiği Persepolis tabletlerinde de görülmektedir. Persepolis metinlerinde krallık haracından bahsedip etmediği ve herhangi bir yöneticinin toplayıp toplamadığı belli değildir. Zira tabletlerde sadece ödeme türleri kaydedilir⁸⁸¹.

Satrap hazine dairesinden yıllık ödemeler toplam olarak krala verilirdi. Satrap vasıtasıyla kraliyet kasasına teslimiyle ilintili belgelerde genel vergilerin kârı ve *phoros* ödemeleri arasında fark gözetmeksizin yalnızca "hazineden" bahsedilir⁸⁸². Strabon'un (XI. 14. 8 c. 530)

⁸⁷⁶ PF 57 (Hallock 1969, 97): (*gemi olarak?*) *ba-zi-iş (haraç/vergi) Maturban'dan Susa'ya aldı.* PF 1357 (Hallock 1969, 383): *Onlar Babil'den hazneyi taşıdılar, Persepolis'e götürdüler.* PF 1342 (Hallock 1969,379) *haznedar (ka-za-bar-ra/bazikara) Mannuya Susa'dan gümüşü aldı Matezziş'e götürdü.* PF 1495 (Hallock 1969, 419): *Otuz bir kişiyle birlikte Udana'dan ba-zi-iş (haraç/vergi) aldılar, onlar Barrikana'dan Susa'ya götürdüler.* PF 14 (Hallock 1969, 89): *Nappupu tarafından temin edilen tahılı Liduma aldılar.* Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 138 dn. 111.

⁸⁷⁷ Herodotos'un (III. 96) anlatısına istinaden, Büyük Kral hazineye ödenen paraları, madenleri eritiyor ve toprak kaplara doldurtuyordu. Kaplar dolunca bu kapları kırdırıyor, para gerektiği zaman ihtiyacı kadar sikke darp ediliyordu. Diod. II. 40. 5: *Bütün haraçların dörtte biri India'dan krallık hazinesine gitmekteydi.* İskender bu hazineleri görmüştür; Susa: Diod. XVII 66; Arr. *anab.* III 16, 7; Curt. III. 2. 11; Plut. *Alex.* 36; Strab. XV. 3. 9 c. 731; Persepolis: Diod. XVII. 70; Curt. V. 6. 3; Plut. *Alex.* 37; Strab. XV. 3. 9 c. 731; Pasargadai: Curt. V. 6. 3; Strab. XV. 3. 11; Ekbatana: Strab. XV. 3. 9 c. 731.

Diodoros (XVII. 74. 4) ve Arrianus'a (*anab.* III. 19. 5) göre İskender, III. Dareios kaçtığından Ekbatana'da yaklaşık 80.000 *talanta* ele geçirmiştir. Strabon'un (XV. 3. 9 c. 731) aktarımına istinaden, İskender'in kendisiyle getirdiği bütün hazineye, III. Dareios'un servetinden 80.000 eklenmesiyle 180.000 *talanta*'ya (yani 4680 ton gümüş ya da 468 ton altın) ulaşmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tuplin 1987a, 138 dn. 112.

İmparatorluğa tabi halkların yıllık haraç göndermeleri için ise bk. Hdt. III. 89. 2; Polyain. III. 11. 5; Strab. XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; ayrıca bk. Petit 1990, 160 vd.; Wiesehöfer 1989, 186.

Tributum'un depolanması ve eritilip toprak kaplar içinde muhafaza edilmesine ilişkin bk. Hdt. III 96; kıymetli nesnelere için ise Strab. XV. 3. 21 c. 735.

⁸⁷⁸ Aristoteles'in (*Oecon.* II. 14a) anlatısına göre, Mausolos'un *hyparkhos*'u olan Kondalos'un bir bölgeden her geçişinde kendisine bir koyun, bir domuz ve bir de dana verilmeliydi. Ödeme yapan kişinin adı ve veriliş tarihini kaydettikten sonra, ona bunları evine götürerek kendisi geri dönene kadar beslemesini emretti. Aradan yeterli bir süre geçtiğine kanaat getirince, beslenmiş olan hayvanı hesaba kattığı yavrusuyla birlikte geri istedi.

⁸⁷⁹ Klinkott 2007, 273.

⁸⁸⁰ Porten 1996, 113-114 B 10.

⁸⁸¹ Klinkott 2007, 273.

⁸⁸² PFT 1342 'Susa'; 1357 'Babil'; PFT 1495 'Udana': Hallock 1969, 379; 383; 419; Driver 1954, 30 vd. mektub X; XI. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 138 dn. 111; Klinkott 2007, 273 dn. 44.

anlatısından Armania satrabının Büyük Kralın düzenlediği yıllık Mithra festivaline kendi “hazinesini” gönderdiği; ancak bunun *phoros* şeklinde adlandırıldığı bilinir. Bu nedenle bütün haraçlardan krallık payına yollananın zaten *phoros*'u da kapsadığı sonucuna ulaşılır. Çünkü şu ana kadarki resmi belgelerin hiçbirinde ayrı bir yük olarak tahsis edildiği kaydedilmemiştir⁸⁸³. Pers vergi yapısına ilişkin Elephantine'deki Mısır gümrük kayıttı ve Labraunda yazıttı gibi ele geçen teferruatlı dokümanlarda bu terimden bahsedilmemektedir⁸⁸⁴. Daha ziyade satraplık merkezindeki halklar galiba karışık malların toplam bedelini ödemek zorundaydı. Onların büyük bir kısmı büyük olasılıkla satraplık bölgesinde kalmaktaydı. Zira hizmetlilerin maaşı bunlardan ödenmekteydi. Sadece nispeten küçük bir kısmı değerli madenlere dönüştürülmekte ve satrap hazine dairesinde depolanmaktaydı⁸⁸⁵. Krala gönderilen ve yeniden dağıtılan bu kazanç büyük olasılıkla *phoros*'tu⁸⁸⁶. Buna göre bir pay/kısım olarak *tributum*'dur. Bu nedenle *phoros* için genel bir muafiyet verilmemiş olsa gerektir. Zaten *phoros* genel vergileri kapsamakta veya fiyat artırılmaktaydı⁸⁸⁷. Persepolis tabletlerinde dolaylı olarak bu durum doğrulanmaktadır. Babil, Susa ve Arakosia için bir hazineden bahsedilirken *phoros*'tan muaf Persis'in adı geçmez⁸⁸⁸. Anlaşıldığı kadarıyla *phoros*'un özgü yapısı, Büyük Kral bu yükümlülüğü nadir durumlarda feshedebilirken satrapsa hiçbir suretle kaldıramazdı. Zira bu yükümlülük kral ve krallık için sadakat görevinin temel yapısını temsil etmekteydi⁸⁸⁹.

3.5. Kral İaşesi

Kralın iaşesi *phoros*'un, genel vergiler ve hediyelerin yanında ödenen ve direk krala verilmek zorunda olunan özel bir haraç türüdür. Esasen bütün krallık payına aittir; ancak kısmen özel topluluk ya da bölgelerde daha yoğunluktadır. Herodotos'un (I. 192) anlatısına göre, Büyük Kral topladığı *phoros* haricinde kendi yiyeceğini ve ordusunun erzakını karşılamak amacıyla buyruğu altındaki bütün bölgeleri ayırdı. Bir yılın toplam on iki ayın dört ayında orduyu Babil besliyordu. Sekiz aylık yiyeceği ise, Asya'nın geri kalan bütün ülkeleri

⁸⁸³ Klinkott 2007, 274.

⁸⁸⁴ Porten - Yardeni 1993, 282-295; XX-XXI; *I.Labraunda* n° 42.

⁸⁸⁵ Wiesehöfer 1989, 186; 2003, 105; Klinkott 2007, 274.

⁸⁸⁶ Polyainos'a (*strat.* VII. 11. 3 '*Dareios*') göre, insanları vergiye bağlayan ilk kral I. Dareios'tur. Bu ekonomik düzenlemelerinden ötürü birçok kişinin nefretini kazandı. Büyük Kral bütün eyaletlerdeki satraplara vergi oranını yükseltmelerini buyurdu. Satraplar yüksek meblağda para topladılar; bunları krallık merkezi Susa'ya gönderdiler. I. Dareios onların yarısını alırken geriye kalanını ise, insanlara geri verdi.

⁸⁸⁷ Wiesehöfer 2003, 104 vd.; 1989, 186; Descat 1989, 83.

⁸⁸⁸ Wiesehöfer 1989, 183 vd.; Klinkott 2007, 274.

⁸⁸⁹ Herodotos (VI. 59) Sparta ve Pers geleneklerinde benzeşen noktalara değindiği pasajında Sparta'da kral ölüp diğeri başa geçince halkın önceki krala ya da devlete olan bütün borçlarını sildirdi. Perslerde ise, kral hükümdarlığının başlangıcında vaktinde ödemesi yapılmayan bütün kentlerin *phoros*'larını bağışladı. Thukydides'e (VIII. 5) göre, Peloponnesos savaşları esnasında Lydia eyalet valisi Tissaphernes Atinalıların engellemesi yüzünden idaresini üstlendiği satraplık merkezindeki kentlerden *phoros* toplayamadı. Artakserkses'in oğlu II. Dareios'a gönderemediği haraçlar yüzünden borçlanmıştı. Kral Tissaphernes'ten son zamanlardaki *phoros*'ları göndermesini emretti. Bu nedenle Lydia satrabı Atinalıların gücünü kırarsa, Küçük Asya kentlerinden rahatlıkla *phoros* toplayabileceğinden Lakedaimon'luları destekledi.

karşılmaktaydı. Aslında kralın geçimliği/iaşesi satraplık bölgesindeki kraliyet arazilerinden gelmekteydi ve ana haracı oluşturmaktaydı⁸⁹⁰. Konuya ilişkin Pers zamanı kuneiform arşivleri açıkça “kralın arazisinden” bir yılda “kralın payının”; ayrıca “kralın iaşesinin” sağlandığından bahseder⁸⁹¹. Kralın erzakı imparatorluğu temsil ettiği için buna yaraşır ürünlerden meydana gelmekteydi. Athenaios’un (*Deip.* IV. 145 vdd.) ve Polyainos’un (*strat.* IV. 3. 32 ‘*Aleksandros*’) kral sofrası için krallığa bağlı birçok bölgeden getirilen Pasargadai’daki aktardığı yemek listesiyle bu ürünler kısmen bilinmektedir. Kralın geçimliği için bu ödemeler, Pers imparatorluğunda en eski haraç formlarından biridir. Persopolis tabletlerinde bunun için “kralın payı” anlamına gelen *bāji* kelimesi kullanılır⁸⁹². Akhaimenid zamanından önce kralın geçimliği için aşiret sürülerinin paylaşılması geleneği söz konusuydu. Bu bağlamda Persepolis tabletlerine göre kralın iaşesi ilk önce küçükbaş hayvanlardan oluşmaktaydı⁸⁹³. *Bājikara-* (*matira*)= “*kralın payını yapan*” makam sahibi olarak kralın sürülerinin sorumluluğunun yanında yemlerin ve arazilerin ekimiyle yetkiliydi⁸⁹⁴. Besi hayvanlarının yetiştirilmesi için gerekli kraliyet hububatları bundan ötürü *bāji* olarak adlandırılmış olabilir⁸⁹⁵. Krallığın gelişmesiyle birlikte kraliyet hayvan payının, hububat ikmalî/tedarikiyle ya da farklı bölgeler gelirlerine göre verdikleri ürünlerden diğer emtialarla değiştirilmesi bir gelenek haline geldi⁸⁹⁶. Soyut bir anlam itibarıyla *bāji* genel bütün haraç formu olarak adlandırılır. Öte taraftan somut ve esas kanun düşüncesine izafeten ise, imparatorluğun Büyük Kralı olarak kendi fonksiyonu içerisinde galip gelen bir hükümdarın payı şeklinde *phoros/tributum*’u ifade eder. Bunun yanında kraliyet iaşe payının ekonomik talebi olarak “kralın geçimliğinin” öneminde *bāji*’nin özel bir perspektifi vardır. Düzenli gelirlerin yanında belirli toplumlara ödedikleri genel vergi ve *phoros/tributum*’un yanı sıra kralın iaşesinin özel yükümlülüğü de verilmiş olsa gerektir (Hdt. I. 192). Bunun yanında bazı toplumlar salt kralın iaşesini karşılamakla sorumlu tutulmuşlardır. Uruk’taki Eanna Tapınağı ya da Büyük Kralın ordu yürüyüşlerinin bildirileri vasıtasıyla kraliyet deposunun erzakları için örnek sunmaktadır. Bu hizmet ödemeleri kısa vadeli ve ihtiyaca göre paylaştırılmıştır⁸⁹⁷. Benzer örnekler Mısır’da

⁸⁹⁰ Klinkott 2007, 277.

⁸⁹¹ PFT 133: Hallock 1969, 97; Porten 1996, B 37, 40, 44, 49; Klinkott 2007, 277 dn. 58.

⁸⁹² Sancisi-Weerdenburg 1989, 137 vdd.; Herrenschildt 1989, 107 vdd.; 115.

⁸⁹³ PFT 267-273 (Hallock 1969, 136-138); Herrenschildt 1989, 108.

⁸⁹⁴ Herodotos’a (I. 92) göre, Babil’de dört büyük köy vergiden muaf tutulmuştu. Zira bu köyler sadece imparatorluk adına beslenen büyük sayılardaki av köpek sürüsünün yem ihtiyacını karşılamakla mesullerdi. PFT 2008 (Hallock 1969, 608-610); Herrenschildt 1989, 110: Eski Persçe’de *bājikara* terimi Elamca’da *matira*’yla eş anlamdaki *ba-zî-qa-ra* kelimesinden alıntılanmıştır. *bazî-iš.hu-ut-ti-ra* Pers-Elam kelime birleşiminden oluşmuştur (Koch 1989, 122 vdd.). Elamca *ba-zî-qa* (Eski Persçe: **bājika-*) ‘hayvan vergisi’ olarak adlandırılmaktadır. Ancak C. Herrenschildt (1989, 107-120) **bājika-* ikna edici yeterli delillerle genel vergi olmadığını açıklamaktadır. Konuya ilişkin ayrıca bk. Klinkott 2005, 151 vd.; 2007, 277.

⁸⁹⁵ PFT 1796-1797 (Hallock 1989, 490); Herrenschildt 1989, 113 vdd.; Klinkott 2007, 278.

⁸⁹⁶ Descat 1989, 82; Aiolis’teki Aigia’da ele geçen kraliyet mektubu için bk. Malay 1983, 349-353.

⁸⁹⁷ Tuplin 1987a, 152 vd.

da bilinmektedir, birkaç tapınak kralın iâşesiyle sorumlu olduklarından haraçtan muaf tutulmuşlardır⁸⁹⁸. Ancak hangi kriterlerle bu yükümlülükten muaf kılındığı veya diğer vergilerden benzer kısıtlamaların hangi ölçüyle olduğu şu ana kadar belirsizliğini korumaktadır⁸⁹⁹.

Bütün imparatorluk, Persis de dahil olmak üzere, doğal maddelerden bir meblağı Büyük Kral'a –örneğin seyahatlerinde– ve krallık ordusunun geçimliği için ödemek zorundaydı⁹⁰⁰. Bu sunular krallık yolları boyunca bulunan özel depolarda saklanmaktaydı⁹⁰¹. Kraliyet iâşesindeki bütün hizmetliler direk kralın buyruklarına bağlılardı; ancak yasal olarak satrapın emri altındaydılar. Persis dışında, zira bizzat kral bu görevi üstlenmekteydi, satrap *ταγή*'nin toplanması ve aktarılmasıyla sorumluydu. Satrapın bu yetkisi gümrük gelirlerinin idaresinden de açıkça anlaşılmaktadır. (Ps.-) Aristotles'e (*Oecon.* II. 1. 3) göre, malların ithalat-ihracat haraçları kralın satraptan aldığı kralın iâşesine aittir⁹⁰². Karia'da ithalat gümrüğü şu şekilde belgelenir: İthalat için kent *asylia kai aspondia* imtiyazını bahşedebilmesine rağmen, Hekatomnos'un oğlu Piksodaros'un yetkisi kraliyet haraçları olarak ödenmesinden muaf tutamaz⁹⁰³. Labraunda yazıtında denizden ve karadan ithalat ve ihracat emtiaları esasen bu haraca aittir⁹⁰⁴. Ksanthos'ta ele geçen çift dili fragman halindeki yazıtta vergi fiyatlarıyla ilişkili daha detaylı bilgi sunmaktadır. Yazıtta Karia satrapı Piksodaros Ksanthos, Tlos, Pınara ve Kadyanda için ayrı ayrı onda bir ithalat pazarları belirler⁹⁰⁵. Böyle gümrükler, muhtemelen M.Ö. V. yüzyıla tarihlenen Elephantine'deki vergi papirüslerinde de belgelenmektedir⁹⁰⁶.

Herodotos (VII. 1)'de Dareios, Marathon yenilgisinin ardında Hellas üzerine sefer çıkmaya karar verdi. Harp hazırlıkları için imparatorluk buyruğundaki bölgeler ve kentlere haber salarak eskisinden daha çok asker toplanmasını; gemiler yapılmasını; at, yiyecek ve giyecek hazırlanmasını buyurdu. Athos Dağı inşasında ordu iâşesi için Asya'dan bol un getirilmiştir (Hdt. VII. 23). Kserkses Hellas'a gitmek için kat edilecek bölgeler ve yol güzergahlarının ana hatlarını titizlikle –bilhassa toprakları ekilip biçilen zengin ve verimli kentler göz önünde bulundurarak (Hdt. VII. 50)– belirledi. Fenike ve Mısırlılara askerlerin ve hayvanların geçimliği için bu konvoy rotalarında depolar yapmakla görevlendirdi. Boyunduruğu altındaki her ulusa bu mağazalardan birini erzak-levazım ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü kıldı. Bunlar Asya'nın dört bir yanından gemilerle belirlenen depolara taşınıyordu. Yiyeceklerin büyük bölümü Trakya'daki Beyaz Yalı denilen yerde; bir kısmı Perinthos'luların Tyrodiza kentinde; bir bölümü Doriskos'a; bir kısmı Strymon üzerindeki Eion'a; bir bölümü Makedonya'daki depolara yığılmıştı (Hdt. VII. 25). Phrygia'lı Pythios Kelainai'da Kserkses'i ve ordusunu ağırlar, hatta sefer giderleri için para yardımında bulunur (Hdt. VII. 27). Kral ve ordusu bir kentten geçmeden önce haber salınıp, iâşe yükümlülüğünü yerine getirmeleri salık verilirdi. Kentin bütün tahılları toplanıp un yapılırdı; büyük ve küçükbaş hayvanlar; krala yaraşır servis tabakları ve çadırlar hazırlanırdı (Hdt. VII. 118-120).

⁸⁹⁸ Tuplin 1987a, 151 vd.; Klinkott 2007, 278 dn. 67.

⁸⁹⁹ Hdt. VII. 25; 50; 119; bu *ταγή/phoros*'un bir payı olabilir (Wiesehöfer 2003, 106).

⁹⁰⁰ Strab. XI. 9. 1 c. 514: Parthlar çok fakir olmalarına rağmen, kısa süreliğine de olsa kralın seyahati esnasında erzak tedarik ederlerdi. Konuya ilişkin ayrıca bk. Klinkott 2007, 279.

⁹⁰¹ Ps.-Aristot. *Oecon.* II. 2. 38; Ksen. *Anab.* IV. 4. 7; 5. 24; III. 4. 31.

⁹⁰² Briant 1994, 73 vdd.

⁹⁰³ *I.Labraunda* n° 42; Klinkott 2005, 181-184; 2007, 279.

⁹⁰⁴ *I.Labraunda* n° 42 str. 12-18.

⁹⁰⁵ TAM I 45= SEG XXXVI 1216 str. 1-4: Ἐδωκεν Πιξώδαρος Ἐκατόμ[νου] Ἐα]νθίοις, | Τλωίτοις, Πίναρ[ε]οί[ς], Κανδα]υδέοις | δεκάτην τῆς ἐμπο[ρίας τῆς] | οὔσης [ἐ]ν τῇ π[όλ]ει κτλ.

⁹⁰⁶ Porten - Yardeni 1993, 282-295, Taf. XX-XXI; Briant - Descat 1998, 59-104.

Aylık tutanaklar Hellas-Küçük Asya ve Fenike bölgesinden gelen-giden ticaret gemilerini kaptanlarının adlarıyla, gemilerin büyüklükleriyle, kargo ve ödenen gümrük fiyatlarıyla kaydedilmekteydi. Thônis'ten Mısır merkez limanında bir kele vergisi (*ksp gbry'*) ve yüklerinin büyüklüğüne göre harç öderlerdi. Buradan Memphis ve Naukratis'e devam edenler gümrükten muaf tutulurlardı⁹⁰⁷. Bütün ödemeler “kralın evine” (*byt mlk'*= οἰκία βασιλέως); aynı zamanda kraliyet depo ve devlet hazinesine gönderilir, orada kütüğe geçirilirdi⁹⁰⁸. Benzer gümrükler Saqqâra'dan Aramca bir papirüsten ya da Sais'tek I. Nektanebos'un (M.Ö. 380) Naukratis stel kaidesinden bilinmektedir⁹⁰⁹. Bu gümrükler direk krallık kasasına gönderilirdi. Ancak gümrük vergisini imparatorluktaki yabancılar verdiklerinden düzensiz fiyat ve ödemelerden meydana gelmekteydi. Dolayısıyla sabit ve hesaplanabilir haraç olarak bir vergi ne de *phoros/tributum* kategorisine ait olmasa gerekir⁹¹⁰.

3.6. Ordu İçtiması/Toplanması

Düzenli *phoros*'lara ilaveten imparatorluktaki halkların kralın genel asker toplama/grubu için ordu kontenjani göndermesi gerekmektedir⁹¹¹. Asker hizmeti ve *phoros* ödeme imparatorluğa tabi halkların sürekli ve zorunlu yükümlülüğüydü. Pers krallarının iktidarı, uyruklarının bağlılığına dayanmaktaydı. Bu durum vergilerin ödenmesi ve askerlik hizmet yükümlülüğünü yerine getirilmesinde kendini göstermekteydi. Öte taraftan krala sunulan bu hizmetler, imparatorlukta ve imparatorluk sınırlarında huzurun, düzenin sürdürülmesi amacıyla birer araçlarıydılar⁹¹². Büyük Kyros'tan itibaren her asker kendi donanımını sağlamaktaydı⁹¹³. Bu nedenle bu görevi icra edenlerin belirli servetinin olması gerekmektedir. Ancak bunlar milisten ziyade sürekli askerler olsa gerektirler. Pers askerleri sadece subaylık görevini icra ederlerdi ve sürekli ordunun elit birliğini oluştururlardı⁹¹⁴. Eski Medçe'de devamlı orduya *spāda* denmekteydi. Eski Persçe'de ise “halk” ve “askeri birlik” anlamına gelen *kāra* kelimesi kullanılmaktaydı. Ancak bu terim kral yazıtlarında Pers soylu sınıfıyla sınırlandırılmaktaydı. Pers *kāra* kral ordusunun omurgasını oluşturmaktaydı⁹¹⁵. Zamanla Perslerin yanı sıra özellikle Medlerin ve Doğu Pers kavimlerinin temsilcilerinin hizmet gördüğü ve sorumluluk taşıdığı

⁹⁰⁷ Briant - Descat 1998, 91 vd.; ayrıca bk. Hdt. II. 179; Diod. I. 19. 4; Klinkott 2007, 280.

⁹⁰⁸ Briant - Descat 1998, 73-87.

⁹⁰⁹ Briant - Descat 1998, 88-90.

⁹¹⁰ Klinkott 2005, 154 vd.; 2007, 279.

⁹¹¹ I. Dareios: Hdt. III. 89; IV. 83; I. Kserkses: Hdt. VII. 61-100; 108; 185; Diod. XI. 2. 3; I. Artaxerxes: Diod. XI. 71. 6; III. Dareios'un Granikos Savaşı'nda: Diod. XVII. 18. 4; Arr. *anab.* I. 13. 1; Issos: Diod. XVII. 33. 4-37. 1; Arr. *anab.* II. 7. 1-11. 8; Curt. III. 8. 12; Gaugamela: Diod. XVII. 57. 1-4; Arr. *anab.* III. 8. 3-16. 4; ayrıca bk. Klinkott 2005, 170 dn. 90.

⁹¹² Wiesehöfer 2003, 140.

⁹¹³ Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 8. 20) anlatısına istinaden, eskiden arazi sahibi Perslerin kendi servetlerinden süvari donatmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve onlarla savaşa girmek geleneksel yasalarıydı. Ayrıca bk. Briant 2002, 66.

⁹¹⁴ Wiesehöfer 2003, 140 vd.

⁹¹⁵ Wiesehöfer 2003, 140 vd.

sürekli bir ordu yani hareket ordusuna dönüştürüldü. Persler ayrıca kalelerde ve garnizonlarda konuşlandırılmış sınır ve işgal ordusu ile öncü birlikler besliyorlardı⁹¹⁶. İmparatorluk seferleri gibi, önemli koşullar gerektiğinde egemenlik altındaki halkların göndermekle zorunlu olduğu kontenjanlar bu çekirdek birlikleri tamamlamaktaydı⁹¹⁷. Kralın buyrultusu doğrultusunda her bir halk yahut satraplık bölgesinin hangi (kara-deniz) ve ne kadar ordu düzenlemesi gerektiği belirlenirdi⁹¹⁸. İlgili satrap kendi idari sahasında yürütme organı olarak çeşitli halk kontenjanlarına sahipti ve onları kendi yetkisi altında büyük istilalarda kraliyet ordusunun toplandığı merkez üste götürürdü⁹¹⁹. Bununla birlikte kral her yıl ücretli askerleri (*misthophoroi*) ve askerlik yapması gerekli olan bütün herkesi denetlerdi. Bütün ordu yılda bir kez “asker içtima yerinde” (= *sylogos* [σύλλογος]) bir araya gelirlerdi. Bu mıntıka daha ziyade kralın ikametgahının yakınlarında olurdu. Böylelikle kral onları yoklayabilirdi. Burada büyük bir geçit töreniyle her bir komutan birliğinin gücünü krala teşhir ederdi. Büyük kral *phrouarkhos*'un; *khiliarkhos*'un ve satrapların emirlerindeki askerlere sağladıkları atlar ve silahlara bakıp en iyi donatılmış ordunun komutanını para ve çeşitli onurlarla ödüllendirirdi. Başarısız olan ve askerleri üzerinden büyük gelirler kazanan generalleri sert şekilde cezalandırır ve görevlerinden alırdı⁹²⁰.

Yarı özerk halklar –Arablar, Ethiopia ve Kalantia Hintlileri v.d.– *phoros* ödemek zorunda olmamalarına rağmen, *phoros* yükümlülüğündeki halklar gibi asker kontenjan verdikleri gerçeği asker toplamının da *phoros*'un farklı bir türünü ihtiva ettiğini göstermektedir⁹²¹. Yarı özerk halklar düzenli idareye bağlı olmamalarına rağmen, krallığın bir parçasıydılar. Bundan dolayı kralın adaleti ve korumasını talep etmekteydiler. Sadakat sunusu olarak gönüllü hediyeler getirirlerdi ve askeri-siyasi taleplerinin karşılığında imparatorluğa asker göndermekle yükümlüydüler⁹²². Bu bağlamda askere çağırma ve krallığın bütünü temsil ettiği için toplanan orduya askeri operasyon emrini yalnızca kral verirdi⁹²³.

⁹¹⁶ Hdt. VII. 25; 33; 59; 78; 105-107; IX. 115; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 1; *Oecon.* IV. 5-8; Thuk. I. 98; VIII. 84; 109; *FGrHist* II B 115 F 291 ‘*Theopompos*’; Hell. *Oxy. fr. Lond.* D.21. (16)= *FGrHist* II A 66 F XVI (5-6); Diod. XI. 60. 2; XV. 90. 3; XVII. 23. 4, Plut. *Kim.* VII. 1; Paus. VIII. 8. 9; Polyain. *strat.* VII. 24 ‘*Boges*’; Arr. *anab.* I. 18. 3; 23. 8; 17. 9; *SEG* XXVII 942. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Tuplin 1987, 167-241.

⁹¹⁷ Hdt. 1. 171 ‘Büyük Kyros zamanı İonia kentleri’; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 15; Hdt. II. 1; III. 1; 19 ‘Kambyses’in egemenliğinde’; Hdt. IV. 83; VI. 8 ‘I. Dareios’; Hdt. VII. 60-100 ‘Kserkses’.

⁹¹⁸ Hdt. IV. 38; 89; VII. 1; 21; 25; 34; Ksen. *Oecon.* 4. 5; Diod. XIV. 22. 2.

⁹¹⁹ Kserkses’in Hellas Seferi esnasında ordunun toplanma merkezi olarak Kappadokia’da Kritalla kenti seçilmişti. Kralın buyrultusu doğrultusunda satraplar eyalet bölgelerinden temin ettikleri çeşitli asker kontenjanlarını buraya getirmişlerdi (Hdt. VII. 26; Diod. XI. 2. 3). Konuya ilişkin ayrıca bk. Tuplin 1987, 145; Klinkott 2007, 275.

⁹²⁰ Ksen. *Oecon.* IV. 5-7.

⁹²¹ Hdt. III. 91; 97. Arap ordusu için bk. Hdt. VII. 69; Curt. IV. 6. 30. Arapların haraç muafiyeti için ayrıca bk. Wiesehöfer 1989, 184-186; 2003, 105; Graf 1990, 131-148; Klinkott 2005, 170 dn. 91; 2007, 275; Kuhrt 2007d II, 413.

⁹²² Ordu ve vergi mükellefi olan yerler için bk. Hdt. VI. 95; Ksen. *Kyr.* IV. 6. 9; VII. 4. 9. Smerdis’in vergi ve askeri muafiyeti için bk. Hdt. III. 67.

⁹²³ Hdt. IV. 38; 89; VII. 1; 21; 25; 34; ayrıca bk. Klinkott 2007, 275.

Phoros ve ordu işleri arasındaki bu yakın ilişki Pers donanma yapısının gelişmesiyle görülebilir. Büyük Kyros ve Kambyses'in egemenliği sırasında hediye verme haraç türü hakimdi⁹²⁴. Kambyses zamanında Pers donanmasının başlangıç gelişme evresinde aşırı yeni masraflar yalnızca armağan verme sistemiyle karşılanamamaktaydı. Kıyı kentlerin, donanma ve liman tesislerinin gelişimi kendi teritoryumlarında gerçekleştiği için, yükünün hafifletmek amacıyla harçların uygun bir *phoros* şeklinde ödenmesi gerekmekteydi⁹²⁵. Bu hakların ek olarak şartları olasılıkla gaspçı Gaumata/Smerdis hakimiyeti sırasında getirdiği üç yıllık haraç muafiyeti (Hdt. III. 67); ayrıca I. Dareios'un iktidarı ele geçirmesinin tekabülünde sonraki büyük ayaklanmalar için temel neden olsa gerektir⁹²⁶. I. Dareios isyanları bastırdıktan sonra, önceden belirlediği *phoros* ödemelerini bütün ülkelere aynı şekilde uyguladığı ve onların farklı ödemelerini ortak yöntemle hesaplattığı haraç yükünü yeniden düzenledi⁹²⁷. Ödeme yöntemine göre bütün halklar da nispeten asker hizmetini yerine getirmek zorundaydı. Donanma sisteminin askeri yenilenmesi, Dareios tarafından haraç yapısının kapsamlı bir reformuna sebep oldu. Bu yeni düzenlemeyle *phoros/tributum*'un bir payı olarak ordu içtimalinin değişik bir anlayışı oldu. Büyük Kralın kendi yazıtları ve rölyef temsilerinde tekrar tekrar vurguladığı üzere askerlik içtima görevi ve *phoros* ödemesi imparatorlukta hakların sürekli ve önemli yükleri haline geldi⁹²⁸. Bundan merkez ülke olarak sadece Persis hariç tutuldu.

⁹²⁴ Hdt. III. 89; Plat. *Leg.* III. 694a; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 1-2; Diod. IX. 24.

⁹²⁵ Klinkott 2007, 275.

⁹²⁶ *DB col* IV. 52-53 (Kent 1953, 128-131 *col.* IV. 52. 4. 2-31; 53. 4. 31-32). Ayrıca bk. Hdt. III. 150-160; Diod. I. 46. 3.

⁹²⁷ Plat. *Leg.* 695c; *FGrHist* II B 128 F 3 '*Polykleitos*'= Strab. XV. 3. 21 c. 735; XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Plut. *mor.* III. 172f; *Regum* 2; Polyain. III. 11. 5; VII. 11. 3. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 140; Sancisi-Weerdenburg 1989, 129; Wiesehöfer 2003, 104; Klinkott 2007, 270.

⁹²⁸ Klinkott 2007, 276.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DASKYLEION'UN SİYASAL TARİHİ

4.1. Daskylos ve Mermnades Hanedanlığı

Lydia, M.Ö. yak. 546 yılında Pers kralı Kyros'un boyunduruğuna girinceye değin, Herakles⁹²⁹ ve Mermnades *dynastes*'lerinin⁹³⁰ hakimiyeti altında yönetilmiştir. Söylenceye göre, Daskyleion (Hisartep) Mermnades sülalesine mensup Lydia kralı Gyges'in dedesi I. Daskylos'tan adını almaktadır: I. Daskylos'un Phrygia'lı bir kadınla evliliğinden II. Daskylos; II. Daskylos'un Kappadokia'lı bir kadından izdivacından Lydia kralı Gyges dünyaya gelmiştir. Daskyleion'a ilişkin söylencelerde kentin Phrygia ve Lydia'lılarla bağlantıları göze çarpmaktadır. Anekdotlar Arkaik Dönem'de Troya Savaşı sonrasına kadar uzanmaktadır⁹³¹. Gerçi antik kaynak, epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntulara ilişkin bütün veriler derlenip analiz edildiğinde Daskyleion'da Phrygia⁹³² ve Lydia⁹³³ etkisinin nüfuzu; Pers hakimiyeti boyunca da aralıksız devam edişi kesinlik kazanmaktadır. Kentin Phrygia'lılarla bağlantısı Troya'nın çöküşünün akabinde Askanios'la birlikte Phrygia'lıların buraya geldikleri rivayetine dayanmaktadır. Dionysios Halikarnassos'un (*ant. I. XLVII. 5-6*) anlatısına istinaden, Troya Savaşı'ndan sonra Askanias Gölü'nün civarında Daskylitis'te ikamet eden otokton halklar kendilerine krallık yapması için Aineias'tan çocuklarının en büyüğünü göndermesini talep ederler. Dolayısıyla Aineias çoğunluğunu Phrygia'lıların oluşturduğu müttefiklerinin bir kısmıyla birlikte, Askanios'u gönderir. Ancak Askanios burada uzun müddet kalmaz. Bir süre sonra Neoptolemos tarafından serbest bırakılan Skamandrios ve diğer Hektorides'ler (Hektor oğulları) Hellas'tan ülkelerine geri dönerler⁹³⁴. Askanios Troia krallığının yeniden kurulup

⁹²⁹ Hdt. I. 7; 8-12; *FGrHist II A 90 F 44-47* 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32; 13. 19; 14. 4; *de Virt.* I. p. 340. 16.

⁹³⁰ Hdt. I. 12-57; 71-91; Iust. I. 7. 1-19; *FGrHist II A 90 F 62-68* 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 343. 6; p. 343. 21; 344. 9; *de Insid.* p. 23. 23; *de Virt.* I. 345. 1419.

⁹³¹ Strabon (XII. 4. 6 c. 565)'de Troas, Mysia ve Olympos bölgelerine Troia'nın alınmasından sonra Phrygia, Mysia'lılar; sonra Lydia'lılar ve onlarla birlikte Aiolis'liler, Ionia'lılar; ardından Persler ve Makedonyalılar; son olarak da Roma'lıların hükmettiklerine değinir.

⁹³² Daskyleion'da Phrygçe epigrafik bir belge ele geçmiştir (Bakır - Gusmani 1991, 157-164). Kazılar esnasında Phrygçe yazılı bezemeli ve grafittole seramikler bulunmuştur (Bakır - Gusmani 1993, 135-144; Brixhe 1996, 125-147; Gusmani - Polat 1999, 59-64). Daskyleion'da önemli bir diğer buluntu ise, beş metre genişlikte, iki buçuk metre yükseklikte korunmuş olan iç ve dış duvarları arasında dolgu bulunan, 5x10 metre boyutlarında bir kulesinin açığa çıkartıldığı Phrygia surdur (Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, 577-579; Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004, 312 vd.; ayrıca bk. Bakır 2003, 7; 2004, 58 vd.).

⁹³³ Lydia Dönemin'de olduğu düşünülen, Hisartep'nin doğu yamacında güney-kuzey doğrultulu olarak uzanan ve toplam uzunluğu 120 metre olan, kireçtaşı, andezit, konglomera ve kumtaşı kullanılarak inşa edilmiş teras-sur duvarı açığa çıkarılmıştır (Bakır 2003, 7). Kazılar esnasında ele geçen *skyphos*'ların (içki kabı) Alyattes (Sardeis/Bintepeler) tümülüsündekilerle birebir benzerlik sergilemesi nedeniyle E. Akurgal (1957b, 662; 1967, 33) Daskyleion'un Lydia'lılar tarafından kurulmuş olabileceğini savlamaktadır.

⁹³⁴ Homeros (*II. XXIV. 735*)'de Skamandrios'un (Astyanaks) sonuna dair bilgi vermez; yalnızca Andromakhe'nin Hektor'un öldüğü haberini alınca arkasından yaptığı ağıtta, kendisi ve oğlunun yazgısıyla ilintili öngöründe bulunur: "Şurada burada bayağı işler göreceksin, yavrum, didineceksin katı yürekli bir efendinin gözü önünde,

eski görkemine kavuşması için Skamandrios'un yanına gelir. Schol. Euripides (*Androm.* 10. 1-19= *FGrHist* III C 2 F 21)'de Skamandrios ve Askanios'un Troia'yı organize ettikleri sırada Gergitha⁹³⁵, Perkote, Kolonai⁹³⁶, Khrysa (Külahlı/Gülpinar), Ophrynion⁹³⁷, Sidene, Astyra (Ilıca), Skepsis (Kurşunlutepe), Polikhna'yı ve onlar arasında Daskyleion, Ilion Körfezini, Arisba'yı inşa ettiklerini; dolayısıyla bu kentlerin kurucuları şeklinde zikredildiklerini aktarır. Her iki anlatıdan anlaşıldığı üzere Phrygia'luların büyük bir kolu Askanios önderliğinde Daskylitis'e gelip yerleşmişlerdir. Olasılıkla Askanios Phrygia'luların büyük bir kısmını geride bırakırken küçük bir grupla Troia'ya dönünce bir süreliğine de olsa, yönettiği bölgeye izafeten kurduğu kentlerden birine Daskyleion adını vermiştir⁹³⁸.

Diğer rivayet ise, Daskyleion'un Lydia'lularla ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Söylencelerden I. Daskylos'un kentin kurucusu olduğu; Lydia'da Herakles ve Mermnades *dynastes*'leri arasında cereyan eden parti kavgaları esnasında bilhassa Mermnades sülalesine sığınak merkezi vazifesi işlediği çıkarılmaktadır. Herakles hanedanlığının hükümdarlık süresi, M.Ö. yak. 1221-yak. 685⁹³⁹; Mermnades sülalesinin ise, M.Ö. yak. 685-546 yılları arasında kapsıyor olsa gerektir. Lydia krallığının sınırlı hakimiyet alanı zaman içerisinde kendi etnik teritoryumunun dışına, Halys'ün (Kızılırmak) batısında Phrygia Ovası'na ve Batı Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Herakles hanedanlığı sırasında, ufak çapta koloni hareketleri ve

---

belki bir Akhalı surlardan aşağı atacak seni v.d." der. Diğer antik yazarlar Skamandros'a ilişkin iki rivayet ortaya atarlar. Bir kısmı Hektor'un oğlu Skamandrios'un Troya Savaşı'ndan sonra Akhalıların eliyle –surlardan aşağı atılarak– öldürüldüğünü aktarır (Eur. *Andr.* 8-11; ayrıca bk. *Tro. str.* 1151-1206; *Hel.* 52; 369a; Plat. *Krat. str.* 392b.3). Bazıları ise, Hellas sürgününden sonra Troia'ya geri gelip Askanios'la kenti yeniden kurduklarına değinir (Dion. Hal. *ant.* I. XLVII. 5-6). Schol. Euripides (*Androm.* 10. 1-19= *FGrHist* III C 2 F 21)'de karşıt görüşteki yazarları şu şekilde verir: Lysanias, Euripides'i Homeros'un sözcüklerini (ya da Akhalılardan biri elinden tutup surdan atacak seni) ve Troia mitoslarına ilişkin Ksanthos *Lydiake* yapıtından birebir olmasa da, alıntı yapmakla itham eder. Euripides'in eserlerini kullanmasından ötürü Stesikhoros'un da çocuğun surdan atıldığını aktarması şaşırtıcı değildir. Skamandrios'un kent kurup krallık yaptığını iddia edenler ise, Lysimakhos (*Nostoi* eserinde) ve Khalkis'li Dionysios'tur. Strabon (XIII. 1. 52 c. 607)'de Askanios ve Skamandrios'un Skepsis kentini kurdukları söylencesine değinir. Ayrıca *FGrHist* II A 90 F 26 'Nikolaos'= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀσκάνια= *Askania*.

⁹³⁵ Kaikos Irmağı'nın (Bakırçay) yakınında bir kenttir (Strab. XIII. 1. 70 c. 616).

⁹³⁶ Strabon'a (XIII. 1. 19 c. 19) göre, Kolonai adında iki kent bilinmektedir. Biri Troas'ın Lampsakos'un aşağısında yer alan Miletos'ların kurduğu koloni kentidir. Diğeri ise, Hellespontos Denizi'nin dışına lokalize edilmektedir. Ilion'dan yüz kırk *stadion* uzaklıktadır.

⁹³⁷ Troas kıyısında günümüz Erenköyün kuzeyinde yer almaktadır (Strab. XIII. 1. 29 c. 596).

⁹³⁸ Antik yazarlar Daskyleion adıyla bilinen kentleri lokalizasyonlarıyla birlikte sıralarken Troia Bölgesi'ndeki Daskyleion'un Troya Savaşı'ndan sonra kurulduğunu aktarırlar (Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylon*; *FGrHist* II A 90 F 26 'Nikolaos'= Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀσκάνια= *Askania*; Ael. Her. et Pseud. *pros. cath.* III.1. 295-296; 362. 23).

⁹³⁹ Herodotos (II. 145)'de tanrı Herakles'i kronolojik olarak kendi döneminden yaklaşık 900 yıl önceye tarihlemektedir. Bu tarih aynı zamanda Herodotos (I. 96)'da Assur hegemonyasının başlangıcıyla –M.Ö. 1220 (= 700+520 yıl ya da 13 kuşak×40 yıl)– Herakles hanedanlığının ilk kuşağını senkronize etmesiyle elde edilir. Buna göre, Herakles *dynastes*'liğine 505 yılı eklenirse, Herakles'in M.Ö. yak. 1350 yılında Lydia'da bulunduğu ve Herakles hanedanlığının kurucusu Agron ise, M.Ö. yak. 1221 yılında hüküm sürdüğü düşünülmektedir (konuya ilişkin olarak bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 31; 80; 148).

Mermnades sülalesinin M.Ö. yak. 685 yılında Gyges önderliğinde Lydia tahtını ele geçirmesine ilişkin olarak bk. Mellink 2006^a, 645; Kuhrt 2007d II, 251.

krallığın sınırlarını genişletme faaliyetleri⁹⁴⁰ söz konusu olsa da, bu süreç Mermnades sülalesinin başa geçişiyle başlamıştır. Özellikle M.Ö. VII. yüzyılda Kimmer saldırıları sonucunda Phrygia krallığının yıkılmasıyla⁹⁴¹ oluşan otorite boşluğunu, Lydia krallığı doldurmaya çalışmıştır⁹⁴². II. Daskylos oğlu Gyges'ten itibaren Lydia krallığının başta Ionia kentleri olmak üzere, Aiolis, Hellespontos, Karia ve Pontos'a kadar yayılım alanını genişlettiği görülmektedir. Gyges M.Ö. 668-665 yılları arasında, Assur kralı Assurbanipal ve Mısır kralı I. Psammetikhos'la dost ve müttefik olarak diplomasi faaliyetlerini Küçük Asya'nın dışına taşımıştır⁹⁴³. Mermnades sülalesinin, Daskyleion'a adını veren ve kentin kurucusu olarak kabul edilen⁹⁴⁴ I. Daskylos'tan kaynaklanan akrabalık bağından ötürü, Hellespontos Phrygia'sıyla ilişkileri dostluk çerçevesinde gelişmiş olmalıdır⁹⁴⁵. Herakles hanedanlığı Lydia'nın otokton halkından gelmekteyken; Mermnades *dynastes*'liği için bu durum söz konusu değildi. Zira söyleneceye göre, Gyges'in babası II. Daskylos Hellespontos Phrygia'sında, büyük bir olasılıkla Daskyleion'da⁹⁴⁶; Gyges ise, Pontos'ta Sinope civarlarında doğmuştur⁹⁴⁷.

Herodotos'un (I. 7) ilk Lydia krallarına ilişkin değerlendirmesine istinaden, Lydia'da Argon'dan önce hüküm sürenler, Atys⁹⁴⁸ oğlu Lydos'un soyundan gelirler. Lydos'a kadar Maionia'lılar şeklinde adlandırılan halk, krala izafeten Lydia'lılar olarak anılmaya başlar⁹⁴⁹. Herakles

⁹⁴⁰ Herakles, Lydia kraliçesi Omphale için Ephesos sınırında ikamet eden Kerkopes'leri ele geçirmiştir (Apollod. *bibl.* II. 6. 3; Diod. IV. 31. 7; Tzet. *chil.* II. str. 431). Şamlı Nikolaos'un (*FGrHist* II A 90 F 44 (1-2)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32) aktardığına göre, Lydia kralı Ardys taht kavgasından dolayı eşi ve çocuklarıyla Kyme'ye yerleşmiştir. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 47 (6)= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4)'de Herakles hanedanlığının son kralı (S)adyattes/Kandaules, Thebai Ovası'nda Ardynios kentini kuran Mysia'lıların kralı Arnossos'un kızı Toudo ile evlenmiştir.

⁹⁴¹ Strab. I. 3. 21 c. 61. Midas'ın boğa kanı içerek kendini öldürmesi hususunda ayrıca bk. Plut. *Flam.* XX. 5; Plut. *mor.* II. 168: *de Super.* 8; Apollon. *Lex. Hom.* 156. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sayce 1931, 136; Roller 1983, 301; Prag 1989, 159.

⁹⁴² Ayrıca bk. Mellink 2006^a, 211.

⁹⁴³ Assur *Rassam Silindiri* yazıtı için bk. Luckenbill 1927, 297 vdd. n° 784-785; Pedley 1972; 82 n° 292: Yapı Tableti için ise bk. Luckenbill 1927, 351 vd. n° 909; Pedley 1972, 83 n° 295; ayrıca bk. Spalinger 1978, 400-409; Mellink 2006^a, 644 vdd.

⁹⁴⁴ Ruge 1901, *col.* 2220; Mellink 2006^a, 644; Graham 1971, 41 dn. 60; Bakır 2003b, 6.

⁹⁴⁵ Mellink 2006^a, 647 vd.

⁹⁴⁶ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 44 (11)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32)'de I. Daskylos öldürüldüğünde, II. Daskylos'a hamile olan eşinin vatanı Phrygia'ya kaçtığını anlatır. *FGrHist* II A 90 F 45 (1)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; *FGrHist* II A 90 F 46 (1)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 34'de ise, II. Daskylos'un Phrygia'da doğduğunu ve Pontos'a gidene kadar burada ikamet ettiğini belirtir. Fakat bu yerleşimin Hellespontos Phrygia'sındaki Daskyleion olduğunu dair herhangi bir yorumda bulunmaz. Ancak *FGrHist* II A 90 F 63 (1-3)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 343. 21 deki pasajında, Gyges'in damadı Meles'in soyundan gelen Miletos, Lydia kralı Sadyattes'le arası açılınca Daskyleion'a kaçtığını hikaye eder. Sadyattes'in onu buradan kovmasının ardından ise, Prokonnesos'a (Marmara Adası) sığındığını ifade eder. Bu bakımdan, söz konusu kentin Hellespontos Phrygia'sındaki Daskyleion olduğu varsayılabilir. Bu durum ayrıca Mermnades sülalesi ile Lydia'nın önde gelenlerinin Hellespontos Phrygia'sıyla yakın ilişkiler içinde olduğuna delalet eder.

⁹⁴⁷ II. Daskylos: *FGrHist* II A 90 F 44 (11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32; *FGrHist* II A 90 F 45 (1) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19.

Gyges: *FGrHist* II A 90 F 46 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19.

⁹⁴⁸ Kral Atys için bk. Hdt. I. 94; Dion. Hal. *ant.* I. 27. 1-2. Atys'ün Sardeis seyahati için bk. Paus. VII. 17. 9.

⁹⁴⁹ Halikarnassos'lu Dionysios'a (*ant.* I. 27) göre, Lydia'nın ilk kralının Zeus'un ve Ge'nin oğlu olan Manes olduğunu söylerler. Manes'in oğlu ise, Okeanos'un kızı Kallirrhoe'den doğma Kotys'tür. Yerin oğlu olan Tyllos'un kızı Halie ile Kotys'ün ilişkisinden Asies ve Atys dünya gelir. Khoraios'un kızı Kallithea ile Atys'ten Lydos ve Tyrrhenos doğar. Lydos baba topraklarında kalır. Bu nedenle ona izafeten bu halka Lydia'lılar denir.

hanedanlığının ise, Herakles ile Iardanos'un bir kölesinden türediği düşünülür⁹⁵⁰. Herodotos'a (I. 7) göre, Lydia'da krallık yapan Herakles *dynastes*'lerinin ilk kuşağı Alkaios, Belos, Ninos ve onun oğlu Argon'dur⁹⁵¹. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 44-47= Const. Porph. *de insid.* p. 10. 32; 13. 19; 14. 4) göre ise, Herakles hanedanlığının ilk kralları sırasıyla Adyattes, Adyattes'in ikiz oğulları Kadys ile Ardys, Meles, Myrsos ve (S)adyattes'tir⁹⁵². Herakles hanedanlığı, Hellenlerin Myrsilos (Myrsos) adını verdikleri Kandaules'e kadar yirmi iki nesil, 505 yıl boyunca hüküm sürer. Kandaules bu hanedanlığın son kralı olup, II. Daskylos oğlu Gyges tarafından öldürülmüştür. Bu şekilde Lydia tahtına Mermnades sülalesi geçmiştir⁹⁵³. M.Ö. VII.-VI. yüzyıllar Gyges'in hükümdarlığıyla birlikte Lydia'nın orta büyüklükte bölgesel bir güçten çıkıp, Batı Anadolu'nun en büyük krallığı olmasına tanıklık etmiştir.

Tyrrhenos ise, Lydia'luların büyük bir kısmıyla birlikte Italia'ya gelir. Burada belirli yerleri ele geçirir. Bu nedenle Tyrrhenos'a izafeten burada ikamet eden Lydia'lılara Tyrsen'ler adı verilir.

⁹⁵⁰ Apollodoros'a (*bibl.* II. 6. 3) göre, Hermes kehaneti alınca Herakles'i köle pazarında satışa çıkardı. Kocası Tmolos öldüğünde iktidarı yasal olarak devralan Iardanos'un kızı, Lydia kraliçesi Omphale kahramanı aldı. Herakles bir süre sarayda Omphale'ye köle olarak hizmet etti (Apollod. *bibl.* I. 9. 19).

Herakles ve Omphale'ye ilişkin olarak ayrıca bk. Soph. *Trakh.* str. 249-268; Diod. IV. 31. 5; 7; Plut. *mor.* IV. 301-302: *Quaes. Gr.* 45; *mor.* X. 785 e-f; *An seni* 4; Lucian. *dial. deor.* XIII. 2; Tzet. *child.* II. 36 str. 425-440; Schol. Hom. *Od.* XXI. str. 22; Ovid. *Her.* IX. 55; Hyg. *fab.* 32; Sen. *Her. Oet.* str. 371-372; Stat. *Theb.* X. 646-649. Herakles'in Lydia'da bulunuşuyla ilgili olarak bk. Schol. Apoll. Rhod. *argon.* IV. 1149; Tac. *ann.* III. 61; Schol. Hom. *Il.* XXIV. str. 616.

⁹⁵¹ Herakles hanedanlığına ilişkin bu tradisyon, Gyges'ten önceki dönemlere ait olduğu için Ionia'lular tarafından Lydia'nın hellenleştirilme süreci kapsamında türetilmiş olmalıdır. Herakles hanedanlarından Alkaios, Belos ve Ninos, Sardeis'te hüküm sürmemiş olsa gerektir. Zira onlar arasında bir ırmağa adını veren ya da ırmaktan adını alan Alkaios'un, Iardanos'un bir kölesiyle Herakles'in oğlu olduğu söylenir. Diğer ikisi ise, Babil baş tanrısından adını alan Belos ile Niniveh *eponymos*'undan türetilen Ninos'tur (Pedley 1972, 12 n° 26; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 79). Bu hikayeler, Herakles'le eski doğu *dynastes*'leri arasında bir bağ kurmak amacıyla üretilmiş olabilir. Sahte adların eklenmesiyle de bu söylencelerin yayılımı kazandığı görülür. Lydia hanedanlığının soy ağacındaki değişimlerini saymazsak, krallık babadan oğula birbiri ardına sekiz ya da on kuşaktan ileri gitmez. Bununla birlikte her hükümdarın (505/22: Hdt. I. 7) ortalama yirmi üç yıl hüküm sürmesi, bu türden tarihsel *dynastes*'ler için olağan kabul edilebilir. Bu bakımdan Herakles hanedanlığının son iki kuşağının belki de tarihsel bir gerçekliği vardır. Gene de listedeki her kral için yanlış tarihlleme söz konusu olabilir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How - Wells 1975⁸, I 56 vdd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 79.

⁹⁵² Bununla birlikte yukarıda sözü edilen Lydia krallarının haricinde, Kambles/Kamblitas ve Adramytes adında iki Lydia kralı daha bilinmektedir. Ancak bunların hangi *dynastes*'liğe –Herakles ya da Mermnades– bağlı oldukları ve ne zaman hüküm sürdükleri bilinmemektedir (konuya ilişkin olarak bk. Alexander 1913, 24 vd.).

Ksanthos'a (*FGrHist* III 765 C 2 F 18= Ath. *Deip.* VIII. 346e) göre, Lydia kralı Kambles yemeğe aşırı düşkünüdür. Tam anlamıyla bir oburdur. Bir gece karısını boğazlayarak onu yer. Ertesi sabah ağzında karısının eli görülünce, cinayeti Kambles'in işlediği anlaşılır. Bunun üzerine kral kendini öldürür. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 22=Const. Porph. *de Virt.* I. p. 339. 5) göre de Lydia kralı Kamblitas'ın pisboğaz olduğu söylenir. Öyle ki, deli gibi sevdiği eşini yer. Ancak bu suçu aldığı bir ilacın etkisiyle bilincini yitirerek işlediğini düşünür. Olay herkesin diline düşünce, kılıcıyla *agora*'nın ortasına gelip: “*Ey Zeus, bunu hür irademle yaptıysam, kendi elimle cezamı çekmeme izin ver; yok ilaçların etkisiyle kendimden geçerek hareket ettiysem, bana ilaçları verenler cezalarını çeksin*” der. Ardından herkesin gözü önünde kılıcını vücuduna saplayarak kendini öldürür. Bu nedenle daha sonraları bazıları onunla oburluğundan dolayı dalga geçer. Bazılar ise, ilaçların etkisiyle aklını yitirdiği için ona acır. Çünkü Kamblitas'a kininden dolayı, Iardanos'un bu ilacı ona verdiğini düşünürler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ael. *Var.* I. 27; Eust. *Com. ad. Odys.* IX. 310.

Gene Ksanthos'un (*FGrHist* III C 2 765 F 4= Ath. *Deip.* XII. 515 d-e) aktardığına göre, oldukça lüks yaşadıkları için Lydia'lılarda kadınları iğdiş etmek bir adetti. Bu geleneği Lydia'luların kralı Adramytes getirdi. Suda (ξ xi 9 s.v. <Ξάvθoς= Ksanthos>= *FGrHist* III C 2 765 T Ia 'Ksanthos') de ise, Ksanthos'un II. kitabından yaptığı alıntıya istinaden kadınların taze ve dinç kalmaları için bu geleneği Gyges'in başlattığını aktarır.

Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika* s.v. Ἀδραμύτειον= *Adramyteion*) Adramyteion maddesinde Adramytes'in Alyattes'in oğlu ve Kroisos'un kardeşi olduğunu söyler. Ayrıca onu Adramyteion kentinin kurucusu olarak zikreder (ayrıca bk. Alexander 1913, 24 vd.).

⁹⁵³ Hdt. I. 13-14; Iust. I. 7. 1-19; *FGrHist* II A 90 F 47 (9-11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

Herodotos (I. 6-7)'de Kandaules'e kadar iki *dynastes*'lik arasındaki ilişkiye değinmez. Herakles hanedanlığı hakkında genel bilgi verir. Kandaules ve Gyges hikayesinde yoğunlaşır. Şamlı Nikolaos ise, Lydia'lı Ksanthos'un *Lydiake (Lydia Tarihi)* adlı eserinden yaptığı alıntıya istinaden, bu olayları farklı bir versiyonla anlatır. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 44 (1-2)= Const. Porph. *de insid.* p. 10. 32) göre, Lydia kralı Adyattes Lydia tahtını ikiz oğullarına devreder. Birbirleriyle oldukça iyi geçinen ve halk tarafından sevilen Kadys ile Ardys, ortaklaşa krallığı yönetirler. Fakat Kadys'in eşi, Domonno, kocasının Spermes adında yakışıklı kuzenine aşık olur. Onunla Kadys'ü öldürmek için bir suikast düzenler. Kocasına zehir verir; ancak onu öldüremez. Kadys zehrin etkisiyle yataklara düşer. Bir doktor tarafından tedavi edilip iyileştirilir. Bunun üzerine Domonno doktoru öldürür⁹⁵⁴. Kadys daha hayat-tayken Damonno ile aşığı, Ardys'ü sürgüne gönderler ve krallığı ele geçirirler. Ardys ailesiyle birlikte Kyme'ye (Aliğa) kaçar. Spermes kızıyla evlendireceğine, hatta üzerine 1.000 *stater* vereceğine dair vaatlerde bulunarak haydut Kerses'i, Ardys'ü öldürmekle görevlendirir. Kerses, Kyme'de hancılık yapan Ardys'ün yanına gelir. Ancak Ardys'ün kızına aşık olur. Bütün hikayeyi ona anlatır. Bu sefer Kerses, Ardys'le kızını kendisine vermesi karşılığında Spermes'i ortadan kaldıracığı hususunda anlaşarak Sardeis'e geri döner. Bir hileyle Spermes'i kandırır ve onun kafasını keser⁹⁵⁵. Halk Spermes'ten nefret ettiği; ayrıca krallığı zamanında kıtlık yaşandığı için ölümü Lydia'lılar arasında üzüntü ve kargaşaya yol açmaz. Bu yüzden Spermes iki yıl hüküm sürmesine rağmen, adı krallar listesine yazılmaz⁹⁵⁶.

4.2. Daskylos'tan Daskyleion'a

Lydia'lılar, Ardys'ü geri çağırmak üzere aralarında Herakles hanedanlığının da bulunduğu heyet gönderdiler⁹⁵⁷. Bu şekilde başa geçen Ardys, Alkimios'tan sonra bütün Lydia krallarının en iyisi olarak hüküm sürdü. Tahta geçince ilk iş olarak orduda bir düzenleme

⁹⁵⁴ Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 44 (2)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32) göre, Domonno doktoru başından savmak istedi. Mesleğinden ötürü onu zehirlemeyi düşünmedi. Bunun yerine evinde bir çukur kazdı ve üzerine bir divan yerleştirdi. Öğlen yemeğine doktoru çağırarak divanın üzerine oturmasını söyledi. O aşağıya düşünce de üzerine toprak yığarak onu gömdü.

⁹⁵⁵ Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 44 (8)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32) göre, bunun üzerine Kerses Spermes'i katlettikten sonra kaçarak bir meyhaneye sığındı. Burada gecelerken başardığı işin verdiği mutluluk ve aşırı içkinin etkisiyle meyhaneciye her şeyi anlattı. Hatta ona Spermes'in kellesini gösterdi. Meyhaneci Thysessos Lydia'nın başına Ardys'ün geçeceğini anlayınca, Kerses'i daha çok şarap içirerek onu sarhoş etti ve öldürdü. Ardından Kerses ile Spermes'in başlarını alıp Kyme'ye Ardys'ün yanına geldi. Kerses'le yaptığı anlaşmadan ötürü huzursuz olan Ardys'e iyi ve güzel şeyler getirdiğini söyledi. Ardys ise, meyhaneciye kendisine Spermes'in öldüğünü ve Kerses'in ona damat olmayacağını mi ima ettiğini sordu. Meyhaneci ise bundan çok daha fazlasını getirdiğini belirterek derhal ona her ikisinin kellerini gösterdi. Bu duruma sevinen Ardys hizmetinin karşılığında meyhaneciye kendisinden ne istediğini sordu. Thysessos meyhanesinin kendisine tahsis edilmesini ve vergiden muaf tutulmasını diledi. Ardys kral olduktan sonra onun bu talebini yerine getirdi. Meyhaneci zamanla tavernasından dolayı çok zenginleşti. Kendi adına izafeten verilen Thysessos *agora*'sını ve onun yakınındaki Hermes Tapınağı'nı yaptı.

⁹⁵⁶ *FGrHist* II A 90 F 44 (5-7) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32.

⁹⁵⁷ *FGrHist* II A 90 F 44 (9) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32.

yaptı. Süvari sayısını 30.000 kişi artırdı. Hükümdarlığının sonlarına doğru Mermnades sülalesinden Gyges oğlu I. Daskylos, Ardys'ün en gözde adamı oldu. Krallığın idaresini zamanla ele geçirmeye başladı⁹⁵⁸. Öyle ki, I. Daskylos Lydia'luların yönetiminde kraldan sonra en önemli gücü elinde tuttu. Bunun üzerine Ardys'ün oğlu Adyattes babası ölünce, I. Daskylos'un krallığı kendi hakimiyeti altına almasından korktuğu için onu gizlice ortadan kaldırttı. Bu sırada hamile olan karısı eşinin katillerinden çekinip vatanı Phrygia'ya kaçtı. Ardys bu olanları öğrenince üzülenek Lydia'luları *ekklesia*'ya⁹⁵⁹ çağırdı. Yaşlılık yüzünden yatalak olduğundan ve kendisi suçluların peşine düşemeyeceğinden, I. Daskylos'u öldürenlerin suçlu olduklarını ilan etti. Bu cürmü kimin-kimlerin işlediğini bilmediğinden, Lydia'luları I. Daskylos'un cinayetini soruşturmaları için teşvik etti. Katillere sayısız beddualar edip sonunda suçlu olduğunu anlarsa isteyen herhangi birinin onları cezalandırmaya izinli olduğunu beyan etti⁹⁶⁰. Ardys yetmiş yıl krallık yaptıktan sonra öldü⁹⁶¹.

Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 45= *Const. Porph. de insid.* p. 13. 19) göre, Ardys'ün yerine Meles başa geçti⁹⁶². Onun hükümdarlığı sırasında, Lydia'da büyük bir kıtlık yaşandı. Halk çözümü kehanetlere yönelmekte buldu. Tanrı onlara krallardan I. Daskylos'un katilinin-katillerinin cezalandırılması buyurdu. Kahinler ise, bu cinayetin kefaretinin ödenmesi

⁹⁵⁸ *FGrHist* II A 90 F 44 (10-11) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 10. 32.

⁹⁵⁹ *Ekklesia* seçme yetkisi olan bir halk meclisidir. Atina ve diğer Hellen kentlerinde demokrasinin mihenk taşlarından birini teşkil etmektedir. Bu meclisin kapıları sınıf farkı gözetmeksizin bütün erkek vatandaşlara açıktır. Genellikle yasama, savaş ve barış kararlarının oylanması, cinayet suçları, memur seçimi gibi kararlar bu mecliste yapılmaktaydı. Bu yönüyle de *Boule*'ye benzemektedir. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Brandis 1905, *col.* 2163-2200.

⁹⁶⁰ *FGrHist* II A 90 F 44 (11) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 10. 32.

⁹⁶¹ *FGrHist* II A 90 F 44 (12) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 10. 32.

⁹⁶² Şamlı Nikolaos'un (*FGrHist* II A 90 F 45= *Const. Porph. de insid.* p. 13. 19)'deki pasajında Lydia kralı Ardys'ten sonra yerine Adyattes'in geçmesi beklenilirken Lydia tahtına Meles çıkmıştır.

Lydia söylencelerinde Meles adındaki kişi ya da kişiler hakkında üç farklı tradisyon mevcuttur. Herodotos'ta bir; Şamlı Nikolaos'ta ise, iki farklı Meles'e değinilmiştir. Herodotos (I. 84)'de Pers kralı Kyros'un M.Ö. yak. 546 yılı Sardeis kuşatması sırasında bu hikayeye yer verir. Herodotos'a (I. 84) göre, Sardeis'in düşüşünün nedenlerinden biri Lydia kralı Meles'in aslanı bütün kentin çevresini dolaştırmamasıdır. Bu aslan Meles'in odalığından dünyaya gelmişti. Telmessos bilicileri, "aslan siperlerin çevresini çepe çevre dolanırsa, Sardeis alınmaz" kehanetinde bulunmuşlardır. Meles *akropolis*'e çıkan her yerden bu hayvanı geçirmişti. Ancak çok dik olduğundan bir tek *akropolis*'in bir köşesini önemsememişti. Kuşatma sırasında ise, aynı şeyi Lydia'lular yaparlar ve buraya nöbetçi yerleştirmezler. Lydia'lı bir asker düşen başlığını almak için buradan aşağı iner ve tekrar geri döner. Mardia'lı Hyroiades bu askeri görür ve kendisi de tırmanmaya başlar. Diğer Persler de Hyroiades'i takip ederler, böylelikle Sardeis hiç beklenmedik bir şekilde düşer ve yağma edilir. Favorinus (*de Fort.* 22)'de bu olaya şu şekilde ele alır: "Meles ne için bir aslanla surların etrafında dolanıyorsun? Zira Kyros Medleri, Zopyros Babillileri ele geçirecek; Mardos'lu (Kyros) Sardeis'i devirecek ve bir at Troia'ya düşürecek". Şamlı Nikolaos'un aktarımından ise, tiran ve kral Meles olarak iki farklı kişi bilinmektedir. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 16= *Const. Porph. de Virt.* I. p. 338. 17) göre, tiran Meles Moksos tarafından Lydia'dan sürülmüştür: Lydia'lı Moksos, birçok ve güzel işler yapıp Meles'i tiranlığından indirdi. Büyük bir kıtlık Lydia'yı sarınca insanlar kehanete sığındılar. Moksos tanrılara yalvararak felaketi sona erdirmeleri sonucunda Lydia'luların bütün mallarının onda birini tanrılara adayacağına yemin etti. Kıtlık ortadan kalktıktan sonra, Moksos halka mallarının onda birini tanrılara sunmalarını emretti. Lydia'lular mal-mülklerinde sayım yaparak ondalık kısmını getirdiler ve tanrılara sundular. Moksos için ayrıca bk. *FGrHist* III C 2 765 F 17 'Ksanthos'= *Ath. Deip.* VIII. 346 e; *Strab.* XIV. 4. 3 c. 668; *FGrHist* II A 90 F 16 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Virt.* I. p. 338. 17; *Paus.* VII. 3. 1-2; ayrıca bk. Demir 2014, 14-41.

için⁹⁶³ Meles'in üç yıllığına sürgüne gitmesi gerektiğini bildirdiler. Bunun üzerine Meles yönetimi Tylon⁹⁶⁴ soyundan gelen Kadys'un oğlu Sadyattes'e bırakarak Babil'e gitti. Bu sırada Phrygia'ya annesi ona hamileyken kaçan I. Daskylos'un oğlu II. Daskylos'a bir elçi gönderdi. Tanrının emrine izafeten babasına düzenlenen suikastın kefaretni alması için, ondan Sardeis'e gelmesini rica etti. II. Daskylos ise, babasını görmediğini; çünkü ana rahmindeyken onun öldürüldüğünü; bundan dolayı artık bu meselelere karışmak istemediğini söyleyerek bu duruma razı olmadı. Meles üç yıllık sürgün hayatından sonra Lydia'ya dönerek Sadyattes'ten krallığını devraldı⁹⁶⁵.

Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 45-46= Const. Porph. *de insid.* p. 13. 19-14. 4) göre, Meles ölünce yerine halefi Myrsos geçti. Onun krallığı sırasında, Adyattes tarafından öldürülen I. Daskylos'un oğlu II. Daskylos, kendisine komplo düzenlemesinden korktu. Phrygia'dan kaçarak Pontos'ta, Sinope'nin üst kısımlarında ikamet eden Beyaz Syria'lıların (Kappadokia)⁹⁶⁶ yanına sığındı. Kısa süre sonra yöre sakinlerinden Beyaz Syria'lı bir kadınla evlendi. Bu izdivaçtan Gyges dünyaya geldi. Myrsos'un ardından, Lydia'da krallığın başına Herakles hanedanlığının son kralı (S)adyattes geçti.

⁹⁶³ Antik Dönem'de insanlar 'bilerek ve bilmeyerek' –ἐξ εἰδότηων καὶ μὴ εἰδότηων– ister tanrıya karşı isterse birbirlerine karşı işledikleri her suçun bedelini ödemek zorundaydı (Lane 1971, I n° 61; 66). Bu bedel suçun türüne, işlendiği yerin geleneklerine ve dönemine göre değişiklik göstermekteydi. Antik Dönem'de bilmeden herhangi birini ya da yakını öldüren kişi, bu günahının kefaretni ödemek için genellikle kendi ülkesinden sürgüne yollanmaktaydı. Euripides (*Bakkh...*) anlatısına istinaden günahkar ve katillerin sürgüne gitmeyip kurbanlarının mezarı başında huzur içinde yaşaması kutsal olana büyük saygısızlıktı. Herodotos'un (I. 35-36)'daki Phrygia'lı Adrastos anlatısı bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Midas'ın torunu Gordias'ın oğlu Adrastos kardeşlerinden birini bilmeden öldürünce babası tarafından bütün mal-mülküne el konulur. Ana vatanından sürgün edilir. Bunun üzerine Adrastos Lydia kralı Kroisos'un yanına sığınır. Oidipos'un yazgısı Lydia örneğiyle bire bir benzerlik sergilemektedir. Oidipos'un bilmeden babası Thebai kralı Laios'u öldürmesiyle kenti kıtlık ve veba sarar. Çaresizlik karşısında Apollon Tapınağı'na başvurur. Tanrı günahıtan arınıp vebadan kurtulmaları için Laios'un intikamının alınması ve cezalandırılmasını buyurur. Oidipos yaptırdığı tetkik sonucunda bu cürümü işleyenin kendisi olduğunu anlar. Gözlerini kör ettikten sonra kendi arzusuyla sürgüne gider (Soph. *Oed. Tyr.* str. 14-57; 58-77; 95; 100).

Epigrafik belgelerde ise, kefaret yazıtları olarak adlandırılan adak yazıtları söz konusudur (Lane 1971, I n° 42; 69-72; *TAM* V 1, 251; V1,159; Varinlioğlu 1991, 91-95 n° 1-4). Bu yazıtlardaki kişiler kendisinin veya yakınının tanrılara ya da bireylere karşı işlediği suçu itiraf etmektedirler. Çünkü tanrı onu ve yakını hastalık, kaza veya ölümle cezalandırmak suretiyle bunu yapmaya zorlamaktaydı. Bu suçtan arınmak için tanrıya "kurtulmalık" (= *lytron* [λύτρον]) ödemesi gerekmekteydi (Lane 1976, III 21-23; Malay 1999, 8-15). Kefaret ödeyenler hatalarını itiraf edip tanrı-tanrıçaya şükranlarını bu adak yazıtlarıyla dile getirirlerdi.

⁹⁶⁴ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 46 (5)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19)'de Liksos'un ve Kadys'un uzak atası olduğu haricinde Tylon/Tylos hakkında bilgi vermez. Plinius'a (*FGrHist* III C 765 2 F 3 'Ksanthos'= *nat.* XXV. 14) göre, tarih yazarı Ksanthos bu hikayeden eserinin ilk bölümlerinde bahseder: Kısa süre önce ölmüş genç bir yılan, eşi tarafından getirilen –Ksanthos'un *balis* olarak adlandırdığı– bir bitkiyle tekrar canlanır. Aynı bitkiyle yılanın öldürdüğü Tylon da dirilir. Nonnos (*Diony.* XXV. 451-455; 470-481) ise, Tylon'un dirilmesine neden olan bu bitkinin "Zeus'un çiçeği" (Διὸς ἄνθος) olduğunu ve bu adın bitkiye Tylon'un kız kardeşi Moria tarafından verildiğini ifade eder. Nonnos'a (*loc. cit.*) göre, yılan Tylon'u ısırıktan sonra, Ge'nin oğlu savaşı Damasen adında bir dev tarafından öldürülür. Boğazlanan yılanın eşi ağzında getirdiği büyü bir bitkiyi, yılanın üzerine serper ve ölen hayat arkadaşını diriltir. Bu mucizeye tanıklık eden Tylon'un kız kardeşi Moria ise, aynı dişi yılan gibi yapıp kardeşini hayata döndürür. Tylon için bk. *FGrHist* II A 90 F 45; 47 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; Dion. Hal. *ant.* I. 27. Tylon hakkında daha fazla bilgi için bk. Alexander 1913, 54; Pedley 1972, 18; Robertson 1982, 136 vd.

⁹⁶⁵ *FGrHist* II A 90 F 45 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19.

⁹⁶⁶ Hdt. I. 6; 72; 76; III. 90; V. 49; VII. 72; Strab. XII. 3. 9 c. 544; Plin. *nat.* VI. 3. 9.

Hellenlerin Myrsilos (Myrsos) dedikleri (S)adyattes⁹⁶⁷ ya da Kandaules⁹⁶⁸ Lydia'lıların son kralıdır (Hdt. I. 7). Kandaules zamanında Lydia krallığı Herakles hanedanlığından Mermnades sülalesinin⁹⁶⁹ hakimiyeti altına girmiştir. Antik yazarlar tarafından bu iktidar değişimi ve II. Daskylos'un oğlu Gyges'in başa geçişi farklı şekillerde hikaye edilir. Gyges anlatısının esin kaynağı Herodotos olsa gerektir. Tarihin babasına (I. 8; ayrıca bk. Plut. *mor.* VIII. 622 e; *Quaes. Conv.* 1) göre, Lydia kralı Kandaules eşine aşırı derecede tutkundu. Dünyadaki en güzel kadının kendi karısı olduğunu zannederdi. Askerleri arasında ön plana çıkan ve önemli işlerini yaptırdığı Daskylos oğlu Gyges'e karısının güzelliğini sık sık överdi. Bir gün kral söylediklerinin doğruluğunu kanıtlamak için, Gyges'i karısını bir de çıplakken görmesi için teşvik eder. Gyges bütün itirazlarına rağmen, bunu yapmaya mecbur kalır. Kandaules

⁹⁶⁷ Herodotos (I. 7)'de Hellenlerin Kandaules'e Myrsilos dediklerini ifade eder. Ancak Herodotos (I. 8-13) ve kronograflar (Euseb. *chron.* p. 69. 20; Afric. *chron.* F63a-b; Exc. Barb. 310, 25-312, 17; Malal. *chron.* VI. 2. 151) kralı Kandaules olarak adlandırdılar. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 46= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4) ise, Lydia'nın son kralının adının Sadyattes/Adyattes= (S)adyattes olduğunu söyler. Antik yazarların Lydia krallarına ilişkin anlatımlarının bir sentezi yapılırsa, Sadyattes, Adyattes ve Alyattes adlarının birbirine karıştırıldığı görülür. Örneğin Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 44 (1-3)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32)'de Mermnades sülalesinin ilk kralının adı I. Adyattes'tir. Kronograflar (Euseb. *chron.* p. 69. 20; Afric. *chron.* F63a-b; Exc. Barb. 310, 25-312, 17) ilk kral olarak Ardys'ü ikinci olarak Alyattes'i zikrederler. Herodotos (I. 16); Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 62 (1-3) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 343. 21) için Mermnades sülalesinin üçüncü kralı Sadyattes'tir. Ancak Ksenophilos'a (*FGrHist* III C 2 767 F 1= Anon. *de Mul.* 9 p. 216) ve Suda'ya (α 1423 s.v. <Ἀλυάττης= *Alyattes*>) göre, Alyattes'tir. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 65= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 9)'de Lydia'nın en zengin cimri tüccarının adı Sadyattes'tir. Suda (κ 2498 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>) da ise, Alyattes olarak adlandırılır. Sadyattes, Adyattes ve Alyattes adlarının tek bir ismi niteleyen çeşitli formlar olduğu düşünülebilir. Bu adlar hem Herakles hem de Mermnades sülalelerinde oldukça sık kullanılmaktadır. Ayrıca bu isimlerin geçtiği geleneksel hikayelerde biraz hata ve çelişkinin sözü konusu olduğu görülmektedir. Bu durum Lydia kralı Kamblitas da izlenilebilmektedir. Ksanthos (*FGrHist* III 765 C 2 F 18= Ath. *Deip.* X. 346 e) ve Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 22= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 339, 1) söz konusu Lydia kralını *Kamblitas* olarak adlandırdılar. Aelianus (*Var.* I. 27)'de Lydia'nın bu obur kralını *Kambes* şeklinde zikreder. Eustathius (*Comm. ad Odys.* IX. 310)'de aynı krala *Kambysis* der. Bu üç ad, Kamblitas, Kambes ve Kambysis, aynı kişiyi nitelemektedir.

L. Alexander'a (1913, 39 vdd. dn. 10) göre, Adyattes (ya da *Sadyattes* ya da *Alyattes*) Lydia kralları arasında yaygın bir isimdir. Kralların ilk adlarına ilaveten sık kullanılan bir unvan veya *epitheton* olsa gerektir.

⁹⁶⁸ Myrsilos, Hitit kralı II. Mursilis'e izafeten sıklıkla kullanılan "Mursilis" adıyla büyük benzerlik göstermektedir (How - Wells 1975⁸, I 56; Barnett 2006⁶, 438 vdd.; Evans 1985, 230; Mellink 2006^{6a}, 644; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 80). Kandaules'in ise, yerel bir Lydia adı olduğu ileri sürülmektedir (bk. How - Wells 1975⁸, I 56; Evans 1985, 229-233; Robertson 1982, 135; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 80). Zira Kandaules, Herodotos'un çağdaşı olan Lydia'lı Ksanthos'un *Lydiake* adlı eserinde (*FGrHist* III C 2 765 T Ia 'Ksanthos') Lydia adı olarak zikredilmektedir. Suda'ya (ξ xi 9 s.v. <Ξάνθος= *Ksanthos*>) göre, tarihçi Lydia'lı Ksanthos'un babasının adı Kandaules'tir. Aynı zamanda Lydia'da Hermes ile özdeşleştirilen "Köpek boğan" anlamına gelen Kandaules adında bir tanrı bilinmektedir (Hippon. *fr.* 3a; Hes. *lex.* κ 643 <Κανδαύλας= *Kandaulas*>. Ayrıca bk. Hanfmann-Mierse 1983, 94; 133; Evans 1985, 230 vd.; Robertson 1982, 132). J. G. Pedly'e (1974, 96-99) ve D. Asher-A. Lloyd-A. Corcella'ya (2007, 80) göre, Karia'da köpek kültürüyle bağlantılı olarak Kandaules bir kült adıyken, Hitit kökenli bir ad olan Myrsilos bu kralın ilk adı olmalıdır.

⁹⁶⁹ *Mermnades* "Mermnas'ın soyundan gelen" anlamındadır. Ancak Hellen kaynaklarında böyle bir ada rastlanmaz. *Oxyrh. Pap.* XV 1802 fr. col. II 46= *FGrHist* III C 2 768 F (3) 'Khristodoros' Μερμνάδα· οἱ τριόρχοι παρὰ Λυδοῖς· "Mermnades'ler: Lydia'lular nezdinde şahinler". Bu pasajdan anlaşıldığı kadarıyla *mermnos-es* (μέρμνος, -ης), "şahin-doğan" manasına gelen *triorkhos*'la (τριόρχος) aynı anlamdadır (*triorkhos* için bk. Aristoph. *Av.* str. 1206; μέρμνος· τριόρχος ifadesi için bk. Ael. *An.* XII. 4; μέρμνης· τριόρχος için bk. Hes. *lex.* μ 884 L <μέρμνης= *mermnes*>). W. Fauth (1968, 257-264) göre, Mermnades ifadesi "şahin/doğan'ların hanedanlığı" anlamına geliyor olsa gerektir. Bu nedenle "şahin/doğanın" bu ailenin sembolü olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How - Wells 1975⁸, I 56; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 80; Schironi 2009, 91 vd.

les yatma zamanı geldiğinde önceden kararlaştırdıkları gibi, Gyges'i yatak odasına alır. Onu kapının arkasına saklar⁹⁷⁰. Ancak karısı Gyges'i yatak odasından gizlice çıkarken görür. Kraliçe bu işin kocasının başının altından çıktığını anlar. Gyges'e ya Kandaules'i öldürüp onu ve Lydia krallığını ele geçirmesi ya da işlediği bu günahın⁹⁷¹ ötürü hemen oracıkta öldürülmesi hususunda bir seçim yapmasını ister⁹⁷². Ölmektense kralı öldürmeyi yeğleyen Gyges, kraliçeyle birlikte Lydia kralına bir suikast düzenler. Gece kraliçenin yardımıyla gizlice kralın yatak odasına saklanır. Uyuyan Kandaules'i hançerleyerek öldürür. Kandaules'in katledilmesini hoş karşılamayan Lydia'lular ayaklanırlar. Kısa süreli bir iç karışıklıktan sonra Gyges'in yandaşlarıyla Kandaules taraftarları arasında bir antlaşma yapılır. Elçiler Delphoi'daki Apollon Tapınağı'na gönderilir. Eğer Apollon rahibesi tanrıdan aldığı esinle Lydia krallığını Gyges'e verirse, o kral olacak; vermezse, krallık Herakles hanedanlığına geri verilecektir. Pythia Gyges'in krallığını onaylar. Ancak Gyges'in dördüncü kuşak torunu zamanında Herakles hanedanlığının öcünün alınacağı kehanetinde bulunur. Bu şekilde yirmi iki kuşak boyunca devam eden Herakles hanedanlığı son bulur ve Lydia tahtı Mermnades sülalesine geçer⁹⁷³.

Şamlı Nikolaos'un (*FGrHist* II A 90 F 47 (1-2)= Const. Porph. *de insid.* p. 14. 4) versiyonuna göre ise, Lydia'luların son kralı (S)adyattes şu şekilde tahtan indirildi. Sardeis'ten Pontos'a giden II. Daskylos'un, Gyges'in oğlu olan Ardys adında bir amcası vardı. Ardys'ün çocuğu yoktu. Yegane varisi II. Daksylos annesiyle Lydia'dan kaçmak zorunda kalmıştı. Ardys kral (S)adyattes'ten Pontos'taki II. Daskylos'u çağırıp onu evlat edinmesine izin vermesini arz etti. Kral ise, Daskylios'un soyundan gelenlerle uzlaşmanın uygun olduğunu belirtti. Seleflerinin de onları sürgünden vatanlarına geri dönmeye teşvik ettiğini söyledi⁹⁷⁴. Bunun üzerine amcası Ardys Pontos'a bir elçi göndererek II. Daskylos'un vatanına dönmesini

⁹⁷⁰ Gyges'in Kandaules'i öldürmesiyle ilgili ele geçen tragedyaya metninde bu konu şu şekilde dramatize edilmiştir (*Oxyrh. Pap.* 2382. II. 1-5): "Gyges'i görüyorum açıkça, farz etmiyorum | korktum içerde cinayet için bir komplo kurulduğundan|tıpkı tiranlarla savaşlardaki gibi, fakat Kandaules'i halen daha uyanık görünce, | ne yapılmış olduğunu ve bu adamın ne yaptığını anladım". Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Travis 2000, 330-359; Snell 1973, 197-205; Gyges'le ilgili ele geçen bir diğer fragman için bk. Cologne Epode *Oxyrh. Pap.* 2310; konuya ilişkin yorumlara dair ise bk. Clay 1986, 7-17. Daha fazla bilgi için ayrıca bk. Smith 1902, I 261-282; II 361-387; 1920, 1-37; Lesky 1953, 1-10; Bickel 1957, 141-152.

⁹⁷¹ Hdt. I. 9-10. Herodotos'a (I. 10) göre, diğer barbarlarda olduğu gibi, Lydia'lular nezdinde de kadının ya da erkeğin çıplak görünmesi büyük bir ayıp ve suç sayılmaktaydı.

⁹⁷² Hdt. I. 11.

⁹⁷³ Hdt. I. 12-13. Iustinus'a (I. 7. 14-19) göre, Kroisos'tan önce yazgıları birbirinden farklı birçok Lydia kralı vardı. Fakat Kandaules'in kaderi hiç birine benzemiyordu. Bu kral herkesle eşinin güzelliği hakkında konuşmayı huy edinmişti. Evlilik hayatının gizleri açığa çıkmadıkça, mutluluğunun bilincinde olmak onu tatmin etmiyordu. Karısının güzelliği hakkında sessiz kalmak onu rahatsız ediyordu. Sonunda güvendiği Gyges'e eşini çıplakken gösterdi. Gyges de kraliçeyi baştan çıkardı ve onu eşinden soğuttu. Ardında kraliçe Gyges'le evlenmek için Kandaules'in öldürülmesini şart koştu. Eşinin kanını kendi çeyizi yaptı ve Lydia krallığını Gyges'e verdi. Favorinus'a (*de Fort.* 26-27) göre, Şans (Fortuna) Kroisos'a altın; Kandaules'e bir kadın; Peleus'a bir kılıç; Nestor'a bir kalkan; Pterela'ya altın bir kilit; Nisos'a kızıl saç; Alkibiades'e yakışıklılık; Sokrates'e akıl; Aristides'e adalet; Sparta'ya arazi ve Atina'ya deniz verdi.

⁹⁷⁴ Lydia kralı Meles Babil'e sürgüne gitmeden önce, Phrygia'daki II. Daskylos'u Lydia'ya dönmesi için davet etmiştir (*FGrHist* II A 90 F 45 'Nikolaos'= Const. Porph. *de insid.* p. 13. 19).

istedi. Uzun süredir Pontos'ta ikamet eden II. Daskylos bu teklife sıcak bakmadı; ama o sıralar on sekiz yaşlarında olan oğlu Gyges'i Lydia'ya gönderdi.

Gyges gelince Ardys Lydia'lılara onun kendi varisi olduğunu ilan etti. Gyges ise, yakınlığıyla ve fiziki yapısıyla dikkat çekmekteydi. Ata binmede ve silah kullanmada iyi bir eğitim almıştı. Onun hakkında krala övgü dolu sözler ulaştı⁹⁷⁵. Gyges'i huzuruna çağıran kral onu baştan aşağı süzünce, vücut yapısına hayran kaldı ve mızrak taşıyan yakın korumalarından biri yaptı. Kısa süre sonra Gyges'ten şüphelenmeye başladı. Gene de hiçbir suçu olmadan Gyges'i öldürmek istemedi. Bu nedenle ona hem zor hem de tehlikeli görevler verdi. Yaban domuzları ve diğer hayvanların üzerine yolladı. Gyges ise, verilen işleri başarıyla yerine getirdi. Bu nedenle kendisiyle ilgili bütün olumsuz düşünceleri değiştirdi ve (S)adyattes'in takdirini kazandı. Kral Gyges'e geniş araziler emanet etti. O da buraları en iyi şekilde işletti⁹⁷⁶. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 47 (6-7)= Const. Porph. *de insid.* p. 14. 4) göre, zamanla kralın gözdesi oldu. Bu durum birçok kişinin kıskançlığına yol açtı. Lydia'nın önde gelenleri kralı tenkit ettiler. Bunlar arasında Tylon soyundan Liksos da vardı⁹⁷⁷. (S)adyattes'i babalarının düşmanı olan Gyges'e haddinden fazla değer vermekle ve komutanlığın bütün yetkilerini ona devretmekle itham etti. Kral Liksos'u dikkate almadı. Onun hasetliğinden dolayı bu sözleri sarf ettiğini düşündü. Liksos (S)adyattes'i ikna edemeyince kenti baştan aşağı dolaşp II. Daskylos oğlu Gyges'in kralı öldüreceğini ilan etti. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 47 (5)= Const. Porph. *de insid.* p. 14. 4) göre, kısa süre sonra (S)adyattes, Thebe Ovası'nda⁹⁷⁸ Ardynion kentini⁹⁷⁹ kuran Mysia'lıların krallı Arnossos'un kızı Toudo ile evlenme hazırlıkları içine girdi⁹⁸⁰. Gelini getirmesi için Gyges'i Thebe'ye gönderdi. Gyges,

⁹⁷⁵ *FGrHist* II A 90 F 47 (3) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

⁹⁷⁶ *FGrHist* II A 90 F 47 (4) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

⁹⁷⁷ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 47 (11-14)= Const. Porph. *de Insid.* 14. 4)'de Liksos ve Gyges arasında büyük bir mücadele ve anlaşmazlık söz konusudur. Aralarındaki düşmanlığın nedeni Liksos'un Herakles hanedanlığına, Gyges'in ise Mermnades sülalesine mensup olmasından kaynaklanıyor olsa gerektir. Büyük olasılıkla Liksos, Lydia kralı Ardys'ün ikiz kardeşi kral Kadys'ün soyundandır. Bu nedenle Liksos, Kandaules öldükten sonra tahtın varisi olarak krallık üzerinde Gyges'e bir engel teşkil etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Alexander 1913, 55 dn. 62.

⁹⁷⁸ Troas'ta Lesbos Adası'nın karşısına düşen bereketli bir ovadır. Strabon'a (XIII. 1. 61 c. 612) göre, Thebe Ovası verimliliği nedeniyle vaktiyle Mysia'lılar ve Lydia'lılar, sonradan buraya Aiolis ve Lesbos'tan gelerek kolonize eden Hellenler arasında bir çekişme konusu olmuştur. Fakat ovanın büyük bir kısmı bugün Adramytteion'luların elindedir. Thebe için ayrıca bk. Hom. *Il.* I. str. 366-370; II. str. 691; XIX. str. 295; Hdt. VII. 42; Ksen. *Anab.* VII. 8. 7; Ksen. *Hell.* IV. 1. 7; Polyb. XVI. 1. 7; XX. 8. 13; Strab. XIII. 1. 60 c. 611 XIII. 1. 70 c. 616; Liv. XXXVIII. 19. 7; Mela I. 91; Schol. Hom. *Il.* VI. 396; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* I 366.

⁹⁷⁹ Thebe Ovası'nda yer alan Ardynion kenti için ayrıca bk. *FGrHist* III 765 C 2 F 5 'Ksanthos'; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Αρδύνιον= *Ardynion*.

⁹⁸⁰ Lydia krallığının Mysia Bölgesi'yle ilişkilerini göstermesi bakımından bu bölüm önem arz etmektedir. Herodotos'a (VII. 75) göre, Olympos Dağı'na komşu olduklarından Olympos'lular olarak adlandırılan Mysia'lılar bir Lydia kolonisidir. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 47 (5)= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4)'de Mysia'lıların ve Lydia'lıların aralarında kız alıp vermenin söz konusu olduğunu aktarmaktadır. Böylelikle iki bölge akrabalık bağlarını; ayrıca dost ve müttefiklik ilişkilerini mümkün mertebe güçlendirmeye çalışmış olsa gerektir. Anlaşıldığı kadarıyla bu hususta başarıya ulaşmışlardır. Zira kentleriyle ilişkin en ufak sorunda Lydia kralının yardımına başvurdukları anlaşılmaktadır. Herodotos'a (I. 36-45) göre, Mysia'nın Olympos Dağı yörelerinde azman bir yaban domuzu türeyince, bununla baş edemeyince Mysia'lılar Lydia kralı Kroisos'tan

Arnossos'tan kızını Lydia'ya götürmek üzere teslim aldı. Toudo'yu görür görmez ona aşık oldu. Gelini ayartmaya çalıştı. Ancak kadın Gyges'e yüz vermedi. Hatta tehditler savurarak ona kaba davrandı. (S)adyattes'in huzuruna çıkınca da Gyges'in yaptığı bütün ahlaksızlıkları anlattı. Kızan kral onu öldürmeye ant içti⁹⁸¹. Gyges'i seven ve bu konuşmalara kulak misafiri olan bir hizmetçi durumu vakit geçirmeden ona bildirdi. Aynı gece yandaşlarıyla irtibata geçen Gyges onları kralı öldürmeye teşvik etti. Arkadaşlarına Lydia kralı Ardys'ün I. Daskylos'un katilerine ettiği bedduayı hatırlattı⁹⁸². Bu şekilde onları (S)adyattes'i öldürmeye ikna etti. Kralın hizmetçisinin yardımıyla gizlice yatak odasının girdi. Uyuyan kralı kılıcıyla öldürdü. Böylelikle üç yıl Lydia tahtında kalan (S)adyattes'in hükümdarlığı son buldu⁹⁸³.

Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 47 (9)= Const. Porph. *de insid.* p. 14. 4) göre, Gyges sabah erkenden sanki kral davet ediyormuş gibi, dostları ve düşmanlarını saraya çağırıtı. Kendisine muhalif olabileceklerin bir kısmını öldürdü. Bir kısmını ise, hediyeler vererek kendi saflarına çekti. Bu şekilde birçok kişinin rızasını kazandıktan sonra *agora*'ya geldi. Halkı *ekklesia*'ya çağırıldı. Lydia'lılar önce galeyana gelerek Gyges'in üzerine yürüdüler. Ama Gyges onları yatıştırdı. Konuşmak için kürsüye çıktığında Lydia'lılar hem onu dinlemek istediklerinden hem de *hoplites*'lerden korktuklarından sustular⁹⁸⁴. Ardından Gyges'i kral kabul edip etmemelerini danışmak üzere Delphoi'a elçi heyeti gönderdiler. Tanrı "*intikam, Herakles hanedanları için Mermnades sülalesi üzerine beşinci kuşakta gelsin*" kehanetini bildirerek Gyges'in krallığını onayladı⁹⁸⁵. II. Daskylos'un oğlu Gyges Lydia'lıların hakimiyeye-

---

yardım isterler. Kral yaban domuzunu avlamak amacıyla oluşturulan av partisine birçok Lydia'lıların yanı sıra, kendi oğlunu da gönderir ve av esnasında evlat acısını tadar.

Lydia'lıların Mysia'lılarla olan bu ilişkisi Daskyleion açısından da aynı olabilir. Zira Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 44 (11)= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32; *FGrHist* II A 90 F 45 (1)= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19) göre, I. Daskylos'un karısı ve II. Daskylos'un annesi Phrygia'lıdır. Şamlı Nikolaos (Spermes: *FGrHist* II A 90 F 44 (5-7) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32; Meles: *FGrHist* II A 90 F 45= Const. Porph. *de Insid.* p. 13. 19; Lydia'lı Moksos: *FGrHist* II A 90 F 16= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 338. 17)'de Herakles hanedanlığı zamanında Lydia'da sık sık kıtlık yaşandığını belirtmektedir. Herodotos (I. 94)'de ise, büyük bir kıtlığın Manes oğlu Atys zamanında Lydia'yı sardığına değinmektedir. Halk bu felaketten oldukça az etkilenmek için çeşitli çarelere başvurur. Sonunda Atys oğlu Trysenos önderliğinde Lydia'lıların bir kısmı başka yere yerleşmek için göç eder. Smyrna'ya gelirler, oradan gemilerle Umbria'ya gider ve burada bir kent kurarlar. Lydia kralının oğlu Tyrsenos'a izafeten de kendilerine Trysen'ler derler (ayrıca bk. Dion. Hal. *ant.* I. 27-28). Belki de, bu sırada Lydia'nın önde gelenlerinin bir kısmı Mysia bir kısmı da Daskyleion'a göç ederek buralarda koloniler kurmuşlardır.

⁹⁸¹ *FGrHist* II A 90 F 47 (7) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

⁹⁸² *FGrHist* II A 90 F 44 (11) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 10. 32.

⁹⁸³ *FGrHist* IIA 90 F 47 (8) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

⁹⁸⁴ *FGrHist* IIA 90 F 47 (9) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

⁹⁸⁵ *FGrHist* IIA 90 F 47 (10) '*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4.

Platon (*Rep.* II. 359 *d-e*)'de Gyges tradisyonunu farklı bir şekilde ele alır. Devlet yöneticilerinin değerlendirilmesine bir örnek teşkil eder. Gyges Lydia kralına hizmet eden bir çobandır. Günün birinde sağanak yağmur ve deprem yüzünden yer kabuğu çatlar. Hayvanların otladığı alanda derin bir yarık açılır. Bu duruma şahit olan çoban, şaşaa kalır ve yarığın içine iner. Orada görülmedik birçok güzel şeyler arasında içi oyuk, üstü delik deşik tunçtan bir at bulur. Eğilip atın içine bakar ve normal bir insan ölçülerinden büyük bir iskelet görür. Ölünün parmağındaki altın yüzükten başka bir şeyi yoktur. Bu yüzüğü alıp yukarı çıkar. Çobanlar her ayın sonunda yaptıkları gibi, krala hesap vermek için toplandıklarında, Gyges kurula parmağında bulduğu bu yüzükle gelir. Kurulda otururken farkına varmadan, gayri ihtiyari yüzüğün taşını avucunun içinde çevirir. Bunu yapar

tini bu şekilde ele geçirdi. Akabinde (S)adyattes'e getirdiği Mysia'lı kadınla evlendi⁹⁸⁶. Delphoi'ya birçok sunu ve armağanlar yolladı. Bunlar arasında gümüşten başka sayılamayacak kadar altın mücevher ile altı tane iki kulplu som altından *krateros* gönderdi. Bütün bu hediyeler Apollon Tapınağı'nda sergilendi⁹⁸⁷.

Gyges (M.Ö. yak. 685- 652/645) otuz sekiz yılı süren⁹⁸⁸ hükümdarlığı sırasında yayılmacı bir politika güderek diplomatik girişimlerini Asya'nın iç kısımlarına kadar genişletti. Herodotos'a (I. 14) göre, Gyges tahta çıktıktan sonra, Miletos ve Smyrna üzerine bir ordu gönderdi; ayrıca Kolophon (Değirmendere) kentini ele geçirdi⁹⁸⁹. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 62 (1-6)= Const. Porph. *de virt.* I. p. 343. 6) ise, Magnesia (*ad Maindram?*)⁹⁹⁰ kentinin

---

yapmaz görünmez olur. Durup dururken aniden ortadan kaybolunca arkadaşları onun nereye gittiğini soruşturmaya başlar. Bu sırada yüzükle oynarken taşı çevirince Gyges tekrar görülür. Herkes bu duruma şaşırır. Bu şekilde Gyges yüzüğün tılsımını çözer. Yüzüğün taşı içeri çevirince görünmez olduğunu, düzeltince ise görüldüğünü keşfeder. Bu yöntemle saraya girenlerin arasına katılmanın yolunu bulur. Orada kralın karısını baştan çıkarır ve onun yardımıyla kralı öldürüp yerine geçer. Platon'un Gyges hikayesi hakkında daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Off.* III. 9. 38; Laird 2001, 12-29; Danzig 2008, 169-192.

Suda'ya (γ 473 s.v. <Γύγου δακτύλιος= *Gygou daktylios*>) göre, *Gyges'in daktylios'u* (yüzüğü), zengin ve kötü adamlar için kullanılan ünlü bir deyimdir. Gyges'in bir inek sürüsü vardı. Bir depremden sonra parmağında yüzük olan bir ceset buldu ve onu aldı. Yüzüğün şöyle bir özeliği vardı: Taşını bir kez çeviren kişi görünmez oluyordu. Gyges bu sayede selefini öldürdü ve kral oldu.

Plutarkhos (*mor.* IV 302: *Quaes. Gr.* 45)'de Karia'daki Zeus Labrandos heykelinde neden asa ya da şimşek taşımak yerine bir balta bulunduğu sorusunu yanıtlarken şu hikayeye değinir: Herakles Hippolyte'yi öldürdükten ve silahların geri kalanıyla birlikte onun baltasını (πέλεκυς) aldıktan sonra, Omphale'ye verdi. Kraliçeden bu baltayı miras alan Lydia kralları, onu resmi kutsal nişanları olarak taşıyorlardı. Bu durum Kandaules'e kadar babadan oğulla devam etti. Ancak Kandaules baltayı taşımayı kendisine yakıştırmadı ve onu taşımaya için yakın arkadaşlarından birine verdi. Gyges, Kandaules'e isyan edince ve onunla savaşınca, Arselis birliğiyle birlikte Mylasa'dan Gyges'e yardım için geldi. Kandaules ve arkadaşını öldürdü, diğer savaş ganimetleriyle birlikte baltayı Karia'ya götürdü. Karia'da bir Zeus heykeli yaptırdı ve onun eline bu baltayı yerleştirdi. Hellenlerin "πέλεκυς" dediği Lydia'lıların "labrus" olarak söyledikleri bu baltadan dolayı, tanrı Labrandeus olarak hitap edildi (ayrıca bk. Smith 1902, I 266). Gyges'e ilişkin olarak ayrıca bk. Philostr. *Her.* 669; Tzet. *Chil.* I. str. 137-166.

⁹⁸⁶ *FGrHist* II A 90 F 47 (11) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 14. 4. Bu hikaye Herodotos'un (I. 8-14) anlatısından tümüyle farklı bir tradisyondur. Şamlı Nikolaos bu versiyonun ana taslağını Ksanthos'un *Lydiak*e eserinden almış olsa gerektir. Ne var ki, Lydia'lı Ksanthos'tan ne ölçüde yararlandığı bilinmemektedir.

⁹⁸⁷ Herodotos'a (I. 14) göre, Phrygia kralı Gordias oğlu Midas'tan sonra, Delphoi'ya sunular gönderen ilk Asya kral Gyges'tir. Midas üzerinde oturup adalet dağıttığı krallık tahtını adadı. Bu da Gyges'in gönderdiği sunuların yanında durmaktaydı. Delphoi'da Gyges'in sunguları olan bütün bu altın ve gümüş parçalarına adayanın adına izafeten "Gygeant'lar" denirdi.

Valerius Maximus'a (VII. 1. 2) göre, Gyges Lydia krallığının gücü ve servetinden ötürü giderek küstahlaşmaya başladı. Apollon *Pythios* Tapınağı'na geldi, kendisinden daha mutlu bir ölümünün olup olmadığını sordu: Tanrı tapınağına gizlendiği oyuktan Aglaos Psophidios'un olduğu yanıtını verdi.

⁹⁸⁸ Hdt. I. 14; Suda γ 472 s.v. <Γύγης= *Gyges*>.

⁹⁸⁹ Suda (γ 472 s.v. <Γύγης= *Gyges*>)'de Herodotos'un (I. 14)'deki pasajından yaptığı alıntıya izafeten otuz sekiz yıl hükümdarlığı sırasında Gyges'in ordusunu Miletos ve Smyrna teritoryumuna sürdüğüne; ayrıca Kolophon kentini ele geçirdiğine değinir.

Pausanias (IV. 21. 5)'de Lakedaimon'lularla Messenia'lılar arasında gerçekleşen bir savaşta Gyges'in Smyrna'ya saldırışına değinir. Kentlerinin aniden kuşatılması karşısında panikleyen Messenia'lılar aldıkları bir kehanetin etkisiyle de karşı koymak istemezler. Bunun üzerine kentin önde gelenlerinden Aristomenes ve kahin Theokles kent boyunca ilerleyip halkı düşmana karşı direnmeleri için teşvik ederler. Bunu şu sözlerle gerçekleştirirler: "*Smyrna'lılar Ionia'lıların bir kolu olmalarına rağmen, Daskylos'un oğlu Gyges ve Lydia'lılar onların kentini kuşatınca, fazilet ve cesaretle (Lydia'lıları) kovabildiklerine göre*", Messenia'lılar da Lakedaimon'luları rahatlıkla püskürtebilirler. Smyrna'lıların Lydia'lıları yenmelerine ilişkin olarak ayrıca bk. Paus. IX. 29. 4; Plut. *mor.* IV. 312 e-f; *para. min.* 30; Schol. Pind. *Nem. Old.* III. 10; Mimnermos *fr.* 14.

⁹⁹⁰ *I. Magnesia* s. X.

de Gyges tarafından Lydia krallığına dahil edildiğini aktarır. Savaşın nedeni Magnesia’lıların kralın çok sevdiği Magnes’e rencide edici hareketlerde bulunmasıdır. Gyges bu hakaretin öcünü almak için Magnesia’ya birden fazla sefer düzenler ve sonunda kenti ele geçirir⁹⁹¹. Strabon’a (XIII. 1. 22 c. 591) göre, Abydos (Nara) ve Troas Bölgesi de Gyges’in egemenliği altındadır. Öyle ki, coğrafyacı Miletos’luların Abydos’u kolonileştirmek için Lydia kralı Gyges’ten izin aldıklarını aktarır. Ayrıca bu bölgede Dardanos (Maltepe/İntepe) civarında yer alan bir burnun Gygas şeklinde adlandırıldığını ifade eder. Bu durum o sıralar Hellespon-tos’un direk ya da dolaylı Lydia krallığının kontrolü altında olduğuna işaret eder⁹⁹².

M.Ö. VIII. yüzyılın sonunda İskit saldırıları nedeniyle Pontos’un kuzey kıyılarında ikamet eden Kimmerler, yurtlarını terk etmek zorunda kalırlar⁹⁹³. Kaukasos (Kafkas) Dağ’larını aşır Küçük Asya’yı işgal ederler⁹⁹⁴. Phrygia’ya saldırırlar. Kral Midas’ı intihara zorladık-tan sonra⁹⁹⁵ İonia’yı istila ederler. Sinope⁹⁹⁶ ve Troas’taki Antandros (Yarmata Tepesi)⁹⁹⁷

⁹⁹¹ Şamlı Nikolaos’a (*FGrHist* II A 90 F 62 (1-6)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 343. 6) göre, Smyrna’lı Magnes yaşlıları arasında fiziğiyle dikkat çekmekteydi. İcra ettiği şiir ve müziğiyle ünlüydü. Erguvan renkli kumaşlarla örtünüp altın saç bandıyla şekillendirdiği saçını uzatıp bedenini dikkat çekici aksesuarlarla süsledi. Şiirlerini sergilemek için birçok kente giderdi. Bundan dolayı pek çok kişi ona aşık ve hayrandı. Gyges ise, onun için yanıp tutuşmakta ve sevgilisi olarak onu kabul etmekteydi. Magnes bulunduğu her yerde bütün kadınları çılgına çeviriyordu. Onlar arasında bilhassa Magnesia kadınları vardı. Magnes onlarla oldukça samimiydi. Ancak bu durum kadınların akrabalarını rahatsız ediyordu. Bu nedenle Magnes’in sözlerinde Amazon’larla yapılan süvari savaşında Lydia’lıları çok övdüğü, kendilerinden hiç kimseye değinmediğini bahane edip ona saldırırlar. Elbiselerini yırtıp attılar. Saçlarını kestiler ve akla gelebilecek bütün onur düşürücü şeyleri yaptılar. Bunlara Gyges çok kızdı. Magnesia teritoryumuna birkaç kez saldırdı ve sonunda kenti ele geçirdi. Sardeis’e döndüğünde zaferinin anısına görkemli *panegyris*’ler düzenledi. Magnes için ayrıca bk. Suda μ 20 s.v. <Μάγνης= *Magnes*>.

⁹⁹² Ayrıca konuya ilişkin olarak bk. Graham 1971, 41; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 86; Greenewalt 2011, 1116 vdd.

⁹⁹³ Hdt. IV. 8-10; ayrıca bk. Kristensen 1988, 102; Sulimirski – Taylor 2006⁶, 556; Sulimirski 1985, 149-199; Bouzek 2001, 39 vd.

Herodotos’a (IV. 11) göre, göçebe İskitler Asya’da ikamet etmekteydiler. Massaget’lerle yaptıkları bir savaşta yenildiler. Arakses (Aras) Irmağı’nı geçip Kimmerlerin yanına göç ettiler. İskitler geldiğinde Kimmerler büyük bir istila karşısında olduklarını düşündüler ve hemen meclisi topladılar. Yapılan toplantıda halkın büyük çoğunluğu kentlerini terk edip göç etmeyi savundu. Krallar ise topraklarını sonuna kadar savunmak istiyorlardı. Uzlaşmaya varılamayınca halk ile kral ve yandaşları arasında iç savaş patlak verdi. Kimmerlerden birçok kişi öldü. Geriye kalanlar İskitler karşısında artık başarı elde edemeyeceklerinin bilinciyle ölümlerini gömdükten sonra kentlerini ve topraklarını terk ettiler. Bu yüzden İskitler Kimmerlerin ikamet ettikleri bölgeye geldiklerinde kimse kalmamıştı.

⁹⁹⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bouzek 2001, 33-44; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 86 vd.

⁹⁹⁵ Strab. I. 3. 21 c. 61. Midas’ın boğa kanı içerek intihar etmesi hususunda ayrıca bk. Plut. *Flam.* XX. 5; *mor.* II. 168; *de Superstitione* 8; Apollon. *Lex. Hom.* 156. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sayce 1931, 136; Roller 1983, 301; Prag 1989, 159.

Phrygia kralı Midas’ın ne zaman öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Hellen kaynaklarında Midas’ın ölüm tarihi olarak M.Ö. 696/695 (Eusebius) ile M.Ö. 676 yılı (Iulius Africanus) verilmektedir. Assur tabletlerinde M.Ö. 717-709 yılları arasında “Muşki Mita” (Phrygia’lı Midas) olarak sıklıkla belgelenirken, M.Ö. 709 yılından sonra Mita adıyla karşılaşılmamaktadır (Luckenbill 1927, II 4 n° 8; 7 vd. n° 16-18; 11 n° 25; 21 vd. n° 42-43; 26 vd. n° 55; 36 vd. n° 71; 40 vd. n° 80; 46 vd. n° 92; 51 vd. n° 99; 60 vd. n° 118; 111 n° 214). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için Mellink 2006⁶a, 624 vd.; Young 1995, 1 vd.; Kealhofer 2005, 42 vd.; DeVries 2012, 49-54.

⁹⁹⁶ Hdt. IV. 12.

⁹⁹⁷ Byzantion’lu Stephanos’a (*Ethnika* s.v. Ἀντανδρος= *Antandros*) göre, Antandros kenti Aiolia’nın Mysia sınırlarında İda Dağı’nın alt kısımlarına lokalize edilir. Kent adını Aiolia’lı komutan Antandros’tan alır (ayrıca bk. Thuk. VIII. 108). Aristoteles (*fr.* 478 *Rose*) kenti bazen Trakya Edonis’lilerin oturmasından dolayı Edonis bazen de Kimmerlerin burada 100 yıl boyunca ikamet etmesinden ötürü Kimmeris olarak zikreder (Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀντανδρος= *Antandros*). Strabon’a (XIII. 1. 51 c. 607) göre, Gargara’nın (Koca Kaya) bulunduğu çıkıntıyla (Gargara için ayrıca bk. Ovid. *Her.* XVI. 109; *Ars.* I. 57; Honor. *Aen.* V. 732; IX. 85; XI. 2416; *Geor.*

gibi, bazı yerleri kendilerine mesken edinirler⁹⁹⁸. Sardeis de bu istilalardan nasibini alır. İlk önce Kimmerler; daha sonra Teres ve Lykia'lılar tarafından yağmalanır⁹⁹⁹. Bizzat Gyges'in hükümdarlığı sırasında Sardeis iki kez Kimmer akınlarına maruz kalır. M.Ö. 663/662 yılındaki birinci Kimmer istilasında Gyges bozguna uğrayarak Assur kralından yardım ister. Gyges'e Assurbanipal (M.Ö. 669-626) dönemine ait Assur tabletlerinde, Gugu şeklinde hitap edilir. Nineveh'teki saray yapısının anısına dikilen *Rassam Silindiri* yazıtında, Kimmer saldırıları sırasında Gyges gördüğü bir rüyaya istinaden Assurbanipal'a bir elçi gönderir ve ondan yardım talep eder. Assur kralının desteğiyle Kimmerleri yenilgiye uğratır¹⁰⁰⁰. Gyges daha sonra nedeni bilinmeyen bir sebepten ötürü Assur kralıyla dostluk ilişkilerine son verir. Assurbanipal'a karşı isyan eden Mısırlıları destekler. M.Ö. yak. 658-656 yılları arasında ise,

---

I. 102; 103), üzerinde Aphrodite Tapınağı'nın yer aldığı Phyrria'ya (Kara Tepe) kadarki topraklar Adramyttene'dir. Bu iki burun arasındaki mesafe 120 *stadion*'dur. İç kısımda Antandros bulunur.

⁹⁹⁸ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sulimirski-Taylor 2006⁶, 559; How-Wells 1975⁸, I 61; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 87.

⁹⁹⁹ Strabon'a (I. 3. 21 c. 61) göre, Teres olarak da adlandırılan Kimmerler ya da bu halklardan bazıları, Pontos'un sağ tarafındaki bölgeleri ve bitişiğindeki ülkeleri istila ettiler. Ayrıca Paphlagonia ve Phrygia'ya saldırdılar. Söylenceye göre Phrygia işgali sırasında, kral Midas boğa kanı içerek intihar etti. Lygdamis yanındakilerle Lydia ve Ionia'ya doğru ilerledi (Kallim. *Hymn.* III. 252 fr. 75. 23; Plut. *Mar.* XI. 8; Hes. *lex.* λ 1328 <Αύγδαμύς= Lygdamis>). Sardeis'i ele geçirdi; ama Kilikia'da bozguna uğradı. Strabon (XIII. 4. 8 c. 627)'de Kallisthenes'ten (*FGrHist* II B 124 F 29) yaptığı alıntıya istinaden Sardeis önce Kimmerler, ondan sonra Teres ve Lykia'lılar tarafından zapt edildi. Son olarak da Pers kralı Kyros zamanında ele geçirildi. Strabon (XIII. 4. 8 c. 627)'de Kallinos'un eserine atfen verdiği referansta Kimmerlerin Sardeis istilasını kaleme alırken bu seferin Esioneneis'e ya da Asioneneis'e karşı düzenlediğini belirtir. Kallinos'un Ion diyalektğinde kaleme aldığı Esioneneis bir başka deyişle Asioneneis Lydia civarlarında ikamet eden otokton halklarından biridir. Herodotos (IV. 45)'de Asya adının kökenine değinirken, Lydia'lıların Manes oğlu Kotys'ün oğlu Asias'tan türediğini ileri sürerek bu ada sahip çıktıklarını belirtir. Zira Lydia'lılar Asias adını Sardeis boylarından Asiad'ların da taşıdığına değinirler (Sardeis'te Asias *phyles*'i için ayrıca bk. *SEG* XIX 713-714). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gommers 2001, 63; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 614.

¹⁰⁰⁰ *Rassam Silindiri* (Luckenbill 1927, II 297 vd. n° 784; Pedley 1972; 82 n° 292): Uzak bir yer, denizin diğer kıyısında uzak bir bölge olan Lydia kralı Gyges [Guggu], onun adını, krallar, benim babalarım duymamıştır, tanrı Assur, benim yaratıcım, bir rüyada benim adımı (ona) gösterdi. "Assur kralı Assurbanipal'ın ayaklarına yapış ve onun adını çağırarak düşmanını yen". Bu rüyayı gördüğü gün bana esenliklerini sunmak için bir elçi gönderdi. Gördüğü düşten dolayı elçisini bana yolladı ve beni bilgilendirdi. O günden itibaren benim kral ayaklarımı tuttu. (Gyges) benim efendilerim Assur ve Ishtar vasıtasıyla ne benim atalarımın korkan ne de benim kral ayaklarına kapanan, ülkesinin insanlarını rahatsız eden Kimmerleri yendi. Ele geçirdiği Kimmer liderleri arasındaki iki şefi zincirlere, demir prangalara, demir kelepçelere vurdu ve değerli hediyelerle (*tāmartu*) birlikte onları bana gönderdi.

M.Ö. 648 yılına tarihlenen *Silindiri B* (Luckenbill 1927, II 323 n° 849; Piepkon 1933, 47; Pedley 1972, 82 n° 293): Benim kral atalarımın duymadığı adından sadece bahsedilen uzak bir bölge, Lydia'nın kralı Gyges, – Assur, beni yaratan büyük tanrı, rüyasında benim kral adımı ona gösterdi. Bu düşü gördüğü gün, atlı bir elçiyi esenliğimi dilemek için gönderdi. kötü bir düşman benim atalarımın korkmayan Kimmerler ve benim kral ayaklarıma kapanmayan....

Yapı Tableti (Luckenbill 1927, II 351-352 n° 909; 910; Pedley 1972, 83 n° 295): Uzak bir yer, denizin diğer kıyısında uzak bir bölge olan Lydia kralı Gyges, benden önceki krallar, atalarım adından bahsedildiğini duymamışlardı –beni yaratan tanrı Assur, benim haşmetimin onurlu adını ona rüyasında gösterdi, şunu söyleyerek: "Bütün herkesin efendisi, tanrıların kralı Assur'un gözdesi, Assur kralı Assurbanipal'ın yüce ayaklarına kapan ve onun krallığına saygı göster [lit., kork], onun egemenliği için yalvar vdd.

Bu rüyayı gördüğü [aynı] gün, beni esenlemek için [lit. benim selametimi istemek için] kendi ulaklarını ve kendi ülkesini yağmalayan, bir savaşta kendi eliyle canlı ele geçirdiği Kimmerleri bana yolladı. Ağır bir vergiyle birlikte onları Nineveh'e, benim kral kentime, gönderdi ve benim ayaklarımı öptü.

Mısır kralı I. Psammetikhos'a yardım amaçlı bir ordu gönderir¹⁰⁰¹. Gyges, M.Ö. yak. 652 ya da M.Ö. yak. 645¹⁰⁰² yılındaki ikinci Kimmer saldırısı esnasında ölür¹⁰⁰³.

Lydia tahtına Gyges'ten sonra Ardys¹⁰⁰⁴/Alyattes¹⁰⁰⁵ (M.Ö. yak. 645-yak. 615?) geçer. Kırk dokuz yıl saltanat sürmesine rağmen, kral Ardys hakkında bilinenler oldukça azdır. Assurbanipal dönemine ait *Rassam* yazıtından öğrenildiği kadarıyla Ardys, babası Gyges'le araları bozulan Assur kralıyla tekrar iyi ilişkiler içerisine girer¹⁰⁰⁶. Miletos üzerine sefer düzenler ve Priene'yi (Güllübahçe) hakimiyeti altına alır. Hükümdarlığı sırasında göçebe İskitlerin yurtlarından kovduğu Kimmerler Sardeis'e tekrar saldırılar. *Akropolis* haricinde aşağı kenti ele geçirirler¹⁰⁰⁷.

Ardys'ün halefi Sadyattes (M.Ö. yak. 615-610) on iki yıl hüküm sürer¹⁰⁰⁸. Özellikle Miletos'u ele geçirmek amacıyla birçok sefer düzenler¹⁰⁰⁹. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 63 (1-3)= *Const. Porph. de virt.* I. p. 343. 21) göre, Lydia kralı Sadyattes savaş stratejisi bakımından oldukça yetenekli biridir. Ancak rahatına ve şehvetine düşkündür. Öyle ki, o sıralar Miletos'la evli kız kardeşini kurban merasimi bahanesiyle yanına çağırıp zorla alıkoyar.

¹⁰⁰¹ *Rassam Silindiri* (Luckenbill 1927, II 298 vd. n° 785; Pedley 1972; 82 n° 292): Bana esenliklerini sunması için gönderdiği kendi elçisi, aniden durdu –Çünkü beni yaratan Tanrı Assur'un sözlerini dikkate almadı; fakat kendi gücüne inanıyordu ve kalbi katıydı. Benim egemenliğimin altından çıkan Mısır kralı Tushamilli'ye yardım amaçlı ordu gönderdi. Bunu öğrendim, Assur ve Ishtar'a şunu söyleyerek: “Düşmanından önce, kendi bedeni ayrılışın/param parça olsun, düşmanı uzuvlarını kapıp götürsün” diye dua ettim. Benim adımla çağırarak ayakları altında ezilip geçtiği Kimmerler, istila ettiler ve onun bütün ülkesine boyun eğdirdiler vdd.

¹⁰⁰² Gyges'in M.Ö. 652 yılında öldüğüne ilişkin olarak bk. Kuhrt 2007d II, 251; M.Ö. 645 yılı için ise bk. Mellink 2006^a, 645; Spalinger 1978, 400-409. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Scott 2005, 45 dn. 156; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 83 vd.

¹⁰⁰³ Gyges'in Kimmer saldırısı sırasında öldüğüne ilişkin olarak ayrıca bk. Spalinger 1978, 400-409; Bøe 2001, 91 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 83.

¹⁰⁰⁴ Herodotos'a (I. 16) göre, Ardys M.Ö. 678- 629 yılları arasında hüküm sürmüştür. Modern yazarlar tarafından Ardys'ün tahta geçişi M.Ö. yak. 652-yak. 630 yıllarına ya da M.Ö. yak. 645-yak. 615 yılları arasına tarihlenmektedir. M.Ö. yak. 645-yak. 615 yılları için bk. Mellink 2006^a, 647; Scott 2005, 45 dn. 156. M.Ö. yak. 652-yak. 630 yılları arasına tarihlendirilmesi için bk. Kuhrt 2007d II, 251. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 86.

¹⁰⁰⁵ Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 63 (1-3)= *Const. Porph. de Virt.* I. p. 343. 21) göre Alyattes, II. Gyges'in oğludur. Herodotos (I. 15-16) ve kronograflar (Euseb. *chron.* p. 69. 20; *Afric. chron.* F63a-b; *Exc. Barb.* 310, 25-312, 17; *Malal. chron.* VI. 2. 151) II. Gyges'in oğlu olarak Ardys zikrederler.

¹⁰⁰⁶ *Rassam Silindiri E* (Luckenbill 1927, II 298 vd. n° 785; Pedley 1972; 82 n° 292): Kendisinden sonra [Gyges'in ölümünden] tahtına oğlu geçti. Benim dualarımın bir yanıtı olarak onu ziyaret eden, benim yardımcıları, tanrıların müsabetlerinden dolayı elçisini bana gönderdi ve benim kral ayaklarıma kapandı, şunu söyleyerek: “Senin marifetin kral, onu tanrı da destekledi. Senin babama yaptığın beddua ve bela onu ziyarete geldi. Ben senden korkan, [senin] bir kölenim, bana karşı nazik ol ve senin boyunduruğunu taşıyacağım”.

¹⁰⁰⁷ Hdt. I. 15-16; Suda'ya (γ 472 (4-9) s.v. <Γύγης= Gyges>); ayrıca Ardys için bk. Paus. V. 24. 2.

¹⁰⁰⁸ Herodotos (I. 16); Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 62 (1-3)= *Const. Porph. de Virt.* I. p. 343. 21) ve kronograflar (Euseb. *chron.* p. 69. 20; *Afric. chron.* F63a-b; *Exc. Barb.* 310, 25-312, 17; *Malal. chron.* VI. 2. 151) için Mermnades sülalesinin üçüncü kralı Sadyattes'tir. Ancak Ksenophilos'a (*FGrHist* III C 2 767 F 1= *Anon. de Mul.* 9 p. 216) ve Suda'ya (a 1423 s.v. <Ἀλυάττης= Alyattes>) göre, Alyattes'tir. Sadyattes'in hükümdarlık süresinin M.Ö. yak. 615-yak. 610 yılları arasında olduğu hususunda bk. Mellink 2006^a, 647; M.Ö. yak. 630-yak. 610 yılları için bk. Kuhrt 2007d II, 251; M.Ö. yak. 629-yak. 617 yılları için ise bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 87.

¹⁰⁰⁹ Hdt. I. 18; Suda γ 472 (9-10) s.v. <Γύγης= Gyges>.

Daha sonra da onunla evlenir¹⁰¹⁰. Bu olanlar Gyges'in damadı/eniştesi Melas'ın soyundan gelen Miletos'un onuruna dokunur ve Daskyleion'a çekilir. Sadyattes ondan derhal Daskyleion'u terk etmesini emreder. Bunun üzerine Miletos Prokonnesos'a gider. Çok geçmeden Sadyattes iki kız kardeşle birden izdivaç kurar. Kardeşlerin birinden gayrimeşru Attales, diğerrinden Adramys doğar. Öz kardeşinden ise, Alyattes adında bir çocuğu olur. Daha sonradan Lydia tahtına çıkan oğlu bu Alyattes'tir (M.Ö. yak. 610-560)¹⁰¹¹.

M.Ö. VII. yüzyılın ilk çeyreğinde Phrygia krallığının çökmesiyle Küçük Asya'da Lydia'lılar; Assur krallığının gücünü yitirmesiyle ise Merkez Asya'da Medler önemli bir güç haline gelirler. İki krallığın yayılım politikası Lydia kralı Alyattes ile Med kralı Kyaksares'i karşı karşıya getirir¹⁰¹². M.Ö. 590 yılında başlayan savaş aralıklarla altı yıl sürer. M.Ö. 28 Mayıs 585 yılındaki muhabere sırasında güneş tutulması olunca¹⁰¹³ Medler ve Lydia'lılar bir

¹⁰¹⁰ *FGrHist* III C 2 767 F 1 'Ksenophilos'; Suda'ya (α 1423 s.v. <Ἀλυάττης= Alyattes>) göre, Alyattes'in babası Lydia kralı Sadyattes kişilik itibarıyla savaş sever biriydi. Kız kardeşiyle birlikte olacak kadar da arzularının kölesiydi.

¹⁰¹¹ Hdt. I. 16; ayrıca bk. *FGrHist* II B 239 F 35 'Marmor Parium'. Alyattes'in M.Ö. yak. 610-yak. 560 yılları arasındaki hükümdarlık süresi için bk. Mellink 2006^a, 647; bk. Kuhrt 2007d II, 251; Scott 2005, 45 dn. 156. D. Asher-A. Lloyd-A. Corcella'a (2007, 87) göre, Alyattes M.Ö. yak. 617-yak. 560 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Lydiake Tarihi'nin yazarı Ksenophilos'a (*FGrHist* III C 2 767 F 1= Anon. *De Mul.* 9 p. 216) göre, Kroisos'un büyükbabası (S)alyattes kız kardeşiyle evlendi. Ondan olma oğlunu krallığın halefi yaptı. Bunun üzerine oğlu (Alyattes) Lydia'lıların ileri gelenlerinin kıyafetini çıkartacak ve önüne gelene tükürecek kadar küstahlaştı. Ancak annesi bütün sevgi ve şefkatiyle oğlunu eğitip onun karakterini düzeltti. Güzel sözler ve yararlı işlerle küstahlığına son verdi. Onun halkı tarafından sevildiğine ikna ederek aşırı savurganlığını engelledi. Bu şekilde son derece dürüst ve adil bir kral oldu. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 64 (1)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 5) göre, Sadyattes'in oğlu Lydia'lıların kralı Alyattes, gençken oldukça küstah ve arzularına düşkün biriydi. Ancak bu huylarını yetişkin olunca bıraktı. Sonunda bilge ve aklıselim biri olarak krallığı yönetti. Suda (α 1423 s.v. <Ἀλυάττης= Alyattes>)'de Alyattes gençken babası gibi küstah ve şehvet düşkünüydü. Fakat sonradan sağduyulu ve adil biri oldu.

¹⁰¹² Herodotos'a (I. 73) göre, bir grup İskit ülkelerinde çıkan ayaklanma sonucunda Media'ya Phraortes oğlu Deiokes torunu Kyaksares'in yanına kaçtılar. Kyaksares ilkin kendisine sığınan İskitleri iyi karşıladı. Pers çocuklarına yay kullanma ve dil dersleri verdirecek kadar onlara değer verdi. Bu İskitler düzenli olarak ava çıkarlar ve krala avladıkları hayvanları sunarlardı. Bir gün avdan elleri boş döndüler. Sert bir yapısı olan Kyaksares buna oldukça öfkeleni, onlara hakaretler yağdırdı. Bunun üzerine İskitler diğer av partisinde yanlarına verilen çocuklardan birini doğrayıp bir av hayvanını gibi pişirerek Kyaksares'e sundular. Ardından Lydia'ya Sadyattes'in oğlu Alyattes'in yanına sığındılar. Kyaksares, Alyattes'ten bu İskitleri istedi. Lydia kralı razı olmayınca Medlerle arası açıldı.

¹⁰¹³ Herodotos'a (I. 74) göre, Miletos'lu Thales güneş tutulmasının tarihini Ionia'lılara daha önceden yılına ve gününe kadar bildirdi. Plinius'a (*nat.* II. 53) göre, Hellenler arasında gök cisimlerinin hareketlerini inceleyen ilk kişi Miletos'lu filozof Thales'ti. Kırk sekizinci Olympiat Oyunları'nın dördüncü, Roma'nın kuruluşunun 175. yılında, Alyattes kral iken güneşin tutulacağını önceden söyledi. İskenderiyeli Klemens (*Strom.* I. XIV. 65. 1)'de Rhodos'lu Eudemos'un "*Astroloji Tarihleri*" adlı eserinden yaptığı alıntıya istinaden güneş tutulmasının ellinci Olympiat Oyunları (M.Ö. 580-570) sırasında gerçekleştiğini aktarır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *div.* I. 49. 112; *Oxyrh. Pap.* 2506 F 98; Diog. Laert. I. 23; Clem. *Strom.* I. 65; Euseb. *Chron.* 2. 101 H.

Güneş tutulmasının tarihlenmesi Lydia kralı Alyattes'in ve Med kralı Kyaksares'in hükümdarlık yılları baz alınarak yapılır. Bu da M.Ö. 617-585 yılları arasına tekabül eder. Ayrıca Kappadokia'da bir kaç dakika süreyle tam bir güneş tutulmasının (% 97) görülmesinin M.Ö. 28 Mayıs 585 yılında gerçekleştiği kabul edilmektedir (konuya ilişkin bk. Huxley 1965, 204; How - Wells 1975⁸, I 93 vd.; Lapini 1999, 115 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 134 vd.). Güneş tutulması (M.Ö. 585) savaşın altıncı yılında gerçekleştiği için Medler ile Lydia'lılar arasındaki ilk harbin M.Ö. 590 yılında başladığı kabul görmektedir.

uzlaşmaya varırlar¹⁰¹⁴. Bu antlaşma Alyattes'in kızı Aryenis ile Kyarksares'in oğlu Astyages'in evlendirilmesi yoluyla daha da pekiştirilir¹⁰¹⁵.

Küçük Asya, Alyattes zamanında tekrar Kimmer saldırılarına maruz kalır. Ancak Lydia kralı Kimmerleri Asya'dan sürer¹⁰¹⁶. Bu askeri başarısının yanı sıra Kolophon'un¹⁰¹⁷ kolonisi Smyrna'yı ele geçirir. Klazomenia'lılara (Urla) savaş açar; ancak ağır bir bozguna uğrar¹⁰¹⁸. M.Ö. yak. 610-605 yılları arasında ise, selefi Sadyattes'in Miletos'a karşı açtığı savaşı sürdürür. Miletos seferi on iki yıl sürekli aralıklarla devam eder. Her saldırısında kentin teritoryumunu yakıp yıkmadan her şeyi yerli yerinde bırakır. Sadece ağaçları kestirttikten sonra, hasattı kaldırır ve ordusuyla birlikte geri döner. Böylelikle Miletos'lular ertesi sene çalışıp toprağı ektikleri için ordusuna yağmalanacak ganimet bulur. Ayrıca tarla işleriyle uğraşp yorgun düştüklerinden büyük bir direnişle karşılaşmaz¹⁰¹⁹. Miletos seferinin on ikinci yılında ordusunun Assesia'da¹⁰²⁰ yer alan Athena Tapınağı'nı yakması nedeniyle hastalanır. Delphoi'daki Apollon Tapınağı'ndan aldığı kehanet uyarınca tanrıçaya bir yerine iki tapınak

¹⁰¹⁴ Hdt. I. 74; Cic. *div.* I. 49. 112; *Oxyrh. Pap.* 2506 F 98 ; ayrıca bk. Huxley 1965, 201-206.

Malalas'a (*Chron.* VI. 4. c. 152) göre, Lydia'lılarla yapılan bu savaşta Med krallığının başında Astyages vardı. Astyages Persleri hükmettikten sonra, büyük bir orduyla Lydia'lılara karşı sefere çıktı. Bu yılda filozof Thales'in de önceden öngördüğü üzere birkaç dakika süren güneş tutulması oldu. Lydia'lılar savaşta yenilmediler. Astyages kendi rızasıyla savaştan çekildi.

¹⁰¹⁵ Hdt. I. 74.

¹⁰¹⁶ Hdt. I. 16; Suda γ 472 (10-15) s.v. <Γύγης= Gyges>. Polyainos'a (*strat.* VII. 2. 1 'Alyattes') göre, Kimmerlerin büyük bir kolu Alyattes ile savaştı. Alyattes adamlarına vahşi köpek sürüsünü düşmanların üzerine salmalarını emretti. Köpekler serbest bırakılınca barbarların üzerine atıldılar. Hareket eden Kimmerleri ısıarak ağır şekilde yaraladılar ve utanç verici bir şekilde savaştan kaçmaya zorladılar.

¹⁰¹⁷ Polyainos'a (*strat.* VII. 2. 2 'Alyattes') göre, Alyattes oldukça güçlü olan Kolophon süvarilerini zayıflatmak amacıyla onlarla ittifaka girişti. Kendisine hizmet eden süvarilere hediyeler dağıtıp onların sempatisini kazandı. Sonunda Sardeis'deyken Kolophon süvarilerine muhteşem erzaklar ve çift ücret verdi. Kentin dışında kamp yapan süvarilere gelince, kendilerine iki kat ücret verildiğini duyunca, atlarını seyislerine teslim edip paraları almak için kente koşuştular. Alyattes aniden kentin kapılarını kapattı ve silahlı adamlarıyla Kolophon süvarilerini yakalattı. Ellerinden atlarını alarak Lydia süvarilerine verdi.

¹⁰¹⁸ Hdt. I. 16; *FGrHist* II A 90 F 64 (1) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 5. Suda'a (γ 472 (10-15) s.v. <Γύγης= Gyges> göre, Lydia'lıların başına Sadyattes'ten sonra Alyattes geçti. Bu kral Deiokes'in soyundan Kyaksares'e savaş açtı. Kimmerleri Küçük Asya'dan sürdü. Kolophon'lular tarafından kurulan Smyrna'yı aldı. Klazomenai teritoryumunu istila etti. Fakat kente büyük zarar vermesi dışında zapt edemedi. İktidardayken başarılı işler imza attı. Smyrna'yı ele geçirmesine ilişkin olarak ayrıca bk. Suda (α 1423 s.v. <Ἀλυάττης= Alyattes>).

¹⁰¹⁹ Hdt. I. 17. Suda'ya (γ 472 (15-29) s.v. <Γύγης= Gyges>) göre, Lydia kralı babasından miras aldığı Miletos savaşını devam ettirdi. Hasat vakti kente saldırırdı. Miletos üzerine savaş boruları, harplar, hem tiz hem de bariton flütlerle savaş düzeninde ilerlerdi. Kent surlarının önlerine gelinceye kadar, ne binaları ve kapılarını yıkar ne de çiftlik evlerini ateşe verirdi. Sadece tarlalardaki ağaçlara ve ürünlere zarar verip sonra geri dönerdi. Böylelikle Miletos'lular ertesi yıl tarlalarını tekrar ekerlerdi. Alyattes de hasat vakti gelip ürünü toplardı. Bu sırada Miletos deniz kontrolünü elinde tuttuğu için, Lydia ordusu kenti karadan uzun süre kuşatma altında tutamazdı. Kral on bir yıl boyunca bu taktikle Miletos'a karşı savaştı. Bu esnada Miletos'lular kendi teritoryumundaki Limeneion'da ve Maiandros Irmağı üzerinde yaptıkları savaşlarda Alyattes karşısında ağır yenilgiye uğradılar.

¹⁰²⁰ Assesia için ayrıca bk. *FGrHist* II A 90 F 52 (str.15-30) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 17. 11. Assesos, Miletos civarındaki teritoryumun kült merkezidir (Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀσσησός= Assesos). Tanrıçanın tapınağı kent surların dışına, günümüz Mengerev Tepesi'ne lokalize edilmektedir (Müller 1997, 430-434; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 89).

inşa etikten sonra sağlığına kavuşur. Ardından kentin tiranı Thrasybulos'la anlaşarak Miletos seferlerine son verir¹⁰²¹.

Alyattes diğer bir askeri çıkartmasını ise, M.Ö. yak. 570 yılında Karia üzerine yönlenirdi ve Priene'yı kuşattı. Diogenes Laertios'un (I. 83) aktarımı üzerine asker ve levazım ihtiyacı karşısında orudusunun uzun bir kuşatmaya dayanamayacağını öngörerek Priene'lilerle bir antlaşma imzaladı. Şamlı Nikolaos'un (*FGrHist* II A 90 F 65 (1)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 9) anlatısına istinaden Alyattes, Karia Seferi esnasında askeri ihtiyacından oğullarına haber salarak belirlediği günde ordularıyla Sardeis'e gelmelerini buyurdu. Babasının atamasıyla o sıralar Adramytteion'un¹⁰²² ve Thebe Ovası'nın¹⁰²³ yöneticiliğini yapan Kroisos'un emri altında yeteri sayıda asker bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu durum Alyattes'in gözünden düşmesine neden oldu. Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 65 (2-3)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 9)'de Kroisos babası nazarında eski itibarını geri kazanmak için ücretli asker toplamaya başladı¹⁰²⁴. Ancak bunun için yeterince parası yoktu. Ödünç para almak amacıyla Lydia'lıların en zengin tüccarı (S)adyattes'e gitti. Tüccar ilk önce banyo yapana kadar Kroisos'a kapının önünde kendisini beklemesini buyurdu. Ardından Alyattes'in birçok varisinin olduğunu ve her birine aynı meblağı vermesi gerekirse, kendisine para kalmayacağı belirterek Kroisos'u geri çevirdi. Lydia'da para bulamayan Kroisos Ephesos'a gitti. Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 65 (4-5)= Const. Porph. *de Virt.* I. p. 344. 9) göre, Artemis Tapınağı'na gelerek tanrıçaya yalvardı. Kral olursa, tüccarın bütün evini kendisine adayacağı üzerine yemin etti. Kroisos'un Ionia'lı hali vakti yerinde tüccar Theokharides'in oğlu Pamphaes adında bir dostu vardı. Kroisos'un çaresizliğini görünce babasından aldığı 1.000 *stater*'i ona verdi. Kroisos'un büyük saygısını kazandı. Pamphaes'ten parayı alarak büyük bir ordu topladı. Alyattes'in oğullarına belirlediği sürede ve en önce gelerek babasına kendini kanıtladı. Karia seferinde kendisini itham edenlerin aksine oldukça başarılı oldu. Bu seferde Karia kentlerinin bir kısmı Lydia egemenliğine dahil edildi. Kroisos kral olduktan sonra kadim dostunu *akropolis*'e getirip altın dolu bir vagonu ona takdim ederek minnettarlığını

¹⁰²¹ Hdt. I. 19-22.

¹⁰²² Adramytteion, Troas Bölgesi'nde Lydia'lıların kurduğu sonradan Atinalıların kolonize ettiği bir liman kentidir (Strab. XIII. 1. 2. c. 582; 51 c. 607; 61 c. 612). Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika* s.v. Ἀδραμύτειον= *Adramyteion*) göre, Aristoteles *Politeiai* [fr. 484 Rose= fr. 473 Gigon] adlı eserinde, diğer yazarların da aktardığı üzere, kent adını Alyattes'in oğlu ve Kroisos'un kardeşi olan kurucusu Adramytes'ten alır. Bazıları ise, Lydia kralı Hermon'a izafeten bu adın verildiğini söylerler. Zira Lydia'lılar Phryg dilinde Hermon'u Adramys olarak zikrederler. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika* s.v. Ἀδραμύτειον= *Adramyteion*)'da Herodianos'un (1. 373. 9) belirttiği üzere, Adramys isminde 't' (harfi) olmamasından ötürü kentin bu şekilde adlandırılmış olmayabileceğini ifade eder. Artakenos, Datenos, Dauenos, Sebastenos gibi *ethnikon*'u Adramytenos olarak zikredilir. Fakat Kratinos gibi, 't' dan dolayı Adramytteion olarak anılır. Strabon'a (XIII. 1. 65 c. 613) göre, vaktiyle Lydia'lılara tabi olan Adramytteion dolaylarındaki topraklar şimdi Mysia'lılara aittir. Bugün Adramytteion'da Lydia'lı Kapısı adında bir kapı vardır. Söylenceye göre kent Lydia'lılar tarafından kurulmuştur.

¹⁰²³ Ayrıca bk. Suda α 1423 s.v. <Ἀλυάττης= *Alyattes*>.

¹⁰²⁴ Ayrıca bk. Suda κ 2498 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>.

sundu. Ayrıca Artemis'e söz verdiği adağı yerine getirdi. Tüccarın evini temelinden Artemis'e takdis etti¹⁰²⁵. Alyattes elli yıllık hükümdarlığının ardından M.Ö. yak. 560 yılında, Karia'lı eşinden olma oğlu Kroisos'u¹⁰²⁶ yerine veliaht atadıktan sonra öldü (Hdt. I. 25).

Herodotos'un (I. 6) anlatısına istinaden, otuz beş yaşında Lydia tahtına çıkan Kroisos (M.Ö. yak. 560-546) İonia, Aiolis ve Asya Dor'larını haraca (*phoros*) bağlayan; bunun yanı sıra Lakedaimon'lularla dost ve müttefiklik kuran ilk Anadolu kralıydı. M.Ö. yak. 560 yılına kadar bağımsızlıklarını sürdüren Küçük Asya kent devletlerini hakimiyeti altına aldı¹⁰²⁷. Kroisos, Hellenlere karşı saldırılarına M.Ö. yak. 555 yılında Ephesos'u ablukaya almakla başladı. Tiran Pindros'un tavsiyesi üzerine saldırıdan kurtulmak için giriş kapısına ve surlara bağladıkları yaklaşık bir buçuk kilometre uzunluğunda bir halatı Artemis Tapınağı'na¹⁰²⁸

¹⁰²⁵ Suda'ya (κ 2498 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>) göre, Kroisos'a para desteğinde bulunan Theokharides'in oğlu Iononos idi. Bu adam babasından temin ettiği altınları ona verdi. Kroisos kral olunca, Iononos'a bir vagon dolusu altın vererek iyiliğini karşılıksız bırakmadı. Ayrıca tüccarın evini Artemis'e adadı. Aelianus'un (*Var. IV. 27*) anlatısına istinaden ise Priene'li Pamphaes, Lydia kralı Kroisos'a babası Alyattes hayattayken otuz *mnai* verdi. Kroisos ise, kral olunca ona gümüş dolu bir vagon hediye etti.

Herodotos'un (I. 92) anlatısından Kroisos'un Ephesos Artemis Tapınağı'nın sütunların inşasında katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bunun nedeni tanrıçaya ettiği duanın gerçekleşmesi sonucunda söz verdiği adağı yerine getirmek olsa gerektir (ayrıca bk. Munn 2006, 166). Muhtemelen parayı Lydia'lı tüccarın sattığı mal-mülkünden sağlamış olmalıdır.

¹⁰²⁶ Alyattes'in kaç erkek çocuğa sahip olduğu tam bilinmemekle birlikte Kroisos, Pantaleion (Hdt. I. 92; *Plut. mor. XI. 858 e: De Herod. 18*) ve Adramytes (*Steph. Byz. Ethnika s.v. Ἀδραμύτειον= Adramyteion*) adında üç oğlu vardır. Herodotos'a (I. 92) göre, Pantaleon ile Kroisos babaları bir anneleri ayrı kardeşlerdi. Alyattes'in Karia'lı bir kadından olan evliliğinden Kroisos; İonia'lı bir kadından ise, Pantaleon dünyaya geldi. Pantaleon krallık hususunda Kroisos'la mücadele etti ve ona karşı türlü entrikalar çevirdi. Alyattes'in vasiyeti üzerine Kroisos tahta çıktı. Kral olunca kendisine karşı dolaplar çeviren kardeşini bir tarak makinesinin sivri uçlarında sürükletip öldürdü. Pantaleon'un ve ona yordakçılık eden bir Lydia'nın mallarını tanrılara adadı. Plutarkhos'a (*mor. XI. 858e: De Herod. 18*) göre, Kroisos babaları daha hayattayken kardeşi Pantaleon'la krallık için mücadele etti. Kroisos tahta geçtikten sonra, yün makinesinin tarağıyla kardeşinin derisini yüzdürdü. Pantaleon'un en yakın arkadaşlarını, yandaşlarını ve Lydia'nın önde gelenlerinden birini öldürdü. Onun bütün mal-mülkünü tanrılara adadı. Ayrıca Plutarkhos (*mor. V 401e-f: De Pyth. 16*)'de Alyattes ikinci bir kadınla evlendi. Bu kadın Kroisos'u zehirlemeye kalktı. Kraliyet fırıncısına zehri verdi. Onu somun ekmeğiyle yoğurup Kroisos'a yedirmesini söyledi. Fırıncı kadın gizlice onu bu durumdan haberdar etti. Kroisos üvey annesinin çocuklarına ekmeği gönderdi. Kral olunca da tanrıları tanık gösterdiği fırıncı kadına hizmetinin karşılığını verdi. Bu kadını çeşitli onurlarla ve istediği kentlerle ödüllendirdi. Herodotos (I. 51)'de Kroisos'un Delphoi Apollon Tapınağı'na gönderdiği sunuları sayarken kendisine ekmek yoğuran kadının üç dirsek boyunda som altından yapılmış bir heykelini gönderdiğine değinir. Söz konusu kadın Plutarkhos'un (*mor. V 401e-f: De Pyth. 16*)'de sözün ettiği fırıncı olsa gerektir.

¹⁰²⁷ Suda'ya (κ 2497 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>) göre, Alyattes'in oğlu Kroisos doğuştan Lydia'lıdır. Halys Irmağı'nın batısında ikamet eden bütün halkların tiranıdır. Daha önceleri özgür olan bazı Hellenleri vergiye bağlayıp bazılarıyla bağlaşıklık kuran ilk barbar kraldır. M.Ö. VII. yüzyılda Kimmerler de bu amaçla Küçük Asya'ya seferler düzenlemelerine karşın onların bu hareketi bir çapulcu akımından ibaretti (Hdt. I. 6). Malalas'a (*chron. VI. 6. c. 154*) göre, Kroisos yakın ve uzak bölgelerdeki bütün eyaletleri ya da hükümdarları boyun eğdirdi. Kendisine karşı direnen ve zorla itaat ettirdiklerinden vergiler aldı.

¹⁰²⁸ Artemis Tapınağı, Selinus (Bergama) Irmağı'nın karşısında (Ksen. *Anab. V. 3. 4-5; 3. 8-9; 3. 12; Ath. Deip. VII. 311; 319; 328*), Hellenistik Dönem'de kurulan Ephesos kentinin yaklaşık bir mil uzağında yer almaktadır. Efsaneye göre, Leto Apollon ile Artemis'i Ephesos'ta doğurur. Burada her türlü ağacın yetiştiği Ortygia koruluğu ve bu koruluğun ortasında geçen Kenkhrios Çay'ı akar. Leto hamileyken buraya gelir ve bir zeytin ağacına dayanarak Apollon ile Artemis'i dünyaya getirir (Strab. XIV. 1. 20 c. 640; Tac. *ann. III. 61; Ath. Deip. I. 57*). "Bütün Asya'nın ve dünyanın tapındığı" tanrıçanın, mucizelerinden dolayı (*I.Ephesos Ia 24. c. 9-14*), Hellenler ve barbarlar arasında onurlandırıldığı belirtilir (Paus XXX. 1. 8). Halikarnassos'lu Dionysios'a (*Ant. IV. 25. 4; ayrıca bk. Liv. I. 45; Strab. XIV. 1. 3 c. 633*) göre, Ephesos Artemis Tapınağı İonia'lılar tarafından imar edilir. Pausanias'a (VII. 2. 4) göre ise, tapınak Didyma'daki kehanet merkezinden ve İonia yerleşiminden çok daha eskidir. Bir başka rivayete göre, Artemis Tapınağı Amazonlar tarafından Atina kralı Theseus'a karşı

bağlamak suretiyle kenti tanrıçaya adadılar. Gene de Kroisos kenti zapt etti; ancak tanrıçaya duyduğu hürmetten ötürü¹⁰²⁹ Artemis Tapınağı'na gerekli saygıyı gösterdi¹⁰³⁰. Ephesos'tan sonra geriye kalan Ionia kentlerine ve Aiolia'lılara saldırdı. Strabon'a (XIII. 1. 42 c. 602) göre, Kroisos ile tiran Glaukias arasında bir savaş vuku buldu. Bozguna uğrayan Glaukias Troas'ta küçük bir kent olan Sidene'ye çekildi. Sidene'liler büyük olasılıkla kendilerine sığınan birini Lydia kralına teslim etmek istemediler. Bunun üzerine Kroisos kenti ele geçirdikten sonra Sidene'yi yeniden tahkim edecek kişilere lanetler yağdırarak yakıp yıktı. Kroisos bütün Ionia ve Aiolia kentlerini haraca bağladı. Yeterli donanmaya sahip olmadığından adalılarla iyi ilişkiler içerisine girdi¹⁰³¹. Herodotos'a (I. 28) göre, bu sırada Lykia ve Kilikia hariç¹⁰³² Halys Irmağı'nın batısındaki bütün uluslar: Phrygia'lılar; Mysia'lılar; Mariandynia'lılar; Khalybes; Paphlagonia'lılar; Trakya Thynia'lıları; Bithynia'lılar¹⁰³³; Karia'lılar; Ionia'lılar; Dor'lar; Aiolia'lılar ve Pamphylia'lar Lydia kralının egemenliği altındadırlar¹⁰³⁴. Dolayısıyla Lydia

---

sefer düzenledikleri sırada inşa edilir (Kallim. *Hymn.* III. 237 vdd.). Zaman içinde çeşitli onarımlar geçirir. M.Ö. VIII. yüzyılda Kimmerler tarafından yağmalanır ve yıkılır (Kallim. *Hymn.* III. 248–258). Bu istiladan sonra, tapınak tekrar restore edilmeye başlar. M.Ö. VI. yüzyılda Lydia kralı Kroisos, Ephesos'u kuşattığı sırada tapınağın restorasyonu ve yapımı halen devam etmektedir. Kroisos tapınağın onarımı sırasında sütunlarının dikilmesi için önemli oranda katkıda bulunur. Dünyanın yedi harikalarından biri sayılan tapınak, M.Ö. yak. 356 yılında Herostratos adlı bir kunduracı tarafından yakılır (Strab. XIV. 1. 22 c. 641). Kısa süre sonra aynı mevkide daha görkemli bir tapınağın yapımına mimar Kheirokrates'in çizdiği plan çerçevesinde başlanılır (Strab. XIV. 1. 23 c. 641). Makedonya Kralı Büyük İskender, M.Ö. 334 yılında Ephesos'a geldiğinde inşaat sürmektedir. Bu yüzden İskender tapınağın tamamlanması için kentin Perslere ödediği vergilerin bütününe yapım işlerine aktarılmasını kararlaştırır (Arr. *anab.* I. 17. 10; Strab. XIV. 1. 22 c. 641).

¹⁰²⁹ *FGrHist* II A 90 F 65 (4-5) 'Nikolaos'= Const. *Porph. de Virt.* I. p. 344. 9; Suda κ 2498 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>.

¹⁰³⁰ Hdt. I. 26. Aelianus'a (*Var.* III. 26) göre, Melas'ın oğlu ve Lydia kralı Alyattes'in –kızının oğlu– torunu Pindaros, Ephesos'un tiranı olup sert bir mizacı vardı. Bunun yanı sıra akıllı ve kibar biriydi. Kentin bağımsızlığını koruması için elinden geleni yapıyordu. Anne tarafından dayısı olan Kroisos Ionia'ya karşı sefere çıktığında Pindaros'a bir elçi gönderdi. Ondan Lydia hakimiyetini kabul etmesini buyurdu. Tiran bu durumu reddedince kenti ablukaya aldı. Kuşatma esnasında Lydia saldırılarına dayanamayan kulelerden biri yıkıldı. Bunun üzerine Pindaros, kenti Artemis'e adamalarına vesile olacağından kapılara ve surlara bağlanan halatları Artemis Tapınağı'nın sütunlarına kadar uzatmalarını tavsiye etti. Buna müteakiben Ephesos'lardan bazıları kent için *asylia* hakkı (dokunulmazlık) talep etmek amacıyla Lydia kralına gönderdi. Onların Kroisos'a kentin Artemis'e adandığını bildirmelerini salık verdi. Söylenceye göre, Kroisos bunu öğrenince çok güldü ve bu savaş hilesine hayran kaldı. Pindaros'un kentten sürgün edilmesi koşuluyla Ephesos'un özgürlüğünü tanıdı. Pindaros buna karşı çıkmadı. Kendisine eşlik edecek arkadaşlarıyla Peloponnesos'a doğru yola çıktı. Oğlu ve yandaşı olan büyük bir partiyi geride bıraktı. Kadim dostu Pasikles'ten geride kalanlara göz kulak olmasını istedi. Polyainos'a (*strat.* VI. 50. 1 'Pindaros') göre de Lydia kralı Kroisos tarafından Ephesos kuşatılıp kulelerden biri düşünce, esaretin korkunçluğu gözler önüne serildi. Tiran Pindaros Ephesos'lulara kenti tanrıçaya adamalarını söyledi. Kentin giriş kapısına ve surlara bağladıkları halatları Artemis Tapınağı'nın sütunlarına kadar uzattılar. Kroisos tanrıçaya hürmet ederek kenti zapt etmekten vazgeçti. Ephesos'lularla kentin bağımsızlığını onayan bir antlaşma yaptı.

¹⁰³¹ Hdt. I. 27; Diod. IX. 25. 1-2. Aslında Kroisos adaları boyunduruk altına alma hevesine kapıldı. Bu amaçla gemiler inşa ederek bir donanma oluşturmaya başlar (Hdt. I. 26-27). Ancak Priene'li Bias ya da Mytilene'li Pittakos'la yaptığı bir konuşmadan sonra bu niyetinden vazgeçer.

¹⁰³² Kappadokia (Tabal) Lydia krallığının hakimiyetine girmemiş olsa gerektir (Briant 2002, 34).

¹⁰³³ Kalkhedon ve Byzantion, Kyzikos gibi bazı kentler özerkliklerini korumaya devam etmiş olsa gerektirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Scott 2005, 45; Arslan 2010, 613.

¹⁰³⁴ Herodotos'un aktardığı Lydia hakimiyet sınırı ile Lydia seramiklerinin Küçük Asya'da yayılım alanları birbirleriyle büyük bir paralellik göstermektedir: Aiolis'ten (Pitane, Larisa) Ionia'ya (Smyrna, Ephesos, Kolophon, Miletos), Propontis'ten (Daskyleion) Karia'ya (Aphrodisias, Emircik Höyük), Psidia'dan (Düver, Uylupınar, Mancanlı Höyük) güneyde Lykia'ya (Ksanthos), doğuda Phrygia'ya (Gordion, Midas ve Bagis) dek uzanmaktadır (Gürtekin 1998, 7-9; Yaldır 2009, 109 dn. 378).

Küçük Asya’da karşı konulamaz tek otoriteydi. Başlangıçtan itibaren Lydia krallığına ilhak edilen Daskyleion’un söz konusu kentler ya da bölgeler gibi, haraç vermekle yükümlü tutulup tutulmadığı; ayrıca Kroisos’a kadar özerk ve imtiyazlı bir kent statüsünü Kroisos’un hükümdarlığı sırasında sürdürüp sürdürmediği belirsizdir. Bunun yanı sıra Hipponaks’ın (*fr.* 104. 21) fragman halinde içeriği pek anlaşılmayan anlatısından Kroisos’un Daskyleion’la ekonomik-siyasi ilişkilerinin yoğun şekilde devam ettiği düşünülebilir¹⁰³⁵.

4.3. Daskyleion Satraplık Merkezinin Kuruluşu: Büyük Kyros (M.Ö. yak. 559-530)

Büyük Kyros yaklaşık yirmi dokuz yıllık hükümdarlığı içerisinde askeri başarısı ve stratejik dehasını idari ve iktisadi yetenekleriyle birleştirebilmesi sayesinde Pers imparatorluğunu yoktan var etti. M.Ö. yak. 559 yılında seleflerinden devraldığı ve küçük aşiretlerin yaşadığı *Anša*’dan¹⁰³⁶ bir dünya gücü ortaya çıkardı. M.Ö. 550 yılında Media karşısında kazandığı ilk kesin zaferden sonra krallık merkezini *Anša*’dan kabilesinin adına izafeten kurduğu Pasargadai’ya taşıyarak¹⁰³⁷ yeni krallığın ilk oluşumunu gerçekleştirdi. Fetih sürecinde Media, Anadolu, Babil ile Amu Derya’ya (Oksos) kadarki yerler krallığın bir parçası haline geldi. Kyros zaferlerinin ardından Assurlardan aldığı satraplık sistemini yeniden düzenleyerek boyun eğdirdiği bölgelere uyarladı. Küçük Asya’da başkenti Daskyleion (Hisartep) ve Sardeis (Sart) olmak üzere iki önemli satraplık merkezi oluşturdu (Hdt. I. 120-127). Eski Persçe’de *xšaçapāvan* “krallığın koruyucusu” ya da “kralın himayecisi” olan, Persçe harflerin Hellence’ye dönüştürülmesiyle meydana gelen sıklıkla *satrapes* ya da *hyparkhos* şeklinde zikredilen satrap (vali) atamalarını gerçekleştirdi¹⁰³⁸.

Kyros birçok farklı kabileye özgü unsurlardan beslenen, kültürel sınırları aşan yeni bir uluslararası düzen inşa etti. Lydia krallığının fethiyle Batı Anadolu’yu egemenliğine dahil etmesiyle imparatorluğu Avrupa’nın sınırına taşıdı. Kyros’un M.Ö. 550 yılında Med kralı Astyages’i devirmesi Pers krallığının iktisadi ve askeri açıdan giderek güçlenip hakimiyet

¹⁰³⁵ Kroisos’un Daskyleion’da ulaşabildiği yüksek kalitede *bakkaris*’ten bahsetmektedir (Hippon. *fr.* 104. 21).

¹⁰³⁶ *Anša* (Tall-i Malyan) güney İran’ın dağlık bölgesindeki Elam krallığının doğu kısmının eski şark adıdır. Perslerin Parsa, Hellenlerin de Persis (Fars) şeklinde adlandırdıkları yöreye lokalize edilir. Bölge Assurlular tarafından yıkılıncaya kadar Elam egemenliği altında Susa ve *Anša* adlı merkezlerden yönetilmiştir. Bazı görüş ayrılıkları olmakla birlikte, genel kabul gören kanağe göre: M.Ö. 646 yılında Assur kralı Assurbanipal Elamları yenip, Susa’yı yıkınca Persis’te bir otorite boşluğu doğmuştur. Bu esnada Elam hakimiyetinde uzun süre barış içinde yaşayan Persler, Teispes önderliğinde soylu bir sınıf oluşturmuşlardır. Teispes ve kendisinden sonraki haleflerinin de taşıdıkları unvanlara bakılırsa (“Susa ve *Anša* kralı”, “*Anša* kralı”) Elam krallığının bir ardılı olarak Pers krallığının temelleri bu sırada atılmış ve giderek güçlenmeye başlamıştır. Konuya ilişkin olarak bk. Cook, 1983, 1-10; Dandamayev, 1989, 1-10; Stronach, 1997, 35-53; Briant, 2002, 16-23; Hansman, 1985, 25-34; Balcer, 1995, 43-47; Wiesehöfer, 2003, 19 vd.; Potts, 2004, 309-314; Curtis, & Stewart, 2005, 8-28; Brosius, 2006, 6-9; Sarıkaya 2011, 196.

¹⁰³⁷ Strab. XV. 8. c. 169; ayrıca bk. Kuhrt, 2007d, 372.

¹⁰³⁸ Hdt. III. 120-127; Kent 1953, 181; Lehman-Haupt 1964, *col.* 82; Petit, 1999, 15 vd.; Klinkott, 2005, 28-29.

alanının genişletmesine vesile oldu¹⁰³⁹. Med krallığının birer ardılı olması nedeniyle M.Ö. 585 yılında Medler ve Lydia'lılar arasında yapılan antlaşma uyarınca Halys (Kızılırmak) artık Pers ve Lydia krallıkları için birere sınır teşkil etmekteydi. Büyük olasılıkla Lykia ve Kilikia hariç Batı Anadolu'yu ve ticaret ağını egemenliği altında tutan Kroisos Lydia Krallığı'nın zenginliği, yetki sahası ve askeri gücüyle kıyaslandığında Pers Krallığı'nın kendisine fazla mukavemet gösteremeyeceğini varsaymaktaydı. Bundan hareketle seleflerinin tasarladığı Kappadokia'ya ele geçirip bu bölgenin olanaklarından yararlanmayı; böylelikle Mısır ve Babil'le siyaset-ticaret ağını genişletip zamanla hakimiyet alanlarını Merkezi Asya'ya kadar yaymayı planlamış olsa gerekti. Bu nedenle Kroisos eniştesi Astyages'i devirmesini savaşın nedeni sayarak Pers kralı Kyros üzerine sefer açtı. Kappadokia'daki Pteria'da (Kerkenes Dağı/Akalan?) sonucu belirsiz bir savaş vuku buldu¹⁰⁴⁰. Ertesi gün taraflar arasında mücadele devam etmeyince Kroisos derhal Lydia'ya ilerledi. Pers kralı Kyros'un kendisini takip edeceğini hesaba katmayan Kroisos Sardeis'e geldiğinde ordusundaki paralı askerleri terhis etti. İlbaharda yapmayı planladığı ikinci muhabere için müttefiklik arayışlarına girişti¹⁰⁴¹. Pers kralı ise, bağlaşıkların yardımıyla düşman birliklerinin toparlanıp daha da güçlenmesi engellemek amacıyla Hermos (Gediz) Ovası'na gelip mevzilendi. Hazırlıksız yakalanan Kroisos askerlerini derhal savaş düzenine soktu. İki ordu kentin önündeki geniş ovada yeniden karşılaştı. Kroisos ön saflara oldukça güvendiği Lydia süvarilerini dizdi. Kyros hileyle bu taburu etkisiz hale getirmeyi başardı¹⁰⁴². Lydia'lıları surların arkasına kale görevi gören *akropolis*'e çekilmeye zorlayarak kenti ablukaya aldı. M.Ö. 546 yılında on dört gün süren kuşatmanın ardından Sardeis'i zapt etti¹⁰⁴³. Sağ ele geçirdiği Lydia kralı Kroisos'a ise, herhangi bir zarar vermeyip baş danışmanlarından bir yaptı¹⁰⁴⁴.

¹⁰³⁹ *Sippar Silindiri* I. str. 28-33 (Lagdon 1912, 219-230; Tadmor 1965, 351-354; Smith 1924, 44); *Nabonidos Kroniği* II. str. 1-4 (Smith 1924, 111; 115; Pritchard 1969², 305; Grayson 1975, 104-106; Glassner 2004, 235 n° 26; Kuhrt 2007c, 122). Konuya ilişkin ayrıca bk. Hdt. I. 123; 124-127;130; Ksen. *Kyr.* VIII. 5. 18-20) *FGrHist* III C 1 688 F 9 (6) 'Ktesias' = Phot. *Bib.* 72. 36b; *FGrHist* II A 90 F 66 (9-16; 45) 'Nikolaos' = Const. Porph. *de Insid.* p. 23. 23; Iust. I. 5. 8; 10; 6. 1-17; Polyain. *strat.* VII. 7 'Harpagos'; VII. 6. 1 'Kyros'). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Appendix 1.

¹⁰⁴⁰ Hdt. I. 76; *FGrHist* II B 250 F 11 'Kastor' = Malal. *Chron.* VI. 8 c. 157.

¹⁰⁴¹ Hdt. I. 77-78; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VI. 2. 10; Diog. Laert. I. 25.

¹⁰⁴² Herodotos (I. 79-80) ve Polyainos'a (*strat.* VII. 6. 6 'Kyros') göre, Lydia süvarileri Pers askerlerinin üzerine bindiği develer sayesinde saf dışı bırakıldı. Zira atlar yapıları gereği develerin kokusuna ve görüntüsüne tahammül edemezlerdi. Ksenophon (*Kyr.* VII. 1. 47-49) bu savaş hilesini kesinlikle reddeder. Kyros'un zaferi müttefiklerinin gösterdiği büyük gayretlere ve Pers süvarileri ile oraklı savaş arabalarına borçlu olduğunu belirtir.

¹⁰⁴³ Hdt. I. 80-84; Ksen. *Kyr.* VII. 2. 1-4; ayrıca bk. Zon. *epit. hist.* III. 23b; *FGrHist* III C 1 688 F 9 (4-5) 'Ktesias' = Phot. *Bib.* 72. 36 b; Polyain. *strat.* VII. 6. 10 'Kyros'; Frontin. *strat.* III. 8. 3; Parthen. *amat.* 22; Strab. XV. 3. 24 c. 736; Favorin. *fort.* 22; Iust. I. 7. 3-10; Theon, *progym.* 7; Diog. Laert. II. 3; Tzet. *chil.* I. str. 90-103; *Tabula Capitolina* (IG XIV 1297 II str. 19= *FGrHist* II B 252 B 8 'Chronikon Romanum'). Ayrıca bk. *Nabonidos Kroniği* (Smith 1924, 112; 116 II str. 15-18; Grayson 1975, 104-107 II str. 15-17; Pedley 1972, 83; Kuhrt 2007c, 123). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Appendix 2.

¹⁰⁴⁴ Hdt. I. 153; *FGrHist* III C 1 688 F 9 (5) 'Ktesias' = Phot. *Bib.* 72. 36b; Iust. I. 7. 3-10. Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 68 (14)= Const. Porph. *de virt.* I. 345. 19)'de bazıların ise, Kyros'un Lydia yönetiminde yasal bir değişiklik yapmadıysa, kenti Kroisos'a bırakmış olabileceğini aktardıklarına değinir. Hatta Kyros, Massagetlere

Lydia'nın düşüşüyle birlikte Batı Anadolu kentleri birer birer Pers boyunduruğunu tanımak zorunda kaldı. Lydia egemenliği altındayken bağımsızlıklarını sürdüren; olasılıkla sadece Kroisos'a vergi/haraç vermekle mükellef tutulan Ionia¹⁰⁴⁵ ve Aiolia'lılar¹⁰⁴⁶, Kyros'a daha Sardeis'teyken elçiler gönderip, Kroisos'a bağlı oldukları koşullar altında Pers egemenliğini tanımaya hazır olduklarını bildirdiler. Sardeis fethiyle Kyros Lydia krallığının bir ardılı olarak, Batı Anadolu kentlerinin de artık hakimiydi. Egemenliğinin kayıtsız şartız kabullenmesini istediğinden, Perslerin dost-ittifak teklifini reddetmelerini öne sürerek onları geri çevirdi¹⁰⁴⁷. Miletos haricindeki bütün Ionia'lılar Panionion'da¹⁰⁴⁸ Perslerle mücadele için bir araya gelip, direniş hazırlıklarına başladılar (Hdt. I. 147). Spartalılardan yardım talep ettiler; ancak bu çağrılarını yanıtsız kaldı¹⁰⁴⁹.

Kyros Küçük Asya kentlerinin rahatlıkla boyun eğdirileceğini öngördüğünden, Sardeis'te bir garnizon kurup, küçük bir orduyu Pers Tabalos'un yetkisine bıraktı. M.Ö. 546 yılının ilkbaharında Kroisos'un da refakatiyle Babil, Baktria, Sakai ve Mısır'a düzenleyeceği askeri hareket için Ekbatana'ya doğru yola çıktı¹⁰⁵⁰. Hazinesi ve tutsakları getirmekle Lydia'lı Paktyes'i görevlendirdi. Kralın yokluğunu fırsat bilen Paktyes ise, Lydia'lıları ayaklandırarak aralarında Kyme ve Mytilene'lerin yer aldığı diğer isyancılarla temasa geçti ve Lydia hazineleriyle sahile inerek paralı askerler topladı. Kıyıdaki kentleri kendisiyle birlikte savaşa sürükledi. Ücretli askerlerle Sardeis'e ilerledi ve Tabalos'u ablukaya aldı. Dönüş yolundayken bunu haber alan Kyros ayaklanmayı bastırmakla Med Mazares'i görevlendirdi¹⁰⁵¹.

---

karşı düzenlediği son seferi sırasında Kroisos'u, velihttı Kambyses'e danışman olarak bırakmıştır (Hdt. I. 208; ayrıca bk. West 2003, 416-437). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Appendix 2.

¹⁰⁴⁵ Ionia kentleri: Karia'da Miletos, Myous ve Priene; Lydia'da Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai ve Phokaia; ayrıca Samos, Khios ve Erythrai'dır (Hdt. I. 142).

Miletos Perslerle yaptıkları ittifak antlaşması nedeniyle güvendedi. Samos ve Khios'lular ise, Perslerin donanmalarının olmamasının verdiği bir emniyet içindeydiler (Hdt. I. 143). Öyle ki, Thukydides (I. 13) tarih anlatısında Ionia'lıların ilk donanmayı Kyros ve Kambyses zamanında kurduklarını aktarır. Kyros'a karşı mücadelelerinde komşuları olan denize bir süre egemen olduklarını belirtir.

¹⁰⁴⁶ Aiolis kentleri: Kyme, Larissa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigai, Myrina, Gryneia ve Ionia birliğinden ayrılan Smyrna'dır. Adalardan ise, Lesbos'tan beş kent; Tenedos'ta yalnız bir kent; yüz adalardan bir tane vardı (Hdt. I. 149).

¹⁰⁴⁷ Hdt. I. 76. Diodoros'un (IX. 35) anlatısına istinaden, kıyı kentlerin komutanlığına atanan Harpagos, elçi heyetine deneyimlerinden bir örnek sunar. Bir gün Perslerin ileri gelenlerinden birinin kızına talip olur. Ancak adam kendisini kızına laik görmez ve daha üst mevkie sahip bir adamla nişanlar. Zamanla Harpagos'un kralın sağ kolundan biri olduğuna tanıklık edince, fikrini değiştirir ve kızıyla evlenmesini teklif eder. Bunun üzerine Harpagos adama kızını artık bir eş olarak değil; sadece odalığı olarak alabileceğini söyler. Lydia krallığının gücüne güvendiklerinden Kyros'un dost ve ittifak teklifini reddetmişlerdi. Güç dengeleri tersine dönünce de bunu kendileri talep etmekteydiler. Lakin Pers kralı onları bundan böyle sadece bir köle olarak kabul edebilirdi.

¹⁰⁴⁸ Panionion, Mykale burnunda bütün Ionia'lıların mutabakata vardıkları bir antlaşmayla Helike Poseidaon'una adanmış kutsal bir yerd. Tanrı adına düzenlenen ve geleneksel bir hale getirilen Panionia festivali de burada kutlanırdı (Hdt. I. 147).

¹⁰⁴⁹ Hdt. I. 152; Diod. IX. 36; ayrıca bk. Balcer 1984, 97 vd.; Briant 2002, 36; Scott 2005, 44-48.

¹⁰⁵⁰ Hdt. I. 153; Polyain. *strat.* VII. 6. 4 'Kyros'; Iust. I. 7. 11-14.

Ksenophon'a (*Kyr.* VII. 4. 12) göre, Kyros Sardeis'te çok sayıda asker bırakıp yanına Kroisos ve hazineleri de alarak yola çıktı.

¹⁰⁵¹ Herodotos'a (I. 56-57) göre, Kroisos Pers kralının Sardeis'i boşaltıp otoktan halkını sürmesinden korkar. Bu nedenle Kyros'a Lydia'da bütün silahları toplatmasını ve silah taşınmasının yasaklamasını salık verir. Ayrıca

Pers ordusunun geldiği haberi alınca isyancılar dağıldılar. Paktyes ise, Sardeis'i terk edip yalvarıcı (= *hiketes* [ἰκέτης])¹⁰⁵² olarak Kyme'ye sığındı. Pers komutanı ilk iş olarak kraldan aldığı talimatları yürürlüğe geçirdi. Kyme'ye haber salarak Paktyes'i teslim etmelerini salık verdi (Hdt. I. 157)¹⁰⁵³. Kyme'liler güvenlik amacıyla Paktyes'i Khios'lulara verdiler. Ne var ki, Khios'lular Perslerle Paktyes'i Mysia'daki Atarneus (Dikili/Kale Tepe) yeriyle takas ettiler¹⁰⁵⁴.

Mazares, Priene ve Magnesia dahil Menderes Ovası'nı zapt edip yağmaladı, halkını köleleştirdi. Ancak kısa süre sonra hastalanıp öldü (Hdt. I. 161). Kyros yerine komutan olarak Harpagos¹⁰⁵⁵, Hystaspes ve Adousios'u¹⁰⁵⁶ atadı. Harpagos saldırılarına Ionia'la başladı. İlk

---

Lydia erkeklerine giyiniş tarzlarını değiştirip uzun gömlekler ve *kothornos* giydirtmesini; kitara çalmaya, müzikle ve ticaretle uğraşmaya teşvik ettirmesini tavsiye eder. Böylelikle Lydia erkekleri kadınlaşacak ve savaşmaya cesaret edemeyeceklerdi. Polyainos'a (*strat.* VII. 6. 4 'Kyros') göre, Kyros Lydia isyanını bastırmakla görevlendirdiği Mazares'e halkın elinden silahlarını ve atlarını almasını emretti. Kadın kıyafetleri giymeye zorlamasını; kargı atmalarını, ata binmelerini, her türlü savaş antrenmanları yapmalarını yasaklattı. Örgü örmek ve şarkı söylemek gibi kadınlara has işler yaptırdı. Böylece savaşçı Lydia'lılar kadınlaştı ve savaşı göze alamayacak bir hale geldiler. Iustinus'a (I. 7. 11-13) göre, Kyros diğer savaşlarla meşgulken, kısa bir zaman sonra Lydia'lılar isyan ettiler ve ikinci kez ele geçirildiler. Atları ve silahları ellerinden alındı. Halk tavernalara gitmeye zorlandılar. Eğlenceye yönelip evlerin kapılarını zevk ve sefaya açtılar. Böylelikle Kyros zamanına kadar yenilmez olan bu ulus savaş yeteneklerini unutup, lüks ve eğlenceye dalıp kadınlaştılar. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walser 1987, 158 vdd.

¹⁰⁵² Antik Dönem'de yalvarıcı'nın (= *hiketes* [ἰκέτης]) herhangi bir şiddetten kaçınmak için bir yere veya kişiye sığınmasına (= *hiketeia/hikesia* [ἰκετεία/ἰκεσία]) denmekteydi. Aynı şekilde bu terim, kutsal bir yere veya bir kente sığınma hakkı olarak kullanılan (= *kataphyge/phyksimos* [καταφυγή/φύξιμος]) ile de karakterize edilmekteydi. Eski Yunan dünyasında *hiketes*'in insana (örneğin Diomedes'in, Dolan'a yalvarması (Hom. *Il.* X. *str.* 450–455); Hektor'un, Akhilleus'a yalvarması (Hom. *Il.* XXII. *str.* 335–345); Priamos'un Hektor'un ölüsünü almak için Akhilleus'a yalvarması ve Hektor'un naaşı karşılığında kurtarmalık vermesi (Hom. *Il.* XXIV. *str.* 475–485 vdd.; 570.); Odysseus'un, Arete'ye ve Alkinoos'a yalvarması (Hom. *Od.* XVII. *str.* 140–145) ya da bir tanrı heykeline diz çöküp yalvarması veya bir sunağa oturması ritüel bir hareketti (Hom. *Od.* XXII. 33 vd.; Hdt. I. 159; V. 70–1; Eur. *IA.* 911, 973–974; Eur. *Ion* I. 1250–1260; Thuk. I. 126. 3. 12; Plut. *Sol.* XII. 1). Hellenler nezdinde tanrıya ait olan ve tanrıyı simgeleyen her şey kutsal ve saygındı. Bu nedenle bir kişi, tapınak *temenos*'una girdiğinde ya da bir sunağa dokunduğunda veya kutsal olan bir yerle fiziksel bir temasta bulunduğunda herhangi bir şiddette maruz kalmazdı (Hom. *Od.* XXII. *str.* 330 vdd.; Aiskh. *Hiket.* 190; Eur. *Herakl.* 260; Eur. *Ion* 1250–1260; Ksen. *Hell.* IV. 3. 19; Plut. *Ages.* XIX. 1–2; Paus. III. 9. 13; Thuk. VI. 27–28). Zira bu suretle kişi tanrının himayesi altına girmiş oluyordu. Ayrıca böyle bir durum söz konusu olduğunda cezai yaptırıma maruz kalındığı gibi tanrının gazabına uğramaktan da korkulmaktaydı (Hdt. VI. 75; 91; Strab. XIII. 1. 40 c. 600). Dokunulmazlık durumu aynı zamanda kente veya kişiye yalvarıcı olarak (= *hiketes* [ἰκέτης]) sığınan şahıs için de geçerliydi. Bu bakımdan tanrıya ait olan nesnelere ve yalvarıcılara karşı yapılan kötülükler, gerek insanların gerekse tanrıların nezdinde diğer tüm suçların ve günahların en kötüsü olarak değerlendirilirdi (Hdt. VI. 75; VI. 91; Strab. XIII. 1. 40 c. 600).

¹⁰⁵³ Kyme halkı onu düşmana verip vermemeyi danışmak üzere Miletos teritoryumundaki Brankhidai (Apollon Didymeus Tapınağı) kehanet merkezine art arda iki elçi heyeti gönderdi. Önce Lydia'lıyı Perslere vermeleri, daha sonra kendilerine sığınan yalvarıcının her durumda korunması gerektiği yanıtını aldılar (Hdt. I. 159). Ne yapacaklarını bilemeyen Kyme'liler onu Mytilene'ye götürdüler. Kentin Paktyes'i yüklü miktarda para karşılığında Perslere teslim edeceklerini haber aldılar. Bunun üzerine onu Khios'a (Sakız Adası) götürmek amacıyla Lesbos'a bir gemi gönderdiler.

¹⁰⁵⁴ Hdt. I. 160.

Plutarkhos (*FGrHist* III A 262 F 9 'Kharon'= *mor.* XI. 859 a-b; *De Herod.* 20)'de Lampsakos'lu Kharon'dan yaptığı alıntıya istinaden, Herodotos'un (I. 160) Mytilene ile Khios'un para karşılığında Paktyes'i Perslere sattıkları hikayesine karşı çıkmaktadır. Lampsakos'lu Kharon'a (*FGrHist* III A 262 F 9) göre, Paktyes Pers ordusunun yaklaştığı haberini alınca, Sardeis'ten kaçıp ilkin Mytilene'ye ardından da Khios'a geldi. Burada Kyros'un eline düştü.

¹⁰⁵⁵ Hdt. I. 162. Diodoros (IX. 35)'de Kyros'un Harpagos'u kıyı kentlerin komutanı olarak atadığını aktarır.

¹⁰⁵⁶ Ksen. *Kyr.* VII. 4. 1–7; VIII. 6. 7.

önce dört yanı surlarla çevrili Phokaia'yı (Foça) kuşattı¹⁰⁵⁷. Phokaia'lılar kentlerini terk edip Kyrnos'a geldiler. Bir kısmı burada kurdukları Alaia'ya yerleşirken, bir kısmı da Rhegium'a gitti¹⁰⁵⁸. Phokaia'dan sonra Teos'a (Sığacık) saldırdı. Teos'lular da Phokaia'lılar gibi kentlerini boşaltılar. Trakya'ya gelip Klazomenai'lı (Urla) Timesios'un önceden kurduğu Abdera'ya yerleştiler. Geriye kalan Ionia kentleri –Klazomenai, Lebedos, Kolophon, Ephesos, Myous, Erythrai, Smyrna– ise, Harpagos'a direndiler; ancak yenilip Pers egemenliğine girdiler¹⁰⁵⁹. Herodotos (I. 169) kıyı kentlerin Perslere birer birer boyun eğdiğini görünce adalıların da kendiliğinden Pers egemenliğini tanıdıklarını aktarır. Ancak Halikarnassos'un (I. 143)'deki pasajında da belirttiği üzere, Kyros'un donanması ve bu sırada deniz üstünlüğünü elinde tutan herhangi bir müttefiki yoktu. Donanma gücünün yetersizliğinden dolayı adalara sefere çıkmayı ve deniz savaşı yapmayı göze almamış olsa gerektir. Bunu yanı sıra, dostluk ilişkileri ve siyasi stratejileriyle adalıların bir kısmına egemenliğini kabul ettirmiş olabilir (Hdt. I. 160 'Khios ve Paktyes anlatısı'). Ancak muhtemelen adalıların tümü Pers boyunduruğuna Fenike bağlaşıklığıyla deniz hakimiyetini sağlamasının ardından¹⁰⁶⁰, Dareios zamanında girmiş olmalıdır¹⁰⁶¹.

Büyük olasılıkla Ionia seferinin ardından Harpagos ve Adusios Karia'ya ilerlediler. Harpagos büyük direniş göstereceği beklenen kentlere yönelirken, muhtemelen Adusios da daha az sorunsuz bölgeler üzerine gitti. Karia'lılardan Pedasa'lılar haricinde –Lide Dağı olarak adlandırılan mevkide Persleri sıkıştırıp, Harpagos'a uzun süre güçlük çıkarırlar– anılmaya değecek bir mücadele ve yiğitlik sergilemediler¹⁰⁶². Ksenophon (*Kyr.* VII. 4), Karia'lıların mukavemet göstermeden Perslere kapılarını açmalarının nedenini o sırada partiler arasında yaşanan muhalefet kavgalarına bağlar. Bu iç karışıklık M.Ö. 547/546 yılındaki Sardeis ablukası esnasında patlak verir. Bir türlü uzlaşmaya varamayan Karia'lılar Kyros'tan yardım isterler. Adusios önderliğinde büyük bir ordu Karia'ya gönderilir. Kilikia ve Kyprios (Kıbrıs) da bu sefere gönüllü olarak Adusios'a iştirak ederler. Bu nedenle Kyros bu iki bölgeye satrap atamayıp, yerel *dynastes*'ler tarafından yönetilmesine müsaade eder. Adusios akılcı ve uzlaşmacı yaklaşımıyla Karia'lılar arasındaki sorunu kısa süre zarfında çözer. İki parti liderleri

¹⁰⁵⁷ Hdt. I. 163; *FGrHist* III B 555 F 8 <Antiokhos>= Strab. VI. 1. 1 c. 252; Gell. X. 16. 4; Paus. X. 8. 6.

Herodotos'a (I. 163) göre, Phokaia'lılar Med krallığının büyüyüp, gelişmesi ve emperyalist hareketleri karşısında surları yaptılar. Kenti çepeçevre saran kale duvarı için yüksek meblağda para harcadılar.

¹⁰⁵⁸ Hdt. I. 164-167; ayrıca bk. Paus. X. 8. 6. Daha detaylı bilgi için bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 183 vd.

¹⁰⁵⁹ Hdt. I. 168; ayrıca bk. Aiskh. *Pers.* str. 770; Ksenoph. *fr.* 22 (metin ve yorum için bk. Leshner 2001, 30-31; 71-73; Llewellyn-Robson 2010, 46); Thuk. I. 16.

¹⁰⁶⁰ Fenike ittifak ilişkisi II. Kambyzes tarafından gerçekleştirilmiştir (Hdt. III. 19).

¹⁰⁶¹ Thuk. I. 16; ayrıca bk. Hornblower 2003², I 49 vd.; Scott, 2005, 46 dn. 162.

¹⁰⁶² Herodotos'a (I. 171-176) göre, savaşmadan kapılarını Harpagos'un ordusuna açtılar. Lakedaimon kolonisi olan Knidos'lar ise, güvenlikleri için çeşitli tedbirler aldılar. Pers ordusunun donanması olmamasından kentlerini ada haline getirmeye çalıştılar. Bu amaçla yaklaşık beş *stadion* genişliğinde bir kıstağı kazmaya başladılar. Ancak Delphoi'daki Apollon Tapınağı'nın bunu yasaklaması üzerine –*kıstak ne kale ister ne de kazılmak, Zeus isteseydi bu kayayı ada yapamaz mıydı?*– işi durdurdular ve Harpagos'a teslim oldular.

arasında bir barış antlaşması yapar. Buna göre, iki parti birbirleriyle kız alış verişinde bulunacak; tarlalarını rahatlıkla işleyebilecekler ve aralarında bir ittifak kuracaklardı. Antlaşmayı bozan taraf Kyros ile Persleri karşısına alacaktı (Ksen. *Kyr.* VII. 4. 3-7). Ardından Adusios bölgede garnizonlar kurup, kalelerde muhafızlar bırakarak arta kalan orduyla Kyros'un yanına döner. Karia'lılar sergilediği basiretli ve iyi niyetli tutumundan ötürü daha sonra Pers kralından Karia Bölgesi'ne satrap olarak Adusios'u atamasını talep ederler (Ksen. *Kyr.* VII. 4. 7).

Karia'nın ardından Harpagos Lykia seferine çıkarken (Hdt. I. 176), muhtemelen Hystaspas ile Adusios da karışıklık çıkaran Büyük Phrygia ve Hellespontos Phrygia'sına doğru ilerlediler. Daskyleion da bu esnada Pers hakimiyetine girmiş olmalıdır. Aiskhylos (*Pers.* str. 770) da Kyros'un Lydia ve Ioina'dan sonra Phrygia'ya boyun eğdirdiğini belirtir¹⁰⁶³. Ksenophon (*Kyr.* VII. 4. 8-9) ve Zonaras'a (*epit. hist.* I. 252-253) göre, Hellespontos Phrygia'sındaki kıyı kentler, fazla direnmeden Pers ordularına çeşitli hediyeler sunup Kyros'a haraç vermeyi; onunla birlikte sefer katılmayı ve asker göndermeyi kabul ederler. Phrygia kralı ise, Perslerle sonuna kadar savaşmayı kararlaştırır. Lakin adamlarının ilk çarpışmada kendisini yalnız bırakmaları nedeniyle Hystaspas'e teslim olmak zorunda kalır. Pers komutanı bölgede muhafızlar bırakıp, kralın emri uyarınca Phrygia'dan topladığı süvari birliğiyle geri döner. Zira Kyros, Adusios ve Hystaspas'a Phrygia'lılardan kendilerine katılmak isteyenleri; aynı zamanda direnenleri silahları ve atlarıyla alıp getirmelerini buyurdu (Ksen. *Kyr.* VII. 4. 10-11). Babilli Agathokles'in (*FGrHist* III B 472 F 6) anlatısına istinaden Kyros, Hellespontos ve Phrygia civarlarından yedi kentin; Pedasos, Olympion, Akamantion, Tion, Skeptra, Artypsos ve Tortyra'nın yönetimini dostu Kyzikos'lu Pytharkhos'a devretti. Ancak Pytharkhos bu kentleri uzun süre elinde tutamadı. Kibrin ve küstahlığın pençesine düşüp, Kyzikos tiranı olma sevdasına kapılınca halk büyük bir direniş sergileyip, onu ağır bir hezimetle uğrattı¹⁰⁶⁴.

Harpagos ise, zapt ettiği yerlerden beslendiği büyük bir orduyla Ksanthos Ovası'na geldi. Düşman sayısına aldırış etmeyen Ksanthos'lular savaş meydanında yerlerini aldılar. Büyük bir mücadeleye sergilemelerine rağmen, yenilip kentlerine çekilmek zorunda kaldılar. Eşleri, çocukları, hazineleri, köleleri kaleye doldurup ateşe tutuşturdular. Ksanthos erkekleri-

¹⁰⁶³ Aiskhylos'a (*Pers.* str. 770) göre, Kyros bu yerleri tanrıların yardımıyla ele geçirir. Zira Pers kralı oldukça adil ve sağduyulu biriydi.

¹⁰⁶⁴ Ayrıca bk. Ath. *Deip.* I. 54; Eust. *Comm. ad Hom. Il.* III. 183.

nin tümü savaş meydanında can verdiler¹⁰⁶⁵. Kaunos'lular da Ksanthos örneğine benzer bir mücadele sergileseler de, Pers boyunduruğu altına girmekten kurtulamadılar (Hdt. I. 176)¹⁰⁶⁶.

Büyük Kyros Babil'in de krallığa ilhak edilmesiyle kral unvanını aldıktan, M.Ö. yak. 539 yılında, sonra egemenliği altına aldığı bölgelerde idari yapılanma ve ilk satraplık atamalarını gerçekleştirdi¹⁰⁶⁷. Merkez Asya'da M.Ö. 535 yılında Gubaru'yu (Gobryas) “*Babil ve Euphrates'in ötesinin*” valisi (*pihatu*) tayin etti (Ezra 6: 2)¹⁰⁶⁸. Genç oğlu Bardiya'yı (= Smerdis/Tanyoksarkes) Baktria¹⁰⁶⁹, Khoramnioi, Parthioi ve Karmanioi'nin idaresine getirdi¹⁰⁷⁰. Eşi Med kralı Astyages'in kızı Amytis'in eski kocası Spitamas'tan olma üvey oğulları Spitakes'i Derbikes; Megabernes ise, Barkanioi satraplığına atadı¹⁰⁷¹. Kyros tarafından Küçük Asya'da kurulan ilk eyalet merkezleri Daskyleion ve Sardeis'tir. Kyros Babil örneğindeki gibi, Lydia'nın satraplık merkezi olarak fethettiği krallığın başkenti Sardeis'i tercih etmiş; Sardeis'in idari alanını Lydia ve Ionia şeklinde belirlemişti¹⁰⁷². Lydia ve Ionia'yı kapsayan Sardeis satraplık merkezine Pers Oroites'i (= *Sardion hyparkhos* [Σαρδίων ὑπαρχος]) görevlendirdi (Hdt. III. 120). Sardeis'in yanı sıra bir diğer önemli satraplık merkezi ise, Daskyleion'dur. Eskiden Phrygia ve Lydia krallıklarına bir uç kale olarak hizmet eden Daskyleion, Sardeis ve Babil'den ele geçirilen krallık başkenti üzerine kurulmayıp yeniden organize edilişle farklılık arz etmektedir. Kyros Marmara bölgesi sınırları içinde yer alan Troas, Propontis ve Hellespontos Phrygia bölgelerinin çakıştığı coğrafyaya hakim bir noktada; Manyas Gölü'nün sağladığı doğal avantajlar ve tahkimli bir tepe üzerinde yer almasından ötürü eyalet merkezi olarak Daskyleion'u seçmiş olmalıdır¹⁰⁷³. Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'ın (*epit. hist.* I. 260) aktarımlarından Kyros'un belirlediği Daskyleion eyaleti Aiolis ve Hellespontos Phrygia'sından meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Stephanos Byzantios (*Ethnika* s.v. Δασκύλιον= *Daskylion*) ve (Pseu.) Aelius Herodianus (*pros. cath.* III. 1. 362. 23) Daskyleion adıyla bilinen kent anlatılarında beşinci sırayı teşkil

¹⁰⁶⁵ Hdt. I. 176; App. civ. IV. 76–78; Plut. *Brut.* XXX. 4-8; XXXI. 1-7; Cass. Dio XLVII. 34.

Herodotos'a (I. 176) göre, seksen hane dışındaki bütün Ksanthos'lular bu savaşta öldüler. Bu seksen hane ise, tesadüfen savaşın vuku bulduğu sırada ülke dışında bulunuyorlardı. Bundan ötürü hayata kalmışlardır.

¹⁰⁶⁶ Thukydides'e (I. XVI) göre, Ionia'lılar güçlerini artırınca, Kyros Pers ordusuyla Kroisos'u yenip Halys Irmağı ile deniz arasındaki bölgenin tamamına boyun eğdirdi; kıtadaki kentleri köleleştirdi. Daha sonra Dareios, Fenike donanmasıyla gücünü artırarak adaları da köleleştirdi.

¹⁰⁶⁷ Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16.

¹⁰⁶⁸ Rainey 1969, 52; Briant 2002, 64; 74.

¹⁰⁶⁹ Persepolis tabletlerinde *Bakhtriš* şeklinde zikredilen Baktria bölgesi günümüzde takriben Afganistan'nın kuzeyi, Tacikistan ve Özbekistan'ın güney kısımlarına tekabül etmektedir.

¹⁰⁷⁰ *FGrHist* III C 1 F 9 (8) ‘*Ktesias*’= Phot. *Bib.* 72. 37a.

¹⁰⁷¹ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A F 66 (10)= Const. Proph. *de Insid.* p. 23. 23)'de Kyros'un Med kralı Astyages'in sakisiyken babası Atradata's'ın Pers satraplığına atanmasında önemli bir rol oynadığını aktarır.

¹⁰⁷² Oroites'in Sardeis'in yanı sıra (Hdt. III. 126) *Magnesia ad Maendrum*'da (Manisa) da ikamet etmesi (Hdt. III. 122; 125); ayrıca Ksenophon (VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'ın (*epit. hist.* I. 260) Kyros'un atamalarında, Lydia ile Ionia'yı aynı satraplıkta vermeleri bunu doğrular niteliktedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Briant 2002, 64; Balcer 1993, 81-90; Dusingberre 2003, 35 vd.

¹⁰⁷³ Akurgal 1956, 49.

eden Hisartep'e'nin lokalizasyonunu Aiolis ve Phrygia'da vermeleri Daskyleion'un ilk yönetim alanının Aiolis ve Hellespontos Phrygia'sını kapsadığını doğrular niteliktedir. Herodotos (III. 120)'de Lydia valisi Oroites'in Kyros'un atadığını açıkça belirtirken; Daskyleion valisi Mitrobates'in (= *ton ek Daskyleiou hyparkhon* [τὸν ἐκ Δασκυλείου ὑπαρχόν]) kimin tayin ettiğine değinmez. Bunun yanı sıra, Kyros ya da Kambyses tarafından görevlendirildiği kendisidir¹⁰⁷⁴. Herodotos'un (III. 120-127)'deki pasajlarında uzun uzadıya yer verdiği Oroites ile Mitrobates arasındaki rekabet anlatısına istinaden, iki satrap arasında köklü düşmanlık göz önünde bulundurulduğunda Daskyleion satrabının Oroites'le eş zamanda görevlendirildiği açıktır.

Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) anlatısına göre ise, Kyros yakın çevresindeki güvenilir ve deneyimli komutanlarından Arabia'ya Megabyzos'u; Kappadokia'ya Artabatas'ı; Büyük Phrygia'ya Artakamas'ı; Lydia ve Ionia'ya Khrystantas'ı; Karia'ya Adusios'u – Karia'luların talebi üzerine Adusios görevlendirilmişti–; Hellespontos üzerindeki Phrygia ve Aiolis'e Pharnukhos'u satrap gönderdiğini aktarır. Zonaras (*epit. hist.* I. 260) satrapların adlarını belirtmez sadece bu bölgelerin Arabia; Kappadokia; Büyük Phrygia; (Lydia)¹⁰⁷⁵ ve Ionia; Karia; Hellespontos Phrygia'sı ve Aiolis olduğunu kaleme alır. Ancak Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaras (*epit. hist.* I. 260) sunduğu eyalet dizelgesinde Arabia; Kappadokia ve Karia'nın Büyük Kyros'un hükümdarlığı esnasında satraplık sistemine dahil edilmesi mümkün değildir. Zira Kyros'un fetihleri arasında Arabia yoktur. Kambyses'in egemenliği sırasında Arabia'nın özgür olduğu ve Kambyses'le müttefiklik antlaşması yapıldığı bilinmektedir (Hdt. III. 7-8). M.Ö. 522 yılından önce Kappadokia, I. Dareios tarafından eyalet bölgesi haline getirilmiştir¹⁰⁷⁶. Dolayısıyla Ksenophon'un söz konusu ettiği bu dizelge Kyros dönemi için gerçeği yansıtmamakta; yazarın kendi döneminden izler taşımaktadır. Bununla birlikte Daskyleion ve Sardeis eyaletinin başlangıç sınırlarına ilişkin aktarımlarında doğruluk payı olsa gerektir. Ancak Ksenophon'un dile getirdiği Sardeis valisi Khrystantas ile Daskyleion valisi Pharnukhos adları Herodotos'un eseriyle kıyaslanınca gerçekten ziyade birer kurgu izlenimi sunmaktadır. Buna karşın Ksenophon'un (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaras'ın (*epit. hist.* I. 260) Kyros'un Karia ve Babil seferlerine gönüllü katıldıklarından Kilikia, Kypros ve Paphlagonia'ya satrap atamayıp, yerel *dynastes*'ler ve Kilikia'da *Syennesis* adıyla zikredilen yerel beyliklerin idaresinde yönetilmesine müsaade ettiği hususundaki aktarımları doğru-

¹⁰⁷⁴ Mitrobates'i Kambyses'in atadığı düşünülmektedir (Briant 2002, 64).

¹⁰⁷⁵ Zonaras (*epit. hist.* I. 260)'daki pasajının ilgili kısmında Lykia adını zikreder. Ancak yazarın Lydia diyeceği yerde Lykia yazarak hata yaptığı açıktır.

¹⁰⁷⁶ *FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5 (Kappadokia satrabı Ariaramnes).

dur¹⁰⁷⁷. Aynı şekilde Lykia da yerel *dynastes*'lerin egemenliği altında yönetilmeye devam etmiş olsa gerektir¹⁰⁷⁸.

4.4. Daskyleion Satrabı Mitrobates'in Öldürülmesi: Daskyleion'un Sardeis Eyaletinin İdaresine Girişi (M.Ö. yak. 530-522)

M.Ö. yak. 1 Nisan 530 yılında kraliyet tahtına geçen II. Kambyses hükümdarlığı esnasında Büyük Kyros'un yaptığı satraplık atamalarında idari bir değişikliğe gitmedi. Küçük Asya'da Daskyleion satrabı Mitrobates ile Sardesi satrabı Oroites görevlerini icra etmeyi sürdürdü. Kambyses hükümdarlığının ilk yıllarında askeri ve siyasi faaliyetlerini selefi Kyros'un fethetmeyi tasarladığı¹⁰⁷⁹ Mısır Seferi'ne yöneltti. M.Ö. 525 yılında gerekli hazırlıkları tamamlayınca direk harekete geçti¹⁰⁸⁰. Nil'in Pelusion ağzında vuku bulan ilk savaşta Mısırlıları ağır bir mağlubiyete uğrattı. Memphis'e çekilmek zorunda kalan Mısırlıları ablukaya alıp kıstağı kısa sürede ele geçirdi¹⁰⁸¹. Kral III. Psammenitos'u (M.Ö. 526-525) ise

¹⁰⁷⁷ Ayrıca bk. Hdt. I. 74; V. 118; VII. 98; Aiskh. *Pers.* str. 326; Ksen. *Anab.* 1. 2. 12; Diod. XIV. 20. 1-3.

¹⁰⁷⁸ Tuplin 1987a, 114 dn. 23; Briant 2002, 63 vd.; Wiesehöfer 2003, 101.

¹⁰⁷⁹ Hdt. I. 153; ayrıca bk. Briant 2002, 49 vdd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 399.

¹⁰⁸⁰ Herodotos (III. 1-2; ayrıca bk. Ath. *Deip.* XIII. 560 d) II. Kambyses'in Mısır'a sefere çıkmasını iki nedene bağlar. İlki Mısır kralı Amasis'in Kambyses'i –kendi kızı yerine eş olarak eski kral Apries'in kızı Nitetis'i vererek– kandırmasıdır. Diğeri ise, Kambyses'in henüz daha çocukken annesi Kassandane'ye verdiği sözdü (Hdt. III. 3).

Herodotos'un (III. 2) tasvip etmediği; ancak Dinon'un (*FGrHist* III C 1 690 F 11) ve Naukratis'li Lykeas'ın (*FGrHist* III C 1 613 F 1) benimsedikleri Mısır anlatısına istinaden, aslında Amasis'in kızıyla evlenmek isteyen Kyros'tu. Apries'in kızı Nitetis ise, II. Kambyses'in annesiydi. Herodotos (III. 2)'de Kambyses'in annesini Pharnaspes'in kızı Kassandane şeklinde zikrederken; Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (2); F 13 (11)= Phot. *Bib.* 72. 37b-38a) anlatısında Med kralı Astyages'in kızı Amytis olduğunu iddia eder.

¹⁰⁸¹ Vatikan'da yer alan önceleri Mısır hükümdarının –Amasis (M.Ö. 570-526); III. Psammetikhos (M.Ö. 526-525)– ardından Pers kralının hizmetinde bulunan yüksek rütbeli memur Udjahorresne(t) otobiyografi niteliğindeki heykel kaidesinde Kambyses'in Mısır'ı ele geçişi ve sonrasında bölgede yaptığı icraatları anlatır. Bu Mısır resmi hiyeroglif yazısıyla kaleme alınan belgede, Herodotos'un (III. 16; 27-38)'de çizdiği portrenin aksine Kambyses dindar; tanrısal vecibelerini bilen; egemenliğini olumlu ölçülerde kabulünü sağlayan; devraldığı Mısır hükümdarlık misyonunun gerekliliklerini yerine getiren bir kral şeklinde betimlenir (Posener 1936, 1-26 n° 1; Kuhrt 2007d II, 375 vdd.; 2007b, 117-122). Bunun yanı sıra M.S. 15 yılına tarihlenen *Tabula Capitolina* (IG XIV 1297 II str. 20= *FGrHist* II B 252 B 8 'Chronikon Romanum') epigrafik belgede de bu olay şu şekilde kayda geçirilir: Ἀφ' οὗ Καμβύσης Αἴγυπτον κατε[στρέψατο]/Bu sırada Kambyses Mısır'ı boyun eğdirdi.

Herodotos'a (III. 4-9; 11-13) göre Pers kralı, Mısır'a Amasis'in yanından kaçan ve bölgeyi iyi tanıyan Halikarnassos'lu (Bodrum) Phanes'in danışmanlığı sayesinde boyun eğdirdi. II. Kambyses Arap kralıyla yaptığı müttefik anlaşması sayesinde çözümlü rahatlıkla aşır Mısır'a geldi. Knidos'lu Ktesias'm (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (9-10)= Phot. *Bib.* 72. 37b) anlatısına izafeten, III. Psammenitos'un sağ kolu hadım Kombaphis'in ihanetiyle bunu gerçekleştirdi. Hadım Mısır'a vali atanacağı vaadiyle köprüyü indirip kentin kapılarını Perslere açtı. Polyainos'a (*strat.* VII. 9 'Kambyses') göre, Pelusion saldırısı esnasında büyük bir direniş sergileyen Mısırlılar Persleri taş ve ok yağmuruna tutup mancınıklarla ateş toplarını fırlatıyorlardı. Pers kralı bu yıkıcı darbelerden korunmak için ön saflara Mısırlıların mukaddes saydığı kedi, köpek, koyun gibi hayvanları dizdi. Mısırlılar kutsal hayvanların zarar görmesinden korkup saldırılana ara vermek zorunda kaldılar. Daha detaylı bilgi için bk. Strab. XVII. 1. 27. c. 805; 1. 46 c. 816; Ioseph. *Ant. Iud.* II. 315-316; XI. 30; Max. *Dial.* XXIII. 6 d; Paradoxo. *Palat. Admir.* XVIII. 2; Theon, *Progym.* 86-87; 93; Dio Khrys. *Orat.* XV. 5; XXXVII. 44-45; LXXIII. 25; Syn. *Calv.* XIII. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gray 1926, 15-20; Young 2006⁶ 47-79; Olmstead 1948, 86-93; Burn 1962, 82 vdd.; Brown 1982, 387-403; Lloyd 1988, 22-53; Brace 1995, 101 vdd.; Briant 2002, 50-61; Dillery 2005, 387-406; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 397-412.

esir olarak¹⁰⁸² Mısır'ı bağımlı kılmayı başardı. Yukarı ve Aşağı Mısır'ın firavunu olarak tahta çıktı. Mısır'ın zaptı Libya, Kyrene ve Barka'lıların kendiliğinden Pers hakimiyetini tanınmasına; armağanlar gönderip *phoros* (haraç) vermesine neden oldu¹⁰⁸³. M.Ö. 525 yılında Mısır fethinin ardından Kambyzes merkezi Memphis olan Mısır satraplığını kurdu. Aryandes'i ise, satrap (*hyparkhos*) atadı (Hdt. IV. 166). Bunun yanı sıra Mısır seferi sırasında yapılan aşırı harcamaların yarattığı ekonomik kriz ve Kambyzes'in ilk olarak kurduğu Pers donanmasının gelişim evresinin başlangıcında aşırı masrafların kentler üzerine yeni yükümlülükler getirmesi; bu doğrultuda ağır *phoros/tributum* ve asker alımı gibi hoşnutsuzluklar Kambyzes'in saltanatının son günlerinde krallıkta büyük bir iç karışıklık baş göstermesine yol açmış olsa gerektir¹⁰⁸⁴. Bununla birlikte I. Dareios (*DB*) ve muhtemelen Behistan-Bisutun yazıtından alıntılan Herodotos (III. 30; 61-67), isyanı Pers tahtının bir Mag tarafından haksızca gasp edilmesiyle politik bir nedene bağlarlar. Kambyzes rakip ve muhalif gördüğü kardeşi Bardiya'yı (= Smerdis/Tanyoksarkes) basiretsizce bir tavır sergileyerek güvendiği adamına gizlice öldürttü ve bu hadiseyi bütün herkesten sakladı¹⁰⁸⁵. M.Ö. 11 Mart 522 yılında Gaumata/Smerdis¹⁰⁸⁶ adında bir Mag olayın örtbas edilmesini; II. Kambyzes'in Mısır'da bulunmasından kaynaklanan krallık merkezindeki otorite boşluğunu fırsat bilip, aynı yumurta ikizi gibi benzediği Bardiya olduğunu iddia etti¹⁰⁸⁷. Kambyzes iktidarını tanımayıp kendi krallığını ilan etti¹⁰⁸⁸.

¹⁰⁸² Kambyzes'in babası Büyük Kyros'un siyasi ve askeri stratejilerini kendine model aldığı Mısır firavununa karşı sergilediği örnek davranışıyla açığa çıkmaktadır. Zira esir alınan III. Psammenitos'u kendi seçtiği 6.000 vatandaşıyla birlikte Susa'ya gönderip krala yaraşır bir muamelede bulunmuştur (Hdt. III. 10-15; ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 609 F 2 (50) 'Manetho'; 688 F 13 (9-11) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37a). Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (9-11)= Phot. *Bib.* 72. 37a) bu sırada Mısır kralı Amyrtaios'un tahta olduğunu belirtir.

¹⁰⁸³ Hdt. III. 13; IV. 165; Diod. X. 15.

¹⁰⁸⁴ Modern yazarlar Pers krizinin kökenini Kambyzes'in merkezi despotizmine ve ekonomik krize bağlarlar. Gaumata/Smerdis ve partizanlarının –çoğunluğunu köylülerle boyunduruk altındaki halkların oluşturduğu aşağı tabaka– krala ve aristokratlara karşı (yedi suikastçı bu sınıfın temsilcileridir) başlattıkları siyasi-politik çekişmelerin birer sonucu olduğunu iddia ederler (Dandamayev 1989, 110; Briant 2002, 105; Wiesehöfer 2003, 21; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 459; Klinkott 2007, 275 vd.).

¹⁰⁸⁵ Herodotos (III. 30; ayrıca Aiskh. *Pers.* str. 770-775) anlatısında, Kambyzes iki nedenden ötürü kardeşinin canına kıymıştır: Ethiopia kralının gönderdiği yayı bir tek o iki parmak kadar kurabilmişti; diğer ise, kardeşinin kraliyet tahtına oturduğu ve başının gökyüzüne değdiğine ilişkin rüyasını iktidarı ele geçireceğine delalet etmişti. Bu işi Preksapes adında en güvendiği adamına yaptırdı. Behistan-Bisutun yazıtında iddia edilen aksine bunu Mısır seferinden önce değil; sonra gerçekleştirdi. Historiografa (III. 66-67) göre cinayeti kral, Preksapes ve iki Mag haricinde kimse bilmiyordu. Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (11-15)= Phot. *Bib.* 72. 37b) anlatısına izafeten, Bardiya'ya çok benzeyen Mag Sphandadates'in kışkırtmalarıyla bir suikast tertipler. Çeşitli mazeretlerle sözde Magı gerçekte ise, boğa kanı içirilerek kardeşini öldürtür. Yerine Magı geçirip satraplığını yaptığı Baktria'ya gönderir. Bu olayı kendisi, Sphandadates, hadım Artasyras, Bagapates ve Izabates haricinde kimse bilmiyordu. Iustinus'un (I. 9. 4-11) anlatısına istinaden, Kambyzes gördüğü rüyanın etkisiyle kardeşini öldürme görevini yakın dostu ve güvenilir adamı Mag Kometes'e verdi. Bu Mag Kyros'un oğlu Mergis'i öldürdükten sonra ona çok benzeyen kardeşi Oropastes'i yerine geçirdi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plat. *Leg.* III. 694-695; *Epist.* VII. 332a; *Rep.* IX. 587b; Strab. XV. 3. 24 c. 736.

¹⁰⁸⁶ Büyük Kyros'un öz oğlu olduğunu iddia eden bu Mag çeşitli adlarla zikredilmektedir: Gaumata (*DB col.* I. 10-11); Smerdis (Hdt. III. 61-65; 68-69); Sphandadates (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (11-13) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37b); Oropastes (Iust. I. 9. 4-11).

¹⁰⁸⁷ *DB col.* I. 10 (Tolman 1908a, 9-12 col. I. 10-13; 1908b, 4-7 col. I. 10; Kent 1953, 116-120 col. I. 10. 1. 26-35); *Kral Dareios. Kral olduktan sonra benim tarafımdan yapılan buydu. Bizim ailemizden adı Kambyzes olan*

Gaumata bu taht mücadelesinde partizan ve yandaş kazanmak amacıyla üç yıl süreyle kimseden *phoros/tributum* alınmayacağını ve askere çağrılmayacağını bildirdi (Hdt. III. 67). Iustinus'un (I. 9. 12-13) kanısına istinaden, Gaumata'nın egemenliği altındakilere böylesi imtiyazlar tanımasının nedeni; gasp ettiği Pers tahtındaki yetki ve kudretini sağlamlaştırmaktı. Gerçi Gaumata'nın aldığı tedbirlerin iktisadi alanda olması; bu önemler vasıtasıyla uyrukların yüklerinin hafiflemesinden duyduğu memnuniyet akıllar bu sırada imparatorluk nezdinde küçük çapta da olsa, ekonomik bir krizin yaşandığı izlenimini getirmektedir¹⁰⁸⁹. Azınlık elit bir zümre tarafından devlet darbesiyle tahtan indirilene kadar Gaumata bu reformları sayesinde; ayrıca aşiret soylularına karşı açıktan cephe alma yoluyla uyrukları arasında geniş bir destek buldu¹⁰⁹⁰. Mısır'da yalnız kalan Kambyses krallığının dört bir yanına sıçrayan, giderek büyüyen bu tehlikeyi biran önce bastırmak ve Magları devirmek için harekete geçti. Ne var ki,

---

Kyros'un bir oğlu –burada kraldı. Bu Kambyses'in, Kambyses'le anne ve baba bir olan Bardiya (Smerdis) adında bir kardeşi vardı. Daha sonra Kambyses bu Bardiya'nın canına kıydı. Kambyses Bardiya'yı öldürdükten sonra, Bardiya'nın katledildiğini insanlar bilmiyordu. Ardından Kambyses Mısır'a geldi. Mısır'a gittikten sonra insanlar düşman oldular. Sonra bu yalan, ülkede hem Persis'te hem Media'da hem de diğer eyaletlerde büyüyen yayıldı.

¹⁰⁸⁸ Bazı modern yazarlar, Dareios'un krallık yetkisini gasp etmekle itham ettiği Gaumata'nın aslında Kyros'un öz oğlu ve Kambyses'in erkek kardeşi Bardiya'dan başkası olmadığını ileri sürerler. Gaumata'nın fiziksel açıdan Bardiya'ya şaşırtıcı derecede benzemesi gibi öyküdeki tuhaflıklara dikkat çekerler. Dareios'un bir kral katili ve gaspçı olma ihtimali üzerinde yoğunlaşırlar. Bardiya'nın Kambyses tarafından gizlice öldürüldüğü ve Gaumata'nın onun kılığına girdiği masalı da ağabeyine başkaldırmış olmasına rağmen, Pers tahtının meşru varisi Kyros'un oğluna suikast düzenlediği gerçeğini örtbas etmek amacıyla Dareios'un tamamen birer uydurması olduğu düşünülmektedir. Soyunun yapaylığının üzerinde durulup aklama mekanizmasının sonucu olarak aile ağacını Kyros'a bağlama gerekliliği duyduğu farz edilmektedir. Zira biyografisi niteliğindeki Behistan-Bisutun yazıtında tahta geçtiğinde dedesi ve babasının henüz hayata olduğu bilinmektedir (*DB col. II str. 92-98*. Ayrıca bk. *XPf 3* (Kent 1953, 149 vdd., 3. 15-27): *Kral Kserkses. Benim babam Dareios'tur; Dareios'un babası Hystaspes adında; Hystaspes'in babası Arsames adında biriydi. Hystaspes ve Arsames her ikisi hayattayken Ahura Mazda benim babam Dareios'u bu yeryüzünün kralı yapmak istedi. Ailesi Kyros'la yakın akraba olsaydı, genç Dareios'tan ziyade dedesi ve babasının taht varisleri arasında olmaları daha uygun düşerdi tezi ileri sürülmektedir. Bu sav Dareios'un tahta çıkışıyla birlikte patlak veren ve genç imparatorluğun temel birliğini ciddi biçimde tehdit eden bir dizi isyanla da desteklenmektedir (Daha detaylı bilgi için bk. Dandamayev 1989, 83; 90 vd.; Wiesehöfer 1978, 33 vdd.; Balcer 1995, 111; Briant 2002, 110; Kuhrt 2007d, 378 vdd.)*

¹⁰⁸⁹ P. Briant (2002, 105; ayrıca bk. Dandamayev 1989, 110)'de Bardiya'nın yaptığı bu reformun II. Kambyses zamanında yaşanan ekonomik krizden kaynaklanan birer tedbir olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. H. Klinkott'a (2007, 275 vd.) göre ise, Kambyses zamanında Pers donanmasının gelişme evresinde aşırı yeni masraflar yalnızca boyunduruk altındaki halkların krallığa verdiği hediye sistemiyle karşılanamamaktaydı. Bu da kentler için ödemek zorunda oldukları yeni haraç mükellefi demektir. Bilhassa kıyı kentlerin, donanma ve liman tesislerinin gelişimi kendi teritoryumlarında gerçekleştiği için, masrafları daha da artmaktaydı. Kentlerin yükünü hafifletmek amacıyla herkes için geçerli harçların uygun bir *phoros* şeklinde düzenlenmesi mutlak zorunluluktadır. Gaumata/Smerdis'in üç yıllık haraç muafiyetinin; ayrıca I. Dareios'un iktidarı ele geçirmesinin tekabülündeki büyük ayaklanmaların temel nedeni bu olsa gerektir.

¹⁰⁹⁰ Hdt. III. 64; 65; Iust. I. 9. 12-13. *DB col. I. 11* (Kent 1953, 116-120 col. I. 11. 1. 35-43): *Kral Dareios: Daha sonra Gaumata adında, Magos/Magia, biri vardı; Paishiyauvada'da isyan etti. Arakadri adında bir dağda –burada ayaklandığı zaman Viyakhna ayından on dört gün (M.Ö. 11 Mart 522) geçmişti. İnsanlara bu yalanı söylüyordu. "Ben Kambyses'in kardeşi, Kyros'un oğlu Bardiya'yım". Bundan sonra bütün insanlar, Kambyses'e isyan ettiler ve onun tarafına geçtiler, hem Persis'de hem Media'da hem de diğer eyaletlerde. Krallığı ele geçirdi; Garmapada ayından dokuz gün (1 Temmuz 522) geçmişti, o vakit krallığı hakimiyeti altına aldı. Bundan sonra Kambyses kendi eliyle kendisini öldürdü/eceliyle öldü.*

Ksenophon'a (*Kyr. VIII. 8. 2*) göre, Kyros'un ölümünden sonra çocukları arasında taht kavgası baş gösterdi. Bu karışıklıktan ötürü Pers egemenliği altındaki birkaç ulus ayaklandı. Ksenophon (*Kyr. VIII. 8. 2*) ve Platon'un (*Leg. III. 694d; 695b*) bu olayın yaşanmasında yatan asıl nedende uzlaştıkları nokta; Kyros'un çocuklarının eski Pers gelenekleriyle yetiştirilmek yerine kadın ve hadımların eşliğinde sefahat, lüks ve ölçsüzlükten ibaret olan saray eğitimi idi.

Persis'e ilerlerken Syria Ekbatana'da atının eyer palasının batmasıyla oyluğundan aldığı ağır yaradan kangren oldu ve sağlık durumu giderek kötüleşti. Bunun üzerine Perslerin ileri gelenlerine gerçeği olduğu gibi anlatıp tahtı Magların elinden almaları için onları teşvik etti. M.Ö. 1 Temmuz 522 yılında halef bırakmaksızın yedi yıl beş aylık saltanatının ardından öldü¹⁰⁹¹.

Merkez Asya'da bu olaylar cereyan ederken Küçük Asya'da tiran Polykrates (M.Ö. yak. 533-523/522¹⁰⁹²) askeri, siyasi stratejileri, güçlü donanması sayesinde Samos'u diğer adalar ve kentler nezdinde önemli bir merkezi otorite haline getirdi. Plutarkhos'un (*Per.* XXVI. 3-4) aktarımından bilindiği üzere Polykrates *Samos Gemisi* (= *samaina* [σάμαινα]) adı verilen savaş gemileri yaptırdı. Bu *samaina*'ların en önemli özelliği güvertesinin önü alçak ve düzdü. Böylece basık burunlu bir görünüş taşıyan; ancak geniş, büyük ve yük bölmesi yaygındı. Böylelikle hem çok yük taşıyabiliyor hem de hızlı giden bir tür savaş gemisi niteliğini kazanıyordu. Polykrates kazandığı donanma üstünlüğüyle Delos'un yanı başındaki –öyle ki, zapt ettikten sonra bir zinciri Delos'a kadar uzatıp adayı Apollon Delos'a takdis eder– Rhenaia'nın da dahil olduğu Kyklades Adaları'na kadar yetki ve gücünü yaydı¹⁰⁹³. Büyük olasılıkla Lydia kralı Kroisos zamanında, genişleme politikası doğrultusunda deniz ticaretini geliştirmek amacıyla Mısır firavunu Amasis'le dost ve müttefiklik antlaşması yaptı¹⁰⁹⁴. Ancak bu bağlaşığı uzun sürmedi. Mısır seferi esnasında –M.Ö. yak. 525-522 yılları arasında– muhaliflerinden oluşan kırk gemilik bir filoyu Kambyses'e göndermekle hem kendi stabilizasyonunu sağlamış hem de Pers kralının dostluğunu kazanmıştı (Hdt. III. 44). Donanma gücüne güvenen Samos tiranı, Ionia ve adaların hakimi olma hırsına kapılmıştı¹⁰⁹⁵. Polykrates üç sı-

¹⁰⁹¹ Hdt. III. 64-66; ayrıca bk. Iust. I. 9. 8.

Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (13-14)= Phot. *Bib.* 72. 37b-38a) anlatısına göre, Amytis oğlu Tanyoksarkes'in ölümünü öğrenince Kambyses'ten bunun intikamını almak için Magı kendisine teslim etmesini istedi. Talebi yerine getirilmeyince zehir içerek intihar etti. Kambyses kardeş ve anne katili olmanın verdiği vicdan azabı içinde Babil'e geldi. Burada bir tahta parçasını keserken elindeki bıçak kazayla birden uyluğundan kasığına kadar girdi. Aldığı yara yüzünden on bir gün sonra, on sekiz yıllık hükümdarlığının ardından öldü. Iosephus'a (*Ant. Jud.* XI. 30-31) göre, Mısır galibiyetinin ardından, krallığının altıncı yılında Damaskos'ta (Şam) vefat etti. Ölümünün akabinde saltanat üzerine büyük bir isyan patlak verdi (ayrıca bk. Strab. XV. 3. 24 c. 736). Mısır hükümdarlık kronolojisi için ise ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 609 F 2 (3a-b) 'Manetho' = Euseb. *Chron.* 63. 15.

¹⁰⁹² Polykrates, M.Ö. yak. 570 yılında doğmuş olmalıdır; tiran olarak başa geçişi tarihi M.Ö. yak. 533 yılı olsa gerektir (How - Wells 1975⁸, 266 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 438 vdd.).

¹⁰⁹³ Hdt. III. 39. Thukydidēs'e (I. 13; III. 104) göre, Polykrates daha Pers kralı Kyros zamanında güçlü donanması sayesinde Rhenaia'nın da dahil olduğu birkaç adaya egemenliğini kabul ettirdi. Ayrıca bk. Strab. XIV. 1. 16 c. 638; Dion. Hal. *Thuk.* XIX. 33; Zen. *Epit.* VI. 15. 3.

Yukarıda adı zikredilen antik yazarlar, Samos tiranının birçok ada ve anakarada siteyi ele geçirdiğini aktarırlar; ne yazık ki bu yerlerin nereler olduğunu açıkça dile getirmezler.

¹⁰⁹⁴ Hdt. II. 182; III. 39; Diod. I. 95; 98; ayrıca bk. Wallinga 1987, 947-977; Austin 1990, 293; Lloyd 1994², 2; Briant 2002, 52.

Herodotos (III. 40-43)'deki pasajlarında tarihte yetkili bireylerin ve güçlü devletlerin talihlerinin değişkenliğini etik ve teolojik olarak ele alıp ön plana çıkarmıştır. Ne var ki, historiografin bu yaklaşımı Polykrates ve Amasis arasındaki diplomatik ya da askeri ilişkilerin gölgede kalmasına neden olmuştur.

¹⁰⁹⁵ Herodotos'un (III. 44; 122) aktarımından bildiği üzere, Polykrates'in emrinde ellışer kürekli yüz gemisi ve bin okçusu bulunmaktaydı. Maximus'un (*Dial.* XXXIV. 5. a 1-4) anlatısına istinaden, Kroisos süvari birliğiyle

ralı gemilerini zengin ve savunması zayıf kıyı kentler üzerine yelken açtırarak yağma seferlerinde bulunmaktaydı. Hatta bu akınlardan kendi dost ve müttefikleri de nasiplerini almıştı¹⁰⁹⁶. Büyük olasılıkla Perslerin müttefiki Miletos üzerine de sefer düzenlemişti¹⁰⁹⁷.

Herodotos (III. 44)'de Miletos'a yardıma gelen Lesbos askerlerini bir deniz savaşında mağlup edip esir aldığını belirtir. Diodoros'un (X. 16) aktardığına göre, satrap Oroites'in mütehakkim yönetiminden kaçan bazı Lydia'lılar mal-mülklerini doldurdukları gemiyle Samos'a yelken açarlar. Polykrates'e sığınır. Samos tiranı ilkin memnuniyetle onları kabul eder; biraz zaman geçtikten sonra hepsini kılıçtan geçirir ve servetlerini müsadere eder. Tiranın adalara ve anakara kentlerine karşı yaptığı seferler, yağma ya da buna benzer faaliyetleri Pers krallığının kentler nezdindeki itibarını tehlikeye düşürmüş olsa gerektir¹⁰⁹⁸.

İmparatorluğun sınırlarını koruma ve hakimiyet alanını genişletme göreviyle yükümlü olan Küçük Asya satrapları bir kent devletinin böylesine sivrilmesinden hoşnut olmamış olsa gerektir. Polykrates yaptıkları icraatlarla Sardeis satrabı Oroites ile Daskyleion satrabı Mitrobates'in dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bu durum Herodotos'un (III. 120) belirttiği üzere iki satrap arasında var olan gerginliğin tırmanmasına ve aralarının bozulmasına yol açmıştır. Bu münakaşa kral sarayındaki bir yemekte patlak verir. Aynı masada yan yana oturan Oroites ile Mitrobates'in tatlı başlayan sohbetleri birden tartışmaya ve ağır ithamlarla dönüşür. Daskyleion satrabı Mitrobates, Oroites'e

“Adam mısın sen! Kral için eyaletinin (nomos) hemen yakınında duran Samos adasını alamadın, bu adanın fethedilmesi o kadar kolaydı ki, yerlilerden biri on beş hoplites’le isyan ederek sahip oldu ve şimdi bu adaya tiranlık yapıyor”

sözleriyle sert çıkışır¹⁰⁹⁹. Bu gibi nedenlerden M.Ö. 522 yılında Oroites, Polykrates'in tiranlığını sonlandırmak amacıyla harekete geçti. Bu eylemini akıllıca bir plan sayesinde savaşmaksızın gerçekleştirdi. Herodotos (III. 122; ayrıca bk. Dio Khrys. *Orat.* XVII. 15. 1)'de Oroites, Polykrates'in deniz gücünü elinde tutmayı; Ionia ile adaları boyunduruğu altına almayı tasarladığını bildiğinden, Magnesia *ad Maendrum*'dayken (Tekinköy/Ortaklar) Lydia'lı Gyges oğlu Myrsos'u tirana gönderdi. Myrsos, Sardeis satrabının bütün projelerini bildiğini belirtti.

---

kararın; Polykrates ise, güçlü donanmasıyla denizin hakimiydi. Lydia kralı karada, Samos tiranı ise, denizde yenilmezlerdi. Ancak bu durum uzun sürmedi. Kroisos, Kyros'a; Polykrates de Oroites'e mağlup oldu.

¹⁰⁹⁶ Hdt. III. 39; Diod. I. 95; X. 16; Polyain. *strat.* I. 23. 1-2 'Polykrates'; Max. *Dial.* XIX. 8.

¹⁰⁹⁷ Samos ve Miletos arasında deniz ticaret ağına hakimiyet arzusunun yarattığı rekabet uzun süre devam etmiştir. İki kent Priene'nin egemenliği üzerine savaşa tutuşmuşlardı. Bunun üzerine Perikles büyük bir donanmayla Samos'a iki kez sefer düzenlemiştir. İlkinde kentin oligarşik hükümetini devirip halkın birçoğunu Lemnos adasına sürgüne gönderir. Ancak kısa sürede kent tekrar kendisine karşı durunca, Tragia denen bir adanın yakınında gerçekleşen deniz savaşında Samos'lulara ağır bir mağlubiyet tattırıp parlak bir utku kazanır (Plut. *Per.* XXV. 1-5). Limanın denetimini kontrol altına alır ve kenti kuşattır (Plut. *Per.* XXVI. 1-4).

¹⁰⁹⁸ Briant 2002, 50-61.

¹⁰⁹⁹ Herodotos'un (III. 121) yer verdiği bir diğer söylenceye göre, Oroites'in gönderdiği elçisine Polykrates'in sergilediği –elçi huzuruna çıktığında uzanır halde olan Polykrates istifini hiç bozmaz– küstah ve kaba davranışı hazmedememesi Samos tiranını devirmesinde bir diğer etkidir.

Oroites'in Pers kralı Kambyses'le ihtilafa düştüğü ve kralın onu öldürmeye niyetlendiğine ilişkin bir mazeret ileri sürerek¹¹⁰⁰ Polykrates'e emellerini gerçekleştirmesi için gereken tüm desteği vermeye hazır olduğunu belirtti¹¹⁰¹. Karşılığında tirandan sadece hayatını ve servetini Kambyses'in despotluğundan kurtarmasını şart koştu. M.Ö. yak. 522 yılında Polykrates büyük bir gemiyle denize açılıp Magnesia *ad Maendrum*'a geldi. Oroites'in huzuruna çıktığında kazığa vurdurularak öldürüldü¹¹⁰².

Sardeis satrabı da Polykrates gibi Küçük Asya'nın idaresini kendi yetkisi altına almayı tasarlamış gözükmektedir. Emelini gerçekleştirmek için Daskyleion satraplık merkezinin ele geçirilmesi önemli bir adım olsa gerektir. Zaten Lydia ve Ionia'nın yanı sıra hakimiyeti Samos'a kadar uzanmaktaydı. Bu bağlamda Persler nezdinde oldukça saygı duyulan Daskyleion satrabı Mitrobates kendisi için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. M.Ö. yak. 522 yılında Persis'te yaşanan Mag Ayaklanması; akabinde boyunduruk altındaki halkların art arda isyanın krallık merkezine yayılması, Oroites'in bu engeli ortadan kaldırması için güzel bir fırsattı. Olasılıkla birden fazla cephede çarpışmak zorunda kalan krallıktan, hemen bir müdahale gelemeyeceğini ve ayaklanmalar bastırıldıktan sonra da bu davranışının çoktan unutulacağına hesaba katmış olmalıdır. Aynı yıl içerisinde Mitrobates ve oğlu Kranaspes'i öldürdü (Hdt. III. 126). Geçici bir süreliğine de olsa Daskyleion satraplık merkezi Oroites'in yönetimine girdi. Böylelikle Hellespontos Phrygia'sı ile Phrygia'yı da yetkisine dahil etti. Hakimiyetini pekiştirmek amacıyla sadece korumasıyla 1.000 Pers askerinin görevli olduğu büyük bir ordu topladı (Hdt. III. 127).

4.5. Dareios'un Daskyleion'u İlhak Eden Sardeis Satrabı Oroites'i Öldürmesi (M.Ö. 522-518)

M.Ö. 522 yılında Kambyses'in yerine imparatorluğun başına geçen Büyük Kyros'un öz oğlu olduğunu iddia eden Mag Gaumata hükümdarlığının yedinci ayında Dareios

¹¹⁰⁰ Muhtemelen bu sıralarda Oroites, Kambyses'in gözünden gerçekten de düşmüş olmalıdır ya da Daskyleion satrabının kralla yakın ilişkisi kendisinin ikinci plana itilmesine ve kentler nezdinde itibarının düşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Mısır ve Perslerle yakın bağlaşıklık içerisine girmiş ve kıyı kentlerde yetkin bir otorite gücüne sahip Polykrates diplomatik bağlantılarıyla Oroites ile Kambyses arasındaki münasebetin düzeyini bildiğinden Sardeis satrabıyla böylesi bir gizli koalisyona girme riskini göze almış olsa gerektir.

¹¹⁰¹ Herodotos'un (III. 122; 123) anlatısına göre Oroites, Myrsos vasıtasıyla Samos tiranının sefer hareketlerini başarıyla yürütebilmesi için yüklü miktarda para ihtiyacını kendisi karşılayacağını belirtir. Güvendiği adamlarından birini gönderip servetin çokluğunu teyit etmesini salık verir. Polykrates, Maiandros'u Oroites'in yanına yollar. Sardeis satrabı bir müfettiş göndereceğini haber alınca sekiz tane sandığı yarısına kadar taşla; arta kalanınsa altınla doldurur. Maiandrios gördüklerini gidip tirana anlatır ve Polykrates bu nedenle Oroites'in hilesine kanar.

¹¹⁰² Hdt. III. 125; Strab. XIV. 1. 16 c. 638; Ael. An. VII. 11; Ath. Deip. XII. 540 c-f; Val. Max. 6. 9. ext. 5; Zen. Epit. VI. 15. 3. Ayrıca bk. Cole 1912, 13-15; Olmstead 1948, 110 vd; Tölle 1960, 17 vd.; Walser 1987, 160 vd.; Balcer 1995, 118-121.

öncülüğünde Pers Yediler tarafından devrildi¹¹⁰³. M.Ö. 29 Ekim 522 yılında tahta Dareios geçti. Dareios'un saltanatının ardından imparatorluğun birçok bölgesinde kendisine karşı başlatılan kitlesel ayaklanmalar vuku buldu. Olasılıkla bu bölgeler krallık merkezinde yaşanan iç karışıklığı bağımsızlıkları için uygun bir fırsat şeklinde değerlendirip “yalancı krallar” öncülüğünde ayaklanmışlardı¹¹⁰⁴. Büyük Kralın belirttiği başkaldıran ülkelerin listesi incelendiğinde isyan Akdeniz'den Hindistan'a, Syr Darya'dan Babil ve Elam'a kadar bütün imparatorluğu kapsamaktadır¹¹⁰⁵. Büyük kral üç ana bölgenin, Persis ve Media; İran Ovası ve Merkez Asya; Elam ve Babil'in kritik öneme sahip olduğundan bahseder¹¹⁰⁶. Batı bölgeleri hakkında yok denecek kadar az bilgiye ulaşılmaktadır. Dareios bir yıl içerisinde, M.Ö. 522-521, askeri operasyonların eş zamanda birkaç cephede yürütülmesiyle art arda kazandığı on dokuz zaferin akabinde bu isyanları bastırabilmiştir¹¹⁰⁷.

Behistan-Bisutun kaya yazıtı, küneiform tabletler gibi, Merkez Asya'daki ayaklanma ve sonuçlarını ayrıntılarıyla tasavvur ederken Küçük Asya'ya ilişkin herhangi bir veri sunmamaktadır. Bunun yanı sıra Herodotos'un (III. 127-128) aktarımından Küçük Asya'nın da aynı zamanda karıştığı bilinmektedir. Gerçi bu muhatara krallık merkezindeki bölgelerden farklılık sergilemektedir. Zira Kilikia haricindeki bütün Küçük Asya'nın satrabı Oroites'in idaresindekilerin memnuniyetsizliğine rağmen, Lydia ve diğer kent devletlerin imparatorluğa karşı ayaklanmaları değil (Diod. X. 16. 4); bilakis Oroites'in, Dareios'un hükümdarlığını tanımasından kaynaklanıyordu. Herodotos (III. 127) Oroites'in Dareios nezdinde işlediği suçları şu şekilde sıralar: Daskyleion satrabı Mitrobates ve oğlu Kranaspes'i öldürmesi; buyrultularına itaat etmemesi; kendisini çağırmakla görevli ulakları öldürmesi. Herodotos bu olayların tarihlenmesinde “ἄτε οἰδεόντων ἔτι τῶν πρηγμαίων/ bu olayların kargaşası henüz sürerken” ve “νεωστὶ ἔχων τὴν ἀρχήν/Dareios daha yeni iktidara gelmişken” bazı kesin ibare-

¹¹⁰³ *DB col. I. 13* (Tolman 1908a, 11 col. I. 13; 1908b, 4-7 col. I. 12; Kent 1953, 120 col. I. 13. 1. 48-61; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 530; Kuhrt 2007b, I 143). Konuya ilişkin ayrıca bk. Hdt. III. 68-70; Iust. I. 9. 14-18; 19-23; Aiskh. *Pers.* str. 776; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (15-17) ‘*Ktesias*’= Phot. *Bib.* 72. 37a-40a; Plat. *Leg.* III. 695d; Diod. XIX. 40. 2; XXXI. 19; Strab. XV. 3. 24 c. 736; Ael. *Var.* XII. 43; Plut. *mor.* I. 50 f-51 a: *Quom. adulat.* 4-5; Phot. *Bib.* 60. 19b ‘*Herodotos*’; Polyain. *strat.* VII. 11. 2 ‘*Dareios*’; Ath. *Deip.* X. 434 e; Dandamayev 1989, 93 vd.; Appendix 3.

¹¹⁰⁴ Behistan-Bisutun anıtın merkezinde Dareios'un kendi ifade tarzından hareketle “yalancı krallar” şeklinde nitelendirilen, yenilgiye uğramış düşmanların rölyefleri periyodik bir sıraya göre verilmiştir: Gaumata [Persia]; Akina [Elam]; Nidintu-Bel [Babil]; Fravartis [Media]; Martiya [Elam], Kikantakhma [Sagartia]; Vahyazdata [Persia]; Arkha [Babil]; Frada [Margiana].

¹¹⁰⁵ Elam ve Babil (*DB col. I. 16-23*; ayrıca bk. Hdt. III. 150-160; Diod. I. 46. 3); Media, Armenia ve Sagartia (*DB col. II. 24-34*); Parthia-Hyrkania (*DB col. III. 35-37*); Margiana (*DB col. III. 38-39*); Persia (*DB col. III. 44*); Arakhosia ve Sattagydia (*DB col. III. 45-51*). Bütün bu ülkelerin ve liderlerinin genel özeti için bk. *DB col. IV. 52-53* (Kent 1953, 128-131 col. IV. 52. 4. 2-31; 53. 4. 31-32).

¹¹⁰⁶ Behistan-Bisutun yazıtında başkaldıran ülkeler listesi verilirken kronolojik bir plan izlenmemesine rağmen, “yalancı krallar”ın rölyefleri yenilgiye uğratılışları sırasına göre gösterilmiştir (Wiesehöfer 2003, 43.; Briant 2002, 116).

¹¹⁰⁷ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. *DB col. II-III* (Kent 1953, 121-124 col. II. 20-35; 124-128 col. III. 36-50); ayrıca bk. Olmstead 1948, 110-118; Dandamayev 1989, 114-131; Wiesehöfer 2003, 33-44; Briant 2002, 114-128; Kuhrt 2007d II, 378 vdd.

ler verir. Herodotos'un belirttiği bu kargaşa, Behistan-Bisutun yazıtından bilindiği üzere M.Ö. 522-521 yılında Dareios'un tahta geçmesinin hemen akabinde Merkez Asya'da başlatılan kitlesel isyanlardı¹¹⁰⁸. Belki de, Dareios (en erken M.Ö. 521 yılında) Ekbatana'dayken Sardeis ve Daskyleion satrabı Oroites'e mevcut ordusuyla Halys'ü aşır, Media ve Armenia ayaklanmalarıyla kötü durumdaki kraliyet ordusuna yardıma gelmesini buyurmuş olabilir¹¹⁰⁹. Oroites hükmündeki –şimdilik bilinen 1.000 mızraklı Pers askeri– ordusuna güvenerek emirlere itaat etmektense, Dareios'un yeni hükümdarlığını kabul etmemeyi tercih etmiş gözükmektedir¹¹¹⁰. Gerçektende Oroites, Dareios ve Perslere yardımı reddederek bu konuda sadece Büyük Kralın otoritesine değil; aynı zamanda Kyros ve Kambyses'in kurduğu güçlü, etkin ve yasal/türel merkez yetkinin zorunlu mevcudiyetine de karşı gelmekteydi. Merkez Asya'da düzen ve istikrarı sağlamak amacıyla birden fazla cephede isyanları bastırmakla zaten yeterince zor durumda olan Büyük Kral mücadelesini Küçük Asya'ya yayarak emri altındaki birliklerin gücünü azaltmak istememiş olsa gerektir. Ancak buyrultularına itaatsizliğinden de açıkça ön görüldüğü üzere Oroites'in de kendisine karşı ayaklanmasına fırsat tanımadan onun ortadan kaldırılmasına hüküm vermiştir¹¹¹¹. Herodotos'un (III. 127) da belirttiği üzere, Küçük Asya'daki bütün yetkinin sadece Oroites'in tekelinde toplanması başlı başına büyük bir tehlikeydi. Öyle ki, M.Ö. yak. 522 yılında Oroites'in elde ettiği mevki ve gücü daha sonra yalnızca Küçük Asya'daki Pers ordusunun “*başkomutanı, yöneticisi, amiri*” (= *karanos* [κάρανος])¹¹¹²; Lydia, Phrygia ve Kappadokia satrabı Genç Kyros'tan başkası edinemeyecekti¹¹¹³. Oroites Kilikia haricinde üç önemli satraplık merkezinin, Lydia, Daskyleion ve Kappadokia'nın idaresini elinde tutuyordu. Büyük Kyros'tan itibaren satraplık ve sınır bölgelerde kurulan kalelerde ve garnizonlarda konuşlandırılmış sınır ve işgal ordusu ile öncü birlikler besleniliyordu¹¹¹⁴. Her ne kadar garnizon birlikleri satraptan ziyade direk krala bağlılarsa da, muhtemelen bu esnada onlar da Oroites'in yetkisi altındaydılar. Bu nedendir ki, Dareios ona karşı açıkça ordu göndermek yerine şüphelenmesine mehil vermeden satrabı gizli

¹¹⁰⁸ Balcer 1995, 119; Briant 2002, 122; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 510.

¹¹⁰⁹ Briant 2002, 122.

¹¹¹⁰ Herodotos'un (III. 126) tarih anlatısına göre, Kambyses'in ölümünden ve Magların hükümdarlığından sonra Sardeis'te oturan Oroites Medler tarafından iktidarı ellerinden alınan Perslere hiçbir yardımda bulunmuyordu.

¹¹¹¹ Oroites yetkisi altındaki birliği ve kral emirlerine itaatsizliğiyle Lydia bölgesinin yöneticisinden ziyade Babil ve Media'daki isyancılarla benzer bir tutum içerisine giren Lydia'nın bir kralymış gibi davranışlar sergilemektedir (Klinkott 2005, 91 dn. 27).

¹¹¹² Eski Persçe'de “*savaşçı birlik, ordu*” manasına gelen *kāra* kelimesinden Hellence'ye κάρανος şeklinde geçmiştir. Eski Persçe'de *kāra* aynı şekilde “halkı” için de bir niteleme olarak kullanılmaktadır. Egemenlik alanının genişlemesiyle sadece Perslerin oluşturduğu bu ordu, zamanla Medleri ve Doğu İran kavimlerini de bünyesinde barındırmıştır. Hellenler tarafından Genç Kyros için kullanılan *karanos* unvanı, Küçük Asya'nın özgül yetkilerle donatılmış askeri kumandan anlamına gelmekteydi (Wiesehöfer 2003, 101; 140; ayrıca bk. Binder 2008, 90 vd.).

¹¹¹³ Ksen. *Hell.* I. 4. 3; *Anab.* I. 9. 7; Plut. *Artaks.* II. 3; III. 5.

¹¹¹⁴ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hdt. I. 153-154; III. 91; Ksen. *Kyr.* VII. 4. 1-11; 5. 33-34; VIII. 8. 6. 1; ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 140 vd.; Briant 2002, 890; Klinkott 2007, 275 vdd.

bir komployla ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Perslerin ileri gelenlerini toplayıp, onları Oroites'in öldürülmesi için teşvik ve tahrik etmiştir. Elit gruptan otuz kişi bu görev için gönüllü olmuşlardır. Aralarında yapılan kurayla seçilen Bagaios suikastı üstlenmiştir. Sardeis'e geldiğinde, Dareios'tan iletiler getirdiği kisvesi altında Sardeis ile Daskyleion'un satrabı Oroites'in huzuruna çıktı. Kral mührüyle damgalanmış mektupları okumakla görevli kraliyet sekreterlerine (= *grammatisths basileios* [γραμματιστής βασιλείος]) sırasıyla sundu. Amacı bu hileyle koruma askerlerinin sadakatlerini sınamaktı. Sardeis'teki Oroites yandaşları için monarşiye bağlılık imparatorluktan gelen bütün imtiyazları koruma arzusundan ibaret olduğunu anladı¹¹¹⁵. Buyrultular okununca saygılı ve itaatkar davrandıklarını gözlemledi. Bunun üzerine “Βασιλεὺς Δαρεῖος Πέρσησι τοῖσι ἐν Σάρδισι ἐντέλλεται κτείνειν Ὀροίτην/Kral Dareios, Sardeis'teki Perslere Oroites'i öldürmelerini emreder” direktifinin yazılı son mektubu verdi. Bu sözleri duyunca koruma askerleri hemen Perslere özgü kısa kılıç/hançerlerini (= *akinakes* [ἀκινάκης]) çekip satrabı oracıkta öldürdüler (Hdt. III. 128)¹¹¹⁶. Herodotos'un hikayesi romansı ve abartılı üsluptan arındırıldığında, yeni kral ve etrafındakilerin yanı sıra imparatorluk genelindeki Persler arasındaki ilişki gözler önüne serilir. Herodotos onların sadakatlerini vurgular, Mithrobates ve oğlu gibi aristokratların öldürülmesini skandalize eder.

Dareios M.Ö. 520/529 yılında imparatorlukta yaşanan sosyo-ekonomik buhranın; neredeyse Pers krallığının sonunu hazırlayan merkez ve genelinde vuku bulan Mag ile yalancı krallar önderliğinde başlatılan ayaklanmaların izlerini silmek amacıyla gerekli yeni düzenlemeler yaptı. Reformlar idari, sosyo-ekonomi, siyasi, askeri gibi oldukça geniş alanları kapsamaktaydı. Bunlar arasından en göze çarpanlar krallık merkezini Pasargadai'dan Persopolis'e taşınması; Eski Persçe küneiform yazısını oluşturması¹¹¹⁷; ekonomik alanda ise, altın *dareikos* (δαρεικός) ve gümüş para birimi *siglos/siklos* (σίγλος/σίκλος) olan sikke darbi¹¹¹⁸; satraplıklar ve *phoros/tributum* düzenlemeleridir. Dareios selefleri Büyük Kyros ve Kambyses'in kurduğu satraplık bölgelerini tekrar organize etti ve yeni eyalet bölgelerini oluşturdu. Herodotos'un (III. 89) anlatısına istinaden, Dareios boyunduruk altındaki bölgeleri Perslerin “satraplık” (*satrapeia* [σατραπεία]) dedikleri yirmi eyalete (= *arkhai* [ἀρχαί]) ayırdı.

¹¹¹⁵ Briant 2002, 122.

¹¹¹⁶ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How - Wells 1975⁸ I, 296; Olmstead 1948, 110 vd.; Balcer 1995, 118-120; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 509 vd.

¹¹¹⁷ *DB col. IV. 70* (Kent 1953, 132 *col. IV. 70. 4. 88-92*): “*Ahura Mazda'nın inayetiyle bu yazı biçimini yaptım, Aryan'a ilaveten. Kil tablet ve parşömen üzerine kaydedildi.... yazıldı ve bana okundu. Ondan sonra bu yazıtı eyaletler arasındaki her yere gönderdim. İnsanlar (onu kullanmak için) uğraştılar*”.

¹¹¹⁸ Suda δ 72; 73 s.v. <Δαρεικούς= *Dareikus*>; Hdt. VII. 28; Plut. *Kim. X. 8*; Harpok. *lex. 84*; *IG I³ 383 str. 17-18; 43-44; 110-11; 379 str. 59; 458 str. 29; siglos: IG II² 1384; 1400; 1401; 1687; Ksen. Anab. I. 5. 6.* Daha detaylı bilgi için bk. Carradice 1987, 73-93; Kroll 2010, 152-154.

Eyaletleri tesis ettikten sonra “*valileri*” (= *arkhon* [ἄρχων]) atadı. Boyunduruk altındaki bölgelerde *phoros/tributum* yükümlülüğünü ilk olarak getirdi. Zira Kyros ve Kambyses’in hükümdarlığı sırasında *phoros*’a ilişkin belirli/kesin ödeme kuralları yoktu; tersine ödemeler “*armağan*”la (= *dora* [δῶρα]) yapılmaktaydı¹¹¹⁹. Her bir ulus/halk (*ethnos* [ἔθνος]) uyarınca ödenmesi gereken “*haraç*” (= *phoros* [φόρος/*tributum*]) miktarını kararlaştırdı. Dolayısıyla bütün krallığı kapsayan düzenli ve kesin *phoros* ödeme tutarlarını ilk belirleyen Dareios’tur¹¹²⁰. Bu ayrımı yaparken kimi zaman komşu olanları birleştirdiği gibi, kimi zamanda sınır komşusunu atlayıp daha uzakta kalan bir ulusu şu ya da bu halka ekledi. Yıllık *phoros* ödemelerini gümüşle yapmak isteyenler Babil; altınla vermeyi talep edenler ise, Euboia *talanta*’sı ağırlığına göre ödemek zorundaydılar. Babil *talanta*’sı yetmiş sekiz Euboia *mna*’sı ederindeydi¹¹²¹.

Dareios Oroites’in ilhak ettiği Daskyleion’u Sardeis satraplığının idaresinden alarak eskisi gibi ayrı eyalet bölgesi haline getirdi. Daskyleion’a bağımsız eyalet statüsünü geri verdi. Bunun yanı sıra Dareios imparatorluk bazında yaptığı *nomos* ve *phoros* düzenlemeleri esnasında Daskyleion satraplık bölgesinin eyalet sınırlarını genişlettiği anlaşılmaktadır. Herodotos’un (III. 90) anlatısına istinaden, Dareios’un satraplık dizelgesinde Daskyleion üçüncü νομός Φρύγιος bölgesini oluşturmaktadır. Bu eyalet Küçük Asya’nın kıyı kesimini Hellespontos ve Propontis’ten Phrygia, Asya Thrakya’sı/Bithynia¹¹²², Paphlagonia, Karadeniz Mariandynia’lıları ve Halys Irmağı’nın (Kızılıрмаğın) altındaki Suriyelileri (‘Kappadokia’ Hdt. I. 72; V. 49; VII. 72) kapsamaktadır. Buna karşın Herodotos Dareios’un Oroites’in ardından işgal ettiği Sardeis ve Daskyleion satraplık merkezlerine M.Ö. yak. 521 yılından M.Ö. yak. 511 ile M.Ö. 493 yılına kadar vali olarak kimlerin tayin edildiğine açıkça belirtmez. Ne yazık ki, Herodotos haricinde bu süreçle ilgili bilgi aktaracak ne herhangi antik kaynak ne de epigrafik belge ve arkeolojik malzeme şimdilik bilinmemektedir. Herodotos’un (V. 25)’deki anekdotunda Dareios Sardeis’ten, M.Ö. yak. 511 yılında, Susa’ya geçmeden önce kardeşi Artaphrenes’i (*Irdapirna*) eyalet merkezinin satrabı (Σαρδίων ὑπαρχος) atadığını

¹¹¹⁹ Hdt. III. 89; Plat. *Leg.* III. 694a; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 1-2; Diod. IX. 24.

Dareios’un yönetim ve vergi reformlarına ilişkin Herodotos’un (III. 89) bu anlatımından uyrukların yeni haraç düzenini nedenli önemsediklerini ortaya koymaktadır. Kyros ve Kambyses döneminde krallık merkezine yapılan ödemeleri için belirli ve düzenli saptamaların söz konusu olmadığı bu anlamda kullanılan “*armağanlar*” (*dora*) kavramıyla da açıklık getirilmektedir. Zamanla *phoros* ödemek yerine regüler hale gelen *dora* vermekle yükümlü tutulan halklar ayrıcalıklı bir duruma gelmiştir (Wiesehöfer 2003, 104).

¹¹²⁰ Plat. *Leg.* 695c; *FGrHist* II B 128 F 3 ‘*Polykleitos*’= Strab. XV. 3. 21 c. 735; XI. 13. 8 c. 525; 14. 8 c. 530; Plut. *mor.* III. 172 f; *Regum* 2; Polyain. III. 11. 5; VII. 11. 3. Ayrıca bk. Tuplin 1987a, 140; Sancisi-Weerdenburg 1989, 129; Wiesehöfer 2003, 104; Klinkott 2007, 270.

Herodotos’un (III. 89) anlatısına isinaden, bu icraatları nedeniyle Persler Dareios’a *tüccar/seyyar satıcı* (= *kapelos* [κάπηλος]); Kambyses’e *despot* (= *despotes* [δεσπότης]); Kyros’a ise, *baba* (= *pater* [πατήρ]) derlerdi.

¹¹²¹ Aelianus (*Var.* I. 22)’de bir Babil *talanta*’sı yetmiş iki Attika *mna*’sına ederindeyken Polluks’a (IX. 89) göre, yetmiş *mna*’ya tekabül etmekteydi.

¹¹²² Hdt. VII. 75; *FGrHist* I A 68 3 F 27 ‘*Pherekydes*’; Ksen. *Anab.* VI. 4. 1-2. Strab. XII. 3 c. 542.

belirtir¹¹²³. Herodotos (VI. 33)'deki pasajında M.Ö. 493 yılında Daskyleion satrabı Oibares'ten Οἰβάρεϊ τῷ Μεγαβάζου ὁμολογήσαντες τῷ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ/*Daskyleion hyparkhos'u Megabazos'un oğlu Oibares'le anlaşmaya vardılar* şeklinde bahseder. Elbette Küçük Asya'da Pers yetkisinin kilit noktaları Sardeis ve Daskyleion'un uzun bir süre Akhaimenid idaresinden bağımsız kaldığını varsaymak mümkün değildir. Bu zamandizininde Sardeis'te Gadatas'ın (?) valilik yapmış olabileceği savedilmektedir¹¹²⁴. Bazı modern yazarlar Daskyleion'un M.Ö. 480 yılına kadar Trakya gibi Sardeis'in yetkisine bağlı idare edildiğini iddia etmektedir¹¹²⁵. Göz ardı ettikleri nokta ise, Herodotos'un Artaphrenes'ten sıklıkla bahsetmesine rağmen, eserinde bir defaya mahsusta olsa, anılan Megabazos'un oğlu Daskyleion *hyparkhos'u* Oibares dir¹¹²⁶. Bu veri en azından M.Ö. 493 yılında Daskyleion'un Sardeis'ten bağımsız ayrı bir satrabın otoritesinde yönetildiğine açıklık kazandırmaktadır¹¹²⁷. Oibares'in ardından satraplığa Naksos Savaşı'nı yürüten I. Dareios ve Artaphrenes'in yiyeni Megabates geçmiştir (Thuk. I. 129). M.Ö. 478/477 yılında Daskyleion eyaleti Pharnakes oğlu I. Artabazos'tan –I. Pharnabazos; II. Pharnakes; II. Pharnabazos; Ariobarzanes– II. Artabazos'a kadar Pharnakes hanedanlığının tekeline intikal etmiştir¹¹²⁸. Herodotos'un (III. 126-127) anlatısının yön verdiği veriler ışığında bu *diadokhos* (haleflik) sistemi olasılıkla Büyük Kyros'tan itibaren başlatılmış olmalıdır. Satrap Mithrobates'in eşliğinde oğlu Kranaspes'in birlikte zikredilmesi; ayrıca yerine Kranaspes'in geçme ihtimalini bertaraf etmek amacıyla Oroites'in Daskyleion satrabıyla eş güdümlü oğlunu öldürmesinin

¹¹²³ Dareios'un kardeşi Artaphrenes'in M.Ö. 511-492 yılları arasında Sardeis satrabı olarak hizmet gördüğü, M.Ö. 495 yılının Kasım ayına tarihlenen Persepolis metniyle de belgelenmektedir (Hallock 1969, 396 *PF* 1404; Wiesehöfer 2003, 113).

¹¹²⁴ *Magnesia ad Meandrum*'da (Aydın/Germencik) bulunan muhtemelen çift dili; ancak sadece Hellence versiyonu günümüze ulaşmış, I. Dareios'un Gadatas'a hitap ettiği mektuba istinaden bu sav ileri sürülmektedir (Cousin-Deschamps 1889, 529-542; *I. Magnesia* n° 115a; *Syll*³ 22; *SEG* XXVI 1291). Bu resmi belge doğu krallarına özgü bir hitapla başlar (str. 1-4): βασιλευς [βα]σιλέων Δαρεῖος ὁ Ὑσιτάσπεω Γαδάταϊ δούλωι τάδε λέγει[τ]/*Kralların Kralı, Hystaspes oğlu Dareios, hizmetkari (doulos= Eski Persçe: bandakā) Gadatas'a şöyle der. Kral Gadatas'ın Fırat'tan Küçük Asya'ya getirdiği meyve ağaçlarını ekmesi suretiyle tarımsal edimlerindeki başarılarını öven sözleriyle devam eder (str. 5-17). Gadatas'ı Apollon kutsal alanına hizmet eden tarımcılardan zorla aldığı vergilerden ötürü şiddetle tenkit eder, gerekeni yapması buyrultusuyla sona erdirir (17-29 vd.). Dareios'un Gadatas'a *doulos* 'köle'= *bandakā*'sı 'maiyetindeki' ya da 'bağlılık kemerini [*banda*] taşıyan' şeklinde seslenmesi çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Gadatas'ın Lydia satrabı (Cousin-Deschamps 1889, 533 vd.; *Syll*³ 22 dn. 3; Klinkott 2005, 469); satrap yetkileriyle donatılmış yerel bir *dynastes* ya da kraliyet arazilerinin bir idarecisi olabileceği (Briant 2002, 418 vd.) şeklinde çeşitli değerlendirmeler söz konusudur. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Chaumont 1990, 589 vd.; Schmit 1996, 95-104; Alkan 2006, 28-33.*

¹¹²⁵ Balcer 1993a, 81; 1995, 299; Petit 1990, 182; 184 vd.

¹¹²⁶ Hdt. V. 25; 30-33; 35; 73; 96; 100; 123; VI. 1-4; 30; 42 'Artaphrenes'; Hdt. VI. 33 'Oibares'.

¹¹²⁷ Sarıkaya 2015a, 181 dn. 26.

¹¹²⁸ I. Artabazos: Thuk. I. 129; I. Pharnabazos: Thuk. II. 67. 1; II. Pharnakes: Thuk. II. 67. 2; V. 1; Pharnabazos II: Thuk. VIII. 6; Diod. XIII. 104. 6; Ariobarzanes: Ksen. *Hell.* I. 4. 7; V. 1. 28; Pomp. *Trog./Iust.* X; Artabazos II: Diod. XV. 91. 2-7; XVI. 22. 1-2; 34. 1; 52. 3; Dem. IV. 24; XXIII. 154-156. Ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50-64; Balcer 1995, 299 vd.; 1988, 18 vd.; Klinkott 2005, 48 dn. 4; Sarıkaya 2015a, 183.

altında yatan realite bu olsa gerektir¹¹²⁹. Daskyleion eyalet yönetiminin babadan oğula intikal ettiğine yönlendiren diğer bulguyu ise, Megabazos ve oğlu Oibares oluşturmaktadır. Dareios İskit Seferi dönüşünde Trakya ve Hellespontos bölgesinin imparatorluğa tabi kılma vazifesiyle Megabazos'u söz konusu bölgelerin *strategos*'u yetkisiyle donatır (Hdt. IV. 143-144)¹¹³⁰. Perslerin elit sınıfından gelen, askeri, siyasi ve idari yetenekleriyle göz dolduran, Büyük Kral'ın baş adamlarından Megabazos'un¹¹³¹ seferleri ve icraatlarının Daskyleion satraplık merkezi Hellespontos ve Trakya bölgesini ihtiva etmesi kesin olmamakla birlikte asli görevinin bu eyaletin satrabı olduğuna delalet etmektedir. Keza aynı strateji I. Dareios'un tahta geçmesiyle eş güdümlü imparatorluk genelinde patlak veren bir dizi isyanın bastırılmasında da uygulanmıştır. Dareios M.Ö. 29 Aralık 522 yılında Persis'te Kyros'un oğlu Bardiya olduğunu öne süren ve Dareios'un hükümranlığını tanımayan isyancıların elebaşı Vahyazdata'yı yakalamakla Arakhosia'ya satrabı (= *xšaçapāvā*) Pers Vivana'yı emrine verdiği büyük bir orduyla görevlendirir¹¹³². M.Ö. 28 Aralık 521 yılında Margiana bölgesinde Frada öncülüğünde körüklenen ayaklanmayı bastırmakla olasılıkla idaresiyle yükümlü eyalet sınırı içerisinde yer aldığından Baktria'ya satrabı Pers Dadarshi'yi komutasında bir orduyla vazifelerdir¹¹³³. Pers idari sisteminin zamanla şekillenip uygulamaların oturmasıyla paralel daha sonraki süreçlerde Sardeis ve Daskyleion satraplarına *strategos* (komutan) ve *hegemonia* (başkomutan) unvan ile yetkisinin verildiği antik kaynaklarla da desteklenmektedir¹¹³⁴. Bütün

¹¹²⁹ Pers törelerinde ister boyunduruğu altındaki isterse yeni fethettiği krallık olsun, esir edilen kral ve veliahtına saygı gösterilirdi. İmparatorluğa ilhak edilen yeni krallığın başına eski kralın oğlu atanırdı. Bu durum sadece kral hanedanlıkları için değil; aynı zamanda Akhaimenidai kraliyet idaresinde çalışan memurlar için de geçerliydi (Hdt. III. 15). Konuyla ilintili sayısız paradigma vardır: Kambyses'in Mısır seferinin ardından bu bölgenin idaresini Psammenitos'a devretmiştir (Hdt. III. 15). Kambyses haksızlığın bedelini derisini yüzdürerek yargıçlık yaptığı kürsüye kaplattığı Sisamnes'in yerine oğlu Otanes'i atamıştır (Hdt. V. 25).

¹¹³⁰ οὗτος δὴ ὦν τότε ὁ Μεγάβαζος στρατηγὸς λειφθεὶς ἐν τῇ χώρῃ Ἑλλησποντίων τοὺς μὴ μηδίζοντας κατεστρέφετο/ο *vakit bu ülkede strategos olarak bırakılan Megabazos Hellespontos'lulardan Medlerin tarafını tutmayanları boyun eğdirdi* (Hdt. IV. 144). τῶν ὁ Μεγάβαζος ἦρχε, πρώτους μὲν Περιθίου Ἑλλησποντίων οὐ βουλομένους ὑπηκόους εἶναι Δαρείου κατεστρέψαντο/*Megabazos Dareios'a tabi olmayı istemeyen Hellespontos'lulardan önce Perinthos'lularını dize getirmekle edimlerine başladı* (Hdt. V. 1). Δαρείος γράφει γράμματα Μεγαβάζω, τὸν ἔλιπε ἐν τῇ Θρηκίῃ στρατηγόν/*Dareios mektubu Trakya'da bıraktığı strategos'u Megabazos'a yazdı* (Hdt. V. 14).

¹¹³¹ Herodotos'un (IV. 143)'de Dareios ve Artabanos arasında gerçekleştiği söylenen anekdotta Büyük Kral Megabazos'un askeri başarısını şu sözlerle yüceltir: Nar taneleri kadar çok neye sahip olmayı arzuladığı sorulduğunda imparatorluğuma Hellas'ı ilhak etmektense, Megabazos gibi adamlarımın sayısının bu nar taneleri kadar fazla olsun yanıtını verir. Megabazos'un strateji alanında yetkinliği ise, coğrafik ve topoğrafik özelliklerinin zenginliğine rağmen, Byzantion yerine Kalkhedon'u mesken seçen kolonistleri üzerine sarf ettiği o ünlü sözler sergilemektedir (Hdt. IV. 144; Strab. VII. 6. 2 c. 320; Tac. *ann.* XII. 63; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764; ayrıca bk. Arslan 2010, 13; 65). Siyasi öngörü yetisini de Dareios'un Miletos'lu Histiaios'a İskit Seferi'nde sergilediği sadakatin onur payesi şeklinde Trakya'dan Edonia'luların kantonunda, Myrkinos Bölgesi'ni bahşetmesinin imparatorluğu ilerde nasıl bir tehlikeye sürükleyeceğini serimleyen öngörüsüdür (Hdt. V. 11; 23).

¹¹³² *DB col.* III. 45 (Kent 1953, 125-127 col. III. 45. 3. 54-64).

¹¹³³ *DB col.* III. 38 (Kent 1953, 125-127 col. III. 38. 3. 10-19).

¹¹³⁴ Satrapların bu misyonlarının yanı sıra *strategos* ya da *hegemonia* yetkisini üstlendiklerine dair net veriler Genç Kyros dönemiyle belirmektedir: Κῦρον δὲ μεταπέμπεται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἢς αὐτὸν σατράπην ἐποίησε, καὶ στρατηγὸν δὲ αὐτὸν ἀπέδειξε πάντων ὅσοι ἐς Καστωλοῦ πεδῖον ἀθροίζονται. *Kyros ise satraplık yaptığı eyaletten geri çağırılıyordu; aynı zamanda Kastolos ovasında toplanan bütün birliklerin*

bu veriler doğrultusunda Megabazos'un Daskyleion satrabı olması; halefi olarak bu mevki Oibares'in üstlenmesi aksi kanıtlanmadığı müddetçe şimdilik en olası ihtimal gözükmektedir.

4.6. Dareios'un İskit Seferi: Daskyleion Satrabı Megabazos'un Seferleriyle Trakya'nın Daskyleion Eyaletinin İdarisine Girişi

Dareios M.Ö. 522/521 yılında imparatorluk genelinde patlak veren bir dizi isyanı bastırıp M.Ö. 518 yılında getirdiği siyasi, idari ve askeri reformların ardından hakimiyet sınırlarını genişletme politikası gütmüştür. Küçük Asya'da ilk icraatlarına M.Ö. yak. 517 yılında Samos'u (Sisam) hakimiyetine ilhak etmekle başlamıştır¹¹³⁵. M.Ö. yak. 513 yılında Persepolis tabletlerinde *Sakā paradrayā* (denizin ötesindeki İskitler)¹¹³⁶ adıyla zikredilen Avrupa İskitlerine¹¹³⁷ karşı sefere çıkmıştır. Dareios'un Merkez ve Küçük Asya'da hakimiyetinin tam bir istikrarını sağlamadan uzun süreli tasarı, hazırlığın ardından bizzat kendisinin idare-sevk ettiği böylesi askeri donanımla göçebe ve yoksul Avrupa İskitleri üzerine sefere çıkmasının ardındaki gerçek neden muğlaklığını sürdürmektedir¹¹³⁸. İhtimaller ise, antik yazarların söylemleri ve varsayımlarıyla sınırlıdır. Şu ana kadar yapılan modern çalışmalar da antik yazarların bilhassa Herodotos'un yer verdiği İskit Seferi'nin imgesel anlatı örgüsünü yinelemeden ibarettir ve aktarımlarının üzerine yeni tatmin edici bulgular eklenememiştir¹¹³⁹. Herodotos (III. 134; ayrıca bk. Diod. X. 19. 5) seferin arka planında kralın temel vazife

---

starategos'una da onu atamıştı (Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7). Daskyleion satrabı Pharnabazos: *πρὸς Φαρνάβαζον τὸν Δαρείου στρατηγὸν/Dareios'un strategos'u Pharnabazos'a* (Diod. XIII. 40. 6; ayrıca bk. XIII. 37. 4; 63. 2). Sardeis satrabı Tissaphernes: *ἄμα μὲν ὅτι στρατηγὸς τῶν πάντων ἀπεδέδεικτο Τισσαφέρνης/çünkü hem Tissaphernes bütün herkesin başkomutanı seçildiği için* (Ksen. *Hell.* III. 2. 13); *ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τὴν ἡγεμονίαν ὧν Κύρος ἐπὶ θαλάττης ἤρχε σατραπειῶν/Kral II. Artakserkses Tissaphernes'e Kyros'un deniz kıyası boyunca satraplık yaparak idare ettiği yerlerin komutanlığını verdi* (Diod. XIV. 26. 4).

¹¹³⁵ Dareios henüz kral değilken kendisine verdiği armağanın –mantonun– karşılığında iktidarı Maiandrios oğlu Maiandrios'tan alıp Polykrates'in kardeşi Syloson'a vermek kisvesi altında Samos'a sefer düzenledi (Hdt. III. 139-140; Strab. XIV. 1. 17 c. 639). M.Ö. yak. 517 yılında Gaumata'yı öldüren yedi suikastçılardan biri olan Otanes önderliğinde Pers donanması beklenmedik bir saldırıyla adayı işgal edip satraplığına aday oldu (Hdt. III. 141). Akhaimenid İmparatorluğu'nun yetkisine dahil edilen Samos'un vasal yöneticisi olarak Syloson atlandı (Hdt. III. 144-449). Strabon (XIV. 1. 17 c. 639)'de Syloson yönetimi devraldığı gaddarca davranışlar nedeniyle halkın dayanamayıp kentlerini boşaltmak zorunda kaldığını; "*Syloson yüzünden bir sürü boş yer var*" atasözünün o zamanda orataya çıktığını aktarır.

¹¹³⁶ Akhaimenid kral tabletlerinde bazen sayılarında farklılıklar gözetse de, boyunduruk altındaki halklar/ülkelerin bütün listesi ve rölyefleri verilmektedir. Kral yazıtlarında *Sakā tigraxaudā* 'Sivri Başlıklı İskitler'; *Sakā haumavargā* 'Amyrgia (haoma içen) İskitleri' ve *Sakā (tyaiy) paradraya* 'denizin ötesindeki İskitler' olmak üzere üç İskit boyu kayda geçirilmiştir (DB col. 6-7; Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 1. 12-17; DPe 2: Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18; DNa 3: Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; DSe 3: Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30; XPh: Kent 1953, 150-152, 3. 18-28). Dareios'un M.Ö. 513/512 yılında sefer düzenlediği İskitlerin *Sakā (tyaiy) paradrayā* halkı olduğu düşünülmektedir.

Tatarlı Tümülüsü'nün ahşap boyalı friz betimlemelerinde Pers ve İskit savaşının tarihsel gerçekliğini kanıtlamaktadır (Tuplin 2010, 300).

¹¹³⁷ Bugünkü Bulgaristan, Moldovya'yı, Romanya'yı, Kuzey Yunanistan'ı, Makedonya'yı ve Sırbistan'ı, kuzey sınırı ise Tuna'yı kapsamaktadır (Rehm 2010, 137).

¹¹³⁸ Herodotos'un (IV. 83; VII. 10) anlatısında kardeşi Artabanos, Dareios'u yersiz yurtsuz; ülkelerinin yoksulluğu nedeniyle kazanımının imparatorluğa herhangi bir menfaat sağlamayacağı bu seferden vaz geçirmeye çalışır.

¹¹³⁹ Ayrıca bk. Tuplin 2010, 282.

anlayışında köklenen hakimiyet yetkisini genişletme; himayesi altındaki halkların dikkatini bu sefere yöneltip krallığa karşı ayaklanmaların önüne geçme ve İskit zaferiyle saygınlıklarını kazanma tutkusunun yatığını belirtir¹¹⁴⁰. Gerçek nedeni ise, İskitlerin Asya'yı istila etmelerinin ve çapulcu hareketlerinin intikamını almak şeklinde izah eder¹¹⁴¹. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21)= *Phot. Bib.* 72. 37a26-40a5) savaşın etmenini Dareios'un buyruktusu doğrultusunda Kappadokia satrabı Ariaramnes'in öncülüğüyle gerçekleşen İskit seferi esnasında kralın kardeşi Marsagetes'in savaş esiri alınmasının iki kral arasındaki gerginliğin yazılı sataşmalara varacak kadar tırmanmasının nihai bir sonucu olduğunu aktarır¹¹⁴². Iustinus (II. 5. 9; ayrıca bk. Oros. II. 8. 5) ise, İskit kralı Ianthyros'un kızını Dareios'a vermemesinin intikamını almak amacını güttüğüne değinir.

Dareios'un İskit'e askeri çıkartması Avrupa İskitlerinin yanı sıra Makedonya ve Trakya'yı da ihtiva etmektedir. Muhtemelen hazırlıklarına M.Ö. 514/513 yılında başlayan¹¹⁴³ Dareios satraplara ve yerel vasal krallara haber salarak uyruklarının her birinin krallığa bağlılık görevlerini ve yükümlüklerini yerine getirmelerini emretmiş olmalıdır. Boyunduruğu altındaki bütün halkların hepsinden ayrı ayrı belirlediği kontenjana –kara ve deniz– göre asker, gemi göndermelerini; bazılarını kralın ve ordunun iâşesini karşılamaları; bir kısmına ise köprüünün inşasında çalışacak işçiler göndermeleri direktifini verdi (Hdt. IV. 83). Anlaşıldığı kadarıyla Küçük Asya kıyı kentlerine daha çok Trakya Bosporos'u (İstanbul Boğazı) üzerinde köprü yapımı, Pers ordusundaki donanma ve levazımlarının büyük bir kısmını sağlamakla sorumlu tuttu (Hdt. IV. 89). Bu kentler arasında özellikle Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis'ten (Marmara Denizi): Abydos, Lampsakos, Parion, Prokonnesos, Kyzikos, Byzantion; Ionia'dan Khios, Samos, Phokaia, Miletos; Aiolis'ten Kyme; Hellespontos üzerindeki Khersonesos kıyı bölgesinin yöneticisi ve komutanı Atinalı Miltiades'in yer aldığı bilin-

¹¹⁴⁰ Plutarkhos'un (*Alex.* XXXVI. 4)'de Dinon'dan yaptığı alıntıda Büyük Kral'ın Tuna'yı imparatorluğun hudut bölgesi yapmak için ele geçirdiği anlaşılmaktadır.

İskitlerin Asya saldırıları için ayrıca bk. Hdt. I. 15; 103; IV. 11; 12.

¹¹⁴¹ Hdt. IV. 1; VII. 20.

J. M. Balcer'in (1995, 147) iddiasına istinaden, Kyros Massagetai ve doğu İskitlerin ötesini; Kambyes ise, Mısır'ı ele geçirmişti. Dolayısıyla Dareios bu askeri hareketle kendi krallığının temel vazife anlayışı uyarınca selefleri Kyros ve Kambyes'in askeri edimlerini geçmeyi; Akhaimenid imparatorluk kudret erimini genişletmeyi hedeflemekteydi. P. Briant'a (2002, 144) göre, Dareios İskit seferiyle belki yalnızca imparatorluk sınırlarını muhafaza etmeyi, Tuna ve Ege arasındaki bölgelerde İskitlerin yağmacı akınlarının önüne geçmeyi hedeflemişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 573.

¹¹⁴² Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21)= *Phot. Bib.* 72. 37a26-40a5)'de Dareios, Kappadokia satrabı Ariaramnes'i İskit'e harp etmekle, kadın ve erkek savaş esirleri getirmekle görevlendirdi. Ariaramnes 30-50 kürekli gemiyle yola koyuldu ve kralın buyruktusunu harfiyen yerine getirdi. Ele geçirdiği savaş esirler arasında aile üyelerinden birine yanlış davrandığı için kardeşi tarafından zincire bağlanılan İskit kralının kardeşi Marsagetes de vardı. İskit kralı Skytharkhes bu duruma oldukça öfkelenildi. Dareios'a ağır hakaretler içeren bir mektup gönderdi ve karşılığında Pers kralından aynı üslupla yazılmış bir mektup aldı.

¹¹⁴³ Hdt. IV. 83-85; *IG* XIV. 1297= *FGrHist* II B 252 B 8 '*Chronikon Romanum*'. Ayrıca bk. *FGrHist* II A 70 F 42 '*Ephoros*'= Strab. VII. 3. 9 c. 302; Iust. VII. 3. 1; Polyain. *strat.* VII. 11. 4 "*Dareios*"; ayrıca bk. Cameron 1943, 312 vd.; Miller 1959, 29-52; Balcer 1972b, 99-132; 1995, 149; Briant 2002, 142.

mektedir¹¹⁴⁴. Dareios'un Tuna'nın ötesine yönelik bu seferinde bütün bir ana ikmal yolunu Batı Anadolu'daki kentlere emanet etmesi onlara duyduğu güvenin göstergesidir. Perslerin ordu mevcudiyeti üzerine antik kaynaklar birbirleriyle çelişen ve abartılı rakamlar vermektedirler. Herodotos'un (IV. 87; Iust. II. 5. 10) anlatısına istinaden, bu sefer için takriben 600 civarında gemi ve 700.000 süvari-piyadeden oluşan kraliyet ordusu toplanmıştı. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21)= *Phot. Bib.* 72. 37a26-40a5; Diod. II. 5. 5) ise, süvari ve piyade sayısını 800.000 olarak verir.

Levazım ve askeri hazırlıklar esnasında Kappadokia satrabı Ariaramnes'in öncülüğünde 30-50 kürekli gemilerden oluşan küçük bir donanma Karadeniz'e keşif seferine çıktı. Bu askeri operasyonda aralarında İskit kralının kardeşi Marsagetes'in de bulunduğu birçok savaş esiri alındı¹¹⁴⁵. Dareios ise, sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra, M.Ö. 512 yılının baharında ordusunun başında kraliyet başkenti Susa'dan yola çıktı. Olasılıkla imparatorluğun dört bir yanından satraplar, yerel beyler ve garnizon komutanları önderliğinde toplanan orduların toplanma merkez üstü olarak köprünün inşa edildiği mekan belirlendi. Kral gemilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan köprünün kurulduğu İstanbul Boğazı kenarındaki Kalkhedon'a geldi¹¹⁴⁶. Oradan Hellenlerin gezindiklerine inandıkları Kyaneai¹¹⁴⁷ adalarına doğru yelken açtı. Boğaz üzerinde Karadeniz'in girişindeki yüksek bir burnun ucunda mola verdi¹¹⁴⁸. Küçük bir keşif hareketinden sonra rotasını Samos'lu mimar Mandrokles'in gemilerin yan yana getirilmesiyle oluşturduğu İstanbul Boğazı'ndaki köprüye yönetti¹¹⁴⁹. Herodotos'un (IV. 87) anlatısına izafeten, bu köprü Byzantion ile Karadeniz'in ağzındaki

¹¹⁴⁴ Hdt. IV. 137; Corn. Nep. *Milt.* I. 3.

¹¹⁴⁵ *FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21) 'Ktesias'= *Phot. Bib.* 72. 37a26-40a5. Konuya ilişkin ayrıca bk. Gardiner-Garden 1987, 329; Dandamayev 1989, 148; Balcer 1995, 148 vd.; Briant 2002, 143; Tuplin 2010, 290.

¹¹⁴⁶ Hdt. IV. 85; ayrıca bk. Polyb. IV. 43. 2; Diod. X. 19. 5; Iust. VII. 3. 1; Polyain. *strat.* VII. 11. 4 "Dareios".

¹¹⁴⁷ Hellenlerin, "karanlık, koyu lacivert renkli adalar/kayalar" bazen "çarpmış adalar/kayalar" şeklinde adlandırdıkları, Romalıların ise, "kutsal/tapınak" dedikleri bu adalar İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkışında yer alırdı. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2005, 166 vd.; 2010, 56 dn. 177; 473.

¹¹⁴⁸ Hdt. IV. 85; ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 fr. 2= Gyllius *Bosp.* I. 2; III. 2; Amm. Marc. XXII. 8.

¹¹⁴⁹ *DB col.* V. 74. 5. 20-30 (Kent 1953, 132-134 col. V. 74. 5. 20-30; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 537); *IG XIV* 1297 II. 8 str. 24-25= *FGrHist* II B 252 B 8 'Chronikon Romanum': Δαρεῖος ἐπὶ Σκύθας διέβη ζεύ[ξ]α[ς τὸν] Ἰκμμέριον [Β]ώσπορον, ἔτη φικη'/Dareios İskitlere karşı Kimmeria Bosporos'u üzerine köprü kurarak karşıya geçti, 527 yılı= M.Ö. 513 (ayrıca bk. Balcer 1972b, 111-132). Antik yazarların büyük çoğunluğu Dareios'un İstanbul Boğazı üzerine kurulan köprü vasıtasıyla Avrupa içlerine geçtiğini dile getirse de, köprünün kurulma tekniğine değinmemektedirler (Hdt. IV. 83; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (21) 'Ktesias'= *Phot. Bib.* 72. 37a26-40a5; Strab. VII. 3. 9 c. 303 dn. 1; Corn. Nep. *Milt.* I. 3; Plut. *mor.* III. 172 e; *Regum.* 16; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; Tzet. *Chil.* I. str. 826-829; 886-887; Schol. Lycophr. 1285 str. 6-7). Bununla birlikte Arrianus'a (*anab.* V. 7. 1-2) göre, Pers krallarından Dareios, İstanbul Boğazı'nı (Hdt. IV. 83; Schol. Lycophr. 1285 str. 6-7) ve Istros (Danube/Tuna) Irmağı'nı aşarken (Hdt. IV. 97) ya da Kserkses Çanakkale Boğazı'nı geçerken (Hdt. VII. 33-36; Schol. Lycophr. 1285 str. 1-7) su, üzerinde kalıcı bir köprünün kurulmasına izin vermeyecek derecede derin ve geniş olduğundan, teknelerden oluşan bir köprü kurdurmuşlardır. Plinius'a (*nat.* IV. 12 [76]) göre, bu köprü 500 *passus* (takriben 740 m) genişliğindeydi. Bu bakımdan köprü Kserkses'in Çanakkale Boğazı'nı geçerken yaptığı gibi –Herodotos'un (VII. 33-36) betimlediği şekilde–, gemilerin yan yana getirilerek birbirine bağlanmaları ve bir sıra içinde dibe tutturulmaları yöntemiyle inşa edilmiş olsa gerekti (Arslan 2010, 55 dn. 175). Köprünün kuruluşu ve yapımında kullanılan malzemeye ilişkin detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 58-60.

Zeus Ourios Tapınağı'nın¹¹⁵⁰ orta yerinde kurulmuştu. Polybios (IV. 43. 2) burayı Avrupa Hermaion'unun¹¹⁵¹ Karadeniz'in girişine yakın bir yerdeki burnun çıkıntısında, Byzantion ile *hieron* arasına lokalize etmektedir¹¹⁵².

Dareios İstanbul Boğazı'na kurdurduğu bu devasa anıtın anısına askeri harekate katılan boyunduruğu altındaki halk/ülkelerin dizelgesinin yazıldığı, köprü'nün önüne beyaz taştan iki sütun (*stelai*) diktirdi. Birine Assur harf karakterleriyle –DB, DPe, DNa ve DSe tabletlerindeki gibi olasılıkla Eski Persçe, Elamca, Babilce¹¹⁵³; diğerine ise, Hellen alfabesiyle kazınmıştı (Hdt. IV. 87)¹¹⁵⁴. Bilindiği kadarıyla Byzantion'lular sonradan bu sütunları kentlerine taşıyıp Hellence yazılan sütunu *Orthosia*¹¹⁵⁵ Artemis'inin sunağının inşasında kullanmışlardır. Assur harfleriyle kazınanı ise, Byzantion'daki Dionysos Tapınağı'nın yanına dikmişlerdir (Hdt. IV. 87).

M.Ö. 512 yılında 500 *passus* (takriben 740 m) genişliğindeki köprüden Bosporos'tan, Trakya'ya geçti¹¹⁵⁶. Köprü faaliyeti gören gemiler çeşitli filolar halinde Byzantion,

¹¹⁵⁰ Arrianus (*periplus* XII. 2)'de Zeus *Ourios* Tapınağı, Byzantion kentinden yaklaşık on beş deniz mili mesafede, boğazın en dar yerinde bulunmaktadır. Yazara (*periplus* XXV. 4) göre, burası bir Megara kolonisi olan Kalkhedon'lular tarafından kurulmuştur (ayrıca bk. Strab. VII. 6. 1 c. 319 dn. 2; Skylaks *periplus* 92; Diod. XX. 111. 3; Zos. I. 34. 3). Byzantion'luların Sarapis Tapınağı'nın tam karşısındaki, Anadolu yakasındaki tepe üzerinde yer almaktaydı (Strab. VII. 6. 1 c. 319 dn. 2; ayrıca bk. XII. 4. 2 c. 563). Strabon (VII. 6. 1 c. 319) lokalizasyonuna istinaden bu karşılıklı tapınaklar, Karadeniz'e girişte, boğazın en dar yerinde inşa edilmişlerdi (ayrıca bk. Hdt. IV. 87; Skylaks *periplus* 67; 92; *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini* (1 str. 3-4; 2 str. 1-2). *Anonymi Mensura Totius Habitaie Terrae*'nin yazarı (2-5), Karadeniz'in mesafelerini verirken Zeus *Ourios* Tapınağı'nı kendine mihenk noktası almıştı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2005, 92 vdd.; 168; 2010, 56 dn. 178.

¹¹⁵¹ P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 12) göre Polybios'tan başka, kimse köprü'nün bir ayağının Avrupa Hermaion'unda olduğuna dair bilgi vermemiştir. Byzantion'lu Dionysios (II. 12 *fr.* 35) dahi, boğaz yakınlarındaki bütün tapınakların adını anmasına karşın Hermaion'a ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Tarihçiler ve coğrafyacılar arasında boğazı en iyi bilmekle övünen Tzetzes (*Chil.* I. str. 829), burayı Heraion olarak adlandırmıştır. Tzetzes'e (*Chil.* I. str. 829) göre, Mandroklee's köprüyü Damalis çevresi ile Heraion arasında kurmuştu.

¹¹⁵² Byzantion'lu Dionysios'a (II. 12 *fr.* 35= Gyllius *Bosp.* II. 12) göre, Polybios'un sözünü ettiği Hermaion mevki, Asya'daki hisarın (Anadolu Hisarı) karşısındaki Neokastron (Rumeli Hisarı) adı verilen kale civarındaydı. Zira burada, Avrupa'dan Asya istikametine doğru uzanan kara parçası bir burunbaşı gibi boğaza doğru fırlardı. Boğazın en dar yerlerinden biri kabul edilen bu bölüme Byzantion'lular, Pyrrhias Kyon adını verirlerdi. Bu bakımdan Gyllius'a (*Bosp.* II. 12) göre köprü, boğazdaki şiddetli akıntı yüzünden Hermaion'dan (Rumeli Hisarı'ndan) düz hatla Asya'daki Anadolu Hisarı'na değil; fakat Dionysios'un Kikonion (Çengelköy yakınları); 16. yüzyıldaki Yunanlıların ise, Kormon dediği yere doğru çapraz bir şekilde kurulmuş olsa gerekti (Arslan 2010, 58 dn. 184; 185).

¹¹⁵³ DB col. I. 6-7 (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 12-17); DPe 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18); DNa 3; Dse 3. 14-27 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30; 141 vd. 3. 14-30). Ayrıca bk. Balcer 1972b, 121 dn. 61; 1995, 149; Cook 1983, 129 dn. 8; Dandamayev 1989, 148; Archibald 1998, 82; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 644; Arslan 2010, 60 dn. 88.

¹¹⁵⁴ Herodotos (IV. 87)'de söz konusu sütunların lokalizasyonları ve konumlarına açıkça dile getirmemiştir. Herodotos (IV. 89-90)'de ise, Dareios'un Bosporos'tan Trakya içlerine ilerledikten kısa bir süre sonra Perinthos yakınındaki Heraion'la Pontos Eukseinos üzerindeki Apollonis arasında yer alan Tearos Irmağı'nda üç gün konakladığını belirtir. Buradayken aynı şekilde ırmağın güzelliğini metheden, kendisi ve ordusunun İskit Seferi'nde bu ırmağın eteklerinden geçtiğini kaydettirdiği bir direk diktirdi (Hdt. IV. 91).

¹¹⁵⁵ *Orthōsia/Orthia* [Ορθωσία/Ορθία], Lakedaimonia ve Arkadia'da Artemis'e verilen isimdir. Sparta'daki *Orthosia/Orthia* –Artemis'in bu lakabının anlamı bilinmemektedir– sunağında Spartalı çocuklar, tanrıçanın bayramı sırasında kırbaçlanırlardı.

¹¹⁵⁶ *FGrHist* III C 688 F 13 (21) '*Ktesias*'; ayrıca bk. Amm. Marc. XXIII. 6. 8; Byz. Dion. II. 12 *fr.* 35; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; Tzet. *Chil.* I. str. 829; Gyllius *Bosp.* II. 12. Konuya ilişkin olarak bk. *IG* XIV 1297 II. 8

Kalkhedon limanları ile İstanbul Boğazı kıyılarında demir attı. Dareios Hellespontos Bölgesi'nden Abydos, Lampsakos, Parion, Prokonnesos, Kyzikos ve Byzantion; İonia'dan Khios, Samos, Phokaia ve Miletos tiranlarını Karadeniz'e yelken açıp Avrupa'nın en büyük ırmağı Istros¹¹⁵⁷ (Tuna) üzerinde ikinci bir köprü kurmakla vazifelendirdi (Hdt. IV. 89; 137-138). Kendi ise, Trakya'dan Tuna'ya doğru ilerledi. Pers ordusunun yürüyüş sırasında Salmydessos, Mesambria¹¹⁵⁸, Skyrmiadai, Nipseia gibi bazı Trakya kabileleri direniş göstermeksizin Dareios'un yetkisine razı gelirken Getai gibi bazıları da savaşmayı göze aldı (Hdt. IV. 93). Dareios askeri operasyonun yanında Pontos kıyısı üzerindeki Salmydessos ve Apollonia arasında Boryza gibi çeşitli koloni kentleri de kurdu¹¹⁵⁹. Küçük Asya tiranları kralın buyrultusu doğrultusunda İstanbul Boğazı'ndan Kyaneai Adaları'nı geçip Karadeniz'e ulaştılar (Hdt. IV. 89). İçinde gemilerin yüzebileceği ölçüde derin su debisine sahip Tuna'dan Avrupa içlerine doğru iki gün boyunca ilerlediler. Tuna'nın kollara ayrıldığı mevkii geçtikten sonra, gemilerini birleştirerek köprüyü kurdular¹¹⁶⁰. Dareios altmış gün içinde gelmese, yıkma talimatı verdiği köprüyü Küçük Asya tiranlarının korumasına bırakıp ordusuyla İskit'in içlerine geçti. Antik yazarların üzerinde uzlaştıkları nokta Pers kralının İskit Seferi'nde başarısızlığa uğradığıdır¹¹⁶¹. Gerçi bu sefer tam bir yenilgi şeklinde algılanmamalıdır. Ne kadar göçebe Avrupa İskitler dize getirilemese de Trakya, Bosporos, Hellespontos kıyı kentler ve adalardan bazılarında Pers hakimiyeti pekiştirilmiş ya da onların büyük çoğunluğu imparatorluğa ilhak edilmişti (Aiskh. *Pers.* str. 865-895). Ayrıca Makedonya'la bağlaşıklık kurulmuştu.

---

str. 24-25= *FGrHist* II B 252 B 8 '*Chronikon Romanum*'; Dion. Byz. I. 1 fr. 1; II. 12 fr. 35; 13 fr. 36. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Balcer 1972b, 103; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 645.

¹¹⁵⁷ Almanya'daki Karaormanlar'dan doğan bu ırmak Latince'de Danuvius adını taşır. Avrupa'nın güneydoğu kesiminde altmışa yakın ırmakla beslenerek yaklaşık 2850 km kat ettikten sonra, Karadeniz'e dökülür. Herodotos'a (IV. 48-50) göre, Nil'i saymazsak antikçağda bilinen ırmakların en büyüğüdür. Ayrıca bk. Hdt. II. 33; Plin. *nat.* IV. 12 [79]; Arr. *anab.* I. 3. 2; Amm. Marc. XXII. 8. 44. Ayrıca bk. Arslan 2010, 62 dn.197.

¹¹⁵⁸ Ps.-Skymnos'un (738-742) anlatısına istinaden, Mesembria önceleri Hiamon kenti şeklinde adlandırılmaktaydı. Ancak Dareios'un İskit Seferi sırasında Kalkhedon'lular ve Megara'lular tarafından yeniden kolonileştirilerek Mesembria adını aldı. Strabon'a (VII. 6. 1 c. 319) göre Mesembria, bir Megara kolonisiydi. Eskiden Menebria şeklinde zikredilmekteydi; kentin adı 'Menes kenti' manasına gelmekteydi. Trakya dilinde *bria* kent demektir. Hellençe'de ise, 'gün ortası/güney' (= *mesēmbria* [μεσημβρία]) manasındaydı. Ele geçen mezar taşlarında Mesambria şeklinde belgelenmekte ve kökeninin Trakça olduğu netlik kazanmaktadır (*IGB* I² 345). Ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 11 [45]; Arr. *periplus* XXIV. 5; Mela II. 22. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 73 vd. dn. 246.

¹¹⁵⁹ *FGrHist* I A 1 F 166 '*Hekataios*'; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βόρυζα= *Boryza*. Ayrıca bk. Balcer 1995, 150; Tuplin 2010, 292; Rhem 2010, 140.

¹¹⁶⁰ Hdt. IV. 89; ayrıca bk. *FGrHist* III C 688 F 13 (21) '*Ktesias*'; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140.

¹¹⁶¹ Hdt. III. 103; 110; IV. 124-136; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (21)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5 '*Ktesias*'; *FGrHist* 3 F 174 '*Pherekydes*'; Polyb. IV. 43. 2; Diod. II. 5. 5; Iust. VII. 3. 1; Polyain. *strat.* VII. 11. 4 "*Dareios*".

Herodotos (III. 103)'de Mısır kralı Sesostris'in Avrupa ve İskit Trakyalılarına boyun eğdiren ilk kral olduğunu dile getirir. Dareios vaktiyle Mısır'daki Hephaistos Tapınağı'nın önünde yer alan Sesostris ile ailesine ait heykellerin önüne kendi heykelini diktirmek ister. Ancak tapınak rahibi Dareios'un zaferinin Sesostris'le boy ölçüştüremeyecek düzeyde olduğunu dile getirir. Zira Mısır kralı Dareios'un yendiği düşmanlardan daha az kalabalık olmayan nice halklar arasında İskitlere de baş eğdirmişti (Hdt. III. 110).

Dareios başarı edimlerini hakkettirdiği Behistan-Bisutun kaya yazıtıyla özdeş boynu ve elleri arkadan zincire bağlı, sivri başlıklı İskit rölyefinde aksine bu göçebe kavimleri yeni krallığa dahil ettiğini belirtir. Dareios İskitlerin iki boyuyla aynı anda harp etmek zorunda kaldığından savaş iki cephede yürütülür. Anlaşıldığı kadarıyla büyük mücadeleler sergileyen ve Pers ordusunu ağır mağlubiyetler tattıran Skunkha'nın idare ettiği İskit koludur. Bu şefin ele geçirilmesiyle İskitlerin gücü ve direnişi kırılır. Dareios diğer İskit liderini şef atayıp bu ülke/halkı (*dahyāvš*) eyaletinin bir parçası haline getirip geri çekilir¹¹⁶².

Antik yazarlara göre ise, Dareios göçebe İskitlerin vur kaç taktiğiyle savaşmalarından ötürü karşısında göğüs göğüse dövülecek düşman bulamadı (Hdt. IV. 120-134). Bölgenin iç kısımlarına kadar İskitleri takip etti. Okların yağmur gibi yağdığı bir savaşta İskitlere yenildi¹¹⁶³. Erzakı tükenen ve su sıkıntısı çeken Pers ordusu perişan haldeydi. Dolayısıyla Dareios ordusunun bir kısmını arkada bırakıp hızla geri çekilmek zorunda kaldı¹¹⁶⁴. Köprü'nün kurulduğu yere kararlaştırdığı günde dönemedi¹¹⁶⁵. Bu sırada durumu görüşmek üzere tiranlar Abydos'tan Daphnis, Lampsakos'tan Hippoklos, Parion'dan Herophantos, Prokonnesos'tan Metrodoros, Kyzikos'tan Aristagoras ve Byzantion'dan Ariston, Khios'tan Strattis, Samos'tan Aiakes, Phokaia'dan Laodamos, Miletos'tan Histiaios, Mytilene'den Koes, Kyme'den Aristagoras aralarında müzakere yaptılar. Önce Khersonesos kıyı bölgesinin yöneticisi ve komutanı Atinalı Miltiades'in görüşünde ortak bir mutabakata varıp köprüyü yıkmaya kararı aldılar. Bu sayede Ionia ve idareleri altındaki kentler Pers boyunduruğundan kurtulacaktı. Lakin Miletos tiranı Histiaios, Miltiades'in bu önerisine şiddetle karşı çıktı. Histiaios kendisi gibi, diğerlerin de Pers kralının sayesinde idari sahada kaldıklarını belirtti. Zira kentler tiranlık rejiminden ziyade demokrasi özlemi ve arayışı içindeydiler. Dareios'un gücünün kırılması

¹¹⁶² DB col. V. 74. 5. 20-30 (Kent 1953, 132-134 col. V. 74. 5. 20-30; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 537).

(74) Kral Dareios: Daha sonra bir orduyla İskitlere karşı ilerledim. Denizin ötesindeki İskitler bana karşı geldiler, denize vardığım zaman. (Deriden) salları vasıtasıyla bütün orduyla birlikte karşı tarafa geçtim. Ondan sonra bu İskitleri mutlak surette yendim. Onlar (ordu) onların (İskitlerin) bir diğer kısmını yakaladı; (bu kolunun) bana bağlanmasına neden oldu. Onların şeflerini, Skunkha adında, yakaladılar (ve) onu bana tabi kıldılar. Ben de istediğim için, onların diğer şefini yaptım. Ondan sonra bu ülke/halk (*dahyāvš*) benim oldu.

(75) Kral Dareios: Bu İskitler sadakatsizlardır ve onlar tarafından Ahura Mazda'ya tapınılmazdı. Ancak ben Ahura Mazda'ya ibadet ederim. Ahura Mazda'nın inayetiyle, ben de istediğim için, onlara bu şekilde davrandım.

Büyük olasılıkla İskit Seferi'ne katılıp bu esnada hayatını yitiren Kelainai'nın (Dinar) otokton yerel beylerinden birinin anısına dikilen Tatarlı Tümülüs'ünde Dareios'un bu askeri hareketi boyalı ahşap üzerine canlı bir betiyle tasvir edilmiştir. Savaş motifinde Pers ordusunun İskitler karşısında kazanılan utukları sahnelenmektedir (Tuplin 2010, 298 dn. 61; 63; 300).

¹¹⁶³ FGrHist III C 1 688 F 13 (21) 'Ktesias'= Phot. Bib. 72. 37a26-40a5.

¹¹⁶⁴ Hdt. IV. 135-136; Strab. VII. 3. 14 c. 305; Polyain. strat. VII. 11. 4 "Dareios".

Knidos'lu Ktesias'ın (FGrHist III C 1 688 F 13 (21)= Phot. Bib. 72. 37a26-40a5) anlatısına istinaden, Dareios 800.000 kişiden oluşan orduyla Skytia'nın içlerine geçti ve on beş gün ilerledi. İki taraf birbirlerini ok atışına tuttular ve İskitler yendiler. Dolayısıyla Dareios kaçtı ve köprüyü geçti. Bütün ordu karşıya geçmeden önce aceleyle dağıldılar. Ordu safından ayrılan 80.000 yakın bu adamlar Avrupa'da geride kaldılar ve İskitlerin elinde can verdiler.

¹¹⁶⁵ Hdt. IV. 90-136; ayrıca bk. Polyain. strat. VII. 11. 1; 4 "Dareios"; Diod. X. 19. 5; Corn. Nep. Milt. I. 3; Iust. I. 10. 23; II. 3. 3; 5. 10.

elleriyle kendi sonlarını hazırlamak demektir. Dolayısıyla bu sitelerin hepsi arzuladıkları demokrasi rejimini eninde sonunda kuracaklardı¹¹⁶⁶. Miletos tiranının söyleminin ardından, Miltiades'in önerisini kabul edenler dahi, bu kanının doğruluğuna kanat getirdiler. Böylelikle köprüyü koruyarak hem Dareios komutasındaki ordunun kurtulmasını sağladılar hem de kendi tiranlıklarını güvence altına aldılar¹¹⁶⁷.

Dareios Tuna'dan geri dönerken bugünkü Bulgaristan'ın ortalarında bulunan Hebros (Meriç) Vadisi'nin aşağısından güney deltaya uzanan bir rota izledi. Bölgesel kontrol noktaları oluşturmak amacıyla yeni kentler ve garnizon üsleri kuruldu. Hebros'un kıyısındaki Doriskos'ta Pers kraliyet kalesi (= *teikhos basileion* [τειχός βασιλήιον]) inşa etti ve burada bir garnizon bıraktı (Hdt. VII. 59). Dareios Anadolu'nun içlerine, sefere çıktığı Bosporos güzergahından değil; Sestos'tan geçmeyi yeğlemişti. Kral ve ordusu Doriskos'tan Trakya Khersonesos'una (Gelibolu Yarımadası) oradan Daskyleion idaresindeki Hellespontos üzerindeki Sestos'a (Akbaş Burnu) geldi¹¹⁶⁸. Bu esnada İskitlerin boğazı aşarak kendisine misinlemeli saldırı düzenleme girişimlerinde bulduklarını, bu suretle ülkelerine düzenlenen taarruzun intikamını almak istediklerini öğrendi (Hdt. IV. 143; VI. 84). Göçebe İskitler olasılıkla Tuna'yı aşip Khersonesos'un güneyine kadarki Trakya bölgesine yağma saldırılarında bulundular. Khersonesos kıyı bölgesinin yöneticisi ve komutanı Kimon oğlu Miltiades hem İskit saldırısı hem de köprünün yıkılmasını salık verdiği sözlerinden ötürü Dareios'un kendisini cezalandıracağı korkusuyla belirli bir süreliğine kaçtı¹¹⁶⁹. Dareios'un İskit Seferi'ndeki başarısızlığın ardında verdiği askeri zayıflık kralın kentler nezdinde itibardan düşmesine ve cesaretlerini yeniden toplamasına vesile oldu (Iust. VII. 3. 1)¹¹⁷⁰. Dolayısıyla kral Marmara'nın Trakya sahillerindeki ve Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasındaki kentlerin kendisine karşı birleşip İskit süvarilerinin geçişine gerekli yardımda bulunmalarından korktu (Strab. XIII. 1. 22 c. 591). Trakya ile boğazların güvenliğini garanti ve kontrol altına almak amacıyla bir dizi tedbirler aldı. Gemiyle Asya'ya yelken açmadan

¹¹⁶⁶ Hdt. IV. 136-138; Corn. Nep. *Milt.* I. 3.

¹¹⁶⁷ Hdt. IV. 137-142; ayrıca bk. Corn. Nep. *Milt.* I. 3; Iust. II. 5. 10; Plut. *mor.* III. 172 e; *Regum.* 16.

Dareios'un İskit Seferi'ne ilişkin ayrıca bk. Olmstead 1948, 147 vd.; Cook 1983, 77-85; Balcer 1972b, 99-132; 1988, 1-21; 1995, 147-168; Dandamayev 1989, 147-152; Briant 2002, 141-146; Arslan 2010, 55-68; Tuplin 2010, 281-312; Rhem 2010, 137-160; Gergova 2010, 67-86.

¹¹⁶⁸ Strabon'un (XIII. 1. 22 c. 591)'deki anlatısından anlaşıldığı kadarıyla, Dareios karşıya geçilebilecek elverişli coğrafi konumundan ötürü Sestos'u seçmiş olmalıdır. Sestos Propontis'e doğru, Propontis'ten gelen akıntının uzağında kurulduğu için geçiş üstünlüğü ve kolaylığı sağlamaktadır. Kıyıda Heros Kulesi'ne ulaşıldıktan sonra akıntının yardımıyla karşıya geçilir. Abydos'tan karşıya geçecek olanlar ise, önce kıyı boyunca Sestos karşıdaki bir kuleye doğru, aksi yönde sekiz *stadion* kadar çıkmaları ve geçişte akıntının şiddetini kırmak için eğik olarak seyretmek gerekir.

¹¹⁶⁹ Hdt. VI. 40; Corn. Nep. *Milt.* III. 3. 5-6; ayrıca bk. Balcer 1995, 152.

Herodotos'un (VI. 40) anlatımına istinaden, M.Ö. 502/501 yılında Miltiades Khersonesos'a Dolonk'ların çağırması neticesinde geri döndü. Ancak İonia İsyanı sırasında Fenike donanmasının Tenedos'a geldiklerini öğrenince Atina'ya geri döndü.

¹¹⁷⁰ Iustinus (II. 5. 10)'da bu askeri kaybın 80.000 olduğunu belirtmiştir.

önce, Trakya'yı fethetme misyonuyla Daskyleion satrabı Megabazos'u (*Bagbādu/-bāzu?*; Elamca *Ba-ka-ba-du-iš*) 80.000 askerle Avrupa'da bıraktı¹¹⁷¹. Gerçi Dareios bu sefer esnasında birkaç Trakya boyunu krallığa ilhak ettirmeyi başarmıştı (Hdt. IV. 93). Kendisi ise, Küçük Asya'ya geçince başta Abydos olmak üzere Propontis kentlerinden birçoğunu yakıp yıktı (Strab. XIII. 1. 22 c. 591). Herodotos'un (V. 27) anlatımının aksine Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (21)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5) ve Polyainos (*strat.* VII. 11. 5 “*Dareios*”) M.Ö. 512 yılında tam da bu esnada –gerçekten böyle bir olay söz konusuysa olasılıkla Propontis akıbetinin ardından– Dareios'un komuta ve idaresini üstlendiği orduyla Kalkhedon'u zapt edip, kent ve tapınaklarını yakarak krallık hakimiyetine dahil ettiğini aktarırlar¹¹⁷². Herodotos (V. 27) ise, Kalkhedon'un Pers hakimiyetine M.Ö. yak. 511 yılında Otanes'in önderliğinde ele geçirildiğini saveder. Kalkhedon'un Pers boyunduruğuna girdiği nerdeyse kesindir; ancak zamandizinin M.Ö. 512 yılı mı yoksa M.Ö. 511 yılı mı olduğu muğlaktır.

Dareios Hellespontos'tan Küçük Asya içlerine geçip oradan satraplık merkezi Sardeis'e geldi ve kışı burada konakladı. Mytilene'li Koes ve Miletos tiranı Histiaios gibi, İskit Seferi sırasında kendisine sözleri ve edimleriyle yardımda bulunanları ödüllendirdi (Hdt. V. 11). Trakya'da bırakılan Megabazos ise, Hellespontos ve bölgeyle sınırdaş Pers hegemonyasını kabul etmeyen toplumlara boyunduruğa almakla işe başladı (Hdt. IV. 144). İlk Perinthos/ Herakleia'yı (Marmara Ereğlisi) ele geçirdi (Hdt. V. 1-2)¹¹⁷³. Olasılıkla Trakya içlerine geçmeden önce Byzantion¹¹⁷⁴ ve Kalkhedon'a uğradı. Megabazos kralın

¹¹⁷¹ Hdt. IV. 143; V. 2; Iust. II. 5. 11-12. Megabazos için ayrıca bk. Balcer 1993b, 81.

Iustinus'a (VII. 3. 1) göre, Dareios İskit seferindeki yüz kızartıcı kaçıının ardında verdiği askeri zayıttan ötürü her yerde itibardan düştü. Bu nedenle Megabazos'u emrine verdiği ordusunun bir kısmıyla Trakya'yı ve bu bölgedeki diğer krallıkları, egemenlik sahasına dahil edilen Makedonya daha az öneme sahip bir yerdi, ilhak etmekle vazifelendirdi.

¹¹⁷² Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (21)= Phot. *Bib.* 72. 37a26-40a5)'de Dareios'un boğazların hakimiyetini sağlama stratejisinden ziyade köprüyü yıkmaya yeltenmelerinin ve Zeus Diabaterios'a yol boyunca adadığı *altar*'ları yıkılmalarının cezasızını kesme kisvesi altında kenti ilhak eder. Kalkhedon evlerini ve tapınaklarını ateşe verir. Herodotos (IV. 87) da Dareios'un İstanbul Boğazı üzerinde kurduğunu köprüünün önüne diktirdiği beyaz taştan iki *stelai*'m bölgeyi terk etmesinden sonra Byzantion'lular tarafından yerlerinden sökülerek kentlerine taşındığına değinmiştir.

Polyainos (*strat.* VII. 11. 5 “*Dareios*”) ise, Dareios'un verdiği buyruklara itaat etmemelerinden ötürü Kalkhedon'u kuşattığını aktarır. Zira Pers ordusu karşısında tahkimli sur duvarlarına ve depoladıkları erzak stokuna güvenmekteydiler. Dareios başlangıçta Kalkhedon'u muhasaraya almadı; geniş ve zengin kent teritoryumunu yağmalamakla yetindi. Ardından Kalkhedon önlerinde kamp kurup, sanki takviye birlikler bekliyormuş gibi yaptı. Aslında Kalkhedon'a takriben iki km mesafedeki Aphasion Dağı eteklerinden kente gizlice girmek amacıyla tünel kazdırmaktaydı. Böylesi bir savaş taktiğine ihtimal vermeyen Kalkhedon'lular bütün dikkatlerini surlarının tahkimatına ve savunmasına harcamaktaydılar. Kamp kuran düşmanın her adımlarını takip etmekteydiler. Kralın adamları nihayet tüneli kentin *agora*'sındaki zeytin ağacının köklerine kadar ilerlettiler. Burada bekleyen Pers askerleri gece kente ani baskın yapıp kenti ele geçirdiler.

¹¹⁷³ Perinthos şimdiki Marmara Ereğlisi, daha önceki adı Herakleia'dır (Hdt. IV. 143). Propontis yani Marmara Denizi'nin kuzey kıyısındadır. Paionia İlyria'nın doğusundan Kuzey Makedonya'ya kadar uzanan geniş topraklardı.

¹¹⁷⁴ Herodotos (IV. 144)'de Megabazos'un Byzantion'da bulunuş sebebine ve halen tiran Ariston tarafından yönetilip yönetilmediğine ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

buyrultusu doğrultusunda Trakya içlerinden ilerleyip ülkedeki bütün siteleri ve halkları imparatorluğa bağımlı kıldı (Hdt. V. 2). M.Ö. 512 yılında Daskyleion satrabı Megabazos öncülüğünde yürütülen Trakya seferiyle kısa bir süreliğine de olsa, bölge potansiyel tehdit olmaktan çıkartıldı¹¹⁷⁵. Trakya stratejik malzeme, altın ve gümüş maden yatakları gibi yer altı rezervi açısından önemli doğal kaynaklara sahipti. Dolayısıyla Pers egemenliğinde işbirliğine hazır yerel yöneticiler/vasal krallar¹¹⁷⁶ desteklenmesine rağmen, Trakya'nın idaresi salt Pers yetkisine devredilmişti¹¹⁷⁷. Pangaion Dağı altın ve gümüş (Hdt. VII. 112); Thasos bilhassa bu adadaki Skaptehyle ise, altın maden kaynaklarıyla ünlüydü (Hdt. VI. 46)¹¹⁷⁸. Bu bağlamda imparatorluğa bağlı Trakyalılar *phoros*'u gümüş gibi değerli madenlerle ödemiş olmalıdırlar. Bunun yanı sıra bölgede gerek Hellenlerden gerekse yerli ahaliden meydana gelen çeşitli ve nüfus bakımından kalabalık halk yığını vardı. Bu grup bir lider öncülüğünde organize olurlarsa, tam itaatkarlıkla önderlerine baş eğebilirlerdi¹¹⁷⁹. Bu durum krallığın egemenlik alanı ile huzur ve barışını tehlikeye sokacağı gibi (Hdt. V. 23; ayrıca bk. V. 3), genç ve savaşçı erkek nüfusunun çokluğu Pers ordusunun süvari ve hafif piyade ihtiyacına büyük talep verebilirdi¹¹⁸⁰. Trakya geniş ormanlık alanları, yer altı ve insan kaynakları zenginliğinin yanı sıra gemi ve kürek yapımında gerekli malzeme ihtiyaçlarını bolca karşılamaktaydı (Hdt. V. 23). Bölgedeki asayiş ve intizam ortamında elde edilecek gelirlerin düzenli ödenmesini sağlamak amacıyla önemli mıntikalara Pers garnizon üsleri kuruldu. Askeri karargahın kalıcı hale getirilmesi amacıyla topraklar parsellere ayrılıp Pers askerleri ailesi, çocukları, hizmetlileriyle yerleştirildi. Bunlardan en önemli ve tahkimlisi Strymon Vadisi'nin ağzındaki Eion; Hebros Irmağı'nın kıyısındaki Doriskos (Hdt. VII. 59) ile Trakya Khersonesos'taki Sestos idi. Dareios buralara komutanlar (*hyparkhos*) atadı (Hdt. VII. 105). Dolayısıyla bu ülkeler krallığın egemenliğine girip *phoros*'la yükümlü tutulmuşlardı (Hdt. VII. 108).

¹¹⁷⁵ Kserkses'in M.Ö. 480 yılında Doriskos'tan Hellas'a asker çıkartmasında, Herodotos (VII. 108)'de Trakya'dan Thessalia'ya kadar bütün ülkelerin önce Megabazos'un sonra Mardonios'un seferleriyle krallığın boyunduruğuna girdiğini ve *phoros* ödemekle yükümlendirildiğini aktarır. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Briant 2002, 145.

¹¹⁷⁶ Trakya kralı Oloros (Hdt. VI. 39).

¹¹⁷⁷ Hdt. V. 23; Iust. VIII. 3. 12; Paus. X. 33.

Daskyleion satrabı Megabazos, Sardeis'e geldiğinde Miletos'lu Histiaios'a sadakatinin onur payesi olarak Edonia'luların kantonunda, Myrkinos civarının bahşedilmesi ve tiranın burada icraatlarının (Hdt. V. 11: 'kasaba kurmaya niyetlenir') ilerde yaratacağı sorunlarla ilgili kaygılarını Dareios'a dille getirirken Trakya'da izlenmesi gereken diplomasinin bu olması gerekliliği üzerinde durmuştur.

¹¹⁷⁸ Diodoros (XVI. 8. 6)'da II. Philippos'un M.Ö. 356 yılında Krenides'i işgal edip Pangaion Dağı'ndaki zengin altın ve gümüş yataklarını ele geçirmesiyle sadece bu bölgeden 1.000 *talanta*'dan fazla gelir sağladığını dille getirir.

¹¹⁷⁹ Herodotos (V. 3)'de Trakyalıların Hintlilerden sonra en kalabalık halk topluğu olduğunu dilendirir. Nüfus yoğunluğunun bu kabileler için avantajlı bir durum olması gerekirken; lakin tek bir otorite ya da bir birlik çatısı altında organize olamadıklarından bunu menfaatleri doğrultusunda kullanmaya muvaffak olamamışlardı. Zamanın ilerleyen dilimlerinde böylesi bir birlik kurmaları ise, imkan dahilinde değildi. Dolayısıyla Trakyalıların en zayıf noktaları buydu.

¹¹⁸⁰ Konuya ilişkin olarak bk. Briant 2002, 145 vdd.; ayrıca Balcer 1988, 11.

Akhaimenid imparatorluğunda çoğunlukla fethedilen ülkelerin yeni bir satraplık bölgesi içinde entegre edildiği düşünülmektedir. Trakya'nın Küçük Asya satraplığının bir kısmına dahil olduğu kabul görmekte; ancak bu bölgenin bağımsız bir eyalet merkezi mi yoksa Daskyleion satrabının idaresinde yönetilen bir bölge mi olduğu konusu muğlaklığını sürdürmektedir. Bazı modern yazarlar Herodotos'un (IX. 116; ayrıca bk. VII. 33; 78)'deki pasajında Artayktes'i Sestos *hyparkhos*'u şeklinde ifade etmesinden ötürü Trakya'nın bir satraplık merkezi, Sestos'un da bu eyaletin başkenti olduğunu sav etmiştir¹¹⁸¹. Hatta bazı yazarlar Herodotos'un (IX. 116; VII. 33; 78) açıkça Sestos *hyparkhos*'u şeklinde belirtmesine rağmen, Artayktes'i Daskyleion satrabı olduğunu ileri sürmüşlerdir¹¹⁸². Zira *hyparkhos* terimi genellikle satrap kelimesine tekabül etmektedir. Bunun yanı sıra Herodotos eserinde Artayktes haricinde Doriskos'tan Maskames (Hdt. VII. 107) ve Eion'dan Boges (Hdt. VII. 107; 113) adında iki *hyparkhos*'tan daha bahseder. Dolayısıyla söz konusu her bir *hyparkhos*'un satraptan ziyade bölgenin, garnizonun ve kentin yöneticisi ya da komutanı olma ihtimali daha yüksektir¹¹⁸³. Bundan hareketle savlar Trakya'nın başlı başına bir satraplıktan ziyade Küçük Asya eyaletlerine bağlı bir bölge olması gerektiği üzerine odaklanmaktadır¹¹⁸⁴. Gene de ortaya çıkan asıl problem Sardeis mi yoksa Daskyleion mu sorunudur. Bu çözüme eğilen modern yazarların geneli Sardeis'te mutabık kalmışlardır¹¹⁸⁵. Ancak bölgenin Daskyleion himayesine ilhak edilme ihtimali daha mümkün gözükmemektedir¹¹⁸⁶. Megabazos gerçekten Daskyleion satraplık mevkiini icra ettiyse, Büyük Kralın Trakya'yı imparatorluk egemenliğine katma misyonunu Megabazos'a devretmesi tesadüfi bir seçim olmasa gerektir. Arakhosia'ya satrabı Pers Vivana ve Baktria'ya satrabı Pers Dadarshi¹¹⁸⁷ örneklerinin de tanıklık ettiği üzere Dareios eyalet hudutlarında baş gösteren ayaklanma ve tehlikeleri savuşturmakla ilgili satrapları mesul tutmaktaydı. Tamamıyla spekülatif olmakla birlikte Trakya'nın Daskyleion'a ilhakını tasarladığından olsa gerek, söz konusu seferin tam yetkisini Megabazos'a vermiştir. Dahası Megabazos'un, Miletos'lu Histiaios'a bahşedilen Myrkinos durumundaki gibi, kralın Trakya'ya ilişkin kararlarına dahil ve müdahil olması bu kanıyı

¹¹⁸¹ Pajkowski 1983, 243-255.

Herodotos (IX. 116)'de ετυράννευε δὲ τούτου τοῦ νομοῦ Ξέρξεω ὑπαρχος Ἀρταῦκτης, ἀνήρ μὲν Πέρσης. Ἀρταῦκτην ἄνδρα Πέρσην λαβόντες Σηστοῦ ὑπαρχον (Hdt. VII. 33).

¹¹⁸² Klinkott 2005, 459; 508 vdd.

¹¹⁸³ Plutarkhos *Kimon* biyografisinde Kimon'un Eion kuşatmasından bahseder (*Kim.* VII. 2. 6). Herodotos'un (VII. 107; 113) *hyparkhos* şeklinde verdiği Boges'ten Βόγην τὸν βασιλέως στρατηγὸν/*kralın komutanı (strategos) Boges'i* diye zikretmesi nedeniyle Boges'in satrap değil garnizon komutanı olması ihtimalini güçlendirmektedir.

¹¹⁸⁴ Ayrıca bk. How-Welles 1912, II 335; Balcer 1988, 15; 1993a, 84; Tuplin 1987b, 184; Rhem 2010, 150.

¹¹⁸⁵ P. Briant'a (2002, 146) göre, M.Ö. 480 yılında Sestos'un yetkisini elinde tutan Artayktes hem Sardeis hem de Daskyleion satraplığından veya direk kraldan direktif almaktaydı. J. M. Balcer (1993a, 81) ve B. Jacobs (1994, 124 vdd.) Trakya'nın Sardeis satraplığının idaresinde yönetildiğini iddia etmektedir.

¹¹⁸⁶ Castritius 1972, 4 dn. 17; Klinkott 2005, 90 dn. 24; 477.

¹¹⁸⁷ *DB col.* III. 45 (Kent 1953, 125-127 col. III. 45. 3. 54-64); 38 (Kent 1953, 125-127 col. III. 38. 3. 10-19).

destekler niteliktedir (Hdt. V. 11). Diğer bir etmen ise, coğrafik konumundan ötürü olası bir saldırı karşısında gerekli müdahale ve ilk yardımı Sardeis'ten ziyade Daskyleion satrabı ivedili yapabılırdi. Nitekim kritik anlarda Trakya'ya gerekli askeri operasyon ya da takviye birliklerin Daskyleion eyalet merkezinden gönderildiği; hatta bazı seferleri direk Daskyleion satrabının yürüttüğü antik kaynaklardan bilinmektedir¹¹⁸⁸.

Pers hakimiyet eriminin batıya Makedonya'ya kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Megabazos imparatorluğun yetki ve otoritesinin kabullünün timsali olan “su ve toprak” istemek amacıyla Perslerin önde gelenlerinden seçili bir elçi heyeti gönderdi. Herodotos'un (V. 17-21; Iust. VII. 3. 1-7) Makedonya sarayında Pers heyetinin başına gelen anekdotlar arındırıldığında Makedonya kralı I. Amyntas'ın Büyük Kral'ın hegemonyasını ve otoritesini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Herodotos (V. 21; ayrıca bk. VIII. 136; Iust. VII. 3. 7-9) I. Aleksandros, Megabazos'un talimatı üzerine I. Amyntas'ın sarayına önceden gönderilen Perslerin sonunu tetkik için gelen Boubares'i yapılan toplu katliamı örtbas etmek amacıyla kız kardeşi Gygaie'yı evlendirdi. Boubares, Megabazos'un oğluydu (Hdt. VII. 22), görünüşe bakılırsa Makedonya'da birkaç yıl kalmıştır (Iust. VII. 4. 1). Iustinus'un (VII. 3. 9; 4. 1) anlatısına istinaden bu izdivaç sözü edilen Makedonya krallarının Dareios ve Kserkses'le iyi ilişkiler içerisine girmesine ve sürdürmesine vesile oldu. Herodotos (VIII. 136) evlilik misyonuna atfedilen beklentileri yerine getirdiğini belirtir: Kserkses Hellas Seferi esnasında akrabalık bağından ötürü Atinalılara elçilik göreviyle Makedonya kralı Aleksandros'u göndermiştir. Ayrıca Dareios, Boubares ve Gygaie'dan doğan II. Amyntas'a ikamet etmesi için Phrygia'nın en büyük kenti Alabanda'yı vermiştir¹¹⁸⁹.

Daskyleion satrabı Megabazos aralarında kolonizasyon amacıyla Strymon kıyılarında ikamet eden Paionia'lıların Siriopaion, Paioplai ve Prasias Gölü civarında oturan kabileleri yurtlarından koparıp Sardeis'e kralın yanına getirdi (Hdt. V. 15-16). Paionia'lılar Phrygia bölgesine yerleştirildi (Hdt. V. 98). M.Ö. yak. 511 yılında Dareios Sardeis'ten Susa'ya geçmeden önce, Sardeis eyalet merkezine kardeşi Artaphrenes'i satrap (Σαρδίων ὑπαρχος) tayin etti¹¹⁹⁰. Artaphrenes'e eyalet valiliğinin yanı sıra Asya'daki bütün kıyı bölgelerinin

¹¹⁸⁸ M.Ö. 430 yılında Lakedaimon'lular ya da Atinalılar Pers kralıyla görüşmelerine önayak olması için Trakyalı Sitalkes'ten Daskyleion satrabı Pharnabazos oğlu Pharnakes'le buluşmalarında aracı olmasını talep etmişlerdir (Thuk. II. 67). M.Ö. 340 yılında II. Philipos'un maiyetindeki ordusuyla saldırılarına maruz kaldığı ve bir kısmının kontrolünü ele geçirdiği Marmara Denizi'nin kuzey kıyısı özellikle Perinthos'un müdafaasıyla Artakserkses III Okhos, Hellepontos Phrygia satrabı (σατράπης) Arsites'i sorumlu tutmuştur. Daskyleion satrabı, Atinalı Apollodoros'un kumandanlığında ücretli askerlerden oluşan bir orduyu gereğinden fazla maddi kaynak, yeterli miktarda erzak ile operasyon için gerekli her çeşit donanım ile donatarak göndermiştir (Diod. XVI. 75; Paus. I. 29. 10; konuya ilişkin ayrıca bk. Dem. *Epist. Phil.* XI. 5 [153]; Diod. XVI. 74. 2; Plut. *Phok.* XIV. 2; Iust. IX. 1. 1-2; *FGrHist* III B 328 F 54-55b (162) '*Philokhoros*'; Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40).

¹¹⁸⁹ Ayrıca bk. Briant 2002, 145 vdd.; Balcer 1988, 4; 1995, 153.

¹¹⁹⁰ Hdt. V. 25; 123; VI. 42. M.Ö. 495 yılının Kasım ayına tarihlenen Persepolis tabletinde Artaphernes'in Küçük Asya'daki satraplığı belgelenmektedir (*PF* 1404; Hallock 1969, 396; Wiesehöfer 2003, 113).

idaresi/τῶν δ' ἐπιθαλασσίων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ ἄρχει πάντων de verildi (Hdt. V. 30). Komutanlık vasıfları bakımından adamlarının en yeteneklisi olan Megabazos'un¹¹⁹¹ Merkez Asya'da yürüteceği diğer savaşlarda yardımına ihtiyaç duyacağından olsa gerek yanına aldı. Daskyleion'a ise, muhtemelen satrap olarak yerine (τῶ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ) Megabazos'un oğlu Oibares'i atadı (Hdt. VI. 33). Megabazos'un yarıda bıraktığı sefer hareketini ikmal etmek amacıyla belirli bir süreliğine¹¹⁹², tıpkı Roma'nın Gnaeus Pompeius'a tanıdığı¹¹⁹³ benzeri sınırsız bir yetkiyle (*imperium infinitum*) Otanes'i görevlendirdi. Otanes deniz kıyısı bölgelerindeki insanların *strategos*'u (στρατηγόν τῶν παραθαλασσίων ἀνδρῶν) tayin edildi (Hdt. V. 25). Bu mevki icra etmekle Megabazos'un *strategia* makamının birer ardılı oldu/τότε διάδοχος γενόμενος Μεγαβάζῳ τῆς στρατηγίης v.d. (Hdt. V. 26)¹¹⁹⁴. Nitekim idari ve askeri alanda rüştüsünü ispatlamış Daskyleion satrabı Megabazos'un yönetici görevi oğlu Oibares'e devredilirken; *strategos*'luk makamı ise, komutanlık tecrübesi olan Otanes'e verildi. Dolayısıyla Hellespontos Bölgesi'nde askeri operasyonları Daskyleion satrabı Oibares'in yerine Otanes'in yürütmesinin nedeni bu olmalıdır. Dareios'un Otanes'e tanıdığı olağanüstü yetkiden anlaşıldığı kadarıyla İskitlerin öç seferlerini sürdürme; Hellespontos'un Trakya sahillerindeki ve Propontis'in her iki yakasındaki kentlerin bunu destekleme ya da isyan etme ihtimalleri yüksekti. Dareios, Megabazos'un öngörüsünün haklılığına ve yerindeliğine kanat getirip Histiaios'u Sardeis'e huzuruna çağırdı. Baş danışmanı (= *symboulos* [σύμβουλος]) ve masa yoldaşı (= *syssitos* [σύσσιτος]) olma kisvesi altında kendisiyle Susa'ya götürdü¹¹⁹⁵. Miletos tiranı olarak Histiaios'un yeğeni ve damadı Aristagoras bırakıldı.

Otanes, İskit Seferi'ne katılmadıkları ya da bu askeri hareket dönüşünde İskitlerle bir olup Perslere zarar vermeye teşebbüs ettikleri gerekçesiyle kentleri istila edip ele geçiri-

¹¹⁹¹ Hdt. IV. 143.

¹¹⁹² İonia İsyanı'nda üçüncü general Otanes (Οτάνης ὁ τρίτος στρατηγός) şeklinde zikredilmesi bu imtiyazın kısa bir süreliğine verildiğini göstermektedir (Hdt. V. 123).

¹¹⁹³ Romalılar Pompeius'u üç yıllığına Herakles Sütunları'na (Cebelitarık Boğazı) kadar bütün Akdeniz'de karada kıyıda 400 *stadia*'lık uzaklığa kadar sınırsız bir yetkiyle donatarak komutan atadılar (Plut. *Pomp.* XXV. 2; App. *Mithr.* 94; Dio Cass. XXXVI. 36a-37. 1; Vell. II. 31. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XXII. 63; XXIII. 67; *leg. agr.* II. 46; *Phil.* XI. 18; Sall. *Catil.* XXXIX. 1-3; Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* I. 41. 7; Tac. *ann.* XV. 25; Val. Max. VIII. 15. 9). Pompeius'a askeri birlikleri silahaltına alabilme ve eyaletlerden para toplayabilme imtiyazı tanıdılar. Büyük bir ordu, ellerindeki tüm gemileri ve 6.000 Attika *talanta*'sı tutarındaki parayı verdiler. Pompeius'a kadar hiçbir Romalı böylesine yetkilerle donatılmamıştı. 120.000 piyadelik kara ordusu, 4.000 atlısı, *hemiolia*'lar da sayılırsa 270 gemisi vardı. *Senatus* üyesi olup, komutası altına *legatus/praetor* olarak atanan 24 temsilcisi vardı (App. *Mithr.* 94. Plut. *Pomp.* XXV. 3; Dio Cass. XXVI. 37. 1; Vell. II. 32. 4). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007, 483 vdd.

¹¹⁹⁴ Bazı modern yazarlar, Otanes'in Megabazos'un icra ettiği Daskyleion satraplık görevini de üstlendiğini iddia etmektedirler. Ancak Herodotos'un (V. 26)'deki aktarımından ve Megabazos'un oğlu Oibares'in Daskyleion satraplığını (τῶ ἐν Δασκυλείῳ ὑπάρχῳ) icra ettiğini belirttiği (VI. 33)'deki pasajından; ayrıca İonia Ayaklanması sırasında askeri misyonuyla ön plana çıkması (V. 116; 123) nedeniyle Otanes'in yalnızca askeri bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How-Welles 1912, II 9.

¹¹⁹⁵ Hdt. V. 24; Ps. Non. *schol. myt.* V. 5. 1.

yordu¹¹⁹⁶. M.Ö. yak. 511 yılında –Dareios’un Küçük Asya’dan ayrılmasıyla ayaklanmış olmaları muhtemel¹¹⁹⁷– Bosporos’un kilit noktası olan Byzantion ve Kalkhedon’u zapt etti¹¹⁹⁸. Byzantion’lu Dionysios’a (II. 2. fr. 9= Gyllius *Bosp.* II. 2) göre, Byzantion’da denizden biraz daha uzakta Heraia Akra (Hera Burnu) üzerinde yer alan Hera Tapınağı, Dareios’un¹¹⁹⁹ İskit Seferi sırasında Byzantion kentinin Pers kralına karşı işlediği suçları cezalandırmak amacıyla Persler tarafından yağmalanmış, tahrip edilmiş ve yakılmıştır¹²⁰⁰. Ardından Otanes Pers kralı adına düzenlediği sefere devam etmiş; sırasıyla, Troas’taki Antandros (Yarmata Tepesi) ve Lamponion (Kozlu Dağı/Asar Tepe) kentleriyle, Lemnos (Limni) ve Imbros (Gökçeada) adalarını kuşatarak zapt etmiştir¹²⁰¹.

Nitekim İskit savaşı başarısızlıkla sonuçlansa da, Dareios imparatorluğun egemenlik alanını genişletme emelini bir bakıma gerçekleştirmişti. Zira bu seferle eş güdümlü Daskyleion valisi Megabazos ve ardından Otanes’in önderliğinde Trakya ve Hellespontos Bölgesi’nin neredeyse tamamı Akhaimenid imparatorluğuna ilhak edilmiş; muhtemelen Trakya’nın idari yetkisi Daskyleion satrabına devredilmişti. Megabazos ve Otanes’in yürüttüğü seferle ulaşıl- mak istenen hedef, Avrupa ve Trakya’nın fethiyle Küçük Asya’nın kıyı rotasının tüm kontrolünü; denizden gelebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etmeyi; ticaret ağı ve kuruluşlarını kendi tekelleri altında toplamayı sağlamak olsa gerektir. Dolayısıyla Persler hem boğazları Bosporos (Byzantion ve Kalkhedon), Hellespontos hem de girişteki adaları (Imbros ve Lemnos) hakimiyetlerine almıştır. Lampsakos ise, Dareios’a bağlı ve kralın güvenini kazanmış tiran Hippoklos aracılığıyla kontrol edilmekteydi¹²⁰². Yine bu bölgenin yerli halkının iş gücünden yararlanarak Trakya’nın zengin maden rezervlerinin işlenmesi ve bunlardan sağla- nan *phoros*’la Akhaimenid ekonomisini canlandırmak amaçlar arasında olmalıdır¹²⁰³. Bu

¹¹⁹⁶ Hdt. V. 27; Dion. Byz. II. 2. fr. 9= Gyllius *Bosp.* II. 2.

¹¹⁹⁷ Zira Dareios’un Avrupa içlerine geçiş üssü olan Byzantion ve Kalkhedon bu esnada kralın egemenliğini kabul etmişlerdir. M.Ö. 512 yılında Daskyleion satrabı Megabazos’un Trakya içlerine geçmeden Byzantion ve Kalkhedon’a da uğradığı bilinmektedir (Hdt. IV. 144; Strab. VII. 6. 2 c. 320; Tac. *ann.* XII. 63; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764). Bu veriyle Megabazos’un Trakya ve Hellespontos seferleri sırasında krala bağlılıklarını sürdürdükleri anlaşılır.

¹¹⁹⁸ Hdt. V. 26. Bu sırada, M.Ö. yak. 510 yılında, Byzantion’un başında tiran Ariston’un mu bulunduğu; yoksa bunun Perslere karşı bir ayaklanma hareketi mi olduğu belirsizdir. Zira Tuna üzerine köprü kurmak üzere M.Ö. 512 yılında Dareios’un İskit Seferi’ne katılan Byzantion tiranı Ariston’a dair herhangi bir veri yoktur (Arslan 2010, 66).

¹¹⁹⁹ Byzantion’lu Dionysios (II. 2. fr. 9) yanlışlıkla Kyros yazmıştır (Arslan 2010, 66 dn. 220).

¹²⁰⁰ Byzantion’lu Dionysios’a (II. 2. fr. 9) göre, bu tarihten itibaren Byzantion’lular için Hera Tapınağı’ndan geriye sadece tapınağın bir zamanlar yer aldığı tepenin adı kalmıştır. Bununla birlikte, Byzantion’da ikamet eden Megara’lılar her yeni yılın ilk günü bu kutsal alana gelerek Hera onuruna kurban kesmeye devam etmişlerdir.

¹²⁰¹ Hdt. V. 27; ayrıca bk. Briant 2002, 144; Arslan 2010, 67 vd.; ayrıca bk. How-Welles 1912, II 10.

¹²⁰² Thuk. VI. 59.

Daskyleion kazı bulguları arasında takriben M.Ö. 500-400 yılları arasına tarihlenen Khios; Miletos; Samos; Lesbos; Thasos; Klazomenai üretimi ticari *amphora*’ların çokluğu Akhaimenid imparatorluğunun bölgedeki stratejik başarısının somut verileridir. Ele geçen ticari *amphora*’lar için bk. Yıldızhan 2007, 211-223.

¹²⁰³ Briant 2002, 145. J. M. Balcer’e (1995, 156 vd.) göre, Trakya bölgesinin kontrolü imparatorluğa tabi İonia, Kıbrıs ve Fenike tüccarları için yeni bir ticaret pazarı oluşturdu. Pers seferiyle Trakya ticaret ağı büyük bir hareketlilik kazandı. Pontos’tan batı Khalkidike ve ötesine darphane açılışını sağladı. Trakya ve İonia arasında

seferlerin ardından Pers egemenliği Trakya ve Makedonya'nın savaşçı kabilelerinin bir istikrar ve refah dönemi yaşamalarına yol açmıştı. Bu gönenç artışına günümüz Trakya ve Bulgaristan'da ortaya çıkarılan içlerinde Akhaimenid kapları ve defineleri bulunan zengin bir dizi kral mezarı yansıtılmaktadır¹²⁰⁴.

4.7. Daskyleion Satrabı Oibares'in İonia Ayaklanması'nın Bastırılmasında Rölü: Hellespontos Bölgesi'nin İsyana Yaklaşımı (M.Ö. 499-494)

Herodotos (V. 30-35) İonia Ayaklanması'nın başlıca nedenini başarısızlıkla akıbetlenen Naksos Seferi'ne; Miletos tiranı Aristagoras ve Histiaios'un kişisel çıkarlarına bağlar¹²⁰⁵. M.Ö. 500/499 yılında sürgün edilen Naksos aristokratları vaktiyle Histiaios'la kurdukları konukseverlik bağlarına güvenerek Miletos tiranı, Histiaios'un damadı ve yeğeni Aristagoras'tan yardım talep ettiler (Hdt. V. 30). Miletos tiranı Naksos'un yönetiminin kendisine devredileceği umuduyla sefer için kralın diplomatik onayını ve Pers asker yardımı almak amacıyla müşterek menfaatleriyle ilintili bir teklifle Sardeis satrabı Artaphrenes'in yanına geldi. Naksos'a düzenlenecek seferle yalnızca bu adanın değil; aynı zamanda Paros, Andros ve diğer Kyklades Adaları'nın imparatorluğa dahil edilmesi; bütün kilit bölgeler ele geçeceğinden Euboiya'nın da kolaylıkla boyun eğdirilmesi planlanmaktaydı (Hdt. V. 31)¹²⁰⁶. Savaş giderlerinin büyük kısmını Naksos'lu sürgünlerle kendisi üstlenmeye hazırды (Hdt. V. 30). Dareios'un onayıyla Artaphrenes 200 gemiden meydana gelen büyük bir donanma topladı; komutan olarak Dareios'un ve kendisinin yeğeni Megabates'i atadı¹²⁰⁷. Megabates'e Miletos'ta İonia ordusu ve Naksos sürgünleriyle birlikte Aristagoras da katıldı. Hellespontos'a doğru denize açılıp Khios'a geldiklerinde Aristagoras ve Megabates arasında vuku bulan kavga nedeniyle Naksos seferi dört aylık bir kuşatmanın ardından başarısızlıkla noktalandı¹²⁰⁸.

Aristagoras, Artaphrenes'e verdiği vaatleri yerine getirememesi; kralın ve Sardeis satrabının yeğeni Megabates'le aralarında yaşanan musibet; savaş masraflarının yükümlülüğü

---

yoğunlaşan tecim Trakya gümüş üretimini artırdı. Para olarak gümüş sikke ya da Pers pazar ihracatını üç katına çıkarmak amacıyla külçe darp edildi. Nitekim Pers-Trakya siyasi ilişkileri ile Hellen-Trakya'nın para politikası ticaretin seyrini doğuya İonia, Kıbrıs, Fenike ve Asya imparatorluğunun içlerine akmasına vesile oldu.

¹²⁰⁴ Ball 2015, 97.

¹²⁰⁵ Burn 1962, 193; İonia Ayaklanması için ayrıca bk. Murray 2006⁶, 461-490; Cawkwell 2005, 61-86.

¹²⁰⁶ Perslerin o sıralar böylesi fethi hareketleri için herhangi bir planları olduğuna dair hiçbir emare yoktur. Buna karşın Aristagoras Persleri Ege'de yapacakları daha sonraki seferler için Naksos'u bir atlama tahtası olarak kullanmaya ikna ettiği anlaşılmaktadır.

¹²⁰⁷ Hdt. V. 32; *FGrHist* III B 501 F 3 'Naksos'= Plut. *mor.* XI. 869 a-c: *De Herod.* 36; Suda v 306 s.v. <Υπερθέντι= *Hyperthenti*>.

Satraplar kendilerine tanınan yasal yetkileri uyarınca alacakları her türlü kararı Merkez Asya'da kralın kesin talimatıyla onaylatmadan hareket edememekteydiler. Artaphrenes gemi sayılarını baz alarak harcanması gereken miktarı; gerekli asker sayısını; sefer için zaruri levazımların ayrıntılı dokümanlarını Dareios'a sunmuş; bu doğrultuda sefer hazırlıklarına başlamıştır (Briant 2002, 153).

¹²⁰⁸ Hdt. V. 33-34; *FGrHist* III B 501 F 3 'Naksos'= Plut. *mor.* XI. 869 a-c: *De Herod.* 36.

Zira Megabates sefer hazırlıklarından habersiz Naksos'luları gece bir gemiyle adamlarını gönderip bilgilendirdi (Hdt. V. 33).

gibi, nedenlerle Miletos üzerindeki mutlak hakimiyetinin elinden alınacağını öngördüğünden gizlice isyan hazırlıklarına başladı (Hdt. V. 35). Bu esnada Susa'da bulunan Histiaios'tan Hellenleri Dareios'a karşı ayaklandırmaya teşvik eden bir pusulanın gelmesiyle faaliyetler ivme kazandı¹²⁰⁹. Aristagoras M.Ö. 499 yılında Miletos'luların desteğini kazanmak amacıyla tiranlıktan çekilip kentin bağımsızlığını ilan etmekle kalmadı; aynı zamanda Ionia kentlerinde demokratik rejimin (= eşit haklar/*isonomia* [ἰσονομία]) kurulmasında öncülük etti. Ionia ve adalardaki Dareios yanlısı tiranlar ve yöneticiler üzerine sefer düzenledi. Kısa süre içinde aralarında Mytilene tiranı Koes, Kyme (Aliağa) tiranı Herakleides oğlu Aristagoras'ın da bulunduğu Ionia'daki tiranları ya hileyle tuzağa düşürdü ya da zorla yönetimden uzaklaştırdı (Hdt. V. 37-38)¹²¹⁰. Naksos seferinin ardından Myous'ta (Avşartepe) demir atan kraliyet donanması amirallerinin yandaşlığını kazanmak veya zorla ele geçirmekle Iatragoras'ı görevlendirdi (Hdt. V. 37)¹²¹¹. Kral donanması Miletos'luların hakimiyetine geçti.

Aristagoras, Ionia'lıları Pers boyunduruğundan kurtarma kisvesi altında giriştiği savaşımında bağlaşıklık kurmak; özellikle asker yardım almak için M.Ö. 499 yılının Ağustos ya da Eylül ayında Hellas'a geçti. İlk Lakedaimon'ya; ancak onları ikna edemeyince¹²¹², ardından Atina'ya gitti. Atinalılar meclis kararıyla yirmi savaş gemisi göndermeleri neticesinde resmen ayaklanmaya müdahil oldular (Hdt. V. 97). Aristagoras Atina'dan Hellepontos? Phrygia'ya geçti. Dareios'un buyrultusu uyarınca Daskyleion satrabı Megabazos'un M.Ö. yak. 511 yılında Hellepontos ve Trakya seferi esnasında Strymon kıyılarından Phrygia'ya getirip yerleştirdiği Paionia'lıları ülkelerine geri götürmekle ayaklanmayı açıkça başlatmayı tasarlıyordu. Bu amaçla Paionia'lılara gizlice haber gönderip yurtlarına dönmek istiyorlarsa, biran önce deniz kıyısına gitmelerini bildirdi. Zira karadan ilerledikleri takdirde burada mevzilenmiş Pers birliğinin saldırılarıyla engellenme riskleri çok fazlaydı. Nitekim olasılıkla Hellepontos Bölgesi'nde konuşlanan bir garnizon ya da Daskyleion satrabı Oibares'in otoritesi altında atlı bir birlik bu olaydan haberdar olmuştu. Paionia'lıların peşine düşmüşler; ancak

¹²⁰⁹ Hdt. V. 35; Suda α 1916 s.v. <Ἀνακρέων= *Anakreon*>; Gell. XVII. 9. 19.

Herodotos'un (V. 35; ayrıca bk. Aen. Tac. XXXI. 28; Polyain. *strat.* I. 24 '*Histiaios*'; Ps. Non. *schol. myt.* V. 5. 1) anlatısına istinaden, Ionia İsyani'na Aristagoras ve Histiaios'un bireysel çıkarları yol açmıştı. Histiaios salt Susa'dan Küçük Asya'ya geçmek maksadıyla ayaklanmayı teşvik etmekteydi. Keza Miletos'ta isyan çıkarsa, bastırmakla Dareios'un kendisini görevlendireceğini düşünmekteydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tozzi 1978, 53-56; Waters 1970, 504-508; Chapman 1972, 546-568; Balcer 1984, 227-249; Brown 1981, 385-393; Kienast 2002, 1-7.

¹²¹⁰ Herodotos'a (V. 38) göre, Mytilene'lilere teslim edilen Koes, yaka paça surlardan dışarı sürüklendi ve taş tutularak öldürüldü. Kyme'liler ise, eski yöneticilerini kentlerinden sürmekle yetindiler. Pers kralı Dareios'a mantosunu veren Samos tiranı Syloson'un oğlu Aiakes'in de iktidarı elinden alındı (Hdt. VI. 13). Öbür kentlerden birçoğu da aynı şeyi yaptılar. Bu şekilde Ionia kentlerinde tiranlık rejimine –bir süreliğine de olsa– son verilmiş oldu. Ayrıca bk. Thuk. I. 18 ; (Ps.) Ksen. *Ath. polit.* II. 4; Balcer 1995, 176; 178; Briant 2002, 148; Arslan 2010, 68.

¹²¹¹ Konuya ilişkin ayrıca bk. Kienast 2002, 1-9.

¹²¹² Hdt. 49-51; Plut. *mor.* III. 240 *d-e: Apophtheg. Lacon. Gorgo* 1-6; Suda o 91 s.v. <Οἰκοί= *Oikoi*>; ayrıca bk. Scott 2005, 457.

yetişememişlerdi. Paionia’lılar belirlenen yere vardıklarında kıyıda hazır bekleyen Khios gemileri onları önce Khios’a; ancak Pers atlı birliğinin kentlerine ilerlemeleri neticesinde Lesbos’a götürdü. Lesbos’lular da Doriskos’a yolladılar. Paionia’lılar buradan kara yoluyla yurtlarına ulaştılar (Hdt. V. 98).

Aristagoras’ın Pers imparatorluğuna açıkça savaş ilan eden bu edimlerinden ötürü Miletos kuşatma altına alınmıştı. Yirmi Atina gemisiyle Eretria’nın gönderdiği beş *triereis*¹²¹³ ve diğer İonia müttefikleri biraya gelince savaşın rotası belirlendi. Kuşatmanın kaldırılması maksadıyla Akhaimenid imparatorluğunun Küçük Asya’daki en önemli idari üstü olan Sardeis’e saldırmak karara bağlandı¹²¹⁴. Aristagoras Miletos’ta kalırken donanma Ephesos’a geldi. Kores(s)os limanında¹²¹⁵ demir attıktan sonra kalabalık kuvvetlerle Kaystros (Küçük Menderes) ve Tmolos (Boz Dağ) Sıradağı güzergahlarından Sardeis önlerine vardı¹²¹⁶. Dareios’un kardeşi Sardeis satrabı Artaphrenes kentin *akropolis*’ine sığındı (Hdt. V. 100). İonia’lılar fazla direnişle karşılaşmadan kenti zapt ettiler¹²¹⁷. Yağma sırasında, askerlerden birinin yanlışlıkla bir evi ateşe vermesiyle başlayan yangın söndürülemedi (Hdt. V. 101). Kent Kybele Tapınağı’yla birlikte yandı¹²¹⁸. Bunun üzerine İonia’lılar bağlaşıklarıyla beraber Ephesos’a çekildiler. Herodotos’un (V. 102)’de τότε δὲ οἱ Πέρσαι οἱ ἐν τῷ Ἄλυος ποταμοῦ νομοῦς ἔχοντες/bu sırada Halys’ün (Kızılırmak) ötesindeki/batısındaki satraplıklardaki Persler¹²¹⁹ şeklinde nitelendirdiği olasılıkla Daskyleion satrabı Oibares ve Kappadokia satrabının önderliğinde Pers birlikleri Artaphrenes’in yardımına koştu. İonia’lıları Sardeis’te bulamayınca peşlerine düşüp Ephesos’a kadar ilerleyip savaşa tutuştular. İonia ve

¹²¹³ *Trieres*, M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir süre en çok kullanılan savaş gemisi niteliğindeki yeni bir tekne türüdür. Bu tekneye Latince’de *triremis* adı verilmekteydi. Kelime anlamı itibarıyla ‘üç sıra kürekli’ demek olan söz konusu hızlı savaş gemilerini, o çağın ‘destroyerleri’ olarak kabul edebiliriz. Zira bu tekneler esas itibarıyla mahmuzlama ve çarpma işlevleri açısından donatılmış ve dengesiz olma pahasına hız için tasarlanmış savaş gemileriydi.

Trieres’lerin uzunlukları 35-40 m arasında değişmekte olup genişlikleri 5-6 m kadardı. Su altındaki derinlikleri takriben 1 m, deniz seviyesinden yükseklikleri ise, mümkün olduğu ölçüde suya yakındı. Söz konusu yassı ve uzun teknelerdeki kürek sıraları deniz seviyesinin öyle yakınından başlıyordu ki; dalgalar en alt sıranın ancak bir karış altında kalıyordu. Her bir *trieres*’te 170 ‘kürekçi’ (= *epikopoi* [ἐπίκοποι]), 8-10 ‘tayfa’ (= *nautai* [ναῦται]); ayrıca ‘ağır silahlı askerler’ (= *hoplitai* [ὀπλίται]) ve ‘mancınıkcılardan’ (= *sphendonetai* [σφενδονῆται]) oluşan, sayıları 14 ile 30 arasında değişen ‘deniz askeri’ (= *epibatai* [ἐπιβάται]) bulunmaktaydı. Her tekneye bir ‘kaptan’ (= *trierarkhos* [τριέρραρχος]) donanmaya ise, ‘amiral’ (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) komuta etmekteydi. Daha detaylı bilgi için bk. Casson 2002, 62 vdd.; Arslan 2010, 71 dn. 237.

¹²¹⁴ *FGrHist* III A 262 F 10 ‘*Kharon*’= Plut. *mor.* XI. 861 a-d; *De Herod.* 24; ayrıca bk. Hdt. V. 99; *FGrHist* III B 426 ‘*Lysanias*’= *mor.* XI. 861 a; *De Herod.* 24.

¹²¹⁵ Hell. *Oxy. fr.* I. 1. 12; Müller 1997, 463 vd. dn. 17.

¹²¹⁶ Tmolos Sıradağı için bk. Müller 1997, 744-747.

¹²¹⁷ Ayrıca bk. *FGrHist* III A 262 F 10 ‘*Kharon*’; *FGrHist* III B 426 F 1 ‘*Lysanias*’= Plut. *mor.* XI. 861 a-d; *De Herod.* 24; Plat. *Men.* 240a. Konuya ilişkin ayrıca bk. Kienast 2002, 21-24.

¹²¹⁸ Hdt. V. 102; *FGrHist* III A 262 F 10; III C 1 687b F 5 ‘*Kharon*’; Diod. X. 25; Herodotos (V. 102)’de İonia’lıların Kybele Tapınağı’nı yakmalarını, Persler diğer Hellen tapınım alanlarını yağmalamalarında haklı bir gerekçe olarak ileri sürdüler.

¹²¹⁹ Benzer bir ifadeyi Isokrates (*Areop.* VII. 80; *Panath.* XII. 59) Kallias Barışı kararları uyarınca Perslerin ‘*Halys Irmağı’nın ötesindeki piyade ordugâhına doğru ilerlemeyecekleri*’ maddesinde dille getirir.

Atina kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Bu yenilgi üzerine Atinalılar Ionia'lıları bırakıp ülkelere geri çekildiler. Ionia'dan gelen yardım çağrılarına bir daha yanıt vermediler¹²²⁰.

Ionia Ayaklanması Persleri Küçük Asya'dan atma ve tiranlık rejimine son verme ideolojisine bürünmüştü¹²²¹. Doğal olarak M.Ö. 499 yılında imparatorluğun Anadolu'daki en önemli idari merkezi Sardeis'in yakılıp viran edilmesi sonucunda; gözler ikinci önemli satraplık merkezi olan Daskyleion'a yönelmişti. Bu kışkırtıcı akın Hellespontos kentleri arasındaki diğer ayaklanmaları ateşledi. Anlaşıldığı kadarıyla Daskyleion, Sardeis gibi bir yıkıma uğramamış; ancak yetki alanındaki Hellespontos kentlerinin büyük çoğunluğunu yitirmişti. M.Ö. 498/497 yılında Ionia'lılar Hellespontos üzerine savaş gemilerini gönderip başta Byzantion, Kalkhedon olmak üzere bütün kentleri kendi yanlarına çekmeyi başardılar. Hellespontos kıyı şeridinden Dardanos; Abydos; Perkote; Lampsakos; Paisos; Parion; Mysia'da Kios ve Propontis'te Kyzikos isyana katıldılar (Hdt. V. 117; 122; VI. 33). M.Ö. 521 yılında Dareios'un Daskyleion eyaletine ilhak ettiği Trakya Khersonesos da Perslere karşı başkaldırmışlardı (Hdt. VI. 33). Ardından Ionia'lılar Karia'lıları da bağlaşıklarına dahil ettiler (Diod. X. 25. 2-3). Sardeis'in kuşatılıp yanışı kentlerin Ionia'lıları desteklemelerindeki en önemli etmendi (Hdt. V. 103)¹²²². M.Ö. 497 yılında Amathous dışında bütün Kıbrıs Adası da Ionia'lılarla eş güdümlü Perslere ayaklanmışlardı (Hdt. V. 104). Dolayısıyla isyan gün geçtikçe daha sağlam örgütleniyordu. Düşman kuvvetleri her yönden sıkı ve sert biçimde zorlanıyordu.

Dareios Küçük Asya'daki satrap ve garnizon komutanlarına destek amaçlı takviye birlikler göndermekteydi. Batı Anadolu'yu oldukça iyi tanıyan Histiaios'u isyanı bastırmakla vazifelendirdiği Perslere yardım etmesi amacıyla Susa'dan Sardeis'e yolladı¹²²³. M.Ö. yak. 497 yılında Kıbrıs ayaklanmasını bastırmakla Kilikia'da konuşlanmış (Hdt. III. 90) garnizon komutanı Artybios görevlendirildi. Savaş iki cephede cereyan etti. Fenikelilerin oluşturduğu kraliyet donanması Kıbrıs ve Ionia savaş gemileriyle yaptıkları deniz savaşında Ionia'lılara yenilirken; Salamis önlerinde vuku bulan kara savaşında Pers ordusu kesin zafer kazandı. Küçük çapta mücadeleler sürse de, Kıbrıs eskisi gibi Pers boyunduruğuna girdi (Hdt. V. 108-116). Herodotos'un (V. 116) anlatısından, Perslerin bir diğer kolu Kıbrıs seferiyle *synkronize*

¹²²⁰ Hdt. V. 102-103. Plutakhos (*mor.* XI. 861 c d: *De Herod.* 24)'de Ionia ve Atinalıların Sardeis seferinde istenilen hedefe ulaşıldığını; yani Perslerin Miletos kuşatmasını kaldırdıklarını dille getirir. Herodotos (V. 102)'de Pers ordularının Ephesos'ta Ionia'lıları ağır bir mağlubiyete uğrattıkları anlatısının doğruluğuna şiddetle karşı çıkar. Lampsakos'lu Kharon'dan yaptığı alıntıyla savını desteklemeye çalışır. Kharon (*FGrHist* III A 262 F 10)'de bu olayları şu şekilde aktarır: Atinalılar yirmi gemiyle Ionia'lılara yardım için denize açıldılar. Sardeis'e ilerlediler ve kral kalesi haricindeki civar kentleri bütün hepsini ele geçirdiler. Bunları yaptıktan sonra Miletos'a geri çekildiler. Aristoteles (*Anal. Post.* II. 11, 94a36-37; 94b1-8) muhtemelen Kharon'un aynı pasajından yaptığı alıntıdan ötürü bu olayı aynı ifadelerle anlatır.

¹²²¹ Hdt. V. 37-38; Thuk. I. 18; ayrıca bk. Balcer 1995, 178.

¹²²² Balcer 1995, 180; Briant 2002, 148; Arslan 2010, 69.

¹²²³ Hdt. V.106-107; Ps. Non. *schol. myt.* V. 5. 11.

eş zamanlı Sardeis'in düşüşüne misilleme hareketi olarak İonia'da karşı saldırıya geçtiler. Ayaklanmanın öncüsü İonia'nın direnişi sonlandırıldığı takdirde, Küçük Asya'daki diğer kentler birer birer başkaldırılarına son vermek zorunda kalacaklardı. Dolayısıyla savaşın seyrine yön verecek olan bu askeri hareketin komutanlığı (*strategos*) ve eylem yetkisi Perslerin önde gelenlerinden ve Pers kralı Dareios'un damatları Daurises, Hymaies ile M.Ö. yak. 511 yılından itibaren, kıyı bölgelerinin komutanlığını icra eden Otanes'e verildi¹²²⁴. Savaşın nasıl cereyan ettiğine değinmeyen Herodotos (V. 116) İonia'luların ağır bir mağlubiyete uğradıklarını ve gemilerine çekilmek zorunda bırakıldıklarına değinir. İonia'lular isyanın bedelini üç general arasında kentleri bölüştürülüp yağmalanmakla ödemişti.

Daskyleion eyaletine bağlı bölgeler Troas, Hellespontos (Çanakkale Boğazı), Bosphoros (İstanbul Boğazı) ve Trakya'nın kontrolünün tekrar Pers hakimiyetine girmesi amacıyla iki cephede savaş sürdürüldü¹²²⁵. Daurises Hellespontos üzerine yürürken, Hymaies Propontis'e (Marmara) ilerledi. Daurises, Dardanos (Çınarlı), Abydos (Nara), Perkote (Bergas İskelesi), Lampsakos (Lapseki) ve Paisos'u (Şevketiye) birer gün arayla zapt etti. Paisos'tan Parion'a (Kemer) geçerken Karia'luların Perslere karşı başkaldırıda İonia'lularla işbirliği yaptığı haberini aldı. Dolayısıyla rotasını tekrar Hellespontos'a çevirdi, ordusuyla Karia'ya ilerledi (Hdt. V. 117). Dareios'un diğer damadı Pers generallerden Hymaies ise, Propontis seferi esnasında Mysia'da Kios'u (Gemlik) ele geçirdi. Buradayken Daurises'in birliğiyle Karia'ya ilerlediği bilgilendirildi. Yarıda kesilen askeri hareketi tamamlamak amacıyla Hellespontos'a geçti. İlion'da (Hisarlık) ikamet eden bütün Aiolis'lilere ve eski Troyalılarından geriye kalan Gergitha'lılara boyun eğdirdi. Ancak buradayken hastalanıp öldü (Hdt. V. 122).

Karia'lular Daurises'in askeri hareketini haber alınca ivedi Marsyas (Çine) Çayı kıyılarında *Leukai Stelai* (Beyaz Sütunlar) şeklinde nitelendirilen yerde toplanıp savaş hazırlıklarına başladılar. Persleri burada karşılayan Karia'lular cereyan eden savaş sonucunda ağır bir mağlubiyete uğrayıp Labraunda'da çınar ağaçlarıyla kaplı büyük kutsal ormanın ortasında yer alan Zeus Stratios (Ordular Tanrısı Zeus) Tapınağı'na sığındılar (Hdt. V. 119). Miletos'luların yardıma gelmesiyle cesaretlenen Karia'lular hemen savaş düzeni aldılar. Ancak ilkinden daha ağır bir yenilgi tattılar (Hdt. V. 120). Pers ordusunun Karia kentleri üzerine saldırıya geçtiklerini öğrenince, yılmayan Karia'lular Pedasos'a giden yol güzergahında pusuya yatarak düşmanın büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiler. Aralarında Daurises'in de bulunduğu pek çok kişiyi öldürdüler¹²²⁶.

Anlaşıldığı kadarıyla seferi çabucak yürütmek ve uygulamak amacıyla Küçük Asya isyanını bastırma yetkisi satraplardan ziyade Pers *strategos*'larına devredilmişti. Daurises ve

¹²²⁴ Ayrıca bk. How-Welles 1912, II 9; Murray 2006⁶, 484.

¹²²⁵ Balcer 1995, 183.

¹²²⁶ Hdt. V. 121; Strab. XIII. 1. 59 c. 611; ayrıca bk. Müller 1997, 363; Scott 2005, 139 vd.

Hymaies'in ölmesine müteakiben Sardeis satrabı Artaphrenes devreye girip kıyı bölgelerinin komutanı Otanes'le birlikte Ionia ve Aiolis bölgelerine saldırıya geçtiler¹²²⁷. Klazomenai (Urla) ve Kyme'yi (Aliağa) aldılar (Hdt. V. 123). Bu esnada, M.Ö. yak. 497 yılında, yıkımın kesin ve yakın olduğunu anlayan Aristagoras Miletos yönetimini Pythagoras'a bırakarak kaçmaya karar verdi. Dareios'un İskit Seferi'nden sonra, Edonia topraklarında Histiaios'a bağışlanmış olduğu, onun da duvarlarını örmeye başladığı Myrkinos'a yerleşmek üzere yelken açtı. Deniz yoluyla Trakya'ya geçti. Ancak Trakyalılar ile yaptığı bir savaşta hem kendisi hem de ordusu mahvoldu¹²²⁸. M.Ö. 497/496 yılında Histiaios, Sardeis'e ulaştı. Artaphrenes, Ionia Ayaklanması'nın arka planında Histiaios'un parmağı olduğunu anlayınca Histiaios o gece Sardeis'ten kaçtı¹²²⁹. Khios'a sığındı (Hdt. VI. 2-3). Khios'luların yardımıyla Miletos'a geçti. Ancak Miletos'lular tiranlara karşı verdikleri savaşla Histiaios'un kabul edilmesi bağdaşmayacağından, Miletos'un eski tiranını kente almadılar. Küçük çapta yaptığı saldırı girişimi sonuçsuz kalınca Khios'a geri dönmek zorunda kaldı¹²³⁰. Khios'lular Histiaios'un bundan sonraki faaliyetlerine dahil olmak istemediklerinden gemi talebini geri çevirdiler. Histiaios buradan Mytilene'ye geçti. M.Ö. yak. 495 yılında Lesbos'luların sekiz *triereis* donatığı küçük bir donanmayla M.Ö. 499 yılından itibaren Perslere karşı direnişlerini sürdüren Byzantion'a ilerledi¹²³¹. Burada boğazları tutarak Pontos'tan çıkan gemilere saldırmaya başladı. Byzantion önlerinde ve boğazda mevzilenmiş Histiaios Karadeniz'den gelen gemilere saldırıp yağmalamakla korsan faaliyetlerine başladı¹²³². Bu şekilde kısa süreliğine Daskyleion kontrolü altındaki boğazlarda deniz ticaretine sekte vurdu. M.Ö. 495 yılında ayaklanmayı bastırmakta yetersiz kalan Pers ordusu eş zamanlı üç dört cephede harp ederek güçlerini bölmektense, tek bir cephede savaşmaya karar verdi.

¹²²⁷ M.Ö. yak. 511 yılında Dareios Sardeis'ten Susa'ya geçmeden önce, Sardeis eyalet merkezine kardeşi Artaphrenes'i satrap (Σαρδίων ὑπαρχος) tayin etmesinin (Hdt. V. 25; 123; VI. 42) yanı sıra Asya'daki bütün kıyı bölgelerinin idaresi/των δ' ἐπιθαλασσίων των ἐν τῇ Ἀσίῃ ἄρχει πάντων de verildiği bilinmektedir (Hdt. V. 30).

¹²²⁸ Hdt. V. 124; 126; Thuk. IV. 102; Diod. XII. 68.

¹²²⁹ Hdt. VI. 1; Ps. Non. *schol. myt.* V. 5. 16-21; ayrıca bk. Paus. X. 33.

¹²³⁰ Miletos'ta ele geçen bir yazıtta Histiaios'un Apollon'a bir adağı belgenmiştir. Tarihi tam bilinmemekle birlikte M.Ö. 550 yılından sonrasına ait olduğu düşünülmektedir (*Syll*³ 3 vd.; *I.Didyma* n° 14; Tozzi 1978, 92):

Ἱστια[ἰός μ'] | [ἀνέθ]ηκε τῷ π[ό]λλω[ν].

¹²³¹ Hdt. VI. 5; ayrıca bk. Arslan 2010, 72.

¹²³² Hdt. VI. 5; 26; ayrıca bk. Blamire 1959, 149 vd.; Scott 2005, 87.

Histiaios'un Byzantion ve Kalkhedon'la ne türden bir ilişki içinde olduğu bilinmemektedir. Ancak Byzantion ve Kalkhedon, limanlarını Histiaios öncülüğündeki donanmaya açmamış olsa gerektir. Dolayısıyla Histiaios boğazdayken bir yandan intikam almak bir yandan da kısa sürede mali açıdan güçlenmek için korsanlığa başlamıştır. Özellikle Pers yanlısı Ionia kentlerinin; ayrıca kendisini kentlerine kabul etmeyen Miletos'luların gemilerini soymaya özen göstermiştir. Olasılıkla Hellas ve Küçük Asya'daki Hellenlerin ticaret gemilerini gasp etmeyi göze almamıştır. Byzantion ile Kalkhedon'lular ise, Histiaios'un korsan saldırılarına kısa süreliğine de olsa göz yummuşlardır (Arslan 2010, 72 dn. 241).

Resim 4.1 İonia Ayaklanması

Seferin başarıyla yürütülmesi için geniş çapta bir hazırlık yapıldı. Persepolis'te ele geçen tabletten Sardeis satrabı Artaphrenes'in Dareios'u bilgilendirmek ve emirlerini almak

amacıyla iletişim içinde olduğu bilinmektedir¹²³³. Nitekim M.Ö. 494 yılında Küçük Asya'daki bütün garnizon komutanları; satraplar; Dareios'un ek takviye gönderdiği diğer birlikler; Fenike, Mısır, Kıbrıs, Kilikia müttefiklerden meydana gelen 600 gemilik büyük bir donanmayla kesin bir sonuç için isyanın elebaşı Miletos'lar üzerine genel saldırıya geçtiler (Hdt. VI. 6). Deniz kuvvetleri bakımından üstün olan Miletos ve müttefikleri kara ordusu çıkarmamaya, düşmanı denizde karşılamaya karar verdiler. Savaş alanı olarak Miletos'un karşısındaki Lade Adası (Batmaztepleri) uygun bulundu (Hdt. VI. 7). Miletos seksen ve bağlaşıklarından Priene on iki; Myous üç; Teos on yedi; Khios yüz gemi; Erythrai sekiz; Phokaia üç; Lesbos yetmiş; Samos altmış gemiyle katıldı (Hdt. VI. 8). Ionia İsyanı'na Hellespontos Bölgesi'nden birçok kent aktif bir şekilde iştirak etmelerine rağmen, Lade Savaşı'na takviye birlikler göndermemeleri gerçekten ilginçtir. Bu durum Daskyleion satrabı Oibares ya da Dareios'un Merkez Asya'dan atadığı komutanlar önderliğinde Hellespontos Bölgesi'nde de yoğun askeri operasyonların yaşandığına delalet etmektedir. Ada açıklarında yapılan deniz savaşında Ionia donanması, kendilerini sayıca geride bırakan düşman birlikleri karşısında ağır bir yenilgiye uğradı¹²³⁴. Savaşın akabinde Persler bütün birlikleriyle Miletos'u karadan ve denizden kuşattılar. Kent ele geçirilip yağma edildikten sonra teritoryumu Persler ve Pedasos Karia'lıları arasında bölüştürüldü¹²³⁵. Halkı ise, Susa'ya götürülüp Ampe'ye yerleştirildi (Hdt. VI. 18; 20; 22). Böylelikle Miletos'luların Susa'ya sürülmesi, Miletos'a Perslerin yerleşmesini içeren bir nüfus mübadelesi gerçekleşmiş olsa gerektir¹²³⁶. Karia'lılar da birer birer Pers boyunduruğunu tanımak zorunda kaldılar (Hdt. VI. 25). Takriben beş yıl süren Ionia Ayaklanması M.Ö. 494 yılında Lade Savaşı ile son buldu¹²³⁷. Direnmenin çekirdeği kırılınca diğer kentler tek tek düştü ve ayaklanma bastırıldı. Ordunun bir kısmı Pers hakimiyetini sağlamlaştırmak ve daha imparatorluk yetkisine dahil edilmeyen yerleri dize getirmek amacıyla Küçük Asya'da kalırken geriye kalan kısmı ise, Merkez Asya'ya döndü. M.Ö. Ocak ya da Şubat 494 yılına tarihlenen Persepolis'te ele geçen Elamca tablette M.Ö. 490 yılındaki Marathon Seferi'ni yürütmekle tanınan Datis'in Lade Savaşı'ndan sonra kralın

¹²³³ M.Ö. 495 yılında Artaphrenes'in emrindeki hizmetlilerin Sardeis'ten Susa'ya giderken yol ve yevmiye masraflarının ne şekilde giderilmesi gerektiği hususunda yazılı bir direktifi söz konusudur. *PF* 1404 (Hallock 1969, 396; Wiesehöfer 2003, 113): “4, 65 *BAR unu Dauma aldı. Yirmi üç kişiden her biri bir buçuk KA (aldı). On iki delikanlıdan her biri 1 KA aldılar. O, Artaphrenes'in [Elam. Irdapırna] mühürlü bir belgesini yanında taşıyordu. Sardeis'ten yola çıktılar. Persepolis'e seyahat ettiler. 9. Ay, 27. Yıl. Hidali('de)’’.*

¹²³⁴ Hdt. VI. 9-17; Iust. II. 5. 12.

¹²³⁵ Miletos'un düşüşü için ayrıca bk. Anon. *περὶ ὕψους* XII. 1-2; XIV. 1; Strab. XIV. 1. 5 c. 634; 1. 7 c. 635; Tozzi 1978, 58 vdd. dn. 32; Balcer 1995, 187 dn. 67.

¹²³⁶ Miller 1997, 94; Ball 2015, 86 vd.

¹²³⁷ Hdt. VI. 18; ayrıca bk. Balcer 1995, 185; Briant 2002, 148; 154 vd.; Scott 2005, 457 vdd.; Murray 2006⁶, 487-489; Arslan 2010, 73.

emri doğrultusunda Sardeis'ten Persepolis'e gittiği belgelenmektedir¹²³⁸. Lindos Tapınak Kroniği'nin tarihi kesin olmamakla birlikte¹²³⁹ Datis önderliğinde kentin M.Ö. yak. 494? yılında kuşatılıp Pers imparatorluğuna ilhak edildiği kaydedilmektedir¹²⁴⁰.

Histiaios, Lade Savaşı'ndan sonra Miletos kuşatması esnasında, M.Ö. yak. 493 yılında Hellespontos'ta Ion ticaret gemileri üzerine korsan akınlarını sürdürmekle Abydos'lu Bisaltes'i görevlendirdi. Kendisi Lesbos'lularla birlikte Khios'a yelken açtı ve adayı ele geçirdi (Hdt. VI. 26). Miletos bozgunundan kaçan Ionia ve Aiolia'lılar Histiaios'a katıldılar. Thasos'u kuşatıp yağma akını düzenlemeyi tasarlarlarken Fenike donanmasının Miletos'tan çekilip diğer Ionia kentlerine yelken açtığı haberini alınca bu niyetinden vaz geçti. Lesbos'a gitti. Orduda kıtlık baş gösterince, Daskyleion Eyaletine bağlı Atarneus (Dikili/Kale Tepe) ve Kaikos (Bakırçay) ovalarındaki ekini kaldırmak üzere Mysia'ya çıkartma yaptı. Ksenophon'un (*Hell.* III. 2. 11 '*khorion iskhuron*')¹²⁴¹ anlatısından bilinen Atarneus'ta konuşlanmış garnizondan Histiaios'a ilk müdahale geldi. Muhtemelen Pers garnizon komutanı Harpagos ve emrindeki askerlerin ani baskınına uğradı. Ordusunun büyük bir bölümünü yitirdi. Kendi de esir düştü. Harpagos Daskyleion satraplık merkezinde ordusuyla konuşlanmasına rağmen, esir aldığı Histiaios'u Sardeis satrabı Artaphrenes'e götürdü (Hdt. VI. 26-30). Artaphrenes'in Büyük Kral Dareios'la kardeş bağı, Daskyleion satrabı Oibares'le kıyaslanınca yetki sahasının daha genişliğinden olsa gerektir. Harpagos, Histiaios'un öldürülmesini istediğinden bilhassa Artaphrenes'e teslim etti. Öngördüğü gibi Artaphrenes, Histiaios'u kazığa vurdurdu (Hdt. VI. 30).

Fenikelilerden meydana gelen Pers donanması M.Ö. 493/492 yılında –δευτέρω ἔτει/ ikinci yılında– Khios; Lesbos ve Tenedos'a (Bozcaada) baş eğdirdi. Hellespontos'un batı kıyısındaki bütün kentleri egemenliği altına aldı (Hdt. VI. 33). Kuvvetli donanmaya sahip adalar her ne kadar ele geçirilse de, Daskyleon'un hakimiyetine verilmemekteydi. Genellikle başlarına Pers yanlısı bir tiran atanılmaktaydı. Hellespontos'un doğu şeridini ise, M.Ö. yak. 497 yılında Daurises ve Hymaies emri altındaki Pers ordusu imparatorluğa dahil etmişti.

¹²³⁸ Lewis 1980, 194-195; 2002², 342-344; Kuhrt 2007b, I 224 n° 41; ayrıca bk. Murray 2006⁶, 487: 7 *marriš* (1 *marriš*= yaklaşık 10 litre) Datis [Elam. Datiya] *içkiyi erzak olarak aldı. O, kralın (Dareios'un) mühürlü bir belgesini yanında taşıyordu. Sardeis'ten süratle Persepolis'te kralın yanına gitti. XI. Ay, 27. Yıl. Hidali ('de)'*.

¹²³⁹ Bazı modern yazarlar Ionia İsyanı esnasında, M.Ö. yak. 494 yılında, Lindos'u ele geçirdiğini iddia ederken bazıları ise Datis'in Marathon Seferi esnasında yani M.Ö. 490 yılında zapt ettiğini savlamaktadır.

¹²⁴⁰ *IG* XI; XII, 1= *I.Lindos* 2; *SEG* XXXVI 747; XXXIX 727 col. D.1 str. 1-55= *FGrHist* III B 532 D (1-35): Pers kralı Dareios Hellenleri köleleştirmek için büyük bir donanma gönderdi. Rotası üzerindeki ilk ada burası olduğundan Pers donanması Lindos'ta demir attı. Yerli halk Perslerin gelişinden muazzam korku duydu. Herkes kalelere sığındı ve Lindos'ta korkunç bir izdiham yaşandı. Kent kuşatıldı. Teslim olmasına rağmen, Lindos susuzluktan kırılmak üzereydi. O vakit tanrıça kentin önde gelenlerinden birinin rüyasında göründü, itikatlı kalmalarını söyledi. Zira babasından su ihtiyacını dindirmesini istemişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kuhrt 2007b, I 224 vd. n° 42; Lewis 1980, 195; Balcer 1995, 212.

¹²⁴¹ Konuya ilişkin ayrıca bk. Tuplin 1987b, 236; Scott 2005, 149; 484.

Hellespontos'un Avrupa kıyılarında Khersonesos'tan pek çok yer zapt edildi¹²⁴². Ayrıca Daskyleion idari sahasındaki Marmara'dan İstanbul Boğazı'na kadarki güzergah üzerinde Perslere başkaldırmış Perinthos gibi Trakya yerleşimleri ile Selymbria ve Byzantion kentleri yer alıyordu. Ancak Byzantion ile Kalkhedon halkının bir kısmı Pers donanmasının komutasını ve ana bölümünü teşkil eden Fenikelilerin kentlerine gelmelerini beklemeden ülkelerini terk etti. Karadeniz'e yelken açarak orada Mesembria (Nesebur) kentine yerleştiler¹²⁴³. Bu sırada Fenike donanması bölgeye intikal etti. Byzantion ile Kalkhedon'u yağmalayıp boyunduruk altına aldı¹²⁴⁴. Buraları viran ettikten sonra Prokonnesos (Marmara Adası) ve Artake'ye (Erdek) ilerledi. Bölgedeki kentleri yeniden dize getirirken sadece Kyzkos'a (Belkıs) dokunmadı. Zira Kyzkos'lular Fenike donanması gelmeden önce Daskyleion satrabı (*hyparkhos*) Megabazos'un oğlu Oibares ile anlaşıp kralın hakimiyetini kabul etmişlerdi. Fenike donanması rotasını tekrar Khersonesos'a yönelmiş Kardia dışında bütün kentleri dize getirmişti (Hdt. VI. 33).

Nitekim Daskyleion hakimiyetindeki neredeyse bütün kıyı kentler, Ionia Ayaklanması'na Sardeis satraptık bölgesindeki gibi, yoğun bir katılım göstermiş ve sonuna kadar direnmiştir. Hellespontos kıyı şeridinden Dardanos; Abydos; Perkote; Lampsakos; Paisos; Parion; Mysia'da Kios; Propontis'te Kyzikos; Bosporos'tan Byzantion ve Kalkhedon Perslere başkaldırmışlardı (Hdt. V. 117; 122; VI. 33). Aynı şekilde Trakya Khersonesos'un da isyana destek vermişti (Hdt. VI. 33). Bu kentlerin hangileri olduğu bilinmemektedir. Olasılıkla Herodotos'un (VI. 36) Miltiades'in Kardia ve Paktya arasında ördüğü duvar arasında kalan güzergahı kast etmiş olsa gerekir¹²⁴⁵. Kyzikos, Byzantion, Kalkhedon ve Khersonesos'un ancak Fenike donanmasının Daskyleion satrabı Oibares'e yardıma gelmesiyle Pers egemenliğine girebilmiştir. Bu da Oibares'in elinde yeterli bir donanmanın olmadığını göstermektedir. Hellespontos'ta geniş kitle ayaklanmaları aralıksız sürerken; bir yandan M.Ö. 497/496 yılında Histiaios'un Byzantion'da mevzilenip Bosporos'ta Pers ve yandaş ticaret gemilerine düzenle-

¹²⁴² Scott 2005, 159.

¹²⁴³ Hdt. VI. 33; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803-804; ayrıca bk. Scott 2005, 160 vd.; Hammond 2006⁶, 493; Arslan 2010, 73 dn. 246.

¹²⁴⁴ Hdt. VI. 33.

W. P. Newskaja'ya (1955, 70) göre, Byzantion'daki Heraia Akra (Hera Burnu) üzerinde yer alan Hera Tapınağı, Dareios'un İskit Seferi'nden (Dion. Byz. II. 2 fr. 9) ziyade, bu sırada Fenikeliler tarafından yakılmıştır. Yazara göre, bu şekilde Fenikeliler bir yandan Byzantion'luları Pers kralına karşı ayaklandıkları için cezalandırırken diğer taraftan da Hellenlerin ayaklanma sırasında Sardeis'i tapınaklarıyla birlikte yakıp yıkmalarının (Hdt. V. 99-102) bedeli olarak Byzantion'daki Hera Tapınağı'nı yağmalamış ve yerle bir etmişlerdir. Ayrıca bk. Arslan 2010, 74 dn. 247.

Herodotos'a (VI. 33) göre, ardından Fenikeliler, Prokonnesos ve Artake'ye yelken açmışlardır. Buraları da yaktıktan sonra, ilk seferde dokunmadıkları kentleri ele geçirmek üzere yeniden Khersonesos üzerine sefer düzenlemişlerdir.

¹²⁴⁵ Ksenophon (*Hell.* III. 2. 10) Khersonesos Bölgesi'nde on bir ya da on iki tane kentten bahseder. Kuzeybatı kıyısındaki başlıca kentler Kardia (Bakla Burnu); Alopekonesos; Limnai; Adanın sonunda Elaiou (Eles Burnu); güneydoğu kıyısında Madytos (Eceabat), Sestos; Kallipolis; Krithote ve Paktye; Paktye'den içeriye doğru Agora'dır. Ayrıca bk. Scott 2005, 159.

diği korsan akınlarıyla Pers kontrolü azalmıştı. Daskyleion satrabı Oibares her iki cephede savaşmak zorunda kalmış; ancak pek de başarı sergileyememiş gibi gözükmektedir.

Daskyleion eyalet idaresindeki Hellespontos Bölgesi'nin Ionia Ayaklanması'na aktif katılımına rağmen, Herodotos satrap Oibares'in isyanda nasıl bir rol oynadığına neredeyse hiç değinmemiştir. Bunda da Dareios'un isyanı bastırmakla M.Ö. 522 ve 521 yılındaki gibi – Arakhosia'ya satrabı Vivana ile Baktria'ya satrabı Pers Dadarshi– valiler yerine Küçük Asya'daki garnizon komutanlarıyla Merkez Asya'da Daurises ve Hymaies'i tam yetkili komutan ataması önemli bir etmen olmalıdır. Bu durum Küçük Asya'da satraplar ve garnizon komutanlarının denetiminde yeterli askeri birliğin olmadığını göstermektedir. Sardeis satrabı Artaphrenes'in isyana doğrudan müdahil olmasında Ionia'luların Küçük Asya'da Pers hegemonyasına son vermek amacıyla önemli idari merkez üssü Sardeis'i işgal edip yakmaları ve Artaphrenes'i kuşatma altına almaları asıl etmen olsa gerektir. Ayrıca Daurises ve Hymaies'in sefer esnasında ölmeleri takviye birlikler gelene kadar Artaphrenes'in liderliğini gerekli kılmış olmalıdır. Sardeis satrabı ayaklanmanın ardından eyalet bölgesinde iç huzur ve ekonomik refahı sağlamak adına yeni düzenlemelere gitti. Zira ancak intizamla işleyen idari ve mali bir yapıyla can-mal güvenliği ya da kazanca göre eşit vergilendirme gerçekleştirilebilirdi. Artaphrenes bütün kent temsilcilerinden meydana gelen Ionia delegeleriyle Sardeis'te meclis toplantısı yaptı. Alınan karar uyarınca kentler aralarında yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü birbirlerinin teritoryumlarını yağmalayıp gasp etmeyecekler; bilakis ihtilaf karşısında hakeme başvuracaklardı. Artaphrenes otuz *stadia*'ya denk gelen Pers ölçü birimi parsangla (= *parasanges* [παρσάγγης]) her bir kentin topraklarını tek tek ölçüttü. İmparatorluğun satraplara tanıdığı yetkiyle Artaphrenes tarım arazisi miktarına göre kent başına düşen *phoros* miktarlarını belirledi¹²⁴⁶. Böylelikle vergilendirme şahsi gelir yerine araziye dayandırıldı. Bu şekilde Ionia'lular bir yandan da usta oldukları ticarete teşvik edilmeye çalışılmıştır. Daskyleion eyalet valisi Oibares'in Hellespontos Bölgesi'nde böylesi bir idari ve mali iyileştirme reformu yapıp yapmadığı belirsizdir. Beş yıla aşkın süren Ionia Ayaklanması'nda Hellespontos Bölgesi'nin aktif katılımı ve savaşın bu yerlerde yoğun hissedilmesinin yarattığı kaos ortamı Daskyleion satrabını çeşitli düzenlemelere gitmesini zorunlu kılmış olabilir.

4.8. Daskyleion Satrabı Megabates'in? İdaresindeki Hellespontos Bölgesi'nin Hellas Seferi'nde Rolü (M.Ö. 480-477)

Ionia Ayaklanması'nın bastırılmasının hemen akabinde Dareios tam yetkiyle görevlendirdiği bütün *strategos*'ları Susa'ya geri çağırdı. Hazırlattığı büyük bir ordu ve donanmanın

¹²⁴⁶ Hdt. VI. 42. Diodoros (X. 25. 4)'de Artaphrenes kentlerin yasalarını revizyon etti ve *phoros* miktarını ödenebilecek şekilde yeniden düzenledi.

başına M.Ö. 492 yılının ilkbaharında kızı Artozostra'la evlendirdiği Gobryas oğlu Mardonios'u komutan atadı. Mardonios bu orduyla Kilikia'ya geldi ve olasılıkla Tarsus'ta konakladı (Hdt. VI. 43)¹²⁴⁷. Burada ordu iki rota izledi: Bir kısmı kara yoluyla Hellespontos'a ilerlerken Mardonios da filoyla denizden Ionia'ya yelken açtı. Ionia'ya geldiğinde tiranları kentlerden sürgün edip demokrasi rejimini getirdi. Ardından Avrupa ve Trakya'ya giden yolların istasyonu olan Daskyleion eyalet merkezinin idari yetkisindeki Hellespontos'a geldi. M.Ö. 493/492 yılında Hellespontos ve Propontis'te Pers hakimiyeti sağlandığından bölgede askeri bir operasyon düzenlemedi¹²⁴⁸. Kralın buyruktusu doğrultusunda Hellespontos'ta Daskyleion satrabından kara ordusu ve donanma temin ederek emri altındaki birliğe takviye etti (Hdt. VI. 43). Avrupa içlerine ilerlemek amacıyla Trakya'ya geçti. Ionia Ayaklanması esnasında tarafsız kaldığı anlaşılan ve imparatorluğa *phoros* (haraç) vermeyen Thasos'u savaşmaksızın krallığa ilhak etti (Hdt. VI. 44; 46; 48). M.Ö. yak. 512 yılında Pers hakimiyetini kabul eden ve eski Daskyleion satrabı Megabazos'un oğlu Bubares'le yapılan evlilik bağıyla yarı özerkliğini koruyan Makedonya'dan¹²⁴⁹ imparatorluğa dahil edilmeyen bütün halkları boyunduruğa aldı (Hdt. VI. 44)¹²⁵⁰. Akanthos'tan yola çıkıp Athos/Akte Dağı'nı dolaşırken büyük bir fırtınaya yakalandı, çok sayıda gemi ve mürettebat kaybetti¹²⁵¹. Trakya'da birkaç ay süren askeri hareketin ardından Küçük Asya'ya geri döndü¹²⁵².

Büyük Dareios, Atina ve Eretria'nın Ionia Ayaklanması'na karışmasından dolayı onlardan öç almaya karar verdi. Ardından Hellas kentlerine boyun eğmeye çağırın elçiler gönderdi. İçlerinden iki kent, Sparta ve Atina, savaşı kaçınılmaz kılacak şekilde habercileri idam ettirdi. Bunun üzerine Dareios, M.Ö. 490 yılında Datis ve yeğeni Sardeis satrabı Artaphrenes'in oğlu Artaphrenes¹²⁵³ komutasındaki Pers donanmasını Hellas'a gönderdi¹²⁵⁴. Görevleri Ionia

¹²⁴⁷ Kilikia, Küçük Asya'ya giden imparatorluk yolunun kontrol noktası ve geleneksel deniz üssü olarak hizmet görmekteydi (Hdt. VI. 43; 95; VII. 91; Wallinga 1987, 68; 1993, 119 dn. 36; Scott 2005, 90; 194 vdd.; Klinkott 2005, 93.). Ayrıca Dareios ve ardılları zamanında Kilikia, burada konuşlanmış ve sürekli hazır tutulan bir kraliyet savaş filosuna (*basilikos stolos*) ev sahipliği yapmaktaydı.

¹²⁴⁸ Briant 2002, 157.

¹²⁴⁹ Hdt. V. 17-21; ayrıca bk. VIII. 136; Iust. VII. 3. 7-9; 4. 1.

¹²⁵⁰ Herodotos (VII. 108) Megabazos ile Mardonios'un seferleriyle Thessalia'ya kadar bütün ülkelerin imparatorluğa tabi kılındığını ve *phoros*'a bağlandığını belirtir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Balcer 1995, 157; Briant 2002, 201; Scott 2005, 198.

¹²⁵¹ Hdt. VI. 44; *FGrHist* III A 262 F 3 a-b; III C 1 687b F 1 'Kharon'= Ath. *Deip.* IX. 51; Ael. *Var.* I. 15.

Bu hezimetin ardından Makedonya'da kamp kurduğu sırada Trakya Bryg'lerin gece baskınına uğradı. Bu halkı boyunduruk altına almakla birlikte yaralandı ve çok sayıda adamını yitirdi (Hdt. VI.).

¹²⁵² Hdt. VI. 45; Schol. Aesch. *Per.* 8-16; 2. 13 Schol. Lycophr. 1432. 22-30; ayrıca bk. Briant 2002, 156 vdd.; Scott 2005, 194-203; Hammond 2006⁶, 494.

Herodotos (VI. 94) büyük bir başarısızlık şeklinde değerlendirse de, Mardonios'un yürüttüğü bu seferle bölgedeki Pers hakimiyeti pekiştirildi.

¹²⁵³ M.Ö. 99 yılında Lindos kent meclis kararıyla Athena Tapınağı'na Lindos Tapınak Kroniği'nin kazındığı mermer bir stel dikilmiştir. Bu epigrafik belgede kesin olmamakla birlikte, Artaphrenes'in *stratagos* görevi de belgelenmektedir. *IG* XI; XII, 1= *I.Lindos* 2; *SEG* XXXVI 747; XXXIX 727 col. C.1 str. 65= *FGrHist* III B 532 C (32): (XXXII) [Ἀρταφέρνης ὁ στραταγός τοῦ Περσῶν βασιλέως] [Δαρείου κτλ./*Pers kralı Dareios'un stratagos'u [Artaphrenes]* v.d.

¹²⁵⁴ Hdt. VI. 94; Plut. *Arist.* V. 1.

Ayaklanması'nda Sardeis'in işgal edip yakılmasına katılan Atina ile Eretria'yı köleleştirmek ve halkını Susa'ya kralın huzuruna getirmektir¹²⁵⁵. Dolayısıyla muhtemelen Dareios bu sefere imparatorluk sınırlarını genişletmeye yönelik yeni bir girişimden ziyade kendine ait saydığı topraklar içindeki bir hareket gözüyle bakmış olmalıdır¹²⁵⁶. 600 *trieres*'ten meydana gelen Pers donanması Ionia'ya doğru yola çıktılar (Hdt. VI. 95)¹²⁵⁷. Buradan Hellespontos ve Trakya güzergahlarını izleyecekleri yerde Ionia Ayaklanması'na vesile olan Naksos'u almak amacıyla Samos'a, oradan Ikaros ve Kyklades Adaları arasındaki istikamete yöneldiler (Hdt. VI. 95). Sırasıyla Naksos¹²⁵⁸, Delos, Karystos'u ve Eretria'yı ele geçirip Pers boyunduruğunu kabul ettirdiler¹²⁵⁹. Ancak aynı yıl Atina'nın 30 km kuzeydoğusundaki Marathon Ovası'nda yapılan meydan muharebesinde, Miltiades komutasındaki Atinalılar ve Plataia'lılar tarafından bozguna uğratıldılar¹²⁶⁰.

Büyük Kral Dareios Marathon yenilgisinin akabinde Hellas'ı imparatorluğa ilhak etmeye kesin karar verdi. Zira Hellas üzerine düzenlediği zaferden yenilgiyle çıkma olasılığı minimum düzeydeydi. Askeri açıdan her türlü avantajlı bir konuma sahipti. Batı Anadolu'nun kontrollü Perslerin elindeydi. Mısır ve Fenikelilerden meydana gelen büyük bir donanma kurabilirdi. Zaten karşılarında kendi iç çekişmeleriyle uğraşan bir halk vardı. Dolayısıyla gerekli savaş hazırlıklarını yapmaya başladı; ancak hazırlıkların dördüncü yılındayken Mısır

¹²⁵⁵ Hdt. VI. 95; Plat. *Leg.* III. 698b-e; 699a-d; Corn. Nep. *Milt.* I. 4; Plut. *Arist.* V. 1-2; 5; Ael. *Arist.* XLVI. 163. 6; Suda α 4022 s.v. <Ἀρταφέρνης= Artaphernes>; δ 89 s.v. <Δᾶτις= Datis>; Ath. *Deip.* XIV. 652 b-c; ayrıca bk. Briant 2002, 158.

¹²⁵⁶ Zira M.Ö. 508 yılında Atinalı Kleistenes'in elçileri Sardeis satrabı Artaphernes'e Pers imparatorluğunun egemenliğini kabul ettikleri manasına gelen toprak ve su vermişlerdir (Hdt. V. 73). Konuya ilişkin bk. Ball 2015, 100 vd.

¹²⁵⁷ Datis ve Artaphrenes Susa'dan Kilikia'ya gelip Aleion ovasında kamp kurdular. Bu esnada Dareios'un haraç getirmekle (*dasmophoros*) mükellef halklara verdiği buyrultu doğrultusunda geçen yıldan hazırlanan yük gemileri geldi. Süvari birliğinin at ihtiyacını karşılamak amacıyla Kilikia gibi tabi kentlerden haraç yerine istenilen atlar bu gemilere yüklendi. Zira Kilikia'lılar krallığa yılda her güne bir tane denk gelecek şekilde 360 beyaz at vermekle yükümlüydüler (Hdt. III. 90).

¹²⁵⁸ Perslerin gelişini beklemeden Naksos'lular dağlara çekildiler. Persler terk edilmiş kenti ve tapınağı yakıp vakit kaybetmeden diğer adaların üzerine yöneldiler (Hdt. VI. 96; Plut. *mor.* XI. 869 a-d; *De Herod.* 36-37).

¹²⁵⁹ Hdt. VI. 97-102; Plat. *Leg.* 698c; Schol. Aesch. *Per.* 27-32; Schol. Lycophr. 1432.46; Dio Khrys. *Orat.* XI. 147-150; Philostr. *vit. Apoll.* I. 25. 32.

¹²⁶⁰ Hdt. VI. 94-117; VII. 10; Thuk. I. 18. 1; *FGrHist* III C 688 F 13 (22) 'Ktesias'; Plat. *Leg.* 698c; *Men.* 240a; *Gorg.* 516d-e; *FGrHist* II B 115 F 153 'Theopompos'; Aiskh. *Pers.* str. 471-479; *Ktes.* str. 181; 186; 259; Isok. *Paneg.* 91; *Panath.* 195; *de Pac.* 38; *Antid.* 306; *Phil.* 147; Corn. Nep. *Milt.* I. 4-6; Diod. X. 27. 1-3; Plut. *Arist.* V. 1-2; *Thes.* XXXV. 8; *Them.* III. 5; *mor.* XI. 861e-f; 862 b-c; *De Herod.* 25-26; Plut. *mor.* IV. 305 b-d; *para. min.* 1; VIII. 628 d-f; *Quaes. Conv.* 2-3; Dio Khrys. *Orat.* XII.1.147-150; Paus. I. 14. 3-7; 15. 3-4; 32. 5-7; II. 39. 2-5; III. 4. 5-8; IV. 35. 3-6; V. 11. 5-8; Plin. *nat.* XXXV. 34; Polyain. *strat.* VII. 11 'Dareios'; Iust. II. 9. 8-21; Ath. *Deip.* II. 101; VI. 253 f; IX. 380 c; Diog. Laert. I. 56. 3; Ael. *Arist.* XII. 128. 26; XLVI. 174; Luc. *Amp.* XIII. 3; Schol. Aesch. *Per.* 32-40; Schol. Aristoph. *eq.* 781 b-c; *nub.* 986; *pac.* 289 a-g; Schol. Lycophr. 1432. 45-53; Frontin. *strat.* II. 9. 8; Suda α 4022 s.v. <Ἀρταφέρνης= Artaphernes>; δ 89 s.v. <Δᾶτις= Datis>; 929 s.v. <Διέξιφίσις= Dieksiphiso>; λ 49 <Λακεδαίμονος= Lakedaimonos>; Tzet. *Chil.* I. str. 860-871.

Marathon'un seferine ilişkin yazıtlar için bk. *IG I³ 609= I³ 784*; *SEG* XII 54 'Aphidna'lı Kallimakhos'; *Syll* 23 b 'Marathon savaşında Medlerden elde ettikleri ganimetlerin Apollon'a adanması'; ayrıca bk. *IG II² 2788= SEG* XXXVI 237; Tod 1985, II 16-26. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Raubitschek 1940, 53-59; Hammond 1968, 13-57; 2006⁶, 491-517; Dandamayev 1989, 173-178; Doenges 1998, 1-17; Balcer 1995, 207-224; Briant 2002, 160 vdd.; Sekunda 2002, 7-93; Scott 2005, 597-647.

ayaklanması ve ardından oğulları arasındaki taht kavgası Hellas Seferi'ni sekteye uğrattı¹²⁶¹. M.Ö. 486 yılında Dareios'un ölmesi ve M.Ö. 485 yılında Mısır Ayaklanması'nın bastırılması bu seferin ertelenmesine yol açtı (Hdt. VII. 1-2; Diod. XI. 2. 1-2). Tahta geçen Kyros kızı Atossa'dan olma oğlu Eski Persçe *Xšayaršā*; Babilce *Rtaxšačā*¹²⁶²; Elamca *ik-še-ir-iš-šá*; Akkadça *hi-ši-'-ar-šá*¹²⁶³ şeklinde addedilen Kserkses¹²⁶⁴, Mısır seferinin ardından bütün dikkatini babasının yarıda bıraktığı savaş hazırlığına verdi¹²⁶⁵. Bu hazırlık beş yıl boyunca sürdü. Boyunduruk altındaki her bir halkı/ülkeyi zora sokmadan sosyo-ekonomik özelliklerine göre belirlediği savaş levazım ve gereçlerini karşılamalarını buyurdu. Uyuşu altındaki bütün halkların/ülkelerin hepsinden ayrı ayrı belirlediği kontenjane –kara ve deniz– göre asker göndermelerini, savaş ve yük gemileri donatmaları; bazılarına kralın ve ordunun iâşesini karşılamaları; köprünün yapımı için Mısırlılara papirüs; Fenikelilere keten ve kenevir liflerinden halatlar hazırlamaları (Hdt. VII. 34); bazılarına ise köprünün inşasında çalışacak işçiler göndermeleri direktifini verdi (Hdt. VII. 21; 25). Ordunun geçeceği bütün yol hatları önceden belirlendi. Asker ve hayvanlar yiyecek sıkıntısı çekmesin diye, uzun tetkikatın ardından geçilecek yollar boyunca çeşitli depolar hazırlatıldı. Bunların yapımını Fenikeliler ve Mısırlar üstlendi. Hakimiyet altındaki bütün ülkeler kendileri adına ayrılan ambarlarını doldurmakla yükümlüydüler. Hellas'a ana geçiş güzergahı Hellespontos ve Trakya'da belirlenen ambarların büyük çoğunluğunu Hellespontos kentleri doldurmakla sorumluydu. Bunlarla Daskyleion satrabı ve başlarında *hyparkhos*'un yer aldığı geniş bir memur kadrosu bizzat ilgilenmekteydi. Kserkses'in Hellas Seferi hazırlıkları esnasında Daskyleion satrap atamalarında bir değişiklik söz konusudur. Kral Megabazos oğlu Oibares'i görevden alıp yerine Naksos Seferi'nde komutanlık vazifesini üstlenen amcasının oğlu Megabates'i getirmiştir (Thuk. I. 129). Oibares'in ne kadar süre Daskyleion valiliğini icra ettiği bilinmemektedir. Kesin görev

¹²⁶¹ Dareios tahta çıkmadan önce Gobryas'ın bir kızıyla evliydi ve ondan aralarında Artobazanes'in de yer aldığı üç çocuğu vardı (Hdt. VII. 2). Tahta çıktıktan sonra hükümdarlığını pekiştirmek amacıyla bir dizi evlilikler daha gerçekleştirdi. Bunlar arasında Kyros'un iki kızı Atossa ve Artystone de vardı. Atossa'dan II. Kserkses dünyaya geldi. Pers gelenekleri uyarınca çocuklardan en büyüğü kral naibi olurdu. Dolayısıyla I. Dareios'un en büyük oğlu Artobazanes'in yasalar uyarınca imparator olması bekleniyordu. Ancak Kserkses'in Büyük Kyros'un torunu olması asıl önceliğin kendisine verilmesine neden oldu (Hdt. VII. 3).

¹²⁶² *XPa* 6, 11; *XPh* 11 vd., 21 vd.; *XPc* 6, 9 vd.; *XPd* 8 vd., 15 v.d. (Kent 1953, 148-150); Daskyleion *bullā*'ları (Schmitt 2002 I, 194 SXg; 196 SXf; Kaptan 2002 II, 3 DS 2; 5 DS 3).

¹²⁶³ Kent 1953, 182.

¹²⁶⁴ *XPf* 4 (Kent 1953, 149 vdd., 4. 27-43); *XPf* 4 (Kent 1953, 149 vdd., 4. 27-43); *Kral Kserkses: Dareios'un başka oğulları vardı: Ancak bunu Ahura Mazda istedi: Benim babam Dareios bizzat kendisinden sonra beni en büyük kral yaptı (mathišta). Benim babam Dareios kendi mekanına gidince (ölünce), Ahura Mazda'nın inayetiyle babamın yerine kral oldum.* Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. VII. 2-3; Iust. II. 10. 1-10; Plut. *Artaks.* II. 3. Ayrıca bk. Briant 2002, 518-520; Kuhrt 2007b I, 244 vdd.

¹²⁶⁵ Hdt. VII. 1-4. Platon (*Leg.* III. 698b-e; 699a-d) Marathon Savaşı sonrasında gelişen olayları Hellen perspektifinden canlı bir betimlemeyle sunar: Bundan sonra büyük hazırlıklar yapıldığına ilişkin haberlerin ardı arkası kesilmedi. Kralın sonu gelmez tehditleri ortalıkta dolaştı durdu. Ardından Dareios'un öldüğü; genç ve ateşli oğlunun tahta çıktığını; seferden vazgeçmeye hiç de niyetli olmadığını duyular. Marathon Savaşı yüzünden Atinalılar bütün bu hazırlıkların kendilerine karşı yapıldığını düşünüyorlardı. Athos Dağı'na bir tünel açıldığını; Çanakkale boğazına gemilerle köprü kurulduğu ve gemilerin sayısını duydukça artık ne karada ne de denizde kurtuluş olmadığına iyice inandılar.

süresi M.Ö. 512 yılından M.Ö. 493/492 yılıdır. Bu vazife değişiminin Hellas Seferi esnasında olduğu aşikardır (Thuk. I. 129). Ancak görevden alınma tarihi ve nedeni belirsizdir. Bunun yanı sıra Megabates'in Daskyleion satraplığı, Pausanias'ın M.Ö. 478 yılında Byzantion'u zaptıyla sona ermiş; Kserkses yerine Pharnakes oğlu I. Artabazos'u getirmiştir¹²⁶⁶.

Daskyleion satraplık bölgesi Hellas seferinde kral ve ordunun iâşesi için buğday¹²⁶⁷, arpa, çavdarın yanında –gerçi buğday ve arpanın büyük çoğunluğunu bölgenin tahıl ambarı Mısır karşılamış olsa gerektir– özellikle Hellespontos'un Avrupa'ya açılan yol istasyonuna ev sahipliği yapması nedeniyle taze sebze-meyve; Daskyleion *bullâ*'larında sıkça rastlanan boğa, geyik, keçi, horoz, balık gibi et ve ordudaki hayvanların yem ihtiyacını temin etmiş olmalıydılar¹²⁶⁸. Erzak stokunun büyük bir bölümü Trakya'da Beyaz Burun (Λεύκη ἄκτις) denilen yerde; Perinthos'luların Tyrodiza/Teiristasis/Peristeri (Şarköy) kentinde; bir kısmı Doriskos'ta; Strymon üzerindeki Eion'da ve Makedonya'da toplanmıştı (Hdt. VII. 25; 58; 113; 121)¹²⁶⁹. Asya ile Avrupa'yı birleştirecek köprü yeri için Daskyleion satraplık bölgesindeki Abydos (Nara) ile Sestos (Akbaş Burnu) belirlenmişti. Zira iki kent arasında doğru bir çizgi çekilirse köprü uzunluğu kısadır¹²⁷⁰; Abydos ile Sestos birbirinden takriben yedi *stadion* (1. 480 m) uzaklıktaydı¹²⁷¹. Köprü yapımı Daskyleion satrabı Megabates'in? denetimi altında sürdürülmüş olsa gerektir. Gerekli insan ve malzeme eksiklikleri tespit edilip bu giderlerin büyük kısmı Daskyelion'da (Hisartepe) satrabın sarayı içinde yer alan eyalet hazinesinden karşılanmış olmalıdır. Daskyleion eyalet bölgesindeki Hellespontos halklarının denizciliğe eğilimlerinden ötürü tayfa ve piyade askerleri¹²⁷²; gemi yapımında çalışacak işçiler vermiş olmalıdır. Dareios'un İskit Seferi'ndeki gibi, Hellas savaşında da Pers donanmasına önemli sayıda gemi yardımıyla katkıda bulunmuştur. Kraldan köprüleri kurmak üzere ülkelerinde kalmalarını

¹²⁶⁶ Thuk. I. 129; ayrıca bk. Hdt. V. 32.

¹²⁶⁷ Daskyleion *bullâ*'sı üzerinde ele geçen mühür baskıda buğday başağı betimlenmiştir (Kaptan 2002 II, 143 n° DS 159).

¹²⁶⁸ Kaptan 2002 II, 84 n° DS 56-57; 121 n° DS 106 (boğa);80 vd. n° DS 47-48; 50; 84 vd. n° DS 58-59 (keçi); 102 vd. n° DS 80-82; 119 n° DS 104 (geyik); 130 vd. n° DS 128-130 (horoz).

¹²⁶⁹ Ayrıca bk. Balcer 1995, 230; Müller 1997, 969-972.

¹²⁷⁰ Strabon'a (XIII. 1. 22 c. 591) göre, Avrupa'yı Asya'dan ayıran ve Kserkses tarafından köprüyle aşılacak yedi *stadion*'luk kent Abydos'tur. Köprünün kurulduğu yerde Avrupa en dar çıkıntısını oluşturur. Kentin yönetimi Abydos'la yakınlığından dolayı yönetim henüz kıtalar olarak sınırlanmadığı bir dönemde Abydos'la birlikte aynı valiye verilmişti. Abydos ile Sestos limanları birbirinden yaklaşık otuz *stadion* uzaklıktadır. Abydos, Propontis'e Sestos'tan daha uzakta; Sestos ise biraz daha yakındı. Sestos civarında köprü kıyıya Apobathra'da bağlanmıştı. Sestos, Propontis'e doğru buradan gelen akıntının uzağına kurulmuştur. Bu nedenle Sestos'tan karşıya geçiş daha kolaydı. Önce kıyıda Heros Kulesi'ne ulaşıldıktan sonra akıntının yardımıyla karşıya geçilir. Abydos'tan diğer tarafa geçecek olanlar, kıyı boyunca Sestos karşısındaki bir kuleye doğru aksi yönden sekiz *stadion* kadar çıkmaları ve geçişte akıntının şiddetini kırmak için eğik olarak seyretmeleri gerekir.

¹²⁷¹ Hdt. IV. 85; Ksen. *Hell.* IV. 8. 5; Strab. XIII. 1. 22 c. 591; Plin. *nat.* IV. 24 [75]. Köprü yapımına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hammond - Roseman 1996, 91.

¹²⁷² Herodotos (VII. 84-88)'de Pers ordusundaki süvari birlikleri oluşturan ülkeleri sayarken Küçük Asya'dan herhangi bir kentin adına rastlanmamaktadır. Bunlar Persler; Sagartia'lılar; Medler ve Kissia'lılar; Baktria ve Kaspia'lılar; Parikania, Hintliler ve Araplar'dır.

emrettiği Abydos dışındaki diğer Hellespontos kentleri toplam 100 gemi göndermişlerdi¹²⁷³. Bununla birlikte Daskyleion valisi Kserkses'i köprünün her aşaması ve harcanılan masrafları detaylı dokümanlarla bilgilendirmiş olmalıdır. Daskyleion'daki arşiv binasından ele geçen Kserkses'e ait iki *bulla* büyük olasılıkla bu seferle ilişkin kralın satraptan istediği emir ve buyrultularını içeren yazışmalardan ibaret olsa gerektir¹²⁷⁴. M.Ö. 492 yılında Mardonios'un yaşadığı büyük zayıtın tekrar vuku bulmaması amacıyla Abydos ile Sestos'ta kurulan köprülerle eş zamanda Athos Dağı'na tünel açılmaktaydı¹²⁷⁵. Daskyleion satrabı olasılıkla bu kazı çalışmalarına Hellespontos'tan gemi seferleriyle yiyecek ve işçi nakli katkısında bulunmuş olmalıdır.

Beş yıllık süre zarfında ordunun gereksinimleri ve eksikleri tamamlandı. Karargâh merkez üstü olarak Kappadokia'daki Kritalla kenti seçildi. Kserkses olasılıkla Sebaste (Sivas), Mazaka (Kayseri) ve Tyana'dan (Kemerhisar) Kappadokia içlerine ulaştı¹²⁷⁶. Belirlenen günde bütün askeri kuvvetler Kritalla'da bir araya geldi. Aralarında Daskyleion satrabının bulunduğu bütün diğer satraplar eyalet bölgelerinden temin ettikleri çeşitli asker kontenjanlarından oluşan birliklerini getirdiler¹²⁷⁷. Kserkses söz verdiği üzere bunlar arasında en iyi orduyu düzenleyen satrapları onurlandırdı. Kral getirilen piyade ve süvari birliklerini önem derecesine göre çeşitli komutanların idaresi altında yeniden organize etti¹²⁷⁸. Bu durumun en azından eyalet valilerinin yetkisindeki askerler için söz konusu olduğu ihtimali oldukça yüksektir. Satraplar eyalet bölgelerinde topladıkları asker; yiyecek-erzak; silah; gemi v.d. gereksinimleri karşılamanın dışında Hellas Seferi'ne etkin şekilde iştirak etmemiş olsa gerektirler. Zira imparatorluğun idari ve iktisadi sisteminin düzenli işlenmesini sağlayan satrapların uzun

¹²⁷³ Hdt. VII. 95. Pers donamasını 1207 tane *triereis*'ten meydana gelmekteydi. Donanmanın en önemli kısmını teşkil eden Kambyzes'ten itibaren Perslerle ittifaklık yapan Fenike ve Palaistine Suriyelileri 300; Mısırlar 200 (Hdt. VII. 89); Kıbrıs 150 (Hdt. VII. 90); Kilikia 100; Pamphylia 30 (Hdt. VII. 91); Lykia 50 (Hdt. VII. 92); Asya Dorları 30; Karia 60 (Hdt. VII. 93); Ionia 100 (Hdt. VII. 94); Adalarda oturanlar 17 gemi göndermişlerdi. Diodoros'un (XI. 3. 6-9; ayrıca bk. XI. 2. 1;) aktardığına göre, Mısır 200; Fenike 300; Kilikia 80; Pamphylia 40; Lykia 40; Karia 80; Kıbrıs 150; Karia'da oturan Dorlar, Rhodos ve Kos'lularla birlikte 40; Khios ve Samos'lularla birlikte Ionia'lılar 100; Lesbos ve Tenedos'lularla birlikte Aiolia'lılar 40; Pontos kıyı şeridinde oturanlarla birlikte Hellespontos'lular 80; kral Kyaneia Adaları'nı, Triopion ve Sunion Burnu'nu kendi tarafına çektiği için Adalılar 50 gemi gönderdi. Ayrıca Diodoros (XI. 2. 3)'de Kserkses'in emri uyarınca Kyme ve Phokaia'nın da gemi yardımında bulunduğunu belirtir. Knidos'lu Ktesias'a (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (27)= *Bib.* 72. 37a26-40a5) göre, Kserkses toplam 800.000 kişilik Pers ordusu ve 1.000 *trieres*'le Abydos üzerine inşa edilen köprüden Hellas'a ilerledi.

¹²⁷⁴ *Bulla*'ların birinde Eski Persçe ve Babilce (Schmitt 2002 I, 194 SXg; Kaptan 2002 II, 3 DS 2); diğerinde ise sadece Eski Persçe (Schmitt 2002 I, 196 SXf; Kaptan 2002 II, 5 DS 3) yazılmış "*Ben Kserkses, kral*" ibaresi yer almaktadır.

¹²⁷⁵ Hdt. VII. 22; 37; 122; Thuk. IV.109; Diod. XI. 2. 4; 3. 6; ayrıca bk. How - Wells 1975⁸, II 135; Balcer 1995, 229 dn. 19.

¹²⁷⁶ Müller 1997, 166 vdd.

¹²⁷⁷ Hdt. VII. 26; Diod. XI. 2. 3.

¹²⁷⁸ Hellas Seferi sırasında başkomutanlık ve amirallik mevkiilerini Perslerin varsıl elit ailelerine mensup kişilerin üstlendiği görülmektedir. Hiyerarşinin üst basamağını Dareios'un çeşitli evliliklerinde dünyaya gelen oğulları; torunları ya da kardeş çocukları; önemli kraliyet memuriyetini icra edenlerinin çocukları; alanında kendini kanıtlamış tecrübeli ve yetenekli komutanlar oluşturmaktaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Balcer 1995, 242 vd.

sürekli bir savaşa katılmaları, kraliyet düzenine ve ekonomik istikrarına sekte vuracağı aşikardır. Nitekim Küçük Asya'da Pers hakimiyetini tehlikeye sokan Ionia Ayaklanması gibi kritik bir durumda bile Küçük Asya satraplarından ziyade garnizon komutanları ve Susa'dan gönderilen generallerin savaşı yürüttüğü bilinmektedir. Bunun yanı sıra Herodotos'un (VII. 60-100) Kserkses ordu sayım listesinde yer verdiği komutan adları arasında Küçük-Merkez Asya'dan satrap ismine rastlanmamaktadır. Herodotos'un (III. 90) Dareios'a ait *nomos* ya da *phoros* dizelgesinde Daskyleion satraplık bölgesini oluşturan üçüncü *nomos*'ta birlikte zikrettiği Hellespontos; Phrygia; Bithynia; Paphlagonia; Mariandynoi, Kappadokia bölgeleri Kserkses ordu dizelgesinde kendi içinde tasnif edilmiştir. Daskyleion satrabının emrinden ziyade Merkez Asya'da görevlerini icra eden önemli komutanların yetkisinde sefere katılmışlardır. Megasidros oğlu Dotos, Paphlagonia'lıları ve Matiene'lileri idare ederken; Mariandynoi, Ligyas ve Kappadokia'lıları ise Dareios'un Artystone'den olma oğlu Gobryas komuta etmekteydi (Hdt. VII. 72). Bithynia'lılar ise, Artabanos oğlu Bassakes'in emri altındaydılar. Phrygia ve Armenia'lıları Dareios'un damadı Artokhmes yönetmekteydi (Hdt. VII. 73). Benzer bir dağılım Lydia satraplığı için de söz konusuydu. Herodotos'un (III. 90) aktardığı Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia'lıların oluşturduğu ikinci *nomos* bölgesinden Lydia ve Mysia'lıları Marathon Savaşı'nda ikinci önemli komutan olan Lydia satrabı Artaphrenes oğlu Artaphrenes idare etmekteydi¹²⁷⁹.

Ordu dağılımının ardından Kserkses Kritalla'dan ayrılıp Halys Irmağı'ndan Phrygia'ya geçti. Phrygia içlerinden Kelainai'ya (Dinar) vardı (Hdt. VII. 26). Lydia'lı Atys oğlu Pythios Kserkses ve ordusunu görkemli sofralar donatarak ağırladı¹²⁸⁰. Kserkses Phrygia kenti Anau'nun ve tuz çıkarılan bir gölün yanından geçti. Büyük bir Phrygia kenti olan, Lykos (Çürüksu Çayı) Irmağı'nın bir yarıktan kaybolduğu ve beş *stadion* ötede tekrar yeryüzüne çıktığı Kolossai'ya (Honaz) geldi (Hdt. VII. 31). Phrygia'dan Lydia'ya geçti. Sol yanı Lydia'ya sağ tarafı ise Karia'ya çıkan bir yol ayrımına vardı. Maiandros'u geçip buğdayı ve ılgın ağacı çiçeklerinden çıkarılan balıyla ünlü Kallatebos'a¹²⁸¹ uğradı. Ertesi gün Sardeis'e ulaştı (Hdt. VII. 31). Kentlerin krallığa bağlılıklarını sınamak amacıyla toprak ve su talep etmek üzere Atina ve Sparta haricinde her yere elçilerini gönderdi. Ayrıca ordunun geçeceği kentlere haber salarak kendisi ve maiyetindekiler adına şölen hazırlamalarını buyurdu¹²⁸².

¹²⁷⁹ Hdt. VII. 74. Küçük Asya'dan Lykia ve Milyas'ları Hystanes oğlu Badres komuta etmekteydi (Hdt. VII. 77). Moskhoi ve Tibarenoi Dareios'un Smerdis'in kızı Parmys'ten doğan oğlu Ariomardos'un; Makrones, Mossynoikoi ise, Sestos garnizon komutanı Khorasmis oğlu Artayktes'in emri altındaydılar.

¹²⁸⁰ Hdt. VII. 27-29; ayrıca bk. Polyain. *strat.* VIII. 42 'Pythopolis'. Pythios'a ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Sekunda 2011, 48-76.

¹²⁸¹ Lydia'nın güneydoğusunda bir kasabadır. Detaylı bilgi için bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Καλλάτιβος = *Kallatebos*; ayrıca bk. Müller 1997, 511-513.

¹²⁸² Hdt. VII. 32; Diod. XI. 2. 3-4.

Küçük Asya'da kaldığı süre zarfında ikinci önemli eyalet başkenti Daskyleion'a ziyaret edip etmediği belirsizdir. Nitekim Herodotos'un (VII. 42-43) Kserkes'in en azından sefere giderken Kritalla'dan Sardeis'e; Sardeis'ten Abydos'a katettiği geçiş güzergahı anlatısından böyle bir ibareye varmak zordur.

Kserkses ordusuyla Lydia'dan Kaikos (Bakırçay) Irmağı'na ve Mysia'ya yöneldi. Kaikos'u geçtikten sonra Kane Dağı'nı sola alarak Atarneus (Dikili/Kale Tepe) içinden Karene'ye yürüdü. Adramytteion'a ve Pelasg kenti Antandros'u (Yarmata Tepesi) aşır Thebe Ovası'na indi. Ida (Kaz) Dağı'nı soluna alarak Ilion'a (Hisarlık) ilerledi. Geceyi burada konakladı (Hdt. VII. 42). Ardından Skamandros (Küçük Menderes) Irmağı'na gelindi. Kserkses, Priamos Pergamon'un bulunduğu tepeye çıkıp çevreyi seyretti. Ilion Athena'ya bir inek kurban etti. Ertesi gün Roiteion, Ophryneion ve Dardanos kentlerini sola ve Gergitha'yı sağına alarak ilerleyip Abydos'a vardı (Hdt. VII. 43). Olasılıkla Daskyleion satrabı Abydos'ta kralı karşıladı. Kserkses Hellas'a çıkartma yapmadan önce Daskyleion eyalet bölgesinde asker gücünü artırdı. Trakya ve Hellespontos'un önemli kontrol yerlerine çok sayıda garnizon karargahları kurdu ve *hyparkhos*'lar atadı¹²⁸³. Pers kara ve deniz ordusunun nerdeyse bütünü bu sefere katıldığından olası saldırılara karşı savunma amaçlı böyle bir tedbir alınmış olmalıdır¹²⁸⁴. Ardından Kserkses burada yüksek bir tepede (Mal Tepe?) duran Abydos ustalarının yaptığı beyaz taşan tahta (= *proksedre* [προεξεδρη]) oturarak kıyıda toplanmış kara ordusunu ve donanmayı seyre daldı¹²⁸⁵. Eukseinos yönünde 360; Hellespontos akıntısına doğru ise

---

Herodotos'un (VII. 119; ayrıca bk. Ath. *Deip.* IV. 146 b-d) anlatısına istinaden haberciler çok önceden kentlere kral ve ordunun geleceği zamanı haber verip sofraya donatmalarını belirtiyorlardı. Kent ahalisi ne kadar tahıl varsa aralarında bölüştürüp buğday ve arpa unu haline getiriyorlardı. Sürü hayvanları besliyor ya da yüksek miktara satın alıyorlardı. Kral adına hazırlanan büyük bir çadırda kral ve sofraya arkadaşlarına servis yapmak amacıyla altın gümüş kupalar, *krateros*'lar gibi servis tabakları hazırlanıyordu. Bunlar kentlere 400 *talanta*'ya mal oluyordu.

¹²⁸³ Hdt. VII. 106; Diod. XI. 1-2; 44. 1; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2.

¹²⁸⁴ M.Ö. 479 yılından sonra Hellenler Doriskos *hyparkhos*'u dışındaki Trakya ve Hellespontos'ta konuşlanmış diğer garnizon komutanlarını kovmuşlardır. Maskames, Doriskos önlerinde yapılan bütün saldırıları püskürtmüş, kenti sonuna kadar savunmuştu. Bu nedenle I. Dareios'tan Kserkses'in oğlu Artakserkses'e kadar krallar her yılı komutana kraliyet armağanları göndermekteydiler. Doriskos'un idaresi ise, Maskames'in çocuklarına devredildi (Hdt. VII. 106). Miltiades oğlu Kimon komutasındaki Atinalılar, Strymon Irmağı kıyısındaki Eion'u kuşatmaya aldıklarında Eion *hyparkhos*'u Boges benzer bir direniş sergilemiştir. Yiyecek tükeninceye kadar muhasaraya dayanmış; erzak bitince eşi, çocukları, odalıklarını, hizmetçilerini boğazlayıp alevler içine atmıştır. Sonra kentteki bütün altını ve gümüşü ırmağa fırlatıp kendini öldürmüştür (Hdt. VII. 107; Thuk. I. 98; Polyain. *strat.* VII. 24 '*Boges*').

¹²⁸⁵ Hdt. VII. 44. Taht Eski Persçe'de: *gāθu*; Hellence'de ise koltuk/taht *proksedre* [προεξεδρη]; *thronos* [θρόνος]; *diphros* [δίφρος] kelimelerini karşılamaktadır (Hdt. VII. 44; Dion. Byz. II. 12 *fr.* 35= Gyllius *Bosp.* II. 12; Plut. *Them.* XIII. 1; Harpok. *lex.* 56). Büyük Kral Dareios'un da İskit Seferi sırasında İstanbul Boğazı'nda tahta oturarak Asya'dan Avrupa'ya geçen ordusunu seyrettiği rivayet edilir (Dion. Byz. II. 12 *fr.* 35= Gyllius *Bosp.* II. 12; ayrıca bk. Arslan 2010, 61 dn. 193). Kserkses'in Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı'nı) geçişinde babasını örnek almış olması olasıdır. Ordugahın tamgörünümlü bir perspektif açısında kurulan taht üzerinde kralın ordusunu seyretmesi bir Pers geleneğidir. Kralın savaş alanında; armağan dağıtırken ya da verirken tahta oturması çeşitli simgesel ve ritüel anlamlar içermektedir. Kralın cesaretini ve ordusuna güveni somut göstergesiydi (Plut. *Artaks.* VI. 3). Kralın savaş alanında yararlılık gösteren askerleri belirleyip cesaretlerine yaraşır armağanlar sunmasına hizmet etmekteydi (Hdt. VIII. 90). İmparatorluk halkların temsilcileri tarafından eller üzerinde taşınan muazzam bir tahta oturan kral, Persepolis rölyeflerinde imparatorluğun tabii halklar

314 tane geminin yan yana getirilmesiyle oluşturulan iki köprüden Khersonesos'a yedin gün içinde ara vermeksizin geçtiler¹²⁸⁶. Donanma ise Hellespontos'tan Sarpedon Burnu'na gelip demir attı (Hdt. VII. 58). Kserkses Khersonesos içlerinden Melas Irmağı'na oradan Ainos'u ve Stentoris Gölünü geçerek Dareios'un İskit Seferi sırasında büyük bir garnizon bıraktığı Doriskos'a ulaştı (Hdt. VII. 59). Donanma da Doriskos'a yakın kıyılara çekildi¹²⁸⁷. Avrupa'ya geçen Pers ordusu¹²⁸⁸ Trakya ve Thessalia üzerinden Attika'ya doğru ilerledi¹²⁸⁹. Thermopylai'da kazandıkları kara¹²⁹⁰, Artemision önlerindeki cereyan eden sonucu belirsiz deniz savaşından¹²⁹¹ sonra, Atina'yı ele geçirdiler. Sardeis'in intikamını kenti harap ettikten, surları temellerine kadar söktükten, tapınakları ise, yağmaladıktan sonra yakıp yıkarak aldılar¹²⁹². Hellen anatımının aksine intikamdan ziyade, Kserkses'in Hellas'ta çok büyük tapınakları sırf günah saydığı insan heykelleriyle birlikte kutsandığına tanıklık edince, yurdu tüm evren olan tanrıları dört duvar arasına kapatmanın günah olduğunu düşündüğünden yakılmasını buyurduğu rivayet edilir (Cic. *Rep.* III. 9. 14). Ancak Pers donanması Salamis Adası'na sığınan Themistokles önderliğindeki Atinalılar ve müttefiklerine karşı, M.Ö. 480 yılında yaptıkları Salamis Deniz Savaşı'nı kaybetti¹²⁹³. Kserkses, bundan sonra yapılacak seferin tam yetkili

üzerinde otoritesinin, erk ve gönencinin temsiliydi (*DNa* 4: Kent 1953, 138 col. 4. 30-17; ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 49).

¹²⁸⁶ Hdt. VII. 36; 54-57; *IG XIV* 1297 II. 8 str. 26-27= *FGrHist* II B 252 B 8 'Chronikon Romanum': ἀφ' οὗ Ξέρξης κατ' Ἀβυδὸν ζεύξας [τὸν] Ἑλλήσποντον διέβη/*O vakit Kserkses Abydos üzerine köprü kurarak Hellespontos'tan karşı tarafa geçti* (ayrıca bk. Balcer 1972b, 111-132).

¹²⁸⁷ Diodoros'a (XI. 3. 6-9) göre, Kserkses Hellespontos'ta köprü yapımı ve Athos Dağı'nda tünel işinin bitiğini öğrenince Sardeis'ten Hellespontos'a doğru ilerleyip Abydos'a geldi. Avrupa üzerine kurulan köprüyü geçti. Trakya boyunca ilerledi. Doriskos'a ulaştı ve donanmanın Doriskos yakınlarına getirilmesini buyurdu

¹²⁸⁸ Hdt. VII. 33-36; 54-57; *Mela* II. 26; *Plin. nat.* IV. 24 [75]; ayrıca bk. *Amm. Marc.* XXII. 8. 4; XXIII. 6. 8 dn. 3; *Tzet. Chil.* I. str. 888-910.

¹²⁸⁹ Pers ordusunun Doriskos'tan Therma'ya kadar izlediği rota hakkında daha fazla bilgi için bk. *Tuplin* 2003, 385-409; ayrıca bk. *Briant* 2002, 529 vd.

¹²⁹⁰ Hdt. VII. 210-234; *FGrHist* III C 688 F 13 (27) 'Ktesias'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; *Dem. Near.* LIX. 95; *Isok. Paneg.* 90; *Phil.* 148; *Diod.* XI. 4-11. 1-6; *Iust.* II. 11. 1-18; *Plut. mor.* IV. 306 d: *para. min.* 4; XI. 864 e-f; 865 a-f; 866 a-c; 867 a-b; *De Herod.* 31; 32; 33; *FGrHist* III B 379 F 6 'Aristophanes'; III A 271-272 F 35 'Nikandros'; *Corn. Nep. Them.* II. 3; *Dio Khrys. Orat.* XI. 149; *Paus.* III. 4. 7-8; VII. 6. 3; VIII. 52. 2; IX. 32. 9; *Polyain. strat.* VII. 15. 4-5 'Kserkses'; I. 32. 1-3 'Leonidas'; *Frontin. strat.* II. 2. 13; *Tzet. Chil.* I. str. 959-973. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *Dandamayev* 1989, 198-204; *Balcer* 1995, 225-256; *Flower* 1998, 365-379; *Fields* 2007, 7-95.

¹²⁹¹ Hdt. VIII. 1-18; ayrıca bk. *Thuk.* III. 54. 4; *Dem. Near.* 95; *Diod.* XI. 12. 4-6; 13. 1-3; *Corn. Nep. Them.* II. 3; *Plut. Them.* VII. 1-7; VIII. 1-6; *mor.* IV. 305 e: *para. min.* 2; *Schol. Ael. Arist. Tett.* 178. 12.

¹²⁹² Hdt. VIII. 51-56; *Aiskh. Pers.* str. 809-814; *Aiskhin. Fals. Leg.* 172; *Iust.* II. 11. 19-12. 11; *Diod.* XI. 13. 2-15. 2; *Plut. Them.* X. 4-10; XXXI. 1; *Per.* XVII. 1-4; *mor.* XI. 867 b-e; *De Herod.* 34; *Arr. anab.* VII. 19. 2; *Paus.* VIII. 46. 3; X. 35. 2; *Dio Khrys. Orat.* XI. 149; *Cic. Leg.* II. 26; *de nat. deor.* I. 115. M.Ö. 479 yılında Mardonios tarafından Atina ikinci kez ele geçirilip bu sırada ayakta kalan bütün yapılar yerle bir edilmiştir (Hdt. IX. 3; 6; 13; *Diod.* XI. 28. 5-6).

¹²⁹³ Hdt. VIII. 70-96; *Aiskh. Pers.* str. 271-290; 335-470; *Thuk.* I. 23; 74-75; *FGrHist* III C 688 F 13 (30) 'Ktesias'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; *FGrHist* II A 70 F 188 'Ephoros'; *FGrHist* III B 325 F 24 'Phanodemos'; *Lysias* 27-35; *Corn. Nep. Them.* II. 4-5; *Arist.* III. 2; *Paus.* IV. 1; *Diod.* XI. 13. 3-5; 15. 4-19. 5; *Dion. Hal. ant.* XI. 1; *Lykurg. Leokh.* 68-70; *Iust.* II. 12. 12-13. 1; *Plut. Them.* X. 1-10; XI. 1-6; XII. 1-8; XIII. 1-5; XIV. 1-4; XV. 1-4; *Arist.* VIII. 1-6; IX. 1-4; *Flam.* XI. 3; *mor.* VI 488 f; *De frat. amor.* 18; XI. 869 d-f; 870 a-f; 871 a-e; *De Herod.* 37-40; *Paus.* I. 36. 2; III. 11. 3; VII. 6. 3; VIII. 52. 2; *Polyain. strat.* I. 30. 2-7 'Themistokles'; 31 'Aristeides'; *Zen. Epit.* V. 63; *Frontin. strat.* II. 2. 14; *Schol. Ael. Arist. Pan.* 146. 15; *Tett.* 178. 12-13; 17; *FGrHist* II A 104 F 1 'Aristodemos'; *Suda* α 2371 s.v. <Ἀνείλεν= Aneilen>; λ 58 s.v. <Λακκικόπλουτον=

komutasını 300.000 seçme askerden oluşan bir orduyla birlikte Thessalia'da Mardonios'a bıraktı¹²⁹⁴. Mardonios kışı burada geçirip ilkbaharda Peloponnesos'a saldırı hazırlıkları planlıyordu (Hdt. VIII. 113; 114). Kserkses ise, çocuklarını Artemisia'nın himayesinde Ephesos'a yollarken kendisi de donanmasıyla Phaleron'dan köprüünün kurulduğu Abydos'a doğru geldiği yoldan geri döndü¹²⁹⁵. Pharnakes oğlu Artabazos, Mardonios'un ordudan kendisi için ayırdığı 60.000 kişiyle birlikte güvenliği sağlamak amacıyla Kserkses'e Hellespontos'a kadar iştirak etti (Hdt. VIII. 126). Kserkses kırk beş gün içinde Sestos'a ulaştı¹²⁹⁶. Ancak yiyecek kıtlığı ve salgın hastalıktan ötürü ordusunda büyük kayıplar yaşadı (Hdt. VIII. 115). Sestos'a geldiğinde fırtınanın Khesronesos'la Hellespontos'a geçişi sağlayan köprüyü yıkmış olduğunu gözleriyle tanıklık etti. Gemiler vasıtasıyla maiyetiyle birlikte Abydos'a çıktı. Burada hava ve gıda değişikliğinden ötürü ordusunda zayıf verdi (Hdt. VIII. 117). Geldiği rotayı izleyerek Sardeis'e geçti¹²⁹⁷. I. Artabazos kral Asya'ya geçince Hellas'a geri döndü (Hdt. VIII. 126). Kraliyet donanması ise kralı ve kara ordusunu Abydos'a geçirdikten sonra Kyme'de ve Samos'ta kışı geçirmek üzere demir attı (Hdt. VIII. 130). İlkbaharda 300 gemiden oluşan filo Samos'ta toplandı. Olası bir ayaklanmaya karşı Ionia'lılara göz kulak olmakla yükümlüydüler (Hdt. VIII. 130). Kserkses aynı zamanda 60.000 kişiden meydana gelen bir kara ordusunu Tigranes'in komutasında Miletos yakınındaki Mykale'de (Samsun/Dilek) bıraktı (Hdt. IX. 96). Mardonios ve müttelikleri M.Ö. 27 Ağustos 479 yılında, Sparta kral naibi Pausanias komutasındaki¹²⁹⁸ Hellen ordusu karşısında Boiotia'daki Plataia'da ağır bir yenilgiye uğradı. Mardonios ordusunun büyük bir bölümüyle birlikte bu muharebede öldürüldü¹²⁹⁹. Mardonios'un

Lakkoplouton>; v 89 s.v. <Ναυφράκτω στρατῶ= *Nauphrakto strato*>; Tzet. *Chil.* I. str. 974-1000; ayrıca bk. *IG I² 927*; Tod 1947, I n° 16. Kserkses'in Hellas seferine ilişkin ayrıca bk. Diog. Laert. I. 2; 9; 72. 2-3; II. 7; VIII. 57. Daha detaylı bilgi için bk. Dandamayev 1989, 205-213; Balcer 1995, 257-272; Hammond 2006⁶, 518-526; Shepherd 2010, 1-96; Wallinga 2005, 114-148; ayrıca bk. Gomme 1971⁵, I 151; Hornblower 2003², I 62.

¹²⁹⁴ Hdt. VIII. 113; ayrıca bk. Aiskh. *Pers.* str. 800-810; *FGrHist* III C 688 F 13 (27) '*Ktesias*'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; Diod. XI. 19. 6 dn. 2; Iust. II. 14. 1-4; Plut. *Them.* IV. 6; XVI. 1-; *Arist.* X. 1-2; *FGrHist* II A 104 F 2 (1) '*Aristodemos*'.

¹²⁹⁵ Hdt. VIII. 100-104; 107; 113; 114; Aiskh. *Pers.* str. 490-510; 736; Dem. *Near.* LIX. 96; Diod. XI. 19. 5-6; Corn. Nep. *Them.* II. 5; Plut. *Them.* IV. 6; XVI. 1-; *Arist.* X. 1; *mor.* XI. 870 a; *De Herod.* 38; Schol. Aesch. *Per.* 720; Schol. Ael. *Arist. Pan.* 143. 10; Zen. *Epit.* V. 63. Kserkses'in izlediği yol rotası hakkında daha fazla bilgi için bk. Tuplin 2003, 385-409.

¹²⁹⁶ Corn. Nepos'a (*Them.* II. 5) göre, Kserkses sefer için altı ayda katettiği aynı yolu geri dönerken 30 günden az bir sürede aldı.

¹²⁹⁷ Hdt. VIII. 104-117; IX. 107; *FGrHist* III C 688 F 13 (31) '*Ktesias*'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; ayrıca bk. Diod. XI. 19. 6; Iust. II. 13. 2-12; Amm. Marc. XXIII. 6. 8; Tzet. *Chil.* II. str. 1-8.

¹²⁹⁸ Herodotos'un (IX. 10) anlatisına istinade, bu esnada komutanlık yalnız formalite icabı Leonidas oğlu Pleistarkhos'taydı. Zira Pleistarkhos henüz bir çocuktü. Kleombrotos oğlu Pausanias ise, onun kardeş çocuğu – kuzeni–; aynı zamanda vasisi ve kral naibiydi (ayrıca bk. Diod. XI. 29. 4; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 3 dn. 3).

¹²⁹⁹ Hdt. IX. 47-71; ayrıca bk. Aiskh. *Pers.* str. 800-820; Thuk. I. 89; 130; 132; II. 71; III. 4; *FGrHist* III C 688 F 13 (28) '*Ktesias*'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; Dem. *Near.* LIX. 96-98; *FGrHist* III B 432 F 9 (15) '*Nymphis*'= Ath. *Deip.* XII. 536 b; *FGrHist* II A 104 F 2-3 (1) '*Aristodemos*'; Diod. XI. 28. 1-31. 3; Lykurg. *Leokh.* 80; Plut. *Arist.* XVII. 1-XIX. 3; *Agis* III. 3; *mor.* IV. 305 e; *para. min.* 2; XI. 861 d-e; 871 e-f; 872 a-f; *De Herod.* 25; 41-43; *Aem.* XXV. 1; Strab. IX. 2. 31 c. 412; Corn. Nep. *Paus.* IV. 1; *Arist.* III. 2; Paus. III. 4. 7-10; V. 23. 1; VIII. 52. 2; IX. 1. 3; 6. 1; 25. 9; Ath. *Deip.* IV. 138 b-d; ayrıca bk. Iust. II. 14. 4-6; Ael. *Arist.* 88. 14-22; Schol. Dem. 121-122; Schol. Ael. *Arist. Pan.* 143. 10; 144. 4; *Tett.* 217. 10. 60; Zen. *Epit.* V. 63; Const. Porph. *de Them.* 436.

komutasındaki generallerden Pharnakes oğlu Artabazos ise, Pers saflarındaki çözümleri görünce savaşmadan 40.000 kişilik emrindeki birliğiyle Hellespontos'a geçmek üzere Phokis'e kaçtı¹³⁰⁰. Thessalia ve Makedonya üzerinden Trakya'ya geçti. Burada Trakya kabilelerinden bazılarının saldırılarına uğrayarak adamlarının bir kısmını yitirdi. Kserkses'e dönüşünde refakat ederken Sestos ve Abydos üzerine kurulan köprünün yıkıldığını görmüştü. Bu nedenle Artabazos rotasını Perslerin kontrolündeki ve garnizon karargahının¹³⁰¹ bulunduğu Byzantion'a çevirdi¹³⁰². Olasılıkla Artabazos Byzantion'dan Kyzikos'a; Kyzikos'tan Daskyleion'a oradan da Kserkses'in yanına Sardeis'e geldi.

Plataia Savaşı'nın vuku bulduğu sırada Sparta Kralı Leotykides emrindeki Hellen donanması Delos Adası'ndan Samos'a geçip Kalamoi'da demir attı. Samos'taki Pers filosu Mykale'de mevzilenmiş kara ordusuyla güçlerini birleştirmek amacıyla yelken açtılar. Onları takip eden Hellen donanması Mykale Burnu'na çıkartma yaptı. Savaş esnasında Samos ve Miletos'un Hellen saflarına geçmesiyle Persler bozguna uğradı ve gemileri ateşe verildi¹³⁰³. Geriye kalan Persler ise, Sardeis'e kralın yanına kaçtılar¹³⁰⁴. Leotykides komutasındaki Hellen donanması Khersonesos ve Hellespontos'tan Persleri temizlemek amacıyla Abydos'a yelken açtı (Hdt. IX. 106-107). Ters rüzgarlar nedeniyle Lekton'da (Baba Burun) kısa bir süreliğine beklemek zorunda kaldı. Abydos'a vardıklarında köprüleri yerinde bulamadılar. Büyük olasılıkla Kserkses'in Hellas Seferi esnasında burada konuşlandığı garnizon komutanları ve eyalet bölgesini korumak asli görevi olan Daskyleion satrabı Megabates emrindeki orduyla düşmanı geri püskürtmek amacıyla beklemekteydi. Leotykides bu nedenlerle Peloponnesos'lu müttefikleriyle birlikte Lakedaimonia'ya dönmeyi kararlaştırdı¹³⁰⁵. Ksanthippos komutasındaki Atinalılar ise, Khersonesos'u Pers egemenliğinden kurtarmak üzere harekete geçtiler. Zira Trakya Khersonesos'unun Pers kontrolünde olmasının sakıncalarını; Abydos'la trafik bağlantısı olan Sestos'un askeri stratejik önemini idrak etmişlerdi. Daskyleion satrabı ve Hellespontos'ta mevzilenen garnizon komutanları kritik durumlarda Trakya'ya asker sevk edebilmekte; Sestos hakimiyeti sayesinde güney Trakya'ya geçen kıyı rotasını denetim altında tutabilmekteydiler. Ayrıca Persler Doriskos ve Eion'daki diğer güçlü Pers kalelerine sığınabilmekte ya da onlardan

12; 15; *de Sent.* 307. 1; 12; Suda π 222 s.v. <πάντα κινήσω πέτρον= *panta kineso petron*>. Plataia'da savaşa tutuşmadan önce bütün Hellenlerin ettiği Akharnai yemin için bk. Rhodes-Osborne 2007, 440-448 n° 88; Krentz 2007, 731-742.

¹³⁰⁰ Hdt. IX. 66; ayrıca bk. Diod. XI. 33. 1; Plut. *Arist.* XIX. 4; Polyain. *strat.* VII. 33. 3 'Artabazos'.

¹³⁰¹ Thuk. I. 94; 128; Diod. XI. 44. 1 'phrouroumene; phylakai'; ayrıca bk. Tuplin 1987b, 235.

¹³⁰² Hdt. IX. 89; Polyain. *strat.* VII. 30. 3 "Artabazos"; ayrıca bk. Arslan 2010, 77.

¹³⁰³ Hdt. IX. 90-106; Thuk. I. 89. 2; Diod. XI. 34. 1-36. 7; *Iust.* II. 14. 7-9; ayrıca bk. Plut. *Per.* III. 1; *Aem.* XXV. 1; *FGrHist* II A 104 F 3 (2-3) 'Aristodemos'; Polyain. *strat.* I. 33 'Leotykides'.

¹³⁰⁴ Hdt. IX. 107; Diod. XI. 36. 6-7. Kserkses'in Mykale Savaşı'ndan sonra Sardeis'te kalışına ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 531; 535.

¹³⁰⁵ Hdt. IX. 114; Thuk. I. 89; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 4.

takviye destekler alabilmekteydiler¹³⁰⁶. Bu nedenle Atinalılar, Ionia ve Hellespontos’lu müttefiklerle birlikte Sestos’a askeri harekate geçtiler. Hellen donanmasının Hellespontos’tan Khersonesos’a çıkartma yapacağı haberleri üzerine yörede oturanların çoğu ve Persler bölgenin en tahkimli kalesinin bulunduğu Sestos’ta toplandılar¹³⁰⁷. Aryandes’in komutasındaki (*hyparkhos*) Sestos garnizonu Aiolis, Persler ve müttefiklerinden meydana gelmekteydi. Atinalılar ve bağlaşıkları Sestos’u karadan ve denizden ablukaya aldı. M.Ö. 479 yılının sonbaharına – Aralık ayına– kadar süren takriben üç aylık bir kuşatma sonucunda yiyecekler tükenip açlık kol gezince Aryandes idaresindeki Persler geceleyin gizlice Sestos’u terk ettiler¹³⁰⁸. Üç aylık muhasara esnasında Daskyleion satrabı Megabates’in ya da Hellespontos kıyısında konuşlanmış garnizon karargahlarından Sestos’a asker ve erzak yardımının gitmemesi gerçekten ilginçtir. Olasılıkla Abydos kralı isyan eden Hellespontos kentleri tarafından tutulduğundan Aryandes ve adamları Pers hakimiyetindeki Trakya’nın en kuvvetli ve tahkimli kenti Byzantion istikametine doğru kaçtılar. Buradan Megabates’in ya da garnizon komutanının yardım edeceklerini düşünmüş olmalıdırlar. Atina önderliğindeki Hellenler ise, önce Sestos’u işgal ettiler. Ardından Aryandes’in peşine düştüler. Aigos Potamoi (Karaköy) civarlarında yakaladılar. Perslerin bir kısmı çarpışma sırasında öldürüldü. Aryandes ile çocukları ise, sağ ele geçirildi. Trakya’ya kaçan diğer Pers komutan Oinabazos Trakyalılar tarafından esir alındı ve tanrıları Pleistoros’a kurban edildi. Aryandes ise Sestos önlerinde, gemilerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş köprüünün kurulduğu yerde çarpmışa gerildi. Kışın bastırmasıyla Atina ve müttefiklerinden meydana gelen donanma Khersonesos’tan ayrıldı¹³⁰⁹. Bu olaylardan sonra Persler başta Euboia ve Aiginia olmak üzere Ege Adaları’ndaki egemenlik alanlarını hızla kaybetmeye başladılar¹³¹⁰.

4.9. Sparta Kralı Pausanias’ın Daskyleion Satrabı Artabazos’la Gizli İttifakı (M.Ö. 478-477)

Bileşik Hellenler, Kyros’tan Kserkses’in hükümdarlığına kadar Küçük Asya’da sürekli yerleştirilen garnizon karargahlarını bertaraf etmeye; bu suretle Pers hakimiyetinin ortadan kaldırılmasına karar verdi¹³¹¹. Dareios İskit Seferi’nde; Kserkses ise Hellas Seferi esnasında

¹³⁰⁶ Balcer 1995, 297.

¹³⁰⁷ Hdt. IX. 115; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 4; *FGHist* II A 104 F 4 (1) ‘Aristodemos’. Herodotos (IX. 115) köprülerin yapımında kullanılan materyalleri taşıyan Pers Oinabazos’un da Kardia’dan buraya gelip sığındığını belirtmektedir.

¹³⁰⁸ Hdt. IX. 117-118; Thuk. I. 89.

¹³⁰⁹ Hdt. IX. 116-119; Thuk. I. 89; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 5. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gomme 1971⁵, I 256 vd.; Hornblower 2003², I 134.

¹³¹⁰ ATL 3: 189-191; 198; Balcer 1995, 302 dn. 12.

¹³¹¹ Diod. XI. 1-2; 44. 1; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2.

Iustinus’a (II. 15. 13-14) göre ise, Perslerin Hellas’a düzenledikleri iki istila hareketinin öcünü almak için Spartalılar inisiyatif olarak Perslerin egemenliği altındaki topraklara akınlar düzenleme kararı almışlardır. Spartalıların Perslere karşı savaşmak için gönderdiği ordunun başında Pausanias bulunmaktaydı. Diğer müttefikler de seferin komutanlığına aynı şekilde Pausanias’ı seçmişlerdi.

bilhassa Daskyleion eyaletine dahil Trakya ve Hellespontos'un kritik önem arz eden noktalarında garnizon üsleri kurmuşlardı (Hdt. VII. 106; ayrıca bk. 33; 78). Trakya'da bilinen en önemli garnizon karargahları Eion¹³¹²; Doriskos (Hdt. VII. 59; 105); Leuke Akte (Hdt. VII. 25); Tyrodiza (Hdt. VII. 25) ve Sestos¹³¹³ dur. Bosporos'ta (İstanbul Boğazı) en önemli üst Byzantion'du¹³¹⁴. Hellespontos'ta Daskyleion¹³¹⁵; Miletouteikhos ve Panukome'dir¹³¹⁶. Garnizonların bertaraf edilmesi Hellespontos ve Bosporos'u denetimleri altına almak anlamına gelmekteydi. Bu da esas itibariyle Karadeniz ile Ege ve Hellas ticaretinin kilit noktalarını kontrol etmek demektir¹³¹⁷. Yani seferin asıl amacı Bosporos'u Perslerden almaktı. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi Daskyleion satrabı Megabates'in Hellespontos Bölgesi'nde kuvvet-iktidarının kırılmasına bağlıydı. M.Ö. 478 yılında Kleombrotos oğlu Pausanias yirmi gemiden meydana gelen Peloponessos donanmasının tam yetkili komutasına atandı. Attika'da Miltiades'in oğlu Kimon ile Lysimakhos oğlu Aristeides'in¹³¹⁸ emrindeki otuz Atina *trieres*'i ve büyük ihtimal aralarında Samos, Khios ve Lesbos'luların bulunduğu birçok müttefik savaş

¹³¹² Hdt. VII. 107; Thuk. I. 98; Diod. XI. 60. 2; Plut. *Kim.* VII. 1; Paus. VIII. 8. 9; Polyain. *strat.* VII. 24 'Boges'.

¹³¹³ Hdt. VII. 33; 78; IX. 115; Trakya'da lokalizasyonu bilinmeyen garnizonlar için ayrıca bk. Hdt. VII. 106; IV. 124. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Tuplin 1987b, 235.

¹³¹⁴ Thuk. I. 94; 128; Diod. XI. 44. 1 'phrouroumene; phylakai'; ayrıca bk. Tuplin 1987b, 235.

¹³¹⁵ Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. (17)= *FGrHist* II A 66 F XVII (3) 'khorion okhuron'; Arr. *anab.* I. 17. 2 'phrouroi'; Tuplin 1987b, 235.

¹³¹⁶ Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. (17)= *FGrHist* II A 66 F XVII (3) 'khorion'; Tuplin 1987b, 181; 236. Hellespontos Phrygia'sındaki kıyı şeridindeki *phylakes* için bk. Ksen. *Hell.* I. 1. 24; Polyain. *strat.* IV. 3. 15 'Aleksandros'. Arr. *anab.* I. 17. 8 'Memnon'un khora'sı?.

Troya: Ilion, Skepsis, Kebren (Ksen. *Hell.* III. 1. 10; (Ps.) Aristot. *Oecon.* 1351b19); Neandria, Kokylyon, Larissa, Hamakhitos, Kolonai, Gergis (Ksen. *Hell.* III. 1. 10).

Aiolis ve Mysia: Kyme (Hdt. VII. 194); Antandros (Thuk. VIII. 108; Diod. XIII. 41. 4; Ksen. *Hell.* I. 1. 24); Atarneus (Ksen. *Hell.* III. 2. 11 'khorion iskhuron'); Assos (*FGrHist* IIB 115 F 291 'Theopompos'); Komania, Apollonia, Parthenion (Ksen. *Anab.* VII. 8. 15).

Phrygia: Gordion ve Leonton Kephalaı (Hell. Oxy. fr. Lond. D.21. (16)= *FGrHist* II A 66 F XVI (5-6); Kelainai (Arr. *anab.* I. 29. 1; Curt. III. 1. 11; Ksen. *Anab.* I. 2. 7 'erumna, akropoleis').

Lydia: Sardeis (Hdt. I. 153; Ksen. *Anab.* I. 6. 6 'Orontes akropolis'i tutuyordu'; Arr. *anab.* I. 17. 3 'phrouarkhos tes akropoleos/akropolis'teki garnizon komutanı'); Blaunda (Diod. XIII. 104. 3).

İonia: Phokaia (Hdt. I. 165); Notion (Thuk. III. 34); Ephesos (Arr. *anab.* I. 17. 9); Isinda, Knidinion (Diod. XIV. 99); Miletos (Thuk. VIII. 84; 109; Arr. *anab.* I. 18. 3).

Karia ve Lykia: Iasos (Thuk. VIII. 29); Halikarnassos (Diod. XV. 90. 3; XVII. 23. 4; Arr. *anab.* I. 23. 3); Tralles (Arr. *anab.* I. 23. 6); Sasanda (Diod. XIV. 79); Alinda (Arr. *anab.* I. 23. 8); Knidos (Thuk. VIII. 109); Kaunos (Diod. XX. 27. 2); Hyparnai (Arr. *anab.* I. 24. 3); Ksanthos (*SEG* XXVII 942).

Pisidia: Syllion, Side (Arr. *anab.* I. 26. 5).

Kilikia ve Kıbrıs: Kilikia Kapıları (Arr. *anab.* I. 2. 21; II. 4. 3); Kyinda (Diod. XVIII. 58. 62; XIX. 56; XX. 108; Plut. *Eum.* XIII. 1; Strab. XIV. 5. 10 c. 672); Soloi (Arr. *anab.* II. 2. 5); Salamis (Diod. XII. 4. 1). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Tuplin 1987b, 167-241.

¹³¹⁷ Gomme 1971⁵, I 292; Balcer 1995, 302.

¹³¹⁸ Thukydides (I. 94. 1-2) Atina komutanlarının adlarına değinmezken; Diodoros (XI. 44. 1-3); Iustinus (II. 15. 16) ve Corn. Nepos (*Paus.* IV. 2. 1) savaşın sevk ve idaresini Pausanias'la sadece Atinalı general Aristeides'in paylaştığını aktarırlar. Plutarkhos'un (*Arist.* XXIII. 1; *Kim.* VI. 1; 3) anlatısından Aristeides'le birlikte Kimon'un da general olarak bu filoya kumanda ettiği bilinmektedir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Gomme 1971⁵, I 271; Hornblower 2003², I 140 vd.; Arslan 2010, 79 vd.

Demosthenes'e (*Neaer.* LIX. 96-98 [1377-1378]) göre Atinalılar, Pers Savaşları sırasında Hellenlerin Pers hakimiyeti altından kurtulması yönünde birincil derecede rol oynamalarına karşın Pausanias birleşik Hellen donanmasının komutanı seçilmişti. Atinalılar bir yandan müttefikler arasında kıskançlık ve ikilik yaratacağından korktuklarından diğer yandan da Spartalıları rakip olarak karşlarına almak istemediklerinden o sıralar bu duruma ses çıkarmamışlardı.

gemisiyle donanmasını birleştirdi¹³¹⁹. Böylelikle Kleombrotos oğlu Pausanias idaresindeki Hellen donanması ilkin Kıbrıs'a ilerledi. Kıbrıs'ı ele geçirmek değil; bilakis kraliyet donanmasının bir kısmına istasyonluk eden bu yerden Pers gemilerini ve garnizonunu temizlemek; Ege'ye takviye gemilerinin gelişine mani olma¹³²⁰. Sefer hızlı ve kesin oldu. Pausanias'ın donanması derhal Kıbrıs'tan Ege sularına açılıp Byzantion'a yelken açtı. Antik kaynaklar bileşik Hellen donanmasının bu esnada İonia'da konuşlanmış Pers garnizonlarına her hangi bir saldırı gerçekleştirip gerçekleştirmediği hususunda sesiz kalmaktadırlar. Gerçi bileşik donanmanın amacı İonia'lılara özgürlük getirmek değil; Pers ordusunun büyük bir kısmının geri çekilmesini sağlamak olsa gerektir. Böylelikle Küçük Asya'daki Hellenlerin özgürlükleri karşılığında müttefikliğini kazanmak ve bu suretle güvenliklerini sağlamaktır¹³²¹. Attika Delos Birliği kurulduktan sonra bu politika bir adım daha ileri götürülüp erk-kudretinin yanı sıra ekonomik refahlarını güçlendirmeye hizmet etmiştir. Hellen donanması Trakya ve Avrupa'daki Perslerin en tahkimli üssü konumundaki Byzantion önlerinde demir attı. Kenti hem karadan hem de denizden abluka altına aldı. Pausanias'ın buyrukları doğrultusunda çetin bir kuşatmanın akabinde, M.Ö. 478 yılında, kent zapt edildi¹³²². Kserkses'in akrabası garnizon

Resim 4.2 Pausanias

komutanıyla (Corn. Nep. *Paus.* IV. 22) maiyetindeki çok sayıda Pers; hizmetlerinde çalışan Lydia ve Phrygia'lı tutsak edildi. Hellespontos'un Trakya'ya geçiş kapısı durumundaki; Trakya'daki garnizon üsleriyle karşılıklı yardım ve iletişimi sağlaması açısından kritik öneme sahip Sestos büyük olasılıkla M.Ö. 479 yılında kısa süreliğine de olsa, tekrar Pers egemenliğine girmiştir. Bunun yanı sıra, M.Ö. yak. 477 yılında Pausanias'ın onayıyla Kimon komutasındaki bağlaşıklık ordu Sestos'u ikinci kez Perslerden temizlemiş olsa gerektir¹³²³.

¹³¹⁹ Diodoros'a (XI. 44. 2) göre Pausanias, Peloponnesos Yarımadası'ndan toplamda 50 *triemeis* ile Atina'ya yelken açmıştır. Atinalılar ise, Aristeides komutasındaki 30 gemilik filoyla Pausanias'a katılmışlardır.

¹³²⁰ Diod. XI. 44. 2; XI. 60. 5; Balcer 1995, 303; ayrıca bk. Souza 2002, 77 vd. Garnizon için ise bk. Diod. XI. 44. 2; XII. 4. 1; ayrıca bk. Tuplin 1987b, 237.

¹³²¹ Balcer 1995, 303.

¹³²² Thuk. I. 94. 1-2; 128. 5; Diod. XI. 44. 3; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 2; Plut. *Kim.* VI. 1-3. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Loomis 1990, 488 vd.; Balcer 1995, 305 vd.; 309; Arslan 2010, 80 vd.

Pompeius Trogus'un eserinden alıntı yapan Iustinus (IX. 1. 3) ile Orosius (*hist.* III. 13. 2) Byzantion'u Sparta Kralı Pausanias'ın kurduğu ve kenti yedi sene yönettiği şeklinde yanlış bir bilgi aktarmıştır. Byzantion'un Pausanias tarafından kurulmadığı ve Byzantion'da yedi sene kalamayacağının nedenleri ve gerekçeleri için bk. Arslan 2009, 51-63; 2010, 92 vd.

¹³²³ ATL 3: 206 dn. 55.

Sestos'un Hellenler tarafından ikinci kez zapt edildiğini düşündürmeye sevk eden neden Plutarkhos'un (*Kim.* IX. 2-4) ve Polyainos'un (*strat.* I. 34. 2 '*Kimon*') Kimon'un Sestos ile Byzantion'da ele geçirilen tutsak ve ganimetlerin müttefikleri arasında paylaşımını anlattığından kaynaklanmaktadır. Yazarlara göre, Atinalılar ile müttefikleri Sestos ve Byzantion'da Pers, Lydia ve Phrygia'lılardan meydana gelen çok sayıda tutsak ele geçirdiler. Esirlerin orduya adil bir şekilde dağıtılması görevi Kimon'a verildi. Kimon tutsakları soydurup üzerlerinden çıkan giysiler ve ziynet eşyalarla çıplak kalan esirleri kura yoluyla bölüştürmek üzer iki kısma

Antik yazarların ortak anlatılarına istinaden Byzantion işgalinin ardından Pausanias büyük güç kazanma girişimiyle farklı emeler ve politikalar gütmeye başladı¹³²⁴. Anlaşılan tıpkı Pers Mardonios gibi (Hdt. VII. 6), Hellas'ın Akhaimenid satraplık bölgesine ilhak edilmesini; eyalet idaresinin kendisine verilmesini tasarlamaktaydı. Planlarının faaliyete geçebilmesi Pers kralı Kserkses'le yapacağı bağlaşıklığa bağlıydı. Bu nedenle Eretria'lı Gongylos'un¹³²⁵ yardımı ve iştirakiyle Byzantion hapishanesinden Perslerin gizlice kaçmalarını sağladı¹³²⁶. Gongylos'a Kserkses'e teslim edilmek üzere içinde şu bilgilerin kaydedildiği bir de mektup verdi:

Thuk. I. 128. 7¹³²⁷:

“Sparta generali Pausanias, sana bir lütufta bulunabilmeyi arzularak kargıyla/mızrakla ele geçirdiği bu tutsakları gönderiyor. İstedğim; şayet razı olursan, kızınla evlenip¹³²⁸, Sparta ile Hellas'ı egemenliğine ilhak etmektir. Senin müttelikliğine kolayca bu işin üstesinden geleceğimi düşünüyorum. Eğer bu teklifim hoşuna gittiyse bana, deniz kıyısına doğru, bundan böyle gelecekte seninle haberleşmemi sağlayacak güvendiğin bir adamını gönder”.

Corn. Nep. Paus. IV. 2. 2:

“Sparta generali Pausanias, Byzantion'u ele geçirmesinin ardından, esir alımlar arasından bazı kimselerin senin [Kserkses'in] akrabaları olduğunu öğrenir öğrenmez tutsakları sana armağan olarak yolladı ve kendisiyle senin ailen arasında akrabalık kurmayı arzulamaktadır. Eğer bu durum seni de memnun ederse, kızını ona eş olarak ver. Şayet böyle yaparsan, o [Pausanias] senin yardımınla Sparta'yı ve bütün Hellas'ı egemenliğin altına almayı garanti ediyor. Eğer bu teklifi düşünmeyi arzu edersen, ona [Pausanias'a] bu meseleyi görüşebileceği, güvendiğin bir adamını gönder”.

Kserkses, Pausanias'ın bu önerilerini siyasi çıkarlarına uygun buldu. Göreve yeni getirdiği Daskyleion satrabı Pharnakes oğlu Artabazos'u Pausanias'a ulaştırması amacıyla kendi kral mührüyle damgaladığı bir mektup gönderdi. Kserkses M.Ö. yak. 478 yılında Megabates'in

---

ayırıldı. Ancak şikayet ve ithamlar üzerine ziynet eşyalarını mütteliklerine bıraktı. Kısa süre sonra Phrygia ve Lydia'dan tutsakların akraba ve arkadaşları gelip yüksek miktarda fidye ödeyerek onları satın aldı. Bu şekilde Kimon Atina donanmasının dört aylık ücretini ve yiyecek giderlerini temin etti; ayrıca kent hazinesine azımsanmayacak kadar çok altın bıraktı (Plut. *Kim.* IX. 2-4; ayrıca bk. Polyain. *strat.* I. 34. 2 'Kimon').

¹³²⁴ Iustinus'un (II. 15. 14) anlatısına istinaden, Hellen müttelikleri Pausanias'ı Perslerle yürütülecek savaşın tam yetkili komutanı atadılar. Ne var ki, kısa süre sonra bu görevi tüm Hellas'ın üzerinde monarşik bir yönetim kurmak gibi kötü emellerine kullandı. Bu doğrultuda Kserkses'le gizli antlaşmalar yaptı. Pers kralına bu girişimi üzerinde ne kadar kararlı olduğunu kanıtlamak için ise, esir aldığı bütün Pers tutsakları Kserkses'e geri gönderdi.

¹³²⁵ Ksenophon'un (*Hell.* III. 1. 6) anlatısına göre Kserkses, Gongylos'u ve kardeşi Gorgion'u Hellas Seferi'ne Eretria'lılardan yalnızca onlar rızalarıyla kralın ordusuna katıldıklarından ötürü çeşitli armağanlarla onurlandırmıştır: Gorgion'a Gambreion ile Palaigambreion'u; Gongylos'a ise, Myrina ve Gryneion'u bağışlamıştır. Bunun yanı sıra Spartalı Demaratos'a da Teuthrania ile Halisarna'yı ihsan etmiştir.

¹³²⁶ Thuk. I. 128. 5-6; Corn. Nep. Paus. IV. 2. 2; ayrıca bk. Diod. XI. 44. 3; Plut. *Kim.* VI. 2; IX. 2; *FGrHist* II A 104 F 4 (1) 'Aristodemos'; Them. *Epist.* 14 'Pausanias'; Iust. II. 15. 14.

¹³²⁷ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Olmstead 1933, 154-161; Gomme 1971⁵, 431 vd.; Hornblower 2003², 214; Arslan 2009, 54; 2010, 81 dn. 271.

¹³²⁸ Herodotos'un (V. 32) anlatısına göre, Kleombrotos oğlu Pausanias bir süre sonra Hellas'ın tiranı olma emellerine kapıldı. Bu nedenle Kserkses'in yeğeni Megabates'in kızı ile evlenmek istedi. Thukydides (I. 129) tarafından aktarılan Kserkses'in Pausanias'a yazdığı mektupta kız ve evlilik meselesine değinilmemektedir. Diodoros'a (XI. 44. 3) göre, gizlice Kserkses'le dostluk anlaşması yapan Pausanias, aynı zamanda kralın kızıyla evlenecekti. Bu amaçla Hellas'a ihanet etti (ayrıca bk. Diod. XI. 46. 1; 3). Iustinus'a (II. 15. 14) göre Pausanias, Pers kralıyla pazarlık yapmaya başladığında, Kserkses'ten ihanetine karşılık onun kızıyla evlenmeyi şart koştu. Themistokles (*Epist.* 14) Pausanias'ın Kserkses'in kızıyla evlenmeyi talep ettiğini dile getirmektedir. Aynı pasajında Themistokles, Pausanias'ın evlilik yaşına gelen Kserkses'in isterse de Artabazos'un kızıyla izdivacının Spartalılara hiçbir menfaat sağlamayacağını belirtmektedir.

yerine Elamca orijinal kökeni *Parnaka* olan Pharnakes (M.Ö. 505-497)¹³²⁹ oğlu Artabazos'u Daskyleion satrabı atadı (Thuk. I. 129). Zira M.Ö. 480 yılında vuku bulan Salamis yenilgisinin akabinde Mardonios'un ordudan kendisine verdiği 60.000 kişilik birlikle Küçük Asya'ya geçen Kserkses'in Hellespontos'a kadar güvenliğini sağlamıştı; kral Asya'ya geçince Hellas'a geri dönmüştü (Hdt. VIII. 126). Plataia mağlubiyeti esnasında Artabazos komutası altındaki 40.000 kişilik orduyu Phokis'ten Thessalia ve Makedonya üzerinden Trakya'ya oradan Hellespontos'tan Perslerin kontrolündeki Byzantion'a ve buradan Sardeis'e Kserkses'in yanına getirdi¹³³⁰. Bu şekilde Plataia savaşında çok sayıda Pers askerinin ölmesine mani oldu. Daskyleion satrabı Artabazos askeri yeteneğinin yanı sıra sadakat ve bağlılığıyla Kserkses ve selefi Artakserkes'in sonsuz itimadını kazanmıştı. Bu nedenle Artabazos kralın en güvenilir adamı kimliğiyle tanınmaktaydı. Atinalı Themistokles (*Epist.* 20. 192-194 '*Polygnotos*') bile sonraki zamanlarda "καί μου ἦδη Ἀρτάβαζον ἦσσον ἐνόμιζε" sözleriyle kralın güvenini Artabazos'tan daha fazla kazanmakla övünmektedir. Artabazos'un kral ile kan bağı ise bu göreve atanmasında diğer önemli unsurlardan bir olsa gerekir¹³³¹. Bunun yanı sıra M.Ö. 512 yılından M.Ö. 493/492 yılına kadar satraplık yaptığı anlaşılan Daskyleion satrabı Megabazos'un oğlu Oibares'in ne zaman ve neden görevden alınıp yerine Naksos Seferi'ni yürüten, Kserkses'in kuzeni Megabates'in atandığı; aynı şekilde Megabates'in görevinin ne için Artabazos'a devredildiği bilinmemektedir (Thuk. I. 129). Bunun yanı sıra Pausanias ve bağlaşıklık Hellen donanması Byzantion'u işgal ettikleri sırada Daskyleion'un eyalet valiliğini Megabates'in yaptığı nerdeyse kesindir. Zira Herodotos (V. 32) Pausanias'ın Hellas'ın tiranı olma emellerine kapılıp kızıyla evlenmek için Megabates'le iletişime geçtiğini dille getirir. Söz konusu bu olay Byzantion'un ilhak edilmesinin hemen akabinde gelişmiş olmalıdır. Aynı şekilde Thukydides (I. 129) Artabazos'un Daskyleion'a satrap atanmasıyla Pausanias'a elçi gönderilmesinin eş zamanda gerçekleştiğini

¹³²⁹ Pharnakes, Dareios'un kardeşi; Kserkses'in ise amcasıdır. Persepolis tabletlerinde imparatorlukta en önemli hizmetlerin başında yer almaktadır. Tüm ekonomi ve idari sisteminin yöneticisidir. Pharnakes'in ve yardımcısı Ziššawiš'in hizmetinde katipler; bir yazman; Persepolis ve her yerde çeşitli yardımcı personeller çalışmaktaydı. Pharnakes ve yardımcısı Ziššawiš'in asli görevleri atanılan yargıçları, defter tutucuları, denetçileri, kervan kılavuzları ve resmi elçilerin gezi refakatçıları, kral için bakım personeli v.d. gibi hizmetlilerin gerekli belgelerini hazırlamak; kraliyet kilerini örgütlemek; hükümdarın has ahırını düzenlemek; ek işçileri işe almak; vergi ile kira gelirlerini ödeme takibi ve denetimini yapmaktı (*PF* 654-678: Hallock 1969, 205-211; 1031-1032: 1969, 298 vd.). Kuneiform metinlerinde adının sıklıkla belgelenmesinden ve mührünün kullanılmasından anlaşıldığı üzere imparatorluk içinde sık seyahat etmekteydi. Gerçi onun asıl yeri kralın yanıkten temsilcisi her ikisiyle ilişkiyi sürdürmekteydi. Pharnakes'le ilintili tabletlerin birkaçının içeriği şu şekildedir. *PF* 1795 (Hallock 1969, 490; 52; Wiesehöfer 2003, 111 vd.): "Şarap taşıyıcısı Yamakšedda'ya bildir, Parnaka (Pharnakes) şunları söyledi: 200 marriš (testi) şarabın kraliçe Irtašduna'ya (Artystone) verilmesi gerekir. Bu kral tarafından emredildi. [Krallığın] 19. yılın ilk ayı. Ansukka metni yazdı. Maraza bu mesajı ilettili".

PF 1799 (Hallock 1969, 491): "İşçilerin şefi Iršene'ye bildir, Parnaka (Pharnakes) şunları söyledi: Persepolis'ten 15 BAR unu, Persepolis'te sedir?(ağaçlarına) bakan Assur'lu Addarnuriš'e erzak olarak verilsin; üç, dört, beş, altı (ve) yedi ayda, beş ay toplam bir dönemde, 24 yıl erzak olarak verilsin. Ay be ay 3 BAR alsın. Şamanda (bu metni) kaleme aldı. Yaunā'dan (Ionia'dan) o, dumme aldı. 24 yılda, beş ay, mühürlü belge teslim edildi.

¹³³⁰ Hdt. IX. 66; 89; Diod. XI. 33. 1; Plut. *Arist.* XIX. 4; Polyain. *strat.* VII. 30. 3; 33. 3 "Artabazos".

¹³³¹ Balcer 1995, 299 vd.

açıkça belirtmektedir. Olasılıkla Megabates'in görevden alınma nedeni ise, eyalet erimine bağlı Sestos'un takriben üç ay süren muhasarada buradaki Perslere herhangi yardımda bulunamaması; Byzantion'u savunmakla görevlendirilmesine rağmen, bu hususta büyük bir başarısızlık sergilemesi olsa gerektir.

Kserkses, Daskyleion valisi Artabazos'a Pausanias'ın her türlü taleplerini itaatkarca olabildiğince çabuk ve en iyi şekilde yerine getirmesini emretti¹³³². Kserkses geldiği aynı rotayı izleyerek Susa'ya ilerledi¹³³³. Kelainai'da (Dinar) ordusuyla konakladığı esnada imparatorluğun kudret ve yetkisinin temsili bir kral sarayı; atlara talim yaptırmak ve bedenlerini çalıştırmak amacıyla vahşi hayvanlarla dolu bir park yaptırdı (Ksen. *Anab.* I. 2. 7-9). Artabazos, Daskyleion'a vardığında kralın buyruklarını derhal yerine getirdi. Atinalı Themistokles'in (*Epist.* 16. 27-31 'Alketas') mektubunda belirttiği üzere deniz kıyısındaki halklara satraplık yapan Artabazos'la müttefiklik kurdu¹³³⁴; mektubu Byzantion'da bulunan Pausanias'a verdi¹³³⁵:

“Pers Kralı Kserkses'ten Pausanias'a: Denizlerin ötesindeki Byzantion'da kurtarıp da bana gönderdiğin savaş esirleriyle hanedanlığımız nazarında bugüne kadar kaydedilmemiş derecede büyük bir gönül borcu ve minnettarlık kazandın. Ayrıca önerilerin hoşuma gitti. Vaatlerini yerine getirmene ne gece ne de gündüz engel olmasın. Sözlerini gerçekleştirmene hiçbir şeyin mani olmasına izin verme. İhtiyacın olan altın ve gümüş ya da asker sayısının seni durdurmasına göz yumma. Tasarılarını yerine getirebilmen için sana gönderdiğim Artabazos'un dürüstlüğüne güven¹³³⁶. Benim ve kendi çıkarına en uygun gelecek şekilde davran”.

Pausanias askeri başarılarına bir de diplomatik bağlantılarını eklemeyince insani zaaflığını gözler önüne serimledi. Pers hegemonyasından yeni kurtulmuş Ionia kentlerine bağımlı ırklar

¹³³² Thuk. I. 129; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2. 2; ayrıca bk. *FGrHist* II A 70 F 189= Plut. *mor.* IX. 855 f. *De Herod.* 4.

Eserinde Thukydides'ten alıntı yapan Corn. Nepos (*Paus.* IV. 2; 4)'de Daskyleion satrabı Artabazos'u Artabanos şeklinde zikreder.

¹³³³ Hdt. IX. 108; *FGrHist* III C 688 F 13 (32) 'Ktesias'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; Diod. XI. 36. 7; ayrıca bk. *Tzet. Chil.* II. str. 9-13.

Diodoros'a (XI. 36. 7) göre, Kserkses Plataia ve Mykale yenilgisini öğrendikten sonra, ordusunun bir kısmını Sardeis'te Hellenlerle yürütülen savaşı sürdürmeleri amacıyla bırakıp geriye kalanla Ekbatana doğru yola çıktı.

¹³³⁴ Themistokles (*Epist.* 16. 27-31 'Alketas')'de Αρταβάζω συνετίθετο ὄντι σατράπη βασιλέως ἐπὶ τοῖς πρὸς θαλάσση ἔθνεσιν, αὐτῶ τε βασιλεῖ ταῦτα ἡγγελλε καὶ αὐτὸς ἤδη Μῆδος ἦν καὶ γνῶμη καὶ διαίταις, καὶ οὐδὲ ἡ ἔσθῆς αὐτὸν ἔτι Ἑλληνα ἐποίει./Pausanias, *deniz kıyısındaki halklara kralın satrabı olan Artabazos'la ittifaklık yaptı, Artabazos bizzat kendi kralına bunları bildiriyordu. Artabazos Med/Pers idi. Düşüncesi ve yaşam stiliyle Hellenli bir gibi giyinmezdi.*

¹³³⁵ Thuk. I. 129; ayrıca bk. Them. *Epist.* 14 'Pausanias'; Plut. *Them.* XXIII. 1-3; *FGrHist* II A 70 F 189= Plut. *mor.* IX. 855 f. *De Herod.* 4. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 82.

Corn. Nepos (*Paus.* IV. 2. 2)'de Artabazos'un Pausanias'a ulaştırdığı mektubun içeriğini şu şekilde özetler: Bu mektupta Sparta'lı generali metheden sözlerle başladı; ona mektubunda bahsettiği planlarını hayata geçirmesini için önüne çıkan hiçbir güçlükten yılmamasını rica etti. Ayrıca tasarılarını başarıyla tamamlarsa, dilediği her şeyi yerine getireceğini belirtti.

¹³³⁶ Them. *Epist.* 20. 192-194 'Polygnotos'.

gibi diktatör varı davranışlar sergilemeye başladı¹³³⁷. Başlarını Khios, Samos ve Lesbos'luların çektiği ittifak kentlerinin büyük çoğunluğu Pausanias'ın küstahlığına ve sertliğine tahammül edemediklerinden Kimon ve Aristeides'e katıldılar. Zira Aristeides nazik, insancıl ve adaletli davranışlarıyla; Kimon ise, silah gücünden ziyade müttefiklere karşı hoşgörülü tutumu, güven uyandıran kişiliği sayesinde bağlaşıkların Atinalılar etrafında toplanmasını sağlamaktaydı¹³³⁸. Aristeides ile Kimon, Pausanias'ın Lakedaimonia'ya geri çağırılması amacıyla kendilerine gelenleri Sparta'ya *ephoros*'lara¹³³⁹ göndermekteydiler¹³⁴⁰. Pausanias'ın komutasındaki koalisyon birliğine bağlı askerlerin büyük çoğunluğu da Spartalı kumandanın despot edimlerine daha fazla tahammül edememiş ve onu terk etmişti. Komutanlar, askerler Peloponnesos'a dönüp bu durumu halk meclislerinde rapor etmişlerdi¹³⁴¹. Gidenler Pausanias'ı haksızlık yapmakla ve stratejik görevini bir tiran gibi davranmakla itham etmekteydiler. M.Ö. 478/477 yılında Pausanias'a yargılanmak üzere ülkesine dönmesi buyruktusu verildi. Sparta kralı geldiğinde bütün suçlamalardan berat etti; ancak başkomutanlık yetkisi elinden alındı ve belirli miktarda para cezasına çarptırıldı¹³⁴². Küçük bir orduyla birlikte yerine Dorkis atandı; ancak Byzantion'a ulaştığında başkomutanlığını müttefikler onaylamayınca Lakedaimonia'ya geri döndü. Spartalılar büyük yetkilerle donatıp gönderdikleri komutanların ahlaklarının bozulması nedeniyle ve Pausanias gibi yoldan çıkabilir endişesiyle özgür iradeleriyle başkomutanlıktan vaz geçtiler ve *strategos* olarak kimseyi yolamadılar¹³⁴³. Pausanias bu tutumları; Aristeides ve Kimon'un bağlaşıklarına karşı izledikleri dürüst, kurnaz diplomasiyi yüzünden Hellen kentlerinin Atinalılarla ittifak yapmalarına; o zamana kadar hem karada hem de denizde başkomutanlık yetkisini alan Lakedaimon'lulardan bu mevkiinin Atinalılara geçmesine neden oldu¹³⁴⁴. Bunun yanı sıra M.Ö. yak. 477 yılında Pausanias hiçbir kamu görevi üstlenmeden ve izin almaksızın Hellespontos'a Hermione'nin üç sıra kürekli kadırgasıyla geri döndü¹³⁴⁵. Hellenlere yürütülen savaşta yardım etme bahanesini ileri sürerken gerçek amacı iktidarını

¹³³⁷ Thuk. I. 95; 130; Corn. Nep. *Arist.* III. 2; *Paus.* IV. 2; Plut. *Arist.* XXIII. 1-3; *Kim.* VI. 3.

¹³³⁸ Atinalı komutan, devlet/siyaset adamı ve kendi çağının en adaletlisi Aristeides'in bu durumda önemli tesiri oldu. Bu fırsatı Atina lehine çevirmekte büyük bir maharet sergiledi. Halka açık bir dizi konferans düzenleyip kent meclislerinde çeşitli söylevler verdi. Kişisel dostlukları ve çabaları sayesinde Sparta'dan ayrılan kent devletçiklerinin Atina'ya bağlanmasını sağladı (Aristot. *Ath.* 23. 3-5; Diod. XI. 45. 4-5; 46. 1; 4-5; Plut. *Arist.* XXIII. 1-4). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond 1967, 49 vdd.; Arslan 2009, 55 vdd.; 2010, 84 vd.

¹³³⁹ *Ephoros* (ó ἔφορος), "nezaret eden, muhafaza eden, gözetçi ve yönetici" manasına gelmektedir. Lakedaimon ve Dor devletlerinde bir yıllığına seçilen beş devlet yetkilisine *ephoroi* adı verilir. Bu makama gelen devlet memurunun bütün öbür idarecileri; hatta kralları bile denetleme yetkisi vardı.

¹³⁴⁰ Thuk. I. 95; Corn. Nep. *Arist.* III. 2; Plut. *Kim.* VI. 2; *Arist.* XXIII. 3-5.

¹³⁴¹ Diod. XI. 44. 5-6; Plut. *Arist.* XXIII. 4-5.

¹³⁴² Thuk. I. 95; Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2.

¹³⁴³ Thuk. I. 95; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2; Plut. *Arist.* XXIII. 6.

¹³⁴⁴ Hdt. VIII. 3; Thuk. I. 96; 130. 1-2; Aristot. *Ath.* 23. 3-5; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2; *Arist.* III. 2; Plut. *Arist.* XXIII. 1-3; *Kim.* VI. 2; Suda ε 842 s.v. <Ἑλληνοταμίαι= *Hellenotamiai*>.

¹³⁴⁵ Tarihleme için bk. Loomis 1990, 491 vd.

kabul ettirmek hırsıyla Kserkses’le yaptığı antlaşmayı yürürlüğe geçirmektir¹³⁴⁶. Komutanlık görevinden mahrum edilmesine öfke besleyen Pausanias gizlice Daskyleion satrabı Artabazos’la görüşmeye devam etti. Ancak Byzantion’dayken bütün edimleriyle niyetini açığa vurmaktaydı. Pers adet-törelere adapte olmuş ve Persler gibi giyinmeye başlamıştı. Kendisine refakat eden Mısırlı ya da Pers hizmetlilerdi. Verdiği ziyafetler Pers geleneklerine göre sunulmaktaydı. Görüşmek için randevu isteyenleri geri çeviriyor ve küstahça yanıtlar veriyordu¹³⁴⁷. Büyük bir hoşnutsuzluğa ve şikayete sebebiyet veren Pausanias tekrar Lakedaimonia’ya çağrıldı. Akabinde, M.Ö. 477/476 yılında, Byzantion’lu Kleonike’yi taciz edip öldürdüğü gerekçesiyle Kimon ve Aristeides öncülüğünde Pausanias Byzantion’dan kovuldu¹³⁴⁸. Pausanias Sparta’ya gitmektense Hermione gemisine binip Daskyleion eyaletinin sınırları içerisinde yer alan Troas Bölgesi’ndeki Kolonai’a¹³⁴⁹ geldi. Muhtemelen Daskyleion valisi Artabazos’un yönlendirmesi doğrultusunda böyle bir karar vermiş olmalıdır. Belki şüpheye mehil vermeden rahat iletişim kurmak ve planlarını hayata geçirmek için burası uygun bir üst şekilde seçilmiştir. Nitekim Pausanias burada Artabazos’la gizli entrikalarını sürdürmeye devam etti¹³⁵⁰. İkinci kez Lakedaimon’luların rızası olmadan hareket edince kendisine yönetilen suçlamaların haklılık payı ortaya çıktı. Bunun üzerine “*şayet yurduna dönmesen, ölüme mahkum edileceksin*” ifadelerinin yazıldığı *skytale*’yi¹³⁵¹ taşıyan bir haberci

¹³⁴⁶ Thuk. I. 128; Them. *Epist.* 16 ‘*Alketas*’; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3.

¹³⁴⁷ Thuk. I. 130; Them. *Epist.* 16 ‘*Alketas*’; Diod. XI. 44. 5; 46. 2-3; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3; *FGrHist* II A 76 F 14 ‘*Duris*’= Ath. *Deip.* XII. 535 e; *FGrHist* III B 432 F 9 (15) ‘*Nymphis*’= Ath. *Deip.* XII. 536 a; ayrıca bk. Thuk. I. 132. 2; Lykurg. *Leokr.* 128-129; Ath. *Deip.* XII. 543 b.

Plataia ve Salamis zaferlerinden sonra, Delphoi’da Apollon onuruna adanan *tripod*= uçayak üzerindeki kazana kazıdığı epigram da Pausanias’ın kibrini dile getirmektedir (*FGrHist* III B 432 F 9 (15) ‘*Nymphis*’= Ath. *Deip.* XII. 536 b; Thuk. I. 132; Hdt. IX. 81; Corn. Nep. *Paus.* IV. 1; Plut. *mor.* XI. 873 c: *De Herod.* 42; Paus. III. 8. 2; *Anth. Graec.* VI. 197; Dem. *Neaer.* LIX 96-97 [1377-1378]; ayrıca bk. Arslan 2010, 83).

¹³⁴⁸ Thuk. I. 131; ayrıca bk. Hdt. VIII. 3. 2; Plut. *Kim.* VI. 4-6; *mor.* VII. 555 c: *De Sera* 10; Paus. III. 13. 9; *FGrHist* II A 104 F 8 (1) ‘*Aristodemos*’. Detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 86 vdd.

¹³⁴⁹ Lokalizasyonu tam bilinmemekle birlikte günümüz Larisa’nın güneyi ve Aleksandreia Troas’ın kuzeyine takriben aynı mesafede Beşiktepe adıyla bilinen kıyıda bir tepe üzerine konumlandırılmaktadır. Kolonai için bk. Strab. XIII. 1. 19 c. 589; XIII. 1. 47 c. 604; Arr. *anab.* I. 12. 6.

¹³⁵⁰ Thuk. I. 131; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3.

Themistokles (*Epist.* 14) Pausanias’a gönderdiği mektubta Pers kralıyla yaptığı gizli anlaşmayla çevirdiği entrikanın başına nasıl sonuçlar açabileceğine dair verdiği çeşitli uyarılarda bu olaya şu şekilde değinir: *Saklandığın ve Pers kralıyla işbirliği yaptığın Kolonai ve Troya kıyıları buradaki edimlerini fark ettirmeyecek kadar Peloponnesos’tan uzak değil.*

¹³⁵¹ *Skytale* [ἡ σκυτάλη] “*değnek, asa, sopa*” manasına gelir. Sparta’da *ephoros*’lar, elçiler ve seferdeki generaller arasında kullanılan gizli bir haberleşme yöntemidir. Asaya deri bir şerit sarılıp üstüne bir mesaj yazılırdı. Bu mesajı, ancak elinde aynı kalibrede bir asa bulunanlar çözebilirdi. Plutarkhos’un (*Lys.* XIX. 5-7) anlatisına göre, *ephoros*’lar bir amiral veya bir komutan gönderirken, aynı boy ve aynı kalınlıkta iki değnek alırlar. Bunların uçları yan yana getirilince birbirine tümüyle uyar. Birini kendileri saklar, diğerini gönderdikleri adama verirler. İşte bu değneklere *skytale* derler. Gizli ve önemli bir şey bildirmek istedikleri zaman, kayış gibi uzun ve dar bir papirüsü kendilerindeki *skytale*’ye hiçbir boşluk bırakmadan, her yandan değneğin yüzeyini tamamen kaplayacak biçimde sararlar. Bunu yaptıktan sonra da *skytale*’nin çevresinde bu biçimde sarılı papirüsün üzerine istedikleri şeyleri yazarlar. Yazdıktan sonra da papirüsü çıkarıp değneği alıkoyarak papirüsü komutana gönderirler. Harfler birbiriyle ilintisiz olduğu için kimse bir şey okuyamaz; ancak gönderdikleri kişi yanındaki *skytale*’yi alıp papirüsü sarmal sıraları eski yerlerine gelecek biçimde çevresine gerince, sözcükler yan yana dizilmiş olur ve *skytale*’yi çevirerek yazıyı okuyabilir.

gönderildi¹³⁵². Pausanias para ve nüfuzu sayesinde içinde bulunduğu tehlikeden yakasını sıyrabileceğini düşündüğünden ülkesine geri döndü. *Ephoros*'lar tarafından hapse atıldı; ancak delil yetersizliğinden serbest bırakıldı¹³⁵³. Yaşanan tüm bu olaylara rağmen, Daskyleion satrabı Artabazos aracılığıyla Kserkses'le yazışmaya ve Persler adına Hellas'ta entrikalar çevirmeye sürdürdü. Sparta'dayken Artabazos'la dört kez iletişime geçti (Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'). Her defasında Pausanias Daskyleion satrabına bir elçi yollamaktaydı. Elçi mesajı ilettikten sonra Artabazos'un adamları tarafından öldürülmekteydi. Ancak krala yazdığı beşinci mektubu Artabazos'a vermekle görevlendirdiği Argilos'lu habercinin kendisini ihbar etmesi neticesinde ihaneti kanıtlandı¹³⁵⁴. Bunun üzerine Pausanias Sparta'daki Athena Khalkioikos (Tunç/Bakır Ev) Tapınağı'na¹³⁵⁵ sığındı. *Ephoros*'lar tapınağın çift kapılarını kapatıp çatısını yıkarak Pausanias'ı orada hapsedtiler. Açlıktan ve susuzluktan bitkin düşmesini sağladılar. Son nefesini vermek üzereyken tapınağın *temenos* duvarı dışına taşındı ve hemen ardından öldü¹³⁵⁶.

M.Ö. 480-478 yılları Pers krallığı için kritik bir dönüm noktasıdır. Kraliyet donanmasının ve imparatorluk ordusunun art arda yaşadığı yenilgiler Akhaimenid krallığının Küçük Asya'da izledikleri politikayı askeri saldırıdan stratejik savunmaya dönüşmesine yol açmıştır¹³⁵⁷. Bu siyasetin yürütülmesinde büyük pay Daskyleion ile Sardeis satraplarına düşmüştür. Pers imparatorluğuna karşı besledikleri korkulardan arınan Atina ve adalılar ise, M.Ö. 478 yı-

¹³⁵² Thuk. I. 131; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3; ayrıca bk. Iust. II. 15. 16; *FGrHist* II A 104 F 6 '*Aristodemos*'.

¹³⁵³ Thuk. I. 131-132; Corn. Nep. *Paus.* IV. 3

¹³⁵⁴ Thuk. I. 132; Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'; Corn. Nep. *Paus.* IV. 4; Diod. XI. 45. 1-5; ayrıca bk. Aristot. *Pol.* VII. 13. 13 [1333b]; Plut. *Them.* XXIII. 1-2; *FGrHist* II A 104 F 8 (2) '*Aristodemos*'.

Pausanias *heilos*'lara kendisiyle işbirliği yaptıkları takdirde özgürlük ve vatandaşlık hakkı vaatleriyle ayaklandırmaya çalıştı. Birkaç *heilos*'un ihbarına rağmen, Spartalılar kral hanesine mensup Pausanias'ı kanıtlanması zor delillerle onarılmaz bir ceza vermeye yanaşmadılar. Pausanias'ın krala hitaben yazdığı mektubu Daskyleion satrabı Artabazos'a götürmekle görevlendirdiği Argilos'lu haberci kendisini ele verene kadar bu durum böyle sürdü. Zira önceki habercilerin hiçbirinin geri dönmediğinden şüphelenen Argilos'lu elindeki mektupta kendisinin öldürülmesi direktifinin yazılma ihtimalinden korktu. Mektup üzerindeki mührü taklit edip onu açtı. Son satırları okuyunca kuşkuvarının ne kadar yerinde olduğunu anladı (Thuk. I. 132; Corn. Nep. *Paus.* IV. 4; ayrıca bk. Iust. II. 15. 15; *FGrHist* II A 104 F 8 (1-2) '*Aristodemos*'). Derhal *ephoros*'lara gidip Pausanias'ın uzun zamandır üzerinde çalıştığı komployu anlattı ve elindeki mektubu onlara teslim etti. *Ephoros*'lar yazılanları okuyunca Pausanias'ın planladığı komployu bütün detaylarıyla öğrendiler. Ancak bir de Pausanias'ın itiraflarını kendi kulaklarıyla duymak istediler. Habercinin yalvarıcı olarak Tainaron'a sığınmasını öğütlediler. Onun Tainaron'a sığındığından haberdar edilen Pausanias yanına gitti. Pausanias ile habercinin konuşmalarını dinleyen *ephoros*'lar her şeyi kendi kulaklarıyla işittiler. Pausanias suçlamaları kabul etmek zorunda kaldı. Haberciye ikna etmeye çalıştı; mektubu düzelterip elinden geldiğince çabuk Artabazos'a ulaştırmasını ve işleri bozmamasını istedi (Thuk. I. 133; Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'; *FGrHist* II A 104 F 8 (3) '*Aristodemos*'). Bütün konuşmayı dinleyen *ephoros*'lar Sparta'ya döndüler. Pausanias'ı kentte yakalamayı kararlaştırdılar (Thuk. I. 134. 1; Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'; Corn. Nep. *Paus.* IV. 4; Iust. II. 15. 16-17; *FGrHist* II A 104 F 8 (3-4); 9 '*Aristodemos*'). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gomme 1971⁵, I 433-436; Rhodes 1970, 388 vd.; Hornblower 2003², I 217-219.

¹³⁵⁵ Tyndareios tarafından Athena'nın bu tapınağı tunçtan/bakırdan inşa edilmesinden ve mabedin içine tanrıçanın tunçtan bir heykelinin koyulmasından ötürü *Khalkioikos* şeklinde zikredildiği rivayet edilir (Paus. III. 17. 2). Tapınak için ayrıca bk. Eur. *Hel.* 228; 245; *Oxyrh. Pap.* 1802 + 4812, fr. 3. iii.

¹³⁵⁶ Thuk. I. 133-135; Them. *Epist.* 16 '*Alketas*'; Corn. Nep. *Paus.* IV. 5; Diod. XI. 45. 1-7; Paus. III. 17. 7-9; ayrıca bk. Thuk. I. 138. 6. Themistokles'in (*Epist.* 16) *Alketas*'a mektubunda Pausanias'ın Kserkses'le yaptığı gizli anlaşma ve kralın kudretine erişme arzusunun, Hellespontos'taki büyük idari gücünü; ününü, servetini ve hayatını yitirmesine neden olduğunu belirtir.

¹³⁵⁷ Balcer 1995, 300.

lindan itibaren kuzey tahıl ticaretinin hakimiyetini ele geçirme; savaşlar esnasında kargaşa ortamında baş gösteren korsan akınlarının ticarete sekte vurmasını engelleme stratejisini benimsemişlerdi. Propontis'in güney kıyısı boyunca Kyzikos, Lampsakos, Parion, Byzantion gibi liman kentlerindeki egemenliğiyle Karadeniz ticaret ağı Daskyleion satrabının denetimi-himayesindeydi. Atinalıların bu emellerini gerçekleştirebilmeleri Hellespontos; Propontis ve Bosporos'ta Pers kontrolünün kaldırılmasını zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla Daskyleion satraplarının Trakya; Hellespontos; Propontis ve Bosporos'ta Hellen hücumlarını durdurmak zamanla asli görevlerinden biri haline geldi¹³⁵⁸. Hellas Seferi'nden sonra Kserkses stratejik noktaları elinde tutmaya devam etti. Hermos Vadisi ve önemli kıyı muntikalarından Smyrna; Sardeis'ten Smyrna'ya ve kıyıya kara ticareti olan yol rotasını Persler büyük bir itina ile himaye etmeye çalışmaktaydılar. Benzer şekilde Miletos'un doğusu ve Myous'un kırsal bölgeleri kontrolleri altındaydı. Ancak Ephesos'u yitirmişlerdi. Halen daha kuzeyi Myrina ve Gryneion'u (Yeni Şakran) kırsal kesimi muhafaza etmekteydiler. Atarneus'un kuzeyi, Kaikos Irmağı'nın vadi bölgesi ve kıyı şeridini, sürgün Spartalı Damaratos Kserkses'in kendisine ihsan ettiği Pergamon, Teuthrania, Halisarna'yı tutmaktaydı. Myrina ve Gryneion kırsal bölgelerin yanında Gambreion, Palaigambreion Eretria'lı Gongylos'un himayesine verilmişti¹³⁵⁹. Adramyttion Körfezi olasılıkla Damaratos ve Gongylos örneklerindeki gibi Akhaimenid satraplık sistemine bağlı vasal yetkin bir kişinin ellerine bırakılmıştır. Troia Bölgesi'nden Perkote, Palaiskepsis ve Lampsakos Pers kontrolü altında kalmayı sürdürmüştür¹³⁶⁰. Kyzikos'un doğu kıyısı Propontis'in doğu bölgeleri Daskyleion satraplığının denetiminde kalmıştır¹³⁶¹. Ne var ki, M.Ö. 512 yılında Megabazos önderliğinde imparatorluğa dahil edilen ve Daskyleion satraplığının idaresine verilen Trakya Khersonesos'u M.Ö. 479 yılında Sestos'un; M.Ö. yak. 476 yılında Eion'un¹³⁶² zaptıyla Akhaimenid imparatorluğun yetkisinden çıkmıştır. Trakya Khersonesos'unda muhtemelen yalnızca Doriskos (Hdt. VII. 106) ve batı kıyısındaki Alopekonesos

¹³⁵⁸ Balcer 1995, 302.

¹³⁵⁹ M.Ö. 399 yılında Gambreion, Palaigambreion, Myrina ve Gryneion, Gongylos'un soyunda kalmaya devam etmiş gibi görünse de, Myrina ve Gryneion Atina'ya düzenli vergi ödediği bilinmektedir. Dolayısıyla bu iki kent Gongylos ailesinin hakimiyetinden çıkmış; Delos Konfederasyon'una katılmış olmalıdır. Bunun yanı sıra Pers kralının verdiği söz uyarınca sadece ismen Gongylos soyuna ait zikredilmeye devam etmiş olsa gerektir (ATL 3: 201-202).

¹³⁶⁰ Artakserkses tarafından bölgenin yıllık geliri 500 *talanta* olan Magnesia *ad Maendrum* ekmek; Lampsakos şarap; Myous ise yemek ihtiyacının geriye kalan kısmını gidermek amacıyla Atinalı Themistokles'e verildi. Bunun yanı sıra Perkote ve Palaiskepsis ihsan edildi (Them. *Epist.* 20. 190-204 '*Polygnotos*'; Thuk. I. 138; Corn. Nep. *Them.* II. 2-3; Diod. XI. 57. 7; Strab. XIII. I. 12 c. 587; Steph. Byz. *Ethnika s.v. Λάμψακος*= *Lampsakos*; Plut. *Them.* XXIX. 7; *FGrHist* II A 104 F 10 (5) '*Aristodemus*'). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gomme 1971⁵, I 290-295; ATL 3: 111-113; 198-204. Themistokles (*Epist.* 20. 190-204 '*Polygnotos*')'de kralın kendisine kıyafet ve para yerine, kraliyet mülklerinden Magnesia, Lampsakos ve Myous gibi kentler ve araziler bahsettiğini belirtir. Myous ve Magnesia'dan edinilen gelirlerden yararlanırken Lampsakos'u özgür bırakıp ağır *phoros* yüklerini hafiflettiğini aktarır.

¹³⁶¹ Ksen. *Hell.* II. 16; Ath. *Deip.* I. 29 f-30 a-b; ATL 3: 195; Balcer 1995, 304.

¹³⁶² *FGrHist* II A 70 F 191 (6) '*Ephoros*'= *Oxyrh. Pap.* XIII. 100, 1610 F 6; Diod. XI. 54-60; Plut. *Kim.* VII. 1 dn. 1.

(Büyükkemikli Burunu) Perslerin denetiminde kaldı¹³⁶³. M.Ö. 478/477 yılında Byzantion seferiyle¹³⁶⁴ Bosporos'ta Pers hakimiyeti sona erdirildi.

4.10. Daskyleion Eyaletinden Atikka-Delos Birliğine Üye Kentler: Daskyleion Satrabı I. Artabazos'un Artakserkses ve Atinalı Themistokles Arasında Müttefiklik Sağlaması (M.Ö. 477-439)

M.Ö. 477 yılında Attika-Delos Deniz Birliği Perslere karşı tedbir ve Küçük Asya'daki Hellenleri Akhaimenid egemenliğinden özgür kılmak amacıyla kuruldu. Aslında Hellenler Perslere karşı direnirken belirgin bir şekilde birlikte hareket etmemelerine rağmen, Kserkses'in Hellas seferi Hellenler arasında güçlü bir panhellen temalarından birine yol açtı. Perslere karşı ortak mücadele bir yandan geçmişi göklere çıkaran diğer yandan gelecek için umut veren birleştirici bir ideolojinin kaynağı oldu¹³⁶⁵. Başlarda Atina'ya hiçbir ayrıcalık tanınmamıştı. Ancak diğerlerinden kat be kat fazla olan güçleri nedeniyle çok geçmeden Atinalılar mütteliklerinin kabul etmesiyle idareyi üstlendiler¹³⁶⁶. Bağlaşıklar deniz birliğinin icraatları için gönüllü gemi ya da para verme görevini kabul ettiler¹³⁶⁷. Atinalılar Hellas'a, Ege Adaları'na, Trakya'ya, Hellespontos'a ve Ionia'ya birliğe katılmalarını davet eden elçiler gönderdiler¹³⁶⁸. Atinalılar kuruluşa katkı payının türü ve miktarını belirlemişti; hangi kentin Perslere karşı para ve ne tür gemi yardımında bulunacağını tespit ettiler¹³⁶⁹. İlk haraç toplamakla görevli *Hellenotamiai arkhe* (= Ἑλληνοταμίαι ἀρχή) makamı kuruldu ve

¹³⁶³ ATL 3: 205-206; Balcer 1995, 305.

¹³⁶⁴ Thuk. I. 94. 1-2; 128. 5; Diod. XI. 44. 3; Corn. Nep. Paus. IV. 2. 2; Plut. *Kim.* VI. 1-3.

¹³⁶⁵ Ball 2015, 106 dn. 43.

¹³⁶⁶ Atinalılar Byzantion seferinden sonra Spartalılarından egemenliği mütteliklerin onayı ve Pausanias'a düşmanlık beslemeleri sayesinde devrıldılar (Hdt. VIII. 3; Thuk. I. 96; 130. 1-2; Aristot. *Ath.* XXIII. 3-5; Corn. Nep. *Paus.* IV. 2; *Arist.* III. 2; Plut. *Arist.* XXIII. 1-3; *Kim.* VI. 2; Suda ε 842 s.v. <Ἑλληνοταμίαι= *Hellenotamiai*>).

¹³⁶⁷ M.Ö. yak. 481 yılında Lakedaimon'lular önderliğinde kurulan Peloponnesos Birliği'ne üye kentlerden sadece Perslere karşı yürütülen savaş için bir çeşit katkı payı almaktaydılar 'ἐτέλουν μὲν τινα ἀποφορᾶν εἰς τὸν πόλεμον' (Plut. *Arist.* XXIV. 1; ayrıca bk. Thuk. I. 19).

¹³⁶⁸ ATL 3: 191-193; Hdt. VIII. 3; IX. 120; Thuk. I. 75; 89; 95-96; III. 104; VI. 76; Ksen. *vect.* V. 5-; Dem. III. 24; Andok. *de pac.* III. 37-38; Corn. Nep. *Arist.* III. 2. 2-3; Plut. *Arist.* XIV-XV. 1; *Kim.* VI. 3; 9; *FGrHist* II A 104 F 7 'Aristodemos'; Polyain. *strat.* 1. 34. 2 'Kimon'. Ayrıca bk. ATL 3: 182-243; Hammond 1967, 41-61; Papp 1968, 425-443; Jackson 1969, 12-16; Meiggs 1984⁶, 42-67; Wallinga 1989, 173-181; Balcer 1995, 306 vd. Aristoteles (*Ath.* XXIII. 5) anlatısında, Aristeides'in bağlaşıklar kentlere ilk vergiyi yükleyen; Atina ile Ionia'la aynı dost-düşmana sahip olacaklarına dair yeminli bir antlaşma yapan kişi olduğunu belirtir. Bu anlaşmanın bozulmayacağını temin etmek üzere denize ateşte kızarmış güleler atılmıştı.

¹³⁶⁹ Plataia Savaşı'ndan sonra Hellenler bu katkı payının –Pers satraplık bölgelerinde uygulandığı gibi– kent kent eşit ve makul şekilde tayin edilmesini istediler. Bazı teritoryumları ve gelirleri (= *prosodos* [πρόσοδος]) inceleyip denetlemekle Aristeides'i görevlendirdiler. Akhaimenid imparatorluğun hakimiyetindeki halklardan haraç yerine geçen koyun; at; sebze-meyve; altın; gümüş v.d. topladıkları ödeme şekllinden farklılık arz ederek başlangıçta mütteliklerden yalnızca gemi, tayfa ve para alınmaktaydı. Perslere karşı para hibe ve gemi temin edebilecek kentler tespit edilip; birliğe dahil her bir üyenin ödeyebileceği vergi miktarı belirlendi (Aiskhin. *Fals. Leg.* 23; *Ktes.* 258; Plut. *Arist.* XXIV. 1-3; *FGrHist* II A 104 F 7 'Aristodemos'; ATL 1: T2-T9).

hellenotamiai (= ἑλληνοταμίαι) memurları atandı¹³⁷⁰. Para yardımına *phoros* denildi. Attika-Delos Deniz Birliği'ne gönüllü ödenen aidat/bağış/ödenti anlamına geldiği; Pers imparatorluğuna verilen *dasmos*'tan ayırt edilmesi amacıyla bu terimin tercih edildiği savlanmaktadır¹³⁷¹. İlk vergi 460 *talanta* şeklinde tamamlandı ve hazinenin Delos'ta kalması karara bağlandı¹³⁷². M.Ö. 453 yılının ilkbaharına kadar konfederasyona katılan kent sayısı en az 212'ye ulaştı. Atina, Samos, Khios ve Lesbos para yerine gemi yardımında bulunurken; geriye kalan 108 kent salt *phoros* ödemekteydi¹³⁷³. Bu ödemeler M.Ö. 477 yılından M.Ö. 454 yılına kadar Delos'taki; M.Ö. 454 yılından sonra ise, Atina'daki *hellenotamiai*'da muhafaza edildi¹³⁷⁴. Bu federal birliğin Delos'tan çıkıp Atina'nın egemenliğine girmesiyle terminolojide bir değişiklik olduğu gözlenmektedir. Artık *phoros* gönüllü verilen değil; dikteyle anılan bir haraca dönüştürülmüştür. Sonunda yeni bir kavram olan *phoros*, daha ziyade Perslere ödenen *tributum*'u belirtmek amacıyla kullanılan ve eski bir terim olan *dasmos*'un yerini almış gözükmektedir¹³⁷⁵.

Birlik kuvvetlerinin komutanı Miltiades oğlu Kimon'un siyaset birliğinin bütünlüğünü sağlamak ve birliği dilediği gibi yönlendirmek için Pers tehdidini kullandığı görülür. Atina'nın Hellespontos ve Trakya'da varlığını sürdürmek istemesinde güçlü ekonomik nedenleri vardı. Bir yüzyıldan fazladır Karadeniz Bölgesi'nden tahıl ithal ediyordu ve bu ticarete bağımlıydı. Trakya'da gümüş madenleriyle birlikte kerestelik ağaçlarıyla cazip diğer bir yöreydi ve donanmanın geleceği büyük ölçekte bu keresteye bağlıydı. Bu nedenle Kimon, Delos Deniz Birliği'nin kuruluş amaçlarından Persleri Küçük Asya'dan atma; Avrupa ile Asya arasındaki geçiş güzergahı Trakya Khersonesos ve Hellespontos kıyı şeridini; Karadeniz ticaret yolunun açık tutabilmek ve ticaret gemilerinin Hellas'a güvenle yelken açmasını sağlamak adına bir dizi seferlerde bulundu. Kimon'un başkomutanlığında ilk askeri çıkartma, Daskyleion satrabı Artabazos'un idaresi altındaki Strymon (Struma/Karasu) Irmağı kıyısındaki Eion'a yapıldı. M.Ö. 476/475 yılında Persler Trakya ve Bosporos'ta yitirdikleri hakimiyetleri

¹³⁷⁰ Aristot. *Ath.* XXIII. 4-5; Thuk. I. 96; V. 185; Antiph. *Caed. Her.* V. 69; Andok. *de pac.* III. 38; Ksen. *vect.* V. 6; Suda ε 841-842 s.v. <ἑλληνοταμίαι= *Hellenotamiai*>. IG I² 342 str. 36-37; 343 str. 87-88; 347 str. 13-14; 348 str. 58-59; 363 str. 15-17; 364 str. 63-64; 365 str. 17-18; 366 str. 11-12; 296 str. 6-9 v.d. Daha detaylı bilgi için bk. ATL 2: 567-570.

¹³⁷¹ Bu kelime seçimiyle kuşkusuz Perslerle kendileri arasında bir mesafe koyarlar ve birliğin açıkça Perslere karşı kurulduğunu doğrularlar (Schuler 2007, 376-384; ayrıca bk. Kallet-Marx 1993, 47-49).

¹³⁷² Thuk. I. 96; Plut. *Arist.* XXIV. 3; *FGrHist* II A 104 F 7 '*Aristodemos*'.

Perikles, Aristides'in yürürlüğe koyduğu bu vergi miktarını nerdeyse üç katına çıkarmıştır. Atinalılar müttefiklerinden 600 *talanta* vergi almışlardır. Perikles'in ölümüyle *demagogos*'lar (= δημαγωγοί) azar azar artırmışlardır. Sonunda toplam tutar 1.300 *talanta*'ya ulaşmıştır. Zamana yayılan vergi düzeyindeki artış savaşların çokluğundan değil; kamu parasının görkemli eğlencelere, mimari, tapınak ve heykel gibi yapılara harcanmasından kaynaklanmıştır (Thuk. II. 13; Plut. *Arist.* XXIV. 1-3).

¹³⁷³ Kentlerin edn azından % 72'si ya da % 82'si beş *talanta* veya daha az para *hellenotamiai*'ya hibe etmekteydi (ATL 3: 265-274; Balcer 1989, 12).

¹³⁷⁴ Diod. XII. 38. 2; Plut. *Per.* XII. 1; *Arist.* XXV. 1-3; *IG* I. 34; *SEG* X 31; ATL 2: D 7; ayrıca bk. Hill – Meritt 1944, 1-15; Balcer 1989, 10 vd.

¹³⁷⁵ Wallinga 1989, 173-181; Walser 1987, 159; Whitehead 1998, 173-188; Klinkott 2007, 270.

yeniden kazanmak amacıyla egemenlikleri altındaki Eion garnizonunu üs edinerek Strymon civarlarındaki Hellenlere karşı atağa geçtiler¹³⁷⁶. Bunun üzerine Kimon mütteliklerinden meydana gelen büyük bir orduyla Byzantion'dan Eion'a yelken açtı¹³⁷⁷. Burada cereyan eden bir savaş esnasında Persleri ağır bir hezimete uğrattı. Strymon Irmağı civarına mevzilenmiş düşmanın Eion'a sığınmasına neden oldu. Irmağın yukarısında ikamet eden ve Perslere erzak yardımında bulunan Trakyalıları ülkelerinden sürdü. Civar yerleşimleri tümüyle kontrol altına aldı (Plut. *Kim.* VII. 2). Kuşatmanın uzun sürmesi nedeniyle Atinalılar garnizon komutanı Pers Boges'e kaleyi teslim ettiği takdirde, Asya'ya sağ salim dönebileceğine ilintili bir teklif sunmalarına rağmen, Boges muhasaranın zorlu koşullarına erzak bitinceye kadar dayandı. Kentte ne kadar altın, gümüş gibi değerli ziynet eşyası varsa hepsini toplatıp Strymon'a fırlattı; ardından ailesini ve kendisini ateşe atmak suretiyle intihar etti¹³⁷⁸. Atinalılar Amphipolis'i de istila edip ele geçirdiler¹³⁷⁹. Eion ve Amphipolis bereketli toprakları ve zengin yer altı rezervi nedeniyle Atina kolonisi haline getirildi¹³⁸⁰. Olasılıkla aynı yıl Perslerin Trakya'da önemli garnizon üslerinden Doriskos'a da eşgüdümlü askeri operasyon düzenlendi. *Hyparkhos* Maskames kent önlerinde cereyan eden bütün saldırıları püskürtüp sergilediği direniş neticesinde Doriskos Atina egemenliğine dahil edilemedi (Hdt. VII. 106). M.Ö. 476/475 yılında Eion'un zaptını Skyros, M.Ö. yak. 475-471 yılları arasında Karystos ve M.Ö. yak. 470

¹³⁷⁶ Plut. *Kim.* VII. 1. Scholia in Aeschinem'e (II. 31) göre, ειληφότες Ἡϊόνα, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησι Φαίδωνος= *Phaidon'un Atina'daki arkhon'luğ esnasında* (M.Ö. 476/475) *Eion ele geçirildi.*

¹³⁷⁷ Ephoros'un *FGrHist* II A 70 F 191 (str. 5-15)= *Oxyrh. Pap.* XIII 1610 fr. 1: Α[θη]ναῖοι [δ]ὲ Κ[ί]μωνος τοῦ Μιλτιάδου στρατηγούοντος ἐκπλεύσαντες ἐκ Βυζαντίου μετὰ τῶν συμμάχων [Ἡ]ϊόνα τὴν ἐπὶ Στρούμῳνι Πελοπόννησος ἐχόν[των] εἶλον καὶ [Σκυρο]ν, ἣν νῆσ[ος]ν. anlatısında Kimon'un Eion'a Byzantion'dan yelken açtığı ibaresinden ötürü Eion'un Kimon tarafından ikinci kez istila edildiği düşünülmektedir (ATL 3: 158-159). M.Ö. yak. 477 yılında Pausanias'ın başkomutanlığında gerçekleşen Byzantion fethinin hemen akabinde Eion'a ilk askeri çıkartma yapıldığı; ancak bu hususta başarısızlığa uğradığı savlanmaktadır. Ancak hem Ephoros'un bu pasajından hem de konuyla ilişkin bilgi aktaran diğer antik yazarların (Hdt. VII. 107; Thuk. I. 98; Corn. Nep. *Kim.* V. 2. 2; Plut. *Kim.* VII. 1-5; Polyain. *strat.* VII. 24 '*Boges*') aktarımlarından Eion'a ikinci kez sefer düzenlediğine dair herhangi bir ibare söz konusu değildir. Dolayısıyla Pausanias'ın basiretsizce davranışlarından ötürü Lakedaimon hakimiyetinin Atinalılara geçmesinin akabinde Aristides Atina'ya giderken bağlaşıklardan oluşan ordunun *strategos*'u olarak Kimon Byzantion'da kalmış olsa gerektir. Zira Hellespontos ve Trakya'da önemli Pers garnizonları bulunmakta; ayrıca Byzantion'un konumu ve öneminden dolayı Perslerin karşı hücumlarına açık haldeydi.

¹³⁷⁸ Hdt. VII. 107; Thuk. I. 98; *FGrHist* II A 70 F 191 (str. 5-15) '*Ephoros*'= *Oxyrh. Pap.* XIII 1610 fr. 1; Plut. *Kim.* VII. 1-5; Polyain. *strat.* VII. 24 '*Boges*'. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gomme 1971⁵, 281-283; Hornblower 2003², I 149 vdd.

¹³⁷⁹ Plut. *Kim.* VIII. 2-3; ayrıca bk. Corn. Nep. *Kim.* V. 2. 2.

¹³⁸⁰ Plutarkhos (*Kim.* VIII. 2-3) Atinalıların Eion'u Atina'nın bir kolonisi haline getirdiğinden Kimon'u üzerine yaptığı bu işi yücelten ve ölümsüzleştiren üç farklı yazının kazındığı *herma*'lar dikildiğini aktarır. Bu *herma*'ların ilkinde "*onlar cesur yürekliyidiler! Bir zamanlar | Media'luların çocuklarına karşı Eion'da | Strymon Irmağı'nın akıntıları arasında, açlıkla dondurucu soğukla ve kan ile lekelenmiş Ares ile | karşı karşıya geldiler ve düşmanlarının çaresizliğini gördüler*" dizeler kazılmıştı. Corn. Nepos (*Kim.* V. 2. 2) göre, Kimon Trakya'nın Strymon Irmağı'nda büyük bir birlikle ilerledi. Koloni kurmak amacıyla 10.000 Atinalının gönderildiği Amphipolis kentini kurdu. Thukydides (I. 100; ayrıca bk. Diod. XI. 70. 5) Eurymedon Savaşı'ndan sonra Atinalıların 10.000 Atinalı ve müttelik o sıralar Dokuz Yol şeklinde zikredilen Amphipolis'e koloni kurmak amacıyla gönderildiklerini aktarır. Ancak bunu iyi karşılamayan Trakyalıların ani saldırıları karşısında Atinalıların bu girişiminin başarısızlığa uğradığını dile getirir.

yılında Naksos'un ilhaki izledi¹³⁸¹. Ege Denizi'ndeki Dolopların oturduğu ve korsanlıklarıyla nam salan Skyros ada halkı Eion'la aynı ortak akıbeti paylaştı. Atinalılar adaya bir koloni yerleştirdiler¹³⁸². Birlikten ayrılmak isteyen Naksos'lular Atinalıların Karystia'lularla cereyan eden çarpışmada onların saflarında yer aldıklarından ötürü, federal uzlaşmalara aykırı olarak özgürlüğünü kaybeden ilk müttefik kent oldu¹³⁸³. Atinalılar Naksos'u muhasaraya aldıkları esnada muhtemelen Lydia eyaletinin idaresindeki Ionia ve Karia bölgelerinde sıkı askeri operasyonlar devam etmekteydi. Atina Byzantion'da konuşlanmış donanma kuvvetlerinin bir kısmını Karystos ve Naksos'a göndermesini fırsat bilen Sardeis satrabı Pissouthnes¹³⁸⁴ Ionia ve Karia bölgelerinde yitirilen yerleri ele geçirmek ve hakimiyetini pekiştirmek amacıyla faaliyete geçmiş olmalıdır. Emrindeki asker sayısının azlığından olsa gerek, Daskyleion satrabı Artabazos'tan takviye birlikler göndermesini talep etmiş olmalıdır. Artabazos adamlarından bir kısmını güvenlik-asayışı sağlamak amacıyla Karia'ya sevk etmiştir. Naksos kuşatması sırasında sürgün Atinalı Themistokles Ephesos'a vardığında Artabazos'un Karia'ya naklettiği adamlarının yanına geldi¹³⁸⁵. Pausanias'la yaptığı gizli mektuplaşmalar vasıtasıyla Artabazos'un adını sık duymuştu ve Pers kralıyla görüşmesine yardım edeceğini bilmekteydi¹³⁸⁶. Bu nedenle Artabazos'un adamlarına kimliğini takdim etti¹³⁸⁷. Persler durumu Artabazos'a bildirdiler. Satrabın buyrultusu doğrultusunda Themistokles'i Hellespontos Phrygiası'na büyük ihtimal Daskyleion'a götürdüler –πρὸς Ἀρτάβαζον ἐκόμιζον, ἐμέ τε ἦγον εἰς Φρύγας· ἦν γὰρ Ἀρτάβαζος ἐν Φρυγίᾳ¹³⁸⁸. Themistokles, Artabazos'a yanına

¹³⁸¹ Thuk. I. 98; Diod. XI. 60. 1-2; Plut. *Kim.* VIII. 3-7; *Thest.* XXXVI. 1-2; ayrıca bk. Gomme 1971⁵, 281-283; Hornblower 2003², I 150 vd.; Meiggs 1984⁶, 71 vd.; Balcer 1995, 310.

¹³⁸² Plut. *Kim.* VIII. 3-6.

¹³⁸³ Thuk. I. 98; *FGrHist* II A 70 F 191 (str. 5-15) 'Ephoros'= *Oxyrh. Pap.* XIII 1610 fr. 1; Polyain. *strat.* VII. 24 'Boges'.

Naksos özgürlüğünü kaybetmenin yanı sıra Perikles tarafından Atina kolonisi haline getirildi. Perikles Naksos'a 500; Khersonesos'a 1.000; Andros'a 250; Trakya'ya Bisaltai halkıyla birlikte 1.000 kişi gönderdi. Ayrıca Thruii kentinin kuruluş aşamasında çok sayıda Atina yerleşimcileri yolladı (Plut. *Per.* XI.).

¹³⁸⁴ Thuk. I. 115; Diod. XII. 27. 3.

¹³⁸⁵ Them. *Epist.* 20 'Polygnotos'; Thuk. I. 98; 137; ayrıca bk. Corn. Nep. *Them.* II. 9. 1-4; Plut. *Them.* XXV. 2-3 XXVI. 1-2.

¹³⁸⁶ Thuk. I. 135; Them. *Epist.* 2 'Pausanias'; Plut. *Them.* XXIII. 1-4.

¹³⁸⁷ Plutrakhos'un (*Them.* XXVI. 1-3) anlatısına istinaden, Themistokles Küçük Asya'ya vardığında Ephesos'a değil Aiolis'te Kyme'ye ayakbastı. Burada Pers kralı tarafından başına 200 *talanta* ödül koyulduğunu duyunca gizlice Aigaii'ye (Nemrud Kalesi) bölgenin varıl ve tanınmış ailelerinden yakın dostu Nikogenes'e sığındı. Nikogenes'in yardım ve desteğiyle Themistokles Susa'ya geldi. Kralla konuşma ve görüşme fırsatını *khiliarkhos* "bin kişilik birliğin komutanı" Artabanos sayesinde elde etti.

Diodoros (XI. 56. 4-8)'de Themistokles'in Küçük Asya'ya geçtiğinde hangi kente uğradığını belirtmez. Ancak bölgenin zengin ve varıl ailelerinden dostu Lysitheides sayesinde Kserkses'le temasa geçtiğini aktarır. Lysitheides, Hellas Seferi için Küçük Asya'dan geçerken kralı ve bütün Pers ordusunu ağırlamasıyla Kserkses'in dostluğuna nail oldu.

¹³⁸⁸ Themistokles (*Epist.* 20.131-138 'Polygnotos')'de νύκτωρ ἀναχθέντες ἐκομίσθημεν εἰς Ἐφεσον. ἐκεῖ δὲ Περσῶν τινὰς καταλαμβάνω φύλακας Καρίας ὑπὲρ Ἀρταβάζου καθεζομένους· καὶ Ξέρξη μὲν ἦδη ἀδεῶς εἶχον ὅστις εἶην λέγειν, καὶ τό τε ὄνομα ἔφραζον καὶ ὡς μέγα ὀνήσω τὸν βασιλέως οἶκον ἐλήλυθα, οἱ δὲ τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου πρὸς Ἀρτάβαζον ἐκόμιζον, ἐμέ τε ἦγον εἰς Φρύγας· ἦν γὰρ Ἀρτάβαζος ἐν Φρυγίᾳ.

gelmesinin nedenleri; krala görüşmek istemesindeki amacı ve planları hakkında detaylı malumat vermiş; Pausanias da yaptığı gibi, Büyük Kral'la görüşmesine vesile olmasını istemiş olmalıdır. Olasılıkla Daskyleion satrabı Artabazos, Artakserkses'i bizzat bilgilendirdiği gibi, Themistokles'e krala olayları anlatan bir mektup yazmasını tavsiye etmiş olmalıdır. Thukydides'in (I. 137) söz ettiği mektubu Daskyleion satrabı Artabazos'un yanında kaleme almış olmalıdır¹³⁸⁹. Daskyleion satrabı Artabazos, Themistokles'e iki at; aynı sayıda hizmetli; yolculuk detayları ve erzak ihtiyacıyla ilgilenmek üzere deveyle seyahat eden on üç kişiyi vererek Susa'ya yolladı¹³⁹⁰. Ardından Themistokles Susa'ya kralın¹³⁹¹ yanına gitti. Kral bu olaylardan çok sonra belirli bir süre konuk ettiği Themistokles'i Hellenlerle savaşta askeri-siyasi deneyiminden yararlanmak üzere Susa'dan Küçük Asya'ya önce Daskyleion satrabı Artabazos'un yanına gönderdi: μου ἤδη Ἀρτάβαζον ἤσσοιν ἐνόμιζε πιστὸν καὶ ἐπὶ θάλατταν με κατέπεμπεν ἐπὶ τὴν ἐκείνου στρατηγίαν/kral şimdi benim Artabazos'tan çok daha güvenilir olduğumu düşünüyor ve beni deniz kıyısına Artabazos'un komutanlık görevinin (στρατηγίαν) yerine gönderdi (Them. Epist. 20. 192-194 'Polygnotos')¹³⁹². ἐπὶ θάλατταν'nın *tyaiy drayahyā*= τὰ πρὸς θαλάσση ἔθνη= ἡ Δασκυλίτις σατραπεία¹³⁹³ formülasyonunu anımsatmasından Artabazos'un satraplık görevinin yanı sıra Daskyleion eyalet bölgesinin komutanlık yetkisiyle de donatıldığı anlaşılmalıdır. Artakserkses'in Themistokles'i özellikle Daskyleion satrabına göndermesinin nedeni bilinmemektedir. Themistokles bu hususta herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, kralın kendisini Daskyleion satrabından komutanlık mevkiini devralmak amacıyla gönderdiği şek-

¹³⁸⁹ Thukydides'in (I. 137) anlatısına istinaden, Themistokles Ephesos'a geldiğinde kıyıda bir Pers onu yukarı ülkeye götürdü. Burada tahta yeni çıkan Kserkses oğlu Artakserkses'e bir mektup yazdı.

¹³⁹⁰ Them. Epist. 20. 138-143 'Polygnotos'.

Aristoteles'in (HA VI. 26. 580b) anlatısından anlaşıldığı kadarıyla Hellespontos Phrygia'sında önceden katır yetişmemektedir. Daha sonra Pharnabazos'un babası Pharnakes'in Phrygia'ya getirdiği belirli sayıda katır zamanla buranın hava koşullarına alışmaya başlamıştır. Bunlardan eskiden dokuz şimdi ise, yani yazarın kendi dönemine kadar, üç tanesi kalmıştır.

¹³⁹¹ Thukydides (I. 137); Lampsakos'lu Kharon (FGrHist III A 262 F 11) ve Corn. Nepos (Them. II. 9. 1) Kserkses'in öldüğünü ve Themistokles'in görüşmesini oğlu Artakserkses'le yaptığını aktarırlar. Bunun yanı sıra Ephoros (FGrHist II A 70 F 190); Dinon (FGrHist III C 1 690 F 13); Kleitarkhos (FGrHist II B 137 F 33); Herakleides (FGrHist III C 1 689) ve Diodoros (XI. 56. 4-8), müzakerenin Kserkses'le gerçekleştiğini belirtirler (ayrıca bk. Plut. Them. XXVII. 1). Corn. Nepos (Them. II. 9. 1)'de Themistokles Asya'ya geçtiği esnada krallığın başında Kserkses'in bulunduğu dair birçok aktarımın mevcudiyetinden haberdarım. Bu yazarlar arasından Thukydides'in "Artakserkses'in hükümdarlığı sırasında geldiği" anlatısına inanmayı tercih etmekteyim. Zira Thukydides, Themistokles'le nerdeyse aynı dönemde ve kentte yaşamıştır. Plutarkhos'a (Them. XXVII. 1) göre, zamandizinsel veriler Thukydides'in (I. 137) anlatısıyla daha iyi görünseler de, bunlar kesin güvenilir bir yoldan saptanmış değildir.

¹³⁹² Diodoros (XIII. 36. 5) M.Ö. 413/412 yılında vuku bulan olaylara değinirken benzer ibareye Daskyleion satrabı Pharnabazos anlatısında yer vermektedir: Φαρνάβαζος ὁ τῶν ἐπὶ θαλάττης τόπων ἔχων τὴν στρατηγίαν/deniz kıyısındaki bölgelerin komutanlık yetkisine sahip Pharnabazos.

¹³⁹³ Eski Persçe *tyaiy drayahyā*'ya (deniz kıyısındakiler/kıyı kentler) terimi, Hellence τὰ πρὸς θαλάσση ἔθνη= ἡ Δασκυλίτις σατραπεία'ya tekabül etmektedir (Olmstead 1948, 44; Schmitt 1972, 522-527; Klinkott 2005, 80).

linde bir ifade kullanmaktadır. Ancak Themistokles'in Küçük Asya'ya geldiğinde Artakserkses'in kendisine verdiği kentlerin yönetimi gibi idari görevi dışında herhangi bir askeri misyon üstlendiği bilinmemektedir¹³⁹⁴. Bilakis Themistokles Polygnotos'a mektubunda Artakserkses tarafından Hellenlere karşı sefere hazırlandığına ve ordunun komutasını şahsına bırakmayı planladığına dair iki kez bilgilendirildiğini; ancak bunu asla yapmayacağını belirtir (Them. *Epist.* 20. 208-216 'Polygnotos'). Plutarkhos (Them. XXXI. 4-7) da Themistokles'in kralın bu buyrultusunu yerine getirmektense, intiharı seçtiğini aktarır¹³⁹⁵. Bunun yanı sıra Pers kralları, hem Kserkses hem de Artakserkses, Küçük Asya'da Kimon'la yürütülen savaşta askeri sorumluluğun büyük kısmını Artabazos'a devretmişlerdir. Dolayısıyla Themistokles'in asli görevi Daskyleion valisine Hellas savaşıyla ilgili sadece askeri istihbaratta bulunmak olsa gerektir¹³⁹⁶.

Bunlar olurken M.Ö. 468 yılında Kimon komutasındaki müttefik donanması Karia ve Lykia üzerine sefer düzenledi. Lykia limanları Akdeniz ticareti ve donanma için stratejik öneme sahipti. Dolayısıyla Kimon askeri operasyonunu M.Ö. 546 yılında Med Harpagos'un önderliğinde imparatorluğa ilhak edilen bilhassa kıyı şeridi kentlerine yoğunlaştırdı. Triopion ve Knidos'tan Pamphylia'ya yelken açtı¹³⁹⁷. Pamphylia'da konuşlanmış Pers donanmasının Khelidonia Adaları'ndan iç kesimlere çekilmelerine fırsat vermek istememekteydi (Plut. *Kim.* XII. 2)¹³⁹⁸. Eurymedon (Köprüçay) önlerinde konuşlanmış Pers donanmasına karşı büyük bir

¹³⁹⁴ Artakserkses tarafından bölgenin yıllık geliri 500 *talanta* olan Magnesia *ad Maendrum* ekmek; Lampsakos şarap; Myous ise, yemek ihtiyacının geriye kalan kısmını gidermek amacıyla Atinalı Themistokles'e verildi. Bunun yanı sıra Perkote ve Palaiskepsis ihvan edildi (Them. *Epist.* 20. 190-204 'Polygnotos'; Thuk. I. 138; Corn. Nep. *Them.* II. 2-3; Diod. XI. 57. 7; Strab. XIII. I. 12 c. 587; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Λάμψακος = *Lampsakos*; Plut. *Them.* XXIX. 7; *FGrHist* II A 104 F 10 (5) 'Aristodemos'). Themistokles (*Epist.* 20. 190-204 'Polygnotos')'de kralın kendisine kıyafet ve para yerine, kraliyet mülklerinden Magnesia, Lampsakos ve Myous gibi kentler ve araziler bahsettiğini belirtir. Myous ve Magnesia'dan edinilen gelirlerden yararlanırken Lampsakos'u özgür bırakıp ağır *phoros* yüklerini hafiflettiğini aktarır. Plutarkhos (Them. XXXI. 1-3) da Themistokles'in Küçük Asya'ya döndüğünde Sardeis satrabıyla yaşadığı gerginliğin akabinde Perslerin kıskançlığından korkarak seyahat etmeyi bırakıp Magnesia'ya çekildiğini; burada tam güvenlik içinde uzun süre geçirdiğini belirtir.

¹³⁹⁵ Plutarkhos'a (Them. XXXI. 4-7; ayrıca bk. *Kim.* XVIII. 4-5) göre, Kimon'un askeri başarıları neticesinde Artakserkses Magnesia'da bulunan Themistokles'e Hellenleri dize getireceğine dair verdiği sözü hatırlayıp bu olayla derhal ilgilenmesini buyurdu. Ancak Themistokles ne Atinalılara karşı nefret duymasını sağladı ne de bu savaşta kazanacağı onur ve güç hırsına kapıldı. Belki de Kimon karşısında herhangi bir yengi kazanamayıp şu ana kadar edindiği ün ve itibarını yitirmekten korkup intiharı tercih etti.

¹³⁹⁶ Plutarkhos (Them. XXX. 1) biyografisinde, Hellas sorunlarıyla ilgili görevi üzerine deniz kıyısına doğru inerken yukarı Phrygia satrabı Epiksyes'in Themistokles'e suikast düzenlediğini aktarır.

¹³⁹⁷ *FGrHist* II A 70 F 191 (str. 10-15) 'Ephoros' = *Oxyrh. Pap.* XIII 1610 fr. 1; Diod. XI. 60. 3-62; Plut. *Kim.* XII. 2; Frontin. *strat.* III. 2. 5; ayrıca bk. Meiggs 1984⁶, 74-76.

¹³⁹⁸ Pamphylia stratejik konum nedeniyle Doğu Akdeniz deniz ticaretinin kilit noktasını teşkil etmekteydi. Dolayısıyla bölge, Akhaimenid imparatorluğuna donanma üssü şeklinde hizmet vermiştir (Thuk. I. 100; Diod. XI. 60. 5-61. 7; Plut. *Kim.* XII. 4; XIII. 4). M.Ö. 449/448 yılında imzalanan Kallias Barışı'ndan sonra da bu durum devam etmiş olsa gerektir. Eurymedon Pers donanmasının mevzilendiği batı yönündeki en uç liman olmuştur. Peloponnesos Savaşları esnasında Lydia satrabı Tissaphernes'in Eurymedon'da donanmayı demirlettiği bilinmektedir (Thuk. VIII. 81; 87-88; 108). Sillyon'da Pers garnizonu bulunmaktaydı. M.Ö. 334 yılında İskender Pamphylia'ya geldiğinde Sillyon'daki Pers garnizonu ve ücretli askerlerden oluşan küçük bir birlik İskender'e karşı büyük bir direniş sergilemişlerdir (Arr. *anab.* I. 26. 5). Ayrıca bk. Arslan 2008, 51 dn. 17.

deniz ve kara savaşı kazandı¹³⁹⁹. Kıbrıs da Kilikia ve Fenike gibi Pers Kraliyet Donanması'nın kilit liman merkezlerinden birini teşkil etmekteydi. Eurymedon Savaşı'nda Kıbrıs'tan Pers donanmaları gelmiş; ancak ağır kayıplar vermişti. Buna karşın savaşın akabinde Kimon, Kıbrıs'a askeri çıkartma yapmaya fırsat bulamamış olsa gerektir. Zira Doriskos ile Daskyleion'daki Pers ordusu Trakya'da ve Sigeion'daki gibi diğer yerlerde savunmadan çıkıp karşı atağa geçmeye başlamışlardı. Aynı şekilde önemli bir ticaret merkezi ve büyük bir donanmaya sahip Thasos da Atinalılara ayaklanmıştı¹⁴⁰⁰. Bunlar vuku bulurken M.Ö. 465 yılının Ağustos ayında taht kavgasının yarattığı içi karışıklık imparatorluğun kudretinin daha da azaltmış olmalıdır. Yaşanan veliaht mücadelesi saray hadımlarından Artabanos'un düzenlediği suikastla Kserkses'in ölmesi ve Artakserkses I Longimanos'un (M.Ö. 465-425/424) krallığın başına geçişiyle sonuçlandı¹⁴⁰¹. M.Ö. yak. 465? yılında olasılıkla Daskyleion satrabı Artabazos'un yardımlarıyla Pers garnizonları Trakya Khersonesos'u düşmana bırakmamak için taciz saldırılarında bulunmakta; iç bölgelerde ikamet eden Trakyalılardan yardım almaktaydılar. Kimon dört *trieres*'ten meydana gelen küçük bir donanmayla Khersonesos'a saldırıp on üç kraliyet gemisini ele geçirdi. Persleri bu bölgeden kovup Trakyalıları dize getirmek suretiyle Khersonesos'u Atina hegemonyasına aldı (Plut. *Kim.* XIV.1). Hellen egemenliğindeki Byzantion ile konfederasyon birlikleri Hellespontos Bölgesi'nde, özellikle Sigeion yakınlarında Küçük Asya'da önemli boğazlara geçişte ve belki de Kardia'da Trakya Khersonesos'undaki (Gelibolu Yarımadası) kuzey batıya girişte halen daha güçlükler çekmekteydiler¹⁴⁰². M.Ö. 465/464 yılına tarihlenen epigrafik bir belge (*IG I² 928= I³ 1144*) bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yazıtta Gelibolu Yarımadası'nda Kardia, Sigeion (Yeniköy) civarı ile Thasos'ta Atinalıların saflarında çarpışan Madytioi [str. 34] ve Byzantion'lulardan [str. 98] oluşan müttefikleriyle birlikte gerçekleştirdikleri savaşlar kaydedilmektedir. Savaş meydanında düşen Atinalıların, Madytioi ve Byzantion'luların adları listelenmektedir¹⁴⁰³. M.Ö. 465/464

¹³⁹⁹ Thuk. I. 100; *FGrHist* II A 70 F 192 'Ephoros'; II B 124 F 15 'Kallisthenes'= Plut. *Kim.* XII. 1-4; XIII. 3-4; Diod. XI. 60. 1-7; 62. 1; Plat. *Men.* 12-13 241e-242a; *FGrHist* II A 104 F 11 (2) 'Aristodemos'; Corn. Nep. *Kim.* V. 2. 2; Iust. XV. 18-20; Paus X. 15. 4; Frontin. *strat.* II. 9. 10; III. 2. 5; Polyain. *strat.* I. 34. 1 'Kimon'; Mela I. 78; *IG I² 16*. Daha detaylı bilgi için bk. Gomme 1971⁵, 286-297; Meiggs 1984⁶, 74-78; Arslan 2008, 49-61; 2010, 96 vd.

¹⁴⁰⁰ Balcer 1995, 314.

¹⁴⁰¹ Antik yazarların anlatısına istinaden, saray hadımlarından Artabanos/Artapanos/Artapanes'in krallığı ele geçirmek amacıyla gece Kserkses'i uyurken yatağında boğazladı. Artakserkses'in yanına geldi ve en büyük abileri Dareios'un babalarını öldürdüğünü bildirdi. Öfkeden deliye dönen Artakserkses abisi Dareios'un derhal canını aldı. Planının istediği gibi gittiğini gören Artabanos, Artakserkses'e arkadan saldırıp yaraladı. Ancak Artakserkses büyük bir cesaretle kendini savunup Artabanos'u öldürdü. Böylelikle taht Artakserkses'e geçti (*FGrHist* III C 688 F 13 (33) 'Ktesias'= *Bib.* 72. 37a26-40a5; F 13a= Ath. *Deip.* XIII. 560 d-e; Ael. *Var.* XIII. 3; Diod. XI. 69. 1-6; Iust. III. 1-9). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Balcer 1995, 315; Briant 2002, 565-567; Llewellyn-Robson 2010, 185 vd.

¹⁴⁰² Balcer 1995, 310.

¹⁴⁰³ Thuk. I. 100-101. Daha detaylı bilgi ve farklı yorumlar için bk. ATL 3: 108 vdd.; 249 dn. 17; Bradeen 1967, 321 vdd.; 1969, 146 vdd.; Gomme 1971⁵, 297; Ebbott 2000, 89 vd.; Loukopoulou-Laitar 2004, 916 n° 674; Arslan 2010, 97 dn. 334.

yılında Thasos'luların Trakya'daki ticaret limanlarıyla işlettikleri madenler hususunda Atina ile yaşadıkları anlaşmazlık Thasos'un Attika-Delos Birliği'nden ayrılmasına yol açtı. Ancak konumu itibariyle kısa sürede tekrar birliğe dahil edildi¹⁴⁰⁴.

M.Ö. 460/459 yılında? Atina ve müttefikleri seferlerin yönünü Kıbrıs'a çevirdiler. Libya Kralı Psammetikos'un oğlu Inaros bu esnada Mısır'ı Perslere karşı ayaklandırdı ve Atina'dan ivedeli yardım göndermesini talep etti. Bunun üzerine Atina Kıbrıs'taki savaşı geçici süreliğine sonlandırıp 200 gemiden meydana gelen donamayı derhal Mısır'a sevk etti (Thuk. I. 104). Atina'dan takviye birliklerinin gelmesiyle Artakserkses başlangıçta cereyan eden birkaç savaşı kaybetti; kardeşi Mısır satrabı Akhaimenes hayatını yitirdi (Hdt. VII. 7). Ayaklanmayı bastırmakta yetersiz kalan Artakserkses Daskyleion satrabı Artabazos'a emrindeki orduyla Mısır'a gelmesini buyurmuş olsa gerektir¹⁴⁰⁵. Bunun yanı sıra M.Ö. 457/456 yılında Megabazos'u yüklü miktarda parayla Lakdaimonia'ya gönderdi. Sparta ile Atina arasındaki gerginliği savaşa sürükleyerek Atina'nın gücünü kırıp Mısır'daki Hellen gemilerinin Atina'ya dönmesini sağlamak amaçlanmaktaydı. Ne var ki, Megabazos bu hususta başarısız oldu¹⁴⁰⁶. M.Ö. 454 yılında gene bir Pers olan Zopyros'un oğlu Megabyzos tarafından elebaşı Inaros yakalanmak suretiyle Mısır isyanı bastırıldı. Atina ve müttefiklerinin Mısır'a gönderdikleri kalabalık ordudan birkaçı Libya'yı aşip Kyrene'ye ulaşabildi. Donanma gemilerinden ise, pek azı kurtulabildi¹⁴⁰⁷. M.Ö. 454 yılında güvenlik gerekçesiyle birlik hazinesi Delos Adası'ndan Atina'ya nakledildi¹⁴⁰⁸. Artakserkses imparatorluk erkini Küçük Asya'da Attika-Delos Birliği'ne geçici olarak hissettirmekteydi. M.Ö. 453/452 yılında anlaşıldığı kadarıyla Miletos ile Erythrai'da yönetim biçiminden kaynaklandığı sanılan iç karışıklık çıktı¹⁴⁰⁹. Bu kargaşa demokrasiyle özdeşleşen Atina¹⁴¹⁰ ve müttefikleri aleyhinde bir ayaklanmaya dönüştü. Büyük

¹⁴⁰⁴ Thuk. I. 100-101; Diod. XI. 70. 1; Plut. *Kim.* XIV. 2; ayrıca bk. Meiggs 1984⁶, 83-91; ATL 3: 175-176; 195. Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinin İstanbul ile Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi üzerinden Hellas ve Makedonia'ya mal sevkinde Thasos önemli barınağa; ayrıca gümüş maden üretimi, kereste, şarap ve çeşitli ticaret mallarının ihracat ve pazarlanmasında geniş piyasaya sahipti. Bunun yanı sıra Strymon'dan altın ve gümüş madenlerinin işletmesi, Makedonia ile Trakya'ya ticaret yapması kentin önemini artırmaktaydı. Kimon, Thasos önlerinde cereyan eden deniz savaşında onları ağır bir mağlubiyete uğrattı otuz üç Thasos gemisini gasp etti. Kent ancak iki yıldan fazla süren kuşatmanın akabinde alınabildi. Atinalılar surların yıkılması; Attika-Delos Birliği'ne gemi ve *phoros* vermesi; Trakya ile madenlerden el çekmesi şartıyla kuşatmayı kaldırdılar.

¹⁴⁰⁵ Diod. XI. 74. 5; 75. 1-2; Balcer 1995, 321.

¹⁴⁰⁶ Thuk. I. 109; Diod. XI. 74. 5-6.

¹⁴⁰⁷ Thuk. I. 109-110. 5; *FGrHist* III C 688 F 14 (36-38) '*Ktesias*'= *Bib.* 72. 40a5-41b37; Diod. XI. 71. 3-6; 74. 1-4; *FGrHist* II A 104 F 11 (3-4) '*Aristodemos*'; Schol. in plut. 178. 28; Schol. in Aristoph. *Av.* 484-487. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gomme 1971⁵, 305-307; Meiggs 1984⁶, 92-108; Hornblower 2003², 163 vd.; Balcer 1995, 319 vdd.; Briant 2002, 573-577; Arslan 2008, 97.

¹⁴⁰⁸ Diod. XII. 38. 2; Plut. *Per.* XII. 1-2; *Arist.* XXV. 2; *IG* I. 34; *SEG* X 31; ATL 2: D 7; ayrıca bk. Hill – Meritt 1944, 1-15; Meiggs 1984⁶, 109; Balcer 1989, 10 vd.; 1995, 321.

¹⁴⁰⁹ Miletos (*IG* I³ 21= *SEG* X 14; ATL 2: 57-61 D11); Erythrai (*IG* I² 10= I³ 14; *SEG* X 11; *I.Erythrai* n° 4; ATL 2: 54-57 D10).

¹⁴¹⁰ Atina'nın kentler üzerindeki demokrasi rejim yaptırımı/dayatması ve desteklemesi için bk. Thuk. I. 19; 56; 115; VIII. 21; 64; 65; Ksen. *Hell.* III. 4. 7; Aristoph. *Akh.* 642; Aristot. *Pol.* 1307b; *IG* I³ 21 str. 6-7 '*Miletos/M.Ö. 450/449?*'; *I.Erythrai* n° 4 str. 7 (M.Ö. 453/452); *IG* I² 14/15 str. 48 '*Kolophon/M.Ö.447/446?*'; *SEG* X 36

olasılıkla Sardeis ve Susa'dan destek alan oligarşik yanlısı Pers yandaşları kente hakim oldular. M.Ö. yak. 452 yılının yazında Atina ve konfederasyon birlikleri Erythrai'yı¹⁴¹¹; M.Ö. 451 yılında Miletos'u¹⁴¹² zapt ettiler ve Pers yandaşlarını sürdüler¹⁴¹³.

Mısır yenilgisinden sonra Atina bütün dikkatini birliğe katkıda bulunan/bulunabilecek kaynaklar üzerine yoğunlaştırdı. M.Ö. 450 yılında Doğu Akdeniz'de kaybedilen Kıbrıs Adası'nı ve kıyı kentleri egemenlik alanlarına katmak; Pers gücünü kırmak amacıyla başkomutanlık yetkisiyle donatılan Kimon'un emrine 200 gemilik bir donanma verildi. Bu gemilerden 65 tanesi, Aşağı Mısır Kralı Amyrtaios'un isteği üzerine Mısır'a yelken açtı¹⁴¹⁴. Pers birliklerini Daskyleion satrabı Artabazos ve Megabazos komuta etmekteydi. Artabazos 300 *trieres*'le Kıbrıs'ta; Megabazos ise, 300.000 kişilik bir karar ordusuyla Kilikia'da konuşlanmıştı. Kimon Kıbrıs'a çıkartma yapıp Kition ve Marion'u kuşatma altına aldı. Kilikia ve Fenike'den takviye donanma gelince Kimon onları denizde karşıladı pek çok gemiyi batırıp tayfasıyla birlikte yüze yakın gemi ele geçirdi ve geriye kalanları Fenike'ye kadar kovaladı. Persler kurtulan gemileriyle Megabyzos'un büyük kara ordusuyla ordugâh kurduğu kıyıya kaçıp karaya yanaştılar. Atinalılar yakın takiple karaya çıktılar. Burada cereyan eden savaşta komutanları Anaksikrates'i yitirmelerine rağmen, küçük bir zaferin ardından derhal denize açılıp Kıbrıs'a döndüler¹⁴¹⁵. Kıbrıs'taki Kition muhasarası esnasında Kimon yakalandığı hastalık yüzünden öldü. Kimon'un kaybına erzak kıtlığı da eklenince Atinalı kuşatmacılar Kıbrıs'tan çekilip Salamis önlerine geldiler. Burada Kıbrıs, Kilikia ile Fenike donanmalarının denizde ve kıyıda gerçekleşen iki saldırısına başarılı bir direniş sergilediler¹⁴¹⁶. Plutarkhos'un (*Them.* XXXI. 2-3) anlatısına istinaden Artakserkses o sıralar Hellas'la ilgilenmeyi bir kenara bırakmış Merkez Asya'daki sorunlara yönelmişti. Ancak Atina'nın yardımıyla Mısır ayaklan-

---

str. 62; 66-67; 71-72 'Khalkis/M.Ö. 446/445'; *SEG X* 39 str. 21-22 'Samos/M.Ö. 439/438'; *SEG X* 69 str. 6-7 'Mytilene/427/ 426'; *ATL* 2: D10; 11; 15; 17-18; *ATL* 3: 149-154.

¹⁴¹¹ Erythrai meclisinin (*boule*) ettiği yemin uyarınca (*IG I² 10= I³ 14* str. 21-32; *SEG X* 11; *I.Erythrai* n° 4; ayrıca bk. *ATL* 1: 248-9; 27; 2: 79; 3: 21; 266; Uzunoglu 2012, 241-264): ...*Atina ve müttefiklerine ne kendi isteğimle ayaklanacağım ne de başkalarının* (kışkırtmalarıyla) *kanacağım. Medlere kaçanlardan bir tekini bile Atina boule ve demos'unun onayı olmadan ne kendi isteğimle ne de başkalarının* (ısrarlarıyla) *kabul edeceğim. (Erythrai'da) kalanları ise, Atina boule ve demos'unun onayı olmadan sürmeyeceğim* v.d. str. 33-34: *Eğer herhangi birinin ihaneti sonucunda Erythrai kentinin tiranlara* (teslim ettiği) *açığa çıkarsa, hem o hem de çocukları ölüme mahkum edilsin...*

¹⁴¹² *IG I³ 21= SEG X* 14; Oliver 1953, 177-198; Balcer 1995, 322 dn. 74.

Miletos'ta da benzer iç karışıklık esnasında komşuları Latmos ve Bolbai'la birlikte kent yönetimi Pers taraftarların yetkisine geçmiştir. Muhtemelen Miletos'tan sürgün edilen demokrasi ve Atina yandaşları Leros ve Teikhioussa'ya sığınmışlardır. Atina'ya sadakatlerinin birer timsali olarak Attika-Delos Birliği'ne vergi (*phoros*) vermişlerdir (*ATL* 1: 448; 3: 204; 253-254; Gehrke 1980, 17-31).

¹⁴¹³ Yedi küçük Karia kentleri Ouranion, Lapsimanda, Amyranda, Oula, Tarbanes, Idyma ve Erines'te benzer durum gerçekleşmiştir (*ATL* 1: 342-343; 2: List 1. col. VI; 2. col. I: 11-18; 3: 6-9. Ayrıca bk. Meritt 1972, 403-417; Meiggs 1984⁶, 118; 238; Balcer 1995, 321 dn. 73).

¹⁴¹⁴ Thukydides (I. 112) gemilerden altmış beş; Plutarkhos (*Kim.* XVIII. 5) altmış tanesini Mısır'a gönderdiklerini aktarır.

¹⁴¹⁵ Diod. XII. 3. 2-4; ayrıca bk. Plut. *Kim.* XVIII. 1-7.

¹⁴¹⁶ Thuk. I. 112; Corn. Nep. *Kim.* V. 2. 2; *FGrHist* II A 104 F 13 'Aristodemos'; *FGrHist* III B 325 F 23 'Phanodemos'= Plut. *Kim.* XVIII. 1-7; XIX. 1; *Per.* X. 7.

ması; Kimon önderliğinde Hellen gemilerinin Kıbrıs ve Kilikia'ya çıkartma yapması üzerine dikkatini yeniden Hellas'a çevirdi. Hellenlere direnmek ve güçlenmelerini engellemek amacıyla çeşitli tedbirler alıp stratejiler geliştirdi. Diodoros'a (XI. 71. 1-2) göre, Artakserkses kraliyet ordusunu derleyip düzenledi ve generalleri çeşitli mıntikalara gönderdi. İmparatorluk genelinde reformlar ve düzenlemeler yaptı. Amacı imparatorluk işlerinin yenden organize etmektir. Bu tanzimler köklü yeni reformlardan ziyade eski yasalara yenilerini eklemesinden ibaretti. Kserkses suikastına iştirak eden bütün herkesi ortadan kaldırdı. Güvenilmeyen ve tehlike teşkil eden satrapları görevlerinden alıp kendisine sadakatiyle tanına kişileri atadı. Kraliyet gelirlerini (*prosodos*) ve asker hazırlık/masrafları sıkı bir denetime aldı.

M.Ö. 479-450 yılları arasında Pers imparatorluğunun Hellas ve Küçük Asya'da ardına gelen yenilgiler üzerine M.Ö. 449/448 yılında¹⁴¹⁷ Atinalılar ile Persler barış müzakerelerine başladılar. Artakserkses Daskyleion satrapı Artabazos ile Mısır ayaklanmasını bastıran Megabyzos'u anlaşma teklif etmek ve koşullarını görüşmek üzere Atina'ya gönderdi¹⁴¹⁸. Uzlaşmaya sıcak bakan Atinalılar başlarında Hipponikos oğlu Kallias'ın bulunduğu tam yetkiyle donatılmış elçileri krala gönderdiler. Ön görüşmeler Olimpiyat Oyunları'nda üç defa araba yarışı kazanmış; Kimon öldükten sonra yerine komutan seçilen Kallias vasıtasıyla Kıbrıs ya da Susa'da yapılmış olsa gerektir. Bazı antikçağ ve günümüz yazarlarınca imzalandığına şüpheyle yaklaşılana¹⁴¹⁹ söz konusu pakt, anlaşmayı sağlayan Atinalı elçinin adına izafetten

¹⁴¹⁷ Modarnitede bu paktın imzalandığı zamandizini tartışma konusudur. Herodotos'un (VII. 151) Kallias'ın Atina elçisi olarak Artakserkses'e gidişine değindiği pasajından ötürü Kıbrıs'taki Salamis Savaşı'ndan sonra, M.Ö. 449/448 yıllarında, yapıldığı iddia edilmektedir (ayrıca bk. Meister 1982, 23 dn. 48). Herodotos (VII. 151) aynı şekilde Kallias'la eş zamanda Argos'lu elçilerin de kralın huzuruna çıktığını belirtir. Argos'lu elçiler Artakserkses'e babası Kserkses'le imzaladıkları müttefiklik antlaşmasının geçerliliğini sürdürüp sürdürmediğini sormaktadırlar. K. Meister (1982, 23 vd.) Argos'luların kralı böyle bir nedenle ziyaret etmelerini, Artakserkses'in tahta çıktığı M.Ö. 465/464 yılına tarihler. Zira Argos'lular yönetim değişikliği nedeniyle böyle bir soruyu sorma ihtiyacı duymuş olmalıdırlar. Bu barışın M.Ö. 464 ile 449/448 yıllarına tarihlenmesine ilişkin bk Walsh 1981, 31-63; 57 vdd.; Badian 1987, 1-39; 1993, 1-72; Keen 1998, 118 dn. 53. Konuya ilişkin ayrıca bk. Holladay 1986, 503 vdd.; Powell 2001², 49-54; Arslan 2010, 98 dn. 338.

¹⁴¹⁸ Diodoros'un (XII. IV. 4-5) anlatısına istinaden, Artakserkses Kıbrıs'ta çeşitli aksilikleri öğrendikten sonra dostlarıyla savaş ve Hellenlerle yapılacak barışın Pers imparatorluğuna getirisini ve götürüsünü müzakere etti. Kıbrıs'taki satrap ve komutanları yazarak olası anlaşma koşulları hususunda bilgilendirdi. Artabazos ve Megabyzos'u Atina'ya antlaşmayı görüşmek üzere gönderdi.

¹⁴¹⁹ Plutarkhos (*Kim.* XIII. 5)'de Kallisthenes'in (*FGrHist* II B 124 F 16) Perslerin kendileri açısından böylesine ağır koşullar içeren bir anlaşma imzalamayacaklarını iddia ettiğini aktarır (ayrıca bk. Harpok. *lex.* 66; *FGrHist* II B 115 F 154 '*Theopompos*'). Bilakis Perslerin bozguna uğrama korkusuyla böylesi hareket ettiklerini ve Hellas'tan çok uzak durduklarını belirtir. Öyle ki, Perikles'ın ve Ephialtes'in ise yalnızca otuz gemiyle Khelidonia Adalarının öbür tarafından denize açıldıklarını; ancak Perslere dair herhangi bir donanmayla karşılaşmadıklarını dille getirir. Plutarkhos (*Kim.* XIII. 6) Kallisthenes'in bu iddiasına karşın Krateros'un (*FGrHist* III B 342 F 13) antlaşma metinlerini topladığı ve söz konusu barışa ilişkin belgelerden yola çıkarak, gerçekten de Kallias Barışı'nın yapıldığını öne sürmüştür. Ayrıca Atinalılar bu anlaşma anısına bir Barış Sunağı inşa ettiklerini; Kallias'a ise, yaptığı başarılı elçilikten ötürü onurlar bahsettiklerini aktarır (ayrıca bk. Suda κ. 214 s.v. <Καλλίας= Kallias>). Pausanias (I. 8. 2) Artakserkses ile Hellenler arasında paktın gerçekleştiren Kallias'ın heykelini dikildiğini belirtir.

Modern yazarlarca bu paktın asılsızlığını düşündüren Thukydides'in sessizliği; barış şartları ve tarihlenmesiyle ilgili kaynakların çelişkili beyanları; Pers kralının Küçük Asya kentlerinin bağımsızlığını/özerkliğini kabul etme ihtimalinin düşüklüğü; Theopompos'un anlaşmanın Attika değil Ion lehçesiyle yazıldığı ve Atinalıların (Artakserkses yerine) Dareios'la anlaşma yaptıkları ifadeleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

tarihe ‘Kallias Barışı’ şeklinde geçti. Bu suretle M.Ö. 490 yılında başlayan Pers-Hellen savaşları, yaklaşık yarım yüzyıl sonra, ortak mütareke uyarınca kısa bir süreliğine son bulduğu varsayılmaktadır. Taraflar arasında imzalanan anlaşma uyarınca:

- Persler, Küçük Asya’daki bütün kıyı kentlerin bağımsızlıklarını/özerkliklerini (= *autonomos* [αὐτόνομος]) tanıyacaktı¹⁴²⁰.
- Pers satrapları (Sardeis ve Daskyleion) kıyıya üç günlük yol mesafesinden daha fazla yaklaşmayacaklardı¹⁴²¹.
- Khelidonia (Gelidonya) Adaları ile Phaselis, Persler ve Atinalılar arasında sınır olacaktı¹⁴²². Atinalılar Khelidonia ile Phaselis’in ötesini geçmeyeceklerdi. Pers savaş gemileri ise, Phaselis ile Byzantion teritoryumunda yer alan İstanbul Boğazı’nın Karadeniz’e çıkışındaki Kyaneai Adaları arasında yelken açmayacaklardı¹⁴²³.
- Büyük Kralın komutanları bu koşullara uyacaklardı. Atinalılar ve müttefikleri ise, kralın yasal hakimiyeti altındaki teritoryumlara askeri bir çıkartma yapmayacaklardı¹⁴²⁴.

Konuyla ilişkin modern tartışmalar ve detaylı literatür analizi için bk. Cary 1945, 87 vd.; Sealey 1960, 194 vd.; Mattingly 1965, 273 vdd.; Eddy 1970, 8 vdd.; Murison 1971, 12 vdd.; Walsh 1981, 31 vdd.; Fornara 1983², 97-100 n° 95; Meiggs 1984⁴, 129 vdd.; 487 vdd.; Badian 1987, 1-39; Bosworth 1990, 1-13; Cawkwell 1997b, 115-130; Arslan 2010, 98 dn. 339.

¹⁴²⁰ Diod. XII. IV. 5.

¹⁴²¹ Diod. XII. IV. 5.

Aristodemos’un (*FGrHist* II A 104 F 13 ‘2’); Plutarkhos (*Kim.* XIII. 4) ve Suda’nın (κ. 1620 s.v. <Κίμων= *Kimon*>) aktardığına göre, Persler kıyıya bir atın alabileceği üç günlük yol mesafesi kadar yaklaşmayacaklardı. Isokrates (*Areop.* VII. 80; *Panath.* XII. 59) Halys Irmağı’nın ötesindeki piyade ordugahına doğru ilerlemeyecekleri maddesini de dille getirir. Ancak Isokrates’in abartılı üslubu ve ideolojik düşüncesinden kaynakladığı düşünülen bu aktarımı kabul edilebilecek nitelikte değildir (Meiggs 1984⁴, 148 vd.).

¹⁴²² Thukydides (I. 116; ayrıca bk. Plut. *Per.* XXVI. 1)’de M.Ö. 440 yılında Perikles komutasında gerçekleşen Samos muhasarası esnasında Fenike gemilerinin batıda demir attığını belirtir. Perikles bu Fenike donanmasının Samos’lara yardım etmek amacıyla yelken açtıklarını öğrenince düşman donanmasını karşılamak üzere emrinde yirmi gemiyle Karia’da Kaunos’a ilerlediğini aktarır. Thukydides ve Plutarkhos’un bu aktarımları Kallias Barışı’nda anılan ‘*Khelidonia (Gelidonya) Adaları ile Phaselis sınır olacak*’ maddesinin gerçekliğine ya da geçerliliğine şüphe düşürmektedir. Ayrıca bk. Eddy 1970, 12.

¹⁴²³ Aristodemos’un (*FGrHist* II A 104 F 13 ‘2’) anlatısına istinaden anlaşma uyarınca, Persler Kyaneai, Nessos Irmağı (lokalisasyonu bilinmiyor) ile Pamphylia kenti Phaselis ve Khelidonia Adaları’nın arasında savaş gemileriyle dolaşmayacaklardı. Demosthenes (*de fal. leg.* XIX. 273); Lykurgos (*Leokh.* 73); Diodoros (XII. 4. 5); Plutarkhos (*Kim.* XIII. 4) ve Suda’ya (κ. 1620 s.v. <Κίμων= *Kimon*>) göre, tunç burunlu uzun (*khalkembolos*) Pers savaş gemileri Phaselis ile Kyaneai (Karadeniz’in girişindeki adalar) arasında seyahat etmeyeceklerdi. Isokrates (*Paneg.* IV. 118; *Areop.* VII. 80; *Panath.* XII. 59) ise, söz konusu sınırın Phaselis’ten; Livius (XXXIII. 20. 2-3) Khelidonia Adaları’ndan; Aelius Aristides (*Panath.* 153) Phaselis ve Khelidonia Adaları’ndan başladığını aktarır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. VII. 151; Plat. *Men.* 12-13 241e-242a; Harpok. *lex.* 66; *FGrHist* II B 115 F 153 ‘*Theopompos*’; Plut. *Kim.* XIII. 4-6; Andok. *de Pac.* III. 29; Paus. I. 8. 2; *FGrHist* II B 115 F 154 ‘*Harpokration*’; Suda κ. 214 s.v. <Καλλίας= *Kallias*>.

Thukydides M.Ö. 478-449 yılları arasında cereyan eden olayları kısaca özet geçerken Kallias Barışı’na değinmeyip sessiz kalmayı tercih etmiştir. Modern yazarlarca bu antlaşmaya şüpheyle yaklaşılmasına yol açan etmenlerden bir diğer sebep de budur. Thukydides (VIII. 56)’de ‘*Atinalılardan kral adına savaş gemileri yapmalarını ve kıyılar boyunca Pers gemilerinin serbestçe dolaşma hakkını tanımalarını istediler*’ ibareleri Kallias antlaşmasında alınan hükümleri doğrular niteliktedir. Ayrıca bk. Meiggs 1984⁴, 490.

Kallias Barışı’na değinen antik kaynakların ayrıntılı gözden geçirilmesine ilişkin bk. Meister 1982, 30 dn. 57; Fornara 1983², 97-100 n° 95. Daha detaylı bilgi için bk. ATL 3: 275-300; Thompson 1971, 29 vd.; Walsh 1981, 34 vdd.; Fornara 1983², 97-100 n° 95; Meiggs 1984⁴, 129-151; Badian 1987, 1-39; Samons II 1998, 129 vdd.; Keen 1998, 119; Cawkwell 2005, 281-289; Tüner Önen 2007, 206-209; Arslan 2008, 53 vd.; 2010, 98 vd. dn. 340.

¹⁴²⁴ Diod. XII. IV. 5.

Bu anlaşmayla Persler Küçük Asya'nın batı sahillerindeki egemenliklerinden vazgeçmişlerdir. Bundan böyle imparatorluğun kuzeybatı sınırındaki statüko kesinleşmiş; Atina da doğuya müdahale etme girişimlerini bırakmış oluyordu¹⁴²⁵. Sicilya yenilgisinin akabinde bağlaşıklık kentlerin Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılma teşebbüsleriyle eski kudretlerini yitiren Atinalıların Alkibiades aracılığıyla Sardeis satrabı Tissaphernes'le yaptıkları görüşmelerde Kallias barışının M.Ö. 412/411 yılında yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır¹⁴²⁶. Buna göre, Atinalıların bütün Ionia ve adaları bırakmaları; Büyük Kral için savaş gemileri yapmalarını; Perslerin kıyıları boyunca istedikleri kadar gemiyle serbest dolaşmaları istenmekteydi (Thuk. VIII. 56). Atinalılar Kallias anlaşmasının geçerliliğini yitirmesi anlamına gelen bu koşulları kabul etmemişlerdir.

Nitekim Atinalılar, Kallias Barışı'yla Pers imparatorluğunun deniz-kara gücünü kırmış; Bosporos, Hellespontos, Ege ve Akdeniz'deki önemli ticaret ve liman kentlerini egemenliklerine ilhak etmiş gözükmektedirler. Attika-Delos Deniz Birliği listesinde adları zikredilen kentlere bakıldığında Küçük Asya kıyı kentleri üzerinde Pers gücünün ve etkisinin kısa süreliğine nerdeyse tamamen yitirildiği hissiyatını vermektedir. Akhaimenid imparatorluğu büyük kayıplarından birini Hellespontos Bölgesi'nde yaşadığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 478/477 yılında Propontis'in, Tiristasis/Tyrodiza ve Didymoteikhitai arasındaki kıyı şeridi ve Kyzikos'un doğu kısmı büyük olasılıkla Daskyleion satrabının ya da Trakyalıların idaresinde kalmıştır¹⁴²⁷. M.Ö. 478/477 yılında bu kayıp fazla hissedilmezken M.Ö. 453-431 yılları arasında Hellespontos Bölgesi'nden kırk dokuza yakın kent Attika-Delos Deniz Birliği *phoros* listelerinde kaydedilmiştir. Dizelgelerde düzenli aralıklarla belgelenmese de, Delos Deniz Birliği'nin asıl üyeleri arasından Hellespontos Bölgesi'nden Abydos (Nara); Agora (Bolayır); Alopekonesos (Büyükkemikli Burunu); Arsibe; Artake (Erdek); Astakos; Daunioteikhitai; Didymoteikhitai; Kalkhedon (Kadıköy); Kios (Gemlik); Kyzikos (Belkıs); Lamponia; Parion (Kemer); Perinthos (Marmara Ereğlisi); Perkote (Bergas İskelesi); Priapos (Karabiga); Prokonnesos (Marmara Adası); Selymbria (Silivri); Azeia; Byzantion (İstanbul); Dardanos (Mal Tepe); Kıyı Daskyleion (Eşkel); Lampsakos (Lapseki); Neandria; Paisos; Palaiperkote; Sigeion (Kum Kale); Tenedos (Bozcaada) ve Tyrodiza (Peristeri/Şarköy) yer almak üzere yirmi dokuz kentin katıldığı düşünülmektedir¹⁴²⁸. Bunlar arasında kıydan iç kesimlerde olması; geç dönem listelerinde iki ya da üç defaya mahsus kaydedilmelerinden ötürü Artaioteikhitai M.Ö. 428/427; Astyra Troika M.Ö. 425/424; Bisante (Tekirdağ) M.Ö. 425/424?; 421; 410/409?; Brylleion/Myrleia/Apamea (Mudanya) M.Ö. 432; 431?; Bysbikos

¹⁴²⁵ Kuhrt 20007d II, 388.

¹⁴²⁶ Gomme 1981 V, 134 vd.

¹⁴²⁷ ATL 3: 195.

¹⁴²⁸ ATL 1: 458-459; 3: 206 vd.; Meiggs 1984⁶, 539 vdd. appendix 14

(İmralı Adası) M.Ö. 433; Dareion (παρὰ τὸν Μυσίαν) M.Ö. 425/424; Halone (Paşalimanı Adası) M.Ö. 425/424?; Kallipolis (Gelibolu) M.Ö. 439; 434?; 432?; 431; Kolonai M.Ö. 425/424?; Markaioi M.Ö. yak. 410; Metropolis M.Ö. 425/424; 421; Miletoteikhos M.Ö. yak. 410; Mysoi (Μυσοὶ οἱ ἐν τῷ Χερρονέσῳ) M.Ö. 453; Otlenoi M.Ö. 425/424?; 421; 418/417?; Polikhne M.Ö. 425/424?; Pythopolis M.Ö. 425/424?; 421; Seriateikhitai M.Ö. 429/428; 425/424; 421/420; Sombia M.Ö. 428/427; 425/424; 421; 420; Tereia (παρὰ Βούλλιον) M.Ö. 425/424; 421 ve Zeleia'nın (Sarıköy) M.Ö. 441/440; 425/424 birliğin orijinal üyelerine mensup olmadığı; olasılıkla kısa süreliğine konfederasyona zoraki dahil edildiği varsayılmaktadır¹⁴²⁹.

Başlangıçta özerk olan Apollon Tapınağı'nda yürütülen meclis görüşmelerine müşterek ve eşit haklarla katılan ittifak devletleri Attika-Delos Deniz Birliği'nin tam yetkisi Atina'ya devredilince yasal haklarını zamanla yitirdiler¹⁴³⁰. Atinalılar Pers-Peloponnesos savaşları arasındaki süreçte birliğin kontrolünü ele geçirdiler ve dönemin en güçlü devleti haline geldiler. Artan güçleriyle müttefikler üzerinde tam bir hegemonya kurmaya başladılar (Thuk. I. 97). Birliğin kuruluşunun ilk yıllarında üye kentler *phoros*'un yanı sıra, ihtiyaç halinde gemi ve asker göndermekteydi. Zamanla müttefiklerin büyük kısmı ülkelerinden uzaklaşmak istememeleri neticesinde asker yerine gemi ve eşit miktarda para ödemeye başladı¹⁴³¹. Ancak Khios ve Lesbos dışında tüm kentler artık gemi de vermemekte diretince Atinalılar tamamı parayla ödenecek bir *phoros* yüklediler¹⁴³². Öte yandan Atinalıların komutanlığı eskisi kadar bağlaşıklarına hoşnutluk vermektense uzaktı; artık seferlere eşit ölçüde katılmıyorlardı. Pers gücünün azalmasıyla Atinalıların isyancılara boyun eğdirmeleri çok kolaydı. Zira ittifak kentlerin bunda yadsınmayacak payı vardı. Böylelikle Atina erk-gücünü artırıp egemenlik alanlarını genişletirken; bağlaşıklar ise askerlik yeteneklerini körelttiklerinden başkal-

¹⁴²⁹ ATL 1: 237; 458-459; ATL 3: 194-195; 204 vd. Dareion, Pythopolis ve Polikhne'nin ise kıydan ziyade iç kesimlerde yer almasından ötürü Delos Birliği'nin asıl üyelerden olamayacağı savlanmaktadır (ATL 3: 204).

¹⁴³⁰ Plutarkhos'un (*Per.* XVII. 1-2) anlatısına istinaden Perikles, Atina'da tüm Hellenlerin katılımından meydana gelen meclis komisyonu oluşturmak adına bir tasarı hazırladı. Meclis Perslerin yıktığı Helen tapınaklarının; Perslerle savaşırken Hellas'ın güvenliği için tanrılara söz verdikleri adakların durumunu; herkesin güven ve barış içinde yelken açarak kendi aralarında tecim yapılabilmesi için denizlerle ilgili sorunları ele alacaktı. Atina Meclisi bu çağrının tüm Hellen kentlerine iletilmesi amacıyla her biri elli yaşın üzerinde olmak üzere yirmi elçi seçti. Elçilerden beşi Asya'da oturan Ionia'lılar, Dor'lar ile Lesbos ve Rhodos arasındaki adalara; beş kişilik diğer bir heyet ise, Hellespontos ve Trakya'dan Byzantion'a kadar uzanan bölgelere gideceklerdi. Üçüncü grup, Boiotia, Phokis, Peloponnesos; Lokris, Ambrakia ve Akharnania'ya; diğerleri ise, Euboiia, Malia Körfezi, Akhaia ve Thessalia'ya doğru yola çıktılar. Ama Lakedaimon'luların bu toplantıya karşı çıkması yüzünden hiçbir şey başılamadı.

¹⁴³¹ Perslerin gücü Küçük Asya'da kırılınca Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye kentler artık asker göndermemeye başladılar. Bunun üzerine büyük ihtimal başlarını Perikles'in çektiği Atinalılar cezai yaptırımlarla ittifak kentlerini sorumluluklarını yerine getirmeye zorladılar. Ancak Kimon başkomutanlığa geçince asker verme yükümlülüğünü kaldırıp para aldı. Donanmanın asker ihtiyacını konfederasyon kasasından maaşlarının karşılandığı Atina yurttaşları arasından giderdi (Plut. *Kim.* XI. 1-3).

¹⁴³² Thuk. I. 19; Plut. *Kim.* XI. 1; *Per.* XII. 3; Gomme 1971⁵, 133 vd.; Hornblower 2003², 55.

dırılarında ya da herhangi bir savaşta hazırlıksız ve deneyimsizlerdi¹⁴³³. Persleri Küçük Asya'dan kovmak amacıyla organize edilen Attika-Delos Deniz Birliği eski hedefinden giderek sapmaya başlamıştır. İttifak kentlerden toplanılan *phoros* ve haraçların faizleri sadece Atina tekelinde toplanmaktaydı. Aristeides Atinalıların kamu hizmetlerinde teşkilatlanmasını sağlamak amacıyla ilk adımı atmıştı. Atinalıların bağlaşıkları üzerinde egemenlik kurabilmeleri maksadıyla bütün Atina yurttaşlarının kırsal kesimlerden kente taşınmalarını önerdi. Aristeides'in önergesi Kimon, Perikles ve bu liderlerden sonraki süreçlerde hayata geçirilerek halkın kamu gelirlerinden geçinmesi yasalaştırıldı¹⁴³⁴. Atina'daki *hellenotamiai*'da biriktirilen *phoros*'lar Atina'nın erk-kudretini yansıtan görkemli yapıların masraflarında¹⁴³⁵; bu yapılarda çalışan Atinalı mimar, işçi ve zanaatçıların maaşlarında harcanmaktaydı¹⁴³⁶. Buna karşın Atinalılar girişecekleri şahsi savaş giderlerini müttefiklerin ödedikleri federal hazineden gidermekteydiler¹⁴³⁷. Bütün pazar limanlarını ellerinde tutmaktaydılar ve onayları olmaksızın müttefikleri dahil hiçbir kentin bu limanlardan yararlanmalarına müsaade etmemekteydiler (Thuk. I. 67). Birliğe üye kentler Atinalılarla araları bozulduğunda Atina egemenliği altındaki limanlara ve pazarlara girmelerini yasaklayan kararname almaktaydılar (Thuk. I. 139; 144). Dolayısıyla kentler haklı gerekçelerle asker ve gemi yardımının yanı sıra artık *phoros* da vermek istememekteydiler¹⁴³⁸. Atinalılar konfederasyonun tüm yetkilerini kendi tekellerinde toplayınca başlangıçta Khios, Lesbos ve Samos haricinde bütün bağlaşıklarına diktatörce davrandılar (Aristot. *Ath.* XXIV. 1-3). M.Ö. 440 yılında Atina'nın totaliter tutumu yavaşça adaları da kapsadı. Bu yılda Samos ile Miletos arasında Priene hususunda savaş patlak verdi.

¹⁴³³ Thuk. I. 99; Plut. *Kim.* XI. 1-3.

¹⁴³⁴ Aristot. *Ath.* XXIV. 1-3; XXVII. 3-4; Plut. *Kim.* XI. 1-3; *Per.* XII. 1-6.

Kent ve konfederasyon üyelerinin ödediği vergilerle yirmi binden fazla kişi maaşa bağlandı: 6.000 yarıç; 1.600 okçu; 1.200 süvari; 500 *boule* üyesi; 500 tersane muhafızı; 50 kent muhafızı; kent içinde ve dışında ayrı ayrı 700 kişilik memur kadrosu hizmet vermekteydi. Daha sonra 2.500 hoplit; 22 koruma gemisi; müttefik kentlerden *phoros* toplamaya giden kurayla seçilmiş 2.000 askeri taşıyan diğer gemilerin geçimi devlet tarafından karşılandı. Ayrıca bakımları *prytaneion* tarafında sağlanan öksüz ve cezaevi gardiyanları da yer almaktaydı (Aristot. *Ath.* XXIV. 1-3).

¹⁴³⁵ Plutarkhos (*Per.* XII. 1-2)'de Perikles'in başlattığı bu görkemli yapıtların masraflarının birlik kasasında karşılanmasını şu sözlerle tenkit eder. Hellas salt savaşın dayattığı zorunluluk nedeniyle topladığı hazinenin Atina'yı baştan sona bezemek için savurganca harcadığını ve sanki bir kadınmış gibi değerli taşlar, imgeler ve tapınaklarla süslendiğini gördüğü zaman kendini kabul edilmez bir hakarete uğramış ve açıkça tiranlık altına düşürülmüş saymaz mı.

¹⁴³⁶ Plutarkhos (*Per.* XII. 6)'de kent yapılarında taş, bronz, fildişi, altın, abanoz ve Kıbrıs kerestesi kullanıldığını aktarır. Bunları işleyip biçimlendiren marangozlar, kalıpcılar, metal ustalar, taş kesicileri, boyacılar, kuyumcular, fildişi ustaları, ressam, nakışçılar, dericilerdi. Bu malzemelerin deniz yoluyla kente taşınmasını sağlayan tecimciler, denizciler, gemi kaptanları, karayoluyla taşınmasını sağlayan arabacıları. Bütün bunların masrafları birlik gelirlerinden karşılanmaktaydı.

¹⁴³⁷ Atinalılar bu nedenlerle özel ve kamusal pek çok zenginliğe; gemilere; süvari birliğine; her türlü askeri teçhizatla sahipti (Thuk. I. 80).

¹⁴³⁸ Plutarkhos'un (*Per.* XII. 3) aktarımı uyarınca, bağlaşıklarının yakınmaları karşısında Perikles Barbar/Pers saldırılarını ittifak kentlerden savuşturdıkları takdirde toplanılan paraların hesabını vermek zorunda değillerdi. Zira müttefikleri para dışında tek bir at, gemi ve *hoplites* temin etmemekteydiler. Atinalılar üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirdikleri müddetçe kimsenin paraların nasıl harcadığına dair hesap sorma hakkı yoktu.

Miletos Atina'nın duruma müdahil olup yardım etmesini talep ettiler¹⁴³⁹. Samos Atina'nın direktifine rağmen, savaşı sürdürünce, Perikles önderliğinde kent zapt edildi, oligarşik rejim yıkılıp yerine demokrasi getirildi ve kentte bir garnizon yerleştirildi¹⁴⁴⁰. Demokrasi karşıtı Samos'lu bir grup Batı Anadolu'ya Sardeis satrabı, Hystaspes oğlu Pissuthnes'e gelip yardım istedi. Sardeis valisi 700 paralı askeri hizmetlerine verdi. Gece ani baskınla Samos'u ele geçirip demokrasi rejimini değiştirdiler ve Atinalı garnizon askerlerini Pissuthnes'e teslim ettiler¹⁴⁴¹. Atinalıları düşmanları ilan ettiler (Diod. XII. 27. 3). Samos'taki ayaklanmaya Byzantion da katılarak Atinalılara karşı isyan etti. Daskyleion satrabının Hellespontos Bölgesi'nin kıyı şeridinde hegemonyasını yitirmesinde olsa gerek, birçok Hellespontos kenti gibi, Byzantion'un müttefiki ve komşusu Asya kıyısındaki Kalkhedon bu isyana dahil olmayı göze alamadı¹⁴⁴². Nitekim Samos¹⁴⁴³ ve Byzantion'un¹⁴⁴⁴ direnişleri uzun soluklu olmadı, Atina hakimiyetini yeniden kabul etmek zorunda kaldılar. Bununla birlikte, Atinalıların Attika-Delos Deniz Birliği sayesinde eriştikleri gücün büyüklüğü; Hellas'ın önemli kısmının onlara bağımlı hale gelmesi ve Lakedaimon'lularda uyandırdıkları korku Peloponnesos Savaşları'nı sürükledi¹⁴⁴⁵.

4.11. Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un Yardım Çağrısı Üzerine Peloponnesos Savaşı'nın Seyri Hellespontos'a Kayıyor (M.Ö. 412-404)

M.Ö. 449/448 yılında imzalanan Kallias Anlaşması'nın hükümlerinin Persler ve Atinalılar arasında titizlikle uygulandığı anlaşılmaktadır. Anlaşma uyarınca Batı Anadolu kıyı kentlerin¹⁴⁴⁶ özgürlük ve özerkliğinin tanınması; ayrıca kentlerin Attik-Delos Deniz Birliği'ne

¹⁴³⁹ Miletos'luların M.Ö. 450/449? yılında Atina'ya isyan etmiş olmasına rağmen (*IG I³ 21= SEG X 14*), Pausanias'a karşı başlangıçtan itibaren Atina'nın saflarında yer alan Samos gibi sadık müttefikine sefer düzenlenmesinin nedenini Perikles'in Miletos'lu aşığı Aspasiyas'ın ricasını kıramamasına bağlarlar (Plut. *Per.* XXIV. 1; XXV. 1; ayrıca bk. Diod. XII. 27. 1).

¹⁴⁴⁰ Perikles önde gelen elli kişiyi ve aynı sayıda çocuğu rehine olarak Lemnos'a yerleştirdi. Rehinelere her biri serbest bırakılması için bir *talanta* teklif ederken demokrasi karşıtları da Perikles'e çeşitli armağanlar önerdiler. Lydia satrabı Pissuthnes, Perikles'e on bin altın göndererek araya girdi ve ondan kenti bağışlamasını istedi. Ancak Perikles bu tekliflerin hiçbirini kabul etmedi (Plut. *Per.* XXVI. 1-3). Konuya ilişkin ayrıca bk. Thuk. I. 115; Diod. XII. 27. 1-2; Plut. *Per.* XXIV. 1-2; XXV. 1-4.

¹⁴⁴¹ Thuk. I. 115. 2-5; Diod. XII. 27. 3; Plut. *Per.* XXV. 2.

¹⁴⁴² ATL 1: 438; Gomme 1971⁵, 357; Arslan 2010, 100.

¹⁴⁴³ Samos'lular yapılan uzlaşma uyarınca surları yıkıldı; savaş gemilerine el koyuldu; rehinelere ve belirli vadelerle yüklü miktarda savaş tazminatı verdiler (Thuk. I. 116-117; Aristot. *fr.* 535-536; Diod. XII. 27. 3-4; 28. 1-4; *FGrHist* II A 70 F 194 'Ephoros'; II A 76 F 67 'Samos'lu Duris'; II B 107 F 8 'Stesimbrotos'; III B 392 F 16 'Ion'; Plut. *Per.* XXV. 3-XXVIII. 3). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *IG I² 293= Tod 1985²*, 103 vd. n° 50; ATL 3: 307 dn. 36; Gomme 1971⁵, 347-352; Meiggs-Lewis 1988⁶, 149 vdd. n° 55; Kagan 1990, 138 vdd.; Meier 1999, 435; Hornblower 2003², 187-193; Arslan 2010, 100 vdd.

¹⁴⁴⁴ Byzantion'lular önceki gibi Atinalılara tabi olmayı ve Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi ödemeyi kabul ettiler (Thuk. I. 117 *IG I² 212; 256; 293; ATL 3: 334; 340 dn. 61*). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2010, 101 vdd.

¹⁴⁴⁵ Thuk. I. 23; 88.

¹⁴⁴⁶ Atinalılar deniz güçleri sayesinde bilhassa kıyı kentlerde uzun süreli hakimiyetler kurmuşlardır. Halikarnassos'lu Dionysios (*ant.* I. 3. 2) Atinalılar egemenliklerinin doruk noktasındayken bile, yani takriben 68 yıl boyunca (M.Ö. yak. 472-404) yalnızca kıyı kentler üzerinde; ancak bütün kıyı kentler değil; sadece Karadeniz ile Pamphylia Denizi arasındaki sahil şeridini egemenlik sahasına alabildiklerine değinir.

üyeliği Daskyleion ve Sardeis satraplıklarının ekonomisine büyük darbe açmıştır. Zira önemli kıyı ticaret kentlerinde Atina hakimiyeti yüzünden satraplar krala yıllık göndermeleri gereken *phoros*'u ödeyememekteydiler ve bunlar faiziyle birikmekteydi (Thuk. VIII. 5-6)¹⁴⁴⁷. M.Ö. 413 yılında Atinalıların Sicilya'nın Syrakusai kentinde uğradıkları ağır yenilgi Daskyleion satrabı Pharnabazos ve Sardeis satrabı Tissaphernes'e önemli bir fırsat sunmuştur. Dönemin en güçlü devleti haline gelen Atina'nın Sicilya Savaşı'yla gücüne ağır bir darbe vurduğu düşüncesiyle M.Ö. 431 yılında başlayan Peloponnesos Savaşları'nın on dokuzuncu yılında, M.Ö. 412, Küçük Asya kentleri ayaklanmak üzere Lakedaimon'lulardan destek arayışlarına girdiler (Thuk. VIII. 2). Bu bakımdan Khios (Sakız), Lesbos (Midilli), Rhodos gibi ada halklarıyla Erythrai, Kyzikos, Ephesos, Miletos, Iasos, Byzantion ve Kalkhedon Lakedaimon'lulara başvurular¹⁴⁴⁸. Daskyleion ve Sardeis satrapları Küçük Asya'da yaşanan son gelişmelerden Pers kralı Dareios II Okhos'u (M.Ö. 423/422-405) haberdar etmişlerdi; Lakedaimon'lulardan yana izleyecekleri strateji hakkında bilgilendirip onayını almışlardır. Dolayısıyla Khios ve Erythrai heyetine kral adına Tissaphernes bir elçisini kattı. Tissaphernes Peloponnesos'lulara kentlerin yardım taleplerini geri çevirmemelerini; ordunun erzak giderlerini kendisinin karşılayacağını belirtti (Thuk. VIII. 5). Zira Atinalılar kralın Tissaphernes'ten istediği *phoros*'ları konfederasyona bağlı kıyı kentlerden toplanmasına müsaade etmemekteydiler. Sardeis satrabı Tissaphernes Atina'nın gücü kırılırsa haraçları rahatlıkla toplayacağından krala borcunu ödeyebileceğini öngörmekteydi. Bunun yanı sıra kralın gözüne girmek amacıyla Lakedaimon'lularla Dareios II Okhos arasında ittifak kurmak; ayrıca Lakedaimon'luların yardımıyla krallın bastırmasını buyurduğu Karia'da ayaklanmış eski Sardeis satrabı Pissuthnes'in evlilik dışı oğlu Amorges'i¹⁴⁴⁹ ölü ya da diri yakalamayı planlamaktaydı¹⁴⁵⁰.

Aristophanes (*Vesp.* 705-710; 1091-1098)'de Perslerden ele geçirilen çok sayıda kentin Atina'ya *phoros* (haraç) ödemesini; ancak bu haraçların bazı Atinalı gençler tarafından çalınmasını komik unsurlarla hicvetmiştir.

¹⁴⁴⁷ Tissaphernes'in aracılığıyla Lakedaimon'lular ve Büyük Kral arasında yapılan antlaşma koşulları arasındaki ilk iki madde bu durumu doğrulamaktadır. Buna göre: a) Kral ya da kralın atalarına ait tüm bölgeler ve kentler kralın olacaktır; b) Atinalılar bu kentlerden gerek para gerekse her türlü ürün olarak aldıkları vergiler konusunda kral, Lakedaimon'lular ve müttefikleri Atinalıların bu vergileri toplamasına engelle olacaklardı.

¹⁴⁴⁸ Thuk. VIII. 5; Plut. *Alk.* XXIV. 1-3.

¹⁴⁴⁹ Harpok. *lex.* 26. 12 <Αμόργης= *Amorges*>.

¹⁴⁵⁰ Thuk. VIII. 5.

M.Ö. 420-412 yılları arasında Sardeis satrabı Pissuthnes ve oğlu Amorges'in isyan etmesinin nedeni bilinmemektedir. Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 15 (53)= Phot. *Bib.* 72. 41b38-43b2) anlatısına istinaden, Pissuthnes isyan etti. Kral Dareios II Okhos, Tissaphernes; Spithradates ve Parmises'i isyanı bastırmak için gönderdi. Pissuthnes, Atinalı Lykon ve yönettiği Hellenlerle onlara karşı büyük direniş sergiledi. Kralın generalleri rüşvetle Lykon ve Hellenleri saflarına çekip Pissuthnes'ten ayırdılar. Kısa sürede Pissuthnes teslim alındı. Hayatına kıymayacaklarına dair garanti verdikten sonra, Tissaphernes eşliğinde kralla götürüldü. Ancak Dareios küllerin içine atılmasını emretti; Sardeis satraplığının yönetimi Tissaphernes'e devredildi. Lykon'a ihanetinin karşılığında kentler ve araziler verildi. Konuya ilişkin ayrıca bk. Andok. *de Pac.* III. 29; Gomme 1981 V, 17; Hornblower 1983, 139-140; Briant 2002, 591.

Buna karşın Amorges krala karşı ayaklanmayı ve Peloponnesos'lular ile Tissaphernes arasındaki ittifak karşısında Atinalılarla bağışıklığını ve karşılıklı yardımı alış-verişini sürdürmekteydi (Thuk. VIII. 19; 28). Ancak M.Ö. 412 yılında Amorges Sparta donanmasının denizden; Tissaphernes ile olasılıkla çoğunluğu Lykia'lılardan

Resim 4.3 Tissaphernes

Bu esnada Daskyleion satrabı Pharnabazos da Spartalıların Hellespontos'a bir donanma göndermelerini sağlamak üzere kentlerinden sürgün edilip kendisine sığınan Megara'lı Laophon oğlu Kalligitos ile Kyzikos'lu Athenagoras oğlu Timagoras'ı gönderdi. Pharnakes oğlu Pharnabazos da Tissaphernes gibi, *phoros* tahsil etmek için yönetimi altındaki kentleri Atina'dan ayırmak ve Lakedaimon'lularını kralın bağlaşıklığına sokma avantajını elde etmek istemekteydi¹⁴⁵¹. Bu nedenle Kyzikos'luların müttefiklik tekliflerini desteklemekte (Plut. *Alk.* XXIV. 1-2); gerekli

para fonunu karşılamaya hazır olduğunu belirtmekteydi¹⁴⁵². Pharnabazos ile Tissaphernes'in elçileri görüşmeleri ayrı yaptıklarından Spartalılar arasında büyük bir fikir ayrılığı yaşandı. Bir kısmı derhal Ionia ve Khios'a; diğer taraf ise, Hellespontos'a donanma gönderilmesi gerekliliğini savunmaktaydı. Nitekim Sicilya Seferi esnasında Sparta'ya sığınmış Atinalı Alkibiades'in teşvikiyle büyük çoğunluk Khios'un ve Tissaphernes'in görüşünü benimsedi (Thuk. VIII. 6). Alınan karar uyarınca Khalkideos komutasında ilkin Khios'a; sonra Agis'in atadığı Alkamenes komutasında Lesbos'a; oradan da Rhamphias oğlu Klearkhos kumandanlığında Hellespontos'a sefer düzenlenecekti (Thuk. VIII. 8). Bunun üzerine Pharnabazos adına müzakerayı yürüten Kalligitos ile Timagoras Khios seferine katılmaya ve bir donanma gönderilmesi için getirdikleri yirmi beş *talanta*'yı vermeye yanaşmadılar¹⁴⁵³. Bunun yanı sıra kral bu savaşta Peloponnesos'lularla bağlaşıklık kurulmasını desteklemekte Atinalıların gücünü kırmak için para desteğinin yanı sıra, savaşı derhal sonlandırmak üzere 150 Fenike gemisini yardıma göndermek için hazır bekletmekteydi¹⁴⁵⁴.

M.Ö. 412/411 yılının kışında Daskyleion satrabı Pharnabazos'un elçileri Megara'lı Kalligitos ile Kyzikos'lu Timagoras'ın isteği doğrultusunda Spartalı Antisthenes'in komutasında donatılan yirmi yedi gemi ve savaşın seyrine yön vermekle görevlendirilen on bir kişiden meydana gelen danışman kuruluyla birlikte Ionia'ya gitmek üzere Peloponnesos'tan ayrıldı. Lakedaimon'lular danışmanlara Miletos'a vardıklarında gerekli tedbirleri almalarını; Hellespontos'taki Pharnabazos'a bu filoyu, olmazsa daha az ya da fazla sayıda bir donanmayı

meydana gelen paralı askerlerinin karadan eş güdümlü saldırısı sonucunda Iasos'ta ele geçirilmiştir (Thuk. VIII. 28; TAM I 44a52-55).

¹⁴⁵¹ Thuk. VIII. 6. Diodoros'a (XIII. 36. 5) göre Pers kralı Darios II Okhos, Lakedaimon'lularla müttefiklik kurduğundan deniz kıyısındaki bölgelerin komutanı Pharnabazos onlara para tedarik ediyordu.

¹⁴⁵² Thuk. VIII. 8; Diod. XIII. 36. 5.

¹⁴⁵³ Thukydides (VIII. 8) Kalligitos ile Timagoras'ın Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yolladığı parayı Spartalıların vermemelerinin gerekçesini kendi hesaplarına yapacakları bir seferde kullanma niyetlerine bağlar.

¹⁴⁵⁴ Thuk. VIII. 87; Plut. *Alk.* XXV. 3. Diodoros'un (XIII. 36. 5) anlatısına istinaden, gönderilen donanma sayısı 300'dür.

göndermelerini emrettiler. Ayrıca donanmanın komutanlığını Ramphias oğlu Klearkhos'a verilmesi; yararlı görürlerse, Küçük Asya'daki bütün donanma birliklerinin başkomutanlığının Astyokhos'tan alınıp Antisthenes'e devredilmesi buyrulmuştu (Thuk. VIII. 39). Ancak gelişlerinden haberdar olan Atinalıların saldırısından kaçınmak üzere rotalarını Girit'e yönlendirdiler, temkinli davranarak yollarını uzatıp Kaunos'a gelip demir attılar (Thuk. VIII. 39). Ardından Knidos'ta diğer Lakedaimon gemileriyle birleşip Atina müttefikliğinden ayırmak için Rhodos'a yelken açtılar ve Rhodos kentlerinin büyük kısmını saflarına çekmeyi başardılar (Thuk. VIII. 40-44).

Lakedaimon'lular Khios, Lesbos, Rhodos gibi ada halklarıyla birlikte Ephesos, Miletos, Knidos, Kaunos, Kyzikos, Lampsakos ve Byzantion gibi birçok kent devletini ve hemen hemen bütün İonia'yı Atinalılara karşı ayaklandırabilmiş; kısmen büyük başarı kazanabilmişlerdi¹⁴⁵⁵. Ne var ki, Alkibiades'le araları açılınca bu durum aleyhlerine dönüştü. Sparta kralı Agis, Alkibiades'in karısıyla zina yaptığı şüphesi ve Küçük Asya kentlerinin Atina'ya ayaklanmasında önemli rol oynaması gibi nedenlerle ona beslediği düşmanlığı ile hasetti daha da arttı, öldürülmesine karar verdi. Alkibiades Spartalıların niyetini sezimleyince Tissaphernes'e sığındı ve Peloponnesos'luların durumunu kötüleştirmek adına elinden gelen bütün gayreti sarf etti¹⁴⁵⁶. Alkibiades'in Sardeis satrabına verdiği ve sonraki süreçlerde Perslerin Hellenler üzerinde uyguladıkları diplomatik manevra şu şekildeydi: Sardeis satrabı Tissaphernes'e savaşı sona erdirmekte acele etmemesini; Fenike donanmasını çağırıp tek bir tarafın deniz-kara üstünlüğünü eline geçirmesine mâni olmasını öğütlemekteydi. Bilakis kara-deniz egemenliğini iki taraf arasında paylaşırsa, krala imparatorluğun çıkarına rahatsızlık verenin üzerine öbürünü saldırma imkanı yaratacağı. Buna karşılık kara-deniz üstünlüğü tek bir tarafta toplandığı takdirde, kral bu gücü kırmak için hangi müttefikliğe başvurması gerektiğini bilemediğinden masraflı ve tehlikelerle dolu bir savaşa sürüklenmek zorunda kalacaktı. Ancak Hellenlerin birbirlerini yok etmelerine göz yumarsa, tehlike ve yapacağı harcamalar azaldığı gibi, güvenliğini garantiye alacaktı.

¹⁴⁵⁵ Daha detaylı bilgi için bk. Thuk. VIII. 5-8; 14-15; 24; 30-33; 38; 40-41; 45; 55-56; 60-61; 63; ayrıca bk. Diod. XIII. 34. 2; Plut. *Alk.* XXIV. 1; 8; 12; 14-15 (Khios); Thuk. VIII. 17; 19; 25-28; 30; 33; 36; 38; 57; 61; 63 (Miletos); Thuk. VIII. 19; 109; ayrıca bk. Plut. *Lys.* III. 2 (Ephesos); Thuk. VIII. 28-29; 36; 54 (Iasos); Thuk. VIII. 5; 8; 22; 23 -isyan bastırılıyor-; 32; 34 -tekrar isyan çıkmak üzere-; Plut. *Alk.* XXIV. 1; 32 (Lesbos); Thuk. VIII. 35; 40; 41-43; 52 (Knidos); Thuk. VIII. 41; 57 (Kounos); Thuk. VIII. 44; 52; 55; 60 (Rhodos); Thuk. VIII. 12; 26; 31; ayrıca bk. Plut. *Alk.* XXIV. 1; Corn. *Nep. Alk.* VII. 4. 7 (İonia kentleri); Thuk. VIII. 35; ayrıca bk. Plut. *Alk.* XXIV. 1 (Kyzikos); Thuk. VIII. 62 (Lampsakos); Thuk. VIII. 80. 4; Diod. XIII. 34. 2 (Byzantion). Diodoros (XIII. 34. 2) ise, Atinalılara başkaldıran kentler arasında Khios ve Byzantion'la birlikte Samos'un (Sisam) adını da zikreder. Ancak Diodoros bu hususta hata yaptığı anlaşılmaktadır. Zira Samos, Atinalılara sadık kalan en önemli müttefiklerden biriydi (Thuk. VIII. 16; 19; 21; 27; 30; 33; 35; 38; 43-44; 47-54; 56; Plut. *Alk.* XXV. 3; 5; 9; XXVI. 1; XXVII. 2; XXXV. 8; *Lys.* VI. 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2010, 109 dn. 384.

¹⁴⁵⁶ Thuk. VIII. 45; Ksen. *Hell.* III. 3. 1-2; Corn. *Nep. Alk.* VII. 5. 2; Iust. V. 2; Plut. *Alk.* XXIV. 1-7; *Lys.* XXII. 1-6; *Ages.* III. 1-2.

Resim 4.4 Alcibiades

Her iki tarafı yavaş yavaş yoksullaştırıp yıpratmalı; böylece zayıflayıp birbirlerini tüketerek kolayca yenilebilecek bir duruma düşürülmeliydi¹⁴⁵⁷. Bu nedenle Tissaphernes Fenike donanmasının gelmesiyle deniz hakimiyeti ellerine geçeceği gerekçesiyle Peloponnesos'luların asker ücretlerini düzenli ödemedi ve onların nerdeyse bütün işlerine ket vurdu. Bu yüzden Peloponnesos'lular, Atinalılar karşısında kazandıkları başarıyı yitirmeye başladılar (Thuk. VIII. 46). Öyle ki, Lakedaimon'lular tüm donanmanın giderlerini ve askerlerin ücretlerini karşılayamadıklarından bazı gemiler tayfasız kaldı. Atinalılarla giriştikleri herhangi muharebede yenilme ihtimalleri an meselesiydi. Tissaphernes Atinalıların kendi yardımına ihtiyaç duymadan onları mağlup etmelerinden; bilhassa Lakedaimon'luların erzak temin etmek amacıyla idaresindeki bölgeleri yağmalamalarından endişe duymaktaydı. Bu sebepler ve iki Hellen devletinin güçlerini dengede tutma isteği Tissaphernes'i Daskyleion satrabı Pharnabazos'la birlikte Peloponnesos'lulara yardım etmeye ve onlarla üçüncü¹⁴⁵⁸ bir antlaşma imzalamaya yöneltti (Thuk. VIII. 58). Dareios'un tahta çıkışının on üçüncü yılında (M.Ö. 29 Mart 411?) ve Lakedaimonia'da Aleksippidas'ın *ephoros*'luğu sırasında Maindros Ovası'nda bir yandan Lakedaimon'luların müttefikleri öte yanda Tissaphernes, Hieramenes¹⁴⁵⁹ ve Pharnakes oğulları¹⁴⁶⁰ arasında kralın, Spartalıların ve bağlaşıklarının işleri hususunda anlaşma yaptılar (Thuk. VIII. 58).

M.Ö. 411 yılında Derkylidas namı değer Sisypnos, Hellespontos Bölgesi'ndeki kentleri Daskyleion satrabı Pharnabazos adına Atina bağlaşığında ayırmak üzere Miletos'tan harekete geçti. Abydos'a vardığında kent yurttaşlarını saflarına çekmeyi başardı (Thuk. VIII. 61-62). İki gün arayla Lampsakos'u da isyana dahil ettirdi. Khios'ta durumdan haberdar edilen Strombikhides çoğunu hoplitlerin taşındığı nakliye gemisinden meydana gelen seksen

¹⁴⁵⁷ Thuk. VIII. 46; Ksen. *Hell.* I. V. 9; Diod. XIII. 37. 2-6; Plut. *Alk.* XXV. 1-2.

¹⁴⁵⁸ Sardeis satrabı Tissaphernes'in öncülüğünde Persler ile Lakedaimon'lular arasındaki ilk pakt, M.Ö. 412 yılında Lakedaimon'lular, kral ve Tissaphernes (Thuk. VIII. 18); M.Ö. 412/411 yılının kışında Lakedaimon'lular, kral Dareios, kralın oğulları, Tissaphernes adına yapılmıştır (Thuk. VIII. 37).

¹⁴⁵⁹ Ksenophon'un (*Hell.* II. 1. 9) aktarımından Hieramenes ve karısının M.Ö. 406/405 yılında Genç Kyros'un davranışındaki aşırılığı tenkit edebilecek kadar Dareios nezdinde sözü geçen itibarlı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Ksanthos yazıtında (*TAM* I 44 c12) aynı kişi olduğu bilinmemekle birlikte bu isimle tekrar karşılaşılmaktadır. Ayrıca bk. Gomme 1981, 137 vd.

¹⁴⁶⁰ Pharnakes oğullarından kasıt Daskyleion satrabı Pharnabazos ve kardeşleridir. Pharnabazos'un Bagaios adında üvey kardeşi bilinmektedir. Bagaios süvari komutanlığı görevini icra etmiştir (Ksen. *Hell.* III. 4. 13). Corn. Nepos'un (*Alk.* VII. 10. 3) ve Plutarkhos'un (*Alk.* XXXIX. 1; 3 'Magaios şeklinde zikreder') anlatısından, Bagaios Pharnabazos'un emriyle Alcibiades'i öldürmüştür. Kralın işlerine ilişkin meselelerde Sardeis satrabı Tissaphernes'in adı yalnız anılırken, Pharnakes oğulları ibaresiyle Pharnabazos'un kardeşleriyle birlikte genel zikredilmesi, Daskyleion satraplığını kardeşleriyle müşterek yönettikleri anlamına gelmemektedir. Zira şu ana kadar böylesi bir örnekle karşılaşılmadığı gibi, antlaşma metninde adı geçen Hieramenes'ten de anlaşılacağı üzere Pharnabazos'un diğer kardeşlerinin de önemli askeri ya da idari görevleri üstlenmelerinden ötürü böylesi bir ifade kullanma gerekliliği duyulmuş olsa gerektir (Gomme 1981, 137 vd.).

Atina gemisiyle derhal Lampsakos'a yelken açtı. Lampsakos'lular karşı saldırıya geçmelerine rağmen, yenildiler. Strombikhides taşınır mallara ve kölelere el koyup özgür yurttaşlara evlerini geri verdi. Ardından Abydos'a ilerledi. Kenti zorla zapt edemeyince ikna yoluyla kazanmaya çalıştı; ancak buna muvaffak olamadı. Derhal Khersonesos'a geçti, Sestos'ta bütün Hellespontos'u koruyup gözetlemek için hisar yaptırıp bir garnizon birliği yerleştirdi (Thuk. VIII. 62). M.Ö. 411 yılının yazında Rhamphias oğlu Klearkhos kırk gemiyle Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un egemenliğindeki Hellespontos Bölgesi'ndeki kıyı kentleri Atina'dan ayırma girişimlerini sürdürdü. Eş zamanda Byzantion'un kendi lehine Atinalılara karşı ayaklanmaya hazırlandığı haberini aldı. Ancak Atinalıların dikkatini çekmemek için açık denizde yol alan Peloponnesos filosu fırtınaya yakalandı. Gemilerin çoğu Klearkhos'la birlikte Delos'ta demirleyip oradan Miletos'a yelken açtı. Klearkhos sonunda kara yoluyla Hellespontos'a geçti. Arta kalan on gemi Megara'lı Heliksos'un komutasında Hellespontos'a ilerleyip Byzantion'a geldi ve kenti ayaklandırdı. Byzantion'luların Spartalıları destekledikleri ve onların saflarında yer aldıklarını haber alan Samos'taki Atinalılar ise, Hellespontos'a gemi ve kara birliklerinden meydana gelen destek kuvvetler gönderdiler. Byzantion önlerinde her iki tarafın ancak sekiz gemiyle katıldığı, sonucu belirsiz bir deniz savaşı cereyan etti (Thuk. VIII. 80). Daskyleion satrabı Pharnabazos ve Spartalı Klearkhos Byzantion'dan sonra Kyzikos'u da saflarına çekip Atinalılara isyana teşvik ettiler¹⁴⁶¹.

M.Ö. 411 yılının Eylül ayında Atina'da Alkibiades'in dostlarının hararetle savunduğu halk partisinin desteğiyle Dört Yüzler'in oligarşik yönetimine son verildi¹⁴⁶². Thukydides'in (VIII. 95-96) anlatısına istinaden, Atinalıların Sparta'lular karşısında uğradığı yenilgi; Euboia (Eğriboz) Adası'nın kaybedilmesi ve Spartalıların Atina'ya saldırımlarının kaçınılmaz olması kentte rejim değişikliğini gerekli kılmaktaydı. Bunun yanı sıra, Hellespontos'ta Peloponnesos'luların kontrolünün artması; Byzantion'un kaybedilmesi neticesinde kente hububat ikmalinin giderek güçleşmesi Atina'da oligarşinin yıkılmasını hızlandıran ana etmenlerdi. Böylelikle Phyniks'te toplanan mecliste Dört Yüzler'in egemenliğine son verildi. Üstlendikleri memuriyetin masraflarını kendi keselerinden karşılamak kaydıyla herkesin katılacağı Beş Binler meclisine devretme kararı alındı. Bu şekilde kısa süreliğine Atinalılar oligarşi ile demokrasinin bağdaştığı karma bir rejimle yönetilmekteydiler. Bu durum Atinalıların eski gücünü toparlanmasına; ayrıca Sicilya Seferi'ndeyken sürgüne mahkum edilen ve düşmana sığınmak zorunda kalan Alkibiades'in ve yandaşlarının kente dönmelerine imkan tanımaktaydı¹⁴⁶³.

¹⁴⁶¹ Diod. XIII. 40. 6; ayrıca bk. Thuk. VIII. 107.

¹⁴⁶² Thuk. VIII. 71-77; 81-83; 86; 88-97; Diod. XIII. 38. 1; Plut. *Alk.* XXVI. 2-XXVII. 1.

¹⁴⁶³ Thuk. VIII. 97. 1-2; Diod. XIII. 38. 1-2. Plut. *Alk.* XXVII. 1; XXXIII. 1; *Lys.* III. 1; ayrıca bk. Gomme 1981, 323-340; Arslan 2010, 110.

M.Ö. 411 yılında Tissaphernes Aspendos'ta demirleyen 147 Fenike donanmasının yanına gitti. Miletos'taki Peloponnesos'luların ücretlerini ödemediği gibi, Aspendos'a vardığında Tissaphernes'ten ve Fenike donanmasından herhangi bir bilgi alınamamaktaydı. Phaselis'te bulunan Spratalı Hippokrates, Astyokhos'tan amiralliği yeni devralan Mindaros'a Fenike donanmasının gelmeyeceğine ve Tissaphernes tarafından aldatıldıklarına dair haber salmaktaydı¹⁴⁶⁴. Gerçekten de Fenike filosu Peloponnesos birlikleriyle birleştiği takdirde, Atinalıların yenileceği nerdeyse kesindi. Ancak Tissaphernes taraflar arasında savaşla birbirlerini yıprat, zayıflat ve yönet ilkesinden hareketle Fenike filosunu geri göndermeyi planlamaktaydı. Bu şekilde kralın giderlerini azaltarak kral nezdinde itibarını artırmak; arzu edilen sonuca daha ucuza ulaşmak istemekteydi (Thuk. VIII. 87). Alkibiades de Samos'tan yola çıkarak Kaunos, Phaselis güzergahından Aspendos'a Tissaphernes'in yanına gitti. Satrabın niyetini önceden bildiğinden, Tissaphernes'in kendisi ve Atinalılarla dostluğunu gösterip Peloponnesos'lularla arasını iyice açmak istemekteydi. Nitekim Alkibiades bu noktada hedefine ulaştı¹⁴⁶⁵. Bu durum karşısında Peloponnesos'lular, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un bütün masrafları karşılayacağı sözü üzerine savaşın seyrini Ionia'dan Hellespontos'a kaydırıldılar¹⁴⁶⁶. Mindaros Hellespontos'a ilerlerken Diagoras oğlu Rhodos'lu Dorieos'u on üç gemiyle ayaklanma hazırlıkları içindeki Rhodos'a gönderdi¹⁴⁶⁷.

Mindaros yetmiş üç gemiden meydana gelen filoyla Miletos'tan demir alıp Hellespontos'a doğru yelken açtı. Eş zamanda on altı gemi Hellespontos'a geçip Khersonesos'un bir kısmına akınlar düzenlemekteydi. Mindaros fırtınaya yakalanınca Ikaros'ta demir atmak zorunda kaldı, kötü hava şartları yüzünden burada üç gün bekledi ve ardından Khios'a yanaştı (Thuk. VIII. 99). Mindaros'un Hellespontos'a geçmek üzere harekete geçtiğini öğrenen Thrasylos onun bölgeye varmasını engellemek için elli beş gemiyle derhal yolla çıktı¹⁴⁶⁸. Mindaros donanması Hellespontos'ta Rhoiteion'a ulaştı. Birkaç gemi Sigeion ve kıyının başka noktalarına demir attılar (Thuk. VIII. 101). Sestos'ta bekleyen on sekiz Atina gemisi ansızın birçok ışığın belirdiğini görünce Peloponnesos'luların boğaza girdiklerini anladı (Thuk. VIII. 102). Gece Spartalıların dikkatinden kaçmak için tüm güçleriyle Khersonesos'a doğru kürek çektiler. Ancak gün doğunca Mindaros Atinalıları fark edip derhal peşlerine

¹⁴⁶⁴ Thuk. VIII. 99; Diod. XIII. 38. 3-5; ayrıca bk. Lateiner 1976, 267-290.

¹⁴⁶⁵ Thuk. VIII. 88; Diod. XIII. 38. 4-5; Plut. *Alk.* XXVI. 7-9.

Plutarkhos'a (*Alk.* XXVI. 7-9) göre Lakedaimon'lular, Tissaphernes'in Alkibiades'in tesiri altında Fenike donanmasını göndermesine karar verdiğine inanmaktaydılar. Alkibiades'i Perslerin durup beklemelerini; Hellenlerin birbirini yok etmek için izin vermelerini söylemekle itham etmekteydiler. Zira böyle büyük deniz gücünün birleştiği taraf diğerini denizlerin denetiminden mahrum bırakacağı gün gibi açıktı.

¹⁴⁶⁶ Thuk. VIII. 99; Schol. Thuk. 8. 99.

¹⁴⁶⁷ Diod. XIII. 38. 5.

¹⁴⁶⁸ Thuk. VIII. 100; Diod. XIII. 38. 6-7.

düştü. Gemilerin birçoğu ele geçti, bir kısmı da kaçarken karaya vurdu¹⁴⁶⁹. Böylelikle donanmanın toplam sayısı seksen altıya ulaştı. Aynı gün Elaious'u (Eski Hissarlık) kuşattılar; ancak kenti zapt edemediler. Bu sırada Thrasylos ve Thrasybulos önderliğinde Eresos'a saldıran Atinalılar vuku bulan olayı duyunca hemen Hellespontos istikametine yöneldiler. Dağılan gemileri topladıktan sonra beş günde savaş hazırlıklarını yaptılar (Thuk. VIII. 103). Abydos ve Sestos önlerinde iki ordu karşı karşıya geldi, cereyan eden çarpışmada Peloponnesos birlikleri bozguna uğradı ve yenildi. Peloponnesos'lular önce Pydios'a ardından Abydos'a kaçtılar. Atinalılar az sayıda¹⁴⁷⁰ düşman gemisi ele geçirseler de, ardı ardına aldıkları yenilgiden sonra bu zafer güvenlerini yeniden toplamalarına vesile oldu¹⁴⁷¹. Savaşın üzerinden dört gün geçmişken Sestos'ta konuşlanan Atinalılar gemilerini onardıktan sonra, Byzantion'lularla eş güdümlü isyan eden Kyzikos'a yelken açtılar. Priapos (Karabiga) ve Harpagion dolaylarında demir atmış sekiz Byzantion gemileriyle karşılaşınca hazırlıksız yakalanan tayfaları yenerek gemileri zapt ettiler. Ardından Kyzikos'a geçip kenti egemenliklerine alarak *phoros*'a (haraç) bağladılar.

M.Ö. 411 yılının sonbaharın sonlarına doğru Rhodos'lu Dorieos on dört gemiyle Rhodos'tan çıkan ayaklanmayı bastırdıktan sonra Mindaros'a katılmak üzere Hellespontos'a geçti¹⁴⁷². Boğazda düşman gemilerini kontrol etmekle görevli Atina gözcülerine yakalandı. Atinalılar peşine düşüncü küçük çapta bir mücadele yaşandı; ancak herhangi bir sonuç alamadan Atinalılar Madytos'a çekilirken; Dorieos Dardanos'a sığındı (Ksen. *Hell.* I. 1. 2). Ilion'da Athena'ya sunular sunan Mindaros muharebeyi gördü, Doreios'a yardım etmek için *trieres*'leri suya indirip hemen denize

Resim 4.5 Pharnabazos

açıldı. Yakın bir yerde bulunan Daskyleion satrabı Pharnabazos da Lakedaimon'lulara yardım etmek üzere bütün kara ordusuyla yardıma koştu (Diod. XIII. 45. 6). Thrasybulos ve Thrasylos komutasında Atinalılar, Abydos civarında Mindaros'un yolunu kesip savaşa tutuştular¹⁴⁷³. Thrasybulos sağ; Thrasylos ise sol kanadı almıştı. Mindaros 97 gemiyle Thrasybulos'un; Syrakusai gemileriyle Thrasylos'un karşısına dizilmişti (Diod. XIII. 45. 7-10). Akşama dek süren bu muharebede utku ve yenilgiyi eşit ölçüde paylaşan iki taraf büyük

¹⁴⁶⁹ Thuk. VIII. 102; Diod. XIII. 39. 1-3.

¹⁴⁷⁰ Thukydides (VIII. 106) Atinalıların 21 gemi ele geçirdiklerini; ancak 15 gemiyi kaybettiklerini belirtir.

¹⁴⁷¹ Thuk. VIII. 104-106; Diod. XIII. 39. 3-5; 40. 1-6.

¹⁴⁷² Ksen. *Hell.* I. 1. 2; Diod. XIII. 45. 1-2.

¹⁴⁷³ Ksen. *Hell.* I. 1. 2-5; Diod. XIII. 45. 3-6; ayrıca bk. Westlake 1985, 315-317.

bir mücadele sergilemekteydi¹⁴⁷⁴. Ancak Alkibiades'in ansızın on sekiz gemiyle gelmesi savaşın seyrini değiştirdi. Alkibiades'in görünmesi ilkin her iki yanda yanlış anlamaya yol açtı. Tissaphernes'in yanından geldiğinden¹⁴⁷⁵ Sardeis satrabının onu kendilerini desteklemek amacıyla gönderdiğini düşünen Peloponnesos'lular cesaretlenirken; Atinalılar korkuya kapıldılar. Ancak Alkibiades gemilerine Atina armasını çekince durum anlaşıldı¹⁴⁷⁶. Bu müdahale karşısında Peloponnesos'lular kaçıp Abydos'a sığındılar. Atinalılar takiple Peloponnesos gemilerini mahmuzladı ve kırdı. Denizciler gemileri terk edip kıyıya yüzerek çıktılar. Burada Daskyleion satrabı Pharnabazos yardımlarına yetişerek kıyı boyunca gemileri savunmak için çarpıştı. Pharnabazos at sırtında denize daldı, gidebileceği kadar ilerledikten sonra süvari ve piyade birliklerini yanına çağırarak dövüşmeye başladı. Ne var ki, sonunda Atinalılar düşmanın otuz gemisini ele geçirip Peloponnesos'luların zapt ettiği gemileri de kurtarınca bir zafer anıtı dikip Sestos'a çekildiler¹⁴⁷⁷. Atinalılar limanda kırk gemi bırakıp *phoros* tahsis etmek amacıyla dağılırken Thrasylos savaşın akıbetini bildirmek üzere Atina'ya gitti (Ksen. *Hell.* I. 1. 8). Mindaros Abydos'ta hasar gören gemileri onartırken bir yandan da Lakedaimonia'ya takviye donanma ve piyade birliği göndermelerini istemekteydi. Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos'un desteğiyle Hellespontos kentlerinin Atina'yla bağlaşıklığına son vermek için gerekli askeri operasyonu sürdürmeyi planlamaktaydı (Diod. XIII. 47. 1-2).

M.Ö. 410 yılında Sestos'ta bulunan Atinalılar, Mindaros'un altmış gemiyle saldırıya geçeceğini haber alınca Khersonesos'ta Kardialysimakheia'ya¹⁴⁷⁸ çekildiler. Klazomenia'da bulunan Alkibiades¹⁴⁷⁹ beş *trieres*'le ve bir sürat gemisiyle Kardialysimakheia'ya geldi. Sparta komutanı Mindaros takviye gemilerle Daskyleion satrabı Pharnabazos emrindeki süvari ve piyade birliklerle Abydos'tan Kyzikos'a geçtiler¹⁴⁸⁰. Kardialysimakheia'da Alkibiades durumdan haberdar edilince

¹⁴⁷⁴ Ksen. *Hell.* I. 1. 5; Diod. XIII. 46. 2; Plut. *Alk.* XXVII. 3-4.

¹⁴⁷⁵ Alkibiades Aspandos'ta bulunan Tissaphernes'in yanından Phaselis, Kaunos güzergahını izleyerek Samos'a geçti. Ardından emrindeki birliklerle Halikarnassos'ta bazı kentleri haraca bağladıktan ve Kos'u tahkim ettikten sonra tekrar Samos'a döndü. Buradan Mindaros'un Hellespontos'a geçtiğini haber alınca tüm donanmasıyla Hellespontos sularına açıldı (Thuk. VIII. 108; Plut. *Alk.* XXVII. 2-3; ayrıca bk. Diod. XIII. 46. 2). Bu esnada her ne kadar Peloponnesos'lular Sardeis satrabının Fenike donanmasını göndereceğini öngörmelerine rağmen, bunu gerçekten yaptığını bilmemektedirler. Bu nedenle Peloponnesos'lular Alkibiades'in gelişini, Tissaphernes'in Fenike donanmasıyla yola çıktığına; Alkibiades'in ise bunu haberdar etmek ve Hellespontos'tan tekrar Ionia'ya dönmelerini istemek için öncü birlik olarak gönderdiğine yormuş olsa gerektirler.

¹⁴⁷⁶ Diod. XIII. 46. 3-4; Plut. *Alk.* XXVII. 4.

¹⁴⁷⁷ Ksen. *Hell.* I. 1. 5-7; Diod. XIII. 46. 4-6; Plut. *Alk.* XXVII. 4-6. Theopompos (*FGrHist* II B 115 F 5) Abydos yakınlarında vuku bulan bu savaşı '*Kynossema civarındaki ikinci deniz savaşı*' şeklinde zikreder. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Westlake 1985, 314-322.

¹⁴⁷⁸ Kardialysimakheia, Khersonesos'un batı kıyısında, Bolayır'ın hemen karşısındaki Bakla Burnu'nda yer almaktadır.

¹⁴⁷⁹ Alkibiades Abydos utkusundan sonra dostluk ve konukseverlik armağanlarıyla Tissaphernes'in yanına gitti. Ancak Tissaphernes Fenike donanması ve suçlandığı diğer konulardan Peloponnesos'lular nezdinde kendini temize çıkarmak; Lakedaimon'luların şikayetinden ötürü kralın saygınlığını yitirmekten korktuğundan Pers kralı Dareios'un Atinalılarla savaş emri verdiği gerekçesiyle Alkibiades'i yakalatıp Sardeis'te hapse attı. Alkibiades otuz gün sonra kaçarak Klazomenia'ya sığındı (Thuk. VIII. 109; Ksen. *Hell.* I. 1. 9; Plut. *Alk.* XXVII. 6-7; ayrıca bk. Erten 2005, 89 vd.).

¹⁴⁸⁰ Ksen. *Hell.* I. 1. 14. Diodoros (XIII. 49. 4) Mindaros ve Pharnabazos'un Kyzikos'u kuşatıp ele geçirdiğinden bahseder. Ancak ne Ksenophon (*Hell.* I. 1. 11-18) ne de Plutarkhos (*Alk.* XXVIII. 1-10) böyle bir ibareye yer

kendisi karadan, gemiler ise denizden Sestos'a geçip mevzilendiler. Burada Makedonya'dan gelen Theramenes yirmi gemiyle; Thasos'tan (Taşoz) *phoros* toplamaktan dönen Thrasybulos da yirmi gemiyle onlara katıldı. Böylelikle sayıları seksen altıya ulaştı. Alkibiades öncü birlikleriyle Parion'u (Kemer) kuşattı, diğerleri de yakın takiple gelip kenti zapt ettiler¹⁴⁸¹. Burada bir gün kaldıktan sonra Prokonnesos'a (Marmara Adası) vardılar. Düşmanın bilgi almasını engellemek maksadıyla rastladığı tüm küçük tecim teknelerini yakalayarak donanmanın içinde gözaltında tutulması buyruğunu verdi; ayrıca karşı sahile geçmeye çalışanların idam edileceğini beyan etti. Filoyu Theramenes, Thrasybulos ve kendi komutası altında üçe böldü. Alkibiades öncü kuvvet olarak ilerlerken; diğerleri artçı birlik olarak onu takip edecekti. Muharebe hazırlıklarının ardından şiddetli bir yağmur altında Kyzikos istikametine doğru denize açıldı. Karanık ve yağmurlu hava gelişini gizledi. Kyzikos civarına yaklaştığında havanın açmasıyla Mindaros'un altmış gemisinin limanda beklediğini gördü. Peloponnesos'luların donanmasının tam sayısını anlarırsa, karaya çekilmelerinden korktu. Zira karada Daskyleion satrabı Pharnabazos süvari ve piyade birliğiyle hazır beklemekteydi. Bu nedenle Theramenes ve Thrasybulos'a yavaşlamalarını ve onu ağır ağır izlemeleri talimatını verdi. Alkibiades kırk gemiyle ilerleyerek Peloponnesos'luların karşısına çıkıp onları savaşa kışkırttı. Peloponnesos'lular sayıları hususunda aldanarak saldırıya geçtiler. Atina artçı kuvvetler görüş menziline girmesiyle paniğe kapılıp sahile doğru çekilmeye başladılar. Bunun üzerine Alkibiades en iyi yirmi gemiyle düşman hatlarını yararak karaya çıktı. Bunu fark eden Mindaros gemisini Kleros şeklinde adlandırılan yere çekip karşı koydu; burada konuşlanan Daskyleion satrabı Pharnabazos da ordusuyla saldırıya geçti. Ancak Theramenes ve Thrasybulos kıyıya yanaşıp mürettebatını karaya çıkarıp Alkibiades'e katıldılar. Şiddetli geçen bu mücadelede Mindaros hayatını yitirirken Pharnabazos'un saflarında çözümler yaşandı, dağılıp kaçtılar¹⁴⁸². Syrakusai gemileri haricinde –onlar düşmanın eline düşeceğini anladıklarından gemilerini ateşe verdiler– Atinalılar bütün Peloponnesos gemisini toplayıp Prokonnesos'a götürdüler¹⁴⁸³. Ertesi gün Atinalılar tekrar Kyzikos'a yelken açtılar. Daskyleion satrabı Pharnabazos ve Peloponnesos'lular kenti kaderine terk etmişlerdi. Bu nedenle Kyzikos'lular Atinalılara kapılarını açtılar¹⁴⁸⁴. Alkibiades burada yirmi gün kaldı. Peloponnesos garnizonunu bertaraf edip Kyzikos'lulardan ağır bir haraç topladı. Bu savaşla Atinalılar yalnızca Hellespontos'u

---

verdikleri gibi, Atinalılar tarafından Kyzikos ele geçirildiğinde yüklü miktarda vergi almanın dışında ağır cezaya çarptırılmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Kyzikos'un gönüllü olarak kapılarını Pharnabazos ve Mindaros'a açtıkları ve onların safında mücadele verdikleri anlaşılmaktadır. Aksi bir durumda kendi saflarındaki ve mağdur durumundaki bir kentten haraç almaları pek olağan bir durum değildir.

¹⁴⁸¹ Ksen. *Hell.* I. 1. 11-13; Diod. XIII. 49.2-6; Plut. *Alk.* XXVIII. 1-4.

¹⁴⁸² Ksen. *Hell.* I. 1. 14-20; Diod. XIII. 50. 1-7; Plut. *Alk.* XXVIII. 5-10; Polyain. *strat.* I. 40. 9 'Alkibiades'; ayrıca bk. Iust. V. 4. 1-3 'burada Daskyleion satrabı Pharnabazos'u Sparta komutanı şeklinde vererek hata yapmıştır'; Ael. Arist. I. 264; ayrıca bk. Littman 1968, 265-272.

¹⁴⁸³ Ksen. *Hell.* I. 1. 18; Diod. XIII. 51. 8; Plut. *Alk.* XXVIII. 9.

¹⁴⁸⁴ Ksen. *Hell.* I. 1. 19; Plut. *Alk.* XXVIII. 9.

hakimiyetlerine almakla kalmadılar; aynı zamanda Lakedaimon'luları bütün denizlerden sürdüler¹⁴⁸⁵.

Alkibiades öncülüğünde Atinalılar yeniden Prokonnesos'a döndüler. Buradan Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Selymbria (Silivri) istikametinden Kalkhedon'a vardılar¹⁴⁸⁶. M.Ö. 412 yılında Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılan Byzantion ve Kalkhedon önlerine geldiler¹⁴⁸⁷. Byzantion ve Kalkhedon kapılarını Atinalılara açmamışlardı. Bunun üzerine Atinalılar Kalkhedon teritoryumundaki Khrysopolis'i (Üsküdar) tahkim edip Karadeniz'den gelen gemilerden onda bir vergi almak için burada bir gümrük istasyonu kurdular¹⁴⁸⁸. Atinalılar izleyecekleri savaş stratejisi doğrultusunda filoyu üçe böldüler. Bosporos'ta (İstanbul Boğazı) hakimiyet kurmak amacıyla Theramenes ile Eumakhos emrinde otuz gemiyle Khrysopolis'te bıraktılar¹⁴⁸⁹. Asıl misyonları gümrük istasyon üssü seçilen Khrysopolis'i korumak; Karadeniz'e giren-çıkan gemileri denetlemek ve düşmana mümkün mertebe zarar vermektir. Böylelikle Atinalılar Karadeniz ticaretini yeniden kontrol edebileceklerdi. Bunun yanı sıra Kalkhedon ve Byzantion'u zapt etmek temel diğer görevleri arasındaydı¹⁴⁹⁰. Thrasybulos Trakya'ya gönderildi. Alkibiades, Thrasybulos'la birlikte Hellespontos'a yöneldi¹⁴⁹¹. Thrasybulos Atina'ya gidip vuku bulan olaylar hakkında Atinalıları bilgilendirecekti¹⁴⁹². Alkibiades'in Pharnabazos'un kontrolündeki; Thrasybulos'un ise, dönüşte İonia Bölgesi'ndeki (Ksen. *Hell.* I. 2. 1-18) yerleri yağmalayarak ordunun iâşesini ve ücretini karşılamaları hedeflenmekteydi¹⁴⁹³.

Daskyleion satrabı Pharnabazos, Kyzikos Savaşı'yla askeri ve mali bakımdan ağır darbe alan Peloponnesos'lular ile müttefiklerine gerekli yardımları esirgemedi. Mindaros'un yardımcısı Hippokrates'in Sparta'ya gönderdiği lakonik¹⁴⁹⁴ mektupta yazılanlardan anlaşıldığı üzere “*gemilerimizi yitirdik; Mindaros öldü; adamlarımız aç; ne yapacağımızı şaşırдық*” perişan haldeydiler¹⁴⁹⁵. Daskyleion satrabı Pharnabazos, Peloponnesos'luların ordu iâşesini ve yitirilen gemileri hepsini karşıladı. Hellespontos ve Bosporos'un Atinalıların hakimiyetine

¹⁴⁸⁵ Plut. *Alk.* XXVIII. 9-10. Kyzikos savaşı için ayrıca bk. Erten 2005, 91-95; Arslan 2011, 10.

¹⁴⁸⁶ Perinthos'lular Atinalıların kentlerine girmesine izin verdiler. Selymbria'lular ise, onları kentlerine sokmakla birlikte para yardımı bulundular (Ksen. *Hell.* I. 1. 21).

¹⁴⁸⁷ Thuk. VIII. 80. Bu sırada Kalkhedon'un da birlikten ayrıldığı anlaşılmaktadır. Diodoros'a (XIII. 64. 3) göre, bu olaydan kısa süre sonra, Atinalı general Theramenes'e emrindeki filo ve askerlerle Kalkhedon ve Byzantion'u abluka altına alma emri verilmiştir (Arslan 2010, 113).

¹⁴⁸⁸ Ksen. *Hell.* I. 1. 22; Diod. XIII. 64. 2-4; Polyb. IV. 44. 3-4.

¹⁴⁸⁹ Ksen. *Hell.* I. 1. 22; Diod. XIII. 64. 2-3; ayrıca bk. Arslan 2010, 114.

Diodoros'a (XIII. 66. 1) göre, Theramenes'e Kalkhedon ve Byzantion kuşatmasını sürdürmesi için yetmiş gemi ve 5.000 asker bırakılmıştı.

¹⁴⁹⁰ Ksen. *Hell.* I. 1. 22; Diod. XIII. 64. 3; ayrıca bk. Arslan 2010, 114 vd.; 2011, 10 vd.

¹⁴⁹¹ Diodoros (XIII. 64. 1; 3-4; 66. 1) Thrasybulos olarak geçmesine karşın (ayrıca krş. Corn. Nep. *Alk.* VII. 4. 4; 6; 6. 3; 7. 1) söz konusu komutanın adı Ksenophon (*Hell.* I. 2. 6; 13; 15; 17; 3. 6 vdd.); Plutarkhos (*Alk.* XXIX. 1-2) ve Polyainos (*strat.* I. 47. 2 “*Trasybulos*”) tarafından Thrasybulos olarak verilmektedir. Ayrıca bk. Arslan 2010, 115 dn. 402.

¹⁴⁹² Ksen. *Hell.* I. 1. 33; Diod. XIII. 64. 1.

¹⁴⁹³ Ksen. *Hell.* I. 1. 22; Diod. XIII. 64. 3-4.

¹⁴⁹⁴ Lakedaimon'lulara has kısa ve özlü söz manasına gelmektedir.

¹⁴⁹⁵ Ksen. *Hell.* I. 1. 23; Plut. *Alk.* XXVIII. 1-6.

geçmesi; bilhassa Kalkhedon'un Theramenes tarafından muhasaraya alınması Pharnabazos'u bir hayli endişelendirmekteydi. Bu Hellespontos Bölgesi'nin ticaret kalbi olan kıyı kentlerin hepsini tamamıyla yitirmek anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan Daskyleion satrabı, Sparta ile müttefik ordusunun giyecek ihtiyacını ve iki aylık ücretini peşin ödedi. Ardından Peloponnesos mürettebatını silahlandırarak onları Hellespontos sahillerindeki stratejik noktalara nöbetçi olarak dikti. Müttefik kentlerin *strategos* ve *trierarkhos*'larını bir araya getirerek belirli miktarda para verip kaybettikleri sayıda gemi yapmaları için Ida Dağı'ndan ağaç getirmelerini ve Antandros (Yarmata Tepesi) tersanelerinde teknelerini inşa etmelerini bildirdi. Gemi yapımını engellemek amaçlı olası bir Atina saldırısı karşısında Antandros surlarla çevrildi ve kentte bağlaşıkların işbirliğiyle dönüşümlü nöbet tutuldu¹⁴⁹⁶.

Daskyleion satrabı Pharnabazos, Theramenes'in denizden ablukaya aldığı Kalkhedon'u muhasaradan kurtarmak amacıyla ordusunu buraya sevk etti¹⁴⁹⁷. Sparta kralı Agis, M.Ö. 413 ilkbaharından itibaren, Dekeleia'da¹⁴⁹⁸ konuşlanıp Atina'yı karadan kuşattığı esnada Atinalıların buğday ve hububat sevkiyatını kesmeden zapt edilmesinin mümkün olmadığını fark etti. Bu bağlamda Karadeniz'den gönderilen İstanbul ile Çanakkale boğazları istikametinden Atina'ya ulaşan buğday yollarının kapatılması; yani Byzantion ve Kalkhedon'un Sparta'nın kontrolü altına alınması şarttı (Ksen. *Hell.* I. 35-36). Bu nedenle M.Ö. 410 yılında Sparta kralı Agis'in önerisiyle Lakedaimon'lular, Rhamphias oğlu Klearkhos'u Kalkhedon ve Byzantion'a göndermeye karar verdiler. Spartalı Klearkhos, Hellespontos'a vardığında boğazı denetlemekle sorumlu dokuz Atina üç sıralı savaş gemisinin saldırısına uğradı. Yaşanan çarpışmada Klearkhos üç gemisini kaybedip Sestos'¹⁴⁹⁹ limanına sığındı. Ardından arta kalan on iki gemiyle gizlice Byzantion'a demir attı¹⁵⁰⁰.

Atinalı Thrasylos M.Ö. 409 yılının kışında Ephesos'ta yenilgiye uğradı. Emrindeki birlikle Alkibiades'in ordusuna katılmak için Sestos'tan Lapsakos'a geçti. Burada Atinalılar kışı geçirmek üzere karargah kurdular. Ancak Ephesos mağlubiyeti yüzünden Alkibiades'in birliği onunla kamplarını birleştirmeye yanaşmamaktaydı. Daskyleion satrabı Pharnabazos

¹⁴⁹⁶ Antandros'lular nöbet tutumu ve diğer hususlardaki gayretlerinden ötürü Syrakusai'lulara vatandaşlık hakkı tanındı ve kentlerinin hayırhahı ilan edildi (Ksen. *Hell.* I. 1. 26).

¹⁴⁹⁷ Ksen. *Hell.* I. 1. 26; Diod. XIII. 64. 3.

¹⁴⁹⁸ Dekeleia Atina'dan Boiotia'ya doğru, yaklaşık 20 km mesafede Parnes Dağı'nın yamacındadır. Söz konusu mevki Attika Ovası ile Euboia ve Boiotia istikametine doğru giden en kısa yolları denetlemektedir.

¹⁴⁹⁹ Sestos'un bu esnada Atinalıların egemenliğinde bulunması (Thuk. VIII. 62; 107; Ksen. *Hell.* I. 1. 7; 11; 2. 13) ve limanının kolaylıkla muhafaza edilememesi nedeniyle Klearkhos'un filosuyla Sestos'a sığınma ihtimali şüphelidir. Bunun yanı sıra Abydos (Thuk. VIII. 61. 1) ve Lapsakos (Thuk. VIII. 62. 1) her ne kadar bu sırada Atinalıların hakimiyetindeyse de, iki kent Peloponnesos Savaşı'nın ikinci yarısında, yani M.Ö. yak. 412 yılında, Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Sparta'luların saflarına geçmek suretiyle Atinalılara başkaldırmışlardı. Atinalı komutan Strombikhides öncülüğünde Lapsakos'taki ayaklanma bastırılmış; ancak Abydos'u kuşatmasında başarı sergileyemeyen Strombikhides Sestos'a gitmişti (Thuk. VIII. 62. 2-3). Dolayısıyla Klearkhos'un bu yolculuğu sırasında Sestos'tan ziyade Abydos'a sığınması daha mümkün görülmektedir (Arslan 2010, 117 dn. 410; 2011, 12 dn. 27).

¹⁵⁰⁰ Ksen. *Hell.* I. 1. 36; ayrıca bk. Arslan 2010, 116; 2011, 11 vdd.

ise, eyalet bölgesinin zapt edilip yağmalanmasını önlemek amacıyla süvari ve piyade birliğiyle onları yakın takibe almaktaydı. Thrasyllös önderliğinde Abydos'a düzenlenen yağma akın esnasında Daskyleion satrabı Pharnabazos ansızın ordusuyla üzerlerine atıldı. Thrasyllös'un adamlarıyla geri çekilmesini sağlarken, Alkibiades'in büyük bir destek kuvvetle yardıma gelmesiyle Pharnabazos yenilerek kaçmak zorunda kaldı. Alkibiades süvari birliğiyle ve Menandros komutasında 120 hoplitle Daskyleion satrabını kovalamaya başladı. Pharnabazos karanlığın çökmesinden yararlanarak kaçabildi¹⁵⁰¹. Ertesi gün Alkibiades bir zafer anıtı dikip Daskyleion satrabı Pharnabazos'un hakimiyetindeki yerlere çıkartma yaparak yağma akınına ivme kazandırdı ve geçtiği yerleri ateşe vermek suretiyle tahrip etti¹⁵⁰². Abydos'ta gerçekleşen bu savaşın ardından Daskyleion satrabı Pharnabazos birliklerinin büyük kısmını Kalkhedon ve Byzantion'a sevk etti. Kalkhedon'da konuşlanmış Spartalı *harmostes*¹⁵⁰³ Hippokrates ile Byzantion'da mevzilenmiş Klearkhos'a gerekli süvari ve piyade yardımında bulunacaktı. Böylelikle Peloponnesos'lular, Atinalıların İstanbul Boğazı üzerindeki hakimiyetlerini tehdit eder duruma gelmişlerdi. Zira Kalkhedon bir yandan Sparta *harmostes*'i Hippokrates tarafından başarıyla Atina ablukasına direnirken diğer taraftan da Kalkhedon Herakleion'unda konuşlanmış Daskyleion satrabı Pharnabazos'un kuvvetli süvari birlikleri tarafından destekleniyordu (Ksen. *Hell.* I. 3. 5). Bu bakımdan, M.Ö. 408 yılının ilkbahar başlangıcında, Peloponnesos Savaşları'nın yirmi üçüncü yılında, Atinalılar bütün kuvvetleriyle yelken açarak Prokonnesos'ta demirlediler. Buradan Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılan ve Lakedaimon garnizonu ile Spartalı yöneticiyi kabul eden Kalkhedon ve Byzantion'a yelken açtılar. Kalkhedon önlerine gelerek demir attılar¹⁵⁰⁴.

Alkibiades Kalkhedon'u kara ve denizden muhasaraya aldı. Kalkhedon'un bir denizden öbür denize –Boğaz'dan Marmara Denizi'ne– kadar uzanan tahkimli surları boyunca ahşaptan bir duvar inşa ettirterek kenti karadan çember içine aldı. Daskyleion satrabı Pharnabazos konuşlandığı Kalkhedon Herakleion'undaki ordugahından güçlü süvari birlikleriyle kuşatmayı kaldırmak için ordusuyla hazır beklemekteydi. Sparta *harmostes*'i Hippokrates de askeri kuvvetlerini surlardan çıkarıp meydan muharebesi için dizdi. Atinalılar

¹⁵⁰¹ Ksen. *Hell.* I. 2. 10-17; Plut. *Alk.* XXIX. 1-4.

¹⁵⁰² Ksen. *Hell.* I. 2. 17; Plut. *Alk.* XXIX. 5.

¹⁵⁰³ *Harmostēs* [ὁ ἀρμωστής] Sparta'lıların işgal ettikleri yabancı bir kenti veya adayı yönetmek için gönderdiği komutana-valiye verilen addir. Ksenophon, Atina (*Hell.* IV. 4. 8) ve Thebai'nin (*Hell.* VII. 1. 43; 3. 4; 9) aynı amaçla gönderdikleri valileri de *harmostes* olarak niteler.

¹⁵⁰⁴ Ksen. *Hell.* I. 3. 1-2; Diod. XIII. 66. 1; Plut. *Alk.* XXIX. 2-3.

Kalkhedon'lular Alkibiades komutasındaki Atina donanmasının yaklaşmakta olduğu haberini alınca, hububat, hayvan gibi taşınabilen malların büyük kısmını komşuları Bithynia Trakyalılarına emanet ettiler. Bunu haber alan Alkibiades önce Kalkhedon'a bütün güçleriyle saldırmayı düşündü; ancak daha sonra ağır silahlı askerleri ile süvarilerinden bir bölük alıp donanmanın ise, sahil boyunca kendilerini izlemeleri emirini verdikten sonra Bithynia topraklarına girdi. Bithynia'lılardan derhal Kalkhedon halkına ait malların kendisine teslim edilmesini istedi. Aksi halde savaş açacağını bildirdi. Alkibiades'in Atina ordusuyla yaklaşmasından korkuya kapılan Bithynia Trakyalıları onun isteğine boyun eğdiler. Alkibiades onlarla bir antlaşma imzalayıp aldığı ganimetle ordugahına döndü (Ksen. *Hell.* I. 3. 2-3; Plut. *Alk.* XXIX. 3; ayrıca bk. Arslan 2011, 13 vd.).

Thrasyllös komutasındaki birlik Hippokrates'le; Alkibiades de Daskyleion satrabı Pharnabazos'la çarpışacak şekilde ordusunu ikiye bölerek cephe aldılar. Savaşa Hippokrates başladı; eş güdümlü Pharnabazos da bütün gücüyle Atinalılara saldırdı. Aynı şekilde Thrasyllös komutasındaki ağır silahlı askerleri Hippokrates'in üzerine; Alkibiades ise, Daskyleion satrabı Pharnabazos'a karşı saldırıya geçti. Hippokrates ile Atinalı komutan Thrasyllös arasında şiddetli ve uzun süren sonucu belirsiz bir çarpışma vuku buldu. Kentin kuzey batısında yer alan Kalkhedon (Kadıköy Deresi) Irmağı'nın her iki yanındaki çukurluk kısım söz konusu muhasaranın başlarında ve etrafının kontrol altına alınması aşamasında Atinalılara zorluk çıkarsa da, savaş esnasında onların lehlerine bir durum yarattı. Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos ırmağın ile duvar arasındaki geçidin darlığı yüzünden Hippokrates'le ordusunu birleştiremedi. Pharnabazos birlikleri Alkibiades tarafından bozguna uğratıldı. Alkibiades'in emrindeki *hoplites*'ler ve süvarilerle Thrasyllös'a yardıma gelmesiyle birlikte savaşın seyri değişti. Sparta komutanı ölürken büyük kayıp veren Lakedaimon ve Kalkhedon ordusu da kente sığındı. Pharnabazos da karargahının bulunduğu Kalkhedon Herakleion'una çekildi¹⁵⁰⁵. Kısa süre sonra Daskyleion satrabı Pharnabazos, Theramenes ve Thrasyllös'la bir anlaşma yaptı¹⁵⁰⁶. Zira Alkibiades pakt yapıldığı esnada Kalkhedon kuşatmasını devam ettirebilmek için finansal kaynak sağlamak ve asker toplamak amacıyla Khersonesos'a (Gelibolu Yarımadası) geçip Selymbria'yı (Silivri) muhasara etmekteydi¹⁵⁰⁷. Pharnabazos ile Atinalı generaller arasında yapılan yeminli anlaşma uyarınca:

- Kalkhedon'lular Atina egemenliğini tekrar tanıyacaktı (Plut. *Alk.* XXXI. 1);
- Kalkhedon'lular Atinalılara geciken ödemelerle birlikte *phoros* vermeyi sürdüreceklerdi¹⁵⁰⁸;
- Daskyleion satrabı Pharnabazos Kalkhedon'lular adına Atinalılara yirmi *talanta* ödeyecekti¹⁵⁰⁹;
- Daskyleion satrabı Pharnabazos, Atina elçi heyetini Pers Kralı II. Dareios'a güvenlik içinde ulaşmasını sağlayacaktı¹⁵¹⁰;
- Atinalılar ise, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un idaresindeki yerleri yağmalamayacaklardı (Plut. *Alk.* XXXI. 1);
- Atina elçileri Pers kralının huzurundan geri gelene kadar, Atinalılar Kalkhedon'lularla savaşmayacaklardı (Ksen. *Hell.* I. 3. 9)¹⁵¹¹.

¹⁵⁰⁵ Ksen. *Hell.* I. 3. 4-7; Diod. XIII. 66. 1-2; Plut. *Alk.* XXX. 1; Arslan 2010, 119 vd.; 2011, 14 vdd.

¹⁵⁰⁶ Ksen. *Hell.* I. 3. 8; Plut. *Alk.* XXXI. 1; ayrıca bk. Diod. XIII. 66. 3.

¹⁵⁰⁷ Ksen. *Hell.* I. 3. 8; 10; Diod. XIII. 66. 4; Plut. *Alk.* XXX. 2-5; Ath. *Deip.* XII. 535 c dn. C.; *IG I*² 116.

¹⁵⁰⁸ Ksen. *Hell.* I. 3. 9; Diod. XIII. 66. 3.

¹⁵⁰⁹ Ksen. *Hell.* I. 3. 8. Plutarkhos (*Alk.* XXXI. 1) bir miktar savaş tazminatı alınması maddesine değinmekle birlikte söz konusu miktarın ne kadar olduğuna ve ödemeyi kimin yapacağına dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır.

¹⁵¹⁰ Ksen. *Hell.* I. 3. 8; Plut. *Alk.* XXXI. 1.

Daskyleion satrabı Pharnabazos paktın geçerliliğinin sağlanması için Alkibiades'in de Selymbria'dan döndükten sonra yemin etmesini istedi. Bu nedenle Pharnabazos Kalkhedon'da onun dönüşünü beklemekteydi. Alkibiades Khersonesos'ta ve Trakya'dan topladığı büyük askeri birlik ve 300'den fazla süvariyle Byzantion'a geldi. Daskyleion satrabının bu önerisi kendisine malumat edilince Pharnabazos'un da aynı anda yemin etmesi koşuluyla kabul etti. Alkibiades Khrysopolis'te Pharnabazos'un temsilcileri Mitrobates ile Arnapes karşısında; Pharnabazos Khalkedon'da Alkibiades'in temsilcileri Euryptolemos ile Diotimos'un karşısında devletleri adına ant içtiler; ayrıca birbirlerine kişisel güvence verdiler¹⁵¹². Daskyleion satrabı Pharnabazos krala gidecek Atina elçileriyle Kyzikos'ta buluşmak üzere yola çıktı. Alkibiades ve Theramenes ise, bütün güçlerini Byzantion kuşatmasına yönlendirdiler. M.Ö. yak. 408 yılında Atinalılar surları uzaktan atışlarla ve ani saldırılarla tehdit etmelerine rağmen, son derece tahkimli Byzantion surlarına hasar verememekteydiler. Bu nedenle erzak sıkıntısı çeken kenti zorla değil, hileyle ancak ele geçirebildiler. Sparta *harmostes*'i Klearkhos muhtemelen o sıralar Kyzikos'ta –karşı sahilde¹⁵¹³– bulunan Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yanına gitti. Satraptan askerlerin ücretlerini almayı ve dağınık halde olan Peloponnesos gemilerini bir araya toplamayı planlıyordu. Zira bir kısmı Pasippidas tarafından Hellespontos'ta alıkonulmuş; bir bölümü civarda devriye gezmekteydi; bir kısmı da Mindaros'un yardımcısı olan Agesandridas'ın emrinde Trakya kıyılarında demir atmıştı. Bunun yanı sıra, Antandros'ta yeni gemiler inşa ettirerek meydana getirdiği donanmayla bölgedeki Atinalılar ile müttefiklerine saldırıp böylelikle Atinalıları Byzantion ablukasını kaldırmaya zorlayacaktı¹⁵¹⁴. Klearkhos'un gitmesini fırsat bilen Byzantion'lular Atinalılarla anlaşarak kent kapısını gizlice Alkibiades ve adamlarına açtılar¹⁵¹⁵. Daskyleion satrabı Pharnabazos Byzantion'un zapt edilmesini krala götürmek amacıyla yola çıktıkları Atina elçileriyle birlikte Phrygia'nın Gordion kentindeki kışlık ordugahında öğrendi. M.Ö. 407 yılının ilkbaharında Pharnabazos ile Atina elçileri Merkez Asya'ya gitmek üzere ilerlediklerinde yolda ilkin kralın yanından dönen Sparta heyetiyle karşılaştılar. Elçiler Pers kralı II. Dareios'tan talep ettikleri

¹⁵¹¹ Söz konusu barış koşullarından anlaşıldığı üzere bu anlaşma sadece Atinalılarla Kalkhedon'lular arasında imzalanmamıştı. Pharnabazos'un Küçük Asya'da izlediği dolambaçlı diplomasi trafiği sayesinde anlaşmanın Pers kralına kadar ulaşması öngörülmüştü. Ayrıca şartlar arasına Atinalıların, Pharnabazos ve dolayısıyla Pers kralının hakimiyetindeki topraklara misilleme ve işgal hareketinde bulunmamaları koşulu ile ceza ve zararların karşılanması maddeleri eklenmişti (Arslan 2010, 121 dn. 428).

¹⁵¹² Ksen. *Hell.* I. 3. 11-12; Plut. *Alk.* XXXI. 2.

¹⁵¹³ Ksenophon'a (*Hell.* I. 3. 17) göre, Byzantion'dan gizlice yelken açan Klearkhos, Pharnabazos'un yanına gitmek için εἰς τὸ πῆρρον= *karşı sahile* geçmiştir.

¹⁵¹⁴ Diodoros'a (XIII. 66. 6) göre Klearkhos, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yanına Atina kuşatmasına mukavemet göstermek amacıyla kentin iase ihtiyaçlarını sağlamak; maddi kaynak ve askeri destek talep etmek amacıyla gitti.

¹⁵¹⁵ Konuya ilişkin olarak bk. Ksen. *Hell.* I. 3. 14-16; Diod. XIII. 66. 5-6; Corn. Nep. *Alk.* VII. 5. 6; Plut. *Alk.* XXXI. 3-8; Frontin. *strat.* III. 11. 3; Polyain. *strat.* I. 47. 2 "*Thrasyllos*"; ayrıca bk. Hell. *Oxy. fr. Flor.* V, 2 col. I. 4-18; 1967, 46 vd.; Westlake 1985, 322-327; McKechnie-Kern 1993, 130; Arslan 2010, 123-127; 2011, 16-19.

her şeyi elde ettiklerini belirtir. Ardından Genç Kyros'a rastladılar. II. Dareios M.Ö. 407 yılında Genç Kyros'u olağan üstü yetkilerle donatıp Sardeis eyaletine satrap tayin etti. Tahtan feragat etmesinin bir nevi telafisi olarak Lydia'nın yanında Büyük Phrygia; Kappadokia bölgelerinin idaresini; ayrıca bütün deniz kuvvetlerinin ve Kastolos Ovası'nda toplanan bütün birliklerin komutanlığını (*strategos*) Genç Kyros'a verdi¹⁵¹⁶. Dolayısıyla Tissaphernes Sardeis satraplığını Kyros'a devretmek zorunda kalıp (Iust. V. 5. 1), Ionia Bölgesi'nin yönetmekle mesul tutulmuştu¹⁵¹⁷. Genç Kyros kralın Küçük Asya halkına yeni atamayı beyan ettiği ve “*ben Kyros'u Kastolos'ta toplanan birliklerin karanos'u (efendi) olarak gönderiyorum*” ibaresinin de yazıldığı kral mührüyle damgalı bir mektup taşımaktaydı (Ksen. *Hell.* I. 4. 3). Ayrıca II. Dareios, Genç Kyros'a Küçük Asya'da Atina gücünü ve tehlikesini kırmak için Spartalılara gereken desteği sağlaması talimatını vermişti¹⁵¹⁸. Genç Kyros, Daskyleion satrabı Pharnabazos'tan Atinalıların gelişen bu olayları bilmemeleri için Atina elçilerini ya kendisine teslim etmesini ya da ülkelerine dönmelerini engellemesini istedi. Daskyleion satrabı Pharnabazos krala götüreceği veya ülkelerine göndereceği bahanesiyle üç yıl boyunca Atina elçilerini oyaladı. Üçüncü yılda Kyros'tan elçileri yemin ettiği için krala götürmediğine göre, en azında ülkelerine güven içinde gitmelerini sağlamak maksadıyla deniz kıyısına bırakmasına müsaade etmesini istedi. Kyros'un onayıyla elçiler, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un oğlu Ariobarzanes öncülüğünde Mysia'da Kios'a götürüldü; onlarda bir gemi bulup ordugahlarına geri döndüler (Ksen. *Hell.* I. 4. 5-7).

M.Ö. 405 yılı yazında esasen başkomutanlık yetkisiyle donatılan; ancak formalite gereği yardımcı komutan atanan¹⁵¹⁹ Lysandros, Lakedaimon'lular ile müttefiklerinden meydana gelen bir donanmayla Rhodos ve Karia civarlarından Ionia sahillerini izleyerek Atina denetimindeki Hellespontos'a doğru ilerledi. Atina bağlaştığı ile önceleri Sparta'yla ittifak kuran ancak koşullar gereği onlardan ayrılan kentleri baskı altında tutup yandaşlığını kazanmak; aslen Attika'ya erzak akışının durdurulması için boğazdan çıkan gemileri denetlemek hedeflenmekteydi (Ksen. *Hell.* II. 1. 17). Sardeis satrabı Genç Kyros tarafından para, asker ve donanma bakımından desteklenen Lysandros kıyı boyunca Abydos'tan (Nara) Atina müttefiki Lampsakos'a (Lapseki) geçti. Kenti kara ve denizden ablukaya alarak zapt etti. Atinalılar 180 gemiyle Khersonesos'taki Elaious'a¹⁵²⁰ gelip demir attılar. Lampsakos'un ele geçirildiğini öğrendikle-

¹⁵¹⁶ Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7; *Hell.* I. 4. 3. Plutarkhos (*Artaks.* II. 3) Kyros'un *Λυδίας σατράπτης καὶ τῶν ἐπὶ θαλάσσει στρατηγός/Kyros Lydia satrabı ve deniz kıyısındaki eyaletlerin/ülkelerin strategos'u* yetkisiyle donatıldığını aktarır.

¹⁵¹⁷ Ksen. *Hell.* III. 1. 3; *Anab.* II. 5. 11.

¹⁵¹⁸ Ksen. *Hell.* I. 5. 2; Diod. XIII. 70. 3; Plut. *Lys.* IX. 1-2.

¹⁵¹⁹ Sparta yasaları uyarınca bir kişi iki kez donanma komutanlığını üstlenememekteydi (Ksen. *Hell.* II. 1. 7; Plut. *Lys.* VII. 2-3).

¹⁵²⁰ Çanakkale Boğazı'nın güney ağzında bulunan Ilion'un (Troya) karşısında Helles/İlyas Burnu'nun kuzeydoğusunda, şimdiki Çanakkale Şehitler Anıtı'nın bulunduğu yerdedir.

rinde derhal Sestos'a, oradan da Lampsakos karşısına düşen Aigos potamoi'ya (keçi dereleri) doğru yelken açtılar¹⁵²¹. Lysandros'un uyguladığı taktik sayesinde Aigos potamoi'ya vuku bulan deniz savaşında Atina ve müttefiklerinden meydana gelen tam teşekküllü donanma hezimeteye uğradı. Muharebede 180 Atina gemisinden Atinalı general Konon'la birlikte yalnızca sekiz gemi kurtulmayı başarabildi (Ksen. *Hell.* II. 1. 29). Bu şekilde Atinalılar denizdeki üstünlüklerini ve Peloponnesos Savaşları'nı utkuyla bitirmek konusundaki bütün umutlarını kaybettiler¹⁵²². Lysandros esirler ve savaş ganimetleriyle önce Lampsakos'a ardından Byzantion ve Kalkhedon üzerine yelken açtı. Buradaki Atina garnizonlarını kovduktan sonra kentlerle bir anlaşma yapıldı. Khrysopolis'teki Alkibiades öncülüğünde kurulan Atina gümrük istasyonu da lağvedilerek boğazın kontrolü ele geçirildi. Böylelikle M.Ö. 449/448 yılında Kallias Barışı'nın hükümleri uyarınca Atina egemenliğine giren Hellespontos kıyı kentlerindeki Atina hakimiyeti M.Ö. 405 yılında sona erdi. M.Ö. 25 Nisan 404 yılında uzun süren abluka ve barış görüşmelerinin ardından, Atinalılar Sparta ve müttefiklerine teslim oldular¹⁵²³. Küçük Asya'da bunlar vuku bulurken Merkez Asya'da II. Dareios, M.Ö. Eylül 405 yılı ile M.Ö. Nisan 404 yılları arasında öldü¹⁵²⁴.

Lysandros Atina'nın düşüşünün ardında Batı Anadolu'ya geçti. Burada sergilediği despot edimlerinden ötürü çeşitli şikayetlere sebebiyet verdi. Hellespontos Bölgesi'nde haksız yağma faaliyetlerinde bulununca Daskyleion satrabı Pharnabazos Sprata'ya bir elçi yolladı (Plut. *Lys.* XIX. 4). Bunun üzerine Sparta *ephoros*'ları Lysandros'un yakın dostu ve silah arkadaşı Thoraks'ı evinde para bulundurduğu gerekçesiyle tutuklayıp infaz ettiler. Lysandros'a derhal geri gelmesini buyuran bir *skytale* gönderdiler (Plut. *Lys.* XIX. 4-5). Pharnabazos'un suçlamalarından ötürü Thoraks ile aynı akıbete uğramaktan korkan Lysandros satrapla aralarındaki anlaşmazlığı son vermek amacıyla onunla ivedilikle görüşmeye çalıştı. Buluştuğlarında Daskyleion satrabı Pharnabazos'tan *arkhon*'lara hitaben adaletsizce ve şikayete sebebiyet verecek herhangi davranışa maruz kalmadığına dair bir mektup yazmasını rica etti

¹⁵²¹ Ksen. *Hell.* II. 1. 17-21; Diod. XIII. 104. 7-8; 105. 1-3; Plut. *Alk.* XXXVI. 6; *Lys.* IX. 4-5.

¹⁵²² Aigos potamoi savaşına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Ksen. *Hell.* II. 1. 22- 32; Diod. XIII. 105. 1-4; *FGrHist* II B 115 F 5 'Theopompos'; Plut. *Alk.* XXXVI. 2-XXXVII. 3; *Lys.* IX. 1-XIII. 1; *Artaks.* XXI. 1-4; Polyain. *strat.* I. 45. 2 "Lysandros"; Corn. Nep. *Alk.* VII. 8. 1-9. 1; *Kon.* IX. 1; Paus. III. 11. 5-6; X. 9. 9; ayrıca bk. Ksen. *Hell.* V. 1. 29; VII. 1. 6; Isok. *Antid.* 128; *Euag.* IX. 51-54; V. *Phil.* 62; Mela II. 26. Lysandros'un bu savaşta üstün hizmetinden ötürü adına dikilen onur dekreti için bk. Tod 1947, 230 n° 95. Konuya ilişkin ayrıca bk. Wylie 1997, 80 vd.

¹⁵²³ Peloponnesos'lular ile Atinalılar arasında yapılan anlaşma uyarınca Atinalılar uzun surları ve Pire surlarını yıkacaklardı; on iki gemi haricinde bütün savaş gemilerini teslim edeceklerdi; sürgünleri geri çağıracaklardı; egemenliklerindeki bütün kentleri bırakacak ve oradaki Atina memurları görevden alacaklardı; Sparta'nın dost dediğiyle dost, düşman dediğiyle düşman olacaklardı; karada ve denizde onların komutasında nereye sevk edilirlerse oraya gitmeye razı olacaklardı (Ksen. *Hell.* II. 2. 7-23; Diod. XIII. 107. 1-4; Plut. *Lys.* XIV. 3-6; *Alk.* XXXVII. 5; Aiskhin. *Fals. Leg.* 176).

¹⁵²⁴ Ksen. *Anab.* I. 1-2; Ktesias'a (*FGrHist* III C 1 688 F 16 (57)= Phot. *Bib.* 72. 43b3-44a19) göre, otuz beş yıllık hükümdarlığının ardından Babil'de öldü. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Artaks.* II. 3. 5; Ath. *Deip.* XII. 548 e; ayrıca bk. Briant 2002, 600.

(Plut. *Lys.* XX. 1). Daskyleion satrabı Pharnabazos, Lysandros'un yanında istediği gibi bir mektup yazdı; ancak mührünü basacağı sırada önceden gerçekleri kaleme aldığı diğer bir mektupla değiştirdi (Plut. *Lys.* XX. 2-3). Peloponnesos Savaşı'nda kralın komutanları arasında en fazla desteği Daskyleion satrabı verdiği için Lakedaimon'lular Pharnabazos'a büyük saygı duymaktaydılar (Plut. *Lys.* XX. 3-4). Dolayısıyla Lysandros'un Hellespontos Bölgesi'nde uyguladığı bu davranışı ikili ilişkilere zedelemeye meyil vermeden kısa sürede tatlıya bağlandı.

4.12. Spartalı Derkylidas'ın Alt Satraplık Bölgesi Aiolis'i Ele Geçirmesi ve Küçük Asya Seferleri

M.Ö. 404 yılından sonra Akhaimenid ve Spartalılar arasındaki ilişkilerin seyri değişmeye başladı. M.Ö. 400 yılından itibaren Sparta, Atina devletinin erk-gücünü yitirmesiyle birlikte Hellas'ta önemli bir güce erişti ve Attika-Delos Deniz Birliği'nin kısmi misyonunu yükledi. Sparta, Atina üzerindeki üstünlüğünü M.Ö. 412 yılından itibaren Daskyleion ve Sardeis satraplarıyla ortaklaşa hareket etmesi; onlardan sağladığı askeri yardımın yanı sıra para ve lojistik ihtiyaçları sayesinde sağladı. Ne var ki, M.Ö. 400 yılından itibaren Küçük Asya'daki Hellen kentlerinin hamisi ve özgürlüğünün koruyucusu misyonunu kisvesi altında Daskyleion ve Sardeis satraplarıyla savaşlar dizisini başlattı. İonia'luların M.Ö. 407 yılından itibaren Genç Kyros'un desteğiyle bölgenin idaresini üstlenen Tissaphernes'le araları açılmıştı (Ksen. *Anab.* I. 1. 6; 9. 2); bununla birlikte Spartalılar ve Küçük Asya kıyı kentler bilhassa İonia Bölgesi Genç Kyros'u Artakserkses II Mnemon'la yaptığı savaşta desteklemişlerdi. M.Ö. 401 yılında Kunaksa Savaşı'nda Kyros'un yenilmesinin akabinde krala sadakat-bağlılığından ve savaşta önemli rolünden dolayı Tissaphernes eski vazifesine, Lydia satraplığına, yeniden atandı¹⁵²⁵. Dolayısıyla Kyros'la bağlaşıklık kuran kentler Pers kralı II. Artakserkses tarafından cezalandırılacağı korkusuna kapıldılar. Tissaphernes görevinin başına geçince İonia'luların kendisine tabi olmalarını istedi. Bunun üzerine İonia'lular Lakedaimon'lulara elçi göndererek bütün Hellenlerin önderleri olduklarına göre, Küçük Asya'daki kentlere yardım etmelerini; teritoryumlarının yağmalanmasına ve özgürlüklerinin ellerinden alınmasına göz yummalarını talep ettiler¹⁵²⁶. Lakedaimon'lular yardım sözünün yanı sıra, Tissaphernes'e Hellen kentlerine saldırı girişiminde bulunmaması hususunda ihtar

¹⁵²⁵ Ksen. *Hell.* III. I. 3; *Anab.* II. 5. 1; Diod. XIV. 35. 2.

¹⁵²⁶ Ksen. *Hell.* III. I. 3; Diod. XIV. 35. 1-7; Plut. *Artaks.* XX. 2.

ettiler (Diod. XIV. 35. 6). Tissaphernes'le savaşmak üzere Thibron'u *harmostes* atayıp mütteliklerinden meydana gelen büyük bir orduyla Ionia'ya gönderdiler¹⁵²⁷.

M.Ö. 400 yılında bu olaylarla eş güdümlü Kunaksa Savaşı'nda sağ kurtulan ve kralın ülkesinden kaçmayı başaran Kyros'un askerleri Ksenophon komutasında Trapezus (Trabzon) sahillerine ulaşabilmişlerdi¹⁵²⁸. Yeterince gemi temin edemediklerinden karadan sahil boyunca Sinope limanlarından Armene'ye¹⁵²⁹ (Ak Limanı) ilerlediler¹⁵³⁰. Buradan Sinope'lilerin sağladıkları gemilerle elverişli rüzgarda yelken açarak kıyı boyunca Herakleia Pontike'ye (Karadeniz Ereğlisi) vardılar (Ksen. *Anab.* VI. 2. 1-9). Daskyleion satrabı Pharnabazos, Spithradates ve Rhatines/Rhathanes komutasında çoğunluğu süvariden oluşan büyük bir orduyu Bithynia'lılara askeri destekte bulunmak ve onlarla birlikte onbinlerin Phrygia'ya girmesine engellemek amacıyla bölgeye gönderdi¹⁵³¹. Pharnabazos'un süvarileri yağma için Bithynia Trakya içlerine dağılan onbinlerin Arkadia ve Akhaia bölüğüne¹⁵³² saldırıp takriben 500 kişiyi öldürdüler. Dağlara kaçarak hayatta kalmayı başarabilenler Ksenophon tarafından kurtarılarak güçbela ordugaha getirildiler (Ksen. *Anab.* VI. 4. 23-26). Ancak ikinci çarpışmada onbinler, Pharnabazos'un süvarilerini ve Bithynia'lıları ağır bozguna uğrattılar (Ksen. *Anab.* VI. 5. 1-32). Bu yenilginin akabinde bölgede artık tehlikeyle karşılaşmadan gerekli işlerini bolca gidermeye başladılar. Bithynia Trakya'dan Kalkhedon teritoryumundaki Khrysopolis'e varıp yağmadan elde ettikleri malları satmak amacıyla yedi gün boyunca burada kaldılar¹⁵³³. Bu sırada onbinlerin Khrysopolis'te konakladığı haberini alan ve savaşın kendi eyaletine sıçramasından korkan Daskyleion satrabı Pharnabazos, Byzantion amirali (*nauarkhos*) Anaksibios'a bir elçi gönderdi. Ondan orduyu Asya'dan Avrupa'ya geçirmesini rica etti. İsteğini yerine getirdiği takdirde her arzusunu gerçekleştireceğine dair söz verdi. Bunun üzerine Anaksibios, Khrysopolis'teki komutanlarla yüzbaşılıları Byzantion'a çağırttı.

¹⁵²⁷ Ksen. *Hell.* III. 1. 4-7; Diod. XIV. 36. 1; Plut. *Artaks.* XX. 2. Thibron'un emrine *neodamodes* sınıftan 1.000 asker; Peloponnesos birliklerinden 4.000 kişiyi verdiler. Daha sonra Ionia'dayken onbinler de Thibron'un ordusuna katılmıştı (Ksen. *Hell.* III. 1. 4-6).

¹⁵²⁸ Ksen. *Anab.* III. 2. 1-V. 1. 1; Diod. XIV. 30. 3; Arr. *periplus* I. 1.

¹⁵²⁹ Onbinler Armene'de beş gün konaklamışlardır (Ksen. *Anab.* VI. 1. 15-17). Armene'nin Sinope'den elli ya da kırk *stadia* uzaklıktadır (Arr. *periplus.* XIV. 4 'kırk'; Strab. XII. 3. 11 c. 545 'elli'). Plinius (*nat.* VI. 2 [6]), Armene'nin bir Sinope kolonisi olduğunu belirtir. Strabon (XII. 3. 10 c. 545) ise, Armene'nin Sinope'nin köylerinden biri olduğuna işaret eder ve onun limanı olduğuna değinir. Ayrıca, antikçağda ὄστις ἔργον οὐδὲν εἶχεν Ἀρμενίην ἐτείχισεν= işi olmayan Armene'nin duvarlarını yapar, atasözünün buraya ait olduğunu vurgular. Konuya ilişkin bk. Arslan 2010, 139 dn. 490.

¹⁵³⁰ Ksen. *Anab.* V. 3. 1 vdd.; Diod. XIV. 30. 5.

¹⁵³¹ Ksen. *Anab.* VI. 4. 24-25; 5. 7-8.

¹⁵³² Herakleia'yada onbinlerin arta kalan yolu karadan mı yoksa denizden mi aşmaları gerektiği hususunda aralarında anlaşmazlık çıktı. Sonunda orduyu üç kolorduya bölerek her biri ayrı yola koyulmaya karar verdi. Arkadia'lılar ve Akhaia'lılardan oluşan tümenin tümü *hoplites* (ağır silahlı asker) oluşuyordu, sayıları 4.000 kişiden fazlaydı. Kheirisophos'un yönetimi altındaki ikinci tümen, 1.400 ağır silahlı asker, 700 *peltastes*'ten (kalkan taşıyan hafif donanımlı piyade) meydana gelmekteydi. Bunlar Klearkhos'un Trakyalılarıydı. Ksenophon'un komuta ettiği üçüncü tümen ise, yaklaşık 1.700 *hoplites* ile 300 *peltastes*'i kapsıyordu. Yalnız bu kümede 40 kadar süvari vardı (Ksen. *Anab.* VI. 2. 1-16).

¹⁵³³ Ksen. *Anab.* VI. 6. 37-38; ayrıca bk. Diod. XIV. 31. 4.

Boğazı aşıp Byzantion'a geldikleri takdirde kendilerine ve askerlere ücret vermeyi vadetti¹⁵³⁴. Ardından tüm askerler Byzantion'a geçtiler¹⁵³⁵. Ancak Anaksibios söz verdiği ücreti ödemediği gibi, Byzantion'u derhal terk etmelerini emretti. Erzak ihtiyaçlarını Trakya'da temin edebileceklerini bu nedenle Khersonesos'a gitmelerini tavsiye etti¹⁵³⁶. M.Ö. yak. 399 yılında Byzantion *harmostes*'liği mevkiine Kleandros'un yerine Aristarkhos; Anaksibios'un amiralliğine Polos atandı. Anaksibios Kyzikos'ta Aristarkhos'la karşılaştı; halefi Polos'un ise Kyzikos'a değilse de, Hellespontos'a ulaştığı haberini aldı. Anaksibios Parion'dan (Kemer) geçerken anlaşmaları çerçevesinde burada bulunan Daskyleion satrabı Pharnabazos'a bir elçi gönderdi. Onbinleri Byzantion'dan çıkartıp Anadolu'dan Avrupa'ya geçirmesinin karşılığını vermesini istedi. Daskyleion satrabı Pharnabazos Aristarkhos'un Byzantion *harmostes*'i olarak atandığı; Anaksibios'un artık *nauarkhos* (amiral) olmadığını öğrenince onu umursamadı. Onbinler hususunda Anaksibios'la yaptığı anlaşmanın aynısını Aristarkhos'la yenilemekle yetindi (Ksen. *Anab.* VII. 2. 4-7). Anaksibios Daskyleion satrabına yaptığının bedelini ödetmek gayesiyle Ksenophon'u çağırıp Khersonesos'a geçip dağılan askerleri bir araya toplayarak Perinthos'a getirmesi; oradan da orduyu Asya'ya geçirmesi talimatını verdi. Ksenophon askerleri ikna edip orduyu Perinthos önlerine getirdi (Ksen. *Anab.* VII. 2. 8-11). Kentin surları önünde açık havada ordugah kurdu. Karşıya geçmek için yük gemileri bulmaya çalıştığı esnada Byzantion *harmostes*'i Aristarkhos donanmasıyla Perinthos'a demir attı. Daskyleion satrabı Pharnabazos'la anlaşığından Perinthos limanındaki gemi sahiplerinin orduyu karşı sahile taşımalarını yasakladı. Ksenophon bu emri Byzantion amirali Anaksibios'tan aldığını belirterek duruma itiraz etti. Bunun üzerine Aristarkhos Anaksibios'un donanma amirali görevinin sona erdiğini; kendisinin Byzantion *harmostes*'i yetkisiyle donatıldığını hatırlatıp karşıya geçmek üzere denize açılmaya teşebbüs edenlerin batırılacağı direktifini verdi. Bunun yanı sıra donanmasıyla Perinthos'u ablukaya alarak olası bir sızma hareketine karşı her türlü tedbiri aldı. Ardından onbinlerin komutanlarını ve yüzbaşılarını görüşmeye çağırttı. Kent suruna vardıkları sırada biri Ksenophon'a içeri girerse, tutuklanacağı ya da Daskyleion satrabına teslim edileceğini söyledi. Bunu duyunca Ksenophon diğer

¹⁵³⁴ Ksen. *Anab.* VII. 1. 2-4. Ksenophon'a (*Anab.* VII. 1. 5-6) göre, bu sırada Trakyalı Seuthes, Ksenophon'a bir elçi gönderip orduyu karşı tarafa geçirmek konusunda diğer komutanlara yardımcı olmasını rica etti. Ksenophon ise, ordunun Byzantion'a geçeceğini ve bu yüzden Seuthes'in ne kendisine ne de başkasına para vermesine gerek olmadığını bildirdi. Ayrıca bk. Ksen. *Anab.* VII. 2. 24; 26-27.

¹⁵³⁵ Ksenophon'un (*Anab.* VI. 2. 16) anlatısına istinaden, Herakleia Pontike önünde ordu üç kolorduya bölüldüğü esnada asker mevcudu 8.200 kişiden fazlaydı. Ancak Khrysopolis'e gelene kadar gerek Bithynia Trakyalıları gerekse Daskyleion satrabı Pharnabazos'un süvarileriyle yaptıkları çarpışmalar sırasında 500'den fazla kayıp verdiler (ayrıca bk. *Anab.* VI. 3. 2-9; 4. 23-24). Bu bakımdan Ksenophon'un hesabına göre, Byzantion'dayken ordu sayısı yaklaşık 7.500 kişiden meydana gelmekteydi. Ancak Ksenophon'un (*Anab.* VII. 2. 6) aktarımından bunların takriben 400 kadarı hasta ve yaralıydı. Diodoros'a (XIV. 31. 4) göre ise, Kyros'un seferine katıldıklarında yaklaşık 10.000 kişiden oluşan ordu mevcudu; Khrysopolis'deyken 8.300 kişiye düşmüştü. Konuya ilişkin ayrıca bk. Arslan 2010, 144 dn. 509.

¹⁵³⁶ Ksen. *Anab.* VII. 1. 7-17; 18-40; ayrıca bk. Gylius, *Const.* I. 1; Him. *dec. et or.* 30. 25-34.

komutanları yolladı, kendisi ise kurban keseceği bahanesiyle geri döndü (Ksen. *Anab.* VII. 2. 11-15). Bu yüzden Ksenophon, kışın ilerlemesi; ordugah pazarında az sayıda yiyeceğin satılığa çıkarılması; ayrıca askerlerin erzak satın alacak paralarının bulunmaması gibi nedenlerden ötürü Trakya kralı Seuthes'le anlaşıp orduyu Trakya'ya geçirdi¹⁵³⁷. Thibron Küçük Asya'ya geçtikten sonra Tissaphernes'le yapacağı savaşta askere ihtiyaç duyduğundan iki aydır Trakya'da bulunan onbinlere Lakonia'lı Kharminos ile Polynikos'u göndererek erzak ve ücretleri karşılamak suretiyle ordusuna katılmalarını istedi¹⁵³⁸. Trakya kralı Seuthes'le araları açılan onbinler Ksenophon önderliğinde Trakya'dan Lampsakos'a oradan Troas'a ilerlediler. Ida Dağı'nı aşıp önce Antandros'a sonra deniz kıyısını izleyerek Mysia'da Thebe Ovası'na vardılar. Ardından Adramytteion ve Kertonos içinden ilerleyerek Mysia'daki Pergamon'a ulaştılar. Thibron buraya gelip orduyu Lydia satrabı Tissaphernes ve Daskyleion satrabı Pharnabazos'la savaşmak amacıyla teslim alıp kendi kuvvetleriyle birleştirdi¹⁵³⁹.

Thibron görevi süresince sadece Lydia satrabının yetkisindeki yerlere saldırırken yerine atanan Derkyllidas Tissaphernes'le savaşı sonlandırıp Daskyleion satrabı Pharnabazos'la muharebeye girmiştir. Antik kaynaklar Lakedaimon'lularla Lydia satrabının arasındaki düşmanlığın nedenine kısmen açıklık getirirler de, Peloponnesos Savaşları boyunca istikrarlı bir şekilde Spartalıları destekleyen ve Atinalılara karşı birlikte mücadele eden Daskyleion satrabı Pharnabazos'a savaş açılma gerekçesi ikna edici değildir. İleri sürülen asıl etmen Sparta komutanı Derkyllidas'ın Pharnabazos'la kişisel meselesidir (Ksen. *Hell.* III. 1. 9). M.Ö. 408/407 yılında Abydos kuşatması esnasında Lysandros donanma komutanı, Derkyllidas ise Abydos *harmostes* görevini icra ederken Pharnabazos'un güya iftirasıyla kalkanla nöbet tutma cezasına çarptırılmıştı¹⁵⁴⁰. M.Ö. 399 yılında Thibron'un yerine atanan Derkyllidas görevinin başına geçtiğinde Tissaphernes ile Pharnabazos'un arasında yaşanan güven sorununun fark edince/γνοὺς ὑπόπτους ὄντας ἀλλήλοις τὸν Τισσαφέρωνην καὶ τὸν Φαρνάβαζον Daskyleion satrabına karşı beslediği kinden; ayrıca aynı anda iki satrapla girişeceği mücadeleyi kaybetme riskinin fazlalığından Tissaphernes'le anlaşıp ordusunu Pharnabazos'un idaresindeki yerlere sevk etti¹⁵⁴¹. Bunun yanı sıra Lydia satrabı, Pharnabazos'a kıyasla II. Artakserkses nezdinde daha etkin biriydi; Genç Kyros'un ordusunun komutasını üstlendiğinden güçlü ve iyi bir askeri donanıma sahipti¹⁵⁴².

¹⁵³⁷ Ksen. *Anab.* VII. 2. 15-3. 1; ayrıca bk. 6. 24.

¹⁵³⁸ Askerlere aylık bir; yüzbaşılara iki; komutanlara ise dört *dareikos* vaat edilmiştir (Ksen. *Anab.* VII. 6. 1; 7).

¹⁵³⁹ Ksen. *Anab.* VII. 8. 1-3; 7-8; 24; *Hell.* III. 1. 6-7; Diod. XIV. 37. 1-3.

¹⁵⁴⁰ Ksen. *Hell.* III. 1. 9; Abydos muhasarası için bk. Thuk. VIII. 62. Ksenophon'a (*Hell.* III. 1. 9) göre, kalkanla nöbet tutma cezası görevinde disiplinsizlik sergileyen kişilere verildiğinden Lakedaimon'lular nezdinde oldukça aşağılayıcı bir cezadır. Konuya ilişkin ayrıca bk. Westlake 1986, 413 vd.

¹⁵⁴¹ Ksen. *Hell.* III. I. 9; Iust. VI. 1-4; ayrıca bk. Hyland 2008, 1-26.

¹⁵⁴² Iust. VI. 1. 2-4; ayrıca bk. Diod. XIV. 35. 2-5.

Derkylidas emrinde 1.000 *hoplites*'ten meydana gelen ordusunu Daskyleion eyalet sınırları içerisinde yer alan Troas ve alt satraplık bölgelerinden biri olan Aiolis'e sevk etti¹⁵⁴³. Bir günde Larisa, Hamaksitos ve Kolonai sahil kentlerini rızalarıyla teslim aldı (Ksen. *Hell. III. 1. 16*). Ksenophon (*Anab. V. 6. 23*; ayrıca bk. *Hell. III. 1. 16*) Troas Bölgesi'ne ait olan Kebren, Skepsis ve Neandria; Gergis, Ilion ve Kokylion'u Aiolis Bölgesi'ne dahil etmektedir¹⁵⁴⁴. Bunun nedeni söz konusu kentlerin Pharnabazos'un kontrolündeki Daskyleion eyaletinin alt satraplık bölgesinden biri olan Aiolis'in denetimine verilmesinden kaynaklanmaktadır¹⁵⁴⁵. Nitekim Sparta generali Derkylidas, Aiolis alt satraplık bölgesine bağlı kentlere elçiler yollayarak bağımsızlıklarını ilan etmelerini; kendilerini kentlerine kabul etmelerini ve Spartalılarla ittifak kurmalarını istedi. Bu esnada Aiolis *hyparkhos*'u görevini icra eden Mania, damadı Meidias tarafından öldürülmüştü. Ancak Meidias'ın bu davranışı Skepsis ve Gergis haricinde diğer kentler ile Daskyleion satrabı Pharnabazos tarafından kabul görmemişti. Bilakis Pharnabazos bu duruma çok kızıp kısa sürede Meidias'ın cezasını kendi eliyle ödeyeceği beyanında bulunmuştu (Ksen. *Hell. III. 1. 14-15*). Mania öldükten sonra eskisi gibi el üstünde tutulmayan Troas Bölgesi'ndeki Neandria, Ilion ve Kokylion'daki garnizon askerleri konuşlandıkları yerlerdeki gevşek tutumları nedeniyle söz konusu kent ahalipleri Derkylidas'ın teklifini kabul ettiler. Ancak oldukça tahkimli bir mevki olan Kebren'deki garnizon, kentin Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sadakat-bağlılığını sürdürdüğü takdirde Pharnabazos tarafından onurlandırılacaklarını bilerek Derkylidas'ı kabul etmediler (Ksen. *Hell. III. 1. 17*). Kebren baştan başa tahkimli surlarla¹⁵⁴⁶ çevrildiğinden ancak tam teşekküllü kuşatma aletleriyle ya da içerden birinin ihanetiyle alınabilirdi. Anlaşıldığı kadarıyla Sparta komutanı kuşatma makineleri bakımından donanımsızdı. Gene de Derkylidas Kebren'i zapt etmek üzere saldırı hazırlıklarına girişti. Üç gün ard arda kestiği kurbanlar hayra alamet vermeyince askeri hareketi durdurdu. Athenadas adında Sikyon'lu bir bölük Kebren'lileri susuz bırakarak kendiliğinden teslim olmalarını sağlamak amacıyla kente giden su kaynağını ele geçirmeye çalıştı. Ne var ki, Kebren'liler karşı hücumla ok ve kılıç darbeleriyle onları geri püskürtüler. Dolayısıyla Derkylidas bölgeyi kontrolü altına alamadan Daskyleion satrabı

¹⁵⁴³ Ksen. *Hell. III. 1. 9-10*; Isok. *Paneg. 144. 3*; Diod. *XIV. 38. 2*; *FGrHist II A 70 F 163 'Ephoros'*= Ath. *Deip. XI. 101*; Polyain. *strat. II. 6. 1 'Derkylidas'*; Iust. *VI. 1. 2-4*.

¹⁵⁴⁴ Troas'ın antik dönemde sınırları tam bilinmemekte ve antik yazarlar coğrafik erimi hakkında çeşitli bilgiler aktarmaktadırlar (Strab. *XIII. 1. 4 c. 583*). Homeros'a (*Il. II. 825*) göre, Troas'ın doğu sınırı Aisepos Irmağı'dan; Knidos'lu Eudoksos (*fr. 7-8*) Priapos'un (Karabiga) karşısındaki Kyzikene Adası'ndaki Artake'den (Erdek) başlatarak sınırları daraltır. Damastes (*FGrHist I A 5 F 9*= Plin. *nat. XIII. 1. 4*) teritoryumu Parion'dan başlatarak daraltırken öte yandan Lekton Burnu'na kadar uzattır. Lampsakos'lu Kharon (*FGrHist III A 262 F 13*) Praktios Irmağı ve Adramyttion'la sınırlandırmaktadır. Ephoros (*FGrHist II A 70 F 163*) Troas'ı Abydos'la başlatarak Aiolis'i Abydos'tan Kyme'ye kadar uzattır. Ps. Skylaks (*periplus 95*) Troas'ı Abydos'la başlatmakta; ancak Hamaksitos'a kadar uzatmaktadır. Antandros'a kadar güney kıyı sahilini Aiolis'e dahil etmektedir (Strab. *XIII. 1. 4 c. 583*).

¹⁵⁴⁵ Winter 1994, 1-20; Hansen-Nielsen 2004, 1000 vd.

¹⁵⁴⁶ Şahin 2007, 15 vd.

Pharnabazos'un ordusuyla yetişip gelmesinden; ayrıca bundan sonra cereyan eden saldırılarda adamlarının cesaretinin kırılmasından büyük endişe duymaktaydı (Ksen. *Hell.* III. 18-19). Dördüncü günde garnizon komutanıyla araları bozulan Hellenler, Derkylidas'a gizlice bir elçi heyeti gönderip kent kapılarını açmaya hazır olduklarını belirttiler. Sparta komutanı vakit geçirmeden Kebren'in giriş kapısına ilerledi, kent ahalişi onu içeriye aldı. Derkylidas burada bir garnizon bırakarak Skepsis ve Gergis üzerine yürüdü (Ksen. *Hell.* III. 1. 18-19). Skepsis'te Daskyleion satrabının gelmesini bekleyen Meidias Derkylidas'a elçi yollayıp rehine verilmesi koşuluyla onunla görüşme isteğini dile getirdi. Müzakere görüşmesinde Derkylidas da kentlerin bağımsızlığının tanınması şartıyla ancak Meidias'la ittifak kurabileceğini belirtti. Meidias ile birlikte Skepsis'e ilerledi. Meidias Spartalıların kente girmesine engel olmayacağını bildiğinden kapıları açtırdı. Derkylidas Meidias'ın muhafızlarını oradan çıkarıp yönetimi kent ahalişine verip Meidias'la birlikte Gergis'e ilerledi (Ksen. *Hell.* III. 1. 19-22). Kente sorunsuz şekilde girdikten sonra diğer kentlere yaptığı gibi, Gergis'e özgürlüğünü tanıdı¹⁵⁴⁷. Mania'nın 8.000 kişilik ordunun bir yıllık ihtiyacını karşılayacak serveti Gergis'teki evinin hazine odasında durmaktaydı. Derkylidas Mania'nın Pharnabazos'un emrinde çalışmasından ötürü onun mallarının Daskyleion satrabına ait olduğu gerekçesiyle hazineye el koydu. Meidias'a Skepsis'te babasından kalan mülkleri verdi¹⁵⁴⁸. Derkylidas emrindeki orduyla sekiz günde Daskyleion eyaletine bağlı Aiolis alt satraplık bölgesinin yönetimine verilen Troas'tan sekiz kenti bu suretle ele geçirdi. Derkylidas kışı dost arazide geçirerek müttefiklere yük olmamanın ve süvari birliğinin üstünlüğüne güvenen Pharnabazos'un Hellen kentlerine zarar vermesini önlemenin çarelerini aramaktaydı. Bu nedenle Daskyleion satrabına bir elçi gönderip barışı mı savaşı mı yeğlediğini sordu. Pharnabazos Aiolis'in egemenliğinden çıkmasıyla bölgenin idari sahasındaki Phrygia'ya tehdit eden bir kale haline getirildiğini düşünerek sekiz aylık bir mütareke yapmayı uygun buldu¹⁵⁴⁹. Buna müteakiben Sparta ordusu Daskyleion eyaletine bağlı Bithynia Thrakya'sında kışladı. Bithynia Trakya'sı Daskyleion satrabına sürekli mukavemet gösterdiğinden bu durum Pharnabazos'a rahatsızlık vermedi. Derkylidas burada konaklarken bölgeyi yağma akınları düzenlemekte bu suretle bol miktarda erzak edinmekteydi. Bu esnada Thrakya kralı Ordys takviye kuvvetlerle gelip Derkylidas'ın ordusuna katıldı¹⁵⁵⁰. M.Ö. 398 yılının ilkbaharında Derkylidas, Daskyleion satrabı Pharnabazos'a yeniden bir elçi gönderip kış dönemindeki gibi, mütarekeyi mi yoksa bu kez savaşı mı yeğlediğini sordu. Pharnabazos barışın sürdürülmesini seçti. Bunun üzerine Derkylidas Pharna-

¹⁵⁴⁷ Ksen. *Hell.* III. 1. 22-24. Diodoros'a (XIV. 38. 2) göre, Derkylidas emrinde büyük bir orduyla Troas'a ilerledi. İlk saldırıda Hamaksitos, Kolonai, Arisba'yı aldı. Ardından Ilion, Kerbenia ve Troas'ın bütün kentlerinin bir kısmını hileyle bir kısmını da zorla ele geçirdi.

¹⁵⁴⁸ Ksen. *Hell.* III. 1. 22-28; Polyain. *strat.* II. 6. 1 'Derkylidas'.

¹⁵⁴⁹ Ksen. *Hell.* III. 2. 1; Diod. XIV. 38. 2.

¹⁵⁵⁰ Ksen. *Hell.* III. 2. 2-5; Diod. XIV. 38. 3.

bazos'un eyalet sınırına yakın kentlerin de huzur içinde yaşamalarına olanak verdikten sonra, Hellespontos'tan Khersonesos'a geçti¹⁵⁵¹. M.Ö. yak. 398 yılında Pharnabazos Lakedaimon'lularla anlaşmadan sonra Merkez Asya'ya kral II. Artakserkses'in yanına gitti. Pers kralından bir donanma hazırlanması; bölge havzasını ve Lakedaimon'luları yakından tanıyan, savaş hamlelerini önceden kestirebilen ve askeri bakımdan kendini kanıtlayan Atinalı Konon'un filonun amiral olarak atanmasına ilişkin planlarını hayata geçirme onayını aldı. Pharnabazos'a kraliyet haznesinden 500 *talanta* gümüş tahsil edildi. Bunun üzerine Daskyleion satrabı Kıbrıs'a geçip vasal kral Euagoras'a 100 *trieres*'lik bir donanma hazırlamasını ve başına Konon'un¹⁵⁵² getirilmesini emretti¹⁵⁵³. Konon Lakedaimon'luları savaşta dize getirebilirse, sadece kendi ülkesi için Hellas'ta liderliği geri kazanmayacak; aynı zamanda büyük bir üne sahip olacaktı. Bu nedenle kendisine laik görülen bu vazifeyi hemen kabul etti. Bütün donanma hazırlanmadan önce kırk gemiyle Kilikia'ya açıldı ve savaşın ön hazırlıklarına burada başladı¹⁵⁵⁴.

M.Ö. yak. 397 yılında II. Artakserkses, Tissaphernes'i Küçük Asya'da bütün orduların *strategos*'u/ἄμα μὲν ὅτι στρατηγὸς τῶν πάντων ἀπεδέδεικτο Τισσαφέρωνης yani başkomutanı seçti. Bunun üzerine Daskyleion satrabı Pharnabazos olasılıkla Kıbrıs'tan Ionia'ya Tissaphernes'in yanına gitti¹⁵⁵⁵. Emrindeki orduyla birlikte Hellenlere karşı yürütülecek savaşa iştirak etmeye ve onları kralın topraklarından atmaya hazır olduğunu bildirdi. Gerçekte Pharnabazos, Tissaphernes'in komutan seçilmesini kıskanmakta; alt satraplık bölgesi Aiolis'i yitirmeye razı gelmemekteydi. Tissaphernes'le Karia'ya gitti, orada tahkimli yerlere yeteri sayıda birlik bıraktıktan sonra tekrar Ionia'ya dönüldü (Ksen. *Hell.* 3. 2. 13-14). Bunlar vuku bulurken Derkylidas Khersonesos'tan Aiolis'e geçti. Atarneus'u sekiz aylık bir muhasaranın ardından ele geçirdikten sonra Ephesos'a ilerledi¹⁵⁵⁶. Atarneus'a *harmostes* olarak Pellene'li Drakon'u atadı. Drakon civar yerleşimlerden 3.000'e yakın hafif silahlı bir ordu topladı ve Mysia Ovası'nı tahrip etti¹⁵⁵⁷. Ionia'lılar Lakedaimonia'ya elçiler göndererek Hellenlere özerklik vermenin Tissaphernes'in keyfine kaldığını; Lydia satrabının Ionia'nın yanı sıra Karia Bölgesi'nde de karışıklık çıktığı takdirde dize gelebileceğini belirtmekteydiler

¹⁵⁵¹ Ksen. *Hell.* III. 2. 9-10; Diod. XIV. 38. 6-7.

¹⁵⁵² Konon'un Aigos Potamoi yenilgisinin akabinde Kıbrıs'a Euagoras'ın yanına; daha sonra Atina'nın ele geçirilip Pire surlarının yıkılmasıyla hayatı tehlikesinin artmasıyla Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sığınmıştı (Diod. XIII. 106. 6-7; XIV. 39. 1).

¹⁵⁵³ Isok. *Euag.* IX. 52-56; V. *Phil.* 63; Diod. XIV. 39. 1-4; Corn. *Nep. Kon.* IX. 2. 1-4; Pharnabazos'un emrinde Konon'un *nauarkhos*'luk görevini yürütmesine ilişkin ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 30 (74)= Phot. *Bib.* 72. 44b20-42 '*Ktesias*'; ayrıca bk. March 1997, 259 vd.

¹⁵⁵⁴ Diod. XIV. 39. 2-4; *FGrHist* III B 328 F 144-145 '*Philokhoros*'; ayrıca bk. March 1997, 259.

¹⁵⁵⁵ Ksen. *Hell.* III. 2. 12-14; Diod. XIV. 39. 4-5.

¹⁵⁵⁶ Khios'lu sürgünler tahkimli bir mevki olan Atarneus'u ellerinde tutmaktaydılar. Burasını üs kullanarak Ionia'ya korsan akınları düzenleyerek edindikleri yağmularla geçimlerini sağlamaktaydılar (Ksen. *Hell.* III. 2. 11).

¹⁵⁵⁷ Isok. *Paneg.* IV. 144-145; ayrıca bk. Ksen. *Hell.* III. 2. 11.

(Ksen. *Hell.* III. 2. 12). Derkylidas, Daskyleion ve Lydia satrabının Karia'dan Ionia'ya döndüğü ve Maiandros'u (Menderes Irmağını) geçtiği haberini alınca kendisi de ırmağı aştı. Ephesos'a doğru ilerlerken bir höyüğün üzerinde Pers gözetçiler görüldü. Ortalığı kolaçan etmek için bir höyüğün üzerine çıkıldığında yol boyunca konuşlanmış gümüş kalkanlı Karia'lıları; bölgede bulunan bütün Pers birliğini; Daskyleion ve Lydia satrabının emrindeki Hellen kuvvetlerini ve çok sayıda süvari birliğinin muharebe düzeninde bekler oldukları anlaşıldı; Tissaphernes'in süvarileri sağ; Pharnabazos'un süvarileri ise, sol kanatta dizilmişlerdi¹⁵⁵⁸. Derkylidas da derhal ordusunu savaş düzenine koydu. Daskyleion satrabı Pharnabazos vakit geçirmeden savaşa girişilmesi hususunda ısrar ederken; Lydia satrabı Tissaphernes onbinlerin yiğitliğini hesaba katıp bütün Hellenlerin böyle dövüştüklerini düşünmekteydi. Bu nedenle muharebeye girişmekten çekinmekteydi. Derkylidas'a elçiler gönderilip karşılıklı güvence ve rehineler alıp verildikten sonra müzakere sürecine başlandı. Pers ordusu Tralleis'e (Aydın); Sparta kuvvetleri ise Magnesia *ad Maendrum*'a Artemis Leukophryes Tapınağı'nın¹⁵⁵⁹ bulunduğu noktaya çekildiler (Ksen. *Hell.* III. 2. 18-19). İki taraf belirledikleri gün ve yerde buluşarak şu koşullar altında barış yapmaya razı olduklarını belirttiler: Derkylidas, II. Artakserkses'in Hellen kentlerine özerklik vermesi; Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Sardeis satrabı Tissaphernes Hellen ordusunun ülkeden, Sparta *harmostes*'lerin ise, kentlerden çekilmesini şart koştu. Görüşmeler Derkylidas tarafından Sparta'ya; Tissaphernes tarafından da krala ulaştırılınca kadar geçici bir ateşkes antlaşması yapıldı¹⁵⁶⁰.

4.13. Daskyleion Muharebesi (M.Ö. 396)

Tissaphernes, Artakserkses II. Mnemon'a Sparta ve müttefikleriyle yapılan müzakere koşullarını bildirdi. Ancak Pers kralı olasılıkla Tissaphernes'in kışkırtmalarıyla¹⁵⁶¹ da anlaşma yapmaktansa savaşmayı tercih etti. Bu nedenle çoğu Fenikelilerden meydana gelen büyük bir donanma ve asker toplama hazırlıklarına girişti. Bu esnada Küçük Asya'daki kıyı kentler haksız ve zorba edimleri nedeniyle artık katlanamadıkları Sparta yöneticileri ile *harmostes*'leri

¹⁵⁵⁸ Ksen. *Hell.* III. 2. 14-16. Diodoros'un (XIV. 39. 4) anlatısına istinaden, Pers ordusu 20.000 piyade ve 10.000 süvariden meydana gelmekteydi.

¹⁵⁵⁹ Artemis *Leukophryene*, erken dönemlerden itibaren Magnesia'nın *arkhegetis*'i (kadın kurucusu) olarak bilinmekte, kentin kadın çobanı olarak hürmet edilmekteydi (*I.Magnesia* V-XVIII). Tanrıçanın "beyaz kaş" anlamına gelen *epitheton*'u tapınağın bulunduğu *Leukophrys* adlı mevkiden kaynaklanmaktaydı.

¹⁵⁶⁰ Ksen. *Hell.* III. 2. 20.

Diodoros'un (XIV. 39. 4-6) anlatısına göre, Pharnabazos ve Tissaphernes satraplık bölgelerinden topladıkları askerlerle ordu sayısı 20.000 piyade ve 10.000 süvariye ulaştı. Düşman birliği Ephesos'ta olduğundan oraya doğru ilerlediler. Lakedaimon'luların komutanı Derkylidas Perslerin geldiği haberini alınca 7.000'den fazla olmayan ordusuyla harekete geçti. Her iki ordu birbirine yaklaştığında barış yaptılar. Pharnabazos uzlaşmaya vardıkları anlaşma metinlerini krala iletmekle; Derkylidas ise Sparta'ya açıklamakla görevlendirildi.

¹⁵⁶¹ Ksenophon'un (*Ages.* I. 11-12) aktarımından Sardeis satrabı aynı şeyi M.Ö. 396 yılında Küçük Asya'daki kentlerin bağımsızlığını tanıması için II. Artakserkses'e gönderile heyete de yaptı. Kraldan barış yapmaktansa büyük bir ordu göndermesini talep etti.

ülkelerinden kovmaya başlamışlardı¹⁵⁶². Bu olaylardan haberdar edilen Lakedaimon'lular Sparta kralı Agesilaos'un emrinde gizlice otuz *Spartiates*; 2.000 *neodamodes*'i¹⁵⁶³ ve 6.000 kadar müttefik askeri Küçük Asya'ya gönderdiler¹⁵⁶⁴. Zira Pers kralıyla bir barış yapılmasını sağlamak ya da Perslerle savaşarak onları Hellenlere saldırmaya vakit bulamayacak kadar meşgul etmek amaçlanmaktaydı (Ksen. *Ages.* I. 7). Agesilaos ordusuyla birlikte Ephesos'a geldi; hazırlıksız yakalanan ve zaman kazanmak isteyen Tissaphernes'le geçici bir mütareke yaptı¹⁵⁶⁵. Bu uzlaşmaya göre, II. Artakserkses'in Küçük Asya'daki Hellen kentlerine bağımsızlık tanınmasını sağlamak amacıyla satrabın belirlediği bir heyet gönderilecek ve bu haberciler geri gelene kadar üç aylık süre zarfında taraflar silahlı saldırıda bulunmayacaklardı (Ksen. *Ages.* I. 9-12). Bunun üzerine Agesilaos, Spartalı Lysandros'u Hellespontos'a gönderdi. Lysandros Daskyleion satrabı Pharnabazos'la araları bozulan Pers Spithridates/Spithradates'le¹⁵⁶⁶ temasa geçti. Spithradates'in çocukları, serveti ve takriben 200 kadar süvarisiyle birlikte kendisine katılması suretiyle yandaşlığını kazandı¹⁵⁶⁷. Spithradates Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrine bağlı, kendine ait süvari birliğine komutanlık eden Perslerin önde gelen ailelerinden biriydi. Onbinlerin Hellas'a geçmek için Bithynia'da ilerlerken onların yağma akınlarını ve Phrygia'ya geçmelerini engelleme göreviyle Pharnabazos tarafından süvari ve piyade birliğinin komutanlığına getirilmişti (Ksen. *Anab.* VI. 5. 7). Spithradates çevresindeki insanları ve eşyaları Kyzikos'a bıraktı. Oğlu Megabates'i de yanına alarak Lysandros'la birlikte gemiyle Agesilaos'un yanına geldi ve Pharnabazos'un yetkisindeki Daskyleion eyalet bölgesi hakkında Sparta kralına detaylı malumat verdi¹⁵⁶⁸.

¹⁵⁶² Plut. *Ages.* VI. 1; konuya ilişkin ayrıca bk. Tüner Önen 2015, 115 vd.

¹⁵⁶³ *Neodamodeis* (νεοδαμώδεις) savaşta gösterdikleri yararlılıklarından ötürü özgürlükleri tanıma *heilotes*'lere denmekteydi (Thuk. VII. 57; ayrıca bk. Willetts 1954, 27-32).

¹⁵⁶⁴ Ksen. *Hell.* III. 4. 1-2; *Ages.* I. 7; Diod. XIV. 79. 1; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 2. 1; Plut. *Ages.* VI. 1-3; *Lys.* XXIII. 1-2; *Artaks.* XX. 2; ayrıca bk. Isok. *Euag.* IX. 51-54; *Phil.* V. 62.

Pausanias'ın (III. 9. 1-3) anlatisına istinaden Spartalılar Asya seferi için Argos dışında bütün Peloponnesos kentlerinden, Isthmos'un kuzeyindeki Hellenlerden ve diğer müttefiklerinden yardım talep ettiler. Konu edilen askeri harekate katılmak isteyen Korinthos'lular, aniden Zeus Olympios Tapınağı'nın yanmasını kötü alamete yorum istemeyerek geride kaldılar. Atinalılar Peloponnesos Savaşı ve veba salgınından sonra kentin durumunun kötü halde olmasını mazeret sunarak Spartalılara iştirak etmediler. Bununla birlikte Timotheos oğlu Konon'u II. Artakserkses'e yollayarak savaşta etkisiz bir rol oynadıklarını bildirdiler. Thebai'lular da Atinalılarla benzer bahaneleri öne sürerek yardım etmediler.

¹⁵⁶⁵ Ksen. *Hell.* III. 4. 5; *Ages.* I. 9-12; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 2. 3-5; Plut. *Ages.* IX. 1; *mor.* III. 209 a-b; *Apophtheg. Lacon.* 11; Polyain. *strat.* 2. 1. 8 'Agesilaos'. Konuya ilişkin ayrıca bk. Tüner Önen 2015, 120.

¹⁵⁶⁶ Antik kaynaklarda genelde Spithridates şeklinde zikredilirken (Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 3; V. 5; *Anab.* VI. 5. 7; Plut. *Ages.* XI. 2; *Lys.* XXIV. 1; Arr. *anab.* I. 12. 8); Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 15 (53)= Phot. *Bib.* 72. 42b37) ve *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. XXI (XVI). 4-5) yazarı tarafından Spithradates şeklinde verilmektedir. Bu ismin orijinali olasılıkla Spithradates'tir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 137 vd.

¹⁵⁶⁷ Ksen. *Hell.* III. 4. 10; *Ages.* III. 2-3; Plut. *Lys.* XXIV. 1-2; *Ages.* VIII. 3.

¹⁵⁶⁸ Ksen. *Hell.* III. 4. 10.

Hellenika Oxyrhynkhia'nın (fr. Lond. XXI (XVI). 4-5) aktarımına göre Spithradates, Pharnabazos'la birlikte yaşayan ve ona hizmet eden bir Pers idi. Ancak Daskyleion satrabıyla araları açılınca kendisini tutuklatmasından ve zarar vermesinden korkarak Kyzikos'a kaçtı. Daha sonra hoş bir delikanlı olan oğlu Megabates'le Agesilaos'un yanına geldi. Agesilaos'un bilhassa genç delikanlının hatırı için onları kabul etti. Zira ona çılgınca

Lydia satrabı Tissaphernes anlaşma yoluyla kazandığı üç aylık zaman zarfında kraldan aldığı takviye birlikle ordusunun gücünü artırdı. Agesilaos'a Küçük Asya'dan çekilmesini; aksi halde savaş ilan edeceğini bildirdi. Agesilaos Ionia, Aiolis ve Hellespontos kentlerine habercilere yollayarak takviye kuvvetler toplayıp Ephesos'a göndermelerini buyurdu¹⁵⁶⁹. Tissaphernes, Agesilaos'un komutasında süvari birliği bulunmadığı ve Karia'nın coğrafik konumunun süvari için pek de elverişli olmamasından; ayrıca anlaşma yeminini bozması sebebiyle Karia'daki kişisel mülküne saldıracağını düşünmekteydi. Bu nedenle bütün piyade birliğini Karia'ya nakletti, süvarilerini dolaştırıp Maindros (Menderes) Ovası'na götürdü. Agesilaos takriben 10.000 piyade ve 400 süvariden meydana gelen ordusuyla¹⁵⁷⁰ Karia'ya geçecekmiş gibi ilerlerken ansızın yönünü değiştirip tamamen hazırsız yakalanan Hellespontos Phrygia'sı üzerine yürüdü¹⁵⁷¹. Operasyonun rotasında bu kestirilemeyen değişiklikte Spithradates'in yönlendirmesi; Lydia satrabının güçlü ve iyi bir askeri donanımına sahip olması¹⁵⁷²; esasen muhtemelen Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Atinalı Konon'a yardım için ordusunun büyük bir kısmıyla Kaunos'ta bulunması önemli etmenler olsa gerektir. M.Ö. 397/396 yılında Lakedaimon'lular, Mısır kralı Nephreos'a ittifak kurmak; gemi ve hububat yardımı talep etmek amacıyla bir elçi göndermişlerdi. Diodoros'a (XIV. 79. 4-5) göre, Sparta amirali (*nauarkhos*) Pharak; *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. IX (IV). 1-3) yazarının aktarımı uyarınca Pollis¹⁵⁷³, 120 gemiyle Rhodos'tan yelken açıp Kaunos'tan (Dalyan) 150 *stadia* uzaklıkta müstahkem bir yer olan Sasanda'da demir attı. Zira Kaunos'u kuşatmayı ve kırk gemiyle Kaunos'ta bulunan kral donanmasının komutanı Konon'u zapt etmeyi planlamaktaydı. Ancak Artaphernes ve Daskyleion satrabı Pharnabazos yardımlarına yetişince Pharak ya da Pollis muhasarayı kaldırıp bütün donanmasıyla Rhodos'a çekildi. Konon olasılıkla Daskyleion satrabı Pharnabazos'un ve Artaphernes'in getirdiği gemilerle birlikte

---

tutulduğu söylenilir (ayrıca bk. Plut. *Ages.* XI. 2; *mor.* III. 209 e; *Apophtheg. Lacon.* 15). Bununla birlikte Agesilaos Spithradates'i ordusuna kılavuzluk yapacağı ve diğer hususlarda yararlanacağını hesaba katması da önemli bir etkidir. Bu nedenlerden içtenlikle onları karşıladı. Orduya sürekli rehberlik ederek ve Pharnabazos'un teritoryumunu tahrip ederek Leonton Kephalai olarak adlandırılan yere geldi ve oraya saldırdı. Ksenophon (*Ages.* III. 3) Spithradates'in Daskyleion satrabı Pharnabazos'la düşmanlığın nedenine yer verir. Buna göre, Daskyleion satrabı Pharnabazos Büyük Kralın kızıyla evlenmeye hazırlanırken Spithradates'ten kızını odalık ister. Spithradates bunu şahsına yapılan bir aşağılama sayar. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 138 vd.; McKechnie-Kern 1993, 180; ayrıca bk. Shipley 1997, 137 vd.

¹⁵⁶⁹ Ksen. *Hell.* III. 4. 11; *Ages.* I. 12-14; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 2. 4-5; Plut. *Ages.* IX. 1-2; *mor.* III. 209 a-b; *Apophtheg. Lacon.* 11.

¹⁵⁷⁰ Diodoros'un (XIV. 79. 1) anlatısına göre, Agesilaos Ephesos'a gelince 4.000'e yakın asker daha toplayarak ordu sayısını 10.000 piyade ve 400 süvariye çıkardı.

¹⁵⁷¹ Ksen. *Hell.* III. 4. 12; *Ages.* I. 15-19; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 1-3; Plut. *Ages.* IX. 2-3; *mor.* III. 209 b; *Apophtheg. Lacon.* 11; ayrıca bk. Diod. XIV. 79. 1-3; Polyain. *strat.* II. 1. 8-9 'Agesilaos'; Ael. *Arist.* XXVI. 17.

¹⁵⁷² Derkylidas da M.Ö. 399 yılında Lydia satrabının Pharnabazos'a kıyasla II. Artakserkses nezdinde daha geniş bir yetkiye; güçlü ve iyi bir askeri donanımına sahip olması nedeniyle Tissaphernes'le geçici bir mütareke yapıp Pharnabazos'la savaşmayı tercih etmiştir (Iust. VI. 1. 2-4; ayrıca bk. Diod. XIV. 35. 2-5).

¹⁵⁷³ Sparta amiral listesine göre Pharak: M.Ö. 398-397 (ilkbahar); Arkhelaidas?: M.Ö. 397 (ilkbahar)-396 (ilkbahar); Pollis: M.Ö. 396 (ilkbahar)-395 (yaz); Kheirikrates: M.Ö. 395 (yaz-kış); Peisander: M.Ö. 394 yılında görev yaptı. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Bruce 1967, 68-71; ayrıca bk. Sealey 1976, 350 vdd.

topladığı seksen *trieres*'le Karia'daki Khersonesos ve Rhodos'a açılıp buradaki kentleri Spartalılara karşı kısmen ayaklandırmayı başardı. Bu sırada Kıbrıs'lular Lakedaimon'lulara başkaldırmış ve Sparta donanmasını ülkelerinden kovmuşlardı. Mısır'dan tahıl yüklü Peloponnesos gemileri, taraf değiştirdiklerinden habersiz Rhodos'a geldiklerinde Konon tarafından ele geçirildiler. Bu esnada Sidonia *dynastes*'i önderliğinde seksen Fenike; Kilikia'dan gelen on *trieres* Konon'a katıldı¹⁵⁷⁴.

Akdeniz sularında bu olaylar cereyan ederken Agesilaos, Hellespontos Phrygia'sını iyi tanıyan Spithradates'in kılavuzluğunda gerçekleştirdiği bu beklenmedik saldırıyla yol boyunca geçtiği savunmasız kentleri hükmü altına aldı. Hellespontos Phrygia'sı zengin ve tarım bakımından verimli bölge olduğundan yüklü miktarda para ve ganimet ele geçirdi¹⁵⁷⁵. Dolayısıyla Daskyleion satrabı Pharnabazos'a sonunu kazanabileceği bir savaştan çok daha fazla zarar verdi¹⁵⁷⁶. Daskyleion'a yaklaşıncaya kadar ordusu hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan ilerledi. Öncü süvariler ötede ne olduğunu keşfetmek için atlarını bir tepeye doğru sürdüğünde Rhatines ile Daskyleion satrabı Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaaios'un emrindeki süvari birliğinin aynı tepeye doğru ilerlediğini gördüler. Pers süvarisi sayı bakımından Sparta ve müttefikleriyle eşitti. İki taraf dört *plethron*'dan (120 m) daha yakın bir mesafede birbirlerini fark edince önce duraksadılar. Hellen süvarileri piyadeler gibi dört saf olmuştu. Persler ise, ön saflarını on iki kişiden oluşturmuş, derinliğine dizilmişlerdi (Ksen. *Hell.* III. 4. 13). Persler saldırıya geçtiler. Muharebe başlayınca Hellenlerin fırlattıkları mızraklardan hedefi tutturuların hepsi öldü. Persler ise, kızılıktan yapma kargularıyla bir anda on iki süvari ile iki atı öldürdüler. Bunun üzerine Hellen süvarileri kaçtı. Agesilaos hoplitleriyle yetişince bu sefer de Persler geri çekildiler, bu esnada içlerinden sadece bir Pers hayatını yitirdi (Ksen. *Hell.* III. 4. 13-14). Daskyleion civarlarında cereyan eden süvari savaşı yenilgisinin ardından Agesilaos yoluna devam edip etmeme konusunda karar verememekteydi. Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrindeki güçlü süvari birliğiyle girişeceği meydan muharebesini kazanması pek de mümkün değildi (Ksen. *Ages.* I. 23-24)¹⁵⁷⁷. Kestiği kurbanların ciğerlerinde lob

¹⁵⁷⁴ Diod. XIV. 79. 4-8; *Hell. Oxy. fr.* Lond. IX (IV). 1-3; ayrıca bk. Bruce 1967, 73-76; McKechnie-Kern 1993, 139; March 1997, 260 vdd.; 264; Wylie 1992, 123 vd.; Lafarga 2007, 257 vd.; Ruzicka 2012, 46-48; Sarıkaya 2015, 201 vd.

¹⁵⁷⁵ Ksen. *Hell.* III. 4. 12; *Ages.* I. 15-19; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 1-3; Plut. *Ages.* IX. 2-3; *mor.* III. 209 b; *Apophtheg. Lacon.* 11; ayrıca bk. Diod. XIV. 79. 1-3; Polyain. *strat.* II. 1. 8-9 'Agesilaos'.

¹⁵⁷⁶ Ksen. *Ages.* I. 20-21; ayrıca bk. Plut. *Ages.* IX. 3.

¹⁵⁷⁷ Hellespontos Phrygia'sında Persler ve Spartalılar arasında cereyan eden bu savaşa Xenophon (*Hell.* III. 4. 13-15; *Ages.* I. 23-24) haricinde diğer antik yazarlar değinmemektedirler. Diodoros (XIV. 79. 1-3) bu olayı kısaca şu şekilde özetler: Agesilaos, Ephesos'tan Kaystros Ovası'na geçip Kyme'ye ulaşınca kadar Perslerin kontrolü altındaki yerleri harabeye çevirdi. Esasen yazın büyük bir bölümünü Phrygia ve komşu teritoryumu yağmalayarak geçirdi; ordusunu yağmalarla doyurduktan sonra sonbaharın başına doğru Ephesos'a geri çekildi. Plutarkhos (*Ages.* IX. 3) ise, hangi sefer olduğuna değinmeden sadece süvari bakımından azlığından ve kurbanların hayra alamet çıkmamasından ötürü Ephesos'a geri döndüğünü aktarır.

çıkmasını buna alamet yorup güzergahını değiştirip denize doğru yani Ionia'ya ilerledi¹⁵⁷⁸. Agesilaos bu yenilginin ardından süvari birliğinin yetersizliği karşısında hayli dezavantajlı bir konumda olduğunu anladı. Düşmandan sürekli kaçmayı engellemek istiyorsa, bu eksikliği biran önce kapatmak için gerekli tedbirler almak zorundaydı. Bölgedeki varlıklı ailelerin birer at beslemeleri emrini verdi; ayrıca bir at, silah ve güçlü bir adam sağlayanları seferden muaf tutacağını beyan etti¹⁵⁷⁹.

M.Ö. 395 yılının ilkbaharında Agesilaos, Ksenokles ile Adaios'u süvari birliğinin; Skythes'i *neodamodes* hoplitlerinin; Herippidas'ı Kyros'un eski askerlerinin; Mygdon'u da müttefik ordularının komutasına atadıktan sonra, en tahkimli bölgeye saldıracağını bildirdi. Ancak Tissaphernes, Agesilaos'un gerçekte Lydia'dan ziyade Karia'ya sefer düzenleyeceğini, kendisini gafil avlamak amacıyla bu beyanda bulunduğunu düşündü. Bu nedenle nerdeyse bütün ordusunu Karia'ya sevk etti¹⁵⁸⁰. Agesilaos ciddi bir müdahaleyle karşılaşmadan Lydia içlerinde ilerlerken Tissaphernes öngörüsünde yanılığını anlayıp adamlarıyla derhal Sardeis'e yöneldi. Hermos (Gediz) Ovası ya da Paktolos Irmağı (Sart Çayı) civarında gerçekleşen bir savaşta Tissaphernes'in adamları ağır bir bozguna uğradı. Agesilaos Perslerin ordugahına saldırıp aralarında Sardeis satrabı Tissaphernes'in de bulunduğu serveti, teçhizatı ve köleyi ele geçirdi. Tissaphernes Sardeis'e çekilirken; Agesilaos Sardeis'e saldırmayı göze alamadı, bir zafer anıtı dikip üç gün boyunca bölgeyi yağmaladı ve dördüncü gün Büyük Phrygia'ya geçti¹⁵⁸¹. Olasılıkla Agesilaos, Genç Kyros'un birkaç yıl önce aldığı aynı rotayı izleyip¹⁵⁸² Lydia içinden Maiandros Irmağı'na varmış ve buradan tekrar Ephesos'a dönmüş olmalıdır¹⁵⁸³. Bu yenilgi her ne kadar Sardeis muhasara edilip zapt edilemese de, en önemli

¹⁵⁷⁸ Ksen. *Hell.* III. 4. 15; *Ages.* I. 23-24. Pausanias (III. 9. 6)'deki pasajında tanrısal kıskançlıkların Agesilaos'u planlarından alıkoyduğunu belirtir.

¹⁵⁷⁹ Ksen. *Hell.* III. 4. 15; *Ages.* I. 23-27; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 3; *Plut. Ages.* IX. 3-5; *mor.* III. 209 b-c; *Apophtheg. Lacon.* 12-13.

¹⁵⁸⁰ Ksen. *Hell.* III. 4. 20-22; *Ages.* I. 28-30; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 4-6; *Plut. Ages.* X. 1-2.

¹⁵⁸¹ Ksen. *Hell.* III. 4. 21-25; *Ages.* I. 28-34; *Hell. Oxy. P.* XI (VI). 4-6; Corn. *Nep. Ages.* XVII. 3. 4-6; *Plut. Ages.* X. 1-4; *Artaks.* XX. 2-3; *mor.* III. 209 d; *Apophtheg. Lacon.* 14; *Dio Khrys. Orat.* 56. 7; *Polyain. strat.* II. 1. 9 'Agesilaos'; *Paus.* III. 9. 5-6; *Frontin. strat.* I. 8.12. Sardeis Seferi için ayrıca bk. *Dugas* 1910, 59-76; *Bruce* 1967, 150-156; *Anderson* 1974, 27-53; *Gray* 1979, 183-200; *DeVoto* 1988, 41-53; *Botha* 1988, 71-80; *Wyle* 1992, 118-130; *Briant* 2002, 637 vd.; *Dillery* 1995, 109-114; *Lafarga* 2007, 433-475; *Binder* 2008, 280 vd.; *Tüner Önen* 2015, 121-123.

Ksenophon (*Hell.* III. 4. 21-25) ve aynı kaynağı kullandıkları düşünülen *Hellenika Oxyrhynkhia* (*P.* XI (VI). 4-6) yazarı ile *Diodoros* (XIV. 80. 1-4) M.Ö. 395 yılında vuku bulan Sardeis Savaşı'nı yeterli ölçüde aktarmalarına rağmen, temel iki kaynak olan Ksenophon ve *Hellenika Oxyrhynkhia*'nın yazarı savaşın detaylarını birbirinden farklı bir versiyonla ele alırlar.

¹⁵⁸² Ksenophon (*Anab.* I. 2. 5-6) Genç Kyros'un M.Ö. 401 yılında aldığı güzergahı şu şekilde verir: Kyros Sardeis'ten yola çıkıp Lydia'nın içinden Maiandros Irmağı'na üç *stathmos*, yirmi iki fersah mesafe katetti. Bu ırmağın genişliği iki *plethron*'dur. Üzerinde birbirine bağlanmış yedi gemiden yapılmış bir köprü vardır. Nehri geçtikten sonra bir *stathmos*, sekiz fersah mesafe alıp Phrygia'nın içinden geniş ve gelişmiş bir yerleşim olan Kolossai'ya vardı.

¹⁵⁸³ *Hell. Oxy. fr. Lond.* XII (VII). 3: *Agesilaos Sardeis savaşımdan sonra Lydia Ovası boyunca seyahat edip ordusunu .... Lydia ve Phrygia arasında uzanan dağlar boyunca ilerledi. Onları aştıktan sonra Hellenleri Phrygia'nın en büyük kentlerinden Kelainai'dan kaynağını alan ve Priene ve .... yakınından denize doğru akan*

satraplık bölgesinin yağmalanması Hellenler nezdinde Pers erk-gücünün zayıflığını gözler önüne sermesinin yanı sıra Tissaphernes'in ölümüne neden oldu. Muharebeye katılan Persler onu ihanetle itham etmekte ve Sardeis mağlubiyetinin tek sorumlusu görmekteydiler¹⁵⁸⁴. Zira Agesilaos'un aldatmaca ustalığının karşısında bir komutandan beklenen iyi yargı gücünü, atikliğini, taktiksel inceliği, bölgeye hakimiyetini, müdahale zamanlamasını ve ritmini sergileyemedi. Bu hatasını canıyla ödedi¹⁵⁸⁵. Bu nedenle II. Artakserkses, Tithraustes'i Tissaphernes'i öldürmekle görevlendirdi. Tithraustes, Ariaios'un yardımıyla¹⁵⁸⁶ Phrygia Kolossai'da (Honaz) Sardeis satrabı Tissaphernes'i boğazlayıp kafasını keserek krala yolladı¹⁵⁸⁷. Tithraustes, Agesilaos'la yaptığı müzakerede M.Ö. 397 yılında Spartalıların krala sunduğu barış şartlarını yani eskisi gibi *phoros* ödenmesi koşuluyla Küçük Asya'daki Hellenlerin özerkliğini kabul ettiğini; bu nedenle Agesilaos'un Sparta'ya geri dönmesini bildirdi. Ancak Agesilaos Sparta'ya danışmadan hareket edemeyeceğini belirtti. Bunun üzerine Tithraustes Sparta hükümetinden yanıt gelene kadar Lydia eyaletini terk edip Hellespontos Phrygia satraplığında konaklamasını istedi. Zira baş düşmanları Tissaphernes'in cezasını bizzat kendisi vermişti. Ksenophon (*Hell.* III. 4. 26) Agesilaos ile Tithraustes arasında yapılan ateşkes anlaşmasının süresi hakkında herhangi bir veri aktarmazken Isokrates (*Paneg.* 153)

Maiandros (Menderes) Irmağı'na ulaşincaya kadar Phrygia'ya sevk etti. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 86 vd; 132 vd.

¹⁵⁸⁴ Ksen. *Hell.* III. 4. 25; *Ages.* I. 5; Diod. XIV. 80. 6-7.

¹⁵⁸⁵ Corn. Nepos'un (*Kon.* III. 1-3) anlatısına istinaden aslında Tissaphernes, II. Artakserkses'e isyan etti; ancak diğerleri gibi bunu açıkça yapmadı. Daskyleion satrabı Pharnabazos, II. Artakserkses'in Genç Kyros'un ayaklanmasında sergilediği yararlı edimlerinden ötürü Tissaphernes'in ihanetine inanmayacağını bildiğinden Atinalı Konon'u gönderdi. Konon vasıtasıyla kral bilgilendirilince II. Artakserkses, Tissaphernes'i düşman ilan etti; Konon'a Spartalılarla yürütülecek savaşın sorumluluğunu; ayrıca savaş masraflarını karşılayacak yetkili birini seçme hakkı verdi. Konon'un talebi doğrultusunda Daskyleion satrabı Pharnabazos ona yardım etmekle görevlendirildi. Iustinus'a (VI. 1-9) göre, M.Ö. yak. 397 yılında Tissaphernes Derkyllidas'la savaşmak yerine barış yapmasının ardından Pharnabazos krala bu husustaki şikayetlerini arz etti: Spartalılar Küçük Asya'ya girince Tissaphernes onları ordusuyla defetmedi; bilakis kralın masrafını artırdı. Savaşmak yerine çarpışmaları sürekli erteledi. Orduyu tam güçle düşmanın üzerine salıp kesin başarılar kazanmaktansa onları rüşvetle satın alıyordu. Bu da krallık için tam bir yüz karasıydı. Nitekim Pharnabazos bu sözleriyle II. Artakserkses'i Tissaphernes'ten soğuttu ve daha sonra deniz savaşının komutasını o sıralar Kıbrıs'ta sürgün bulunan Atinalı Konon'a devredilmesini sağladı.

¹⁵⁸⁶ Ariaios, Genç Kyros'un dostlarından biridir. M.Ö. 401 yılındaki Kunaksa Savaşı'nda Kyros'un ordusunun sol kanadını komuta etmekteydi (Ksen. *Anab.* I. 8. 5; Diod. XIV. 22; Plut. *Artaks.* XI. 1). Kyros'un öldüğünü haber alınca komutasındaki birliklerle kaçtı (Ksen. *Anab.* I. 9. 30; 10. 1; II. 1. 3). Onbinlerin II. Artakserkses'le savaşı sürdürmesi ve kral ölünce krallığın başına onun geçmesi teklifi karşısında onlara katıldı (Ksen. *Anab.* II. 1. 3; 2. 1; 2. 8-14; III. 2. 5). Ancak daha sonra taraf değiştirip II. Artakserkses'ten özür dileyip bağışlanınca Hellen komutanlarına karşı Tissaphernes'e yardım etti (Ksen. *Anab.* II. 5. 35). Tissaphernes'le birlikte Küçük Asya'ya geçti (Ksen. *Anab.* II. 4. 1-9). M.Ö. 395 yılının yazının sonlarına doğru Tithraustes kralı ziyaret etmek için Küçük Asya'yı terk edince Pasiphernes ve Ariaios'u *strategos* yetkisiyle Sardeis'te bıraktı (Hell. Oxy. fr. Lond. XIX (XIV). 3). M.Ö. 395/394 yılının kışında Spithradates onunla birleşti (Ksen. *Hell.* IV. 1. 27).

¹⁵⁸⁷ Ksen. *Hell.* III. 4. 25; *Ages.* I. 35; Diod. XIV. 80. 6-8; Paus. III. 9. 7-8; Polyain. *strat.* VII. 16. 1 'Artakserkses'; Plut. *Ages.* X. 3-4; *Artaks.* XXIII. 1; ayrıca bk. Bruce 1967, 89-91; Westlake 1981, 268-279.

Diodoros'a (XIV. 80. 6-7) göre, II. Artakserkses Sardeis yenilgisi hususunda bilgilendirilince bundan tamamen Tissaphernes'i sorumlu tuttu. Parysatis, Genç Kyros'la Tissaphernes arasındaki düşmanlık ve satrabın oğlunun öldürülmesindeki rolünden ötürü ondan nefret ediyordu. II. Artakserkses annesi Parysatis'in kışkırtmalarıyla da Tithraustes'i Tissaphernes'i öldürmekle görevlendirdi. Bütün kentlere ve satraplara Tithraustes'e itaat etmelerini buyuran mektuplar yolladı. Tithraustes, Phrygia Kolossai'da Ariaios'un yardımıyla Tissaphernes'i banyodayken boğazlayıp kafasını keserek kralla yolladı.

sekiz; Diodoros (XIV. 80. 8) ise, altı aylık bir süreçten bahseder. Agesilaos'un ordusunun yolluk erzak ihtiyacını gidermesi talebi karşısında otuz *talanta* verdi. Agesilaos adamlarıyla birlikte Daskyleion satrabı Pharnabazos'un idaresindeki Hellespontos Phrygia'sına geçti¹⁵⁸⁸. Savaşlarla eyalet bölgelerinin idaresi ve ekonomisini sekteye uğratmaktansa, diplomatik hamlelerle hem düşmanın geri dönmesini hem de iç savaşlarla birbirlerini yıpratıp Perslerle savaşamayacak kadar güçten düşürecek bir plan tasarlandı. Hellenleri yalnızca silah zoruyla değil; aynı zamanda kurnazlıkla nasıl alt edilebileceği muhakeme edildi. Bu bağlamda Tithraustes¹⁵⁸⁹ ya da Pharnabazos¹⁵⁹⁰, Agesilaos'un Küçük Asya'dan çağırılmasını sağlamak amacıyla Hellas'ta Spartalılar aleyhinde bir ayaklanma hedefledi. Bu nedenle Rhodos'lu Timokrates'i elli gümüş *talanta* değerinde parayla Hellas'a gönderdi. Timokrates Hellenlerin önde gelenlerini altın ve parayla saflarına çekip Sparta aleyhinde provokasyonlarla düşmanın gücünü kıran diplomatik bir manevra izledi. Thebai, Korinthos, Argos ve Atina kentlerinin ileri gelenlerini rüşvetle kazanarak Spartalılara başkaldırmaları ve savaş açmaları için gereken altyapıyı hazırlamaya koyuldu¹⁵⁹¹. Nitekim kısa sürede istenilen hedef amacına ulaştı.

4.14. Agesilaos'un Daskyleion'a Asker Çıkartması (M.Ö. yak. 395)

Sparta kralı Agesilaos, Tithraustes'le yaptığı anlaşma uyarınca Sparta ve müttefiklerinin meydana getirdiği orduyla Lydia boyunca Hellespontos'a ilerliyordu. Sparta kralı Agesilaos'un Phrygia'ya geçiş güzergahı ve bölgedeki icraatları hakkında antik kaynaklar yeterli veri sunmamaktadır. Bilinen genel yol hattı Ephesos'tan Kyme'nin üst kısımlarından Thebe'ye geçiştir¹⁵⁹². Agesilaos Kyme civarlarına ulaştığı esnada piyade ve donanma gücünü artırmak; birlikte hareket ederek askeri operasyonlarına başarı kazandırmak amacıyla Sparta hükümetinin donanma yetkisini de kendisine devrettiği haberini aldı. Agesilaos emir uyarınca

¹⁵⁸⁸ Ksen. *Hell.* III. 4. 26; Plut. *Ages.* X. 4-5; ayrıca bk. Ksen. *Ages.* IV. 6; Diod. XIV. 80. 8; Plut. *mor.* III. 209 d; *Apophteg. Lacon.* 14.

¹⁵⁸⁹ Ksen. *Hell.* III. 5. 1; Paus. III. 9. 8.

Pausanias'a (III. 9. 8) göre Tithraustes, zeki bir entrikacıydı ve Lakedaimon'lulardan nefret etmekteydi. Tithraustes Sardeis'e gelir gelmez düşman ordusunun Asya'dan geri çağırılmaya Lakedaimon'luları zorlayacak bir plan hazırladı. Rhodos'lu Timokrates'i yüklü miktarda parayla Spartalılara karşı savaş çıkartması için Hellas'a gönderdi.

¹⁵⁹⁰ Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2-5; Polyain. *strat.* I. 48. 3 'Konon'.

Plutarkhos'a (*Artaks.* XX. 3) göre ise, II. Artakserkses Spartalılarla nasıl bir stratejiyle savaşmak gerektiğini düşünüp taşınarak Rhodos'lu Timokrates'i büyük miktarda altını götürüp kentlerdeki en yetkili kişilere rüşvet vermesini ve ayartmasını, Hellenleri Spartalılara karşı kıskırtmasını emredip Hellas'a gönderdi.

¹⁵⁹¹ Ksen. *Hell.* III. 5. 1-2; ayrıca bk. Paus. III. 9. 8-9; Plut. *Artaks.* XX. 3; *Ages.* XV. 6. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bruce 1967, 58-60; March 1997, 266; Lafarga 2007, 389-391; Binder 2008, 275; Sarıkaya 2015, 204 vd.

Rhodos'lu Timokrates rüşveti Thebai'da Ismenias; Anrokleidas ve ya Antitheus (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2) ya Amphithemis (Paus. III. 9. 8) ya da Galaksidoros'a (Ksen. *Hell.* III. 5. 1); Korinthos'ta Timolaos ve Polyanthes (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2; Ksen. *Hell.* III. 5. 1; Paus. III. 9. 8); Argos'ta Kylon ve arkadaşlarına (Ksen. *Hell.* III. 5. 1) ya da Kylon ve Sodamas'a (Paus. III. 9. 8); Atina'da Epikrates ve Kephalos'a (Hell. *Oxy. fr. Lond.* VII (II). 2; Paus. III. 9. 8) verdi.

¹⁵⁹² Ksen. *Hell.* III. 4. 27; Hell. *Oxy. fr. Lond.* XXI (XVI). 1; Bruce 1967, 132 vdd.

Agesilaos M.Ö. 394 yılının ilkbaharında Daskyleion civarından ayrıldıktan sonra tekrar Thebe'ye dönmüştür (Ksen. *Hell.* IV. 1. 41).

adalara ve sahil kentlere istedikleri sayıda *trieres*'ler inşa etmelerini buyurdu. 120 gemiden meydana gelen bir donanma kurup *nauarkhos* yetkisiyle eşinin kardeşi Peisandros'u donattı¹⁵⁹³. Tithraustes'le yaptığı anlaşma uyarınca Lydia'yı aşarken yerli halkına zarar vermedi; ancak Pharnabazos'un idaresindeki bölgeye girince geçtiği her yeri yağmalayıp tahrip ederek ilerledi. Thebe ve Apia ovalarını¹⁵⁹⁴ aştıktan sonra Mysia'ya saldırdı ve Mysia'lıları yürüteceği sefere katılmaları için baskı kurdu. Zira Mysia'lıların büyük bölümü bağımsızdı ve krala tabi değillerdi¹⁵⁹⁵. Agesilaos çağrısına uyup ordusuna katılan Mysia'lıların topraklarına zarar vermezken geriye kalanların arazilerini harap etti (Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 1). Mysia Olympos'un ortalarına geldiğinde yolun dar, çetin ve bir kısmının da olmadığını fark etti. Güvenli bir geçiş için Mysia'lılara elçiler gönderip onlarla bir anlaşma yapıp bölge içlerinde ordusuyla ilerledi. Peloponnesos ve müttefikleri geçerken Mysia'lılar artçı birliğe saldırdı, yerin darlığından düzensizlik içindeki takriben elli askeri öldürdüler. Agesilaos ordusuyla kamp kurdu, günü hareketsiz geçirdi. Ölüler için geleneksel ritüeller gerçekleştirildi. Ertesi gün Derkylideia Derkylideia şeklinde adlandırılan ücretli askerlerinin pek çoğuna pusu kurdu ve ordusuyla tekrar ilerledi. Mysia'lıların her biri Agesilaos'un önceki günkü yenilgisinden ötürü gittiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle köylerinden çıktılar ve aynı yoldaki artçılara saldırmak amacıyla onu takip etmeye başladılar. Agesilaos, Tissaphernes'le yaptığı Sardeis savaşı esnasında uyguladığı taktiği Mysia'lılar üzerinde de tatbik etti¹⁵⁹⁶. Pusuya yatan Hellenler onlar yaklaşınca saklandıkları yerden çıkıp düşmanla göğüs göğüse çarpıştılar. Mysia'lıların komutanları ve öncü askerlerin büyük çoğunluğu ani saldırı karşısında öldü. Geriye kalanlar öncü kolun durumunu görünce köylerine kaçtılar. Agesilaos bu haberi alınca yönünü değiştirip birliğiyle aynı yola saptı pusuya yatmış ordusuyla karşılaşınca kadar ilerledi ve önceki gün kamp kurduğu yerde tekrar ordugah kurdu¹⁵⁹⁷. Bunun akabinde Mysia'lılar ölümlerini gömmek için Agesilaos'a elçi heyeti gönderdiler. Yapılan anlaşma uyarınca muharebede hayatını yitiren 130'dan fazla kişiyi defnettiler. Agesilaos köylerden kılavuzlar aldı ve askerlerini günlerce dinlendirdi. Ordusuyla ilerleyip Phrygia kentlerine indi. Önceki yaz işgal ettiği yerlere değil; bilakis Spithradates ve oğlu Megabates rehberliğinde el değmemiş ülkelere saldırıp talan etti. Sparta ve ittifak ordusu Pharnabazos'un teritoryumunu yağmalayarak aralıksız ilerledi. Phrygia'da Aslanların Başları (= Leonton Kephalaı [Λεόντων Κεφαλαί]) şeklinde

¹⁵⁹³ Ksen. *Hell.* III. 4. 27-29; Plut. *Ages.* X. 5; Paus. III. 9. 6.

¹⁵⁹⁴ Strabon'a (XIII. 1. 70 c. 616) göre, Apia Ovası Thebe Ovası'nın üst tarafında ve içindedir. Temnos Dağı Apia Ovası'yla sınır teşkil eder. Apia için ayrıca bk. Polyb. V. 77. 9.

¹⁵⁹⁵ Ksen. *Hell.* III. 1. 13; *Anab.* I. 6. 7; 9. 14; II. 5. 13; III. 2. 23.

Genç Kyros ve Daskyleion satrabı Pharnabazos, Mysia'lıları Pers otoritesi altına almak amacıyla çeşitli seferler düzenlemişlerdir (Ksen. *Anab.* I. 6. 6-7; 9. 14; *Hell.* III. 1. 13). Ancak Mysia'lıları krallığa tabi kılamadıkları anlaşılmaktadır.

¹⁵⁹⁶ Hell. Oxy. P. XI (VI). 5; ayrıca bk. Bruce 1967, 136.

¹⁵⁹⁷ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 2.

adlandırılan bir mevkie ulaştı¹⁵⁹⁸. Buraya hücum etti; ancak saldırı girişimi başarısızlıkla sonuçlandı, birliğiyle hareketine devam etti. Yağmaya maruz kalmamış bölgenin büyük kısmını harap etti. Yüksek ve tahkimli bir tepenin üzerinde kurulmuş Gordion'a geldi, burada karargah kurup altı gün kaldı. Bu süre zarfında düşmana taarruz etti; ancak bölgenin idaresiyle sorumlu (*eparkhos*) Pers Rhathines/Rhathanes'in¹⁵⁹⁹ direnişi ve karşı atağı nedeniyle herhangi bir başarı kazanamayınca orduyu, Spithradates'in isteği nedeniyle Paphlagonia'ya sevk etti¹⁶⁰⁰. Spithradates Paphlagonia'ya geçildiği takdirde Paphlagonia kralı Otys/Gyes'i¹⁶⁰¹ Pers kralı II. Artakserkses'ten ayırıp Spartalılarla müttefiklik kuracağına dair vaatte bulunmaktaydı. Zira Paphlagonia kralı Gyes sembolik olarak dostluğunu sürdürmesine rağmen, aslen II. Artakserkses'in emirlerine itaat etmemekteydi. Dolayısıyla bunun fark edilip ağır cezaya çarptırılmaktan ya da öldürülmekten korkmaktaydı (Ksen. *Ages.* III. 4). Agesilaos ise, vasal kralları imparatorluktan ayırarak Küçük Asya'da Pers gücünü zayıflatmayı planlamaktaydı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 2; 41). Peloponnesos ile müttefikleri Phrygia ve Paphlagonia sınırında kamp kurdular. Agesilaos, Spithradates'i Gyes'e gönderdi. Zira Agesilaos görüşmek için çağırınca Paphlagonia kralı yanına gitmeyi reddetti. Spithradates onu ikna edip kendisiyle getirdi. Agesilaos, Spithradates'in gösterdiği yararlılık ve bağlılıktan ötürü Spithradates'in Kyzikos'ta bulunan kızıyla Paphlagonia kralı Gyes'in evlenmesi hususunda aracılık etmek suretiyle ona minnettarlığını gösterdi¹⁶⁰². Agesilaos kıştan dolayı yeterince erzak bulamamaktan korktuğundan Paphlagonia'lularla bir anlaşma yapıp emrindeki kuvvetleri hızla deniz kıyısına doğru sevk etti. Askerlerini daha az yoracağından Sangarios'u (Sakarya Irmağı) aşmayı planlamaktaydı. Gyes, Agesilaos'a 1.000 süvari ve 2.000'den fazla piyade getirdi¹⁶⁰³. Agesilaos orduyu Mysia'daki Kios'a (Gemlik) yönlendirdi, burada on gün kaldı. Olympos yakınlarında ihanetlerine misilleme olarak Mysia'lılara zarar verdi. Ardından Phrygia sahil boyunca ilerleyip Miletouteikhos'a saldırdı; ancak komutasındaki büyük orduya rağmen,

¹⁵⁹⁸ Leonton Kephalaı lokalizasyonu bilinmemekle birlikte antik yazarlar bu yeri farklı şekilde zikretseler de Phrygia'da olduğu hususunda hem fikirlidir: Plutarkhos (*Them.* XXX. 2) κώμη Λεοντοκέφαλον; Appianus (*Mithr.* 74. 2) Λεόντων κεφαλή; Athenaios (*Deip.* II. 43f-b) Λέοντος κώμη; ayrıca bk. Bruce 1967, 140.

¹⁵⁹⁹ Ksenophon (*Anab.* VI. 5. 7; *Kyr.* VIII. 3. 32; *Hell.* III. 4. 13) Rhathanes'i Rhathines (Ραθίνης) şeklinde verir; Rhathanes adının tıpkı Spithradates gibi, çeşitli yazım formları söz konusudur. Ksenophon'un aktarımından Rhathanes'in Daskyleion satrabı Pharnabazos'un emrinde süvari birliğinin komutanlık mevkiini icra ettiği anlaşılmaktadır. Daskyleion satrabı Pharnabazos'un buyruktusuyla onbinlerin Bithynia'da ilerleyişini durdurmak amacıyla Spithradates'le birlikte süvari birliğini komuta etmiş (Ksen. *Anab.* VI. 5. 7); M.Ö. 396 yılında Daskyleion yakınlarında Agesilaos'u Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaios ve Rhathanes komutasındaki süvari birliğiyle bozguna uğratmıştır (Ksen. *Hell.* III. 4. 13).

¹⁶⁰⁰ Hell. Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 3-5; Ksen. *Hell.* IV. 1; Plut. *Ages.* XI. 1.

¹⁶⁰¹ Paphlagonia kralının adının çeşitli formları bilinmektedir: Γύης (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4); Ὀτυσ (Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-14 'on bir kez'); Κότυς (Ksen. *Ages.* III. 4; Plut. *Ages.* XI. 1-3); Θύς (*FGrHist* II B 115 F 179 'Theopompos' = Ath. *Deip.* IV. 144f-145a); Thuys (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 2-5; 3. 1-4); ayrıca bk. Bruce 1967, 142 vd.; Lafarga 2007, 135.

¹⁶⁰² Ksen. *Hell.* IV. 1. 1-15; Plut. *Ages.* XI. 2-3.

¹⁶⁰³ Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-4; *Ages.* III. 4-5; Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-4; Plut. *Ages.* XI. 1-2

almaya muktedir olamadı ve ilerleyişine devam etti. Rhyndakos (Kocaçay/Manyas) Irmağı boyunca askeri hareketini sürdürüp Daskyleion satraplık merkezinin kıyısında yer aldığı Daskylitis (Manyas) Gölü'ne ulaştı¹⁶⁰⁴. Agesilaos, Miletouteikhos başarısızlığının ardından günümüz Hisartep mevkisine konumlanan Daskyleion'a saldırmayı göze alamadı. Daskylitis Gölü kıyısında ordugah kurdu¹⁶⁰⁵. Daskyleion coğrafik konumu; tahkimli surları ve garnizon askerleri¹⁶⁰⁶ tarafından sıkı bir şekilde korunmaktaydı. Dolayısıyla satraplık merkezi sadece aylar alacak uzun ve sıkı bir kuşatmayla zapt edilebilirdi. Ancak Agesilaos önemli miktarda insan kaynağı, erzak ve lojistik ihtiyacı gerektirecek böylesi bir kuşatmayı göze alamamış görünür. Zira antik kaynakların hiç birinde Agesilaos'un Daskyleion'u muhasara girişiminde bulunduğu dair bir girdi yoktur.

Sparta kralı, Daskylitis Gölü kıyısında *nauarkhos* Kheirikrates¹⁶⁰⁷ için denizci olarak denize açılmış ve emrinde beş *trieres*'le Hellespontos'u muhafaza eden Pankalos'u yanına çağırıldı. Pankalos hızlıca geldi ve *trieres*'leri Daskylitis Gölü'ne soktu (Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 4). Pankalos bu *trieres*'leri M.Ö. yak. 73 yılında Lucullus'un yaptığı gibi, dört tekerlekli yük arabalarıyla¹⁶⁰⁸ denizden Daskylitis Gölü'ne taşımış veya Propontis'ten Rhyndakos Irmağı boyunca bu nehrin Makestos'la (Susurluk/Simav Çayı) birleştiği koldan Makestos'a; oradan da Kara Dere'ye geçirip Daskylitis Gölü'ne girmiş olabilir¹⁶⁰⁹. Agesilaos'un gemileri istemesindeki neden Hellespontos Phrygia'sı ve civar bölgelerden gasp ettiği ganimetlerin en kıymetlilerini yükleyip Kyzikos gibi o sırada Sparta hakimiyetinde bulunan güvenilir yerlerde muhafaza edilmesi; ayrıca kara ordusuyla müşterek hareket eden Peloponnesos donanmasındaki mürettebatın ve önemli noktalarda konuşlanmış askerlerin üç-

¹⁶⁰⁴ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3; Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; ayrıca bk. Briant 2002, 639 vdd.

¹⁶⁰⁵ Bruce 1967, 146.

¹⁶⁰⁶ Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 3= *FGrHist* II A 66 F XVII (3); Arr. *anab.* I. 17. 2; ayrıca bk. Tuplin 1987, 235.

¹⁶⁰⁷ M.Ö. 395 yılında Agesilaos seferin başlangıcında Kyme'de *nauarkhos* görevine eniştesi Peisandros'u atamıştı (Ksen. *Hell.* III. 4. 27-29; Plut. *Ages.* X. 5). Buna rağmen Kheirikrates'in seferin sonlarına doğru görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Bruce 1967, 147).

¹⁶⁰⁸ M.Ö. yak. 73 yılında Lucullus, Daskylitis Gölü'nden geçen çok sayıda büyük gemiler arasından en büyüğünü ele geçirdi. Acil yardıma ihtiyaç duyan Kyzikos'a geçmek için bu geminin dört tekerlekli bir yük arabası ile denize kadar taşınmasını emretti. Gemiye denize indirterek içerisine yerleştiği bir grup Romalı askeri geceleyin Kyzikos kentine sokmayı başardı (Plut. *Luc.* IX. 5-6; daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007, 321-340).

¹⁶⁰⁹ Ephesos gümrük yasasına ilişkin yazıtın da doğruladığı üzere Rhyndakos Irmağı'ndan Propontis boyunca gemi seferleri yapılmaktaydı (Engelmann-Knibbe 1986, 9; *SEG* XLIII 752; XLIV 928 str. 22-26; Takmer 2003, 142 vdd.). Seyyahlar 18.-19. yüzyılda yaptıkları yolculuklar esnasında Marmara Denizi'nden Rhyndakos Irmağı boyunca Apolloniatis Gölü'ne (Uluabat) varmışlardır. J. B. Lechevalier (1800, 29) 1786 yılında İskele Kasabası'na yaklaşık 4 km mesafede olan Rhyndakos'a gemiyle geçmiştir. Daha sonra yaya olarak Apolloniatis Gölü'ne (Uluabat) kadar yolculuğunu sürdürmüş ve Prusa'a (Bursa) varmıştır. C. Texier 1833 ya da 1843 yılında yaptığı seyahatinde kendisine iştirak eden ekibiyle İskele Köyü'ne varmış ve ırmağın 6 km kadar içlerine ilerleyerek Rhyndakos Irmağı boyunca bir filikayla Uluabat Gölü'ne gitmek amacıyla yola koyulmuştur. İlk farkına varmadan Susurluk'a gelip Mihaliç'te (Karacabey) kalmış; ardından Uluabat Gölü'ne gelip demir atmıştır (Texier 2002, 241 vd.). J. A. R. Munro'nun (1912, 59) tahminine göre Kara Dere, Agesilaos'un *triereis*'leri transfer edebilecek kadar denizcilğe elverişliydi. Zira 20. yüzyılın başında bile nehir ve göl buna müsaitti. Bununla birlikte balıkçılar kendilerini denizden ayıran toprak şeridini, sandalları yük arabalarına yükleyerek geçmeyi tercih etmektedirler. Konuya ilişkin ayrıca bk. Maffre 2002, 6 vd.

retlerinin ödenmesi için taşınmasını sağlamak olsa gerektir. Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos emrindeki güçlü süvari birliğiyle her an saldırabilir; M.Ö. 396 yılındaki süvari savaşına benzer bir yenilgi yaşadığı takdirde ganimetlerin düşman eline geçmesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilirdi¹⁶¹⁰. *Hellenika Oxyrhynkhia* (fr. Lond. XXII (XVII). 4) yazarı, kışın yaklaşmasıyla Agesilaos'un Daskylitis Gölü'nden Mysia'ya geçtiğini; burada ilkbaharda geri gelmeleri koşuluyla askerleri terhis ettiğini ve kışı geçirmek üzere Kappadokia'ya gitmeye hazırlandığını aktarır. Agesilaos'un Kappadokia'ya geçmek için Karadeniz'den başlayıp Kilikia ve Phoikia'ya giden bir rota izlediğini belirtir¹⁶¹¹. Ne var ki, *Hellenika Oxyrhynkhia*'nın bundan sonraki kısımları tamamen yitik olduğundan olayların nasıl geliştiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Seferin ileri safhası Ksenophon'un genel hatlarıyla değindiği farklı anlatısından bilinir kılınmaktadır. Ksenophon (*Hell.* IV. 16) Agesilaos'un kışı Daskyleion civarlarında geçirdiğini belirterek tam tersi bilgide bulunur.

Daskyleion satrabı Pharnabazos, Agesilaos'un gücünün kaynağının ordusu ile onun meydan savaşındaki ustalığı olduğunu anlamıştı. Zayıf noktaları ise, iyi bir süvari birliğinin eksikliği, erzak tedariki ve müttefiklik kurabileceği ya da kendisine bağlı kılabilen kentlerin yoksunluğu idi. Zira Manyas Gölü çevresi güçlü kentlerden ziyade zengin köylerden meydana gelmekteydi. Ayrıca kıyıda ziyade iç kesimlerde yer alması ve demografik yapının çoğunluğunu Phrygia, Lydia gibi otokton halkların meydana getirmesi Hellen kolonizasyon hareketinin iç kesimlere yayılmasını engellemiş; Pers hakimiyetinin buralarda derinlemesine nüfuz etmesine vesile olmuştu. Bu suretle kıyıda uzaklaştıkça Hellespontos Phrygia'sındaki iç kentler ile yerleşimlerin Atina ve Sparta ile duygusal ya da savaş anında ittifaksal ilişkiler kurması pek mümkün olmamıştır. Bu sebeple küçük yerleşimlerin böylesi kritik durumlarda Hellenlerle örgütlenip Perslere karşı ayaklanma olasılıkları yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla Agesilaos Perslerin en güçlü eyalet merkezlerinden biri olan Daskyleion'da adamlarını her an bir saldırı tehlikesine karşı sürekli hazır ve tetikte tutmaktaydı¹⁶¹². Agesilaos ordusunun iâşesini, yaptığı akınlarla Daskyleion çevresinden temin etmek zorundaydı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 16). Bu bağlamda Pharnabazos'un Spartalıları iyice hırpalamadan önce bir meydan savaşını ciddi biçimde düşünmediği anlaşılmaktadır. Düşmanın tedarik malzemesi aramak için küçük gruplara bölündüklerinde tehlikeli olan ani, beklenmedik, vur kaç akınlarıyla yıpratma taktikini ya da karşı saldırı gibi dolaylı bir stratejiyi benimsedi. Spartalıları yakın takibe alarak potansiyel yiyecek kaynaklarına ulaştıkları sırada taciz etmek için ilk hamleyi onların atmalarını beklediği anlaşılır. Agesilaos'un adamları bir süre herhangi bir saldırıya uğramadıklarından erzak sağlamak için civar yerleşimlere dağılmaktaydılar. Daskyleion satrabı düşman

¹⁶¹⁰ Ayrıca bk. Bruce 1967, 147.

¹⁶¹¹ *Hell. Oxy.* fr. Lond. XXII (XVII). 4; konuya ilişkin ayrıca bk. Lehmann 1972, 385-398.

¹⁶¹² Sarıkaya 2015, 208 vd.

ordusunun tamda beklediği ihmalcı ve tedbirsiz davranışlarını yakaladığı anda bir ovada dağılık haldeyken iki tırpanlı araba ve 400 kadar süvariyle ansızın onların karşısına çıktı. Pharnabazos'un düzenli hücum hareketi karşısında Agesilaos'un 700 kadar askeri aceleyle toplandı. Agesilaos ise hoplitleriyle çokta uzakta değildi. Ancak Pharnabazos vakit kaybetmeden savaş arabalarını ön kanatlara dizdi; kendisi ise süvarileriyle arkadan gelerek saldırı emrini verdi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 16-18). Arabalar Sparta birliğinin arasına dalıp saflarını dağıtması üzerine Pharnabazos'un süvarileri yaklaşık 100 kişiyi öldürdüler. Geriye kalanlar Agesilaos'un bulunduğu yere kaçtılar (Ksen. *Hell.* IV. 1. 19-20). Bu olayın üzerinden iki ya da üç gün geçmişken Pers Spithrates, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un 160 *stadia* kadar ötede büyük bir köy olan Kaue'de kamp kurduğunu öğrendi ve durumu derhal Herippidas'a bildirdi. Antik yazarların aktarımlarına göre, Pharnabazos ordugahının kuşatılması ihtimalini göz önünde bulundurarak karargahını belirli bir yere kurmuyor, göçebeler gibi sürekli yer değiştiriyordu. Böylelikle konakladığı yeri gizli tutmaya çalışıyordu¹⁶¹³. Ancak yazarlar Pharnabazos'un yıpratma savaşının gereği uyarınca ordugahını sabit bir yerde kurmama taktiğini idrak edememiş; bunu Agesilaos'la savaşmaya cesaret edememe korkaklığına bağlamışlardır. Oysa burada esas amaç düşmandan orduyu ve atacağı hamleleri gizlemek olmalıdır. Herippidas, Agesilaos'tan 2.000 kadar *hoplitai* ve takriben aynı sayıda *peltastes* ile Spithrates'in süvarilerini, Paphlagonia ve Hellenlerden gönüllülerin kendi emrine ayrılmasını istedi. Agesilaos'un onayını alınca ve kestiği kurbanlar hayra alamet verince emrindeki orduyla yola çıktı. Ancak askerler arasından beklediği bir katılım gerçekleşmedi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 20-23). Gün doğarken Daskyleion satrabı Pharnabazos'un karargahına ani bir baskın yaptı. Ön karakollarda bulunan Mysia'lılar ağır kayıplara uğradılar. Düşman dağılıp kaçarken ordugah zapt edildi. Daskyleion satrabı Pharnabazos'a ait çok sayıda değerli eşya, kap-kacak ve bir miktar yük hayvanı ele geçti¹⁶¹⁴. Spithrates ile Paphlagonia'lılar zapt ettikleri ganimetleri alıp götürmeye kalkışınca Herippidas bu seferde başkomutanlık görevini icra ettiğinden ganimetleri toplama yetkisine dayanarak emrindeki orduyla yollarına çıkıp Spithrates ve Paphlagonia'lıların elinde ne varsa hepsini toplattı. Zira esir satan memurlara çok sayıda tutsak teslim etmeyi arzulamaktaydı. Ancak Spithrates ve Paphlagonia'lılar haksızlık ve hakaret dolu böylesi bir davranışa katlanamayarak geceleyin teçizatlarını toplayıp Sardeis'e Tissaphernes'in öldürülmesine iştirak eden Ariaios'un yanına gittiler. Spithrates

¹⁶¹³ Ksen. *Hell.* IV. 1. 25. Plutarkhos'un (*Ages.* XI. 3) aktarımına göre, Agesilaos ne direniş gösteren ne de gerçekten kendini savunan; bilakis taşınabilir değerli eşyalarıyla bir yerden diğer yere kaçan ya da çekilen Pharnabazos'un ülkesini harap etti.

¹⁶¹⁴ Ksen. *Hell.* IV. 1. 24; Plut. *Ages.* XI. 4.

ile oğlu Megabates ve Paphlagonia'luların Agesilaos'u terk etmeleri bu seferde Sparta kralının aldığı en ağır darbelerden biri oldu¹⁶¹⁵.

M.Ö. 394 yılının ilkbaharında Pharnabazos'a dostlukla bağlı ve o sıralar Agesilaos'un konuğu olan Kyzikos'lu Apollophanes aracılığıyla Daskyleion satrabı ve Sparta kralı arasında bir müzakere yapıldı. Bu görüşme Agesilaos'un isteği doğrultusunda gerçekleşti¹⁶¹⁶. Apollophanes, Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yanına gidip Agesilaos'un talebini; görüşmenin yapılacağı yeri ve günü bildirdi. Apollophanes, Daskyleion satrabı Pharnabazos'la önceden anlaştıkları yere geldi. Açık bir mekanda çimlerin üzerinde yapılan toplantıda¹⁶¹⁷ Daskyleion satrabı yaşça Agesilaos'tan büyük olduğundan söze önce başladı. Pharnabazos Atinalılarla savaşlarında Spartalılara gösterdiği destek-yardımların karşılığını, Spartalıların idaresindeki eyalet bölgesini talan edip yağmalamakla verdiklerini dile getirdi¹⁶¹⁸. Agesilaos Pers kralı II. Artakserkses ile eski müttefikliklerinin yerini şimdi savaşa bıraktığını bu seferin Daskyleion satrabının şahsına yapılmadığını; krala ait her şeyi düşman bilmek zorunda olduklarını belirtti¹⁶¹⁹. Agesilaos Daskyleion satrabı Pharnabazos'a Pers kralı II. Artakserkses'in hegemonyasından ayrılıp özgürlüğüne kavuşmasını; idaresindeki bölgeleri kimseye tabi olmadan yönetmesini; özgürlüğünün garantörü olarak kendilerinin dost ve bağlaşıklığını kabul etmesini teklif etti. Daskyleion satrabı Pharnabazos şayet Artakserkses başka bir *strategos* gönderip beni onun emrine verirse, dostunuz ve müttefikiniz olacağım; ancak *strategos* yetkisiyle beni donatırsa, sizinle bütün gücümle savaşacağım yanıtını verdi¹⁶²⁰. Kışın son günlerine doğru yapılan müzakere uyarınca Agesilaos bütün ordusuyla Hellespontos Phrygia'sından çekildi (Ksen. *Hell.* IV. 1. 38; 40). Thebe Ovası'na vardığında Artemis Astyrene Tapınağı'nın bulunduğu arazide ordugah kurdu. Rhodos'lu Timokrates'in Hellas'a götürdüğü para¹⁶²¹ hedefini ulaşmış, Hellenlerden bazıları Spartalılarla savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Bu

¹⁶¹⁵ Ksen. *Hell.* IV. 1. 27-28; Plut. *Ages.* XI. 4-7.

¹⁶¹⁶ Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30; *FGrHist* II B 115 F 21 'Theopompos'= Porphyry. bei Euseb. *PE* X 3 p. 465 BC. Plutarkhos (*Ages.* XII. 1) barış görüşmesini talep edenin Daskyleion satrabı Pharnabazos olduğunu dile getirir.

¹⁶¹⁷ Daskyleion satrabı Pharnabazos Pers gelenekleri uyarınca müzakereye maiyeti ve görkemli donanımıyla gelmişti. Uşakları altına halı sermeye davranınca Pharnabazos üzerinde pahalı ve süslü urbanları olmasına rağmen, Agesilaos'un sadeliği karşısında biraz utanarak o da olduğu gibi yere uzandı (Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30; Plut. *Ages.* XII. 2).

¹⁶¹⁸ Ksen. *Hell.* IV. 1. 33; Plut. *Ages.* XII. 2-3.

Ksenophon'un (*Hell.* IV. 1. 32-33; ayrıca bk. Plut. *Ages.* XII. 2-3) aktarımı uyarınca, Daskyleion satrabı Pharnabazos, Agesilaos ve ona refakat eden otuzlara şunları söyledi: Sizler Atinalılarla savaşırken ben sizin dost ve müttefikinizdim. Donanmanızı güçlendirmeniz için para sağladım; karada sizinle birlikte harp ederek düşmanı denize kadar kovaladım. Beni bir zamanlar Tissaphernes'i suçladığınız gibi, riyakârlıkla itham edemezsiniz. Size karşı bu şekilde davrandığım halde sizin yüzünüzden şimdi öyle bir duruma düştüm ki, vahşi hayvanlar gibi artıklarımızı toplamasam, kendi bölgede yiyecek bulamayacağım.

¹⁶¹⁹ Ksen. *Hell.* IV. 1. 34; Plut. *Ages.* XII. 3-4. Agesilaos konuşmasının başında bu durum için Hellen geleneklerinden bir örnek sunar: Hellas'ta insanlar birbirlerine konuk olurlar. Bunlar mensup olduğu kentler arasında savaş çıktığı zaman ulusal ordularının saflarında yer alır, gerektiğinde konukluk bağıyla bağlandıkları kimselerle dövüşürler ve birbirlerini öldürdükleri bile olur (Ksen. *Hell.* IV. 1. 34).

¹⁶²⁰ Ksen. *Hell.* IV. 1. 37; *Ages.* III. 5; Plut. *Ages.* XII. 4-5.

¹⁶²¹ Ksen. *Hell.* III. 5. 1; *Hell.* Oxy. fr. Lond. VII (II). 2-5; Paus. III. 9. 8; Plut. *Artaks.* XX. 3; *Ages.* XV. 6; Polyain. *strat.* I. 48. 3 'Konon'.

nedenle Spartalılar Epikdidas'ı Thebe'de konaklayan Agesilaos'a gönderip emrindeki orduyla derhal Sparta'ya dönmesini bildirdiler¹⁶²². Bunun üzerine Agesilaos, Euksenos'u *harmostes* görevine atayıp kentlerin güvenliğini sağlamak için emrine 4.000 kişiden fazla bir kuvvet verdi. Kendisi de büyük bir orduyla Kserkses'in Hellas'a geçmek için aldığı yolu izleyerek Hellas'a geçti¹⁶²³. Agesilaos Asya'dan çağrılıp Hellas'a dönerken bu durumu Lakedaimon'lulara has ünlü lakonik sözle “*kral tarafından 30.000 okçuyla Asya'dan sürüldüğünü*” belirtir¹⁶²⁴.

Agesilaos'un Küçük Asya seferleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Sardeis ve Daskyleion eyalet merkezlerine kadar sokulup Tissaphernes¹⁶²⁵ ve Pharnabazos'un¹⁶²⁶ ordugahlarındaki teçhizatları ele geçirecek kadar satraplara kısa süreli ciddi zararlar verdiği bir gerçektir. Ancak askeri edimleri Hellen antik yazarların Hellenleri daha güçlü kılmak ve Sparta kralı Agesilaos'un önder olarak imgesini büyütme amacıyla abartılı anlatıların¹⁶²⁷ aksine Pers imparatorluğunun gücünü sarsacak boyutlarda değildir; bilakis yağma akınlarıyla Pers otoritesini kırmanın ötesine gidememiş gözükmektedir¹⁶²⁸. Zira ne satrapların bir daha toparlanmasını engelleyecek Granikos gibi kesin bir zafer ve ağır bir kayıp ne de imparatorlukta ilhak edip yandaşlığını kazandığı ya da zapt ettiği bilinen herhangi bir kent söz konusuydu¹⁶²⁹.

¹⁶²² Ksen. *Hell.* IV. II. 1-4; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 4; Diod. XIV. 83. 1; Plut. *Ages.* XV. 1-6; *Artaks.* XX. 4; Paus. III. 9. 12; Polyain. *strat.* I. 48. 3 ‘*Konon*’.

¹⁶²³ Ksen. *Hell.* IV. 2. 5-8; Diod. XIV. 83. 3-4.

¹⁶²⁴ Zira Pers sikkeleri üzerine okçu gravürü darp edilmişti (Plut. *Artaks.* XX. 4; *Ages.* XV. 6; *mor.* III. 211 b: *Apophtheg. Lacon.* 40).

¹⁶²⁵ Ksen. *Hell.* III. 4. 24; *Ages.* I. 32; *Hell. Oxy. P.* XI (VI). 4-6; Corn. Nep. *Ages.* XVII. 3. 4-6; Plut. *Ages.* X. 3.

¹⁶²⁶ Ksen. *Hell.* IV. 1. 24; Plut. *Ages.* XI. 4.

¹⁶²⁷ Isokrates (*Paneg.* 145) Agesilaos'un Kyros'un ordusunun yardımıyla Halys Irmağı'nın ötesindeki bütün teritoryumu ele geçirdiğine değinir. Ksenophon (*Hell.* III. 1. 5; IV. 1. 41); Corn. Nepos (*Ages.* XVII. 4. 1) ve Plutarkhos (*Ages.* XV. 1; *mor.* III. 211 a: *Apophtheg. Lacon.* 38) Agesilaos'un Küçük Asya'da kazandığı başarılarından cesaretlenerek doğruca Merkez Asya'ya geçip Pers kralıyla savaşmayı; Susa ve Ekbatana'daki kraliyet hazinelerini ele geçirmeyi planladığını aktarırlar. Corn. Nepos (*Ages.* XVII. 3. 6) ve Plutarkhos (*Artaks.* XX. 3), Asya'daki savaşlarla Agesilaos'un herkesin gözünde fatih olarak görülecek ölçüde ünlendiğini belirtir. Bu nedenle Plutarkhos (*Comp. Ages. Pomp.* II. 3) onun Küçük Asya'da kazandığı ünü ve gücü İskender haricinde hiç kimsenin elde edemediğini dille getirir. Dio Khryssostomos (*Orat.* 56. 7) Agesilaos'un Büyük Kralla savaştığı sırada Sardeis civarındaki savaşta zafer kazandığını ve bütün aşağı Asya'nın kontrolünü kazandığını belirtir. Bu anlatılar sonraki yazarlarca da sorgulanmadan kabul görmüş ve geleneksel bir söyleme bürünmüştür. Doğu Roma imparatoru ve yazar Constantinus VII Porphyrogennitus (*de virt.* I. 239-240) cesareti ve stratejik kararlarıyla ünlenen Agesilaos'un büyük bir orduyla zafer kazanarak Asya'nın birçok yerine saldırdığını; şayet Spartalılar politik nedenlerden ötürü geri çağırmasalardı, Perslerin bütün krallığını son derece ciddi tehlikelere sokabileceğini belirtir.

¹⁶²⁸ Briant 2002, 638; Sarıkaya 2015, 211 vd.

¹⁶²⁹ Plutarkhos (*Comp. Ages. Pomp.* II. 3)'de Agesilaos'u Perslerle karşılaştırdığında sergilediği askeri üstünlük ve gücü, İskender dışında öncülerini ve çağdaşlarından hiç kimsenin edemediği şeklinde yüceltirken; ancak Atinalı Kimon'un askeri icraatlarıyla kıyaslandığında bunların küçük çaplı kazanımlar olduğunu açıkça kabul eder. Plutarkhos'a (*Kim.* IX. 3) göre, Agesilaos deniz kıyısında yaptığı kısa savaşta başarılı işlere imza atsa da, büyük bir kahramanlık gösteremedi. Zira Kimon'un *strategos*'luğu esnasında ne bir mektup taşıyıcısı (*grammatophoros*) ne de bir at denizden 400 *stadia* kadar içeri giremezken, Agesilaos Küçük Asya'dan geri çağrıldığında Pers vergi toplayıcıları (*phoroloi*) müttefik ve dost kentlerde rahatlıkla dolaşabilmekteydi. Sparta *harmostes*'i Derkylidas'ın M.Ö. 399-397 yıllarında Küçük Asya'da düzenlediği seferle kıyaslandığında benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Derkylidas, Aiolis ve Troas Bölgesi'nde çok sayıda kenti, bazen ikna yolu

Bunun yanı sıra bazı modern yazarlar, Agesilaos'un Daskyleion civarında gerçekleştirdiği yağma akınlarını satraplık merkezi Daskyleion'un kuşatılıp zapt edildiği; bu esnada eyalet merkezindeki satrabın sarayı gibi bazı yapıların yakılıp yıkıldığı şeklinde yorumlamışlardır¹⁶³⁰. Kült yolu ve arşiv odası olarak değerlendirilen alanda yapılan 2004 yılı kazılarında kuzeyde 33.92 m; güneyde ise 33.75 m bir alanı kaplayan yangın tabakası açığa çıkartılmıştır. Bu kazı alanında ele geçen seramik malzemelerin M.Ö. 400-375 yılları arasına ait olduğu düşünülmektedir¹⁶³¹. Bu nedenle Ksenophon'un (*Hell.* IV. 1. 33) ἂ δέ μοι ὁ πατήρ καὶ οἰκήματα καλὰ καὶ παραδείσους καὶ δένδρων καὶ θηρίων μεστοὺς κατέλιπεν, ἐφ' οἷς ἠὺφροαίνωμην, ταῦτα πάντα ὄρω τὰ μὲν κατακεκομμένα, τὰ δὲ κατακεκαυμένα/benim zevklerim olan babamın bana bıraktığı güzel hanelere/konutlara, ağaç ve av dolu parklara gelince hepsinin yakılıp yıkıldığına tanıklık etmekteyim ibaresinden hareketle yangın tabakası M.Ö. 395 yılına tarihlendirilmiştir¹⁶³². Ancak antik kaynakların aktarımından da anlaşıldığı üzere böylesi bir durumun o sırada gerçekleşmesi pek de ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Gerçekten Agesilaos, Daskyleion satraplık merkezini ilhak edip Pharnabazos'un sarayı ve doğal olarak saray içerisinde bulunan eyalet hazine dairesini ele geçirmiş olsaydı, Hellen antik yazarları Pers imparatorluğun Küçük Asya'da egemenliklerinin zaaflığını gözler önüne seren bu olaya detaylarıyla ya da en azından ana hatlarıyla da olsa mutlaka yer verirdi. Oysa Agesilaos'un bilhassa başarılı edimleri üzerinde duran Ksenophon, Cornelius Nepos ve Plutarkhos'un Sparta kralının Tissaphernes'in ve Pharnabazos'un karargahını zapt edilmesine değinip Daskyleion satrabının sarayının ele geçirilmesini atlamaları mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Daskyleion eyalet başkentini zapt eden bir muzaffer komutan olarak Agesilaos'un Pharnabazos'a ateşkes antlaşması yapmayı teklif etmesi de bu süreçle tezatlık oluşturmaktadır (Ksen. *Hell.* IV. 1. 29-30). Bu durum savaşta yenen ile yenilen arasındaki ilişkiye tamamen aykırıdır. Bununla birlikte Daskyleion'un coğrafik konumu nedeniyle bir yandan Manyas Gölü diğer taraftan tahkimli bir höyük üzerine konuşlandığından ve yüksek surlarla korunduğundan ya çetin bir saldırıyla ya da güçlü bir kuşatmayla ele geçirilebilirdi. Surlara saldırmak, yapılmaları haftalar ya da daha fazla zaman alacak kuşatma silahları gerektirecekti. Kuşatma işi, etrafını siperlerle ve kütüklerden yapılmış bir duvarla çevirmek, yani büyük tekerlekli kuşatma kulelerin ve ok fırlatan

---

bazen de savaşla dize getirerek Daskyleion eyalet bölgesinden kısa süreliğine ayırıp Sparta müttefikliğine dahil etmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 9-22; Isok. *Paneg.* 144. 3; Diod. XIV. 38. 2; Polyain. *strat.* II. 6. 1 '*Derkyllidas*'; Iust. VI. 1. 2-4). Bu suretle Daskyleion satrabı Pharnabazos'a ağır zayıat vermiştir (Ksen. *Hell.* III. 2. 1; Diod. XIV. 38. 2). Ancak Agesilaos'un bu seferleri esnasında askeri ve diplomatik bir başarı şeklinde değerlendirilebilecek Pers imparatorluğundan koparıp Sparta yandaşlığına kattığı kentlere dair kesin bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir.

¹⁶³⁰ Bakır 2003, 9; 2007, 170; 2012, 5; Coşkun 2005, 65 vdd.; İren 2010, 251 vd.; İren-Yıldızhan 2014, 211.

¹⁶³¹ Coşkun 2005, 65.

¹⁶³² Bakır 2003, 9; 2007, 170; Coşkun 2005, 65 vdd.; İren 2010, 251 vd.

katapult/mancınıklar, koçbaşları gibi makinelerin gerekliliği anlamına gelecekti. Ne var ki Spartalılar, Makedonyalılar gibi, kent kuşatma teknikleri bakımından usta değillerdi. Sparta savaş düzeni esas itibariyle meydan muharebesi ve teke tek savaşta ön plana çıkıyordu. Bu nedenle Agesilaos'un bunun için yeterli lojistiğinin ve kalifiyeli elamanının olduğu bilinmemektedir. Bunlar yapılsa bile, Daskyleion'u kuşatmak veya saldırmak o koşullar altında stratejik bir hata olurdu. Pharnabazos emrindeki orduyla eyalet başkentinde mevzilenmemişti, çevre yerleşimlerde serbestçe dolaşmaktaydı. Dolayısıyla güçlü süvarileriyle Agesilaos'un ordusunun etrafını çepeçevre sarıp saldırdığı takdirde, iki ateş hattı arasında kalacaklarından Spartalılar açısından kurtuluşu pek mümkün gözükmeyen son derece zor bir durum yaratabilirdi. Zira bir yandan hisardan Pers garnizonları ile arkadan Pharnabazos'un saldırıları diğer yandan kaçışlarını zorlaştıran Manyas Gölü ve Kara Dere arasında sıkışıp kalma olasılıkları vardı. Bunla birlikte muhasara uzadıkça Agesilaos yeni takviye birliklere, müttefiklere, erzaka ve maddi desteğe ihtiyaç duyacaktı. Buralarda büyük kentler olmadığından yardım alamayacağı gibi, Pharnabazos surların dışında olduğu müddetçe ordu iâşesini karşılamakta sürekli zorluk çekecekti. Oysa Pharnabazos'un yardımına eyalet bölgesindeki garnizon üslerinden ve Tissaphernes öldüğü için Sardeis gibi diğer satraplık merkezlerinden her an takviye birlikler gelebilirdi. Nitekim Agesilaos'un askeri hareketleri söz konusu edildiğinde genel izlediği taktik sabit bir savaş değil, hareketli çarpışmaydı. Sardeis ve Mysia'daki gibi, düşmanı şaşırabilir, meydan savaşı yapabilir, akınlar düzenleyip pususu kurabilirdi. Ancak Leonton Kephalaı, Gordion ile Miletouteikhos'ta olduğu üzere saldırılarla ele geçiremediği kentleri uzun süre kuşatarak alma girişiminde bulunmamaktaydı. Zira bunu gerçekleştirecek gerekli donanım ve teçizata sahip değildi.

Pharnabazos'un izlediği yıpratma stratejisi gereği Sparta ordusunun bir süre Daskyleion'un çevre köylerinde yağma hareketine göz yumduğu anlaşılmaktadır. Ksenophon (*Hell.* IV. 1. 33)'deki pasajında Agesilaos ve adamlarının eyalet başkenti Daskyleion'u zapt edemediklerini; bilakis ordu iâşesini karşılamak amacıyla civar köylere yaptıkları akınlarda yağmanın yanı sıra –muhtemelen Perslerin önde gelenlerinin oturduğu– bazı konutları yakmalarından Pharnabazos'un duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir¹⁶³³. *Konutlar/haneler* (οἰκήματα) çoğul verilerek Daskyleion satrabının sarayı anlamında değil; bilakis köylerdeki evleri betimlemek amacıyla kullanıldığı aşıkardır. Zira Ksenophon gerçekten satrabın sarayını belirtmek isteseydi (*Hell.* IV. 1. 15:)'deki pasajında yaptığı üzere açıkça οἰκήματα yerine βασιλεία kelimesini kullanması beklenirdi. Sonuç itibariyle art arda yenilgilerin yaşandığı

¹⁶³³ Ayrıca bk. Ksen. *Hell.* IV. 1. 16; Briant 2002, 640.

Daskyleion seferleri esnasında iddia edilenlerin aksine eyalet başkenti Daskyleion'un kuşatılıp zapt edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır¹⁶³⁴.

4.15. Daskyleion Satrabı Pharnabazos ile Atinalı Konon önderliğinde Knidos Deniz Savaşı ve Sonrası

Pers kralı Artakserkses II Mnemon, M.Ö. 394 yılında Daskyleion satrabı Pharnabazos'u satraplık vazifesinin yanı sıra Küçük Asya kıyı kentlerinin *strategos*'u yetkisiyle donattı¹⁶³⁵. M.Ö. 394 yılında, Temmuzun son günleri ya da Ağustosun ilk günlerinde, Sparta ve müttefiklerinin deniz gücünü kırmak amacıyla emirlerine verdiği kral donanmasından Daskyleion satrabı Pharnabazos Fenike; Atinalı Konon da Hellen gemilerinin *nauarkhos*'lüğüne üstlendi (Ksen. *Hell.* IV. 2. 11). Pharnabazos ve Konon doksan gemiden fazla *trieres*'le Khersonesos'ta Loryma'da demir atmışlardı. Bu esnada Sparta donanmasının Knidos'ta bulunduğu haberini alınca derhal savaş hazırlığına başladılar. Sparta amirali Peisandros Knidos'tan seksen beş gemiyle yola çıktı ve Khersonesos'ta Physkos'ta demir attı. Yelken açan bir grup kral donanmasına orada aniden saldırarak büyük avantaj kazandı¹⁶³⁶. Ne var ki, Pers filosunun geride kalanları yardıma gelince durumun seyri değişti. Peisandros donanmasını Konon'un komutasındaki gemilerin karşısına dizdi. Ancak Konon gemileri sayıca çok fazla olmasından ötürü sol kanattaki Sparta müttefiklerinin hepsi kaçtı. Peisandros sonuna kadar dirense de, birkaç mahmuz darbesi alan gemisi sahile itildi. Mürettebatın büyük kısmı kıyıya kaçışırken Peisandros savaşarak can verdi (Ksen. *Hell.* IV. 2. 12). Konon ise Lakedaimon'luları karaya kadar takip etti ve *trieres*'lerden eli tanesini zapt etti. Tayfalarına gelince büyük kısmı sahile kaçtı ve 500'e yakını tutsak edildi¹⁶³⁷.

Knidos yenilgisi ada ve kent devletleri üzerindeki Sparta hegemonyasının yıkılmasına ve deniz gücünü yitirmelerine yol açtı¹⁶³⁸. Daskyleion satrabı Pharnabazos, Konon'un önerisiyle kent kalelerinin tahkim edilmeyip garnizon yerleştirilmeyeceğini ve kentlerin özerkliğinin korunacağını beyan etti (Ksen. *Hell.* IV. 8. 2). Pharnabazos ve Konon bütün donanmayla Lakedaimon'luların müttefiklerine karşı yelken açıp kentlerdeki Sparta *harmostes*'lerini ve garnizonlarını bertaraf etmeye başladılar. İlk Kos'u ardından Nisyros ve

¹⁶³⁴ Sarıkaya 2015, 212 vdd.

¹⁶³⁵ Daskyleion satrabı Pharnabazos, Agesilaos'la yaptığı müzakerede II. Artakserkes'in kendisine *strategos* görevini vermesi suretiyle ancak kral safında savaşabileceğini; aksi takdirde Spartalıların tarafına geçeceğini belirtmişti (Ksen. *Hell.* IV. 1. 37; Ages. III. 5; Plut. Ages. XII. 4-5).

¹⁶³⁶ Diod. XIV. 83. 5-6; *FGrHist* III B 328 F 144-145 '*Philokhoros*'.

¹⁶³⁷ Knidos Savaşı için ayrıca bk. Diod. XIV. 83. 7; ayrıca bk. Corn. Nep. *Kon.* IX. 4. 3-5; Isok. *Paneg.* 154. 5; *Areop.* 65. 3-5; *FGrHist* III B 328 F 144-145 '*Philokhoros*'; *FGrHist* III C 1 688 F 30 (72-75) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 44b 20-42; Didym. *Dem.* X. col. 7. 7-8. 2; Plut. Ages. XVII. 2. 12; *Artaks.* XXI. 4; *mor.* III. 213 b: *Apophtheg.* *Lacon.* 60.

¹⁶³⁸ Diod. XIV. 84. 3; Plut. *Artaks.* XXI. 4. Cornelius Nepos'a (*Kon.* IX. 4. 4) göre, bu zafer sadece Atinalıların değil; aynı zamanda Sparta hakimiyetindeki bütün kentlerin özgürlüğünü güvence altına almaktaydı.

Theos'u Sparta bağlaştığından ayırdılar. Hemen ardından Khios'lular Sparta garnizonlarını kovup Konon'a katıldılar; aynı şekilde Mitylene; Erythrai ve Ephesos taraf değiştirdi¹⁶³⁹. Bu suretle Lakedaimon'lular deniz hakimiyetini kaybettiler. Daskyleion satrabı Pharnabazos, Ephesos'ta karaya çıkıp Konon'un emrine kırk *trieres* vererek belirlenen zamanda Sestos önlerine gelmesi talimatını verdi. Pharnabazos karadan Hellespontos Phrygia'sına gitmek üzere yola koyuldu (Ksen. *Hell.* IV. 8. 3). Zira Daskyleion satrabı Pharnabazos, Abydos ve Sestos'a saldırmayı planlamaktaydı. Knidos deniz savaşı ve akabinde gelişen olaylar esnasında Sparta *harmostes*'i Derkylidas Abydos'un Spartalılarla dost ve müttefik kalmasını sağladı (Ksen. *Hell.* IV. 8. 1-5). Küçük Asya ve adalardan kovulan Lakedaimon *harmostes*'leri Abydos'ta toplandı. Ardından Derkylidas Abydos'tan Sestos'a geçti. Khersonesos'ta Lakedaimon'lular sayesinde toprak sahibi nüfuzlu kimseleri ve Avrupa'daki kentlerden kovulan *harmostes*'lerin hepsini bu kez Sestos'ta bir araya getirdi (Ksen. *Hell.* IV. 8. 1-5). Vuku bulan bu yeni durum karşısında Pharnabazos, Abydos ve Sestos'a elçi yollayarak Spartalıları ülkelerinden kovmalarını; aksi takdirde onlara savaş açacağı uyarısında bulundu. Abydos ve Sestos'lular satrabın bu talebini reddedince, Konon'a onları denizden ablukaya almasını emretti. Daskyleion satrabı Pharnabazos da karadan Abydos teritoryumunu yağmalamaya koyuldu. Ancak kentin kuvvetli bir şekilde savunulması ve kışın bastırması nedeniyle Abydos'tan geri çekilmek zorunda kaldı. Pharnabazos Konon'a ilkbaharda büyük bir donanma kurabilmek amacıyla Hellespontos kentlerinin dostluğunu kazanabilmesi için çeşitli talimatlar verdi. Zira Spartalılar yüzünden satraplık bölgesinde kendi hakimiyetini sağlayamamaktaydı. Buna misilleme olarak savaşın seyrini Lakedaimonia'ya taşıyarak Spartalıların gücünü zayıflatıp böylelikle idaresindeki Daskyleion eyaletini kontrolüne almayı hedeflemekteydi (Ksen. *Hell.* IV. 8. 6). Bu yüzden kış boyunca ordu ve donanmadaki eksiklikleri giderdi. Pharnabazos bu sırada birçok gemi donatıp çoğunluğu paralı askerlerden meydana gelen büyük bir ordu kurdu (Ksen. *Hell.* IV. 8. 6-7). M.Ö. 393 yılının ilkbaharında Konon'la birlikte Melos'a yelken açtı, burayı Spartalıları karşı üs kullandı. Pherai'de kıyıya çıkıp kenti talan etti; daha sonra kıyı kentlerden başka birçok yere de çıkartma yaparak mümkün mertebe tahrip etti. Ancak limanların azlığı; düşman müdahalesi ve erzak sıkıntısından çekinerek istila ettiği yerleri çabucak terk edip Kyklades adalarına ilerledi. Kythera adasında Phoinikos'a demir atıp saldırı

¹⁶³⁹ Diod. XIV. 84. 3; Ksen. *Hell.* XIV. 8. 2.

Erythrai danışma ve halk meclisinin Konon'la ilgili aldığı kararname uyarınca; Konon'a Erythrai *proksenos*'u ve hayırhahı; önde oturma hakkı (*proedria*), savaş ve barışta bütün malların ihracatında (*eksagoge*) ve ithalatında (*esagoge*) vergiden muafiyet imtiyazı, kentin vatandaşlığı gibi çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır (*Syll*³ 126= *I.Erythrai und Klazomenai* 6). Ephesos ve Samos'lular da Konon'u heykelini dikerek onurlandırmışlardır (Paus. VI. 3. 16). Atinalılar Knidos deniz savaşının ardından, M.Ö. 394/393 yılında, hem Konon'un hem de M.Ö. 405 yılında Aigos Potamoi yenilgisinin hemen akabinde Konon'un Kıbrıs'ta yanına sığındığı Salamis kralı Euagoras'ın heykelini dikmişlerdir (Isok. *Euag.* 56-57; Paus. I. 3. 2). Salamis kralı Euagoras'ın için Atinalılar aldığı onur dekreti için bk. *IG* II² 20; Rhodes-Osborne 2007, 50-54 n° 11 a-b.

hazırlıklarına başladı. Kythera'lılar surları teslim edince yapılan anlaşma uyarınca, ada ahalisini Sparta'ya gönderdi. Burada bir garnizon bırakıp Korinthos'a yelken açtı. Kentin bağılaşıklığını kazandıktan sonra krala bağılılıklarını gösterip Spartalılarla savaşımını sürdürmeleri için Korinthos'lulara yüklü miktarda para ödeyerek Küçük Asya'ya dönüş hazırlığına başladı¹⁶⁴⁰. Bu sırada Konon Daskyleion satrabına Spartalılardan öç almanın en iyi yolunun M.Ö. 404 yılında yıktıkları Pire surlarını inşa edilmesi ve Atinalılarla dostane ilişkiler içerisine girilmesi olduğunu belirtti. Bunu gerçekleştirebilmesi için masraflarını adalardan karşılamak suretiyle donanmanın komutasını kendisine devretmesini rica etti. Daskyleion satrabı Pharnabazos, Konon'a surların örülmesi için yüklü miktarda para temin ederek Atina'ya gönderdi¹⁶⁴¹.

Atinalı Konon Daskyleion satrabından temin ettiği paralarla Atina surlarını inşa ettirirken diğer yandan da emrine verilen donanma sayesinde adalar ve kıtadaki kıyı kentleri Sparta yandaşlığından çıkarıp Atinalılarla dost kılmaktaydı. Konon'un öngördüğü gibi bu edimleri Sparta'nın Hellas'taki otoritesine ve siyasi iktidarına zarar vermekteydi. Spartalılar ise, Sardeis satrabının taraftarlığını ya da sempatisini kazanmak şeklinde karşı bir strateji geliştirdiler. M.Ö. 392 yılında Antalkidas Sardeis satrabı Tiribazos'un yanına gönderildi¹⁶⁴². Antalkidas Tiribazos'un yandaşlığını kazanamasabile, en azında Konon'a para desteğinin önüne geçmesi beklenmekteydi. Bununla birlikte Antalkidas'ın asıl misyonu Pers kralı II. Artakserkses'le barış yapmaktı¹⁶⁴³. Durumdan haberdar edilen Atinalılar da barış müzakeresine katılmak üzere müttefiklerinden meydana gelen bir elçi heyetini Konon eşliğinde Sardeis'e gönderdiler. Barış maddelerinden bazıları Atina ve müttefiklerinin çıkarlarına ters düştüğünden anlaşma sağlanamadı¹⁶⁴⁴. Tiribazos gerçekte Spartalıları desteklese de, kralın onayını almadan bu niyetini icraata dökmeye göze alamamaktaydı. Bununla birlikte Lakedaimon'lulara donanma kurmaları için gizlice para sağladı. Atina ve Spartalıların deniz gücünü eşitleyerek Atinalıları barışa zorlamak istiyordu. Bir yandan da başarılarını kıskandığı Konon'u yanına çağırtı. II. Artakserkses'e karşı geldiği; kralın teçhizatını Atina kenti için kullandığı; Spartalıların haklı olduğu şeklinde çeşitli mazeretler ileri sürerek Konon'u tutuk-

¹⁶⁴⁰ Ksen. *Hell.* IV. 8. 7-8; Diod. XIV. 84. 4-5; ayrıca bk. Sealey 1993, 43.

¹⁶⁴¹ Ksen. *Hell.* IV. 8. 9-10; Diod. XIV. 85. 2-3; Corn. *Nep. Kon.* IX. 4. 4-5; Plut. *Ages.* XXIII. 1; *mor.* III. 213b; *Apophtheg. Lacon.* 60; *FGrHist* III B 328 F 146 'Philokhoros'; Didym. *Dem.* X. *col.* 7. 52-62. Pire surlarının inşası için ayrıca bk. *Syll*³ 124-125= *IG* II² 1656-1657; Rhodes-Osborne 2007, 46-48 n° 9. M.Ö. 327/326 yılına tarihlenen ve Rhodos'lu Memnon'un onur dekreti şeklinde zikredilen yazıtta Atinalılar Daskyleion satrabı Pharnabazos ile oğlu Artabazos'un kentlerine yaptıkları iyilikleri dile getirmektedirler (*IG* II² 356 str. 24-29= Rhodes-Osborne 2007, 506-508 n° 98). Pharnabazos'un Atina'ya yaptığı hayırhahlıklardan hiç şüphesiz biri Konon'a verdiği para ve destekle Pire surlarının yeniden tahkim edilmesi olsa gerektir.

¹⁶⁴² Tiribazos antik kaynaklarda bazen Sardeis satrabı (Corn. *Nep. Kon.* IX. 5. 3 'praeerat') bazen de kralın *strategos*'u şeklinde zikredilir (Ksen. *Hell.* IV. 8. 12; Diod. XIV. 85. 3).

¹⁶⁴³ Ksen. *Hell.* IV. 8. 12; Diod. XIV. 110. 3-4; *FGrHist* III B 328 F 149 'Philokhoros'; Plut. *Ages.* XXIII. 1; *mor.* III. 213 b; *Apophtheg. Lacon.* 60; ayrıca bk. DeVoto 1986, 193; Briant 2002, 646.

¹⁶⁴⁴ Ksen. *Hell.* IV. 8. 13-15; *FGrHist* III B 328 F 149a 'Philokhoros'; Didym. *Dem.* X. *col.* 7. 7-8. 2; ayrıca bk. Gibson 2002, 114-117.

ladı¹⁶⁴⁵. Sardeis satrabı Tiribazos ve barış görüşmesi için gelen elçiler, II. Artakserkses'in yanına gitti. Tiribazos, Konon'u hapse attığını ve Spartalılara ilişkin görüşlerini kısmen dille getirdi; ancak II. Artakserkses'i ikna etmeyi başaramadı. Zira II. Artakserkses derhal Atina sempatzanı Struthas'ı deniz harekatıyla ilgilenmesi ve Spartalılarla savaşması için Ege'ye gönderdi¹⁶⁴⁶. Atinalıların ve Spartalıların kentler üzerinde egemenliklerini ve siyasi iktidarlarını sürdürme mücadelesi kıyasıya devam etmekteydi. Bununla birlikte Atinalılar, Pers kralının ve Daskyleion satrabının desteğini aldıklarından Spartalılara karşı açık bir üstünlük edinmişlerdi. M.Ö. 389 yılında Steiria'lı Thrasybulos'u kırk gemiden meydana gelen bir donanmayla Hellespontos'a yelken açtı¹⁶⁴⁷. Trakya'ya geçip Odrys Kralı (A)medokos¹⁶⁴⁸ ile kıyı bölgesine egemen Seuthes'i barıştırdı; ardından iki Trakya kralını Atina'nın dostu ve müttefiki yaptı¹⁶⁴⁹. Atinalıların Pers Kralı II. Artakserkses ve Daskyleion satrabı Pharnabazos'la aralarındaki dostluk Küçük Asya kentleriyle ilişkilerini olumlu yönde etkiledi.

¹⁶⁴⁵ Ksen. *Hell.* IV. 8. 16; Diod. XIV. 85. 3.

¹⁶⁴⁶ Ksen. *Hell.* IV. 17; Diod. XIV. 99. 1-5; ayrıca bk. Waters 2014, 186 vd.

M.Ö. 391-388 yılları arasında tarihlenen Miletos ve Myous arasında yaşanan sınır çatışmasıyla ilgili yazıtta 'Ionia satrabı Struses' / ὁ ἐξαίτραπέυσας τῆς Ἰωνίης Στρούσης şeklinde zikredilir (*Syll*³ 134= *I.Priene* n° 458 a str. 3-4; b str. 29-30). Miletos ve Myous (Avşartepe) Maiandros Ovası'ndaki topraklar hususunda anlaşmazlık patlak verince sorunun çözüme kavuşturması için II. Artakserkses'e başvururlar. Kral bu meseleyle ilgilensin diye Struthas'ı görevlendirir. Struthas Erythrai; Khios; Klazomenia; Lebedos; Ephesos gibi Ionia kentlerinden yargıçları tayin eder. Yargıçların oluşturduğu mahkemenin aldığı kararı yürürlüğe geçirir. Bu yazıtta Struthas her ne kadar Ionia satrabı şeklinde adlandırılrsa da, satrap kavramının *hyparkhos* manasında kullanıldığı örneklerden de bilindiği üzere Lydia eyaletinin alt satraplık bölgesinden biri olan Ionia'ya *hyparkhos* yani satrap yardımcısı olarak atandığı aşikardır. Ksenophon'un (*Hell.* IV. 8. 17) anlatısından bilindiği üzere II. Artakserkses, Struthas'ı kıyı kentlerle ilgilenmesi için / Στρούθαν καταπέμπει ἐπιμελησόμενον τῶν κατὰ θάλατταν göndermiştir. Ksenophon'un Struthas'ın Küçük Asya'ya geçtiği vakit gerçekleştirdiği icraatlarına bakıldığında kralın onu daha ziyade askeri bir yetkiyle donattığı anlaşılmaktadır. Keza Diodoros'un (XIV. 99. 1-5) aktarımından Struthas'ın kıyı kentlerin *strategos*'u göreviyle / Ἀρταξέρξης μὲν Στρούθαν στρατηγὸν κατέπεμψεν ἐπὶ θάλατταν atandığı bilinmektedir.

¹⁶⁴⁷ Atinalılar aslında Thrasybulos'u Rhodos'a demokrasi yandaşlarına yardıma göndermişlerdi. Ancak Thrasybulos iki ana sebepten ötürü direkt Rhodos'a gitmenin gereksizliğine kanaat getirmişti. İlki adadaki Sparta ordusu ve oligarşik yandaşlarının hakkında kolayca gelinemeyeceğini bilmesiydi. Zira bunlar adada gerçekten tahkimli bir mevkiye konuşlanmışlardı. İkinci neden ise, Atina ve demokrasi partizanlarının ellerinde tutukları kentlerinin düşmana yenik düşme olasılığının zayıflığıydı. Keza bu kentler son derece iyi tahkim edilmenin yanı sıra sayıca düşmandan üstündüler. Bu nedenle Thrasybulos devlet çıkarlarına daha yararlı olacağı kanaatiyle Thasos'u (Taşöz) Atinalılara bağladı (*Dem. Lept.* XX. 59 [474-475]). Bu nedenle Atinalılardan bazıları Thrasybulos'u Rhodos yerine Hellespontos'a askeri çıkartma yaparak savaşın gerçek seyrini değiştirmekle suçlanmışlardır (*Lysias.* XXVIII. 5 [180]). Detaylı bilgi için bk. Perlman 1968, 264; Strauss 1984, 46 vd.; Arslan 2010, 152 vd.

¹⁶⁴⁸ Ksen. *Hell.* IV. 8. 26. Diodoros (XIII. 105. 3; XIV. 94. 2) ile Ksenophon'un (*Anab.* VII. 2. 32; 3. 16-17) eserlerinde bu Trakya kralının adı Medokos şeklinde zikredilir.

Seuthes ile Odrys kralının ilişkisi için ayrıca bk. Ksen. *Hell.* III. 3. 2; IV. 8. 26. Detaylı bilgi için bk. Archibald 1998, 122 dn. 136.

¹⁶⁴⁹ Ksen. *Hell.* IV. 8. 26; ayrıca bk. *Lysias* XXVIII. 5-6 [180]; Diod. XIV. 94. 2.

Kıydan on iki günlük uzaklıkta Trakya'nın iç kesimlerinde hüküm süren Odrys'ler ile Trakya'nın kıyı kesiminin hakimi Seuthes, önceleri Lakedaimon'lularla ittifak kurmuştu (*Ksen. Anab.* VII. 3. 16; *Hell.* III. 3. 2). Kıydan on iki günlük uzaklıkta Trakya'nın iç kesimlerinde hüküm süren Odrys'ler ile Trakya'nın kıyı kesiminin hakimi Seuthes, önceleri Lakedaimon'lularla ittifak kurmuştu (*Ksen. Anab.* VII. 3. 16; *Hell.* III. 3. 2). Thrasybulos öcülüğünde gerçekleşen Trakya ve Atina bağlaşıklığı Atinalılar açısından Küçük Asya Hellen kentleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmektedir. Bu anlaşmanın akabinde bazı Hellen kentleri Atinalılarla daha dostane ilişkiler içine girmişlerdir. Elbette kentlerin Atinalılara olumlu yaklaşımında Sparta'lı *harmostes*'lerin sert tutumları da önemli etmen olsa gerektir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Archibald 1998, 124 vd.

Bu bakımdan Thrasybulos Byzantion'a geçip boğazın çıkışına demir attı. Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinden “onda bir vergisi” (ἡ δεκάτη) almaya başladı. Ayrıca başını Arkhebios ile Herakleides'in çektiği Byzantion'luların hatırı sayılır kişileriyle diyalog kurarak Lakedaimon'luların kontrolündeki kenti zapt etti. Byzantion'daki oligarşik rejimi yıkıp yerine demokrasiyi getirdi¹⁶⁵⁰. Akabinde donanmasıyla Kalkhedon'a ilerledi. Kalkhedon'luların da dostluğunu kazandıktan sonra Hellespontos'tan ayrıldı¹⁶⁵¹.

Atinalılar Daskyleion satrabı Pharnabazos'la dostane ilişkileri neticesinde Byzantion'da konuşlanıp Karadeniz'den gelen ticaret gemilerden aldıkları gümrük vergisi ile Kalkhedon'u denetimleri altında tutmaları sayesinde İstanbul Boğazı ile Marmara'da Lakedaimon'luların gücünü bir nebze etkisiz hale getirmeye; ayrıca önemli ölçüde gelir elde etmeye başlamışlardı¹⁶⁵². Spartalılar, İstanbul Boğazı ile Marmara'daki kayıplarına karşın, Abydos ve Sestos'ta otoritelerini korumaktaydılar. Böylelikle Çanakkale Boğazı'na giriş ve çıkışları kontrol edebilme gücünü yitirmek istemediklerinden M.Ö. 388 yılında Derkyllidas'ın başarılı edimlerine rağmen, onu görevden alıp yerine Byzantion donanma komutanı Anaksibios'u Abydos *harmostes*'i atadılar. Anaksibios'un emrine üç *triereis* ve 1.000 paralı askere yetecek kadar ödenek vererek Hellespontos'a gönderdiler (Ksen. *Hell.* IV. 8. 31-33). Anaksibios bölgeye intikal edince topladığı paralı askerlerle karadan ilerleyip M.Ö. 399 yılında Derkyllidas'ın yaptığı gibi, Aiolis Bölgesi'ni Daskyleion satrabı Pharnabazos'un egemenliğinden ayırmaya çalıştı. Eş güdümlü olarak Abydos'a saldıran kentlere taciz ateşlerinde bulunup arazilerini talan etti. Komutasındaki gemilere üç Abydos gemisi de katarak denize açıldı. Atina ve müttefik gemilerine saldırdı. Bu nedenle Thrasybulos'un Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Byzantion ve Kalkhedon üzerinde kurduğu düzenin bozulmasından korkan Atinalılar derhal Iphikrates'i gönderdiler. Komutasına sekiz gemilik filo ve yaklaşık 1.200 hafif silahlı asker verildi. Iphikrates Khersosnesos'a gelerek bir süre korsan savaşı yapmakla yetindi. Iphikrates Anaksibios'un Antandros'a gittiğini haber alınca, Antandros'tan Abydos'a dönüş yolunda onu pusuya düşürdü. Anaksibios ile birlikte çeşitli kentlerden gelerek Abydos'ta toplanan Sparta'lı *harmostes*'lerden on ikisini çarpışma sırasında öldürdü. Bu savaşta Lakedaimon'lular çeşitli birliklerden meydana gelen takriben 1.200 kişiyi kaybettiler.

¹⁶⁵⁰ Dem. *Lept.* XX. 60-61 [475]; Ksen. *Hell.* IV. 8. 27; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 6 [180]; Dem. *Apat.* XXXIII. 5 vdd. [894]; Arslan 2010, 153 vd.

¹⁶⁵¹ Ksen. *Hell.* IV. 8. 27-28. Thrasybulos rotasını Lesbos'a çevirdi. Mytilene'de Spartalılarla cereyan eden savaşta Sparta *harmostes*'i Therimakhos'i öldürdü ve Lesbos Adası'nı Atina müttefiki yaptı. Ardından M.Ö. 388 yılında Rhodos'a geçti. Burada ordusunun ve donanmasının gücünü artırdı. Pamphylia'ya yelken açarak Eurymedon (Köprüçay) Irmağı'nın ağzında demir attı. Aspendos'lulardan vergi aldı. Ancak askerlerinin burada olay çıkarması sonucunda Aspendos'luların gece baskınına uğradı ve çadırında öldürüldü (Ksen. *Hell.* IV. 8. 28-31; Diod. XIV. 94. 3-4; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 8 [180]; Corn. Nep. VIII. 4. 3 “*Thrasybulos*”).

¹⁶⁵² Dem. *Lept.* XX. 60 [475]; Ksen. *Hell.* IV. 8. 31.

Kaçmayı başarabilenler ise, Abydos'a kadar Iphikrates'in askerleri tarafından kovalandılar. Bunun üzerine Iphikrates önce Khersonesos'a ardından da Kalkhedon ve Byzantion'a gitti¹⁶⁵³.

M.Ö. 387 yılında Pers kralı II. Artakserkses, Daskyleion satrabı Pharnabazos'u sadakat-bağlılığı; üstün hizmetleri ve görevindeki yetkinliğinden ötürü Susa'ya çağırdı. Mısır isyanının bastırılmasında Daskyleion satrabı Pharnabazos'un askeri deneyiminin gerekliliğine inanmaktaydı. Pharnabazos'un Susa'ya gitmesi sosyal ve siyasi statüsünü daha da artmasını sağladı. Zira ayaklanmanın bastırılmasında başkomutanlık yetkisinin verilmesinin yanı sıra, Pers kralı II. Artakserkses'in kızı Apama'la da evlendi¹⁶⁵⁴. Pharnabazos'un bu evliliğinden II. Artabazos dünyaya geldi. Pharnabazos'un Levant ve Susa'daki görev süresi boyunca Daskyleion satraplığına geçici süreliğine Pharnabazos'un en büyük oğlu Ariobarzanes getirildi¹⁶⁵⁵. Ariobarzanes babasının emrinde çeşitli vazifeler üstlenmiştir. M.Ö. 405 yılında Pharnabazos'un yanında üç yıl boyunca alıkoyduğu Atina elçilerini babasının buyruğunda Mysia'daki Kios'ta serbest bıraktı (Ksen. *Hell.* I. 4. 7). Olasılıkla Ariobarzanes kısmi süreliğine getirildiği Daskyleion satraplık mevkiisi hususunda anneleri Parapita'dan olma erkek kardeşleri kendisi için tehlike teşkil etmekteydi. Bu nedenle Ariobarzanes, Pharnabazos'un Merkez Asya'da bulunmasını fırsat bilerek erkek kardeşlerinden birini yönetimden uzaklaştırıp sürgüne göndermiştir. Sürgün edilen kardeşi M.Ö. 394 yılında Sparta kralı Agesilaos ile Pharnabazos'un yaptığı barış müzakeresine babasına iştirak ettiği esnada Agesilaos'la kurduğu konukluk (= *ksenos* [ξένος]) bağına güvenerek Sparta'ya Agesilaos'un yanına sığındı¹⁶⁵⁶.

Pers kralı Artakserkses II Mnemon'la barış koşulları hakkında görüşmek üzere gönderilen heyetler M.Ö. 387 yılında yurtlarına dönerken Antalkidas Spartalılar adına Pers kralıyla bir ittifak yaptı ve Tiribazos'la birlikte Küçük Asya'ya geri döndü¹⁶⁵⁷. Antalkidas Abydos'ta Sparta *harmostes*'i Nikolokhos'un Iphikrates ve Diotimos tarafından ablukaya alındığını öğrenince vakit kaybetmeden karadan Abydos'a ilerledi (Ksen. *Hell.* V. 1. 25). Bu esnada Iphikrates komutanlar arasından Demainetos, Dionysios, Leontikhos'u ve Phantias'ı Antalkidas'ın hareketlerini izlemeleri için yeterli miktarda donanma ve küçük bir orduyla bırakarak Byzantion'a yelken açtı. Ardından M.Ö. 388 yılında Thrasybulos'un Atinalıların

¹⁶⁵³ Ksen. *Hell.* IV. 8. 34-39; Polyain. *strat.* II. 24 "Antalkidas"; ayrıca bk. Arslan 2010, 156 vd.

¹⁶⁵⁴ Mısır Seferi için bk. Isok. *Paneg.* IV. 140; Diod. XV. 29. 1-4; Corn. *Nep. Dat.* XIV. 3. 4-5; Plut. *Artaks.* XXIV. 1. Daskyleion satrabı Pharnabazos'un Pers kralı II. Artakserkses'in kızıyla evlenmesi hususunda bk. Ksen. *Hell.* V. 1. 28; *Ages.* III. 3; Corn. *Nep. Kon.* IX. 2. 1-2; Plut. *Artaks.* XXVII. 7; *Alex.* XXI. 4; ayrıca bk. Berve 1926, n° 152 (Artabazos); Weiskopf 1989, 28; Pastor 2012, 368 dn. 12; Sealey 1993, 43.

¹⁶⁵⁵ Ksen. *Hell.* V. 1. 28; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 28 vd.

Antik kaynaklarda Ariobarzanes'in Pharnabazos'un oğlu ya da kardeşi olduğuna dair kesin bir ibare yoktur. Bundan hareketle bazı modern yazarlar, Ariobarzanes'in Pharnabazos'un kardeşi olduğunu iddia etmektedirler. Ancak Daskyleion'da *dynastes*'lik sistemine göre satrap ataması söz konusu olduğundan, Ariobarzanes'in daha ziyade oğlu olması yüksek ihtimaldir.

¹⁶⁵⁶ Ksen. *Hell.* IV. 1. 39-40; Plut. *Ages.* XIII. 1-4; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 31.

¹⁶⁵⁷ Ksen. *Hell.* IV. 8. 13-15; V. 1. 25.

saflarına çektiği; ancak tekrar Spartalıları destekleyen Kalkhedon'u kuşattı. Abydos'ta konuşlanmış Antalkidas ise, Kalkhedon'lulara yardıma gideceği haberini yayarak donanmayla geceleyin denize açıldı; ancak boğazı aşarken gizlice Perkote'ye gelip demir attı¹⁶⁵⁸. Antalkidas'ı takip eden Demainetos, Dionysios, Leontikhos ve Phantias ise, onun Perkote'de mevzilendiğinden habersiz Byzantion'a doğru ilerlediler¹⁶⁵⁹. Antalkidas düşmanın yanından geçtiğini görünce istikametini tekrar Abydos'a çevirdi. Zira Syrakusai ile İtalya'daki müttefiklerinin gönderdiği yirmi gemilik filonun kendisiyle buluşmak üzere Abydos'a varmak üzere olduğu haberini almıştı. Bunun yanı sıra Byzantion'da konuşlanan Iphikrates'e takviye güç olarak Kollytos'lu Thrasybulos'un Trakya'dan sekiz gemilik filosuyla harekete geçtiği bilgisi verildi. Spartalı gözetleyiciler Byzantion'a gitmek için Çanakkale Boğazı istikametine yelken açan sekiz gemilik filonun yaklaştığı malumatını verince Antalkidas derhal en hızlı on iki *triereis*'ini hazırlatıp Atinalılara pusu kurdu. Atina filosu yanından geçerken peşlerine düştü. İzlendiklerini fark edip kaçmaya başlayan düşmanın ağır gemilerine yetişmekte gecikmedi. Kafilesinin başındaki teknelerle önden kaçanları takip etmeyi sürdürdü. Bunları zapt edince arkadakiler, önden kaçanların yaklaştığını görerek umutsuzluğa kapıldılar. Böylelikle Byzantion'a yardıma giden bütün Atina gemileri yakalandı¹⁶⁶⁰.

Syrakusai'dan gelen yirmi gemi; Tiribazos'un idaresindeki İonia Bölgesi'nden; ayrıca Pharnabazos'un yerine Daskyleion satraplığına geçici süreliğine atanan Ariobarzanes'in Antalkidas'la var olan konukluk bağından ötürü gönderdiği gemiler Antalkidas'ın donanmasına katıldı. Böylelikle emrinde 80 gemiyi aşan bir filo oluştu. Sardeis satrabı Tiribazos'un yanı sıra, Pharnabazos'un Susa'ya gitmesiyle halef bıraktığı oğlu Ariobarzanes'in değişen Sparta yanlısı politikası Antalkidas'ın Hellespontos üzerinde tam bir egemenlik kurmasını sağladı (Ksen. *Hell.* V. 1. 28). Her ne kadar Atinalılar, İstanbul Boğazı kanalıyla Karadeniz ticaretini kontrollerinde tutsalar da Çanakkale Boğazı'nın Sparta'nın denetiminde olması onları son derece zor duruma sokuyordu. Çanakkale Boğazı'nda konuşlanmış Antalkidas,

¹⁶⁵⁸ Ksen. *Hell.* V. 1. 25; Polyain. *strat.* II. 24 "Antalkidas".

¹⁶⁵⁹ M.Ö. 386 yılına tarihlenen epigrafik bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Parion'lu Phanokritos Antalkidas'ın emrindeki gemilerin geçiş güzergahını gizlice Atinalı komutanlara bildirmiş; ancak Atinalı komutanlar ona güvenmediklerinden gemileri yakalayamamışlardır. Daha sonra Atinalılar Parion'lu Phanokritos'u bu yardımından ötürü onurlandırmışlardır (*IG II²* 29; *Syll³* 137; Tod 1985, 45-47 n° 116; Rhodes-Osborne 2007, 80-82 n° 19).

¹⁶⁶⁰ Ksen. *Hell.* V. 1. 27; ayrıca bk. Arslan 2010, 157 vdd.

Polyainos'un (*strat.* II. 24 'Antalkidas') anlatışına göre, Atinalılar Byzantion'da bulunan ve Kalkhedon'u kuşatmakla meşgul olan Iphikrates'e yardım etmek üzere bir Atina filosu gönderdiler. Bu filo Antalkidas'ın güçlü bir donanmayla Abydos'ta konuşlanması nedeniyle Tenedos'ta (Bozcaada) demir atmak zorunda kaldı. Bu esnada Antalkidas ise Kalkhedon'daki müttefiklerinin Iphikrates komutasındaki Atinalılar tarafından saldırıya uğradığını haberini alınca Kalkhedon'lulara yardım için Abydos'tan yelken açtı. Kyzikos yakınlarına geldiğinde düşmanın görüş alanı ve dikkatinden rahatlıkla gizlenebileceği bir körfeze gemilerini demir atıp Atinalılara pusu kurdu. Bu arada Tenedos Adası'ndan Antalkidas'ın hareketlerini gözleyen Atinalılar, bir an önce Byzantion'daki Iphikrates'le buluşmak üzere Çanakkale Boğazı'na yelken açtılar. Ancak Antalkidas'ın koyda gizlediği filosunu fark edemediler. Bu bakımdan koya yaklaştıkları esnada Antalkidas beklenmedik bir şekilde gemileriyle Atina filosu üzerine güçlü bir saldırı düzenledi. Gemilerden bir kısmını batırdı; diğerlerini ise ele geçirdi.

Karadeniz'den Atina'ya giden erzak yüklü gemilerin yolunu kesmeye ve onları müttefik limanlara sevk etmeye başlamıştı. Bu durum Atina'nın iaaşe sıkıntısı çekmesine ve kentteki hububat fiyatlarının artmasına yol açmaktaydı¹⁶⁶¹. Dolayısıyla Atinalılar, Lakedaimon'luların Daskyleion ve Sardeis satraplarının desteğiyle Aigos potamoi'da uğradıkları benzeri bir yenilgiye maruz kalmaktan korkmaya başladılar. Spartalılar açısından ise, Küçük Asya'da koşullar bir nebze lehlerine dönse de, Hellas'ta olaylar giderek kötüye gitmekteydi. Bu bakımdan her iki taraf barışın çıkarlarına daha uygun olduğu kanaatindeydi. Sardeis satrabı Tiribazos, Pers kralının barış için ileri sürdüğü koşulları öğrenmek isteyenleri yanına çağırdığı zaman bütün devletler temsilcilerini gönderdiler (Ksen. *Hell.* V. 1. 29-30). M.Ö. 386 yılında, tarihe 'Antalkidas' ya da 'Kral' Barışı şeklinde geçen anlaşmayı imzaladılar. Söz konusu barış koşulları uyarınca:

- Asya'daki kentler ile adalardan Klazomenai (Urla) ve Kıbrıs'ın Pers Kralı II. Artakserkses'e bağlı olması ve krala *phoros* ödemeleri¹⁶⁶²;
- Buna karşılık büyüklü küçüklü bütün Hellen kentleri ile adaların özgürlüklerinin ve bağımsızlıklarının (ἐλευθεροαὶ καὶ αὐτόνομοι) tanınması ve kentlerdeki dış güçlerin kurduğu garnizonların bertaraf edilmesi¹⁶⁶³;
- Sadece Lemnos, Imbros ve Skyros gibi eskiden beri Atinalılara bağlı olan adaların onların kontrolünde kalması;

şartıyla Artakserkses II Mnemon ile Hellenler uzlaşmaya vardılar. Pers kralı barış koşullarının yürürlüğe girmesinin garantörüydü. Anlaşmanın herhangi bir maddesini çiğneyenlere karşı paktı onaylayanların yardımıyla bütün kara ve deniz birliklerini sevk edecekti; gerekli bütün savaş masraflarını karşılayacaktı¹⁶⁶⁴. Böylelikle M.Ö. 479-478 yıllarından itibaren Pers hakimiyetinden çıkmaya başlayan Küçük Asya kıyı kentlerinin tekrar Pers boyunduruğuna girmesi uluslararası bir anlaşmayla resmen kabul edildi.

¹⁶⁶¹ Ksen. *Hell.* V. 1. 28; Lysias XXII. 14-15 [165].

¹⁶⁶² Ksen. *Hell.* V. 1. 31; *FGrHist* III C 1 690 F 28 'Dinon'= Plut. *Artaks.* XXI. 5; Diod. XIV. 110. 3 'Asya'daki her bir Hellen kentinin krala tabi; diğer bütün Hellenlerin bağımsız olması (*autonomos*) karar verildi'.

Bu sıralar Klazomenai'm geçirdiği siyasal bunalım (*IG* II² 1. 28) nedeniyle Pers kralı bu adanın kendisine bağlı olmasını adalete uygun bulmaktadır.

¹⁶⁶³ Ksen. *Hell.* V. 1. 31; Diod. XV. 5. 1; Arr. *anab.* II. 1. 4-5; ayrıca bk. *IG* II² 34= *Syll*³ 142 str. 6-16; *IG* II² 43= *Syll*³ 147 str. 7-14.

¹⁶⁶⁴ Ksen. *Hell.* V. 1. 31; Diod. XIV. 110. 2-3; XV. 5. 1; *FGrHist* III C 1 690 F 28 'Dinon'= Plut. *Artaks.* XXI. 5; *mor.* III. 213 b; *Apophtheg. Lacon.* 60; Isok. *Paneg.* IV. 115; *Euag.* IX. 68; ayrıca bk. Dem. *Rhod.* XV. 29 [199]; *Lept.* XX. 60 [475] dn. a; Isok. *de Pac.* 16 [162] dn. d; Paus. IX. 1. 4. 5; Schol. Ael. Arist. *Pan.* 111. 19; 172. 8; 17; *Tett.* 157. 16; 286. 13; 287. 3; Polyb. IV. 27. 5; VI. 49. 5. Konuya ilişkin ayrıca bk. *IG* II² 34= *Syll*³ 142 str. 6-16; *IG* II² 43= *Syll*³ 147 str. 7-14; Briant 2002, 649; Binder 2008, 292; Sealey 1993, 13 vdd.; Arslan 2010, 159.

4.16. Satrap İsyanı: Daskyleion Satrapları Ariobarzanes ile II. Artabazos'un Ayaklanmadaki Rollerini (M.Ö. 366-359/358)

Asya kıyısında ikamet edenler Perslere isyan ettiler; satrap ve komutanlardan bazıları ayaklanarak Artakserkses'e savaş açtılar. Eşz zamanda Mısır kralı Takhos da Perslere savaş açmaya karar verdi. Gemiler hazırlatıp piyadeler topladı. Hellen kentlerinden birçok ücretli asker tedarik etti. Lakedaimon'lular kendisiyle birlikte savaşmaları için ikna etti. Zira Artakserkses'in (M.Ö. 367 yılında) Susa müzakeresinde Messene'nin özerkliğini tanıması Spartalıların krala aralarını açmıştı. Perslere karşı ayaklanma patlak verdiğinde geniş kitlelere yayıldı. Kral savaş hazırlıklarına hız verdi. Zira Artakserkses aynı zamanda Mısır kralı, Asya Hellen kentleri, Lakedaimon'lular ve onların müttefikleri ve işbirlikçileri olan kıyı bölgelerinin yöneticileri satrap ve komutanlarla iki-üç cephede muharebe etmek zorundaydı. Satrap ve komutanlar arasında Mithradates'in ölümünde onun krallığını¹⁶⁶⁵ ele geçiren Phrygia satrabı Ariobarzanes ile ünlü akropolis ve kraliyet sarayına sahip Halikarnassos'ta önemli kentler ve tahkimli kaleleri tutan Karia dynastes'i Mausolos en fazla sivrilmişti. Aynı şekilde Mysia satrabı Orontes ile Lydia satrabı Autophradates de bahsedilmektedir. İonia'lılardan başka Lykia; Pisidia; Pamphylia, Kilikia; Kappadokia'lular ve bütün kıyı halklar da vardı. İsyan geniş bir alana yayıldığından kral gelirlerinin yarısı kesildi ve geriye kalanlar savaş harcamaları/sarfıyatı için eksik geldi (Diod. XV. 90. 1-4).

Satrap isyanlarına ilişkin Diodoros'un (XV. 90. 1-4) olayları genel hatlarıyla özetlediği bu anlatımı ve Corn. Nepos'un *Datames* (XIV) biyografisi dışında birbirini tamamlayan doğru dürüst bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Pompeius Trogus (*prolog.* X) onuncu kitabının içeriğinden satrap ayaklanmasına geniş yer ayırmasına rağmen, onun kitabını özetleyen Iustinus bu tarihsel olguya yer vermemiştir¹⁶⁶⁶. Antik yazarların eserlerinde kısaca değindiği bazı atıflar vardır; ama önemli ayrıntıların çoğu yitiktir. Dolayısıyla konu spekülasyonlara açıktır ve çoğu varsayımlara dayanmaktadır.

Daskyleion satrap atamalarında *dynastes*'lik sistemi uyarınca, M.Ö. 387 yılında Pharnabazos'un halefi oğlu Ariobarzanes yirmi yıllık görevi süresince babasından devraldığı işleri ve izlediği siyaseti devam ettirdi. Eyalet bölgesinde gücünü artırmak amacıyla diğer valilerle işbirliğinde bulundu; nüfuzunu batıya doğru yaydı ve Hellas'taki olaylara müdahil

¹⁶⁶⁵ Diodoros (XV. 90. 1-4) bu pasajında açıkça hata yapmıştır. Zira Mithradates, Ariobarzanes'in en büyük oğludur (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 4. 5; 10. 1; Val. Max. 9. 11 ext. 2).

¹⁶⁶⁶ Pompeius Trogus'un (*prolog.* X) eserinin özeti şu şekildedir: *Onuncu kitap Pers olaylarıyla devam etmektedir. Artakserkses'in Kıbrıs kralı Euagoras'la barış yapması; Akre kentinde Mısırlularla savaşa hazırlanması; bizzat kendisinin katıldığı Kadusia'lular ağır mağlubiyete uğratması; ilkin Paphlagonia satrabı Datames'in başlattığı Asya'da isyan eden memurlarını cezalandırması. Paphlagonia'luların kökenine değinildi. Ardından Artakserkses tarafından Hellespontos satrabı Ariobarzanes ve Armenia satrabı Orontes'in Şyria'de cezalandırıldı.*

oldu¹⁶⁶⁷. Bununla birlikte Pers kralı II. Artakserkses'in, kariyerinin ilk yıllarında Ariobarzanes'in askeri deneyimini yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. Zira Pers imparatorluğunun Küçük Asya'da yürüttüğü önemli askeri operasyonlar ve politik olaylarda komuta yetkisi Daskyleion ve Sardeis satraplarına verilmekteydi. Ancak Kıbrıs savaşının bütün sorumluluğu Sardeis satrabı Tiribazos ile Baktrios soyundan Artasyras'ın oğlu¹⁶⁶⁸ Orontes'e yüklenmiştir¹⁶⁶⁹. M.Ö. 385/384 yılına kadar II. Artakserkses'e bağlı ve askeri yardımlarda bulunan Euagoras Kıbrıs'ta müttefikleri haricinde sadece kendisinin topladığı 6.000 asker ve 90 *trieres* ile deniz ve kara gücünü artırması; Mısır kralı Akoris ile Karia *dynastes*'i Hekatomnos'la kurduğu gizli bağlaşıklığı sayesinde Pers kralına karşı ayaklandı¹⁶⁷⁰. II. Artakserkses isyanı bastırmakla donanma birliğinin komutasına Sardeis satrabı Tiribazos'u kara birliğinin komutasına ise, Orontes'i getirdi¹⁶⁷¹. Pers kralı II. Artakserkses bu vazifelerinden önce, M.Ö. yak. 401 yılında, Orontes'i Doğu Armenia, Tiribazos'u ise Batı Armenia eyaletine vali atamış; ayrıca her ikisini kızlarıyla evlendirme onuruna laik görmüştü¹⁶⁷². Ne var ki, Orontes'in Tiribazos'un başarılarını kıskanıp II. Artakserkses'e yazdığı gizli mektupta Sardeis satrabını savaşı sonlandırabilecekken gereksiz yere uzatmakla suçladı. Bunun üzerine M.Ö. 383 yılında Pers kralı Tiribazos'un tutuklanıp mahkemeye çıkartılmak üzere Susa'ya gönderilmesini buyurdu¹⁶⁷³. M.Ö. yak. 374 yılında Lydia satraplığına Autophradates'i atadı¹⁶⁷⁴. Ancak muhtemelen M.Ö. 380/379? yılında Sardeis satrabı Tiribazos'a ilişkin ithamlarının Susa'da

¹⁶⁶⁷ Weiskopf 1989, 35.

¹⁶⁶⁸ Orontes büyük ihtimal Kunaksa Savaşı'nda II. Artakserkses'in *ophthalmos*'u (kralın gözcüsü) görevini icra eden Baktria'lı Artasyras'ın oğluydu (Plut. *Artaks.* XII. 1; *OGIS* 264; ayrıca bk. 391-392; Stylianos 1998, 155; Binder 2008, 216 vd.).

¹⁶⁶⁹ Genç Kyros'un II. Artakserkses'i tahtan devirmek için açtığı savaşa iştirak etmiştir. Bu suretle II. Artakserkses'e ihanet etmiş; ancak Kunaksa savaşının akabinde krala bağlılığını tekrar sunmuştur. II. Artakserkses, Orontes'i kızı Rhodogune ile evlendirip Doğu Armenia'ya satrap tayin etmiştir (Ksen. *Anab.* III. 4. 8-13; Plut. *Artaks.* XXVII. 4; ayrıca bk. Klinkott 2005, 54). Daha sonra Armenia satraplık görevinden alınıp kısmen Daskyleion eyaletine bağlı Mysia'ya satrap ya da satrap yardımcılığı görevine getirilerek rütbesi indirilmiştir.

¹⁶⁷⁰ Diod. XIV. 110. 5; XV. 2. 1-3; 3. 4-4.1; 8. 1-3; 9. 1-2; *FGrHist* II B 115 F 103 '*Theopompos*'; ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 30 (72-74) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 44b 20-42; ordu ve donanma için bk. Isok. *Euag.* IX. 47-49; *Paneg.* IV. 141. Perslerin Salamis'i boyun eğdirişine ilişkin Babil kroniği için bk. Kuhrt 2007b II, 389 n° 55.

¹⁶⁷¹ Diodoros'a (XV. 2. 1-2) göre Pers kralı, Euagoras'a karşı yürütülecek sefer için uzun süre savaş hazırlıklarıyla meşgul oldu. Deniz ve karadan büyük bir askeri güç topladı. Ordusu süvarilerle birlikte 300.000 kişilik askerden ve 300'den fazla *trieres*'ten meydana gelmekteydi. Kara kuvvetlerine komutanı olarak eniştesi Orontes'i; deniz birliğine ise Persler nezdinde son derece saygın bir itibara sahip Tiribazos'u getirdi. Orontes ve Tiribazos, Phokaia ve Kyme'de komutayı devraldılar. Kilikia'ya ilerleyip oradan Kıbrıs'a geçerek savaşı büyük bir gayretle yürüttüler.

¹⁶⁷² Ksen. *Anab.* III. 5. 17; 4. 13; Pomp. Trog. *prolog.* X '*Orontes*'; *Anab.* IV. 4. 3; Diod. XIV. 27. 7 '*Tiribazos*'; Plut. *Artaks.* XXVII. 4; ayrıca bk. Osborne 1973, 518; Klinkott 2005, 54.

¹⁶⁷³ Diod. XV. 8-9; ayrıca bk. *FGrHist* II B 115 F 103 (9) '*Theopompos*'= Phot. *Bib.* 176. 120a14; Osborne 1973, 522-537; Weiskopf 1989, 20 vdd.; Stylianos 1998, 180-184; Waters 2014, 188-190.

Bu olaydan sonra Tiribazos'un kral nezdinde eskisi gibi olmasa da itibarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. II. Artakserkses'in komutasında yürütülen Kadusia seferine oğluyla birlikte iştirak etmiş; Persler büyük bir hezimete uğradıkları sırada tatbik ettiği kurnaz bir hileyle savaşın başarıyla sonuçlanmasını sağlamıştır (Plut. *Artaks.* XXIV. 1-5).

¹⁶⁷⁴ Weiskopf 1989, 39.

yapılan bir mahkemede asılsız çıkması; ayrıca Kıbrıs savaşındaki başarısızlığı nedeniyle Orontes'in adı dost listesinden çıkartılarak Armenia satraplığından alınıp büyük olasılıkla Daskyleion eyaletinin alt satraplık bölgesi olan Mysia'ya *hyparkhos/satrapes*¹⁶⁷⁵ olarak atanılmak suretiyle rütbesi indirilmiş olmalıdır¹⁶⁷⁶.

Daskyleion satrabı Ariobarzanes eyalet bölgesinde askeri, siyasi ve savunma sistemine öncelik verdi. Bilhassa Troias ve Hellespontos Bölgesi'nin kıyı kesimlerinde nüfuzunu pekiştirmek amacıyla askeri harekate ivme kazandırdı. Abydos ve Sestos'u tekrar kontrolü altına aldı¹⁶⁷⁷. M.Ö. 368 yılında Ariobarzanes Abydos'lu Philiskos'u yüklü bir parayla Hellas'a gönderdi. Barış müzakeresine girişmek için Thebai'lıları, müttefiklerini ve Spartalıları Delphoi'da toplamakla işe başladı. Ancak Thebai'lıların Messene'nin Sparta egemenliğinde kalmasına razı gelmeyince anlaşma yapılamadı. Bunun üzerine getirdiği parayla kuvvetli bir ordu topladı ve Spartalılarla birlikte savaşa katılmaya hazırlandı¹⁶⁷⁸. Daskyleion satrabı Ariobarzanes Spartalıların yanı sıra Atinalılarla da diplomatik ilişkilerini geliştirmişti. Atinalılar, Ariobarzanes ile satrabı hoşnut etmek amacıyla Abydos'lu Philiskos'a Atina vatandaşlığını bahsetmişlerdir (Dem. *Androt.* XXIII. 141). Ayrıca Ariobarzanes ile üç oğlunu; aynı zamanda onlara yakın Ariobarzanes'in emrinde *hyparkhos* görevini icra eden Abydos'lu Philiskos ve Agauos'u istedikleri ayrıcalıklarla onurlandırmışlardı (Dem. *Androt.* XXIII. 202). Daskyleion satrabı Ariobarzanes bir yandan Sparta ve Atinalılarla diplomatik ilişkilerini sürdürürken diğer yanda Kappadokia ve Kilikia satrabı¹⁶⁷⁹ Datames'le ortak çıkarları doğrultusunda işbirliği ve askeri destekte bulunarak eyalet bölgesinde hakimiyetini güvence altına almaktaydı. M.Ö. yak. 384 yılında Ariobarzanes, Paphlagonia kralı Thuys'a karşı düzenlenen seferde Datames'e

¹⁶⁷⁵ Diodoros (XV. 90. 3)'de Orontes'i Mysia satrabı (τῆς Μυσίας σατράπης) şeklinde zikretmektedir. Antik kaynaklarda satrap terimi eyalet valisi manasında kullanıldığı gibi, Ksenophon'un (*Hell.* III. 1. 10-12) Mania örneğinde olduğu üzere satrap yardımcısı yani *hyparkhos* anlamı için de tercih edilebilmekteydi. Dolayısıyla Orontes büyük olasılıkla satraptan ziyade Daskyleion eyalet valisinin emrinde satrap yardımcısı olarak atanmış olsa gerektir (Troxell 1981, 28; Briant 2002, 642).

¹⁶⁷⁶ Diod. XV. 11; ayrıca bk. Plut. *Artaks.* XXIV. 2; ayrıca bk. Troxell 1981, 27 vd.; Briant 2002, 321.

Orontes'in Mysia'ya gönderilme nedeni bilinmese de uzun süre Pers boyunduruğuna girmeyen ve Perslere sıklıkla mukavemet gösteren Mysia'lıları dize getirmek olsa gerektir. Zira Mysialıların büyük bölümü bağımsızdı ve krala tabi değillerdi (Ksen. *Hell.* III. 1. 13; *Anab.* I. 6. 7; 9. 14; II. 5. 13; III. 2. 23; *Hell.* Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 1). Genç Kyros ve Daskyleion satrabı Pharnabazos, Mysialıları Pers otoritesi altına almak amacıyla çeşitli seferler düzenlemişlerdir (Ksen. *Anab.* I. 6. 6-7; 9. 14; *Hell.* III. 1. 13). Ancak Mysialıları krallığa tabi kılamadıkları anlaşılmaktadır. Zira Agesilaos'un M.Ö. 395 yılındaki Daskyleion seferi esnasında Mysia'lıların henüz daha Pers egemenliğine girmediği anlaşılmaktadır (*Hell.* Oxy. fr. Lond. XXI (XVI). 1).

¹⁶⁷⁷ Ksen. *Ages.* II. 26; Corn. *Nep. Tim.* I. 3; ayrıca bk. Isok. XV. 108; 112 'ancak Ariobarzanes'ten bahsetmemektedir'. Weiskopf 1989, 34.

¹⁶⁷⁸ Ksen. *Hell.* VII. 1. 27; Weiskopf 1989, 35; Sealey 1993, 81; Heskel 1997, 123 vd.

¹⁶⁷⁹ Artakserkses II Mnemon, Büyük Kyros'tan itibaren vasal kral Syennesis tarafından yönetilen Kilikia'nın Leukosyroi (Beyaz Suriyeliler) tarafından ikamet edilen Kappadokia'ya kadar uzanan bir kısmını içine alan yeni bir satraplık bölgesi kurduğu anlaşılmaktadır. İdaresine savaşta cesareti ve yararlılığıyla kendini kanıtlamış Kamisares'i atamıştır (Corn. *Nep. Dat.* XIV. 1. 1). M.Ö. 385/384 yılında vuku bulan ilk Kadusia savaşı esnasında Kamisares ölünce II. Artakserkses, Kamisares'in eyalet bölgesine satrap olarak oğlu Datames'i geçirdi (Corn. *Nep. Dat.* XIV. 1. 2; ayrıca bk. Sekunda 1988, 39). Bununla birlikte Datames genellikle Kappadokia satrabı şeklinde zikredilmektedir (Diod. XV. 91. 2). Muhtemelen Kamisares Synnesis'in emrinde *hyparkhos*'luk görevini icra etmiş olsa gerektir (Sekunda 1988, 36).

yardım etti¹⁶⁸⁰. M.Ö. yak. 368 yılında II. Artakserkses, Datames'i Mısır seferi esnasında Katonia'lı Aspis'le muharebe etmek üzere Küçük Asya'ya geri gönderdi. Datames'in yürüttüğü bu seferde Ariobarzanes oğlu Mithradates komutasında takviye birlik yolladı; Mithradates savaşta esir edilen Aspis'i Datames'in emri uyarınca krala teslim etmek üzere Susa'ya götürdü (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 4. 5). Datames Akre'de bulunduğu sırada kraliyet hazinedarı Pandantes'in kralın Datames'e ilişkin gerçek niyetleri hususunda kendisini uyaran mektubu eline ulaştı. Krala hizmetten vazgeçti; ancak onurunu kirletmek istemediğinden düşüncelerini direk eyleme dökmeydi. Ordunun komutasını Magnesia'lı Mandrokles'e bırakıp eyalet bölgesi Kappadokia'ya geldi. M.Ö. yak. 368 yılında Paphlagonia'ya geçip komşu bölgeleri zapt etti. Ardından M.Ö. yak. 367 yılında Ariobarzanes ile krala karşı gizli bir anlaşma yaptı ve dostu Ariobarzanes'i korumak için tahkimli kentleri emniyet altına aldı¹⁶⁸¹. Daha sonra Pisidia'lılara saldırarak Kappadokia ve Daskyleion'da Akhaimenid hakimiyetini sağlamlaştırdı¹⁶⁸².

M.Ö. 366 yılında Daskyleion satrabı Ariobarzanes, Assos ve Adramyttion'u tekrar yönetimine dahil etti¹⁶⁸³. Ariobarzanes ile Lydia satrabı Autophradates'in aralarının bozulmasında Daskyleion eyaletine bağlı Troas ve Aiolis bölgelerinde bu iki kentin ele geçirmesinin önemli rol oynadığı savlanmaktadır¹⁶⁸⁴. Ancak antik kaynaklar Autophradates ile Ariobarzanes arasında eyalet sınırları hususunda çıkan herhangi bir çatışmaya değinmemektedirler. Gerçi Peloponnesos Savaşları esnasında Tissaphernes'in emrinde *hyparkhos* görevini icra eden Arsakes, Daskyleion eyaleti içerisinde yer alan Antandros ile Adramyttion'da sınır ihlalinde bulunduğu bilinmektedir. Arsakes Daskyleion satrabı Pharnakes'in M.Ö. 422 yılında Adramyttion'a yerleştirdiği Delos'luların ileri gelenlerinin dostluk ve ittifakını kazandıktan sonra kentten çıkartıp ok ateşine tutarak öldürmüştü (Thuk. V. 1; VIII. 108); ayrıca Antandros halkından ağır haraçlar (*phoros*) toplamıştı (Thuk. VIII. 108). Nitekim Daskyleion satrabı Ariobarzanes eyalet bölgesinde etki-nüfuzunu artırması ve arta kalan meseleleri zamanla halletmesi giderek güçlenmesini sağlamıştı. Kral Barışı'ndan sonra II. Artakserkses'in Sparta ve Atina'ya alternatif güç olarak Thebai'luları destekleyen bir politika izlemesine rağmen¹⁶⁸⁵, Ariobarzanes Atina ve Spartalılarla karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan bir siyaset izlemiştir. Pers kralı II. Artakserkses, kardeşi Genç Kyros'un Atina ve Sparta'dan aldığı askeri destekle; Küçük Asya'da satraplık gelirlerini ücretli asker toplamak ve ordunun teçhizat-levazımları için harcayarak kendisine açtığı ve krallığı tehlikeye sürükleyen böylesi bir savaşı

¹⁶⁸⁰ Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 5; Weiskopf 1989, 33.

¹⁶⁸¹ Corn. Nep. *Dat.* XIV. 5. 5-6; Diod. XV. 91. 2-7; Osborne 1973, 45.

¹⁶⁸² Corn. Nep. *Dat.* XIV. 6. 1-8.

¹⁶⁸³ Polyain. *strat.* VII. 26 'Ariobarzanes' (Adramyttion); Ksen. *Ages.* II. 26 (Assos).

¹⁶⁸⁴ Weiskopf 1989, 41 dn. 73.

¹⁶⁸⁵ Ksen. *Hell.* VII. 1. 33-35; Weiskopf 1989, 36.

önlemek amacıyla her türlü tedbiri aldı¹⁶⁸⁶. Bilhassa askeri ve idari alanda başarı gösteren satrap ve vasal kralların aşırı güçlenip sivrilmesine izin vermemekteydi. Zira II. Artakserkses M.Ö. 385/384 yılına kadar edimleriyle kendisine bağlılığını kanıtlayan Salamis’li Euagoras’ın kuvvetli bir ordu ve donanmaya sahip olmasıyla Kıbrıs’ı Pers imparatorluğundan çıkartacak savaşlarına da tanıklık etmişti. Bu bağlamda Daskyleion satrabının yükselişini kaygı verici bulmuş olmalıdır. Muhtemelen Lydia satrabı Autophradates’in Ariobarzanes’e ilişkin şikayetleri endişelerini tetiklemiştir. Ayrıca M.Ö. 367 yılında Susa’da Hellas elçileriyle gerçekleşen kongrede Thebai’lı Pelopidas’ın Sparta ve Atina aleyhinde yaptığı konuşmada olasılıkla onları destekleyen Ariobarzanes’e ilişkin şikayetlerini de II. Artakserkses’e dile getirmiştir¹⁶⁸⁷. Elbette bunlar birer varsayımdan ibarettir. Gerçekte Daskyleion satrabı Ariobarzanes’in Pers kralı II. Artakserkses’e isyan etmesinin nedenine ilişkin veriler sessizliğini korumaktadırlar. Bununla birlikte Ariobarzanes ya büyük emelleri ve ihtirasları ya da krala gösterdiği sadakat-bağlılığına rağmen, II. Artakserkses’in haksızca davranışlarına maruz kalması ayaklanmasındaki asıl etmen olsa gerektir.

Antik kaynaklarda isyancı terimiyle nitelendirilen¹⁶⁸⁸ Daskyleion satrabı Ariobarzanes’in başkaldırmasının nedeni gibi, ayaklanmanın nasıl cereyan ettiği ve sonlandırıldığına ilişkin veriler birbirleriyle bağlantısız bölük pörçük bilgi yığından ibarettir. M.Ö. 367/366 yılında Lydia satrabı Autophradates Adramyttion’da konuşlanan Ariobarzanes’i karadan ve denizden kuşattı. Autophradates kenti sıkı gözetim altında tuttuğundan Daskyleion satrabı ablukayı yarıp erzak ve adam ihtiyacını tedarik edememekteydi. Bu nedenle Ariobarzanes, komşu ada Pteleos’ta mevzilenen garnizon komutanına Autophradates’le temasa geçip ona adayı ihanetle teslim etmeye hazır olduğunu haber salmasını emretti. Herhangi bir hileden şüphelenmeyen Autophradates donanmayı adayı almaları için Pteleos’a yolladı. Filonun uzaklaşmasını fırsat kollayan Daskyleion satrabı Ariobarzanes, Adramyttion içinden bolca yiyecek ve asker temin etti¹⁶⁸⁹. Antik kaynaklarda bu kuşatmanın nasıl sonuçlandığı aktarılmasa da, Ariobarzanes aldığı yardımla muhasarayı kırdığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 367? yılında Datames’in en büyük oğlu Sysinas isyan hazırlıkları içindeki babasını terk edip II. Artakserkses’in yanına gitti. Datames’in bütün planlarından kralı bilgilendirdi. Bunun üzerine II. Artakserkses, Datames’e karşı düzenlenecek savaşın başkomutanlığına Lydia satrabı Autophradates’i atadı. Datames’in birçok savaşta askeri rüştünü ispatladığından Lydia

¹⁶⁸⁶ Weiskopf 1989, 42 vdd.

II. Artakserkses kardeşi Genç Kyros’la yaşadığı taht kavgasına benzer şeyelere oğulları da cüret edip krallığı savaşlar ve çarpışmalarla tehlikeye atmamaları için ölmeden önce Dareios’u resmen kral varisi ilan etti (Plut. *Artaks.* XXVI. 2).

¹⁶⁸⁷ Susa görüşmesi için bk. Ksen. *Hell.* VII. 1. 35-36; Diod. XV. 90. 2-3; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 42 vd.

¹⁶⁸⁸ Diod. XV. 90. 3; Dem. *Lib. Rhod.* XV. 9; Pomp. *Trog. prolog.* X; Weiskopf 1989, 26.

¹⁶⁸⁹ Polyain. *strat.* VII. 26 ‘Ariobarzanes’.

satrabının emrine büyük bir ordu vererek Kappadokia'ya gönderdi¹⁶⁹⁰. Ancak Datames savaş esnasında tuttuğu tahkimli yer sayesinde sayıca üstün olan Autophradates'in zafer kazanmasına fırsat vermedi. Lydia satrabı geri çekilerek Datames'le bir anlaşma yaptı. Ardından iki taraf II. Artakserkses'e elçiler gönderip kralla bir uzlaşmaya vardılar. Böylelikle kral, Datames'le savaşı sonlandırdı; Autophradates de ordusuyla Phrygia'ya çekildi¹⁶⁹¹.

Daskyleion satrabı Ariobarzanes'e karşı açılan seferi yürütme yetkisi ilkin Lydia satrabı Autophradates'e verilmiştir; ancak ayaklanmayı bastırmakta yetersiz kalınca iki cephede savaş sürdürülmüştür. Kara kuvvetlerinin komutasını Autophradates ve deniz birliğinin amiralliğini ise Karia *dynastes*'i Mausolos üstlenmiştir. M.Ö. 366/365 yılında kara ve denizden saldırıya uğrayan Daskyleion satrabı Ariobarzanes, Atina ve Spartalılardan yardım istedi. Atinalılar Konon oğlu Timotheos'u başkomutanlıkla¹⁶⁹²; Spartalılar ise, Agesilaos'u¹⁶⁹³ elçilik göreviyle donatıp emirlerine bir ordu vererek gönderdiler. Bununla birlikte Atinalılar Timotheos'a Pers kralıyla yapılan anlaşmayı ihlal etmemesini buyurdular (Dem. *Rhod.* XV. 9-10). Sparta kralı Agesilaos hizmeti karşılığında Ariobarzanes'ten peşin para talep ederken¹⁶⁹⁴; Atinalı Timotheos ülkesine taşıyabileceği mal-mülk edinmektense, kendisini takip eden vatandaşlara biraz toprak ve kentler verilmesini tercih etmişti¹⁶⁹⁵. M.Ö. 365 yılında Assos'ta Autophradates karadan; Mausolos ise 100 gemiden meydana gelen bir donanmayla denizden Ariobarzanes'i kuşatmaya aldılar. Ardından Mausolos donanmanın bir kısmıyla Daskyleion satrabının yönetimindeki Sestos'a saldıran Trakyalı Kotys'e askeri desteğe gitti (Ksen. *Ages.* II. 26). Ariobarzanes, Agesilaos ile muhtemelen Atinalı Timotheos'un emrindeki birlikleriyle kendi kuvvetlerini birleştirmesi sayesinde her iki kuşatmadan kurtuldu¹⁶⁹⁶. Ksenophon'a (*Ages.* II. 26-27) göre, Autophradates Sparta müttefiki olan Daskyleion satrabı Ariobarzanes'i Assos'ta muhasaraya aldığı esnada Agesilaos'un gelmesiyle kuşatmayı bırakıp kaçtı. Trakya

¹⁶⁹⁰ Corn. Nep. *Dat.* XIV. 7. 1-3.

Lydia satrabı Autophradates'in emrine 20.000 Pers süvarisi; 100.000 *kardakes* (Pers piyadesi); 3.000 sapancı; 8.000 Kappadokia'lı; 10.000 Armenia'lı; 5.000 Paphlagonia'lı; 10.000 Phrygia'lı; 5.000 Lydia'lı; 3.000 Aspendos'lu ve Pisidia'lı; 2.000 Kilikia'lı; 2.000 Captia'lı; 3.000 Hellen ücretli askerlerinin meydana getirdiği toplam 171.000 kişilik devasa bir ordu verilmiştir (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 8. 1).

¹⁶⁹¹ Corn. Nep. *Dat.* XIV. 8. 3-6; Sekunda 1988, 49 vdd.; Briant 2002, 660.

¹⁶⁹² Dem. *Rhod.* 15. 9; Corn. Nep. *Tim.* XIII. 1. 1; *IG* II² 108.

¹⁶⁹³ Ksen. *Ages.* II. 26-27; Corn. Nep. *Tim.* XIII. 1. 3; *Ages.* XVII. 7. 2.

Ksenophon'un (*Ages.* VIII. 3. 5) anlatısına göre, Agesilaos isyan etmek isteyen bu satrapların güvenilmez olduklarını görmek istemediğinden Büyük Kralın önerilerini geri çevirdi.

¹⁶⁹⁴ Corn. Nepos'un (*Ages.* XVII. 7) anlatısına göre Agesilaos, Leuktra Savaşı'ndan sonra ciddi ekonomik kriz yaşayan Lakedaemonia'lıların para ihtiyacını gidermek amacıyla Pers kralına isyan edenlere yardım ederek onlardan yüklü miktarlarda para aldı ve bunu ülkesi için harcadı. Plutarkhos (*Ages.* XXXVI. 1-6) da savaşlarla yıpranan Sparta'nın finansal sıkıntılarında ötürü Mısır kralı Takhos'a emrindeki orduyla ücretli bir asker olarak hizmet verdiğini aktarır.

¹⁶⁹⁵ Corn. Nep. *Tim.* XIII. 1. 2-3; ayrıca bk. Ksen. *Ages.* II. 25.

¹⁶⁹⁶ Corn. Nepos'a (*Tim.* XIII. 1. 1-3) göre Atinalı Timotheos, Trakya kralı Kotys'e savaş açarak 120 *talanta* değerinde ganimet elde etti. Daskyleion satrabı Ariobarzanes Timotheos'a yardımından ötürü Sestos ve Krithote'yi verdi (*Tim.* XIII. 1. 1). Konuya ilişkin ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50-54; Stylianou 1998, 504 vdd.; 527-529; Ruzicka 2012, 132.

kralı Kotys ise, Ariobarzanes'in hala kontrolü altındaki Sestos'ta ablukayı kaldırdı ve derhal oradan uzaklaştı. Aynı şekilde Agesilaos bu kez ikna yoluyla 100 gemilik bir donanmayla Assos ve Sestos muhasarasına yardım eden Mausolos'un geri çekilmesini sağladı. Kısa süre sonra Takhos ve Mausolos –onlardan biri Agesilaos'la olan eski konukluk bağından ötürü Sparta'ya para bağışında bulunmaktaydı– Agesilaos'u önemli bir konvoyla ülkesine gönderdi. Atinalı Timotheos ise, Ariobarzanes'in Pers kralına açıkça başkaldırdığına ve kral naibi/vekili (*hyparkhos*) Tigranes'in yerleştirdiği Kyprothemis (Kıbrıs'lı yasa koyucu) tarafından Samos'a garnizon kurulduğuna tanıklık edince Daskyleion satrabına yardım etmeyi bıraktı. Ancak ihtiyatlı davranmasına rağmen, fırsattan yararlanmayı da ihmal etmedi. Akhaimenid ordusu birbirleriyle savaşırken Timotheos emrindeki birliği adanın özgürlüğü için Samos'a sevk etti¹⁶⁹⁷ ve adayı on ay boyunca kuşattı¹⁶⁹⁸.

Daskyleion satrabı Ariobarzanes'in Lydia satrabı Autophradates'le giriştiği savaşlar, eyalet bölgesinde bilhassa Hellespontos kıyı şeridinde giderek güç kaybetmesine neden olmuş olsa gerektir. Bu da Atina, Sparta ve Thebai'luların bu bölgelerde egemenliklerini yaymak için fırsat yaratmış olmalıdır. M.Ö. 378/377 yılında Atinalılar ikinci Attika-Delos Deniz Birliği'ni kurmuş; Khios, Byzantion, Mytilene, Perinthos, Rhodos ile diğer adaların ve Hellas'taki birçok kentin konfederasyona üyeliğini sağlamışlardı¹⁶⁹⁹. Ancak M.Ö. 364/363 yılında Thebai'luların önyak olmasıyla Byzantion, Khios ile Rhodos birlikten ayrıldılar. Bunu önlemek amacıyla Atinalıların Lakhes komutasında büyük bir donanma göndermeleri işe yaramadı. Epameinondas, Byzantion, Khios ve Rhodos'un Thebai'lularla dost kalmalarını sağladı¹⁷⁰⁰. Bunun üzerine Atinalı Timotheos, Samos muhasarasının ardından Çanakkale Boğazı'na yelken açtı. Timotheos'un gelmesiyle Epameinondas Hellespontos'u terk etti. Timotheos, Kyzikos üzerindeki ablukayı kaldırdı; Byzantion'u da silah gücüyle ele geçirdi. Atina'nın Karadeniz'den sağladığı erzak sevkiyatını güvenceye almakla birlikte, Byzantion'u tekrar Delos Deniz Birliği'ne dahil etti¹⁷⁰¹. Ancak bu uzun vadeli olmadı. Zira Byzantion, Khios ve Rhodos bağdaşıklığını koruyup Atina lehinde savaşımını sürdürdüler. Bunun yanı sıra Daskyleion satrabının hizmetinde çalışan Abydos'lu Philiskos da Hellespontos Bölgesi'ndeki kentleri işgal ederek Ariobarzanes'in gücünü kötü yönde kullanmaya başlamıştır. Demosthenes'e (*Androt.* 23. 141-142) göre, Philiskos bazı yetkileri elde edince özgür genç çocukları sakatlayıp kadınlara hakaret edecek kadar birçok kişiye zorbalık kullandı. M.Ö. yak. 364 yılında

¹⁶⁹⁷ Dem. *Rhod.* XV. 9-10; Corn. *Nep. Tim.* XIII. 1-2; ayrıca bk. Bauslaugh 1991, 219; Heskell 1997, 94-101.

¹⁶⁹⁸ Dem. *Rhod.* XV. 9; Isok. *Antid.* XV. 108; 111-114; (Ps.) Aristot. *Oecon.* II. 23 [1350b]; Diod. XV. 81. 6; Corn. *Nep.* XIII. 1. 2 "*Timotheos*"; Polyain. *strat.* III. 10. 9-10 '*Timotheos*'; Deinarkh. *Dem.* I. 14; III. 17; Harpok. *lex.* 186. 16; ayrıca bk. Bauslaugh 1991, 219 dn. 42; Heskell 1997, 134 vdd.

¹⁶⁹⁹ Tod 1985², 62 n° 123 str. 78-90.

¹⁷⁰⁰ Diod. XV. 79. 1; Isok. *Phil.* 53 [93] dn. f.

¹⁷⁰¹ Diod. XV. 81. 6. dn. 4; Corn. *Nep.* XIII. 1. 2 "*Timotheos*"; ayrıca bk. Arslan 2010, 164 vdd.

Lampsakos'lu Thersagoras ve Eksekestos adında iki genç bu duruma fazla dayanamayıp Philiskos'u düzenledikleri bir suikastla öldürdüler.

Karia *dynastes*'i Mausolos'un yardımıyla Lydia satrabı Autophradates, bir yandan Daskyleion satrabı Ariobarzanes'le diğer yandan Kappadokia satrabı Datames'le muharebeyi yürüttüğünden istenilen başarıya ulaşamamıştır. II. Artakserkses Merkez Asya'dan takviye kuvvet göndermesine rağmen, isyanı bastırmaya muvaffak olamamıştır¹⁷⁰². Nitekim Daskyleion satrabı Ariobarzanes en büyük oğlu Mithradates tarafından ihanete uğraması neticesinde yakalanabilmiştir¹⁷⁰³. Aristoteles (*Pol.* 5. 1312a) Mithridates'in babasına hıyanetinin gerekçesini Ariobarzanes'i satraplık görevi için yetersiz bulup hor gördüğünden bu mevkiyi elde etmek amacına bağlar. M.Ö. 363/362 yılında Ariobarzanes Susa'ya II. Artakserkses'in huzuruna götürüldü ve kralın buyruktusu üzerine infaz edildi (*Harpok. lex.* 56). II. Artakserkses Hellespontos Phrygia satraplığına vali olarak eski Daskyleion satrabı Pharnabazos'un oğlu ve kendi yiyeni II. Artabazos'u atadı. Olasılıkla Datames'i ele geçirme görevini II. Artabazos'a devretti. Ne var ki, M.Ö. 362/361 yılında II. Artabazos Kappadokia'ya düzenlediği seferde Datames'in kayınbabası Mithrobarzanes'i kendi safına çekmesine karşın, ağır bir yenilgiye uğradı¹⁷⁰⁴. Buna rağmen Datames, Ariobarzanes'le aynı kaderi paylaştı. Yakın dostu Mithradates tarafından ihanete uğratılarak M.Ö. yak. 361 yılında öldürüldü¹⁷⁰⁵.

II. Artabazos'un görevinin başlangıcında eyalet bölgesinde yaptığı düzenlemeler ve askeri icraatları hakkında yeterli veri mevcut değildir. Daskyleion satraplığının idaresini üstlendikten kısa süre sonra, M.Ö. yak. 362 yılında, Rhodos'lu Memnon ve Mentor'un kız kardeşiyle evlendi. Bu kadından on bir erkek ve on tane kızı evladı oldu¹⁷⁰⁶. M.Ö. yak. 360 yılında Lydia satrabı Autophradates'le araları bozuldu. Autophradates, Daskyleion eyaletinin alt satrablık bölgesi Aiolis'ten bazı kentleri kuşattı¹⁷⁰⁷. Ayrıca kısa süreliğine Daskyleion satrabı II. Artabazos'u tutukladı. Bu esnada Atinalı Kharidemos emrindeki orduyla birlikte Amphi-

¹⁷⁰² Harpokration (*lex.* 56) Phrygia satrabı Ariobarzanes, II. Artakserkses'ten ayrıldığını edimleriyle gösterince, kral kendisiyle savaşanlara ordusunu gönderdi ve onları dize getirerek infaz etti.

¹⁷⁰³ Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 4; Aristot. *Pol.* 5. 1312a; Val. Max. 9. 11 ext. 2; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50.

¹⁷⁰⁴ Diod. XV. 91. 1-7; Polyain. *strat.* VII. 21. 7 'Datames'.

¹⁷⁰⁵ Datames isyan ettikten sonra, kral Mithridates'e onu ölü ya da diri yakalamasını emretti. Mithridates ayaklanmaya destekliyor gibi görünerek Datames'e katılmaya çalıştı. İhtiyatlı bir komutan olan Mithridates Datames'in kendisine güvenmesini sağlamak için, isyana katıldığına delili olarak kralın düşmanlarıyla iletişime geçti. Bu nedenle kırsal yerleri yağmalamaya; kaleleri tahrip etmeye başladı; kendi köylerini yaktı; haraç kesti ve kendi tebaasını yağmaladı. Bu eylemlerinden sonra, iki komutan silahsız toplanacakları bir görüşme kararlaştırdılar. Ancak Mithridates hançerlerden birini görüşmenin yapılacağı yerin yakınlarına sakladı ve gizlediği yeri işaretledi. Onlar birlikte yürürken Datames yanlarından ayrıldı, sakladığı yerden hançeri çıkarıp sol omzunun altına gizleyerek geri geldi. Söylemesi gereken bir şeyi unutmuş gibi Datames'i çağırıp, yüksek bir tepeyi gösterdi. Datames bakışlarını işaret edilen yere kaydırırken Mithridates hançeri çıkarıp göğsüne saplayarak Datames'i öldürdü (*Corn. Nep. Dat.* XIV. 10-11; Polyain. *strat.* VII. 29. 1 'Mithridates').

¹⁷⁰⁶ Dem. XXIII. 154-157; Diod. XVI. 52. 4.

¹⁷⁰⁷ Bu kentler içerisinde Atarneus yer almaktadır. Aristoteles'in (*Pol.* 2. 1267a) anlatısına istinaden Autophradates, Atarneus'u kuşattığı zaman, buranın tiranı Eubulos ona kenti ne kadar sürede zapt edebileceğini sordu ve bu sürede harcanacak masrafları hesaplattı. Zira kendisi Atarneus'u hemen boşaltmaktansa, küçük bir miktar para ödemeyi teklif etti. Bunun üzerine Autophradates muhasarayı kaldırdı.

polis'ten Küçük Asya'ya geçmişti. Rhodos'lu Memnon ve Mentor, Kharidemos'u askerlerinin ücretini karşılanmak suretiyle Daskyleion satrabının hizmetine aldılar (Dem. XXIII. 154). Daskyleion ordusu Skamandros Irmağı civarındaki bölgeler üzerinde askeri faaliyetlerini yoğunlaştırdı; ancak Kharidemos, II. Artabazos adına hareket etmek yerine satrabın idaresindeki Skepsis, Kebren ile Ilion gibi dost yerleri ve tahkimli kaleleri zapt etti¹⁷⁰⁸. II. Artabazos, Autophradates tarafından serbest bırakılınca bir ordu topladı, yokluğunda cereyan eden olaylara müdahaleye başladı. Erzak ihtiyacını yukarı Phrygia, Lydia ve Paphlagonia'nın dost kentlerinden karşıladı. Daskyleion satrabı II. Artabazos, Kharidemos'a saldırmak üzereyken basiretsizce davranan onun ve adamlarının kötü durumda ve açlık içinde olduklarını fark etti. Rhodos'lu Memnon ile Mentor kardeşler yönetimlerine verilen yerlerde kısa süreliğine de olsa barış ve huzurun hüküm sürmesini istediklerinden araya girmeleriyle II. Artabazos, Kharidemos'tan intikam almaktan vazgeçti¹⁷⁰⁹. Kharidemos'la bir anlaşma yapıp onu Küçük Asya'dan Avrupa içlerine geçmesini emretti. Bunun üzerine Kharidemos, Trakya kralları arasındaki iç karışıklardan yararlanıp Khersonesos'u Atinalıların egemenliğine katma bahanesiyle Trakya'ya geçti¹⁷¹⁰.

M.Ö. yak. 360 yılında Mysia'da giderek güçlenen Orontes krala başkaldırdı¹⁷¹¹. Armenia satraplık görevinden alınıp kısmen Daskyleion eyaletine bağlı Mysia'ya satrap ya da satrap yardımcılığı görevine getirilerek rütbesi indirilmişti. Orontes başlangıçta Autophradates ile işbirliğinde bulmuş; Pergamon'da tahkimli pek çok yeri kontrolüne almıştı¹⁷¹². Daskyleion eyaletine bağlı Adramyttion (Edremit) ve Kisthene'de de hakimiyetini sağlamıştı. Orontes Küçük Asya'da patlak veren bu iç karışıklığı ve Mısır isyanını yetki ve mevkiini artırmak için fırsat bildi. İsyana hazır Küçük Asya'da birçok kent ortak kararla seferin başkomutanlık yetkisini ona devretti. Orontes görevi üstlenince ücretli asker ihtiyacını gidermek maksadıyla 20.000 insanın bir yıllık maaşını giderecek kadar para topladı (Diod. XV. 91. 1). Muhtemelen Orontes'in krala ayaklanmasıyla Autophradates'in Daskyleion satrabı II. Artabazos'u tutuklaması aynı zamanda gerçekleşmiş olmalıdır. Antik kaynaklarda II. Artabazos ile Orontes'in işbirliğinde bulduklarına dair açık bir ibareye rastlanmamakla birlikte modern yazarlar, Daskyleion satrabı II. Artabazos'un tutuklanmasının nedenini Orontes'le bağlaşıklık kurması-

¹⁷⁰⁸ Dem. XXIII. 154; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 62; Heskell 1997, 118 vd.; Briant 2002, 657.

¹⁷⁰⁹ Rhodos'lu Memnon'un Troia'da tuttuğu yerlere ilişkin yani *khora tou Memnonos* ibaresi için bk. Polyain. *strat.* IV. 3. 15 '*Aleksandros*'; Arr. *anab.* I. 17. 8; ayrıca bk. Briant 2002, 698. II. Artabazos tarafından Troia'da Skepsis; Ilion ve Kebren'in Rhodos'lu kardeşlerin yönetimine verildiği bilinmektedir (Dem. XXIII. 154; ayrıca bk. Kahrstedt 1965, col. 964).

¹⁷¹⁰ Dem. XXIII. 155-157; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 63.

¹⁷¹¹ Dem. XIV. 31; Polyain. *strat.* VII. 14. 2 '*Orontes*'; OGIS 264= *I.Pergamon* n° 613; ayrıca bk. Osborne 1973, 516.

¹⁷¹² OGIS 264 a str. 4-10: *Pers Kralı Artakserkses'e isyan eden, Baktrios soyundan Artasyros'un oğlu* [Mysia satrabı] *Orontes Pergamon'u yönetti ve onları eski kentte tepenin üzerine yerleştirdi. Orontes kenti Artakserkses'e teslim ettikten sonra öldü.*

na bağlarlar¹⁷¹³. Orontes müttefik orduların komutasını aldıktan sonra askeri operasyonlarını Lydia eyaleti üzerinde yoğunlaştırdı. Sardeis satrabı Autophradates'le savaşmak üzere ordusunu Tmolos Dağı'na sevk edip burada tahkimli bir yeri zapt etti. Gece Sardeis'e doğru ilerledi, düşman birliklerinin erzaklarını ele geçirip Sardeis civarındaki yerleşimleri yağmaladı. Burada gerçekleşen bir savaşta Lydia satrabının ordusunu bozguna uğrattı¹⁷¹⁴. Orontes komutasında 10.000 Hellen *hoplites* ile Autophradates'in 10.000 süvari birliğine karşı Kyme'de meydan muharebesine girdi. Orontes süvari birliği karşısında pek şanslı olmadığından ordusuna safları sıkıştırıp saldırının şiddeti ne kadar olursa olsun yerlerini terk etmemelerini; aksi halde yenilginin kaçınılmaz olduğunu bildirdi. Askerlerin emirlere harfiyen itaat etmesiyle süvariler geri püskürtüldü. Lydia satrabı Autophradates ise, Orontes'in müttefiklerine kurduğu pusuyla yardıma gelmelerini engelledi. Ancak Orontes de hileyle Lydia satrabı Autophradates'i Hellen ücretli askerlerinden takviye kuvvet aldığına inandırdı. Bunun üzerine Lydia satrabı savaşı sonlandırarak geri çekildi¹⁷¹⁵. Küçük Asya'da birçok kentin krala isyana iştirak etmesi sebebiyle Anadolu'da Pers otoritesinin yeniden iyileştirilmesine ihtiyaç vardı. Orontes Pers kralı II. Artakserkses'le gizlice irtibata geçerek yeniden kendisine sadakat-bağlılığını sunmaya hazır olduğunu belirtti. Orontes ihanetinin karşılığında kraldan sadece büyük armağanlar değil; aynı zamanda bütün kıyı bölgenin satraplığını da elde edebileceğini planlamıştı. II. Artakserkses Batı Anadolu'da en azından Ionia Bölgesi'nde kontrolü yeniden kazanmak için Orontes'le uzlaşmaya vardı. Bu nedenle Orontes işbirliğinde bulunanların hepsini II. Artakserkses'e teslim etti. İlk para getirenleri tutukladı ve onları krala gönderdi; ardından birçok kent ile ücretli askerleri II. Artakserkses'e teslim etti¹⁷¹⁶. Olasılıkla bu anlaşmanın akabinde Autophradates, Orontes'in kralın hizmetine yeniden girmesiyle Daskyleion satrabı II. Artabazos'u serbest bırakmıştı¹⁷¹⁷.

M.Ö. 359/358 yılında Artakserkses II Mnemon'un ölümüyle oğulları arasında kanlı taht kavgaları başladı. Artakserkses III Okhos rakiplerini ortadan kaldırarak hükümdarlığı ele geçirdi¹⁷¹⁸. Hanedanlık içindeki iç karışıklığı fırsat bilen Mısır, Fenike, Kıbrıs Pers egemenliğine karşı yeniden başkaldırdı¹⁷¹⁹. Daskyleion satrabı II. Artabazos ise Artakserkses III Okhos'un tahta geçmesinden kısa bir süre sonra, muhtemelen M.Ö. yak. 356 yılında, emirlere itaat etmemekle krala açıkça isyan etti. III. Artakserkses imparatorluk genelinde vuku bulan ayaklanmaların önünü geçebilmek ve imparatorluğun aşırı artan giderlerini azaltmak amacıyla

¹⁷¹³ Ruzicka 2012, 140; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 90.

¹⁷¹⁴ Polyain. *strat.* VII. 14. 2 'Orontes'; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 80 vd.; Ruzicka 2012, 140.

¹⁷¹⁵ Polyain. *strat.* VII. 14. 4 'Orontes'; ayrıca bk. Weiskopf 1989, 81.

¹⁷¹⁶ Diod. XV. 91. 1-7; ayrıca bk. Osborne 1973, 532 vd.; Briant 2002, 662-663.

¹⁷¹⁷ Ruzicka 2012, 143.

¹⁷¹⁸ Plut. *Artaks.* XXX. 1-5; Curt. X. 5. 23; Iust. X. 3. 1; Val. Max. IV. 2. 7.

¹⁷¹⁹ Diod. XVI. 40. 3-5.

kıyı satraplarına ücretli askerlerin terhis edilmesini buyurdu (Schol. Dem. IV. 19). Satraplar 10.000'e yakın askeri tasfiye etti. Onlar, paralı askerler birliğine sahip Atinalı Khares'in yanına gidip komutası altına girdiler. Bu sırada II. Artabazos krala isyan etmiş ve savaşa başlamıştı. II. Artabazos, Atinalı Khares'e bir elçi gönderip ordusunu kralın teritoryumun üzerine yelken açmasını rica etti. Karşılığında yüklü miktarda maaş vereceğine söz verdi. Bunu duyan paralı askerler Khares'e ya derhal arta kalan ücretlerin ödenmesini ya da derhal II. Artabazos'a yardım edilmesi için onun hizmetine girilmesi gerektiği hususunda baskı yaptılar. Bunun üzerine Khares ordusunu Asya'ya II. Artabazos'un yanına geçirdi¹⁷²⁰. Tithraustes komutasında çoğunu süvarilerin meydana getirdiği 20.000 kişilik bir Pers ordusunu üzerine atıldı ve savaş meydanında Persleri bozguna uğrattı. Atinalılara bir mektup yazarak yaklaşık 10.000 kişiyle Marathon'un kız kardeşi gibi bir utku kazandıklarını bildirdi¹⁷²¹. Daha sonra Lampsakos, Sigeion'u yağmaladı ve Boedromia festivali esnasında halk tarafından dağıtılsın diye Atina'ya öküzler gönderdi¹⁷²². Khares hizmetlerinden ötürü Atinalılar, Daskyleion satrabı II. Artabazos'tan aldıkları maddi destekle Müttefikler Savaşı'nı finansman yükümlüğünün büyük kısmını gidermiş olmalıdırlar¹⁷²³.

Atinalılar Müttefikler Savaşı'na son vermekle görevlendirdikleri Khares'in bu askeri hareketini onaylamaktaydılar. Ancak III. Artakserkses Atina'ya elçilerini gönderip ordularını II. Artabazos'a yardımı kesip Küçük Asya'dan geri çekmezlerse, Fenike ve Kilikia'luların meydana getirdiği 300 gemilik bir filoyu yollayıp Küçük Asya'da Atinalılara karşı savaşanlarla işbirliği etmekle tehdit etti¹⁷²⁴. Bu durumda Atinalılar 400'den fazla geminin meydana getirdiği bir donanmaya karşı savaşmak zorunda kalacaklardı. Zaten Byzantion ve müttefiklerinin topladığı yaklaşık 100 gemilik donanmayla başa çıkamıyorlardı. Kralın da Müttefikler Savaşı'nı desteklemesi halinde Atinalılar için yenilgi ve yok oluş kaçınılmazdı. Bu bakımdan Atina halk meclisi Müttefikler Savaşı konusunda daha dikkatli bir tutum sergilemeye başladı¹⁷²⁵. Aslına bakılırsa bu sırada Atina'da gün geçtikçe ön plana geçen ekonomik çıkarlar kentteki iş adamları ve tüccarlar başta olmak üzere bazı çevreleri barışçı tutum sergilemeye zorluyordu. Bu doğrultuda başını Atinalı ünlü hatip Isokrates¹⁷²⁶ ve Probalinthos'lu Eubu-

¹⁷²⁰ Diod. XVI. 22. 1-2; 34. 1; *FGrHist* II A 105 F 4 'Papyrus Fragmente'; Schol. Dem. IV. 19; 3. 31; Isok. *Areop.* 8; 10; 81; ayrıca bk. Sealey 1993, 104 vd.; Wooten 2008, 84.

¹⁷²¹ Schol. Dem. IV. 19; Diod. XVI. 22. 1.

¹⁷²² Schol. Dem. III. 31; Plut. *Arat.* XVI. 3.

Söz konusu bu festival Attik yılının üçüncü ayında Boedromion'da kutlanmaktaydı. Bu da M.Ö. 355 yılına tekabül etmektedir.

¹⁷²³ M.Ö. 327/326 yılına tarihlenen dekrette Atinalılar, Daskyleion satrabı Pharnabazos ile oğlu Artabazos'un kentlerine yaptıkları iyilikleri dile getirmektedirler (*IG* II² 356 str. 24-29= Rhodes-Osborne 2007, 506-508 n° 98): *Pharnabazos ve Artabazos, Atina demos'una hayırhahlıklar yapmayı ve savaşlarda demos'a faydalı olmayı sürdürdü.*

¹⁷²⁴ Diod. XVI. 22. 2; ayrıca bk. Isok. *Aerop.* 81 [156] dn. d.

¹⁷²⁵ Diod. XVI. 22. 2; ayrıca bk. Dem. *Rhod.* XV. 26 [198]; Isok. *de Pac.* 16 [162]; 25-27.

¹⁷²⁶ Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63 [323]; Dion. Hal. *Isok.* 16.

los'un çektiği parti tarafından ikna edilen Atinalılar, M.Ö. 355 yılında kendilerine başkaldıran müttefikleriyle barış görüşmelerine başladılar¹⁷²⁷. Atinalılar Byzantion, Khios, Kos ve Rhodos'un birlikten ayrılmasını ve bağımsızlığını kabul eden bir anlaşma imzaladılar¹⁷²⁸. Khares'i yetkisindeki kuvvetleriyle derhal Atina'ya geri çağırdılar¹⁷²⁹.

Daskyleion satrabı II. Artabazos kralın kendisine karşı düzenlenen savaşa katılmaları için gönderdiği satraplarla muharebeyi, Atinalı Khares'in askeri yardımlarıyla başarılı bir şekilde sürdürmekteydi. Ancak Khares emrindeki birlikleriyle gidince II. Artabazos'un ordusu güç kaybetmeye başladı. Müttefik arayışına giren II. Artabazos, Thebai'lıları yardımcı birlik göndermeleri için ikna etti (Diod. XVI. 34. 1-2). M.Ö. 353 yılında Thebai'liler Kutsal Savaş'ın doruk noktasındayken ordularının 5.000 kişilik önemli bir bölümünü en başarılı generalleri Pammenes'in komutasında Pers satrabı II. Artabazos'un isyanını desteklemeye yolladılar¹⁷³⁰. II. Artabazos, Pammenes'in desteğiyle III. Artakserkses ordusunu iki büyük savaşta yenilgiye uğrattı. Böylelikle Pammenes kendisi ve Boiotia'lılara büyük itibar kazandırdı¹⁷³¹. Ancak Daskyleion satrabı II. Artabazos, Pammenes ihanet etmesinden şüphelendi ve Thebe'li komutanı hapsedti. Daha sonra serbest bırakınca Pammenes ordusuyla ülkesine geri döndü¹⁷³². M.Ö. 354/353 yılında? II. Artabazos ücretli askerler de kendisini terk etmeye başlayınca kızı Barsine ve Rhodos'lu Memnon'la birlikte Makedonya kralı II. Philippos'un yanına sığındı. Eski haklarını kazandıktan sonra borçlarını ödemek kaydıyla Pella'da konuk edildi¹⁷³³. III. Artakserkses, Pharnabazos'un oğlu Ariobarzanes ve ardından II. Artabazos'un krala karşı ayaklanmaları nedeniyle M.Ö. yak. 478 yılından itibaren Pharnakes hanedanlığına intikal eden *dynastes*'lik atamasına son verdi. M.Ö. yak. 340? yılında Daskyleion eyaletine satrap olarak Arsites'i tayin etti¹⁷³⁴.

¹⁷²⁷ Schol. Dem. III. 132b; XV. 1; Isok. *Aerop.* 83 [156]; *de Pac.* 16 [162] dn. c; Diod. XVI. 22. 2; ayrıca bk. Arslan 2010, 171 vdd. dn. 616

Halikarnassos'lu Dionysios'un (*Isok.* 15) anlatısına istinaden, Atinalılar Rhodos, Khios ve Byzantion ile diğer bağlaşıklarına karşı giriştikleri 'Müttefikler Savaşı'nı Isokrates'in verdiği politik söylevin etkisiyle sonlandırmaya karar kıldılar. Böylelikle Atinalılar yayılımcı politikalarından, territoryal tutkularından ve deniz imparatorluğu hayalinden vazgeçtiler. Isokrates konuşmasında Atinalılara adaletin haksızlıktan sadece ahlaki bakımdan değil; aynı zamanda pratik anlamda da daha üstün olduğunu ispat etmiştir (ayrıca bk. Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63-65 [323]; Dion. Hal. *Isok.* 16-17). Antalkidas Barışı'nın hükümlerinden biri olan Hellen kentlerinin özgür olması, kentlerdeki yabancı garnizonların kaldırılması ve her kent kendi teritoryum sınırlarıyla yetinmesine ilişkin Pers kralı ve Lakedaimon'lularla yaptıkları anlaşma maddelerini hatırlattı (Dion. Hal. *Isok.* 16). Konuya ilişkin ayrıca bk. Arslan 2010, 172.

¹⁷²⁸ Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63-64 [323]; Diod. XVI. 22. 2.

¹⁷²⁹ Diod. XVI. 22. 2. *FGrHist* II A 105 F 4 'Papyrus Fragmente': *Khares krala karşı savaştı. Phrygia'ya saldırarak Atina'dan bir elçi gelip kral satrabıyla savaşmasının yasaklandığını bildirene kadar, Tithraustes'in teritoryumunu harap etti. O vakit Tithraustes'le barış yaparak II. Artabazos'un yanına gitti.*

¹⁷³⁰ Diod. XVI. 34. 1; Dem. XXIII. 138; Bosworth 2005, 28.

¹⁷³¹ Diod. XVI. 34. 1-2; Front. *strat.* II. 3. 3.

¹⁷³² Polyain. *strat.* VII. 33. 2 'Artabazos'.

¹⁷³³ Diod. XVI. 52. 3; Curt. V. 9. 1; VI. 5. 2; ayrıca bk. Berve 1926, 82 n°152; McCoy 1989, 422; Buckler 1989, 53 dn. 33.

¹⁷³⁴ Paus. I. 29. 10; Arr. *anab.* I. 12. 8: Ἀρσίτης ὁ τῆς πρὸς Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας ὑπαρχός.

Nitekim satrapların idaresindeki eyalet bölgesi dışında kraldan geniş yetki ve mevki edinme hırsı, kıskançlık ve rekabet kendi aralarında mücadeleyi körüklemişti. Bu süreç eyaletlerde krallığın menfaatinin satrapların çıkarlarının gerisinde kalmasına kadar vardı¹⁷³⁵. II. Artakserkses Kunaksa Savaşı'nda yaşadığı acı tecrübeyle herhangi satrap ve vasal kralın, geniş yetkilerle donatılmış kardeşi Kyros gibi, askeri ve idari alanda fazla başarı göstermesine ve aşırı güçlenip sivrilmesine izin vermemekteydi. Dolayısıyla satrapların aralarındaki rekabet ve mücadele, II. Artakserkses'in haksızca davranışlarına maruz kalmaları ve kralın satraplık bölgesindeki denetim ve kontrolünün azalmasıyla birbirleriyle koalisyon kurup Pers kralına isyana kadar gitti. M.Ö. yak. 367 yılında başlayıp takriben M.Ö. 354/353 yıllarında sona eren satrap isyanları sadece Küçük Asya'da değil; aynı zamanda Merkez Asya'da da Pers gücünü ve otoritesini derinden etkiledi. Anadolu'da satrap isyanlarıyla eşgüdümlü Merkez Asya'da gelirleriyle krallığın ekonomisinin temelini oluşturan Mısır, Babil, Fenike gibi bölgeler de birbiri ardına krala başkaldırmışlardı. Dolayısıyla kraliyet ordusunun aynı anda iki-üç cephede savaşması ve bu amaçla harcanan savaş masrafları imparatorluğun askeri gücü; idari sistemi ve ekonomisine tamiri güç darbeler açtı. Muntazam şekilde işleyen eyalet sisteminin sekteye uğramasıyla Hellespontos; Ionia ve Lydia bölgelerinde Pers kontrolü yitirildi. Bu durum Makedonya kralı II. Philippos'un emellerini gerçekleştirmesi için güzel bir fırsat yarattı.

4.17. Daskyleion'da Pers Satraplığın Sonu (M.Ö. 352-334)

Artakserkses III Okhos (M.Ö. 359/358-338) tahta çıktığında Anadolu'daki satrap isyanını bastırdı. Rhodos'lu Mentor'un ihaneti sayesinde Fenike'de Sidon'u; ardından Babil'i boyun eğdirdi¹⁷³⁶. M.Ö. 343/342 yılında Mısır'ı tekrar Pers egemenliğine ilhak ederek yeni bir satrap atadı¹⁷³⁷. Fenike ve Mısır seferlerinde komutan Rhodos'lu Mentor'un büyük hizmetlerine tanıklık etti¹⁷³⁸. 100 gümüş *talanta* ile pahalı ziynet eşyaları vermek suretiyle kahramanca davranışlarını onurlandırmaya değer buldu. Ayrıca Mentor'u Asya kıyılarının satraplık görevine ve isyancılara karşı yürütülecek savaşın başkomutanlığına getirdi. Mentor aracılığı ve ricaları sayesinde kralın, o sıralar Makedonya'da II. Philippos'un yanına sığınmış kardeşi Memnon ile eniştesi II. Artabazos'u bağışlamasını ve aileleriyle birlikte geri dönmelerini sağladı. M.Ö. yak. 342 yılında Asya'ya geldiklerinde Mentor, II. Artabazos'un

¹⁷³⁵ IG IV 556= Syll³ 182; Rhodes-Osborne 2007, 214-215 n° 42.

¹⁷³⁶ III. Artakserkses Kroniği 9 str. 1-8 (Grayson 1975, 114-115): *Artakserkses adıyla bilinen Umasu'nun on dördüncü [yılı] (M.Ö. 345); Tishri (Eylül/Ekim) ayında kralın Sidon'[dan] aldığı esirler Babil ve Susa'ya [getirildi]. Aynı ayın on üçüncü gününde bu askerlerin bazıları Babil'e girdi. On altıncı gün . . . kralın Babil'e gönderdiği, Sidon'dan gelen kadın esirler o gün kralın sarayına girdiler.*

¹⁷³⁷ Diod. XVI. 46. 4-7; 51.

¹⁷³⁸ Atinalılar da Mısır seferinde Hellenleri koruduğu için Mentor'u onurlandırmışlardı (IG II² 356 str. 30-34= Rhodes-Osborne 2007, 506-508 n° 98): *Thymondas'ın babası Mentor, Persler tarafından Mısır alındığı zaman Mısır'da savaşa katılan Hellenleri kurtardı.*

kızı ve yiyeği Barsine ile evlendi¹⁷³⁹. II. Artabazos ve Memnon Makedonya'nın planları ve gücü hakkında birinci elden bilgiler getirdiler. III. Dareios M.Ö. 336 yılında kral olduğunda her ikisi de ona sadakatle hizmetlerini sundu¹⁷⁴⁰.

III. Artakserkses imparatorlukta kısa süreliğine de olsa geçici bir istikrarı sağladı. Satrap isyanları Hellespontos kıyı bölgelerinde bilhassa Avrupa yakasındaki kentler üzerinde Pers kontrolünü iyice etkisiz hale getirmişti. Bu da, Pers yetkisini hiçe sayarak kent tiranlarının otorite alanlarını yaymalarına yol açmıştır. Bunun üzerine Pers kralı, Mentor'u isyancılara karşı düzenlenecek seferlerde Küçük Asya kıyılarının başkomutanı atadı¹⁷⁴¹. Rhodos'lu Mentor ilk askeri çıkartmasını krala başkaldırmış, birçok kale ve kenti zapt eden Atarneus tiranı Hermias üzerine yaptı. Mentor, Hermias'a III. Artakserkses'i onun hakkındaki suçlamalardan azletmesi için ikna edeceğine söz verdi. Hermias'ı kandırarak bir toplantı ayarladı ve onu tutuklattı. Rhodos'lu Mentor, Hermias'ın mührünü alıp Mentor'un aracılığıyla krala ulaşmaya varıldığı ve kentlerin yapması gerekenlerinin yazıldığı mektubu damgalayarak Atarneus, Assos ve Hermias'ın yönetimindeki bütün kentlere yolladı. Herkes bu belgeye güvenerek anlaşma koşullarının hepsini kabul edip kent ve kaleleri teslim ettiler¹⁷⁴². Böylelikle

¹⁷³⁹ Diod. XVI. 52. 1-4.

Ancak evlilikleri çok uzun sürmedi, çünkü Mentor kısa bir süre sonra öldü (Diod. XVI. 52. 5-8). Ardından Barsine batı kıyıların komutanı (Diod. XVII. 23. 5-6) diğer dayısı Memnon ile evlendi (Plut. *Alex.* XXI. 4). Memnon da Midili kuşatmasında ölünce (Plut. *Alex.* XXI. 4; ayrıca bk. Diod. XVII. 29. 4), Barsine ikinci kez dul kaldı ve III. Dareios'un sarayında kalmaya başladı. M.Ö. 333 yılındaki Issos Savaşı'ndan sonra Parmenion, Damaskos'ta kral ailesi ve diğer seçkin Pers kadınlarıyla birlikte Barsine'yi de ele geçirdi (Plut. *Alex.* XXI. 4). İskender ile ilişkileri ise, Parmenion'un teşvikiyle Issos Savaşı'ndan sonra başlamış olmalıdır (Plut. *Alex.* XXI). Oğulları Herakles ise, büyük olasılıkla M.Ö. yak. 327 yılında (Diod. XX. 20. 1) ya da daha sonra –Justinus'un (XV. 2. 3)'deki pasajına göre ise en geç M.Ö. 324 yılında– doğmuş olmalıdır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Berve 1926, II 168 n° 353; Carney 1996, 572 vdd.

¹⁷⁴⁰ II. Artabazos, Pers kralı III. Dareios'un öldürülmesinin ardından bu kez İskender'in emrine girerek sadakatini sundu. M.Ö. 330 yılında İskender, Bessos'un satraplığını yaptığı Baktria ve Sogdiana'yı ele geçirdikten sonra buraya vali olarak II. Artabazos'u attadı (Arr. *anab.* III. 29. 2). Daskyleion eyaletinde satraplık yaptığından ötürü tecrübeliydi; aynı zamanda Bessos'la düşmanlıklarından ötürü onunla ittifaklık kurmaktansa, ona karşı çıkması beklenirdi. Bu bağlamda II. Artabazos'un bağlılığı İskender'i hayal kırıklığına uğratmadı; ama kralın askeri planları ilk kez yolunda gitmedi. Satraplıkta imparatorluğun en zorlu askeri sorunlarından biri çıkmıştı ve M.Ö. 328 yılının yaz mevisiminin sonuna doğru II. Artabazos daha altmış yaşında bile olmamasına rağmen, yaşlılığını mazeret göstererek görevinden istifa etti. İskender onun yerine önce Kara Kleitos'u (Curt. VII. 1. 19-20); Makedon'daki ziyafette içkinin tesiriyle onu öldürdükten sonra Nikolaos'un oğlu Amyntas'ı attadı. Konuya ilişkin bk. Bosworth 2005, 290.

¹⁷⁴¹ Diod. XVI. 52. 2-3: ἀπέδειξε δὲ σατραπὴν τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν παραλίαις καὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀφειστηκότας πόλεμον ἐπέτρεψε, αὐτοκράτορα στρατηγὸν ἀποδείξας.

¹⁷⁴² Diod. XVI. 52. 4-8; Polyain. *strat.* VI. 48. 1 'Mentor'; *FGrHist* II B 115 F 291 'Theopompos'= Didym. *Dem.* IX col. 4. 48-5. 63.

Theopompos'a (*FGrHist* II B 115 F 291) göre Hermias, Bithynia'lı bir hadımdı. Euboulos'la birlikte Assos'u, (- - -), Atarneus ve onun civarındaki teritoryumu ele geçirdi. Bu adam herhangi biriyle ilişkiye geçtiğinde, vatandaşları ve diğerlerine karşı en zalim cürümleri işler ve bütün alçakça davranışları sergilerdi. Khios ve Mytilene'liler aralarındaki arazi anlaşmazlığından ötürü ona başvurduklarında, emrindeki ücretsiz ordusuyla birlikte birçok yönden hukuka aykırı hareket etti. İonia'lıların çoğunu fena halde mağdur etti. Köle satın aldığı, para değiştirdiği zaman ve Khios afetlerle uğraşırken mevcut anayasayı çiğnemeyi sürdürdü. Ancak kralı kandırınca bedeni pek çok zulümlere dayandı, çarpmıha gerildi ve hayatı sona erdi.

M.Ö. I. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Aleksandria'lı Didymus'a (*Dem.* IX col. 5. 51-63) göre, Hermias Atina'dan kendisiyle birlikte yaşamları için Koriskos, Erastos ve Aristoteles'i davet etti. Bütün bu adamlar Assos'a geldiler. Daha sonra diğerleri de gelince, hediye olarak bazı arazileri bu gruba verdi. Euboulos ölünce

Mentor bu hileyle hızlı ve risksiz isyan eden bütün kentleri dize getirdi. Bununla birlikte Rhodos’lu Mentor, Hermias’ı tutuklayıp idaresindeki yerleri kontrolüne aldıktan sonra, tiranın mali denetçilerini görevlerinde bıraktı. Onların güvenini geri kazanınca herkes sakladığı mal-mülkleri yanına almaya başladı. Ardından Mentor bunları tutukladı ve mallarına el koydu¹⁷⁴³. Benzer biçimde Perslerle arası açık olan bütün diğer komutanları bazen zorla bazen de hileyle boyun eğdirdi¹⁷⁴⁴.

II. Philippos M.Ö. 359 yılında tahta geçtiğinde parçalanmak üzere olan Makedonya kral-

Resim 4.6 II. Philippos

lığını, yirmi üç yıl içinde gerçekleştirdiği siyasi, askeri ve mali reformlarla devraldığı yıkıntıdan bir dünya gücü ortaya çıkardı¹⁷⁴⁵. Krallığı Khalkidike Yarımadası, Trakya ve Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) istikametinde genişletti. II. Philippos artık daha büyük düşünmeye ve Perslere karşı sefer

planları yapmaya başladı. Ancak bu tasarısını hükümdarlığının son yıllarına kadar hayata geçirmede (Iust. IX. 1. 1-12). Zira II. Philippos bütün Hellas’ın başkomutanı olarak atanıp Perslere karşı savaş açma amacını, Hellas’ta mutlak otorite sağlayana kadar gizli tuttu¹⁷⁴⁶. M.Ö. 340 yılında Perinthos (Marmara Ereğlisi) kuşatmasıyla kısmen Pers krallığına ilişkin tasarılarını açığa vurdu. Bu seferle Pers imparatorluğu ile Makedonya krallığı ilk kez karşı karşıya geldi (Arr. *anab.* II. 14). II. Philippos M.Ö. 432 yılında Trakya’ya sefer açarken bağlaşıkları Perinthos ve Byzantion’dan yardım talep etmiş; ancak onlar yasal bir zorunlulukları olmadıkları gerekçesiyle bu çağrışı geri çevirmişlerdir. Byzantion ve Perinthos’lular¹⁷⁴⁷, II. Philippos’un Trakya boyunduruğunun ardından sıranın kendilerine geleceğini bariz bir şekilde öngördüklerinden Makedonya ittifakından ayrıldılar¹⁷⁴⁸. M.Ö. 341 yılında Byzantion Atina’yla dost-

---

tiranlığı ele geçirdi; ancak daha ılımlı bir yönetim uyguladı. Assos’a kadarki bütün yerlerde hakimiyetini sağladı. Kenti söz konusu filozoflara teslim etti. Kallisthenes (*FGrHist* II B 124 F 2; ayrıca bk. Didym. *Dem.* IX. col. 5. 64-6. 18) ise, Hermias’ın fazilet ve erdem sahibi biri olduğunu; Pers kralıyla tanıştığı zaman fikirleri ve düşünceleriyle kralın taktiri ile saygınlığını kazandığını belirtir. Öyle ki, Bagoas ile Mentor Hermias’ın kendilerinden daha fazla kral nezdinden söz sahibi olmasından endişe duyarlar. Onu gözden düşürmek için türlü karalamalara başvururlar. Sonunda Hermias’ın ölümüne sebep olurlar. Strabon’un (XIII. 1. 57 c. 610) anlatısına istinaden, Euboulos ile kölesi Hermias tarafından Assos ve Atarneus (Kale Tepe) zapt edilmiştir. Daha sonra Rhodos’lu Memnon sahte bir dostluk göstererek Hermias’ı tutuklayıp krala gönderdi. Bu sırada burada bulunan Aristoteles ile Ksenokrates kaçtılar. Aristoteles ile Ksenokrates’in Hermias’ın yanına gitmeleri hususunda ayrıca bk. *FGrHist* II B 115 F 250 ‘*Theopompos*’. Hermias’a ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Gibson 2002, 106-113.

¹⁷⁴³ (Ps.) Aristot. *Oecon.* II. 28 [1351a].

¹⁷⁴⁴ Diod. XVI. 52. 4-8.

¹⁷⁴⁵ Bosworth 2005, 18.

¹⁷⁴⁶ Diod. XVI. 60. 5; Iust. IX. 1. 1-12.

¹⁷⁴⁷ Dem. *Epist. Phil.* XI. 3 [153]; ayrıca bk. Schol. Dem. XI. 10.

¹⁷⁴⁸ Dem. *Cor.* XVIII. 136 [272]; Dem. *Phil.* (3) IX. 20 [115]; ayrıca bk. Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 18; ayrıca bk. Arslan 2010, 178 vdd.

luk ve mütteliklik anlaşması yaptı¹⁷⁴⁹. Bu nedenle II. Philippos, ordularını M.Ö. 340 yılında Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) üzerine sevk etti¹⁷⁵⁰. Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasını tamamıyla hakimiyetine dahil etmeyi ve Perinthos ile Byzantion'u zapt etmeyi planlamaktaydı¹⁷⁵¹. Büyük bir direnişle karşılaşmadan Khersonesos'u ele geçirdi¹⁷⁵². Sırasıyla Hellespontos'un Avrupa yakasındaki kentleri de hakimiyetine ilhak etti. İstilasını sahil boyunca Byzantion'a doğru sürdürüp Perinthos teritoryumuna saldırdı¹⁷⁵³. Perinthos önlerinde ordugah kurdu. Kenti hem karadan hem de denizden ablukaya aldı¹⁷⁵⁴. Kuşatma aletlerini kentin önünde konuşlandırdı; ancak tahkimli surlara istediği oranda zarar veremedi. Byzantion'luların yardımıyla kentlerini güçlü bir karşı saldırıyla savunuyorlardı. Muhasara uzadıkça Perinthos'lular savaş makineleri, kuleler ve II. Philippos'un askerlerinin baskısı altında giderek ezilmeye başladılar (Diod. XVI. 74. 5). Daskyleion satrabı Arsites, Makedonya kralının büyüyen gücünü uzun süre endişeyle yakından takip etmekteydi. Bu bağlamda olasılıkla Artakserkses III Okhos'u gelişen olaylardan sürekli haberdar etmekteydi. Makedonya kralının Gelibolu Yarımadası'ndan sonra, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nde konuşlanması, Küçük Asya'da yeterince güç kaybeden Pers satraplarının üstesinden gelmelerine imkan tanımayan son derece tehlikeli bir durum yaratabilirdi. Ayrıca II. Philippos'un bir sonraki hamlesinin Byzantion olacağı gün gibi ortadaydı. Makedonya kralının İstanbul Boğazı'nı kontrolüne alması hem Hellas hem de Anadolu açısından büyük bir gücün doğması demektir. Bu bağlamda Artakserkses III Okhos müdahalede gecikmedi. Derhal Küçük Asya satraplarına –bilhassa Daskyleion ile Sardeis valilerine– ve komutanlarına Perinthos ile Byzantion'lulara ellerinden gelen her türlü yardımı en kısa zamanda ulaştırmalarını buyurdu¹⁷⁵⁵. Bunun üzerine Küçük Asya'daki Pers satrapları derhal bir askeri kurultay düzenlediler. Toplantıda alınan kararlar uyarınca, Perinthos'a paralı askerlerden oluşan birlikler, gereğinden fazla maddi kaynak, yeterli miktarda erzak ile operasyon için gerekli her çeşit donanım yolladılar¹⁷⁵⁶. Daskyleion satrabı Arsites, Perinthos'a gitmek üzere topladığı ücretli askerlerin komutasına Atinalı Apollodoros'u tayin etti¹⁷⁵⁷. Aynı şekilde Byzantion'lular da en iyi generallerini ve askerlerini Perinthos'a yolladılar. Bu şekilde her an için düşmesi beklenen Perinthos yeniden

¹⁷⁴⁹ Dem. Cor. XVIII. 238 [306]; 244 [308]; 302 [326]; Aiskhin. Ktes. 256; ayrıca bk. Arslan 2010, 180.

¹⁷⁵⁰ Plut. Phok. XIV. 1; Dion. Hal. Amm. 10.

¹⁷⁵¹ Plut. Phok. XIV. 2; ayrıca bk. Alex. IX. 1.

¹⁷⁵² Dem. Cor. XVIII. 71 [248]; ayrıca bk. Plut. Phok. XIV. 2-3.

¹⁷⁵³ Diod. XVI. 74. 2; Plut. Phok. XIV. 2; ayrıca bk. Iust. IX. 1. 1 dn. .

¹⁷⁵⁴ Perinthos kuşatması için bk. Dem. Epist. Phil. XI. 5 [153]; Diod. XVI. 74. 2; Plut. Phok. XIV. 2; Alex. LXX. 3; Paus. I. 29. 10; Arr. anab. II. 14. 5; Iust. IX. 1. 1-2; 2-6; FGrHist II B 115 F 222; 292 'Theopompos'; FGrHist III B 328 F 54-55b; 162 'Philokhoros'; Dion. Hal. Amm. 11; Didym. Dem. col. X. str. 34-40. Ayrıca bk. Sayar 1998, 72 vd. dn. 148; Arslan 2010, 182; Nawotka 2010, 47; Worthington 2014, 77 vd.

¹⁷⁵⁵ Diod. XVI. 75. 1-2; Paus. 29. 10; ayrıca bk. Hammond 1991, 506; Briant 2002, 689 vd.; Bosworth 2005, 33; Arslan 2010, 183 vd.

¹⁷⁵⁶ Diod. XVI. 75. 2; Paus. I. 29. 10.

¹⁷⁵⁷ Pausanias'ın (I. 29. 10) anlatısına istinaden Apollodoros, Perinthos kuşatması esnasında ölmüştür.

canlandı. II. Philippos kararlı bir şekilde kenti muhasaraya devam etti. Surlar önünde cereyan eden savaş tüm şiddetiyle sürdü (Diod. XVI. 75. 2-4). Kentin tahkimli surları; Byzantion ile Daskyleion satrabından alınan asker ve erzak desteği karşısında Makedonya kralı fazla mukavemet gösteremedi¹⁷⁵⁸. Bu nedenle ordusunun bir kısmını Perinthos kuşatması için geride bırakırken diğerleriyle Byzantion üzerine yürüdü ve hazırlıksız yakalanan kenti kuşattı¹⁷⁵⁹. Byzantion'a büyük olasılıkla Daskyleion satrabı; Müttefikler Savaşı'ndaki bağlaşıkları Rhodos, Khios, Kos ile Atinalılar hemen takviye birlik, donanma, savaş mühimmatı ve erzak yolladılar¹⁷⁶⁰. II. Philippos iki anda yürüttüğü kuşatma ile kendisine karşı oluşturulan konfederasyon ve toplu hareket karşısında direnmenin gereksizliğini fark etti¹⁷⁶¹. Zira ordu gittikçe yıpranmakta ve mali kaynaklar tükenmekteydi. Dolayısıyla Perinthos ve Byzantion ablukalarını kaldırma zorunluluğu doğdu¹⁷⁶². Bu nedenle Perinthos ve Byzantion'lular başta olmak üzere kendisine karşı savaşmak üzere Byzantion'a yardıma gelen kentler ve adalarla barış anlaşmaları imzaladı (Diod. XVI. 76. 3). Ele geçirdiği gemilerden Byzantion, Khios ve Rhodos'lulara ait olanları geri verdi. Böylelikle Byzantion'un ve en önemli müttefiklerinden Rhodos ile Khios'luların güvenini kazandı. Sonunda savaşın ana nedeni olan Byzantion'lularla anlaşarak çarpışmalara son verdi¹⁷⁶³. Byzantion ve Perinthos'un yanı sıra Hellespontos'taki emellerinden de bir süreliğine vazgeçmek zorunda kaldı¹⁷⁶⁴.

Bununla birlikte Pers kralı III. Artakserkses, Propontis'teki tehlikeyi ortadan kaldırmaca II. Philippos'u ciddi bir sorun yaratmayacağını düşündüğünden onu kontrol altında tutmak niyetinde değildi. M.Ö. 338 yılında III. Artakserkses, baş vezir Bagoas tarafından bir doktor vasıtasıyla zehirlenerek öldürüldü¹⁷⁶⁵. Ardından hadım Bagoas kuklası olarak hüküm sürecek en küçük oğlu ve tahta çıktıktan sonra IV. Artakserkses adını alan Arses (M.Ö. 338-336)

¹⁷⁵⁸ II. Philippos koçbaşlarıyla dövdüğü kentin surlarını büyük ölçüde tahrip etti. Duvarlarda gedikler açtı. Ancak bu yarıklara sıkı düzen içindeki birlikleriyle saldırmasına karşın her seferinde kenti savunan Perinthos ve Byzantion ile Pers paralı askerleri tarafından geri püskürtüldü. Mancınıklar ve savaş kuleleriyle surların üzerlerindeki siperlerden kendisine karşı kenti savunmaya çalışan askerlere ağır kayıplar verdiren düşmandan temizlenmiş mevzilere merdivenler taşıyan askerleriyle çıkartma yapıyordu. Bunca çabaya karşın surlar üzerine yeterince askeri çıkarmaya muvaffak olamıyor; ordusunda ağır zayıflatlar veriyordu. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Diod. XVI. 75. 3-4; 76. 2-3; *FGrHist* III B 328 F 54-55b 'Philokhoros'= Dion. Hal. *Amm.* 11; Pomp. Trog. *prolog.* 9; ayrıca bk. Arslan 2010, 184 vd.).

¹⁷⁵⁹ Dem. *Cor.* XVIII. 71 [248]; 87 [254]; Diod. XVI. 76. 3. *sum.* 74-77; Iust. IX. 1. 2; ayrıca bk. Plut. *Alex.* IX. 1; Plut. *Phok.* XIV. 2-5; *FGrHist* III B 328 F 54 'Philokhoros'= Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40; ayrıca bk. Arslan 2010, 187 vd.

¹⁷⁶⁰ Diod. XVI. 77. 2-3; Front. *strat.* I. 4. 13a; Didym. *Dem.* XI *col.* 10. 13-11. 5; *FGrHist* II B 115 F 292 'Theopompos'; *FGrHist* III B 328 F 162 'Philokhoros'; ayrıca bk. Gibson 2002, 93 vdd.

¹⁷⁶¹ Plut. *Phok.* XIV. 5; *mor.* III. 188 b-c; *Regum.* 8; ayrıca bk. Frontin. *strat.* I. 3. 4.

¹⁷⁶² Dem. *Cor.* XVIII. 89-90 [255]; Diod. XVI. 76. 3; ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog.* 9= Iust. IX. 2. 10; Plut. *Dem.* XVII. 2; *mor.* III. 188 b-c; *Regum.* 8; Porphy. *chron.* I. 1. 81-86.

¹⁷⁶³ Frontin. *strat.* I. 4. 13a; Plut. *mor.* VII. 542 b; *De Ipsum* 9.

¹⁷⁶⁴ Perinthos ve Byzantion kuşatmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Arslan 2010, 188-203.

¹⁷⁶⁵ Babil Güneş tutulması tableti (Kuhrt 2007b II, 423 n° 1): *Ululu Ayı* [26 Ağustos'tan 25 Eylül'e kadar] *Umakush* [Akkadça Umakush= Hellence Okhos] *eceliyle* [öldü]; *Arshu, onun oğlu, tahta geçti.* Bir diğer Babil tableti için bk. Kuhrt 2007b II, 424 n° 2: Bu tablette III. Artakserkses, "Artakshatsu olarak adlandırılan Umasu" ibaresi geçer. Diodoros'un (XV. 93. 1) aktardığı gibi, Okhos tahta çıkınca adını Artakserkses olarak değiştirdi.

dışında kralın tüm yakınlarını ortadan kaldırdı¹⁷⁶⁶. Bu olay Mısır ve Babil'in tekrar krallığa başkaldırmalarına neden oldu. Bunlar vuku bulurken II. Philippos, M.Ö. 338 yılında, Khaironia Savaşı'nda kazandığı zaferle Thebai'nın Boiotia'daki bütün egemenliğini sonlandırmış; Atina'yı müttefiklerini yitirmesiyle yalnızlaştırmıştı. Böylelikle Hellas'ta tek güç haline gelmişti. Hellas kentlerinde kendi yandaşlarının yönetime gelmesini sağlayarak siyasette de değişikliğe sebep oldu. II. Philippos öteden beri en çok arzuladığı, Persis'i istila etme planını gerçekleştirmeye girişti. III. Artakserkses'in ölmesini fırsat bilerek Perslere karşı açıkça savaş hazırlıklarına başladı (Arr. *Anab.* II. 14. 2). M.Ö. 337 yılında Korinthos'ta müttefikler meclis toplantısı yaptı ve Korinthos Birliği kuruldu. Bu birliğin lideri olarak II. Philippos seçildi¹⁷⁶⁷. Makedon kralı ve Korinthos Birliği, Kserkses'in tapınakları yıkmasının intikamını alma ve Anadolu'daki Hellen kentlerini kurtarma kisvesi altında Pers imparatorluğuna savaş ilan ettiler¹⁷⁶⁸. Savaş için ileri sürülen bu gerekçelerle II. Philippos, Hellenlere önderlik etme hakkı olduğunu samimiyetsizce iddia ederek 150 yıl önceki meselelere geri döndü¹⁷⁶⁹. Her kent yapacağı askeri katkı belirlendi ve Hellenlerin Perslerin safında savaşmasını yasaklayan bir kararname yayınlandı (Diod. XVI. 89. 3). Koalisyon güçlerinin komutanı II. Philippos barışın koruyucusu ve bu öç savaşında başkomutan seçildi¹⁷⁷⁰. M.Ö. 336 yılının baharında M.Ö. 337 yılında evlendiği Kleopatra'nın amcası Attalos, Parmenion ve Amyntas komutasında 10.000 kişilik bir Makedonya birliğinin Hellespontos'a geçip Anadolu sahillerini Pers boyunduruğundan kurtarma girişimiyle savaş başladı¹⁷⁷¹. II. Philippos'un M.Ö. 336 yılının sonbaharında suikast sonucu ölmesiyle Makedonya krallığının ve savaşın liderliği o sıralar yirmi yaşında olan oğlu İskender'e düştü¹⁷⁷². Bu yıl içerisinde Makedonya ordusunun Hellespontos ve Ionia bölgelerinde yürüttüğü askeri operasyonlar başarılı geçti. Lesbos, Tenedos, Khios, Ephesos ve büyük olasılıkla Iasos'ta Pers yandaşları ve garnizonlar kovuldu. Ephesos'taki Artemis Tapınağı ile Lesbos'un birkaç kentinde II. Philippos'un heykelleri dikildi ve

¹⁷⁶⁶ Diod. XVII. 5. 3-6; Ael. *Var.* VI. 8; Arr. *anab.* II. 14; *Oxyrh. Pap.* XII col. 2 str. 11-17= *FGrHist* II B 255 (4); ayrıca bk. Babil Güneş tutulması tabletine (Kuhrt 2007b II, 423 n° 1).

¹⁷⁶⁷ M.Ö. 338/337 yılında Korinth Birliği ve ortak anlaşma maddeleri için bk. *IG* II² 236= *Syll*³ 260; Rhodes-Osborne 2007, 372-379 n° 76; ayrıca bk. Dem. XVII. 15; XVIII. 201; Diod. XVI. 89; Polyb. IX. 33; Iust. IV. 5; Plut. *mor.* III. 240a; *Inst. Lac.* 42.

¹⁷⁶⁸ Diod. XVI. 89. 1-3; Arr. *anab.* I. 2; Cic. *Rep.* III. 9. 15; Iust. IX. 5. 1-2; ayrıca bk. Briant 2002, 817; Bosworth 2005, 33 vd.; Flower 2000b, 98 vd.

¹⁷⁶⁹ Cicero (*Rep.* III. 9. 14-15) Kserkses'in Hellas'taki tapınakları yakmasının nedenini bir öç hareketine bağlamaz. Pers gelenek-göreneklerinde tapınakların insan heykelleriyle birlikte kutsanmaya yer yoktu ve bu günah sayılmaktaydı. Kserkses sadece bu nedenle yurdu tüm evren olan tanrıları dört duvar arasına kapatmanın dine sığmadığını düşünerek Atina tapınaklarını yakılmasını buyurdu. Ancak daha sonra Perslere saldırı planı yapan II. Philippos ve bu tasarıyı uygulamaya sokan İskender bunu savaş nedeni sayıp Hellas'ın tapınaklarının öcünü alma kisvesine büründü. Hellenler bu tapınakları yeniden inşa edilmesini istemedi. Böylece Perslerin günahının ebedi kanıtı gelecek kuşakların gözü önünde olacaktı.

¹⁷⁷⁰ *Oxyrh. Pap.* XII. col. 3 str. 9-13: *Phrynikos'un arkhon'luğu sırasında* (M.Ö. 337/336) *Hellen konfederasyon meclisi, Philippos'u Perslere karşı savaşı sürdürmek için tam yetkiyle strategos olarak atadı.* Konuya ilişkin ayrıca bk. Aiskhin. *Ktes.* 132.

¹⁷⁷¹ Diod. XVI. 91. 2; XVII. 2. 4; 7. 7; Iust. IX. 5. 8-9.

¹⁷⁷² Diod. XVII. 7. 1-3; Arr. *anab.* I. 1. 1-3; ayrıca bk. Hirschy 1909, 19; Bosworth 2005, 33-34.

Parmenion buralarda demokrasi ile oligarşi yandaşları arasındaki çekişmeleri körükledi¹⁷⁷³. Büyük olasılıkla Daskyleion satrabı Ariobarzanes'in heykeli Troas savaşları sırasında yerinden sökülerek yıkıldı¹⁷⁷⁴. Bagoas iki yıllık hükümdarlığın ardından muhtemelen III. Dareios'un tahta çıkma girişimini destekleyerek arasının bozulduğu IV. Artakserkses'i de bir komployla öldürdü¹⁷⁷⁵.

M.Ö. 336 yazında Uruk'ta bulunan fragman halindeki Babil kroniğindeki kral listesinde Nidin-Bel'den sonra beş yıl krallık yaptığı belirtilen, Arsames'in oğlu ve kral II. Artakserkses'in yiyeni III. Dareios tahta çıktı¹⁷⁷⁶. İlk edimlerini suikast hazırlığı içinde olduğu gerekçesiyle hadım Bagoas'ı öldürmekle; kanlı taht kavgalarının fırsat yarattığı isyanları bastırmakla gerçekleştirdi¹⁷⁷⁷. Khababash önderliğinde Mısır; Nidin-Bel öncülüğünde de Babil imparatorluktan ayrılmıştı. III. Dareios müdahalede gecikmemiş, M.Ö. 336/335 yılında Mısır ve Babil'i Pers egemenliğine yeniden ilhak etmiştir¹⁷⁷⁸. Bu bağlamda dikka-

Resim 4.7 III. Dareios

tini batıdan gelen tehlikeye çevirmeye hazırdı. II. Philippos öldürülmeden önce III. Dareios kraldı ve savaşın seyrini Makedonya üzerine yönlendirmeyi tasarlamaktaydı. II. Philippos'un ölmesiyle endişesi hafifledi ve İskender'in gençliğini küçümsedi. Ancak İskender'in ataklığı/

¹⁷⁷³ Arr. *anab.* 1. 17. 11. Ne yazık ki, antik kaynaklar Makedonyalıların M.Ö. 336 yılında yürüttükleri savaşlar hakkında yeterli bir veri sunmamaktadırlar. Konuya ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 817; Natwotka 2010, 71 vd.; ayrıca bk. 2003, 23 vd.

¹⁷⁷⁴ Diod. XVII. 17. 6.

¹⁷⁷⁵ Babil tableti (Kuhrt 2007b II, 425 n° 4): [. . .] krallar [. . .] onun babası ...[...]. İki yıl [krallık yapacak]. Bu kralı (Arses) bir hadım (Bagoas) [öldürecek]. Biri [. . .] saldıracak ve tahtı [ele geçirecek]. Beş yıl krallık [yapacak] (Dareios).

Oxyrhynchus Papyri (XII col. 2 str. 28-3 str. 8): *Hadım (eunoukhos) Bagoas, Pers kralı Arses'i kardeşleriyle birlikte öldürdü ve kral hanedanlığından Arsamos oğlu Dareios'u onun yerine tahta getirdi.*

Arses'in öldürülmesine ilişkin ayrıca bk. Diod. XVII. 5. 3-6.; Strab. XV. 3. 24 c. 736. Arrianus (*anab.* II. 14. 5) ve Curtius (VI. 3. 12) İskender ile III. Dareios arasındaki yazışmalarla ilgili aktarımında İskender, III. Dareios'u Bagoas'ın yardımıyla IV. Artakserkses'i öldürmekle; hiçbir hakkı yokken Pers yasalarını çiğneyip tahtı gasp etmekle itham eder. Strabon (XV. 3. 24 c. 736) da III. Dareios'un kraliyet kanından gelmediğini aktarır. Iustinus'un (X. 3. 1-6) anlatısına istinaden, III. Artakses'in Kadusia'lılarla yaptığı bir savaşta Dareios III Kodomannos teke tek yapılan bir çarpışmada üstün bir performans sergileyerek kralın takdirini kazanmıştır. III. Artakserkses savaşdaki yararlılığından ötürü, onu Armenia eyaletine satrap atamıştır (ayrıca bk. Diod. XVII. 6. 1). Pers kralı ölünce, halen daha hafızalardan silinmeyen seferindeki cesaretinden dolayı bazıları tarafından Dareios tahta çıkartılmıştır. Bazı antik yazarlar III. Dareios'u daha aşağı bir statüde göstermektedirler. Onu bir köle ve haberci şeklinde vermektedirler (Ael. *Var.* XII. 43; Plut. *mor.* IV. 326e; 340b-c: *de Alex.* I. 2 dn. a; II. 8; *Alex.* XVIII. 7). Konuya ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 769-780.

¹⁷⁷⁶ Diod. XVII. 5. 3-6; Iust. X. 3. 2-5; Uruk kral listesi için bk. Kuhrt 2007b II, 425 n° 4. Konuya ilişkin ayrıca bk. Arr. *anab.* II. 14. 5; Curt. VI. 3. 12; Strab. XV. 3. 24 c. 736; Plut. *mor.* IV. 337e: *de Alex.* II. 5; ayrıca bk. Badian 2000, 243 vd.; Briant 2015, 81; 170; 175.

Diodoros (XVII. 5. 5)'de III. Dareios'u, Pers kralı Artakserkses'in kardeşi Ostanes'in oğlu Arsanes'in oğlu şeklinde verir. Ostanes, Dareios II Nothos ile Parysatis'in oğlu ve Artakserkses II Mnemon'un ise erkek kardeşi idi (Diod. XVII. 5. 5; Plut. *Artaks.* I. 1).

¹⁷⁷⁷ Diod. XVII. 5. 3-6; ayrıca bk. Briant 2002, 774-776.

¹⁷⁷⁸ Babil'de Pers hakimiyetinin yeniden kurulması için bk. Uruk kral listesine (Kuhrt 2007b II, 425 n° 4).

çevikliği ve bütün Hellas'ı dize getirmesi nedeniyle durumun ciddiye alınması gerektiğini fark etti. Büyük sayıda savaş gemisi donattı ve çok sayıda güçlü ordular topladı. Aynı zamanda savaşlarda cesareti ve stratejik kıvraklıklarıyla ön plana çıkmış aralarında Rhodos'lu Memnon'un da bulunduğu dönemin en yetenekli komutanlarını seçti. III. Dareios, Troas'ın önemli toprak sahiplerinden, eski Daskyleion satrabı II. Artabazos'un akrabası ve dostu olan Rhodos'lu Memnon'un emrine 5.000 ücretli asker verip Kyzikos'u ele geçirmesi için gönderdi (Diod. XVII. 7. 1-3). Rhodos'lu Memnon M.Ö. yak. 354-342 yılları arasında II. Artabazos'la birlikte Makedonya'da kalması, onlar hakkında birinci elden bilgi toplamasına olanak sunmuştu. Pers kralı Memnon'un Makedonya deneyiminin bu savaşlarda yararlı olabileceğini hesaba katmış olmalıdır. Memnon kralın içgörü ve önsezi gücünün haklılığını düşmanın öncü güçlerine karşı sergilediği bir dizi zaferle kanıtlamıştır. M.Ö. 335 yılında Rhodos'lu Memnon'un komutasında yapılan karşı saldırıyla Makedonyalılar büyük hezimetler tatmaya başladılar. Memnon Lampsakos'u (Lapseki) kontrolü altına aldı¹⁷⁷⁹. Perslerden gelen yardımla Magnesia önlerinde sayısal üstünlüğü olan Makedonyalıları bozguna uğrattı. 4.000 kişilik bir birlikle Magnesia'ya ilerledi. Parmenion ve Attalos komutasında 10.000 kişilik bir ordu tarafından savunulan kentten kırk *stadia* uzaklıkta bir yerde kamp kurdu. Düşman üzerine saldırdı; ancak Makedonya birliği savaş düzeni içinde ilerleyince orduya kamplara çekilme emri verdi. Düşman da aynı şekilde geri çekildi. Memnon tekrar birliğini dizdi; düşman kendisine karşı ilerleyince de yeniden çekildi. Bu bir süre böyle devam etti. Makedonya ordusu yeniden geri çekilip akşam yemeğine oturduğu esnada Memnon aniden dönüp üzerlerine saldırdı. Hazırlıksız yakaladığı Makedonya ordusuna ağır kayıplar verip birçok esir aldı. Her ne kadar kent ele geçirilemese de, Makedonyalıların morali iyice bozuldu¹⁷⁸⁰. Bir süre sonra İskender arkadaşlarından Hekataios'u Anadolu'da seferi yürüten Attalos'u tutuklayıp öldürmesi için yolladı¹⁷⁸¹. II. Philippos'un en kıdemli komutanı Parmenion ordu komutanlığını Attalos'la paylaşıyordu ve İskender'e karşı herhangi bir girişimde bulunmayı reddetmişti. Bu nedenle Hekataios, Attalos'u kolaylıkla ortadan kaldırdı¹⁷⁸² yerine Kalas getirildi. Attalos'un öldürülmesi Makedonyalıların moral ve motivasyonunu iyice bozdu.

M.Ö. 335 yılında Memnon Ida (Kaz) Dağı'nı geçerek kuzeye ilerledi. Ida Dağı'nı aşttıktan sonra aniden Kyzikos'a saldırdı ve kenti almasına ramak kalmıştı. Zira askerlerine

¹⁷⁷⁹ Ps. Aristot. *Oecon.* II. 29a [1351b]; Bosworth 1980, 108; McCoy 1989, 424.

¹⁷⁸⁰ Polyain. *strat.* V. 44. 4 'Memnon'; ayrıca bk. Bosworth 2005, 51-52.

¹⁷⁸¹ M.Ö. 337 yılında II. Philippos, Attalos'un yeğeni Kleopatra'yla aşk evliliği yaptı. Düğün esnasında Attalos gelinin krala meşru erkek evlatlar doğurması için dua edince İskender'le arasındaki düşmanlığını körükledi. Bu sözleri İskender'in annesi Olympias'ın kocasına sadakatine ve Makedonya kökeninden gelmeyen Olympias'un soyuna bir hakaretti. Bu nedenle düğünde II. Philippos'un oğluna kılıç çekecek kadar büyük bir kavga patlak verdi (Plut. *Alex.* IX. 7). Olympias memleketi Epeiros'a; İskender de İlyria'ya gitti. Dolayısıyla İskender, Attalos'un öldürülmesini istemekteydi (Bosworth 2005, 37).

¹⁷⁸² Diod. XVII. 2. 4-6; 5. 1-2; Curt. VII. 1. 3.

Makedonya başlığı giydirmişti; surlardan onları gören Kyzikos'lular dostları ve müttefikleri olan Makedonya'lı Khalkos ve adamları zannedip kent kapılarını açmak üzereyken son anda bu hileyi fark etmişlerdi. Memnon kenti almayı başaramayınca teritoryumunu viraneye çevirdi ve oldukça fazla ganimet topladı¹⁷⁸³. Memnon bu işle meşgulken Parmenion, Gryneion (Yeni Şakran) kentini hücumla ele geçirdi ve halkını köle olarak sattı. Ancak Pitane'yi (Çandarlı) kuşattığı sırada Memnon ordusuyla göründü ve Makedonyalıların muhasarayı kaldırmalarına neden oldu. Daha sonra Kallas Makedonyalılarından karışık bir orduyla ve ücretli askerlerle Troia'da Perslerin büyük bir ordusuyla savaşa tutuştu ve Rhoiteion Burnu'na çekilmek zorunda kaldı¹⁷⁸⁴. Memnon'un desteğiyle Ephesos Makedonya hakimiyetinden çıkmıştı¹⁷⁸⁵. M.Ö. 334 yılının başında Makedonyalıların elinde yalnızca Abydos'un kaldığı anlaşılmaktadır¹⁷⁸⁶. Antik kaynaklar söz konusu savaşlarda sadece Rhodos'lu Memnon'un adını ön plana çıkartırken Memnon'dan başka Pers komutanları da vardı. Bilhassa Kyzikos, Troas'ta yürütülen seferlerde Daskyleion satrabı Arsites; Magnesia, Ephesos civarında yapılan savaşta Sardeis satrabı Spithridates büyük olasılıkla başından beri bu savunmanın içindeydiler. Zira Daskyleion ve Sardeis satraplarının eyalet bölgelerinde cereyan eden bu kadar önemli olaylara seyirci kalmalarını beklemek mümkün değildir¹⁷⁸⁷.

İskender M.Ö. 334 yılında büyük bir orduyu Makedonya'da kral naibi atadığı Antipatros'un komutasında bırakıp 32.000 piyade, 5.000 süvari birliği ve 160 savaş gemisiyle Küçük Asya'ya ilerledi. Anadolu'da savaşan ileri birliklerle birlikte bu sayı 50.000'e ulaşmaktaydı¹⁷⁸⁸. Bu esnada Kıbrıs ve Fenikelilerin meydana getirdiği 400 gemilik bir Pers donanması Ege kıyılarına yaklaşmaktaydı¹⁷⁸⁹. Anadolu'daki bütün satraplar savaş alarmına geçmiş; askeri güçlerini birleştirerek Propontis dolaylarına yığılmışlardı. Buna rağmen Pers satrap ve komutanlar Makedonyalıların ilerleyişini zamanında engelleyebilecek bir müdahalede bulunmadılar (Diod. XVII. 18. 2). İskender, Kserkses'in Hellas Seferi'ne çıkarken izlediği yol gü-

¹⁷⁸³ Diod. XVII. 7. 8; Polyain. *strat.* V. 44. 5 'Memnon'.

¹⁷⁸⁴ Diod. XVII. 7. 9-10; Bosworth 2005, 52; ayrıca bk. Ashley 1998, 160-162; Nawotka 2014, 72 vd.

¹⁷⁸⁵ Arr. *anab.* I. 17. 11; ayrıca bk. Bosworth 2005, 52 dn. 31.

¹⁷⁸⁶ Arr. *anab.* I. 11. 6; ayrıca bk. Briant 2002, 817.

¹⁷⁸⁷ Briant 2002, 818; Bosworth 2005, 52.

¹⁷⁸⁸ Diodoros'a (XVII. 17. 3-5) göre, Parmenion'un komutasında Makedonyalılarından 12.000; müttefiklerinden 7.000 ve 5.000 ücretli askerlerden meydana gelen piyade birliği vardı. Parmenion'a eşlik eden Odrysia'lılar, Triballia'lılar ve Illyria'lılardan oluşan 7.000 kişi ve 1.000 Agriania'lı okçuyla bu sayı 32.000 piyadeye tekabül etmekteydi. Parmenion'un oğlu Philotas'ın emrinde 1.800 Makedonya; Harpalos oğlu Kalas komutasında 1.800 Thessalia; Erigyios'un önderliğinde Hellenlerden geriye kalan 600; Kassandros'un emrinde Trakya ve Paionia'dan oluşan 900 kişilik keşif koluyla birlikte toplam 4.500 [aslında Diodoros'un verdiği bu rakamlar toplandığında 5.100 kişi yapmaktadır] süvari vardı. Plutarkhos (*mor.* IV. 327 *d-e*; *de Alex.* 1. 3; *Alex.* XV. 1) Aristobulos'un (*FGrHist* II B 139 F 4) İskender'in emrinde 30.000 piyade ve 4.000 süvari; Ptolemaios'un (*FGrHist* II B 138 F 4) ise, 30.000 piyade ve 5.000 süvari; Lampsakos'lu Anaksimenes 43.000 piyade ve 5.500 süvari olduğunu aktardıklarını dile getirir. Arrianos (*anab.* I. 11. 3) İskender'in hafif silahlılar ve okçular dahil 30.000'den fazla olmayan piyade ve 5.000 atlı ile yola çıktığını belirtir. Iustinus (XI. 6. 2) da 32.000 piyade ile 4.500 süvariyle benzer sayıyı vermektedir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bosworth 2005, 53; 316 vd.; Thompson 2007, 40-44; Nawotka 2012, 111.

¹⁷⁸⁹ Arr. *anab.* I. 18. 7; 11.13.7.

zergahını aldı. Pangaion Dağ silsilesinin güneyinden Philippi'ye, Abdera ve Maroneia üzerinden Hebros'a, oradan Khersonesos'un başındaki Melas Irmağı'na ve güneye dönerek geçiş noktası Sestos'a geldi. 500 km'den biraz fazla olan bu mesafeyi yirmi günde katetti¹⁷⁹⁰. 160 *trieres*'in ve büyük sayıda yük gemisiyle (*ploia*) Sestos'tan Abydos'a herhangi bir engelle karşılaşmadan geçti. Makedonya ordusunun büyük kısmı Parmenion'un emrine verildi. İskender altmış gemiyle Troas'a yelken açtı¹⁷⁹¹. Akhaia'luların Troya Savaşı'na ilk başladığı yere yani Elaious'a; oradan Ilion'a geldi. İskender her iki yerde çeşitli ritüelleri gerçekleştirdi¹⁷⁹².

Pers generalleri Rheomithres; Petenes; Niphates; Rhodos'lu Memnon; Lydia ve Ionia satrabı Spithridates; Hellespontos Phrygia satrabı Arsites; Kilikia satrabı Arsames; Kappadokia satrabı Mithrobuzanes İskender'in karaya çıkması üzerine savaş konseyini toplayarak strateji ve taktiklerini belirlemeye çalıştılar¹⁷⁹³. Pers ordusu Propontis yakınlarında Aisepos Irmağı'nın (Gönen Çayı) denize döküldüğü yerden on beş km içerde bulunan Zeleia (Sarıköy) dolaylarında toplanmıştı. III. Dareios başkomutan olarak birini tayin etmediğinden ve komutanlar arasında belirgin bir hiyerarşi bulunmadığından karar almak zor oldu. III. Dareios en büyük hatayı tek bir bileşik siyaset dayatması gereken zamanda komutanlığın bölünmesine izin vermekle yapmıştı. Persler 20.000 kişilik süvar birliğiyle avantajlıyken sayı ve nitelik bakımından Makedonyalılarla kıyaslandığında yabancı ücretli askerlerin meydana getirdiği 20.000'den az olan piyade bakımından zayıflardı (Arr. *anab.* I. 14. 3-4). Ordunun büyük kısmını Hellen paralı askerler ve Perslerin en güçsüzleri teşkil ediyordu. Ayrıca Pers ordusunun başında III. Dareios bulunmadığından Makedonyalılar, doğrudan doğruya kendi krallarının komutasında savaşacakları için iki kat daha tehlikeliydiler. Rhodos'lu Memnon mümkün mertebe bir meydan muharebesinden kaçınmak gerektiğini belirtti. Direk saldırıya geçmemeye bunun yerine İskender'i yavaş yavaş güçten düşürmeyi hedefleyen bir yıpratma siyaseti önerdi. İskender'in gücünün ordusu ve onun meydan savaşında usta olduğunu anlamıştı. Bu nedenle İskender'in zayıf noktası erzak ve iâşe ihtiyacını kesmekle ona en büyük darbenin vurulabileceğini düşünmekteydi. Memnon muhtemelen İskender'in sefere çıkarken yeterli para ve erzaka sahip olmadığı istihbaratını almıştı; bu nedenle yiyecek-erzak kıtlığı yüzünden İskender'in buralarda fazla tutunamayacağını öngörmekteydi¹⁷⁹⁴. Pers

¹⁷⁹⁰ Arr. *anab.* I. 11. 5; Bosworth 2005, 53; Thompson 2007, 39.

¹⁷⁹¹ Diod. XVII. 17. 1-3; Plut. *Alex.* XV. 7-9.

¹⁷⁹² İskender'in gerçekleştirdiği dinsel ayinler ve amaçladığı siyasi propaganda için bk. Diod. XVII. 17. 6-7; 18. 1; Plut. *Alex.* XV. 4; 7-8; Arr. *anab.* I. 11. 7; XII. 1; Iust. XI. 5. 12; Curt. IV. 6. 29; 8. 4. 26; Strab. XIII. 1. 25 c. 593; Bosworth 2005, 53-56; Nawotka 2012, 114-117.

¹⁷⁹³ Diod. XVII. 18. 2-4; Arr. *anab.* I. 12. 8; 16. 3.

¹⁷⁹⁴ İskender'in ordunun iâşesi ve erzak ihtiyacı için elinde bulunan para yetmiş *talanta*'ydı (FGrHist II B 139 F 4 'Aristobulos'). Bu da takriben İskender'in devasa ordusu karşısında; ancak bir ay yetebilirdi (FGrHist II A 76 F 40 'Duris'). Onesikritos İskender'in sefere çıkarken borç bile aldığını aktarır (FGrHist II B 134 F 2= Plut.

ordusunun iç kısımlara doğru çekilip Makedonya ordusunun geçeceği yerlerdeki tüm tarlaları, gerekirse evleri yakıp yakmayı; hayvanların yemsiz bırakmak adına çayırları söktüp atmaya önerdi. Hasat öncesi ürünün az olduğu mevsimde bu tedbir son derece etkili olabilirdi¹⁷⁹⁵. Ancak Persler görevlerinin ülkelerini tahrip etmek değil, savunmak olduğunu düşündüler. Meydan savaşından kaçınmak itibar kaybına; düşmanın daha fazla cesaretlenmesine; dolayısıyla kararsızların taraf değiştirmesine neden olabilirdi. Bununla birlikte Hellenli olduğundan Memnon'a güvenmemekte ve onu küçümsemekteydiler. Memnon'un çıkarları için savaşı kasıtlı uzatmak istediğini düşünmekteydiler¹⁷⁹⁶. Savaş meclisinde sözü alan Daskyleion satrabı Arsites eyalet bölgesinden bir kişinin bile evini yaktırmayacağını söyleyerek bu öneriyi şiddetle karşı çıktı. Savaşı çabuk sona erdirecek büyük çaplı bir meydan muhaberesinden yana olduğunu söyledi. M.Ö. 355 yılında kazanılan küçük zaferlere güvenerek Asrites diğer komutanların da aklını çeldi. Konsensüs sonucunda Persler batıdan Zeleia'ya (Sarıköy) giden ana yolda savunmalarını oluşturdular¹⁷⁹⁷. İskender'in doğuya Zeleia ve Kyzikos'a ilerlemesini engellemek amacıyla Adrasteia (Örtülüçe) Ovası'nın¹⁷⁹⁸ yukarısında Granikos (Kocabaş Çayı) Irmağı'nın meydana getirdiği alüvyonda ordugah kuruldu. Zira Asya'ya giriş kapısı şeklinde zikredilen¹⁷⁹⁹ Kyzikos, o sıralar Pers hakimiyetinde değildi; Makedonyalıların birer bağlaştığıydı¹⁸⁰⁰. Dolayısıyla İskender Kyzikos'a ulaştığı takdirde sadece Daskyleion satraplık merkezi değil; aynı şekilde Sardeis eyaleti de düşman eline düşme tehlikesiyle burun burunaydı. Persler, Granikos Irmağı'nı su debisinin fazlalığından dolayı değil –zira ilkbaharın başında bir metre civarlarında olan suyun derinliği ciddi bir engel teşkil etmemekteydi; bilakis geniş bir hat üzerinde taarruza kalkındığında kıyıların dikliğiyle Makedonya *phalanks*'nin saflarını bozabilecek stratejik öneminden ötürü seçmişlerdi¹⁸⁰¹. Derinden akan Granikos Irmağı bazı yerlerde üç-dört metre yükseklikte dik kıyıları oluşturmuştu ve yatağı kaygan taşlarla kaplıydı¹⁸⁰². Bu nedenle Makedonyalıların ordu saflarını bozmadan düzenli bir biçimde karşıya geçmek kolay olmayacaktı.

İskender İlion'dan sonra Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Arisbe Ovası'nda konuşlanmış ordusunun yanına geldi. Ertesi gün Perkote'ye (Bergaz Köyü) vardı, bir gün kaldıktan

---

Alex. XV. 1). Makedonya ordusu yolu üzerindeki yiyecek ikmalini kesilirse, fazla direniş sergileyemeden Anadolu'dan çıkmak zorunda kalabilirdi.

¹⁷⁹⁵ Diod. XVII. 18. 2-4; Arr. *anab.* I. 12. 9; Polyain. *strat.* IV. 3. 16 'Aleksander'.

¹⁷⁹⁶ Diod. XVII. 18. 3; Polyain. *strat.* IV. 3. 16 'Aleksander'.

¹⁷⁹⁷ Hammond 1980, 76-80; Bosworth 2005, 57; Ashley 1998, 189 vd.; Green 2013, 490 vd.

¹⁷⁹⁸ Adrasteia, Parion'un yaklaşık 12 km güney doğusunda günümüz Örtülüçe kasabasına lokalize edilmektedir (Hansen-Nielsen 2004, 976).

¹⁷⁹⁹ Cic. *Mur.* 33.

¹⁸⁰⁰ Diod. XVII. 7. 8; Polyain. *strat.* V. 44. 5 'Memnon'.

¹⁸⁰¹ Arrianus (*anab.* I. 13. 4-6) Parmenion ile İskender arasında geçen saldırı saati hakkındaki anekdotunda, Parmenion Granikos Irmağı'nın birçok yerde derin, kıyıları çok yüksek ve yer yer kayalık olduğunu değinir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Hammond 1980, 78 vd.; Bosworth 2005, 58.

¹⁸⁰² Arr. *anab.* I. 13. 4; Plut. *Alex.* XVI. 1-2.

sonra Lampsakos (Lapseki) civarından Pratikos Irmağı'na gelip burada konakladı. Ardından Kolonai kentinin önünden ilerleyip Parion'un (Kemer) güneyinden geçirek Hermotos'a vardı¹⁸⁰³. Pers ordusunun savaş düzeni, saldırı-savunma kolları hakkında kesin bilgiye sahip değildi. Bu nedenle keşif birliği yolladı. Adrasteia Ovası'na yaklaşıldığında beklenen karşılaşma gerçekleşti. Keşif birlikleri Pers ordusunun Granikos'un doğu kıyısında konuştuğu haberini verdi. İskender Pers birliklerinin toplandığını öğrenince çabucak ilerledi ve düşmanın karşısına kamp kurdu. Granikos iki ordugah arasından akmaktaydı¹⁸⁰⁴.

Pers ordusunun Granikos Irmağı boyunca nasıl mevzilendikleri tam bilinmemektedir. Arrianus (*anab.* I. 14. 4-5) 20.000'den oluşan Pers süvarisinin nehir boyunca bir hat halinde ırmağın kenarına; 20.000'den az olan yabancı ücretli askerlerden meydana gelen piyadenin de arkadaki yüksek tepelere konuşlandırıldığını belirtmektedir. Süvari bölüklerinin bilhassa İskender'in karşısındaki safta yoğunlaştırdıklarını aktarır. Diodoros (XVII. 19. 1-2) muharebeyi anlatırken Pers süvarisinin Makedonya *phalanks* taburlarının hatlarının bozulmasından yararlanmak üzere, tepenin eteklerine dizildiğini söylemektedir. Rhodos'lu Memnon ve Kilikia satrabı Arsames/Arsames kendi süvarileriyle sol kanadı tutmuşlardı; Daskyleion satrabı Arsites, Paphlagonia süvarileriyle hemen yanlarında durmaktaydı; ondan sonra Hyrkania süvarileriyle Sardeis satrabı Spithridates gelmekteydi. Sağ kanadı 1.000 Med; Rheomithres'in emrinde 2.000 süvari birliği ile 2.000 Baktria süvarileri tutmaktaydı. Diğer ulusal kontenjanlar merkezde yer almaktaydı. Pers piyade birliği 100.000'den çok az değildi¹⁸⁰⁵; ancak onlar arka saflarda dizilmişlerdi ve süvarilerin Makedonyalıları sıkıştırmak için yeterli olduğu düşünüldüğü için ilerlememekteydiler¹⁸⁰⁶. Arrianus'un (*anab.* I. 14. 1-3) anlatısına göre, İskender'in ordusunun savaş düzeni şu şekildeydi: Parmenion sol kanadı aldı; İskender'in kendisi de sağa geçti. Sağ kanata İskender'in önüne Parmenion'un oğlu Philotas *hetairoi* süvari birliğiyle, okçular ve Agriania'lı mızraklılarla birlikte dizilmişti. Philotas'tan sonra Arrabaios'un oğlu Amyntas, *sarisa*¹⁸⁰⁷ taşıyan süvariler, Paionia'lılar ve Sokrates'in bölümü (= *ile/ilai* [ἰλη/ἰλαι]) gelmekteydi. Onlardan sonra Parmenion'un oğlu Nikanor komutasında Arkadaş Birliği'nden *hypaspistes*'ler¹⁸⁰⁸ dizilmişlerdi; onların yanında Orontes

¹⁸⁰³ İskender'in izlediği rota için bk. Arr. *anab.* I. 12. 6-7; Bosworth 1980, 107-109; 2005, 58; Thompson 2007, 44 vd.; Nawotka 2012, 117 vd.

¹⁸⁰⁴ Arr. *anab.* I. 12. 7; 13. 1; Diod. XVII. 19. 1.

¹⁸⁰⁵ Iustinus (XI. 6. 11) toplam Pers ordusunu 600.000 olarak vermektedir. Iustinus'un bu akatırımı ve Diodoros'un (XVII. 19. 3-5) 100.000'den az olmayan piyade birliği sayısı abartılmıştır.

¹⁸⁰⁶ Diod. XVII. 19. 3-5. Konuya ilişkin ayrıca bk. Brunt 1962, 137; Thompson 2007, 55-58; Green 2013, 497 vd.

¹⁸⁰⁷ Yaklaşık 50 cm uzunluğunda yaprak şeklinde bıçağı ve aynı uzunlukta sivri bir dipçiği olan 6 m boyunda büyük bir kargıdır. Toplam ağırlığı 7 kg kadardır; silah çift elle kullanılabilirdiğinden *sarisa* taşıyan askerlerin yalnızca boyundan asılan ve sol omuzu koruyan yuvarlak küçük kalkanları vardı (Bosworth 1980, 317).

¹⁸⁰⁸ Makedonya piyadesini oluşturan ana birimlerden biriydi. Bu kuvvet Makedonya krallarının eski muhafızlarından doğmuştu ve çekirdeğini oluşturan *agema* İskender atsız savaşırken yine ona muhafızlık yapmaya devam etmekteydi. *Hypaspistes*'lerin geri kalanı muhtemelen üç *khiliarkhia*'ya (1.000 kişilik birliklere) bölün-

oğlu Perdikkas'ın; ondan sonra Polemokrates oğlu Koinos'un; ardından İskender'in oğlu Krateros'un; hemen yanında Andromenes oğlu Amyntas'ın *phalanks*'ı ve Amyntas'ın oğlu Philippos'un emrindeki birlik gelmekteydi. Sol kanata ilk sırada Harpalos oğlu Kalas'ın komutasında Thessalia süvarileri; hemen ardından Menelaos oğlu Philippos'un emrinde müttefik süvarileri; ondan sonra Agaton'un komutasında Trakya süvarileri sıralanmıştı. Sağ kanatta bütün hattın ortasına kadar piyade ve Philippos, Meleagros ve Krateros'un *phalanks* taburu yer almaktaydı. Nitekim Makedonya ordusu ilerleme düzenine göre, *phalanks* taburu her iki kanattaki süvarilerin arasındaydı. *Hypaspistes* ve *phalanks* birlikleri merkezde, Parmenion komutasındaki Thessalia, Hellen ve Trakya süvarileri solda; Makedonya süvarisi de sağ kanatta bulunmaktaydı. Sağda iki ana birlik vardı. En sağda Arkadaş Birlikleri'nin (*hetairoi*) büyük kısmını komuta eden Parmenion'un oğlu Philotas ve okçular, Agriania'lı mızraklılar; onların hemen yanında Arrabaios'un oğlu Amyntas komutasında *prodromoi*¹⁸⁰⁹ bulunuyordu. Amyntas'ın birliği piyadeler ile Arkadaş Birlikleri süvarisi arasındaydı, İskender birliğiyle onların yanındaydı. Saldırısının ağırlık noktası burası olacaktı¹⁸¹⁰.

İki ordu şafak vaktine doğru ırmağın kıyısında bir süre hareketsiz durdu¹⁸¹¹. Persler saldırmak için Makedonyalıların nehre girmesini bekliyorlardı. İskender derhal atına atlayıp Amyntas'ın komutasındaki *prodromoi* ve Paionia'lılara; bir piyade taburuna ve o gün için Philippos oğlu Ptolemaios komutasında bütün süvariye öncülük eden Sokrates'in bölüğüne suya atılmaları emrini verdi. İlk önce Amyntas'ın adamları ırmağı geçmeye başladı (Arr. *anab.* I. 14. 5-7). Arkalarından boru sesleri ve savaş şarkıları eşliğinde İskender ile sağ kanadın geri kalanı geliyordu. Büyük olasılıkla ırmağın belli noktalarında iniş ve çıkışı oldukça kolaylaştıran çakıl taşları birikmişti. Görünüşe göre Makedonya ordusu karşıya geçerken nehrin bitkilerle kaplı dik kıyı alanlardan ziyade bu çakılı yerleri kullanmaktaydı. Amyntas birliklerinin görevi ırmağı rahatlıkla aşabilecek en kolay yolu seçerek karşı kıyıya süratle ilerleyip Pers süvarilerinin saldırısını durdurmak ve sağ kanadın geri kalanın ırmağı geçmesine

---

müştü. Bunlar seçkin askerlerdi; becerileri ve fizikleri dikkate alınarak seçilmekteydiler. Meydan muharebelelerinde *phalanks* görevinde ve süvari desteğiyle yapılan seri baskınlarda son derece başarılıydılar. Büyük savaşlarda *takseis* ile *phalanks*'ta yan yana çarpışmaktaydılar (Bosworth 2005, 317).

¹⁸⁰⁹ *Prodromoi*, Arkadaş Birlikleri ve Paionia hafif süvariyle ilişkilendirilen bir süvari birliğiydi. Adlarından da anlaşıldığı üzere keşif görevlerinde kullanılıyorlardı. *Prodromos*'lara aynı şekilde *sarisophoroi* da denmekteydi (Arr. *anab.* I. 14. 1; 6; III. 12. 3; Curt. IV. 5. 13). Granikos Savaşı'nda piyade *sarisa*'sıyla aynı uzunlukta olan süvari *sarisa*'sıyla ön saflarda görev yapmışlardır. Arkadaş Birlikleri gibi *ile*'lere bölünmüşlerdir ve en azından dört *prodromoi* vardı (Arr. *anab.* I. 12. 7; ayrıca bk. Bosworth 2005, 320).

¹⁸¹⁰ Bosworth 2005, 59 vd.; ayrıca bk. Devine 1986, 268 vdd.; Hammond 1980, 82-84.

¹⁸¹¹ Saldırının saati tam bilinmemektedir. Arrianus (*Anab.* I. 13. 3-7) ve Plutarkhos'un (*Alex.* XVI. 2-3) aktardıkları İskender ile Parmenion arasında geçen konuşmada, yaşlı komutan ırmağı geçip saldırmanın zorluklarından bahsederken krala vaktin geç olduğundan beklemeyi ve şafak vakti taarruza geçmeyi tavsiye eder. Ancak İskender, Hellespontos'u aştıktan sonra Granikos'ta duraklamanın utanç verici olacağını belirterek bu öneriyi dinlemez. Diodoros (XVII. 19. 3) ise İskender'in Parmenion'un bu tavsiyesini dikkate alıp ırmağı şafak vakti geçtiğini ve Pers saldırısına fırsat tanımadığını aktarır.

olanak sağlamaktı¹⁸¹². İskender nehri aşarken askerlerini akıntının sürüklediği yöne doğru çapraz olarak hattı genişletti. Böylece karadan çıkarken Perslerin tek bir kol halinde üzerine saldırmalarına engel olabilecek ve mümkün olduğu ölçüde derin düzende Perslere saldırıya geçebilecekti (Arr. *anab.* I. 14. 7). Amyntas ve Sokrates emrindeki öncü kollu yaklaşırken kıyıya hakim durumda konuşlanmış Memnon ve Kilikia satrabı Arsames komutasındaki Persler, ardından diğerleri de ırmağa doğru inerek ok ve mızraklarla onları yaylım ateşine tuttular. Persler düşmanı durdurmak için ellerinden geleni yaparken Makedonya süvarisi var gücüyle sudan çıkmak için çabılıyor; sağanak halinde Pers mızrakları Makedonya kargularına çarpıyordu (Arr. *anab.* I. 15. 1-2). Muharebenin başlangıcında üstün taraf Perslerdi. Makedonya öncü birliği sayıca çok azdı; ırmağın zemini yumuşak ve Persler kıyıda avantajlı bir konuma sahipken onlar yokuş yukarı kendilerini savunmaktaydı; ayrıca düşman süvarisinin Memnon ile oğlu dahil en seçkin birlikleriyle karşı karşıyaydı. Çok zor durumda kaldılar ve ırmağa doğru sürüldüler; ancak görevlerini başarıyla yerine getirmişlerdi. Pers saldırısı göğüslenmiş ve karşı saldırıya geçmek için İskender'e yer açılmıştı (Arr. *anab.* I. 15. 2). Perslerle ilk çarpışmaya giren Makedonyalılar kırıldılar; sadece ilerlemekte olan İskender'in yanına çekilenler kurtulabildiler. İskender karşı saldırıyı başarıyla gerçekleştirdi; saldırıyı kendisi yönetti ve gözü kara bir biçimde tek tek çarpışmalara girdi. Pers komutanlarının bulunduğu ve ordunun yoğunlaştığı noktaya saldırınca şiddetli bir çarpışma başladı. Bu esnada Makedonya taburları birbiri ardına nehri daha kolay geçtiler. Böylelikle süvari muharebesi yaya savaşına dönüştü¹⁸¹³. Makedonyalılar Persleri ırmaktan tamamıyla söküp açık alana atmak; Persler de Makedonyalıları kıyıya çıkarmamak ve nehre dökmek için savaşıyorlardı (Arr. *anab.* I. 15. 3-4). Pers süvarilerinin piyadeden uzakta, avantajlı konumlarından yararlanmayacak biçimde yerleştirmeleri stratejik bir hataydı. Bunun yanı sıra süvarilerin büyük kısmının ırmağın kenarına konuşlanması onları savunmasız hale getirmiş olmalıdır. Zira Makedonya ordusunu nehre geri püskürtecek şiddetli bir saldırının gerçekleşmesi için ırmağın kıyısından yeterince uzakta bekletilmeleri gerekiyordu¹⁸¹⁴. Ayrıca Makedonya ordusunun kızılçık ağacından uzun mızraklarla Perslerin kısa mızraklarına karşı dövüşmek gibi bir de üstünlükleri vardı¹⁸¹⁵.

Rhoisakes ve Spithridates kardeşlerinin komutasındaki Pers taburu İskender'i hedef alarak genç krala birkaç koldan saldırdı. Olayın ayrıntıları farklı şekilde anlatılsa da, İskender'in miğferinin parçalandığı ve Kleitos'un zamanında müdahalesi sayesinde İskender'in

¹⁸¹² Bosworth 2005, 60.

¹⁸¹³ Polyainos (*strat.* IV. 3. 16 'Aleksandros') İskender Granikos'un karşı tarafındaki Perslerin avantajlı pozisyonunu görünce, ırmağı geçme mücadelesine hazırlandı; Makedonyalıları sağa yönlendirdi ve düşmanın kanadını çevirdi. O vakit *phalanks* düşman üzerine atıldı ve onları bozguna uğrattı. Diodoros (XVII. 19. 6) her iki tarafın süvarileri savaşa cesurca atıldılar, Parmenion karşısına dizilmiş orduların saldırılarıyla karşılaştı; sağ kanata süvarilerin en iyileriyle Perslerin üzerine atıldı ve ağır zayıat verdi.

¹⁸¹⁴ Bosworth 2005, 58.

¹⁸¹⁵ Arr. *anab.* I. 15. 5.

ölümden kurtulduğu kesindir¹⁸¹⁶. İskender'in mızrağı kırılınca kraliyet seyisi Aretes'ten bir başkasını istedi. Ancak Aretes de savaşın şiddetine kapılıp kendininkini kırmıştı. Yiğitçe dövüşürken kullandığı kırık silahını krala göstererek bir başkasından mızrak istemesini söyledi. O esnada hassa askerlerinden biri olan Korinthos'lu Damaratos mızrağını İskender'e verdi (Arr. *anab.* I. 15. 7). Sardeis satrabı ve III. Dareios'un damadı Spithridates aralarında kralın akrabalarından da kırık kişinin bulunduğu üstün nitelikli kalabalık bir süvari birliğiyle Makedonyalılar üzerine doğru ilerledi. Hücumu geçip düşman mevzilerine dalarak rakiplerinden büyük çoğunu yaralayıp öldürdü. Saldırı giderek tehlikeli bir hal aldığından İskender atını döndürerek satrabın üzerine sürdü. Spithridates için İskender'le teke tek dövüşmek güzel bir fırsattı. Bir başına sergilediği yiğitlik sayesinde Asya'yı belki de bu korkunç tehditten kurtaracaktı. İskender'e doğrultup öyle bir güçle fırlattığı kargısı göğsülüğünü delip geçti. İskender'in zırhını parçalayan kargının ucu sağ omzunda yara açtı. Kral omzunda sallanan delici silahtan silkinip kurtuldu. Mahmuzladığı atının dönüş hızından faydalandı ve mızrağını satrabın göğsünün tam ortasına sapladı. Bunlar olurken her iki ordunun askerleri böylesine muazzam bir yüreklilik gösterisi karşısında naralar atmaya başlamışlardı. Ancak mızrağın ucu zırhını çarpıp geçti ve kırılan sapı yere savurdu. Pers kılıcını çekerek İskender'e doğru hamle yaptı. Kral mızrağını yeniden kavrayıp tam zamanında Spithridates'in yüzüne isabet ettirdi. Sardeis satrabı yere düştü; o anda elinde kılıcıyla atını dörtünale İskender'in üzerine süren kardeşi Rhoisakes vuruşunu düşmanın başına doğru hedefledi ve şiddetli bir darbeyle miğferinin bir parçasını uçurarak kafa derisinde hafif bir yara açılmasına sebep oldu. Rhoisakes aynı noktaya yeni bir darbe indirmek üzereyken atının üstündeki Dropidos oğlu Kleitos atik davranarak düşmanın kolunu omzundan uçurdu¹⁸¹⁷. Bu muharebenin temel zayıflığını gösteren kritik bir andı. İskender yaşlı danışmanı Antipatros ve Parmenion'un tavsiyelerini dinlemeyerek sefere çocuksuz ve evlenmemiş olarak çıkmıştı. Savaşta öldürülürse sadece istila yarım kalmayacak; Makedonya da kesinlikle yıkıcı bir taht kavgasına sahne olacaktı.

Granikos'ta tehlike savuşturulmuştu. İskender ciddi yara almadan kurtulmuş, Makedonya süvarisi çabucak üstünlüğünü kanıtlamıştı. Savunma hattı genişlemiş ve bastıran her birlikle birlikte Pers süvarisi daha geriye çekilmeye zorlanmıştı. Artık Persler her yandan saldırı altındaydılar. Makedonya mızraklarının darbelerinden kaçmanın yolu kalmamıştı. Konularından geriye sürülüyorlardı ve ana saldırının ağırlığına ek olarak süvariyle birlikte

¹⁸¹⁶ Diod. XVII. 20. 2-7; Arr. *anab.* I. 15. 6-8; Plut. *Alex.* XVI. 4-6; *mor.* IV. 327a-b; *de Alex.* 1. 2; Curt. VIII. 1. 20.

¹⁸¹⁷ Diod. XVII. 20. 2-7. Arrianus (*anab.* I. 15. 7) İskender'e ilk saldıran kişinin III. Dareios'un damadı Mithridates; ardından Rhoisakes ve son hücum eden kişinin Spithridates olduğunu belirtir. Plutarkhos (*Alex.* XVI. 5) ise, ilk saldıran kişiyi Rhoisakes; ikincisini Spithridates şeklinde verir. Konuya ilişkin ayrıca bk. Bosworth 1980, 123 vd.

geçişlerini tamamlayan piyade askerlerden de önemli ölçüde zarar görüyorlardı¹⁸¹⁸. Persler arasında ilk dağılma İskender'in safları arasında oldu. Pers ordusunun ileri gelen komutanlarından Niphates, Petenes ile yabancı birliklerin komutanı Omares; Lydia satrabı Spithridates ile kardeşi Rhoisakes; Kappadokia *hyparkhos*'u Mithrobouzanes; Dareios'un damadı Mithridates; Artakserkses oğlu Dareios'un oğlu Arboupales ve Dareios'un eşinin kardeşi Pharnakes'in ölümünden sonra merkez çöktü ve geri çekilme kaçışa dönüştü¹⁸¹⁹. Pers süvarilerinden 1.000 kadarı hayatını yitirmişti. İskender çok geçmeden Pers süvarilerini kovalamayı durdurup paralı askerlere döndü. Bu birlikler muharebeye katılmamıştı; muhtemelen Pers süvarileri kaçmaya başlayana kadar muharebede yenilen tarafı algılayamamışlardı. Yenilginin şaşkınlığı ve bir ateşkes umuduyla tepenin eteğindeki konumlarını korudular. Ancak İskender'in müzakere yapmak gibi bir niyeti yoktu. *Phalanks* ve süvari birliğine ortak bir saldırı için emir verdi. Kanatlardan Makedonya askerleri tarafından sarılmış ücretli askerler *phalanks*'ların cephe taarruzuyla karşı karşıya kaldılar ve bir katliam başladı. Son adamına kadar savaşmak zorunda kalan paralı askerler muharebenin en ağır kayıplarını verdiler. Paralı askerlerin neredeyse tamamı öldürüldü; sağ kalan 2.000'e yakın kişi esir edildi¹⁸²⁰. İskender ilk kesin zaferini kazanmıştı; zafer ürkütücü bir çabuklukla gerçekleşmişti. Makedonya süvarisinin ırmağı aşmasıyla savaş neredeyse bitmişti. Persler açıkça alt edilmişlerdi; piyadenin büyük bölümünü kaybetmişlerdi. Diodoros'a (XVII. 21. 6) göre, Granikos Savaşı'nda toplam 10.000'den fazla piyade; 2.000'den az süvari hayatını yitirmişti¹⁸²¹. 20.000'den fazla Pers ise hayatta kalmıştı. İlk saldırıyla birlikte Makedonyalılardan yaklaşık yirmi beş kayıp verdiği; süvarinin geri kalanından altmıştan fazla; otuz civarında da piyadenin yaşamını yitirdiği aktarılır¹⁸²². Hayata kalan Pers komutanları Daskyleion satrabı Arsites; Büyük Phrygia satrabı Atizyes; Rheomithres; Arsames ve Memnon dağıldılar. Daskyleion satrabı Arsites felaketteki payının bilinciyle savaş meydanından Phrygia'ya çekilip orada intihar etti. Zira Persler yenilgiden ötürü onu suçlamaktaydılar¹⁸²³. Rheomithres, III. Dareios'un ordugahına döndü; Atizyes Kelainai'ya gitti ve İskender geldiği zaman burayı terk etti¹⁸²⁴. Arsames Kilikia'ya çekilip savunma hazırlıklarına başladı, Dareios Kilikia'ya doğru

¹⁸¹⁸ Arr. *anab.* I. 16. 1-2; Plut. *Alex.* XVI. 6.

¹⁸¹⁹ Arr. *anab.* I. 16. 3; Diod. XVII. 21. 3.

¹⁸²⁰ Arr. *anab.* I. 14. 4; 16. 2; 6; Plut. *Alex.* XVI. 6-7; ayrıca bk. Bosworth 2000, 38; Flower 2000b, 110.

¹⁸²¹ Plutarkhos'a (*FGrHist* II B 139 F 5 'Aristobulos'= *Alex.* XVI. 6-7) göre, savaşta ücretli askerlerden 20.000 piyade, 2.500 de süvari öldürülmüştü.

¹⁸²² Arr. *anab.* I. 16. 4-5. Plutarkhos'un (*Alex.* XVI. 7), Aristobulos'tan (*FGrHist* II B 139 F 5) yaptığı alıntıya göre, dokuz piyade olmak üzere; ancak otuz dört kişi ölmüştür. Iustinus (XI. 6. 12) dokuz piyade ve 120 süvarinin hayatını yitirdiğini belirtir. Ayrıca bk. Devine 1986, 276.

¹⁸²³ Arr. *anab.* XVI. 3. Daskyleion satrabı Arsites'in oğlu Mithropastes, III. Dareios tarafından cezalandırılarak Pers körfezine sürülmüştür (*FGrHist* II B 133 F 27-28 'Nearkhos'= *FGrHist* III C 2 713 F 5 'Orthagoras'; Strab. XVI. 3. 5 c. 766).

¹⁸²⁴ Arr. *anab.* I. 25. 3; I. 29. 1.

gelince ona katıldı¹⁸²⁵. Rhodos'lu Memnon ise Miletos'a sığındı¹⁸²⁶. Granikos Savaşı'ndan kurtulan Rheomithres, Arsames ve Atizyes Issos Savaşı'nda hayatlarını yitirdiler¹⁸²⁷.

Savaştan zaferle çıkan İskender, özellikle çarpışmanın başında ölen; ancak yenginin kazanılmasında en büyük rolü oynayan süvarilerine övgüler yağdırarak ölüleri gömdü. Ünlü Lysippos'a bir heykel sipariş edildi; bu heykel Romalılar tarafından M.Ö. 146 yılında götürülene kadar Dion'u süsledi¹⁸²⁸. Ayrıca üzerine şu epigramın Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων/*Philippos oğlu İskender ve Lakedaimonia'lular dışındaki Hellenler, Asya'da oturan barbarlardan* (aldıkları bu ganimetleri sunarlar)' kazılmasını emrederek Parthenon'a 300 Pers zırhı göndererek Athena'ya şükranlarını sundu¹⁸²⁹. Armağanların Spartalılar hariç tüm Hellenler tarafından gönderildiğini bilhassa vurgulamak suretiyle Spartalıların savaşa iştirak etmediğinden yakınıyordu. Ele geçirilen Hellen paralı askerler, Korinthos Birliği'nin kararına uymayıp Hellenlerle savaşmakla alçakça bir günah işlemişlerdi. Çalışarak kendilerini affettirsinler; aslında Perslerle yürütülen savaşlara asker olarak katılmaları yüzünden azalan tarım gücünü desteklesinler diye Makedonya'ya götürüldüler. Pers ordusunda kalan askerler ise, sonuna kadar maaşlarını aldıkları komutanlarına hizmet etmekten başka çıkar yolları kalmamıştı¹⁸³⁰.

İskender Granikos Savaşı'nın ardından tepelerden inip kendisine teslim olan yerlilerin hepsinin yurtlarına dönmelerine izin verdi. Bu savaşa Perslerle birlikte tehdit zoruyla sokulduklarına inandığı Zeleia'lıları affetti. Akhaimenid imparatorluğun Küçük Asya'daki en önemli satraplık merkezlerinden biri olan Daskyleion'u teslim almakla Parmenion'u görevlendirdi. Parmenion Pers muhafızları tarafından terk edildiğinden hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Daskyleion'u kolayca ele geçirdi (Arr. *anab.* XVII. 2). Kıbrıs ve Fenikelilerin meydana getirdiği 400 gemilik bir Pers donanması Ege'ye girmek üzere olduğundan İskender'in güneyde daha acil stratejik sorunları vardı. Makedonya donanması kıyıyı takip ederek Ephesos'a doğru yol aldı. Diodoros'un (XVII. 21. 7) Lydia'dan geçtiğini söylemesi dışında ordunun rotası hiçbir kaynakta belirtilmemektedir. İskender büyük olasılıkla Propontis'ten ana yolu takip ederek bölgenin içine girmiş; güneydoğuya ilerleyerek Zeleia'dan Makestos Vadisi'ne gitmiş; Balıkesir'in bereketli ovalarından ve Kırcağaç'tan Thyateira'ya (Akhisar) geçip

¹⁸²⁵ Arr. *anab.* II. 4. 5; Curt. III. 4. 3.

¹⁸²⁶ Diod. XVII. 22. 1-5.

¹⁸²⁷ Arr. *anab.* II. 11. 8. Konuya ilişkin ayrıca bk. Briant 2002, 823 vd.; Bosworth 1980, 111.

¹⁸²⁸ Arr. *anab.* I. 16. 4; Plut. *Alex.* XVI. 16; Iust. XI. 6. 12; Vell. Pat. I. 11. 3-5; Plin. *nat.* XXXIV. 64; ayrıca bk. Bosworth 2005, 62.

¹⁸²⁹ Arr. *anab.* I. 16. 7; Plut. *Alex.* XVI. 8; *FGrHist* II B 151 F 1 (1) 'Alexandri historia'.

¹⁸³⁰ Arr. *anab.* I. 16. 6.

sonunda Hermos Vadisi'ne varmıştır¹⁸³¹. İskender Pers garnizonu Sardeis'teki hazineyi kaçırmamasına zaman tanımadan satraplık merkezine geldi. Garnizon komutanı Mithrenes Makedonya ordusu kente 15 km uzaklıktayken teslim olmayı kabul etti. Sardeis satraplık merkezi de herhangi bir direniş sergilemeden İskender'e boyun eydi¹⁸³². Böylelikle Daskyleion ve Sardeis satraplıklarının Makedonya egemenliğine geçmesiyle Anadolu'da Akhaimenid hakimiyeti sona erdi. İskender Akhaimenid imparatorluğunun idari sistemini koruyarak; sadece var olan satraplıkların başına kendi adamlarını getirdi. Harpalos oğlu Kalas'ı Hellespontos Phrygia'sına satrap atadı¹⁸³³ ve ödenen *phoros* miktarının değiştirilmemesini emretti. İskender'in egemenliği altındaki satraplık, sadece Hellespontos Phrygia'sının Çanakkale bölümüyle sınırlıydı. Zira Kyzikos o sıralar, bağımsız bir kent ve İskender'in müttefikiydi (Diod. XVIII. 52. 3). Kios ve yöresi M.Ö. 337 yılından M.Ö. 302 yılına kadar Pers satrabı Mithradates tarafından yönetildi¹⁸³⁴. İskender Ankyra'dayken (Ankara) Paphlagonia kabileleri egemenliğine girdiklerini belirtmeleri üzerine Paphlagonia'yı Hellespontos Phrygia'sına bağladı; Pers imparatorluğunda olduğu gibi onları vergiden muaf tuttu¹⁸³⁵. Buna karşın Kalas Paphlagonia Bölgesi'nde kısa süreliğine de olsa, Makedonya egemenliğini sağlamakta başarılı olamadı. Granikos Savaşı'ndan sonra Mayıs ayında Makedonyalılara derhal teslim olan Paphlagonia'lılar, M.Ö. 333 yılında İskender'in Anadolu'dan ayrılmasıyla ayaklandılar ve Issos Savaşı'ndan sonra Perslerin başlattığı direnişe destek verdiler¹⁸³⁶. Lydia'ya satrap olarak Philotas'ın oğlu Asandros'u tayin etti ve emrine süvari ile hafif silahlı piyadelerden meydana gelen küçük bir ordu verdi. Satrap yardımcılığına Nikias'ı getirdi. Kalede ayrıca Pausanias komutasında bir garnizon bıraktı¹⁸³⁷. Daskyleion ve Sardeis eyalet bölgelerinde Pers yönetiminin uyguladığı kurallar aynı şekilde devam ediyordu. Aradaki biricik fark Perslerin kullandığı unvanı koruyan vali ve yönetici Pers değil Makedonyalı olmasıydı¹⁸³⁸.

¹⁸³¹ Magie 1950, 41 dn. 20; Bosworth 2005, 63.

¹⁸³² Diod. XVII. 21. 7; Arr. *anab.* I. 17. 3-5; Plut. *Alex.* XVII. 1; ayrıca bk. Lucian. *De mort.* 25. 4. 10; Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 305. 3 'Granikos Savaşı ile Lydia, Ionia, Phrygia, Karia, Pamphylia İskender'in egemenliğine geçti'.

¹⁸³³ Arr. *anab.* I. 17. 1; II. 4. 2; Curt. IV. 5. 13; Memnon XX. 2.

¹⁸³⁴ Diod. XVI. 90. 2; 20. 111. 4; ayrıca bk. Arslan 2010, 206, dn. 709.

¹⁸³⁵ Arr. *anab.* II. 4. 1-2; Curt. III. 1. 22-24.

¹⁸³⁶ Curt. IV. 5. 13. Daskyleion satraplığına getirilen Kalas'ın eyalet bölgesinde Makedonya hakimiyetini sağlamaya muvaffak olamadığı anlaşılmaktadır. Zira aynı şekilde Bithynia'lılar da Kalas'a başkaldırdı. M.Ö. 327 yılında Kalas, Bithynia kralı Bas'a karşı yaptığı sefer esnasında yaşamını yitirdi (Memnon XX. 2; ayrıca bk. Berve 1926, II 188 n° 397; Billows 1990, 45 dn. 85; Arslan 2007, 61 vd.).

¹⁸³⁷ Arr. *anab.* I. 17. 7.

¹⁸³⁸ Arr. *anab.* I. 17. 1; *Syll* 302; Bosworth 2005, 280 vd.

BEŞİNCİ BÖLÜM TEMATİK İNCELEME

5.1. Pers Kralı Kyros'un Tahta Geçışı ve Astyages'in Devrilmesi (M.Ö. yak. 559-yak. 550)

*Dünyanın kralı, büyük kral, güçlü kral, Babil'in kralı, Sümer ve Akkad kralı, dünyanın dört bir yanın kralı, ben Kyros, büyük kral, Anša'nın kralı Kambyzes'in oğlu, büyük kral, Anša'nın kralı Kyros'un torunu, büyük kral, Anša'nın kralı Teispes'in soyundan, hüküm sürmesini Bel [Marduk] ve Nebo'nun istediği kral hanedanlığının ölümsüz tohumu vdd.*¹⁸³⁹.

Babil kaynaklarında Anša'nın kralı *Ku-ra-aş*; *Kuras*¹⁸⁴⁰; Perslerin *Kūraš* ve *Kūrauš*¹⁸⁴¹ şeklinde zikrettikleri Büyük Kyros (M.Ö. yak. 559-yak. 530), *Kyros Silindiri*'nden öğrenildiği kadarıyla soyu Teispes'ten (M.Ö. yak. 650-620) başlayıp üç kuşak boyunca Pers hanedanlığına egemen olmuş otokton krallara dayanmaktaydı. *Anša* (Tall-i Malyan) güney İran'ın dağlık bölgesindeki Elam krallığının doğu kısmının eski şark adıdır. Perslerin Parsa, Hellenlerin de Persis (Fars) şeklinde adlandırdıkları yöreye lokalize edilir. Bölge Assurlar tarafından yıkılıncaya kadar Elam egemenliği altında Susa ve *Anša* adlı merkezlerden yönetilmiştir. Bazı görüş ayrılıkları olmakla birlikte, genel kabul gören kanıya göre: M.Ö. 646 yılında Assur kralı Assurbanipal Elamları yenip, Susa'yı yıkınca Persis'te bir otorite boşluğu doğmuştur. Bu esnada Elam hakimiyetinde uzun süre barış içinde yaşayan Persler, Teispes önderliğinde soylu bir sınıf oluşturmuşlardır. Teispes ve kendisinden sonraki haleflerinin de taşıdıkları unvanlara bakılırsa (“Susa ve *Anša* kralı”, “*Anša* kralı”) Elam krallığının bir ardılı olarak Pers krallığının temelleri bu sırada atılmış ve giderek güçlenmeye başlamıştır¹⁸⁴². Büyük Kyros yaklaşık yirmi

¹⁸³⁹ *Kyros Silindiri* str. 20-22 (Kuhrt 1983, 83-97; Hallo – Younger 2003, 314-317 str. 20-22a); ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 78 vd.; Kuhrt 2007c, 120.

Mezopotamya'daki Pers uyruklarının Kyros'a bakış açısını göstermesi bakımından, Pers kralına methiyeler dizen, politik-askeri rakibi ve önceli Nabonidos'tan ayrı tutan “*Nabonidos Kroniği*” ve “*Kyros Silindiri*” ön plana çıkmaktadır. Babil'de ele geçen ve bugün British Müzesi'nde bulunan kraliyet yapı tabletlerinden “*Kyros Silindiri*” içerik olarak altı bölüme ayrılmaktadır. 1.-19. satırlar arasında Kyros'un rakibi Nabonidos'un tanıtıldığı ve alçaltıldığı; Babil'in baş tanrısı Marduk'un krallığının hükümdarı olarak Kyros'u seçmesinin, onu teşvik etmesinin ve Babil'in barış içinde ele geçirilmesinin açıklandığı tarihsel bir gelişim sergiler. 20.-22. satırlar Kyros'un unvanlarının, kral protokolünün ve kralın ziyafet masasının; 22.-34. satırlar Kyros'un inşa politikasının anlatıldığı bölümleri içerir. 34.-35. satırlar Kyros'un Marduk'a kendisi ve oğlu için ettiği duasını; 36.-37. satırlar imparatorlukta her şeyin yolunda olduğuna dair belirtileri; son olarak 38.-45. satırlar arasında ise, Kyros'un Babil'deki inşaat faaliyetleriyle ilgili anlatımları içerir.

¹⁸⁴⁰ *Kyros Silindiri* str. 20-22 (Kuhrt 1983, 83-97; Hallo – Younger 2003, 314-317 str. 20-22a; Kuhrt 2007c, 119-121); *Nabonidos Kroniği* (Smith 1924, 111; 115 II str. 1-4; Grayson 1975, 104-106 II str. 1-4).

¹⁸⁴¹ Pasargadai'da ele geçen üç Eski Persçe yazıtta *Kūruš* (*CMA*= *Cyrusi Murghab* (Pasargadai); *CMB*; *CMC* [Kent 1953, 116]); *DB col. I 28* (Tolman 1908a, 9 col. I. 10; 1908b, 4 vd. col. I. 10; 6 vd. col. I. 13; ayrıca bk. 82 vd.; Kent 1953, 116-120 col. I. 28; 39; 53; col. III. 25; ayrıca bk. 180).

¹⁸⁴² Cook 1983, 1-10; Dandamayev 1989, 1-10; Stronach 1997, 35-53; Briant 2002, 16-23; Hansman 1985, 25-34; Balcer 1995, 43-47; Wiesehöfer 2003, 19 vd.; Potts 2004, 309-314; Curtis - Stewart 2005, 8-28; Brosius 2006, 6-9.

dokuz yıllık¹⁸⁴³ hanedanlığı boyunca seleflerinden aldığı küçük *Anša* krallığını Med, Lydia-Küçük Asya ve Babil'i hakimiyetine ilhak ederek oldukça genişletti. Ardından krallık merkezini *Anša*'dan, kabilesinin adına izafeten kurduğu Pasargadai'ya¹⁸⁴⁴ taşıyarak, 200 yıl boyunca Asya'da hüküm sürecek Pers/Akhaimenid krallığının temellerini attı¹⁸⁴⁵.

Antik kaynaklarda Kyros'un Teispes-I. Kambyses'e kadarki seleflerine ve *Anša*'nın kralı olduğuna dair hiçbir veriye rastlanmaz. Kyros başlangıçtan itibaren Persis üzerinde hükümdarlık hakkına sahip bir kral betisiyle sunulur. Antik literatüre göre, Eski Persçe'de "güneş" anlamına gelen¹⁸⁴⁶ Kyros, genealojisi Perseus'a dayanan Pers kralı Kambyses'in¹⁸⁴⁷ oğluydu. Annesi ise, Herodotos'a (I. 74) ve Scholia Platon'a (*Rep.* 566c)¹⁸⁴⁸ göre, M.Ö. 28 Mayıs 585 yılında Lydai'lular ve Medler arasında yapılan evlilik antlaşması uyarınca Lydia kralı Alyattes'in kızı Aryenis ile Med kralı Kyaksares'in oğlu Astyages'ten olma Mandane idi¹⁸⁴⁹. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (1)= Phot. *Bib.* 72. 36a); Babilli Berossos (*FGrHist* III C 1 680 F 7 d) ve Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 66 (8)= Const. Porph *de Insid.* p. 23. 23) ise, Kyros ile Astyages arasındaki akrabalık bağını kabul etmezler. Knidos'lu Ktesias ve Şamlı Nikolaos, Astyages'in kızı Amytis'i Spitamas adında bir Medliyle; Babilli Berossos ise, Assur imparatorluğunun yıkılmasının ardından Babil kralı Nabopolassar'ın oğlu Nebukhadnezzar'la evlendirdiğini belirtirler¹⁸⁵⁰.

Büyük Kyros hükümdarlığı esnasında Pers imparatorluğunun kurucusu ve boyun eğdirdiği halklara karşı sergilediği örnek davranışından ötürü halk anekdotlarıyla efsaneleştirilmiştir. Bu akımı antik yazarların da takip etmesiyle Kyros'a ilişkin oldukça fazla; bir o kadar da birbirinden farklı bilgiler edinilmektedir¹⁸⁵¹. Doğu kökenli çivi tabletleri ise, antik kaynaklara nazaran daha güvenilir; ancak sınırlı veriler sunmaktadır. Kyros'un tahta geçişi ve Med

¹⁸⁴³ Hdt. I. 214. Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (8)= Phot. *Bib.* 72. 37 a) ve Dinon'a (*FGrHist* III C 1 690 F 10 <D(e)jion>= Cic. *div.* I. 46) göre, yetmiş yaşında ölen Kyros otuz yıl hükümdarlık yapmıştır.

¹⁸⁴⁴ Zargos Dağı'ndan yaklaşık 1.900 m yükseklikte bir tepedir. Persopolis'ten kuşbakışı 40 km uzaklıktadır.

¹⁸⁴⁵ Strabon'un (XV. 8. c. 169)'deki anlatısına istinaden, Eski Akhaimenidai hanedanlığının başkentidir. Büyük Kyros Med krallığını devirdikten sonra zaferinin anısını izafeten Pasargadai'yı kurar ve görkemli bir saray yaptırır. Ayrıca bk. Kuhrt, 2007d, 372.

¹⁸⁴⁶ Plut. *Artaks.* I. 2; ayrıca bk. Hes. *lex.* κ 4700 <Κῦρος>.

¹⁸⁴⁷ Elamca'da *kán-bu-ši-ia*; Akkadça'da *kam-bu-zi-ia*; Persçe'de Kab^mūjiya; Kabūjiya; Kabūjiyahyā (Kent 1953, 178).

¹⁸⁴⁸ Scholia Plato (*Rep.* 566c)'de Alyattes'in kızının adı Aryene olarak zikredilir.

¹⁸⁴⁹ Ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* I. 2. 1; *FGrHist* III C 1 687 b F 2 'Kharon'= Tert. *An.* 46; Diod. IX. 22; Val. Max. I. 7. 5; Ael. *An.* VII. 11.

¹⁸⁵⁰ Bu üç yazara göre Med kralının kızının adı Amytis'tir. Ayrıca Babilli Berossos'un (*FGrHist* III C 1 680 F 7 d)'deki bu anlatısı kronolojik ve tarihi veriler çerçevesinde değerlendirildiğinde doğruluğu kabul edilir nitelikte görülmemektedir (Briant 2002, 24). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sarıkaya 2011, 196.

¹⁸⁵¹ Herodotos'a (I. 95) göre, Kyros'la ilgili Perslerin anlatısına istinaden bir den fazla hikaye söz konusudur. Bu çeşitli rivayetlerde Kyros'un Pers tahtına nasıl geçtiği; Merkez Asya ile Küçük Asya'yı egemenliği altına alışı üç değişik versiyonda detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Kyros, babası Kambyses'ten "Büyük Kral" ve "Anša'nın kralı" unvanlarını M.Ö. 559/558 yılında alır. Herodotos (I. 46-213)'de Kyros'un krallığının son yirmi dokuz yılını, yani M.Ö. 559 yılından M.Ö. 530 yılına kadarki olayları konu edinir. M.Ö. 559 yılından öncesini ve *Anša* kralı olarak başa geçişine değinmemektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 162.

krallığını devrilmesiyle ilişkin temel bilgiler Herodotos, Ksenophon, Knidos'lu Ktesias, Iustinus ve Şamlı Nikolaos'un tarih anlatılarından edinilmektedir¹⁸⁵². Herodotos'un (I. 107) anlatısına istinaden, Astyages tek varisi Mandane'yi¹⁸⁵³ gördüğü bir rüyanın etkisiyle aşağı tabakadan saydıkları Pers kralı Kambyses'e verdi¹⁸⁵⁴. Bir yıl sonra ikinci bir rüya daha gördü; bu kez de kızının döl yatağında bir asma sürüyordu ve asmanın dalları bütün Asya'nın üstünü kaplıyordu. Rüya tabircileri o sıralar hamile Mandane'nin oğlu olacağına ve kralı tahtından devireceğine yordular. Astyages, Kyros'u doğar doğmaz öldürmesi için sağ kolu ve akrabası Harpagos'a¹⁸⁵⁵ verdi. Harpagos ise, bu görevi Mithradates adında bir sıgırtmaca devretti¹⁸⁵⁶. Sıgırtmacın eşi Spako (*dişi köpek*) ölü bir bebek doğurunca, çocukları değiştirdiler ve Kyros'u öz oğulları gibi yetiştirdiler¹⁸⁵⁷. Bu durum Kyros on yaşına gelinceye kadar sorunsuz devam etti (Hdt. I. 114-115). Ancak akranlarıyla oynadığı bir oyun sırasında kimliği açığa çıktı¹⁸⁵⁸. Astyages rüyasının gerçekleştiğini sanarak bunu kabullenir bir tavır sergiledi¹⁸⁵⁹. Harpagos'un itaatsizliğini ise, cezasızı bırakmadı. Oğlunu boğazlatarak babasına yedirtti¹⁸⁶⁰. Ksenophon'a (*Kyr. I. 2. 1*) göre ise, Kyros ve Astyages arasında herhangi bir münakaşa söz konusu değildi. On iki yaşına kadar Persis'te ok ve cirit kullanma sanatında iyi bir seviyeye ulaşan Kyros¹⁸⁶¹, geriye kalan eğitim-öğrenimine Med sarayında devam etti (*Ksen. Kyr. I. 3. 1; 13-14*). Media'da dedesi Astyages'in denetiminde süvari eğitimi aldı¹⁸⁶² ve savaş stratejilerinin inceliklerini öğrendi¹⁸⁶³. Şamlı Nikolaos'un anlatısında ise, tamamen farklı bir Kyros'la

¹⁸⁵² Bu durum Iustinus için pek geçerli değildir. Zira neredeyse Herodotos'un anlattımının aynısını aktarır.

¹⁸⁵³ Ksenophon'a (*Kyr. I. 2. 1; 5. 2*) göre ise, Astyages'in Mandane isminde bir kızı ve Kyaksares adında bir oğlu vardı.

¹⁸⁵⁴ Herodotos (I. 107)'de, Astyages kızının işediğini ve idrarının ilkin bütün kenti sonra baştanbaşa bütün Asya'yı sel boğduğunu görürür. Şamlı Nikolaos (*FGrHist II A 90 F 66 (10)= Const. Porph. de Insid. p. 23. 23*)'de aynı rüyaya yer verir. Ancak onu gören Med kralı Astyages değildir; Kyros'un annesi Argoste'dir.

¹⁸⁵⁵ Medler arasında *Arbaka*; Likçe'de ise *Arppakuh*'tur. Hellence'de Ἄρπαγος, fiil olarak ἀρπάζω dur. İsim olarak "kanca, çengel, kopça" anlamına gelen ἄρπαγος formuyla özdeşleştirilir (Asher-Lloyd-Corcella 2007, 159). Harpagos, Kyros'un faaliyetlerinde önemli bir karakterdir. Daha sonra Kyros'un komutanı, baş danışmanı ve Batı Anadolu'nun fatihi olarak karşımıza çıkar. Şamlı Nikolaos'un ve Ktesias'ın Kyros hikayesinde ise, bu rolü Oibaras adında bir Pers üstlenir.

¹⁸⁵⁶ Hdt. I. 109; Iust. I. 4. 1-10.

¹⁸⁵⁷ Hdt. I. 110-113; Iust. I. 4. 9-14.

¹⁸⁵⁸ Herodotos'a (I. 114-116; ayrıca bk. Iust. I. 5. 1-5) göre, oyun gereği kral olan Kyros arkadaşlarını mimar, asker ve bir kişiyi de kral gözcüsü gibi çeşitli görevlere atar. Medlerin ileri gelenlerinden Artembares'in oğlu kendisine verilenleri kabul etmez. Kyros emre itaatsizliğin gereği olarak onu kırbaçlatır. Buna oldukça sinirlenen Artembares kralın yanına gidip Kyros'u şikayet eder. Astyages sıgırtmacı ve oğlunu huzuruna çağırır. Kyros'u görüp ve konuşmasını dinleyince işin aslını anlar.

¹⁸⁵⁹ Herodotos (I. 120)'de Astyages çocukların oyunu sayesinde gördüğü rüyanın gerçekleştiğini sandı. Bu nedenle Kyros'u Persis'e uzun süre mahrum ettiği annesinin yanına gönderdi.

¹⁸⁶⁰ Hdt. I. 118-119; Iust. I. 5. 6-7.

¹⁸⁶¹ Ksenophon'a (*Kyr. I. 2. 4-6*) göre, Pers çocukları on altı ve on yedi yaşlarına kadar, sadece ok ve cirit antrenmanlarıyla eğitilirdi. Bu yaşlardan sonra, on yıl süreyle geceleri de dahil olmak üzere saray civarında silahlı nöbet tutarlardı. Gündüzleri ise, halka faydalı olacak bazı işleri yerine getirirdi. Kral ava çıkacağı zaman delikanlılar grubunun yarısı ona eşlik ederdi. Bu gençlerin hepsi yanlarında yaylarını getirmeye, kılıç, balta ve kalkan taşımaya mecburlardı. Ayrıca her delikanlı elinde iki de cirit bulundurmak zorundaydı. Bu ciritlerden birisi mızrak gibi atılırken, diğeri de harbe görevini görürdü.

¹⁸⁶² Ksen. *Kyr. I. 3. 15*.

¹⁸⁶³ Ksen. *Kyr. I. 4. 1-2*.

karşılaşılmaktadır. Yazara (*FGrHist* II A 90 F 66 (3-5)= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23) göre, Mardos soyundan olan Kyros yoksul bir ailenin çocuğuydu. Babası Atradates bir haydut; annesi Argoste ise, sığırtmaçtı. Kyros bakımını üstlenmesi için Med sarayında önce saray dekorasyoncularından daha sonra kralın ışık taşıyıcılarından bir memurun himayesi altına girdi¹⁸⁶⁴. Üstlendiği görevlerdeki başarısıyla dikkat çekti. Kısa süre içinde kralın sakiliğine kadar yükseldi¹⁸⁶⁵. Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 66 (10)= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23) göre Kyros, Medler arasında büyük bir mevkiye sahip oldu. Öyle ki, babasını Perslerin satrabı olarak atanmasında önemli bir rol oynadı. Annesini ise, aristokratlar arasında zengin ve sözü geçen biri olmasını sağladı.

Pers krallığının iktisadi ve askeri açıdan giderek güçlenip hakimiyet alanının genişletmesi kısa süre içinde Persleri Medlerle karşı karşıya getirir. Savaşın nedenleri ve gelişim sürecine ilişkin bilgilerimiz görelidir. Antik kaynaklar vasıtasıyla günümüze aktarılan veriler söylenceden öteye gitmezken, Babil çivi yazılı tabletlerden savaşın gidişatı ve sonuçları hakkında sınırlı da olsa bilgi edinmek mümkündür. Antik yazarlar Persis'te, Pasargadai civarlarında cereyan eden son çarpışmanın Kyros'un Med kralı Astyages'in boyunduruğundan kurtulma, yani Perslerin bağımsızlık savaşımı olduğu hususunda hemfikirdirler¹⁸⁶⁶. Ancak Babil metinleri özgürlük mücadelesinden ziyade, bu durumun iki krallık arasında iktidar ve güç kavgasından kaynaklandığı izlenimini vermektedir¹⁸⁶⁷. Babil küneiform tabletleri ve antik kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda M.Ö. 553-550 yılları arasında Medler ve Persler arasında birden fazla muhabere gerçekleşir (antik kaynaklarda bu savaşların art arda mı yoksa üç yıl gibi bir süreye mi yayıldığı tam olarak anlaşılmamaktadır). M.Ö. 550/549 yılında Pasargadai civarındaki son savaşta Med kralı Astyages yenilir¹⁸⁶⁸ ve başkent Ekbatana'ya sığınır. Ne var ki, kısa süreli bir ablukanın ardından esir edilir, hazineleri Kyros tarafından Anša'ya taşınır¹⁸⁶⁹.

Öyle ki, henüz on beş yaşındayken Astyages ve dayısı Kysarkses saflarında Assurlulara karşı savaşarak büyük bir zafer kazandılar (Ksen. *Kyr.* I. 4. 16-18; Tzet. *Chil.* I. 1 str. 50-60).

¹⁸⁶⁴ Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 66 (1-3)= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23)'de Medlerde bir yoksulun zengin birinin himayesine girmesi; bakımını üstlenen kişi ihtiyaçlarını yerine getiremediği takdirde başkasının yanına gitmesine izin vermesi bir yasaydı. Bu gelenek sayesinde Kyros Astyages'i tahtından etti. İlkın Kyros fakirliğinden ötürü Media sarayında çalışan birinin himayesi altına girdi. Zamanla yaptığı işlerde başarılı olunca önemli görevlere geldi. Nüfuzlu kişilerle kurduğu yakın ilişkiler sayesinde Astyages'e isyana yeltendi ve kralı tahtından etti.

¹⁸⁶⁵ *FGrHist* II A 90 F 66 (3-7) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23.

D(e)jonon'a (*FGrHist* III C 1 690 F 9 (7)= *Ath. Deip.* XIV. 633 c-e) göre, Kyros kral olmadan önce, ilkin sopa/asa taşıyıcılığı (*rabdophoros=lictor*); daha sonra silah taşıyıcılığı (*oplophoros*) görevini icra etti.

¹⁸⁶⁶ Hdt. I. 125-127; *FGrHist* II A 90 F 66= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23; Polyain. *strat.* VII. 6. 1 'Kyros'; Iust. I. 6. 1-7; Dio Khrys. *Orat.* XXV. 5.

¹⁸⁶⁷ Dandamayev 1989, 6; Brosius 2006, 8 vd.

¹⁸⁶⁸ *FGrHist* II A 90 F 66 (39-43)= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23; Polyain. *strat.* VII. 6. 1 'Kyros'; Plut. *mor.* III. 246 a-b: *Mulier.* 5; *Alex.* LXIX. 1.

¹⁸⁶⁹ *Sippar Silindiri* I. str. 28-33; *Nabonidos Kroniği* II. str. 1-4; ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 9 (1) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 36a.

Babil kralı Nabonidos'un (M.Ö. 556/555-539) hükümdarlığı sırasında kayda geçirilen *Sippar Silindiri*'nden (I. str. 28-33) öğrenildiği kadarıyla Kyros ile Astyages arasındaki savaş görece kronoloji ışığında M.Ö. 553 yılına tarihlenir¹⁸⁷⁰. Üç yıl boyunca devam eder. *Sippar Silindiri*'ne göre, Nabonidos krallığının ilk yıllında (M.Ö. 555) Marduk'u rüyasında görür. Marduk ona, M.Ö. 609 yılında Assur egemenliğindeki Harran'da (Sultantepe) vuku bulan Med-Assur savaşı esnasında Medler tarafından yıkılan Sin'e adanmış Ehulhul Tapınağı'nı restore etmesini buyurur¹⁸⁷¹. Nabonidos rüyasında tanrıya bu bölgenin karşı konulamaz güçte olan Med krallığının hakimiyetinde olduğu yanıtını verir. Tanrı da ona, Med kralı Astyages'ten artık korkmamasını telkin eder. Zira Harran Bölgesi'nin Medlerin elinden kurtulacağını kendisine önceden bildirir (I. str. 28-33):

[Gerçektir], üçüncü yılına [M.Ö. 553] geldiği zaman, Marduk, Anşa kralı Kyros'u ona karşı sürdü, kendi genç hizmetçisini (ardu); Kyros, küçük ordusuyla Umman-Manda'nın (Med kralının) büyük ordusunu dağıttı ve Med kralı, Astyages'i ele geçirdi ve kendi ülkesinde onu esir etti.

Eş zamanlı olarak Nabonidos'un yedinci yılına, M.Ö. yak. 549'a tarihlenen *Nabonidos Kroniği*'nde (II. str. 1-4)¹⁸⁷² ise, açıkça Kyros'un zaferinden söz edilir. Tablete göre, Astyages büyük bir orduyla Kyros'la savaşmak için ilerler. Herodotos'un (I. 123; 127) anlatımıyla da uyuşan metne istinaden son muharebe Ekbatana (Hamadan)¹⁸⁷³ civarında yapılır. Savaş Med kralının komutanlarının/askerlerinin ihaneti nedeniyle yenilip Kyros'a esir düşmesiyle sonuçlanır¹⁸⁷⁴. Perslere ilişkin anlatısı sınırlı sayıda Doğu kökenli belgelerle kısmen desteklenen; bu bağlamda Pers tarihi üzerine başka kaynaklardan edinemeyeceğimiz ender bilgiler veren Herodotos'tan (I. 127; ayrıca bk. Iust. I. 5. 8; I. 6. 1-17) isyancıların elebaşının Med kralının sağ kolu ve akrabası Harpagos olduğu anlaşılmaktadır. Komutanın ihanetinin sebebi Astyages'in acımasızca öldürttüğü oğlunun intikamını almaktır. Medlerin önde gelenlerini

¹⁸⁷⁰ Lagdon 1912, 219-230; Tadmor 1965, 351-354; Smith 1924, 44. Herodotos (I. 127), Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 66= Const. Porph. *de Insid.* p. 23. 23) ve Polyainos (*strat.* VII. 6. 1 'Kyros') da taraflar arasında birden fazla çarpışmanın gerçekleştiğini aktarırlar.

¹⁸⁷¹ Dandamayev 1989, 18.

¹⁸⁷² Smith 1924, 111; 115; Pritchard 1969², 305; Grayson 1975, 104-106; Glassner 2004, 235 n° 26; Kuhrt 2007c, 122.

¹⁸⁷³ Genellikle Hellen kaynaklarında Ekbatana olarak adlandırılırken, Herodotos (I. 98; 110; 153; III. 64; 92) Akbatana şeklinde ifade eder. Eski Persçe'de *Hagmatana* (Meclis Binası?); Aramca'da ise, *Ahmetha* denir. Günümüz modern Hamadan'a yakınlıklarına, deniz seviyesinden 2.000 m yüksek bir yol kavşağı, Elburz ve Zagros dağları arasındaki İran yaylası üzerine lokalize edilmektedir. Ekbatana'nın Semiramis zamanından itibaren var olduğu farz edilmektedir (*FGrHist.* III C1 688 F 1 (13. 5-8) 'Ktesias'). Ekbatana için ayrıca bk. Polyb. X. 27. 8-31; Iudith I. 2-3; Diod. XVII. 110. 7; Ioseph. *Ant. Iud.* X. 264-265.

¹⁸⁷⁴ *Nabonidos Kroniği*'nde II. str. 1-4: "[Astyages] [ordusunu] silahlandırdı ve Anşa kralı Kyros'u ele geçirmek için ilerledi [...] | ordu Astyages'e (Ishtumegu) karşı isyan etti ve esir alındı. [Onlar onu] Kyros'a [teslim ettiler] [. . .]. | Kyros kral kenti Ekbatana'ya (Agamtanu) doğru ilerledi. Gümüş, altın, mal, servet, [. . .] | Ekbatana'da ele geçirdiği ganimetleri Anşa'a taşıdı. Ordunun eşya ve servetini [. . .]."

krala karşı kışkırtıp bağlaşıklıklarını kazanınca gizli bir mektup aracılığıyla¹⁸⁷⁵ henüz on altı ya da on yedi yaşlarında olan¹⁸⁷⁶ Kyros'la temasa geçer. Persleri Astyages'e karşı ayaklandırıp¹⁸⁷⁷, bir ordu hazırlamasını ve vakit kaybetmeden Media'ya saldırmasını ister¹⁸⁷⁸. Savaşın kritik bir anında Harpagos ile yandaşları taraf değiştirirler. Savunmasız kalan Astyages ikinci muhaberede komutanlığı bizzat kendi üstlenmek zorunda kalır. Ancak yenilip esir edilir. Böylelikle otuz beş yıl süren hanedanlığı M.Ö. 550/549 yılında Med krallığıyla birlikte tarih sahnesinden silinir¹⁸⁷⁹.

Medlerin Pers boyunduruğu altına girmesine ilişkin iki farklı tradisyon daha vardır. Ksenophon'a (*Kyr.* VIII. 5. 18-20) göre, Med kralı Kyaksares'in tahta veliaht atayacağı bir varisi yoktu. Bu nedenle Assur, Lydia ve Babil savaşlarına iştirak edip büyük zaferlere imza atan Kyros'u Babil seferinden sonra kızıyla evlendirdi. Media'yı damadına çeyiz olarak vermesiyle Med krallığı Kyros'un hakimiyeti altına girdi. Konuya ilişkin diğer bir versiyon ise, ana hatlarıyla Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 66) tarafından kaleme alınmıştır. Tarihiye (*FGrHist* II A 90 F 66 (11)= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23) göre, Astyages'in sakisi ve sağ kolu Kyros, Babilli bir önbilici annesinin rüyasını krallığın yazgısı olduğuna yorması üzerine Astyages'i tahtından devirmeye karar verdi¹⁸⁸⁰. Pers Oibaras'ın¹⁸⁸¹ danışmanlığıyla gizlice gerekli ön hazırlıklar tamamlanıp Persler silahlandırıldı¹⁸⁸². Medlerin ezeli düşmanlarından Kadusia'lularla müttefiklik arayışı içine girildi¹⁸⁸³. Kyros çeşitli mazeretler öne sürerek kraldan Persis'e gitme izin aldı¹⁸⁸⁴. Ancak bölgede konuşlanır konuşlanmaz komplo planları açığa çıktı¹⁸⁸⁵. Astyages büyük bir orduyla Persis'e ilerlerken, Kyros kadınları ve çocukları güvenlikleri için oldukça müstahkem bir tepe olan Pasargadai'ya nakletti. Taraflar arasında gerçekleşen ikinci muharebede Kyros'un babası Atradatales yakalanarak aldığı ağır yaralardan ötürü öldü. Kyros ve adamları Pasargadai'ya doğru kaçıştılar. Med askerleri onları yakından takip ederek ağır kayıplar uğrattılar¹⁸⁸⁶. Pasargadai'ya sığınan Kyros'u burada abluka altına

¹⁸⁷⁵ Media yolları muhafızlar tarafından denetim altında tutulduğundan Harpagos güvenli bir teslimat için bir hileye başvurdu. Yapma bir tavşanın karnını boşaltıp mektubu içine özenle yerleştirdi (*Hdt.* I. 123; *Polyain. strat.* VII. 7 'Harpagos'; *Iust.* I. 5. 10).

¹⁸⁷⁶ Ayrıca bk. *Ksen. Kyr.* I. 14. 16; 5. 41.

¹⁸⁷⁷ *Hdt.* I. 125-126; *Polyain. strat.* VII. 6. 7 'Kyros'; *Iust.* I. 6. 4-6; *Aristot. Pol.* 1311a; 1312a.

¹⁸⁷⁸ *Hdt.* I. 124; *Iust.* I. 5. 8-10.

¹⁸⁷⁹ *Hdt.* I. 130; *Iust.* I. 6. 8-17. *Ktesias (FGrHist* III C 1 688 F 9 (6)= *Phot. Bib.* 72. 36b). Ayrıca bk. *Drews* 1969, 1-11.

¹⁸⁸⁰ *FGrHist* II A 90 F 66 (9) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23.

¹⁸⁸¹ Oibaras Hellençe'de "iyi haber getiren" anlamına gelmektedir (*FGrHist* II A 90 F 66 (13) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23).

¹⁸⁸² *FGrHist* II A 90 F 66 (15-16) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23.

¹⁸⁸³ Medler ve Kadusia'lular arasındaki düşmanlık için ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 5 (5-6) 'Ktesias'= *Diod.* II. 32. 4-6; *Ksen. Kyr.* V. 2. 25; 3. 24.

¹⁸⁸⁴ *FGrHist* II A F 66 (21; 22) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23, 23.

¹⁸⁸⁵ *FGrHist* II A 90 F 66 (24-26) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23; *FGrHist* III C 1 690 F 9 (7) <*D(e)inon*>= *Ath. Deip.* XIV. 33 c. 633 c-e; *Cic. div.* I. 46.

¹⁸⁸⁶ *FGrHist* II A 90 F 66 (39-43) 'Nikolaos'= *Const. Porph. de Insid.* p. 23. 23.

aldılar. Pers askerleri kente sığınmak üzereyken, kadınlar korkaklıkla itham edip özgürlükleri uğruna gerekirse ölmelerini diretince tekrar düşmanın üzerine atıldılar. Medlerin birçoğunu kırıp geçirdiler¹⁸⁸⁷. Kyros yaptığı ani manevra hareketiyle düşman saflarını yarararak Medleri ağır bir bozguna uğrattı. Hatta Astyages'in tahtı ve çadırını ele geçirdi. Buna rağmen Med kralı kısa bir süre daha muhasarayı sürdürmeye çabalasa da sonunda Parthia, Sakia, Baktria'luların yardımlarıyla Med krallığı çökertildi ve Astyages esir alındı¹⁸⁸⁸. Polyainos'a (*strat.* VII. 6. 1 'Kyros') göre ise Kyros, Medlere üç farklı cephede yenildi. Pasargadai önleminde gerçekleşen dördüncü çarpışmada kesin bir zafer kazandı. Zira kentin düşmesi ve düşmanın önceden buraya getirilen eşlerini ile çocuklarını esir alması an meselesiydi. Çaresiz kalan Persler son güçleriyle Medlere saldırıp, bu kez onları püskürtüler ve Med krallığını sona erdirecek kesin bir zafere nail oldular.

5.2. Lydia Krallığının Sonu

Pers kralı Kyros, M.Ö. 550 yılında Med kralı Astyages'i devirip krallığının ardılı olarak ekonomisini ve savunmasını geliştirerek imparatorluğun hakimiyet merkezinin sürekli büyümesine ve genişlemesine vasıl oldu. M.Ö. 585 yılındaki Medler ve Lydia'lular arasındaki Halys'ü (Kızılırmak) sınır yapan antlaşmanın iyi yürüdüğü, her iki tarafın da buna sadık kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak Med krallığının yıkılması Medler ile Lydia'lular arasındaki paktın geçerliğini yitirmesine; ayrıca Lydia ve Pers krallığının yayılımcı emellerini harekete geçirmesine yol açtı. Herodotos'un belirttiği üzere Kroisos'un, Kyros'un eniştesi Astyages'i devirmesi *casus belli* (savaşın nedeni) için gayet yeterli bir sebepti. Dindar Kroisos gerekli hazırlıkları yaparken, bir yandan da çeşitli kehanet ocaklarına elçi heyetini gönderip ve

¹⁸⁸⁷ Şamlı Nikolaos'a (*FGrHist* II A 90 F 66 (39-43)= Const. Porph. *de Insid.* p. 23. 23) göre, Pers kadınlarının bu savaşta yadsınmaz başarıları hep hatırlandı. Pers kralların Pasargadai'ya her gelişlerinde kadınlara altın hediye etmeleri ve her birine Attika hesabıyla yirmi *drakhme* para dağıtmaları bundandır. Plutarkhos (*mor.* III. 246 *a-b: Mulier.* 5; *Alex.* LXIX. 1)'de Persler, Medlere yenilince kente kaçmaya başladılar. Onları gören kadınlar dünyanın en korkakları, nereye bu kadar hızlı koşuyorsunuz; buraya sığınabileceğinizi mi sanıyorsunuz diye bağıryorlardı. Persler bu sözler karşısında çok utandılar. Derhal bir araya gelip düşmanın üzerine atıldılar. Bundan ötürü Pers kralları kente her gelişlerinde kadınların her birine bir altın sikke dağıtırlardı. Pers kralları arasında bu Kyros'un başlattığı bir gelenek haline geldi. Ancak oldukça cimri ve paragöz olan Okhos sırf kadınlara para vermemek için, Pasargadai'yın içinden değil civarındaki sapa yollardan geçmişti. Bunun yanı sıra İskender bile Pasargadai'dan her iki geçişinde çocuklarıyla birlikte kadınlara çifte ücret vermişti.

Ksenophon'a (*Kyr.* VIII. 5. 21) göre, Kyros yorucu zaferlerinin ardından –Assur-müttefikleriyle savaşları, Lydia ve Babil fethinden sonra– Persis'e geri döndüğünde, kadın erkek ayırmaksızın herkese hediyeler dağıttı. Diğer Pers kralları da uzak seferlerin ya da yolculukların ardından Persis'e geri gelişlerinde bu geleneği sürdürürler.

¹⁸⁸⁸ *FGrHist* II A 90 F 66 (45) 'Nikolaos'= Const. Porph. *de Insid.* p. 23. 23; Strab. XV. 8. c. 169.

Historiograflar (Hdt. I. 130; *FGrHist* III C 1 688 F 9 (1-6) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 36a; Iust. I. 6. 8-17; Tzetz. chil. I. 87) Kyros'un Astyages'in hayatını bağışladığı ve himayesi altında tuttuğu konusunda hem fikirlerdir. Knidos'lu Ktesias'a (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (1-6) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 36a; ayrıca bk. Tzetz. chil. I. 87-100) göre, Kyros mağlubiyetinin ardından Ekbatana'ya kaçan Astyages'i teslim alır ve zincire vurdurur. Ancak kısa süre sonra Astyages'i serbest bırakır. Ardından Parikanioi'la özdeşleştirilen Barkanioi'nin ülkesine vali atar (Hdt. III. 92). Iustinus'a (I. 6. 16) göre, yenilgisinin ardından Media'ya dönmek istemeyen Astyages'i Hyrkania'luların ülkesine vali yapar. Ktesias'ın (*loc. cit.*) anlatışına göre, Astyages Pers kralının hadımları tarafından gizlice öldürülecek kadar Kyros'un üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olmuştur.

görkemli sunular sunup¹⁸⁸⁹ onların güvenilirliklerini sınamaktan geri kalmıyordu¹⁸⁹⁰. Bilici merkezlerinin –Delphoi’daki Apollon Pythios ve Amphiaraos Tapınağı’nın¹⁸⁹¹– karmaşık ve her anlama çekilebilen kehanetleri işine geldiği gibi yorumladı¹⁸⁹². M.Ö. 548/547 yılında yakın ilişkilerinden ötürü¹⁸⁹³, Lakedaimon’lularla ayrıca Mısır ve Babil’le (Hdt. I. 77; Ksen. Kyr. VI. 2. 10) dost ve müttefiklik antlaşması yaptı¹⁸⁹⁴. Mısır ile Babil’in Lydia krallığıyla ittifak ilişkisine girmesi, Merkez Asya’da Pers krallığının gücünü ve hissedilmeye başlanan potansiyel tehlikeyi göstermesi bakımından önemlidir.

Hazırlıkları tamamlayan Kroisos sonbaharın sonlarına doğru Kappadokia’ya ilerledi. Ordusuyla Halys Irmağı’nı aşıp, bölgenin en tahkimli yeri olan Pteria’ya (Kerkenes Dağı/Akalan?) geldi¹⁸⁹⁵. Burayı ve civar yerleşimleri zapt edip otokton halklardan Suriyelileri göçe zorladı. Kyros ise, hazırladığı büyük bir orduyla Kroisos’a karşı yürüyüşe geçti. Lydia

¹⁸⁸⁹ Kroisos’un Delphoi’ya gönderdiği sunular için bk. Hdt. I. 50; 51; Diod. IX. 10. 6; XVI. 56. 6; Paus. III. 10. 6; X. 8. 7; Ath. *Deip.* VI. 231 e-f; 232 a-b; Plut. *mor.* VII. 556 f. *De sera* 12; Iul. Val. I. 50.

¹⁸⁹⁰ Kroisos’un gönderdiği *theoroi* elçileri Delphoi’ya Atinalı Euthydemios’un *arkhon*’luğu sırasında gelmişlerdir (*FGrHist* II B 239 F 41 ‘*Marmor Parium*’); ayrıca bk. Suda κ 2500 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>.

¹⁸⁹¹ Amphiaraos Tapınağı büyük olasılıkla Attika ve Boiotia sınırında bir kent olan Oropos yakınlarında yer almaktaydı (*SEG* 31. 418; *Syll²* n° 334= Sherk 1969, n° 23 *str.* 43-49). M.Ö. VI. yüzyılda Apollon Pythios Tapınağı ile kıyaslanınca ünlü bir bilici merkezi değildi. Apollodoros’a (*bibl.* III. 6. 2-8) göre, tapınağa adını veren Amphiaraos dindar bir kahindi. Thebe’ye karşı yediler safında cesurca savaştı. Fakat yeryüzünde açılan derin bir yarık tarafından yutulmuş öldü. Amphiaraos Tapınağı hakkında daha fazla bilgi için bk. Hdt. VIII. 134. 2; Strab. IX. 2. 10 c. 404; IX. 2. 11 c. 404; Paus. IX. 8. 3; 19. 4; Diog. Laert. II. 142; Cic. *de nat. deor.* III. 49.

¹⁸⁹² Bu tapınaklara “*Perslerle savaşın mı, savaşacaksa dost bir ulustan da birkaç bölük alsın mı?*” diye sordurttu. İki orakıl “*Perslerle savaşa girerse, büyük bir imparatorluğu devirecektir*” yanıtının yanı sıra, Hellenlerin en güçlülerine bağlaşıklık kurmasını salık verdi (Hdt. I. 53). Ayrıca bilici merkezleri Kroisos’a “*Halys’ü geçerse büyük bir imparatorluk yıkılacak*” kehanetinde bulundular (Aristot. *Rhet.* III. 1407a 5. 4; Diod. IX. 32; *FGrHist* II B 250 F 11 ‘*Kastor*’= Malal. *Chron.* VI. 8 c. 156; Cic. *div.* II. 115; Suda κ 2500 s.v. <Κροῖσος= *Kroisos*>; Schol. *Lucian* XXI. 20 272; Const. Porph. *de Virt.* I. 220. 9). Herodotos (I. 55= Schol. *Plat. Rep.* 566c; Diod. IX. 31. 2)’de Lydia kralı bu sefer de saltanatı uzun olup olmayacağını sordurtmak için Delphoi’ya üçüncü kez elçiler gönderir. Pythia ona “*günün birinde katır Medlere kral olacak, o zaman ey yumuşak ayaklı Lydia’lı kaç*” uyarısında bulunur. Ancak bunu da kendi keyfine göre yorumlayan –katırın bir ima ve sözü edilen şeyin Kyros olduğunu anlamayan– Kroisos’un Persleri yeneceği hususunda artık hiç şüphesi kalmaz. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. I. 90-91; *FGrHist* II A 90 F 68 (13) ‘*Nikolaos*’= Const. Porph. *de Virt.* I. 345. 19; Schol. *Plat. Rep.* 566c; Diod. IX. 31. 2; Val. Max. I. 7. 5.

¹⁸⁹³ Söylenceye göre, Lydia ve Spartalılar arasındaki bu dostluk ilişkilerine Apollon heykeli vesile olur. Zira Spartalılar Lakonia’da Thormax Dağı’nın tepesine görkemli bir Apollon heykeli dikmeye karar verirler. Ancak yeterince altınları olmadığı için Lydia kralından isterler. Kroisos gereken altını onlardan esirgemez (Hdt. I. 69; ayrıca bk. Ath. *Deip.* VI. 232 a-b; Paus. III. 10. 6).

¹⁸⁹⁴ Hdt. I. 69; Ksen. Kyr. VI. 2. 9-10; Plut. *mor.* XI. 859 c; *De Herod.* 21; Ath. *Deip.* VI. 232 a-b; Paus. IV. 5. 3; III. 2. 3.

¹⁸⁹⁵ Hdt. I. 76. Byzantion’lu Stephanos’a (*Ethnika* s.v. Πτέριον= *Pterion*) göre, Pteria adında iki kent vardır. Biri Media’nın bir kentidir; bazıları hiçbir şekilde Babil’in *akropolis*’i olmadığını aktarırlar. Diğeri ise, Sinope teritoryumunda yer almaktadır. Pterion’un *femininum*’u Pteria’dır. *Ethnikon*’u Media’dakinin Pterienos; Sinope’dekinin ise, Pterios’tur.

Herodotos (I. 76) ve Byzantion’lu Stephanos’un (*Ethnika* s.v. Πτέριον= *Pterion*)’de belirttiği üzere Sinope teritoryumunda yer alan Pteria’nın lokalizasyonu tam olarak bilinmemektedir. Modern yazarların bir kısmı tarafından Hitit krallığının başkenti, önemli bir yol kavşağı olan ve Sinope’ye 330 km uzaklıkta bulunan Boğazköy ile özdeşleştirilmektedir (Müller 1997, 208-213). Bazıları ise, Sinope’ye 400 km uzaklıkta olan ve Yozgat ili Sorgun ilçesi sınırları içindeki Kerkenes Dağı’na lokalize etmektedir (Przeworski 1929, 312-315; Summers, Baturayoglu, Harmansah, McIntosh 1996, 201-234; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 136). Bunun yanı sıra Pteria, Sinope yöresinde yer alan ve 120 km uzaklıkta bulunan Akalan ile de özdeşleştirilmektedir (Dönmez 2004, 74 vdd.).

kralına ayaklanıp, kendi saflarında yer almaları için Ionia'lılara önceden elçiler gönderdi¹⁸⁹⁶. Miletos haricinde diğer Ionia kentleri Kroisos'a sadakatlerini sürdürdüler¹⁸⁹⁷. Zira Lydia ordusunun gücüne ve ülkeleri arasındaki mesafenin uzaklığına güvendiklerinden tehlikenin önemsiz olduğunu düşünüyorlardı. Miletos ise, Sardeis kuşatmasında Kyros'a asker yardımı göndermekle Pers bağlılığını tanıdı¹⁸⁹⁸. Kyros ordusuyla Pteria'ya gelip, Lydia ordugahının karşısına konakladı. Diodoros'un (IX. 32. 3) anlatısına istinaden Kyros, Kappadokia'ya vardığında, hem Kroisos'un gücünü anlamak hem de sarayında huzuruna çıkıp diğerleri gibi Perslerin bir kölesi olduğunu kabul ederse, önceki suçlarını bağışlayacağını ve Lydia'ya satrap atanacağını bildirmek üzere bir elçi heyeti gönderdi. Lydia kralı gelen elçilere Kyros ve Persler Kroisos'u köle olarak teslim almaya cüret edeceklerse, kendisinin herhangi birinden asla emir almadığını ve bu vakte kadar onların Medlerin bir kölesi olduklarını unutmamaları gerektiğini söyledi¹⁸⁹⁹. Burada sonucu belirsiz bir savaş oldu¹⁹⁰⁰. Ertesi gün taraflar arasında mücadele devam etmeyince Kroisos derhal Lydia'ya ilerledi.

Kroisos Lydia'ya geldiğinde ordusundaki paralı askerleri terhis etti. Başarısızlığını asker sayısının azlığına bağladığından, müttefiklerinden oluşan büyük bir orduyla ilkbaharda Kyros'la ikinci muhabereye girişmeye karar verdi. Mısır kralı Amasis, Babil kralı Naboni-

¹⁸⁹⁶ Ayrıca bk. Diod. IX. 35.

¹⁸⁹⁷ Eurybatos deyiminden ötürü belki Miletos gibi, Ephesos da Lydia kuşatması sırasında Pers kralının saflarına geçmiş olabilir. Harpokration'a (*lex.* 141= *FGrHist* II A 70 F 58 'Ephoros'; Diod. IX. 32; Suda ε 317-318 s.v. <Εὐρυβάτης= *Eurybatos*>) göre, Ephoros sekizinci kitabında Ephesos'lu Eurybatos'un Perslerle yapılacak savaş için bir ordu hazırlanmak amacıyla Kroisos'tan para aldığını anlatır. Ancak daha sonra Kroisos'a ihanet eder ve elindeki bütün parayı Kyros'a verir. Bu olaydan dolayı bu tür hilekarlara Eurybatos dolandırıcıları denir.

¹⁸⁹⁸ Hdt. I. 75. Diogenes Laertios'a (I. 25) göre, Miletos'lu Thales siyasi konularda kent adına en iyi kararı vermek için detaylıca düşünürdü. Kroisos müttefiklik teklif etmek üzere Miletos'a elçiler gönderince, buna engel oldu. Bu kararı Kyros'un zafer kazanmasıyla kentin kurtuluşunu sağladı. Ayrıca bk. Briant 2002, 36.

¹⁸⁹⁹ Suda (κ 2500 s.v. <Κροίσος= *Kroisos*>)'de iki kral arasında gerçekleşen yazışma/diyalogda Lydia kralının Kyros'a bir nota verdiğini belirtir. Kroisos, Kyros'a şunu yazdı: "*Sana krallığını teslim etmeni emrediyoruz. Çünkü o başlangıçtan itibaren bizimdi ve sınırımıza dahilildi. Üzerine saldırdığımızda bize karşı direnemeyeceksin ne de bizim engin gücümüz karşısında iyi bir şansa nail olabileceksin*". Kyros ise, karşılığında şu yanıtı verdi: "*Hayallerinde bütün dünya sana yetmiyorsa, o vakit bize söylediklerin güzel şeylerdir. Ancak bütün bu yerlerin efendisi olarak, bizim yerlerimizi de istiyorsan, bilesin ki bizimle savaşında iyi bir talihin getirdiği bu başarı devam etmeyecek*". Ardından Kyros, India teritoryumuna ilerlemeye ve Kroisos'un acımasızlığından kaçmaya niyetlendi. Karısı Bardane onun bu planlarını fark etti. Kyros'a bir zamanlar kendisi ile Dareios için bilicilik yapan Kudüslü kahin Danieltos'a danışmasını salık verdi. Ondan Kroisos'u yeneceğini ve bunun için ne tür hazırlıklar yapması gerektiğini öğrendi. Malalas (*Chron.* VI. 7-11 c. 154-158)'de Suda'nın (*loc. cit.*)'deki pasajından yaptığı alıntıya istinaden, Kroisos ve Kyros arasındaki savaşı Suda gibi gerçeği yansıtmayan ve oldukça farklı bir şekilde kaleme alır. Örneğin Med ve Pers hükümdarlarını birbirleriyle karıştırmış; Medlerin hepsini Pers kralları olarak sunmuştur. Malalas'a (*Chron.* VI. 7- c. 154-155) göre, Kyros Pers kralı Astyages'in oğluydu. Astyages'in selefi ise, Dareios'tu [Med kralı Deiokes]. Kyros'un evlendiği Barene, bu Dareios'un karısıydı.

¹⁹⁰⁰ Hdt. I. 76. Kastor'a (*FGrHist* II B 250 F 11= Malal. *Chron.* VI. 8 c. 157) göre, kral Kroisos kahinin yanıtını duyunca, çok sayıda birliğiyle birlikte Kyros'a karşı ilerledi. Halys'ü aştı ve çetin bir kış mevsiminde Kyros'la çarpıştı. Yenilince bizzat kendisi ve birliği kaçmak istedi. Kıştan dolayı ırmak taşınca, ne kaçmaya ne de ırmağı aşmaya muktedir oldu. Kroisos'la 400.000 kişiden oluşan birliği esir alındı. Kyros yüksek bir tepede tahta bir üç ayağın içinde onu ve ordusunu zafer alayında sergiledi. Daha sonra Kroisos'u yanına aldı ve Persis'e götürdü. Bunları bilgiler Thales, Kastor ve Polybios kaleme alarak ve onlardan sonra tarih yazarı Herodotos anlatır. Ayrıca bk. Theophilus yıllık listesinde yazar.

dos'a ve Lakedaimonia'ya elçiler gönderdi¹⁹⁰¹. Büyük olasılıkla Miletos'tan da müttefiklik ve yardım talebinde bulundu (Diog. Laert. I. 25). Dört ay sonra Sardeis'te kendisiyle buluşmalarını rica etti (Hdt. I. 78). Pers kralı ise, bağlaşıkların yardımıyla düşman birliklerinin toplanıp daha da güçlenmesi engellemek için Hermos (Gediz) Ovası'na gelip mevzilendi. Hazırlıksız yakalanan Kroisos askerlerini derhal savaş düzenine soktu. İki ordu kentin önündeki uçsuz bucaksız ovada yeniden karşılaştı. Kroisos ön saflara oldukça güvendiği Lydia süvarilerini dizdi. Kyros hileyle bu taburu etkisiz hale getirmeyi başardı¹⁹⁰². Kyros Lydia'lıları surların arkasına *akropolis*'e çekilmeye zorlayarak kenti ablukaya aldı.

Ksenophon ve ondan alıntılan Zonaras, Tzetzes gibi yazarlardan Lydia'nın fethine ilişkin farklı bir anlatı daha bilinmektedir. Ne var ki, aktarımların tarihsel gerçeklik değeri yoktur. Zira M.Ö. 612 yılında Med ve Babil koalisyonu sonucunda ağır bir darbe alan Assur imparatorluğunun M.Ö. 608 yılında tarih sahnesinden tamamen silindiği bilinmektedir¹⁹⁰³. Ksenophon'un (*Kyr.* I. 5. 2-3; ayrıca bk. Tzet. *chil.* I. 1 str. 63-87) anlatısına istinaden, Asya kentleri için asıl tehlikeyi Med krallığının Perslerle yapılan evlilik antlaşmasıyla engellenemez yükselişi ve emperyalist politikası oluşturmaktaydı. Bu durumdan endişe duyan Assur kralı Medlerle yapacağı savaşta bütün müttefiklerine: Lydia; Kappadokia; Büyük Phrygia ile Hellespontos Phrygia'sına; Paphlagonia; India; Karia ve Kilikia'ya elçiler gönderir. Ordularıyla hazır bulunup kendisine asker ve silah yardımının da bulunmalarını rica eder. Karia, Kilikia ve Paphlagonia'lılar kralının bu çağrısını yanıtsız bırakırken, Lydia kralı Kroisos; Büyük Phrygia kralı Artakamas; Kappadokia kralı Aribaios; Arap kralı Aragdos büyük bir orduyla; Hellespontos Phrygia'sından ise, Gabaidos önderliğinde bir birlik Kaystros (Küçük Menderes) Ovası'na doğru yola çıkar¹⁹⁰⁴. Ksenophon (*Kyr.* III. 3. 43-66)'de Assyria teritoryumunda gerçekleşen ilk çarpışmada Assur kralı büyük bir direniş sergileyemeden, bozguna uğrar ve ölür. Ordunun geri kalan kısmı Pers-Med askerlerince sıkıştırılıp kılıçtan

¹⁹⁰¹ Hdt. I. 77; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VI. 2. 10.

¹⁹⁰² Herodotos (I. 79-80) ve Polyainos'a (*strat.* VII. 6. 6 'Kyros') göre, Lydia süvarileri Pers askerlerinin üzerine bindiği develer sayesinde saf dışı bırakıldı. Zira atlar yapıları gereği develerin kokusuna ve görüntüsüne tahammül edemezlerdi. Ksenophon (*Kyr.* VII. 1. 47-49) bu savaş hilesini kesinlikle reddeder. Kyros'un zaferi müttefiklerinin gösterdiği büyük gayretlere ve Pers süvarileri ile oraklı savaş arabalarına borçlu olduğunu belirtir.

¹⁹⁰³ *Babil Kroniği* str. 1-49 (Grayson 1975, 90-94; Glassner 2004, 218-224; ayrıca bk. Oates 2006⁶, 178 vdd.). Antik yazarlarda –Herodotos; Ktesias; Nikolaos; Polyainos– Med ve Pers düşmanlığını gözler önüne sermektedirler.

¹⁹⁰⁴ Ksenophon (*Kyr.* I. 5. 2-3)'de Lydia kralı Kroisos 10.000 süvari, 40.000'den fazla hafif piyade ve okçuyla; Büyük Phrygia kralı Artakamas 8.000 süvari, 40.000 daha az olmayan mızrak ve piyade; Hellespontos Phrygia'sından Gabaidos önderliğinde 6.000 süvariden ve 10.000 piyade; Kappadokia kralı Aribaios 6.000 süvari, 30.000'den az olmayan okçu ve piyadeyle yardıma geldiler. Arap kralı Aragdos 10.000 civarında süvari, 100 civarında savaş arabası ve çok sayıda sapançı gönderdi. Tzetzes'e (*chil.* I. 1 str. 63-87) göre, Astyages ölünce Med tahtına Kyros'un dayısı Kyksares geçti. Bu sırada Assur ile Persler arasında bir savaşa patlak verdi. Med kralı Kyros, Pantheia'lıların kralı Abradates ve Sousia'lılarıyla müttefiklik antlaşması yaptı. Büyük Phrygia kralı Artakamas; Hellespontos Phrygia'sının komutanı Gabaios; Kappadokia kralı Aribaios; Arap kralı Maragdos; Lydia'lı Kroisos ise, Assur saflarında savaşa katıldılar. Kyros düşman ordusunu bozguna uğrattı ve Sardeis'e yöneldi. İkinci gecede Khaldaia'lılar surları aştılar ve kenti ele geçirdiler.

geçirilirken, sayıca üstün olan Assur müttefiklerinin saldırılarıyla düşman birlikleri geri çekilir. Ertesi gün Assur ve bağlaşıkları düzensiz bir sıra halinde ilerlerler. Kyros takiple düşmanın üzerine aniden atılır. Bu saldırıda Kappadokia'lılar ve Araplar büyük kayıplar veririrken, Lydia kralı Kroisos, Hellespontos Phrygia'sının komutanı Gabaidos ve Phrygia kralı herhangi bir zayıf vermeden kurtulurlar (*Kyr.* IV. 1. 8; 2. 29-31)¹⁹⁰⁵. İlk muharebenin ardından Assur müttefikleri Kroisos'u bileşik orduların başkomutanı seçtiler ve asker toplamaya başladılar¹⁹⁰⁶. Sardeis önlerinde yapılan ikinci savaşta Kroisos ile bağlaşıkları tekrar bozguna uğradılar¹⁹⁰⁷. İttifak kentler ülkelerine kaçarken, Kroisos Lydia'ya çekildi¹⁹⁰⁸. Surlara savaş makineleri ve kuleler yerleştirilmek suretiyle Sardeis *akropolis*'i kuşatıldı.

Mermnades sülalesi zamanında inşa edilen anıtsal savunma duvarları ve *akropolis*'in coğrafik konumundan antik yazarlarca işgal edilmesi imkansız olarak düşünülen Sardeis'in M.Ö. 547/546 yılında düşüşüne ilişkin birbirinden değişik tradisyonlar söz konusudur. Antik yazarların genelini anlatımında kentin zapt edilmesinin bir hile ya da ihanet sonucunda gerçekleştirildiği hikaye edilmesi bu yaklaşımın birer yansıması olsa gerektir. Herodotos (I. 80-84)'de muhasaranın on dördüncü gününde, *akropolis*'in dik bir köşesinden düşürdüğü miğferini almaya inen Lydia'lı bir askeri Perslerin görüp savunmasız bırakılmış bu yerden iç kaleye tırmanmalarıyla kent zapt edildi. Ksenophon'a (*Kyr.* VII. 2. 1-4; ayrıca bk. *Zon. epit. hist.* III. 23b) göre, Lydia'da ikamet eden bir Persin iç kaleye giden gizli yolu Kyros'a göstermesiyle Sardeis düştü. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (4-5)= *Phot. Bib.* 72. 36 b); Polyainos (*strat.* VII. 6. 10 'Kyros') ve Frontinus'un (*strat.* III. 8. 3) anlatısında ise, kuşatma esnasında Kyros surlara eş yükseklikte tahta makineler yaptırtır. Üzerlerine Pers savaşçı askerlerinin kuşandıkları gibi kıyafetlerle, sakallarla ve omuzları ok kılıflarıyla donatılan heykeller yerleştirir. Gece bu makineler kaleye bakan surların dibine kadar götürülür. Şafak söktüğünde Kyros düşmanın dikkatini farklı yöne çekmek için saldırılarına hız verir. Lydia'lılar büyük bir direniş sergilerler. Bu sırada makinelerin üzerinde yatay duran cansız mankenler havaya kaldırılır. Lydia'lılar bir an etrafa bakıp karşı surlardaki heykelleri görünce, düşmanın kaleyi ele geçirdiğini zannederler. Her taraftan kuşatıldıkları korkusuyla endişelenip kentin kapılarını açarlar. Sardeis bu sayede Perslerin eline geçer. Polyainos (*strat.* VII) bir diğer versiyonunda

¹⁹⁰⁵ Ksen. *Kyr.* IV. 1. 8. Ksenophon'a (*Kyr.* IV. 2. 29-31) göre, kendileriyle getirdikleri kadınlar yazın kavurucu sicağından etkilenmesinler diye gece yola çıkmışlardı. Bu sayede Kyros'un saldırısından kurtuldular.

¹⁹⁰⁶ Ksenophon (*Kyr.* VI. 2. 9-10)'de kılıç taşıyan Thrakya'lılar; tepeden tırnağa zırhla donanmış 20.000 Mısırlının denize açıldığı; Lakedaimonia; Arabia; Babililer; Phonikia; Kypria; Lykaonia; Paphlagonia; Kappadokia; Kilikia; Büyük Phrygia ve Hellespontos Phrygia'sı; Ionia; Aiolia'lılar ile Küçük Asya'da ikamet edip Lydia kralına tabi olmayan neredeyse bütün Hellenlerin bu savaşa iştirak edeceği söylentisi yayılmaktaydı. Bütün birlikler Paktolos (Sart Çayı) Irmağı yakınlarında toplanacaktı.

¹⁹⁰⁷ *Kyr.* VII. 1. 44-46; *Iust.* I. 7. 1-10.

¹⁹⁰⁸ *Iustinus* (I. 7. 1-10)'de M.Ö. 550/549 yılında Med krallığının yıkılmasıyla Medlere vergi veren birkaç kent, iktidarın değişmesini fırsat bilip Kyros'a karşı ayaklandılar. Kroisos bu uluslara yardıma geldi. Kyros onları yenip boyunduruğu altına aldı. Lydia kralı ise, kendi krallığına geri çekildi.

bu olayı farklı şekilde hikaye eder. Sardeis önlerinde cereyan eden savaşın ardından Kyros ile Kroisos aralarında ateşkes ilan ederler. Kyros kenti terk ediyormuş gibi yapar; ancak gecele-
yin ani bir saldırıyla Sardeis'i alır. Ancak Kroisos *akropolis*'i elinde tutarak Hellenlerin ken-
disine yardıma gelmesini beklemeye koyulur. Kyros esir edilen Lydia'lıları sergileyerek
akropolis'tekilere teslim olurlarsa, akrabalarını serbest bırakacağını; aksi halde herkesi kent
meydanında asacağını bildirir. Lydia'lılar, Kroisos'un yardım geleceğine dair boş ümitlerini
beklemeden sevdiklerinin güvenliği için *akropolis*'i Pers kralına teslim ederler¹⁹⁰⁹.

Sardeis'in düşüşü antik kaynakların yanı sıra epigrafik belgeler ve arkeolojik verilerle
de kanıtlanmaktadır. Sardeis kazılarında ortaya çıkan sur dibindeki ve diğer kısımlardaki ev-
lerde savaşın yarattığı tahribatın göreceli olarak bu döneme tarihlenebileceği iddia edilmekte-
dir. Bu yapı evresi sırasında ele geçen ağır darbeler sonucunda hayatını yitiren iki asker iske-
letin Kroisos ile Kyros harbinden kaldığı düşünülmektedir¹⁹¹⁰. *Nabonidos Kroniği*'nden ise,
M.Ö. 547 yılında Pers kralı Kyros'un Tigris'i aşır Küçük Asya'ya girdiği ve Kroisos'u yenip
Sardeis'i ele geçirdiği belgelenmektedir¹⁹¹¹.

Sardeis fethinde Kroisos da sağ ele geçirilmiştir. Akabinde Kroisos ve on dört Lydia
gencinin yakılmasına; Kyros'un merhamete gelip, Apollon vasıtasıyla ateşi söndürmesine
ilişkin olay anlatılır¹⁹¹². Antik ve modern yazarlarca bu hadisenin gerçekliğine hep kuşkuyla
yaklaşılmıştır (Plut. *Sol.* XXVII. 1-2). Zira Pers dininde ateş kutsaldır. Herodotos (III. 16) ve
Şamlı Nikolaos'un (*FGrHist* II A 90 F 68 (11-12)= Const. Porph. *de Virt.* I. 345. 19) da be-
lirttiği üzere Persler ateşi tanrısal cevherden saydıklarından, Zoroastres (Zerdüş) yasaları uya-

¹⁹⁰⁹ Parthenios (*amat.* 22) ise, Kroisos'un kızı Nanis'in Pers kralına aşkından ötürü babasına ihanet ettiğini ve bu
şekilde Sardeis'in ele geçirildiğini aktarır. Nanis evlenme koşuluyla Kyros'la gizlice anlaşır. Suç ortaklarıyla
birlikte, kalenin tahkimli bir yerinden düşmanın içeri girmesini sağlar. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab.
XV. 3. 24 c. 736; Favorin. *fort.* 22; Iust. I. 7. 3-10; Theon, *progym.* 7; Diog. Laert. II. 3; Tzet. *chil.* I. str. 90-103.

¹⁹¹⁰ Cahill 2010, 339-361.

¹⁹¹¹ *Nabonidos Kroniği* (Smith 1924, 112; 116 II str. 15-18; Grayson 1975, 104-107 II str. 15-17; Pedley 1972,
83; Kuhrt 2007c, 123):

15 *Nisanu* (Nisan) ayında Parsu kralı Kyros ordusunu topladı ve

16 *Arbela'nın* (Erbil) aşağısından Tigris'i geçti (?). *Iyyar* ayında (Mayıs) *Lu(dia?)*'ya [ilerledi].

17 Kralı yendi/öldürdü, ganimet aldı, orda bir garnizonunu kurdu.

18 Daha sonra kral ve garnizon orada kaldı.

17. satır: S. Smith (1924, 116 II)'de *i-bir-ma* yerine *i-rab(!)-ma* okumasından kaynaklanan hatadan ötürü "*kralı
öldürdü*" şeklinde çevirmiştir (Grayson 1975, 106). Yanlış tercüme nedeniyle 16. satırdaki fragman halindeki
Lu(dia) tamamlaması modern yazarlarca muallak kalmıştır. A. K. Grayson'un (*loc. cit.*)'de 17. satırdaki
düzeltmesiyle ve şu ana kadarki alternatif önerilerin desteksizliği nedeniyle metindeki söz konusu kentin Lydia
olma olasılığı güçlenmektedir. Bunun yanı sıra M.S. 15 yılına tarihlenen *Tabula Capitolina* (IG XIV 1297 II str.
19= *FGrHist* II B 252 B 8 '*Chronikon Romanum*') epigrafik belgede de bu olay kayda geçirilir: Ἀφ' οὗ
Κροῖσος Κύρω ὑποχείριος [ἔγενετο, ἔτη . . .]/Bu zamanda Kroisos Kyros'a boyun eğdi, yılı...

¹⁹¹² Hdt. I. 153; Bacchyl. III. 23-62; Ksen. *Kyr.* VII. 2. 9-29; *FGrHist* III C 1 688 F 9 (5) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.*
72. 36b '*Ktesias*'; *FGrHist* II B 250 F 11 '*Kastor*'= Malal. *Chron.* VI. 8c. 157; *FGrHist* II A 90 F 68 (14)
'*Nikolaos*'= Const. Porph. *de Virt.* I. 345. 19; Plut. *Sol.* XXVIII. 1-6.

Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 9= Phot. *Bib.* 72. 36b) anlatımına istinaden, Sardeis düşünce
Kroisos, Apollon Tapınağı'na sığınır; ancak burada yakalanıp üç kez zincire vurulur. Kapılar mühürlerle
kapatılıp, ona göz kulak olsun diye Oibaras nöbet bekler. Ancak Kroisos üç kez kaçmayı başarır. Tekrar
yakalanan Kroisos saraya getirilir ve eli-kolu sıkıca bağlanır. Ancak yağmurdan ve şimşegün çakmasından
yararlanarak bir kez daha kaçır. O vakit merhamete gelen Kyros, Kroisos'u serbest bırakır.

rınca ateşin ne ceset yakılarak ne de buna benzer faaliyetlerde bulunarak kirletilmesi yasaktır. Bu gibi nedenlerle bazı antik yazarlar eserlerinde bu hikayeye yer vermezler¹⁹¹³. Ancak şurası bir gerçektir ki, Kyros Astyages'e sağladığı itibarın aynısını Lydia kralına da göstermiştir. Kroisos'u Persis'e götürmüş ve baş danışmanlarından biri yapmıştır. Ekbatana civarlarındaki Barene kentini ona tahsis etmiştir¹⁹¹⁴.

Kyros, Sardeis'in düşüşünden takriben yedi yıl sonra M.Ö. yak. 539 yılında Babil'i de egemenliğine kattı¹⁹¹⁵. *Kyros Silindiri*'ne (str. 15-16) istinaden Pers kralı tanrı Marduk'un inayeti ve teşvikiyle Babil üzerine sefere çıktı¹⁹¹⁶. Antik kaynaklarında mutabık olduğu üzere kenti savaştan ve kan dökmeden ele geçirdi. Babil kralı Nabonidos'un yurtlarından ettiği Yahudileri ülkelerine geri getirdi ve Kudüs'te yeni bir tapınak inşa ettirdi¹⁹¹⁷.

Kyros Babil'in ardından seferlerini Persis'in doğusuyla Orta Asya'ya çevirdi. M.Ö. yak. 529 yılında ise, Massaget kraliçesi Tomris'e karşı giriştiği bir savaş esnasında yenilerek hayatını yitirdi¹⁹¹⁸. Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 9) ise, Kyros'un Derbikes'lere açtığı harp esnasında bir Hintli tarafından aldığı mızrak yarısından öldüğünü aktarır¹⁹¹⁹. Kyros ardında II. Kambyzes ve Bardiya (Smerdis/Tanyoksarkes)¹⁹²⁰ adında iki halef bıraktı.

¹⁹¹³ Ksen. *Kyr.* VII. 2. 9-29; *FGrHist* III C 1 688 F 9 (4-5) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 36b; Philostr. *de Imag.* II. 9. 2-5; *FGrHist* II B 250 F 11 'Kastor'= Malal. *Chron.* VI. 8 c. 157.

¹⁹¹⁴ *FGrHist* III C 1 688 F 9 (5) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 36b; Iust. I. 7. 3-10. Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 68 (14)= Const. Porph. *de virt.* I. 345. 19)'de bazılarının ise, Kyros'un Lydia yönetiminde yasal bir değişiklik yapmadıysa, kenti Kroisos'a bırakmış olabileceğini aktardıklarına değinir. Hatta Kyros, Massagetlere karşı düzenlediği son seferi sırasında Kroisos'u, veliahttı Kambyzes'e danışman olarak bırakmıştır (Hdt. I. 208; ayrıca bk. West 2003, 416-437).

¹⁹¹⁵ Bu sefere Kambyzes babası Kyros'a eşlik etmiştir: *Kyros Silindiri* str. 27 (Spek 1982, 278-283; Kuhrt 1983, 83-97; Hallo – Younger 2003, 314-317): "[Marduk], ona tapınan ben kral Kyros'a, oğlum Kambyzes'e ve bütün orduma lütüflarını gönderdi". Ayrıca bk. Zon. *epit. hist.* I. 192.

¹⁹¹⁶ Spek 1982, 278-283; Kuhrt 1983, 83-97; Hallo – Younger 2003, 314-317.

¹⁹¹⁷ *Kyros Silindiri* str. 15-16 (Kuhrt 1983, 83-97; Hallo – Younger 2003, 314-317) metnine göre, Babil kralı Nabonidos tanrı Marduk ile onun tabasına yaptığı haksızlık ve saygısızlıktan ötürü tanrının gazabını üzerine çekti. Marduk Babil'e yeni bir kral aradı ve Anşa kralı Kyros'un bunun için en ideal kişi olduğuna hüküm kıldı. Tanrının inayeti ve teşvikiyle Kyros Babil üzerine sefer açtı. Kente zarar vermeden ele geçirdi ve Nabonidos kendisine teslim edildi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. I. 188-191; Ksen. *Kyr.* V. 2. 1-22; VII. 5. 1-30; *FGrHist* III C 1 680 F 9a; 9b (146-153) 'Berossos'= Ioseph. *Cont. Ap.* I. 133-145= Euseb. (*Arm.*) *Chron.* p. 23. 24; 15. 5-20; Polyain. *strat.* VII. 6. 3 'Kyros'; Iust. I. 7. 3-10; Zonar. *epit. hist.* I. 254-255; Lucian. *Cont.* IX. 4. Daha detaylı bilgi için bk. Olmstead 1959, 45; Burn 1962, 48-61; Mallowan 1972, 9-11; Dandamayev 1989, 38-65; Balcer 1995, 69-73; Briant 2002, 44-48; Kuhrt 2007b, 70-87; 2007d II, 289-296; 370 vd.

¹⁹¹⁸ Hdt. I. 201-216; Strab. XI. 8. 6 c. 513.

¹⁹¹⁹ Ktesias'a (*FGrHist* III C 1 688 F 9) göre Derbikes'ler, Hintli müttefikleri sayesinde temin ettikleri filleri savaş manevrası olarak kullandılar. Bu esnada Kyros atından düştü, bunu gören bir Hintli üzerine atılarak mızrağıyla onu yaraladı. Adamları daha hayattayken kurtarmalarına ve kampa getirmelerine rağmen, aldığı yaradan ötürü kısa süre sonra hayata gözlerini yumdu. Ksenophon (*Kyr.* VIII. 7. 1-28) ise, artık çok yaşlı olan Kyros ölümü kral yatağındayken karşıladı. Diodoros (II. 44. 2) ve Iustinus (I. 8. 1-8; I. 9. 11-14)'de Skyth kraliçesinin elinde can verdi. Onesikritos'a (*FGrHist* II B 134 F 36 'Onesikritos') göre Kyros, oğlu Kambyzes'in yaptığı kötülükler kalbi fazla dayanamadı.

¹⁹²⁰ *DB col.* I. 10-13 (Tolman 1908a, 10-11 col. I. 10; 13; 24 vd. col. III. 5; 6; 1908b, 4 vd. col. I. 10; 18 vd. col. III. 5-6; Kent 1953, 116-120 col. I. 30; 32; 39; 52; III. 25; 35; 54)'de Kyros'un oğlu ve II. Kambyzes'in kardeşinin adı *Bardiya*; Akkadça *Bar-zi-ia*; Elamca ise, *Bir-ti-ia*'dır (bk. Kent 1953, 200; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 429). Herodotos'a (III. 30; 32; 61-63) göre, Kambyzes'in kardeşinin adı Smerdis'tir; Aiskhylos (*Pers.* str. 774; Schol. *Aiskh. Pers.* str. 774)'de Mardos'tu –Şamlı Nikolaos (*FGrHist* II A 90 F 66 (3; 5; 9; 30)= Const. Porph. *de Insid.* 23. 23)'de Kyros'un Mardos soyundan geldiğini aktarmaktadır. Ksenophon (*Kyr.* VIII. 7. 6-

Henüz hayattayken Pers gelenekleri uyarınca krallığı büyük oğlu II. Kambyses'e devretti¹⁹²¹. Bardiya'ya ise Baktria, Khoramnia, Parthia ve Karmania bölgelerinin satraplığını verdi¹⁹²². II. Kambyses Pers gelenekleri uyarınca tahta çıkmadan önce babası Kyros'un naaşını katırların çektiği büyük bir cenaze alayıyla Pasargadai'ya götürdü (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (9) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37a). Kyros kabilesinin adına izafeten kurduğu (Hdt. I. 125; ayrıca bk. Curt. X. 1. 22-23), krallığın başkenti Pasargadai'da kendi adına yapılan anıtsal abidenin içine gömüldü¹⁹²³.

28)'de Kyros'un oğlu ve Kambyses'in kardeşinin adı Tanaoksares'tir; Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (11-12)= Phot. *Bib.* 72. 37a)'de ise, Tanyoksarkes olarak zikreder. Iustinus'a (I. 9. 4-11) göre ise, Mergis'tir.

¹⁹²¹ *DB* col. I. 11-12. Herodotos'a (I. 208) göre, Massaget seferi esnasında Lydia kralı Kroisos'un himayesi altında Kambyses'e krallığını yönetimini verdi. Ktesias'a (*FGrHist* III C 1 688 F 9 (6-8)= Phot. *Bib.* 72. 37a) göre ise, Kyros Derbikes seferi esnasında Kambyses'i krallığa atadı. Ayrıca konuya ilişkin olarak bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 7. 6-28; Iust. IX. 1-14; Lucian. *cont.* XIII. 18; Olmstead 1948, 87.

¹⁹²² *FGrHist* III C 1 688 F 9 (7-8) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37a 'Ktesias'. Ksenophon'a (*Kyr.* VIII. 7. 11) göre ise, Bardiya Media, Armenia ve Kadusia bölgelerinin eyalet valiliğini üstlenir.

¹⁹²³ Büyük Kyros, Med kralı Astyages'i mağlup etmesinin ardından Pasargadai'ya ele geçirdi. Krallık merkezini buraya taşıdı ve zaferinin anısına izafeten görkemli bir saray yaptırdı (Strab. XV. 8. c. 169). Kyros'un mezarı abidesi burada yer almaktaydı. Antik yazarlar İskender'in ziyaretiyle ilişkin olarak bu anıtkabirin tasviri ve ritüelleri hakkında detaylı bilgiler sunarlar. Aristobulos (*FGrHist* II B 139 F 51= Strab. XV. 7. c. 167; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 1069)'de İskender *paradeisos*'un içinde Kyros'un mozolesini görmeye geldiğinde anıtın alt kısmı sağlamdı; fakat çatısı ve ikinci odanın üstü aşınmış ve giriş kapısı oldukça dardı. Tamir gerektiren yerleri restore ettirdi. Anıtın içine girdiğinde; altın bir divan, iki kupayla bir masa, altın bir tabut, sayısız elbiseler ve paha biçilmez taşlardan ziynet eşyalarını gördü. Ancak ikinci ziyaretinde Mag tarafından korunmasına rağmen, altın divan ve tabut haricindeki her şey çalınmıştı. Tabutun bir kısmı kırılarak ceset başka yere taşınmıştı. Bunun satraptan ziyade çapulculardan birinin işi olduğu açtı. Zira sadece kolay taşınabilen eşyaları götürülmüştü. Arrianus'un (*FGrHist* II B 139 F 51 (1-8) 'Aristobulos'= *anab.* VI. 29. 4-11) anlatısına göre, etrafında çeşitli ağaçlardan bir koruluk vardı. İçinde bir su akar ve çimenlerden yüksek otlar yetişirdi. Abidenin alt tarafı yontma taşlandı ve dört köşeliydi. Bunun üstünde taştan bir bina bulunuyordu. Kapısı o kadar dardı çok iri olmayan bir insan bile zorlukla geçebilirdi. İçerde, Kyros'un naaşının bulunduğu altın bir divan ve tabut vardı. Divanın ayakları soğuk işlenmiş altındandı. Üzerine Babil kumaşları örtülmüştü ve sayısız elbiseler yer almaktaydı. Son olarak altın ve değerli taşlardan yapılmış gerdanlıkla, kılıçlar, küpeler ve bir masa bulunmaktaydı. Divanın ortasında Kyros'un mezarı durmaktaydı. Avluda mezara çıkan merdivenin yanında Maglar için küçük bir ev yapılmıştı. Bilindiği üzere Kyros'un mezarını bunlar korumaktaydı. Bu görev Kyros'un oğlu II. Kambyses zamanından itibaren babadan oğla geçmekteydi. Bunlara kral tarafından her gün bir koyun, belirli miktarda un ve şarap, Kyros için kurban edilmek üzere her ay bir at verilirdi (ayrıca bk. *FGrHist* II B 139 F 51 'Aristobulos'= Strab. XV. 7. c. 167; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 1069). İskender ikinci gelişinde tabut ve divan dışından her şeyin çalındığını öğrendi. Hatta Kyros'un cesedi çıkarılmış ve tabutun üst kapağı kırılmıştı. Buna çok sinirlenen İskender derhal mezarın onarılmasını buyurdu. Çalınanların yerine yenilerinin konmasını ve bu işlemler yapıldıktan sonra mezarın kral mührüyle damgalanıp kapatılmasını emretti. Bundan başka suçluların bulunması için çeşitli soruşturmalar açmışsa da, sonuçsuz kalmıştır (ayrıca bk. Plut. *Alex.* LXIX. 3-5; *Artaks.* III. 1). Hyginus'a (*fab.* 22) göre, Memnon'un birçok renk ve altın kaplama parlak beyaz taşlarla yaptığı Ekbatana'daki Kyros'un sarayı dünyanın yedi harikalarından biridir. Aristobulos'un (*FGrHist* II B 139 F 51= Eust. *Comm. in Dion. Per.* 1069; Arr. *anab.* VI. 29. 4-8; Plut. *Alex.* LXIX. 2-3) aktardığı üzere, anıtsal abidenin üzerine şu yazıt kazınmıştı: "Ey insan, Persler için imparatorluğu elde eden ve Asya'nın kralı ben Kyros'um; bu anıttan dolayı beni kıskanma". Onesikritos'un (*FGrHist* II B 134 F 34) anlatısına istinaden Pers mektubundan geliş güzel alınan Hellenice bir epigramda şu dizeler yazılıdır: "Burada yatan ben Kyros, kralların kralı".

Pasargadai'da ele geçen, üç dilde Eski Persçe, Akkadça, Elamca yazılmış yazıtlarda ise (Kent 1953, 116):

CMa= Cyrusi Murghab (Pasargadai)

1 adam : Kūruš :xšāya

2 diya : Haxāmanišiya

"Ben kral Kyros'um. Akhaimenidai soyundan".

CMb

1 Kūruš : xšāya diya : vazraka : Kabūjiya

2 hyā : xšāya diyahya : puça : Haxāmanišiya:

3 dātiy : ya dā...

4 ....akutā

"Kral Kambyses'in oğlu, büyük kral Kyros, Akhaimenidai soyundan. Söyler: ..."

5.3. Dareios'un Başa Geçışı

“Ben Dareios¹⁹²⁴, büyük kral, kralların kralı, Pers ülkesinin kralı, ülkelerin/halkların kralı, Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu, Akhaimenidai soyundan¹⁹²⁵.|

Kral Dareios: Benim babam Hystaspes'tir; Hystaspes'in babası Arsames; Arsames'in babası Ariaramnes; Ariaramnes'in babası Teispes; Teispes'in babası Akhaimenes'tir¹⁹²⁶.|

Kral Dareios: Akhaimenidai diye adlandırılmamızın nedeni şudur; eskiden ünlüydük. Eskiden bizim hanedanlığımız kraldı.|

Kral Dareios: Benden önce benim dynastyğim/hanedanlığımın sekizi kraldı; ben dokuzuncuyum. Dokuzumuz birbiri ardına krallık yaptık¹⁹²⁷.

Kambyses rakip ve muhalif gördüğü kardeşi Bardiya'yı Mısır Seferi'nden önce ya da sonra güvendiği adamına gizlice öldürttü ve bu hadiseyi bütün herkesten sakladı¹⁹²⁸. Zira kral olma yetkisine sahip Bardiya'nın tahta çıkmak için satraplığını üstlendiği Baktaria, Khoramnia, Parthia ve Karmania bölgelerinin zenginliğinden yararlanıp kendisine suikast düzenlemesinden korkmaktaydı¹⁹²⁹. Dareios'un Behistan-Bisutun kaya yazıtı; Herodotos ve ardılı Hellen yazarlarının aktarımlarına göre, M.Ö. 11 Mart 522 yılında çeşitli adlarla zikredilen Mag Gaumata/Smerdis¹⁹³⁰ bu olayın örtbas edilmesini; II. Kambyses'in Mısır'da bulunmasından kaynaklanan krallık merkezindeki otorite boşluğunu fırsat bilip aynı yumurta ikizi gibi

---

Kürüş : xšāyaθiya : vazraka: Haxāmanišiya: “Büyük kral Kyros, Akhaimenidai”.

¹⁹²⁴ Dareios, Eski Persçe *Dārayavauš*; Elamca *da-ri-ia-ma-u-iš*; Akkadça *Da-ri-ya-muš*; Mısırcıca *T/Drwš*; Eski Ahit (Hebrew) *Drywš*; Aramca *Dryhwš* adlarına tekabül etmektedir (Kent 1953, 41; 180 vd.; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 478).

¹⁹²⁵ Dareios kendisini, Med dilinden alındığı farz edilen *xšayaθiya* “kral” unvanıyla nitelendirmektedir. Bunu Mezopotamya örneğini (Akadça: *šarru rabū*) izleyerek yine Med kökenli olan *vazrka* “büyük” sıfatıyla güçlendirmektedir. *Xšayaθiya xšayaθiyānām* “kralların kralı” epithetiyle hükümdarlığı altına aldığı kendinden önceki Assur, Urartu, Med ve Babil krallarıyla ilişkilendirmektedir. Nitekim etimolojisi Mezopotamya çıkışlı olan; ancak Persler tarafından Urartu'dan alınmış “kralların kralı” unvanı tarihsel akış içinde –Orta Persçe’de *šāhān šāh*; Yeni Persçe’de *šāhanšāh*– İran hükümdarlarının kullandıkları titil olmuştur. İmparatorluğunda sayısız ülke ya da halkların olduğunu vurguladığı *xšayaθiya dahyūnām* “ülkelerin/halkların kralı” ifadesi I. Dareios’un türettiği bir kavramdır. Bu epithet varyantlar içermektedir: *xšayaθiya dahyūnām vispazanām* “bütün aşiret/ırkları içeren ülkelerin kralı” ya da “her kökenden halkların kralı” ve *xšayaθiya dahyūnām paruzanānām* “birçok aşiret/ırkları kapsayan ülkelerin kralı” ya da “birçok kökenden hakların kralı”. Son bir çeşitleme ise; *xšayaθiya ahyāyā būmiyā (vazrkāyā) (dūrai y apiy)* “bu (büyük) yeryüzündeki (hatta uzakların bile kralı)” dır (Wiesehöfer 2003, 55 vd.).

¹⁹²⁶ Herodotos (VII. 11) Dareios’un soy çizelgesini şu şekilde verir: Akhaimenes’in oğlu Teispes; Teispes’in oğlu Kambyses; Kambyses’in oğlu Kyros; Kyros’un oğlu Teispes; Teispes’in oğlu Ariaramnes; Ariaramnes’in oğlu Arsames; Arsames’in oğlu Hystaspes; Hystaspes’in oğlu I. Dareios’tur. Herodotos muhtemelen Behistan-Bisutun yazıtından alıntı ettiği kral listesinde hata yapmıştır. Zira Kambyses ve Kyros’u Dareios’un atası şeklinde aktarırken Teispes’i iki kez zikretmiştir.

Dareios (*DB col. I. 1-8*) Behistan-Bisutun yazıtında soyunun kökenini Kyros’un büyük dedesi Teispes’e dayandırmak suretiyle atalarını Akhaimenidai hanedanlığına bağlamaktadır. Böylelikle tahtın yasal varisi olduğunu beyan eder. Ancak modern yazarlar bu durumun tam aksini düşünürler. Krallık babadan oğula geçen haleflik sistemiyle yürütülmekteydi. Oysa Dareios, biyografisi niteliğindeki kaya yazıtında tahta çıktığı esnada dedesiyle babasının hayatta olduğunu dile getirir (*DB col. II str. 92-98; Xpf 3*). Gerçektende Dareios kraliyet hanedanlığına mensup olsaydı, kendisinden ziyade dedesi veya babasının krallık yapması gerekmekteydi (Dandamayev 1989, 107 vd.; Briant 2002, 110 vdd.; Wiesehöfer 2003, 35 vd.; Kuhrt 2007d II, 378).

¹⁹²⁷ *DB col. I. 1-8* (Tolman 1908a, 7 col. I. 1-3; Kent 1953, 116-119; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 529; Kuhrt 2007b, I 141).

¹⁹²⁸ *DB col. I. 10* (Kent 1953, 116-120 col. I. 10. 1. 26-35); Hdt. III. 66-67; *FGrHist III C 1 688 F 13* (11-15)= *Phot. Bib. 72. 37b ‘Ktesias’*; ayrıca bk. Iust. I. 9. 4-11; Plat. *Leg. III. 694-695; Epist. VII. 332a; Rep. IX. 587b; Strab. XV. 3. 24 c. 736*.

¹⁹²⁹ Hdt. III. 30; ayrıca bk. Aiskh. *Pers. str. 770-775*.

¹⁹³⁰ Gaumata: *DBcol. I. 10-11*; Smerdis: Hdt. III. 61-65; 68-69; Sphandadates: *FGrHist III C 1 688 F 13* (11-13) ‘*Ktesias*’= *Phot. Bib. 72. 37b; Oropastes: Iust. I. 9. 4-11*.

benzediği Bardiya olduğunu iddia etti. Kambyses iktidarını tanımayıp kendi krallığını ilan etti ve büyük bir destek topladı¹⁹³¹. M.Ö. 522 yılında Gaumata öncülüğünde başlatılan Mag Ayaklanması esnasında halef bırakmaksızın Kambyses öldü. Bunun üzerine Gaumata meşru olarak imparatorluğun başına geçti¹⁹³². Egemenliğinin ilk aylarında kimsenin şüphesini çekmediğinden krallıkta bir huzur havası söz konusuydu. Bu durum ya Kambyses’in baskıcı rejiminin ardından Gaumata’nın getirdiği *phoros* (haraç) ve askeri reformlarla rahat bir nefes alan halkların hoşnutluğundan ya da I. Dareios’un (*DB col. I. 12*) iddia ettiği gibi, kendisine karşı duyulan korkudan kaynaklanmaktaydı. Bir diğer olasılık ise, Gaumata şeklinde adlandırılan bu Magın gerçekten Kyros’un öz oğlu ve Kambyses’in kardeşi Bardiya olmasıdır. Dolayısıyla Kambyses’in ardında tahta veliaht bırakmadan ölmesi krallık sistemi uyarınca Bardiya’nın kral olmasının yasal gerekliliği idi. Gaumata’nın hükümdarlığının yedinci ayında, gerçeğin açığa çıkmasıyla, bütün krallıkta taht krizi baş gösterdi. Kuruluşunun üzerinden daha çok zaman geçmeden imparatorluğu neredeyse yok etme aşamasına getiren bu önemli krizin –Mag ayaklanması ve Dareios’un tahta geçmesiyle krallık genelinde patlak veren bir dizi isyanın– kesin sebepleri üzerinde ancak varsayımda bulunulabilir. İhtimaller ise, küçük vasal *Anša* Krallığı’nın büyük bir imparatorluğa dönüşmesi; hızlı yayılımı; iktisadi, askeri ve politik kalkınması Pers toplum yapısı içerisinde büyük değişikliklere yol açması; mevki ve iktidar çekişmesiyle sınıflar arasındaki derin uçurumu ve düşmanlıkları körüklenmesinde yoğunlaşmaktadır¹⁹³³. İmparatorluğun büyümesiyle Kambyses’in gerekli eş güdümlü yeni yapılanmaları boyunduruk halklar üzerinde ekstra *phoros/tributum*, asker gönderme ve iâşe gibi yüklerinin artırmasını yarattığı hoşnutsuzluk, krallık içindeki iç karışıklığın fırsat şeklinde değerlendirilmesine neden olmuş olmalıdır. Bunun akabinde imparatorluğa bağlı bölgeler bağımsızlıkları adına “yalancı krallar” öncülüğünde ayaklanmaya başlamışlardı¹⁹³⁴. Gerçi Dareios Pers elit kesimin desteğiyle iç karışıklığı ve imparatorluk genelindeki ayaklanmaları bastırabildi. Her alanı kapsayan geniş çapta reformlarla Pers krallığını eskisinden daha güçlü hale getirdi.

¹⁹³¹ *DB col. I. 10* (Kent 1953, 116-120 col. I. 10. 1. 26-35); I. 11 (Kent 1953, 116-120 col. I. 11. 1. 35-43).

¹⁹³² *DB col. I. 12* (Tolman 1908a, 11 col. I. 12; 1908b, 4-7 col. I. 12; Kent 1953, 120 col. I. 12. 1. 43-48; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 530; Kuhrt 2007b, I 143): “*Kral Dareios: Kambyses’ten krallığı aldı, bu krallık uzun zamandan beridir benim ailemeydi. Daha sonra Mag Gaumata, Kambyses’ten onu aldı; o vakit hem Persia hem Media hem de diğer eyaletleri de ele geçirdi, (onları) kendi servetine dahil etti, kral oldu*”.

¹⁹³³ Dandamayev 1989, 110; Briant 2002, 105; Wiesehöfer 2003, 21; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 459; Kuhrt 2007d II, 379 vd.

¹⁹³⁴ *DB col IV. 52-53* (Kent 1953, 128-131 col. IV. 52. 4. 2-31; 53. 4. 31-32).

Dareios “tanrılarının yeri” anlamına gelen *bagastāna*¹⁹³⁵ Bisutun Kayalığı civarında Gaumata’yı yazlık tahtından¹⁹³⁶ indirme ve iktidarı ele geçirmesine izafeten yaptırdığı¹⁹³⁷ devasa anıtında Magı nasıl devirdiğini şu dizelerle dile getirir (*DB col. I. 13*):

“Kral Dareios: Mag Gaumata’yı krallığından mahrum edebilecek ne Perslerden ne Medlerden ne de benim ailemden herhangi bir adam vardı. İnsanlar çok korkuyorlardı, daha önceden Bardiya’yı tanıyan çok sayıda insanı öldüreceğini (düşünerek); bundan dolayı, “Kyros’un oğlu Bardiya olmadığını bilirlerse diye” bu insanları öldürebilirdi. Ben gelene kadar Mag Gaumata hakkında hiç kimse bir şey söylemeye cesaret edemiyordu. Daha sonra Ahura Mazda’nın yardımını istedim; Ahura Mazda bana yardıma geldi; Bagayadi ayından on gün (M.Ö. 29 Eylül 522) geçti, o vakit birkaç adamla birlikte Mag Gaumata’yı ve onun en önemli yandaşlarını öldürdüm. Media’da Nisaya adında bir bölge, Sikayauvati adında bir kale –burada onu öldürdüm. Ondan krallığı aldım. Ahura Mazda’nın inayetiyle kral oldum; Ahura Mazda krallığı bana ihsan etti”¹⁹³⁸.

Herodotos (III. 68-70), Dareios’un ayrıntılara inmeden ana hatlarıyla değindi bu olayı ince detayına kadar betimler. Gaumata/Smerdis’in Büyük Kyros’un oğlu olmadığından ilk şüphe duyan Otanes’ti¹⁹³⁹. Gerçeği Kambyses’in ölümünün ardından Magla evlenen kızı Phaidyme sayesinde öğrendi. Perslerin önde gelenlerinden ve güvenilir adamlarından birkaç kişiye olup biteni anlatı. O vakit aralarında bir antlaşma yapıp her biri durumu izah edebilecekleri güvenilir bir yoldaş bulacaktı. Kısa sürede Otanes’in etrafında Intaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines ve Hydarnes bir araya geldi. Persis’ten Susa’ya gelen Dareios da aralarına katılınca sayıları yediye ulaştı (Hdt. III. 70)¹⁹⁴⁰. Yediler Gaumata/Smerdis’i devirmek için nasıl bir strateji izleyecekleri hususunda aralarında konsültasyon yaptılar. Bu toplantıya kadar önemli rol oynayan Otanes’in yerini Dareios aldı. Yapılan münakaşada Dareios’un vakit geçirmeden Maglara saldırma fikri, Gobryas’ın desteğiyle kabul edildi (Hdt.

¹⁹³⁵ *FGrHist* III C 1 688 F 1 (13, 1-2) ‘Ktesias’= Euseb. *Chron.* 28. 28; Diod. II. 13. 1-2; XVII. 110. 5; *FGrHist* 781 F 2 (5) ‘Isidoros’; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βαγίστανα= *Bagistana*.

¹⁹³⁶ Pers kralları kışın yedi ayını iklimi sıcak olan Babil; ilkbaharın üç ayını Susa’da; yazın iki ayını Ekbatana’da geçirirlerdi (Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 22; *anab.* III. 5. 15; Strab. XI. 13. 5 c. 524; XVI. 1. 16 c. 744; Plut. *mor.* I. 78 d: *Quis Suos* 6; Ael. *An.* III. 13; *Daniel* 8: 2; *Esther* 1: 2; ayrıca bk. Dandamayev 1989, 96 dn. 2; Balcer 1995, 134; Wiesehöfer 2003, 68).

¹⁹³⁷ Dareios anıtı için Bisutun Kayalığı’nı seçmesinde diğer bir etmen dönemin kara ticaret merkezi Kral Yolu’nun geçiş güzergahında olmasıydı. Buradan Mezopotamya ovasını, yani Babil ve Bağdat civarını, İran dağlık bölgesine (Ekbatana) bağlayan ve doğuya doğru uzanan eski bir kervan yolu geçmekteydi. Bisutun Kayalığı adından da anlaşıldığı gibi, dinsel-kültürel bir öneme sahipti. Herodotos (I. 131), Perslerin tanrılarına kurbanları yüksek yerlerde sundukları değinisiyle bu yerin kütsel önemini serimler.

¹⁹³⁸ *DB col. I. 13* (Tolman 1908a, 11 col. I. 13; 1908b, 4-7 col. I. 12; Kent 1953, 120 col. I. 13. 1. 48-61; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 530; Kuhrt 2007b, I 143).

¹⁹³⁹ Ayrıca bk. Iust. I. 9. 14-18. Eski Persçe *Utāna*; Elamca’da *Hu-ud-da-na*; Babil metinlerinde *U-mi-it-ta-na*; Iustinus’a (I. 9. 14) göre ise, Hostanes şeklinde zikredilir. Otanes Pers elit sınıfı arasında yaygın isimlerden biridir (Hdt. V. 25; VII. 40; 61; 62; 82). Herodotos’un (III. 68) anlatısına istinaden Otanes, Pharnaspes’in oğluya, Kyros’un kayın biraderi ve II. Kambyses’in dayısıdır. Zira Kyros’un eşi Kassandane kız kardeşiydi. M.Ö. 522 yılında ise, elli yaşlarında olsa gerektir (Asher-Lloyd-Corcella 2007, 465).

¹⁹⁴⁰ *DB col. IV. 68*; Hdt. III. 70; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (16) ‘Ktesias’.

71-73). Bu esnada Preksaspes yüksek bir kulede Perslere seslenerek Kyros'un oğlu Bardiya'yı (Smerdis/Tanyoksarkes) kendi eliyle öldürdüğünü, hükümdarlığın Magların yetkisinde olduğunu beyan etti (Hdt. III. 75)¹⁹⁴¹. Saray yolundayken bunu haber alan yediler, ikinci müzakerede Dareios'un kararı üzerinde tekrar mutabakata vardılar (Hdt. III. 76). Saraydan içeri sorsuz girdiler; ancak Magların bulunduğu mekanın önüne geldiklerinde büyük bir çarpışma/arbeye yaşandı. M.Ö. 29 Ekim 522 yılında Gaumata/Smerdis, Gobryas tarafından elikolu sımsıkı tutulurken Dareios'un kılıç darbeleri arasında can verdi¹⁹⁴².

Dareios krallık yetkisini Gaumata/Smerdis iktidarının devrilmesinin ardından Ahura Mazda'nın inayetiyle ve Pers tahtının atalarından kalan yasal varisliyle elde ettiğini belirtir¹⁹⁴³. Herodotos (III. 80-87) ve Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (16-17)= *Phot. Bib.* 72. 37a-40a) aksine Dareios'un hükümdarlığa yediler arasında yapılan kura vasıtasıyla geçtiğini aktarırlar¹⁹⁴⁴. Herodotos'un (III. 80-83) anlatısına istinaden, Gaumata/Smerdis'in ölümünden beş gün sonra, yediler devlet rejimi ve krallık otoritesi hususunda toplandılar. Otones, Dareios ve Megabyzos'un devlet ideolojisi; demokrasi, oligarşi ve monarşi rejimine ilişkin yapılan

¹⁹⁴¹ Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (15-16)= *Phot. Bib.* 72. 37a-40a) tarih anlatısına göre, Kyros'un öz oğlunun öldürüldüğünü bilen hadımlar Bagapates ve Artasyras, Kambyses'i tahtan indirip Mag Sphandadates'i kral yapma girişimlerine çoktan başlamışlardı. Kral ölünce bu Mag, Bardiya (Smerdis/Tanyoksarkes) adı altında hükümdarlık yaptı. Kambyses'in naaşını Persis'e götüren Izabates, Susa'ya döndüğünde bir festival esnasında herkese bütün gerçekleri ifşa etti ve tapınağa sığındı. Ancak orada tutuklanıp başı kesildi. Bunun üzerine Magı devirmek amacıyla biraraya gelen Perslerden yediler sadakat ve bağlaşıklık yeminlerinin ardından bir komplo hazırladılar. Sonradan Artasyras ve saray odalarının bütün anahtarlarını tutan Bagapates de saf değiştirip onlara katıldı. Bagabates'in yardımıyla yediler saraya girdiler. Sphandadates'i bir Babil kurtizanıyla uyurken buldular. Mag can havliyle kendini savunsa da, yediler tarafından katledildi.

¹⁹⁴² Hdt. 77-79; Iust. I. 9. 19-23; Plut. *mor.* I. 50 f-51 a: *Quom. adulat.* 4-5. Aiskhylos (*Pers.* str. 776)'deki pasajında Magı öldüren Artaphrenes= Intaphernes'tir. Herodotos (III. 67)'de Bardiya'nın tahta (Smerdis/Tanyoksarkes) yedi ay kaldığını; hükümdarlık sırasında Pers Krallığı'nda iç huzur ve barışın hüküm sürdüğünü aktarır. Photius (*Bib.* 60. 19b '*Herodotos*') Herodotos'tan yaptığı alıntıya istinaden, krallık yetkisini yalan ve hileyle gasp ettiği için Gaumata/Smerdis'in adının Pers krallar listesine dahil edilmediğini aktarır.

¹⁹⁴³ *DB col.* I. 13 (Tolman 1908a, 11 col. I. 13; 1908b, 4-7 col. I. 12; Kent 1953, 120 col. I. 13. 1. 48-61; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 530; Kuhrt 2007b, I 143).

¹⁹⁴⁴ Platon (*Leg.* III. 695d) ve Aelianus (*Var.* XII. 43) da teferruata yer vermeden Dareios'un kral soyuna mensup olmadığını öne sürerler. Strabon (XV. 3. 24 c. 736) anlatısına istinaden, imparatorluğun kurucusu Kyros'un oğlu Kambyses'in hükümdarlığını gasp eden Maglar, yediler tarafından indirilip saltanatı Hystaspes oğlu Dareios'a bıraktılar. Daha sonraki süreçte bu olay kraliyet hanedanlığından gelmeyenleri tahta geçirmek için bir paradigma teşkil etti. Nitekim Bagoas'un arkadaşlarıyla katlettiği Arses'in yerine Dareios başa geçirildi (Strabon'un aksine Dareios'un kral soyundan geldiği iddiaları için bk. *Oxyrh. Pap.* XII. col. 3 str. 4-5= *FGrHist* II B 255 (5); Diod. XVII. 5. 5). Ne var ki, Strabon'un bu pasajından kral ailesine mensup olmayandan kasıt; kısa süreliğine de olsa, Pers krallığını hükmeden Mag mı yoksa I. Dareios mu olduğu anlaşılmamaktadır. Herodotos (III. 139-140) yediler arasında taht seçiminin nasıl belirlendiğine ilişkin anlatısında, Dareios'un kraliyet ailesine dahil olduğuna dair bir veriye değinmemektedir. Bilakis babası Hystaspes'in Persis satraplık misyonunu gerçekleştirdiğini dillendirerek Dareios'un krallık hanedanlığından ziyade Perslerin elit tabakasına mensup olduğu izlenimini vermektedir (Hdt. III. 70). Gerçi Herodotos, Persis satrabı olduğunu belirtmekle yanlışlığa düşmüştür. Hystaspes'in Parthia-Hyrkania'da yüksek askeri bir rütbe görevini icra ettiği Behistan-Bisutun kaya yazıtıyla bilinmektedir (*DB col.* II str. 92-98). Herodotos (III. 139-140)'de ayrıca Dareios'un hükümdarlığından önce Kambyses'in saray görevlerinden *doryphoros*= *arştibara* "mızrak taşıyıcısı" vazifesini icra ettiğini ve önemli bir yetkisinin olmadığını belirtmektedir. Iustinus (I. 10. 13-14) ise, bu savın aksini öne sürmektedir. Yazara göre, suikastçılar arasında Pers tahtına uygun tek kişi Dareios'tu. Zira fiziksel özeliği, askeri ve siyasi yeteneği (ayrıca bk. Hdt. IV. 91; *FGrHist* II B 128 F 3a '*Polykleitos*'); bunun yanı sıra ailesinin kral hanedanlığıyla var olan akrabalık bağından ötürü egemenliği hak etmekteydi.

hararetli tartışmada, Dareios'un monarşi teklifi şu koşullar altında oy çokluğuyla kabul edildi (Hdt. III. 83-84):

- *Otanes ve soyu imperium yetkisinden muaf tutulacak, yani tamamen özgür olacaklardı. Ayrıca her yıl onlara Persler nezdinde en değerli armağanlar bahşedilecekti*¹⁹⁴⁵;
- *Yediler, eşiyile yatak odasında olmadığı takdirde, istedikleri zaman ve haber vermeksizin kralın huzuruna çıkabileceklerdi;*
- *Pers kralı eşlerini yalnızca bu ailelerden seçecekti.*

Bununla birlikte muhtemele yediler imparatorluğa *phoros* ödemekten de muaf tutulmuşlardı¹⁹⁴⁶. Belki de I. Dareios Persis'e tanıdığı *phoros* muafiyetini yediler örneğini baz alarak yürürlüğe geçirdi (Hdt. III. 97); ancak merkez ülkeye *phoros* şeklinde adlandırılmayan başka haraçlar ödeme yükümlülüğü getirdi¹⁹⁴⁷. Son aşamada ise, Otanes adaylığını çektiğinden, altı kişi arasından güneşin doğuşuyla atı ilk kişneyenin kral olması oy birliğiyle karara bağlandı¹⁹⁴⁸. Dareios başarılı seyisi Oibares'in hilesiyle Pers tahtına geçti¹⁹⁴⁹.

Herodotos'un (III. 68-70; 77) sıklıkla *protoi* (önde gelenler/ilklar) şeklinde nitelediği yediler, Pers aristokrasisi arasında seçkinlik nişanesinin öncüsü; bununla birlikte Klasik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar süregelen bazı asilzade ailelerin soyunun öncülleriydiler. Dareios'un hükümdarlığının ilk evrelerinde suikast ortaklarının yardımına ihtiyaç duyduğu kuşku götürmez. Ancak zamanla Dareios'un krallık yetkisine erişmesiyle geriye kalan altılar Büyük Kral için tehlike arz etmeye başlamış olsa gerektir. Dareios'un tahta çıkış öyküsünden

¹⁹⁴⁵ Otanes'e her yıl Med giysisi ve Persler nezdinde oldukça değerli sayılan armağanlar verilecekti (Hdt. III. 83; 84).

¹⁹⁴⁶ Hdt. III. 83; Diod. XXXI. 19. 2.

Plutarkhos'a (*mor.* X. 820 *d. Praecepta* 27) göre, Dareios Mag suikastına eşlik eden altı Pers ve soyuna başlıklarını alımlarının üzerinden yana yatırma imtiyazı bahşetti. Zira Magı devirmek üzere harekete geçtiklerinde gizli parolaları olarak başlıklarını bu şekilde takmışlardı. Aynı şekilde Polyainos (VII. 11. 2) da yediler geceleynin Maga saldırmak üzere harekete geçmişken Dareios'un önerisiyle alımlarının üzerinden düğme, genelde *tiara*'yı arkadan bağlardı, takmalarını önerdir. Bu dostluklarını birer simgesi haline geldi.

¹⁹⁴⁷ *Phoros* (önceden *damos* gibi) boyunduruk altındaki halkların *imperium/egemen* yetkiye ödemek zorunda kaldıkları bir tür vergi yükümlülüğüdür. Merkez ülke olarak Persis *phoros* ödemekten hariç tutulmuştur (Hdt. III. 97). Ancak *phoros* şeklinde adlandırılmayan başka haraçlar ödemek zorundaydı. Bu imtiyaz etnik bir kimliğe değil; sadece ülkeye tanınmıştı. Dolayısıyla Persis'te ikamet etmeyen otokton Persler *phoros* vermekle mükelleflerdi (Gschnitzer 1988, 111-113; Wiesehöfer 1989, 183 vd.; 187 vd.; 1978, 168-174; Klinkot 2007, 271 dn. 34).

¹⁹⁴⁸ Iustinus'a (I. 10. 5) göre, krallık seçimini böyle bir karara bağlamalarının nedeni; Perslerin güneşi bir ve yegane tanrı, atların ise bu tanrıyı kutsadığı inanışıydı. Bu da, seçilecek kralın tanrının bir nevi inayeti ve desteğini kazanması demektir.

¹⁹⁴⁹ Herodotos'a (III. 85-87) göre, Persler arasında Oibares'in başarılı hilesine ilişkin iki anekdot vardı: Oibares gece krallık seçimi için kararlaştırılan alana Dareios'un atıyla bir kısrağı götürür. Kendisinin belirlediği bir yerde onları çiftleştirir. Şafak vaktinde Dareios bu yerden geçince, kısrağın kokusunu alan at şaha kalkarak kişner. Diğer bir versiyona göre ise, Oibares eliyle dişi kısrağın apışını okşar ve elini geniş dizliğinin altına saklar. Atlar yola çıkınca elini Dareios'un atının burun deliklerine değdirince kokuyu alan at kişner. Dareios'un saltanata geçişiyle ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 13 (17) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 37a-40a; Strab. XV. 3. 24 c. 736; Polyain. *strat.* VII. 10 '*Oibares*'; VII. 11 '*Dareios*'; Iust. I. 10. 3-12; Amm. Marc. XXIII. 6. 36; Luc. Amp. XIII. 2.

ve Herodotos'un (III. 84) aktarımından Magı deviren bu suikastçıların ve ailelerinin Pers kralı olmaya laik olduğu belirtilmektedir¹⁹⁵⁰. Bu nedenle Dareios hakimiyetini pekiştirip garanti altına aldıktan kısa bir süre sonra, suikast ortaklarının imtiyazlarını ve gücünü azaltıp çeşitli sınırlamalar getirmiş olmalıdır. Yediler arasında yetkin bir kişi, Dareios'un yandaş listesinde ilk sırada adının zikrettiği (*DB col IV. 68*) ve M.Ö. 521 Kasım ayındaki Babil isyanını bastıran (*DB col. III. 50*) Intaphernes'in sonu bu duruma güzel bir emsaldir. Herodotos'un (III. 118-119) anlatısına izafeten, Dareios yediler arasındaki antlaşma uyarınca, kral eşlerinden biriyle yatak odasında huzuruna çıkılmayacağı maddesini çiğnediği gerekçesiyle Intaphernes'i ve hanesindeki (*oikeioi*) bütün insanları –oğulları ve akrabalarını (*syngeneis*)– öldürttü¹⁹⁵¹.

Dareios Pers aşiret aristokrasisiyle kıyaslandığında *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) dir. Bu nedenle krallığın başlangıcında yedi/altıların kendisiyle aynı yetki ve seviyede olmadıklarını; bilakis *bandakā*'sından (“maiyyətekiler”; “bağlılık kemerini [*banda*] taşıyanlar”) ibaret olduklarını vurgulamaya çalışmış olmalıdır. Dareios ve ardıllarının Pers aristokratlarını en azından bunların sadık kesimini hoşnut kılmaya çalışmadıkları anlamına gelmez. Aksine çeşitli mevkiler ve onurlar verilerek olasılıkla elit tabakayı kraliyet çıkarlarıyla uyumlu hale getirme politikası güdülmüştür. Kralın onurlandırdığı; kendine yakın tuttuğu; akıl danıştığı ve özel görevler verdiği kişiler yalnızca en yüksek mevkie gelirlerdi (Ksen. *Anab.* I. 9). İmparatorluk devlet idaresi ve ordudaki kilit görevleri –Karia satrabı Mausolos ve Rhodos'lu Memnon gibi birkaç istisna haricinde– Akhaimenidai kral hanedanlığının çoğunlukta olduğu soylu sınıftan Persler icra ederlerdi. Bu nedenle krala bağlılık, aşiret ve aileye sadakatten daha önemliydi. Yedi/altılar terimi soyluların krala bağlılığının ve sadakatinin timsaliydi. Bu bağlamda yedilerin adları ve faaliyetleri yüceltilip aileleri Persler nezdinde saygı görmeye devam etmiş olmalıdır. Gerçi kral ya da krallık üzerinde etkili bir rol oynayıp oynamadıkları belirsizdir¹⁹⁵². Pers kralları barış ve savaş zamanlarında yüce efendi, yasa koyucu ve yargıç olarak bütün otoriteyi ve iktidarı elinde tutmaktaydı. Ancak bir hükümü yürürlüğe geçirmeden önce imparatorluk idaresinde çalışan yasal ve tüzel kişilerin görüşüne başvuruyordu. Kararın Pers adetlerine, gelenek ve göreneklerine uygunluğunu kraliyet yar-

¹⁹⁵⁰ *DB col IV. 68* (Kent 1953, 120 *col IV. 68. 4. 80-86*; ayrıca bk. Asher-Lloyd-Corcella 2007, 536): “Kral Dareios: Bizzat kendini Bardiya olarak adlandıran Mag Gaumata'yı öldürdüğüm zaman, o esna da orada bulunan adamlar bunlardı. O vakit bu adamlar benim taraftarlarım/yandaşlarım olarak işbirliği yaptılar”. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 65 vdd.; Kuhrt 2007d II, 407 vdd.

¹⁹⁵¹ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dandamayev 1989, 104 vd.; Briant 2002, 131 vdd.; Wiesehöfer 2003, 66; Kuhrt 2007d II, 408 vd.

Krala sadakatsizlikle suçlanan Intaphernes'in suçu sadece kendisi için değil; aynı zamanda bütün aile üyeleri için de ölümcül sonuçlara neden olmuştur.

¹⁹⁵² Briant 2002, 129.

gıçlarına (= *basileioi dikastai* [βασιλῆιοι δικάσται]) danışır¹⁹⁵³. Bazı konularda fikirlerine başvurduğu ve kralın elit sınıftan seçtiği sarayda üst düzey görevleri icra eden dost ve danışmanları (= *symbolos* [σύμβουλος]) da mevcuttu¹⁹⁵⁴. Dareios'un altılarla konsültasyon ve ortak hareketi Gaumata/Smerdis'in başarıyla tahtan devrilmesine ve akabinde gerçekleşen bir dizi isyanın bastırılmasını sağlamıştı. Dolayısıyla imparatorlukla ilgili önemli kritik olaylar yediler örneği devam ettirilerek ve stereotipleştirilerek zamanla seçkin sınıftan oluşan danışman meclisinin temsili haline gelmiş olmalıdır. Ksenophon (I. 6. 4)'de Genç Kyros ihanet eden Orontas'ı yargılaması için Perslerin ileri gelenlerinden yedi kişiyi; ayrıca Klearkhos'u da kendi çadırına çağırdığından bahseder. Platon (*Leg.* III. 695d; *Ep.* VII. 332a-b)'de yedilerden biri olan Dareios'un iktidarı ele geçirince imparatorluğu yedi parçaya böldüğünü ve kendi zamanına bunun silik izlerinin yansıdığını aktarır¹⁹⁵⁵. Eski Ahit metinlerinden de kralın huzuruna çıkma imtiyazı ve krallıkta yönetici pozisyonuna sahip Med ve Pers yedi idarecinin mevcudiyeti bilinmektedir¹⁹⁵⁶. Nitekim Klasik Dönem'de Persler nezdinde yediler ve soyu seçkin, imtiyazlı bir zümreyi temsil etmekteydi. Yedilerin saygınlığı ve teriminin uzantısı Hellenistik Dönem'de kralların soyağacını yedilere bağlanmasıyla gözlenebilmektedir. Bu duruma Otanes (Hdt. III. 140); Gobryas (Hdt. IV. 132)¹⁹⁵⁷ ve I. Megabyzos'un oğlu Zopyros (Hdt. III. 153) güzel bir referanstır¹⁹⁵⁸.

¹⁹⁵³ Hdt. III. 31; V. 25; VII. 194; Plut. *Artaks.* XXIX. 8. 12; Ael. *Var.* I. 34; *FGrHist* III C 1 688 F 27 'Ktesias'; Amm. Marc. XXIII. 6. 82; ayrıca bk. Stylianou 1998, 187.

Herodotos'un (III. 31)'deki anekdotunda belirttiği üzere devlet yargıçları Perslerin elit sınıfından oluşurdu. Haksızca ve adaletsizce bir hükme imza atmadığı müddetçe ömür boyu bu görevi ifa ederdi. Davalara onlar bakar, ulusal yasalarla ilgili her işle onlar ilgilenir ve değerlendirirlerdi. Herodotos (V. 25)'de Kambyses rüşvet yiyip açıkça haksız bir karar verdiği için Otanes'in babası Sisamnes'in derisini yüzdürtür. Bu deriyi kayışlarla kestirip hangi kürsü üzerinde yargıçlık ettiğini hep anımsasın diye yerine oğlunu geçirdiği Otanes'in kürsüsüne kaplatır.

¹⁹⁵⁴ Hdt. V. 24; Ael. *Var.* XII. 64.

¹⁹⁵⁵ Perslerin yedi evi şeklindeki anlatımı için bk. Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 31.

¹⁹⁵⁶ *Esther* 1: 13-14; yedi *consul* için ayrıca bk. *Ezra* 7: 14.

Kral Artakserkses düzenlediği bir şölenle güzelliğiyle nam salan kraliçe Vaşti'nin endamını ve zarafetini herkesin görmesi için yedi yöneticiler aracılığıyla yanına çağırır. Ancak Vaşti kralın davetini geri çevirir. Bunun üzerine kral ne yapması gerektiğini yasaları bilen yedi bilge kişiye danışır. Zira töre kralı ilgilendiren konularda deneyimli avukatlara ve hukukçulara başvurulmasını bildiriyordu (*Esther* 1: 9-22). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Briant 2002, 129; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 476 vd.

¹⁹⁵⁷ Herodotos'un aktarımlarından da bilindiği üzere Gobryas suikastçılar arasında önemli bir karakterdir ve Dareios'un baş destekçilerinden biridir. M.Ö. 522 yılından önce iki aile arasında dostluk ve akrabalık ilişkilerinin varlığı bilinmektedir. Dareios'un ilk eşi Gobryas'ın kızıydı. Bu birliktelikten aralarında Artobarzanes'in de bulunduğu üç oğlu dünyaya gelmiştir (Hdt. VII. 2). Aynı şekilde Gobryas, Dareios'un bir kızıyla izdivaç yapmıştır. Bu evlilikten Mardonios ve Arabignes doğmuştur (Hdt. VII. 5; 97). Gobryas isyanlar esnasında da önemli bir rol oynar. M.Ö. 520 yılında Elam'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevlidir (*DB col.* V 71: Kent 1953, 132-134 *col.* V. 71. 5. 1-14). M.Ö. 513/512 yılındaki İskit seferinde kralın maiyetindekiler arasında yer alır. Dareios'un geri çekilme kararında önemli bir danışmandır (Hdt. IV. 132; 134). Bundan sonra antik kaynaklarda karşımıza çıkmayan Gobryas'la M.Ö. Şubat-Mart ayının 498 yılına tarihli Persepolis tabletlerinde rastlanmaktadır. Kraldan bir yetki taşır, Susa ve Persepolis arasındaki kral yolunu kullanır ve Susa yakınındaki iki istasyonda yolluk erzakı alır. Bu metinde Mardonios'un eşi kralın kızlarından biridir (*PFa* 5). Dareios Naqş-i Rostam (*DNc* 1-2: Kent 1953, 140) yazıtında ayakta mızrak taşırken betimlenen Gobryas'ı bu üstün hizmetlerinden ötürü onurlandırır. Herodotos (VI. 43)'de Gobryas'ın ve Dareios'un kız kardeşinin oğlu Mardonios'un M.Ö. 493 yılında Küçük Asya'ya gelip komutanlığı aldığını ve Dareios'un kızlarından

Dareios başa geçtikten sonra hükümdarlığını pekiştirmek amacıyla bir dizi evlilikler gerçekleştirdi¹⁹⁵⁹. Önce Kyros'un iki kızı Atossa ve Artystone¹⁹⁶⁰: Birincisi kardeşi Kambyses'e ve daha sonra Maga eş olmuştu; diğeri ise, henüz daha bekardı. Akabinde Kyros'un oğlu Bardiya'nın (Smerdis/Tanyoksarkes) kızı Parmys; Magın kimliğinin açığa çıkmasında yardımcı olan Otanes'in kızı Phaidime ve kardeşi Artanes'in kızı Phratagune'le izdivaç yaptı¹⁹⁶¹. Yediler arasındaki antlaşmaya rağmen, Otanes hariç Dareios'un krallığı esnasında evlendiği kadınlardan hiç biri suikast ortaklarının ailelerinden gelmiyordu¹⁹⁶². Kyros hanedanlığıyla ilişki kurma ve haleflerinin sadece kraliyet soyundan olması gayretlerinin sonucu olsa gerektir. Bu iç evlilik politikasıyla hanedanlığını dışarıya kapatmak ve egemenliğini güvence altına alma hedefi imparatorluk iç siyasetinin mihenk taşını oluşturuyordu¹⁹⁶³.

Artozostra'yla evlendiğini aktarır. Bu nedenle hem Kserkses'in kuzeni ve eniştesidir. Trakya seferinden sonra Mardonios kralın gözünden düşmüş gözükmektedir. Zira M.Ö. 490 yılındaki hiçbir sefere katılmamıştır. Ancak daha sonra Kserkses'le yakınlığından yüksek bir mevki almıştır. Plataia savaşını kaybetmiştir (Hdt. IX. 47-85; *FGrHist* III C 1 688 F 13 (12) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 39b). Bu olaydan sonra Mardonios'un ailesi hakkında pek bir şey bilinmemektedir (ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 112 vdd.; Briant 2002, 135 vd.).

¹⁹⁵⁸ I. Megabyzos komplocular arasından en iyi bilinenlerden biridir. Zira hem Herodotos hem de Ktesias onun aile tradisyonu hakkında bilgiler aktarmaktadırlar. Herodotos'un (III. 153-160; Iust. I. 10. 15-22) tarih anlatısına istinaden oğlu I. Zopyros kulakları ve burnunu kesip Dareios adına Babil'i zapt eder. Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 13 (25)= Phot. *Bib.* 72. 39a; ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 690 F 1 'Dinon') ise, Herodotos'tan biraz farklı bir versiyon sunar. Babil zaferini kazananın oğlu II. Megabyzos olduğunu ve Kserkses'in kızı Amytis'le evlendiğini belirtir. II. Megabyzos ve Amytis'ten II. Zopyros, Artyphios adında iki erkek çocuk dünyaya gelir (*FGrHist* III C 1 688 F 14 (40)= Phot. *Bib.* 72. 41a). Knidos'lu Ktesias (*FGrHist* III C 1 688 F 14 (34-44)= Phot. *Bib.* 72. 39b-41b), Artokserkses'in hükümdarlığı sırasında Megabyzos'un mesleki kariyerinin analizini sunar; asil bir soydan gelmesi ve başarılı işlere imza atmasına rağmen, birkaç yıl kralın gözünden düşer. Bu icraatları arasında Mısır seferi önemli bir yer tutar (*FGrHist* III C 1 688 F 14 (37-38)= Phot. *Bib.* 72. 41b; Thuk. I. 109). II. Zopyros babası öldükten sonra krala isyan edip Atina'ya gider ve Kaunos kuşatması esnasında hayatını yitirir (*FGrHist* III C 1 688 F 14 (45)= Phot. *Bib.* 72. 41b; ayrıca bk. Hdt. III. 160). Artyphios da II. Dareios'a karşı ayaklanır ve öldürülür (*FGrHist* III C 1 688 F 15 (52)= Phot. *Bib.* 72. 42b). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. How - Wells 1975⁸ I, 302; Briant 2002, 136; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 526 vd.; Llewellyn-Robson 2010, 58.

¹⁹⁵⁹ Dareios kral olmadan önce Gobryas'ın bir kızıyla evliydi ve ondan aralarında Artobazanes'in de yer aldığı üç çocuğu vardı. Daha sonra Kserkses taht kavgası üzerine bu Artobazanes'le mücadele etmek zorunda kalmıştır. Zira Pers yasaları uyarınca en büyük erkek çocuğun kral olması birer yasaydı (*XPF* 4. 27-43 [Kent 1953, 149 vdd.]; Hdt. VII. 2-3; Plut. *Artaks.* II. 3).

¹⁹⁶⁰ Hellence'de Artystone, Elamca'da *Irtaşduna*'ya tekabül etmektedir. Artystone Persepolis tabletlerinde yirmi beş metinde kimi vesilelerle şarap, bira, tahıl ve diğeri malları kabul etmektedir. Bu tabletlerin ikisinde *dukšiš* yani kraliyet ailesinin kadın mensubu olarak zikredilmektedir (PFT 166-168; 730-734: Hallock 1969, 118; 221-222; ayrıca bk. Wiesehöfer 2003, 111).

¹⁹⁶¹ Hdt. III. 88; VII. 224; ayrıca bk. Iust. I. 10.14.

¹⁹⁶² Otanes'in kız kardeşi Kassandane'nin Kyros'un eşi olmasından kaynaklanan Pers kralıyla akrabalık bağı vardı (Hdt. III. 68).

¹⁹⁶³ Wiesehöfer 2003, 66 vd.; Briant 2002, 132; Kuhrt 2007d II, 408 vd.

SONUÇ

Persler Klasik Dönem tarihinde antikçağın en önemli uygarlıklarından birini teşkil ettiler. Akdeniz havzasından Merkezi Asya'yı da içine alarak Kuzey Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaklaşık 220 yıl boyunca hüküm sürdüler. Hindistan'dan Trakya'ya sayısız etnik grubu hakimiyetleri altına aldılar. Böylelikle birçok başka kabileye mahsus unsurlardan beslenen, kültürel sınırları aşan yeni bir uluslararası düzen inşa ettiler. Genel itibariyle Akhaimenid tarihine bakıldığında imparatorluğun kuruluş ve gelişme aşamalarındaki son derece yetkin askeri güçleri sayesinde ele geçirdikleri yerlerde uyguladıkları yönetim organizasyonlarındaki başarılarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bunu yaparken yürürlüğe koydukları en önemli idari yapı, Roma'dan Osmanlı imparatorluğuna, Almanya'dan ABD'ye kadar değişik uygarlıklar ve toplumlar tarafından örnek alınıp geliştirilerek, zaman zaman modifiye edilerek kullanılan satraplık/eyalet sistemidir. Persler geniş coğrafyaya hükmetmelerine rağmen, kentler kolonize kurma ve kent yaşamını teşvik etme konusunda son derece sınırlı/çekingin davranmışlardır. İmparatorluğun uzun erimli, karlı ve süreğen idari üstüleri olması amacıyla ele geçirdikleri bölgelerin gerek askeri gerek idari ve stratejik açıdan en uygun merkezlerine yerleşerek buralarda satraplık başkentlerini teşkil etmekteydiler. Bu durum Daskyleion açısından da aynıdır.

Büyük Kyros, M.Ö. 539 yılında eyalet merkezini seçerken güvenliği en üst kriter alarak, her türlü tehlikeye açık Marmara Deniz sahilindeki kentlerden ziyade iç kısımlarda Marmara Gölü'nün kıyısına tanzim edilen Daskyleion'u tercih etmişti. Pers eğitiminin ve askeri talimatın vazgeçilmez bir parçası olan *pardeisos* için geniş verimli ovaları türlü kuş ve balık cinsinin yetiştiği sularla çevrilmesi burayı ideal bir mevkii haline getirmekteydi. Ayrıca kara ve denizle bağlantısı olan işlek yol ağı üzerinde konumlanmaktaydı. Daskyleion'un denize açılan karayolu güzergahı, önemli kıyı kenti; ayrıca Karadeniz ticareti için büyük takas bürosu ve ticari merkezi olan Kyzikos vasıtasıyla sağlanmış görünür. Böylelikle Daskyleion eyaleti bir yandan Marmara Denizi'ni ve işlek ticaret ağını kontrol ederken, diğer yandan deniz kıyısının nimetlerinden yararlanıp denize uzaklığından ötürü olası tehlikelerinden kaçabilmişti. Bu sayede ihtiyaç duyduğu malları denizden ithal edebilmiş ve kendisinde fazla olanı ihraç edebilmiştir. Bununla birlikte Akhaimenid imparatorluğun ekonomik idaresinin temelini meydana getiren tarım ve yeraltı rezervi bakımından zengin bölgelerin işlevsel bir karayol sisteminin merkezinde de yer alması Daskyleion'a ayrı bir önem katmaktaydı. Dolayısıyla Hellespontos Phrygia'sı ile komşu bölgeleri Troas, Aiolis, Mysia ve Bithynia'nın madenleri ve kereste sağlayan dağları, zengin tahıl ve meyve veren bereketli topraklarıyla çok sulak

ovaları, endüstri ve ticaret merkezlerine dönüşen kentleri, Hellespontos Phrygia eyaletini değerli kılan ve zenginliğine aynı oranda katkıda bulunan etkenler olduğu düşünülebilir. Arkaik Dönem’de Daskyleion’un bu konumunun önemini Phrygia ve Lydia krallarının idrak ettikleri anlaşılır. Bu bakımdan Daskyleion her iki krallığa bir uç kale olarak hizmet vermiştir. Bununla birlikte Klasik Dönem’de Akhaimenid imparatorluğunun eyalet başkenti statüsünü almasıyla Küçük Asya ve Hellas’ın tarihine yön veren ve son derece önemli gelişmelerin yaşandığı merkezi bir konum kazanmıştır.

Persler ve beraberinde gelen Sami kökenli halkların bölgeye intikal etmesiyle heterojen kültürlerin bir araya gelip uyum içinde yaşadığı kozmopolit bir yapıya bürünmüş görünür. İç kesimlerde demografik yapının çoğunluğunu Phrygia, Lydia gibi otokton halkların meydana getirmesi Arkaik Dönem’de Hellen kolonizasyon hareketinin iç kesimlere yayılmasını engellemiştir. Klasik Dönem’le birlikte Akhaimenid imparatorluğunun bölge ve yerleşik halk üzerinde mutlak ve sistemli yönetimi beraberinde Perslerin burada derinlemesine nüfuz etmesine vesile olmuş olsa gerektir. Dolayısıyla karada sürekli bir göç sirkülasyonu yaşanmadığı için buralarda ikamet eden yerli halkın iyi bilinen kültürüne, gelenek-göreneklerine kısacası hayat tarzlarına uygun belirlenen idari sistemin devamlılığı sağlandığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Hellespontos Phrygia’sındaki iç kentlerle yerleşimlerin Atina ve Lakedaimon’lularla ne duygusal ne de savaş anında ittifaksal ilişkiler içine girmişlerdi. Bu durum Daskyleion satraplarının iç dinamiklerde huzuru ve refahı garanti altına almalarında yardımcı etmen gözükmektedir.

Kuruluş aşamasında, M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısından M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısına kadar Daskyleion eyalet sınırı, Aiolis ve Hellespontos Phrygia’sıyla sınırlıyken imparatorluğun emperyal gücünün katlanarak artmasıyla eşgüdümlü giderek genişledi. Diğer eyalet bölgelerinde olduğu gibi, Daskyleion’un idari eriminin geniş coğrafik bir alana yayılması, birden fazla alt satraplıklara bölüştürülerek yönetilmesini gerekli kıldığını ortaya koymaktadır. Bu alt birimleri tam manasıyla belirlemek şu an için mümkün değildir. Bununla birlikte Troas Bölgesi’nden Skepsis, Gergis, Larisa, Hamaksitos, Kolonai, Kebren, Neandria, Ilion ve Kokylion olmak üzere önemli kentlerinin bir kısmının da dahil edildiği Aiolis alt satraplık bölgesinin varlığı kesin olarak bilinmektedir. Bu alt eyalet birimleri satrapın yardımcıları *hyparkhos*’ların sorumluluğu altında görülür. İmparatorluğun genel idari sisteminde öncelik genellikle Perslere tanınmakla birlikte, bölge bazında eski ve önceden var olan idari sistemlerin yönetim pozisyonları çoğunlukla otokton kişilere yani yerel beylikler/*dynastes*’lere ve vasal krallara verilmekteydi. Buna göre eyalet bünyesindeki soyluların yöneticinin mutlak otoritesine eklenmesi koşuluyla satrapın idaresi ve yetkisiyle daha iyi yönetilir ve yönlendirilirdi.

Askeri, siyasi-iktisadi bakımdan imparatorluk için hayati önem arz eden Daskyleion'a satrap tayin edilen kişilerin, olmazsa olmazı krala sadakat ve merkezi otoriteye tam bağlılıktı. Bunu satrabın iktisadi ve idari yeteneklerinin yanı sıra siyaset adamı olması izliyordu. Ayrıca iyi bir stratejist ve belki de en önemlisi askeri bakımdan kendini kanıtlamış bir general olması gerekmektedir. Daskyleion eyaletine *dynastes*'lik sistemine göre satrapların tayin edildiği anlaşılmaktadır. Bu atama kriteri eyaletin kuruluşundan, yani M.Ö. 539 yılından itibaren uygulanmaya çalışılmış görünse de, M.Ö. yak. 478 yılına yani I. Artabazos'a kadar bir başarı göstermemiştir. I. Artabazos Plataia Savaşı ve Mısır Ayaklanması'nda askeri hizmetlerinin yanı sıra; Pers krallarıyla Pausanias ve Themistokles arasında sağladığı bağlaşıklık ile M.Ö. 449/448 yılında Kallias Barışı'nda üstlendiği elçilik gibi diplomatik görevleri hakkıyla yerine getirmiştir. Ayrıca bütün edimlerinde krala sonsuz sadakat ve bağlılığını göstermiştir. Bu bakımdan I. Artakserkses, Daskyleion satraplığının idaresini Pharnakes hanedanlığına intikal ettirmek suretiyle I. Artabazos'u ödüllendirmiştir. Bu sistem Daskyleion model alınarak Karia ile olasılıkla Kappadokia eyaletinde de uygulanmış olsa gerektir. Böylesi bir sonuca, satraplıkların kuruluş aşamaları göz önünde bulundurulduğunda Daskyleion'un Karia ve Kappadokia eyaletlerinden önce oluşturulması; ayrıca *dynastes*'lik atamasının en erken Daskyleion satraplığında yürürlüğe koyulup başarılı şekilde işlemesi ulaştırmaktadır.

Daskyleion Küçük Asya'yı Çanakkale Boğazı'nda Abydos ve Sestos ile İstanbul Boğazı'nda Kalkhedon ve Byzantion üzerinden batıya bağlayan yol güzergahların ana merkezindeydi. Daskyleion eyalet bölgesi Pers krallarının ekspansiyonist politikaları uyarınca İskit, Trakya, Adalar, Makedonya ve Hellas'ı ilhak ederek imparatorluğun sınırlarını, iktisadi-idaresini genişletmek (toprak ve su istemek) ya da Avrupa'dan gelebilecek tehlikeleri sona erdirmek amacıyla batıya yaptıkları seferlerde ana geçiş noktalarıydı. Bu iki güzergah Avrupa için nasıl Pers saldırılarının uğrak merkeziyse; Persler için de Kimon, Agesilaos, İskender gibi sayıları çoğaltılacak örneklerde olduğu üzere konu edilen halkların akınlarına açıktı. Bu bağlamda Daskyleion satraplığı her türlü tehlikeler karşısında Pers krallığının batıdaki siperi ve tampon bölgesiydi. Bununla birlikte kraliyet ordusu ile donanmasının istihkak ve lojistik gereksinimlerinin destek birimi görevini üstlenmişti. Kritik durumlarda Küçük Asya'nın en önemli satraplıklarından Sardeis'e gerekli askeri müdahalede bulunup ya da asker yardımı alarak ortak düşmana karşı birlikte hareket etmelerinin hedeflendiği açıktır. Ancak bu amaç Sardeis satrabı Oroites örneğinde olduğu üzere bazen satrapların kendi aralarındaki kişisel çekişmeleri ve hırsları yüzünden sekteye uğrayabiliyordu. Oroites, Küçük Asya'nın idaresini salt kendi yetkisine almayı tasarlamaktaydı. M.Ö. 11 Mart 522 yılında Persis'te yaşanan Mag Ayaklanması; isyanı bastıramadan Kambyzes'in halef bırakmaksızın ölmesi ve akabinde boyunduruk altındaki bölgelerin birbiri ardına isyan etmesini planlarını gerçekleştirmek için fırsat bildi.

Derhal Daskyleion satrabı Mitrobates ve oğlu Kranaspes'i ortadan kaldırdı. Böylelikle M.Ö. 522 yılında Daskyleion satraplık merkezi kısa süreliğine de olsa Sardeis satrabı Oroites'in yönetimine girdi. Ancak aynı yıl içerisinde imparatorlukta huzur ve güvenliği sağlayan Dareios bu duruma müdahale etmede gecikmedi. Bir komployla Oroites'i ortadan kaldırdıktan sonra, modern yazarların M.Ö. 480 yılına kadar Sardeis'e bağlı idare edildiği iddiaları bir varsayımdan ileri gitmemektedir. Aksine Daskyleion'a eski eyalet statüsü geri verilmiş görünür. Öyle ki Troas, Bithynia, Bosporos, Paphlagonia ve Trakya bölgelerinin yönetimi Daskyleion'un idaresine bırakılarak eyaletin sınırları daha da genişletilmiştir.

M.Ö. yak. 512 yılında gerçekleştirilen başarısız İskit Seferi dönüşünde Dareios Sardeis'te kalırken muhtemelen Daskyleion'a satrap olarak en yetenekli komutanlarından Megabazos'u atamıştır. Pers hakimiyetini pekiştirmek ve artırmak amacıyla Daskyleion satrabı Megabazos kralın emri doğrultusunda Trakya, Bosporos (İstanbul Boğazı), Hellespontos (Çanakkale Boğazı) kıyı kentleri ve adalardan bazılarına seferler düzenlendi. Böylelikle imparatorluğa ilhak edilen Trakya'da çeşitli garnizon üsler kurularak Daskyleion'un idaresine verildi. M.Ö. yak. 511 yılında Dareios, Sardeis'ten Susa'ya geçmeden önce, Sardeis eyalet merkezine kardeşi Artaphrenes'i; Daskyleion'a Megabazos'un oğlu Oibares'i atadı. Megabazos'un yarıda bıraktığı seferi ikmal etmekle bir süreliğine tam yetkiyle donatılan Otanes sürdürerek Bosporos ve Troas'ta eyalete dahil edilmeyen kentleri de teker teker dize getirdi.

İmparatorluğun büyüyerek gücünü-iktidarını artıran gelişme sürecinde Anadolu'nun denitimi Persler tarafından ele geçirildi. Bu güce karşı kentlerin direnişi kaçınılmaz bir biçimde Pers boyunduruğundan kurtulma yönünde oldu. Miletos tiranı Aristogoras'ın M.Ö. 499 yılında Ionia kentlerinin ulus bilincini tetikleyerek ve demokratik bir rejim vaaderek başlattığı ayaklanma kısa süre içinde Perslere karşı örgütlü bir direnişe dönüştü. Başlangıçta pek önemsenmeyen bu küçük çaplı isyana Karia, Troas, Aiolis, Bosporos, Trakya Khersonesos kıyı kentlerinin katılması ve Atinalıların gemi, asker desteğiyle beş yıllık bir zamana ve geniş bir coğrafyaya yayılmasına yol açtı. Daskyleion satrabı Oibares, Sardeis satrabı Artaphrenes kadar aktif ve başarılı bir rol oynamasa da, isyanı bastırmakta gereken gayreti göstermeye çalıştığı kabul edilebilir. İsyana ancak Merkez Asya'dan gelen takviye birlikler sayesinde bastırılabilirdi. Miletos haricinde hiçbir kent ağır bir şekilde cezalandırılmamış görünür. Bilakis Daskyleion ve Sardeis eyaletlerinde idari ve mali iyileştirmelere gidildi. Bu bağlamda M.Ö. yak. 479 yılına kadar Batı Anadolu'da tekrar Pers hakimiyeti pekiştirildi.

M.Ö. 479 yılında Plataia ile Mykale Savaşı'ndaki Pers yenilgisinin derin yansımalarının imparatorlukta bilhassa Daskyleion ve Sardeis satraplıklarına aksettği anlaşılır. M.Ö. 479-476 yılları arasında Sestos, Eion, Doriskos, Leuke Akte ve Tyrodiza garnizon üslerinin yitiril-

mesiyle Trakya, Daskyleion eyaletinin idaresinden bir daha geri dönmek üzere çıktı. M.Ö. 478 yılında Sparta kralı Pausanias bağlaşıklık Hellen donanmasıyla Byzantion'u kuşatması; ardından M.Ö. 477 yılında Attika-Delos Deniz Birliği'nin kuruluş amaçlarından Persleri Küçük Asya'dan atmak; Avrupa ile Asya arasındaki geçiş güzergahı Trakya Khersonesos ve Hellespontos kıyı şeridini, Karadeniz ticaret yolunun açık tutabilmek ve gemilerin Hellas'a güvenle yelken açmasını sağlamak adına Kimon önderliğinde yürütülen diğer seferlerle eyaletin kıyı kentlerinde Daskyleion satrabının otoritesi kırılma noktasına geldi. M.Ö. 449/448 yılında imzalanan Kallias Antlaşması'yla Daskyleion satraflığının Çanakkale ile İstanbul Boğazı arasındaki kıyı sahillerindeki egemenliğinden resmen vazgeçildiği; Atina ve Sparta otoritesine açık hale getirildiği anlaşılır. Bu olaylar mukabilinde Pers krallarının Anadolu'da izledikleri politikanın askeri harekattan statükosunu ve sınırlarını korumayı hedefleyen stratejik savunmaya dönüştüğü gözlenir. Bu siyaseti yürütmekle yükümlü Daskyleion ile Sardeis satrapları savunma ve dış politikalarıyla M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısında Küçük Asya siyasi tarih sahnesine damgalarını vururlar.

Batı Anadolu'nun önemli kıyı kentlerinin yitirilmesiyle deniz ticaret ağı; sermayenin ihracı ve dış piyasaların kontrolü ellerinden çıkan Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Sardeis satrabı Tissaphernes'in ekonomik gelirine, krala yıllık göndermeleri gereken *phoros*'u ödeyemeyecek kadar darbe vurdu. Bu nedenle her iki satrabın Atinalıların Küçük Asya sahil kentleri üzerindeki egemenliğini sonlandırmak ortak hedeflerinden biri haline geldi. Satraplar, Büyük Kralın da desteğini alarak bir yandan Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılmak isteyen Küçük Asya kentlerini teşvik edip diğer yandan Atina'nın karşısına alternatif güç odağı olarak Spartalıları çıkartarak askeri ve mali yardımlarla desteklediler. Başlangıçta iyi bir manevra ve strateji olarak ön plana çıkan bu hareket kısa süre içinde kişisel çekişmeler sonucu Daskyleion ve Sardeis satraplarının arasını açtı. Krallığın menfaatinden ziyade eyalet ve tikel çıkarlarının devreye girmesiyle ana hedeften uzaklaşıldı. Tissaphernes her iki gücün de Küçük Asya'daki Pers hakimiyeti önünde tehlike teşkil ettiğini öngörmekteydi. Bu bakımdan, ne Atina ne de Sparta'nın tek taraflı deniz-kara üstünlüğünü eline geçirip güçlenmesine fırsat tanımak istemedi. Bu bağlamda Hellenleri elinden geldiğince birbirleriyle savaştırıp yıpratmayı ve askeri bakımdan zayıflatarak kolayca yenebilecek duruma düşürme planını uyguladı. Pharnabzos ise, her ne pahasına olursa olsun Spartalıları sonuna kadar desteklemeyi yeğledi. Ne var ki, Tissaphernes bu haklı muhakemesinde taraflar arasında dengeli bir siyaset izleyememekten ötürü bir nebze başarısız olurken; Pharnabzos ise, daha sonraki süreçte yaptığı hatanın bedelini eyalet bölgesinin Lakedaimon'lular tarafından yağmalanmasıyla ödeyecekti.

Atinalılara karşı yürütülen bu mücadele ilkin Sardeis eyalet bölgesinde başladı. Ancak M.Ö. 411 yılında Tissaphernes'in stratejisi karşısında giderek güç kaybeden Spartalıları,

Daskyleion satrabı Pharnabazos'un bütün masrafları karşılayacağı sözü üzerine savaşın seyrini İonia'dan Hellespontos'a kaydırlar. M.Ö. 410-408 yılları arasında Abydos, Kyzikos, Byzantion ve Khalkedon önlerinde bizzat Daskyleion satrabının katılımıyla yapılan kara-deniz savaşlarında Spartalılar, Atinalılar karşısında çeşitli defalar mağlup edilirler. Vuku bulan bu olaylar Küçük Asya'da krallık çıkarları için önemli fırsatların kaçırılmasına sebebiyet verirken Pharnabazos ile Tissaphernes arasındaki rekabeti düşmanlığa dönüştürdü. Ancak M.Ö. 407 yılında Genç Kyros'un *karanos* sıfatıyla Sardeis satraplığına atanıp Tissaphernes'in idaresine yalnızca İonia Bölgesi'nin bırakılmasıyla Tissaphernes'in dikkatini Genç Kyros'a yönlmesine neden oldu. Genç Kyros da Pharnabazos'a benzer bir diplomasi izledi. Spartalılara tam desteği sayesinde M.Ö. 405 yılında Lysandros, Hellespontos'taki Aigos potamoi (Keçi dereleri) civarlarında vuku bulan deniz savaşında Atina ve müttefiklerini ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bu yenilgiyle denizlerdeki hakimiyetlerini kaybeden Atinalılar ayrıca Kallias Barışı hükümleri uyarınca egemenlikleri altına giren Küçük Asya kıyı kentleri üzerindeki hakimiyetlerini de yitirdiler.

M.Ö. 400 yılından itibaren Daskyleion ve Sardeis satraplarının desteğiyle Atina'nın askeri ve siyasi gücünü kıran Spartalıların Küçük Asya'daki Hellen kentlerinin hamiliğini üstlenerek her iki satrapa karşı sefer açtıklarına tanıklık edilir. Thibron görevi süresince sadece Lydia satrabının yetkisindeki İonia ve Karia bölgelerine saldırırken yerine atanan Derkylidas, Tissaphernes'le savaşı sonlandırıp Daskyleion satrabı Pharnabazos ile muharebeye girdi. Bunda Daskyleion satrabına karşı beslediği kinin yanı sıra, aynı anda iki cephede savaşmanın zorluğu; Lydia satrabının Pharnabazos'a nazaran kral nezdinde nüfuzlu etkisi ve güçlü orduya sahip olması önemli etkendi. Nitekim M.Ö. 399-398 yıllarında Pharnabazos'un alt satraplık bölgesi Aiolis, Derkylidas komutasında yürütülen seferlerle Daskyleion idaresinden kısmi zamanlı çıktı. M.Ö. 396-394 yılları arasında Sparta kralı Agesilaos, Hellespontos Phrygia üzerine birer yıl arayla iki defa askeri operasyon düzenledi. Bu seferlerde Daskyleion eyaletine yağma akınlarıyla ciddi zarar verirken Daskyleion civarında cereyan eden iki savaşta da Perslere yenildi. Derkylidas gibi, eyalet bölgesinden ilhak edip yandaşlığını kazandığı veya ele geçirdiği herhangi bir kent bilinmemektedir. Bununla birlikte arkeologların Agesilaos'un Daskyleion teritoryumunda gerçekleştirdiği yağma akınlarını, satraplık merkezi Daskyleion'un kuşatılıp zapt edildiği; bu esnada eyalet merkezindeki satrabın sarayı gibi bazı yapıların yakılıp yıkıldığı şeklinde iddialarındaki yanılgılar ortaya konulmaktadır.

Tarihi olaylar silsilesi içerisinde Atinalılar, Spartalılar ve Persler bir yandan savaş meydanlarında birbirlerinin azılı düşmanları diğer yandan da müttefikleri ve ticari ortaklarıydı. Öyle ki, Hellen paralı askerler Pers çıkarları için dövüştü ve Spartalı Pausanias; Atinalı Themistokles, Konon gibi dönemin önemli devlet adamları ve komutanları Daskyleion sat-

raplarının arabuluculuğuyla Büyük Kralın danışmanları ve generalleri olarak faaliyet gösterdi. M.Ö. 394 yılında Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Atinalı Konon komutasındaki Pers donanması Spartalıları Knidos açıklarında ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaş Spartalıların ada ve kent devletleri üzerindeki hegemonyasının yıkılmasına ve donanma üstünlüklerini yitirmelerine yol açtı. Akabinde izlenen diğer stratejik manevralarla Sparta ve Atinalıların gücü iyice yıpranınca M.Ö. 386 yılında Persler ve bütün Hellenler arasında imzalanan ‘Antalkidas’ bir diğer deyişle ‘Kral’ Barışı ile M.Ö. 479-478 yıllarından itibaren Pers hakimiyetinden çıkmaya başlayan Küçük Asya kıyı kentlerinin tekrar Pers boyunduruğuna girmesi uluslararası bir anlaşmayla resmen kabul edildi. Nitekim Daskyleion ve Sardeis satrapları savaşlar, müttefikler ve ticaretler gibi vesilelerle sürekli temas içinde buldukları, yakından tanıdıkları düşmanları için geliştirdikleri taktiksel hamlelerle Atina ve Spartalıları kontrol altında tutmayı başarabildiler. Zira satraplar bir generalden önce başarılı bir idareci ve siyasetçiydiler. Dolayısıyla askeri ve siyasi başarıyı birleştirmekte iyidiler. Durum ve koşullara göre en uygun strateji belirlenmekteydi. Bazen Sparta ya da Atinalıların önde gelen kral veya komutanların ihtiraslarıyla krallık çıkarlarını birleştiği gizli anlaşmalara imza atılmaktaydı. Bazen de Sparta ya da Atina ordu ve donanmasının Batı Anadolu sahillerinden uzaklaştırmak için yüklü miktarda parayla Hellas’ta söz sahibi kişiler, rüşvetle satın alınarak kentlerde karışıklık çıkarmaları sağlanmaktaydı. Hellas kent devletlerinden birinin sivrilmesine müsaade edilmemekte Atina’nın karşısına Sparta; Sparta’nın karşısına da Atina, Thebai ve Korinthos örneğindeki gibi alternatif güç odakları çıkartılmaktaydı. Böylelikle sürekli güç kaybeden Atina, Sparta ve Thebai’nin koşullar gereği Pers kralından aldığı bazen para bazen de iâşe ve donanma gibi yardımlar savaşın seyrinde ve kentlerin kaderinde belirleyici rol oynamaktaydı. Bu bağlamda söz konusu kent devletleri ve birlikler, iktidar mücadelelerinde krallığın desteğine bağımlı hale getirilmişti.

Ne var ki, satraplar arasında Tissaphernes ve Pharnabazos’un kesin çizgilerle başlattıkları ve haleflerinin devam ettirdiği kutuplaşmış tartışmaların gürültücü çatışmalarıyla gitgide imparatorluğun çıkarları gölgeleniyor; Antalkidas Barışı’nı kırılğan bir zafere büründürüyordu. Satrapların kraldan geniş yetki ve mevkiî edinme hırısı, aralarındaki kıskançlık ve rekabeti körüklediğinden Hellen kentlerine karşı ortak seferler düzenlemek ve stratejiler geliştirmek yerine sadece eyalet bölgelerinin sınırlarını himaye etmekle yetinerek *status quo*’yu koruma yolunu tercih ettikleri gözlenir. Bu yüzden özellikle Spartalıların komşu satraplık bölgesine düzenlediği yağma ve ilhak seferlerine seyirci kalmakla yetindikleri; hatta M.Ö. yak. 395 yılında Tithraustes, Sardeis eyalet bölgesini terk edip Hellespontos Phrygia’sına geçmesi için Agesilaos’a otuz *talanta* verdiği örnekler bile mevzubahistir. M.Ö. 367-360 yılları arasında izlendiği üzere bu çatışma daha da ileri boyuta taşınıp Hellen kentleriyle mütte-

fiklik kurularak aralarındaki anlaşmazlıkları silahla çözüme yoluna başvurdıkları belgelenir. Bu durum Kappadokia satrabı Datames ve Daskyleion satrabı Ariobarzanes örneğinde olduğu gibi, satrapların aralarında koalisyon oluşturup Pers kralına karşı isyana kadar varır. Satrap Ayaklanmaları'nda başrolü Daskyleion satrapları Pharnabazos'un oğlu Ariobarzanes ile hemen ardından II. Artabazos'un üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu isyanlar muntazam şekilde işleyen eyalet sistemini sekteye uğratmasının yanı sıra, Batı Anadolu kıyı bölgelerinde tekrar sağlanan Pers kontrolünü iyice zayıflamasına neden olur. Daskyleion eyaletine en büyük yansımaları, M.Ö. yak. 478 yılından itibaren Pharnakes hanedanlığına intikal eden *dynastes*'lik atamasının sona erdirilmesiydi. Ayrıca konu edilen bu ayaklanmalar imparatorluğu güçten düşürüyor ve Makedonya kralı II. Philippos gibi çıkar çevrelerini doğrudan Daskyleion eyaletinin kıyı kesiminde müdahalelerle daha büyük bir yerel güç kazanmaya kışkırtıyordu. Gerçi Daskyleion satrabı Arsites ve Rhodos'lu Memnon bu amaçla gönderilen Makedonya ordusunu Hellespontos'tan geri püskürtüler.

İmparatorluklar da her insan çabası ya da sözün kendisi gibi gelip geçmek, sona ermek durumundadır. Perslerin egemenliği, imparatorluk içinde satraplar ve yüksek soyluların tikel çıkarları; hükümdar ailesi içindeki çatışmalar; eyalet bölgelerinde patlak veren isyanlar gibi çözülmez sorunların sonucunda giderek güç kaybederken İskender'in zaferleriyle sona erdi. M.Ö. 334 yılında İskender Anadolu'nun beş eyalet satrabını Granikos Muharebe'sinde çok açık bir biçimde alt etti. Bu yenilginin nedenleri modern tarihçiler tarafından Perslerin donanma bakımından zayıf olan İskender'e Hellespontos'u aşarken gerekli müdahaleyi yapmamları; tek bir başkomutanın emri altında toplanmamaları; düşmanı denizden kuşatıp karadan erzak ve lojistik ihtiyaçlarını kesip, gerilla taktiğiyle savaşmaktansa bir meydan muharebesinin tercih etmeleri gibi stratejik hatalarının birer ürünü şeklinde sıralanır. Daskyleion eyaletinde cereyan eden Granikos Muharebesi, o kadar hızlı ve kayıp bir o kadar fazla oldu ki, Pers orduları toparlanmaya bile imkan bulamadı. Bu başarısızlığın suçu Daskyleion satrabı Arsites'e yüklendi. Zira Zeleia'da toplanan savaş konseyi, muharebenin gerçekleşeceği bölgenin satrabı olması sıfatıyla Arsites'in görevinin eyaletini tahrip etmek değil, savunmak olduğu şeklindeki itirazları karşısında Rhodos'lu Memnon'un stratejik tavsiyesini geri çevirdi. Bu nedenle hezimetin ardından Arsites Büyük Phrygia'ya çekilip orada intihar etti. Eyalet valisini yitirmeleriyle başsız kalan Daskyleion'daki Pers garnizonları Makedonyalılara karşı ciddi bir mukavemet sergileyemediler. İskender'in generali Parmenion'a kapıları açmak zorunda kaldılar. Aynı şeyi Sardeis de yaptı. Böylelikle Büyük Kyros'un Anadolu'da ilk kurduğu en önemli iki satraplık, M.Ö. 334 yılında aynı anda Pers imparatorluğundan ilhak edilen ilk eyaletler olma kaderini paylaştı. Her iki satraplığın hazinesi, erzak ve para sıkıntısı çeken Makedonya ordusunun Perslerle yapacağı savaşta ihtiyaçlarını uzun süre karşıladı. Daskylei-

on eyaletinin zapt edilmesinden üç yıl sonra da Akhaimenid imparatorluğu tarih sahnesinden silindi. Kuruluşundan itibaren satraplarıyla birlikte Anadolu tarihinde kilit rol oynayan Daskyleion satraplığının Makedonya hakimiyetine girmesiyle İskender ve *diadokhoi* tarafından bir süre daha önemli statüsü sürdürülse de, zamanla giderek gelişen ve büyüyen Kyzikos'un gölgesinde kalmaya ve önemini yitirmeye başladı.

EK 1- TESTIMONIA

A.1. Antik Kaynaklar

A.1.1 Daskylos ile Daskyleion'a İlişkin Efsanevi ve Tarihi Veriler

Bu kısımda antik yazarların eserlerinde Daskyleion ve kentle ilintilenen Daskylos'a dair söylenceler, tarihi veriler, krallar ve satraplara ilişkin yer verdikleri bilgilerin sadece ilgili kısımları kendi içinde tasnif edilerek sunulmaya çalışılacaktır.

Daskylos Adlı Ünlü Kahramanlar ve Daskyleion ile Bağlantıları

Herakles ile Mysia Kralı Daskylos'un Phrygia, Bithynia ve Paphlagonia'yı ele geçirişleri

Apollod. *bibl.* II. V. 9.

ὁ δὲ Λύσας τὴν πολιορκίαν, καὶ τοὺς Ἀνδρόγεω τοῦ Μίνωος υἱοὺς ἀνελόμενος Ἀλκαῖον καὶ Σθένελον, ἦκεν εἰς Μυσίαν πρὸς Λύκον τὸν Δασκύλου, καὶ ξενισθεὶς ὑπὸ ... τοῦ Βεβρύκων βασιλέως συμβαλόντων, βοηθῶν Λύκῳ πολλοὺς ἀπέκτεινε, μεθ' ὧν καὶ τὸν βασιλέα Μύγδονα, ἀδελφὸν Ἀμύκου. καὶ τῆς Βεβρύκων πολλὴν ἀποτεμόμενος γῆν ἔδωκε Λύκῳ ὁ δὲ πᾶσαν ἐκείνην ἐκάλεσεν Ἡράκλειαν.

Apollod. *bibl.* II. V. 9.

Herakles kuşatmayı kaldırıp¹⁹⁶⁴, Minos'un oğlu Androgeos'un oğulları Alkaios ve Sthenelos'u yanına alarak, Mysia'ya Daskylos oğlu Lykos'un yanına geldi, Bebrykia'luların kralı ve onun arasında savaş vuku bulunduğu sırada, onun tarafından misafir olarak ağırlandı, Lykos'a yardım edip aralarında Amykos'un kardeşi kral Mygdon'un da bulunduğu birçok kişiyi öldürdü, Bebrykia'lulardan birçok arazi alıp Lykos'a verdi; o ise, bütün bu yerleri Herakleia olarak adlandırdı.

¹⁹⁶⁴ Eurysthes'in kızı Admete, Hippolyte'nin kemerini –bu kemer, Amazon kraliçesi Hippolyte babası Ares'ten kalmıştı (Apollod. *bibl.* II. 5. 9; Eur. *HF.* str. 408-415; Diod. IV. 16; Paus. V. 10. 9)– istediği için Herakles onu getirmekle görevlendirildi. Gönüllü arkadaşlarından oluşan bir ekiple denize açıldı. Minos'un oğulları tarafından iskan edilen Paros Adası'na geldi. Gemiden karaya çıktığında Minos'un oğulları tarafından iki yoldaşı katledildi. Bu duruma sinirlenen Herakles, Minos'un oğullarını öldürdü. Geri kalanlar kendisine elçiler gönderene ve katledilen iki adamı yerine istediği iki rehine seçene kadar kent üzerindeki kuşatmayı sürdürdü (Apollod. *bibl.* II. 5. 9).

Apoll. Rhod. *Argon.* II. str. 776-791

"Ω φίλοι, οἴου φωτὸς ἀποπλαγχθέν-
τες ἀρωγῆς πείρετ' ἐς Αἰήτην τόσσον
πλόον. εὖ γὰρ ἐγὼ μιν Δασκύλου ἐν
μεγάροισι καταυτόθι πατρὸς ἐμείο
οἶδ' ἐσιδών, ὅτε δεῦρο δι' Ἀσίδος ἠπεί-
ροιο πεζὸς ἔβη, ζωστῆρα φιλοπτολέ-
μοιο κομίζων Ἴππολύτης· ἐμὲ δ' εὖρε
νέον χνοάοντα παρειάς. ἔνθα δ' ἐπὶ
Πριόλαο κασιγνήτοιο θανόντος ἡμε-
τέρου Μυσοῖσιν ὑπ' ἀνδράσιν, ὄντινα
λαὸς οἰκτίστοις ἐλέγοισιν ὀδύρεται
ἐξέτι κείνου, ἀθλεύων, Τιτίνην ἀπεκαί-
νυτο πυγμαχέοντα καρτερόν, ὃς πάν-
τεσσι μετέπρεπεν ἠθέοισιν εἰδὸς τ'
ἠδὲ βίην, χαμάδις δέ οἱ ἦλασ' ὀδόν-
τας. αὐτὰρ ὁμοῦ Μυσοῖσιν ἐμῶ ὑπὸ
πατρὶ δάμασσε Μύγδονας, οἱ ναίου-
σιν ὁμῶλακας ἦμιν ἀρούρας, φῦλά τε
Βιθυνῶν αὐτῇ κτεατίσσατο γαίῃ ἔστ'
ἐπὶ Ῥήβαο προχοᾶς σκόπελόν τε Κο-
λώνης· Παφλαγόνες τ' ἐπὶ τοῖς Πελο-
πήιοι εἵκαθον αὐτῶς ὄσσους Βιλλαί-
οιο μέλαν περιάγνυται ὕδωρ.

Apoll. Rhod. *Argon.* II. str. 800-803

ἠ γὰρ θέμις ἠπεδανοῖσιν ἀνδράσιν,
εὖτ' ἄρξωσιν ἀρείονες ἄλλοι ὀφέλ-
λειν.

Apoll. Rhod. *Argon.* II. str. 776-791

*Ey dostlar*¹⁹⁶⁵, böyle bir insana yardımından
(bir görevden) başka görevlere sürüklenip
Aietes'in yanına bu kadar uzun yolu gemiye-
le gidiyorsunuz. Çünkü savaşçı Hippolyte'nin kemerini getirmek için Asya toprakları boyunca yürüyerek buraya geldiğinde, babam Daskylos'un sarayında, bizzat kendim onu burada gördüğümünden iyi bilirim. Beni ise, daha yeni ilk sakalım çıktığında buldu. Ve burada anne tarafından bir olan kardeşim Priolas Mysia'lılar tarafından öldürüldüğü zaman, –ondan beridir insanlar, iç yakan ağıtlarla ona üzülip gözyaşı dökerler– boks yapan güçlü Titias'la dövüşerek, güç ve güzellik bakımından bütün herkesi geçen onu mağlup etti, dişlerini yere döktü. Babamın yönetimi altında Mysia'lularla birlikte, bizimle hemen bitişik arazilerde ikamet eden Phrygia'lıları ele geçirdi, Rhebas Irmağı'nın ağzına ve Kolone burnuna/tepesine¹⁹⁶⁶ kadar uzanan bu topraklarıyla Bithynia'luların phyle'lerini de zapt etti. Pelopeioi Paphlagonia'luların akibeti de onlara benzedi, aynı şekilde bütün hepsini Billaios'un kara suyu gibi etrafa yaydı (kıvırdı, eğdi).

Apoll. Rhod. *Argon.* II. str. 800-803

Zira zavallı insanlar için, oldukça güçlenmeye başladıklarında diğerlerine yardım etmek bir yasadır.

¹⁹⁶⁵ Argonaut'lar Lykos'un yanına gelirler. Onlar arasından Korinthos kralı Aison'un oğlu Lykos'a, soyunu, yoldaşlarının her birinin tek tek adını ve amcası Pelias'ın emirini –Pelias Iason'a, Medeia'nın babası Kolkhis Kralı Aietes'in himayesinde bulunan, tanrı Ares'e adanmış altın postu getirmesini emreder–, Lemnos kadınlarının kendilerini nasıl ağırladıklarını, Kyzikos'ta (Dolionia) yaptıklarını, Mysia ve Kios'a nasıl ulaştıklarını, burada istemelerine karşın Herakles'i arkalarında bırakmalarını ve Herakles'in Glaukos'a söylediklerini, Bebrykia'lılar arasından bir kısmını ve Amykos'u nasıl öldürdüklerini, Kyaneai kayalıklarına kaçışlarını, bu adada Leto'nun oğlu ile buluşmalarını anlatır. Lykos bu dinledikleri karşısında büyülenir ve geride bırakılan Herakles için üzülenek bu sözleri sarf eder (Apoll. Rhod. *Argon.* II. str. 750-770).

¹⁹⁶⁶ Kolone, Bithynia'da Rhebas Irmağı (Riva Deresi) ile Melaina akra (Kara Burun) arasında yer almaktadır.

Ξυνῆ μὲν πάντεσσιν, ὁμόστολον ὕμιν
ἔπεσθαι Δάσκυλον ὀτρυνέω, ἐμὸν υἱ-
έα· τοῖο δ' ἰόντος, ἧ τ' ἂν ἐυξείνοισι
διέξ' ἄλός^a ἀντιάοιτε ἀνδράσι ὄφρ'^b
αὐτοῖο ποτὶ στόμα Θερμῶδοντος.

^a διαμπερὲς Fraenkel.   ^b μέσφ' Fraenkel.

Scholia in Apoll. Rhod.

Argon. II. 724

Λύκοιο ῥέεθρα· Λύκος ποταμὸς
ὁμώνυμος τῷ βασιλεῖ, ῥεῖ δὲ διὰ τῆς
τῶν Μαριανδυνῶν χῶρας.

Ἄνθεμοεισίδα· δὲ ἀπὸ Ἄνθεμοεισίας
τῆς Λύκου μὲν θυγατρὸς, γυναικὸς
δὲ Δασκύλου τοῦ Ταντάλου υἱοῦ.

*FGrHist IA 31 F 49 'Herodoros'=FHG
fr. 49 'Herodoros'; Schol. Apoll. Rhod.
Argon. II. 752*

Λύκον φησὶ τότε Μαριανδυνῶν βασι-
λεύειν, ὃς διὰ τὸ πρὸς τοὺς Βέβρυκας
καὶ Ἄμυκον ἔχθος φιλοξένως τοὺς
Ἀργοναύτας ὑπεδέξατο. φασὶ δὲ αὐ-
τὸν υἱὸν εἶναι Δασκύλου τοῦ Ταντά-
λου καὶ Ἄνθεμοεισίας τῆς Λύκου τοῦ
ποταμοῦ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Νύμφις ἐν
τῷ ἁ Περὶ Ἡρακλείας καὶ Ἡρόδωρος
παριστορῶν. ὑπεδέξατο δὲ τοὺς ἥρω-
ας, ὡς τινες, διὰ τὸ τὸν Πέλοπα, τὸν
θεῖον αὐτοῦ, τιμηθῆναι παρὰ τῶν
Ἑλλήνων· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸν Ἄμυκου
καὶ τῶν Βεβρύκων φόνον ἐχθροὶ γὰρ
ἦσαν τοῖς Μαριανδυνοῖς οἱ Βέβρυκες.

*Size katılması ve eşlik etmesi için oğlum
Daskylos'u teşvik edeceğim: O gelirse, ora-
ya deniz boyunca Thermodon Irmağı'nın
ağızına kadar tamamıyla konuksever insan-
larla karşılaşacaksınız.*

Scholia in Apoll. Rhod.

Argon. II. 724

Lykos Irmağı*: *Lykos Irmağı krala aynı
ismi taşır, Mariandynia'luların toprakları
boyunca akar.*

Anthemoeisida: *Lykos'un kızı, Tantalos'un
oğlu Daskylos'un ise karısı Anthemoeisia'-
dan (gelir).*

*Bu kullanım için ayrıca bk. Hom. *Il.* XIV.
245; Thuk. VII. 74.

*FGrHist I A 31 F 49 'Herodoros'=FHG
fr. 49 'Herodoros'; Schol. Apoll. Rhod.
Argon. II. 752*

<Lykos uzun zamandan beridir (kral) değıldi> o zamanlar Lykos'un Mariandynia'luların kralı olduğunu söylerler, o Bebrykia'lulara ve Amykos'a düşmanlığından misafirperverlikle Argonaut'ları kabul etti. Bizzat onun Tantalos oğlu Daskylos'un ve Lykos Irmağı'nın kızı Anthemoeisia'nın oğlu olduğunu söylerler, Herodoros anlatıp, Nymphis Herakleia (Tarihi adlı eserinin) I. (bölümünde bu durumu) teyit eder. Bizzat kendi amcası Pelops'a Hellenler nezdinde duyulan saygıdan dolayı, bazıları gibi, kahramanları kabul etti; aynı zamanda Amykos'un ve Bebrykia'luların öldürülmesinden dolayı, çünkü Bebrykia'lular, Mariandynia'lulara düşmanlardı.

FHG fr. 15 'Herodoros'=FGrHist III B 432 F 14 'Nymphis'; Schol. Apoll. Rhod. Argon. II. 786-787a.

αὐτὰρ ὁμοῦ Μυσοῖσιν ἐμῶ ὑπὸ πατρὶ (sc. Δασκύλῳ) δάμασσε (Ἡρακλῆς) καὶ Φρύγας). τινὲς γράφουσι <Μυγδόνας> [ἀντὶ τοῦ καὶ Φρύγας], ἵνα ἢ, ὁμοῦ Μυσοῦς καὶ Μυγδόνας ὑπέταξε τῷ πατρὶ μου. Ὅτι δὲ Φρύγας ἐχειρώσατο τοῖς Μαριανδουνοῖς, καὶ Νύμφις ἰστορεῖ. Διὸ καὶ οὕτω γράφει· εἰ δὲ γράφοιτο Μυγδόνας, ἦτοι τοὺς Βέβρυκας ἀπὸ Μυγδόνας βασιλέως αὐτῶν οὕτω κέκληκεν· ἢ ῥητέον ὅτι Μοίριδι (leg. vid. Ἡροδώρῳ) κατηκολούθησεν. οὗτος γὰρ Μυγδόνας ἔφησε καταπολεμῆσαι τὸν Ἡρακλέα.

FHG fr. 15 'Herodoros'=FGrHist III B 432 F 14 'Nymphis'; Schol. Apoll. Rhod. Argon. II. 786-787a.

Ancak (Herakles), benim babam (Daskylos'un) egemenliği altındaki Mysia'lularla birlikte Phrygia'lulara boyun eğdirdi. Bazıları [Phrygia'lular yerine] <Mygdonialıları> yazarlar, bunun için; benim babamla aynı zamanda Mysia ve Mygdonia'lıları zapt etti (diye kaleme alırlar). Nymphis, Mariandynia'lularla Phrygia'luları ele geçirdiğini anlatır. Bundan dolayı böyle yazar. Eğer Mygdonia'lıları yazıyorsa, kral Mygdon'dan dolayı onlar arasında Bebrykia'lıları da bu şekilde demeliydi; ya da Moiris'e (Herodoros'ta leg. vid.) boyun eğdirdiğini anlatmalıydı: Zira o, Herakles'in Mygdonia'lıları savaşla mağlup ettiğini söyler*.

* Ayrıca bk. Schol. Apoll. Rhod. argon. II. 786.

Lydia'lılar ve Daskyleion ile İlişkileri

I. Daskylos

FGrHist IIA 90 F 39-44 'Nikolaos'

Const. Porph. *de insid.* 10. 32=Nicol. F 44 (11) Ἄρδυϊ δὲ γηράσκοντι ἤδη προσφλέστατος ἦν Δάσκυλος Γύγεω γένος Μερμνά<δης>. οὗτος ἄπασαν ὡς εἶπεν τὴν Λυδῶν ἀρχὴν διὰ χειρὸς εἶχεν. δείσας οὖν Ἀδυάττης ὁ Ἄρδυος μὴ τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος, ἐκεῖνος μὲν πάνθ' ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσαιτο, ἀποκτείνει [δὲ] κρύφα τὸν Δάσκυλον. ἢ <δ'> ἐκείνου γυνὴ κύουσα ἔφυγεν εἰς Φρυγίαν, ὅθεν καὶ ἦν, δείσασα τοὺς φονέας τοῦ ἀνδρός. ὡς δὲ ταῦτα ἤσθετο ὁ Ἄρδυσ, σφόδρα ἠχθέσθη, καὶ Λυδοῦς ἐκάλεσεν εἰς ἐκκλησίαν·

Const. Porph. *de insid.* 10. 32=Nicol. F 44 (11) *Mermnades soyundan Gyges'in oğlu (I.) Daskylos, artık yaşlanan Ardys'ün en yakın dostuydu. Söylenene göre, bizzat o, Lydia'luların bütün yönetimini elinde tutuyordu. Bundan dolayı Ardys'ün oğlu Adyattes babası ölünce, bu adamın bütün yetkiyi kendi hakimiyeti altına almasından korkup, Daskylos'u gizlice öldürttü. Onun hamile karısı ise, eşinin katillerinden korkup, orali olduğundan Phrygia'ya kaçtı. Ardys ise, bunları öğrenince, oldukça fazla üzüldü ve Lydia'luları ekklesia'ya çağırdı;*

καὶ αὐτὸς εἰς τούτους κομισθεὶς (δεμνιοπετῆς γὰρ ἦν ὑπὸ γήρωσ) κατηγόρει τῶν αἰτίων, οὐδὲν εἰδὼς οἵτινες ἦσαν, καὶ Λυδοὺς παρεκάλει ζητεῖν τὸν Δασκύλου φόνον, ἐπηρᾶ τότε μυρία τοῖς φονεῦσι καὶ τέλος ἀνείπεν ἐξεῖναι τῷ χρήζοντι κτείνειν αὐτοὺς εἰ ἀνεύροι. (12) Ἄρδυσ μὲν οὖν βασιλεύσας ὁ ἔτη θνήσκει.

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F 45 ἐπὶ Μήλεω δὲ βασιλεύσαντος Λυδῶν σφόδρα ἐλίμηνε <ἦ> Λυδία, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ μαντείας ἐτράποντο. τοῖς δ' ἐσήμαινε τὸ δαιμόνιον δίκας πράττεσθαι τοῦ Δασκύλου φόνου παρὰ τῶν βασιλέων.

II. Daskylos

FGrHist IIA 90 F 44-47 'Nikolaos'

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F. 45 ταῦτα ἀκούσας παρὰ τῶν χρησμολόγων, καὶ ὅτι δεῖ φεύγοντα ἐπὶ γ' ἔτη καθήρασθαι τὸν φόνον, ἔφυγεν ἐθελουσίως εἰς Βαβυλῶνα. ἔπεμψε δὲ καὶ εἰς Φρυγίαν παρὰ τὸν Δασκύλου παῖδα, Δάσκυλον καὶ αὐτὸν ὄνομα, ὄντινα ἢ μήτηρ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἔφυγε, κελεύων εἰς Σάρδεις ἀφικνεῖσθαι καὶ δίκας δέχεσθαι τοῦ πατρῶου φόνου παρ' αὐτῶν· οὕτως γὰρ ἐθέσπιζον οἱ μάντιες. Ὁ δὲ οὐκ ἐπίεσθη, λέγων μὴ ἔωρακέναι τὸν πατέρα· κνεῖσθαι γὰρ ἔτι ὅτε ἀνήρητο· οὐκουν προσήκειν αὐτῷ ταῦτα πολυπραγμονεῖν. Μήλης δὲ φεύγων τὴν ἀρχὴν ἐπίστευσε Σαδυάττη τῷ Κάδυος γένος ὄντι τὸ ἀνέκαθεν ἀπὸ Τύλωνος<, ὅστις φεύγοντα ἐπετρόπευσε καὶ κατιόντα ἐκ Βαβυλῶνος ἐδέξατο μετὰ τρία ἔτη καὶ τὴν βασιλείαν οἱ ἀπέδωκε πιστῶς.

kendisi onları getirtmeleri için (Zira yaşlılık yüzünden yatalaktı) suçlu olduklarını ilan etti, kim olduklarını hiçbir şekilde bilmediğinden, Lydia'lıları Daskylos'un cinayetini soruşturmaları için teşvik etti, katillere sayısız beddualar etti ve sonunda suçlu olduğunu anlarsa, arzu eden kişinin onları öldürmeye izinli olduğun beyan etti. (12) Bununla birlikte Ardys, 70 yıl krallık yaptıktan sonra öldü.

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F 45 *Meles'in ise, Lydia'lıların kralyken, Lydia büyük bir kıtlık yaşadı ve insanlar kehanetlere yöneldiler. Tanrı ise, onlara krallarından (I.) Daskylos'un katledilmesinin intikamının alması kehanetini verdi.*

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F. 45 *Meles kahinlerin yanında, (Daskylos) cinayetinin kefaretenin kurtulması için üç yıl boyunca kaçması gerektiğini duyduktan sonra, kendi isteğiyle Babyil'e sığındı. Daskylos'un oğlu Daskylos'un yanına Phrygia'ya (elçi/elçilerini) gönderdi, ona annesi hamileyken kaçmıştı, (ondan) Sardis'e gelmesini ve kendilerinden babasının cinayetinin bedelini almasını salık etti, zira kahinler böyle kehanette bulunmuşlardı. O ise, babasını hiç görmediğini; çünkü kendisi ana rahmindeyken onun öldürüldüğünü; bundan dolayı artık bu meselelere karışmanın kendisine uygun olmadığını söyleyerek razı olmadı. Meles ise, kaçarken yönetimi, atası/soyu Tylon'dan gelme Kadys'un oğlu Sadyattes'e emanet etti, o kaçınca krallığı yönetti ve üç yıl sonra Babil'den geri geldiğinde, emniyetli bir şekilde krallığını ona teslim etti.*

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F 46.
Βασιλεύοντος δὲ Μύρσου, Δάσκυλος
ὁ Δασκύλου τοῦ σφαγέντος ὑπὸ Σαδυ-
άττειω, μὴ τὴν ἐπιβουλήν εἰς ἑαυτὸν
ἐπισπάσῃται ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν
φοβηθεὶς, ἐκ Φρυγίας φεύγων ὄχετο
εἰς Σύρους τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ ὑπὲρ
Σινώπης οἰκοῦντας· ἐκεῖ δὲ καταμεί-
νας γυναῖκα τῶν ἐγχωρίων ἔγημε
Σύραν, ἐξ ἧς αὐτῷ γίνεται Γύγης.

Hdt. I. 8

Οὗτος δὲ ὢν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς
ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζε
οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλ-
λίστην. Ὡστε δὲ ταῦτα νομίζων, ἦν
γὰρ οἱ τῶν αἰχμοφόρων Γύγης ὁ Δασ-
κύλου ἀρεσκόμενος μάλιστα, τούτῳ
τῷ Γύγῃ καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν
πρηγμάτων ὑπερετίθετο ὁ Κανδαύ-
λης καὶ δὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς γυναικός
ὑπερεπαινέων. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ
διελθόντος, χρῆν γὰρ Κανδαύλη γεν-
έσθαι κακῶς, ἔλεγε πρὸς τὸν Γύγην
τοιάδε· "Γύγῃ, οὐ γὰρ σε δοκέω πείθ-
εσθαί μοι λέγοντι περὶ τοῦ εἶδους τῆς
γυναικός (ᾧτα γὰρ τυγχάνει ἀνθρώ-
ποισι ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν),
ποίηε ὅπως ἐκείνην θεήσεται γυμνήν."
Ὁ δὲ μέγα ἀμβώσας εἶπε·

FGrHist ΠΑ 90 F 44-47 'Nikolaos'

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47
Ὅτι Ἀδυάττης ὁ ἔσχατος βασιλεὺς
Λυδῶν κατελύθη τρόπῳ τοιούτῳ. ἦν
τις ἐν Σάρδεσι Δασκύλου θεῖος τοῦ
εἰς Πόντον ἀποχωρήσαντος Ἄρδου
ὄνομα, Γύγεω παῖς·

Const. Porph. *de insid.* 13. 19=Nicol. F 46.
*Myrsos'un hükümdarlığı sırasında, Sady-
attes tarafından öldürülen (I.) Daskylos'un
oğlu (II.) Daskylos, kendisine Herakles'ler
tarafından gizlice bir suikast düzenlen-
mesinden korkarak, Phrygia'dan kaçıp,
Pontos'ta Sinope'nin üs kısımlarında ika-
met eden Syria'luların yanına geldi; orada
yerleştikten sonra buranın sakinleri ara-
sından bir Syria'lı kadınla evlendi; bu ka-
dından Gyges doğdu.*

Hdt. I. 8

*Bu Kandaules karısına aşıkta, aşkıdan
onun dünyanın en güzel kadını olduğuna
inanıyordu. Öyle ki, bu şekilde düşündü-
ğünden, muhafızları/mızrakçıları arasında
en çok sevdiği Daskylos oğlu Gyges vardı,
Kandaules bu Gyges'e işlerinden en önem-
lilerini yaptırıyordu; ayrıca karısının ölçü-
süz güzelliği ile övünüyordu. Kısa bir süre
geçtikten sonra, zira Kandaules'in başına
bir bela gelmesi gerekiyordu, Gyges'e şun-
ları söyledi: "Gyges, karımın güzelliği hak-
kında söylediğime senin inandığını düşün-
müyorum (çünkü insana duydukları gör-
düklerinden çok daha az inandırıcı gelir),
o halde onu çıplak görmelisin". Haykırarak
bunu söyledi:*

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47
*Lydia'luların son kralı Adyattes ise, şu şe-
kilde tahtan indirildi. Sardeis'te Pontos'a
giden [II.] Daskylos'un, Gyges'in oğlu
olan Ardys isminde bir amcası vardı:*

οὗτος Ἀδυάττη τῷ βασιλεῖ ἐνέτυχεν ἀχθόμενος ἀτεκνία δοῦναί οἱ μεταπεμφαμένῳ Δάσκυλον ἐκ τοῦ Πόντου θέσθαι παῖδα, ὡς μὴ ἔρημος αὐτοῖς ὁ οἶκος γένοιτο, αὐτοῦ μὲν ὄντος ἄπαιδος, ἐκείνων δὲ οἰχομένων· ἐπιεικὲς δὲ ἤδη εἶναι σπένδεσθαι τοῖς Δασκυλίαις· καὶ γὰρ τοὺς τοῦ βασιλέως προπάτορας ἔφη καλεῖν αὐτοὺς εἰς Λυδίαν ἀπὸ τῆς φυγῆς. (2) ταῦτα δεομένων τῷ Ἄρδυϊ δίδωσιν ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁς ἐπὶ Δάσκυλον πέμψας, εἰς Λυδίαν αὐτὸν ἐκάλει. ὁ δὲ φιλοχωρῶν οὐχ ὑπήκουσεν, τὸν μὲντοι παῖδα Γύγην ἔπεμψε περὶ ἡ' ἔτη γεγονότα. τοῦτον ἐλθόντα δέχεται ὁ Ἄρδυσ καὶ παῖδα ἀπέδειξεν.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

(5) ἐπεὶ δὲ πολλάκις ταῦτα λέγων ὁ Λίξος οὐκ ἔπειθε, μαίνεσθαι προσποιηθεὶς, διὰ τοῦ Σάρδεων ἄστεος φοιτῶν ἐβόα, ὅτι Σαδυάττην τὸν βασιλέα κτείνειν μέλλοι Γύγης ὁ Δασκύλου. Ἐκ τούτων [γαμεῖν] ἔμελλε Σαδυάττης τὴν Ἀρνώσσου θυγατέρα ὄνομα Τουδῶ τοῦ Μυσῶν βασιλέως, ὅστις πόλιν Ἀρδύνιον ἔκτισεν ἐν Θήβης πεδίῳ.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

προσανεμίμησκε δὲ καὶ τῆς Ἄρδους ἀρᾶς, ὅτι ἐπηρεάσατο τοῖς Δασκύλου φονεῦσι.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

(11) τοῦντεῦθεν Γύγης ὁ Δασκύλου Λυδῶν βασιλεύει καὶ γαμεῖ τὴν Μυσην γυναῖκα, ἣντινα Σαδυάττης ἠγάγετο, οὐδὲν μνησικακήσας ὧν αὐτοῦ κατεῖπε πρὸς ἐκεῖνον.

O kral Adyattes'ten, onlar (Dakylos ve annesi) gittiklerinden ve bizzat kendisi çocuk-suz olduğundan, onlarla evi dolsun diye, Pontos'taki Daskylos'u çağırarak çocuğu evlat edinmesine izin vermesini rica etti; kral ise, Daskylios'un soyundan gelenlerle uzlaşmanın şimdi uygun olduğunu; çünkü krallın atalarının sürgündeyken onları geri çağırıldığını söyledi. (2) Bunları rica eden Ardys'e kral izin verdi, Daskylos'a göndererek, onu Lydia'ya çağırtı. Yerleştiği yeri seven (Pontos) o ise, kabul etmedi; ancak 18 yaşlarında olan oğlu Gyges'i gönderdi. Ardys o gelince, bu durumu kabul etti ve çocuğu herkese ilan etti.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

Liksos ise, sık sık bu sözleri söyleyerek (Sadyattes'i) ikna edemeyince, kendini deliliğe vererek Sardeis'lerin kenti boyunca bir ileri bir geri gidip (II.) Daskylos oğlu Gyges'in kral Sadyattes'i öldürmek üzere olduğunu bağırdı. Bunlardan sonra Sadyattes, Thebe Ovası'nda Ardynios kentini kuran Mysia'luların krallı Arnossos'un Toudo adında bir kızıyla evlenmek üzereydi.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

(Gyges) Ardys'ün, (I.) Daskylos'un katillerine ettiği beddua'yı hatırlattı.

Const. Porph. *de insid.* 14. 4=Nicol. F 47

(11) Bunun üzerine (II.) Daskylos'un oğlu Gyges Lydia'luların krallı oldu ve onun vaktiyle kendisine karşı söylediği kötü sözlerin hiçbirini başa kalkmayarak, Sadyattes'e getirdiği Mysia'lı kadınla evlendi.

Paus. IV. 21. 5.

ἐπειδὴ δὲ ἡμέρα τε ἦν καὶ ἀλλήλους καθορᾶν ἐδύναντο, ἐνταῦθα Ἀριστομένης καὶ Θεόκλος ἐπειρῶντο ἐς πᾶσαν ἀπόνοϊαν προάγειν τοὺς Μεσσηνίους, ἄλλα τε ὅποσα εἰκὸς ἦν διδάσκοντες καὶ Σμυρναίων τὰ τολμήματα ἀναμνησκόντες, ὡς Ἰώνων μοῖρα ὄντες Γύγην τὸν Δασκύλου καὶ Λυδοῦς ἔχοντας σφῶν τὴν πόλιν ὑπὸ ἀρετῆς καὶ προθυμίας ἐκβάλοιεν.

Alex. VII. 709. 6=Plut. mor. VII. 599 e: *De exilio* 5-12.

"Σάρδιες ἀρχαῖαι, πατέρων νομός, εἰ
μὲν ἐν ὑμῖν
ἐτρεφόμην, κερνᾶς ἢ τις ἂν ἢ μακελᾶς
χρυσοφόρος, ρήσσων καλὰ τύμπανα
νῦν δέ μοι Ἀλκμᾶν
οὔνομα καὶ Σπάρτας εἰμὶ πολυτρίποδος
καὶ Μούσας ἐδάην Ἑλικωνίδας, αἶ με
τυράνων
θῆκαν Δασκύλεω μείζονα καὶ
Γύγεω."

Paus. IV. 21. 5.

Lakedaimon'lular ve Messenia'lular arasında savaş: *Gün ağardıktan sonra birbirlerini görebildiler, orada Aristomenes ve (kahin) Theoklos, Messenia'luları tam bir direnişe teşvik etmeye çalışıyorlardı, Smyrna'luların cesaretlerini hatırlatarak ve anlatarak, Ionia'luların bir kolu olmalarına rağmen, Daskylos'un oğlu Gyges ve Lydia'lular onların kentini kuşatınca, fazilet ve cesaretle (Lydia'luları) kovabildiklerine göre, (Messenia'luların da Lakedaimon'lulara direnmeleri) oldukça mümkündür*¹⁹⁶⁷.

Alex. VII. 709. 6=Plut. mor. VII. 599 e: *De exilio* 5-12.

"Sardeis, atalarımın eski meskeni, sizler arasında büyüseydim, güzel davulu çalarak Kybe'le hizmetinde altın takan bir hadım ya da rahib olabilirdim; şimdi benim adım Alkman'dır"¹⁹⁶⁸, meskenim ise, zengin ayaklı Sparta'dır, Hellenis Musa'larından, tiranlar Daskylos ve Gyges'ten beni çok daha güçlü yaptıklarını, öğrendim".

¹⁹⁶⁷ Pausanias'ın bu pasajında, Lakedaimon'lular beklenmedik bir anda Messenia kentini kuşatırlar. Messenia'lular hem bunun şaşkınlığı hem de aldıkları bir kehanet sonucunda Lakedaimon'lulara karşı pek direnmek istemezler. Ancak Messania'luların önde gelenlerinden Aristomenes ve kahin Theokles, kent boyunca ilerleyip Messania'luları mücadele etmeden kenti Lakedaimon'lulara teslim etmemeleri için teşvik ederler. Onları duyan kentin kadınları, evlerinin çatılarına çıkıp kiremitleri söküp düşmanın üzerine atmaya başlarlar, onları gören erkekler ise, bunun üzerine Lakedaimon'lulara karşı ölümüne direniş girerler.

¹⁹⁶⁸ Alkman'nın (M.Ö. 650-600) doğup büyüdüğü yer tam olarak bilinmemektedir (konuya ilişkin olarak bk. Page 1962, 29 vdd). Alkman Lyrik şiirin Hellas'taki kurucusudur. Aiol türü meloslar ile özellikle genç kızların söylediği korolar için yazdığı *partheneia* şarkılarıyla ün kazanmıştır. Şiirlerini Dor lehçesiyle yazmış, ancak bazen İon lehçesinde sözcükler de kullanmıştır. Alkman için ayrıca bk. Suda α 1289 s.v. <Ἀλκμᾶν=Alkman>.

Sadyattes ve Miletos: *Miletos'un Daskyleion'a kaçıışı*

Const. Porph. *de virtut.* I. 343.

21=Nicol. F 63

Ὅτι Σαδυάττης ὁ Λυδῶν βασιλεὺς, Ἀλυάττεω παῖς, ἦν μὲν τὰ πολέμια γενναῖος, ἄλλως δὲ ἀκόλαστος. καὶ γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν, γυναικα Μιλήτου ἀνδρὸς δοκίμου, καλέσας ἐφ' ἰερά, βία ἤσχυνε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτὴν ἴσχει γυναῖκα. (2) ὁ δὲ Μίλητος ἦν Μέλανος τοῦ Γύγου γαμβροῦ ἀπόγονος. δυσανασχετῶν δ' ἐπὶ τούτοις, φεύγων ὄχρετο εἰς Δασκύλιον. Σαδυάττης δὲ κάκειθεν αὐτὸν ἐξέωσεν. Ὁ δὲ ἀπεχώρησεν εἰς Προκόννησον. (3) Σαδυάττης δὲ ὀλίγον ὕστερον ἔγημεν ἑτέρας δύο γυναῖκας ἀλλήλαις ἀδελφάς, καὶ ἴσχει παιδας ἕκ μὲν τῆς Ἀττάλην, ἕκ δὲ τῆς Ἄδραμυν νόθους¹⁹⁶⁹, ἕκ δὲ τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς γνήσιον Ἀλυάττην.

Kroisos ve Daskyleion

Hippon. *fr.* 104. 20-23

[. . .]· τὸ πῦρ κατακρούψας

[. . . βακκάρι]ι δὲ τὰς ῥίνας

[ἤλειφον τέστι δ' ἰο]ῖηνπερ Κροῖσος·

[. . . . .]ν Δασκυλείωι

Const. Porph. *de virtut.* I. 343.

21=Nicol. F 63

Lydia'luların Kralı, Alyattes'in ođlu Sadyattes savaşta asil; ancak oldukça şehvet dűřkűnű biriydi. Çünkü o zaman bizzat kendi kız kardeşini, hatırı sayılır biri olan Miletos'un eşini kurban törenine çağırıp, zorla alı koydu, daha sonra onu kendine eş yaptı. Miletos ise, Gyges'in damadı/eniştesi Melas'ın soyundan gelmekteydi. (2) Bu olanlara oldukça iğerlenen Miletos, kaçıp Daskylion'a geldi. Ancak Sadyattes onu oradan kovdu. O ise Prokonnesos'a gitti. (3) Kısa süre sonra Sadyattes birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evlendi, birinden gayrimeşru Attales ve diğerinden Adramys; kendi kız kardeşinden ise meşru olan Alyattes (adında) çocukları oldu.

Hippon. *fr.* 104. 20-23

¹⁹⁶⁹ Üç bitimli sıfat olan νόθος'un anlamı genel olarak "piç, gayrimeşru"dur. Köle ya da metresten doğan çocuklar için kullanılır (bk. Hom. *Il.* II. 7127; Hdt. VIII. 103). Ayrıca Atina'da babası kent vatandaşı olup annesi olmayan çocuklar içinde kullanılmaktadır (Plut. *Them.* I. 1).

A.1.2 Kentin Tarihine İlişkin Antik Veriler

Troya Savaşı'nın ardından Askanios önderliğinde Phrygia'lıların Daskylitis'e yerleşmeleri; Askanios'un Troya'ya geri dönüp Daskyleion'u kurması

Dion. Hal. *ant.* I. XLVII. 5-6.

δεξάμενος δὲ ταῦτα Αἰνείας καὶ νομίσας ἐκ τῶν ἐνόντων κράτιστα εἶναι Ἀσκάνιον μὲν τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων ἔχοντα τοῦ συμμαχικοῦ τινα μοῖραν, ἧς Φρύγιον ἦν τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν Δασκυλίτιν καλουμένην γῆν, ἔνθα ἐστὶν ἡ Ἀσκανία λίμνη, μετάπεμπτον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων γενόμενον ἐπὶ βασιλείᾳ τοῦ ἔθνους ἀποπέμπει καὶ ᾤκησεν Ἀσκάνιος αὐτόθι χρόνον τινα οὐ πολύν. ἐλθόντων δὲ ὡς αὐτὸν Σκαμανδρίου τε καὶ τῶν ἄλλων Ἐκτοριδῶν ἀφειμένων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Νεοπτολέμου, κατὰ γων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν πατρώαν ἀρχὴν εἰς Τροίαν ἀφικνεῖται.

Schol. Eur. *Androm.* 10. 1-19=FGrHist III C 2 F 21

<ρίφέντα πύργων> Λυσανίας κατηγορεῖ Εὐριπίδου κακῶς λέγων αὐτὸν ἐξειληφέναι τὸ παρ' Ὀμήρῳ λεχθέν ("ἢ τις Ἀχαιῶν ῥίψει χειρὸς ἐλών ἀπὸ πύργου") οὐχ ὡς πάντως γενόμενον, ἀλλ' εἰκαζόμενον ὡσεὶ ἔλεγε κατακαυθήσεσθαι τὸν παῖδα ἢ τι ἄλλο.

Dion. Hal. *ant.* I. XLVII. 5-6.

Aineias bu durumu kabul edip ve onlar arasında en iyisi olduğuna inanarak, orada Askanias (İznik) Gölü'nün olduğu, Daskylitis olarak adlandırılan yere doğru, Phrygia'lıların büyük bir çoğunluğunu oluşturduğu müttefiklerinin bir kısmıyla birlikte, çocuklarının en büyüğü ve sakinleri tarafından kendi uluslarının krallı olması için çağrılan Askanios'u gönderiyordu; Askanios burada uzun süre kalmadı. Neoptolemos tarafından Skamandrios ve diğer Hektorides'ler (Hektor oğulları) Hellas'ta serbest bırakılmış oldukları için geri döndüklerinde, onların ata krallığını yeniden kurmak için Troia'ya geldi*.

Schol. Eur. *Androm.* 10. 1-19=FGrHist III C 2 F 21

Surlardan atılması: Lysanias Euripides'i yerip, bir başka şekilde belki de çocuğun yakılıp kül edileceğini söylenmesine rağmen, tamamıyla olmasa da bilakis benzerini kullanıp, onu Homeros'un sözcüklerini (ya da Akhalardan biri elinden tutup surlardan atacak seni)¹⁹⁷⁰ alıntı yapmakla suçlar.

¹⁹⁷⁰ Homeros (*Il.* XXIV. 735)'de Andromakhe, Hektor'un öldüğü haberini alınca arkasından yaptığı ağıtta, bundan sonra kendi ve oğlunun başına gelecekleri sayarken: "Şurada burada bayağı işler göreceksin, yavrum, didineceksin katı yürekli bir efendinin gözü önünde, belki bir Akhalı surlardan aşığı atacak seni etc." der.

Ξάνθον δὲ τὸν τὰ Λυδιακὰ γράψαντα φασὶν ὅτι ὁ Εὐριπίδης Ξάνθῳ προσέχειν περὶ τῶν Τρωικῶν μύθων, τοῖς δὲ χρησιμωτέροις καὶ ἀξιοπιστοτέροις. Στησίχορον [frg. 20] μὲν γὰρ ἱστορεῖν ὅτι τεθνήκοι καὶ τὸν τὴν Πέρσιδα συντεταχότα κυκλικὸν ποιητὴν [frg. 2] ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ τείχους ῥιφθείη· ᾧ ἠκολουθηκέναι Εὐριπίδην. εἰσί γε μὲν οἱ φασὶν αὐτὸν καὶ πόλεις οἰκίσαι καὶ βασιλεῦσαι, ὧν τὰς δόξας Λυσίμαχος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Νόστων ἀνέγραψεν· "Διονύσιος δὲ ὁ Χαλκιδεὺς τὸν Ἀκάμαντα παρὰ Ἑλένου καὶ Ἀγχίσου φησὶ <διὰ> τὴν πρὸς Λαοδίκην οἰκειότητα Σκαμάνδριον τὸν Ἑκτορος εἰληφότα καὶ Ἀσκάνιον τὸν Αἰνείου ἐπιχειρῆσαι μὲν Ἴλιον καὶ Δάρδανον τειχίζειν, τῶν δὲ Ἀθηναίων αὐτὸ παραιτησαμένων, τηρικαῦτα τῆς ἐπιβολῆς ἀποστάντα τῆς Τρωάδος Γέργιθα καὶ Περκώτην καὶ Κολωνάς καὶ Χρύσην καὶ Ὀφρύνιον καὶ Σιδήνην καὶ Ἀστυρα καὶ Σκῆψιν καὶ Πολίχναν καὶ πρὸς τούτοις Δασκύλειον καὶ Ἰλίου κολώνην καὶ Ἀρίσβαν οἰκίσαντα ἀναγορεῦσαι οἰκιστὰς Σκαμάνδριον καὶ Ἀσκάνιον".

Son derece yararlı ve güvenilir şekilde bu anlatımı¹⁹⁷¹ Ksanthos'un Lydiaka eserinde olduğunu, öyle ki Euripides'in Troia mitosları hakkında Ksanthos'tan alıntı yaptığını söyler¹⁹⁷². Euripides'i takip ettiği için, Stesikhoros'un da (çocuğun) surdan atıldığını anlattığını (değindir). Onun daha çok kent kurduğunu ve kral olduğunu söyleyenler bu yazarlardır, onlardan Lysimakhos Nostoi eserinin ikinci kısmında en ünlüleri yazar: Khalkis'li Dionysios¹⁹⁷³ Helenos¹⁹⁷⁴ ve Ankhises'ten¹⁹⁷⁵ Akamas'ı, Laodike¹⁹⁷⁶ ile akrabalığından (oikeiotes) dolayı Hektor'un oğlu Skamandrios'un aldığını, Aineios oğlu Askanios'un Ilion ve Dardanos'u ele geçirdiğini ve etrafını surla ördüğünü, Atinalılar karşı koydukları sırada, ondan sonra Troia'nın (yeniden kurulması için) denize açılıp, Gergitha, Perkotes, Kolonai, Khrysa, Ophrynion, Sidene, Astyra, Skepsis, Polikhna'yi ve onlar arasında Daskyleion, Ilion Körfezini, Arisba'yi kurdukları için Skamandrios ve Askanios'u kurucuları olarak ilan ettiklerini söyler.

¹⁹⁷¹ Euripides (*Andr.* 8-11): ἤτις πόσιν μὲν Ἑκτορ' ἐξ Ἀχιλλέως θανόντ' ἐσειδον, παιδὰ θ' ὄν τίκτω πόσει ῥιφθέντα πύργων Ἀστυνακτ' ἀπ' ὀρθίων, ἐπεὶ τὸ Τροίας εἶλον Ἑλληγες πέδον κτλ. "Akhilleus'un elinden kocanın ölümüne ve Hellenler Troia ovasını ele geçirince, kocamdan doğma oğul Astyanaks'ın yüksek bir surdan atıldığına tanıklık ettim etc".

¹⁹⁷² Lydia'lı Ksnathos, *Lydiaka* "Lydia Tarihi" adlı eserinde Hektor'un oğlu Astyanaks'ın yakılarak öldürüleceğini anlatmıştır. Yazar burada Euripides'in Ksanthos'tan Troia hikayeleri hususunda pek çok alıntı yapmasına rağmen, yine de Homeros'un anlatımına başvurmasını delil göstererek Euripides'in özellikle Homeros'tan alıntı yaptığını kanıtlamaya çalışmaktadır.

¹⁹⁷³ Euboia'daki Khalkis'li Dionysios, "Kentlerin Kuruluşu" eserinde bu konuya değinmiş olsa gerekir.

¹⁹⁷⁴ Helenos, Priamos'un oğludur (*Hom. Il.* VI. str. 73-101; VII str. 46-53; XII str. 94-95; XIII str. 576-600).

¹⁹⁷⁵ Ankhises Kapys'un oğlu, Aineias'ın babasıdır (*Hom. Il.* II. str. 819-821; V. str. 268-273; XX. str. 239-240).

¹⁹⁷⁶ Priamos'un kızı, Helikaon'un karısı (*Hom. Il.* str. 121-124; VI. 196-199).

Aiolia Kolonizasyonu: Daskylion civarındaki Kyzikene Göç Seferi

Strab. XIII.1. 3 c. 582

Οἱ δ' ὕστερον τοὺς ὄρους οὐ τοὺς αὐτοὺς λέγουσι καὶ τοῖς ὀνόμασι χρω-
νται διηλλαγμένως, διαιρέσεις νέμο-
ντες πλείους. μάλιστα δὲ αἱ τῶν Ἑλ-
λήνων ἀποικίαι παρεσχήκασι λόγον·
ἦττον μὲν ἢ Ἴωνική (πλείονι γὰρ δι-
έστηκε τῆς Τρωάδος), ἢ δὲ τῶν Αἰολέ-
ων παντάπασι· καθ' ὅλην γὰρ ἐσκε-
δάσθη ἀπὸ τῆς Κυζικηνῆς μέχρι τοῦ
Καΐκου καὶ ἐπέλαβεν ἔτι πλέον, τὴν
μεταξὺ τοῦ Καΐκου καὶ τοῦ Ἑρμου
ποταμοῦ. τέτταρσι γὰρ δὴ γενεαῖς
προεσβυτέραν φασὶ τὴν Αἰολικὴν ἀπ-
οικίαν τῆς Ἴωνικῆς, διατριβὰς δὲ λα-
βεῖν καὶ χρόνους μακροτέρους. Ὀρέσ-
την μὲν γὰρ ἄρξαι τοῦ στόλου, τού-
του δ' ἐν Ἀρκαδίᾳ τελευτήσαντος τὸν
βίον διαδέξασθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ
Πενθίλον, καὶ προελθεῖν μέχρι Θρά-
κης ἐξήκοντα ἔτεσι τῶν Τρωικῶν
ὑστερον, ὑπ' αὐτὴν τὴν τῶν Ἡρακ-
λειδῶν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον·
εἶτ' Ἀρχέλαον υἱὸν ἐκείνου περαι-
ῶσαι τὸν Αἰολικὸν στόλον εἰς τὴν
νῦν Κυζικηνήν τὴν περὶ τὸ Δασκύλι-
ον· Γρᾶν δὲ τὸν υἱὸν τούτου τὸν νεώ-
τατον προελθόντα μέχρι τοῦ Γρα-
νίκου ποταμοῦ καὶ παρεσκευασμέ-
νον ἄμεινον περαιῶσαι τὸ πλέον τῆς
στρατιᾶς εἰς Λέσβον καὶ κατασχεῖν
αὐτήν

Strab. XIII.1. 3 c. 582

*Fakat (Homeros'tan) sonraki yazarlar aynı sınırları vermiyorlar ve bizlere birkaç se-
çenek sunarak farklı şekilde adlar kullanı-
yorlar. Bu farklılığın başlıca nedeni Hel-
lenlerin kolonizasyonudur: Ionia çok azdır
(çünkü Troas'tan oldukça uzaktadır); an-
cak tamamıyla Aiolia'luların kolonizasyonudur: Zira Kyzikene'den Kaikos (Ba-
kırçay) Irmağı'na kadar bütün ülke boyun-
ca yayıldı, Kaikos ve Hermos (Gediz)
Irmağı arasındaki yerden çok daha uzağa
ulaştı. Aslında Aiolia kolonizasyonunun
Ionia'nunkinden dört kuşak önce olduğunu;
fakat geciktiğini ve oldukça zaman aldığını
söylerler. Çünkü Orestes'in göç seferinin
ilk lideri olduğunu, Arkadaia'da hayatını
yitirince kendi oğlu Penthilos'un yerine
geçtiğini ve takriben Herakleides'lerin Pe-
loponnesos'a dönüşyle aynı zamanda Tro-
ia Savaşları'ndan sonra altmış yılda Trak-
ya'ya ilerlediğini: sonra Penthilos'un oğlu
Arkheleos'un Aiolis göç seferini Daskylion
yakınında şimdiki Kyzikene'ye yönelttiğini:
Onun en genç oğlu Gras'in Granikos (Ko-
cabaş) Irmağı'na kadar ilerleyerek ve da-
ha iyi teçhizatlanarak ordusunun büyük
kısımını Lesbos'a geçirdiğini ve onu işgal
ettiğini:*

Κλεύην δὲ τὸν Δώρου καὶ Μαλαόν, καὶ αὐτοὺς ἀπογόνους ὄντας Ἀγαμέμνονος, συναγαγεῖν μὲν τὴν στρατιάν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν καὶ Πενθίλος, ἀλλὰ τὸν μὲν τοῦ Πενθίλου στόλον φθῆναι περαιωθέντα ἐκ τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἀσίαν, τούτους δὲ περὶ τὴν Λοκρίδα καὶ τὸ Φρικόιον ὄρος διατρεῖψαι πολὺν χρόνον, ὕστερον δὲ διαβάντας κτίσαι τὴν Κύμην τὴν Φρικωνίδα κληθεῖσαν ἀπὸ τοῦ Λοκρικοῦ ὄρους.

Agamemnon'un soyundan gelen Doros'un oğlu Kleues ve Malaos'un Penthilos'la neredeyse aynı zamanda ordularını toplamış olduklarını; fakat Penthilaos'un donanmasının hemen Trakya'dan Asya'ya geçtiğini, Kleues ve Malaos ise, uzun süre Lokris ve Phrikios Dağı dolaylarında oyalandıklarını, sonra karşıya geçerek Lokris Dağı'na izafeten adlandırılan Phrikios Kyme'sini kurduklarını anlatırlar.

Satraplık Merkezi

Büyük Kyros ve II. Kambyses (M.Ö. yak. 535-M.Ö. 522)

Ksen. Kyr. VIII. 6. 7-8

(7) ταῦτ' εἰπὼν τότε μὲν ἔπαυσε τὸν λόγον, ἔπειτα δὲ οὐς ἐγίγνωσκε τῶν φίλων ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπιθυμοῦντας ἰέναι, ἐκλεξάμενος αὐτῶν τοὺς δοκοῦντας ἐπιτηδειστάτους εἶναι ἔπεμπε σατράπας εἰς Ἀραβίαν μὲν Μεγάβυζον, εἰς Καππαδοκίαν δὲ Ἀρταβάταν, εἰς Φρυγίαν δὲ τὴν μεγάλην Ἀρτακάμαν, εἰς Λυδίαν δὲ καὶ Ἰωνίαν Χρυσάνταν, εἰς Καρίαν δὲ Ἀδούσιον, ὄνπερ ἠτοῦντο, εἰς Φρυγίαν δὲ τὴν παρ' Ἑλλάσποντον καὶ Αἰολίδα Φαρνοῦχον. (8) Κιλικίας δὲ καὶ Κύπρου καὶ Παφλαγόνων οὐκ ἔπεμψε Πέρσας σατράπας, ὅτι ἐκόντες ἐδόκουν συστρατεῦσαι ἐπὶ Βαβυλῶνα δασμοὺς μέντοι συνέταξεν ἀποφέρειν καὶ τούτους.

Zonar. epit. hist. I. 260. 1-16

Ὡς δ' ἦκεν εἰς Βαβυλῶνα, σατράπας ἐπὶ τὰ κατεστραμμένα ἔπεμπεν ἔθνη, εἰς Ἀραβίαν δηλαδὴ καὶ Καππαδοκίαν, εἰς Φρυγίαν τε τὴν μεγάλην, εἰς Λυκίαν τε καὶ Ἰωνίαν, εἰς Καρίαν, εἰς Φρυγίαν τὴν παρ' Ἑλλάσποντον καὶ Αἰολίδα.

Ksen. Kyr. VIII. 6. 7-8

(7) Bunları söyledikten sonra, o vakit konuşmasını sonlandırdı, daha sonra ise, yakından tanıdığı dostlarından gitmek isteyenlerinin adlarının yazıldığı kayıtlardan, onlar arasında en uygun olduğu görülenleri seçerek, satrap olarak Arabia'ya Megabyzos'u; Kappadokia'ya Artabatas'ı; Büyük Phrygia'ya Artakamas'ı; Lydia ve Ionia'ya Khrysantas'ı; Karia'ya Adusios'u, bizzat onu Karia'lılar istemişlerdi; Hellespontos üzerindeki Phrygia ve Aiolis'e Pharnukhos'u gönderdi. (8) Babil'e karşı gönüllü olarak sefere katılmayı kabul ettikleri için, Kilikia'ya, Kypros'a, Paphlagonia'ya Persleri satrap olarak göndermedi: Ancak bu ulusların dasmos ödemelerini belirledi.

Zonar. epit. hist. I. 260. 1-16

Babil'e gelince, boyun eğdirdiği her bir ulusa, Arabia ve Kappadokia'ya, Büyük Phrygia'ya, Lykia* ve Ionia'ya, Karia'ya, Hellespontos üzerindeki Phrygia ve Aiolis'e satrapları gönderdi.

Κίλιξι δὲ καὶ Κυπρίοις καὶ Παφλαγό-
σιν οὐκ ἔπεμψε σατράπας, ὅτι ἐκόν-
τες ἐδόκουν αὐτῷ συστρατεύεσθαι
δασμοὺς μέντοι καὶ οὗτοι ἀπέφερον.

Hdt. III. 120.

(2) ἐπὶ τῶν βασιλέος θυρέων κατή-
μενον τόν τε Ὀροίτην καὶ ἄλλον Πέρ-
σῃν τῷ οὐνομα εἶναι Μιτροβάτην,

Hdt. III. 126

Hdt. III. 127

εἶχε δὲ νομόν τόν τε Φρύγιον καὶ
Λύδιον καὶ Ἰωνικόν.

Gönüllü olarak kendisiyle birlikte sefere katılmayı kabul ettikleri için, Kilikia'ya, Kypros'a, Paphlagonia'ya satrap'ları göndermedi: Ancak onlar vergi veriyorlardı.

* Zonaras burada Lydia diyeceği yerde Lykia demekle açıkça hata yapmıştır. Zira Ionia, Lydia satraplığına dahildir (bk. Ksen. Kyr. VIII. 6. 7).

Hdt. III. 120.

(2) Oroites ve Daskyleion eyaletinin (nomos) satrabı (arkhon) adı Mitrobates olan diğer Pers kralın kapılarında/sarayında otururken

Hdt. III. 126

Hdt. III. 127

(Sardeis satrabı Oroites) Phrygia, Lydia ve Ionia nomos'unu elinde tutuyordu.

Pers Kralı Dareios'un Satraplık Bölgeleri (M.Ö. yak. 518)

Hdt. III. 90-96

III. 90 ἀπὸ μὲν δὴ Ἰώνων καὶ Μαγνή-
των τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ καὶ Αἰολέων καὶ
Καρῶν καὶ Λυκίων καὶ Μιλυέων καὶ
Παμφύλων (εἷς γὰρ ἦν οἱ τεταγμένος
οὗτος φόρος) προσήιε τετρακόσια τά-
λαντα ἀργυρίου· οὗτος μὲν δὴ πρῶ-
τός οἱ νομὸς κατεστήκεε. ἀπὸ δὲ Μυ-
σῶν καὶ Λυδῶν καὶ Λασονίων καὶ
Καβαλέων καὶ Ὑτεννέων πεντακόσια
τάλαντα· δεύτερος νομὸς οὗτος. (2)
ἀπὸ δὲ Ἑλλησποντίων τῶν ἐπὶ δεξιὰ
ἐσπλέοντι καὶ Φρυγῶν καὶ Θρηίκων
τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ καὶ Παφλαγόνων καὶ
Μαριανδυνῶν καὶ Συρίων ἐξήκοντα
καὶ τριηκόσια τάλαντα ἦν φόρος
νομὸς τρίτος οὗτος.

Hdt. III. 90-96

III. 90 Ionia'lılar, Asya'da ikamet eden Magnasia'lılar, Aiolia'lılar, Karia'lılar, Lykia'lılar, Milyas'lılar ve Pamphylia'lılardan (çünkü Dareios onlar için bir phoros miktarı belirlemişti) 400 gümüş talanta gelir gelirdi; bu onun ilk nomos bölgesi olarak kurulmuştu. Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia'lardan 500 gümüş talanta haraç gelirdi. Bu ikinci nomos bölgesiydi. (2) Gemiyle boğazdan içeriye giren biri için sağ tarafta iskan eden Hellepontos'lular, Phrygia'lılar, Asya'da oturan Trakyalılar (Bithynia'lılar)¹⁹⁷⁷, Paphlagonia'lılar, Mariandynoi, Suriyelilerden (Kappadokia) 300 gümüş talanta haraç gelirdi. Bu üçüncü nomos bölgesiydi.

¹⁹⁷⁷ Herodotos (VII. 75)'de Kserkses'in Hellas Seferi esnasında katılan halk/ülkelerin oluşturduğu orduyu betimlerken Küçük Asya'daki Trakya'dan kastım Bithynia'lılar olduğunu net bir şekilde belirtir: Strymon kıyılarında oturduklarından eskiden Strymonia'lılar adıyla anılan bu halk Asya'ya geçtikten sonra Bithynia'lılar şeklinde zikredilmiştir.

ἀπὸ δὲ Κιλικίων ἵπποι τε λευκοὶ ἐξήκοντα καὶ τριηκόσιοι, ἐκάστης ἡμέρης εἷς γινόμενος, καὶ τάλαντα ἀργυρίου πεντακόσια τούτων δὲ τεσσεράκοντα μὲν καὶ ἑκατὸν ἐς τὴν φρουρέουσιν ἵππον τὴν Κιλικίην χώραν ἀναισιμοῦτο, τὰ δὲ τριηκόσια καὶ ἐξήκοντα Δαρείῳ ἐφοίτα· νομὸς τέταρτος οὗτος.

III. 91 ἀπὸ δὲ Ποσιδηίου πόλιος, τὴν Ἀμφίλοχος ὁ Ἀμφιάρεω οἰκισε ἐπ' οὐροισι τοῖσι Κιλικίων τε καὶ Συρίων, ἀρξάμενος ἀπὸ ταύτης μέχρι Αἰγύπτου, πλὴν μοίρης τῆς Ἀραβίων (ταῦτα γὰρ ἦν ἀτελέα), πεντήκοντα καὶ τριηκόσια τάλαντα φόρος ἦν· ἔστι δὲ ἐν τῷ νομῷ τούτῳ Φοινίκη τε πᾶσα καὶ Συρία ἢ Παλαιστίνη καλεομένη καὶ Κύπρος· νομὸς πέμπτος οὗτος. (2) ἀπ' Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύων τῶν προσεχέων Αἰγύπτῳ καὶ Κυρήνης τε καὶ Βάρκης (ἐς γὰρ τὸν Αἰγύπτιον νομὸν αὗται ἐκεκοσμέατο) ἑπτακόσια προσήιε τάλαντα, πάρεξ τοῦ ἐκ τῆς Μοίριος λίμνης γινομένου ἀργυρίου, τὸ ἐγίνετο ἐκ τῶν ἰχθύων. (3) τούτου τε δὴ χωρὶς τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ ἐπιμετρουμένου σίτου προσήιε τὰ ἑπτακόσια τάλαντα· πρὸς γὰρ δυοκαὶ δεκα μυριάδας Περσέων τε τοῖσι ἐν τῷ Λευκῷ τεύχεϊ τῷ ἐν Μέμφι κατοικημένοισι καταμετρέουσι καὶ τοῖσι τούτων ἐπικούροισι· νομὸς ἕκτος οὗτος. Σατταγύδαι δὲ καὶ Γανδάριοι καὶ Δαδίκαι τε καὶ Ἀπαρύται ἐς τῶν τεταγμένοι ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν τάλαντα προσέφερον· νομὸς ἕβδομος οὗτος. ἀπὸ Σούσων δὲ καὶ τῆς ἄλλης Κισσιῶν χώρας τριηκόσια· νομὸς ὄγδοος οὗτος.

III. 92 ἀπὸ Βαβυλῶνος δὲ καὶ τῆς λοιπῆς Ἀσσυρίας χιλιά οἱ προσήιε τάλαντα ἀργυρίου καὶ παιῖδες ἑκτομῖαι πεντακόσιοι· νομὸς εἵνατος οὗτος.

Kilikialılardan yılda her güne bir tane düşerek 360 beyaz at ve 500 gümüş talanta gelirdi: Onlardan 140 talanta'sı Kilikia teritoryumunu koruyan/garnizonluk yapan süvariye harcanıyordu; geriye kalan 360 gümüş talanta ise, Dareios'a geliyordu. Bu dördüncü nomos bölgesidir.

III. 91 *Amphiaraos oğlu Amphilokhos'un Kilikia ve Suriye sınırları üzerinde koloni kurduğu Poseidon kentinden buradan başlayarak Arabia'ya ait olan kısım haricinde (zira burası vergiden muaftı) Mısır'a kadar phoros miktarı 350 talanta idi; bu nomos'ta bütün Phoinikia ve Palaistine olarak adlandırılan Suriye ve Kypros (Kıbrıs) da yer almaktaydı; bu beşinci nomos bölgesiydi. (2) Mısır ve Mısır'la yakın komşu Lybia, Kyrene ile Barka'dan (çünkü onlar Mısır nomos'u içinde düzenlendiler) 700 gümüş talanta gelir gelirdi, balıklardan elde edilen Moiris Gölü'nden gelen gümüş haricinde. (3) Bu gümüş ve Pers ölçüsüyle ödenen tahıl dışında 700 talanta gelir gelirdi: zira buğdayın 120. 000 medimnos'u –1 medimnos=51.84 litredir– Perslerden Memphis'teki Beyaz Sur/Tabya'da konuşlananlara ve onların yardımcıları/ücretli askerlerine ölçülüp dağıtılıyordu. Bu altıncı nomos bölgesiydi. Aynı nomos bölgesinde düzenlenmiş Sattagydayi, Gandaroi, Dadikai ve Aparytai 170 talanta ödiyorlardı. Bu yedinci nomos bölgesidir. Susa ve Kissios'ların diğer ülkelerinden 300 talanta gelir gelirdi. Bu sekizinci nomos bölgesidir.*

III. 92 *Babil ve Assurya'nın geri kalan yerlerinden Dareios'a 1000 gümüş talanta ve 500 iğdişi edilmiş oğlan çocuk geliyordu. Bu dokuzuncu nomos bölgesidir.*

Ἀπὸ δὲ Ἀγβατάνων καὶ τῆς λοιπῆς Μηδικῆς καὶ Παρικανίων καὶ Ὀρθοκορυνθίων πεντήκοντα τε καὶ τετρακόσια τάλαντα· νομὸς δέκατος οὗτος. (2) Κάσπιοι δὲ καὶ Πausοὶ καὶ Παντίμαθοί τε καὶ Δαρεΐται ἐς τῶντὸ συμφέροντες διηκόσια τάλαντα ἀπαγίνεον· νομὸς ἐνδέκατος οὗτος.

III. 93 ἀπὸ Βακτριανῶν δὲ μέχρι Αἰγλῶν ἐξήκοντα καὶ τριηκόσια τάλαντα φόρος ἦν νομὸς δυωδέκατος οὗτος. ἀπὸ Πακτυϊκῆς δὲ καὶ Ἀρμενίων καὶ τῶν προσεχέων μέχρι τοῦ Πόντου τοῦ Εὐξείνου τετρακόσια τάλαντα νομὸς τρίτος καὶ δέκατος οὗτος. Ἀπὸ δὲ Σαγαρτίων καὶ Σαραγγέων καὶ Θαμαναίων καὶ Οὐτίων καὶ Μύκων καὶ τῶν ἐν τῆσι νήσοισι οἰκεόντων [τῶν] ἐν τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσῃ, ἐν τῆσι τοὺς ἀνασπάστους καλεομένους κατοικίζει βασιλεύς, ἀπὸ τοῦ των πάντων ἐξακόσια τάλαντα ἐγένετο φόρος· νομὸς τέταρτος καὶ δέκατος οὗτος. Σάκαι δὲ καὶ Κάσπιοι πεντήκοντα καὶ διηκόσια ἀπαγίνεον τάλαντα· νομὸς πέμπτος καὶ δέκατος οὗτος. Πάρθοι δὲ καὶ Χοράσμιοι καὶ Σόγδοι τε καὶ Ἄρειοι τριηκόσια τάλαντα· νομὸς ἕκτος καὶ δέκατος οὗτος.

III. 94 Παρικάνιοι δὲ καὶ Αἰθίοπες οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας τετρακόσια τάλαντα ἀπαγίνεον· νομὸς ἕβδομος καὶ δέκατος οὗτος. Ματιηνοῖσι δὲ καὶ Σάσπειρσι καὶ Ἀλαροδίοισι διηκόσια ἐπετέτακτο τάλαντα· νομὸς ὄγδοος καὶ δέκατος οὗτος. (2) Μόσχοισι δὲ καὶ Τιβαρηνοῖσι καὶ Μάκρωσι καὶ Μοσσυνοίκοισι καὶ Μαρσί τριηκόσια τάλαντα προεΐρητο νομὸς εἵνατος καὶ δέκατος οὗτος. Ἰνδῶν δὲ πλῆθός τε πολλῶ πλειστόν ἐστι πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν ἀνθρώπων καὶ φόρον ἀπαγίνεον πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους ἐξήκοντα καὶ τριηκόσια τάλαντα ψήγματος· νομὸς εἰκοστός οὗτος.

Akbatana ve Media'nın geriye kalan yerleri, Parikanioi, Orthokorybantioi 450 talanta veriyorlardı. Bu onuncu eyalet bölgesidir. (2) Kaspioi, Pausikai, Pantimathoi, Dareitai birlikte toplayarak 200 talanta ödüyorlardı. Bu on birinci nomos bölgesiydi.

III. 93 *Baktria'dan Aigloi ülkesine kadarki yerlerin phoros miktarı 360 talanta idi. Bu on ikinci nomos bölgesidir. Paktyike'den (Gandara?), Armenia'dan ve Pontos Eukseinos'a kadarki komşu ülkelerden 400 talanta idi. Bu on üçüncü nomos bölgesidir. (2) Sagartia'lar, Sarangai, Thamanaioi, Utioi, Mykoi, Erythraia Denizi'ndeki adalarda oturanlardan, kral göçe zorlananları çağırarak adaya yerleştirdi, onların bütün hepsinden 600 talanta elde ediyordu. Bu on dördüncü nomos bölgesidir. (3) Sakai ve Kaspioi 250 talanta haraç ödüyorlardı. Bu on beşinci nomos bölgesiydi. Parthia, Khorasmia, Sogdia ve Areioi 300 talanta veriyorlardı. Bu on altı nomos bölgesidir.*

III. 94 *Parikanioi ve Asya'daki Ethiopia'lular 400 gümüş talanta haraç ödüyorlardı. Bu on yedinci nomos bölgesidir. Matienoi, Saspeires, Alarodioi'a 200 talanta haraç yüklendi/belirlendi. Bu on sekizinci nomos bölgesidir. (2) Moskhoi, Tibarenoi, Makrones, Mossynoikoi ve Mares'e 300 talanta ödemelerini emretti. Bu on dokuzuncu nomos bölgesidir. Hintliler ise bizim bildiğimiz bütün insanların en kalabalık topluluğuydu ve öbürlerine oranla en ağır phoros'u 360 talanta altın tozu öderlerdi.*

Daskyleion Satrabının Sarayı

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

ἔνθα καὶ τὰ βασιλεία ἦν Φαρναβά-
ζω, καὶ κῶμαι περὶ αὐτὰ πολλαὶ καὶ
μεγάλαι καὶ ἄφθονα ἔχουσαι τὰ ἐπι-
τήδεια, καὶ θῆραι αἰ μὲν καὶ ἐν περι-
ειργμένοις παραδείσοις, αἰ δὲ καὶ
<ἐν> ἀναπεπταμένοις τόποις, πάγ-
καλαι. (16) παρέρρει δὲ καὶ ποτα-
μὸς παντοδαπῶν ἰχθύων πλήρης. ἦν
δὲ καὶ τὰ πτηνὰ ἄφθονα τοῖς ὀρνι-
θεῦσαι δυναμένοις.

Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-3=
FGrHist II A F XVII (1-4)

ἄφ[ι]κνεῖται π[ρ]ὸς τὴν Δασκυλίτιν
λίμνην, ὑφ' ἧ κεῖται τ[ὸ] Δα<σ>κύ-
λιο[ν], χωρίον ὀχυρὸν σφόδρα καὶ
κατεσκευασμ[έ]νον ὑπὸ βασιλέως,
οὗ καὶ τὸν Φαρνάβαζον ἔλεγον ἀ[ρ]-
γύριον ὄ[σον] ἦν αὐτῷ καὶ χρυσίον
ἀποτίθεσθαι.

Ksen. *Hell.* IV. 1. 33

Pharnabzos Agesilaos'la konuşmasında:

ἄ δέ μοι ὁ πατήρ καὶ οἰκήματα καλὰ
καὶ παραδείσους καὶ δένδρων καὶ
θηρίων μεστοὺς κατέλιπεν, ἐφ' οἷς
ἠὺφραινόμεν, ταῦτα πάντα ὀρῶ τὰ
μὲν κατακεκομμένα, τὰ δὲ κατακε-
καυμένα.

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

*Pharnabazos'un sarayı oradaydı, çevre-
sinde erzaktan yana zengin, büyük ve
birçok köy vardı; çevrili parklarda ve
açık kırlarda görkemli vahşi hayvanlar
yaşıyordu. (16) Orada her türden balık-
la dolu bir de ırmak akıyordu. Avlanma-
sını bilenler için çokta kanatlı hayvanlar
vardı.*

Hell. Oxy. fr. Lond. XXII (XVII). 1-
3= *FGrHist* II A F XVII (1-4)

*Daskylitis Gölü'ne geldi, orada kral ta-
rafından tanzim edilmiş ve oldukça müs-
tahkem bir mevki/bölge olan Daskylion
yer almaktadır, burada Pharnabazos'un
kendisi için oldukça fazla altın ve gümüş
para muhafaza ettiğini söylerler.*

Ksen. *Hell.* IV. 1. 33

Pharnabzos Agesilaos'la konuşmasında:

*Babamın bana bıraktığı güzel konutlar,
her türlü ağaç ve av dolu paradeisos'-
lara gelince, benim zevkimdi onlar,
yakılıp yıkıldığına tanıklık etmekteyim.*

Daskyleion Muharebesi (M.Ö. yak. 396)

Ksen. *Hell.* III. 4. 12-14.

ὁ δ' Ἀγησίλαος ἀντὶ τοῦ ἐπὶ Καρίαν ἰέναι εὐθύς τὰναντία ἀποστρέψας ἐπὶ Φρυγίας ἐπορεύετο, καὶ τὰς τ' ἐν τῇ πορείᾳ πόλεις κατεστρέφετο καὶ ἐμβαλὼν ἀπροσδοκῆτοις παμπλήθη χρήματα ἐλάμβανε. (13) καὶ τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἀσφαλῶς διεπορεύετο οὐ πόρρω δ' ὄντος Δασκυλείου, προῖόντος αὐτοῦ οἱ ἵππεῖς ἤλαυνον ἐπὶ λόφον τινά, ὡς προῖδοιεν τί τὰμπροσθεν εἴη. κατὰ τύχην δέ τινα καὶ οἱ τοῦ Φαρναβάζου ἵππεῖς οἱ περὶ Ῥαθίνην καὶ Βαγαῖον τὸν νόθον ἀδελφόν, ὄντες παρόμοιοι τοῖς Ἑλλησι τὸν ἀριθμόν, πεμφθέντες ὑπὸ Φαρναβάζου ἤλαυνον καὶ οὗτοι ἐπὶ τὸν αὐτὸν τοῦτον λόφον. ἰδόντες δὲ ἀλλήλους οὐδὲ τέτταρα πλέθρα ἀπέχοντας, τὸ μὲν πρῶτον ἔστησαν ἀμφοτέρω, οἱ μὲν Ἑλληνες ἵππεῖς ὡσπερ φάλαγξ ἐπὶ τεττάρων παρατεταγμένοι, οἱ δὲ βάρβαροι τοὺς πρῶτους οὐ πλέον ἢ εἰς δώδεκα ποιήσαντες, τὸ βάθος δ' ἐπὶ πολλῶν. ἔπειτα μέντοι πρόσθεν ὤρμησαν οἱ βάρβαροι. (14) ὡς δ' εἰς χεῖρας ἤλθον, ὅσοι μὲν τῶν Ἑλλήνων ἔπαισάν τινας, πάντες συνέτριψαν τὰ δόρατα, οἱ δὲ Πέρσαι κρανείνα παλτὰ ἔχοντες ταχὺ δώδεκα μὲν ἵππεας, δύο δ' ἵππους ἀπέκτειναν. ἐκ δὲ τούτου ἐτρέφθησαν οἱ Ἑλληνες ἵππεῖς. ἐκ δὲ τούτου ἐτρέφθησαν οἱ Ἑλληνες ἵππεῖς. βοηθήσαντος δὲ Ἀγησιλάου σὺν τοῖς ὀπλίταις, πάλιν ἀπεχώρουν οἱ βάρβαροι, καὶ [Περσῶν] εἰς αὐτῶν ἀποθνήσκει.

Ksen. *Hell.* III. 4. 12-14.

Agesilaos ise, Karia'ya yürüyeceği yerine, birden ters istikamete yönelip Phrygia'ya gitti*, yolu üzerindeki kentleri hükümünü altına aldı ve bunlara hiç beklenmedik bir zamanda saldırdığı için büyük miktarda para /ganimet ele geçirdi. (13) Bu ana kadar ordusu hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan ilerledi: Daskyleion'dan çok uzakta değiken, kendisi öncü olarak sürünce süvariler ötede ne olduğunu keşfetmek için atlarını bir tepeye doğru sürüyorlardı. Hellenlerle sayıca nerdeyse eşit olan, Pharnabazos tarafından gönderilen Rhatines ile Pharnabazos'un üvey kardeşi Bagaios'un emrindeki süvariler de tesadüfen aynı tepeye doğru ilerliyorlardı. Birbirlerini dört plethron'dan¹⁹⁷⁸ daha yakın bir mesafede görünce, önce her iki taraf, Hellen süvarileri phalanks gibi, dört sıra derinliğine yerleşirken, barbarlar ise, önleri on ikiden çok daha fazla yapmayarak, pek çoğunu derinliğine dizerek durdular. Ancak ondan sonra ilkin barbarlar saldırıya geçtiler. (14) Göğüs göğüse çarpışma başlayınca, Hellenlerin tümü bazılarını vurdular, hepsi mızrakları kırdılar, Persler ise, kızılıktan yapma kargularıyla bir anda on iki süvari ile iki at öldürüldüler. Bunun üzerine Hellen süvarileri dönüp kaçtılar. Agesilaos hoplitleri ile yardıma gelince bu seferde barbarlar geri çekildi; içlerinden bir Pers öldü.

* Ksenophon'un Phrygia'dan kasti Hellaspontos Phrygias'ı ve Daskyleion satraplığıdır.

¹⁹⁷⁸ Stadion'un 1/6'sını oluşturan uzunluk ölçüsüdür. Hellas'ta 100 ayak; Roma'da 104 ayaktır.

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

ἐκ τούτου δεξιὰς δόντες καὶ λαβόντες ἐπὶ τούτοις ἀπέπεμπον τὸν Ὀτυν. καὶ εὐθύς ὁ Ἀγησίλαος, ἐπεὶ ἔγνω αὐτὸν σπεύδοντα, τριήρη πληρώσας καὶ Καλλίαν Λακεδαιμόνιον κελεύσας ἀπαγαγεῖν τὴν παιῖδα, αὐτὸς ἐπὶ Δασκυλείου ἀπεπορεύετο, ἔνθα καὶ τὰ βασίλεια ἦν Φαρναβάζω, καὶ κῶμαι περὶ αὐτὰ πολλαὶ καὶ μεγάλαι καὶ ἄφθονα ἔχουσαι τὰ ἐπιτήδεια, καὶ θῆραι αἰ μὲν καὶ ἐν περιειργμένοις παραδείσοις, αἰ δὲ καὶ <ἐν> ἀναπεπταμένοις τόποις, πάγκαλαι. (16) παρέρρει δὲ καὶ ποταμὸς παντοδαπῶν ἰχθύων πλήρης. ἦν δὲ καὶ τὰ πτηνὰ ἄφθονα τοῖς ὀρνιθεῦσαι δυναμένοις. ἐνταῦθα μὲν δὴ διεχείμαζε, καὶ αὐτόθεν καὶ σὺν προνομαῖς τὰ ἐπιτήδεια τῇ στρατιᾷ λαμβάνων.

Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. 1-4=FGrHist II A F XVII (1-4)

μετὰ δὲ ταῦτα προάγων τοὺς Πελοποννησίους καὶ τοὺς συμμάχους πρὸς τὰ ὄρια τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Παφλαγονίας ἐκεῖ τὸ στράτευμα κατεστρατοπέδευσε, τὸν δὲ Σπιθριδάτην πρὸς Γύην ἔπεμψε. ὁ δὲ πορευθεὶς καὶ πείσας ἐκεῖνον ἐπανῆκεν αὐτὸν ἄγων. (2) Ἀγησίλαος δὲ ποιησάμενος [ο]ς [σπονδὰς ἐκ τῆς τῶ]ν Παφλαγόνων ἀπήγαγε] διὰ ταχέων τὴν στρατιάν ἐπὶ θάλατταν, φοβούμενος μὴ] χειμῶνος [ο]ς τῆς τροφῆς ἐνδέ]ωσικ<ν>.

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

Bundan dolayı onlar söz/teminat alıp verdikten sonra, Otys'ü yarı yola kadar uğurladılar. Agesilaos, Otys'ün acele ettiğini görünce derhal bir trieres hazırlattı ve Spartalı Kallias'a gidip kızı almasını emir etti, bizzat kendisi ise, Daskyleion'a hareket etti. Pharnabazos'un sarayı oradaydı, çevresinde erzaktan yana zengin, büyük ve birçok köy vardı; çevrili parklarda ve açık kırlarda görkemli vahşi hayvanlar yaşıyordu. (16) Orada her türden balıkla dolu bir de ırmak akıyordu. Avlanmasını bilenler için çokta kanatlı hayvanlar vardı. Ordunun iaşesini hem buradan hem de yaptığı akınlarla çevreden sağlayarak Agesilaos kışı burada geçirdi.

Hell. Oxy. fr. Lond. D.22. 1-4=FGrHist II A F XVII (1-4)

Bu olaylardan sonra, Peloponnesos'luları ve müttefiklerini Phrygia ve Paphlagonia sınırlarına getirerek orada ordu kamp kurdu, Spithridates'i ise Gyes'e gönderdi; o ise, ilerleyip ve onu ikna edince onu da getirerek geri geldi. (2) Agesilaos ise, kış boyunca erzakın yetmeyeceğinden korktuğu için, mütareke yaptıktan sonra Paphlagonia'luların topraklarından hızlıca orduyu deniz/kıyı boyunca geri götürdü¹⁹⁷⁹.

* M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış adı bilinmeyen bir tarihçidir. Papirüs üzerine yazılmış tarih kitabının bir bölümü Mısır'ın Oxyrhynchos köyünde bulunduğu için modern yazarlarca Oxyrhynchos'lu tarihçi denmektedir.

ἐποιεῖτο δὲ τὴν πορεῖαν οὐκέτι τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἢν περ ἦλθεν ἀλλ' ἑτέραν, ἢ γ[ού]μενος διὰ [τοῦ Σαγγαρίου*] διεξιοῦσι ἀκοπωτέρως [ἔ]σεισθαι τοῖς [στρατιώταις. ἀπέσ]τειλε [δὲ] .. τ[.]υ[.]ν[.]... αὐτῶι Γύης το[.....]...]ντ[.]των[.....] ἰππέας μ[ὲν] περὶ χιλίους, πεζοὺς δὲ πλείους [ς] δισχιλί[ι]ων. (3) καταγα[γών] δὲ τὸ στρα[τέ]υμα κατὰ Κίον τῆς Μυσίας, [πρῶ]τον μ[ὲν] περιμεῖν[ας] ἡμέρας αὐτοῦ δέκα κακῶς ἐ[ποίη] [ι] τοὺς Μυσοῦς πάλιν. ἀνθ' ὧν ἐπεβούλευσαν αὐτῶ περὶ τὸν Ὀλυμπον, [ύ]στερον δὲ προῆγε τοὺς Ἑλληνας διὰ τῆ[ς] Φρυγίας τῆς παραθαλαττιδίου, καὶ προσβαλὼν πρὸς χ[ω]ρίον τὸ καλούμ[εν]ον Μιλήτου Τεῖχος, ὡς οὐκ ἠδύνατο λαβεῖν, ἀπῆγε [το]ὺς στρατιώτας. ποιούμενος δὲ τὴν πορείαν παρὰ τὸν Ῥύνδακον ποταμὸν ἀφ[ι]κνεῖται π[ρ]ὸς τὴν Δασκυλίτιν λίμνην, ὑφ' ἣ κείται τ[ὸ] Δα<σ>κύλιο[v*], χωρίον ὄχυρον σφόδρα καὶ κατεσκευασμ[έ]νον ὑπὸ βασιλέως, οὗ καὶ τὸν Φαρνάβαζον ἔλεγον ἀ[ρ]γύριον ὄ[σον] ἦν αὐτῶ καὶ χρυσίον ἀποτίθεσθαι. (4) κατεστρατοπ[ε]ιδευκῶς δὲ τοὺς στρατιώτας ἐκέῖθι μετεπέμπετο Πά[γ]καλον, ὃς ἐπιβάτης τῶ ναυάρχῳ Χειρικράτει πεπλευκῶ[ς] ἐπεμελεῖτο τοῦ Ἑλλησπόντου πέντε τριήρεις ἔχων. [παραγ]ενομένου δὲ τοῦ Παγκάλου διὰ ταχέων καὶ [ταῖς τρ]ι[ή]ρεσιν εἰσπλεύσαντος εἰς τὴν λίμνην,

* τοῦ Σαγγαρίου Dugas; τῆς Βιθυνίδος Grenfell-Hunt.

* Papirüste δακτυλαιο[.] ἔκλεινεται.

Yolculuğunu/ilerleyişini ise, artık geldiği aynı yolu değil; bilakis diğeriyle yaptı, tehlikesiz olacağı için gelen askerlerini [Sangarios] boyunca götürdü. Gyes ise, - - -[ ] kendisine - - - yaklaşık 1.000 süvariye, 2. 000 den daha fazla yaya piyadeyi gönderdi. (3) Mysia'daki Kios'a orduyu getirerek ilkin on gün burada kalıp Olympos civarlarında kendisine suikast girişiminde bulduklarından Mysia'lıları tekrar cezalandırdı, daha sonra ise deniz kenarındaki Phrygia boyunca¹⁹⁸⁰ Hellenleri götürdü, Miletou Teikhos olarak adlandırılan yere saldırıp ele geçirmeye müktedir olamayınca, askerlerini geri çekti. İlerleyişini Ryn-dakos Irmağı boyunca yapıp Daskylitis Gölü'ne geldi, orada kral tarafından tanzim edilmiş ve oldukça müstahkem bir mevki/bölge olan Daskylion yer almaktadır, burada Pharnabazos'un kendisi için oldukça fazla altın ve gümüş para muhafaza ettiğini söylerler. (4) Orada askerlerine ordugah kurdurduktan sonra nauarkhos Kheirikrates için denize açılmış beş tane triereis'le Hellespontos'u gözeten Pankalos'u çağırttı. Pankalos olabildiğince hızlı gelip ve trieres'lerle göle girince,

¹⁹⁸⁰ İki bitimli sıfat olan παραθαλαττιδίου-ov ile "deniz kenarındaki" ile burada yazar Hellespontos Phrygia'sını kastetmektedir. Bu kullanım için ayrıca bk. Hdt. III. 135; VII. 109; Thuk. VI. 62. 3; Dio Cass. LIV. 9.

ἐκεῖ| [νον μὲν] ἐκέλευσεν ὁ Ἀγησίλα-
ος ἐνθήμενον ὅσα τῶν [διηρησμέ-
νων ἤ<ν> πλείονος ἄξια διαγαγεῖν
εἰς τ[.]ο[.]... περ[.]ῖ Κύζικον, ὅπως
{αν} ἀπ' αὐτῶν μισθὸς τῶ [σ]τ[ρατεύ-
ματι] γένοιτο. τοὺς δὲ στρατιώτας
τοὺς ἀπὸ τῆς Μ[υ]σία[ς] ἀπέλυσε
πρ[ο]στάξας αὐτοῖς ἦκειν εἰς τὸ ἕαρ,
παρα[σ]κευα[σ]τ[ο]ν ἐπιόντα
χειμῶνα βαδίζειν εἰς Καππα[δο]κίαν,
ἀκούων ταύτην τὴν χώραν διατεί-
νειν ὡσ[περ] ταινία]ν στενὴν ἀρξα-
[μ]ένην ἀπὸ τῆς Ποντικῆς [θαλάττης
μ]έχρι Κιλικίας κ[αὶ] Φοινίκης, καὶ
τ[ὸ] μῆκος [αὐτῆς εἶν]αι τοσοῦτο[ν
ὡ]σ[τε] τοὺς ἐκ Σινώπ[η]ς βαδί[ζον-
τας ...].

İskender: Daskyleion'un ele geçirilişi ve Kalas'ın satrap tayin edilmesi (M.Ö. 334)

Arr. *anab.* I. 17. 1-4.

καταστήσας δὲ Κάλαν σατραπεύειν
ἧς Ἀρσίτης ἦρχε καὶ τοὺς φόρους
τοὺς αὐτοὺς ἀποφέρειν τάξας, οὐσ-
περ Δαρείω ἔφερον, ὅσοι μὲν τῶν
βαρβάρων κατιόντες, ἐκ τῶν ὀρῶν
ἐνεχειρίζον σφᾶς, τούτους μὲν ἀπαλ-
λάττεσθαι ἐπὶ τὰ αὐτῶν ἐκάστους
ἐκέλευεν, (2) Ζελεΐτας δὲ ἀφῆκε τῆς
αἰτίας, ὅτι πρὸς βίαν ἔγνω συστρατε-
ῦσαι τοῖς βαρβάροις· Δασκύλιον δὲ
παραληψόμενον Παρμενίωνα ἐκπέ-
μπει· καὶ παραλαμβάνει Δασκύλιον
Παρμενίων ἐκλιπόντων τῶν φρου-
ρῶν. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ Σάρδεων πρού-
χώρει· (3) καὶ ἀπέχοντος αὐτοῦ ὅσον
ἑβδομήκοντα σταδίους Σάρδεων ἦκ-
ον παρ' αὐτὸν Μιθρήνης τε ὁ φρού-
ραρχος τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἐν Σάρ-
δεσι καὶ Σαρδιανῶν οἱ δυνατώτατοι,
ἐνδιδόντες οἱ μὲν τὴν πόλιν, ὁ δὲ Μι-
θρήνης τὴν ἄκραν καὶ τὰ χρήματα.

*Agesilaos onun ganimetlerin en kıymetlile-
rini yükleyip taşımalarını - - - Kyzikos
civarına, bu ganimetlerden orduya ücret
ödenebilmesi için. Onlara ilkbaharda geri
gelmelerini emrederek Mysia'da askerle-
rini terhis etti, Pontos Denizi'nden başla-
yıp Kilikia ve Phoinike'ye kadar dar bir
şerit/boğaz gibi bu bölgenin uzandığını ve
onun bu kadar uzun olduğunu, öyle ki
Sinop'tan yürüyenlerin - - - öğrenince gel-
len kış için Kappadokia'ya ilerlemeye ha-
zırlık yapıyordu.*

Arr. *anab.* I. 17. 1-4.

*İskender Aristes'in idare ettiği bölgeye Ka-
las'ı satraplık yapması için atadı ve (III.)
Dareios'a ödedikleri gibi aynı phoros'ları
verilmelerini kararlaştırdı, bütün barbar-
lar dağlardan inip kendilerine teslim oldu-
lar, onların her birinin evlerine geri gitme-
lerini emretti. (2) Barbarlarla birlikte zor-
la bu sefere katıldıklarını bildiği için Ze-
leia'lıları cezadan feragat etti. Daskylion'u
teslim almak için Parmenion'u göndere-
cekti; Parmenion, muhafızlar terk ettikle-
rinden Daskylion'u aldı. İskender ise, Sar-
deis'e ilerledi. (3) Sardeis'e yetmiş stadi-
on kadar uzaklıktayken akropolis'in muha-
fiz komutanı Mithrenes ile Sardeis'in en
hatırı sayılır insanları, onlar kenti, Mithre-
nes ise iç kaleyi ve bütün hazineleri teslim
etmek için yanına geldiler.*

Kyzikos Kuşatması ve Sonrasında Daskyleion (M.Ö. yak. 73/72)

Plut. *Luc.* IX. 5-6.

οὐ μὴν ἀλλὰ πρῶτος αὐτοῖς εἰσπεμφθεὶς ὑπ' Ἀρχελάου Δημῶναξ ἔφρασε τὴν τοῦ Λευκόλλου παρουσίαν. τούτῳ δ' ἀπιστοῦντων καὶ νομιζόντων αὐτὸν τῶν παρόντων ἐπὶ παρηγορία πεπλασμένα λέγειν, ἦκε παιδάριον αἰχμάλωτον ἐκ τῶν πολεμίων ἀποδεδρακός. πυνθανομένων δ' αὐτῶν ποῦ λέγοι τὸν Λεύκολλον εἶναι, κατεγέλα παίζειν αὐτοὺς οἰόμενον. ὡς δ' ἑώρα σπουδάζοντας, ἐσήμηνε τῇ χειρὶ τὸν χάρακα τῶν Ῥωμαίων, οἱ δ' ἀνεθάρσησαν. τῆς δὲ Δασκυλίτιδος λίμνης πλεομένης ἀκατίοις ἐπιεικῶς εὐμεγέθεσι, τὸ μέγιστον αὐτῶν ὁ Λεύκολλος ἀνελκύσας καὶ διαγαγὼν ἀμάξη πρὸς τὴν θάλατταν, ὅσους ἐχώρει στρατιώτας ἐνεβίβασεν. ἔλαθον δὲ νυκτὸς διαπεράσαντες καὶ παρεισηλθον εἰς τὴν πόλιν.

Strab. XII. 8.11.30-51 c. 576

(Mithridates Kyzikos kuşatması olayları)

ὀψὲ δὲ ἰσχυσεν εἰσπέμψαι τινὰς νύκτωρ ἐπικούρους ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατηγὸς Λεύκολλος· ὤνησε δὲ καὶ λιμὸς τῷ τοσοῦτῳ πλήθει τῆς στρατιᾶς ἐπιπεσῶν, ὃν οὐ προείδετο ὁ βασιλεύς, ὡς ἀπῆλθε πολλοὺς ἀποβαλῶν. Ῥωμαῖοι δ' ἐτίμησαν τὴν πόλιν, καὶ ἔστιν ἐλευθέρα μέχρι νῦν καὶ χώραν ἔχει πολλὴν τὴν μὲν ἐκ παλαιοῦ τὴν δὲ τῶν Ῥωμαίων προσθέντων. καὶ γὰρ τῆς Τρωάδος ἔχουσι τὰ πέραν τοῦ Αἰσηπύου τὰ περὶ τὴν Ζέλειαν καὶ τὸ τῆς Ἀδραστείας πεδίον· καὶ τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης τὰ μὲν ἔχουσιν ἐκεῖνοι τὰ δὲ Βυζάντιοι·

Plut. *Luc.* IX. 5-6.

Ancak ilkin Arkhelos tarafından onlara gönderilen Démonaks Lucullus'un geldiğini söyledi. Kyzikos'lular ise inanmadıkları ve onun orada bulunanları tesseli etmek için bu konuşmayı uydurduğunu düşündükleri sırada, düşmanların esaretinden kaçmış olan bir delikanlı çıka geldi, Lucullus'un nerede olduğunu, onlar ona sorunca, delikanlı onların şaka yaptığını sanarak güldü, ciddi olduklarını anlayınca, elliyle Romaluların ordugahını işaret etti, onlar ise tekrar cesaretlerini topladılar. Daskylitis Gölü oldukça büyük gemilerle geçilirdi, Lucullus onlar arasından en büyüğünü ele geçirdi ve arabayla taşıyarak denize indirdi, gemiye alabileceği kadar asker bindirdi, askerler geceleyin gizlice karşıya geçerek ilerlediler ve Kyzikos kentine geldiler.

Strab. XII. 8.11.34-51 c. 576

(Mithridates Kyzikos kuşatması olayları)

Romalıların generali Lucullus geç de olsa, yardımcı birliklerden bazılarını geceleyin göndermeyi başarabildi: Kıtık da bu kadar kalabalık ordunun üzerine çökerek (kente) yardım ediyordu, birçok kişiyi yitirdikten sonra adayı terk ettiği için, kral bu açlığı öngöremedi. Romalılar ise, kenti onurlandırdılar; bugüne kadar özgürdür ve bir kısmına eskiden sahip olduğu bir kısmını ise, Romaluların verdiği geniş teritoryumu vardı. Çünkü Troia Bölgesi'nden Adresteia Ovası ve Aisepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı kısımları onlara aittir; Daskylitis Gölü'nün bir kısmını onlar, bazısını da Byzantion'lular elinde tutarlar;

πρὸς δὲ τῇ Δολιονίδι καὶ τῇ Μυγδονίδι νέμονται πολλὴν μέχρι τῆς Μιλητοπολίτιδος λίμνης καὶ τῆς Ἀπολλωνιάτιδος αὐτῆς, δι' ὧν χωρίων καὶ ὁ Ῥύνδακος ῥεῖ ποταμὸς τὰς ἀρχὰς ἔχων ἐκ τῆς Ἀζανίτιδος, προσλαβὼν δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἀβρεττηνῆς Μυσίας ἄλλους τε καὶ Μέκεστον ἀπ' Ἀγκύρας τῆς Ἀβαείτιδος ἐκδίδωσιν εἰς τὴν Προποντίδα κατὰ Βέσβικον νῆσον. ἐν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ τῶν Κυζικηνῶν ὄρος ἐστὶν εὖ δένδρον Ἀρτάκη· καὶ νησίον ὁμώνυμον πρόκειται τούτου, καὶ πλησίον ἀκρωτήριον Μέλανος καλούμενον ἐν παράπλῳ τοῖς εἰς Πριάπον κομιζομένοις ἐκ τῆς Κυζίκου.

Dolionis ve Mygdonis'e ilaveten Miletopolis ve bizzat Apolloniatis gölüne kadar uzanan önemli ölçüde teritoryumu da onlar tutmaktaydılar. Bu bölgeler boyunca Rhyndakos (Kocaçay) Irmağı geçer; onun kaynakları Azanitis'te dir, Mysia Abrette'ne'deki diğer ırmakları hem de Abaeitis'teki Ankyra'dan geçen Makestos'u da alarak Besbikos Adası'nın karşısında Propontis'e dökülür. Kyzikos'luların bu adasında sık ormanlarla kaplı Artake adında bir dağ vardır. Bu dağın önünde aynı ismi taşıyan bir adacık bulunur ve onun da yakınında, kıyı yoluyla Kyzikos'tan Priapos'a giden önünden geçilen Melanos adında bir burun vardır.

A.1.3 Daskyleion Bölgesinin Demografik Yapısı

Strab. XII. 3. 22 c. 551

ὧν ὁ μὲν ἐν γῆς περιόδῳ φησὶν "ἐπὶ δ' Ἀλαζία πόλι ποταμὸς Ὀδρύσης ῥέων διὰ Μυγδονίης πεδίου ἀπὸ δύσιος ἐκ τῆς λίμνης τῆς Δασκυλίτιδος ἐς Ῥύνδακον ἐσβάλλει." ἔρημον δὲ εἶναι νῦν τὴν Ἀλαζίαν λέγει, κώμας δὲ πολλὰς τῶν Ἀλαζῶνων οἰκεῖσθαι, δι' ὧν Ὀδρύσης ῥεῖ, ἐν δὲ ταύταις τὸν Ἀπόλλωνα τιμᾶσθαι διαφερόντως, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐφορίαν τῶν Κυζικηνῶν. ὁ δὲ Μενεκράτης ἐν τῇ Ἑλλησποντιακῇ περιόδῳ ὑπερκεῖσθαι λέγει τῶν περὶ τὴν Μύρλειαν τόπων ὀρεινὴν συνεχῆ, ἣν κατῶκει τὸ τῶν Ἀλιζῶνων ἔθνος· δεῖ δέ, φησί, γράφειν ἐν τοῖς δύο λάβδα, τὸν δὲ ποιητὴν ἐν τῷ ἐνὶ γράφειν διὰ τὸ μέτρον.

Strab. XII. 3. 22 c. 551

Onlardan iliki (Miletos'lu Hekataios*), 'Dünyanın Çevresi' adlı eserinde şöyle demektedir: "Alazia kenti yakınındaki Ordysses Irmağı batıda Daskylitis Gölü'nden Mygdonia Ovası boyunca akıp Rhyndakos'a dökülür". Alazia'nın şimdi terk edilmiş olduğunu, Ordysses Irmağı'nın içinden aktığı Alazones'in birçok köyünün iskan edildiğini ve onlar arasında, bilhassa Kyzikene sınırında Apollonia'a özel bir onur verildiğini söyler. Menekrates 'Hellespontos'un Çevresi' adlı yapıtında, Myrleia'nın üst kısmındaki bölgelerde Halizones halkının ikamet ettiği, bitişik dağlık arazinin uzandığını; adının iki labda'yla(λ) yazılmasının gerektiğini; ancak ozan ölçüden dolayı birle yazdığını söyler*.

* FGrHist I A 1 F 217 'Hekataios'=Eust. Comm. ad Hom. II. 857.

*Aynı metin için ayrıca bk. M.Ö. III.-M.Ö. II. yüzyılda yaşamış Demetrius Scepsius, Gramm. fr. 45.14.

Strab. XII. 8.10 c. 575

Ὁ μὲν δὴ Ὀλυμπος τοιόσδε, περιοικεῖται δὲ πρὸς ἄρκτον μὲν ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν καὶ Μυγδόνων καὶ Δολιόνων, τὸ δὲ λοιπὸν ἔχουσι Μυσοὶ καὶ Ἐπίκτητοι. Δολίονας μὲν οὖν μάλιστα καλοῦσι τοὺς περὶ Κύζικον ἀπὸ Αἰσῆπου ἕως Ῥυνδάκου καὶ τῆς Δασκυλίτιδος λίμνης, Μυγδόνας δὲ τοὺς ἐφεξῆς τούτοις μέχρι τῆς Μυρλεανῶν χώρας· ὑπέρκεινται δὲ τῆς Δασκυλίτιδος ἄλλαι δύο λίμναι μεγάλαι ἢ τε Ἀπολλωνιάτις ἢ τε Μιλητοπολίτις· πρὸς μὲν οὖν τῇ Δασκυλίτιδι Δασκύλιον πόλις, πρὸς δὲ τῇ Μιλητοπολίτιδι Μιλητούπολις, πρὸς δὲ τῇ τρίτῃ Ἀπολλωνία ἢ ἐπὶ Ῥυνδάκῳ λεγομένη· τὰ πλεῖστα δὲ τούτων ἐστὶ Κυζικηνῶν νυνί.

Eust. Comm. ad Hom. Il. II. 768. 26-769. 9

Δόλοπες δὲ ἔθνος Θετταλικὸν ἐν ἐσχατιᾷ τῆς Φθίας. καὶ οὗτοι μὲν Δόλοπες ἀπὸ τινος ἐθνάρχου Δόλοπος. Δολίονες μὲντοι οἱ περὶ Κύζικον. Ὦν καὶ ὁ Γεωγράφος μεμνημένος Δόλοπας μὲν περὶ που τὴν Δωδώνην τοῖς Σελλοῖς φησι συγκεῖσθαι, λέγων ὡς, εἰ καὶ (2. 769) μὴ ἔχει ἢ Βοιωτία Δόλοπας, ἀλλ' ἄτοπον τοὺς ὑπηκόους τῷ Φοίνικι μὴ συμπαρεῖναι. Δολίονας δὲ λέγει μάλιστα τοὺς περὶ Κύζικον ἀπὸ Αἰσῆπου ἕως Ῥυνδάκου καὶ Δασκυλίτιδος λίμνης. Μυγδόνας δὲ τοὺς ἐφεξῆς μέχρι Μυρλεανῆς χώρας. (v. 485) Τὸ δὲ "καὶ σε τοσοῦτον ἔθηκα" ὁμοίον ἐστὶ τῷ παιδὰ σε ποιεύμην. ἐπεὶ καὶ ταῦτὸν ποιήσασθαι καὶ θέσθαι.

Strab. XII. 8.10 c. 575

Olympos Dağı ise, şu şekildedir; kuzeye doğru Bithynia'lılar, Mygdonia'lılar ve Doliones tarafından iskan edilir, gerisini ise, Mysia'lılar ve Epiktetos'lar* işgal etmektedirler. Aslında Kyzikos dolaylarındaki halk, Aisepos Irmağı'ndan Rhyndakos Irmağı'na ve Daskylitis Gölü'ne kadar Doliones olarak adlandırılır, onlardan sonra gelen ve Myrleia'lılar ülkesine kadar uzanan halklara ise, Mygdonia'lılar denir. Daskylitis Gölü'nün üst tarafında, biri büyük olan Apolloniatis ve diğeri Miletopolitis olmak üzere iki göl daha vardır. Daskylitis Gölü'nün yakınında Daskylion kenti, Miletopolitis Gölü'nün yakınında Miletupolis, üçüncü gölün yakınında ise "Ryndakos üzerindeki Apollonia" şeklinde adlandırılan kent bulunur. Bugün bu yerlerin büyük çoğunluğu Kyzikos'lulara aittir.

* Phrygia Epiktetos'ta oturanlar.

Eust. Comm. ad Hom. Il. II. 768. 26-769. 9

Dolop'lar Phthie'nin ta ucunda bir Thesalia halkıdır. Dolops'un yönetimi altındaki (ethnarkhos) Dolop'lar bunlardır. Geographos onların, Dolop'ların Dodona civarındaki Selloi'la birleştiklerini/bir olduklarını söyler, bu sözlere göre, eğer Boiotia Dolop'ları barındırmıyorsa, bilakis Phoiniks ile itaat edip yardıma gelmeleri yersizdir. Dolionia'lıları ise, daha çok Kyzikos civarında Aisepos'tan Ryndakos ve Daskylitis Gölü'ne kadarki halk der. Onlardan sonra gelen ve Myrleia'lıların ülkesine kadara uzanan halka Mygdonia'lılar der. "Seni bu hale ben getirdim" (tanrılara) benzer, oğul edindim seni kendime¹⁹⁸¹.

¹⁹⁸¹ Homeros (Il. IX. 430-605)'de Agamemnon Briseis'i elinden alması nedeniyle lalası Phoniks, savaştan çekilen Akhilleus'un tekrar savaşa katılmasını sağlamak amacıyla yanına giden Akhilleus'a şu sözleri sarf eder: "Dolop'ların kralıydım Phthie'nin ta ucunda. Tanrıya benzer Akhilleus, seni ben getirdim bu hale, canım gibi sevdim, yetiştirdim seni etc." (Hom. Il. IX. 484-486); "senin yüzünden neler çektim ben, neler, dedim tanrılar çocuğum olsun istemezler, aldım oğul edindim seni kendime, dedim bir gün gelir, belalardan korur beni." (Hom. Il. IX. 492-495).

A.1.4 Daskyleion Kelimesinin Etimolojisi

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 91. 21

Τὰ εἰς λῖς ὑπερδισύλλαβα, εἰ ἔχοι ἔν τι τῶν φύσει βραχέων ἢ τὸ ι ἢ τὸ υ βραχύ, ὀξύνεται, <κυψελίς, βασιλίς, Αἰολίς, Ἐγχελίς, Κυβελίς>. Πείσανδρος δεκάτω, <Ἀργολίς, Ὀζολίς> ἢ χώρα, <Δασκυλίς, πηγυλίς> "νὺξ γὰρ ἐπῆλθε κακῇ βορέαο πεσόντος πηγυλίς" (Od. ξ 475), <Θηγυλίς> ἐπίθετον Ἀθηνᾶς, <γογγυλίς>.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 91. 21

Eğer ya kısa i ya da u, doğası gereği kılalardan biriyse, çok heceliler –λῖς ekini inceltir/keskinleştirir, <Kypselis, basilis, Aiolis, Enkhelis, Kubelis>; Peisandros 10. (kitabında), <Argolis, Ozolis> bir ülke, <Daskylis, pegylis (soğuk, dondurucu)> "karanlık kaplayınca ortalığı bir poyraz esti soğuk soğuk" (Od. XIV. 475), <Thegylis> Athena'nın bir epitheton'u, <gongylis>.

Daskylon Formuyla da yazılır

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III. 1. 373. 24

Δασκύλειον ἢ πόλις, ἢ καὶ Δασκύλιον γράφεται.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III. 1. 373. 24

Daskyleion: *Bir kentir, ayrıca Daskylon olarak da yazılır.*

Aksent Kuralı

Ael. Her. et Pseud.

Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 460

Τὰ διὰ τοῦ εἰον ὑπὲρ τρεῖς συλλαβὰς κύρια μονογενῆ προπαροξύτονα διὰ τῆς εἰ διφθόγγου γράφεται, Ἀδραμύτειον, Κροκύλειον, Ὑπάτειον, Ἐφιάλτειον, Κηρύκειον, Ταντάλειον, Δασκύλειον, Φορβάντειον, Νάξειον, Κυκλώπειον, Μυρμήκειον. τὸ γὰρ ἕτερον προπερισπᾶται. Κλεάδειον, Γορδίειον, Δοκίμειον πόλεις Φρυγίας, Δορυλάειον, Κοτιάειον, Καπετωλίειον καὶ ἐν συναίρεσει Καπετώλειον.

Ael. Her. et Pseud.

Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 460

Üç hecelilere eion eklenmesiyle baskın bir formları olur, ei diphtong'u nedeniyle sondan üçüncü hecelerin (proparoksytonon) üzerine akut yazılır, Adramyteion, Krokyleion, Hypateion, Ephialteion, Kerykeion, Tantaleion, Daskyleion, Phorbanteion, Nakseion, Kyklopeion, Myrmekeion (örneklerin de olduğu gibi). Çünkü onun sondan bir önceki hecesi –yani sondan ikinci hecesi– kirkumfleks'tir (properispomenon). Kleadeion, Gordieion, Dokimeion Phrygia kentleri, Dorylaeion, Kotiaeion, Kapetolieion ve synairesis 'le* Kapetoleion.

*Synairesis, iki sesli hecenin değişmemesi, fakat bir diphtongda birleşmesidir.

A.1.5 Topografya

Kentin Konumu: Daskylitis (Manyas) Gölü Kıyısında Bir Kent

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

ἐνθα καὶ τὰ βασιλεία ἦν Φαρναβάζω, καὶ κῶμαι περὶ αὐτὰ πολλαὶ καὶ μεγάλαι καὶ ἄφθονα ἔχουσαι τὰ ἐπιτηδεια, καὶ θῆραι αἱ μὲν καὶ ἐν περιειργμένοις παραδείσοις, αἱ δὲ καὶ <ἐν> ἀναπεπταμένοις τόποις, πάγκαλαι. (16) παρέρρει δὲ καὶ ποταμὸς παντοδαπῶν ἰχθύων πλήρης. ἦν δὲ καὶ τὰ πτηνὰ ἄφθονα τοῖς ὀρνιθεῦσαι δυναμένοις.

Hell. Oxy. fr. Lond. D. 22. 1-3.

ποιούμενος δὲ τὴν πορείαν παρὰ τὸν Ῥύνδακον ποταμὸν ἀφ[ι]κνεῖται π[ρ]ὸς τὴν Δασκυλίτιν λίμνην, ὑφ' ἧς κεῖται τ[ὸ] Δα<σ>κύλιο[v] κτλ.

Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16.

Pharnabazos'un sarayı Daskyleion'daydı, çevresinde erzaktan yana zengin, büyük ve birçok köy vardı; çevrili parklarda ve açık kırlarda görkemli vahşi hayvanlar yaşıyordu. (16) Orada her türden balıkla dolu bir de ırmak akıyordu. Avlanmasını bilenler için çokta kanatlı hayvanlar vardı. Ordunun iaşesini hem buradan hem de yaptığı akınlarla çevreden sağlayarak Agesilaos kışı burada geçirdi.

Hell. Oxy. fr. Lond. D. 22. 1-3.

(Agesilaos) Daskylitis Gölü'ne geldi, orada kral tarafından tanzim edilmiş ve oldukça müstahkem bir mevki/bölge olan Daskylion yer almaktadır v.d.

Daskylitis Gölü

Eust. *Comm. ad Hom. Il. I.* 555. 17-28.

Ιστέον δέ, ὅτι Λύκιος μὲν τὸ ῥηθὲν ἐθνικὸν διὰ διχρόνου, Λύκειος δὲ ἀγορὰ ἢ καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ διὰ διφθόγγου, ἐν ἧ, φασί, Λύκιος Ἀπόλλων ἰδρυτο. (v. 825) Ἀφνειοὺς δὲ λέγει οὐχ' οὕτω τοὺς πλουσίους, ὅσον τοὺς περὶ τὴν Ἀφνίτιν λίμνην κατὰ τοὺς παλαιούς.

Eust. *Comm. ad Hom. Il. I.* 555. 17-28.

İki heceli (dikhronos) olmasından dolayı söylenilen ethnikon'un Lykios olduğu bilinmelidir, Lykeios ise Sophokles ile diphthong'dan dolayı agora'dır, orada Apollon Lykios Tapınağı inşa edildi der. Zengin Aphne'leri¹⁹⁸² bu şekilde, eskiden Aphnitis Gölü civarlarındaki halk olarak söylemez.

¹⁹⁸² Homeros, Aphne'leri Aisepos civarında oturan Troia'lılar olarak tasvir eder: "Zeieia'da oturanlar gelir, İda'nın ta dibinde, Aisepos'un kara sularını içen zengin Aphne'ler, Troia'lılar. Başlarında Lykaon'un ünlü oğlu Pandaros var, Apollon kendisi vermiştir Pandaros'a yayını" (Hom. Il. II. 824-827). Strabon (XIII. 1. 9 c. 587)'de Aphnitis Gölü'nden ötürü bu halka Aphne'lere dendiğini ve Daskylitis Gölü'nün de bu adla anıldığını belirtir. Eustathius da Homeros ve Strabon'un anlatıklarına istinaden bu durumu tartışmış ve açıklık getirmeye çalışmış olsa gerektir.

καὶ γὰρ οὕτω, φασί, καλεῖται ἡ Δασκυλίτις. Μέλαν δὲ ὕδωρ τὸ τοῦ Αἰσήπου φησὶν ἢ κατὰ κοινὸν ἐπίθετον, καθ' ὃ καὶ κυανώπιδα λέγει Ἀμφιτρίτην καὶ Ποσειδῶνα κυανοχαίτην καὶ ταύρους μέλανας θύεσθαι τῷ Ποσειδῶνι λέγεται, ἢ διὰ τὸ βαθύ. Καλλίμαχος δὲ παραφράσας "ἐλικώτατον ὕδωρ Αἰσήπου" φησὶν. ἄλλον δὲ τρόπον καὶ ἀργυροδίνην εἶχε τοῦτον εἰπεῖν. μετὰ τὴν Κυζικηνήν δέ, φασί, καὶ τὸν ῥηθέντα Αἴσηπον ἢ τῆς Τρωάδος ἀρχή. (v. 827) Πάνυ δὲ ἐξαίρει τὸν Πάνδαρον ὁ ποιητῆς λέγων ἐξ αὐτοῦ Απόλλωνος λαβεῖν τὸ τόξον, ἤγουν τὴν τοξείαν, ὃ ἐστὶ τὴν τοξικὴν ἐπιστήμην.

Strab. XIII. 1. 9 c. 587

ἔστιν οὖν μετὰ τὴν τῶν Κυζικηνῶν πόλιν καὶ τὸν Αἴσηπον ἀρχὴ τῆς Τρωάδος καθ' Ὅμηρον. λέγει δ' ἐκεῖνος μὲν οὕτω περὶ αὐτῆς
"οἱ δὲ Ζέλειαν ἔναιον ὑπαὶ πόδα νεΐατον Ἰδης
Ἀφνειοί, πίνοντες ὕδωρ μέλαν Αἰσήπειο,
Τρῶες· τῶν αὐθ' ἦρχε Λυκάονος ἀγλαὸς υἱός, Πάνδαρος."
τούτους δὲ ἐκάλει καὶ Λυκίους Ἀφνειοὺς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀφνίτιδος νομίζουσι λίμνης· καὶ γὰρ οὕτω καλεῖται ἡ Δασκυλίτις.

Daskylitis (Manyas) Gölü de bu adla anılır der. Ya da ortak epitheton'la ilgili olarak (onlara) Aisepos'un kara suyu der, ayrıca karagözlü Amphitrite ve lacivert yelesi tanrı Poseidon'a ilişkin olarak, ya da koyuluğundan dolayı Poseidon'a siyah boğaları kurban ettiklerini söyler. Kallimakhos ise başka bir şekilde ifade edip, "Aisepos'un burgaçlı suyu" der. Onun gümüş akıntılı olduğu söylenen bir başka versiyonuna da sahiptir¹⁹⁸³. Ozan (Homeros), başlarında Pandaros'un olduğunu, bizzat Apollon'dan yayını yani okunu aldığını söyler, o okçuluktaki başarısıyla bilinir.

Strab. XIII. 1. 9 c. 587

Homeros'a göre Troia, Kyzikos'ların kentinden ve Aisepos Irmağı'ndan sonra başlar. Ozan ondan şöyle bahsetmektedir: "sonra Zeleia'da oturanlar gelir, Ida'nın ta dibindeki eteklerinde, Aphneios'lar, Aisepos'un kara sularından içen Troia'lular, onları Lykanon'un şanlı oğlu Pandaros yönetiyordu"*.
Ozan bunları Lykia'lular diye de zikreder. Onlara, Aphnitis Gölü'nden sonra/ötürü "Aphneios'lular" dendiğini zannederler: Zira Daskylitis Gölü de bu şekilde adlandırılır.

* Hom. Il. II. 824-827

¹⁹⁸³ Eustathius bu pasajı Strabon'dan almış olmalıdır. Zira Strabon (XIII. 1. 9 c. 587)'de Homeros'a yaptığı atıfa istinaden Troia toprakları, Kyzikos kentinden ve Aisepos Irmağı'ndan sonra başladığını belirtir.

Strab. XII. 8.10 c. 575

ὑπέρκεινται δὲ τῆς Δασκυλίτιδος ἄλλαι δύο λίμναι μεγάλαι ἢ τε Ἀπολλωνιαῖτις ἢ τε Μιλητοπολίτις· πρὸς μὲν οὖν τῇ Δασκυλίτιδι Δασκύλιον πόλις, πρὸς δὲ τῇ Μιλητοπολίτιδι Μιλητούπολις, πρὸς δὲ τῇ τρίτῃ Ἀπολλωνία ἢ ἐπὶ Ῥυνδάκῳ λεγομένη· τὰ πλεῖστα δὲ τούτων ἐστὶ Κυζικηνῶν νυνί.

Plut. Luc. IX. 5-6

τῆς δὲ Δασκυλίτιδος λίμνης πλεομένης ἀκατίοις ἐπιεικῶς εὐμεγέθεσι, τὸ μέγιστον αὐτῶν ὁ Λεύκολλος ἀνελεύσας καὶ διαγαγὼν ἀμάξη πρὸς τὴν θάλατταν, ὅσους ἐχώρει στρατιώτας ἐνεβίβασεν. ἔλαθον δὲ νυκτὸς διαπεράσαντες καὶ παρεισηλθον εἰς τὴν πόλιν.

Strab. XII. 8.10 c. 575

Daskylitis Gölü'nün yakınında Daskylion kenti, Miletopolitis Gölü'nün yakınında Miletupolis, üçüncü gölün yakınında ise "Ryndakos üzerindeki Apollonia" şeklinde adlandırılan kent bulunur. Bugün bu yerlerin büyük çoğunluğu Kyzikos'lulara aittir.

Plut. Luc. IX. 5-6

Daskylitis Gölü oldukça büyük gemilerle geçilirdi, Lucullus onlar arasından en büyüğünü ele geçirdi ve arabayla taşıyarak denize indirdi, gemiye alabileceği kadar asker bindirdi, askerler geceleyin gizlice karşıya geçerek ilerlediler ve Kyzikos kentine geldiler.

Daskyleion Adıyla Anılan Kentler ve Lokalizasyonları

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Δασκύλιον=*Daskylion*
Δασκύλιον· πόλις Καρίας ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς Ἐφεσίας, ἀπὸ Δασκύλου τοῦ υἱοῦ Περιαύδου. ἔστι καὶ ἕτερα πόλις μετὰ τὰ Τρωικὰ κτισθεῖσα. τρίτη τῆς Ἰωνίας, τὸ μέγα λεγόμενον, ὡς μείζον τῶν ἄλλων. τετάρτη περὶ Βιθυνίαν. πέμπτη τῆς Αἰολίδος καὶ Φρυγίας. τὸ ἐθνικὸν Δασκυλίτης, ὡς Κύπρος Κυπρίτης. ἔστι καὶ Δασκυλίτις λίμνη ἢ Δασκυλία, ὥστε καὶ Δασκύλιος ὁ πολίτης. Εὐδαίμων δὲ καὶ Ἀρκάδιος διὰ τῆς εἰ διφθόγγου γράφουσι τὴν λι συλλαβὴν. λέγεται καὶ Δασκυλὶς θηλυκόν.

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Δασκύλιον=*Daskylion*
Daskyleion: Periaudos'un oğlu Daskylos'a izafeten, Ephesos sınırları üzerinde, Karia'da bir kenttir. Troia Savaşı'ndan sonra kurulmuş bir diğer kent vardır. Diğerlerinin en büyüğü olduğu için "Megas" olarak adlandırılan bir üçüncüsü ise, Ionia'dadır. Dördüncüsü Bithynia'da dır. Beşincisi Aiolis ve Phrygia'da dır. Ethnikon'u, "Kypros, Kyprites" gibi "Daskylites" dir. Daskylitis ya da Daskylia (adında) bir göl vardır; Öyle ki, halkı Daskylios'tur. Eudaimon ve Arkadios, ei diphtongon'dan dolayı -li hecesiyle yazarlar.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III. 1. 362. 23

Δασκύλιον· πόλις Καρίας ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς Ἐφεσίας ἀπὸ Δασκύλου τοῦ υἱοῦ Περιαύδου. ἔστι καὶ ἕτέρα πόλις μετὰ τὰ Τρωϊκὰ κτισθεῖσα. τρίτη τῆς Ἰωνίας τὸ μέγα λεγόμενον ὡς μεῖζον τῶν ἄλλων. τετάρτη περὶ Βιθυνίαν. πέμπτη τῆς Αἰολίδος καὶ Φρυγίας.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III. 1. 362. 23

Daskyleion: *Periaudos'un oğlu Daskylos'a izafeten, Ephesos sınırları üzerinde, Karia'da bir kenttir. Troia Savaşı'ndan sonra kurulmuş bir diğer kent vardır. Diğerlerinin en büyüğü olduğu için "Megas" olarak adlandırılan bir üçüncüsü ise, Ionia'dadır. Dördüncüsü Bithynia'dadır. Beşincisi Aiolis ve Phrygia'dadır.*

Daskylos'un Oğullarına İzafeten Kurulan Kentler

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 279. 21

Νακόλεια· πόλις Φρυγίας. Στράβων δωδεκάτη (XII. 12. c 576)*. διὰ τῆς εἰ διφθόγγου παρὰ τὸν Νάκολον τὸν Δασκύλου παῖδα*. ἔστι καὶ οὐδέτερον Νακόλαιον ἀπὸ Νακόλης νύμφης ὥσπερ ἀπὸ τοῦ νύμφη νύμφαιον καὶ Ἦρα Ἦραιον.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 279. 21

Nakoleia: *Bir Phrygia kentidir. Strabon on ikinci (kitabında belirtmektedir). Daskylos'un oğlu Nakolon'a, ei diphtongo eklenmesiyle (türetilmiştir). Nympe nymphaiion ve Hera Heraion'da olduğu gibi, Nympe Nakole'den türeyen Nakolaion değildir.*

*Strabon'a (XII. 12. c 576) göre, Aizanoi, Nakolia, Kotiaieion, Midaieion ve Dorylaion Phrygia Epiktetos'un kentleridir.

Ael. Her. et Pseud.

Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 553

Νακόλεια· πόλις Φρυγίας· ἔστι καὶ οὐδέτερον Νακόλαιον. καὶ ὥσπερ ἀπὸ τοῦ νύμφης νύμφαιον καὶ Ἦρας Ἦραιον, οὕτω Νακόλης Νακόλαιον ἀπὸ Νακόλης νύμφης. τὸ ἐθνικὸν Νακολαιεύς. εἰ δέ ἐστι Νακόλεια διὰ τῆς εἰ διφθόγγου, παρὰ τὸν Νάκολον τὸν Δασκύλου παῖδα, τὸ ἐθνικὸν ἔσται Νακολεύς.

Ael. Her. et Pseud.

Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 553

Nakoleia: *Bir Phrygia kentidir. (Kökü) Nakolaion değildir. Nympe'den nymphaiion ve Hera'dan Heraion olduğu gibi, Nakole Nympe'sinden dolayı Nakole'den Nakoleion türer. Ethnikon'u ise, Nakolai-eus olur. Nakoleia, Daskylos'un oğlu Nakolos'a ei diphtongo eklenmesinden geliyorsa, ethnikon'u Nakoleus olur.*

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Νακόλεια=Nakoleia

Νακόλεια πόλις Φρυγίας. Στράβων δωδεκάτη. καί ἐστιν οὐδέτερον. ἀπὸ Νακόλης νύμφης. καὶ ὡσπερ ἀπὸ τοῦ νύμφης νύμφαιον καὶ Ἥρας Ἥραιον, οὕτω Νακόλης Νακόλαιον. τὸ ἐθνικὸν Νακολαιεύς. εἰ δ' ἔστι Νακόλεια διὰ διφθόγγου, παρὰ τὸν Νάκολον τὸν Δασκύλου παῖδα, τὸ ἐθνικὸν ἔσται Νακολεύς, ὡς τὸ Σέλευκος Σελευκεύς.

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Νακόλεια=Nakoleia

Nakoleia: Strabon XII. kitabında (belitiği üzere) bir Phrygia kentidir. Nakole Nympe sinden gelmemektedir. (öyle olursa) Nympe'den nymphaion ve Hera'dan Heraion olduğu gibi, Nakole'den Nakoleion türer. Ethnikon'u ise, Nakolaieus olur. Nakoleia, Daskylos'un oğlu Nakolos'a ei diphtongo eklenmesinden geliyorsa, Seleukos'tan Seleukeus olduğu gibi, ethnikon'u Nakoleus olur.

Kıyı Daskyleion (Eşkel/Esence)

Plin. nat. V. 40

ea appellata est Cronia, dein Thessalis, dein Malianda et Strymonis. hos Homerus Halizonas dixit, quando praecingitur gens mari. urbs fuit immensa Atussa nomine, nunc sunt XII civitates, inter quas Gordiu Come, quae Iuliopolis vocatur. in ora Dascylos, dein flumen Gelbes et intus Helgas oppidum, quae Germanicopolis, alio nomine Booscoete, sicut Apamea, quae nunc Myrlea Colophoniorum, flumen Echeleos, anticus Troadis finis et Mysiae initium. postea sinus in quo flumen Ascanium, oppidum Bryalion, amnes Hylas et Cios cum oppido eiusdem nominis, quod fuit emporium non procul accolentis Phrygiae, a Milesiis quidem conditum, in loco tamen qui Ascania <Ph>rygiae vocabatur. Quapropter non aliubi aptius de ea dicatur.

Plin. nat. V. 40.

Bu bölge (Bithynia) ilkin Kronia adıyla anılmıştır, daha sonra Thessalis, sonra Malianda ve Strymonis. Denizle kuşatılan bir millet olduklarından bu insanlara Homeros Halizon'lar der. Önceleri burada, Atussa olarak anılan, uçsuz bucaksız bir kent vardı; şimdi ise, on iki tane kent vardır; onlar arasında Gordiukome¹⁹⁸⁴, ki bu Iuliopolis olarak da adlandırılır. Ayrıca kıyıda/ağızda Daskylos, ondan sonra Gelbes Irmağı ve içinde Helgas kenti ya da Germanikopolis, bir diğer adıyla Booskoite (Sığır yatağı), Apamea¹⁹⁸⁵ olan, şimdi ise genel olarak Kolophon'luların Myrleas'ı olarak bilinir; aynı zamanda Troia'nın eski sınırı ve Mysia'nın başlangıcı Echeleos Irmağı. Daha sonra, içine Askanios Irmağı'nın aktığı bu körfeze gelinir, Bryllion kenti, Hylas ve onunla aynı adı taşıyan bir kentle birlikte Kios ırmakları; bu kent Askania Phrygia'lular olarak adlandırılan bir yerde Miletos'lular tarafından, yakınlarda oturan Phrygia'lularla ticaret için bir ticaret merkezi olarak kuruldu.

¹⁹⁸⁴ Eski krallardan Gordios'un adına izafeten "Gordios'un Kenti" anlamına gelmektedir. Daha sonraki zamanlarda yaşanan bir deprem yüzünden bu kent yıkılınca Augustus tarafından yeniden inşa edilmiş ve kent adı Iuliopolis olarak değiştirilmiştir.
¹⁹⁸⁵ Brylleion, Myrleia ve Apamea şeklinde adlandırılan kent, günümüz Mudanya'ya tekabül etmektedir.

Mela I. str. 98-99.

tum rursus fit apertius mare Propontis. in id Granicus effunditur, pugna quae primum inter Persas et Alexandrum fuit nobilis. trans amnem sedet in cevrice paene insulae Cyzicum; nomen Cyzicus indidit, quem a Minyis imprudentibus, cum Colchos peterent, fusum acie caesumque accepimus. post Placia et Scylace parvae Pelasgorum coloniae, quibus a tergo imminet mons Olympus, ut incolae vocant Mysius. (99) flumen Ryndacos in quae secuntur emittit<ur>. circa angues nascuntur immanes, neque ob magnitudinem modo sed ob id etiam mirabiles, quod ubi in alveum eius aestus solemque fugerunt, emergunt atque hiant, supervolantesque aves quamvis alte et perneciter ferantur absorbent. trans Ryndacum est Dascylos et quam Colophonii conlocavere Myrlea.

Ptol. Geo V. 1. 1-5.

Ἀσίας πίνναξ α.

Πόντος καὶ Βιθυνία περιορίζεται ἀπὸ μὲν δυσμῶν τῷ στόματι τοῦ Πόντου, τῷ καλουμένῳ Θρακίῳ Βοσπόρῳ, καὶ μέρει τῆς Προποντίδος, κατὰ περιγραφὴν τοιαύτην τῆς παραλίου. Βιθυνίας τὸ πρὸς τῷ στόματι τοῦ Πόντου ἄκρον, ἐφ' ᾧ ἱερὸν

Ἀρτέμιδος _____ . ν ιβ μγ

Χαλκηδών _____ . ν ιβ μγ ιβ

Ἀκρίτας ἄκρα _____ ν _ μβ _δ

Ταράριον ἢ Τράριον ____ . ν _γ μβ _γ

Ἀστακός _____ νζ γ μβ _γ

Ὀλβία _____ . νζ μβ γο

Νικομήδεια _____ νζ _ μβ _

Ποσειδίων ἄκρον _____ ν _ μβ γιβ

Ἀσκανίου ποταμοῦ ἐκβολαί ν δ μβ δ

Ἀσκανία λίμνη _____ νζ _δ μβ

Προυσιάς _____ . νζ γ μβ ιβ

Δασκύλιον _____ ν _γιβ μβ ιβ

Ἀπάμεια _____ . ν _γιβ μα_γιβ

Ὶννδάκου ποταμοῦ ἐκβολαί. ν γ μα _δ

αὶ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ ____ νζ μ _

Mela I. str. 98-99.

Ondan sonra deniz, tekrar Propontis'e kadar genişler. İçine Granikos Nehri akar, bu ırmak Persler ve İskender arasındaki ilk savaşla ünlendi. Irmağın öte tarafında, bir adanın kıstağı üzerinde Kyzikos yer alır: Adı, Kolkhis'e saldırdıkları sırada, öngörüsüz Minyas'lar tarafından öldürülen, savaşta ölen Kyzikos'tan gelmektedir. Daha sonra ise, yerlilerin Mysios olarak adlandırdıkları, Olympos Dağı'nın arkalarında sarktığı, küçük bir Pelasgia kolonisi olan Plakia ve Skylake gelinir. (99) Ryndakos Irmağı takip eden bu yerlerden geçer. Çevresinde kocaman kıvrımlar olur, sadece devasallığından dolayı değil; aynı zamanda olağanüstülüğünden dolayı, kolları güneşin sıcaklığında ırmak yatağına akarlar, nitekim ortaya çıkarlar ve ağızlarını iyice açarlar, hızlı ve yavaş aksalar bile üzerlerinde kırlangıçlar uçar. Ryndakos Irmağı'nın ötesinde Kolophon'luların kolonisi olan Myrleia ve Daskylos yer alır.

Ptol. Geo V. 1. 1-5.

Asia'nun birinci haritası.

Pontos ve Bithynia, batıdan Pontos ağzıyla, Thrakia Bosporos'u olarak adlandırılan yerle ve Propontis'in bir kısmıyla sınırları çizilir, kıyıda ise, şu genel hat/kroki uyarınca (tasvir edilir). Pontos ağzından Bithynia burnu, orada

Artemis Tapınağı _____ 56° 25' 43° 20'

Khalkedon _____ 56° 05' 43° 05'

Arkitas Burnu _____ 56° 30' 42° 55'

Tararion ya da Trarion ____ 56° 45' 42° 45'

Nikomedia _____ 57° 30' 42° 30'

Astakos _____ 57° 20' 42° 30'

Olbia _____ 57° 00' 42° 30'

Poseidion Burnu _____ 56° 10' 42° 25'

Askanios Irmağı'nın ağzı ____ 56° 45' 42° 15'

Askania Gölü _____ 56° 45' 42° 00'

Prusias _____ 56° 40' 42° 05'

Daskylyon _____ 56° 35' 41° 55'

Apamea _____ 56° 40' 41° 55'

Ryndakos Irmağı'nın ağzı ____ 56° 20' 41° 45'

İrmak kaynakları _____ 57° 00' 40° 30'

Const. Porph. *de Them.* 17. 27-38.

Τὸ δὲ Αἰγαῖον πέλαγος βαρὺπλουν ἔστι καὶ δυσπέρατον καὶ κύματα μακρὰ καὶ ὄρεσιν ἑοικότα προσανεγείρον τοῖς πλέουσιν, εἴτε διὰ τὸ πυκνὸν τῶν νήσων, εἴτε καὶ διὰ τὸ ῥεῦμα τοῦ πόντου τὸ καταβαῖνον εἰς Ἄβυδον καὶ προσαρασσόμενον ταῖς νήσοις μετὰ μεγάλου ῥοιζήματος. Ἀπὸ δὲ τοῦ Λεκτοῦ καὶ ἕως τῆς Προποντίδος τῆς τε Κυζίκου καὶ τοῦ Παρίου, καὶ αὐτὸς ὁ καλούμενος Ἑλλήσποντος ἢ τε Προικόννησος, καὶ μέχρι τοῦ Ῥυνδακοῦ ποταμοῦ καὶ ἕως αὐτοῦ τοῦ Δασκυλίου καὶ τοῦ Κυανοῦ κόλπου τῶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους κρατοῦντι προσεκεκέρωντο.

FGrHist II A 70 F 45 ‘*Ephoros*’=Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βρύλλιον=*Bryllion*
Βρύλλιον: πόλις ἐν τῇ Προποντίδι. Ἐφορος δὲ ἐν τῷ εἰ (FGrHist 70 F 45) Κίον αὐτὴν φησιν εἶναι. τὸ ἔθνικὸν Βρυλλιανός, καὶ τὸ θηλυκὸν Βρυλλίς ἢ χώρα, ἐν ἣ Δασκύλειόν ἐστι μικρὸν πολισμάτιον.

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Ἀντιγόνεια=*Antigoneia*
Ἀντιγόνεια: πόλις Χαονίας ἐν Ἡπείρῳ. ὁ πολίτης Ἀντιγονεύς. ἔστι καὶ πόλις Ἀρκαδίας, ἢ πρότερον Μαντινεία. τρίτη Μακεδονίας, Ἀντιγόνου κτίσμα τοῦ Γονατοῦ. τετάρτη Βιθυνίας πρὸς τῷ Δασκυλίῳ. πέμπτη ἐν τῇ Συρία πλησίον Ἀντιοχείας. ἔστι καὶ φρούριον τῆς Κυζικηνῆς ἀπέχον τῆς προσεσπέρου θαλάσσης ὡς σταδίους ν. τὸ ἔθνικὸν τὸ αὐτό.

Const. Porph. *de Them.* 17. 27-38.

Ege Denizi gemiyle geçilir, geçmesi güç ve aşırı dalgalıdır, hem adaların sıklığından hem de Pontos'un bir kolunun Abydos'a akması ve bütün hızıyla adalara çarpmasından dolayı, gemiyle gidenler için dağları tırmanmaya benzer. Lektos'tan Propontis, Kyzikos, Parios, bizzat Hellespontos olarak adlandırılan bölgeye ve Proikonnesos'a değin, Ryndakos Irmağı'na kadar, bizzat Daskylion ve Kyaneai değin Ege Denizi'nin kılavuzluğuyla ulaşırlardı.

FGrHist II A 70 F 45 ‘*Ephoros*’=Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βρύλλιον=*Bryllion*
Bryllion: Propontis'te bir kenttir. Ancak Ephoros V. kitabında (FGrHist II A 70 F 45), onun Kios'un bir kenti olduğunu söyler. Etnikon'u Bryllianos'tur. Femininum'u ise, teritoryumunu (nitelediği için) Bryllis'tir, teritoryumunda küçük bir kent/yerleşim olan Daskyleion yer almaktaydı.

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Ἀντιγόνεια=*Antigoneia*
Antigoneia: Epeiros'ta Khaonia (bölgesinde) bir kentir. Halkı Antigoneus'tur. Daha önce Mantineia olan, Arkadia'nın Anigoneia adında bir kenti vardır. Bir üçüncüsü Makedonia'da Antigonos Gonas'ın kurduğudur. Dördüncüsü Bithynia'da Daskylion'a doğrudur/Daskylion civarındadır. Beşincisi Syria'da Antiokheia'nın yakınındadır. Yaklaşık beş stadia, deniz boyunca uzanan Kyzikos'un bir kalesi vardır. Etnikon'u da aynıdır.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 276. 10

Ἀντιγόχεια: πόλις Χαονίας ἐν Ἠπείρῳ. ἔστι καὶ πόλις Ἀρκαδίας ἢ πρότερον Μαντίνεια. τρίτη Μακεδονίας, Ἀντιγόνου κτίσμα τοῦ Γονατοῦ. τετάρτη Βιθυνίας πρὸς τῷ Δασκυλίῳ. πέμπτη ἐν τῇ Συρία πλησίον Ἀντιοχείας. ἔστι καὶ φρούριον Κυζικηνῆς ἀπέχον τῆς προσεσπέρου θαλάσσης ὡς σταδίους ν.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 276. 10

Antigoneia: Epeiros'ta Khaonia (bölgesinde) bir kenttir. Daha önce Mantineia olan, Arkadia'nın (Anigoneia adında) bir kenti vardır. Bir üçüncüsü Makedonia'da Antigonos Gonatas'ın kurduğudur. Dördüncüsü Bithynia'da Daskylion'a doğrudur/ Daskylion civarındadır. Beşincisi Syria'da Antiokheia'nın yakınındadır. Ayrıca yaklaşık beş stadia, deniz boyunca uzanan Kyzikos'un bir kalesi vardır.

Karia'daki Daskyleion

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1.69

Ἀψίλης: ἔθνος Σκυθικὸν γειτνιαζὸν Λαζοῖς, ὡς Ἀρριανὸς ἐν περιπλῶ τοῦ Εὐξείνου πόντου [XI. 3].

Μυτίλης: ὁ οἰκιστὴς τῆς Μυτιλήνης.
Δασκύλης: ὁ υἱὸς Περιαύδου, ἀφ' οὗ Δασκύλιον πόλις Καρίας.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1.69

Apsiles: Arrianus Periplus Ponti Euxini eserinde belirttiği gibi, Lazoi'la komşu olan bir Skyth kavimidir.

Mytilis: Mytilene kentinin kolonistidir/ kurucusudur.

Daskyles: Periaudos'un oğlu, ona izafeten Karia'daki Daskyleion kenti (türemiştir).

Troia'daki Daskyleion

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Ἀσκανία=Askania

Ἀσκανία: πόλις Τρωική. Νικόλαος τετάρτη ἱστοριῶν [FGrHist II A 90 F26] "Σκαμάνδριος Ἐκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ἐκ τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Δασκυλείου καὶ τῆς Ἀσκανίας καλουμένης, ἣν ἔκτισεν ὁ Αἰνείου παῖς Ἀσκάνιος". οὐ μόνον δὲ ἡ λίμνη ἀλλὰ καὶ ἡ χώρα δισση καὶ ὁμώνυμος Φρυγίας μὲν "Φόρκυς αὖ Φρύγας ἤγε καὶ Ἀσκάνιος θεοειδὴς τῆλ' ἐξ Ἀσκανίης" τῆς δὲ Μυσίας "[οἱ ῥ' ἐξ Ἀσκανίης] ἐριβώλακος ἦλθον ἀμοιβοί." †καὶ τῆς μὲν Φρύγιον τῆς δὲ Μύσιον†.

Steph. Byz.

Ethnika s.v. Ἀσκανία=Askania

Askania: Bir Troia kentidir. Nikolaos Historia (adlı eserinin) IV. bölümünde, "Skamandrios, Ida'dan, Daskyleion'dan ve Aineias oğlu Askanos'un kurduğu Askania'dan* Hektor ve Andromakhe'nin oğludur". Sadece göl değil; aynı zamanda territoryum da iki tanedir ve aynı isimdedir; Phrygia'daki, "uzak Askania'dan Phorkys ile tanrıya benzer Askanos yönetir Phrygia'lıları"**, Mysia'daki ise, "bereketli Askania'dan askerler ayrılıp geldiler". †Biri Phrygia'da; bir diğeri ise, Mysia'da dir†.

* Hom. II. II. 862-863.

**Hom. II. XIII. 793.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 295-296

Ἀσκανία· πόλις Τρωϊκή. Νικόλαος τετάρτη ἱστοριῶν (*FGrHist* II A 90 F26) "Σκαμάνδριος Ἐκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ἐκ τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Δασκυλείου καὶ τῆς Ἀσκανίας καλουμένης, ἦν ἔκτισεν ὁ Αἰνείου παῖς Ἀσκάνιος" .... οὐ μόνον δὲ ἡ λίμνη, ἀλλὰ καὶ ἡ χώρα δισπῆ καὶ ὁμώνυμος, ἡ μὲν Φρυγίας, ἡ δὲ Μυσίας, ἀμφοτέρων δὲ μνημονεύει ὁ ποιητής, τῆς Φρυγίας μὲν "Φόρκυς αὖ Φρύγας ἦγε καὶ Ἀσκάνιος θεοειδῆς τῆλ' ἐξ Ἀσκανίης" (B 862), τῆς δὲ Μυσίας "οἳ ῥ' ἐξ Ἀσκανίης ἐριβόλακος ἦλθον ἄμοιβοί" (II. N 793).

Ael. Her. et Pseud.

Περὶ ὀρθογραφίας III. 2. 489

Δασκύλιον· πόλις ι.

Daskyllion: Onuncu kent.

Ael. Her. et Pseud.

pros. cath. III.1. 295-296

Askania: *Bir Troia kentidir. Nikolaos Historia (adli eserinin) IV. bölümünde, "Skamandrios, Ida'dan, Daskyleion'dan ve Aineias oğlu Askanius'un kurduğu Askania'dan Hektor ve Andromakhe'nin oğludur". Sadece göl değil; aynı zamanda teritoryum da iki tanedir ve aynı isimdedir, biri Phrygia'da, bir diğeri ise Mysia'da dir, ozan her ikisinden bahseder; Phrygia'dan* "uzak Askania'dan Phorkys'le tanrıya benzer Askanius yönetir Phrygia'luları", Mysia'dan* ise, "bereketli Askania'dan askerler ayrılıp geldiler" ***.*

* Hom. *Il.* II. 862-863.

** Hom. *Il.* XIII. 793.

*** Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Steph. Byz. s.v. Ἀσκανία=Askania; Strab. XII. 4. 5 c. 565.

Pseudo-Zonaras Lexicogr.

Lexicon delta 471. 6

Δασκύλιον. τόπος ἐν τῷ κόλπῳ Νικομηδείας.

Daskyllion: *Nikomedeia'nın körfezinde bir yerdir.*

Karia Daskyleion'daki Termal Su

Paus. IV. 35. 11

καὶ ὄσαις μὲν πηγαῖς θαῦμά τι ἦν καὶ ἰδόντι, τοσαύτας θεασάμενος οἶδα, τὰς γὰρ δὴ ἐλάσσοнос θαύματος ἐπιστάμενος παρήμι· ἄλμυρόν δὲ ὕδωρ καὶ στρυφνόν οὐ μέγα θαῦμα ἐξευρεῖν. δύο δὲ ἄλλοῖα· τὸ μὲν τῆς Καρίας ἐν πεδίῳ καλουμένῳ Λευκῶ θερμόν ἐστιν ὕδωρ παρὰ κώμην ὀνομαζομένην Δασκύλου, πιεῖν καὶ γάλακτος ἥδιον τὸν δὲ Ἡρόδοτον οἶδα εἰπόντα ὡς ἐς τὸν ποταμόν τὸν Ὑπαννιν ἐκδίδωσιν ὕδατος πικροῦ πηγῆ.

Paus. IV. 35. 11

Göründüğü için bu kaynakların hepsi biraz olağan üstüdür, onları şahsen gördüğüm-den bilirim, bazılarını ise, daha az harika bildiğimden geçiyorum; tuzlu ve acı suyu bulmak çok büyük bir mucize değildir. Ancak iki tanesi farklıdır: Biri Karia'da Daskylos'un köyü olarak adlandırılan köyün yakınlarında, Beyaz olarak adlandırılan ovadaki su sıcak ve içimi süttten çok daha tatlıdır. Diğerini ise, acı bir su kaynağının Hypanis Nehri'ne aktığını Herodotos'un anlattığını* bilirim.

πῶς δ' ἂν οὐκ ἀποδεξαίμεθα ἀληθεύειν αὐτῷ τὸν λόγον, ὅπου γε καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐν Δικαιορχίᾳ τῇ Τυρρηνῶν ἐξεύρηται ὕδωρ σφίσι θερμὸν οὕτω δὴ τι ὅξυ ὥστε τὸν μόλυβδον— διεξήει γὰρ διὰ μόλυβδου ῥέον — ἔτεσι κατέτηξεν οὐ πολλοῖς; ἔστι δὲ ἐκ Μοθώνης ὁδὸς σταδίων μάλιστα ἑκατὸν ἐπὶ τὴν ἄκραν τὸ Κορυφᾶσιον·

Elbete bu bildirinin doğruluğunu kabul ediyoruz, bizim zamanımızda Tyrrenia'lıların ülkesinde, Dikaiarkhia'da bir sıcak su kaynağı bulundu, bu şekilde biraz acıydı/asitliydi, öyle ki kaynağı —çünkü kaynağı boyunca akışı çekildi— birkaç yıl içinde yok oldu.

*Herodotos'a (IV. 52) göre Hypanis, kaynağını Skythia'da, çevresinde beyaz yaban atların otladığı bir büyük gölden alır. Bu göle haklı olarak Hypanis'in babası denilir. Bu gölden çıktıktan sonra Hypanis ırmağının suları beş günlük gemi yolculuğu boyunca oldukça azdır ve tatlıdır. Ama sonrası deniz kıyısından dört günlük uzaklıkta suları korkunç derecede acıdır. Zira tuzlu bir kaynağın suları karışır, hem o kadar tuzlu ki, pek gürlü olmadığı halde birçok çaydan daha büyük olan Hypanis gibi bir ırmağın sularını bozar.

Daskyleion'daki? Termal Su Kaynağı

Ath. Deip. II. 43=Theophr. fr. 159. 1. 56-73

καὶ τῶν θερμῶν δ' ἐκ φύσεως ὑδάτων ἔνια γλυκέα ἔστιν, ὡς τὰ ἐν Αἰγαῖς τῆς Κιλικίας καὶ περὶ Παγασᾶς, τὰ τ' ἐν τῇ Τρωικῇ Λαρίσση καὶ περὶ Μαγνησίαν καὶ ἐν Μήλῳ καὶ ἐν Λιπάρῳ. Ἐν δὲ Προύση τῇ πρὸς τὸν Μύσων Ὀλυμπον τὰ βασιλικὰ καλούμενα. Τὰ δ' ἐν Ἀσίᾳ περὶ Τράλλεις καὶ τὸν Χαρακωμήτην ποταμὸν, ἔτι δὲ Νύσσαν πόλιν οὕτως ἔστι λιπαρὰ ὡς μὴ δεῖσθαι τοὺς ἐναπολουμένους ἐλαίου. Τοιαῦτα καὶ τὰ Δασκύλου κώμη· τὰ δ' ἐν Καρούροις κατάξηρα καὶ σφόδρα θερμά· τὰ δὲ περὶ Μηνὸς κώμην, ἣ ἔστι Φρυγίας, τραχύτερά ἔστι καὶ λιτωδέστερα, ὡς καὶ τὸ ἐν τῇ καλουμένη Λέοντος κώμη τῆς Φρυγίας· τὰ δὲ περὶ Δορύλαιον καὶ πινόμενά ἔστι ἡδιστά· τὰ γὰρ περὶ Βαΐας ἢ Βαΐου λιμένα τῆς Ἰταλίας παντελῶς ἄποτα.

Ath. Deip. II. 43=Theophr. fr. 159. 1. 56-73

Doğal termal sulardan bazıları tatlıdır, Kilikia Aigai'da, Pagasai civarlarında, Troia Larissa'da, Magnesia civarlarında, Melos'ta ve Lipara'daki sularda olduğu gibi. Prousa'da, Mysia'lıların Olympos'una doğru, kraliyet suyu olarak adlandırılan su gibi. Asia'da Tralleis ve Kharakometes Irmağı civarındaki, ayrıca Nysia Kenti'ndeki su gibi, bu su yağlıdır, öyle ki, banyo yapanların zeytinyağı sürmeye ihtiyacı yoktur. Böyle bir tane de Daskylon'un bir köyünde vardır; Karuroi'daki ise, kuru ve oldukça sıcaktır; Phrygia'da Men'in civar köyündeki su ise, acı ve alkalik-baziklidir, Phrygia'nın Leon'un köyü olarak adlandırılan köydeki su gibi; Dorylaios civarındaki içme suyu ise, oldukça hoştur; zira İtalia'nın Baia ya da Baios Lima'ni civarındaki su ise kesinlikle içilmez.

Geç Roma Dönemi'nde Daskyleion

Kıyı Daskyleion Bizans Ordu Savunmasında Dördüncü *Thema* Sisteminde Yer Alır

Const. Porph. *de Them.* 4. 20-30

{Δ. Τέταρτον θέμα τὸ ὀνομαζόμενον Ὀψίκιον}
 Τὸ δὲ θέμα τὸ καλούμενον Ὀψίκιον πᾶσιν ἔχει γνώριμον τὴν προσηγορίαν· ὀψίκιον γὰρ ῥωμαῖστὶ λέγεται, ὅπερ σημαίνει τῇ Ἑλλήνων φωνῇ τοὺς προπορευομένους ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἐπὶ εὐταξία καὶ τιμῇ. Ὅθεν οὐδὲ στρατηγὸς χρηματίζει ὁ τοῦ Ὀψικίου ἡγούμενος, ἀλλὰ κόμης καὶ ὀνομασίαν καὶ τὴν προσωνυμίαν προσαγορεύεται. Ἡ δὲ περιοχὴ τοῦ Ὀψικίου ὑπὸ τοσούτων φυλῶν τε καὶ ἔθνων κατοικεῖται, ἀπὸ μὲν θαλάσσης ἀρχόμενον, τουτέστι τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ τοῦ Δασκυλίου ἀκρωτηρίου, καὶ μέχρι τοῦ Τρίτωνος καὶ τῶν ὀρέων Σιγριανῆς καὶ αὐτῆς Προικοννήσου καὶ ἕως αὐτῆς τῆς Ἀβύδου Κυζίκου τε καὶ Παρίου. Καὶ τὰ μὲν κάτω καὶ παρὰ θάλασσαν ἀπὸ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου ἀρχόμενα καὶ τῶν Πυλῶν καὶ ἕως τῆς μεσογαίου τοῦ Μυσίου Ὀλύμπου προσαγορευομένου καὶ τῆς χώρας τῶν καλουμένων Δαγοτθηνῶν καὶ αὐτῆς Προυσιᾶδος κατοικοῦσι Βιθυνοί· τὰ δὲ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἕως τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδακοῦ κατοικοῦσι Μυσοί· τὰ δὲ πρὸς θάλασσαν καὶ τὴν Κύζικον κατοικοῦσι Φρύγες τε καὶ Γραικοί, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Γρανικοῦ τὴν ὀνομασίαν πλουτήσαντες·

Const. Porph. *de Them.* 4. 20-30

{*Dördüncü Thema, Opsikion olarak Adlandırılır*}

Opsikion olarak adlandırılan bu thema, bütünüyle bilinen bir terimdir: Gerçekten Latince'de obsequium denir, bu terim Helen dilinde düzen ve onur içinde Kralın önünde gidenlerini belirtir. Bundan dolayı Opsikion'un komutanı, Strategos olarak adlandırılmaz, bilakis Komes (Yoldaş?) denir, adı ve soyadıyla çağılır. Opsikion'un birliği bu phyle ve uluslar tarafından belirlenir, denizden başlar, yani Astakenos Körfezi'nden, Daskylion Burunundan, Triton'a, Sigriane dağlarına ve bizzat Proikonnesos'a kadar, Abydos, Kyzikos ve Parion'a değin uzanır.¹⁹⁸⁶. Kıyı ve sahil kesimi Astakenos Körfezi'nden başlar, Pylai'dan, denizden içerde Mysios Olympios'u olarak adlandırılan yerden ve Dagotthenos olarak adlandırılanların bölgesine ve bizzat Prousias'a değin Bithynia'lılar oturur: Olympos'un güneyine doğru ve Ryndakos Irmağına kadar Mysialılar ikamet eder: Denize ve Kyzikos'a doğru Phrygia'lılar ve Grannikos Irmağı'ndan adını alan zengin Graikos'lar otururlar:

¹⁹⁸⁶ Bizans Ordu savunmasında *thema* sistemi, savaş zamanı orduya katılmakla mükellef askerlere küçük tarım alanlarının verilmesinden ve oraya yerleştirilmesinden ibaretti. Bu topraklar babadan en büyük oğulla geçirdi. Doğu Roma imparatoru ve yazar Constantinus VII Porphyrogennitus ise, 10. yüzyıl ortalarında, *thema* birliklerinin dört gruba ayrıldığını ve her gruba dört yılda bir para ödendiğini yazmıştır. Büyük ihtimalle her üç veya altı yılda bir toplam askerlerin üçte biri veya altıda biri dönüşümlü olarak görev yaparlardı. İlk *Thema*'lar savunmak için belli bir birlik yerleştirilmiş bölgelerin isimleriydi. Optimaton *Thema* (Optimati), Obsikion *Thema* (Obsequium), Anatolikon, Armeniakon, Thrakesion *Thema* (Exerciti Orientalis, Armeniam ve Thracianus birlikleriydi) ve Bukellarion *Thema* (Bukellarii). Sonradan *thema*'lar çoğrafi yerlere göre isimlendirilmiştir.

ἐν ᾧ γέγονεν ἡ πρώτη μάχη πρὸς τοὺς στρατηγούς τῶν Περσῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ. Ἄνω δὲ παρεκτείνεται μέχρι τοῦ Δορυλαείου καὶ αὐτοῦ Κοτυαείου, ἐξ οὐπέρ ἐστὶν ὁ ὀνομαστότατος καὶ παλαιὸς ἐκεῖνος Αἰσωπος ὁ τὴν μυθοποιίαν πρῶτος εἰς τὸν βίον εἰσαγαγών, καὶ ἕως τῆς κωμοπόλεως Μηροῦ κατὰ ἀνατολάσ. Πρὸς δὲ τὰς δυσμὰς καταλήγει εἰς Ἄβυδον, πρὸς δὲ πλάτος ἀπὸ τοῦ Ῥυνδακοῦ ποταμοῦ καὶ μέχρι τῆς κωμοπόλεως τῆς καλουμένης Δοματεροῦ. Καὶ οὕτω μὲν τὸ Ὀψίκιον. Καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ εἶπομεν διὰ τὸ προπορεύεσθαι ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως καὶ καταρτίζειν καὶ διευθύνειν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ καὶ μονάσ. Εἰσὶ δὲ ἔθνη τὰ συμπληροῦντα τὸ Ὀψίκιον τοσαῦτα· Βιθνοί, Μυσοί, Φρύγες, Δάρδανοι, οἱ καὶ Τρῶες λεγόμενοι.

Makedonia'lı İskender'in Pers askerlerine karşı ilk savaşı burada oldu. Üst kısmı ise, Dorylaieion ve bizzat Kotyaeion'a kadar, burada ilk masalları yaratıp insan yaşamına sunan bu Aisopos bilinir ve eskidir, doğuya doğru Komopolis Meros'a değin uzanır. Batıya doğru ise Abydos'la sona erer/ sınırlanır. Uzunluğu Ryndakos Nehri'nden, Domateros olarak adlandırılan Komopolis'e kadar yayılır. Opsikion bu şekildedir. Onun adını kralın önünde giden, onun yollarını ve oturduğu yerleri düzenleyen ve onaran biri vasıtasıyla söyleriz. Opsikion'u şu uluslar oluşturur: Bithynia'lılar, Mysia'lılar, Phrygia'lılar, Dardanos'lar namı değer Troia'lılar.

Bithynia Eyaleti'ne Bağlı Episkopos'luk Merkezi: Kıyı Daskyleion?

Epiphanius Scr. Eccl.
Notitiae episcopatum 175-183
 Επαρχία Βιθυνίας· Μητρόπολις Νικομηδείας ἔχει ὑπ' αὐτὴν πόλεις ἧτοι ἐπισκοπὰς ἡ, οἷον
 τὸν Προύσης ἧτοι Θεουπόλεως
 τὸν Βασιλινουπόλεως
 τὸν Πραϊνέτου
 τὸν Ἀπολλωνιάδος
 τὸν Δασκυλίου
 τὸν Γάλλου
 τὸν Νεοκαισαρείας
 τὸν Κωλασίας ἧτοι Λόφων. κτλ.

Epiphanius Scr. Eccl.
Notitiae episcopatum 175-183
 Bithynia Eyaleti: Nikomedia başkentidir, bu kentin ardından gerçekte şu sekiz episkopos'luk kentine sayıptır,
 Prousa yani Theoupolis,
 Basilinopolis,
 Prainetos,
 Apollonias,
 Daskylon,
 Gallos,
 Neokaisareia,
 Kolasia yani Lophoi vd.

Bithynia Eyaleti'ne Bağlı *Consularius Kenti*: Kıyı Daskyleion?

Hierokl. *Synekdemos*

690. 3a Ποντική λᾱ. Ἐπαρχία
Ποντικῆς ᾱ, ὑπὸ κονσουλάριον, πό-
λεις ἰζ.

3b Βιθυνία

---

693. 1 Καισάρεια
2 Ἀπολλώνια
3 Δασκυλείον
4 Νεοκαισάρεια
5 Ἀδριανοί κτλ.

Hierokl. *Synekdemos*

690. 3a 31. harita Pontos'a aittir. Pontos
Eyaleti bir, *consularius* altında, 17 kente.

3b Bithynia

---

693. 1 Kaisareia
2 Apollonia
3 Daskyleion
4 Neokaisareia
5 Adrianoi v.d.

B.2 EPIGRAFİK BELGELER

B.2.1 Daskyleion ve Teritoryumunda Ele Geçen Epigrafik Belgeler

B.2.1.1 Phrygçe: Manes Yazıtı

Buluntu Yeri: Ergili/Daskyleion.

Ölçüler: Y. 1, 95 m; Alt G. 0, 62 m; Üst G. 0, 585 m; D. 0, 17 m; Rölyef y. 0,205 m.

Yayımlar: Gusmani-Polat 1999, 137-161.

Tarihleme: Daskyleion ve civarlarında ele geçen Phrygçe yazıtlardan daha eski olduğu düşünülmektedir.

Tanım: İnce taneli beyaz mermer stel üst kısma doğru incelmektedir. Figürlü betimlemenin altında Phrygçe üç satırlık yazıt kazınmıştır. Üst kısmı kırıktır. Rölyefin tam ortası yalnızca günümüze ulaşmıştır. Yan tarafları hasara uğradığından figürlerin bütünü taş üzerinde görünmemektedir. Sahnenin her iki tarafı 0,03 m kalınlığında plastik bir şerit/bantla sınırlandırılmıştır. Sahnenin bütün yüksekliğiyle kalan orta kısmı üst kenarında aynı kalınlıkta bir şerit/bantla kısıtlanmıştır. Bu şerit/bant kalan rölyefin üstünde ikinci bir rölyef alanının olması gerektiğini göstermektedir. Bundan ötürü katlı stel grubuna dahil edilir. Sahnede betimlenen figürler 0,05 m derinliğinde pürüzsüz bir yüzeyle silüet olarak yapılmış ve hiçbir plastik detay gözükmemektedir. Üzerinde uzanmış figürlerle kline neredeyse sahnenin ortasını ve büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bu stel uzun, ince ve yukarıya doğru incelen, katlı bir stel ve figürlerin silüet stiliyle karakterize edilen bu formuyla Daskyleion'da ve civar yerleşimlerde bulunan Anadolu-Pers stelleriyle büyük bir benzerlik sergilemektedir¹⁹⁸⁷.

1. [.]tat: Sipanes iyungidas manitos apelev porniyoy est[.]?

5 10 15 20 25 30 35 40

2. [..]xes va[?]knais manuka odeketoy meroske manes isyos tiv[?]

5 10 15 20 25 30 35 40

3. [?]nke devu[x]skv umnotan ordoineten mekos anivaşeti smanin[?]

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Yorum: Yazıtın içeriği hakkında net bir bilgi yoktur. İlk satır bir nebze anlaşılabilirken – ..*Manes'in torunu, İyung- un oğlu Manes?*– ikinci ve üçüncü satırlar karmaşık sentaks yapısı ve daha ziyade kelimelerin belirsiz semantiğinden ötürü anlaşılmamaktadır. Manes stelin kurucusu mu yoksa kendisine ithaf edilen bir stel mi olduğu belirsizdir. Bunun yanı sıra Manes'in mezar yazıtı olma ihtimali de söz konusudur. Ancak adının çok sık geçmesi tipik mezar yazıtlarında karşılaşılan bir durum değildir. Belki de yazıt Manes'in yaptığı işleri aktarmaktadır.

B.2.1.2 Phrygçe Bir Yazıt

Buluntu Yeri: Daskyleion'da Kösemtuğ Tümülüs kazısı esnasında ele geçmiştir.

Ölçüler: Taşın ölçüsü; Y. 140 cm; Üst G. 47, 5 cm; Alt G. 52 cm; azami K. 19 cm.

Yazıtlı alanın Y. 12, 2 cm; Harfin Y. 1,1 ile 3, 2 cm arası. Harf genişliği değişiklik arz etmektedir, metin sonlarına doğru genişliği artmaktadır.

Yayımlar: Bakır - Gusmani 1991, 157-164; ayrıca bk. Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999, 579; Bakır 2003, 13.

Tanım: Üzerine dört satırlık Phrygçe bir yazıt kazınmış Mermer bir blok. Sonraki zamanlarda mermerden yapılmış mezar kapısında eşik taşı fonksiyonuyla ikinci kez kullanılmıştır. Blok

¹⁹⁸⁷ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Gusmani-Polat 1999, 140-151.

ölçülü kesildiğinden yazıtın son dört satırı günümüze ulaşmıştır. Kapı menşetesinin dairesel yerleşimi bloğun sağ üstündeki birçok harfi tahrip etmiştir.

Tarih: M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısı.

1. stalake ^[1] cekm? [..]e?s?ke[.....]i?yo?[~ ⁴ harf]
2. d?x?s?i?[...]n? ^[1] e?ventnoktoy ^[1] emetetariyois
3. [~ ¹⁰ harf]y : yostumoy : cekmatin
4. [~ ¹¹ harf]atonkeyen ^{vac.}

Yorum: Yazıtın içeriği hakkında şimdilik kesin bir şey söylenmemektedir. Bununla birlikte M. Vassileva (1995, 27-34) ile C. Brixhe (1996, 125-147) bu bloğun Phyglerin baş tanrıçası Kybele adına kaleme alınması mümkün olabileceğini belirtmektedirler. Bundan yola çıkarak T. Bakır (2003, 13) Hisartep'e'de temellerini bulduğu Kybele Tapınağı'na sunulan bir adak yazıtı olabileceğini savlamaktadır.

B.2.1.3 Aramca: *El-nâf/Arnapes'in Mezarı*

Buluntu Yeri: Ergili'nin beş km güneyinde Aksakal'da ele geçmiştir. Şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Env. n° 5764.

Ölçüler: Y. 2, 88; Üst G. 0, 525; Alt G. 0, 58; Üst K. 0, 23.

Yayınlar: Stele hakkında açıklamalar için bk. Dolunay 1966, 97-111; Hanfmann 1966, 10-13; Akurgal 1966, 147-156; 1974, 363-368; Borchhardt 1968, 160-211; Bernard 1969, 17-28; Mobius 1971, 442-445; Dentzer 1982, 271-277; Nollé 1992, 11-16 taf. 1-2; Polat 1998, 29-35, lev. 2b; Coşkun 2005, 274-282.

Yazıtta ilişkin yorum için bk. Dupont-Sommer 1966a, 112-117; 1996b, 44-57; 1996c, 344-372; Cross 1966, 7-10; Delcor 1967, 301-314; Altheim - Stiehl 1968, 72-74; 469-472 fig. 23-26; Hanson 1968, 3-11; Teixidor 1974, 299-340; Gibson 1975, 157-158; 166 n° 37; Tuplin 1987a, 222; Lemaire 2001, 21-26.

Tarih: M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısı.

Tanım: İri taneli Prokonnesos mermerinden bir stel. Bizans mezarının yapımında ikinci defa kullanılmıştır.

1. 'LH SLMH ZY 'LNP BR 'ŞY
2. HW 'BD LNPŞH HWMYTK
3. BL WNBW ZY 'RH' ZNH
4. YHWH 'DH 'YŞ 'L Y'ML

Çeviri: 1. *Bunlar 'ŞY/Ashay oğlu El-nâf/Arnapes'in rölyefidir ya da bunlar (portre edilenler) El-nâf'in resmidir.*
2. *Bizzat kendisi kendi mezar stelinin yaptı. Yalvarıyorum*
3. *Bel ve Nabu'ya, her kim buradan geçerse,*
4. *Hiç kimse (benim mezarıma) zarar vermesin.*

Yorum: İlk editör A. Dupont-Sommer (1966b, 44-57) hatalı çeviri sonucunda stel üzerindeki sahnenin ticaret kervanı betimlediğine; arabayı da ticari eşyaları taşınmasını sembolize ettiğine yorumlamıştır. Kervanları koruması amacıyla tanrılar Bel ve Nabu'ya sunulan bir adak steli şeklinde değerlendirmiştir. F. R. Cross (1966, 7-30) yazıtı yeniden inceleyerek stelin bir mezar taşı olduğu sonucuna varmıştır.

El-nâf/Arnapes Daskyleion'daki mezar stelinin yanı sıra kendisine ait olduğu varsayılan mührüyle de belgelenmektedir¹⁹⁸⁸. Mührün üzerine dörtlüğe giden süvari betimlemesiyle birlikte Aramca fragman halinde olasılıkla *El-nâf/Arnapes'in* adı kazanmıştır¹⁹⁸⁹.

¹⁹⁸⁸ Mühür için bk. Balkan 1959, fig. 3 n° 29; Kaptan 2002 II, 100 vd. DS 76.

¹⁹⁸⁹ Röllig 2002 I, 205 vd. n° 8.

3. satırda geçen Yeni Babil tanrılarında Bel ile Nabu'ya ve onlara tapınım Daskyleion mühürleri üzerindeki ikonograflerde de betimlenmiştir¹⁹⁹⁰. Bel, kama ve üst alanda dört ışınıyla bir yıldızdan önce solda ayakta duran tapınan kişi betimlenmiştir. Resim bütün olarak ibadet eden bir kişinin somut temsilidir ve Babil mühürlerinin son serilerinden birine aittir. Daskyleion *bulla*'ları arasında diğer bir Babil stiline benzeyen bir insan figürünün sadece başı koruna gelmiştir¹⁹⁹¹.

B.2.1.4 Aramca: Pedāyāh'ın Mezar yazıtı

Buluntu Yeri: Ergili/Daskyleion.

Ölçüler: Mezar stelinin G. 1, 01 m; Y. 0, 64 m.

Yayınlar: Altheim-Stiel – Cremer 1985, 1-16; Lemaire 2001, 26-29.

Tanım: Kapı biçimli bir mezar stelinin üst kısmı olup, olasılıkla zamanında bir mezar tümülüsünün yanında diğer eserlerle birlikte durmaktaydı. Aramca yazıt kapı şekilli stelin üst sol yanına kazınmıştır.

1. Y
2. 'LH 'MTLH
3. ZY PDY HLH
4. 'NTM 'DYN
5. ŠLM YHWY
6. LKM W'NH
7. MH HT[....

Çeviri: *Bu Pedāyāh'ın mezar anıtıdır. Ona bunu Artama yaptırdı. Huzur içinde yatsın.*

Yorum: Üçüncü satırdaki Pedāyāh tipik bir Yahudi adyken; Artama'da Eski Persçe'de yaygın kullanılan isimlerden biridir. Metindeki problemlerin tamamı çözülmemesine rağmen, mezar sahibinin Yahudi dinine mensup yüksek tabakadan biri olduğu düşünülmektedir.

B.2.1.5 Aramca: Sultaniye Mezar Steli

Buluntu Yeri: Stel günümüz Aksakal'ın sekiz km kuzeydoğusunda Sultaniye Köyü'nde ikiye bölünmüş halde bulunmuştur. Köylülerin aktardığına göre, stel Sultaniye Köyü'nün yakınındaki Helvatepe diye bilinen mevkiden getirilmiştir. Şimdi Bursa Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Env. n° 8500.

Ölçüler: Y. 2,42; Üst Y. 0, 60; Alt Y. 0, 56; Üst K. 0,13; Alt K. 0, 115.

Yayınlar: Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 1-23; Nollé 1992, 19-22; Polat 1998, 9-15; Lemaire 2001, 29-32; Yıldızhan 2007, 173-184.

Tarih: M.Ö. VI. yüzyılın sonu.

Tanım: İnce grenli beyaz-gri mermerden bir stel. İki parça halinde korunmuş stel, üst kısımda anthemion, altında üç firizden meydana gelen sahneli bölüm ve üç satır aramca yazıtın yer aldığı gövdeden oluşmaktadır. Üstteki *anthemion* ve yukarıdan aşağıya daralan yapısı ve uzun gövdesi ile Attika, Samos ve Sardis'ten ele geçen *anthemion*'lu stellere benzemektedir¹⁹⁹².

1. ZNH SML' ZY 'D/RH 'MD/RD/RWŠ ZY 'RYBM
2. KZY HW TB 'BD WKN 'BD LH BMYT'
3. WKN 'RYBMTB WHMRZYLH

Çeviri: 1. *Bu Ariyabāma'nın .....nın(?) Addā'nın mezar stelidir.*

2. *O, iyi hizmet verdiği için, ölen kişiyi bu şekilde taktir etti.*

¹⁹⁹⁰ DS1: Kaptan 2002 I, 106 vd.; II, 3.

¹⁹⁹¹ DS179: Kaptan 2002 I, 106 vd.; II, 150.

¹⁹⁹² Polat 1998, 13 vd. dn. 54-56; Yıldızhan 2007, 176 vdd.

3. Ariyabāma da böylece iyi bir iş yapmış oldu. Masrafı kendisi karşıladı.

Yorum: Stelin seçkin bir Pers ad taşıyan Ariyabāma¹⁹⁹³ tarafından, Semitik bir isim olan Addā'nın (Hell.: Ἀδδαί ya da Ἀδδαίος) mezarı için kendi kesesinden yaptırıldığı belirtilmektedir. Ariyabāma, Addā'yı övmekte ve bu mezarı onun üstün hizmetlerinden ötürü değer bilirliliğini göstermek arzusuyla yaptığını dile getirmektedir. Ariyabāma ile Addā arasındaki ilişkinin belirlenmesi 'mrdwš ya da 'mdrwš kelimesinin okunmasına ve anlaşılmasına bağlıdır¹⁹⁹⁴. Bu amir-memur bağlantısını olabileceği gibi, akrabalık da söz konusu edilebilir. Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim (1983, 19-21) Ariyabāma'yı Daskyleion'daki Akhaimenid aristokratlarından biri ya da satrabın bizzat kendisi şeklinde değerlendirmektedir.

Aramca yazıtın üzerindeki alt alta duran üç resim panosunda ölü ziyafeti; cenaze alayı ve av sahneleri Pers kültürünün önemli ikonografik özelliklerini teşkil etmektedir. Pers adetlerinin temel öğretilerinden avcılık Anadolu-Pers mezar ikonografisinde sıklıkla betimlenmektedir. Av sahneleri Mezar sahiplerinin savaşçı vasıflarını ve aristokrat bir zümreye aitliklerini yansıtmaktadır.

B.2.1.6 Phrouarkhos Protagorides'in Apollon ve Asklepios'a Adağı

Buluntu Yeri: Daskyleion/Ergili.

Ölçüler: -

Yayınlar: R.-J. Robert 1976, 232-235; *SEG* XXVI 1336.

Tanım: Mermer bir stel.

Tarih: Hellenistik Dönem.

Πρωταγορίδ[η]ς Ἑκαταίου
φρουραρχήσα[ς ἐ]πὶ Διὸς ἵππαρχ[χέω]
Ἀπόλλωνι καὶ Ἀσκληπιῶνι
χαριστήριον.

Çeviri: *Hekataios'un oğlu Protagorides phrouarkhos'luk yaptıktan sonra, Zeus'un hipparkhos'u iken Apollon ve Asklepios'a şükranını sunmak için (dikti).*

B.2.1.7 İmparatorluk Merkezinde Ele Geçen Kral Yazıtları

Büyük bir bölümü Eski Persçe, Elamca ve Babilce olmak üzere üç dilde yazılan; aynı zamanda iki ve tek dilli şeklinde kaleme alınmış kral yazıtlarının geneli imparatorluk merkezi Persis'te Persepolis, Nakş-i Rüstem, Pasargadai kentlerinde; Elam'da Susa; Media'da Ekbatana (Hamadan) ve Behistan-Bisutun Kayalığı'nda ele geçmiştir¹⁹⁹⁵. Bu yazınsal zenginlik I. Dareios ile I. Kserkses'in egemenliğinde yoğunlaşmakta; I. Artakserkses'in (M.Ö. 465-425/424) hükümdarlığından itibaren azalmakta ve nerdeyse yalnızca tek dilde kaleme alınmaktadır¹⁹⁹⁶.

Kral yazıtları Daskyleion'nun kaydedilmesi açısından önem adetmektedirler. Gerçi bu belgelerde Ionia (*Yaunā*); Sardeis (*Sparda*); Armenia (*Armina*); Kappadokia (*Katpatuka*) adları doğrudan geçerken Daskyleion ismine rastlanmamaktadır. Bu çivi yazılı metinlerde "deniz kıyısındakiler ya da kıyı kentler" anlamına gelen Eski Persçe *tyaiy drayahyā*'nın¹⁹⁹⁷ Daskyleion'a tekabül ettiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla *tyaiy drayahyā*= τὰ πρὸς θάλασση

¹⁹⁹³ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 13 vdd.

¹⁹⁹⁴ Altheim-Stiehl - Metzler - Schwertheim 1983, 12; Nollé 1992, 22.

¹⁹⁹⁵ Wiesehöfer 2003, 27.

¹⁹⁹⁶ Wiesehöfer 2003, 27.

¹⁹⁹⁷ *Drayah*- "deniz", nominativ casusu *tyā* "o"; masculinum nominativ ve akusativ plurali ise *tyaiy* "onlar" dır. Kent 1953, 68; 186; 192; Schmitt 1972, 522 dn. 4.

ἔθνη= ἡ Δασκυλίτις σατραπεία formülasyonuna ulaşılmaktadır¹⁹⁹⁸. Bununla birlikte *tyaiy drayahyā* ibaresi Büyük Kral Dareios'a (*DB col. 6-7; DPe 2; DNa 3; DSe 3*) ile Kserkses'e (*XPh*) ait erk ve gönencin simgesi sayılan boyunduruk altındaki halklar ya da ülkelerin adlarının sıralandığı kral yazıtlarında geçmektedir.

Kral yazıtları tarihsel gerçekliği yansıtmakla birlikte belgelere kendi içinde bir düzen verilmeye çalışıldığında aralarında şaşkıncı derecede farklılığı ve birbirini tutmadığı saptanmaktadır. Örneğin *DB* kaya yazıtında halklar/ülkeler yirmi üç iken *DPe*'de yirmi beştir ve bu sayı yirmi dokuzun üzerine çıkmamaktadır. İonia ve İskitlerin çeşitli etnik grupları da hesaba katılırsa, otuz bir farklı halk kaydedilmektedir. Büyük olasılıkla Pers kaynaklarındaki kabartma resimleri veya oymalar resmi özellikli finansal ya da idari dokümanlardan ziyade krallığın yüceliğini gösteren propaganda amaçlı *dahyāva* (halklar/ülkeler)¹⁹⁹⁹ dizinidir.

DB col. 6-7= Dareios Behistan-Bisutun yazıtı (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 1. 12-17):

- 12 āha: adam: xšāyaθiya: amiy: Auzamazdā: xšaçam : manā: frābara: θ
13 ātiy: Dārayavauš: xšāyaθiya: imā: dahyāva: tyā: manā: patiyāiša: vašn
14 ā: Auramazdāha: adamšām: xšāyaθiya : āham: Pārsa: Ūvja: Bābiruš : A
15 θurā: Arabāya: Mudrāya: tyaiy: drayahyā: Sparda: Yauna: Māda: Armina: Kat
16 patuka: Parθava: Zraka: Haraiva: Uvārazmīy: Bāxtriš: Suguda: Gadāra: Sa
17 ka: θataguš: Harauvatiš: Maka: fraharavam: dahyāva: XXIII: θātiy:

DB col. 6-7= Dareios Behistan-Bisutun yazıtı (Kent 1953, 116-120 col. I. 6. 1. 12-17):

Kral Dareios söyler: Bana ait olan halklar/ülkeler bunlardır: Ahura Mazda'nın izniyle onların kralı oldum: Persis, Elam, Babil, Assur, Arabia, Mısır, deniz kıyısındakiler/kıyı kentler, Sardeis, İonia, Media, Armenia, Kappadokia, Parthia, Drangiana, Aria, Khorasmia, Baktria, Sogdiana, Gandara, İskitler, Sattagydia, Arakhosia ve Maka: Bütün hepsi yirmi üç ülkedir.

DPe 2= Dareios Persopolis (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18):

- 5 puça: Haxāmanišiya: thātiy: Dāra
6 yavauš: xšāyathiya: vašnā: Aurama
7 zdāhā: imā: dahyāva: tyā: adam
8 :adaršiy: hadā: anā: Pārsā: kā
9 rā: tyā: hacāma: atarsa: manā: bāj
10 im: abara: Ūvja: Māda: Bābiru
11 š: Arabāya: Aθurā: Mudrāy
12 ā: Armina: Katpatuka: Sparda: Ya
13 unā: tyaiy: uškahyā: utā: tya
iy: drayahyā: utā: dahyāva: t
14 yā: para: draya: Asagarta: Parthava :Zra
16 ka: Haraiva: Bāxtriš: Suguda: Uv
17 ārazmīy: θataguš: Harauvatiš: H
18 iduš: Gadāra: Sakā: Maka: θātiy

DPe 2= Dareios Persopolis (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18):

Ahuramazda'nın inayetiyle, benden korkan ve bana vergi/haraç getiren Pers halkıyla birlikte sahip olduğum halklar/ülkeler bunlardır: Elam, Media, Babil, Arabia, Assur, Mısır, Armenia, Kappadokia, Sardeis, anakara/kita İonia'lılar, deniz kıyısındakiler/kıyı kentler ve denizin ötesindeki/'Avrupa' İskitler, Sagartia, Parthia, Drangiana, Aria, Baktria, Sogdia, Khorasmia, Sattagydia, Arakhosia, Hindistan, Gandara, İskitler, Maka.

¹⁹⁹⁸ Schmitt 1972, 522-527; Klinkott 2005, 80.

¹⁹⁹⁹ *Dahyu-dahyāva* (nominativ tekil-plural) kavramının anlamı üzerine çok tartışılmıştır. Bazı modern yazarlar bu kavramı "ülke, eyalet, bölge"; bir kısmı ise, "ülkeler" ya da "halklar" veya "halklar, kavimler", "nüfus, halk" şeklinde çevrilmesini uygun görmüşlerdir (Kent 1953, 190; Cameron 1973, 48 vd.; Wiesehöfer 2003, 99).

DNa 3= Dareios Naqš-i Rustam (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30):

15 ça: θātiy: Dārayavauš: xšāya
 16 θiya: vašnā: Auramazdāhā: imā:
 17 dahyāva: tyā: adam: agarbāyam:
 18 apataram: hacā: Pārsā: adamšām:
 19 patiyaxšayaiy: manā: bājim: abara
 20 ha: tvašām: hacāma: athahya: ava: a
 21 kunava: dātām: tya: manā: avadiš:
 22 adāraiya: Māda: Úvja: Parθava: Harai
 23 va: Bāxtriš: Suguda: Uvārazm
 24 iš: Zraka: Harauvatiš: θataguš: Ga
 25 dāra: Hiduš : Sakā: haumavargā: Sa
 26 kā: tigraxaudā: Bābiruš: A
 27 θurā: Arabāya: Mudrāya: Armina
 28 :Katpatuka: Sparda: Yauna: Sakā:
 tyaiy: pa
 29 radraya: Skudra: Yaunā: takabarā:
 Putāy
 30.ā: Kūšiyā: Maciyā: Karkā: θātiy: D

DSe 3= Dareios Susa E (Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30)

14 ya: ciça: θātiy: Dārayavauš: XŠ:
 15 vašnā: Auramazdāhā: imā: dahy
 16 āva: tyā: adam: agarbāyam: apata
 17 ram: hacā: Pārsā: adamšām: pat
 18 iyaxšayaiy: manā: bājim: abara:
 19 tyašām: hacāma: aθahya: ava: aku
 20 nava: dātām: tya: manā: avadiš: a
 21 dāraya: Māda: Uja: Parθava: Haraiya:
 22 Bāxtriš: Suguda: Uvārazmiš
 23 : Zraka: Harauvatiš: θataguš: Maci
 24 yā: Gadāra: Hiduš: Sakā: haumava
 25 rgā: Sakā: tigraxaudā: Bābir
 26 uš: Aθurā: Arabāya: Mudrāya:
 27 Armina: Katpatuka: Sparda: Yaun
 28 ā: tyaiy: drayahyā: utā: tyai
 29 y: paradraya: Skudra: Putāyā:
 30 Kušiyā: Karkā: θātiy: Dāra

DNa 3= Dareios Naqš-i Rustam (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30):

Ahura Mazda'nın inayetiyle Persis'ten başka ele geçirdiğim halklar/ülkeler bunlardır; onlara hükmettim; onlar bana vergi/haraç getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar; benim yasalarım –onlar sınıksız bağlandılar: Media, Elam, Parthia, Aria, Baktria, Sogdiana, Khorasmia, Drangiana, Arakhosia, Sattagydia, Gandara, Hindistan, Amyrgia (haoma içen) İskitleri, Sivri Başlıklı İskitler, Babil, Assur, Arabia, Mısır, Armenia, Kappadokia, Sardeis, Ionia, denizin ötesindeki/'Avrupa' İskitler, Skudra (Trakya), 'Petasos?' giyen Ionia'lular (Makedonya?), Libya, Etiyopyalılar, Maka insanları ve Karia'lular.

* Sakā tigraxaudā'ların "Sivri Başlıklı İskitler" Herodotos'un (III. 92)'de Merkez Asya'da ikamet eden ve dokuzuncu *nomos* listesinde yer verdiği *Orthokorybantes* "Ὀρθοκορυβαυτίων" halkına tekabül ettiği düşünülmektedir (Wilson - Masson 1899, 130; Briant 2002, 173; Asher-Lloyd-Corcella 2007, 488).

* Yaunā takabarā'ya "Petasos giyen Ionia'lular/Makedonyalılar?" ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Rollinger 2006, 365-400.

* Skudra'ların Trakyalılarla özdeşleştirilmesine ilişkin bk. Szemerényi 1980, 23-26; Balcer 1988, 1-21; Briant 2002, 173.

DSe 3= Dareios Susa E (Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30):

Ahuramazda'nın inayetiyle Persis dışında ele geçirdiğim ülkeler bunlardır; onlara hükmettim; onlar bana vergi getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar; benim yasalarım –onlar sınıksız bağlandılar; Media, Elam, Parthia, Aria, Baktria, Sogdiana, Khorasmia, Drangiana, Arakhosia, Sattagydia, Maka insanları, Gandara, Hindistan, Amyrgia (haoma içen) İskitleri, Sivri Başlıklı İskitler, Babil, Assur, Arabia, Mısır, Armenia, Kappadokia, Sardeis, Ionia'lular, deniz kıyısındakiler/kıyı kentler ve deniz ötesindeki/'Avrupa' İskitler, Skudra (Trakya), Libya, Ethiopia'lular ve Karia'lular.

XPh= Kserkses Persepolis H (Kent 1953, 150-152, 3. 18-28):

1. бага\ vazraka\ Auramazdâ \ hya\ imâm\ bûm
2. im \ adâ \ hya \ avam \ asmânâ \ adâ \ hya
3. \ martiyam \ adâ \ hya \ šiyâtîm \ adâ \
4. martiyahyâ \ hya \ Xšayâršâm \ xšâyathi
5. yam \ akunauš \ aivam \ parunâm \ xšâyath
6. iyam \ aivam \ parunâm \ framâtâram \ ada
7. m \ Xšayâršâ \ xšâyathiya \ vazraka \ xšâyâ
8. thiya \ xšâyathiyânâm \ xšâyathiya \ dahy
9. unâm \ paruv \ zanânâm \ xšâyathiya \ ah
10. yâyâ \ bumiyâ \ vazrakâyâ \ dûraiyya \ a
11. piy \ Dârayavahauš \ xšâyathiyahyâ \ puça
12. \ Haxâmanišiya \ Pârsa \ Pârsahyâ \ puça
13. \ Ariya \ Ariyaciça \ thâtiy \ Xšayâršâ
14. \ xšâyathiya \ vašnâ \ Auramazdahâ \ imâ \
15. dahyâva \ tyaišâm \ adam \ xšâyathiya \ âh
16. âm \ apataram \ hacâ \ Pârsâ \ adamšâm \
17. patiyaxšayaiy \ manâ \ bâjîm \ abaraha \ t
18. yašâm \ hacâma \ athahiya \ ava\ akunava\ d
19. âtam \ tya \ manâ \ avadiš \ adâraya \ Mâda
20. \ Uja\ Harauvatiš \ Armina \ Zraka \ Parthava
21. \ Haraiva \ Bâxtriš \ Sugda \ Uvârazmi
22. š \ Bâbiruš \ Athurâ \ Thataguš \ Sparda
23. \ Mudrâya \ Yaunâ \ tya \ drayahiyâ \ dâ
24. rayatiy \ utâ \ tyaiy \ paradraya \ dârayat
25. iy \ Maciyâ \ Arabâya \ Gadâra \ Hiduš \
26. Katpatuka\ Dahâ\ Sakâ \ haumavargâ \ Sakâ
27. \ tigraxaudâ \ Skudrâ \ Âkaufaciyâ \ Putâyâ
- \ Karkâ \ Kušiya \ thâtiy \ Xša

XPh= Kserkses Persepolis H (Kent 1953, 150-152, 3. 18-28):

Ahuramazda'nın inayetiyle Persis'ten başka kralı olduğum diğer ülkeler bunlardır; onlara hükmettim; onlar bana vergi/haraç getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar; benim yasalarım –onlar sınımsız bağlandılar (DNA 18-22): Media, Elam, Arakhosia, Armenia, Drangiana, Parthia, Aria, Baktria, Sogdiana, Khorasmia, Babil, Assur, Sattagydia, Sardeis, Mısır, Ionia, deniz kıyısındakiler/kıyı kentler ve denizin ötesindeki halklar/ülkeler, Maka insanları, Arabia, Gandara, Sind, Kappadokia, Dahae, Amyrgia (haoma için) İskitleri, Sivri Başlıklı İskitler, Skudra, Akaufaka insanları, Libya, Karya ve Ethiopia.

B. 3. Attika Delos Deniz Birliği Tributum Listeleri: Hellespontos Bölgesi

Buluntu Yeri: Atina *akropolis*'inde ele geçmiştir.

Tanım: Atina akropolünden ele geçen ve Delos-Attika Deniz Birliği üyelerinin ödediği vergileri içeren listeler, mermer bloklara Attika lehçesinde ve *stoikhedon* olarak yazılmıştır.

Yayınlar: Meiggs 1984⁶, 539-561; *IG I* 281; 282; *SEG V* 1; *IG I³* 259 (M.Ö. 454/453); 261 (M.Ö. 452/451); 263 (M.Ö. 450/449); 278 (M.Ö. 434/433); 279 (M.Ö. 433/432); 281 (M.Ö. 430/429); 282 (M.Ö. 429/428) *ATL* 1: 259 (M.Ö. 425/424); Corsten 1988, 64-65 dn. 44; Maffre 2003, 119-126.

M.Ö.	453	452	451	450	449	448	447	446	445	444	443
TROYA											
1. Λαμπώνεια	1000	..	..	(1000)	..	..	1000	[(1000)]	1000	1000	1000
2. Τενέδιοι	..	..	4.3000	..	{2.5280}	..	x	{2.5280}	..	4.300	(4.3000)
					{1.3720}			{3240}			
								{2160}			
								{2160}			
3. Νεάνδρεια	2000	..	2000	(2000)	2000	..	..	..	2000	(2000)	..
4. Κεβρήνιοι	3	..	..	..	1.2700	..	[3]	[3]	..	..	..
5. Σκάψιοι	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..
6. Βηρύσιοι υπό τῆ Ἰδῆ											
7. Γεντίνιοι	1000	..	1000	..	(1000)	..	1000	[(1000)]	1000	..	..
8. Αἰχειοί	..	..	500	..	500	..	500	500	500	(500)	500
	..	..	400	[400]	..	..	..	..	..	..	..
HELLESPONTOS:											
Asya Kivisi											
9. Σιγείτης	..	..	..	..	1000	..	760	{1000}	..	(1000)	..
								{240}			
10. Δαρδανῆς	..	..	..	1.3000	2760	..	2760	{[(1)]}	..	(-)	(-)
								{3240}			
11. Αβυδηνοί	[4.2260]	..	..	(-)	[(-)]	..	(-)	{-}	..	4.0315	(-)
								{-}			
12. Αρισβαῖοι	..	[2]	..	..	..	..	..	..	..	..	..
13. Παλαιπερκώσιοι	..	..	..	500	..	..	(500)	500	500	(500)	500
14. Περκώσιοι	..	..	1000	1000	..	..	1000	[(1000)]	1000	1000	1000
15. Λαμψακηνοί	..	(12)	..	12	12	..	5200	{(-)}	..	..	(-)
								{3600}			
16. Παισηνοί	..	..	1000	1000	..	..	1000	[(1000)]	[1000]	(1000)	..
HELLESPONTOS:											
Anrupa Kivisi											
17. Αλωποκοννήσιοι	..	..	(-)	..	3240	..	..	..	(-)	[(-)]	(-)
18. Χερρονησίται	18	18	18	..	13.4840	..	..	(-)	..	[(-)]	(-)
19. Λιμναῖοι	..	..	..	..	..	..	..	2000	(-)	[(-)]	[(-)]
20. Ἐλαιούσιοι	..	..	..	..	..	..	..	3000	(3000)	(3000)	3000
21. Μαδύτιοι	..	..	..	..	..	..	..	..	..	[(-)]	(-)
22. Σήστιοι	..	..	..	..	..	..	..	..	(-)	(-)	(-)
PROPONTIS:											
Asya Kivisi											
23. Παριανοί	I	I	..	..	..	..	..	..	(-)	..	(-)
24. Πριαπῆς	..	..	500	..	..	..	(500)	500	500	500	..
25. Ἀρπαγιοί	..	..	..	..	..	..	300	[(300)]	..	(300)	(300)
26. Ζέλεια	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
27. Κυζικηνοί	..	..	(-)	..	[(-)]	..	..	4320	..	..	..
28. Ἀρτακηνοί	(2000)	..	2000	..	[(2000)]	..	..	..	(2000)	..	2000
29. Προκοννήσιοι	..	..	(-)	..	[(-)]	..	..	..	(-)	..	(-)
30. Δασκύλειον	500	..	(500)	..	500	..	..	..	..	..	..

31. Βουλλειανοί	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
32. Κιανοί	1000	..	..	..	..	..	[1000]	1000	..	1000	1000
33. Καλλιπολίται	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
34. Βύσβικος	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
35. Μυσοί	2000	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
36. Άστακηνοί	1.3000	1.3000	..	..	1000	..	..	..	..	1000	[1000]
37. Χαλχηρόνιοι	..	..	7.3010	..	3	..	9	9	..	9	(9)
PROPONTIS:											
Άνγυρα Κίγισι											
38. Τυρόδιζα	..	..	1000	..	..	..	..	..	500	500	..
39. Νεάπολις	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
40. Διδυμοτειχίται	1000	1000	..	..	..	..	1000	(1000)	1000	..	..
41. Περίνθιοι	..	..	(-)	..	{3.4930}	..	..	..	..	..	(10)
					{6.1070}						
42. Δαυνιοτειχίται	..	..	(-)	..	..	..	[(1000)]	1000	1000	100	..
43. Σηλυμβριανοί	..	..	..	(-)	[6]	..	6	(6)	..	(-)	(-)
44. Βυζάντιοι	..	..	(-)	..	15	..	X	[-]	..	..	[-]
								4.4800			
								3.5840			
45. Εύρυμαχίται?	..	..	..	..	..	..	1000	1000	..	..	..
Μ.Θ.	442	441	440	439	438	437	436	435	434	433	432
TROYA											
1. Λαμπώνεια	(1000)	1000	1000	1000 ²	..	..	..	..	abs	(1400) ²	1400 ²
2. Τενέδιοι	(2.5280)	2.5280	2.5280	[2.5020]	..	..	..	..	(2.5280)	..	2.5280
3. Νεάνδρεια	abs.	2000	[2000]	2000	..	..	..	..	abs.	..	[2000]
4. Κεβρήνιοι	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
5. Σκάψιοι	abs.	abs.	1	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
6. Βηρύσιοι υπό τῆ Ἰδῆ	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
7. Γεντίνιοι	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
8. Ἀζειοί	abs.	400	..	..	..	..	..	..	(400)	..	400
HELLESPONTOS:											
Άσβα Κίγισι											
9. Σιγεῖης	100	1000	1000	1000	..	..	..	..	(1000)	..	[(1000)]
10. Δαρδανῆς	(1)	1	1	1 ²	..	..	..	..	(2.5280)	..	1
11. Ἀβυδηνοί	(-)	4	4	4	..	..	..	..	(-)	(-)	6
12. Ἀρισβαῖοι	[(2)]	2	2	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
13. Παλαιπερκώσιοι	500	[(500)]	500	500	..	..	..	..	abs.	{.}	[1500]
14. Περκώσιοι	1000	1000	..	1000	..	..	..	..	abs.	{.}	{.}
15. Λαμψακηνοί	(12)	12	12	..	..	..	..	..	(434)	..	x
16. Παισηνοί	abs.	abs.	1000	1000	..	..	..	..	(1000) ²	..	1000
HELLESPONTOS:											
Άνγυρα Κίγισι											
17. Ἀλωποκοννήσιοι	(1000)	1000	1000	[1000]	..	..	..	..	2000	..	[2000]
18. Χερρονησίται	[(1)]	1	1	1	..	..	..	..	1	..	[1]
19. Λιμναῖοι	[(500)]	500	(500)	[(500)]	..	..	..	..	500	..	1000 ²
20. Ἐλαιούσιοι	3000	[3000]	(3000)	[(3000)]	..	..	..	..	3000	..	[(3000)]
21. Μαδύτιοι	[(500)]	500	500	[500]	..	..	..	..	2000	..	[2000]
22. Σήστιοι	[(500)]	500	500	[500]	..	..	..	..	1000	..	[(1000)]
PROPONTIS:											
Άσβα Κίγισι											
23. Παριανοί	(2000)	2000	(2000)	2000	..	..	..	..	I	..	I
24. Πριαπῆς	abs.	500	500	500	..	..	..	..	(500)	..	[(500)]
25. Ἀρπαγίανοι	(300)	300	300	300	[300]	..	..	..	(300)	..	(300)
26. Ζέλεια	abs.	abs.	(-)	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.

27. Κυζικηνοί	9	9	9	..	9	..	..	..	(9)	..	9
28. Άρτακηνοί	2000	2000	2000	..	[2000]	..	..	..	2000	..	2000
29. Προκοννήσιοι	3	3	3	..	..	..	..	..	(3)	..	(3)
30. Δασκύλειον	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	(500) ²	[500]
31. Βουλλειανοί	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	3000
32. Κιανοί	abs.	1000	..	1000	..	..	..	..	(1000)	..	[(1000)]
33. Καλλιπολίται	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	1000 ⁴	1000 ⁴
34. Βύσβικος	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	3000 ⁵	..
35. Μυσοί	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
36. Άστακηνοί	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
37. Χαλχηδόνιοι	(9)	9	9	9	[9]	..	..	..	(-)	(6) ²	6
<u>PROPONTIS:</u>											
<u>Avrupa Kivisi</u>											
38. Τυρόδιζα	abs.	abs.	..	..	..	..	..	..	abs.	..	abs.
39. Νεάπολις	abs.	300	[(300)]	300	[300]	..	..	..	abs.	..	[300]
40. Διδυμοτειχίται	(1000)	1000	1000	1000	..	..	..	..	(1000)	..	1000
41. Περίνθιοι	10	10	[10]	..	10	..	..	..	(10)	..	10
42. Δαυνιοτειχίται	(1000)	1000	1000	1000	..	..	..	..	(1000)	..	1000
43. Σηλυμβριανοί	(5)	5	..	..	[5]	..	..	..	900	..	900
44. Βυζάντιοι	15.4300	15.4300	15.0460	..	..	..	..	..	(-)	..	18.1800
45. Εύρουμαχίται?	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	abs.
Μ.Ο.	431	429	428	A9	420						
<u>TROYA</u>											
1. Λαμπώνεια	..	1400	..	(-)	..						
2. Τενέδιοι	2.5280	2.5280	2.5280	2.5280	(-)						
3. Νεάνδρεια	2000	(-)	..	(-)	..						
4. Κεβρήνιοι	..	..	..	..	..						
5. Σκάψιοι	..	..	..	..	..						
6. Βηρούσιοι υπό τῆ Ἰδῆ	..	..	..	(-)	..						
7. Γεντίνιοι	..	..	..	..	..						
8. Άζειοί	..	400	..	..	..						
<u>HELLESPONTOS:</u>											
<u>Asva Kivisi</u>											
9. Σιγείης	1000	1000	..	(-)	..						
10. Δαρδανῆς	(1)	[4080] 1920	(?)	..	..						
11. Άβυδηνοί	..	5.3260	(?)	..	..						
12. Άρισβαῖοι	..	[2740] (-)	..	..	..						
13. Παλαιπερκάσιοι	{ . }	500	..	(-)	..						
14. Περκάσιοι	{ . }	1000	..	(-)	..						
15. Λαμψακηνοί	..	10.2700	(?)	..	..						
16. Παισηνοί	..	[1.2820] 1000	..	(-)	..						
<u>HELLESPONTOS:</u>											
<u>Avrupa Kivisi</u>											
17. Άλωποκοννήσιοι	[(2000)]	[(-)] 1500+	[(80)] 1920	(-)	..						
18. Χερρονησίται	[(1)] (1000)	..	..	..	..						

19. Λιμναῖοι		..	(-)		
20. Ἐλαιούσιοι	[(3000)]	1080	(-)		
21. Μαδύτιοι	[2000]	[1920]	1920	..	..
		[80]	[(80)]		
22. Σήστιοι	[(1000)]	1920	1920	(-)	2000
		..	1000	..	..
<u>PROPONTIS:</u>					
<u>Asva Kivisi</u>					
23. Παριανοί	[(I)]	2100	(?)	(-)	..
	..	[3784]			
24. Πριαπιῆς	300	(500)	..	(-)	..
25. Ἀρπαγίανοι	..	300	300	..	..
26. Ζέλεια	9	..	..	..	..
27. Κυζικηνοί	2000	8.3500	8.1680	..	..
28. Ἀρτακηνοί	3	[1920]	4320	(-)	..
29. Προκοννήσιοι	..	2000	2000	..	..
30. Δασκύλειον	(3000)	3	3	(-)	..
31. Βρυλλειανοί	1000	500	..	(-)	..
32. Κίανοι	[1000] ⁴	3000	..	..	..
33. Καλλιπολίται	..	1000	..	(-)	..
34. Βύσβικος	..	1000	..	(-)	..
35. Μυσοί	..	(-)	..	(-)	..
36. Ἀστακηνοί	(6)	..	..	..	..
37. Χαλχηρόνιοι		..	..	..	..
		5. 5100	5. 5100		
<u>PROPONTIS:</u>					
<u>Avrupa Kivisi</u>					
38. Τυρόδιζα	..	..	..	(-)	..
39. Νεάπολις	..	(-)	..	(-)	..
40. Διδυμοτειχίται	(1000)	1000	..	(-)	..
41. Περίνθιοι	X	10	..	..	..
42. Δαυνιοτειχίται	(1000)	2.4000	..	..	2
43. Σηλυμβριανοί	(900)	9	..	..	..
44. Βυζάντιοι	..	21.4740	15.90	..	..
		[8.9004]			
45. Εὐρυμαχίται?	..	..	..	..	..

Tabloda kullanılan kısaltmaların açılımı şu şekildedir:

- ( ) haraç tamamlaması.
[ ] kent tamamlaması.
[( )] hem haraç hem de kentin tamamlaması.
X kotası kısmen korunmuş, düzensiz ödemeleri gösterir.
abs. tüm levhada yok.

C.4.1 Daskyleion *Bulla*/Mühürler Üzerine Kazınmış Babil ve Aramca Çivi Yazıtları

E. Akurgal önderliğinde 1954-1955 yılında Daskyleion'da yürütülen kazı çalışmaları esnasında hasara maruz kalmamış 406 tam ve 185 tane fragman halinde *bullae* ele geçmiştir²⁰⁰⁰. Bir yangın tabakasına ait olan bu buluntular şimdi Bandırma Müzesi'nde yer almaktadırlar.

Daskyleion *bullae*'lerinden ikisi Kserkses'e; ikisi de Artakserkses'e olmak üzere dördü Pers imparatorlarına aittir. Kral adının geçtiği mühürlerden yalnızca bir numaralı *bullae* Akhaimenid Saray Stiliyle birebir benzerlik sergilemektedir. Her ne kadar diğerleri ikonografileri ve stilleriyle saray sanatına yakınlık sergilese de, Persepolis mühürleri tam bir paralellik göstermez²⁰⁰¹. İki numaralı Kserkses mühründe kökü Assurlara kadar dayanan kahramanlık söylencesinin tasvir edildiği tipik Pers ikonografisi tema edilmiştir. Aralarında testimonia'daki 5-10; 16 numaraların da yer aldığı toplam otuz Daskyleion *bullae*'sında bu konu işlenmiştir²⁰⁰². Bu betimlemelerde Pers kahraman efsanevi bir yaratık ile mücadele halindedir. İki efsanevi yaratık arasında ayakta onları dizginler vaziyette; yani onlara egemen pozisyonda tasvir edilmektedir²⁰⁰³. Artakserkses mühürlerinde Persepolis rölyeflerinde sıklıkla belgelenen kral kabul sahnesi söz konusudur.

Daskyleion kral mühürlerinden sadece bir numaralı *bullae* çift dilde –Eski Persçe ve Babilce– yazılmış; geriye kalanlar ise, Eski Persçe dir. Silindir ya da damgalı mühürler üzerindeki on iki yazıt ise, okunabildiği ve anlaşılabilirdiği kadarıyla unvan ve baba ismine değinilmeden salt sahiplerinin adlarını taşımaktadırlar. Nadiren Sami kökenli aitlik -/ preposition'u (ön eki) kullanılır (n° 6; 7[?]; 11). Eski Pers orijinali adlar oldukça yaygındır (n° 5; 6; 7[?]; 11[?]; 14). Gerçi bu olağan üstü bir durum değildir. Zira Daskyleion'un satraplık merkezi olması Pers elit tabakasının dikkatini üzerine çekecek cazip bir yerdir. Satraplığın önemli idari memuriyetlerinde hizmet veren Perslere de ait olması oldukça olasıdır. Keza Akhaimenid imparatorluğunda genellikle resmi idari görevleri Perslerin hatırı sayılır aile üyeleri icra etmekteydi. Sekiz numaradaki mührün sahibi olasılıkla Sami kökenli ve Daskyleion'da ele geçen mezar yazıtında²⁰⁰⁴ bahsi edilen aynı kişi olmalıdır²⁰⁰⁵.

²⁰⁰⁰ Akurgal 1956a, 23; 50; Balkan 1959, 124; Kaptan 2002 I, 2.

²⁰⁰¹ Kaptan 2002 I, 3.

²⁰⁰² Kaptan 2002 I, 57 vdd. (DS 3; 9-13; 15-19; 24-28; 30-43).

²⁰⁰³ Kaptan 2002 I, 55-57.

²⁰⁰⁴ Teixidor 1974, 299-340; Gibson 1975, 157-158; 166 n° 37; Tuplin 1987a, 222; Lemaire 2001, 21-26.

²⁰⁰⁵ Gibson 1975, 157-158 n° 37; Röllig 2002 I, 209.

C.4.1.1 Eski Persçe ve Babil Kuneiform Yazılı Kserkses *Bulla*'sı

Tanım: Bu silindir mühür üç *bulla* üzerine damgalanmıştır (DS 2. 1-3). Mühürde yüzleri birbirine dönük, ön bacaklarını ileri doğru uzatmış iki sphenks; başlarının üstünde ise, bir kanatlı disk tasvirleri betimlenmiştir. Sol kısmı bir palmiye ile sağ tarafta ise çift dili çivi yazıt ile sınırlanmıştır. Daskyleion *bulla*'ları arasında çift dilde kazıldığı bilinen tek örnektir. Env. n° Erg. 250+251.

K(aptan) Levha: 5-8.

Mühür Ölçüsü: Y. 2. 60 cm.

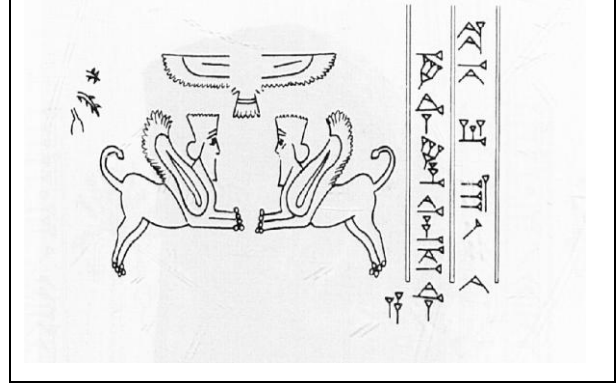
Yayınlar: Schmitt 2002 I, 194 SXg; Kaptan 2002 II, 3 DS 2.

Stil: Akhaimenid Pers Saray stili²⁰⁰⁶.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Eski Persçe ve Babil kuneiform yazıtı.

[a-d-m :] [x-š-y]-[a]-[r-š]-a: [XŠ]¹
/adam Xšayaršā xšāyaθtiya/
[a-na-ku] m^hi-si-'-ar-ši šarru¹
/adam Rtaxšačā xšāyaθtiya/
“Ben Kserkses, kral”.

C.4.1.2 Eski Persçe Çivi Yazılı Kserkses *Bulla*'sı

Tanım: Sahne ortasında yüzü sağa dönük ayakta duran Pers kahramanı sol eliyle karşısında şahlanmış vaziyetteki aslan-*griphon*'un boynuzundan kavrayıp onu dizginler vaziyettedir. Sağ elinde ise, arkaya doğru bir hurma ağacı yaprağının alt hizasından ucu aşağıya bakar halde geniş bir kama tutmaktadır. Pers saray cüppesi/resmi kıyafeti giymiştir, arkasında bir ok kılıfı ve yay taşımaktadır. Figürlerin sağında ve solunda birer palmiye ağacı tasvir edilmiştir. Sahne iki yanda dikey kazılmış yazıtlarla bezenmiştir. Env. n° Erg. 5, 2.

K(aptan) Levha: 9-46.

Mühür Ölçüsü: Y. 2. 30 cm.

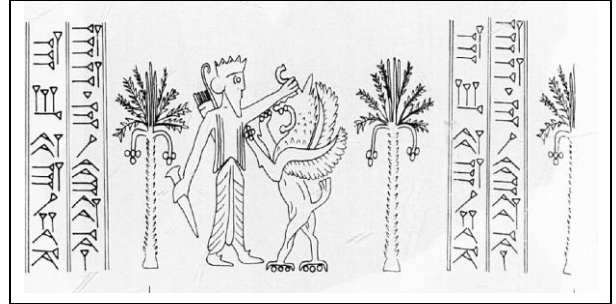
Yayınlar: Schmitt 2002 I, 196 SXf; Kaptan 2002 II, 5 DS 3.

Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: İki satırdan oluşan Eski Persçe.

a-d-m : x-š-y-
a-r-š-a : XŠ
/adam Xšayaršā xšāyaθtiya/
“Ben Kserkses, kral”

C.4.1.3 Eski Persçe Çivi Yazılı Artakserkses *Bulla*'sı

Tanım: Yüzü sağa dönük tasvir edilen kral, başında *tiara*'sıyla ve resmi kraliyet elbisesiyle tahtta oturur vaziyettedir. Sağ elini maiyetini selamlar bir jestle kaldırmakta; sol elinde ise, *lotos* çiçeği tutmaktadır. Kral ve huzurundakiler arasında iki tütsü yanmakta (buhurdanlık), üst kısımdaki boş alanda bir kanatlı disk resmedilmektedir. Buhurdanlıkların arkasında üç erkek durmaktadır. Önde kısa sakalı kişi bir tunik (?), pantolon ve yüksek kubbeli bir başlıkla betimlenmiştir. Sağ elini ağzına doğru kaldırmıştır. Arkasındaki şahıs ise, uzun sakallı olup üzerinde silindirik başlık, geniş kollu ve uzun Akhaimenid kraliyet elbisesiyle tasvir edilmiş-

²⁰⁰⁶ Akhaimenid Pers Saray stili kavramı imparatorluk merkezindeki saray *bulla*'larının neredeyse bire bir taklit edildiğini dile getirmek amacıyla kullanılmaktadır (Kaptan 2002 I, 2; 107).

tir. Yanındaki diğer figürlerden daha uzundur. İki eliyle bir mızrak (?) tutmaktadır. Bunu bir başka figür takip etmektedir. Ne var ki, *bulla*'nın sol kısmının bitimindeki silüet belirsizdir. Üçüncü şahsın omuz ve başının arka tarafı korunmuştur. İmparatorun başının üstünde Eski Persçe kralın adı kazanmıştır. *Bulla*'nın sağ kısmında kralın arkasında ayakta duran iki hizmetli figürü bulunmaktadır. Her ikisi kısa sakallı, pantolon ve yüksek kubbeli bir başlıkla tasvir edilmişlerdir. Sol köşedeki muhtemelen içinde yay olan bir kılıfı; önündeki ise bir havlu ve kralın başının üzerine doğru uzattığı sinek kovucuyu tutmaktadır. Env. n° Erg. 56+57+58.

K(aptan) Levha: 47-59.

Mühür Ölçüsü: Y. 2. 80 cm.

Yayınlar: Schmitt 2002 I, 197 SA¹a; Kaptan 2002 II, 50 DS 4 (1-12).

Stil: Pers koine stili.

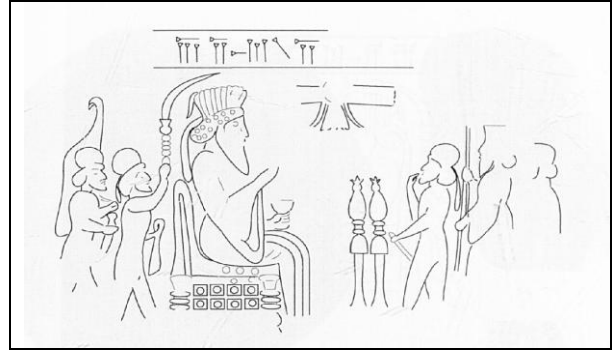
Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Eski Persçe.

a-d-m : [a¹]-[r-t-x-š-ç-a: XŠ]

/adam Rtaxšaça xšāyaθtiya/

“Ben Artakserkses, kral”

C.4.1.4 Kuneiform Yazılı Artakserkses *Bulla*'sı

Tanım: Üst sol köşe ve *bulla*'nın sağ tarafında küçük bir şerit kırılmıştır. Yoğun bir ateşe maruz kaldığından yüzeyi aşırı aşınmış ve çatlamıştır. Rengi kahverenginden koyu kahveye doğru değişmektedir. Arkası düzdür, papirüs baskısıyla ip deliği gözükmemektedir. Kralın büstü, başı, saç lüleleri ve *tiara* iyi şekilde korunagelmışken; ancak tasvirlerin geri kalan kısmı neredeyse yitiktir. Önceki Artakserkses *bulla*'sıyla büyük benzerlik sergileyen bu mührün sağ kısmındaki silüetler silik ve belirsizdir. Kral yüzü sağa dönük, başında *tiara*'sıyla ve resmi kraliyet elbisesiyle tahtta oturur vaziyette tasvir edilir. Sağ elini maiyetini selamlar bir jestle kaldırmakta; sol elinde ise, *lotos* çiçeği tutmaktadır. Üst kısımdaki boş alanda kanatlı disk resmedilmektedir. İmparatorun başının üstünde Eski Persçe kralın adı kazanmıştır. *Bulla*'nın sağ kısmında kralın arkasında ayakta duran bir hizmetli figürü bulunmaktadır. Kısa sakallı ve yüksek kubbeli bir başlıkla tasvir edilmişlerdir. Sol elinde bir havlu; sağ elinde ise, kralın başının üzerine doğru uzattığı sinek kovucuyu tutmaktadır. Artakserkses *bulla*'ları dışında üzerinde benzer motiflerin işlendiği; ancak yazıya yer verilmeyen on *bulla* daha bilinmektedir (bk. Kaptan 2002 II, 50-55 DS 4.1-12). Env. n° Erg. 464.

K(aptan) Levha: 50-51.

***Bulla*'nın Ölçüsü:** Y. 4. 50 cm; G. 3. 95 cm; D. 0. 72 cm.

Mührün Ölçüsü: Y. 2. 50 cm.

Yayınlar: Schmitt 2002 I, 197 SA¹b; Kaptan 2002 II, 52 DS 4. 3.

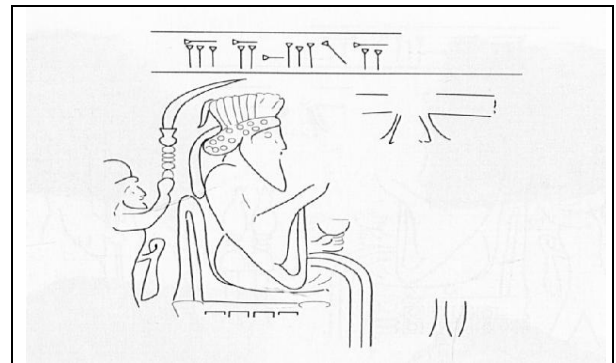
Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Eski Persçe.

[a-d¹]-m : [a¹]-[r-t-x-š-ç-a: XŠ]

/adam Rtaxšaça xšāyaθtiya/

“Ben Artakserkses, kral”

C.4.1.5 Aramca Yazılı *Bulla*'lar: Mahibouzana'nın Mührü

Tanım: Ateş *bulla*'nın aşınmasına; küçük çatlaklara maruz kalmasına; hamurun koyu kahve-rengine dönüşmesine yol açmıştır. Betimlemenin sol üst tarafı mührün oval sınıрыyla kesildiğinden mührün tepesi köşe üzerindeki taslak alanın küçük kısmına taşmıştır. Arka yüzü düzdür, papirüs ve ip damgası izlenebilmektedir. Mühür baskısında kanatlı aslanı boğazından kavrayan ve sağ elinde kama (?) tutan kahraman tasvir edilmektedir. Şaha kalkmış aslan arka sağ ayağı zeminde sol ayağı kalkık halde kahramanı iterken ön ayaklarını kaldırmış pozisyonda betimlenmiştir. Hayvanın sırtının üzerinde anormal bir çıkıntı vardır. İki figür arasında dikey olarak yazılmış bir satırlık yazıt yer almaktadır. Env. n° Erg. 255.

K(aptan) Levha: 91-92.

Bulla Ölçüsü: Y. 2. 00 cm; G.1. 80 cm; D. 0. 4 cm.

Mühür Ölçüsü: Y. 1. 60 cm.

Yayınlar: Balkan 1959, 128 fig. 3, n° 27; Akurgal 1961, 121; Lemaire 2001, 33 n° 2; Röllig 2002 I, 198-199 n° 1; Kaptan 2002 II, 64 DS 16.

Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Damga.

Yazıt: Aramca Yazıt.

𐎠 𐎢 𐎧 𐎡𐎹

MHYBWZN

Yorum: Adın anlamı Pers paradigmaları baz alınarak izah edilmeye çalışılmıştır. *Mhy*-tekabül eden ismin ilk kısmı örneğin *māhī, ay tanrısıdır. *Mhyprn* ismiyle de bir paralellik kurulabilir. İkinci kısmı ise, Pers kökenli olduğundan, Hellence Μαίβουξάνης'e karşılık gelen *bauğana'la özdeşleştirilir. Dolayısıyla bu şahsın adı "Ay Tanrı'sına hizmet eden" manasına gelmektedir (Röllig 2002 I, 198-199).

C.4.1.6 Sogdia/Sagari'nin Mührü

Tanım: Silindir mühür baskısının bütünü *bulla* üzerinde korunagelmemiştir. Gene de damga açıkça anlaşılabilenekte; yazıtın tamamı ise, herhangi bir hasara maruz kalmamıştır. Sağ profilde Pers kahraman sol eliyle şaha kalkmış aslan-*griphon*'un boynuzundan kavrar; diğer elindeki hançeri bu yaratığın göğsüne saplar vaziyette tasvir edilmiştir. Aslan saldırmak için sağ ön ayağını kaldırırken, sol arka bacağı ve pençesiyle kahramanın karın ve dizini itmektedir. Sol profilde başka bir kahraman resmedilmiştir. Yatay vaziyete kanatlı bir yaratığın üzerinde durmaktadır. Sol elinde aşağı ve geriye doğru bir hançer bulunmaktadır. Başı ve sağ kolu korunmamıştır. Bu iki kahraman arasında dikey bir satırlık yazıt kazanmıştır. Env. n° Erg. 258; 451.

K(aptan) Levha: 95-97.

Mühür Ölçüsü: Y. 2. 50 cm.

Yayımlar: Balkan 1959, fig. 3 n° 30; Röllig 2002 I, 199 n° 2; Kaptan 2002 II, 65 DS 18.

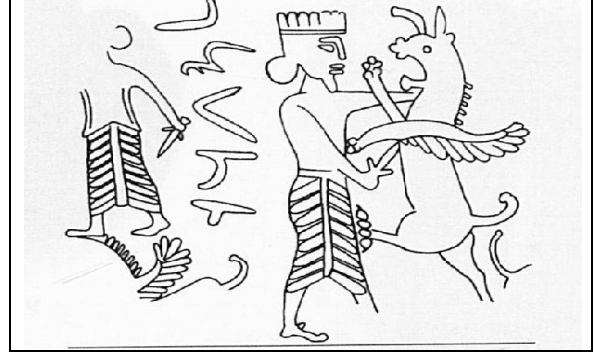
Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

𐎠𐎣𐎧𐎫𐎡𐎹

LSGRDY

“Sogdia'nın ya da Sagari'nin mührü”.

Yorum: Yazıt açıkça okunabilen, dik yazılmış beş harften oluşmaktadır. K. Balkan'ın (1959, fig. 3 n° 30) çizimi hatalıdır. Bu mühür damgasının kopyası Erg. 451 (DS. 18. 2) dir. Erg. 451'in üzerindeki sadece son üç harf korunmuş olmasına rağmen, Erg. 258'in okunmasına tekabül etmektedir.

İkinci harf S belirgindir. Dördüncü karakter R harfi şeklinde okunabildiği gibi, D harfi olma ihtimali de mümkündür. Son harfin dikine durumu kafa karıştırmaktadır, küçük düşey/dikey vuruşa meyilli sadece bu harf karakteri olduğu için Y olması ihtimali yüksektir.

l-sgry okuması Kappadokia'da Farasa'dan çift dili bir yazıt tarafından desteklenmektedir. Bu yazıtta Pers adı Hellence'de Σαγάριος'a karşılık gelmektedir. Aramca versiyonu *sgr* dir. Aynı zamanda bu isim Elephantine'deki bir papirüste *sgry*'ye tekabül edebilir. Ne var ki, onların lingistik bağlantıları tartışmalıdır²⁰⁰⁷.

Eğer *l-sgdy* okunursa, oldukça problemlidir, bu *-nisbatun* gibi bir formasyonla – İranca **sugdy-*, “Sogdia”²⁰⁰⁸. Bu şahıs adını Pers imparatorluğunun kuzeydoğu eyaletindeki Okhos Irmağı kıyısında bulunan yer isminden almıştır. *Nisba-* formasyonu ile unvanı *nysy*, “Nisaeen”, *kšy*, “*Kuš*'tan adam” v.d. karşılaştırılabilir.

Burada n° 3 ve n° 7'deki gibi²⁰⁰⁹ mührün atribüsü batı semitik kökenli mührlerde standart şekilde formüle edilen *l-* “aitlik” prepositionla (önek) belirtildiği dikkat edilmelidir²⁰¹⁰.

C.4.1.7 Okunması Sorunlu Aramca Mühür

Tanım: *Bulla* biri silindir, diğeri kalıp/pul²⁰¹¹ şeklinde iki mühür damgası taşımaktadır. Silindir *bulla* üzerindeki imge *bulla*'nın büyüklüğünden çok daha geniştir. Bu nedenle mühür hiçbir şekilde tam manasıyla yuvarlanamamıştır. Bir satırlık Aramca yazıtın her iki yanındaki tasvir iki grup oluşturmaktadır. Sandalyenin üzerine uzun bir elbise giymiş biri ve aslanla birlikte ilk figürü oluşturmaktadırlar. Sağ elinde lotos ve sol el parmaklarının ucuyla kase tutmaktadır. İkinci kısımda ise, sağ profilde yatar vaziyette insan başında kanatlı bir yaratık dururken etek ve Pers kraliyet kıyafeti içinde sağ ayak yer almaktadır. Onun düşmanı, şaha kalkmış bir aslan, mühür damgasının sol köşesinde görülür, hayvanın kıcı ve yukarıya doğru eğik kuyruğu görülür. Env. n° Erg. 259.

²⁰⁰⁷ Daha detaylı bilgi için bk. Röllig 2002 II, 200 dn. 2.

²⁰⁰⁸ Mayrhofer 1973, 235 n° 8. 1574; Röllig 2002 II, 200.

²⁰⁰⁹ Röllig 2002 II, 200 vd. n° 3; 203 vd. n° 7.

²⁰¹⁰ Röllig 2002 II, 200.

²⁰¹¹ Ayrıca bk. Kaptan 2002 II, 97 DS 70.

K(aptan) Levha: 98-99.

Bulla Ölüsü: Y. 2. 91 cm; G. 3. 10 cm; D. 0, 80 cm.

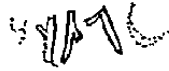
Mühür Ölçüsü: Y. 1. 20 cm.

Yayınlar: Balkan 1959, 128 fig. 30 n° 31; Röllig 2002 I, 200 vd. n° 3; Kaptan 2002 II, 67 DS 19.

Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

$L^? P^c / T Y (x)$

Yorum: Şayet ilk harfin okunuşu doğruysa n° 6'daki yazıtla aynı preposition (önek) anlaşılmalıdır. K. Balkan (1959, fig. 3 n° 31) Aliph harfi şeklinde çizer; ancak W. Röllig (2002 II, 200 vd. n° 3) P şeklinde okur. Üçüncü harf Ayin yerine T şeklinde okunabilir. K. Balkan dördüncü harfin T olabilmesi için alt çizginin sağa çok yukarıya gittiği için çiziminde Y de olabileceğini önermektedir. W. Röllig anlam itibariyle T'yi daha uygun görmektedir.

Pty okumasının tam çevirisi kolay değildir. Eski Persçe bir şahsın adı *pati*- "efendi" ögesiyle bağlantısı iyi bilinmektedir. Ancak Aramca'da henüz böyle bir isimle karşılaşılmamaktadır²⁰¹². Yazıtın oldukça kötü korunmasından ötürü Eski Persçe *vahuš*'a "iyi, hoş" atfen [*W*]HWŠ şeklinde yeniden okunur (Röllig 2002 I, 200).

C.4.1.8 Okunması Sorunlu Aramca Mühür

Tanım: Bu *bulla* çok fazla yangın izi taşımamaktadır; renk perdahlı kalmıştır. Mühür baskısının ana taslağının çok az kısmı günümüze ulaşmıştır. Köşeli dışbükey yüzeyi aşınmış ve tasvirler belirsizdir. Düz şekilli arka yüzde papirüs ve ip izi gözlenmektedir. Mühür baskısında kaide işlevli bir hayvanın üstünde bir okçu karşısında şahlanmış vaziyette duran aslana ok atmak üzereyken tasvir edilmiştir. Env. n° Erg. 285.

K(aptan) Levha: 106-107b.

Bulla Ölüsü: Y. 3. 34 cm; G. 2. 40 cm; D. 1. 00 cm.

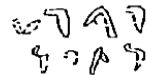
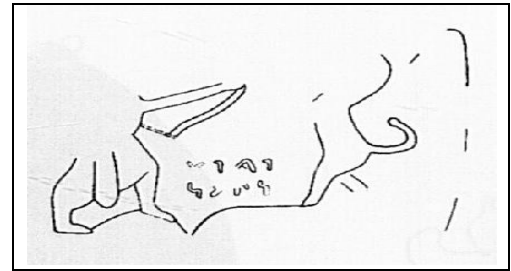
Mühür Ölçüsü: Y. 1. 50 cm.

Yayınlar: Röllig 2002 I, 201 n° 4; Kaptan 2002 II, 68 vd DS 23.

Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

1. $W H W / P^c$
2. $N T Y R^?$

Yorum: Harf karakterleri oldukça kötü şekilde basıldığından okunması zor ve muğlaktır. Yazıtın birinci satırının tek bir ad, ikincisinin ise bir *epitheton* mu yoksa iki ayrı isimi mi olduğu belirsizdir.

²⁰¹² Detaylı bilgi için bk. Röllig 2002 II, 201.

C.4.1.9 Nabû-aḥa-uşur'un Mühürü

Tanım: İyi korunmuş durumdaki bu *bulla*'nın arka yüzünde papirüs izi gözlenmektedir. Ateş hamuru açık kahverengine dönüştürmüştür. Mühür iyice bastırılmadığından baskısı sığı bir imge göstermektedir. Mühür damgası görkemli ve dört noktası taraklı taçla bir kahraman portre edilmiştir. Sol eliyle karşısında şahlanmış vaziyette duran kanatlı yaratığın kıvrık boynuzundan tutarak onu zapt eder. Sağ elinde ise, saplamaya hazır halde yönü aşağıya doğru hançer tutar vaziyette betimlenmiştir. Babil adı okunurken Aramca yazıt siliktir. Sahnenin üstündeki yazıta ilaveten, mührün her bir sonunda tek bir Aramca harf işlenmiştir. Env. n° Erg. 470.

K(aptan) Levha: 108-109.

Bulla Ölüsü: Y. 2. 70 cm; G. 2. 60 cm; D. 0. 9 cm.

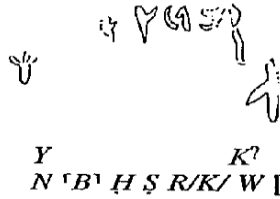
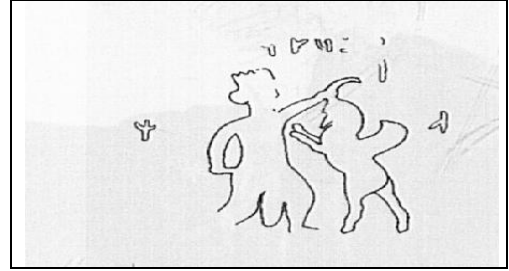
Mühür Ölçüsü: Y. 1. 60 cm.

Yayınlar: Röllig 2002 I, 201 vd. n° 5; Kaptan 2002 II, 69 DS 24.

Stil: Pers koine stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

Tek harfler:
Üstündeki yazıt

Y
N 'B' H Ş R/K W I

Yorum: Beş ya da altı karakterli Aramca yazıt sahnenin üzerindedir. Ne var ki, iyi korunmamıştır ve tereddütlü bir okunma söz konusudur. Sahnenin sağ ve solundaki baş satırda iki ayrı harf vardır. Şayet onlar ana yazıta aitlerse ya da farklılarsa, tartışmaya meyillidir.

Sağdaki tek harf dik konumdadır, uzun düşey vuruş ve keskin bir açıdan alta eğilerek solda kısa bir vuruş vardır. Üst kısımdaki sağ tarafta yitiktir ve herhangi bir şey seçilememektedir. Ancak bu yalnızca alt vuruşun üst kısmı için geçerli olmuş olmalıdır. Karakterin yüksekliği sıra dışıdır; Yoth'dan daha ziyade diğer karakterler için geçerli olmayabilir. Soldaki tek harf üst üçüncüsünde çengel bir kıvrımla uzun düşey bir vuruş gösterir. Ksanthos üç dili yazıtla kıyaslanınca K harfine işaret etmektedir.

Her iki figürün üstündeki yazıtta, ilk harf dik konumdadır ve aşırı uzun alt vuruşa sahiptir. Bu N harfinin karakteristiğidir. Yukarda ve belirsiz kıvrık boynuzun sağına doğru ikinci harfin sadece izi vardır. Eğri alt vuruşun silik izi fark edilebildiği için B harfi olabilir.

Diğer karakter –kıvrık boynuzun soluna doğru– iki kısımdan oluşur; çengeli bir kıvrımla neredeyse dik vuruş ile kısa ve biraz yuvarlak olan soldaki vuruş. Dolayısıyla M.Ö. VI./V. yüzyıl papirüslerinden bilinen bir formda H görülebilmektedir (Naveh 1970, fig. 2-3; 3. 3, 6). Okunması şüpheli K ve Z karakterleri de mevcuttur.

Bu satırlardaki dört karakter hafifçe sola eğilimlidir ve üsten sağ köşede çengeli bir kıvrım görülür. Dolayısıyla sadece Ş şeklinde okunabilir. Takip eden karakter biçiminde ayırt edici bir özelliği yoktur. Üste kalın dik bir vuruş görülür ve alta oldukça derindir. R olabileceği gibi K ya da W'nin de olma ihtimali mümkündür.

Bu adın yorumu iki tek harfin bizzat isme ait olmama varsayımına bağlıdır. Bu durumda bir Babil adı *Nabû-aḥa-uşur* gibi mümkün bir çözümdür. Bu ortografik M.Ö. VII. yüzyıldan Aramca kilden tabletlerde belgelenen *Nabû-zēru-ibni* için *nbzrbn* ya da *Nabû-šarru-uşur* için *nbsrşr* şeklinde adlar takip edebilir.

C.4.1.10 Okunması Güç Aramca Yazıt

Tanım: *Bulla* yanıktır ve tamamen rengi siyahtır, mühürden çok daha küçüktür. Dolayısıyla resim taslağı tamamen eksik kalmıştır. Mührün damgası sıkıca basılmamasına rağmen, görülen tasvirin korunması yeterince iyi durumdadır. Arka yüzünde papirüs izi gözlenmektedir. Mühür baskısı üzerinde sağ profilde yaya bir avcı iri yapılı bir domuza mızrağını fırlatırken resmedilmiştir. Kıyafetinin bir kısmıyla sol elini örtmüştür. Sahnenin üstünde kanatlı bir disk durmaktadır. Av sahnesi ve kanatlı bir disk arasında bir satırlık Aramca yazıt yer almaktadır. Env. n° Erg. 256.

K(aptan) Levha: 188-189.

Bulla Ölüsü: Y. 1. 90 cm; G. 1. 90 cm; D. 0. 50 cm.

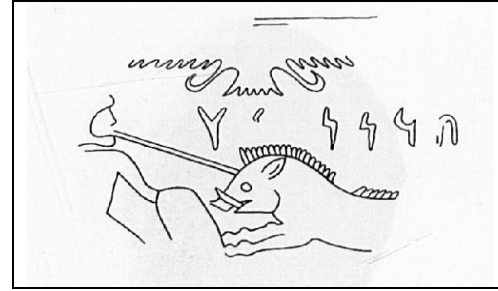
Mühür Ölçüsü: Y. 1. 90 cm.

Yayımlar: Balkan 1959, fig. 3; Röllig 2002 I, 203 vd. n° 6; Kaptan 2002 II, 85 vd. DS 61.

Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

Y' 6 6 4 n

H/H/G R/D N N °/L(?) Ş/W/K

Yorum: En az altı harften oluşan yazıtın bilhassa baş kısmının doğruluğu şüphelidir. Neredeyse iki paralel izin başlangıcında, H harfine ait olabilmesi mümkün hafifçe yuvarlak düşey vuruşlar seçilebilmektedir. Ancak ne H ne de G'nin olabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. K. Balkan'nın (1959, fig. 3) H biçiminde gösterdiği harf fotoğrafa nazaran A karakteri de olabilir. Çengelin kıvrımı n° 13'te olduğu gibi açısız olmasa da, aksine küçük çengel kıvrımlı iz R harfini işaret ederken üste açıkça görülür. D okuması alternatif bir öneri olabilir.

N harfi belirgindir; ancak domuzun yelesinin üstünde akabinde diğer bir harfin yazılmış olduğu görülmektedir. Uçan Ahuramazda'nın ayağının altında soldan sağ kısa bir vuruş idrak edilebilmektedir. Bu küçük L ya da Ayin harfinin sol tarafı olabilir. Bu karakter ile diğerleri arasındaki mesafenin ayrımı dikkat çekmektedir.

Son karakter de problem teşkil etmektedir. M.Ö. VII. yüzyıl yazıtlarında bu tarzda W harfinin yazımı sürmektedir. Ancak M.Ö. VI. yüzyıl papirüsleriyle kıyaslandıktan sonra Ş ve K karakterlerinin de olabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Nitekim tamamen şüpheli olmakla birlikte, *hrnnlş* ya da *grnn^cw* veya harflerin diğer kombinasyonu önerilebilir.

C.4.1.11 Okunması Güç Aramca Yazıt

Tanım: *Bulla*'nın yarısı korunmuştur. Arta kalan tasvir iyi durumdadır. Arka kısmında papirüs baskısı ve ip deliği gözlenebilmektedir. Mührün sınır çizgileri belirsizdir. Betimlemenin geriye kalan yarısı sağa doğru ilerleyen bir süvari görülür, dökümlü pantolon giymiştir. Sağ eli havada bir mızrak tutmaktadır. Atın altında kalkanın ise üstünde uzanan, sağ bacağı dizinden bükülmüş, başının yanından sağ kolu geriye düşmüş ölü bir savaşçı betimlemiştir. Süvarinin arkasında Aramca bir satırlık yazıt yer almaktadır.

Env. n° Erg. 261.

K(aptan) Levha: 197-198.

Bulla Ölüsü: Y. 2. 70 cm; G. 1. 40 cm; D. 0. 62 cm.

Mühür Ölçüsü: Y. 1. 30 cm.

Yayınlar: Röllig 2002 I, 203 vd. n° 7; Kaptan 2002 II, 88 DS 65 vd.

Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

ܒܬܗܘܠܐ

L R²/S/B T H/R P/Y/W

Yorum: Mühür yüzeysel basıldığı için yazının harf karakterlerinin tam idrak edilmesi güçtür. İlk karakterin okunması kesin gibiyken ikincisi tartışmaya açıktır. İki küçük çapraz çizgi yitik olmasına rağmen, üstten aşağıya ve soldan sağa eğilen nispeten kalın vuruş bir Aliph olabilir. Kalın vuruş S'nin parçasına da ait olması mümkün. Alt vuruşun oldukça kavisli verilmesi ve kavis alta görünebilmesinde B harfi ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Şayet R harfi şeklin de kabul edilirse, bu yazıt dördüncü harfle kıyaslanınca soldan sağa eğim nadir bir kullanımdır. Sonraki karakter T şeklinde okunabilir. Keza Aramca alfabede çengeli kıvrımın sağa doğru gösterilen harfi bu dur. Ardından gelen diğer harf ise R dir, sol üzerindeki alt vuruş tam seçilemediğinden H de ihtimaller arasına dahil edilmelidir. Son harf ise, P olabilir. Karakterin kıvrımları tartışmalı olmasına rağmen, W için çok kuvvetli değilse de, sonraki okuma bu harf için istisna edilmemelidir.

Pek çok harfin kuşkulu okunuşu bu yazıtın yorumunu güçleştirmektedir. Başlangıçtaki l- "aitlik" preposition'u (önek) şeklinde kabul edilir ve devamındaki ad *-btḥw-* Palmyrene/Palmyrenia diyalektiğinde²⁰¹³ bir isimle mukayese edilirken yazıtın geriye kalan kısmı kesin değildir. Bu ad "ḥw[□] nin kızı" ve Arapça tanrı adı *whblt*'nin kısaltması şeklinde izhar edilir. Ancak 'kardeşinin kızı' (**bt[□]ḥwh*) çevirisi daha ziyade tercih edilir. Aynı şekilde bu mühür kullanımı yaygın Sami ad taşıyan bir kadına ait olabilir. Mührün görünüşü böylesi bir varsayımı imkansızlaştırmaktadır.

Alternatif okuma olarak *rtḥy* de teklif edilebilir. İran adı **rta-xaya-* tekabül edebilir. Bu isim Arşama metinlerinden bilinmektedir. Lakin *rtḥy* Aliph'le; ancak mühür üzerindeki bu yazıt l- preposition'la başlar. Dolayısıyla bu sav da geçerliğini yitirir.

Diğer okuma önerisi ise, Iranca bir adın kısaltması [□]*trw* okumasıdır ve resmi bir memurlukla ilişkilendirilen *aθravā* 'ateş rahip' unvanıdır.

C.4.1.12 Fragman Halinde Aramca Yazıt (*El-nâf/Arnapes?*)

Tanım: Bulla ip deliğinden dikey yönde kırılmıştır; arka kısmında papirüs baskısı vardır. Ateşten ötürü renk kırmızı perdahtan kahverengiye dönüşmüştür. Arta kalan tasvir mührün derinden hakkedildiğini, dörtnala giden süvarinin sadece arka kısmının korunduğunu açığa vurur. Süvari hafif yana yatık ilerlemekte ve sağ kolunu yukarıya kaldırmıştır. Atın arka bacaklarının altında fragman halinde Aramca bir yazıt vardır. Env. n° Erg. 257.

²⁰¹³ Suriye'nin merkezinde yer alan antik Palmyra kentine has bir lehçedir.

K(aptan) Levha: 232-233.

Bulla Ölçüsü: Y. 2. 80 cm; G. 1. 70 cm; D. 0. 70 cm.

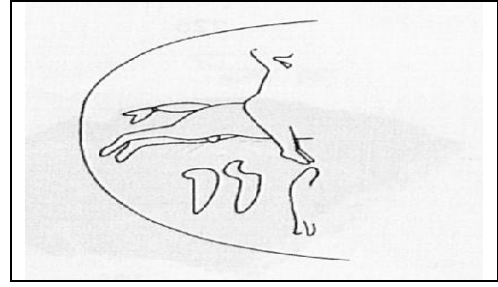
Mühür Ölçüsü: Y. 2. 00 cm; G. 1. 10 cm.

Yayınlar: Balkan 1959, fig. 3 n° 29; Röllig 2002 I, 205 vd. n° 8; Kaptan 2002 II, 100 vd. DS 76.

Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Damga.

Yazıt: Aramca Yazıt.

𐎧𐎡𐎱

𐎧𐎡𐎱

Yorum: İlk harfin seyrek izleri ayırt edilir; Aliph olabilir. Olasılıkla L harfi takip etmektedir. Ancak baskının hasarın altında uzun alt vuruş görülebildiğinden T harfi de olabilir.

K. Balkan'ın (1959, fig. 3 n° 29) çiziminin aksine diğer harf açıkça N şeklinde fark edilebilir. *Bulla*'lar üzerindeki yazıtların diğer pek çok harflerindeki gibi, dimdik yazılmıştır. Son harf ise, P ya da W olabilir. Okuma ve *corrigendum*/düzeltme yapılırken Daskyleion'da ele geçen mezar yazıtı 𐎧𐎡𐎱 br 𐎧𐎡𐎱 ibareler dikkate alınmaktadır²⁰¹⁴. Eğer okuma doğruysa Daskyleion'da ölen ve gömülen *El-nâf/Arnapes*'in mührü söz konusu olabilir.

C.4.1.13 Eski Persçe (?) Aur/nyamana'nın Mührü

Tanım: Bir rahip diz hizasında bir tunik ve pantolon üzerine harmani içinde sağa doğru ilerler pozisyonudur. Başlığı yanağını, çenesini, kısmen de sakalını örtmektedir. Sol elinde bir asa, sağında ise, bir demet dalı (*barsom*) tutmaktadır. Rahip portesinin önünde ise, bir satırlık Aramca yazıt hakkedilmiştir. Damgalı mührün üzerindeki yazıt, iki *bulla* üzerine basılmıştır. Altı karakterden oluşmaktadır ve rahip figürünün önünde durmaktadır. Env. n° Erg. 253-254.

K(aptan) Levha: 294-296.

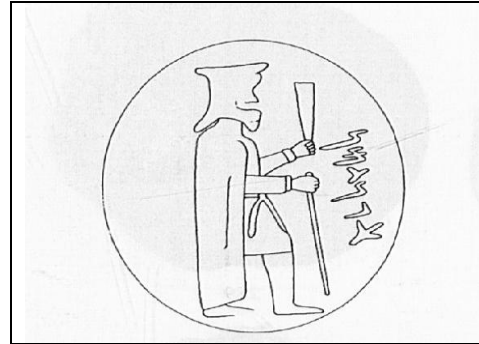
Mühür Ölçüsü: Y. 2. 60 cm.

Yayınlar: Balkan 1959, fig. 3 n° 26; Lemaire 2001, 33 n° 1; Röllig 2002 I, 206 n° 9; Kaptan 2002 II, 117 DS 100 1-2.

Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Damga.

Yazıt: Eski Persçe (?) Yazıt.

𐎧𐎡𐎱𐎲𐎠𐎺

𐎧𐎡𐎱𐎲𐎠𐎺

Yorum: İlk harf farklı bir Aleph dir. Eğimli duruşu el yazması hatlarına andırmaktadır. W'nin açısız formu bu yazı tipi için uygundur. Metin yazısının üçüncü karakter arası neredeyse aynıdır, R ve adın sonundaki N harfi; yalnızca son harfin alt vuruşu birazcık uzundur. Ancak dördüncü harf problemlidir. Fotoğrafta kısa düşey vuruşun izlenimi vermektedir. Son harf el yazması biçiminde Y karakteridir.

Bu şahıs ismi Sami kökenlidir. 𐎧𐎡𐎱 bileşeni, *𐎧𐎡𐎱 'benim ışığım/nurum' tekabül eder, Batı Sami şahıs adlarında sıklıkla kullanılmaktadır.

²⁰¹⁴ Yazıt için bk. Teixidor 1974, 299-340; Gibson 1975, 157-158; 166 n° 37; Tuplin 1987a, 222; Lemaire 2001, 21-26.

□ *WR* ögesi tanrı *Amurru*'un Babil adını temsil etmektedir, bileşen adın ikinci kısmı **ymn* şeklinde yeniden yapılanmaktadır. Bu kelime resmi Aramca yazıtlarında **yammin* “sağ taraf” anlamıyla bilinmektedir. Lakin bu şahıs ismini nitilememektedir. O vakit burada İran ya da Anadolu adının da söz konusu olma ihtimali göz önünde bulundurulabilir. *Arymanā* ismi Eski Persçe’de çok sık karşılaşılmaktadır. “Ariyan uslamlamasından/muhakemesinden” anlamına gelir²⁰¹⁵. Hellence Ariamenes (Ἀριαμενης); Likçe *Ariyamana*²⁰¹⁶. Her ne kadar sondan ikinci karakter olan W harfi açıklanamasa da, mührün üzerinde Pers kıyafetleri içinde betimlenen figür bu yorumu destekler niteliktedir.

C.4.1.14 Eski Persçe (?) *Zatā-vahyah*'nın Mührü

Tanım: *Bulla*'nın sağ üst kısmı kırık olmasına rağmen, mührün sınırları çepeçevre tamdır. Yüzeyin rengi ateşten ötürü hafifçe perdahlamaktan kahverengine dönmüştür. Arka kısmında papirüs baskısı vardır; merkezde dikey bir ip deliği kalmıştır. Mührün tasviri iyi muhafaza edilmiştir. Yazıt ve kuş arasında ufak bir çukur gözlemlenir. Mührün betisinde sol profilde uçmak üzere bir balıkçıl görülür. K. Balkan (1959, 128 fig. 30 n° 32) bu tasviri yazı şeklinde değerlendirmiştir. Bir küçük *hippocampus* küçük figürü onun arkasında uzanırken sağ profilde kuşun başının üstündedir. Kanatları kıvrıktır. Kuşun sol köşesinde Aramca bir yazıt yer almaktadır. Env. n° Erg. 260.

K(aptan) Levha: 322-323.

Bulla Ölçüsü: Y. 1. 80 cm; G. 1. 80 cm; D. 0, 60 cm.

Mühr Ölçüsü: Ç. 1. 20 cm.

Yayınlar: Balkan 1959, 128 fig. 30 n° 32 lev. 34c; Lemaire 2001 34 n° 4; Röllig 2002 I, 207 n° 10; Kaptan 2002 II, 117 DS 112.

Stil: Pers stili.

Mühr Tipi: Damga.

Yazıt: Eski Persçe (?) Yazıt.

Z ³ T W H Y

Z ³ T W H Y

Yorum: Kuşun gagasının ucunda hafif bir hasar ilk harfin Z şeklinde okumasına engel teşkil eder. Akabinde gelen karakter Aliph okuması hatalı alt vuruştan dolayı tartışmalı olabilir. Onu izleyen üç karakter açıkça okunur. Y okunabilmesi için sondaki yuvarlak çukur engel teşkil etmektedir. Ancak kalan izler Y okunmasına sevk etmektedir.

*-*Why* öbeği Persopolis ve Mısır'dan Eski Persçe bazı şahıs adlarından bilinmektedir ve **vahyah* “daha iyi” şeklinde yorumlanır.

Eğer Z harfi okunması kabul edilmese, adın üstündeki □t öbeği oldukça güçlenir. □*twn* adı yoktur; ancak < □r>*twn* tamamlanmıştır. Bazı zaman Aramca şahıs isimlerine □t öbeği dahil edilebilir, □*nt* tanrıça adından türetilmiştir. Ancak bu köken tartışmalıdır ve Sami adının öbeği □t kombinasyonu, Eski Persçe orijinal bir ad öbeğiyle ıskonto edilebilir. Bu nedenle Eski Persçe *zatā*- Z □T okunması tercih edilir ve *zatā-vahyah* “en iyi köken/soyun” anlamında bir ad anlaşılır.

²⁰¹⁵ Ayrıca bk. Mayrhofer 1973, 156 n° 8.471.

²⁰¹⁶ Schmitt 1982, 21 n° 11.

C.4.1.15 Fragman Halinde Aramca Yazıt

Tanım: Mührün tasvirinin korunan kısmı sola doğru ilerleyen panter/aslan (?) gövdesi görülür. Hayvanın gövdesinin üst kısmında fragman halinde Aramca bir yazıt hakkedilmiştir. Kil *bulla* üzerindeki baskı korunmuştur. Bir silindir mührün orta ya da başlangıç kısmına ait olup olmadığına karar vermek mümkün değildir. Hayvanın sırtının üstündeki belirsiz; ancak tamamen geniş kazılmış seçilebilen en az dört (?) harf izi görülebilmektedir. Env. n° Erg. 262.

K(aptan) Levha: 313-315.

Mühür Ölçüsü: Y. 1. 50 cm.

Yayınlar: Röllig 2002 I, 207 vdd. n° 11; Kaptan 2002 II, 122 DS 108.

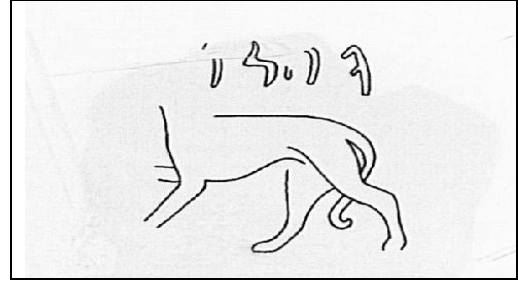
Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Silindir.

Yazıt: Aramca Yazıt.

Y H D Z

Y H D Z

C.4.1.16 Fragman Halinde Aramca Yazıt

Tanım: *Bulla* tamdır ve iyi korunmuştur. Ateşe oldukça az maruz kaldığı için, rengi perdahlıdır; tasvire kısmen zarar vermiş bazı çatlaklar vardır. Arka yüzünde papirüs baskısı bulunmaktadır. Mührün damgasında Pers bir kahraman şaha kalkmış bir griphon'u alından kavramış bir pozisyonda betimlenmiştir. Sağ elinde ise, bir hançer tutmaktadır. Kahramanın sol omzu ve başının çevresinde kötü bir halde korunmuş bir yazıt yer almaktadır. Harf karakterleri tam seçilemediği için mührün sahibinin adının okunuşu şüphelidir. Env. n° Erg. 327.

K(aptan) Levha: 368-369.

Bulla Ölçüsü: Y. 1. 85 cm; G. 1. 50 cm; D. 0, 60 cm.

Mühür Ölçüsü: Y. 1. 80; cm; G. 1. 30 cm.

Yayınlar: Röllig 2002 I, 208 vdd. n° 12; Kaptan 2002 II, 133 DS 135.

Stil: Pers stili.

Mühür Tipi: Damga.

Yazıt: Aramca Yazıt.

P H > R?? Y??

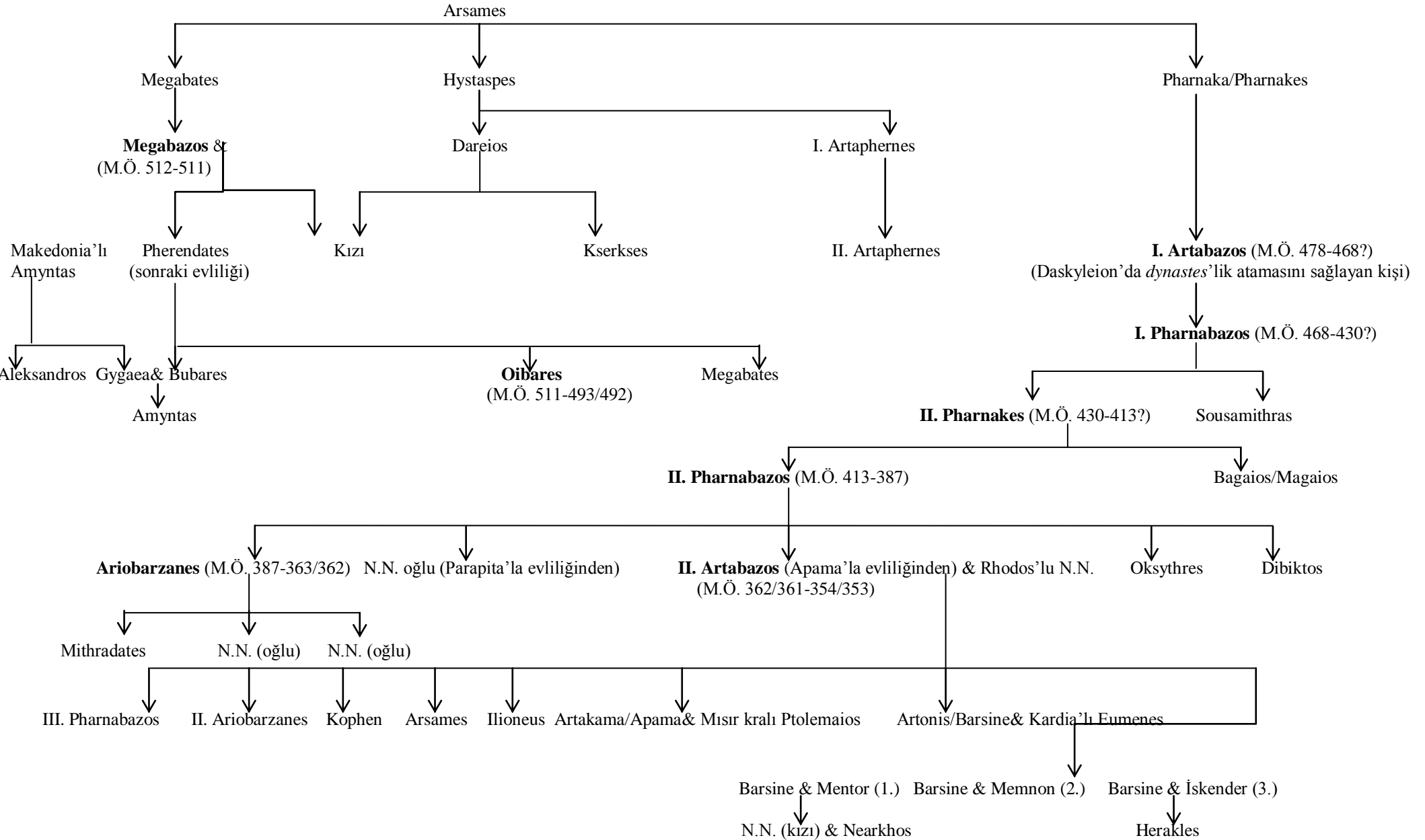
P H > R?? Y??

EK 2- KLASİK DÖNEM KRAL LİSTELERİ

Lydia Kralları: Mermnades Hanedanlığı Gyges M.Ö. yak. 680-652 Ardys M.Ö. yak. 652-630 Sadyattes M.Ö. yak. 630-610 Alyattes M.Ö. yak. 610-560 Kroisos M.Ö. yak. 560-546		Pers Kralları Anşa kralı Teispes M.Ö. yak. 650-620 I. Kyros M.Ö. yak. 620-590 I. Kambyses M.Ö. yak. 590-559 II. Kyros M.Ö. yak. 559-530 II. Kambyses M.Ö. yak. 530-522 Gaumata/Smerdis M.Ö. yak. 522 Hystaspes oğlu I. Dareios M.Ö. yak. 522-486 Kserkses M.Ö. yak. 486-465 Artakserkses I Longimanos M.Ö. yak. 465-425 II. Kserkses M.Ö. yak. 425-424 Sogdianos M.Ö. yak. 424 Dareios II Nothos M.Ö. yak. 424-405 Artakserkses II Mnemon M.Ö. yak. 405-359 Artakserkses III Okhos M.Ö. yak. 359-338 Arses/Artakserkses IV M.Ö. yak. 338-336 Dareios III Kodomannos M.Ö. yak. 336-330	
Mısır Kralları: Sais XXVI. Hanedanlık I. Psammetikhos M.Ö. yak. 680-652 II. Nekho M.Ö. yak. 610-595 II. Psammetikhos M.Ö. yak. 595-589 Apries M.Ö. yak. 589-570 Amasis M.Ö. yak. 570-526 III. Psammetikhos M.Ö. yak. 526-525			
Med Kralları			
<u>Hdt. I. 102-103</u>		<u>Euseb. chron.</u>	
		<u>FGrHist III C 1 688 F 5 (5-6); F 6 (4-5)</u> <u>'Ktesias'= Diod. II. 32. 4-6; 34. 1-2.</u>	
		Arbakes 28 yıl Maudakes 20 yıl Sosarmos 30 yıl Artykas 30 yıl Deiokes 53 yıl (M.Ö. 700-647) Phraortes 22 yıl (M.Ö. 647-625) Kyaksares 40 yıl (M.Ö. 625-585) Astyages 35 yıl (M.Ö. 585-550)	
		Arbakes 28 yıl Maudakes 50 yıl Sosarmos 30 yıl Artykas 50 yıl Arbianes 22 yıl Artaios 42 yıl Artynes 22 yıl Astibaras 40 yıl Astyages (Aspandas; Astyigas)	
Yeni Babil Kralları: Nabopolasar M.Ö. yak. 626-605 II. Nebukadnezar M.Ö. yak. 604-562 Amel-Marduk M.Ö. yak. 561-560 Neriglissar M.Ö. yak. 559-556 Neriglissar M.Ö. yak. 559-556 Labaşi-Marduk M.Ö. yak. 556 Nabonidus M.Ö. yak. 555-539			

EK 3- DASKYLEION SATRAPLARININ SOYAĞACI
MEGABAZOS ve PHARNAKES AİLESİ

Kalın= Görev tarihleriyle birlikte Daskyleion satrapları

EK 4- KÜÇÜK ASYA PERS SATRAPLAR LİSTESİ

Tarih	Daskyleion	Sardeis	Kappadokia	Kilikia	Armenia
II. Kyros	Mitrobates (M.Ö. 539-522)	Oroites (M.Ö. 539-521)	–	I. Syennesis	–
II. Kambyses	Mitrobates	Oroites	–	–	–
I. Dareios	Oroites (M.Ö. 522/521) – ? (M.Ö. 521-512) Megabazos (M.Ö. 512-511) Oibares (M.Ö. 511-493/492?)	Oroites Gadates? (M.Ö. 521-511) I. Artaphernes (M.Ö. 511-492)	Anaphas Ariaramnes	–	Hydarnes
Kserkses	Megabates (M.Ö. 493/492?-478) I. Artabazos (M.Ö. 478-468?)	II. Artaphernes (M.Ö. 492?-440)	Terituchmes?	Kseinagoras	Hydarnes
Artakserkses I Longimanos	I. Pharnabazos (M.Ö. 468-430?) II. Pharnakes (M.Ö. yak. 430-413?)	Pissouthnes (M.Ö. 440-413)	Udiastes?	–	–
II. Kserkses	II. Pharnakes	Pissouthnes	Mithradates?	–	–
Dareios II Nothos	II. Pharnakes II. Pharnabazos (M.Ö. 413-387)	Pissouthnes Tissaphernes (M.Ö. 413- 407) Genç Kyros (M.Ö. 407-401)	Genç Kyros	II. Syennesis	Tiribazos
Artakserkses II Mnemon	II. Pharnabazos Ariobarzanes (M.Ö. 387-363/362)	Genç Kyros Tissaphernes (M.Ö. 401-395) Tithraustes Tiribazos (M.Ö.?-383) Struthas?	Genç Kyros Kamisares (M.Ö. 400-385/384) Datames (M.Ö. 385/384- 362/361)	II. Syennesis Kamisares?	Tiribazos
Artakserkses III Okhos	Ariobarzanes II. Artabazos (M.Ö. 362/361- 354/353)	Autophradates (M.Ö. yak. 374-) Rhosakes	Datames	Mazaios	III. Dareios
Dareios III Kodomannos	Arsites (M.Ö 340?-334)	Spithridates (?-M.Ö. 334)	Mithrobouzanes Ariarathes (M.Ö.-322)	Mazaios Arsamenes/Arsa- mes	II. Orontes
İskender	Kalas (M.Ö. 334-327) Demarkhos (M.Ö. 327-323)	Asandros (M.Ö. 334-323)	Ariarathes	Balakros	II. Orontes

*Satrap atamalarının başlangıç tarihi olarak M.Ö. yak. 539 yılının tercih edilmesinde antik kaynaklar baz alınmıştır. Ksenophon (*Kyr.* VIII. 6. 7-8) ve Zonaros'un (*epit. hist.* I. 260. 1-16) aktarımı uyarınca Büyük Kyros fethettiği bölgelerde idari yapılanma ve ilk satraplık atamalarını Babil'in fethiyle, M.Ö. yak. 539 yılında, kral unvanını aldıktan sonra; Knidos'lu Ktesias'ın (*FGrHist* III C 1 F 9 (8)= Phot. *Bib.* 72. 37a) aktarımı uyarınca Kyros ölmeden kısa bir süre önce, M.Ö. yak. 529 yılında, gerçekleşti.

**METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR
LİSTESİ**

- Ael. Arist. (= Aelius Aristides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Aelius Aristides. *The Complete Works*. Translated into English by C. A. Behr. Leiden vol. I 1981, II 1986.
Publius Aelius Aristides, Heilige Berichte. Ed. H. O. Schröder. Heidelberg 1986.
- Ael. An. (= Claudius Aelianus, *De Natura Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Aelian, *On Animals*. With an English translation by A. F. Scholfield, vol. I.-III. Cambridge, Mass.-London 1979² (The Loeb Classical Library).
Claudius Aelianus, *De Natura Animalium*. Ed. R. Hercher, *Claudii Aeliani de natura animalium libri xvii, varia historia, epistolae, fragmenta*, vol. I. Leipzig: Teubner, 1864 (repr. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1971): 3-436.
- Ael. Fr. (= Claudius Aelianus, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta. Claudii Aeliani de Natura Animalium Libri XVII, Varia Historia, Epistolae et Fragmenta*. Ed. R. Hercher. Vol. II Leipzig: Teubner 1866.
- Ael. Var. (= Claudius Aelianus, *Varia Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historical Miscellany*. With an English translation by N. G. Wilson. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).
- Ael. Her. et Pseud. (= Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus, *De Prosodia Catholica*)
pros. cath. Kullanılan Metin: *De Prosodia Catholika*. Ed. A. Lents. Leipzig: Teubner 1867.
Περὶ ὀρθογραφίας Kullanılan Metin: Περὶ ὀρθογραφίας, ed. A. Lentz, *Grammatici Graeci*, vol. 3.2. Leipzig: Teubner, 1870: 407-611
- Aen. Tac. (= Aeneas Tacticus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*. With an English translation by Illinois Greek Club. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2007⁶ (The Loeb Classical Library).
- Afric. chron. (= Iulius Africanus, *Chronicorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iulius Africanus, Chronographiae: The Extant Fragments*. Ed. Martin Wallraff. Berlin: New York 2007.
- Aiskh. Hiket. (= Aiskhylos, *Hiketides*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. With an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass.-London 1956 (The Loeb Classical Library).
- Aiskh. Pers. (= Aiskhylos, *Persai*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Aeschylus*. with an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, MA. Harvard University Press. 1926.
Aeschylus: Persians and Other Plays. Translated by C. Collard. New York: Oxford University Press 2008.
- Aiskh. Prom. (= Aiskhylos, *Prometheus Victus*)
Kullanılan Metin: *Aeschylus tragoediae*. Ed. G. Murray. Oxford 1955-1960.
- Aiskhin. Fals. Leg. (= Aiskhines, *De Falsa Legatione*)
Kullanılan Metin: Aiskhines, *De Falsa Legatione*. Ed. V. Martin and G. de Bude/Eschine. Discours, vol. I. Paris: Les Belles Lettres, 1927 (repr. 1962): 110-169.
- Aiskhin. Ktes. (= Aiskhines, *In Ctesiphontem*)
Kullanılan Metin: *In Ctesiphontem*. Ed. V. Martin and G. de Bude/Eschine. *Discours*, vol. II. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1962): 25-117.
- Alex. (= Aetolia'lı Alexander, *Epigrammata*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler:

- Hellenistic Epigrams*. With an English translation by A. S. F. Gow and D. L. Page. Cambridge; Eng. 1965.
- Anak. *fr.* (= Anakreon, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmentum*. Ed. J. U. Powell, *Collectanea Alexandrina*. Oxford 1925.
- Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe, vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 2005⁸ (The Loeb Classical Library).
- Andok. (= Andokides)
de myst. (= *De mysteriis*)   *de red.* (= *De reditu suo*)   *de pac.* (*de pace*)
Alcib. (= *in Alcibiadem*)   *fr.* (= *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Andocide. Discours.* G. Dalmeyda. Paris: Les Belles Lettres, 1930 (repr. 1966): 17-63; 69-77; 87-100; 113-127; 131-132.
- Anon. *de Mul.*
Anonymi (Arriani, ut Fertur) *Periplus Pont. Eux.* (= *Anonymi [Arriani, ut Fertur] Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anonymi Periplus Ponti Euxini*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990².
- Antiph. (= Antiphon)
in nover. (= *in novercam*)   *Tetr.* (= *Tetralogia*)   *Caed. Her.* (= *De caede Herodis*)
de chor. (= *de choreuta*)   *fr.* (= *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Antiphon. Discours.* Ed. L. Gernet. Paris: Les Belles Lettres, 1923 (repr. 1965): 38-46; 53-67; 72-84; 88-100; 108-136; 142-157; 164-167.
- Apollod. *bibl.* (= Apollodoros, *Bibliotheke*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*. With an English translation by J. G. Frazer I-II. Cambridge, Mass.-London 1963 (The Loeb Classical Library).
- Apoll. Rhod. *argon.* (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Apollonii Rhodii Argonautica*. Ed. H. Fraenkel. Oxford: Clarendon Press, 1961.
The Argonautica. With an English translation by R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).
- Apollon. *Lex. Hom.* (= Apollonius Sophistae, *Lexicon Homericum*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lexicon Homericum*. Ed. I. Bekker. Berolini 1833.
- App. (= Appianus, *Rhomaika*)
civ. (= *Bella civilia*)   *Num.* (= *Nomadike*)
Illyr. (= *Illyrike*)   *Sik.* (= *Sikelike*)
Mak. (= *Makedonike*)   *Syr.* (= *Syriake*)
Mithr. (= *Mithridateios*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912–1913 (The Loeb Classical Library).
- Apul. *Met.* (= Apuleius, *Metamorphoses*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Apule/e: Me/tamorphose* vols. 1–3. Ed. D. S. Roberson; P. Vallette. 1940–1946.
- Apul. *Mund.* (= Apuleius, *De Mundo*)
Kullanılan Metin: Apuleius Madaurensis. *De Mundo* (Apulée: Opuscules Philosophiques (Du Dieu de Socrate, Platon et sa Doctrine, Du Monde) et Fragments. Ed. J. Beaujeu, 1973).
- Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. With an English translation by P. A. Brunt I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
Anabasis Alexandri, I-IV, vol. I. With an English translation by E. I. Robson Cambridge, Mass.-London 1929-1967 (The Loeb Classical Library).
- Arr. *succ.* (= Arrianus, *Historia successorum Alexandri*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrianus'un "İskender'den Sonraki Olaylar" Adlı Eseri: Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον/Historia Successorum Alexandri*. S. Sarıkaya, *Cedrus* 1 (2013), 329-345.
Flavii Arriani quae exstant omnia, vol. 2. A. G. Roos - G. Wirth, Leipzig: Teubner, 1968.
- Aristoph. *Av*. (= Aristophanes, *Aves*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Birds*. Edited with introduction and commentary by N. Dunbar. New York 2002².
Aves. Ed. V. Coulon and M. van Daele, *Aristophane*, vol. 3. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1967).
- Aristoph. *Akh*. (= Aristophanes, *Akharnes*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Acharnias; Knights*. Edited and translated by J. Henderson, vol. I. Cambridge, Mass.-London 1998 (The Loeb Classical Library).
Acharnenses. Ed. V. Coulon and M. van Daele, *Aristophane*, vol. 1. Paris: Les Belles Lettres, 1923 (repr. 1967).
 Aristophanes, *Acharnians*. Edited with introduction and commentary by S. D. Olson. New York 2002.
- Aristoph. *Vesp*. (= Aristophanes, *Vespae*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aristophanes*. With an English translation by B. B. Rogers. vol. III. Cambridge, Mass.-London 1930³ (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *Ath*. (= Aristoteles, *Athenaion Politeia*)
 Kullanılan Metin: *Ἀθηναίων πολιτεία*. Ed. H. Oppermann. Leipzig: Teubner, 1928 (repr. Stuttgart: 1968): 1-98.
- Aristot. *Anal. Post*. (= Aristoteles, *Analytica Posteriora*)
 Kullanılan Metin: *Analytica priora et posteriora*. Ed. W. D. Ross, *Aristotelis analytica priora et posteriora*. Oxford: Clarendon Press, 1964 (repr. 1968): *Analytica posteriora* (71a1-100b17): 114-183.
- Aristot. *Fr*. (= Aristoteles, *Fragmenta*)
 Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. V. Rose, Leipzig: Teubner 1886.
- Aristot. *HA* (= Aristoteles, *Historia animalium*)
 Kullanılan Metin: *Historia animalium*. Ed. P. Louis, *Aristote. Histoire des animaux*, vols. 1-3. Paris: Les Belles Lettres, 1: 1964; 2: 1968; 3: 1969: 1-157; :1-155; :1-145, 156-175. Lib. 1-4 (486a5-538b23): vol. 1. Lib. 5-7 (538b28-588a12): vol. 2. Lib. 8-10 (588a16-633b8, 633b12-638b36): vol. 3.
- Aristot. *Mu*. (= Aristoteles, *de Mundo*)
 Kullanılan Metin: *Aristotelis qui fertur libellus de Mundo*. Ed. W. L. Lorimer, Paris: Les Belles Lettres, 1933: 47-103 (391a1-401b29).
- Aristot. *Oecon*. (= Aristoteles, *Oeconomica*)
 Kullanılan Metin: Aristoteles, *Oikonomika*. Çev. Burak Takmer (Yayına hazırlanıyor).
Oeconomiyak. Ed. B. A. van Groningen and A. Wartelle. *Aristotle Economique*. Paris, Les Belles Lettres (1968) 1-35. (1343a1-1353b27).
Oikonomika. Übersetzt und Erläuter von R. Zoepffel. Akademie Verlag. Berlin 2006.
- Aristot. *Mir. Ausc*. (= Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*)
 Kullanılan Metin: Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*. Ed. I Bekker. *Aristotelis Opera*, vol. II. Berlin 1831 (reprinted by De Gruyter, 1960): 830a5-847b10.
- Aristot. *Pol*. (= Aristoteles, *Politica*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politics*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
 Aristoteles, *Politika*. Çev.: M. Tuncay. İstanbul 1993⁴.
- Aristot. *Rhet*. (= Aristoteles, *Rhetorica*)
 Kullanılan Metin: *Politics. Rhetoric*. With an English translation by J. H. Freese London, New York 1926 (The Loeb Classical Library).
On Rhetoric: a theory of civic discourse. Translated with introduction, notes and appendices by G. A. Kennedy. New York 2007².

- Aristotle, Rhetoric II: a commentary.* Ed. W. M. A. Grimaldi. Fordham Univ Press 1988.
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Deipnosophistis*. With an English translation by C. B. Gulick, vol. I-VII. Cambridge, Mass.-London 1927-1999⁶. (The Loeb Classical Library).
Athenaei Deipnosophisticarum Epitome. Rec.: S. P. Peppinki I-II. Leiden 1937-1939.
- Av. *Or. Ter.* (= Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*)
Kullanılan Metinler: Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis Terrae*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990².
Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis Terrae. Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione*, vol. I. G. Bernhardt. Hidesheim-New York 1974.
- Bacchyl. (= Bacchylides Lyricus (Bakchylides), *Epinicia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Bacchylide. Dithyrambes, e/pinicies, fragments*. Ed. J. Irigoin, Paris: Les Belles Lettres, 1993.
- Chalc. (= Chalcidius, *Ex Graecis Conversiones*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ex Graecis Conversiones (Fragmenta Poetarum Latinorum Epicorum et Lyricorum praeter Ennium et Lucilium)*. Ed. W. Morel, 1927.
- Cic. *Sen.* (= Cicero, *De Senectute*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *M. Tullius Cicero. Cato Maior de Senectute*. M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia. Fasc. 47. Ed. K. Simbeck, 1917.
Cicero, Dostluk ve Yaşlılık Üzerine. Çev. H. Berat. İstanbul 2013².
- Cic. *div.* (= *De Divinatione*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Old Age; Divination*. With an English translation by W. A. Falconer. Cambridge, Mass.-London 2001¹³ (The Loeb Classical Library).
Cicero on Divination: De Divination. Translated with Introduction and Historical Commentary by D. Wardle. Oxford 2006.
- Cic. *de nat. deor.* (Cicero, *De Natura Deorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Natura Deorum Academica*, vol. XIX. With an English translation by H. Rackham. Cambridge, Mass.-London 1967⁴ (The Loeb Classical Library).
de Natura Deorum. M. Tullius Cicero. Ed. O. Plasberg. Leipzig. Teubner. 1917
Cicero, *De Natura Deorum/Tanrıların Doğası*. Çev. Ç. Menzilioğlu. İstanbul 2012.
- Cic. *Mur.* (= Cicero, *Oratio pro L. Murena*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Murena*. With an English translation by L. E. Lord. Cambridge, Mass.-London 2001⁴ (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Off.* (= Cicero, *De Officiis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Duties*. With an English translation by W. Miller. Cambridge, Mass.-London 2005¹³ (The Loeb Classical Library).
Cicero, Yükümlülükler Üzerine. Çev. C. C. Çevik. İstanbul 2013.
- Cic. *Rep.* (= Cicero, *De Re Publica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Republic*. With an English translation by C. W. Keyes. Cambridge, Mass.-London 1977 (The Loeb Classical Library).
Cicero, Devlet Üzerine. Çev. C. C. Çevik. İstanbul 2014.
- Cod. Theod. (= Codex Theodosianus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Imperatoris Theodos II Codex*. Ed. A. Koptev. *The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian*. With an English translation by C. Pharr. Princeton 1952.
- Const. Porph. *de Them.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De Thematibus*)
Kullanılan Metin: *De Thematibus*. Ed. A. Pertusi, Costantino Porfirogenito. *De thematibus* [Studi e Testi. Vatican City: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952]: 59-100.

- Const. Porph. *De insid.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De insidiis*)
Kullanılan Metin: *De Insidiis*. Ed. C. de Boor. Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta, vol. III: excerpta de insidiis. Berlin: Weidmann, 1905: 1-228.
- Const. Porph. *de Sent.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De Sententiis*)
Kullanılan Metin: *De sententiis*. Ed. U. P. Boissevain. Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta, vol. IV: excerpta de sententiis. Berlin: Weidmann, 1906: 1-452.
- Const. Porph. *de virt.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De virtutibus et vitiis*)
Kullanılan Metin: *De virtutibus et vitiis*. Ed. T. Buttner-Wobst - A. G. Roos, *Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*, vol. 2. Berlin: Weidmann 1906-1910.
- Corn. Nep. (= Cornelius Nepos)
<i>Ages.</i>	(= Agesilaos)	<i>Alk.</i>	(= Alkibiades)	<i>Arist.</i>	(= Aristides)
<i>Dat.</i>	(= Datames)	<i>Eum.</i>	(= Eumenes)	<i>Kim.</i>	(= Kimon)
<i>Kon.</i>	(= Konon)	<i>Lys.</i>	(= Lysandros)	<i>Milt.</i>	(= Miltiades)
<i>Paus.</i>	(= Pausanias)	<i>Them.</i>	(= Themistokles)	<i>Thras.</i>	(= Thrasybulus)
<i>Tim.</i>	(= Timotheus)				
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. With an English Translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass. 1966 (The Loeb Classical Library).
- Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Quintus Curtius Rufus*. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass.-London 1946 (The Loeb Classical Library).
Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*. Translated by J. Yardley. With an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.
- Deinarkh. *Dem.* (= Deinarkhos, *In Demosthenem*)
Kullanılan Metin: *Dinarchus, In Demosthenem*. Ed. N.C. Conomis. *Dinarchi Orationes cum fragmentis*. Leipzig: Teubner, 1975: 11-54.
- Demet. *fr.* (= Demetrius Scepsius, *fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Demetrii Scepsii quae supersunt*. Ed. R. Gaede. [Diss. Greifswald (1880)]: 17-36, 38-52, 54-59.
- Dem. (= Demosthenes)
<i>Olyn.</i>	(= <i>Olynthiaca</i>)	<i>de Hal.</i>	(= <i>De Halonneso</i>)	<i>de Pac.</i>	(= <i>De Pace</i>)
<i>Kher.</i>	(= <i>De Chersoneso</i>)	<i>Lept.</i>	(= <i>Adversus Leptinem</i>)	<i>Phil.</i>	(= <i>Philippica</i>)
<i>Rhod.</i>	(= <i>De Rhodiorum Libertate</i>) <i>Epist. Phil.</i> (= <i>In Epistulam Philippi</i>)				
<i>Androt.</i>	(= <i>Adversus Androtonem</i>).				
- Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orations I-XVII, XX: Olynthiacs; Philippics; Halonnesus; Minor Public Orations; Speech Against Leptines*, vol. I. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Mass.-London 2004⁷ (The Loeb Classical Library).
- Didym. *Dem.* (= Didymus, *In Demosthenem*)
Kullanılan Metin: Didymus: *In Demosthenem* (P. Berol. 9780). Ed. L. Pearson and S. Stephens. *Didymi in Demosthenem commenta*. Stuttgart: Teubner 1983, 1-54.
C. A. Gibson, *Interpreting a classic: Demosthenes and his ancient commentators*. Berkeley-Los Angeles, California 2002.
- Dio Cass. (= Dio Cassius, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
Diodorus Siculus The Persian wars to the fall of Athens: books 11-14.34 (480-401 BCE). Translated with introduction and notes P. Green. Amercia 2010.
- Dion. Byz. (= Dionysios Byzantios, *Dionysii Anapulus Bospori*)
Kullanılan Metin: Dionysios Byzantios, *Dionysii Anapulus Bospori*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990².

- Diog. Laert. (= Diogenes Laertios)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lives of Eminent Philosophers*. With an English translation by R. D. Hicks, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 1935-2005¹¹ (The Loeb Classical Library).
Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev.: C. Şentuna. İstanbul 2003.
- Dion. Hal. *ant.* (= Dionysios Halikarnasseos, *Antiquitates Romanae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. With an English translation by E. Cary. I-IV. London, 1937-1950 (The Loeb Classical Library).
The Roman Antiquities of Dionysius Halicarnassensis. Translated into English With Notes and Dissertations by E. Spelman. Vol. I. London, 1894.
- Dion. Hal. *Thuk.* (= Dionysios Halikarnasseos, *De Thucydide*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dionysii Halicarnasei quae exstant*, vol. 5. Ed. H. Usener and L. Radermacher. Leipzig: Teubner, 1899 (repr. Stuttgart: 1965).
- Dion. *Perieg.* (= Dionysios, *Periegetes*)
Kullanılan Metinler: *Dionysii, Orbis Terrarum Descriptio*. Ed. F. C. Matthiae. Francofurti ad Moenum 1817.
Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione, vol. I-II G. Bernhardy. Hidesheim-New York 1974.
- Dio Khrys. *Orat.* (= Dio Khrysostomos, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dio Chrysostom*. With an English translation by W. Cohoon-H. L. Crosby. London, New York 1932-1953; Cambridge, Mass.-London 2006⁶ (The Loeb Classical Library).
Orationes. Ed. J. von Arnim. *Dionis Prusaensis quem Vocant Chrysostomum quae Exstant Omnia*, vols. I-II. 2nd edn. Berlin: Weidmann, 1: 1893; 2: 1896 (repr. 1962): 1-338; 1-306
- Epiphanius (= Epiphanius, *Notitiae episcopatum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte [Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften 3]*. Ed. H. Gezler. Munich: Franz, 1901: 534-542.
- Ephor. *Hist. fr.* (= Ephorus *Hist. Fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Fragmenta*. Ed. H. J. Mette, "Die Kleinen griechischen Historiker heute". *Lustrum* (1978) 13.
Fragmenta. Ed. C. Müller. *FHG* I 234; IV 626; 641. Paris: Didot.
Die kleineren Historikerfragmente auf Papyrus. Ed. F. Bilabel. Bonn 1923.
- Eur. *Androm.* (= Euripides, *Andromache*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Andromacha*. Ed. J. Diggle, *Euripidis fabulae*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 277-332.
- Eur. *Bakkh.* (= Euripides, *Bakkhai*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Bacchae*. Ed. J. Diggle. *Euripidis Fabulae*, vol. III. Oxford. 1994.
Euripides, *Bakkhalar*. Çev.: S. Eyüpoğlu. Ankara 1944.
- Eur. *Hell.* (= Euripides, *Hellene*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Helene*. Çev.: V. Hatay. Ankara 1945.
- Eur. *HF* (= Euripides, *Hercules Furens*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hercules Furens*. Ed. G. G. A. Murray. Oxford .....
- Eur. *Herakl.* (= Euripides, *Herakles*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Heraklidae*. Ed. J. Diggle. *Euripidis Fabulae*, vol. I. Oxford. 1984.
Euripides, *Herakles*. Çev.: L. Ay. Ankara 1943.
- Eur. *IA.* (= Euripides, *Iphigenia Aulidensis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iphigenia Aulis'te*. Çev.: L. Kerman. İstanbul 1945.
- Eur. *Ion* (= Euripides, *Ion*)

- Eur. *IT*. Kullanılan Metin ve Çeviri: *Euripidis fabulae*, vol. II. Ed. J. Diggle. Oxford 1981.
(= Euripides, *Iphigenia in Taurica*)
- Eur. *Med*. Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iphigenia in Tauriyak*. With an English translation by A. S. Way. Cambridge, Mass.-London 1978 (The Loeb Classical Library).
(= Euripides, *Medeia*)
- Eur. *fr*. Kullanılan Metin ve ve Çeviri: Euripides, *Medeia*. Çev.: A. H. Tanpınar. Ankara 1943.
(= Euripides, *fragmenta*)
- Euseb. *chron*. Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Ed. A. Nauck. Leipzig: Teubner 1889; 1964.
(= Eusebios, *Chronicorum*)
- Euseb. *chron*. Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
Eusebius' Chronicle. Translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian. Long Branch: New Jersey 2008.
- Eust. (= Eustathius, *Commentarium in Dionysii Periegetae Orbis Descriptionem*)
Comm. in Dion. Per. Kullanılan Metinler: Eustathius, *Commentarium in Dionysii Periegetae Orbis Descriptionem*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990².
Eustathii Commentarii: *Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione*, vol. I-II. Annotatio ad Eustathii Commentarios: G. Bernhardt. Hidesheim-New York 1974.
- Eust. (= Eustathius, *Commentarii ad Homeri Iliadem*)
Comm. ad Hom. Il. Kullanılan Metin: *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*. Ed. M. van der Valk, vol. I-IV. Leiden: Brill, 1: 1971; 2: 1976; 3:1979; 4:1987.
- Eust. (= Eustathius, *Commentarii ad Homeri Odysseam*)
Comm. ad. Odys. Kullanılan Metin: *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Odysseam*. Ed.F. oliver, Bibliothèque de la Faculté des Letters 1950.
- Eutr. (= Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an introduction and commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.
- Evagr. *Hist. eccl*. (= Evagrius, *Historia Ecclesiastica*)
Kullanılan Metin: *Historia Ecclesiastica*. Ed. J. Bidez and L. Parmentier. *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. London: Methuen, 1898 (repr. New York: AMS Press, 1979): 5-241.
- Evliya Çelebi *Sey*. (= Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Evliya Çelebi Günümüz Türkçesiyle Seyahatnâmesi*, 1-2. Haz.: S. A. Kahraman-Y. Dağlı, 1. cilt, İstanbul 2013, S. A. Kahraman, 2.cilt, İstanbul 2013.
- Exc. Barb. (= Eusebios, *Excerpta Latina Barbari*)
Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Appendix VI). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
- FGrHist* *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Kullanılan Metin: F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- Favorin. *fort*. (= Favorinus Philosophus, *de Fortuna*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fragmenta: Favorino di Arelate*. Ed. A. Barigazzi. Florence: Monnier 1966.
- Flor. *epit*. (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri II*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*. With an English translation by E. S. Foster. London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).
- Front. (= Fronto)
Kullanılan Metin: *M. Cornelii Frontonis Epistulae*. Ed. M. J. P. van den Hout. Leiden 1954.
- Frontin. *strat*. (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategematon*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Strategems and the Aqueducts of Rome*. With an English translation by C. E. Ennett. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).
- Geopon.* (= *Geoponica*)
Kullanılan Metin: *Geoponica*. Ed. H. Beckh. Leipzig: Teubner 1895.
- Gell.* (= Aulus Gellius, *Noctae Atticae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library)
- Harpok. lex.* (= Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*)
Kullanılan Metin: Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*. Ed. W. Dindorf, *Harpocratonis lexicon in decem oratores Atticos*, vol. I. Oxford: Oxford University Press, 1853 (repr. Groningen: Bouma, 1969): 1-310.
- Herod. Hist. fr.* (= Herodorus, *Historia Fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot, 1841-1870: 28-41.
- Hes. theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Theogony*. With an English translation by M. L. West. Oxford 1966.
Hesiodos, *Theogonia, Eseri ve Kaynakları*. Çev.: S. Eyuboğlu-A. Erhat. Ankara 1991².
- Hes. lex.* (= Hesychius Alexandrinus, *Lexicon*)
Kullanılan Metinler: Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini lexicon*. Vols. I-II [A-O]. Ed. K. Latte. Copenhagen: Munksgaard, I. 1953; II. 1966: 3-492; 1-806.
Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini lexicon*. Vols. III-IV [Π-Ω]. Ed. M. Schmidt. Halle: n.p., III. 1861; IV. 1862 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 251-439: 1-336.
- Hell. Oxy.* (= Hellenica Oxyrhynchia).
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica Oxyrhynchia*. Edited with translation and commentary by P. R. McKechnie-S. J. Kern. England 1993.
Hellenica Oxyrhynchia. Ed. V. Bartoletti. Leipzig: Teubner, 1959: 6-37.
Hellenica Oxyrhynchia, *Cum Theopompi et Cratippi fragmentis*. Ed. B. P. Grenfell-A. S. Hunt. Oxford.
- Hdt.* (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Herodotus*. With an English translation by A. D. Godley I-IV. London, New York 1975 (The Loeb Classical Library).
Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen-A. Erhat, İstanbul 1991².
- Hippon. fr.* (= Hipponaks, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Iambi et elegi Graeci*, vol. 1. Ed. M. L. West. Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Hierokl. Synekdemom* (= Hierokles, *Synekdemos*)
- Honor. Art. Don.* (= Honoratus, *Artem Donati*)
Kullanılan Metin: Maurus Servius Honoratus. *Commentarius in Artem Donati* (Grammatici Latini ex Recensione Henrici Keilii. Vol. IV, Ed. H. Keil, 1864.
- Honor. Aen.* (Honoratus, *in Vergili Aeneidos Libros*)
Kullanılan Metin: Maurus Servius Honoratus. *Servii Grammatici Qui Feruntur in Vergilii Carmina Commentarii*. Vols.1-2. Ed. G. Thilo, 1878-1884.
- Honor. Geor.* (Honoratus, *in Vergili Georgicon Libros*)
Kullanılan Metin: Maurus Servius Honoratus. *Servii Grammatici Qui Feruntur in Vergilii Bucolica et Georgica Commentarii*. Vol. 3: 1. Ed. G. Thilo, 1887.
- Hom. Il.* (= Homeros, *İlyada*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*. Çev.: A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993.
- Hom. Od.* (= Homeros, *Odyseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odyseia*. Çev.: A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1988.
- Hyg. fab.* (= Hyginus, *Fabulae*)
Kullanılan Metin: Hyginus, *Fabulae*. Ed. H. J. Rose, Hygini Fabulae. 1933.
- Ioseph. Ant. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities*. With an English translation by H. St. J. Thackeray IV-IX. London, New York 1930–1939 (The Loeb Classical Library).
- Ioseph. *Cont. Ap.* (= Iosephus, *Contra Apionem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Apion*. With an English translation by H. St. J. Thackeray. Cambridge, Mass.-London 1976 (The Loeb Classical Library).
Flavii Iosephi opera, vol. 5. Ed. B. Niese. Berlin: Weidmann 1889.
- Isok. (= Isokrates)
Antid. (= *Antidosis*)   *Areop.* (= *Aeropagiticus*)   *de Pac.* (= *de Pacem*)
Paneg. (= *Panegyricus*)   *Panath.* (= *Panathenaicus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by G. Norlin, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 2000⁷.
- Isok. (= Isokrates)
Epist. (= *Epistula*)   *Euag.* (= *Euagoras*)   *Hel.* (= *Helenea encomium*)
Phil. (= *Philippus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by L. V. Hook, vol. III. Cambridge, Mass.-London 1998⁶.
- Iudith (= Iudith)
Kullanılan Metin: *Judith*. Ed. A. Rahlfs, *Septuaginta*, vol. 1, 9th edn. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1935.
- Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. Translated, with notes, by the R. J. S. Watson. London: Henry G. Bohn, York Street, Convent Garden 1853.
M. Ivniani Ivstini. *Epitoma Historiarvm Philippicarvm Pompei Trogi. Accedvnt Prolongi in Pompeivm Trogvn*. Ed. O. Seel. Stutgard 1972.
- Iul. Val. (= Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler:
- Iuv. (= Iunius D. Iuvenalis, *Saturae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Yergiler-Saturae*. Çev.: Ç. Dürüşken-E. Alova. İstanbul 2003.
Iuvenalis Decimus Iulius, *Iuvenal and Perseus*. With an English translation by S. M. Braund. Cambridge, Mass.-London 2004 (The Loeb Classical Library).
- Kallim. *Hymn.* (= Kallimakhhos, *Hymnnus in Delum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hymn to Delos*. With an English translation by A. W. Mair. London, New York 1921 (The Loeb Classical Library).
- Klemens, *Strom.* (= Klemens, *Stromata*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Clemens Alexandrinus*, Ed. O. Stahlin; L. Fruchtel and U. Treu. vols. 2. 3rd edn. and 3, 2nd edn. [*Die griechischen christlichen Schriftsteller* (15), 17. Berlin: Akademie-Verlag, 2: 1960. 3: 1970].
- Ksenoph. *fr.* (= Ksenophanes, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Xenophanes of Colophon: Fragments: a Text and Translation with a commentary* by J. H. Lesher. University of Toronto Press: London, Canada 2001².
- Ksen. *Ages.* (= Ksenophon, *Agesilaos*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Xenophon Scripta Minora*. With an English translation by E. C. Marchant. Cambridge, Mass.-London 1946² (The Loeb Classical Library).
- Ksen. *anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Anabasis*. With an English translation by C. L. Brownson I-VII. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1998².
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica*. With an English translation by C. L. Brownson and O. J. Todd I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library).
- Ksenophon, *Yunan Tarihi*. Çev.: S. Sinanoğlu. Ankara 1999.
- Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Kyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Cyropaedia*. Ed. E.C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1910 (repr. 1970).
The Cyropaedia of Xenophon. C. W. Gleason. New York: Cincinnati: Chicago 1897.
Xenophon Cyropaedia vol. V-VI: Books 1-4; 5-8. With an English translation by W. Miller. London, New York 1914 (The Loeb Classical Library). *Kyros'un Eğitimi*. Çev.: F. Akderin. İstanbul 2007.
- Ksen. *Mem.* (= Ksenophon, *Memorabilia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memorabilia, Oeconomicus*. With an English translation by E. C. Marchant. London, New York 1997⁹ (The Loeb Classical Library).
- Ksen. *Oecon.* (= Ksenophon, *Oeconomicus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memorabilia, Oeconomicus*. With an English translation by E. C. Marchant. London, New York 1997⁹ (The Loeb Classical Library).
Xenophon, *Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*. With a new English translation by S. B. Pomeroy. New York 1994.
- Ksen. *vect.* (=Ksenophon, *De vectigalibus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De vectigalibus*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1920 (repr. 1969).
- Liv. *perioch.* (= Livius, *Ab Urbe Condita*)
(= *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Livy, *From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
Titus Livius, *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren*. Çev.: S. Şenbark. İstanbul 1992 vdd.
- Luc. Amp. (= Lucius Ampelius)
Kullanılan Metin ve Çeviri: L. Ampelius. *Liber Memorialis (Lucii Ampelii Liber Memorialis)*, ed. E. Assmann, 1935).
- Lykop. *Alex.* (= Lykophron, *Alexandra*)
Kullanılan Metin: Lykophron, *Alexandra*. Ed. L. Mascialino, Lycophronis Alexandra. Leipzig: Teubner, 1964: 1-65.
- Lykurg. *Leokh.* (= Lykurgos, *Oratio in Leocratem*)
Kullanılan Metin: Lykurgos, *Oratio in Leocratem*. Ed. N. C. Conomis post C. Scheibe- F. Blass. *Lycurgi oratio in Leocratem*. Leipzig: Teubner (1970) 33-90.
- Lysias (= Lysias)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lysias*. With an English translation by W. R. M. Lamb. Cambridge-Massachusetts 2000⁸.
Lysiae, *Orationes XVI*. With analysis, notes, appendices and indices by E. S. Shuckburgh. London 1967.
- Lucian. (= Lucianus Samosathenus)
dial. deor. (= *Diologi Deorum*) *Marc.* (= *Macrobian*)
De mort (= *De morte Peregrini*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lucianus*. Ed. C. Jacobitz, I-III vol., Leipzig: Teubner 1896-7; Ed. J. Sommer-Brodth, I-III vol., Berlin 1886-99; Ed. N. Nilén, Leipzig: Teubner 1906-. *Scholia in Lucianum*. Ed. H. Rabe, Leipzig: Teubner 1906.
De morte Peregrini. Ed. A. M. Harmon, *Lucian*, vol. 5. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936 (repr. 1972): 2-50.
Samsath Lukianos, *Seçme Yazılar*. Çev.: N. Ataç. İstanbul 1992².
- Macr. *Sat.* (= Macrobius, *Saturnalia*)

- Kullanılan Metin: Ambrosii Theodosii Macrobiani, *Saturnalia*. Ed. J. Willis I-II. Stuttgart-Lipsiae 1994.
- Malal. *chron.* (= Malalas, *Chronographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: I. Malalas, *Chronographia*. Ed. L. Dindorf. *Corpus Scriptorum Byzantinae Historiae*. Bonn 1831.
I. Malalas, *The Chronicle of John Malalas: A Translation*. With an English translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott et al. Byzantina Australiensia 4 (Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies) 1986.
- Marm. *Par.* *Marmor Parium. The Parian Marble. Translation B. The Paros Fragments*. Translated by G. Newing. Ashmolean Museum, Oxford University.
- Max. *Dial.* (= Maximus, *Dialexeis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Dissertations of Maximus Tyrius*, vol 1. Translated from the Greek by T. Taylor. London 1804.
Maximi Tyrii philosophumena. Ed. H. Hobein. Leipzig: Teubner 1910.
- Mela
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponii Melae De Chorographia Libri Tres una cum Indice Verborum*. Ed. G. Ranstrand. 1971.
Pomponius Mela, *Pomponius Mela's Description of the World*. With an English translation by F. E. Romer. Ann Arbor 1998.
- Men. *Sik.* (= Menandros, *Sikyoniös*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Menander: Plays and Fragments*. Ed. N. P. Miller, London 1987.
- Mimnermos *fr.* (= Mimnermos, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Fragments of Mimnermos. Text and Commentary*. Ed. A. Allen: Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993.
- Memnon
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Memnon, Herakleia Pontike Tarihi*. Çev. M. Arslan. 2007 İstanbul.
Memnon. Ed. K. Müller. *FGrHist*. III 536, Parisiis 1853.
- Nik. *fr.* (= Nikander, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The poems and poetical fragments*. Ed. A. S. F. Gow and A. F. Scholtied. Cambridge 1953.
- Nicol. *fr.* (= Nicolaus Damascenus, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Nicolaus, *Fragmenta*. Ed. K. Müller. *FHG* III. Paris: Didot, 1841-1870: 348-464. *Frr.* 1-147.
- Nonn. *Diony.* (= Nonnos, *Dionysiaca*)
Kullanılan Metin ve çeviri: Nonnos *Dionysiayak*. With an English translation by W. H. D. Rouse; mythological introduction and notes by H. J. Rose; notes on text criticism by L. R. Lind, vol II. Cambridge, Mass.-London (The Loeb Classical Library).
Nonnus, *Dionysiayak*. Ed. R. Keydell, Nonni Panopolitani *Dionysiayak*. Vols. Berlin: Weidmann, 1959: 1-500; 1-509.
- Orphica *argon.* (= Orphica, *Argonautica*)
Kullanılan Metin: Orphica, *Argonautica*. Ed. G. Dottin, *Les argonautiques d'Orphée*. Paris, Les Belles Lettres, 1930: 3-54.
- Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond. New York 1936.
- Ovid. *Ars Am.* (= Ovidius, *Ars Amatoria*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Ovidius Naso. *Ars Amatoria*, vol. 6. Ed. J. H. Mozley-G. P. Goold. 1979.
- Ovid. *Fast.* (= Ovidius, *Fasti*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fasti*. With an English translation by J. G. Frazer, vol. V. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2003⁸ (The Loeb Classical Library).
- Ovid. *Hal.* (= Ovidius, *Halieutica*)

- Kullanılan Metin ve Çevirileri: *Halieutica. Ovid in Six Volumes*. Vol. 2. Ed. J. H. Mozley; G. P. Goold. 1979.
- Ovid. *Her.* (= Ovidius, *Heroides*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: *Heroides; Amores*. With an English translation by G. Showerman, vol. I. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002⁵ (The Loeb Classical Library).
- Ovid. *Met.* (= Ovidius, *Metamorphoses*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: *Metamorphoses*. With an English translation by F. J. Miller, vol. III-IV. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2005¹⁷ (The Loeb Classical Library).
- Ovid. *Pont.* Ovidius, *Dönüşümler*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1994.
(= Ovidius, *Epistulae ex Ponto*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Ovid, *Ex Ponto*. With an English translation by A. L. Wheeler, vol. VI. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002⁹ (The Loeb Classical Library).
- Ovid. *Tri.* Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul 1999.
(= Ovidius, *Tristia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Ovid, *Tristia; Ex Ponto*. With an English translation by A. L. Wheeler, vol. VI. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002⁹ (The Loeb Classical Library).
- Oxyrh. Pap.* *Oxyrhynchus Papyri XIII*. Editit with Translations and Notes by B. P. Grenfell and A. S. Hunt. London 1919.
- Parthen. (= Parthenius)
amat. (= *Narrationes Amatoriae*)
Kullanılan Metin: *Narrationes Amatoriae*. Ed. E. Martini, *Parthenii Nicaeni quae supersunt* [Mythographi Graeci. I, suppl. Leipzig: Teubner, 1902]: 41-92.
- Paradox. Palat. *Admir.* (= Paradoxographus Palatinus, *Admiranda*).
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Paradoxographorum Graecorum reliquiae*. Ed. A. Giannini. Milan: Istituto Editoriale Italiano 1965: 332-350.
- Parmenides *fr.* (= Parmenides, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Die Fragmente der Vorsokratiker* vol. 1. Ed. H. Diels und W. Kranz. Berlin 1951; Dublin/Zurich 1966.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Philo *som.* (= Philo Iudaeus, *De somniis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De somniis* (lib. I-II). Ed. P. Wendland, *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*, vol. 3. Berlin: Reimer, 1898 (repr. De Gruyter, 1962): 204-306.
- Phil. *vit. Apoll.* (= Philostratus, *vita Apollonii*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Flavii Philostrati opera*, vol. 1. Ed. C. L. Kayser. Leipzig 1870.
- Philostr. *de Imag.* (= Philostratus “Genç”, *De Imagines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Imagines*. With an English translation by A. Fairbanks. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2000⁶ (The Loeb Classical Library).
- Philostr. *de Imag.* (= Flavius Philostratus “Yaşlı”, *De Imagines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Imagines*. With an English translation by A. Fairbanks. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2000⁶ (The Loeb Classical Library).
- Philostr. *vit. Apoll.* (= Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*)
Kullanılan Metinler ve Çevirileri: Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*. Edited and translated by C. P. Jones, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 2005 (The Loeb Classical Library).
Flavius Philostratus, *In Honour of Apollonius of Tyana*. With an English translation by J. S. Phillimore, vol. I-II. Oxford 1912.

- Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*. Ed. C. L. Kayser, vol. I. *Flavii Philostrati Opera*. Leipzig: Teubner, 1870 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-344.
- Philostr. *vit. Soph.* (= Flavius Philostratus, *Vitae Sophistarum*)
Kullanılan Metinler ve Çeviri: Philostratus, *Lives of Sophists*. With an English translation by W. C. Wright. Cambridge, Mass.-London 2005⁷ (The Loeb Classical Library).
- Flavius Philostratus, *Vitae Sophistarum*. Ed. C. L. Kayser, *Flavii Philostrati Opera*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-127.
- Philostr. *Her.* (= Flavius Philostratus, *Heroicus*)
Kullanılan Metin: Philostratus, *Heroicus*. Ed. C. L. Kayser, *Flavii Philostrati Opera*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 128-219.
- Philostorg.
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Die griechischen christlichen Schriftsteller*. Ed. F. Winkelmann. Berlina 1981.
- Phot. *Bib.* (= Photios, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry, Paris 1971.
Photius, *The Bibliotheka*. A selection translated with notes by N. G. Wilson. London 1994.
- Phot. *lex.* (= Photios, *Lexicon*)
Kullanılan Metin: Photios, *Lexicon* (E-Ω). Ed. R. Porson. Cambridge: Cambridge University Press, 1822: I: 10-367; II: 367-659.
- Plat. *Alk.* (= Platon, *Alkibiades*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plato. Platonis Opera*. Ed. J. Burnet. Oxford University Press. 1903.
Plato in Twelve Volumes, vol. 8. Translated by W.R.M. Lamb. Cambridge, MA, Harvard University Press; London 1955.
- Plat. *Epist.* (= Platon, *Epistles*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plato, Plato in Twelve Volumes*, Vols. 7. Translated by R. G. Bury. Cambridge, Mass.-London 1966 (The Loeb Classical Library).
- Plat. *Leg.* (= Platon, *Leges*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plato, Plato in Twelve Volumes*, Vols. 10 & 11. Translated by R. G. Bury. Cambridge, Mass.-London 1967 & 1968 (The Loeb Classical Library).
- Plat. *Men.* (= Platon, *Meneksenos*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Platon, *Meneksenos*. Ed. J. Burnet, *Platonis Opera*, vol. III. Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1968): St II.234a-249e. Plato, *Timaeus, Critias, Cleitophon, Meneksenos, Epistles*. With an English translation by R. G. Bury, vol. IX. Cambridge, Mass.-London 2005¹⁰ (The Loeb Classical Library).
Platonis Dialogi, vol. VI. Ed. C. F. Hermann. Leipzig 1982.
- Plat. *Min.* (= Platon, *Minos*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Minos*. Ed. J. Burnet, *Platonis opera*, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1907 (repr. 1967).
- Plat. *Polit.* (= Platon, *Politicus*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politicus*. Ed. J. Burnet, *Platonis opera*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1967).
- Plat. *Rep.* (= Platon, *Republica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Platon. *Republic*. With an English translation by P. Shorey, vol. V-VI. Cambridge, Mass.-London 1969 (The Loeb Classical Library).
- Plin. *nat.* (= Plinius Caecilius Secundus, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz. I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut.
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarchos, Bioi Paralleloi*
- Ages.* (= *Agesilaos*)   *Alex.* (= *Aleksandros*)
    Ant. (= *Antonius*)   *Arist.* (= *Aristeides*)
    Artaks. (= *Artakserkses*)   *Alk.* (= *Alkibiades*)

- Caes.* (= *Caesar*)   *Crass.* (= *Crassus*)
Cat. Min. (= *Cato Minor*)   *Comp. Ages. Pomp.* (*Compratatio Agesilai et Pompeii*)
Demetr. (= *Demetrius*)   *Dem.* (= *Demosthenes*)
Flam. (= *Flaminius*)   *Kim.* (= *Kimon*)
Luc. (= *Lucullus*)   *Lys.* (= *Lysandros*)
Marc. (= *Marcellus*)   *Mar.* (= *Marius*)
Num. (= *Numa*)   *Per.* (= *Perikles*)
Pomp. (= *Pompeius*)   *Sol.* (= *Solon*)
Sull. (= *Sulla*)   *Them.* (= *Themistokles*)
Thes. (= *Theseus*)   *Tib. Gracch.* (= *Tiberius Gracchus*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin, vols I-XI. Cambridge, Mass.-London, vols I 2005⁹, II 2001⁸, III 2001⁹, IV 2000⁷, V 2004⁶, VI 2001⁷, VII 1999⁹, VIII 1989⁹, IX 2002⁷, X 2000⁶, XI 2002⁷ (The Loeb Classical Library).
- Plut. mor.* (= *Plutarkhos, moralia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch Moralia*. vol. I-V. With an English translation by F. C. Babbitt. London, New York 1927 (repr. 2005⁷); 1928 (repr. 2002⁷); 1931 (repr. 2004⁷); 1936 (repr. 1999⁶); 1936 (repr. 2003⁸). vol. VI. translation by W. C. Helmbold. London, New York 1939 (repr. 2005⁷). vol. VII. translation by P. H. Lacy – B. Einarson. London, New York 1959 (repr. 2000⁵). vol. VIII. translation by P. A. Clement – H. B. Hoffleit. 1969 (repr. 2006⁴). vol. IX. translation by E. L. Minar – F. H. Sandbach – W. C. Helmbold. London, New York 1961 (repr. 1999⁴). vol. X. translation by H. N. Fowler. London, New York 1936 (repr. 2002⁶). vol. XI. translation by L. Pearson – F. H. Sandbach. London, New York 1965 (repr. 1997³). vol. XII. translation by H. Cherniss – W. C. Helmbold. London, New York 1957 (repr. 2001⁵). vol. XIII part I-II. translation by H. Cherniss. London, New York 1976 (repr. 2000³; 2000⁴). vol. XIV translation by B. Einarson – P. H. Lacy. New York 1967 (repr. 2004⁴). vol. XV. translation by F. H. Sandbach. New York 1969 (repr. 1987²).
- Oxyrh. Pap.* (= *Oxyrhynchus Papyri*)
 F. Schironi, *From Alexandria to Babylon: Near Eastern Languages and Hellenistic Erudition in the Oxyrhynchus Glossary (P.Oxy. 1802 + 4812)*. Berlin 2009.
 B. P. Grenfell-A. S. Hunt, *The Oxyrhynchus Papyri*. London 1898 vdd.
- Poll. onom.* (= *Polluks, Onomasticon*)
 Kullanılan Metin: Pollux. *Onomasticon*. Ed. E. Bethe, *Pollucis Onomasticon*, II vols. [Lexicographi Graeci. 1-9. 2. Leipzig: Teubner, 9.1:1900; 9.2:1931 (repr. Stuttgart: 1967)]: 1:1-305; 2:1-248.
- Polyb.* (= *Polybios, Historiai*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).
- Polyain. strat.* (= *Polyainos, Strategemata*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Strategemata*. Ed. E. Woelfflin and J. Melber, *Polyaeni strategematon libri viii*. Leipzig: Teubner, 1887 (repr. Stuttgart: 1970): 2-301, 305-425.
Polyaenus's Strategems of War. With an English translation by R. Shepherd. Chicago 1974.
- Pomp. Trog. prolog.* (= *Pompeius Trogus, Prologues*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
- Prop. eleg.* (= *Sextus Propertius, Elegiae*)
 Kullanılan Metin. Sextus Propertius, *Elegiae*. Ed. G. P. Goold.
- Ps. Dem.* (= *Pseudo Demosthenes, Epigramma*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anthologia lyrica Graeca*, fasc. 1. Ed. E. Diehl. Leipzig 1949.
- (Ps.) *Ksen. Ath. polit.* (= *Ksenophon, Athenaion politeia*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Atheniensium respublica* [Sp.]. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1920 (repr. 1969).
- Ps. Non. *schol. myt.* (= Pseudo Nonnus, *scholia mythologica*)
Kullanılan Metin: *Scholia mythologica*. Ed. J. Nimmo Smith, *Pseudo-Nonniani in iv orationes Gregorii Nazianzeni commentarii* [*Corpus Christianorum. Series Graeca*. Turnhout: Brepols, 1992]: 67-272.
- Ptol. *geo.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)
Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 1-3). Ed. K. Müller. Paris 1883. *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 4-8). Ed. C. F. A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.
- Satyros, *vit. Eur.* (= Satyros, *Vita Euripidis*)
Kullanılan Metin ve çeviri: *The Oxyrhynchus Papyri IX*. Ed. A. S. Hunt. London 1912, no. 1176.
Satiro, Vita di Euripide, Studi Classici e Orientali vol. 13. Ed. G. Arrighetti. Pisa 1964.
- Schol. Ael. Arist. (= *Scholia in Aelium Aristeides*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Aelium Aristidem (scholia vetera)*. Ed. W. Dindorf, *Aristides*, vol. 3. Leipzig: Reimer, 1829 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-734.
- Schol. Aesch. *Per.* (= *Scholia in Aeschylum, Persae*)
Kullanılan Metin: *Persae*. Ed. G. Murray, *Aeschyli tragoediae*, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1955 (repr. 1960): 53-95.
- Schol. Apoll. Rhod. *argon.* (= *Scholia in Apollonii Rhodii, Argonautica*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Apollonii Rhodii Argonautica (scholia vetera)*. Ed. K. Wendel. *Scholia in Apollonium Rhodium vetera*. Berlin: Weidmann, 1935 (repr. 1974): 1-329.
Kullanılan Metin: *Apollonii Rhodii Argonautica: Ad fidem Librorum manuscriptorum et editionum Antiquarum recensuit, integram lectionis varietatem et Annotationes adiecit, scholia Aucta et emendata indicesque locupletissimos addidit*. Ed. A. Wellauer. Lipsiae 1828.
- Schol. Aristoph. *Av.* (= *Scholia in Aristophanem, Aves*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Aristophanem: Aves*. Ed. V. Coulon and M. van Daele. *Aristophane*, vol. 3. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1967).
- Schol. Aristoph. *eq.* (= *Scholia in Aristophanem, Equites*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Aristophanem, Equites*. Ed. V. Coulon and M. van Daele, *Aristophane*, vol. 1. Paris: Les Belles Lettres, 1923 (repr. 1967).
- Schol. Aristoph. *nub.* (= *Scholia in Aristophanem, Nubes*)
Kullanılan Metin: *Nubes*. Ed. K. J. Dover, Aristophanes. *Clouds*. Oxford: Clarendon Press, 1968 (repr. 1970): 7-88. Oxford: Clarendon Press, 1968 (repr. 1970): 7-88.
- Schol. Aristoph. *pac.* (= *Scholia in Aristophanem, Pax*)
Kullanılan Metin: *Pax*. Ed. V. Coulon and M. van Daele, *Aristophane*, vol. 2. Paris: Les Belles Lettres, 1924 (repr. 1969): 99-156.
- Schol. Dion. Thrak. (= *Scholia Commentaria in Dionysii Thracis Artem Grammaticam*)
Kullanılan Metin: *Ars grammatica*. Ed. G. Uhlig. *Grammatici Graeci*, vol. 1.1. Leipzig: Teubner, 1883 (repr. Hildesheim: Olms, 1965): 5-100.
- Schol. Eur. *Androm.* (= *Scholia in Euripidem, Andromacha*)
Kullanılan Metin: *Euripidis fabulae*, vol. 1. Ed. J. Diggle. Oxford: Clarendon Press, 1984: 277-332.
Kullanılan Metin: *Scholia in Euripidem (scholia vetera)*. Ed. E. Schwartz. *Scholia in Euripidem*. Berlin: Reimer, vols. I: 1887; II: 1891 (repr. De Gruyter, 1966): 1-6, 9-415; 1-343; 345-376.
- Schol. Hdt. (= *Scholia in Herodotum*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Herodotum, Historiae*. Ed. Ph.-E. Legrand. *Herodote. Histoires*, 9 vols. Paris: Les Belles Lettres, 1: 1932; 2: 1930; 3: 1939; 4 (3rd edn.): 1960; 5: 1946; 6: 1948; 7: 1951; 8: 1953; 9: 1954 (repr. 1: 1970; 2: 1963; 3: 1967; 5: 1968; 6: 1963; 7: 1963; 8: 1964; 9: 1968).

- Schol. Hom. *Il.* (= *Scholia in Homerum, Ilias*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Homerum, Ilias*. Ed. T. W. Allen. *Homeri Ilias*. vols. II-III. Oxford: Clarendon Press, 1931: 1-356; 1-370.
- Schol. Hom. *Od.* (= *Scholia in Homerum, Odyssea*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Homerum, Odyssea*. Ed. P. von der Mühl. *Homeri Odyssea*. Basel: Helbing, Lichtenhahn, 1962: 1-456.
- Schol. Lucan. (= *Scholia in Lucianum*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Lucianum (scholia vetera et recentiora Arethae)*. Ed. H. Rabe. Leipzig: Teubner, 1906 (repr. Stuttgart: 1971): 1-285.
- Schol. Lycophr. (= *Scholia in Lycophronem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Lycophronem (scholia vetera et recentiora partim Isaac et Joannis Tzetzae)*. Ed. E. Scheer, *Lycophronis Alexandra*, vol. 2. Berlin: Weidmann, 1958: 1-398.
- Schol. Pind. *Nem. Old.* (= *Scholia in Pindarum, Nemean Oldes*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Pindarum (scholia vetera)*. Ed. A. B. Drachmann, *Scholia vetera in Pindari carmina*, vols. Leipzig: Teubner, 1: 1903; 2: 1910; 3: 1927 (repr. Amsterdam: Hakert, 1: 1969; 2: 1967; 3: 1966).
- Schol. Plat. *Rep* (= *Scholia in Platonem, Respublica*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Platonem (scholia vetera)*. Ed. W.C. Greene, *Scholia Platoniyak*. Haverford, Pennsylvania: American Philological Association, 1938: 1 1-405, 407-413.
- Schol. Thuk. (= *Scholia in Thucydidem*)
Kullanılan Metin: *Historiae*. Ed. H. S. Jones-J. E. Powell, *Thucydidis historiae*, vols. 2. Oxford: Clarendon Press 1: 1942 (1st edn. rev.); 2: 1942 (2nd edn. rev.) (repr. 1: 1970; 2:1967).
- Sen. *Her. Oet.* (= Seneca, *Hercules Oetaeus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tragedies II: Oidipus; Agamemnon; Thyestes; Hercules on Oeta; Octavia*. Edited and translated by F. G. Fitch, vol. IX/2. Cambridge, Mass.-London 2004 (The Loeb Classical Library).
- Serv. *Aen.* (= Maurus Servius Honoratus, *In Vergilii Aeneidos Libros*)
Kullanılan Metin: *Servii Grammatici in Vergilii Carmina Commentarii (et scholia quibus commentarius auctus est)*. Ed. G. Thilo. Leipzig 1884–1887; Hildesheim 19612.
- Skylaks *periplus* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Scylax, Periplus Scylacis*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990².
Pseudo-Skylaks: *Periplous*. Çev. M. Arslan. *MJH* (2012), 241-257.
- Soph. *Oed. Tyr.* (= Sophokles, *Oedipus Tyrannus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Oedipus Tyrannus of Sophocles*. Edited with introduction and notes by R. Jebb. Cambridge. Cambridge University Press. 1887.
Kral Oidipus. Çev. B. Tuncel. İstanbul 1966.
- Soph. *Oed. Col.* (= Sophokles, *Oedipus Coloneus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Oedipus at Colonus of Sophocles*. Edited with introduction and notes by R. Jebb. Cambridge. Cambridge University Press. 1889.
- Soph. *Philoct.* (= Sophokles, *Philoctetes*)
Kullanılan Metin: *Sophocle*. Voll II ed. A. Dain and P. Mazon. Paris 1960: Les Belles Lettres.
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Philoctetes*. Çev. N. Ataç. İstanbul 1941.
- Soph. *Trakh.* (= Sophokles, *Trachiniae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Trachiniae*. Ed. A. Dain and P. Mazon, *Sophocle*, vol. 1. Paris: Les Belles Lettres, 1955.
- Stat. *Theb.* (= Statius, *Thebais*)
Kullanılan Metin: *Thebais (P. Papini Stati Thebaidos Libri XII)*. Ed. D. E. Hiller 1983.
- Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Lipsae 1839.

- Stephani Byzantii Ethnica, volumen I: alpha-gamma.* Ed. W. De Grueter. Berlin 2006.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917- 1932 (The Loeb Classical Library).
Strabon, Coğrafya. Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.
- Stob. (= Joannes Stobaeus Anthologus)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Anthologium*. Ed. C. Wachsmuth-O. Hense, *Ioannis Stobaei anthologium*, vol. 5. Berlin: Weidmann 1884-1912 [repr. 1958].
- Syn. *Calv.* (= Synesius Cyrenensis, *Calvitii encomium*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Synesii Cyrenensis opuscula*. Ed. N. Terzaghi. Rome: Polygraphica 1944: 190-232.
- Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*)
Kullanılan Metin: *Suidae Lexicon*. Ed. A. Adler I-IV. Leipzig-Teubner 1928-1971.
- Tac. *ann.* (= Tacitus, *Annales*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson. Cambridge, Mass.-London 1969 (The Loeb Classical Library).
- Tert. *An.* (= P. Terentius Afer, *Andria*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Comedies of Terence*. Trans. by H. T. Riley. New York: Harper & Brothers, Publishers 1874.
- Them. *Epist.* (= Themistoclis Epistulae)
Kullanılan metin ve çeviriler: *Epistolographi Graeci*. Ed. R. Hercher. Paris: Didot, 1873 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 741-762.
Ancient Greek Literary Letters: Selections in translation. P. A. Rosenmeyer. London and New York 2006.
- Themist. *Ort.* (= Themistius, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Themistii orationes quae supersunt*, vol. 1. Ed. H. Schenkl and G. Downey. Leipzig 1965.
- Theon (= Theon, *De utilitate mathematicae*)
Kullanılan Metin: *Theonis Smyrnaei philosophi Platonici expositio rerum mathematicarum ad legendum Platonem utilium*. Ed. E. Hiller. Leipzig: Teubner, 1878.
- Theoph. Cont. (= Theophanes Continuatus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Chronographia*. Ed. I. Bekker, *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus* [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1838].
- Theophr. *hist. plant.* (= Theophrastus, *Historia Plantarum*)
Kullanılan Metin: Theophrastus, *Enquiry into Plants*. Ed. A. Hort I-II. Cambridge, Mass. 1968.
- Theophr. *fr.* (= Theophrastus Philosophus, *fragmenta*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Theophrasti Eresii opera, quae supersunt, omnia*. Ed. F. Wimmer. Paris: Didot, 1866 (repr. Frankfurt am Main: Minerva, 1964): 364-410, 417-462.
- Thuk. (= Thukydidēs)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Tzet. *Chil.* (= Tzetzes, *Historiarum Variarum, Chiliades*)
Kullanılan Metin: *Historiarum Variarum, Chiliades*. Ed. T. Kiessling, Leipzig 1826.
- Val. Max. (= Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, damnati, externi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Iulii paridis et Ianuari nepotiani epit. adiectatis*. Rec.: C. Halm. Teubner 1865.
Valerius Maximus, *Memorable Deeds and Sayings*. Book I. Translated with introduction and commentary by D. Wardle. Oxford-New York 1998.
Valerius Maximus and the rhetoric of the new nobility. With an English translation by W. M. Bloomer. London 1992.
- Vell. (= Velleius Paterculus, *Historia Romana*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Roman History*. With an English translation by F. Shipley. London 1924 (The Loeb Classical Library).
 Velleius Paterculus, *Historia Romana* (Velleius Paterculus: *Histoire Romaine*. Ed. J. Hellegouarc'h [sic] I-II, 1982).
- Verg.
 (= Vergilius)
 Aen. (= *Aeneis*) Ecl. (= *Eclogue*)
 Georg. (= *Georgica*) Buc. (= *Bucolica*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English translation by H. Fairclough I-II. Cambridge, Mass.-London 1966–1967 (The Loeb Classical Library).
 Vergilius, *Aeneas*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.
- Vitr. *de Arch.*
 (= Vitruvius, *De Architectura*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931–1934 (The Loeb Classical Library).
 Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev.: S. Güven. İstanbul 1998³.
- Zen. *Epit.*
 (= Zenobius, *Epitome collectionum Lucilli Tarrhaei et Didymi*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Corpus paroemiographorum Graecorum*, vol. 1. E. L. von Leutsch and F. G. Schneidewin. Göttingen: Vandenhoeck: Ruprecht 1839 (repr. Hildesheim: Olms, 1965).
- Zonar. *epit. hist.*
 (= Zonarae, *Epitome historiarum*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ioannis Zonarae epitome historiarum*, vol 3. Ed. L. Dindorf. Leipzig: Teubner 1868.
 Zonarae, *Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri xviii*, vol 3 [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1897]. Ed. T. Buttner-Wobst. Leipzig: Teubner 1870, 1-768.
- Zos.
 (= Zosimus, *Historia nova*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Histoire nouvelle*. Ed. F. Paschoud. Paris 1971-1989.
 Zosimus, *The Decline of Rome*. With an English translation by J. J. Buchanan and H. T. Davis. San Antonio, Texas 1967.

BİBLİYOGRAFYA

- Ackroyd 1991 P. R. Ackroyd, *The Chronicler in his Age. JSOT supplement* 101 (1991), 7-396.
- Akurgal 1956a E. Akurgal, “*Les Fouilles de Daskyleion. Kyzikos ve Ergili Araştırmaları*”. *Anatolia* 1 (1956) 20-24; 43-51.
- Akurgal 1956b E. Akurgal, “*Ergili-Daskyleion Kazısı*”. *Belleten* 78 (1956) 335.
- Akurgal 1956c E. Akurgal, “*Recherches faites à Cyzique et à Ergili*”. *Anatolia* 1 (1956), 15-24.
- Akurgal 1957 E. Akurgal, “*Ergili Kazısı*”. *Belleten* 84 (1957), 662.
- Akurgal 1958 E. Akurgal, “*Ergili Kazısı ve Kyzikos Çalışmaları*”. *Belleten* 88 (1958) 632-633.
- Akurgal 1959 E. Akurgal, “*Ergili Kazısı*”. *Belleten* 92 (1959), 692.
- Akurgal 1960 E. Akurgal, “*Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları*”. *Belleten* 96 (1960) 712-713.
- Akurgal 1961 E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Berlin 1961.
- Akurgal 1966 E. Akurgal, “*Griechisch-Persische Reliefs aus Daskyleion*”. *IrAnt* 6 (1966), 147-156.
- Akurgal 1967 E. Akurgal, “*Ergili Kazıları*”. *TTK* (1967), 32-33.
- Akurgal 1969 E. Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*. İstanbul 1969.
- Akurgal 1974 E. Akurgal, “*Zur Datierung der Grabstelen aus Daskyleion*”, *Mansel'e Armağan, Mélanges Mansel II* (1974) 967-970.
- Akurgal 1997 E. Akurgal, *Griechische und Römische Kunst in der Türkei* (1997).
- Akurgal 1999 E. Akurgal, *Eski Çağda Ege ve İzmir* (1999).
- Alexander 1913 L. Alexander, *The Kings of Lydia and a rearrangement of some fragments from Nicolaus of Damascus*. University of California 1913.
- Alkan 2006 M. Alkan, *Akhamenidler Döneminde Perslerin Anadolu'da Tapınak İlişkileri*. Antalya 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Altheim-Stiel – Cremer 1985 R. Altheim-Stiel – M. Cremer, “*Eine Gräko-Persische Türstele mit Aramäischer Inschrift aus Daskyleion*”. *EA* 6 (1985) 1-16.
- Altheim – Stiehl 1963 F. Altheim - R. Stiehl, *Die aramäische Sprache unter den Achämeniden*. Frankfurt: Main 1963.
- Altheim – Stiehl 1968 F. Altheim – R. Stiehl, *Die Araber in der Alten Welt*, V/1. Berlin 1968.
- Altheim-Stiel – Metzler – Schwertheim 1983 R. Altheim-Stiel – D. Metzler – E. Schwertheim, “*Eine neue gräko-persische Grabstele aus Sultaniye Köy und ihre Bedeutung für die Geschichte und Topographie von Daskyleion*”. *EA* 1 (1983), 1-23.
- Anderson 1974 J. K. Anderson, “*The Battle of Sardis in 395 B. C.*”. *CSCA* 7 (1974), 27-53.
- Archibald 1998 Z. H. Archibald, *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*. Oxford 1998.
- Armayor 1978a O. K. Armayor, “*Herodotus' Persian vocabulary*”. *AncW* 1 (1978), 147-156.
- Armayor 1978b O. K. Armayor, “*Herodotus' Catalogues of the Persian Empire in the Light of the Monuments and the Greek Literary Tradition*”. *TAPhA* 108 (1978), 1-9.
- Arslan 2005 M. Arslan. *Arriani Periplus Ponti Euxini= Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. İstanbul 2005.
- Arslan 2007a M. Arslan, *Mithradates VI. Eupator, Dionysos: Roma'nın En Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.
- Arslan 2007b M. Arslan. *Memnon, Herakleia'sı ve Yorumlanması*. İstanbul 2007.
- Arslan 2008 M. Arslan, “*Eurymedon Muharebesi'nden Sonra Aspendos ve Genel Olarak Pamphylia'nın Durumuna Bir Bakış*”. *Adalya XI* (2008) 49-62.
- Arslan 2009 M. Arslan, “*Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti ve Komplo Teorisi*”. Şurada: *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean*

- World. *Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in the honour of Nezahat Baydur*. Ed. O. Tekin. İstanbul (2009) 51-63.
- Arslan 2010 M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul 2010.
- Arslan 2011 M. Arslan, "Alkibiades'in Kalkhedon ve Byzantion Kuşatması: Nedenleri ve Sonuçları". Şurada: *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*". Ed. H. Şahin v.d. Antalya (2011), 9-22.
- Arslan 2015 M. Arslan, "Herakleia Pontike'li Historiograflar ve Eserleri". Şurada: *Vir doctus anaticus. Studies in memory of Sencer Şahin*. Ed. B. Takmer v.d. İstanbul (2015), 144-156.
- Arslan 2010 İ. Arslan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Maden Şehri: Balya (1839-1923)". *International Journal of Social Science* 3 (2010), 41-54.
- Asher-Lloyd-Corcella 2007 A. Asher-A. Lloyd-A. Corcella, *A Commentary on Herodotus Books I-IV*. Oxford 2007.
- Ateşlier 1999 S. Ateşlier, *Daskyleion Buluntuları Işığında Batı Anadolu'da Akhaemenid Dönemi Mimarisi*. İzmir 1999 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ateşlier 2001 S. Ateşlier, "Observation on an early classical Building of the Satrapal Period at Daskyleion". Şurada: *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed. T. Bakır; H. Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001), 169-180.
- Atila 2003 C. Atila, *Daskyleion'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Amphoralar*. İzmir 2003 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Austin 1990 M. M. Austin, "Greek Tyrants and the Persians, 546-479 B. C.". *CQ* 40 (1990), 289-306.
- Avram 2014 A. Avram, "Cyziqie et la mer Noire". Şurada: *Cyziqie, cité majeure et méconnue de la Propontide antique, Centre de recherche universitaire lorrain d'histoire*. Ed. M. Sève - P. Schlosser. Université de Lorraine 51 (2014), 225-251.
- Badian 1966 E. Badian, "Alexander the Great and the Greeks of Asia". *Ancient Society and Institutions*. Oxford (1966), 37-69.
- Badian 1987 E. Badian, "The Peace of Callias". *JHS* CVII (1987) 1-39.
- Badian 1993 E. Badian, *From Plataea to Potidaea: Studies in the History and Topography of the Pentacontaetia*. Baltimore 1993.
- Badian 2000 E. Badian, "Darius III". *HSCP* 100 (2000), 241-267.
- Bagnall 1976 R. S. Bagnall, *The Administration of the Ptolemaic Possessions outside Egypt*. Leiden 1976.
- Bakır 1990 T. Bakır, "Daskyleion 1989 Kazıları". *Uluslararası Kazı, Arastırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri XII* (1990) 33.
- Bakır 1990/1991 T. Bakır, "A Phrygian Inscription Found at Daskyleion". *Museum* 4 (1990/1991) 60-61.
- Bakır 1991 T. Bakır, "Daskyleion". *Höyük I* (1991) 75-84.
- Bakır - Gusmani 1991 T. Bakır - R. Gusmani, "Eine neue phrygische Inschrift aus Daskyleion". *EA* 18 (1991) 157-164.
- Bakır - Gusmani 1993 T. Bakır - R. Gusmani, "Graffiti aus Daskyleion". *Kadmos* 32 (1993) 135-144.
- Bakır 1993 T. Bakır, "Daskyleion'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Tahribatı". *Ankara Üniversitesi DTCF Fakülte Dergisi* 369 (1993), 291-295.
- Bakır 1994 T. Bakır, "Anadolu Pers Sanatı ve Daskyleion Satraplığı". *1993 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*. Ankara 1994, 24-30.
- Bakır 1995 T. Bakır, "Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion". *Pallas* 43 (1995), 269-285.
- Bakır 1997 T. Bakır, "Phryger in Daskyleion". Şurada: *Frigi e Frigio Roma, Atti del 10 Simposio Internazionale*. Ed. R. Gusmani et. al. Roma (1997) 229-238.
- Bakır Akbaşoğlu - Polat 1999 T. Bakır - G. Polat, "Daskyleion 1997". *KST* 20 (1999), 577-582.

- Bakır 2001 T. Bakır, “*Die Satrapie in Daskyleion*”. Şurada: *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed. T. Bakır; H. Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001) 169-180.
- Bakır - Tanrıver - Gürtekin Demir 2002 T. Bakır, C. Tanrıver - G. Gürtekin Demir, “*Daskyleion 2001 Kazıları*”, *KST* 24/1 (2002), 491-500.
- Bakır-Erdoğan-Bulut-Yıldızhan 2004 T. Bakır-A. Erdoğan-H. Bulut-H. Yıldızhan, “*Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları*”. *KST* 25/1 (2004), 311-318.
- Bakır 2003a T. Bakır, “*Cennetin Düşüşü*” *National Geography* (Februar 2003).
- Bakır 2003b T. Bakır, “*Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı*”. *Anatolia* 25, (2003) 1-26.
- Bakır 2004 T. Bakır, “*Daskyleion’da Phrygler*”. Şurada: *Anadolu’da Doğdu- 60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*. Ed. T. Korkut et al. İstanbul (2004), 55-67.
- Bakır 2007 T. Bakır, “*Auswertung der Keramik für eine Relative Chronologie im perserzeitlichen Daskyleion*”. Şurada: *The Achaemenid Impact on Local populations and cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C.* Ed. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöx, O. Tekin. Turkish Institute of Archaeology: İstanbul (2007), 167-176.
- Bakır 2011 T. Bakır 2011, *Daskyleion: Balıkesir’in eski çağlardaki valilik merkezi*. Balıkesir Valiliği 2011.
- Bakır-Bulut-Hekimoğlu-İren-Yaldır-Özdemir 2009 T. Bakır-H. Bulut-A. Hekimoğlu-K. İren-A. K. Yaldır-H. F. Özdemir, “*Daskyleion 2007 Yılı Kazıları*”. *KST* 30/2 (2009), 12-32.
- Bakır 2012 T. Bakır, ‘*Dascylium*’. Şurada: *Ekrem Akurgal 100 yaşında. Anadolu/Anatolia ek dizi III. 1/Anı-Armağan Dizini*. Ed. O. Bingöl. Ankara (2012), 1-30.
- Balcer 1972a J. M. Balcer, “*The Persian occupation of Thrace 519-491 B.C. The Economic Effects*”. *Actes du Ile Congrès international des études du Sud-Est européennes* Vol 2, Athens, 241-258.
- Balcer 1972b J. M. Balcer, “*The Date of Herodotus IV. 1: Darius’ Scythian Expedition*”. *HSCP* 76 (1972), 99-132
- Balcer 1983 J. M. Balcer, “*The Greeks and the Persians: The Processes of Acculturation*”. *Historia* 32 (1983), 257-267.
- Balcer 1984 J. M. Balcer, *Sparda by the Bitter Sea: Imperial interaction in Western Anatolia*. California 1984.
- Balcer 1987 J. M. Balcer, *Herodotus and Bisitun: Problems in Ancient Persian Historiography*. Wiesbaden 1987.
- Balcer 1988 J. M. Balcer, “*Persian occupied Thrace (Skudra)*”. *Historia* 37 (1988), 1-21.
- Balcer 1989 J. M. Balcer, “*Ionia and Sparda under the Achaemenid Empire: The sixth and fifth centuries B.C., tribute, taxation and assessment*”. Şurada: P. Briant - C. Herrenschildt (eds.), *Le Tribut l’empire Perse*. Paris 1989, (1-27).
- Balcer 1990a J. M. Balcer, “*Byzantium*”. *EncIr* 4, fasc. 6 (1990) 599-600.
- Balcer 1990b J. M. Balcer, “*The East Greeks under Persian Rule: areassessment*”. *AH* (1990) 57-63.
- Balcer 1993a J. M. Balcer, “*The Ancient Persian satrapies and satraps in Western Anatolia*”. *AMI* 26 (1993) 81-90.
- Balcer 1993b J. M. Balcer, *A Prosopographical Study of The Ancient Persians Royal and Noble, c. 550-450 B.C.* Lewiston/Quenstone/Lampeter 1993.
- Balcer 1995 J. M. Balcer, *The Persian Conquest of the Greeks 545-450 B.C.* Konstanz 1995.
- Balcer 1997 J. M. Balcer, “*The liberation of Ionia*”. *Historia* 46 (1997) 374-377.
- Balkan 1959 K. Balkan, “*Inscribed Bullae from Daskyleion-Ergili*”. *Anatolia* 4 (1959), 123-128.

- Ball 2015 W. Ball, *Asia in Europe and the Making of the West, Towards One World: Ancient Persia and West. 2. Cilt.* Olive Branch Press 2010. *Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenışı Cilt 2, Tek Dünyaya Doğru: Antik İran ve Batı.* Çev. A. Çağlayan. İstanbul 2015.
- Ballesteros-Pastor 2012 L. B. Ballesteros-Pastor, "Los herederos de Artabazo. La satrapía de Dascilio en la tradición de la dinastía Mitridátida". *Klio* 94 (2012), 366-379.
- Bauslaugh 1991 R. A. Bauslaugh, *The Concept of Neutrality in Classical Greece.* California: England 1991.
- Bradeen 1967 D. W. Bradeen, "The Athenian Casualty List 464 B.C.". *Hesperia* 36/3 (1967) 321-328.
- Barnett 2006⁶ R. D. Barnett, "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron age". *CAH* ³ III 2 (2006⁶), 417-438.
- Bernard 1969 P. Bernard, "Les bas-reliefs gréco-perses de Dascyleion à la lumière de nouvelles découvertes". *RA* (1969), 17-28.
- Berve 1926 H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, vol. II. Munich 1926.
- Bickel 1957 E. Bickel, "Rekonstruktions-Versuch einer hellenistischen Gyges-Nysia-Tragödie". *RhM* 100 (1957), 141-152.
- Binder 2008 C. Binder, *Plutarchs Vita des Artaxerxes Ein historischer Kommentar.* Berlin: New York 2008.
- Billows 1990 R. A. Billows, *Antigonos the One-eyed: And the Creation of the Hellenistic State.* Berkeley and Los Angeles, California 1990.
- Bittel 1953 K. Bittel, "Zur Lage von Daskyleion". *AA* 1953, 1-16.
- Blamire 1959 A. Blamire, "Herodotus and Histiaeus". *CQ* IX/ 2 (1959) 142-154.
- Boardman 1995 J. Boardman, *Les Grecs outre-mer: colonisation et commerce archaïque.* Naples 1995.
- Boardman 1998 J. Boardman, "Seals and Signs. Anatolian Stamp Seals of the Persian Period Revisited". *Iran* 26 (1998), 1-14.
- Bogaert 1963 R. Bogaert, "Le cours du statère de Cyzique aux Ve et IVe siècles avant J.-C.". *AntCl* 32 (1963), 85-119.
- Borchhardt 1968 J. Borchhardt, "Epichorische, gräko-persisch beeinflusste Reliefs in Kilikien". *IstMitt* 18 (1968), 161-211.
- Bosworth 1980 A. B. Bosworth, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander I.* Oxford 1980.
- Bosworth 1990 A. B. Bosworth, "Plutarch, Callisthenes and the Peace of Callias". *JHS* 110 (1990) 1-13.
- Bosworth 2000 A. B. Bosworth, "A Tale of Two Empires: Hernán Cortés and Alexander the Great". Şurada: *Alexander the Great in Fact and Fiction.* Ed. A. B. Bosworth-E. J. Baynham. New York (2000), 23-49.
- Bosworth 2005 A. B. Bosworth, *Conquest and Empire: The reign of Alexander the Great.* Cambridge University 1988. *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk.* Çev. H. Çalışkan. Ankara 2005.
- Botha 1988 L. Botha, "The Asiatic Campaign of Agesilaus the Topography of the Route from Ephesus to Sardis". *Acta Classica* 31 (1988), 71-80.
- Bouzek 2001 J. Bouzek, "Cimmerians and Early Scythians: the Transition from Geometric to Orientalising in the Pontic Area". Şurada: *North Pontic Archaeology Recent Discoveries and Studies.* Ed. G. R. Tsetskhladze. Leiden: Boston: Köln: Brill 2001.
- Bøe 2001 S. Bøe, *Gog and Magog.* Tübingen 2001.
- Breisach 2009 E. Breisach, *Historiography.* The University of Chicago 1994. *Tarih yazımı.* Çev. H. Koçak. İstanbul 2009.
- Bremmer 1999 J. N. Bremmer, "Paradise: From Persia, Via Greece, into the Septuagint". Şurada; *Paradise Interpreted: Representations of Biblical Paradise in Judaism and Christianity.* Ed. G. P. Luttikhuisen. Leiden-Boston (1999), 1-20.

- Briant 1982a P. Briant, *États et pasteurs au Moyen-Orient ancien (Coll. Production Pastorale et Société)*. Cambridge 1982.
- Briant 1982b P. Briant, "Rois, Tributs et Paysans. *Études sur les formations tributaires du Moyen-Orient ancien*". Centre de Recherches d'Histoire Ancienne 43. Paris 1982.
- Briant 1984a P. Briant, *L'Asie Centrale et les royaumes proche-orientaux du premier millénaire*. Paris 1984.
- Briant 1984b P. Briant, "La Perse avant l'empire (Un état de la question)" *IrAnt* 19 (1984), 71-118.
- Briant 1994 P. Briant, "Prélèvements tributaires et échanges en Asie Mineure achéménide et hellénistique". *Şurada: Entretiens d'Archéologie et d'Histoire, Économie Antique. Les échanges dans l'Antiquité: le rôle de l'État*, Toulouse (1994), 69-81.
- Briant-Descat 1998 P. Briant-R.Descat, "Un registre des douanes d'Égypte (TAD C 3. 7)". *Şurada: Le commerce en Égypte ancienne (Bibliothèque d'étude 121)*, IFAO, Le Caire. Ed. N. Grimal- B. Menu (1998), 59-104.
- Briant 2002 P. Briant, *Historie de l'Empire perse*. Paris 1996: *Çeviri: From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Translated by P. T. Daniels. Winona Lake, Indiana Eisenbrauns 2002.
- Briant 2015 P. Briant, *Darius dans l'ombre d'Alexandre*. Fayard 2003. *Çeviri: Darius in the Shadow of Alexander*. Translated by J. M. Todd. America 2015.
- Brixhe 1996 C. Brixhe, "Les Documents Phrygiens de Daskyleion et Leur éventuelle Signification Historique". *Kadmos* 35 (1996), 125-147.
- Brosius 2000 M. Brosius, *The Persian empire from Cyrus II to Artaxerxes I*. London (LACTOR 16).
- Brosius 2006 M. Brosius, *The Persians*. London and New York 2006.
- Brosius 2010 M. Brosius, "Pax Persica and the Peoples of the Black Sea Region: Extent and Limits of Achaemenid Imperial Ideology". *Şurada: Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling and E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (29-40).
- Browne 1956 E. G. Browne, *A Literary History of Persia*. Vol. I. Cambridge 1956.
- Brown 1978 T. S. Brown, "Suggestions for a Vita of Ctesias of Cnidus". *Historia* 27 (1978), 1-19.
- Brown 1981 T. S. Brown, "Aeneas Tacticus, Herodotus and the Ionian Revolt". *Historia* (1981), 385-393.
- Brown 1982 T. S. Brown, "Herodotus' Portrait of Cambyses". *Historia* 31 (1982), 387-403.
- Bruce 1967 I. A. F. Bruce, *An Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia*. Cambridge University 1967.
- Brunt 1962 P. A. Brunt, "Persian Accounts of Alexander's Campaigns". *CQ* 12 (1962), 141-155.
- Buckler 1989 J. Buckler, *Philip II [the second] and the sacred war*. Brill Archive 1989.
- Bulut 1998 H. Bulut, *Daskyleion Korinth Seramikleri*. İzmir 1998 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bulut 2007 H. Bulut, *Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı sonu ve Hellenistik Dönem*. İzmir 2007 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Burn 1962 A. R. Burn, *Persia and the Greeks the Defence of the West, c. 546-478 B.C*. London 1962.
- Burn 1985 A. R. Burn, "Persia and the Greeks". *CHI* (1985), 292-391.
- Burstein 1976 S. M. Burstein, *Outpost of Hellenism: The Emergence of Heracleia on the Black Sea*. Berkley 1976.
- Bury 1897 J. B. Bury, "The European Expedition of Darius". *CR* 11 (1897), 277-282.
- Bürchner 1901 K. Bürchner, *Daskylou kome*. *RE* IV/2 (1901), col. 2221.
- Cahill 1988 N. Cahil, "Taş Kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia". *AJA* 92 (1988), 481-501.

- Cahill 2010 N. Cahil, “*Sardeis ’te Pers Tahribi: The Persian Sack of Sardeis*”. Şurada: *Lydahılar ve Dünyaları; The Lydians and their World*. Ed. N. D. Cahill. İstanbul 2010 (339-362).
- Calmeyer 1988 P. Calmeyer, “*Aufreihung-Dublik-Kopie-Umbildung*”: A. Kuhrt-H. Sancisi-Weerdenburg (derl.). *AH III* (1988) 111-
- Cameron 1943 G. G. Cameron, “*Darius, Egytp, and the ‘Lands Beyond the Sea’*”. *JNES* 2 (1943), 307-313.
- Cameron 1973 G. G. Cameron, “*The Persian Satrapies and related matters*”. *JNES* 32 (1973), 47-56.
- Cameron 2003 H. D. Cameron, *Thucydides Book I: a students’ grammatical commentary*. Ann Arbor: The University of Michigan Press 2003.
- Campbell-Hook 2005 D. Campbell-A. Hook, *Ancient Siege Warfare: Persians, Greeks, Carthaginians and Romans 546-146 BC*. Great Britain 2005.
- Carradice 1987 I. Carradice, *The Regal Coinage of the Persian Empire*. Şurada: *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires*, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History. Ed. I. Carradice. History, Oxford 1987 (109-166), 73-95.
- Cargill 1977 J. Cargill, “*The Nabonidus Chronicle and Fall of Lydia*”. *AJAH* II (1977), 97-116.
- Cary 1945 M. Cary, “*The Peace of Callias*”. *CQ* 39 (1945), 87-91.
- Castritius 1972 H. Castritius, “*Die Okkupation Thrakiens durch die Perser und der Sturz des athenischen Tyrannen Hippias*”. *Chiron* 2 (1972), 1-15.
- Casson 2002 L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev.: G. Ergin. İstanbul 2002.
- Cawkwell 1997a G. Cawkwell, *Thucydides and the Peloponnesian War*. London and New York 1997.
- Cawkwell 1997b G. L. Cawkwell, “*The Peace between Athens and Persia*”. *Phoenix* 51 (1997), 115-130.
- Cawkwell 2005 G. Cawkwell, *The Greek wars the Failure of Persia*. Oxford 2005.
- Chapman 1972 G. A. H. Chapman, “*Herodotus and Histiaeus’ Role in the Ionian Revolt*”. *Historia* (1972), 546-568.
- Chaumont 1990 M. L. Chaumont, “*Un nouveau gouverneur de Sardes à l’époque achéménide d’après une inscription récemment découverte*”. *Syria* 57/3 (1990), 579-608.
- Childs 1981 W. A. P. Childs, “*Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-Examined*”. *AS* 31 (1981), 55-80.
- Clay 1986 J. S. Clay, “*Archilochus and Gyges: An Interpretation of Fr. 23*”. *QUCC* 24 (1986), 7-17.
- Clarke 1888 J. T. Clarke, “*Gargara, Lamponia and Pionia: Towns of the Troad*”. *AJA* 4 (1888), 291-319.
- Cobet 1971 J. Cobet, *Herodots Exkurse und die Frage der Einheit seines Werkes*. *Historia Einzelschriften*, XVII. Wiesbaden 1971.
- Cohen 1995 G. M. Cohen, *The Hellenistic settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. Berkely and Lons Angeles, California, Oxford 1995.
- Cole 1912 E. E. Cole, *The Samos of Herodotus*. New Haven 1912.
- Cook 1973 J. M. Cook , “*The Troad: an Archaeological and Topographical Study*”. Oxford 1973.
- Cook 1983 J. Cook, *The Persian Empire*. London 1983.
- Cook 1985 J. M. Cook, “*The Rise of the Achaemenids and Establishment of their Empire*”. *CHI* II (1985) 200-291.
- Corsten 1988 T. Corsten, “*Daskyleion am Meer*”. *EA* 12 (1988), 53-77.
- Coşkun 1999 G. Coşkun, *Daskyleion Siyah Firnisli Attika Seramikleri*. İzmir 1999 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Coşkun 2004 G. Coşkun, “*Daskyleion’da M.Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri*”. *Olba* 10 (2004), 89-134.
- Coşkun 2005 G. Coşkun, *Daskyleion’da Orta Akhaemenid Dönemi*. İzmir 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- Coşkun 2006 G. Coşkun, "Daskyleion'da M.Ö. 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri". Olba 13 (2006), 83-114.
- Cowley 1919 A. Cowley, *Jewish Documents of the Time of Ezra: Translated from the Aramaic*. London 1919.
- Crampa 1972b J. Crampa, *Labraunda. Swedish Excavations and Researches, III: 2, The Greek Inscriptions. Part II: 13-133*. Lund 1972.
- Cross 1966 Jr. F. M. Cross, "An Aramaic Inscription from Daskyleion". *BASOR* 184 (1966), 7-10.
- Cuinet 1894 V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, t. IV. Paris 1894.
- Curtis and Simpson 2005 J. Curtis and St. J. Simpson, *The World of Achaemenid Persias: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East*. London: New York 2005.
- Curtis and Stewart 2005 V. S. Curtis and S. Stewart, *Birth of the Persian Empire*. London: New York 2005.
- Çevirici 1998 F. Çevirici, *Kültler Açısından Daskyleion Terrakotaları*. İzmir 1998 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Dalby 2013 A. Dalby, *Food in the Ancient World from A to Z*. Routledge 2013.
- Dandamayev 1989 M. A. Dandamayev, *A Political History of the Achaemenid Empire*. Çevir. W. J. Vogelsang. Leiden 1989.
- Dandamayev 1984 M. A. Dandamayev, "Royal Paradeisoi in Babylonia". *AIIX* (1984), 113-117.
- Danzig 2008 G. Danzig, "Rhetoric and the Ring: Herodots and Plato on the Tory of Gyge as a politically expedient tale". *Greece & Rome*, 55 (2008), 169-192.
- David 2012 L. S. David, *Inscribed Athenian Laws and Decrees 352/1-322/1 BC: Epigraphical Essays*. Brill Studies in Greek and Roman Epigraphy, Leiden: Brill 2012.
- Davison 1955 J. A. Davison, "Προάγγελος and the 'Gyges' Fragment". *CR* 5 (1955), 129-132.
- Debord 1994 P. Debord, "Le vocabulaire des ouvrages de défense occurrences littéraires et épigraphiques confrontées au Realia archéologiques". *REA* 96 (1994) 53-61.
- Debord 2001 P. Debord, "Les Mysiens: du mythe à l'histoire". *Origines Gentium* 7 (2001), 135-146.
- Delcor 1967 M. Delcor, "Une inscription funéraire araméenne trouvée à Daskyleion en Turquie". *Le Muséon* 80 (1967), 301-314.
- Demir 1992 R. G. G. Demir, *Daskyleion'dan Ele Geçen Orientalizan Dönem Seramikleri*. İzmir 1992. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Demir 2014 M. Demir, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*. Ankara 2014.
- Dentzer 1982 J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans le Proche-Orient et le monde grec du VIIIe au IVe s. av. J.-C. (BEFAR 246)*, Rome 1982.
- Dereboylu 2003 E. Dereboylu, "Daskyleion Kabartmalı Kaseleri ve Batı Yamacı Kapları. Kronoloji ve Üretim Problemleri": C. Abadi-Reynal (derl.), *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine. Actes de la Table ronde d'Istanbul, 23-24 mai 1996, Varia Anatolica XX*, Institut français d'études anatoliennes, Istanbul-Paris, 2003, 55-63.
- Descat 1989 R. Descat, "Notes sur la politique tributaire de Darius Ier". Şurada: *Le tribut dans l'empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrens Schmidt. Paris 1989, 77-93.
- Deveciyan 2011⁴ K. Deveciyan, *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*. İstanbul 2011⁴.
- Devine 1986 A. M. Devine, "Demythologizing the Battle of the Granicus". *Phoenix* 40 (1986), 265-278.
- Devine 1988 A. M. Devine, "A Pawn-Sacrifice at the Battle of the Granicus: The Origins of a Favorite Stratagem of Alexander the Great". *AncW* 18 (1988), 3-20.
- DeVoto 1986 J. G. DeVoto, "Agesilaus, Antalcidas, and the Failed Peace of 392/91 B.C.". *CPh* 81 (1986), 191-202.

- DeVoto 1988 J. G. DeVoto, "Agesilaos and Tissaphernes near Sardis in 395 BC". *Hermes* 116 (1988), 41-53.
- DeVries 2012 K. DeVries, "Textual Evidence and the Destruction Level". Şurada: *The New Chronology of Iron Age Gordion*. Ed. C. B. Rose, G. Darbyshire. Pennsylvania (2012), 49-57.
- Diakonoff 1985 I. M. Diakonoff, "Media". *CHI* II (1985), 36-148.
- Dillery 1995 J. Dillery, *Xenophon and The History of his Times*. London and New York.
- Dillery 2005 J. Dillery, "Cambyses and the Egyptian Chaosbeschreibung Tradition". *CQ* 55 (2005), 387-406.
- Doenges 1998 N. A. Doenges, "The Campaign and Battle of Marathon". *Historia* 47 (1998), 1-17.
- Doğer-Gezgin 1998 E. Doğer-İ. Gezgin, "Some Observations on Defensive System of Smyrna in Archaic and Classical Period (Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler)". II. Uluslararası İzmir Sempozyumu. E.Ü. İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay. (1998) 5-30.
- Doğer 2007 L. Doğer, "Manyas Ergili-Hisartepede'deki (Eski Daskyleion) Bizans Kalesi ve Figürlü Seramik Buluntuları". *Studies in Honor of Hayat Erkanal/Cultural Reflections*. İstanbul 2007, 265-273.
- Dolunay 1966 N. Dolunay, "Reliefs Discovered at Daskyleion (Ergili)". *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 13-14 (1966), 97-111.
- Dowden 1992 K. Dowden, *Approaching the Ancient World: The Uses of Greek Mythology*. London: New York 1992. (İnt.Var)
- Dönmez 2004 Ş. Dönmez, "Akalan Hakkında Yeni Gözlemler". *AAraş.* 17 (2004), 67-91.
- Drews 1973 R. Drews, *The Greek Accounts of Eastern History*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1973.
- Drews 1969 R. Drews, "The Fall of Astyages and Herodotus' Chronology of the Eastern Kingdoms". *Historia* 18 (1969), 1-11.
- Driver 1954 G. R. Driver, *Aramaic Documents of the Fifth Century BC*. Oxford 1954 (1957/1965).
- Dubberstein 1983 W. H. Dubberstein, "The Chronology of Cyrus and Cambyses". *AJSLL* 55 (1938), 417-419.
- Dugas 1910 C. Dugas, "La campagne d'Agésilas en Asie Mineure (395): Xénophon et l'Anonyme d'Oxyrynchos". *BCH* 34 (1910), 58-95.
- Dupont-Sommer 1966a A. Dupont-Sommer, "L'inscription araméenne de Daskyleion". *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 13-14 (1966), 112-117.
- Dupont-Sommer 1966b A. Dupont-Sommer, "Une inscription araméenne inédite d'époque perse trouvée à Daskyleion (Turquie)". *CRAI* 110 (1966b), 44-58.
- Dupont-Sommer 1966c A. Dupont-Sommer, "Hébreu et araméen". *Annuaire du Collège de France* 66 (1966), 344-372.
- Dusinberre 1997 E. R. M. Dusinberre, *Satrapal Sardis Aspects of Empire in an Achaemenid Capital*. 1997 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Dusinberre 1999 E. R. M. Dusinberre, "Satrapal Sardis: Achaemenid Bowls in an Achaemenid Capital". *AJA* 103 (1999), 73-102.
- Eddy 1970 S. K. Eddy, "On the Peace of Callias". *CPh* LXV/1 (1970) 8-14.
- Eddy 1973 S. K. Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.". *CPh* LXVIII/4 (1973), 241-258.
- Engelmann-Knibbe 1986 H. Engelmann-D. Knibbe, "Das Monumentum Ephesenum". *EA* 8 (1986), 19-32.
- Erdoğan 2007 A. Erdoğan, "Beobachtung zur achämenidischen Architektur Daskyleions". Şurada: *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.)*. İstanbul (2007) 177-194.
- Ergun-Kazancı-Boyras-Koç 2012 Z. Ergun-N. Kazancı-S. Boyraz-K. Koç, "Daskyleion Antik Kenti (Balıkesir) Civarındaki Göl ve Akarsu Tortularının Sedimentolojik İncelenmesi". *65.Türkiye Jeoloji Kurultayı* (2012), 550-551.

- Erkanal-İren 2004 A. Erkanal-K. İren, "2002 Güney Aiolis Yüzey Araştırması", *KST* 21 (2004) 245-252.
- Errington 1989 R. M. Errington, "The Peace Treaty between Miletus and Magnesia (I.Milet 148)". *Chiron* 19 (1989), 279-288.
- Escher 1901 B. J. Escher, *Daskylitis Limne*. *RE* IV/2 (1901), col. 2220-2221.
- Evans 1963 J. A. S. Evans, "Histiaeus and Aristagoras: Notes on the Ionian Revolt". *AJPh* 84 (1963), 113-128.
- Evans 1969 J. A. S. Evans, "Notes on Thermopylae and Artemisium". *Historia* 18 (1969), 389-406.
- Evans 1978 J. A. S. Evans, "What Happened to Croesus?". *CJ* 74 (1978), 34-40.
- Evans 1985 J. A. S. Evans, "Candaules whom the Greeks name Myrsilus...". *GRBS* 26 (1985) 229-233.
- Evans 2014 J. A. S. Evans, *Herodotus, Explorer of the Past: Three Essays*. Princeton, New Jersey 2014.
- Facella 2009 M. Facella, "Darius and the Achaemenids in Commagene". Şurada: *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire achéménide*. Ed. P. Briant-M. Chauveau. Paris (2009), 379-409.
- Fauth 1968 W. Fauth, "Gyges und die 'Falken': K. Deichgräber zum 65. Geburtstag gewidmet". *Hermes* 96 (1968), 257-264.
- Fields 2007 N. Fields, *Thermopylae 480 BC: Last stand of the 300*. Osprey Publishing; Oxford 2007.
- Fornara 1983² C. W. Fornara, *Archaic Times to the end of the Peloponnesian War*. Edited and translated by C. W. Fornara. Cambridge 1983².
- Fowler 1996 R. L. Fowler, "Herodotus and his Contemporaries", *JHS* 116 (1996), 62-87.
- Fowler 1998 M. A. Flower, "Simonides, Ephorus, and Herodotus on the Battle of Thermopylae". *CQ* 48 (1998), 365-379.
- Fowler 2000a M. A. Flower, "From Simonides to Isocrates: The Fifth-Century Origins of Fourth-Century Panhellenism". *ClassAnt* 19 (2000), 65-101.
- Flower 2000b M. Flower, *Alexander the Great and Panhellenism*. Şurada: *Alexander the Great in Fact and Fiction*. Ed. A. B. Bosworth-E. J. Baynham. New York (2000), 96-135.
- Frank 1938 T. Frank, *An Economic Survey of Ancient Rome*, vol. IV. Baltimore 1938.
- French 1998 D. French, "Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor. The Persian Road". *Iran* 26 (1998), 15-44.
- Fritze 1912 H. Fritze, *Die Elektronprägung von Kyzikus*. *Nomisma* VII (1912).
- Frolova-Smekalova- Djukov 2007 N. A. Frolova-T. N. Smekalova-Y. L. Djukov, "Cyzicenes from the State Historical Museum, Moscow and The State Hermitage Collections, St. Petersburg". *SNR* 86 (2007), 5-22.
- Frye 1984 R. N. Frye, *The History of ancient Iran*. München: Beck 1984.
- Gardner 1911 P. Gardner, "The Coinage of the Ionian Revolt". *JHS* 31 (1911), 151-160.
- Gardner 1913 P. Gardner, "Coinage of the Athenian Empire". *JHS* 33 (1913), 147-188.
- Gardiner-Garden 1987 J. R. Gardiner-Garden, "Dareios' Scythian Expedition and its Aftermath". *Klio* 69 (1987), 326-350.
- Gauthier 1991 P. Gauthier, "Ἀτέλεια τοῦ σώματος". *Chiron* 21 (1991), 49-68.
- Georges 1994 P. Georges, *Barbarian Asia and the Greek Experience: From the Archaic Period to the Age of Xenophon*. Baltimore and London 1994.
- Georges 2000 P. B. Georges, "Persian Ionia under Darius: The Revolt Reconsidered". *Historia* 49 (2000), 1-39.
- Gehrke 1980 H. J. Gehrke, "Zur Geschichte Milets in der Mitte des 5. Jahrhunderts v. Chr.". *Historia* (1980), 17-31.
- Gergova 2010 D. Gergova, "Orphic Thrace and Achaemenid Persia". Şurada: *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling and E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (67-86).
- Gezgin 2001 İ. Gezgin, "Defensive Systems in the Aiolis and Ionia Regions". *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed.

- T. Bakır; H. Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001), 181-189.
- Ghirshman 1963 R. Ghirshman, *Perse: Proto-iraniens, Médes, Achéménides*. Paris 1963.
- Gibson 1975 J. C. L. Gibson, *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions, II: Aramaic Inscriptions*. Oxford 1975.
- Gibson 1981 E. Gibson, "The Rahmi Koç Collection. Inscriptions. Part VIII, a Cinerary Chest from Sardis". *ZPE* 42 (1981), 215-216.
- Gibson 2002 C. A. Gibson, *Interpreting a classic: Demosthenes and his ancient commentators*. Berkeley-Los Angeles, California 2002.
- Glassner 2004 Jean-Jacques Glassner, *Mesopotamian Chronicles: Writings from the Ancient World*. Atlanta 2004.
- Görkay 1999 K. Görkay, "Attic Black-Figure Pottery From Daskyleion", *AMS* 34 (1999), 1-100.
- Gomme 1971⁵ A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*. Oxford, vol. I 1971⁵.
- Gomme 1944-1981 A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*. Oxford, vol. I-V 1944-1981.
- Gommers 2001 P. H. Gommers, *Europe-What's in a name*. Belgium 2001.
- Goodspeed 1899 G. S. Goodspeed, "The Persian Empire from Darius to Artaxerxes". *The Biblical World*, vol. 14 (1899), 251-257.
- Graf 1985 D. F. Graf, "Greek tyrants and Achaemenid politics". *Şurada: The Craft of the Ancient Historian. Essays in Honor of Chester G. Starr*. Ed. J. W. Eadie and J. Ober (1985), 79-123.
- Graf 1994 D. F. Graf, "The Persian Royal Road System". *AH* VIII (1994), 167-189.
- Graham 1971 A. J. Graham, "Patterns in Early Greek Colonisation". *JHS* 91 (1971), 35-47.
- Gray 1926 G. B. Gray, "The Conquest of Egypt by Cambyses". *CAH* IV (1926), 15-20.
- Gray 1979 V. J. Gray, "Two Different Approaches to the Battle of Sardis in 395 B.C. Xenophon Hellenica 3.4.20-24 and Hellenica Oxyrhynchia 11 (6).4-6". *CSCA* 12 (1979), 183-200.
- Grayson 1975 A. K. Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*. Locust Valley, New York: J. J. Augustin Publisher 1975.
- Green 2010 P. Green, *Diodorus Siculus The Persian wars to the fall of Athens: books 11-14.34 (480-401 BCE)*. Translated with introduction and notes. Amercia 2010.
- Green 2013 P. Green, *Alexander of Macedon, 356-323 B.C.: A Historical Biography*. Berkeley, Los Angeles, London 2013.
- Greenewalt 2011 C. H. Greenewalt, "Sardis: A First Millennium B.C.E. Capital in Western Anatolia". *Şurada: The Oxford Handbook of Ancient Anatolia; 10,000-323 B.C.E.* Ed. S. R. Steadman-G. McMahon. Oxford, New York (2011), 1112-1130.
- Gschnitzer 1988 F. Gschnitzer, "Zur Stellung des persischen Stammlandes im Achaimenidenreich". *Şurada*: Ed. G. Maurer & U. Magen. *Ad bene et fideliter seminandum*, FS K.-H. Deller, AOAT 220, Neukirchen/Vluyn 1988, 87-122.
- Gusmani-Polat 1999 R. Gusmani-G. Polat, "Manes in Daskyleion". *Kadmos* 38 (1999) 137-162.
- Gusmani-Polat 1999 R. Gusmani-Y. Polat, "Ein neues phrygisches Graffito aus Dakyleion", *Kadmos* 38 (1999) 59-64.
- Gültekin 1996 G. Gültekin, "Wild Goat Style Pottery From Daskyleion", *Arkeoloji Dergisi* IV (1996) 87-95.
- Gürtekin 1998 R. G. Gürtekin, *Lydia Seramiğinde Yabancı Etkiler*. İzmir 1998 (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Gürtekin-Demir 2002 R. G. Gürtekin-Demir, "Lydian Painted Pottery at Daskyleion". *AS* 52 (2002) 111-143.

- Hallock 1969 R. T. Hallock, *Persepolis Fortification Tablets*. Chicago 1969.
- Hallock 1985 R. T. Hallock, "The Evidence of the Persepolis Tablets". *CHI* II (1985), 588-609.
- Hallo – Younger 2003 W. H. Hallo and K. L. Younger, *The Context of Scripture. Vol. II: Monumental Inscriptions from the Biblical World*. Leiden and Boston 2003.
- Hamilton 1980 C. D. Hamilton, "Isocrates, *IG ii² 43*, Greek Propaganda and Imperialism". *Traditio* 36 (1980), 83-109.
- Hammond 1967 N. G. L. Hammond, "The Origins and the Nature of the Athenian Alliance of 478/7 B. C." *JHS* 87 (1967) 41-61.
- Hammond 1968 N. G. L. Hammond, "The Campaign and Battle of Marathon". *JHS* 88 (1968) 13-57.
- Hammond 1980 N. G. L. Hammond, "The battle of the Granicus river". *JHS* 100 (1980), 73-88.
- Hammond 1991 N. G. L. Hammond, "The Sources of Justin on Macedonia to the Death of Philip". *CQ* XLI/2 (1991) 496-508.
- Hammond - Roseman 1996 N. G. L. Hammond-L. J. Roseman, "The Construction of Xerxes' Bridge over the Hellespont". *JHS* 116 (1996), 88-107.
- Hammond 2006⁶ N. G. L. Hammond, "The Expedition of Datis and Artaphernes". *CAH* IV (2006⁶), 491-517. 'The expedition of Xerxes' (2006⁶), 518-526.
- Hanfmann-Mierse 1983 G. M. A. Hanfmann-W. E. Mierse, *Sardis from Prehistoric to Roman Times*. Cambridge: Mass. 1983.
- Hanfmann 1966 G. M. A. Hanfmann, "The New Stelae From Daskyleion". *BASOR* 184 (1966), 10-13.
- Hansen-Nielsen 2004 M. H. Hansen-T. H. Nielsen, "An Inventory of Archaic and Classical Poleis". Oxford-New York 2004.
- Hansman 1985 J. Hansman, "Anshan in the Median and Achaemenian Period". *CHI* II (1985), 25-35.
- Hanson 1968 R. S. Hanson, "Aramaic Funerary and Boundary Inscriptions from Asia Minor". *BASOR* 192 (1968), 3-11.
- Harmatta 1974 J. Harmatta, "Les modèles littéraires de l'édit babylonien de Cyrus". *Acta Iranica* 1 (1974) 29-44.
- Harrison 1982 C. M. Harrison, "Persian Names on Coins of Northern Anatolia". *JNES* 41 (1982), 181-194.
- Harrison 2010 T. Harrison, *Writing Ancient Persia*. Bristol Classical Press 2010.
- Hasluck 1904 F. W. Hasluck, "Unpublished Inscriptions from the Cyzicus Neighbourhood". *JHS* 24 (1904), 20-40.
- Hasluck 1905 F. W. Hasluck, "Inscriptions from the Cyzicene District, 1904". *JHS* 25 56-64.
- Hasluck 1906 F. W. Hasluck, "Poemanenum". *JHS* (1906), 23-31.
- Hasluck 1909 F. W. Hasluck, "The Marmara Islands". *JHS* 29 (1909), 6-18.
- Hasluck 1910 F. W. Hasluck, *Cyzicus*. Cambridge 1910.
- Head 1992 D. Head, *The Achaemenid Persian Army*. Stockport: Montvert 1992.
- Heinemann 2010 U. Heinemann, *Stadtgeschichte im Hellenismus: Die lokalhistoriographischen Vorgänger und Vorlagen Memnons von Herakleia*. München 2010.
- Heisserer 1980 A. J. Heisserer, *Alexander the Great and the Greeks of Asia Minor*. Norman, Oklahoma 1980.
- Herrenschmidt 1977 C. Herrenschmidt, "Les créations d'Ahuramazda". *StIr* 6 (1977), 17-58.
- Herrenschmidt 1989 C. Herrenschmidt, *Le tribut dans les inscriptions en vieux-perse et dans les tablettes élamites. Šurada: Le tribut dans l'empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrenschmidt. Paris 1989, 107-120.
- Herzfeld 1932 E. E. Herzfeld, *A new inscription of Xerxes from Persepolis*, (The Oriental institute of the University of Chicago. Studies in ancient oriental civilization. n° 5). University of Chicago 1932.
- Heskel 1997 J. Heskel, *The North Aegean Wars, 371-360 B.C.* Stuttgart 1997.
- Hyland 2008 J. Hyland, "Pharnabazos, Cyrus' Rebellion, and the Spartan War of 399". *ARTA* 2008.003 (2008), 1-26.

- Hill – Meritt 1944 B. Hill – B. D. Meritt, “An Early Decree concerning Tribute”. *Hesperia* 13 (1944), 1-15.
- Hinz 1975 W. Hinz, *Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen*. Wiesbaden 1975.
- Hinz-Koch 1987 W. Hinz-H. M. Koch, *Elamisches Wörter buch*, 2 Bde., AMI Erg.bd. 17. Berlin 1987.
- Hirschy 1909 N. C. Hirschy, *Artaxerxes III Ochus and his Reign*. Chicago 1909.
- Hogarth 1909 D. G. Hogarth, *Ionia and The East*. Oxford 1909.
- Hoffman 1975 G. M. A. Hoffmann, *From Croesus to Constantine*, Ann Arbor, Mich. 1975.
- Holladay 1986 A. J. Holladay, “The Détende of Kallias?”. *Historia* 35 (1986) 503-507.
- Holt 1992 P. Holt, “H. G. Wells and the Ring of Gyges”. *SFS* 19 (1992), 236-247.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*. Oxford 1982.
- Hornblower 2003² S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, vol. I, I-III. Clarendon Press, Oxford 2003².
- Hornblower 2004² S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, vol. II, VI-V. Clarendon Press, Oxford 2004².
- How - Wells 1975⁸ W.W. How - J. Wells, *A Commentary on Herodotus*, I-II Oxford 1975⁸.
- Huxley 1965 G. Huxley, *A War between Astyages and Alyattes*. *GRBS* 6 (1965), 201-206.
- Huxley 1972 G. L. Huxley, *The Early Ionians*. London: New York 1972. (Kütp. var).
- Jackson 1969 A. H. Jackson, “The Original Purpose of the Delian League”. *Historia* 18 (1969), 12-16.
- Jacoby 1922 F. Jacoby, “Ktesias”. *RE*. XI col. 2032-2037.
- Jacobs 2007 B. Jacobs, “Review of Klinkott 2005”. *Klio* 89 (2007), 502-504.
- Jesus 1978 P. S. Jesus, “Metal Resources in Ancient Anatolia”. *AS* 28 (1978), 97-102.
- J.-L. Robert 1950 J.-L. Robert, “Inscriptions d'Antalya et de Byzance”. *Hellenica* IX (1950), 39-66; “Inscriptions de l'Hellespont et de la Propontide”. *Hellenica* IX (1950), 78-97.
- J.-L. Robert 1955 J.-L. Robert 1955, “Dedicaces et reliefs votifs”. *Hellenica* X (1955), 5-166.
- İren 2010 K. İren, “A New Discovery in Dascylium: the Persian Destruction Layer”. Şurada: P. Matthiae et al. [Der.], Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East. 5 May-10 May 2009, Sapienza, Università die Roma. Wiesbaden 2010, 249-264.
- İren-Doğan 2012 K. İren-T. Doğan, “Daskyleion 2010 yılı Kazı Çalışmaları”. *KST* 33/1 (2012), 519-539.
- İren 2012a K. İren, “Dascyleum. The Multicultural Society of a Persian Satrapy Capital”. *Current World of Archaeology* 54 (2012), 49-51.
- İren 2012b K. İren, “The Koru Tumulus”. *Current World of Archaeology* 54 (2012), 52.
- İren 2012c K. İren, “Bir Satrapın Gölgesinde: Daskyleion”. *Aktüel Arkeoloji* 25 (2012), 68-75.
- İren 2013 K. İren, “Daskyleion”. Şurada: *The Encyclopedia of Ancient History*. First Edition; Oxford: Wiley-Blackwell (2013), 1930-1931. Ed. R. S. Bagnall et al.
- İren-Yıldızhan 2014 K. İren-H. Yıldızhan, “Daskyleion 2012 Yılı Kazı Çalışmaları”. *KST* 35/2 (2014), 211-224.
- Kagan 1990 D. Kagan, *Pericles of Athens and the Birth of Democracy*. London 1990.
- Kaletsch 1958 H. Kaletsch, “Zur Lydischen Chronologie”. *Historia* 7 (1958) 1-47.
- Kallet-Marx 1993 L. Kallet-Marx, *Money, Expense, and Naval Power in Thucydides' History 1-5.24*. Berkeley: Los Angeles: Oxford 1993.
- Kahrstedt 1965² U. Kahrstedt, “Mentor”. *RE* XV/1 (1965²), col. 964-965.
- Kaptan 1990 D. Kaptan, “A Group of Seal Impressions on the Bullae from Ergili/Dakyleion”. *EA* 16 (1990) 15-27.

- Kaptan 2001 D. Kaptan, "On the Satrapal Center in northwestern Asia Minor: Some Evidence from the Seal Impressions of Ergili/Daskyleion". *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed. T. Bakır; H. Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001), 57-64.
- Kaptan 2002 D. Kaptan, *The Daskyleion Bullae: Seal Images From The Western Achaemenid Empire* vol. I-II, *AH* 12 (2002), 1-240; 1-246.
- Kaptan 2010a D. Kaptan, "From Xenophon to Kritoboulos: Notes on Daskyleion and the Satrapal Court". *Der Achämenidenhof The Achaemenid Court Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema» Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen «Landgut Castelen bei Basel, 23.-25. Mai 2007*. Ed. B. Jacobs und R. Rollinger. Wiesbaden 2010, 829-852.
- Kaptan 2010b D. Kaptan, "Clay Tags from Seyitömer Höyük in Phrygia". *The Word Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East*. Ed. J. Curtis and J. Simpson. New York 2010, 361-368.
- Kawami 1992 T. S. Kawami, "Antike persische Gärten". *Şurada: Der Garten von der Antike bis zum Mittelalter*. Ed. M. Carroll-Spillecke. Mainz (1992), 81-100.
- Kawerau-Rehm 1914 G. Kawerau-A. Rehm 1914, *Das Delphinion in Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899*. Berlin 1914.
- Kazancı-Leroyc-Ileri-Emred-Kibare-Öncel 2004 N. Kazancı-S. Leroyc-Ö. Ileri-Ö.Emred-M. Kibare-S. Öncel, "Late Holocene erosion in NW Anatolia from sediments of Lake Manyas, Lake Ulubat and the southern shelf of the Marmara Sea, Turkey". *Catena* 57 (2004) 277-308.
- Kealhofer 2005 L. Kealhofer, *The archaeology of Midas and the Phrygians: recent work at Gordion*. Philadelphia 2005.
- Keaveney 1988 A. Keaveney, "The Attack on Naxos: A 'Forgotten Cause' of the Ionian Revolt". *CQ* 38 (1988) 76-81.
- Keen 1998 A. G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers c. 545-362 B.C.* Leiden 1998.
- Kent 1953 R. G. Kent, *Old Persian*. New Haven 1953.
- Kerschner 2010 M. Kerschner, "Lidyahıların Komşuları İyonyalılar ve Aiolia'lılar; The Lydians and their Ionian and Aiolian Neighbours". *Şurada: Lydialılar ve Dünyaları; The Lydians and their World*. Ed. N. D. Cahill. İstanbul 2010 (247-265)
- Kleiss 1998 W. Kleiss, "Terrassenanlagen in der iranischen Architektur", *AMI* 30 (1998) 235 vd.
- Kienast 1996 D. Kienast, "Der Wagen des Ahura Mazda und der Ausmarsch des Xerxes". *Chiron* 26 (1996), 285-313.
- Kienast 2002 D. Kienast, "Bemerkungen zum Jonischen Aufstand und zur Rolle des Artaphernes". *Historia* 51 (2002), 1-31.
- Kiepert 1905 R. Kiepert, *Zur Lage der bithynischen Stadt Daskylion und des Daskylitis-Sees*. *Klio* 5 (1905) 241-243.
- Klinkott 2000 H. Klinkott, *Die Satrapienregister der Alexander-und Diadochenzeit*. *Historia: Einzelschriften* 145. Stuttgart: Steiner 2000.
- Klinkott 2001 H. Klinkott, "Yauna – Die Griechen aus persischer Sicht?". *Şurada: Anatolien im Lichte Kultureller Wechselwirkungen: Akkulturationspänomene in Kleinasien und seinen Nachbarregionen während des 2. und 1. Jahrtausends v. Chr.* Attempto Verlag Tübingen (2001), 107-148.
- Klinkott 2005 H. Klinkott, *Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*. Frankfurt 2005.
- Klinkott 2007 H. Klinkott, "Steuern, Zölle und Tribute im Achaimenidenreich". *Şurada: Geschenke und Steuern, Zölle und Tribute; Antike Abgabenformen in Anspruch und Wirklichkeit*, vol. 29. Ed. H. Klinkott, S. Kubisch & R. Müller-Wollermann. Leiden; Boston 2007 (263-290).

- Koenigs 1980 W. Koenigs, “*Bauglieder aus Milet II, Milet 1978-1979*”. *IstMitt* 30 (1980) 56-91.
- Koch 1982 H. Koch, “*Tribut und Abgaben in Persis und Elymais*”. Şurada: *Le tribut dans l’empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrenschildt. Paris 1989, (121-128).
- Koch 1990 H. Koch, *Verwaltung und Wirtschaft im persischen Kernland zur Zeit der Achämeniden* (TAVO Suppl. Reihe B. 89). Wiesbaden 1990.
- Koch 1992 H. Koch, *Es kündet Dareios der König . . .*, Mainz 1992.
- Koçak Yaldır 2009 A. Koçak Yaldır, *M.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion’un Ticari ilişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir 2009.
- Koçak Yaldır 2011 A. Koçak Yaldır, “*Daskyleion’da Doğu Yunan ve Doğu Yunan Etkili Seramik İthalatı*”. Şurada: *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal/University Journal of Social Sciences Institute* 15 (2011), 85-100.
- Koppenhöfer 2002 D. Koppenhöfer, “*Die bronzezeitliche Troia VI-Kultur und ihre Beziehung zu den Nachbarkulturen*”. *Studia Troica* 12 (2002) 328.
- Korfmann, 1997 M. Korfmann, “*Troia-Ausgrabungen 1996*”. *Studia Troica* VII (1997) 20 vd.
- Kosswig 1953 G. Kosswig, *Manyas Gölü ve Balıkları (Apoloyont Gölü Hakkında Bazı Notlar)*. *Balık ve Balıkçılık* 8. İstanbul 1953.
- Körpe-Tombul- Sevinç 2001 R. Körpe-M. Tombul-N. Sevinç, “*1999 Yılı Çan, Altıkulaç Köyü Çingene Tepe Tümülüsü Kurtarma Kazıları*”. Şurada: 11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 24-26 Nisan 2000 Denizli. Ankara (2001), 181-192.
- Körpe-Yavuz 2007 R. Körpe-M. F. Yavuz, “*Antik Çağlarda Troas’da Ağaç ve Ağaç Taşımacılığı*”. Şurada: Bayramiç Sempozyumu. Ed. O. Demircan *et al.* Çanakkale (2007), 19-22.
- Krentz 2007 P. M. Krentz “*The Oath of Marathon, Not Plataia?*”. *Hesperia* 76 (2007), 731-742.
- Kristensen 1988 A. K. G. Kristensen, *Who were the Cimmerians, and Where did they come from? Sargon II, the Cimmerians and Rusa I*. Translated by J. Laessøe. Munksgaard: Copenhagen 1988. A.
- Kroll 2010 J. H. Kroll, “*Sardeis Sikkeleri: The Coins of Sardis*”. Şurada: *Lydalılar ve Dünyaları; The Lydians and their World*. Ed. N. D. Cahill. İstanbul 2010 (143-156).
- Kuhrt 1983 A. Kuhrt, “*The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy*”. *JSOT* 25 (1983) 83-97.
- Kuhrt, Sherwin-White 1987 A. Kuhrt, S. Sherwin-White, “*Xerxes destruction of Babylonian temples*”. *AH* 2 (1987), 1-6.
- Kuhrt 2007a A. Kuhrt, ‘*The Persian Empire*’. Şurada: *The Babylonian World*. Ed. G. Leick (2007) 562–276.
- Kuhrt 2007b A. Kuhrt, *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. I-II Vols. London: Routledge 2007.
- Kuhrt 2007c A. Kuhrt, “*Ancient Near Eastern History: The Case of Cyrus the Great of Persia*”. *Proceedings of the British Academy* 143 (2007), 107-127.
- Kuhrt 2007d A. Kuhrt, *The Ancient Near East c. 3000–330 BC*, vol. I-II. London 1995. *Eski Çağ’da Yakındoğu MÖ. 3000-330*. Çev. D. Şendil. İstanbul 2007.
- Kuhrt 2014 A. Kuhrt, “*Reassessing the Reign of Xerxes in the Light of new Evidence*”. Şurada: *Extraction & Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. Ed. M. Kozu *et al.* Chicago (2014), 163-169.
- Lafarga 2007 R. L. Lafarga, *Comentario histórico de las Helénicas de Oxirrinco. Edición bilingüe con Estado de la cuestión y Bibliografía crítica*. Zaragoza 2007.
- Lagdon 1912 S. Langdon, *Die neubabylonischen Königsinschriften*. Leipzig 1912.
- Lane 1971 E. Lane, *Corpus Monumentorum Religionis dei Menis*, vol. I. Leiden 1971.

- Lane 1976 E. Lane, *Corpus Monumentorum Religionis dei Menis*, vol. III. Leiden 1976.
- Laird 1921 A. G. Laird, "The Persian Army and Tribute Lists in Herodotus". *CPh* 16 (192), 305-326.
- Laird 2001 A. Laird, "Ringing the changes on Gyges: philosophy and the formation of fiction in Plato's Republic". *JHS* 121 (2001), 12-29.
- Lateiner 1976 D. Lateiner, "Tissaphernes and the Phoenician Fleet (Thucydides 8. 87)". *TAPhA* 106 (1976), 267-290.
- Law 2010 G. R. Law, *Identification of Darius the Mede*. America 2010.
- Leaf 1923 W. Leaf, *Strabo on the Troad*. Cambridge 1923.
- Lechevalier 1800 J. B. Lechevalier, *Voyage de la Propontide*. Paris 1800.
- Lehman-Haupt 1964 F. Lehman-Haupt, "Satrap". *RE* II A/1 (1964), col. 82-188.
- Lehmann 1972 G. A. Lehmann, "Die Hellenika von Oxyrhynchos und Isokrates' Philippos". *Historia* 21 (1972), 385-398.
- Lemaire 2001 A. Lemaire, "Les Inscriptions Arameennes de Daskyleion", *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed. T. Bakır; H. Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001), 21-35.
- Lenfant 2004 D. Lenfant, *Ctésias de Cinde. La Perse, L'Inde, Autre Fragments*. Paris: Les Belles Lettres.
- Lenfant 2007 D. Lenfant, "Greek Historians of Persia". *Şurada: A Companion to Greek and Roman Historiography*, Vol. 1. Ed. J. Marincola. Oxford: Wiley Blackwell (2007), 201-209.
- Lenger 2007 D. S. Lenger, "Antik Çağda İda Dağının Sosyo Ekonomik Yapısı". *Şurada: Bayramiç Sempozyumu*. Ed. O. Demircan *et al.* Çanakkale (2007), 1-6.
- Lanteri 2000 R. Lanteri, "Ansa con bollo di Kyzicos da Kyme Eolica". *MEP* 3 (2000), 82-86.
- Lesky 1953 A. Lesky, "Das Hellenistische Gyges drama". *Hermes* 81 (1953), 1-10.
- Leshner 2001² J. H. Leshner, *Xenophanes of Colophon: Fragments: a Text and Translation with a commentary*. University of Toronto Press: London, Canada 2001².
- Lewis 1977 D. M. Lewis, *Sparta and Persia*. Leiden 1977.
- Lewis 1980 D. M. Lewis, "Datis the Mede". *JHS* 100 (1980), 194-195.
- Lewis 2002² D. M. Lewis, *Selected papers in Greek and Near Eastern history*. Cambridge University Press 2002²
- Lindenberger 2003 J. M. Lindenberger, *Ancient Aramaic and Hebrew Letters*. America 2003.
- Lightfoot 2009 J. L. Lightfoot, *Hellenistic Collection: Philotas, Alexander of Aetolia, Hermesianax, Euphorion, Parthenius*. Cambridge, Mass.-London 2009 (The Loeb Classical Library).
- Lipinski 1976 E. Lipinski, *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics I*. Leuven Universite 1976.
- Littman 1968 R. J. Littman, "The Strategy of the Battle of Cyzicus". *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 99 (1968), 265-272.
- Llewellyn-Robson 2010 L. Llewellyn-Jones and J. Robson, *Ctesias History of Persia Tales of the Orient*. London and New York 2010.
- Lloyd 1982 A. B. Lloyd, "The inscription of Udjhorresnet: a collaborator's testament". *JEA* 68 (1982), 166-180.
- Lloyd 1988a A. B. Lloyd, "Herodotus on Cambyses: some thoughts on recent work". *AH* 3 (1988), 55-66.
- Lloyd 1988b A. B. Lloyd, "Herodotus' Account of Pharaonic History". *Historia* 37 (1988), 22-53.
- Lloyd 1994² A. B. Lloyd, *Herodotus Books II Commentary* 1-98. Leiden: New York: Köln 1994².

- Loomis 1990 W. T. Loomis, "Pausanias, Byzantion and the Formation of the Delian League: A Chronological Note". *Historia* 39 (1990) 487-492.
- Loukopoulou-Łaitar 2004 L. D. Loukopoulou and A. Łaitar, "Propontic Thrace". *Şurada: An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Ed. M. H. Hansen and T. H. Nielsen. Oxford (2004) 912-923.
- Luckenbill 1927 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*. Chicago 1927.
- Macridi 1913 T. Macridi, *Reliefs Gréco-Perses de la Région de Dascylion*. *BCH* 37 (1913), 340-358.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton 1950.
- Maffre 2002 F. Maffre, *La Phrygie Hellespontique: Étude Historique I-IV*. Université Bordeaux III-Michel de Montaigne. Paris 2002. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Maffre 2003 F. Maffre, "IG" I³ 281, le district de l'Hellespont et les cités de Chersonèse de Thrace". *ZPE* 142 (2003), 119-126.
- Maffre 2004 F. Maffre, "Le monnayage de Pharnabaze frappé dans l'atelier de Cyzique". *Numismatic Chronicle* 164 (2004), 1-29.
- Malay-Gül 1981 H. Malay-Y. Gül, "New Inscriptions from Saıttai". *ZPE* 44 (1981), 81-90.
- Malay 1983 H. Malay, "A Royal Document from Aigai in Aiolis". *GRBS* 24 (1983), 349-353.
- Malay 1999 H. Malay, "Lydia'da Yerel Dinler ve Günah Çıkarma Yazıtları". *Ark.San.* 89 (1999), 8-15.
- Malandra 1983 W. W. Malandra, *An Introduction to Ancient Iranian Religion: readings from the Avesta and Achaemenid inscriptions*. Minneapolis: Minnesota 1983.
- Mallowan 1972 M. Mallowan "Cyrus the Great (558-529 B.C.)". *British Institute of Persian Studies. Iran* 10 (1972) 1-17.
- Mallowan 1985 M. Mallowan, "Cyrus the Great (558-529 B.C.)". *CHI* II (1985), 392-419.
- Manville 1977 P. B. Manville "Aristagoras and Histiaios: The Leadership Struggle in the Ionian Revolt". *CQ* 27, (1977), 80-91.
- March 1997 D. A. March, "Konon and the Great King's Fleet, 396-394". *Historia* 46 (1997), 257-269.
- Marincola 1997 J. Marincola, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*. Cambridge 1997.
- Marincola 2007 J. Marincola, "Universal History from Ephorus to Diodorus". *Şurada: A companion to Greek and Roman historiography vol. I*. Ed. J. Marincola. Oxford & Australia (2007), 171-179.
- Marincola 2012 J. Marincola, "The Fairest Victor: Plutarch, Aristides and the Persian Wars". *Histos* 6 (2012), 91-113.
- Mattingly 1965 H. B. Mattingly, "The Peace of Kallias". *Historia* 14 (1965), 273-281.
- Maurice 1930 F. Maurice, "The Size of the Army of Xerxes in the Invasion of Greece 480 B. C.". *JHS* 50 (1930), 210-235.
- Mayrhofer 1973 M. Mayrhofer, *Onomastic Persepolitana, Das altiranische Namengut der Persepolis-Täfelchen*. Vienna 1973.
- Meadowcraft 1995 T. J. Meadowcraft, *Aramaic Daniel and Greek Daniel: A Literary Comparison. JSOT supplement* 198 (1995).
- McCoy 1989 W. J. McCoy, "Memnon of Rhodes at the Granicus". *AJPh* 110 (1989), 413-433.
- McKechnie-Kern 1993 P. R. McKechnie-S. J. Kern, *Hellenica Oxyrhynchia*. Edited with translation and commentary. England 1993.
- Mellink 2006^a M. Mellink, "The native kingdoms of Anatolia". *CAH²* III 2 (2006⁶), 619-665.
- Mellink 2006^b M. Mellink, "Anatolia". *CAH* IV (2006⁶), 216-231.
- Meiggs 1982 R. Meiggs, *Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World*. Oxford 1982.

- Meiggs 1984⁶ R. Meiggs, *The Athenian Empire*. Oxford 1984⁶.
- Meier 1999 C. Meier, *Athens. A Portrait of the City Its Golden Age*. Translated by Robert and Rita Kimber. Cambridge 1999.
- Meister 1982 K. Meister, *Die Ungeschichtlichkeit des Kalliasfriedens und deren historische Folgen*. Wiesbaden 1982 [Palingenesia 18].
- Meritt, Wade-Gery and MacGregor 1939-1953 B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery and M. F. MacGregor, *The Athenian Tribute Lists*. vol. I: Cambridge, Mass. 1939; vol. II: Princeton 1949; vol. III: Princeton 1950; vol. IV: Princeton 1953.
- Merkel and Stauber 2001 R. Merkel and J. Stauber, *See von Daskyleion*. Şurada: Steinepigramme aus dem griechischen Osten. Band 2: Die Nordküsten Kleinasiens (Marmarameer und Pontos). K. G. Saur München: Leipzig (2001) 76-81.
- Miller 1916 K. Müller, *Itineraria Romana*. Stuttgart 1916.
- Miller 1959 G. M. Miller "The earlier Persian dates in Herodotus". *Klio* 37 (1959), 29-52.
- Miller 1997 M. Miller, *Athens and Persia in the Fifth Century BC: A Study in Cultural Receptivity*. Cambridge 1997.
- Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity". Şurada: *Proceedings of the British Academy* 114. Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World. (2002) 35-64.
- Mitchell 1978 St. Mitchell, "Onomastic Survey of Mysia and the Asiatic Shore of the Propontis". *Pulpudeva* 2 (1978), 119-127.
- Möbius 1971 H. Möbius, "Zu den Stelen von Daskyleion". *AA* (1971), 442-455.
- Momigliano 2011 A. Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*. Çev. G. Ayas. İstanbul 2011.
- Mosshammer 1979 A. A. Mosshammer, *The Chronicle of Eusebius and Greek Chronographic Tradition*. Lewisburg-London 1979.
- Müller 1997 D. Müller, *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots, I. Griechenland, Tübingen 1987: Kleinasien und angrenzende Gebiete mit Südostthrakien und Zypern, II. Tübingen 1997*.
- Munn 2006 M. H. Munn, *The Mother of the Gods, Athens, And the Tyranny of Asia: A Study of Sovereignty in Ancient Religion*. California Press: Berkeley and Los Angeles, California 2006. (İnt. Var)
- Munro 1912 J. A. R. Munro, "Dascylium". *JHS* 32 (1912), 57-67.
- Munro- Anthony 1897 J. A. R. Munro-H. M. Anthony, "Explorations in Mysia". *GJ* 9 (1897), 150-169; 256-276.
- Murison 1971 C. L. Murison, "The Peace of Callias: Its Historical Context". *Phoenix* 25 (1971), 12-31.
- Murray 1966 O. Murray, "'O 'Archaïos Damos". *Historia* 15 (1966), 142-156.
- Murray 2006⁶ O. Murray, "The Ionian Revolt". *CAH IV* (2006⁶), 461-480.
- Naveh 1970 J. Naveh, *The Development of the Aramaic Script (The Israel Academy of Sciences and Humanities, Proceedings V/1)*. Jerusalem 1970.
- Nawotka 2012 K. Nawotka, *Alexander the Great*. Cambridge 2012.
- Niskanen 2004 P. Niskanen, *The Human and the Divine in History: Herodotus and the Book of Daniel*. JSOT Series 396, 2004. London: New York.
- Newskaja 1955 W. P. Newskaja, *Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche*. Koehler/Amelang-Leipzig 1955 (Rusça 1953 edisyonundan çeviri).
- Nieling 2010 J. Nieling, "Persian Imperial Policy Behind the Rise and Fall of the Cimmerian Bosphorus in the Last Quarter of the Sixth to the Beginning of the Fifth Century BC". Şurada: *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling - E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (123-236).
- Nollé 1992 M. Nollé, *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion (Die Daskyleionstele): Studien zur graeco-persischen Kunst (Antike in der Moderne)*. Berlin 1992.
- Olmstead 1948 A. T. Olmstead, *History of the Persian Empire*. Chicago: Illinois 1948 [Repr. Chicago; Phoenix 1959].
- Oates 2006⁶ J. Oates, "The fall of Assyria (635-609 BC)". *CAH III/2* (2006⁶), 162-189.

- Osborne 1973 M. J. Osborne, "Orontes". *Historia* 22 (1973), 515-551.
- Osborne 1975 J. M. Osborne, "The Satrapy of Mysia". *Grazer Beiträge* 3 (1975), 291-309.
- Olson 2002 S. D. Olson, *Aristophanes Acharnians*. Edited with introduction and commentary by. New York 2002.
- Page 1962 D. L. Page, *Poetae melici Graeci*. Oxford 1962.
- Pajakowski 1983 W. Pajakowski, "Einige Bemerkungen zur Lokalisierung der persischen Provinz (Satrapie) Skudra". *EOS* 71 (1983) 243-255.
- Papp 1968 H. Papp, "Zum Verhältnis Athens zu seinen Bündnern im attisch-delischen Seebund". *Historia* 17 (1968), 425-443.
- Pearson 1975² L. Pearson, *Early Ionian Historians*. Oxford 1975². (Kütph.var)
- Pedly 1974 J. G. Pedly, *Carians in Sardis*. *JHS* XCIV (1974), 96-99.
- Pedley 1972 J. G. Pedley, *Ancient Literary sources on Sardis*. Cambridge: Massachusetts 1972.
- Pelling 2001 C. Pelling, "Aeschylus' Persae and History". *Şurada: Greek Tragedy and the Historian*. Oxford (2001), 1-19. *Aiskhylos'un Persler Oyunu ve Tarih*. Çev. A. Sinan. *Şurada: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 46 (2006), 109-136.
- Pelling 2006 C. Pelling, "Educating Croesus: Talking and Learning in Herodotus' Lydian Logos". *ClassAnt* 25 (2006), 141-177.
- Perlman 1968 S. Perlman, "Athenian Democracy and the Revival of Imperialistic Expansion at the Beginning of the Fourth Century B.C.". *CPh* LXIII/4 (1968) 257-267.
- Pernicka 2003 E. Pernicka, "Early Bronze Age Metallurgy in the North-East Aegean". *Şurada: Troia and the Troad*. Ed. G. A. Wagner et al. Berlin Heidelberg (2003), 143-172.
- Perrot-Guillaume-Delbet 1872 G. Perrot-Ed. Guillaume-J. Delbet 1872, *Exploration archeologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont*. Paris (reed. 1983).
- Petit 1988 T. Petit, "A propos des «satrapies» ionienne et carienne". *BCH* 112 (1988), 307-322.
- Petit 1990 T. Petit, *Satrapes et satrapies dans l'empire achéménide de Cyrus le Grand à Xerxés Ier* (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, faskül 254). Paris 1990.
- Philippson 1910 A. Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien*. *Şuarada: Petermanns Mitteilungen, Erghefte*. I-V. CLXVII (1910) '1, Einleitung, das westliche Mysien und die pergamenische Landschaft'; CLXXII (1911) '2, Ionien und das westliche Lydien'; CLXXVII (1913) '3, Das östliche Mysien und die benachbarten Teile von Phrygien und Bithynien'; CLXXX (1914) '4, Das östliche Lydien und südwestliche Phrygien'; CLXXXIII (1915) '5, Schlussheft, Karien südlich des Määnder und das westliche Lykien'.
- Piepkorn 1933 A. C. Piepkorn, *Historical Prism Inscriptions of Assurbanipal*. Chicago 1933.
- Pimouguet-Pédarros 2000 I. Pimouguet-Pédarros, *Archéologie de la défense: histoire des fortifications antiques de Carie (époques classique et hellénistique)*. Besantçon 2000.
- Polat 1991 G. Polat, *Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri*. İzmir 1991 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Polat 1994 G. Polat, "Eine Neuerwerbung des Uşak Museums: Eine anatolisch-persische Grabstele". *Arkeoloji Dergisi II* (1994) 61-66.
- Polat 1998 G. Polat, *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri*. İzmir 1998 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Polat 2002 Y. Polat, *Daskyleion'da M. Ö. 8-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik*. İzmir 2002. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- Polat 2005 G. Polat, "Daskyleion'dan Yeni bir Anadolu-Pers Steli". Şurada: *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.)*. İstanbul (2005), 215-224.
- Polat 2005b G. Polat, "Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülsüz Önünde Steller ve Seremoni Alanları". *Olba XI* (2005), 1-23.
- Polat 2007 G. Polat, "Daskyleion'dan Yeni bir Anadolu-Pers Steli". Şurada: *The Achaemenid Impact on Local populations and cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C.* Ed. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöx, O. Tekin. Turkish Institute of Archaeology: İstanbul (2007), 215-224.
- Pomeroy 1994 S. B. Pomeroy, *Xenophon, Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*. New York 1994.
- Porten - Yardeni 1993 B. Porten - A. Yardeni, *Textbook of Aramaic Documents from Ancient Egypt 3. Literature, Accounts, Lists*. Jerusalem 1993.
- Porten 1996 B. Porten, *The Elephantine Papyri in English. Three Millennia of Cross-cultural Continuity and Change. (Documenta et monumenta orientis antiqui; Vol. 22)*. Leiden; New York; Köln: Brill 1996.
- Posener 1936 G. Posener, *La Première Domination Perse en Égypte: recueil d'inscriptions hiéroglyphiques*. Kahire 1936.
- Potts 2004 D. T. Potts, *The Archaeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian state*. New York 2004.
- Powell 2001² C. A. Powell, *Athens and Sparta: Construction Greek Political and Social History from 478 B.C.* London 2001².
- Prag 1989 A. J. N. W. Prag, "Reconstructing King Midas: A First Report". *AS* 39 (1989), 159-165.
- Przeworski 1929 S. Przeworski, "Die Lage von Pteris". *AOr I* (1929), 312-315.
- Price 2004 J. J. Price, *Thucydides and Internal War*. Cambridge 2004.
- Pritchard 1969² J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. New Jersey 1969².
- Radner 2007 K. Radner, "Abgaben an den König von Assyrien aus dem in-und ausland". Şurada: *Geschenke und Steuern, Zölle und Tribute; Antike Abgabenformen in Anspruch und Wirklichkeit*, vol. 29. Ed. H. Klinkott, S. Kubisch & R. Müller-Wollermann. Leiden; Boston 2007 (213-230).
- Radt 2006 S. Radt, *Strabons Geographika Abgekürzt zitierte Literatur Buch I-IV: Kommentar*, Band 5. Göttingen 2006.
- Radt 2008 S. Radt, *Strabons Geographika Buch I-IV: Kommentar*, Band 7. Göttingen 2008.
- Ragozin 1905 Z. A. Ragozin, *Assyria: From the Rise of the Empire to the Fall of Nineveh*. New York 1905.
- Ramsay 1897 W. M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*. Clarendon Press 1897.
- Rainey 1969 A. F. Rainey, "The satrapy 'beyond the river'". *AJBA* 1 (1969), 51-78.
- Raubitschek 1940 A. E. Raubitschek "Two Monuments Erected after the Victory of Marathon". *AJA* 44 (1940), 53-59.
- Rehm 2010 E. Rehm, "The Impact of the Achaemenids on Thrace: A Historical Review¹". Şurada: *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling and E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (137-160).
- Regling 1924 K. Regling, "Kyzikener". *RE XII* (1924), col. 224 -228.
- Rhodes 1970 P. J. Rhodes, "Thucydides on Pausanias and Themistocles". *Historia* 19 (1970), 387-400.
- Rhodes-Osborne 2007 P. J. Rhodes-R. Osborne, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. New York; London 2007.
- Riley 1993 W. Riley, *King and Cultus in Chronicles: Worship and the Reinterpretation of History*. *JSOT Supplement Series* 160 (1993).
- Robertson 1982 N. Robertson, "Hittite Ritual at Sardis". *ClassAnt.* 1 (1982), 122-140.
- Robert 1936 L. Robert, *Collection Froehner, I, inscriptions grecques*. Paris 1936.
- Robert 1937 L. Robert, *Etudes anatoliennes*. Paris 1937 (reimpr. 1970).

- Robert 1955 L. Robert, "Dédicaces et reliefs votifs". *Hellenica* X (1955), 5-166.
- Robert 1963 L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*. Paris 1963.
- Robert 1974a L. Robert, "Cours 1966-1967 Hautes Études". *OMS* IV (1974), 291-304.
- Robert 1974b L. Robert 1974b, "Des Carpathes à la Propontide. VII. De Périnthe à Apamée, Cyzique et Claros". *StudClass* 16 (1974), 53-88 (= *OMS* VI () 283-291).
- L.-J. Robert 1976 L. Robert-J. Robert, "Une inscription grecque de Téos en Ionie. L'union de Téos et de Kyrbissos". *Journal des savants* (1976), 153-235.
- Robert 1978 L. Robert, "Documents d'Asie Mineure". *BCH* 102 (1978), 395-543.
- Robert 1980 L. Robert, *A travers l'Asie Mineure. Poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*. Athens-Paris 1980.
- Roebuck 1959 C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonization*. New York 1959.
- Rolle 1989 R. Rolle, *The World of the Scythians*. Londra 1989.
- Roller 1983 L. E. Roller, "The Legend of Midas". *ClassAnt.* 2 (1983), 299-313.
- Röllig 2002 W. Röllig, "Aramaic Inscription, vol. I". *AH* 12 (2002), 198-210.
- Rollinger 2006 R. Rollinger, "Yaunā Takabarā und Maginnāta Tragende ‚Ionier‘. Zum Problem der ‚Griechischen‘ Thronträgerfiguren in Naqsch-i Rostam und Persepolis". *Şurada: Altertum und Mittelmeerraum: Die antike Welt diessseits und jenseits der Levante. Festschrift für Peter W. Haider zum 60. Geburtstag*. *Oriens et Occidens* 12, Stuttgart 2006 (365-400).
- Rostovtzeff 1941 M. I. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World I-III*. Oxford 1941.
- Ruge 1901 W. Ruge, *Daskyleion*. *RE* IV/2 (1901), col. 2219-2220.
- Ruge 1932 W. Ruge, 'Tarsios'. *RE* IV A2 (1932), col. 2413.
- Ruge 1933 W. Ruge, 'Mygdonia'. *RE* XVI/1 (1933), col. 998-1000.
- Ruzicka 2012 S. Ruzicka, *Trouble in the West: Egypt and the Persian Empire, 525-332 BC*. Oxford: New York 2012.
- Samons II 1998 L. J. Samons II, "Kimon, Kallias and Peace with Persia". *Historia* 47 (1998), 129-140.
- Sancisi-Weerdenburg 1989 H. Sancisi-Weerdenburg, "Gifts in the Persian Empire". *Şurada: Le tribut dans l'empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrenschildt. Paris 1989, (129-146).
- Sarıkaya 2009 S. Sarıkaya, *Hellenistik Dönem'de Asyria: Ionia ve Karia'daki Tapınaklarla Birlikte Kent ve Territorium'lara Tanınan Hiera kai Asyria*. Antalya 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sarıkaya 2011 S. Sarıkaya, "Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihi Büyük Kyros". *MJH* 2 (2011), 195-211.
- Sarıkaya 2012 S. Sarıkaya, "Küçük Asya Klasik Dönem Historiografların Persika Eserleri ve Perslere Bakış Açıkları". *MJH* II/2 (2012), 229-243.
- Sarıkaya 2014 S. Sarıkaya, "Mag Ayaklanmas'nın Altında Yatan Nedenler ve Sonuçları". *Cedrus* II (2014), 41-53.
- Sarıkaya 2015a S. Sarıkaya, "Daskyleion Dynastes'lik sisteminde Artabazos'un Rolü". *Olba* XXIII (2015), 175-197.
- Sarıkaya 2015b S. Sarıkaya, "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)". *Phaselis* I (2015), 199-219.
- Sayar 1998 M. H. Sayar, *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung: Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*. Wien 1998.
- Sayce 1931 A. H. Sayce, "Midas of Phrygia". *JRAS* 1 (1931), 135-138.
- Schmitt 1972 R. Schmitt, "Die achaimanidische Satrapie Tayaiy Drayahya". *Historia* 21 (1972) 522-527.
- Schmitt 1982 R. Schmitt, *Iranisches Personennamenbuch, vol. V. 4: Iranische Namen in den indogermanischen Sprachen Kleinasiens (Lykisch, Lydisch, Phrygisch)*. Vienna 1982.

- Schmitt 1996 R. Schmitt, "Bemerkungen zu dem sog. *Gadatas-Brief*". *ZPE* 112 (1996), 95-101.
- Schmitt 2009 R. Schmitt, *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*. Wiesbaden 2009.
- Schmitt 2002 R. Schmitt, "Cuneiform Inscription, vol. I". *AH* 12 (2002), 194-197.
- Schaper 1995 J. Schaper, "The Jerusalem Temple as an Instrument of the Achaemenid Fiscal Administration". *VT* 45 (1995), 528-539.
- Schironi 2009 F. Schironi, *From Alexandria to Babylon: Near Eastern Languages and Hellenistic Erudition in the Oxyrhynchus Glossary (P.Oxy. 1802 + 4812)*. Berlin 2009.
- Schuler 2007 C. Schuler, "Tribute und Steuern im Hellenistischen Kleinasien". *Şurada: Geschenke und Steuern Zölle und Tribute: Antike Abgabenformen in Anspruch und Wirklichkeit*, vol. 29. Ed. H. Klinkott, S. Kubisch & R. Müller-Wollermann. Leiden; Boston 2007 (371-405).
- Schwartz 1907 E. Schwartz, "Ephoros". *RE* VI/1 (1907), col. 1-16.
- Schwartz 1970 E. Schwartz, "Baton". *RE* III/1 (1970), col. 143-144.
- Sealey 1960 R. Sealey, "Theopompos and Athenian Lies". *JHS* 80 (1960), 194-195.
- Sealey 1976 R. Sealey, "Die spartanische Nauarchie". *Klio* 58 (1976), 335-358.
- Sealey 1993 R. Sealey, *Demosthenes and His Time*. Oxford 1993.
- Seager and Tuplin 1980 R. Seager and C. Tuplin "The Freedom of the Greeks of Asia: on the Origins of a Concept and the Creation of a Slogan". *JHS* 100 (1980), 141-154.
- Sebeok and Brady 1979 T. A. Sebeok and E. Brady, "The Two Sons of Croesus. A Myth about Communication in Herodotus". *QUCC* 1 (1979), 7-22.
- Sekunda 1985 N. Sekunda, "Achaemenid Colonization in Lydia". *REA* 87 (1985), 7-30.
- Sekunda 1988a N. Sekunda, "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia". *AH* 3 (1988) 175-196.
- Sekunda 1988b N. Sekunda, "Achaemenid Military Terminology". *AMI* 21 (1988), 69-77.
- Sekunda 1991 N. Sekunda, "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia". *AH* 6 (1991), 83-143.
- Sekunda 2002 N. Sekunda, *Marathon 490 BC: The first Persian invasion of Greece*. Great Britain 2002.
- Sekunda 2011 N. Sekunda, "Changing Patterns of Land-Holding in the South-Western Border Lands of Greater Phrygia in the Achaemenid and Hellenistic Periods". *Şurada: Colossae in Space and Time Linking to an Ancient city*. Ed. A. H. Cadwallader and M. Trainor. Göttingen 2011.
- Sekunda-Chew 1992 N. Sekunda, S. Chew, *The Persian Army 560-330 BC* (Osprey Military Elite Series 42). Londra 1992.
- Sestini 1789 D. Sestini, *Voyage dans la Grèce asiatique, à la péninsule de Cyzique, à Brusse et à Nicée, avec des détails sur l'histoire naturelle de ces contrées*. Paris 1789.
- Sève 1979 M. Sève, "Un décret de consolation à Cyzique". *BCH* 103 (1979), 327-359.
- Sherk 1969 R. K. Sherk, *Roman Documents from the East*. Baltimore 1969.
- Shepherd 2010 W. Shepherd, *SALAMIS 480 BC: The naval campaign that saved Greece*. Osprey Publishing; Oxford 2010.
- Shimron 1987 B. Shimron, "Miltiadesa an der Donaubrficke und in der Chersonesos". *Wiener Studien* 100 (1987), 23-34.
- Shipley 1997 D. R. Shipley, *A Commentary on Plutarch's Life of Agesilaos: Response to Sources in the Presentation of Character*. Clarendon Press 1997.
- Sinan 2007 A. Sinan, "İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri: I-Lampsakoslu Kharon". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26-27 (2007), 113-130.
- Smith 1881 C. F. Smith, *A Study of Plutarch's Life of Artaxerxes: With especial Reference to the Sources*. Leipzig 1881.
- Smith 1902 K. F. Smith, "The Tale of Gyges and the King of Lydia I-II". *AJPh* 23 (1902), 261-282 (I); 361-387 (II).

- Smith 1920 K. F. Smith, "The Literary Tradition of Gyges and Candaules". *AJPh* 41 (1920), 1-37.
- Smith 1924 S. Smith, *Babylonian Historical Texts*. London 1924.
- Snell 1973 B. Snell, "Gyges und Kroisos als Tragödien-Figuren". *ZPE* 12 (1973), 197-205.
- Solmsen 1943 L. Solmsen "Speeches in Herodotus' Account of the Ionic Revolt". *AJPh* 64 (1943), 194-207.
- Souza 2002 P. Souza, *The Greek and Persian Wars 499-386 BC*. New York and London 2002.
- Spalinger 1978 A. J. Spalinger, "The Date of the Death of Gyges and Its Historical Implications". *JAOS* 98, (1978), 400-409.
- Spek 1982 R. J. van der Spek, "Did Cyrus the Great introduce a new policy towards subdued nations?". *Persica* 10 (1982) 278-283.
- Spek 2014 R. J. van der Spek, "Cyrus the Great, Exiles and Foreign Gods A Comparison of Assyrian and Persian Policies on Subject Nations". *Şurada: Extraction and Control: Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. Oriental Institute Publications. Ed. M. Kozuh v.d. Chicago. (2014), 1-44.
- Strasburger 1956 H. Strasburger, "Herodots Zeitrechnung". *Historia* 5 (1956), 129-161.
- Strauss 1984 B. S. Strauss, "Thrasybulus and Conon: A Rivalry in Athens in the 390s B.C.". *AJPh* 105/1 (1984) 37-48.
- Stronach 1997 D. Stronach, "Anshan and Parsa: early Achaemenid history, art and architecture on the Iranian Plateau". *Şurada: Mesopotamia and Iran in the Persian Period: Conquest and Imperialism, 539-331 BC*. J. Curtis. London: British Museum (1997) 35-53.
- Stevenson 1987 R. B. Stevenson, "Lies and Invention in Deinon's Persica". *AH* II (1987), 27-35.
- Stevenson 1997 R. B. Stevenson, *Persica. Greek Writing about Persia in the Fourth Century BC*. Edinburgh: Scottish Academic Press 1997.
- Stolper 1984 M. W. Stolper, "The Neo-Babylonian Text from the Persepolis Fortification". *JNES* 43 (1984), 299-310.
- Stolper 1989 M. W. Stolper, "The Governor of Babylon and Across-the-River in 486 B. C.". *JNES* 48 (1989), 283-305.
- Stotz 1939 C. L. Stotz, "The Bursa Region of Turkey". *Geographical Review* (1939), 81-100.
- Stronk 2010 J. P. Stronk, *Ctesias' Persian History: Introduction, text and translation*. Wellem Verlag, Düsseldorf 2010.
- Stylianou 1998 P. J. Stylianou, *A Historical Commentary on Diodorus Siculus*, book 15. Oxford: New York 1998.
- Summers; Baturayoğlu; Harmansah; McIntosh 1996 G. D. Summers; M. E. F. Summers; N. Baturayoğlu; O. Harmansah; E. R. McIntosh, "The Kerkenes Dag Survey: An Interim Report". *AS* 46 (1996), 201-234.
- Summerer - Kienlin 2010 L. Summerer - A. Kienlin, "Achaemenid Impact in Paphlagonia: Rupestral Tombs in the Amnias Valley". *Şurada: Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling and E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (195-220).
- Summerer 2007 L. Summerer, "From Tatarlı to Munich: the recovery of a painted wooden tomb chamber in Phrygia". *Şurada: The Achaemenid Impact on Local populations and cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C.* Ed. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöç, O. Tekin. *Turkish Institute of Archaeology*: (2007), 131-158.
- Sulimirski – Taylor 2006⁶ T. Sulimirski – T. Taylor, "The Scythians". *CAH*² III 2 (2006⁶), 547-560.
- Sulimirski 1985 T. Sulimirski, "The Scyths". *CHI* II (1985) 149-199.
- Szemerényi 1980 O. Szemerényi, *Four Old Iranian Ethnic Names: Scythian, Skudra, Sogdian, Saka* (Sitzungsberichte Österreichische Akademie der Wissenschaften). Wien 1980.
- Şahin 1986 S. Şahin, "Phrygia Epiktetos". *AST* 4 (1986) 265-268.

- Şahin 1998 S. Şahin, “*Nemrut Dağ Tapınak Mezarındaki Büyük Kült Yazıtı Çevirisi*”. Şurada: Tanrılar Dağı Nemrut: Mountain of the Gods. Ed. N. Başgelen. İstanbul 1998, (31-35).
- Şahin 2007 C. Şahin, “*Troas'ta Arkaik Kökenli Bir Yerleşim: Kebren ve Savunma Duvarları*”. Şurada: Bayramiç Sempozyumu. Ed. O. Demircan et al. Çanakkale (2007), 11-18.
- Tadmor 1965 H. Tadmor, “*The Inscriptions of Nabunaid: Historical Arrangement*”. Şurada: *Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday. Assyriological Studies* 16 (1965), 351-363.
- Takmer 2003 B. Takmer, “*Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4: Asia Eyalet Gümrük Yasası*”. *Akron* 4 (2003), 103-206.
- Tanrıver 1991a C. Tanrıver, “*Mysia'dan Yeni Yazıtlar*”. E. Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi I (Özel Sayı Erol Atalay Memorial). 1991 (191-195).
- Tanrıver 1991b C. Tanrıver, “*Some New Texts Recording Occupations*” *EA* 18 (1991) 79-82.
- Tanrıver 1995 C. Tanrıver, “*Mysia'da Epigrafi Araştırmaları II*”. *Arkeoloji Dergisi* III (1995) 105-109.
- Tanrıver 1999 C. Tanrıver, “*Mysia'da Epigrafi Araştırmaları I*” *Anatolien and Thrakien Studies in Honour of Zafer Taşlıklioğlu* I (1999), 155-163.
- Taylor 2009 M. Taylor, *Thucydides, Pericles and the idea of Athens in the Peloponnesian war*. Cambridge, New York 2009.
- Tavernier 2007 J. Tavernier, *Iranica in the Achaemenid Period (Ca. 550-330 B.C.): Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords, Attested in Non-Iranian Texts...* 2007.
- Tchihatcheff 1866 P. Tchihatcheff, *Asie Mineure, description physique de cette contrée*. Paris 1866.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, cilt I. Çev. A. Suat. Ankara 2002.
- Teixidor 1974 J. Teixidor, “*Bulletin d'épigraphie sémitique*”. *Syria* 51 (1974), 299-340.
- Thompson 1971 W. E. Thompson, “*Notes on the Peace of Callias*”. *CPh* 66 (1971) 29-30.
- Thompson 2007 M. Thompson, *Granicus 334 BC: Alexander's first Persian victory*. Oxford 2007.
- Tod-Austin 1944 M. N. Tod-R. P. Austin, “*Athens and the Satraps' Revolt*”. *JHS* 64 (1944), 98-100.
- Tod 1947 M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, vol. I. Chicago 1947.
- Tod 1985 M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, vol. II. Chicago 1985.
- Tolman 1908a H. C. Tolman, *The Behistan Inscription of King Darius*. Tennessee 1908.
- Tolman 1908b H. C. Tolman, *Ancient Persian Lexicon*. Nashville, Tennessee 1908.
- Toteva 2007 G. D. Toteva, *Local Cultures of Late Achaemenid Anatolia*. 2007 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Toye 1995 D. L. Toye, “*Dionysius of Halicarnassus on the First Greek Historians*”. *AJPh* 116 (1995), 279-302.
- Tozzi 1978 P. Tozzi, *La Rivolta Ionyak*. Paris 1978.
- Tölle 1960 R. Tölle, *Die antike Stadt Samos*. Mainz 1969.
- Travis 2000 R. Travis, “*The Spectation of Gyges in P. Oxy. 2382 and Herodotus Book I*”. *ClassAnti* 19, (2000), 330-359.
- Treister 1996 M. Y. Treister, *The Role of Metals in Ancient Greek History*. Leiden/New-York/Cologne 1996.
- Troxell 1981 H. A. Troxell, “*Orontes, Satrap of Mysia*”. *RSN* 60 (1981), 35-37.
- Tuna-Nörling 1999 Y. Tuna-Nörling, *Die Attische Keramik. Daskyleion I, Arkeoloji Dergisi* VI. Ed. H. Malay. İzmir 1999.
- Tuna-Nörling 2001 Y. Tuna-Nörling, “*Attic Pottery from Daskyleion*”. Şurada: *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997*. Ed. T. Bakır; H.

- Sancisi-Weerdenburg; G. Gürtekin; P. Briant & W. Henkelman. Leiden (2001), 109-122.
- Tuplin 1987a C. Tuplin, "The Administration of the Achaemenid Empire". Şurada: *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires*, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History. Ed. I. Carradice. History, Oxford 1987 (109-166).
- Tuplin 1987b C. Tuplin, "Xenophon and The Garrisons of the Achaemenid Empire". *AM⁴* (1987), 167-245.
- Tuplin 1997 C. Tuplin, "Review of Dillery, Xenophon and his Times". *Histos* 1 (1997) 181-187.
- Tuplin 2003 C. Tuplin, "Xerxes' March from Doriscus to Therme". *Historia* 52 (2003), 385-409.
- Tuplin 2006 C. Tuplin, *Review of Klinkott, Hilmar, Der Satrap: Ein achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*. H-Soz-u-Kult, H-Net Reviews. April, 2006. URL: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=20581>.
- Tuplin 2007 C. Tuplin, "A Foreigner's Perspective: Xenophon in Anatolia". Şurada: *The Achaemenid Impact on Local populations and cultures in Anatolia: Sixth-Fourth Centuries B.C.* Ed. İ. Delemen, O. Casabonne, Ş. Karagöç, O. Tekin. Turkish Institute of Archaeology: İstanbul (2007), 7-32.
- Tuplin 2010 C. Tuplin, "Revisiting Dareios' Scythian Expedition". Şurada: *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers*. Ed. J. Nieling and E. Rehm. Aarhus University Press, Denmark 2010 (281-312).
- Tüner Önen 2007 N. Tüner Önen, *Phaselis Antik Kenti ve Territorium'u*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Antalya 2007.
- Tüner Önen 2015 N. Tüner Önen, *Plutarkhos: Agesilaos & Pompeius. Giriş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar*. Antalya 2015.
- Varinlioğlu 1990 E. Varinlioğlu, "Die Inschriften aus dem Museum von Uşak (Forts. von EA 13, 1988, 17-36)". *EA* 15 (1990), 73-105.
- Varinlioğlu 1991 E. Varinlioğlu, "Vier Inschriften aus Lydien". *EA* 18 (1991), 91-95.
- Vassileva 1995 M. Vassileva, "Thracian-Phrygian Cultural Zone: The Daskyleion Evidence". *Orpheus* 5 (1995), 27-34.
- Yaman-Akyol-Atay 2014 B. Yaman-A. A. Akyol-Ç. Atay, "Daskyleion Kazısı Karbonize Ahşap Buluntuların Anatomik Teşhisi". *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 29 (2014), 174-183.
- Yardley-Atkinson 2009 J. C. Yardley, J. E. Atkinson, *Curtius Rufus: Histories of Alexander the Great Book 10*. Translated by J. C. Yardley, with Introduction and Historical Commentary by J. E. Atkinson. Oxford University Press 2009.
- Yener 1983 K. A. Yener, "The Production, Exchange and Utilization of Silver and Lead Metals in Ancient Anatolia". *Anatolica* X (1983), 1-15.
- Yıldızhan 1999 H. Yıldızhan, *Daskyleion'da Bulunan Graffitolu ve Dipintolu Seramiklerin Değerlendirilmesi*. İzmir 1999 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi).
- Yıldızhan 2007 H. Yıldızhan, *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). İzmir 2007.
- Avı-Yonah 1940 M. Avı-Yonah, *Abbreviations in Greek Inscriptions: The Near East, 200 B. C. – A. D. 1100*. (The Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine: Supplement to vol. ix) London: Milford 1940.
- Young 1995 R. S. Young, "Three great early tumuli". Şurada: *The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports volume IV*. Ed. E. L. Kohler. Philadelphia 1994.
- Young 2006⁶ T. C. Young, "The early history of the Medes and the Persians and the Achaemenid empire to the death of Cambyses". *CAH* IV² (2006⁶), 1-47. "The consolidation of the empire and its limits of growth under Darius and Xerxes". *CAH* IV² (2006⁶), 47-79.
- Umar 1993² B. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. Ankar 1993².
- Umar 2006² B. Umar, *Mysia*. İstanbul 2006².

- Ure 1922 P. N. Ure, *The Origin of Tyranny*. London: New York 1922.
- Uzunoğlu 2012 H. Uzunoğlu, "Erythrai'dan bir Halk Meclisi Kararı ve İ.Ö. 5. yüzyıl Ortasına Kadar Kentteki Siyasi Gelişmeler". *Akron* 3 (2012), 241-264.
- Walbank 1997 F. W. Walbank, "Review of Hornblower, *Greek Historiography*". *Histos* 1 (1997), 167-180.
- Wallinga 1984 H. T. Wallinga, "The Ionian Revolt". *Mnemosyne* 37 (1984), 401-437.
- Wallinga 1987 H. T. Wallinga, "The ancient Persian navy and its predecessors". *AH* 1 (1987), 947-977.
- Wallinga 1989 H. T. Wallinga, "Persian Tribute and Delian Tribute". Şurada: *Le tribut dans l'empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrens Schmidt. Paris (1989) 173-181.
- Wallinga 1993 H. T. Wallinga, *Ships&Sea-Power before the Great Persian War The Ancestry of the Ancient Trireme*. Mnemosyne, bibliotheca classica Batava. Brill: Leiden 1993.
- Wallinga 2005 H. T. Wallinga, *Xerxes' Greek Adventure the Naval Perspective*. Leiden: Boston 2005.
- Walser 1987 G. Walser, "Persischer Imperialismus und griechische Freiheit". *AH* 2 (1987), 155-165.
- Walsh 1981 J. Walsh, "The Authenticity and the Dates of the Peace of Callias and the Congress Decree". *Chiron* 11 (1981) 31-63.
- Waters 1970 K. H. Waters, "Herodotus and the Ionian Revolt". *Historia* 19 (1970), 504-508.
- Waters 2004 M. Waters, "Cyrus and the Achaemenids". *Iran* 42 (2004), 91-102.
- Waters-Claire 2010 M. Waters-C. Claire, "Applied Royal Directive: Pissouthnes and Samos". Şurada: *Der Achämenidenhof The Achaemenid Court: Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen« Landgut Castelen bei Basel, 23.-25. Mai 2007*. B. Jacobs und R. Rollinger. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden (2010), 817-828.
- Waters 2014 M. Waters, "Ancient Persia: A Concise History of the Achaemenid Empire, 550-330 BCE". Cambridge, New York 2014.
- Welles 1934 C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*. London 1934.
- West 2003 S. West, "Croesus' Second Reprieve and Other Tales of the Persian Court". *CQ* 53 (2003), 416-437.
- Weippert 2010 M. Weippert, *Historischen Textbuch zum Alten Testament: Grundrisse zum Alten Testament*. Germany 2010.
- Weiskopf 1982 M. Weiskopf, *Achaemenid Systems of Governing in Anatolia*. Ph.D. diss., University of California, Berkeley, 1982. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Weiskopf 1989 M. Weiskopf, "The So-Called "Great Satraps' Revolt," 366-360 B.C. *Historia Einzelschriften* 63. Stuttgart 1989.
- Westlake 1979 H. D. Westlake, "Ionians in the Ionian War". *CQ* 29 (1979), 9-44.
- Westlake 1981 H. D. Westlake, "Decline and Fall of Tissaphernes". *Historia* 30 (1981), 257-279.
- Westlake 1985 H. D. Westlake, "Abydos and Byzantium: the sources for two episodes in the Ionian War". *Museum Helveticum* 42 (1985), 313-327.
- Westlake 1986 H. D. Westlake, "Spartan Intervention in Asia, 400-397 B.C". *Historia* 35 (1986), 405-426.
- Weiser 1989 W. Weiser, "Die Eulen von Kyros dem Jüngeren: Zu den ersten Münzportäts lebender Menschen". *ZPE* 76 (1989), 267-296.
- Whitehead 1998 D. Whitehead, "O ΝΕΟΣ ΔΑΣΜΟΣ: "Tribute" in Classical Athens". *Hermes* 126 (1998), 173-188.
- Wiesehöfer 1978 J. Wiesehöfer, *Der Aufstand Gaumātas und die Anfänge Dareios' I*. Bonn 1978.
- Wiesehöfer 1989 J. Wiesehöfer, "Tauta gar en atelea, Beobachtungen zur Abgabefreiheit im Achaimenidenreich". Şurada: *Le tribut dans l'empire perse*. Ed. P. Briant/C. Herrens Schmidt. Paris 1989 (183-191).

- Wiesehöfer 2001 J. Wiesehöfer, "Gift giving II: In Pre-islamic Persia. Achaemenids". Şurada: *Encyclopaedia Iranica X*. Ed. E. Yashater. New York 2001, S. 607–608.
- Wiesehöfer 2003 J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*. Çev.: M. A. İnci. İstanbul 2003.
- Willetts 1954 R. F. Willetts, "The Neodamodeis". *CPh* 49 (1954), 27-32.
- Wilson - Masson 1899 H. H. Wilson - C. Masson, *Ariana antiqua: a descriptive account of the antiquities and coins of Afghanistan*. Harvard College Library: London 1899.
- Winter 1994 E. Winter, "Derkyllidas in Kleinasien". Şurada: Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas. Ed. E. Schwertheim/H. Wiegartz. (Bonn 1994) 1-20.
- Wooten 2008 C. Wooten, *A Commentary on Demosthenes' Philippic I: With Rhetorical Analyses of Philippics II and III*. Oxford 2008.
- Worthington 2014 I. Worthington, *By the Spear: Philip II, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire*. Oxford, New York 2014.
- Wyle 1992 G. Wyle, "Agesilaus and the Battle of Sardis". *Klio* 74 (1992), 118-130.
- Wylie 1997 G. Wylie, "Lysander and the Devil". *AntCl* 66 (1997), 75-88.
- Zgusta 1964 L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*. Prag 1964.
- Zgusta 1984 L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*. Heidelberg 1984.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Sevgi SARIKAYA

Doğum Tarihi ve Yeri : 16.03.1982-Elazığ

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Elazığ Lisesi. 1998.

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı. Antalya 2005.

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı. Antalya 2009.

Tez Konusu : *Hellenistik Dönem’de Asyria: Ionia ve Karia’daki Tapınaklarla Birlikte Kent ve Egemenlik Alanına Tanınan Hiera kai Asyria.*

Yabancı Dil/Diller : İngilizce, Almanca

Bilimsel Faaliyetler

Uluslararası Sempozyum Bildirileri

▪ 04-07 Kasım 2009 –Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I Anadolu Akdeniz Sempozyumu’nda “*III. Antiokhos’un Karia Seferi ve Sonrası’nda Asyria Hakkı Tanıdığı Kentler: Seleukos Kralının Küçük Asya Kentleri Üzerinde Uyguladığı Politika*” konulu konferans.

Yayımlar :

1. S. Sarıkaya, “*Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihisi Büyük Kyros*”. *MJH* 2 (2011), 195-211.
2. S. Sarıkaya, “*Astyages ve Kroisos’un Sonu: Medler, Persler, Lidyalılar*”. *Aktüel Arkeoloji* 25 (2012), 38-51.
3. S. Sarıkaya, “*Asyria: Tarihsel Gelişimi*”. *Akron* 2 (2012), 67-91.
4. S. Sarıkaya, “*III. Antiokhos’un Karia Seferi ve sonrasında Asyria Hakkı Tanıdığı Kentler: Seleukos Kralının Küçük Asya Kentleri Üzerinde Uyguladığı Politika*”. Şurada: Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdeniz Sempozyum Bildirileri. Antalya (2012), 385-395.
5. S. Sarıkaya, “*Küçük Asya Klasik Dönem Historiografların Persika Eserleri ve Perslere Bakış Açıkları*”. *MJH* II/2 (2012), 229-243.
6. S. Sarıkaya, *Arrianus’un “İskender’den Sonraki Olaylar” Adlı Eseri: Tà μετὰ Ἀλέξανδρον/Historia Successorum Alexandri*. *Cedrus* I (2013), 329-345.
7. S. Sarıkaya, “*Mag Ayaklanması’nın Altında Yatan Nedenler ve Sonuçları*”. *Cedrus* II (2014), 41-53.
8. S. Sarıkaya-M. Arslan, “*Anadolu’da Persler: Savaş, İsyan ve*

Diplomasi". Şurada:

9. S. Sarıkaya, "Daskyleion Dynastes'lik sisteminde Artabazos'un Rolü". *Olba XXIII* (2015),175-197.

10. S. Sarıkaya, "Küçük Asya'da Diadokhoi Savaşları: Kardianlı Eumenes'in Savaş Stratejisi". Şurada: *Vir doctus anaticus. Studies in memory of Sencer Şahin*. Ed. B. Takmer – E. Akdoğu Arca – N. Gökalp Özdil. İstanbul (2015), 834-851 (baskıda).

11. S. Sarıkaya, "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 6: Magnesia ad Maeandrum'dan Leukophryeneia Festivali ile Asyia'ya İlişkin Üç Dekret (Kararname)". *Akron 9* (2015), 223-250.

12. S. Sarıkaya, "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)". *Phaselis I* (2015), 199-219.

İş Deneyimi

▪

Bilimsel Araştırmalar :

- 2007 Antalya Korkut Camii Temizlik, Onarım, Çevre Düzenlemesi ve Kazı Projesi.
- Daskyleion Kazısı epigrafik üyesi 2011.
- Pamphylia-Pisidia Yüzey Araştırması projesinde araştırmacı 2012.

Projeler

- : ▪ Uluslararası Avrupa Birliği Projesi "Anadolu'nun Kültürel Kimliği" Proje başkanlığı ve yürütücüsü 2005.
- Antalya Valiliği: Hedeflenmiş Onbir İlde Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi Projesi 2005.

Sempozyum

- : Akmed 2005: III. Uluslararası Likya Sempozyumu.

Çalıştığı Kurumlar

- : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Araştırma Görevlisi. 2009-2015.